

FÂZIL DÎVÂNI
(TRANSKRİPSİYONLU METİN- İNCELEME)

Mehmet Âkif DUMAN

746723

Cumhuriyet Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

I. Cilt

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı için öngördüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ
olarak hazırlanmıştır.

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Mehmet ARSLAN

SİVAS 2005

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

İşbu çalışma jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı,
Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak
kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Mehmet ARSLAN

Üye: Prof. Dr. Bilâl YÜCEL

Üye: Prof. Dr. Hüseyin AKKAYA

Onay:

Yukarıdaki imzâların adı geçen öğretim üyelerine âit olduğunu
onaylarım.

...../...../ 2005

Doç. Dr. Nevzat GÜLDİKEN

Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ I

Edebiyâta bir şâirin şiirlerini belli bir düzene göre topladığı kitabın adı olan “dîvân”, bu eserlere nispetle “edebiyât”ın da adı olmuştur. Dîvân Edebiyatı’nın temeli olarak “eser”i ve özellikle “şiir”i göstermek bu cümleden hareketle doğru sayılacağı gibi muhatabına çok önemli birkaç ipucu da vermiş olacaktır: “Hulâsâ bir metin; onu meydâna getiren sanatkârın iç benliğini ve o devrin husûsî karakterini bize vuzuh ile gösteren değerli bir vesîkadır.”¹ Dolayısıyla “metin değerlendirmesi” biri diğerinin izâhına yardımcı olan şu üç unsurun yekûnu gibidir:

“Şiir”i değerlendirmek = “Şâir”i değerlendirmek = “Devr”i değerlendirmek

Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan’a göre “Edebiyât târihi edebiyâtın târihidir.”² Dolayısıyla esas incelenmesi gereken sanatçının eseridir. Ancak; “Bir eser, bir muharrir, münferit ve mücerret olarak aslâ anlaşılabilir; bir fert hakkında kâfi bir fikir elde edilmek istenilirse, onun etrâfındaki merkezleri aynı olan içtimâî muhtelif dâireleri, yâni âilesini, ehlibâsını, doğum yerini, vilâyetini, ırkını, milliyetini anlamalıdır. Bir edebî eser bir çiçeğe teşbîh edilebilir: Çiçek kendini tutan dala, dal sâka bağlı olduğu için, o çiçeği anlamak bütün ağacı hattâ onun yetiştiği toprağı anlamaya ihtiyaç gösterir.”³ Yapılacak bir “eski harf”ten “yeni harf”e çeviri bize, yahut daha geçerli bir ifâdeyle, “edebiyât” a sınırlı bir alanda hizmet edecektir. O hâlde yapılması gereken “tüm çevresi” ile şâiri değerlendirirken “şiir”e hak ettiği değeri vermektir. Unutulmamalıdır ki şâirin kendi ağzından çıkan sözler kadar kendisini iyi tanıtan; şâir hakkında kuvvetli öngörülerde bulunmamızı sağlayan başka bir bilgi kaynağı yoktur.

“Dîvân”ın tanımını yaparken “şiir” ve “şâir”den başka bir de “düzen” lafzı zikredilmiştir ki bu diğer iki unsur arasında köprü vazîfesi görmektedir. Klâsik düzene uygun yapılan bir Dîvân tertîbi, ölçülü ve uyaklı şiir yazmak ve hassaten şiirin iç düzeni bize şâirin kalitesini ölçme ve değerlendirme fırsatı bile vermektedir.

Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan, Necâtî Bey Dîvânı’nın önsözünde bir Dîvân şâiri hakkında hüküm verebilmek için, Dîvân Edebiyatı’nın tecessüsünden o sanatkârın devrine kadar geçen zamân içinde gelmiş şâirlerin eserlerinin tetkik ve mukâyasesinin yapılması lüzûmuna işaret eder⁴.

¹ TARLAN, Prof. Dr. Ali Nihat; “Metinler Şerhine Dâir” Edebiyât Meseleleri, İst. 1981., sf.191-204.

² TARLAN, Prof. Dr. Ali Nihat; “Edebiyât Târihi Hakkında” Edebiyât Meseleleri, İst. 1981., sf.21-26.

³ KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuad; “Türk Edebiyatı Târihinde Usul”, Edebiyât Araştırmaları, T.T.K. Basımevi, Ank. 1986., sf.28.

⁴ TARLAN, Prof. Dr. Ali Nihat; Necâtî Beg Dîvânı, Millî Eğitim Bakanlığı yay., İst. 1963.

Hiç şüphesiz şâir, ancak hâlef ve selefleri arasındaki yeriyle muteber olabilmektedir. Kast edilen tarzda bir “değerlendirme” yapmak “Dîvân Edebiyatı”na çok şey kazandıracığı gibi daha önce “okunmuş ve incelenmiş” metin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Bosnalı Mehmet Fâzıl Paşa'nın Dîvân'ını hazırlarken bu nasihat kabîlinden sözlerle hareket ettik. Metnin doğru okunması için gösterdiğimiz gayreti, elbetteki “şerh yapmak” çok iddiâlı bir ifâde olacağı için, “inceleme” kısmında da göstermeye çalıştık. Fakat tâlip olunan hizmetin ne derece “ağır” olduğunun da bilincindeyiz. “Dîvân edebiyatını anlamak için onun estetik kâidelerine –edebî sanatlara- ve klâsik kültürümüze tam mânâsıyla vâkîf olmak; bunların yanında dil ve ifâde husûsiyetlerine âşinâlık için çeşitli manzûm ve mensûr eserler üzerinde senelerce sabır ve dikkatle incelemelerde bulunmak gereklidir.”⁵ Dolayısıyla “ilim ve irfân” erbâbının çalışmamamızı değerlendirirken “yüzyılların birikimi ile sayısız kaynaktan beslenerek birbirinden görkemli sanatkârların nakış nakış işlediği kendi kendini sürekli yenileyebilen ancak mutlaka kökü çok derinlerde olan şiir dünyası”nın sadece eşiğine yaklaşma gayretinde olduğumuzu unutmamasını dileriz.

Tezimizi hazırlarken elbette bir hayli “soru/sorun” ile karşılaştık. Çalışmanın her safhasında bilgi ve birikimi ile bize sürekli destek olan; “tez hazırlama süreci”ni bizim için gerçek anlamda bir “öğrenme” süreci kılan sayın hocamız Prof. Dr. Mehmet ARSLAN'a şükranlarımızı sunarız.

⁵ ÇAVUŞOĞLU, Dr. Mehmed, Necâti Bey Dîvânî'nin Tahlili, sf.4.

ÖN SÖZ II

Bosnalı Mehmet Fâzıl Paşa, şâirliğinin “târîh düşürme” ve “gazel yazma” yönleriyle taktir edilmektedir ki bizce “târîh ve gazel” Klâsik Şiir’in “kasîde”yle birlikte en önemli üç nazım şekli sayılabilir.

Fâzıl Paşa, “II.Mahmûd”, “Abdü’l-mecîd Hân”, “Abdü’l-‘azîz Hân”, “V.Murâd” ve “II. Abdü’l-hamîd Hân” devirlerinde yaşamış; bilhassa “yeni yıl” muhtevâlî tebrikleri ile bu yaşayışa tanıklık etmiştir.

Fâzıl, kanâatimizce, çok parlak olmasalar da vasatın üzerinde 313 gazel kaleme almış; hemen hemen her gazelinin sonunda “Mevlânâ Hazretleri”nin adını anarak da mührünü beyân etmiştir. Fâzıl Paşa, 1260 (1844- 1845)’ta Kudretullâh Dede’ye intisâbı ile kayıtlara da geçen ve fakat neredeyse her manzûmesinde bir şekilde zikrettiği “Mevlânâ” sevgisi ile gerçek bir Mevlevî’dir. Ne var ki onda “mutasavvıf şâir” tavrından çok, sadece “tasavvuf”la kuvvetli ilişkisi bulunan bir şâir tavrı gözlemledik.

Fâzıl Paşa, Bosnalı’dır ve gerek Bosna hakkındaki; gerekse diğer kişi ve mekânlara ilişkin yorumlarıyla târîhe de kayıtlar düşmüştür.

Son olarak, “tasnîf”, “dipnot” ve “kaynak kullanımı”na ilişkin birkaç hususu belirtelim:

Elimizdeki malzemeyi tasnîf ederken “I”, “A”, “1” ve “a” sırasının karşılığı olan harf ve rakamları kullandık. “a”dan sonrası için “a.1.” daha da sonrası varsa “a.1.1.” şeklini kullandık. Tasniflerde kalabalığı önlemek için “a.1.1.” şeklini aşmamaya çalıştık. Birkaç yerde Roma rakamından sayılara geçtik (I- 1); bunun sebebi ise Roma rakamı ile karşılanan başlığın altındaki malzemenin ya çok olması (29’dan fazla) ya da rakamla sıralanmasının daha uygun olacağını düşünmemizdir.

Çeşitli îzah ve göndermeler sebebiyle “İnceleme” kısmında dipnotların aldığı yer ziyâdesiyle “fazla” olmuştur. Hacim problemine karşın, böyle bir tavır takınmamızın ve bu tavrı çalışmanın sonuna kadar ısrarla korumamızın iki çok önemli sebebi vardır. İlki, yapılan açıklama muhatapça Dîvân’daki karşılığından kontrol edilebilecek; böylece takınılan “nesnel” tavır kuvvetlenecektir. İkinci sebep ise Dîvân üzerinde yapılabilecek diğer çalışmalara yapılan “göndermeler”le büyük kolaylık sağlanacak, malzeme her zaman “bir arada” tutulabilecektir.

Çalışmamız sırasında bizim şaşmaz rehberimiz olan, defalarca ve zevkle mürâcaat ettiğimiz kaynaklar şunlardır:

Ferit Devellioğlu, Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat:

İskender Pala, Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü;

Ali Nihat Tarlan, Şeyhî Dîvânı'nı Tetkik;

Mehmet Çavuşoğlu, Necâtî Bey Dîvânı'nın Tahlîli;

Harun Tolasa, Ahmet Paşa'nı Şiir Dünyâsı;

Cemâl Kurnaz, Hayâlî Bey Dîvânı'nın Tahlîli.

Tâbiri câizse elimizden hiç düşmeyen bu kaynaklardan ilkini, kısımlardaki kısa îzâhlarda sıklıkla kullandık. Kaynakça vermediğimiz tüm açıklamalar “Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat”ten alınmıştır.

Çalışmamızın “İnceleme” kısmında yukarıdaki kaynaklardan bilhassa son ikisini mürşit addettik. “Muhakeme ve tasnif” konusundaki olağanüstü yeteneğiyle Dr. Harun Tolasa'nın çalışmasını her bakımdan “misâl” kabul etmek, bizi içinden çıkılmaz bir çok meseleden şevk ve emek kaybı olmadan kurtarmıştır.

Çalışmamızın ikinci kısmına “İnceleme” adını versek de “şerh” düzeyinde tutmak için elimizden geleni yaptık. Yine de başlığın “İnceleme” olarak kaydedilmesi, sayılamaz çokluktaki hatamızın bir nebze de olsa affedilir olmasını sağlayacaktır düşüncesindeyiz.

ÖZET

Mehmet Fâzıl Paşa, XIX. asır devlet adamı ve şâirlerindedir. Kanâatimizce 1213 (1798-1799)'de doğmuş ve kesin olarak bilinen bir târîhle 30 Muharrem 1300/ 12 Aralık 1882'de, yaşı sekseni aşmışken vefât etmiştir.

Edirne müderris rü'usluğu, Nâkibü'l- eşrâf Kaymakamlığı, Belgrad Mollalığı, Bosna Mütesellimliği ve İzmit Mutasarrıflığı gibi görevlerde bulunmuş; 1250 (1834- 1835)'de "rütbe-i sâlise" ve 1253 (1837- 1838)'de "mirlivâ"lık rütbesi almıştır.

Şâirimiz, 1260 (1844- 1845)'da Galata Mevlevî-hânesi şeyhi Kudretullâh Dede Efendi'ye intisabı ile kayıtlara da geçtiği üzere Mevlevî'dir. Bunu, neredeyse her manzûmesinde; bilhassa gazellerinin makta beytinde mutlaka dile getirmektedir.

"Fâzıl Dîvânı"nda 18 Kasîde, 456 Târih, 313 Gazel, 2 Muhammes, 33 Tahmis, 3 Müseddes, 92 Kıta ve 55 Rubâi bulunmaktadır. Ayrıca mensur olarak kaleme alındığı için nazım şekilleri tasnifinde zikredemediğimiz ancak içerisinde 1 beyit, 6 kıta-i târih, 1 kıta ve 1 târih beyti bulunan ilk sayfası "İcâzet-Nâme-i Evrâd-ı Şerîf-i Mevlevî" ve diğer kısmı için "Hulefâ-yı Mevlevîyesiniñ Ser- Bülendi" başlıklı toplam 12 sayfalık (sf.588-596) bir kısım bulunmaktadır. Mevcut bölümün diğer sayfaları ise (sf.597-601) Arapça metnin orijinal şeklini muhtevîdir.

Fâzıl Paşa'nın 5313 beyitlik "Dîvân"ından başka, 1866'da yazılan "Şerh-i Hakâyık-ı Ezkâr-ı Mevlânâ" isimli 458 sayfalık bir eseri ve Ziya Paşa'nın, şahsına yönelttiği suçlamalara cevap verdiği "Reddiye ve Tekzibiyye" isimli 35 beyitlik bir hiciv manzûmesi bulunmaktadır.

Çalışmamız "İnceleme" ve "Transkripsiyonlu Metin" olmak üzere iki cilt olarak düzenlenmiştir.

SUMMARY

Mehmet Fazıl Pasha is one of the poets and the statesmans in the XIX. century. In our opinion, he was born in 1213 (1798 – 1799) and we know certainly that he died over 80 ages on 30 Muharrem 1300/ 12 December 1882.

He was on duty as “Edirne müderris rü’usluğu”, “Nâkibü’l-eşrâf Kaymakamlığı”, “Belgrad Mollalığı”, “Bosna Mütesellimliği” and “İzmit Mutasarrıflığı”; he rose in a rank “rütbe-i salise” in 1250 (1834- 1835) and “mirlivalık” in 1253 (1837 – 1838).

Mehmet Fazıl is a Mevlevi; he became a membership of Kudretullâh Dede Efendi whom is the sheikh of Galata Mevlevî-hânesi. Fazıl always expresses this property in every poem, in particular at the last couplets of his gazels.

There are 18 Kasîde, 456 Târih, 313 Gazel, 2 Muhammes, 33 Tahmis, 3 Müseddes, 92 Kıta ve 55 Rubâi in “Fâzıl Divânı”. In addition, we can not mention about the first pages which has title “İcâzet- Nâme-i Evrâd-ı Şerîf-i Mevlevî” and the twelve-page other part which has title “Hulefâ-yı Mevlevîyesiniñ Ser-Bülendi” in the classification of the poem forms because of written as prose. The other pages of this part are Arabic (page 597-601)

There is a four-hundred and fifty-eight-page work of art ,written in 1886, called as “Şerh-i Hakâyık-ı Ezkâr-ı Mevlânâ” and a thirty-five-couplet satire poem called as “Reddiye ve Tekzibiye” written in the result of the dispute among Ziya Pasha and Fazıl Pasha besides Fazıl Pasha’s “Divan” which has 5313 couplets.

Our work of art is arranged as two bindings consist of “research” and “transcription of text”.

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser.

Ank. : Ankara.

Bkz : Bakınız.

bş. : Başlık

C. : Cilt.

Çev : Çeviren.

G :Gazel.

Haz : Hazırlayan.

İc. :İcâzet- nâme-i Evrâd-ı Şerîf-i Mevlevî ve Hulefâ-yı
Mevlevîyesinin Ser- Bülendî.

İst. :İstanbul.

K :Kasîde.

Kt :Kıt'â

Mh :Muhammes.

Ms :Müseddes.

R :Rubâî.

Sad :Sâdeleştiren.

sf. :Sayfa.

T :Târîh.

Ter :Tercüme eden.

Th :Tahmîs. *

vb. :Ve benzeri.

vs. :Ve sâire.

yay. :Yayımları.

İÇİNDEKİLER I

I. CİLT

ÖN SÖZ I.....	I
ÖN SÖZ II.....	III
ÖZET.....	V
KISALTMALAR.....	VII
İÇİNDEKİLER.....	VIII

BİRİNCİ BÖLÜM

I. HAYÂTI.....	1
A. FÂZIL PAŞA'NIN ÂİLESİ.....	1
1. Âile Büyüklüğü.....	1
a. Baba Tarafından Dedesi (Ahmed Şerif Efendi).....	1
b. Anne Tarafından Dedesi (Ömer Ağa).....	2
c. Anneannesi (Havvâ Hanım).....	2
d. Amcası (Şun'ullâh Efendi).....	2
e. Babası (Mustafâ Nûreddîn Efendi).....	3
f. Annesi (Kâmile Hanım).....	5
2. Fâzıl Paşa'nın Çocukları.....	6
a. Muştafâ Hayrî'd-Din Beg.....	6
b. Nûrî'd-dîn 'Ömer Beg.....	6
c. Tâhir İsmâ'îl Beg.....	7
d. Maḥmûd.....	7
e. Afife 'Âişe Hanım.....	7
3. Fâzıl Paşa'nın Diğer Yakınları.....	7
B. DOĞUMU VE VEFÂTI.....	8
C. MESLEK VE MEŞGULİYETLERİ.....	8
II. BOSNALI MEHMET FÂZIL PAŞA VE ZİYÂ PAŞA.....	11
A. ZAFER-NÂME'DE FÂZIL PAŞA.....	11
1. Kasîde Nazım Şeklinin Seçilme Nedeni.....	11
2. Kasîde Kısmı.....	12
3. Fâzıl Paşa'nın Seçilme Nedeni.....	12
4. Bosnalı Fâzıl Paşa'nın Hicvi.....	13
5. Hicvin Ardından.....	14
B. FÂZIL DİVÂNI'NDA ZİYÂ PAŞA.....	15
C. REDDİYE ve TEKZİBİYYE.....	15
III. ESERLERİ.....	17
A. DİVÂN-I FÂZIL PAŞA.....	17
1. Nüşanın Özellikleri.....	17
2. Nüşalar.....	18
3. "İcâzet-nâme-i Evrâd-ı Şerîf-i Mevlevî" ve "Hulefâ-yı Mevlevîyyesinin Ser-bülendî".....	18
B. ŞERH-İ HAKÂYİK-I EZKÂR-I MEVLÂNÂ.....	20

C. REDDİYE VE TEKZİBİYYE.....	22
IV. DİLE VE ÜSLÛBA ÂT BÂZİ ÖZELLİKLER.....	23
A. DEYİM VE ATASÖZLERİ.....	23
B. KELİME KULLANIMI.....	24
1. Özellik Arz Eden Kelimeler.....	24
2. En Çok Zikredilen Kelimeler.....	24
a. En Çok Zikredilen Özel İsimler.....	25
a.1. Şahıslar.....	25
a.2. Diğer Özel İsimler.....	25
b. En Çok Zikredilen “Dînî- Tasavvufî” Unsurları.....	26
b.1. Dînî Unsurlar	26
b.2. Tasavvufî Unsurlar.....	27
c. En Çok Zikredilen “İçtimâî Hayat” Unsurları.....	27
c.1. İçtimâî Tabakalanma	27
c.2. Diğer Unsurlar	28
d. En Çok Zikredilen “İnsânî” Mefhumlar.....	28
e. En Çok Zikredilen “Tabiât Unsurları”.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

I. NAZİM ŞEKİLLERİ.....	31
A. KASİDELER.....	33
B. TÂRİHLER.....	37
C. GAZELLER.....	42
D. MUSAMMATLAR.....	56
1. MUHAMMESLER.....	56
2. TAHMİSLER.....	57
3. MÜSEDESLELER	60
E. KIT‘ALAR.....	61
F. RUBÂ‘İLER	64
II. NAZİM TÜRLERİ.....	66
A. MÜNÂCÂT	66
B. NA‘T	66
C. MEDHİYE	66
D. MERSİYE.....	67
E. NASİHAT-NÂME.....	67
F. ŞİKÂYET-NÂME.....	67
G. TEBRİK-NÂME.....	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM DİN- TASAVVUF

I. DİN VE DİNLE İLGİLİ MEFHURLAR.....	68
A. DİN.....	68
B. HİDÂYET VE DALÂLET.....	71
C. İMÂN VE MÛ’MİN.....	72
1. İmân- Dîn.....	72

2. İmân- Allâh.....	73
3. İmân- Allâh- Gönül/Kalb.....	73
4. İmân- Peygamber Efendimiz.....	73
5. İmân- Pâdişâh.....	73
6. İmân- Zâhit ve Vâiz.....	74
7. İmân- Hidâyet.....	74
8. İmân- Cennet.....	74
9. İmân- Akıl.....	74
D. KÛFR VE KÂFİR.....	75
E. BÎ-DÎN, MÛNKİR.....	77
F. BÛT, BÛT-HÂNE, BÛT-PEREST VE ÂTEŞ-PEREST.....	79
1. Bût ve Bût-hâne.....	79
2. Bût-perestlik.....	79
3. Âteş-perest.....	79
4. Kendisine Tapınılan Diğer Şeyler.....	80
G. DEYR, KENÎSÂ, TERSÂ.....	80
H. İSLÂM, MÛSELMÂN.....	81
1. İslâm- Pâdişâh.....	81
2. İslâm – “Devlet Adamları ve Makamlar”	81
3. İslâm- Diğer İlgiler	82
4. Müselmân.....	82
II. ALLÂH.....	84
III. MELEKLER VE CENNET VARLIKLARI	92
A. PEYGAMBER EFENDİMİZ VE MELEKLER.....	92
B. KERBELA VE MELEKLER.....	92
C. TÂRİH DÜŞÜRME VE MELEKLER.....	93
D. GÜZELLİK VE MELEK.....	93
E. KERÛBİYYÛN.....	93
IV. KİTAPLAR.....	95
A. SEMÂVÎ KİTAPLAR.....	95
B. ÖNEMLİ MANZUM ESERLER.....	95
1. Mesnevî.....	95
2. Şehnâme.....	96
C. DÎNÎ KİTAPLAR.....	96
D. DİĞER ESERLER.....	96
1. Erjeng	97
2. Kânûn (El- Kânûn Fi't-Tıb)	97
3. Tercî' -i Bend.....	97
V. ÂYETLER, SÛRELER, HADİSLER VE DİĞER İKTİBASLAR.....	98
A. ÂYETLER.....	98
1. “Küllü nefsin zâikatü'l-mevt”	98
2. “İnne min şey”	98
3. “Ahsen-i takvîm”	98

4. "Lâ-taknetû"	98
5. "İrci'î"	98
6. "Eyne'l-mefer"	99
7. "Rabbenâ f'âgfir-lenâ"	99
B. SÛRE	
"İhlâs" Suresi.....	99
C. HADİSLER	100
1. "Men-‘araf"	100
2. "Levlâke levlâk lemâ halaktü'l-eflâk"	100
3. "Kenz-i mahfi"	100
4. "Hubbû'l- vaţan mine'l-îmân".....	101
5. "Fakru fahri"	101
D. DİĞER İKTİBASLAR	101
1. "Hayrun mine'n-nevm"	101
2. "Ene'l-Hakk"	101
3. "Ke'ş-şemsi fi-cevvi's-semâ"	101
4. "Küllü sırrın câveze'l- isneyn-i şâ'"	102
5. "Lâ-ma' bûde İllallâh"	102
VI. PEYGAMBER EFENDİMİZ	103
VII. DİĞER PEYGAMBERLER	105
A. ÂDEM.....	105
B. NÛH.....	105
C. İBRÂHİM.....	105
D. İSMÂ'İL.....	105
E. SÛLEYMÂN.....	106
F. HİZR.....	106
G. İLYÂS.....	106
H. YA'KÛB.....	107
I. YÛSUF.....	107
İ. 'İSÂ.....	107
J. MUSA.....	108
K. LOKMÂN.....	108
VIII. ÂL-İ 'ABÂ	108
A. FÂTİMÂ.....	109
B. HÂSAN.....	110
C. HÛSEYN.....	110
D. HÂSANEYN.....	110
IX. HULEFÂ-YI RÂŞİDİN	111
A. EBÛ BEKR.....	111
B. 'ÖMER.....	111
C. 'OŞMÂN.....	111
D. 'ALÎ	112
X. KEHF VE ASHAB-I KEHF	112

XI. KAZA VE KADER.....	114
XII. AHRET ve AHRET İLE İLGİLİ MEFHUMLAR.....	115
A. AHRET.....	115
B. KİYAMET.....	118
C. ÂHİR ZAMAN.....	119
D. AMEL DEFTERİ.....	119
E. CENNET ve CENNET İLE İLGİLİ MEFHUMLAR.....	120
1. CENNET.....	120
a. Genel Olarak Cennet.....	120
b. Târih Düşürme ve Cennet.....	120
c. Güzellik İçin Mikyas Olarak Cennet.....	121
2. TÛBÂ.....	122
3. KEVSER.....	122
4. HÛRÎ, GİLMÂN.....	122
F. CEHENNEM.....	123
G. ‘AZAB.....	123
1. Âhret Azâbı.....	123
2. Sevgiliden Gelen Azap.....	124
XIII. DİĞER İTİKADÎ MEFHUMLAR.....	124
A. MÎ‘RÂC	124
B. ÖLÛM.....	125
C. RUH	125
1. Târih Düşürme Münâsebetiyle Ruh.....	126
a. Allâh’tan Rahmet Dilenmesi	126
b. Mekânın Cennet Olması Dileği.....	126
2. Ruhun Şâd Edilmesi	126
3. Cansız Varlıklar ve Ruh	127
4. Diğer İlgiler.....	127
D. PERÎ	128
E. ŞEYTAN.....	128
XIV. İBÂDET.....	130
A. NAMÂZ VE NAMÂZLA İLGİLİ MEFHUMLAR.....	130
1. Namâz (Salât)	130
2. Câmi, Mescid; Mabet.....	130
3. Secde.....	132
4. Mihrab.....	133
5. Kible, Kible-gâh. Kible-nümâ.....	134
6. Ezân.....	134
B. ORUÇ VE ORUÇLA İLGİLİ MEFHUMLAR.....	134
1. Oruç (Savm, Rûze)	134
2. Rûze-dâr.....	135
3. Mâh-ı Savm/ Rûze, Eyyâm-ı Rûze, Leyâl-i Rûze.....	135
C. ZEKÂT	135
D. HACC VE HACLA İLGİLİ MEFHUMLAR.....	136

1. Hacc ve Hacı	13r
2. İhrâm	136
3. Ka'be	137
E. HARAM	137
F. HELAL.....	138
G. TEVBE.....	139
H. ŞEHİD, ŞÜHEDÂ.....	139
XV. TASAVVUF.....	141
1. EHL-İ 'AŞK, EHL-İ DİL, EHL-İ DERD, EHL-İ BASİRET.....	142
2. TARİK, MEŞREB, MEZHEB.....	143
a. Tarik	143
b. Meşreb.....	144
c. Mezheb.....	144
3. TARİKATLAR VE İLGİLİ MEFHÜMLAR.....	145
a. Mevlevîlik.....	145
b. Halvetiyye.....	145
c. Celvetiyye.....	145
d. Şâzeliyye.....	145
e. Kâlenderlik.....	146
f. Rifâ'îlik.....	146
g. Dervîş.....	146
h. Sâlik. Mürşid, Mürîd.....	147
h.1. Sâlik.....	147
h.2. Mürşid.....	147
h.3. Mürîd.....	147
i. Alâkalı Mekânlar.....	148
i. Alakalı Giysiler.....	148
i.1. Hırka ve Tennûre.....	148
i.2. Külâh.....	150
i.3. Ser-pûş (külâh)	151
i.4. Sikke	151
4. TECELLÎ.....	151
5. CEZBE, HÂLET.....	152
6. TECRÎD, 'UZLET, HALVET.....	153
a. Tecrîd	153
b. Uzlet.....	153
c. Halvet.....	153
7. FENÂ, BEKÂ.....	153
8. AKIL.....	154
9. NİYÂZ.....	154
10. SIVÂ, MÂ-SIVÂ.....	154
11. ÂŞİNÂ.....	155
12. HİCÂB.....	156
13. ĞAYB.....	156
14. RÂZ, ESRÂR.....	156

a. Râz.....	156
b. Esrâr.....	157
15. KANÂ‘AT, FAKR, ĞİNÂ.....	158
a. Kanâ‘at.....	158
b. Fakr.....	158
c. Ğinâ.....	158
16. HİMMET, ‘İNÂYET.....	159
a. Himmet.....	159
b. İnâyet.....	159
17. KERÂMET.....	160
18. MELÂMET.....	160
19. ‘ÂRİF, KUTB.....	161
a. ‘Ârif.....	161
b. Kutb.....	161
20. ZİKR, TEVHÎT.....	162
a. Zikr.....	162
b. Tevhîd.....	163
21. KESRET, VAHDET.....	164

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM CEMİYET

I. ŞAHISLAR.....	168
A. OSMANLI NESLİ.....	168
1. OSMÂNLI PÂDİŞÂHLARI.....	168
a. Maḥmûd Ḥân (1784-1839).....	169
b. ‘Abdü’l-mecîd Ḥân (1823-1861).....	170
c. ‘Abdü’l-‘azîz Ḥân (1830-1876).....	172
d. V. Murâd (1840-1905).....	176
e. II. ‘Abdü’l-ḥamîd (1842-1918).....	176
2. İSİMLERİ DOLAYLI OLARAK ANILAN OSMANLI PADİŞAHLARI.....	176
3. PERTEVNİYAL VÂLİDE SULTÂN.....	177
4. ŞEHZÂDELER.....	177
a. Şehzâde Mehmet.....	177
b. Yûsuf ‘İzzü’-d-dîn.....	177
c. Celâlü’-d-Dîn.....	177
B. HÜKÜMDARLAR.....	178
1. İSKENDER.....	178
a. Âb-ı Hayât.....	178
b. Hükümdarlığı, Cihangirliği, Şöhreti ve İhtişâmı.....	178
c. Sedd-i İskender.....	179
(MOĞOL HÜKÜMDARLARI)	
2. HÛLÂĞÛ ḤÂN.....	180
3. TÎMÛR.....	180
(ZÂLİM HÜKÜMDARLAR VE HALİFELER)	
4. NEMRÛD.....	181

5. FİR'AVN	181
6. YEZİD	181
C. İRAN HÜKÜMDARLARI VE MİTOLOJİK KAHRAMANLARI....	183
1. CEM	183
a. Hükümdarlığı.....	183
b. Mey, Câm (Kadeh; Sâgar; Peymâne)	183
2. DAHHÂK.....	185
3. FERÎDÛN.....	186
4. BEHMEN.....	186
5. BEHRÂM.....	186
6. DÂRÂ.....	187
7. NÜŞİREVÂN.....	187
8. KEYHÛSREV.....	187
9. RÛSTEM.....	188
10. QAHRAMÂN.....	188
D. BATI HÜKÜMDARLARI.....	189
1. KAYSER.....	189
2. NAPOLYON.....	190
E. VEZİRLER.....	190
1. ÂŞAF.....	190
2. BERMEKÎ	191
F. PEYGAMBERİMİZLE ALÂKALI ŞAHISLAR.....	191
1. EBÛ-LEHEB.....	191
2. HACCÂC.....	192
3. SÛFYÂN.....	192
G. SANATKARLAR.....	192
1. RESSAM- MİNYATÜRCÜLER.....	192
a. BİHZÂD.....	192
b. MANÎ.....	193
2. MİMARLAR	193
a. SİNİMMÂR	193
H. MUTASAVVIFLAR.....	194
1. HACI BEKTÂŞ-I VELÎ.....	194
2. İBRÂHİM EDHEM.....	194
3. KÛLHANÎ (-Î LÂY-HÂR)	194
4. MANŞÛR.....	194
5. MEVLÂNÂ.....	195
a. Kasîde ve Târîhlerde Hazret-i Mevlânâ.....	195
b. Gazellerde Hazret-i Mevlânâ.....	196
c. Diğer Manzûmelerde Hazret-i Mevlânâ.....	200
6. NESİMÎ.....	201

7. ŞEMS (ŞEMS-İ TEBRİZİ)	201
8. ŞİBLİ.....	202
I. ÂLİMLER, FİLOZOFLAR.....	203
(İSLÂM ÂLİMLERİ- FİLOZOFLARI)	203
1. BİRGİVİ.....	203
2. FÂRÂBİ.....	203
3. HUCENDİ.....	203
4. İBN-İ KEMÂL	204
5. İBN-İ SİNÂ	204
(YUNAN FİLOZOFLARI)	
6. EFLÂTÛN (FELÂTÛN)	205
7. RİSTÛ (RİSTO/ ARİSTO)	206
İ. HİKÂYE KİŞİLERİ.....	207
1. HÛSREV	207
2. ŞİRİN.....	207
3. FERHÂD.....	208
4. LEYLÂ.....	208
5. MECNÛN (KAYS)	209
J. TEMSİLİ ŞAHISLAR.....	211
ZEYD VE ‘AMR	211
K. DİŐER ŞAHISLAR.....	211
1. HÂTEM (HÂTEM-İ ŞAY)	211
2. KÂRÛN.....	212
L. ŞÂİRLER.....	213
NAZİRELER- TAHMİSLER MÛNASEBETİYLE ANILAN	
ŞAİRLER.....	213
1. ‘Arif Hikmet Beg	213
2. ‘Aşım Efendi	213
3. Enderûnî Vâşif.....	214
4. Fâşih Dede.....	214
5. Faşin.....	214
6. Fuzûlî	214
7. Fâik	215
8. Hakkı-yı Pîr.....	215
9. Halîm Girây.....	215
10. Hâmî-i Âmidî.....	215
11. Haşmet.....	215
12. Hâtem.....	215
13. ‘İffet	216
14. ‘İzzet Mollâ	216
15. Lebîb.....	216
16. Leylâ Hanım.....	216

17. Nâilî	21c
18. Nâyî Dede.....	21b
19. Nazîm.....	217
20. Neccârî-Zâde Şeyh Rızâ.....	217
21. Nedîm.....	217
22. Neş'et.....	217
23. Pertev	217
24. Râgıb Paşa.....	217
25. Şâbit.....	218
26. Sâmî.....	218
27. Seyrî.....	218
28. Sezâyî	218
29. Şeyh Ğâlib	218
30. Zekâî	219

MEDH MÜNASEBETİYLE ANILAN ŞAİRLER..... 219

1. Bâkî.....	219
2. Firdevsî	219
3. Hâkânî.....	219
4. Nef'î.....	220
5. Sâ'dî.....	220
6. 'Urfî.....	220

DİĞER İLGİLERLE ANILAN SAİRLER..... 221

1. Hassân	221
2. Râmiz	221
3. Şafvet	221
4. Ziyâ Paşa.....	221
5. 'İrfân Beg	222

M. FAZİL DİVANINDA İSMİ GEÇEN DİĞER ŞAHISLAR..... 223

DÖNEMİN DEVLET ADAMLARI

1. ' Afif Beg	223
2. Aĥmed Efendi	223
3. ' Âkîf Paşa.....	223
4. ' Âlî Paşa	224
5. ' Ârif Efendi.....	224
6. Besîm Beg	224
7. Câvîd Paşa.....	225
8. Dervîş Paşa	225
9. Emîn Beg.....	225
10. Es' ad Paşa.....	225
11. Fâzıl Muştafâ Paşa.....	225
12. Fethî Paşa.....	225
13. Fu' ad Paşa.....	226
14. Ğâlib Beg	226
15. Hasan Fehmî Efendi.....	226

16. Hasan Rızâ Paşa	226
17. Hasîb Paşa	227
18. Hürşîd Efendi	227
19. Hüsâmü'd-dîn Efendi.....	227
20. Hüseyin Paşa	227
21. Hüsnî Paşa.....	227
22. İsmâ'îl Efendi (Altunî-zâde)	228
23. İsmâ'îl Paşa.....	228
24. Kâmil Paşa	228
25. Kâni Paşa.....	228
26. Kemâl Paşa.....	228
27. Ken'ân Beg	228
28. Kıbrıslı Muhammed Paşa	229
29. Maḥmûd Nedîm Beg.....	229
30. Maḥmûd-ı Celâlî'd-dîn.....	229
31. Maḥmûd Paşa.....	229
32. Maḥmûd Paşa (Tuzlavî)	229
33. Mazlûm Paşa.....	229
34. Mehmed Rüşdî Paşa	230
35. Mekkî-zâde.....	230
36. Mısrılı-zâde.....	230
37. Mîr Halîm.....	230
38. Mollâ Beg	230
39. Muhtâr Beg (De'âvî nâzırı)	230
40. Muhtâr Beg (Şeyhülislâm)	231
41. Muştafâ 'Aşım Efendi.....	231
42. Muştafâ Paşa.....	231
43. Muştafâ Reşîd Paşa.....	231
44. Mümtâz Efendi.....	231
45. Nâmîk Paşa	232
46. Nazîf Beg.....	232
47. 'Osman Pâşâ	232
48. 'Ömer Paşa.....	232
49. Pertev Paşa	232
50. Raûf Beg (Rif'at Paşa-Zâde)	233
51. Redîf Paşa.....	233
52. Refîk Efendi.....	233
53. Refik Efendi (Mevlânâ)	233
54. Rızâ Efendi	233
55. Şâbit Efendi.....	233
56. Şâdîk Efendi	234
57. Sa'dü'd-dîn Efendi.....	234
58. Şafvetî Paşa	234
59. Sa'îd Paşa.....	234
60. Sâmiḥ Paşa.....	234
61. Süreyyâ Muştafâ Paşa.....	234
62. Şâkir Efendi.....	235

63. Şekîb Paşa.....	235
64. Şeyh Kâmil.....	235
65. Taḥsîn Beg.....	235
66. Tevfîk Efendi	235
67. Tevfîk Paşa.....	235
68. Tevḥîd Efendi.....	235
69. Vâşîf Paşa	236
70. Vecîhî Paşa	236
71. Vesîm Paşa	236
72. Yûsuf Kâmil Paşa	236

DİĞER ÖNEMLİ ŞAHISLAR..... 236

1. Baltaçacı (Mehmet Paşa)	236
2. Hâcî Ahmed.....	237
3. Köprili (Mehmed Paşa)	237
4. Luṭfullâh Efendi	237
5. Dervîş Beg.....	237
6. Hâcî Hüseyin.....	237
7. Hâcî Meḥemmed Beg.....	237
8. Hamdi Beg.....	237
9. Hüsrev Beg.....	238
10. İbrâhîm Beg.....	238
11. İskender Paşa	238
12. İsmâ' il Ağa.....	238
13. Nâşid Efendi.....	238
14. Necîb Paşa.....	238
15. Şalâhü'd-dîn Beg.....	238
16. Selîm (Meḥemmed'e maḥlâş)	238
17. Seyyid Efendi.....	239
18. Şun' -ullâh Efendi (Şoḡullu-zâde)	239

DEVLET ADAMLARININ VE DİĞER ÖNEMLİ ŞAHISLARIN YAKINLARI..... 239

1. ' Ârif İbn-i Zü'l-fiḡâr	239
2. ' Âişe Şiddîka	239
3. Fâtıma Hanım	239
4. Hâşim Beg	239
5. Râşide Hanım	240
6. ' Alî	240
7. Celâl Beg	240
8. ' Aṭâullâh	240
9. Edhem Beg.....	240

GİRİŞTE VE İCÂZET-NÂMEDE İSMİ GEÇEN ŞAHISLAR..... 240

1. Dede Hâlet Mevlevî Efendi.....	240
2. Kudretullâh Dede.....	241
3. Hâşim bin Davûd.....	241

4. Şerîf Ahmed Dede.....	241
I. KAVİMLER.....	242
A. ACEM.....	242
B. HİNDÜ.....	242
C. TÜRK.....	242
D. TATAR.....	242
E. YÛNAN.....	242
III. COĞRÂFÎ UNSURLAR.....	243
A. İSTANBUL ve İSTANBULLA İLGİLİ YERLEŞİM YERLERİ.....	243
1. İSTANBUL.....	243
2. SEMTLER ve SEMT ÖZELLİĞİ TAŞIYAN YERLER.....	244
a. Akşarây.....	244
b. Aşapazarı.....	244
c. Çamlıca.....	244
d. Çelebi Pazarı.....	244
e. Gökşu.....	244
f. Kâğıd-hâne.....	244
g. Üsküp.....	245
h. Yeñi Köy.....	245
1. Yeşil Meydân.....	245
3. SU VE İSTANBUL.....	245
a. Boğaz.....	245
b. Bebek Sâhili.....	245
c. Sâhil-i Beglerbegi.....	245
d. Karakulak Suyı.....	246
4. MEKANLAR.....	246
a. Ayaşûfiyye.....	246
b. Ğalaşa Kulle Kapısı.....	246
c. Ğalaşa Mevlevî-Hânesi.....	246
d. Yeñi Kapu Hân-Kâhı.....	246
e. Yıldız Tâbiye.....	247
B. İKLİM, ÜLKE, EYÂLET, ŞEHİR ve DİĞER YERLEŞİM YERLERİ.....	247
1. Anatólı.....	247
2. Rûm.....	247
3. Hâkân.....	248
4. Tûrân.....	248
5. Avrupa.....	248
6. Arnabudluk.....	249
7. Çin (Sîn).....	249
8. Mışır (Mışır).....	249
9. Fas.....	250
10. Hind.....	250
11. 'Irâk.....	250

12. İrân.....	250
13. Fransa (Fıransa)	251
14. Prusya (Purusya)	251
15. Aydın.....	251
16. Bursa.....	251
17. İzmid.....	251
18. İzmir.....	251
19. Konya.....	252
20. Düzce.....	252
21. Sebâ.....	252
22. ‘Aden.....	252
23. ‘Asîr.....	252
24. Bedehşân.....	252
25. Belğrad (Beligrad)	253
26. Bengâl.....	253
27. Haleb.....	253
28. Hayber.....	253
29. Hicâz.....	253
30. Hutên.....	254
31. İспенiçe (Sipence)	254
32. Kazan.....	254
33. Kefe.....	254
34. Keşmîr.....	254
35. Kırım.....	254
36. Şofya.....	255
37. Sûdan.....	255
38. Vidin.....	255
39. Yaş.....	255
40. Yemen	255
C. BOSNA ve BOSNA CİVARI.....	256
1. Bosna	256
a. Fâzıl Paşa ve Bosna.....	256
a.1. Bosnalı Mehmed Fâzıl Paşa.....	256
a.2. Fahriyye ve Bosna.....	256
a.3. Olumsuz Bakışla Bosna.....	257
b. İdârî Düzen ve Bosna.....	257
b.1. Hâmîlik İlgisiyle.....	257
b.2. Makam İlgisiyle.....	257
b.3. Vefât İlgisiyle.....	258
c. İmar ve Bosna.....	258
d. Diğer İlgilerle Bosna	258
2. Hersek.....	259
3. Bihke.....	259
4. Mostâr.....	260
5. Travnik.....	260
6. Karatağ.....	260

D. ADALAR.....	261
1. Girîd.....	261
2. Rados.....	261
E. MUKADDES YERLER	261
1. Beyt-ullâh.....	261
2. Mescid-i Aḳsâ.....	261
3. Tûr-ı Sînâ (Tûr)	262
4. Kerbelâ.....	262
5. Ken'ân.....	263
6. Ka'be.....	263
F. SULAR ve NEHİRLER.....	263
1. Kızıl Irmaḳ.....	263
2. Neretva (Neretva Nehri)	264
3. Nîl.....	264
4. Şava (Şava Nehri)	264
5. Tuna (Tuna Nehri)	264
6. Kevser.....	265
7. Zemzem.....	265
G. YAPI ve MEKANLAR.....	265
1. Sedd-i İskender.....	265
2. Kâf.....	265
3. Kaşr-ı Nu' mân	266
4. İrem (İrem Bâḡı)	266
(İCTİMÂİ HAYAT)	
IV. İCTİMÂİ TABAKALANMA.....	267
A. SULTÂN	267
1. KASİDE ve TARİHLER.....	267
2. GAZELLER ve DİĞER MANZUMELER.....	271
B. SADRÂZAMLIK, VEZİRLİK ve DİĞER MAKAMLAR.....	276
1. Sadrâzamlık/ Sadâret	276
2. Vezîrlık.....	276
3. Nâzırlıklar.....	277
4. Müşîrlık	277
5. Kazaskerlik.....	277
6. Müsteşârlıklar.....	278
7. Seraskerlik ve Diğeri Askerî Vazîfeler.....	278
8. Vâlîlik.....	278
9. Kaptân-ı Deryâlık.....	278
10. Dînî Vazîfeler.....	279
11. Pâyeler- Rûtbeler- Diğeri makamlar.....	279

C. KUL ve ANLAMDA SLARI.....	281
1. Allâh.....	281
2. Peygamber Efendimiz.....	282
3. Mevlânâ-Şems; Mevlevîlik	283
4. Pâdisâhlar	284
a. Sultân II. Mahmud.....	284
b. Sultân Abdülmecid	284
c. Sultân Abdülaziz	284
d. Sultân V.Murâd.....	285
5. Devlet Adamları.....	285
a. Âlî Paşa.....	285
b. ‘ Ârif-i Hikmet Beg.....	286
c. İsmâ‘îl Paşa.....	286
d. Kâmil Paşa.....	286
e. Kemâl Paşa.....	286
f. Kıbrıslı Muhammed Paşa.....	286
g. Mahmud Nedîm Paşa.....	286
h. Mehmed Rüşdî Paşa.....	286
1. Muhammet Paşa.....	286
i. Nâmîk Paşa.....	287
j. Osman Paşa.....	287
k. Ömer Paşa.....	287
l. Reşîd Paşa.....	287
m. Rızâ Paşa.....	287
n. Sa‘dî‘d-dîn Efendi.....	287
o. Yûsuf Kâmil Paşa	287
6. Sevgili- Âşık.....	288
7. Kul hüvallâhu-aḫad.....	288
8. Âl-i ‘ Abâ; Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin.....	289
9.Fâzıl Paşa.....	289
10. Diğer İlgiler	289
V. REZM VE REZMLE İLGİLİ UNSURLAR.....	290
A. Rezm- Harb, Gavgâ, Ceng, Yağma ve Gazâ.....	290
B. Kan Unsuru.....	292
1. Kan.....	292
2. Dem	293
3. Hûn	294
C. Savaş Aletleri	294
1. Oğ.....	294
a. Oğ.....	294
b. Tîr.....	294
c. Nâvek.....	295
2. Kılıç.....	295
a. Şemsîr	295
b. Tîğ	295

c. Hancer.....	296
3. Yay.....	296
4. Diğer Savaş Araçları.....	297
a. Top- Tüfenk.....	297
b. Şeş-hâne.....	297
VI. BEZM VE BEZMİN UNSURLARI.....	298
A. GENEL OLARAK BEZM VE İŞRET.....	298
1. Tür Tasnîfi.....	298
a. Kasîdelerde Bezm.....	298
b. Târihlerde Bezm.....	299
c. Gazel ve Tahmislerde Bezm.....	299
c.1. “Âşık- Sevgili” İlgisiyle.....	299
c.2. Birtakım “Olumsuz” Tipler İlgisiyle.....	302
c.3. Diğer Kullanımlar.....	304
d. Müseddeslerde Bezm.....	306
e. Kıt‘âlarda Bezm.....	306
f. Rubâ‘îlerde Bezm	306
2. “Bezm”in Kelime Olarak Kullanımı.....	307
3. İşret.....	308
B. MEY-HÂNE (MEY-GEDE, HÂRÂBÂT, HUM-HÂNE, ‘İŞRET-HÂNE)	309
1. Mey-hâne.....	309
a. “Aşk- Aşk Ehli- Âşık- Sevgili” İlgisiyle.....	309
b. “Gönül- Gönül Ehli” İlgisiyle.....	310
c. “Sûfi, Zâhit, Hâce, Nâ-kes, Vâiz” Gibi Olumsuz Tipler Münâsebetiyle.....	310
d. Diğer İlgilerle.....	311
2. Diğer Kullanımlar.....	312
a. Mey-gede.....	312
b. Hârâbât	312
c. Hum-hâne.....	313
d. İşret-hâne.....	313
C. ŞARÂB (MEY, BÂDE, CÜR‘A, ŞAHBÂ, MÛL, ‘ARAĞ, BİNTÛ‘L-‘İNEB VE HABÂB)	313
1. Dînî- Tasavvufî İlgilerle.....	314
a. Şarâb.....	314
b. Mey.....	315
c. Bâde.....	315
d. Sahbâ	315
2. Aşk- Gönül- Âşık- Sevgili.....	316
a. Şarâb.....	316
b. Mey.....	316
c. Bâde.....	317
d. Cür‘a.....	318

e. Sahbâ	318
3. Bazı Olumsuz Tipler (Şeyh, Vâiz, Hâce, Zâhid, Sûfi, Ehi- Tama ^ç) Münâsebetiyle	319
a. Şarâb.....	319
b. Mey.....	319
c. Bâde.....	319
d. Sahbâ	320
e. Mül.....	320
4. Genel Olarak.....	320
a. Şarâb.....	320
b. Mey.....	320
c. Bâde.....	321
d. Cür ^ç a.....	321
e. Sahbâ	321
f. Mül.....	321
g. ^ç Arağ.....	322
h. Habâb.....	322
5. Diğer İlgilerle.....	322
a. Şarâb.....	322
b. Mey.....	322
c. Bâde.....	323
d. Sahbâ.....	323
e. Mül.....	324
f. Bintü'l- ^ç ineb.....	324
g. Habâb.....	324
D. ESRÂR, BENG.....	324
E. KADEH (AYAĞ, SÂĞAR, CÂM, PEYMÂNE, PİYÂLE, ŞURÂHÎ, HÛM, RİTL).....	324
1. Kadeh	325
2. Ayâğ/ Ayâğ.....	325
3. Sâğar.....	326
4. Câm.....	327
5. Peymâne.....	328
6. Piyâle.....	329
7. Şurâhî.....	329
8. HÛm.....	329
9. Ritl.....	329
F. MUM (ŞEM ^ç), ÇERÂĞ.....	330
G. SER-HÛŞ, SER-MEST, MEST	331
1. "Aşk- Gönül- Âşık- Sevgili" İlgisiyle.....	331
a. Sarhoş.....	331

b. Ser-mest.....	331
c. Mest.....	332
2. Alakalı Unsurlar İlgisiyle	332
a. Sarhoş	332
b. Ser-mest.....	333
c. Mest	333
3. Dînî- Tasavvufî İlgilerle.....	333
4. Birtakım Olumsuz Tipler (Münkirân, Ehl-i Tama ^c , Nâkes) İlgisiyle.	333
a. Sarhoş.....	333
b. Mest	334
5. Diğer İlgilerle.....	334
a. Ser-hûş.....	334
b. Mest	334
VII. AV (Şayyâd, Şayd, Şikâr)	335
VIII. MÛSİKÎ VE MÛSİKÎ İLE İLGİLİ UNSURLAR	336
A. MUSİKÎ VE “SÛRÛD, HÎNÂ; MUṬRİB, TARAB; RAKS, RAKKÂS”	336
1. Mûsikî	336
2. Sûrûd, Hînâ.....	336
3. Muṭrib.....	336
4. Tarab.....	337
5. Raks, Rakkâs	338
B. ÂHENG, NEVÂ, NAĞME- NAĞAMÂT, ELHÂN.....	338
1. Âheng.....	338
2. Nevâ	339
3. Nağme, Nağamât.....	340
4. Elhân	340
C. MAKAMLAR.....	341
1. Sûz-ı dil, Şeh-nâz.....	341
2. Bûselik.....	341
3. Râst.....	342
4. Hüseynî.....	342
D. MÛSİKÎ ÂLETLERİ.....	343
1. Çeng	343
2. Dâire/ Def.....	343
3. Dühül.....	344
4. Kânûn.....	344
5. Kemân.....	345
6. Kudûm.....	345
7. Nây, Ney.....	345
8. Rebâb.....	347
9. Sâz.....	348

10. Tanbûr.....	348
IX. BİRTAKIM KIYMET ÖĞELERİ VE BAZI SÛS UNSURLARI.....	349
BİRTAKIM KIYMET ÖĞELERİ.....	349
A. GENEL İFÂDELER.....	349
1. Genc . gencîne.....	349
2. Servet.....	350
3. Mâl/ Mal.....	351
4. Pul.....	353
B. MEHEKK.....	354
C. ALTIN, GÜMÜŞ, YÂKUT.....	354
1. Zer, Zerrîn, Zeheb.....	354
2. Sîm.....	356
3. Yâkût, Şeb-Çerâğ.....	357
D. PARALAR.....	358
1. Aqçe.....	358
2. Dirhem ve Dînâr	358
E. CEVHER; ELMÂS VE İNCİ.....	359
1. Cevher/ Gevher/ Güher. Mücevher	359
2. Elmâs.....	362
3. Sadef	362
4. Dürr, Dürdâne.....	362
5. Lü'lü.....	364
F. LA'L. MÎNÂ VE MERCÂN.....	364
1. La'l	364
2. Mînâ	365
3. Mercân.....	365
G. DİĞER MÂDENLER.....	365
1. Pûlâd	365
2. Erzîz	366
3. Mis	366
SÛS UNSURLARI.....	366
A. SÛS UNSURLARINDAN “SÛRME”	366
1. Sürme.....	366
2. Kuhl.....	367
3. Tûtiyâ.....	367
B. BÂZİ SÛS ESYÂLARI	367
1. Dürc.....	367
2. Şâne.....	367

3. Āyîne/ Ayine/ Mir'ât.....	368
C. GÜZEL KOKULAR.....	369
1. Misk.....	369
2. Anber.....	370
3. Nâfe.....	370
4. Kâfûr.....	370
5. Gülâb.....	371
6. Bûy.....	371
X. GIYİM- KUŞAM.....	372
A. Elbise- Kıyâfet.....	372
1. Câme	372
2. Libâs	373
3. Kabâ	373
4. Kıyâfet.....	374
5. Kisve	374
6. Şiyâb	374
B. Kumâş	374
1. Kumâş	374
2. Dîbâ	375
3. Kâlâ/ kâle	375
4. Zer-kâr	375
C. Hırka ve Tennûre.....	376
D. Başlıklar.....	377
1. Külâh.....	377
2. Ser-pûş (külâh)	378
3. Sikke	378
4. Efser	379
5. Tâc	380
6. İklîl	380
7. Dîhîm	380
8. Fes.....	381
E. Diğer Giysiler.....	381
1. Hil'at	381
2. Şâl.....	381
3. Çorâb.....	381
4. Dâmen-dâmân	382
5. Cevşen	382
XI. YEMEK VE YİYECEKLER.....	383
A. Genel İfâdeler.....	383
1. H'ân	383

2. Gıdâ.....	385
3. Lokma.....	383
4. Meze	384
5. Çâşnî	384
6. Lezzet.....	384
7. Kût	385
B. Yiyecekler.....	385
1. Kebâb.....	385
2. Sükker/ Şeker	385
3. Helvâ.....	386
4. Yufka.....	386
5. Nân	386
C. Baharat ve Meyveler	387
1. Fülful.....	387
2. Şeftâlu	387
3. Engûr	388
4. Sîb	388
XII. MEKÂN VE MEKÂNLA İLGİLİ UNSURLAR.....	389
A. DİNÎ MEKÂNLAR.....	390
1. Âsitân	390
2. Dergâh/ Dergeh	391
3. Hân-kâh	392
4. Zevâyâ	393
5. Tekye	393
6. Semâ' -hâne	394
7. Câmî, Mescid ve Mabet.....	395
8. Türbe.....	395
9. Deyr , Kenîsâ ve Put-hâne.....	395
B. GENEL İFÂDELİ MEKÂN UNSURLARI.....	396
1. Mekân	396
2. Vatan	397
3. Rub' -1 Meskûn	398
4. Mesken	398
5. Melce	400
6. Menzil	400
7. Maskat	401
8. Maḥfil	401
9. Kûy	402
10. Kehf	402
11. İklîm.....	403
12. Kisver	403
13. Belde	404

14. Semt.....	404
15. Binâ.....	406
16. Bünyâd	406
C. EV VE BÖLÜMLERİ.....	407
1. Ev (Hâne/ Beyt).....	407
2. Kâh/ Kaşr/ Kâşâne.....	409
3. Eyvân	410
4. Hacle-gâh	410
5. Mağzen/ Mağâzîn	410
6. Şebistân	411
D. SU İLE ALAKALI MEKAN UNSURLARI.....	411
1. Çeşme.....	411
2. Asiyâ/ Asiyâb	411
3. Cizr.....	412
4. Çâh.....	412
5. Limân.....	412
E. ÇÖL ve DAG.....	413
1. Deşt / Şahrâ.....	413
2. Kûh, Kûhsâr / Tâğ.....	414
F. BAZI KAPALI VEYA ETRAFI ÇEVİRİLİ MEKANLAR.....	415
1. Sarây.....	415
2. Otâğ.....	415
3. Hisâr/ Hışn.....	416
4. Hayme.....	416
5. Zindân.....	417
6. Dükkân	417
7. Mekteb.....	417
8. Posta-Hâne.....	418
9. Muvakkît-hâne/ Mikât-hâne.....	418
G. ALAKALI UNSURLAR.....	419
XIII. TABÂBET VE TABÂBETLE İLGİLİ UNSURLAR.....	420
A. TABÎB, ETİBBÂ	420
B. HASTE, MARÎZ, BÎ-MÂR	421
C. CERH.....	422
D.MÜFERRİH, İLÂC, TÎMÂR, TÎRYÂK, MA‘CÛN	422
E. DERD, ‘İLLET.....	423
1. Dîni- Tasavvufî İlgilerle.....	423
2. Selâtin İlgisiyle	424
3. “Sevgili- Aşık- Beşerî Aşk” İlgisiyle.....	424
4. Agyâr, Zâhit, Rakîb ve Vâiz İlgisiyle.....	425

5. Eleştiri İlgisiyle.....	426
ç. Gurbet- Hicrân- Hasret İlgisiyle.....	426
7. Ölüm İlgisiyle.....	426
8. Mükeyyifât İlgisiyle.....	426
9. Derd Ehli	426
10. Diğer İlgiler.....	427
F. DEVÂ, DERMÂN, ŞIFÂ.....	428

XIV. ALIŞ-VERİŞ VE ALIŞ-VERİŞLE İLGİLİ UNSURLAR (Dellâl; Çarşu, Sûk, Bâzâr, Dâd u Sited; Ser-Mâye; Bahâ)..... 430

XV. SÖZ, YAZI VE İLGİLİ UNSURLAR..... 433

A. SÖZ..... 433

1. Söz	433
2. Kavl, Akvâl.....	434
3. Güfte, Güftâr, Güft-Gû	435
4. Nutk, İntâk.....	436
5. Lafz, Elfâz.....	438
6. Sühan.....	439
7. Lisân.....	439
8. Raṭb u Yâbis.....	440

B. DÎNÎ SÖZLER

1. Âyet, Âyât; Naşş.....	440
2. Hadîs, Ehâdîs.....	441
3. Hilye.....	441

C. GÜZEL SÖZ SÖYLEME (Belâgat ve Feşâhat)..... 442

D. BELGELER..... 442

1. Berât.....	442
2. Defter	442
3. Fermân.....	443
4. Fetvâ.....	444
5. Hücçet.....	445
6. Levha.....	446
7. Nâme.....	446
8. Nüşa.....	447
9. Ruḫşat.....	447

E. ŞİİR, ŞİİR UNSURLARI VE ŞÂİR..... 447

1. Şiir.....	447
a. Şi' r , Eş' âr.....	447
b. Nazm, Manzûme.....	448
c. Mu' ammâ	449
d. Şerḫ.....	450

2.Siir Unsurları.....	450
a.Mışra	450
b.Maṭla'	450
c.Üslûb.....	451
d.Ḳaşr.....	451
e.Med.....	451
f.Beyt.....	451
g.Ġazel.....	452
h.Ḳaşâyid	452
3. Şâ'ir, Şu'arâ.....	452
F. YAZI VÂSİTALARI.....	453
1.Ĥâme; Ḳalem, Aḳlâm; Kilk.....	453
2.Kâġız	455
3.Muşhaf	455
4.Mürekkeb.....	455
G. BAZI METİNLER.....	456
1.Destân/ Dâsitân	456
2.Efsâne.....	456
3.Ḳışşa.....	457
H. HARF VE UNSURLARI.....	457
1.Ĥarf.....	457
a.Elif	457
b.Be.....	457
c.Sîn.....	458
d.Lâm.....	458
e.Mîm.....	458
2.Ĥaṭṭ.....	458
3.Noḳta.....	459
I. YAZICILAR.....	459
1.Kâtib.....	459
2.Münşî'	459
3.Uṭârid.....	459
XVI. SİHR VE İLGİLİ UNSURLAR.....	460
A. SİHR.....	460
B. FÛSÛN.....	460
C. SÂĤİR.....	460
D. SEĤĤÂR.....	461
E. CÂDÛ	461
F. TİLİSM/ TİLSİM	461

XVII. SATRANÇ	462
XVIII. BAZI ÂDET VE GELENEKLER	463
A. “El koyup yemin etmek”	463
B. “Bayram öpüşmesi”	463
C. “Nazar için mâşallâh yazmak”	463
D. “Kabus basması”	463
E. “Suların mecrasına akması”	463
XIX. BAZI RESMÎ VE GAYR-İ RESMÎ VAZİFELER, MESLEK VE MEŞGULİYETLER	464
1. Ked-ñüdâ.....	464
2. Kâfile-sâlâr.....	464
3. Sipâh-sâlâr.....	464
4. Cellâd	464
5. Pâs-bân, Ases; Şahne.....	465
6. Derbân	466
7. Bağbân.....	466
8. Müneccim	467
9. Sarrâf	467
10. Âhen-ger.....	467
11. Nakkâş	468
12. Mi‘mâr	469
13. Kâtib	469
14. Ğavvâş.....	469
15. Cerrâr/ Sâil.....	470
16. Berber	470
17. Remmâl.....	471

BEŞİNCİ BÖLÜM İNSÂN

I. UMÛMÎ OLARAK İNSÂN	472
A. Dînî- Tasavvûfî İlgilerle	472
B. Osmânî Nesli, Devlet Adamları İlgisiyle.....	473
C. Aşk, Âşık ve Sevgili İlgisiyle.....	474
D. Olgun İnsân Münâsebetiyle.....	474
E. Agyâr, Hâce, Zâhit İlgisiyle.....	475
F. İnsânın Yapısı ve Zaafları Münâsebetiyle.....	475
G. Âlem ve İnsân	476
H. Diğer İlgiler	476
II. GÜZELLİK	
(Hüsn, Cemâl, Behcet, Melâhat).....	477
A. Peygamber Efendimiz Münâsebetiye.....	477
B. Mevlânâ ve Şems Hazretleri Münâsebetiyle.....	477
C. Sultân Abdülazîz Münâsebetiyle.....	478

D. Devrin Bazı Devlet Adamları ve Önemli Şahıslar Münâsebetiyle.....	478
E. Gönül, Aşk, Aşık ve Sevgili İlgisiyle.....	479
F. Bazı Olumsuz Tipler İlgisiyle.....	483
G. Diğer İlgilerle.....	484

III. SEVGİLİ.....	485
1. Ülke, Şehir vb. Yerler İlgisiyle.....	486
2. Özel İsimler İlgisiyle.....	488
3. Kavimler İlgisiyle.....	490
4. Ahret İlgisiyle.....	490
5. Perî Müşebbehün-bihi Münâsebetiyle.....	491
6. Dinî İlgilerle.....	491
7. İbâdet ve Unsurları İlgisiyle.....	492
8. Melek Müşebbehün-bihi İlgisiyle.....	493
9. Kul Olmak İlgisiyle.....	494
10. Sultân Olmak İlgisiyle.....	494
11. Rezm ve Unsurları İlgisiyle	495
12. Bezm ve Unsurları İlgisiyle.....	497
13. Av İlgisiyle.....	504
14. Musiki İlgisiyle.....	504
15. Birtakım Kıymet Ögeleri ve Bazı Süs Unsurları İlgisiyle.....	505
16. Giyim-Kuşam İlgisiyle.....	508
17. Yemek ve Yiyecekler İlgisiyle.....	509
18. Bâzı Mekânlar İlgisiyle.....	510
19. Tabâbet İlgisiyle.....	511
20. Alışveriş İlgisiyle.....	512
21. Söz ve Yazı İle ilgili Unsurlar Münâsebetiyle.....	512
22. Sihir Unsuru İlgisiyle.....	515
23. Bazı Resmi ve Gayr-i Resmi Vazifeler, Meslek ve Meşguliyetler İlgisiyle.....	516
24. “İnsân” Unsuru İlgisiyle.....	517

IV. SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI.....	518
1. SAÇ (ZÜLF, MÛ, SAÇ).....	518
a. Genel Olarak Saç ve Özellikleri.....	518
b. Siyâh oluşu Münâsebetiyle.....	519
c. Kokusu Münâsebetiyle.....	520
d. Perîşânlık İlgisiyle.....	520
e. Bağlayıcılık İlgisiyle.....	520
f. Örtücülük İlgisiyle.....	521
2. PERÇEM (PERÇEM, KÂKÛL)	522
3. ALIN (CEBÎN)	523
4. KAŞ (KAŞ, EBRÛ).....	523
a. Renk İlgisiyle.....	524
b. Çâr-ebrû.....	524
c. Kaş Üzerine Teşbîh ve Mecâzlar.....	524

c.1.Kemân, Yây.....	524
c.2. Hilâl	525
c.3. Tığ, Hançer	525
c.4. Mihrâb	525
5. GÖZ (GÖZ, ÇEŞM, DÎDE).....	525
a. Umûmî Olarak Göz.....	526
a.1.Siyâh Göz	526
a.2.Şehlâ Göz.....	526
a.3.Ser-keş Göz.....	526
b. Göz Üzerine Teşbih ve Mecâzlar.....	527
b.1.Câdü, Sehhâr.....	527
b.2.Mest, Mahmûr	527
b.3.Fettân, Kan Dökücü.....	528
b.4.Nergis.....	528
b.5.Âhû.....	528
6. ĞAMZE.....	529
7. KİRPİK (MÜJE, MÜJGÂN).....	529
8. YÜZ (LİKÂ, DÎDÂR, TAL' AT, RÛ, RÛY, ÇİHRE, YÜZ).....	531
a. Mâh ve Mihr İlgisiyle.....	531
b. Âyîne Münâsebetiyle.....	532
c. Perî İlgisiyle.....	532
d. Gül ve Lâle İlgisiyle.....	533
e. Diğer Güzellik Unsurları Münâsebetiyle.....	533
f. Şem' ve Pertev İlgisiyle.....	534
g. Diğer İlgiler ve Münâsebetler.....	534
9. YANAK (RUĞ, RUĞSÂR, ' ÂRİZ, ' İZÂR).....	535
a. Renk Dolayısıyla.....	535
b. Parlaklık Münâsebetiyle.....	536
c. Diğer Güzellik Unsurları Münâsebetiyle.....	537
d. Gül ve Lâle İlgisiyle.....	538
e. Bâde İlgisiyle.....	538
f. Diğer İlgilerle.....	538
10. BEN (BEN, HÂL).....	539
a. Genel Olarak.....	539
b.Şekil Bakımından.....	539
c. Koku Bakımından.....	539
11. HATT (AYVATÜYLERİ).....	540
12. AĞIZ (FEM, DEHÂN/DEHEN)	540
13. GABGAB.....	541
14. DUDAK (LEB).....	541
a. La' l İlgisiyle.....	541
b. Bâde Münâsebetiyle.....	542
c. Şîrînlilik ve Şeker İlgisiyle	543
d. Diğer İlgilerle.....	543
15. BOY (ĖÂMET, ĖADD, BÂLÂ, ENDÂM).....	543

a. Umûmî Olarak Boy.....	543
b. Servi İlgisiyle.....	544
c. Çenâr, Şimşâd İlgisiyle.....	545
d. Kıyâmet, Elif ve Leylâ Müşebbehün-bihleri İlgisiyle.....	545
e. Sîm-endâm	546
16. SÎNE- GERDÂN (SÎNE, GERDEN/GERDÂN).....	546
17. AYAK (PÂ/ PÂY, KADEM).....	547
V. SEVGİLİ İLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR.....	549
1. BÛSE.....	549
2. REFTÂR.....	549
VI. SEVEN, ÂŞIK	550
1. Ülke, Şehir vb. Yerler İlgisiyle	554
2. Özel İsimler İlgisiyle.....	554
a. Hz. Hasan- Hüseyin.....	554
b. Hülâgû Han.....	554
c. Yezîd	554
d. Cem	554
e. Kahramân	555
f. Ferhâd u Şirin	555
g. Leylâ ile Mecnûn.....	555
3. Kavimler İlgisiyle.....	556
4. Âhret İlgisiyle.....	556
5. Dinî İlgilerle.....	557
6. İbâdet ve Unsurları İlgisiyle.....	558
7. İçtimâî Tabakalanma İlgisiyle.....	559
a. Kulluk	559
b. Sultânlık.....	560
8. Rezm ve Unsurları İlgisiyle.....	560
9. Bezm ve Unsurları İlgisiyle.....	561
a. Bezm.....	561
b. İşret.....	562
c. Mey-hâne, Harâbât.....	562
d. Şarâb, Mey, Bâde.....	563
e. Sahbâ, Kadeh, Ayâg, Câm, Peymâne.....	564
f. Şem', Şeb-çerâg.....	565
g. Ser-hûş; Ser-mest, Mest.....	566
10. Av İlgisiyle.....	567
11. Musikî İlgisiyle.....	567
12. Birtakım Kıymet Ögeleri ve Bazı Süs Unsurları İlgisiyle.....	568
13. Giyim- Kuşam İlgisiyle.....	569
14. Yemek ve Yiyecekler İlgisiyle.....	570
15. Bâzı Mekânlar İlgisiyle	571
16. Tabâbet İlgisiyle.....	572
17. Alış-veriş İlgisiyle.....	573
18. Söz ve Yazı İle İlgili Unsurlar Münâsebetiyle.....	574

19. Sihir Unsuru İlgisiyle.....	575
20. Bazı Resmi ve Gayr-i Resmi Vazifeler, Meslek ve Meşguliyetler İlgisiyle	575
21. “İnsân” İlgisiyle.....	575
22. Güzellik İlgisiyle.....	576
23. “Kan” İlgisiyle.....	577
a. Kan	577
b. Dem	577
c. Hûn.....	578
VII. RAKİB (Rakîb, Ağyâr, Gayr, Müdde‘î)	581
1. Rakîb.....	581
2. Ağyâr	583
3. Gayr.....	587
4. Müdde‘î.....	587
VIII. ŞÛFÎ, H‘ÂCE, ŞEYH, ZÂHİD, VÂ‘İZ	588
1. Şûfî, Zâhid	589
a. Sûfî	589
b. Zâhid.....	591
2. H‘âce, Vâ‘iz, Şeyh.....	597
a. H‘âce.....	597
b. Vâ‘iz	599
c. Şeyh.....	601

ALTINCI BÖLÜM TABİAT UNSURLARI

I. KOZMİK ÂLEM	604
A. FELEK (FELEK, EFLÂK, ÇARH, GERDÛN, SİPİHR, SEMÂ, ÂSUMÂN, GÖK)	604
1. Yaratıcı Münâsebetiyle.....	604
2. Peygamber Efendimiz Münâsebetiyle.....	604
3. Osmânî Nesli ve Birtakım Devlet Adamları Münâsebetiyle.....	605
4. Âşık İlgisiyle.....	606
5. Feleğin Özellikleri.....	607
a. Devr eder, dönmektedir.....	608
b. Sonsuzdur, Son Noktadır.....	609
c. Gök Unsurları İlgisiyle.....	610
d. Dokuz Felek.....	611
e. Olumlu Yönleriyle Felek.....	611
f. Olumsuz Yönleriyle Felek.....	612
g. Dengelidir.....	614
6. Diğer ve Dolaylı İlgilerle.....	614

B. YILDIZLAR	
(Kevkeb, Necm, Encüm, Ahter).....	616
C. SEYYÂRELER VE BAZI YILDIZLAR	617
1. Genel Olarak Seyyâreler	617
2. Ay (kâmer, mâh, meh).....	617
a. Peygamber Efendimizle Alâkalı Olarak	618
b. Mevlânâ Hazretleri ve Mevlevîlikle Alâkalı Olarak.....	618
c. Pâdişâhlar ve Diğer Devlet Erkânı İle İlgili Olarak.....	618
d. Sevgili İle Alakalı Kullanımlar	619
e. “Ay”ın Özellikleri ve Diğer Kullanım Şekilleri.....	623
e.1.Devr Eder	623
e.2.Işık Saçıdır	624
e.3.Meh-tâb	624
e.4.Diğer Kullanımlar.....	626
e.5.Yeni Ay (hilâl, mâh-ı nev, nev-mâh).....	626
e.6.Dolunay (Bedr).....	627
3. ‘Utârid.....	627
4. Mirrîh.....	628
5. Şems (şems, güneş, mihr, âfitâb).....	628
a. Şems.....	629
b. Güneş.....	629
c. Mihr	630
d. Âfitâb.....	631
6. Zühre.....	632
7. Müşteri.....	632
8. Zuhâl (Keyvân)	633
9. Ferkadân.....	633
II. ZAMAN VE ZAMANLA İLGİLİ MEFHÜMLER	634
A. ZAMÂN (ZAMÂN, EZMÂN, VAQT, HENGÂM)	634
1.Zamân	634
2.Ezmân.....	638
3.Vaqt.....	638
4.Hengâm.....	640
B. YIL (YIL, SENE, SÂL)	640
C. MEVSİMLER	642
1. Genel olarak mevsimler (mevsim, faşl)	642
2. Bahâr	642
3. Yaz (yaz, şayf)	643
4. Sonbahâr (hazân, harîf)	643
5. Kış (kış, sermâ, şitâ).....	644

D. AYLAR.....	644
1. Genel Olarak Ay.....	644
2. ‘Îd	644
3. Nîsân	645
4. Receb.....	646
5. Muḥarrem	646
6. Şevvâl.....	646
E. GÜN	647
1. Umûmî Olarak Gün (gün, rûz, yevm, eyyâm).....	647
a. Gün	647
b. Rûz.....	647
c. Yevm.....	648
d. Eyyâm.....	648
2. Gündüz ve İlgili unsurlar (gündüz, rûz, şabâḥ, nehâr, şubḥ, seḥer)..	649
a. Gündüz.....	649
b. Rûz.....	650
c. Şabâḥ.....	652
d. Nehâr.....	652
e. Şubḥ.....	653
f. Seḥer.....	654
3. Akşâm ve Gece (aḥşâm, gice, şeb, şâm, mesâ, leyl, leyle).....	655
a. Aḥşâm.....	655
b. Gice.....	655
c. Şeb.....	656
d. Şâm.....	657
e. Mesâ.....	657
f. Leyl.....	657
g. Leyle.....	657
F. DİĞER ZAMÂN MEFHÛMLARI.....	658
1. Gurre	658
2. Nev-rûz.....	658
3. Şeb-i yeldâ	659
III. SU VE İLGİLİ UNSURLAR.....	660
A. SU	660
1. Âb.....	660
a. Âb-ı hayvân (/hayât).....	660
b. Âb-ı nîsânî.....	661
c. Âb-rû.....	661
d. Âb u hevâ	661
e. Âb’ın Diğer Kullanımları.....	661
2. Mâ.....	662
3. Zülâl.....	662
4. Su.....	662

B. DENİZ.....	663
1. Baħr.....	663
2. Bihâr, Ebhâr.....	664
3. Kulzüm.....	665
4. Ummân.....	665
5. Deryâ.....	665
6. Yemm.....	666
C. AKARSU	667
1. Cûy, Cûy-bâr.....	667
2. Nehr, Enhâr	667
D. BULUT (EBR, SEĞAB).....	668
E. YAĞMUR (BÂRÂN, EMTÂR).....	668
F. JÂLE VE ŖEBNEM.....	669
G. DENİZ TAŖITLARI VE İLGİLİ UNSURLAR.....	669
1. Fülk.....	669
2. KeŖtî.....	670
3. Zevrağ.....	670
4. Kûrek.....	671
H. SU İLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR	671
1. Mevc, Emvâc	671
2. Ćirkâb.....	671
3. Mizâb.....	672
4. ReŖŖa.....	672
5. Lûcce.....	672
6. Ķatre.....	672
I. SU İLE ALAKALI MEKAN UNSURLARI.....	674
1. ĆeŖme.....	674
2. Âsiyâ/ Âsiyâb	674
3. Cîsr.....	674
4. Ćâh.....	675
5. Limân.....	675
İ. ÖZEL İSİM KAPSAMINDAKİ SULAR.....	675
1. Ķızıl Irmağ.....	675
2. Neretva (Neretva Nehri)	675
3. Nîl.....	675
4. Ŗava (Ŗava Nehri).....	676
5. Tuna (Tuna Nehri).....	676
6. Kevser.....	676
7. Zemzem.....	676

IV. TOPRAK VE İLGİLİ MEFHURLAR.....	677
A. TOPRAK (HÂK, TÛRÂB).....	677
B. TOZ (TOZ, ĞUBÂR).....	678
C. DAĞ (KÛH, KÛHSÂR / TÂĞ).....	679
D. TAŞ (SENG).....	679
V. ATEŞ (ÂTEŞ, NÂR).....	681
VI. HAVA İLE İLGİLİ MEFHURLAR.....	684
A. RÛZGÂR (RÛZGÂR, BÂD).....	684
1. Rûzgâr.....	684
2. Bâd.....	684
B. ŞABA.....	685
C. NESİM.....	686
D. ŞARŞAR	686
VII. HAYVANLAR.....	687
A. GENEL OLARAK HAYVÂN (HAYVÂN).....	687
B. KUŞLAR VE ÇEŞİTLERİ	688
1. Genel Olarak Kuş (Tayr, Murğ, Kuş).....	688
a. Tayr.....	688
b. Murğ.....	688
c. Kuş.....	689
2. Bûlbûl (bûlbûl, hezâr, ‘andelîb).....	689
a. Bûlbûl	689
b. Hezâr.....	692
c. ‘Andelîb.....	692
3. Tûfî	693
4. Şâhin (Şehbâz).....	694
5. Keklik (Kebg).....	695
6. Kumru.....	695
7. ‘Ankâ.....	695
8. Hümâ.....	697
9. Karga (Ğurâb, zâğ).....	698
a. Ğurâb.....	698
b. Zâğ.....	698
10. Baykuş (Bûm).....	698
C. DÖRT AYAKLI HAYVÂNLAR.....	699
1. At (Esb, At) ve Çeşitleri (Semend, Eşheb).....	699
2. Eşek (Har) ve Katır (Ester).....	699
3. Ceylân (Ceylân, Âhû, Ğazâl).....	700
a. Ceylân.....	700
b. Âhû.....	700
c. Ğazâl.....	700

4. Köpek.....	700
5. Şîr.....	701
6. Samur (Semmûr).....	701
7. Tavşan (Erneb, Hargûş).....	702
8. Koç (Koç, Kebs).....	702
9. Köstebek.....	702
D. SÜRÜNGENLER, BÖCEKLER VE DİĞERLERİ.....	703
1. Pervâne.....	703
2. Sinek (Meges).....	704
3. Karınca (Mûr).....	704
4. Ejderhâ.....	705
5. Yılan (Mâr, Ef î).....	705
a.Mâr.....	705
b.Ef î.....	706
6. Semender	706
7. Örümcek.....	706
8. Zünbûr.....	706
9. Maymûn.....	707
VIII. BAĞ, ÇEMEN, ÇİÇEKLİK VE İLGİLİ MEFHÛMLAR.....	708
A. BÂĞ, RAVZA, RİYÂZ, BÛSTÂN, ŞÛKÛFE-ZÂR.....	708
1. Bâğ.....	708
2. Ravza.....	709
3. Riyâz.....	709
4. Bûstân.....	710
5. Şûkûfe-zâr.....	710
B. ÇEMEN (ÇEMEN, ÇEMEN-ZÂR).....	710
C. GÛL-ZÂR (GÛL-ZÂR, GÛLİSTÂN/ GÛLSİTÂN, GÛLŞEN).....	711
IX. NEBÂTÂT.....	713
A. AĞAÇLAR VE ÇEŞİTLERİ.....	713
1. Umûmî Olarak Ağaç ve İlgili Mefhûmlar	713
a.Diraht.....	713
b.Fidân.....	713
c.Nağl.....	714
d.Nihâl.....	714
2. Yaprak (berg).....	715
3. Serv	715
4. Çenâr.....	715
5. Şimsâd.....	716
B. ÇİÇEKLER VE ÇEŞİTLERİ	716
1. Umûmî Olarak Çiçek (Şûkûfe, Ezhâr, Çiçek).....	716
a.Şûkûfe.....	716
b.Ezhâr.....	716

c.Çiçek.....	716
2. Gül (Gül, verd).....	717
a. Gül, Gülzâr, Gülşen- Bûlbûl	717
b. Diğer Hayvânât ve Gül.....	720
c. Diğer Nebâtât ve Gül.....	720
d. Gülâb.....	720
e. Rezm ve Gül	721
f. Bezm ve Gül.....	721
g. Mekân Unsurları ve Gül.....	721
h. Söz- Yazı İle İlgili Unsurlar ve Gül.....	722
ı. Bazı Meslek Grupları (İlgili Mefhûmlar) ve Gül.....	722
i. Güzellik ve Gül.....	722
j. Sevgilinin Yüzü ve Gül	723
k. Musikî Unsurlar ve Gül.....	723
l. Rakîb ve Gül.....	724
m. Kozmik Âlem ve Gül.....	724
n. Zamân ve Gül.....	724
o. Anâsır-ı Erba' a ve Gül.....	725
3. Gonca.....	725
4. Lâle.....	726
5. Sünbül.....	726
6. Yâsemen.....	727
7. Şeb-bûy.....	727
8. Nîlûfer.....	727
9. Ergavân	727
10. Nergis.....	728

YEDİNCİ BÖLÜM

METİN KURMADA İZLENEN YOL VE DEĞERLENDİRME.....	729
KAYNAKÇA.....	733

II. CİLT TRANSKRİPSİYONLU METİN

KASİDELER.....	3
TÂRİHLER.....	52
GAZELLER.....	234
MUHAMMESLER.....	478
TAHMİSLER.....	482
MÜSEDDESLER.....	532
KIT'ALAR.....	538
RUBÂİLER.....	569
İCÂZET-NÂME-İ EVRÂD-I ŞERİF-İ MEVLEVÎ	588
HULEFÂ-YI MEVLEVÎYESİNİN SER- BÜLENDİ.....	588
İNDEKS (ŞAHIS- MEKÂN- ESER).....	602

BİRİNCİ BÖLÜM

I. HAYATI¹

A. FÂZIL PAŞA'NIN ÂİLESİ

1. Âile Büyükleri

a. Baba Tarafından Dedesi (Ahmed Şerîf Efendi)

Fâzıl'ın asıl adı Mehmet olup Bosnalıdır. "Fâzıl" mahlasını almıştır. Ebü'l-bekâ Kefevî sülâlesindedir, başka bir ifâdeyle Kefeli Ebü'l-bekâ adında bir zâtın torunlarından. Babasının vefâtı için düşürdüğü târihte de zikrettiği üzere ataları Kırım'ın Kefe şehrinden gelmedir:

Çaryem içre Keffe nâmıyla müsemmâ beldeden

Bü'l-bekâ idi anıñ cediti kebîr-i emcedi (T401/3)

Dedesi "Ahmed Şerîf Efendi"dir. Bosna'ya "Nâkibü'l- Eşrâf"² olarak gelmiştir. Fâzıl, babasının vefâtı için kaleme aldığı târih manzûmensin ilk beytinde buna işâret eder:

¹ Bu kısım için şu eserlerden faydalanılmıştır:

İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvanlar Katalogu, C. IV. Fasikül III., Milli Eğitim Basımevi, İst. 1969. sf. 956-7.

Fatîh Davud Efendi. Hâtimetü'l- Eş'âr, İst. 1271 (1854), sf. 322-3.

İNAL, İbnülemin Mahmut Kemâl; Son Asır Türk Şâirleri, C.I., Dergâh yay. İst. 1988., sf: 370-1-2.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C.3, Dergâh yay., İst.1979, sf.169.

KURNAZ, Prof. Dr. Cemâl- ÇELTİK, Halil; Osmânî Dönemi Kırım Edebiyatı, T.C. Kültür bakanlığı yay. Ank. 2000. sf:322-3-4.

Mehmet Tâhir, Osmânî Müellifleri, târihsiz, sf:103.

Mehmet Nâil Tuman, Tuhfe-i Nâilî- Dîvân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri, (Haz: Cemâl KURNAZ; Mustafa TATÇI) C.II., Bizim Büro yay. 2001., sf. 749.

Mehmed Süreyyâ, Sicil-i Osmânî, Matba'a-i Âmire, 1311, sf.6.

Bursalı Mehmed Tâhir, Osmânîliler Zamânında Yetişen Kırım Müellifleri, (Haz: Mehmet SARI), Ank. 1990.sf:28.

KOLCU, Hasan; Zafer-nâme'ye Reddiye ve Tekzibiyye, Türk Dünyası Araştırmaları, nr. 54, Haziran 1988, sf. 169-177.

KOLCU, Hasan; Ziyâ Paşa'nın Zafer-nâme'sine Reddiye ve Tekzibiyye, Can yay., İst. 1998.

KOLCU, Hasan; Bosnalı Bir Şâir: Mehmet Fâzıl Paşa, Yedi İklim, Sayı 32, Kasım 1992, sf. 44-45.

APAYDIN, Yrd. Doç. Dr. Mustafa; Türk Hiciv Edebiyatında Ziyâ Paşa, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

GÖÇGÜN, Prof. Dr. Önder; "Ziyâ Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri" Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

Vakit, nr. 2553, 1 Safer 1300/ 1 Kânûn-ı evvel 1298/ 13 Kânûn-ı evel 1882, sf.1.

² Peygamber soyundan olanların işlerini görmek üzere içlerinden hükümetçe tâyin olunan memur.

Sâbıkâ Mollâ-yı Şofya hânedân-ı Bosna kim
Âl-i sâdâtın “naķīb”i idi zât-ı erşedi (T401/1)

Âile, Ahmed Şerif Efendi'nin isminden dolayı “Şerif-zâde” nâmıyla anılmaktadırlar³.

b. Anne Tarafından Dedesi (Ömer Ağa)

Fâzıl Paşa'nın annesinin babası Ömer Ağa'dır. Ömer Ağa'nın adı, zevcesi Havva Hanım'ın ve kızının (Kamile Hanım; Fâzıl Paşa'nın annesi) vefatı için düşülen târihte, vefatı için târih düşürülenlere yakınlık ilgisiyle, zikredilmektedir.

Fazlı Ağa-zâde kim 'Ömer Ağanın zevcesi
Eyledi 'uķbâya rihlet lahd-i hâke girdi vây (T403/1)

Zâde-i Fazlı Ağa ya'ni 'Ömer Ağanın
Duĥter-i Kâmile si gitdi cihândan eyvâh (T404/1)

c. Anneannesi (Havvâ Hanım)

Fâzıl Paşa'nın büyükannesi Havvâ Hanım'ın vefatı için üç beyitlik bir târih manzumesi yazılmıştır.

Fevtine Fâzıl-hafidi yazdı târih-i güher
Kıla Havvâ Hanıma Haķ gülşen-i me'vâyı cây (T403/3)

d. Amcası (Şun'ullâh Efendi)

Fâzıl Paşa, amcasının vefatı için (1242) yedi beyitlik bir târih manzumesi yazmıştır. Sunullâh Efendi için söylenenlerden bilhassa köken ile alakâlı olanlar bizim açımızdan önem taşımaktadır. “Şerif-zâde” ve “rûkn-i eşraf-ı kirâm-ı beldeden” oluşu önemlidir:

³ “Es-seyyid Eş-Şeyh Mehmed Fâzıl bin Es-Seyyid Muşafâ Nûrî'd-din eş-şehîr Şerif-zâde Bosnavî an Saray-Bosnavî” Bkz: Giriş sf.2.

Nâm-ı vâlâ-yı “Şerif-zâde” ile şöhret-şî'âr
Ya'ni Seyyid Muşafâ Nûri Efendi es'adı (T401/2)

Rükn-i eşrâf-ı kirâm-ı beldeden bir zât idi
‘Azm-i ‘uqbâ kıldı terk itdi dâr-ı mihneti (T402/1)

Künyesi idi Şerif-zâde o zât-ı eḫamiñ
Cennet-i a‘lâda bulsun i‘tilâ vü rif’ati (T402/2)

Sunullâh Efendi, kardeşi Mustafa Nûri Efendi’den 15 gün sonra vefât etmiştir:

Öz qarındaşından on beş gün muahḫar âh kim
İştîyâḫ-ı ḫasret ile oldı vâḫi‘ rihleti (T402/5)

Dolayısıyla bu da Fâzıl Paşa’yı derinden etkilemiştir.

Baḫa iki Kerbelâ derdi degil de ya nedir
Vâlid ü ‘ammiñ bu gûne iftirâḫ u ḫasreti (T402/6)

e. Babası (Mustafâ Nûreddîn Efendi)

Fâzıl Paşa’nın babası. Sofya kadısı (mollalığı) Mustafa Nûreddîn Efendi’dir. “Saraybosna’da doğmuş, muhtemelen burada, Gazi Hüsrev Bey Medresesi’nde eğitim görmüştür. Sofya, Biyelini ve Cernici’de kadılık, Sultân Câmii’nde imamlık yapmıştır.”⁴ Mustafa Nûreddîn Efendinin mollalık/kadılık yaptığı konusunda tüm kaynaklar hemfikirdir.⁵

Fâzıl Paşa’nın babasının adı Divân’da iki ilgiyle zikredilmektedir: Divân’ın giriş bölümünde şâirin künyesi verilirken⁶ ve vefâtı için düşürülen on bir beyitlik târih üzerine.

⁴ KOLCU, Hasan; Bosnalı Bir Şâir: Mehmet Fâzıl Paşa, Yedi İklim, Sayı 32, Kasım 1992, sf. 44.

⁵ “Sofya kadısı Mustafa Nûreddîn Efendi” Sicil-i Osmâni; “Sofya kadî-i esbaki Mustafa Nûreddîn Efendi” Son Asır Türk şâirleri; “Sofya kadılığında bulunmuş olan Şerif-zâde Seyid Mustafâ Nûreddîn Efendi” İstanbul Kütüphâneleri Türkçe Yazma Divanlar Katalogu; “kuzâttan Ahmed Şerif Efendi” Hâtimetü’l- Eş‘âr; “Sofya kadısı Mustafa Nûreddîn Efendi” Tuhfe-i Nâilî, “eski Sofya kadısı Mustafa Nûreddîn Efendi” Osmânî Dönemi Kırım Edebiyatı. Ayrıca, bkz: T401/1.

⁶ “Es-seyyîd Eş-Şeyḫ Meḫmed Fâzıl bin Es-Seyyîd Muştafâ Nûrî’ d-dîn eş-şehîr Şerif-zâde Bosnavî an Saray-Bosnavî” Bkz: Giriş sf.2.

Fâzıl babası hakkında hiçbir kaynakta hiçbir şekilde zikredilmeyen çok önemli bilgiler edindiğimiz “târîh” manzûmesine onun “eski Sofya kadısı” olduğunu söyleyerek başlar:

Sâbıkâ Mollâ-yı Şofya hânedân-ı Bosna kim
Âl-i sâdâtın nakîbi idi zât-ı erşedi (T401/1)

Babası “Şerîf-zâde” nâmıyla bilinmektedir:

Nâm-ı vâlâ-yı şerîf-zâde ile şöhret-şi‘âr
Ya‘ni Seyyid Muştafâ Nûri Efendi es‘adı (T401/2)

Soylarının “Kefe”ye dayandığını söyler:

Çaryem içre Keffe nâmıyla müsemmâ beldeden
Bü‘l-bekâ idi anın cediti kebîr-i emcedi (T401/3)

Farklı olan ve diğer kaynaklarda rastlamadığımız husus “Mustafa Nûreddin Efendi”nin vefâtı hâdisesidir. Sultân Mahmut, Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasına çalışmakta; serseriler ocaklarının bekâsına, Sultân ıslâhına çalışmaktadır:

Yeniçeri ocağını ref‘ idicek Maħmûd Hân
Her biri ‘işyân idüp buldı cezâ-yı merşadı (T401/4)

Açdı ebvâb-ı fesâdı ol gürûh-ı bî-şu‘ûr
Zâtınıñ ıslâh itmek idi gerçi maħşadı (T401/5)

Serseriler çalışup ocaklarını ibkâsına
Farğ u temyîz idemezler idi hiç nîk ü bedi (T401/6)

O âsiler sınıfına nasîhat tesir etmemiştir ve “Mustafâ Nûreddin Efendi”yi “Vak‘a-i Hayriye”⁷ olarak bilinen olay sırasında şehit etmişlerdir:

Nuşhı te‘şîr itmedi şımf-ı ‘uşâta ‘âkıbet
İtdiler işhâd ol zât-ı muħıbb-i meşhedi (T401/7)

⁷ 15 Haziran 1826’da Yeniçeri ocağının kaldırılması hâdisesine verilen ad.

“Remy-i seng-i bî-hisâb” ifâdesinden anladığımız kadarıyla Nûreddin Efendi çıkan arbedede kendisine isâbet eden bir taşla yahut (tamlama “taş atışı” ifâdesine karşılık gelse de) tüfek atışı sonucu şehit edilmiş olmalıdır:

Eylediler remy-i seng-i bî-hesâb ile şehîd
Hâşr olunca añılır meşhedle câ-yı merkâdı (T401/8)

Mustafa Nûreddin Efendi, Nakşibendî tarikatına mensuptur:
Hâcegân-ı Nakş-bendî içre bî-hemtâ idi
Zühd ü takvâ şâhibi ehl-i çarîkiñ emcedi (T401/9)

Fâzıl, babasının vefâtı olayını, tâbiri-i câizse bir türlü sindiremez, ve hâdisenin “seng-i kabrinde” okunması dileğinde bulunur:

Seng-i kabrinde okunsun vaç‘ a-i mergi müdâm
Raḥmet ile yâd ola budur du‘ â-yı sermedi (T401/10)

Mustafa Nûreddin Efendi, 1242 (1826/27) ’de vefât etmiştir:
Oğlı Fâzıl yazdı eşk-i çeşm ile târîhini
Lâmi‘ ü’l-envâr ola Nûrî Efendi meşhedî (1242)

f Annesi (Kâmile Hânım)⁸

Fâzıl Paşa annesinin vefâtı için beş beyitlik bir târih manzûmesi yazmıştır. Kâmile Hanım, Ömer Ağa’nın kızıdır ve yaşı yetmiş geçmiştir:

Zâde-i Fazlı Ağa ya‘ ni ‘Ömer Ağanîñ
Duḡter-i Kâmile si gitdi cihândan eyvâh (T404/1)

⁸ Hasan KOLCU, gerek makalelerinde ve gerekse kitabında Fâzıl Paşa’nın annesi olarak “Cemîle Fâzıloğlu” ismini zikretmektedir. “Mehmed Fâzıl, Mustafâ Nûreddin Efendi ile Cemîle Fâzıloğlu’nun evliliğinden Saraybosna’da Eski Sultân Câmii Mahallesi’nde doğmuştur.” (KOLCU, Hasan; Bosnalı Bir Şâir: Mehmet Fâzıl Paşa, Yedi İklim, Sayı 32, Kasım 1992, sf. 44.; KOLCU, Hasan; Ziyâ Paşa’nın Zafer-nâme’sine Reddiye ve Tekzibîyye, Can yay., İst. 1998. sf.12.)

Hadd-i seb'îni güzâr eylemiş idi sinni
Maraz-ı pîri ile oldu meded ma'v u tebâh (T404/2)

Oğlu Fâzıl, annesinin vefâtı için (1264) târîh düşürmüştür:
Necl-i hasret-keşi Fâzıl didi târîh-i nefis
“Kâmile Hânım”a menzil kıla ‘adni Allâh (T404/5)

Ardından, annesinin vefâtından üç yıl sonra (1267), annesi adına bir mektep yaptırıp bu hayrı ona adamıştır:

Ne ra' nâ resmde tevsî' olundu mekteb-i e'tfâl
Bu dârîñ Kâmile Hânım olup bânî-i şânîsi (T201/1)

Didim cevher gibi Fâzıl bu hayr-ı mâdere târîh
Çü şubyân vâşıl-ı gufrân ola merhûme bânîsi (T201/2)

2. Fâzıl Paşa'nın Çocukları:

Fâzıl Paşa'nın dördü erkek ve biri kız, beş çocuğu vardır. Çocuklardan üçü doğumları, ikisi de vefatları için düşülen târîhlerde anılmaktadır.

a. Muştafâ Hayrû'd-Dîn Beg

Fâzıl Paşa, en büyük oğlunun 1251'de doğumu üzerine dört târîh manzûmesi kaleme almıştır:

Çondı mehd-i kevne oğlum bu güher târîh didim
Oldı hayr-ı Muştafâ Beg zînet-i bezm-i cihân (T218)⁹

b. Nûrû'd-dîn 'Ömer Beg

Fâzıl Paşa'nın diğer oğlu 1254 senesinde doğmuştur. Fâzıl Paşa bu münâsebetle üç târîh manzûmesi yazmıştır:

⁹ Ayrıca, bkz: T76, T177, T178.

Yazdı mevlûdinde şükrâne bu târîh-i güher

Ûoğdı seyyid mîr-i Nûrû'd-dîn bu kevne nûr gibi (T179/2)¹⁰

c. Tâhir İsmâ'îl Beg:

Küçük yaşta ölen Tâhir Beg'in vefâtı (1269) münâsebetiyle iki târîh manzûmesi yazılmıştır:

Mâtemde târîhin didi Monlâ-yı Rûmuñ kemteri

Çıldı maķâmın gülşen-i me'vâyı Tâhir tıfl iken (T425/3)¹¹

d. Maħmûd

Fâzıl Paşa, en küçük oğunun 1270 senesinde doğumu üzerine târîh düşürmüştür:

Söyledim târîh-i menķûtın sürûr u şevķ ile

Ûoğdı dehre virdi revnaķ âşaf-ı Maħmûd- şiyem (T182/2)

e. ' Afife ' Âişe Hıanım

Fâzıl Paşa, kızının 1282'de vefâtı üzerine iki târîh manzumesi yazmıştır:

Bâ-te'essüf söyledim târîh-i cevher-dârını

Hây meded buldı ' Afife ' Âişe Hıanım fenâ (T408/6)¹²

3. Fâzıl Paşa'nın Diğer Yakınları

Bu grupta zikredeceğimiz tek isim Fâzıl Paşa'nın câriyesi/halâyığıdır. Zehrâ Hanım, Kâmile isimli kızının doğumu sırasında ölmüştür. Dîvanda bu olay üzerine kaleme alınmış iki târîh manzûmesi bulunmaktadır:

¹⁰ Ayrıca, bkz: T180, T181.

¹¹ Ayrıca, bkz: T426.

¹² Ayrıca, bkz: T447.

Çıkuş bir hür-ı cennet yaz didi târîh-i menkûşun

Muħarrem ğurresinde ‘adni mesken kıldı Zehrâ vâh (T432/3) ¹³

B. DOĞUMU VE VEFÂTI

Fâzıl Paşa’nın doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. Birçok kaynak doğumuna ilişkin bilgi vermez. Osmânlı Müellifleri’nde 1217 (1802- 1803)’de doğduğu yazmaktadır¹⁴. Sicil-i Osmânî’de vefâtında “sinni sekseni tecâvüz eyledi”; “yaşı sekseni aştı” denmektedir¹⁵. Şâirin vefâtı için Vakit gazetesinde verilen haberde, “...sinni doksana karîb olup” denmektedir¹⁶. Fâzıl’ın 1300/1882’de vefât ettiği kesin olduğuna göre doğum târihi 1213 (1798-1799) ile 1217 (1802- 1803) arasında olmalıdır. Yaşın doksana yaklaşmasından kasıt 87- 88 ise, ki böyle düşünmek en mantıklısıdır, bu târih kanâatimizce “1213” olmalıdır.

Şâirin vefâtı târih olarak kesin olmakla birlikte sadece günde bazı farklılıklar göstermektedir. Fâzıl Paşa’nın mezar taşında, Sicill-i Osmânî’de olduğü gibi “14 Muħarrem 1300” (26 Kasım 1882) târihi kayıtlıdır. Vakit gazetesinde çıkan tafsilâtlı ilân ise şu surettedir: “Bosnalı Fâzıl Paşa dünkü Salı günü ecel-i mevûd ile irtihâl-i dâr-ı bekâ eylemiştir. Müşârünileyhin sini doksana karîb olup Avusturya’nın Bosna’yı işgâlinde mâ-familya Der-i Âliye’ye hicret eylemiş idi. Rahmetullâhi-aleyh.” denerek 1 Kânûn-ı evvel 1298 târihli nüshada şâirin ölüm haberi verilir. Yani 30 Muħarrem 1300/ 12 Aralık 1882 Fâzıl Paşa’nın vefât târihidir.

Üsküdâr kabristanında/ Karaca Ahmed mezarlığında medfûndur.

C. MESLEK VE MEŞGULİYETLERİ

1239 (1823-1824)’da, tahsilini tamamladıktan kendisine sonra Edirne müderrisliği rû’usu verilmiştir.

1242 (1826)’da Bosna Nâkibü’l- eşrâf Kaymakamı olmuştur.

1249 (1833- 1834)’da Belgrad Mollalığına getirilmiştir.

Aynı yıl Bosna Mütessellimi olmuştur.

1250 (1834- 1835) rütbe-i sâlise rütbesi almıştır.

¹³ Ayrıca, bkz: T450.

¹⁴ Mehmet Tâhir. Osmânlı Müellifleri, târihsiz, sf.103.

¹⁵ Sicil-i Osmânî, sf:6.

¹⁶ Vakit, nr.2553, 1 Safer 1300/ 1 Kânûn-ı evvel 1298/ 13 Kânûn-ı evvel 1882,sf.1.

1253 (1837- 1838)'de Mirlivâ rütbesine yükselmiştir¹⁷.

Daha sonra İstanbul'a gelip 1260 (1844- 1845)'da Galata Mevlevî-hânesi şeyhi Kudretullâh Dede Efendi'ye intisap etmiştir.

Bir zamân ortaklarıyla birlikte Bosna iltizâmını yürütüp bu sebeple senelerce mâliye ve mahkeme dâirelerinde uğraşmıştır¹⁸.

İstanbul'a dönüp Ali Paşa'nın himâyesine girmiş 1280 (1863)'de İzmit Mutasarrıfı olmuştur.

Tekrar Bosna'ya dönmüş, Avusturya- Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna'yı işgâli üzerine 1295 (1878)'de son kez İstanbul'a dönmüştür.

Beş yıl sonra 30 Muharrem 1300/ 12 Aralık 1882'de vefât etmiştir.

Fâzıl Paşa'nın hayâtıyla ilgili (rakamlar için birkaç fazlası veya eksigi ile düşünerek) daha net karşılıkları olan bir değerlendirme yaparsak takribî olarak "26" yaşında "profesörlük" benzeri bir vazîfe yüklenerek hayâta atılmıştır. Bu da, daha sonraki bir çok vazîfesi mâliye ve hukuk alanında olduğu için, muhakeme ve idâre kâbiliyetinin kuvvetli olduğuna delil sayılabilir. "29" yaşında Bosna Nâkibü'l- Eşrâf Kaymakamı ve 7 yıl sonra 36 yaşında Belgrat Mollası olmuştur. Aynı yıl Bosna mültezimi olmuştur. 37 yaşında "rütbe-i sâlise" ve nihayet 40 yaşında mîr-livâ olmuştur. Bu rütbeyi (tuğgeneral) haklı bir gururla şiirlerinde de zikretmiştir. Hatta 69 yaşında bile bu rütbeyi övünerek kullanır:

Çulî mîr-i livâ Fâzıl iki mışra^c idüp tertîb

Sekiz târîh takdîm eyledi ol şâh-ı devrâna (1282)

Söyledi mîr-i livâ Fâzıl çulî beyt-i bihîn

Yazdı hâme bu iki [târîh-i] tâm u dîr-feşân (1287)

47 yaşında hayâtında çok önemli bir yeri olan Kudretullâh Dede'ye intisâb eder. Fâzıl, daha sonra Dede'nin vefâtı için 9 beyitlik bir târîh manzûmesi kaleme almıştır:

Muhibb-i şâdıkı devîş Fâzıl yazdı bu beyti

Ki her mışrâ^c ı başka başka târîh oldı ihşâda (T422/8)

¹⁷ Sicill-i Osmânî'de "1257'de mîr-livâliğa tebdîl" olduğu yazmaktadır.

¹⁸ Son Asır Türk Şairleri, sf:371.

Fâzıl Paşa, 47 yaşından 67 yaşına kadar Bosna iltizâmını yürütür¹⁹. Bu sürede uğraştığı işler onu epeyi yormuştur. Âlî Paşa'nın hizmetine girerek 1280'de İzmit mutasarrıfı olmuş, daha sonra tekrar Sarây-Bosna'ya dönmüştür. Beyitten de anlaşılacağı üzere şâir bu durumdan memnun kalmamıştır:

Dûr olaldan âsitânında o ‘âlî himmetîn
Bosna kendi mevlidimken oldı bir zindân baña (K4/24)²⁰

“Hayatı” kısmında etraflıca anlattığımız şekliyle şâirin Bosna ve İstanbul arasındaki geliş gidişleri onu epeyce olumsuz etkilemiştir:

Beni bî-tâb u tüvân itdi cefâ-yı Bosna
Yere mi batdı ‘aceb zevk ü şafâ-yı Bosna (G280/1)²¹

Üslûbun yer yer sertleştiği beyitler de mevcuttur:

Vağanımken ben uşandım nazarımdan düşdi
Tab‘ ıma virdi kesel medh ü şenâ-yı Bosna (G280/6)

Fâzılâ mesken-i bûm olmuş ‘aceb her câyı
Evvelî bâğ-ı İrem idi Serây-ı Bosna (G280/7)

Şâir son kez 82 yaşında İstanbul'a döner. Bosna işgâl altındadır.

¹⁹ Bosna ve şâirin rûh hâli arasındaki rabıta “Bosna ve Bosna Civârı” isimli kısımda etraflıca anlatılmıştır.

²⁰ Ayrıca, bkz: G245/4

²¹ Dîvandaki 7 beyitlik 280. gazel “Bosna” üzerine yazılmıştır.

II. BOSNALI MEHMET FÂZIL PAŞA VE ZİYÂ PAŞA¹

Fâzıl Paşa ile Ziyâ Paşa ilişkisini en genel anlamıyla iki başlık altında toplayabiliriz. Bunlardan ilkinde Ziyâ Paşa ve Fâzıl Paşa münâsebetinde “Zâfer-nâme” merkez olmak üzere aralarındaki “husumet” ele alınacak; diğesinde ise Ziyâ Paşa’nın “Fâzıl Divânı”nda hangi yönüyle ve niçin yer aldığı üzerinde durulacaktır:

A. ZAFER-NÂME’DE FÂZIL PAŞA

1. Kasîde Nazım Şeklinin Seçilme Nedeni

Zafer-nâme’nin ilk kısmı 66 beyitten müteşekkil bir kasîdedir. Bölümleri, tertip ve düzen usulleri hatırlanacak veya dikkate alınacak olursa “hicv”in kasîde aracılığı ile yapılması son derece amaca uygun ve mantıklı görünmektedir.

Bilindiği üzere kasîdeler övmek amacına hizmet ettiği kadar yermek gayesine de hizmet eder. Kasîdede “Mehdiye” ve “Dua” bölümleri mevcuttur. “Fahriye” ise bulunmamaktadır. Bunun amacı bir kıt’a ile mutasarrıflık aldığı söylenen Fâzıl Paşa’nın daha fazlasını ümit ve niyâz etmesidir. Dolayısıyla bunun yapılması şâirin kendini muhataba acındırması ile olacaktır.

¹ Bu kısmın yazılmasında şu eserlerden istifade edilmiştir:

AKYÜZ, Prof. Kenan, Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi, DTCF Yayınları, Ankara 1953.

AKYÜZ, Prof. Kenân, Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, 3. Baskı, DTCF Yayınları, Ankara 1979.

APAYDIN, Yrd. Doç. Dr. Mustafa, Türk Hiciv Edebiyatında Ziyâ Paşa, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

BİLGEGİL, M. Kaya, Ziyâ Paşa Üzerinde Bir Araştırma- I, 2. Baskı, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1979.

GÖÇGÜN, Prof. Dr. Önder, “Ziyâ Paşa’nın Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri” Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

KOLCU, Hasan; Bosnalı Bir Şâir: Mehmet Fâzıl Paşa, Yedi İklim, Sayı 32, Kasım 1992.

KOLCU, Hasan; Zafer-nâme’ye Reddiye ve Tekzibîyye, Türk Dünyası Araştırmaları, nr. 54, Haziran 1988.

KOLCU, Hasan; Ziyâ Paşa’nın Zafer-nâme’sine Reddiye ve Tekzibîyye, Can yay., İst. 1998.

Zafer-nâme, (Hazırlayan: Fikret Şahoğlu), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.

Kasîdede ilk 58 beyit medh, 58.- 63. beyitler dilek ve 64-66. beyitler dua bölümüdür. “Medh, dilek ve dua”nın istenildiğinde yergi için nasıl alışılacağı tam tersi biçimde kullanılabilceğini izaha hacet olmasa gerektir. Medh hicvin kaynağına, doğrudan şairi kendi ifadeleriyle rezil etmeye ve dua, bedduaya bu amaca hizmet etmek üzere dönüştürülmüştür.

2. Kasîde Kısmı

Zafer-nâme üç kısımdan ibaret bir eserdir: Kasîde, Tahmîs ve Şerh. Bu silsile Türk edebiyâtındaki nazire, nazîre yazma geleneği ve şerh etme geleneğinin uygulaması niteliğindedir.

Eserin üç bölümü, Âlî Paşa’ya yakınlığı ile tanınan üç kişinin ağzından yazılmıştır. Kasîde kısmını Bosnalı Fâzıl Paşa’nın (Tahmîs’i Türk Hayri’nin ve Şerh’i Hüsnü Paşa’nın) yazdığı varsayılmaktadır:

“Zât-ı hazret-i sadâret-penâhî’nin Girid me’mûriyetlerinde muzafferiyetlerine dâ’ir İzmid mutasarrıfı saâdetlü Fâzıl Paşa hazretlerinin nazm eylediği Zafer-nâme’dir.”²

Takdimden de anlaşılacağı üzere Fâzıl Paşa İzmit mutasarrıfı iken Zafer-nâme’yi sadrâzam hazretlerinin Girid görevlerine dâir nazmeylemiştir.

3. Fâzıl Paşa’nın Seçilme Nedeni

Elbette “Niçin Fâzıl Paşa?” sorusu hemen akla gelmekte ve Paşa’nın Âlî Paşa ile yakınlığı birinci sebep gibi görünmektedir.

Bu konuyu açıklamaya çalışmadan önce bir hususu belirtmek yerinde olacaktır. Bosnalı Fâzıl Paşa, kasîde bölümünün ağzından söylendiği kişi olarak karakterinde “câhil”liğin belirleyici olduğu bir devlet adamı tanımlamasıyla çizilmiştir. Fâzıl Paşa, yakın târihin önemli sîmâlarından olan Bosnalı Aliya İzzet’in vefâtı münâsebetiyle kaleme alınan bir makalede “dîvân şiirinin ustalarından” sayılmaktadır.³ Fâzıl Paşa’nın “hayatı”nda daha detaylı incelendiği üzere, târihçiliği taktir edilen ve mürettep dîvânı bulunan bir devlet adamı “câhil” nitelmesiyle kelimenin gerçek anlamındaki sebeplerin dışında bir sebeple işaret edilmiş olsa gerektir. Sebep Âlî Paşa’ya mensubiyet de olmamalıdır, zira paşanın etrafında daha bir çok “bendegân” bulunmaktadır.

² Zafer-nâme, s.1.

³ “Aliya Yüreklerde Yaşayacak”, Hüseyin DURUKAN, Yeni Şafak, 25 Ekim 2003 Cumartesi.

Zafer-nâme’de Hüsnü Paşa’nın dilinden yazılmış bir kısmın Fâzıl Paşa’nın seçilme nedenini daha anlaşılır kılacağı kesindir:

“Şu Fâzıl denen ahmak Boşnak, Ziyâ Bey’in Avrupa’ya azîmeti hengâmında nazm eylediği kıt’a-i ma’lûme ile makâm-ı ‘âlî-i sadâret-i uzmâyâ ihlâsını ilân etmekle İzmit mutasarrıflığına nail oldu.”⁴

Bu cümleden Fâzıl Paşa’nın Ziyâ Paşa’nın Avrupa’ya kaçışını bir manzume ile hicvettiği anlaşılıyor. Ziyâ Paşa’ya göre, yazılan kıt’a Fâzıl Paşa’yı İzmit mutasarrıfı yapmıştır. Dolayısıyla Ziyâ Paşa yapılan bu hicvi unutmamış ve bu vesîle ile Fâzıl Paşa’dan intikâmını almıştır. Ayrıca Fâzıl Paşa’yı kıskanıyor gibi gösterilen Hüsnü Paşa’nın dilinden şair hasmını iyice hırpalamıştır.

Fâzıl Paşa’nın kasîdeyi yazan kişi olarak seçilme nedenini Ziyâ Paşa’yı hicveden kıt’aya bağlayan Nâzım Paşa konuya daha da açıklık getirmektedir:

“Bu İzmit mutasarrıfı Fâzıl Paşa kimdir? Ve Ziyâ Paşa Zafer-nâme’yi niçin bu zatın ağzından söylemiştir. Yeni Osmanlılar’ın yani Ziyâ ve Kemâl beylerle rüfekası Avrupa’ya firar edince, o zaman mutasarrıf mazûllarından olan, bu Bosnalı Fâzıl Paşa, Ziyâ ve Kemâl beylerin aleyhinde bir kıt’a yazarak Âlî Paşa’ya takdim etmiş. Âlî Paşa’nın Yeni Osmanlılar’dan ne kadar nefret ettiğine bakınız ki, onların aleyhine bir kıt’a söyledi diye Fâzıl Paşa’yı, caize olarak İzmit mutasarrıflığına tayin etmiş. Bosnalı Fâzıl Paşa’yı İzmit’e mutasarrıf yapan bu kıt’anın hatırda kalan bir beyti şöyledir:

Her Kemâl’in olur elbette zevâli bir gün
Ufku fikri cedin de Ziyâ’sı söndü”⁵

4. Bosnalı Fâzıl Paşa’nın Hicvi

Ziyâ Paşa, Bosnalı Fâzıl Paşa’yı “küçük” düşürmek için. onu hem kendi diliyle hem de Hüsnü Paşa’nın sözleriyle aşağılamaktadır.

Fâzıl Paşa kendinden bahsederken dalkavukluğunu teşhîr etmektedir:

“Dalkavuklukta müdârâda zamânım geçti
Olmadım şimdiye dek mahzar-ı feyz ü ikbâl”⁶

⁴ Zafer-nâme, s.28.

⁵ “Bir Devrin Târîhi”, Cumhuriyet, 20 Kânunısânî 1932, 7 numaralı tefrika.

⁶ Zafer-nâme, s.6.

Şâirin kendine yönelik eleştirisinin dozu “köpek” nitelemesiyle bir kat daha artırılmaktadır:

“Fâzıl-ı pîre ateh gelse de söyler mehdin
Soy köpek kalmasa da dişleri durmaz battâl”⁷

Hüsnü Paşa’nın dilinden yazılan Şerh kısmında hicv dozu “köpek” lafzı etrâfında daha da artırılarak devam etmektedir:

“... Fâzıl Paşa, vefâkârlıkta hazmü’n-nefsihi kendini köpeğe teşbin ettiğinden murâdı ya şikâr arayan veyâhûd koyun sürülerini ve bağçe ve bostanları muhâfâza eden köpekler olmalıdır. Zîrâ bu cins köpeklerin ağzında dişleri ve kurdun, hırsızların arkası sıra koşacak mecâlleri kalmasa da yine beyhûde oturmayıp hiç olmazsa havlarlar. Kezâlik Paşa dahi kişi-zâde olduğundan şu‘ûru kalmasa dahi iyi kötü yine nazm iş‘ârıyla Velî-ni‘ metin medh ü senâsından geri durmaz.”⁸

Ziyâ Paşa’nın bunca tahkirine sebep olan kıtaya da atıfta bulunmaktadır:

“Mutasarrıflığa bir kıt‘a sebep olmuş idi
Bu kasîdem beni vâfilîğe eder îsâl”⁹

“Ziyâ Bey... Avrupa’ya savuşmuş.... ol esnâda Fâzıl Paşa, mîr-i mü’mâ-ileyhin azîmetini mutazammın mezkûr kıt‘ayı tanzîm... eyledi. Ana mükâfât kendisine İzmit mutasarrıflığı ihsân buyrulmuştu.”¹⁰

5. Hicvin Ardından

Âlî Paşa İsviçre’de Hürriyet’i kapattırmak konusunda Ziyâ Paşa tarafından “gülünç” addedilen bazı faaliyetlere girmiştir. Bu haseple Ziyâ Paşa Hürriyet’te çıkan bir yazısında “Zafer-nâme”ye atıfta bulunmaktadır:

“... Lâkin dişleri et yerine taşa râst geldi. Artık bu şamarın üzerine Zafer-nâme’deki

Kangı hengâmeye girdiyse muzaffer oldu

Değmedi ârızına latma-i el-harbü sicâl,

beytinin hükmü kalır mı. Şâir-i mâhir Fâzıl Paşa ile Hayri Efendiden sormalıdır.”¹¹

⁷ Zafer-nâme, s.6.

⁸ Zafer-nâme, s.170.

⁹ Zafer-nâme, s.7.

¹⁰ Zafer-nâme, s.175.

¹¹ Hürriyet, 14 Rebiyyülevvel 1287, s.99.

B. FÂZIL DÎVÂNI'NDA ZİYÂ PAŞA

Dîvandaki 48. târîh Ziyâ Paşa'nın Bosna Müfettişliğine getirilmesi münâsebetiyle yazılmıştır:

Şehen-şâh-ı cihân bir mîr-i 'âlî-himmeti lutfen

Müfettişlik ile kıldı Serây-ı Bosnaya irsâl (T48/1)

1279 târîhli manzûme 14 beyit olarak aruzun "Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün" kalıbıyla tertip edilmiştir.

Bu târîh manzumesi âdetâ bir kasîde formunda kaleme alınmıştır. Memdûh (Ziyâ Paşa) sırasıyla Felâtûn'a (2. beyit), İbn-i Kemâl'e (3. beyit), Nef'î'ye (5. beyit) ve elbetteki onların sahip olduğu özelliklerin kat-be-kat fazlasına sahip olarak tasvir edilmiştir.

Ziyâ Paşa'nın şâirlik yönü de unutulmamış, zamanın muteber şâirlerinin bu eser karşısındaki tavırları "lâl olmak" biçiminde belirlemiştir:

O zâtîñ görseler âşârını Tercî'-i Bendinde

Olurdu Şâbit ü Sâmi ile Bâkî yanında lâl (T48/4)

12. ve 13. beyitlerde duâ ve temennîler belirtilip ardından Ziyâ Paşa'nın müfettişlik görevine târîh düşürülmüştür:

Ṭuyup teşrifini Fâzıl didi târîḡ-i cevher-dâr

Şerefle mecd ile geldi Ziyâ Beg Bosnaya bu sâl (T48/14)

C. REDDİYE ve TEKZİBİYYE

Ziyâ Paşa, "Zafer-nâme"de Âlî Paşa'ya karşı hakaret denebilecek sözler sarf etmiştir. Bu ithamları Ziyâ Paşa; Fâzıl Paşa, Hayri Efendi ve Hüseyin Hüsnü Paşa'nın ağızından onların adlarını kullanarak yapar. Bunun en önemli sebebi olarak Ziyâ Paşa, Nâmık Kemâl ve Ali Süâvî'nin başını çektiği mücâdelede Fâzıl Paşa, Hayri Efendi ve Hüseyin Hüsnü Paşa'nın; Âlî Paşa'nın safında yer alması gösterilebilir.

Tanpınar'a göre, "bu üç adamın üçü de okuması yazması kıt tanınmış" kimselerdir¹². 5314 beyitlik bir "Dîvân" ve "Şerh-i Hakâyık-ı Ezkâr-ı Mevlânâ" isimli eser bu ifâdeyi çürütmese bile Fâzıl Paşa'nın Ziyâ Paşa'ya cevap olmak üzere yazdığı "Reddiye ve Tekzibiyye" bile hakâret kabîlinden bu söze yeterli cevap niteliğindedir. Zîrâ, Fâzıl Paşa'nın hicvi hiç de bayağı bir üslupla ve kendine yapılan hakaretleri sindiremeyen bir insanın apar topar kaleme sarılıp karşı saldırıya geçmesi niteliğinde değil; tam aksine uzun uzun ve her bir sözcük için düşünülerek karşı cevap verilmesi tavrıdır. Fakat mutlaka Fâzıl Paşa, Ziyâ Paşa'ya onun üslûbu dozunda cevap verme gereği de duymuştur.

Tamâmı 35 beyit olan "Reddiye ve Tekzibiyye"den birkaç beyit misâl verelim:

Kıt'a takdîmini yazmış hezeyânında anîd
Etmîş olsaydım o nazmımla olurum fâhir (8)

Bunca lûtf u ni' am-ı pâdişeh mahzar iken
Mültecî oldu kim Efrence Ziyâ-yı bed-kâr (11)

İmrü'l- Kays'a bedel asrda bir şâir idi
Bu sefer Avrupa'ya etti firâr ol bî-ââr (12)

Kimsede görmedim anda görünen kizb ü cübñ
Bilir ahvâlini ol bî-edebin her âmir (26)¹³

¹² TANPINAR, Ahmet Hamdi, 19. Asır Türk Edebiyatı Târîhi, İst. 1967, sf.304.

¹³ "Reddiye ve Tekzibiyye"nin tam metni ve daha fazla bilgi için bkz: KOLCU, Hasan; Ziyâ Paşa'nın Zafer-nâme'sine Reddiye ve Tekzibiyye, Can yay., İst. 1998.

III. ESERLERİ

Fâzıl Paşa'nın bilinen üç eseri bulunmaktadır. Bunlardan ilki "Dîvân"ı, ikincisi "Şerh-i Hakâyık-ı Ezkâr-ı Mevlâna" ve üçüncüsü cevâben yazılmış bir hiciv örneği olan "Reddiye ve Tekzibiyye"dir.

A. DÎVÂN-I FÂZIL PAŞA

1. Nüshanın Özellikleri

"Dîvân'ın Hâlet Efendi'deki nüshâsında 3 besmele manzûmesi, 1 istigfâr manzûmesi, 4 münâcât, 9 na't, 1 Çâryâr medhiyesi, 2 mersiye, 4 Mevlânâ medhiyesi, 1 Mevlevî sikkesi medhiyesi, 383 târîh, 28 tahmîs, 307 gazel, 105 kıt'a, rubâ'î ser-levhasıyla yazıldığı hâlde hiçbirisi rubâ'î vezninde olmayan 53 nazım, 1 Mevlevî evrâdı icâzetnâmesi sûreti, Galata Mevlevî-hânesi şeyhi Kudretullâh Efendi'nin haltercümesi, Fâzıl Paşa'nın bastırıldığı Mevlevî evrâdı şerhinin baskı târîhi, Sadrettin Çelebi tarafından kendisine verilen hilâfetnâmenin sûreti yazılıdır."¹

Yukarıdaki gibi tasnîf edilen "nazım şekilleri"nden her birini ayrı ayrı değerlendirip daha uygun olan yerlere getirerek düzenlemeyi yeniden yaptığımız için bizim "nazım şekilleri" sınıflamamız farklılık göstermektedir.

İstinsâh târîhi: H.1296 (1878/79)

Yazan: Seyyid Mehmed Hâşim

Md. ta: 158 yaprak, 260 x 168- 204 x 117 ölç., tâlik yazı, 19 st., sarımtırak Avrupa kâğıt, tezhipli bk., kırmızı szb., ilk çift sayfa yaldız, diğerleri kırmızı cl., vişne rengi meşin, kenar sulu, miklepli ct.

Başta Fâzıl Paşa'nın Şevvâl 1296/ Eylül 1879 târîhli vakfiyesi yazılı ve zât mührü basılıdır.

"152 büyük sahifeden mürekkebe ve 'Mehmed Hâşim bin Davud Ârif yazısıyla 1296'da muharrer olan dîvân-ı eş'ârının bir nüshasını Hâlet Efendi kütüb-hânesine vakf etmiştir."²

¹ İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvanlar Katalogu, C. IV. Fasikül III., Milli Eğitim Basımevi., sf. 957.

² İNAL, İbnülemin Mahmut Kemâl; Son Asır Türk Şâirleri, C.I., sf: 371.

2. Nüshalar

Biz çalışmamızı “Fâzıl Dîvânı, Süleymâniye Kütüphânesi, Hâlet Efendi Bölümü, no: 703.” künyeli nüshaya göre yaptık. Galata Mevlevî-hânesi’ndeki nüsha³’yı görme imkânımız olmadı. Diğer tüm kaynaklar “nüsha”ları bu ikisi ile sınırlarken Dr. Hasan Kolcu, Fâzıl Paşa’ya ilişkin çok ve çeşitli kaynağa ulaşabildiği için nüshaların sayısını artırmaktadır: “Bir nüsha Saraybosna’lı Mehmed Şevki İmamoğlu’nun özel kitaplığındadır. Gazi Hüsrev Bey kütüp-hânesi ile Saray-bosna Şehir Müzesi’nde de Enverî Kadiç tarafından istinsâh edilmiş iki ayrı dîvân nüshası daha vardır.”⁴

3. “İcâzet-nâme-i Evrâd-ı Şerîf-i Mevlevî” ve “Hulefâ-yı Mevlevîyesinin Ser-bülendi”

Rubâ’îlerden sonra mensur olarak kaleme alınan ve içerisinde 1 beyit, 6 kıt’a-i târih, 1 kıt’a ve 1 târih beyti bulunan ilk sayfası “İcâzet- Nâme-i Evrâd-ı Şerîf-i Mevlevî” ve diğer kısmı için “Hulefâ-yı Mevlevîyesiniñ Ser- Bülendi” başlıklı toplam 12 sayfalık (sf.588-596) bir kısım bulunmaktadır. Mevcut bölümün diğer sayfaları ise (sf.597-601) Arapça metnin orijinal şeklini muhtevîdir.

Tüm manzûmeler “(Kudretullâh Dede’nin) Hulefâ-yı Mevlevîyesinin Ser-bülendi” bölümündedir:

(Mef’ûlü Mefâ’îlü Mefâ’îlü Fe’ûlün)

Dursun nazar-ı terbiyet-i şems-i Hudâda

Elbette olur seng-i siyeh cevher-i elmâs

(Mefâ’îlün Mefâ’îlün Fe’ûlün)

Şerîf Ahmed Dede merd-i tarîkât

Yüzünden toğdı bir mihr-i münevver

Didim târih-i mîlâdını Gâlib

Meħemmed Kudretullâh luşf-ı Ğaydır

³ KURNAZ, Prof. Dr. Cemâl- ÇELTİK, Halil; Osmânlı Dönemi Kırım Edebiyatı, sf:322.

⁴ KOLCU, Hasan; Bosnalı Bir Şâir: Mehmet Fâzıl Paşa, sf. 45.

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)
 Ehl-i tevhîd fırkası cem' oldı cennet bâğına
 Qalbi hâliş zer olanlar irdiler müştâkına
 Mevlevîler halkası bend oldı 'arşıñ sâkına
 Hamdu-lillâh dâhil oldum pîrimiñ oğâğına

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)
 İlham ile söyletdiler târih-i tâmin sikkemiñ
 Bu sâlde geydi külâh Fâzıl muhib-i Mevlevî

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)
 Ben tarîh-i Mevlevîde bulmuşum feyz-i ezel
 Mâ-sivâyı celb için 'âlemde olmam mübtezel
 Beyne'l-ıhvân ism-i Fâzıl yâd olunsun şıdık ile
 Bu der-i vâlâya bende olmağı kılmış emel

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)
 Hamd ü şükr-i bi-nihâye kıl Cenâb-ı Haqq'a hem
 Rûh-ı pâk-i Muştafâya şad şalât ile selâm
 Hâme-i cevherle yaz miskü'l-hitâm târihi kim
 Vird-i Mevlânâyı Fâzıl şerh ile oldı be-kâm

(Mefâ' ilün Fe' ilâtün Mefâ' ilün Fe' ilün/ Fa' lün)
 Bu şerh-i dil-keşiñ ikmâlin eyleyüp ihsân
 Bu 'abd-i 'âcize luğf eyledi Hudâ yâ Hû
 Mişâl-i dür didi târih-i şârihi Fâzıl
 Beyâz olundı bu nev-şerh-i nâdir ü dil-cû

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)
 Şerh-i evrâd-ı güzîn-i Mevlevîyi al oqu
 Böyle bir kenz-i haqâyık her zamân girmez ele
 Buldı bir gevher gibi târih 'arz itdi Fağın
 Mevlevî evrâdınıñ şerhi başıldı feyzle (1283)

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)
 Hîtâma irdi tab' -ı hâmdulillâh kenz-i 'irfânîñ
 Hâţâyı rahmet-i gufrânla maḥv eyleye Mevlâ
 Teşekkür eyleyüp Haḫka didi târiḫini şâriḫ
 Başıldı şerḫ-i evrâd-ı kebîr-i Mevlevî a' lâ (1283)

“İnceleme” kısmında muhtevâyâ âit özelliklerde yeri geldikçe değinilen ve özellikle bir sayfalık ilk kısımdan sonraki tüm sayfaların ayrıldığı “Hulefâ-yı Mevlevî”, “Özel İsimler” kısmında ayrıca değerlendirilmiştir.

B. ŞERH-İ HAKÂYIK-I EZKÂR-I MEVLÂNÂ

“Evrâd-ı Kebîr-i Mevlânâ Şerhi” diye de bilinmektedir. 1866'da yazılmıştır.”⁵

“Evrâd-ı Mevlânâ'yı mufassalan terceme ve şerh ederek ‘Şerh-i Hakâyık-ı Ezkâr-ı Mevlânâ’ tesmiye ve nihâyetine çelebilerin muhtasar terceme-i hâllerini ve İstanbul ve vilâyâtta Mevlevîhânelerden ve şeyhlerinden bahsetmiştir. 458 sâhifeden ibâret olup 1283'de tab' edilmiştir.”⁶ Fâzıl Paşa, “Şerh”le ilgili daha detaylı bilgiyi (“Şerh”in yazılış serüvenini) Dîvân'ının sonundaki “Hulefâ-yı Mevlevîyesiniñ Ser- Bülendi” başlıklı kısımda anlatmaktadır:

“Müfâdıca Ḥâzret- i Mevlânâ min-küllî'l- vücûh evlânâ Efendimiz Ḥâzretleriniñ imdâd- ı rûḫâniyyet- i ḫudsiyyeleri âşârı olarak bâlâda taḫrîr ü beyân olunduğı üzre evvel emirde tevfiḫ-i ni' me'r- refiḫ- i cenâb-ı perverdigârî ile ber-vech-i iḫtişâr şerḫe ibtidâr ile tenmîḫ ü imlâsını bade't- tekmi'l şerḫ-i mezkûr ve kütüb- i sâire- i şûfiyye mütâla'a vü tettebbu' birle nûr-ı 'alâ-nûr diyerek kalem-i i'âde ile bu nüşâ-i mergûbe tavziḫ u tafşiline bi'l- i' tinâ müceddeden taḫrîrine şürû' olunduğda “Ḥâḫâyık- ı Ezkâr-ı Mevlânâ ” 'ibâre- i laḫfi bu mücellid-i münîfiñ târiḫ-i bidâyet ve cem' ü te'lîfine tevâfuḫ itmesi mücerred cenâb-ı pîr-i dest-gîr ḫaddese sırrahü'l- ḫadîriñ âşâr-ı ḫabûliyyet-i ma'neviyye ve meḫâli' - i rûḫâniyyet-i ḫudsiyyelerinden neş'et eylediğı evhâm u ḫayâlden vâreste olduğı bî-gümândır târiḫ-i mezbûr ism-i kitâb olmaḫlığıa becâ ve teyemmünen ve teberrüken “ Şerḫ-i Ḥâḫâyık-ı Ezkâr-ı Mevlânâ”

⁵ KURNAZ, Prof. Dr. Cemâl- ÇELTİK, Halil; Osmânî Dönemi Kırım Edebiyatı, sf:322. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C.3, sf.169.

⁶ (Son Asır Türk Şâirleri'ndeki dipnot:) “Kara hisarı sâhib müftisi Aliyyül Feyzi ibni Osman, Fâzıl Paşa'dan evvel muhtasaran terceme ve 'terceme-i suğra' tesmiye eylemiştir.” sf:371.

‘unvân-ı pür-ma‘ânî ile tesmiye ve şebt ü imlâ olunmağla hamden-
lillâhi‘l-meliki‘l-ğafûr ve müsteniden bi-faql-ı Rabbi‘ş-şekûr hüsni-
ikmâli müyesser-kerde-i ‘abd-i pür-kuşûr olduğda ma‘a-târîh-i kıt‘a:

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

Hamd ü şükr-i bî-nihâye kıl Cenâb-ı Hâkka hem

Rûh-ı pâk-i Muştafâya şad şalât ile selâm

Ĥâme-i cevherle yaz miskü‘l-Ĥitâm târîhi kim

Vird-i Mevlânâyı Fâzıl şerh ile oldı be-kâm

Sâl-i meymenet-iştîmâl-i hicriyye “‘aleyhi efđalı‘ş-şalât ve
ekmelü‘t-taĥiyyeniñ” şehri mevlid-i şerîf-i mağferet-elifîñ on beşinci
işneyn günü müsveddesi qalem-i ‘âcizânemle reside-i hüsni-Ĥitâm
oldığı ĥâlde ĥasbe‘l-vus‘ ve‘t-tâka çend sâl ü âvân taşĥîh ile güzerân
iderek nüşha-i muşahĥahasınıñ tebyîz ü teclidini vaqt-i merhûna
ta‘lîk eylemiş idim “ ĥubbü‘l- vaţan mine‘l-îmân” ĥadîş-i şerîfi
manţûk- ı münîfi üzre bu sene-i pür-meymenede bir beyân-ı bâlâ
maşkat- ı re‘s-i dervîşânem olan Bosna Serâyına li-ecli‘ş-sıla
İslâmboldan eşnâ- yı ‘azîmet-i ‘âcizânemde nüşha-i mezkûreyi
berâberce bi‘l-istîşĥâb belde-i mezkûra muvâşalat ile tebyîz ü
istinsâha ibtidâr olunmuş ma‘a-târîh-i kıt‘a :

(Mefâ‘ ilün Fe‘ ilâtün Mefâ‘ ilün Fe‘ ilün/ Fa‘ lün)

Bu şerh-i dil-keşîñ ikmâlin eyleyüp iĥsân

Bu ‘abd-i ‘âcize luţf eyledi Ĥudâ yâ Hû

Mişâl-i dür didi târîh-i şârihi Fâzıl

Beyâz olundı bu nev-şerh-i nâdir ü dil-cû

Târîh-i meâlince nüşha-i mübeyyezası ĥitâma qarîb iken Seyyid-
i Selâtin- i bihîn ĥalife-i ĥazret-i faĥrû‘l- mürselin merdümek-i
çeşm-i mü‘minîn şehen-şâh-ı ‘adâlet-âyîn ĥâkân-ı Âl-i ‘Oşmân Sultân
‘Abdü‘l-‘azîz Ĥân bin Es-sultân-ı gâzî ‘Adli Maĥmûd Ĥân bin Sultân
el-gâzî ‘Abdü‘l-ĥamîd Ĥân tâbe serâ hümâ ve tavvelallâhu te‘âlâ
‘ömrehu vü devletuhu ilâ âĥiri‘z-zamân efendimiz ĥazretleriniñ
cülûs-ı hümâyûn-ı meyâmin-maĥrûn-ı cenâb-ı cihân-bânîleri eşref-i
mîkât ve eymen-i evĥâtına teşâdüf itmesi “cenâb-ı vâcibü‘l-vücûd
celle şâhânehu” ĥazretleriniñ elĥâf-ı bî-nihâyesi olduğu bî-reyb ü zunûn
oldığından şükrâniyyet-i bî-nihâye ve nâm-ı nâmî-i şâhâneleriyle tezlîl
ve işbu kaşide-i pâkîze ile nüşha-i mezkûreniñ taĥtım u
tekmîline ictirâ hemân Cenâb-ı Ĥâlîk-ı kâdir-i bî-cûn ‘azze şânuhû
ĥazretleri zât-ı şevket-simât-ı mülûkânelerin dâimâ âşâr-ı ĥayra
muvaffaq ve serîr-i ma‘delet-semîr-i ĥüsrevânilerinde envâ‘-ı fevz ü
nuşretle muĥârenetle gâlib-i muţlak buyursun âmîn :

“Rabbenâ teḳabbel du‘â-enâ fi-küll-i ḥîn ü ân”

“Va‘ fu-‘ennâ ‘ani’l-ḥaṭâyâ ve’n-nisyân”

Şümme âmîn bi-ḥurmeti nun ve’l-ḳalem vemâ yesturûn

Şu‘arâ-yı benâmdan rif‘atlü Faṭn Efendiniñ bu eṣer- i celîl-
tab‘ına inşâd eylediği târiḥ sebt-i şaḥîfe-i ihtitâm olundu

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

Şerḥ-i evrâd-ı güzîn-i Mevlevîyi al oḳu

Böyle bir kenz-i ḥaḳâyıḳ her zamân girmez ele

Buldı bir gevher gibi târiḥ ‘arz itdi Faṭn

Mevlevî evrâdınıñ şerḥi başıldı feyzle (1283)

Şâriḥ-i faḳîr Fâzıl-ı ḥaṭâ-me’lûfuñ nüṣḥa-i mezkûr tab‘ına dâir
sebt-i şaḥîfe eylediği târiḥdir

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

Ḥitâma irdi tab‘-ı ḥamdulillâh kenz-i ‘irfânıñ

Ḥaṭâyı raḥmet-i ğufrânla maḥv eyleye Mevlâ

Teşekkür eyleyüp Ḥaḳḳa didi târiḥini şâriḥ

Başıldı şerḥ-i evrâd-ı kebîr-i Mevlevî a‘ lâ (1283)

C. REDDİYE VE TEKZİBİYYE

“Bosnalı Mehmet Fâzıl Paşa ve Ziyâ Paşa” başlıklı kısımda zikri geçen bu eser hakkında kısa bilgiler vermekle yetineceğiz:

“Reddetme ve yalanlama” başlıklı eser, Ziyâ Paşa’nın Fâzıl Paşa’ya yönelttiği suçlamalara cevap niteliğindedir. Zafer-nâme 66 beyitken “Reddiye ve Tekzibiyye” 35 beyit olarak kaleme alınmıştır. “Reddiye ve Tekzibiyye”nin de nazım şekli kasîdedir ve vezin Zafer-nâme’deki vezinle aynıdır:

Remel bahrinin, “Fe‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilün/
Fa‘ lün” kalıbıyla yazılmıştır⁷.

⁷ Daha detaylı bilgi ve Reddiye ve Tekzibiyye’nin metni için bkz: KOLCU, Hasan; Zafer-nâme’ye Reddiye ve Tekzibiyye, Türk Dünyası Araştırmaları, nr. 54, Haziran 1988, sf. 169-177. KOLCU, Hasan; Ziyâ Paşa’nın Zafer-nâme’sine Reddiye ve Tekzibiyye, Can yay., İst. 1998.

IV. DİLE VE ÜSLÛBA ÂT BÂZİ ÖZELLİKLER

A. DEYİM VE ATASÖZLERİ

Fâzıl Paşa Dîvânı'ndaki “deyim ve atasözleri”nin tamamını zikretmiyoruz; ancak metindeki şekliyle verilen misâllerin “kullânım” şekli hakkında bir fikir vereceği kanaatindeyiz:

.....

Yok hayâlimde ebed taşşîl-i câh u i' tibâr

“*Neyleyim yâr olmadıkça şerveti*” meşreb bu ya (R30)

“*İrâdı olan 'avrete meyl itme*” şağın kim

Mâlında anıñ fâide vü meymenet olmaz (G116/4)

Şeyhe sâkî tırmayup bir iki üç peymâne baş

Red iderse “*al ayagıñ altına*” merdâne baş (G147/1)

“*Lihyesin teslim it*”di zâhid-i gümrâh vâh

Gördüğü anda o hasnâ berberin İslâmboluñ (G199/4)

Terbiye itse Felâtûn yine kâr itmez aña

“*Zür-ı bâzû ile bi-'aqla fetânet gelmez*”(G121/3)

“*Dü-desti kaldı taş altında*” aşhâb-ı huqukuñ hep

‘İbâdınñ haqqı ibtâl olmadadır bâb-ı fetvâda (Kt55/1)

Ko disünler saña ebkem kıl te'emmül şabr eyle

Bâ' iş-i kesr-i kulûb olur “*sözinden dili çek*”(Kt66/2)

“*Eger seng-i siyâhuñ kabiliyyet yoksa zâtında*

Güneş görmekle olmaz cevher-i elmâs-ı bî-hemtâ”(Kt18/2)

Ayrıca aşağıdaki rubâînin nerdeyse her mısraı “irsâl-i meseî” hükmündedir:

“*Tekebbür ehliniñ temdîd itmez şît-i iqbâli*”

“*Tevâzu‘dur kişiniñ nâm ü şânın eyleyen ‘âlî*”

“*Ĥudâ terfî‘ ider aşhâb-ı ĥüsn-i ĥilqatiñ ĥadrin*”

Görölmüş çeşm-i ‘ibretle cihânda nice emşâli (R48)

B. KELİME KULLANIMI

Bu kısımda önce, “özellik” arz ettiğini düşündüğümüz bazı kelimeleri; sonra en çok kullanılan kelimeleri gruplarına göre zikredeceğiz.

1. Özellik Arz Eden Kelimeler

Üslûba âit bir husûsiyet olarak o zamanlar için yeni yeni kullanılmaya başlandığını ve bu hâliyle özellik arz ettiğini düşündüğümüz bazı kelimeler şunlardır:

Hâkîm-i “*diplomât*” nabza bakup ‘illet nedir bilmez

Teşahhüşdan müberrâ ĥaste-gâna dir veremdir hep (G26/6)

“*Posta-ĥâne*” yolına muntazırım şubĥ u mesâ

Baňa gelmez gelür aġyâre dem-â-dem kâġız (G62/4)

Bî-sütûn ĥayme ĥuran uçmaġa “*balon*”-âsâ

Seyr-i sūr‘atle düşer baĥre görür bir niçe düş (G134/5)

Râkib-i “*fayton*” olan aşhâb-ı câĥ u menzilet

Vâĥıf olmaz ĥâline pâmâl olmuş râciliñ (G190/6)

2. En Çok Zikredilen Kelimeler

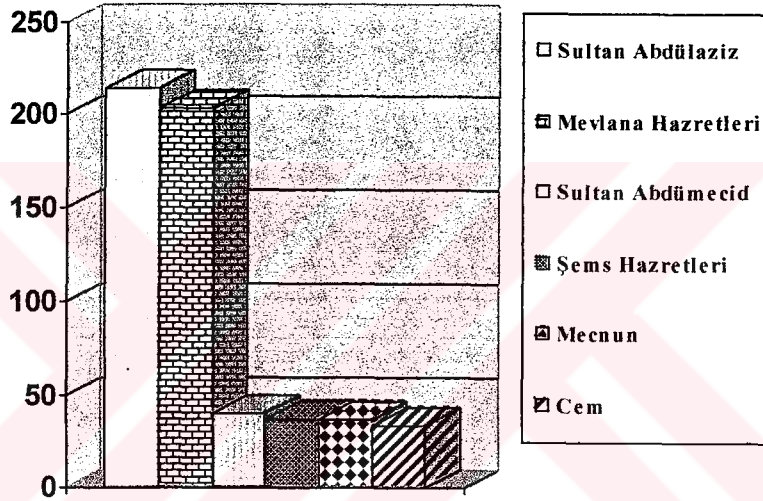
En çok zikredilen kelimeleri burada tasnîf etmek, içeriğine nüfûz etmeyi sağlamsa da, önem verilen unsurları belirtmek ve Fâzıl Paşa’nın Şiir Dünyâsı hakkında önemli ipuçları vermek cihetinde olacaktır.

Bu rakamların tespitinde bölümlerdeki “dipnot”ları esas aldık; yani rakamlar kesin olmasa da amaca hizmet edecek yakınlıktadır.

a. En Çok Zikredilen Özel İsimler:

a.1. Şahıslar

Sultân Abdülazîz: 214, Mevlânâ Hazretleri: 205. Sultân Abdülmecîd: 40, Şems Hazretleri: 37, Mecnûn: 37, Cem: 34, Sultân Murâd (V. Murâd): 22, Eflâtun: 22, Hz. Ali: 16, Leylâ: 16, Hz. Süleymân: 15, İskender: 14, Hz. Hızır: 11, Fuâd Paşa: 10, Ârif Hikmet Bey: 9, Hz. Fâtımâ: 9, Fatîn: 9 kez zikredilmiştir.

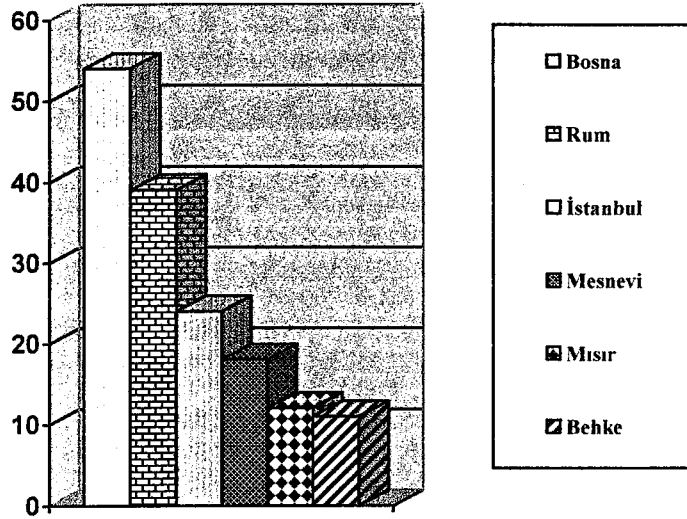

Grafik 1

Görüldüğü üzere diğerlerinin toplamından bile çok yekûn tutan isim zikirleri Sultân Abdülazîz ve Mevlânâ Hazretleri için geçerlidir. Bu da Fâzıl Paşa'nın "dünyevî ve uhrevî efendi" tercihini net olarak belirtmektedir.

a.2. Diğer Özel İsimler

Bosna: 54, Rûm: 39, İstanbul: 24, Mesnevî: 18, Mısır: 12, Behke: 11, Ka'be: 10, Kerbelâ: 10, Kur'an: 10, Tûr-ı Sînâ: 9 kez zikredilmiştir.

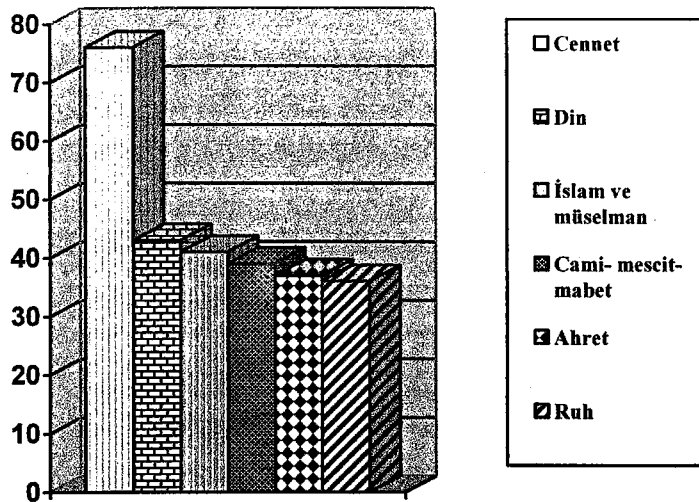

Grafik 2

b. En Çok Zikredilen “Dinî- Tasavvufî” Unsurları

b.1. Dinî Unsurlar

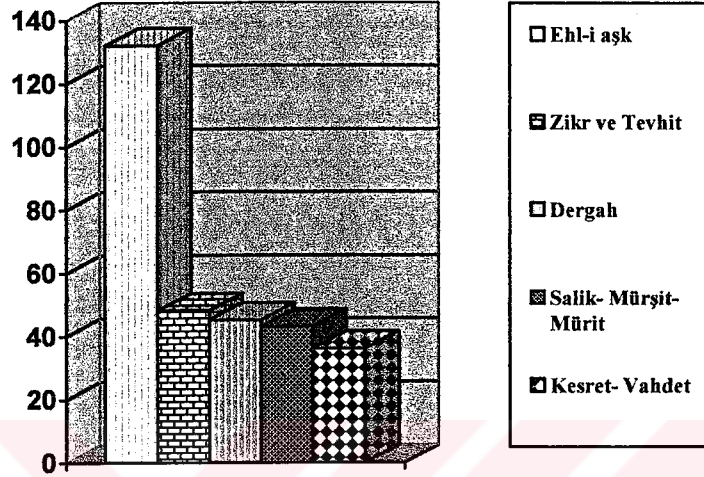
Cennet (ve karşılıkları): 76; dîn: 43; İslâm ve müselmân: 41; câmi-mescit- mâbet: 39; ahret (ve karşılıkları): 37; rûh: 36; kıyâmet (ve karşılıkları): 35; îmân- mümin: 34; perî: 31; bî-dîn, münkîr: 29; küfür ve kâfir: 24 kez zikredilmiştir.

Grafik 3

b.2. Tasavvufi Unsurlar

Ehl-i ‘aşk (ve karşılıkları): 132, zikir ve tevhit: 48, dergâh: 45, sâlik- mürşid- mürid: 43, kesret- vahdet: 36 kez zikredilmiştir.

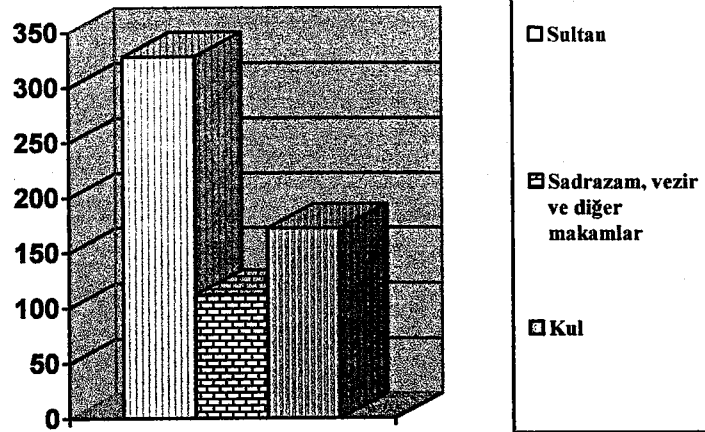

Grafik 4

c. En Çok Zikredilen “İçtimâî Hayat” Unsurları

c.1. İçtimâî Tabakalanma

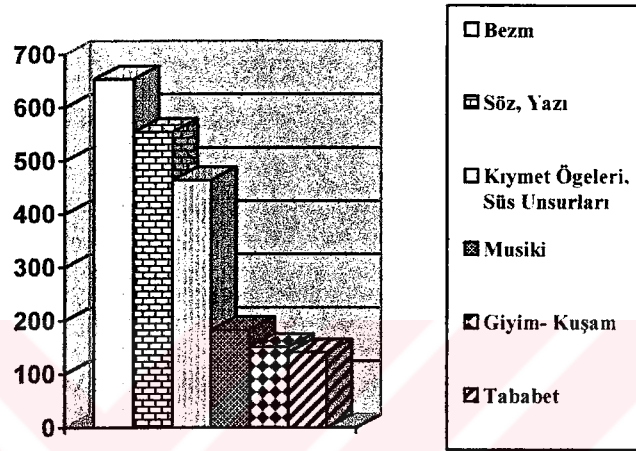
Sultân (ve karşılıkları): 328, kul (ve anlamdaşları): 172; sadrazamlık, vezirlik ve diğer makamlar: 112 kez zikredilmiştir.

Grafik 5

c.2. Diğer Unsurlar

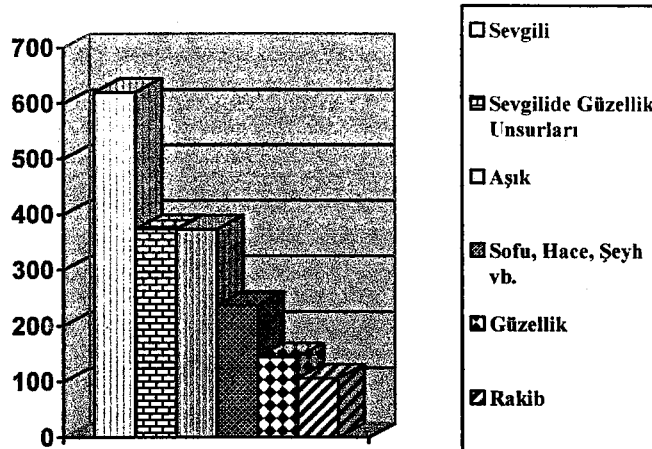
Bezm ve bezmin unsurları: 653; söz, yazı ve ilgili unsurlar: 554; birtakım kıymet öğeleri ve bazı süs unsurları: 464; mûsikî ve mûsikî ile ilgili unsurlar: 183; giyim- kuşam: 151; tabâbet ve tabâbetle ilgili unsurlar: 141; rezm ve rezme ilgili unsurlar: 82; bazı resmi ve gayr-i resmi vazifeler, meslek ve meşguliyetler: 68; alış-veriş ve alış-verişle ilgili unsurlar: 34 kez zikredilmiştir.

Grafik 6

d. En Çok Zikredilen “İnsânî” Mefhumlar

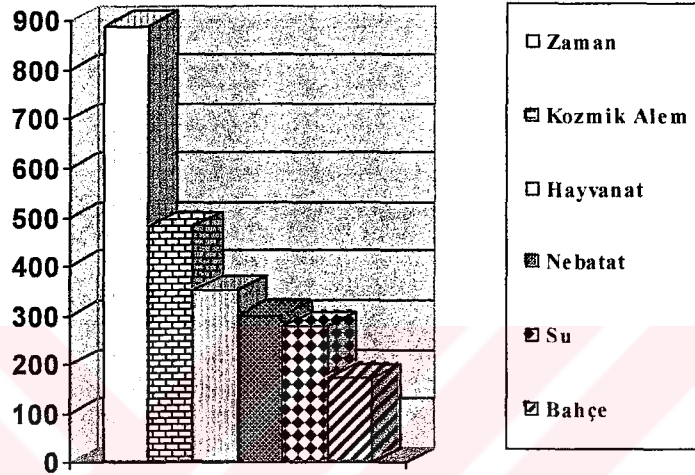
Sevgili: 620; sevgilide güzellik unsurları: 374; âşık: 373; şûfi, h'âce, şeyh, zâhid, vâ'iz: 236; güzellik: 144; rakîb: 106; umûmî olarak insân: 57 kez zikredilmiştir.

Grafik 7

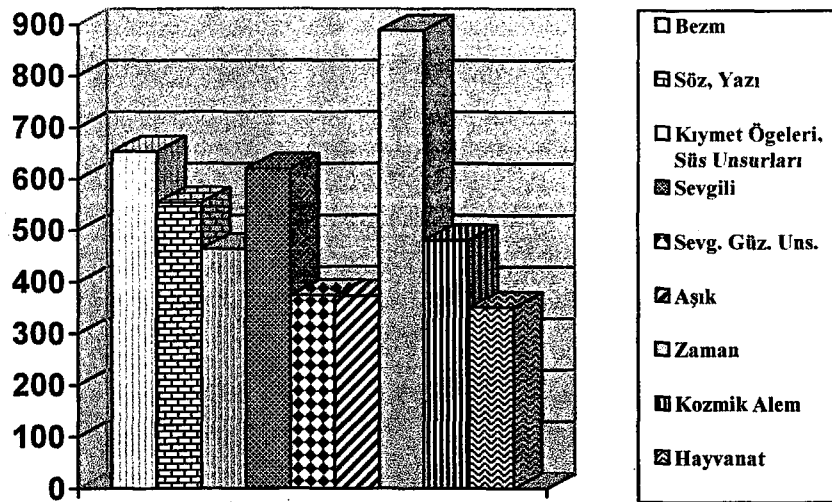
e. En Çok Zikredilen “Tabîat Unsurları”

Zaman ve zamanla ilgili mefhûmlar: 888; kozmik âlem: 481; hayvânât: 351; nebâtât: 299; su ve ilgili unsurlar: 277; bağ, çemen, çiçeklik ve ilgili mefhûmlar: 172; toprak ve ilgili mefhûmlar: 44; ateş ve ilgili unsurlar: 37; hava ve ilgili mefhûmlar: 34 kez zikredilmiştir.

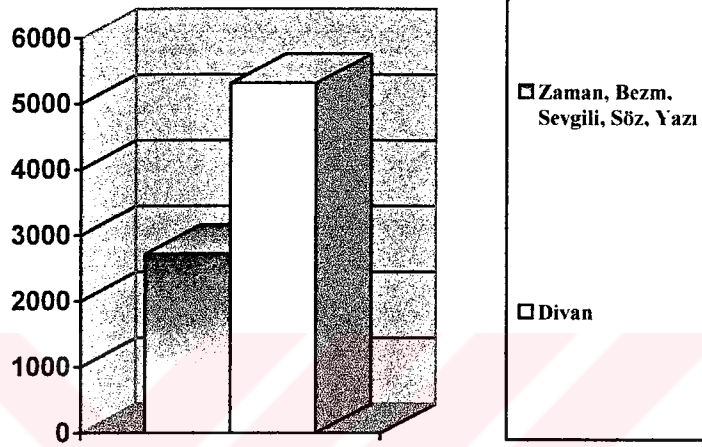
Grafik 8

Son olarak “Divân”ın en çok zikredilen kelimelerini sıralayalım:

Grafik 9

Dîvan'da (muhammesten kaynaklanan buçuğu tamamlarsak) "5313" beyit bulunmaktadır. En çok kullanılan 4 unsur ise Dîvân'da toplam 2715 kez zikredilmiştir; her mefhumun bir beyte hâkim olduğunu düşünürsek Dîvân'ın nerdeyse yarısı "bezm", "söz-yazı", "sevgili" ve "zamân" sözcüklerinin birleşiminden oluşmaktadır:

Grafik 10

İKİNCİ BÖLÜM

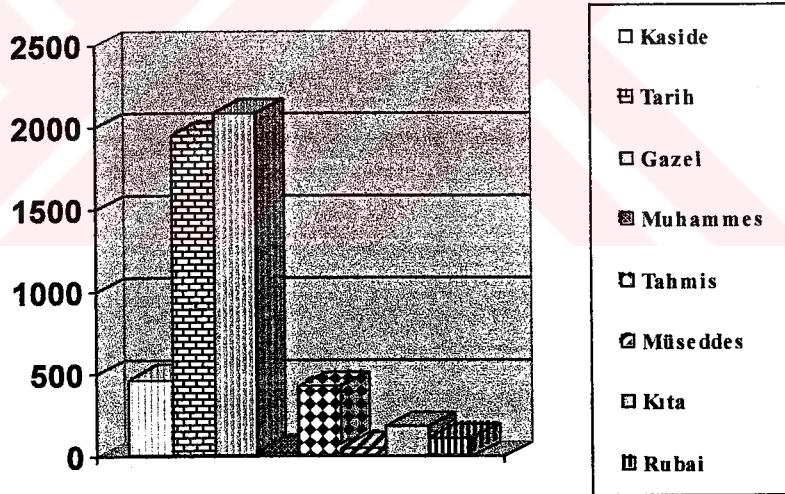
I. NAZIM ŞEKİLLERİ

1.Fâzıl Dîvânı'nda şu nazım şekilleri kullanılmıştır: Kasîde, Târîh, Gazel, Muhammes, Tahmis, Müseddes, Kıt'a ve Rubâî.

2.Divanda 8 farklı nazım şekli kullanılmıştır.

Ayrıca mensur olarak kaleme alındığı için nazım şekilleri tasnifinde zikredemediğimiz ancak içerisinde 1 beyit, 6 kıt'a-i târih, 1 kıt'a ve 1 târih beyti bulunan ilk sayfası "İcâzet- Nâme-i Evrâd-ı Şerîf-i Mevlevî" ve diğer kısmı için "Hulefâ-yı Mevlevîyesiniñ Ser-Bülendi" başlıklı toplam 12 sayfalık (sf.588-596) bir kısım bulunmaktadır. Mevcut bölümün diğer sayfaları ise (sf.597-601) Arapça metnin orijinal şeklini muhtevîdir.

Dîvânda 18 Kasîde, 456 Târîh, 313 Gazel, 2 Muhammes, 33 Tahmis, 3 Müseddes, 92 Kıt'a ve 55 Rubâî bulunmaktadır. Dîvan'daki manzûmelerin "beyit" sayısına göre ağırlığı şu şekildedir:

3. Dîvânda tasnif edilmiş 972 manzume bulunmaktadır. "İcâzet-nâme" ve sonrasındaki manzume parçalarını da sayarsak dîvândaki manzume toplamı 981'dir.

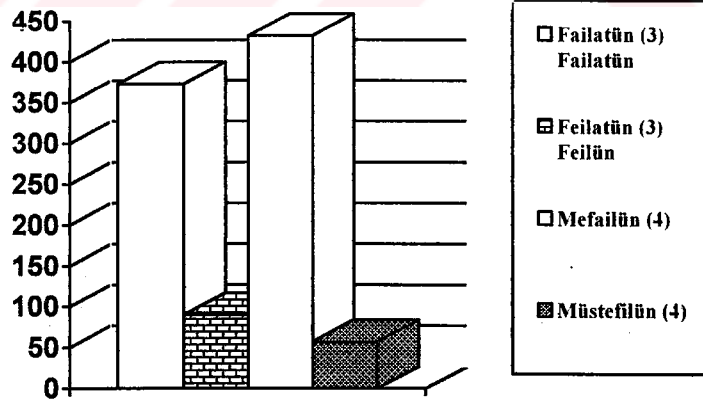
4. Dîvândaki 972 manzume için "10" farklı aruz kalıbı kullanılmıştır.

a. Dîvândaki en muteber iki kalıp 432 manzume ile "Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün" kalıbı ve 373 manzume ile "Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün" kalıbıdır. Zira 972 manzumedan 805'inin bu iki vezin ile yazılması "vezin tasarrufu" adına dikkate değer bir husustur.

b. Bu kalıpları ve kullandıkları nazım şekillerine göre sayısal dağılımları bir tabloyla göstermeye çalışalım:

Vezinler:	K	T	G	Mh	Th	Ms	Kt	R
Fâ' ilâtün (3) Fâ' ilün	5	154	152	1	9	2	24	26
Fâ' ilâtün (2) Fâ' ilün	-	2	3	-	1	-	-	-
Fe' ilâtün (3) Fe' ilün	3	19	49	-	6	1	6	6
Fe' ilâtün (2) Fe' ilün	-	-	-	-	-	-	1	-
Mefâ' ilün (4)	9	222	101	1	17	-	61	21
Mefâ' ilün (2) Fa' ülün	-	-	-	-	-	-	-	1
Mef' ülü Mefâ' ilü (2) Fe' ülün	-	-	7	-	-	-	-	1
Mef' ülü Mefâ' ilün Fe' ülün	-	-	1	-	-	-	-	-
Müstef' ilün (4)	1	56	-	-	-	-	-	-
Müstef' ilâtün (4)	-	3	-	-	-	-	-	-

En çok kullanılan vezinleri bir de şu şekilde belirtelim:

Bu kısa değerlendirmeden sonra "Fâzıl Dîvânı"ndaki nazım şekillerini dîvandaki sırasıyla inceleyelim:

A. KASİDELER

1. Dîvânda 18 kasîde bulunmaktadır. Bunlardan sadece dördü (2., 4., 7. ve 8.) 31 beytin üzerindedir. Kasîdelerin ikisi (14. ve 15. kasîde) beyit sayıları bakımından klasik kasîde ölçülerinin sınırlarını zorlar niteliktedir.

2. Kasîdelerin toplam beyit sayısı 470'tir.

3. Kasîdelerin, en uzundan en kısaya doğru, beyit sayıları şöyledir:

2. kasîde 61 beyit; 7. kasîde 57 beyit; 8. kasîde 41 beyit; 4. kasîde 33 beyit; 3. kasîde 27 beyit; 5., 9., 16. ve 18. kasîdeler 25 beyit, 12. ve 17. kasîdeler 23 beyit; 13. kasîde 19 beyit; 1. ve 10. kasîdeler 18 beyit; 6. kasîde 15 beyit; 11. kasîde 13 beyit; 14., ve 15. kasîdeler 11 beyittir. Dolayısıyla kasîdelerin yazıldığı beyit aralığı "61-11" biçiminde ortaya çıkmaktadır.

4. Kasîdelerde 4 farklı aruz kalıbı kullanılmıştır:

- Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün: 9 kasîdede,
- Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün: 5 kasîdede,
- Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün: 3 kasîdede,
- Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün: 1 kasîdede kullanılmıştır.

5. Dîvandaki kasîdelerin çoğu "târih düşürme" ile ilişkilendirilmiştir. Bunlardan 8'i "Ma'a-Şaşîde Târîh", 4'ü "Şaşîde Ma'a- Târîh", 1'i "Târîh Ma'a- Şaşîde" ve 1'i de "Medhiye Ma'a- Târîh" biçimindedir. Bu yüzden târih kafiyelenişi bu manzumelerden "14"ünün kâfiyelenişini kasîde kurallarının dışına çıkarmıştır. Dolayısıyla bu 14 manzumenin ilk iki mısraı kendi arasında kafiyeli değildir. Bu manzumelerin kasîdeler arasında zikrediliş sebebi ise "muhtevâ" ve tamamını kapsamasa da "hacim" mevzuu sebebiyledir.

6. Kasîdelerin muhataplarını dört kısımda değerlendirebiliriz:

- Dînî Şahsiyetler (Peygamber Efendimiz, Mevlânâ Hazretleri)
- Pâdişâhlar- Şehzâdeler (Sultân ' Abdü'l-' azîz Hân, Şehzâde Celâlü'd-dîn)

c. Devlet Adamları (Rüşdi Paşa, Muhammed Emîn ‘Âlî Paşa, Kıbrıslı Muhammed Paşa, ‘Ömer Paşa, ‘Osmân Paşa, Hâsîb Paşa, Şafvetî Paşa, Yûsuf Kâmil Paşa, Mazlûm Paşa, Vecihî Paşa, Muştafâ Paşa.)

d. Nesnelere (Kalem)

7. Kasîdelerin yalnızca dördünde redif kullanılmıştır. Kullanılan redif ve kâfiyelerin tasnifini şöyle yapabiliriz:

a. Redifler: 2. ve 7. kasîdede “ı/î”, 10. kasîdede “oldı” ve 18. kasîdede “-ı kalem” redifi kullanılmıştır.

b. Kâfiyeler: 1., 2., 7., 9., 16., 17. ve 18. kasîdede “-ân”; 3. kasîdede “-er”; 4., 5., 6., 8., 12. ve 14. kasîdede “-â”; 10. kasîdede “-âm”; 11. kasîdede “-âl”; 13. ve 15. kasîdede ise “-îr” biçimindedir.

8. Dîvandaki kasîdelerin genel özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Kasîde: “-ân” kâfiyeli bir “Na‘t-ı Şerif”tir. Tamamı 18 beyit olan kasîde aruzun “Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtüh Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün” kalıbıyla yazılmıştır.

2. Kasîde: Sultân ‘Abdü’l-‘azîz Hân’ın cülûsu münâsebetiyle yazılan bu manzume “-ân” kâfiyesi ve “ı/î” redifine sahiptir. 1277 târihinin düşürülmesiyle biter, 61 beyit tutarındadır. Kasîde mehdiye özelliği göstermektedir ve aruzun “Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün” kalıbıyla yazılmıştır.

3. Kasîde: “-er” kâfiyeli şiirin redifi yoktur. Rüşdi Paşa’nın sadârete gelişi münâsebetiyle yazılan târihin son mısramına 1276 târihi düşürülmüştür. 27 beyitlik kasîde aruzun “Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün” kalıbıyla kaleme alınmıştır.

4. Kasîde: Muhammed Emîn ‘Âlî Paşa’nın 4. defa sadârete gelişi (1278) münâsebetiyle yazılan manzume ilk iki mısram “a-b” biçiminde kâfiyelenişi ile “kasîde kâfiyeleniş biçimi”ne aykırılık gösterir. Bu hâliyle târih manzumesi formunda kâfiyelenen şiir muhtevâ özellikleri ve uzunluğuyla (33 beyit) kasîde tanımlamasına uyar. “Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün” vezninde ve “-â” kâfiyesi ile yazılmıştır.

5. **Kasîde:** “Fe‘ilâtün/ Fâ‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilün Fa‘lün” kalıbındaki manzume Kıbrıslı Muḥammed Paşa’nın ikinci defa sadârete gelişi münâsebetiyle yazılmıştır. Son beytin iki mısraı da 1276 târihini vermektedir. “-â” kâfiyesi ile redifsiz kurgulanan kasîde 25 beyit uzunluğundadır.

6. **Kasîde:** 5. Kasîdede ikinci defa sadârete gelişi tebrik edilen Kıbrıslı Muḥammed Paşa, bu kasîde ile bir kez daha; üçüncü kez tebrik edilmektedir. İki farklı târihi (1275-1277) muhtevî son beyit, kasîdenin 15. beyitidir. “Fe‘ilâtün/ Fâ‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilün/ Fa‘lün” kalıblı şiir, “-â” kâfiyesi ile kurulmuştur.

7. **Kasîde:** İkinci defa “Müşîr-i Ordû-yı Rûm İli Ser-Dâr-ı Ekrem”i olan ‘Ömer Paşa bu makama 1277 yılında getirilmiştir. 57 beyit uzunluğundaki kasîde “Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün” kalıbyla, “-ân” kâfiyesi ve “ı/î” redifiyle yazılmıştır. En uzun ikinci kasîde olan manzûme telmih sanatı bakımından oldukça zengin bir yapıya sâhiptir.

8. **Kasîde:** “a/â” kâfiyeli kasîde aruzun “ Müstef‘ilün Müstef‘ilün Müstef‘ilün Müstef‘ilün” kalıbyla yazılmış ve ‘Oşmân Paşa’nın Bosna vâlisi olması münâsebetiyle 41 beyit olarak tertip edilmiştir.

9. **Kasîde:** Ḥasîb Paşa’nın ikinci defa “Mâliye Nâzır”ı olması üzerine son beyitte 1275 târihi düşürülerek yazılan kasîde 25 beyit uzunluğundadır. “Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün” kalıbyla redifsiz olarak “-ân” kâfiyesi ile kurulmuştur.

10. **Kasîde:** Aruzun “ Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün ” kalıbyla 18 beyit olarak tertip edilmiştir. Şafvetî Paşa’nın “Meclis-i Vâlâ Reisliği” için son mısraa 1276 târihi düşürülmüştür. Şiir “oldı” redifiyle “-âm” kâfiyesi üzerine kurulmuştur.

11. **Kasîde:** Şafvetî Paşa’nın “Reisliği” için yazılan ikinci târihtir. İlkinin aynı vezinle (Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün), 13 beyit olarak tertip edilmiştir. 1276 târihi bu manzumede de son mısraa olup şiirin âhengi “-âl” kâfiyesi üzerinedir.

12. Kasîde: “-â” kâfiyeli manzûme “ Mefâ’îlün Mefâ’îlün Mefâ’îlün Mefâ’îlün ” kalıbıyla 23 beyit olarak tertip edilmiştir. Yûsuf Kâmil Paşa’nın 1278’de ikinci defa “Meclis-i Vâlâ Reisliği” unvânı alması hasebiyle yazılmıştır.

13. Kasîde: 1278 yılında gerçekleşen Mazlûm Paşa’nın verâseti, muhtevâlî kasîde 19 beyit uzunluğundadır. “Fâ’îlâtün Fâ’îlâtün Fâ’îlâtün Fâ’îlün” kalıbıyla ve “-îr” kâfiyesiyle yazılmıştır.

14. Kasîde: 11 beyitlik bu kasîdede Vecîhî Paşa’nın “Meclis-i Vâlâ A’zâlîği” (1278) tebrik edilmektedir. “-â” kâfiyeli kasîde “Mefâ’îlün Mefâ’îlün Mefâ’îlün Mefâ’îlün” kalıbıyla tertip olunmuştur.

15. Kasîde: Muştafâ Paşa 1278’de vezir olmuş ve “Me’mûriyyet-i Ordu-yı Anahtolî” makamını ihraz etmiştir. Tebrik amaçlı kasîde redifsiz olarak 11 beyit, “-îr” kâfiyeli ve “Fâ’îlâtün Fâ’îlâtün Fâ’îlâtün Fâ’îlün” vezniyle yazılmıştır.

16. Kasîde: “Tebrik-i Hıtân-ı Şehzâde Celâlû’d-dîn” konulu manzume hitaptan da anlaşılacağı üzere ‘Abdü’l-‘azîz Hân’ın oğlu Şehzâde Celâlû’d-dîn’in sünnetini tebrik amaçlıdır (1287). Manzûme, “Fâ’îlâtün Fâ’îlâtün Fâ’îlâtün Fâ’îlün” vezniyle, 25 beyit üzerine “-ân” kâfiyesiyle kurulmuştur.

17. Kasîde: Fâzıl Paşa “Mehdiye” amaçlı yazılacak bir manzumeye, adetâ dîvânını kendisine adadığı, “Mevlânâ Hazretleri”nden daha uygun bir muhatap bulamazdı hiç şüphesiz. “ Mefâ’îlün Mefâ’îlün Mefâ’îlün Mefâ’îlün ” vezinli kasîdede, 23 beyit elverdiğince “Monlâ” övülmektedir. Kâfiye “-ân” tekrarları ile dir.

18. Kasîde: Başlığı konulmamış olan son kasîdeyi redifiyle adlandırmayı uygun gördük. “Kalem Redifli Kaşîde”, “ Fe’îlâtün/ Fâ’îlâtün Fe’îlâtün Fe’îlün/ Fa’lün ” kalıbıyla 25 beyit olarak tertip edilmiştir. “-ân” kâfiyesi ve “-ı kalem” redifiyle bu kasîde muhatabı “cansız” olan tek kasîdedir. “Kalem”in dîvân tertibi için ve içinde tuttuğu önem gereğince “Fâzıl Paşa”nın kasîdi böylece bitirmesi ayrıca mânidardır.

B. TÂRİHLER

1. Fâzıl Dîvânı'nda 456 adet târîh manzumesi bulunmaktadır.

2. Târîh manzûmelerini beyit sayılarına göre büyükten küçüğe doğru şöyle sıralayabiliriz:

41 beyitli 1 târîh, 31 beyitli 1 târîh, 15 beyitli 1 târîh, 14 beyitli 1 târîh, 13 beyitli 3 târîh, 11 beyitli 13 târîh, 9 beyitli 14 târîh, 7 beyitli 19 târîh, 6 beyitli 5 târîh, 5 beyitli 27 târîh, 4 beyitli 3 târîh, 3 beyitli 17 târîh, 2 beyitli 150 târîh, 1 beyitli 19 târîh, 1 mısralı 182 târîh.

Görüldüğü gibi tek mısralık ve 2 beyitlik târîhlerin toplamı târîh manzûmelerinin yaklaşık 4'de 3'ü kadardır.

3. Dîvandaki târîh manzûmelerinin toplam beyit sayısı "1950"dir.

4. Fâzıl Dîvânı'nda 1251'le 1295'e aralığını kapsayan sürede târîh yazılmıştır. 1251'i de sayarsak Fâzıl Paşa "45" yıllık sürede târîh yazmıştır. Bu aralığın başlangıcı ve sonu hakkında fikir vermesi için târîh yazılan ilk iki yıl ile son iki yıl hakkında biraz bilgi verelim:

a. 1251: Dîvâna ilk târîh, Fâzıl Paşa'nın oğlu Muştafâ Beg'in doğumu için yazdığı dört târîh (76., 177., 178., 218.) ile düşürülmüştür.

b. 1254: Dîvandaki târihlere ikinci başlangıç olan yıl Fâzıl Paşa'nın oğlu Nürü'd-dîn 'Ömer Beg'in doğumu için yazdığı dört (179., 180., 181., 183.) târîh ile 1254'dür.

c. 1293: Dîvanda düşürülen son târîh senesinin önündeki yıl V. Murâd'ın tahta çıkışı (15., 17., 18., 101., 102., 103., 104., 105., 106., 107., 108., 109., 206., 207.); Karataş- Hersenk Savaşı (205.) ve Hâcî Mehemmed Beg'in vefâtı (429.) münâsebetiyle zikredilmiştir.

d. 1295: Târîh manzûmelerinin bitiş yılı olan 1295 Sultân 'Abdü'l-hamîd'in yeni yılını tebrik amacıyla (110., 111., 214., 215., 216.) 5 manzûmede kullanılmıştır.

5. Dîvandaki târîh manzûmelerinde en genel anlamıyla "10" farklı konu ele alınmıştır.

Mevcut konuları dîvandaki sıralarına göre tasnif edelim:

a. Cülûs:

Dîvanda toplam “24” adet cülûs târîhi bulunmaktadır. Bunları yazıldıkları kişilere göre sınıflandıralım:

- a.1. ‘ Abdü’l-mecîd: 1., 2. târîhte,
- a.2. ‘ Abdü’l-‘ azîz: 3. târîhte,
- a.3. V. Murâd: 15.- 18., 101-109, 206. -212. târîhte,
- a.4. ‘ Abdü’l-‘hamîd: 213. târîhte.

b. Yeni Yıl Tebrikleri:

Dîvan içinde hacim olarak da çok önemli bir yere sâhip olan “yeni yıl tebriki için yazılan “târihler”in toplamı 206’dır.

Yeni yılı tebrik edilen 5 kişiden 3’ü pâdişâh, 1’i Vâlîde Sultân ve diğeri de bir devlet adamıdır. Yeni yıllarının kaç kez tebrik edildiğini zikrederim:

- b.1. ‘ Abdü’l-mecîd: 28 kez,
- b.2. ‘ Abdü’l-‘ azîz: 171 kez,
- b.3. ‘ Abdü’l-‘hamîd: 5 kez,
- b.4. (‘ Abdü’l-‘ azîz’in annesi) [Pertevniyâl] Vâlîde Sultân: 1 kez (152. târîh)
- b.5. Lütfî ‘ Ömer Paşa: 1 kez (190. târîh)

c. Nasb:

Dîvanda toplam “112” adet nasba ilişkin târîh tespit edebildik. Bunlardan 13’ü meşîhat ve 10’u valilik tebriki içindir. Geri kalan 89 târîh ise “Sadâret/ Sadrâzamlık/ Şadâret-i ‘Uzmâ, Vezâret/ Müşîrlik/ Müsteşârlık, Kâpdân-ı Deryâlık, Ser- ‘ askerlik, Mâliye Nâzırlığı, De‘ âvî Nâzırlığı gibi makamların tebrikine ilişkindir.

d. Vilâdet (Doğum):

Fâzıl Dîvânî’nda doğuma düşürülen târihlerin toplamı “19” kadardır. Bir kısmı Osmanlı şehzâdelerinin doğumuna düşürülen târihlerin bir kısmı devrin önemli devlet adamlarının çocuklarına ve diğeri bir kısmı da Fâzıl Paşa’nın soyunadır. Bu târihleri yazıldıkları kişiye göre gruplandırılır:

- d.1. Şehzâde Yûsuf İzzü'd-Dîn (1274): 33. târîh;
 d.2. Şehzâde Sultân Maḥmûd Celâlü'd-Dîn (1279): 34., 35. târîh;
 d.3. Muştafâ Ḥayrû'd-Dîn Beg (Fâzıl Paşa'nın oğlu- 1251):
 76.,177., 178., 218. târîh;
 d.4. Nûrû'd-dîn 'Ömer Beg (Fâzıl Paşa'nın oğlu- 1254): 179., 180.,
 181. târîh;
 d.5. Maḥmûd (necl-i Fâzıl Paşa - 1270): 182. târîh;
 d.6. 'Aṭâullâh (Şeyh Ḳudretullâh'ın oğlu- 1289): 166. târîh;
 d.7. 'Ârif İbn-i Zü'l-fiḳâr ('Alî Paşa oğlu- 1254): 183. târîh;
 d.8. Meḥemmed (Şun'î Efendi'nin oğlu- 1277) 184., 185. târîh;
 d.9. Ḥalîl (İbrâhîm Beg'in oğlu- 1277) 186. târîh;
 d.10. 'Alî (Nâşid Efendi'nin oğlu- 1279): 187., 188. târîh;
 d.11. Muştafâ (1280): 189. târîh;

e. Hitan (Sünnet):

İki kez ilgili konuda tebrik dile getirilmiştir:

e.1. 36. târîhte Şehzâde Celâlü'd-dîn'in sünneti tebrik edilmektedir. 11 beyit olan târîh manzumesinin son beytindeki her mısra tebrik târîhi olan "1287"ye denk gelmektedir.

e.2. Şehzâde 'İzzü'd-dîn'in ile Şehzâde Celâlü'd-dîn'in sünnetleri aynı sıradadır. (1287) 153. târîh manzûmesi iki beyit olarak kaleme alınmıştır.

f. İnşaat ve Tamir:

Bu bölümünde, 29'u inşaat ve 5'i tâmir olmak üzere toplam 34 târîhi zikredebiliriz.

İnşaata konu olan mekanları 8 kısma ayırdık; özel hâneleri ve diğerk binaları da sonda "Binâ" başlığı ile verdik:

- f.1. Câmîî: 5 târîh (37., 39., 43., 50., 61.);
 f.2. Âsitâne: 1 târîh (38.);
 e.3. Sema'-hâne (Maḥall-i Ney-Zenân): 3 târîh (41., 42., 168.);
 f.4. Çeşme: 3 târîh (54., 158., 202.);
 f.5. Kışla: 3 târîh (57., 58., 59.);
 f.6. Cısr (Köprü): 1 târîh (60.);

f.7. Mektep- Medrese: 4 târih (197., 198., 199., 201.)

f.8. Muvakkit-hâne: 3 târih (200., 203., 204.)

f.9. Binâ: 6 târih (47., 52., 53., 164., 165., 196.)

Tâmir edilen binaların tamamı “camiî”dir. (40., 44., 45., 46. ve 195. târihler)

g. Ölüm (Vefât):

Vefâta ilişkin târihler dîvanda toplu halde “401- 456” aralığında bulunmaktadır.

Toplamı “56”ya karşılık gelen târihlerin 9’u (401., 402., 403., 404., 408., 425., 426., 432., 450.) Fâzıl Paşa’nın ailesine ilişkindir.

h. Muhtelif Konulu Târihler:

Dîvanda her birine tek örnek bulunan ve diğere gruplamalardan herhangi birine giremeyeceğini düşündüğümüz târihleri ayrıca bu başlık altında toplamayı uygun gördük.

h.1. Fetih:

Dîvandaki 13 beyitlik 49. târih ‘Asîr’in ‘Abdü’l-‘azîz Hân tarafından fethi üzerine yazılmıştır.

h.2.Kış:

Yeni yıl târihleri arasında saymanın uygun olmayacağını düşündüğümüz 192. târih son mısraından da açıkça anlaşılacağı üzere (Gitdi eyyâm-ı şafâ geldi şitânîñ müjdesi) kışın gelişi üzerine yazılmıştır. (1277)

g.3. Savaş:

Çarağlıların 1293’te Hersek’e saldırması ve saldırının sâlimen savılması üzerine bu târih düşülmüştür. (T205)

6. Manzûmelerin “222”sinde mahlas zikredilmiştir.

a. Mahlasın son beyitte zikredildiği târihler: 173 târih;

b. Mahlasın sondan önceki beyitte zikredildiği târihler: 47 târih;

c. Mahlasın ilk beyitte zikredildiği târihler: 2 târih (425., 432.)

d. Mahlas zikredilmeyen tek beyitli târîhler: (19 târîhten) 11 târîh;

e. Mahlasın zikredilmediği diğer târîhler: 223 târîh;

f. Mahlasın iki kez geçtiği târîhler: 2 târîh (20., 128.);

g. Tek mısralı târîhlerin hiçbirinde mahlas zikredilmemiştir, 182 adet olan tek mısralık târîhleri “Mahlasın zikredilmediği diğer târîhler” arasında saymazsak “223” sayısı 41’e düşer.

7. Târihlerin tertibinde “6” farklı aruz kalıbı kullanılmıştır. Bunların yoğunluk sırasına göre tasnifi şöyledir:

a. Mefâ’ ilün Mefâ’ ilün Mefâ’ ilün Mefâ’ ilün: 222 târîh;

b. Fâ’ ilâtün Fâ’ ilâtün Fâ’ ilâtün Fâ’ ilün: 154 târîh;

c. Müstef’ ilün Müstef’ ilün Müstef’ ilün Müstef’ ilün: 56 târîh;

d. Fe’ ilâtün/ Fâ’ ilâtün Fe’ ilâtün Fe’ ilâtün Fe’ ilün/ Fa’ lün: 19 târîh;

e. Müstef’ ilâtün Müstef’ ilâtün Müstef’ ilâtün Müstef’ ilâtün:3 târîh;

f. Fâ’ ilâtün Fâ’ ilâtün Fâ’ ilün:2 târîh.

C. GAZELLER

1. Fâzıl Dîvânı'nda "313" adet gazel bulunmaktadır.
2. Dîvanda 5 beyitli 99, 7 beyitli 175, 9 beyitli 32, 10 beyitli 1 ve 11 beyitli 6 gazel bulunmaktadır.
3. Gazellerin toplam beyit sayısı 2084'dür.
4. Dîvanda, gazel tertibi için "6" farklı aruz kalıbı kullanılmıştır.
 - a. Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün: 152 gazel,
 - b. Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün: 101 gazel,
 - c. Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün: 49 gazel,
 - d. Mef' ülü Mefâ' ilü Mefâ' ilü Fe' ülün: 7 gazel,
 - e. Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün: 3 gazel,
 - f. Mef' ülü Mefâ' ilün Fe' ülün: 1 gazel.
5. Gazelleri mahlas bakımından değerlendirelim:
 - a. Dîvânda mahlasın kullanılmadığı gazel yoktur; her gazele bir mahlas gelecek şekilde 313 gazelde 313 kez mahlas zikredilmiştir.
 - b. 8 gazelde (2., 7., 11., 88., 107., 175., 197., 263) mahlas "makta'" beytinden önceki beyittedir.
 - c. 262. gazel 9 beyittir, mahlas 7. beyitte zikredilmiştir.
6. Fâzıl Dîvânı'nda Arap alfâbesinin 28 harfinden de gazel yazılmıştır. Bu harfleri ve kaç gazelde kullanıldıklarını verelim:
Elif 17, Be 9, Te 6, Se 5 , Cim 5, Ha 6, Hı 5, Dal 7, Zel 5, Re 40, Ze 21, Sin 6, Şın 10, Sad 5, Dad 5, Tı 5, Zı 5, Ayn 6, Gayn 4, Fe 4, Kaf 11, Kef 15, Lam 15, Mim 18, Nun 18, Vav 6, He 35, Ye 19.
7. Dîvandaki gazellerden sadece 97.'de redd-i matla' yapılmıştır.
8. Son beytinde 'Ârif-i Hikmet'in övgüsü bulunan 262. gazel müzeyyel gazel niteliğindedir.

9. Dîvandaki gazellerden 10'u nazîre niteliğindedir.

a. 7. gazel Fâik'e, 31. gazel Fuzûlî'ye, 40. ve 121. gazeller Sâbit'e, 80. gazel Lebîb'e, 175. gazel Hakkı-yı Pîr'e, 197. gazel Koca Râgıp Paşa'ya, 243. gazel Nâyî Dede'ye, 245. gazel Seyrî'ye, 262. gazel Ârif Hikmet'e nazîredir.

b. Ayrıca "Faḫîm ü Fâzîl u Hikmet olunca yek-zebân böyle" (G182/7) mısraı son beytinde yer alan bir gazel vardır. Nazîre bu iki şaire yapılmıştır.

10. Gazellerin 7'sinde başlık kullanılmıştır.

193. Gazel: "Medḫiyye-i Ḥazret-i Çehâr-Yâr-ı Güzîn Rıdvan-Ullâhi Te'âlâ Aleyhim Ecma'in"

235. Gazel: "Manzûme-i İstiğfâr Ve İ'tirâf-ı Ḥaḫâ"

260. Gazel: "Na't-ı Şerîf-i Dîger Ḥazret-i Faḫrû'l-Enbiyâ 'Aleyh-i Efdâlû't- Tehâyâ"

268. Gazel: "Dîger Mûnâcât Be-Dergâh-ı Ḥazret-i Kâḫî'l-Hâcât"

269. Gazel: "Na't-ı Şerîf-i Ḥazret-i Faḫrû'l-Enâm Aleyi's-Şalâtü Ve's-Selâm"

297. Gazel: "Dîger Mûnâcât Be-Dergâh-ı Ḥazret-i Kâḫî'l-Hâcât"

299. Gazel: "Medḫiyye-i Sikke-i Şerîf Ve Tarîḫ-i Feyz-Refîḫ- i Ḥazret-i Mevlevî Ḳuddise Sırrahû"

11. Bilindiği gibi gazeller beyit bütünlüğüne dayanan şekillerdir. Buna istinaden gazelerde ele alınan konular (aşkla ilgili her türlü acı, sıkıntı, mutluluk, sevgi, yakarış vs; içki ile ilgili çeşitli düşünceler, dünyayı ve hayatı boşverme, hayattan zevk almayı amaç edinme; karşı cins; hayat dersi, nasihatler vb.) çok geniş bir yelpazede birçok diğer konuyla içili dışlı olarak belirlenenilir. Biz de bu amaçla gazeller için gereksiz olabilecek bir konu tasnifine girişmek yerine önemli gördüğümüz bazı hususları belirtip en genel anlamıyla farklılık gösteren gazelleri işaret etmekle yetineceğiz.

a. Dîvanda hayat felsefesine ilişkin görüşlerin temelini oluşturduğu gazeller önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca "gâfiller" başlığı altında toplayabileceğimiz "zâhit, şeyh, vâ'iz, sahte âlim ve rakip" gibi tiplere ilişkin eleştirel tavır takınılan gazeller de azımsanamayacak kadar çoktur.

b. Konuları itibarıyla farklılıklarının âşikâr olduğunu düşündüğümüz gazellerin numara ve konularını sıralayalım:

1. Gazel: Medhiyye (Mevlânâ Hazretleri'ne),
193. Gazel: Medhiyye (Çehâr-Yâr-ı Güzîn'e),
235. Gazel: Münâcât (İstiğfâr Ve İ'tirâf-ı Hâfâ)
260. Gazel: Na' t-1 Şerîf,
261. Gazel: Besmele,
268. Gazel: Münâcât,
269. Gazel: Na' t-1 Şerîf,
280. Gazel: Bosna,
297. Gazel: Münâcât,
299. Gazel: Medhiyye (Sikke-i Şerîf ve Mevlevîlik).

12. 174 Gazelde Mevlânâ Hazretleri'nin, 28 Gazelde de Şems Hazretleri'nin ismi doğrudan zikredilmiştir.

13. Dîvândaki gazellerden "276"sında redif kullanılmış, geri kalan "37"sinde ise kâfiye ile yetinilmiştir.

a. "276" gazelde kullanılan redifleri sınıflandıralım:

- a.1. Ek: 44 gazelde,
- a.2. Ek + tek kelime: 61 gazelde,
- a.3. Ek + birden fazla kelime: 22 gazelde,
- a.4. Tek kelime: 105 gazelde,
- a.5. İki kelime: 31 gazelde,
- a.6. Üç kelime: 10 gazelde,
- a.7. Üçten fazla kelime: 3 gazelde kullanılmıştır.

b. Gazel numaralarına göre, kâfiye ve redifleri tablo halinde göstermeye çalışalım:

Gazel No:	Kafiye+ Redif	Kâfiye	Redif (varsa)
1	-âh-ı Mevlânâ	âh	-ı Mevlânâ
2	-id baña	îd	baña
3	-âz eyler baña	âz	eyler baña
4	-âr olmaz baña	âr	olmaz baña
5	-ey-dir baña	ey	dir baña
6	-â-yı istîgnâ	â	-yı istîngâ
7	-em âşinâ	em	âşinâ
8	-at-îñ cânâ	at	îñ cânâ
9	-âm-dan rehâ	âm	dan rehâ
10	-âz olur ‘âlem bu ya	âz	olur ‘âlem bu ya
11	-âl-im var saña	âl	im var saña
12	-ed aqvâli ma‘mûl-i bahâ	ed	aqvâli ma‘mûl- i bahâ
13	-ab peydâ	ab	peydâ
14	-â-yı istîngâ	â	-yı istîngâ
15	-û-yı vefâ	û	-yı vefâ
16	ân saña	ân	saña
17	-â	â	-
18	-et oldı irtikâb	et	oldı irtikâb
19	-âb itdim bu şeb	âb	itdim bu şeb
20	-ân-a ‘aceb	ân	a ‘aceb
21	-âb	âb	-
22	-eb	eb	-
23	-âne ister hep	âne	ister hep
24	-âr-dandır hep	âr	dandır hep
25	-â-yı şarâb	â	-yı şarâb
26	-em-dir hep	em	dir hep
27	-âz-ı maḥabbet	âz	-ı maḥabbet
28	-âye-i devlet	âye	-i devlet
29	-âr-ını diñlet	âr	ını diñlet

Gazel No:	Kafiye+ Redif	Kâfiye	Redif (varsa)
30	-âr-îñ göz et	âr	îñ göz et
31	-âne tüt	âne	tüt
32	-est	est	-
33	-ân-dan 'abeş	ân	dan 'abeş
34	-ân-la baħş	ân	la baħş
35	-â mıdır bâ' iş	â	mıdır bâ' iş
36	-âne-dir bâ' iş	âne	dir bâ' iş
37	-en-dir bâ' iş	en	dir bâ' iş
38	-âr-a 'arz-ı ihtiyâc	âr	a 'arz-ı ihtiyâc
39	-et hiç hiç	et	hiç hiç
40	-âm itmek de güç	âm	itmek de güç
41	-âc	âc	-
42	-âne-yi görgeç	âne	yi görgeç
43	-ân-ı şabâh	ân	-ı şabâh
44	-âm-ı feraħ	âm	-ı feraħ
45	-âne meşrebirdir kadeħ	âne	meşrebirdir kadeħ
46	-ân-ıdır kadeħ	ân	ıdır kadeħ
47	-ân-ımdır kadeħ	ân	ımdır kadeħ
48	-ûd oldu inşirâh	ûd	oldu inşirâh
49	-er-dir o zülf ü hâl ü ruħ	er	dir o zülf ü hâl ü ruħ
50	-âne-ye güstâh	âne	ye güstâh
51	-âde sürh	âde	sürh
52	-ân-ı şeyh	ân	ı şeyh
53	-este-dir ol şüh	este	dir ol şüh
54	-er-dir hâlka-i tevħîd	er	dir hâlka-i tevħîd
55	-ân-a yokdur i' timâd	ân	a yokdur i' timâd
56	-îd olmaz ebed	îd	olmaz ebed
57	-ed	ed	-
58	-âd	âd	-

Gazel No:	Kafiye+ Redif	Kâfiye	Redif (varsa)
59	-âl-i 'îd	âl	-i 'îd
60	-est-iz zâhid	est	iz zâhid
61	-ân-dır lezîz	ân	dır lezîz
62	-em kâğız	em	kâğız
63	-â-dan aḥz	â	dan aḥz
64	-âr-dan ümîz	âr	dan ümîz
65	-âr-ı lezîz	âr	-ı lezîz
66	-ûr	ûr	-
67	-â-da geh mevcûd geh nâ-bûd olur	â	da geh mevcûd geh nâ-bûd olur
68	-â-yı hûner	â	-yı hûner
69	-ûr şeklin gösterir	ûr	şeklin gösterir
70	-er-de ḳalmışdır	er	de ḳalmışdır
71	-âb-a nâz ider	âb	a nâz ider
72	-â-ya ḳalmışdır	â	ya ḳalmışdır
73	-et gibidir	et	gibidir
74	-er	er	-
75	-âb-ın gösterir	âb	ın gösterir
76	-et mi ḳalmışdır	et	mi ḳalmışdır
77	-â-dır	â	dır
78	-et itmişdir	et	itmişdir
79	-â neş'edir	â	neş'edir
80	-âḥat mi nedir	âḥat	mi nedir
81	-ân-ımdır	ân	ımdır
82	-et gibidir	et	gibidir
83	-end-i bundadır	end	i bundadır
84	-este-dir	este	dir
85	-er-den hüveydâdır	er	den hüveydâdır
86	-âb ister	âb	ister
87	-âd-vâr	âd	vâr

Gazel No:	Kafiye+ Redif	Kâfiye	Redif (varsa)
88	-âr	âr	-
89	-âr	âr	-
90	-âh-ımdır	âh	ımdır
91	-ân söyler	ân	söyler
92	-et itmiştir	et	itmiştir
93	-âne-dir	âne	dir
94	-âr	âr	-
95	-er	er	-
96	-ûr	ûr	-
97	-îr	îr	-
98	-et itmiştir	et	itmiştir
99	-ân-ın kim bilür	ân	ın kim bilür
100	-et-iñ yokdur	et	iñ yokdur
101	-et mi var	et	mi var
102	-em olmuşdur	em	olmuşdur
103	-â-yı tatar	â	yı tatar
104	-âb göster	âb	göster
105	-ân-ın kim bilür	ân	ın kim bilür
106	-ân-sız	ân	sız
107	-âd-ımız	âd	ımız
108	-âne-sidir gönlümüz	âne	sidir gönlümüz
109	-âne gönlüm istemez	âne	gönlüm istemez
110	-âr olmaz	âr	olmaz
111	-û itmez	û	itmez
112	-âd-ımız	âd	ımız
113	-â-sın görmüşüz	â	sın görmüşüz
114	-îd olmaz	îd	olmaz
115	-âz ele girmez	âz	ele girmez
116	-et olmaz	et	olmaz

Gazel No:	Kafiye+ Redif	Kâfiye	Redif (varsa)
117	-âr-a düşdi göñlümüz	âr	a düşdi göñlümüz
118	-âr-a muhtâcız	âr	a muhtâcız
119	-âne olmuşlardanız	âne	olmuşlardanız
120	-ân gelmez	ân	gelmez
121	-et gelmez	et	gelmez
122	-âne-den çıkmaz	âne	den çıkmaz
123	-ân uyumaz	ân	uyumaz
124	-â kim didiler işte biziz	â	kim didiler işte biziz
125	-âli meşrebiz	âli	meşrebiz
126	-ân istemez	ân	istemez
127	-ân idi Qays	ân	idi Qays
128	-âne libâs	âne	libâs
129	-es	es	-
130	-âne-i meclis	âne	-i meclis
131	-âr-a heves	âr	a heves
132	-â-dan irer feyz-i nefes	â	dan irer feyz-i nefes
133	-eng göstermiş	eng	göstermiş
134	-ûş	ûş	-
135	-âb almış	âb	almış
136	-âl-veş	âl	veş
137	-âd-veş	âd	veş
138	-ûş	ûş	-
139	-âm-a uydurmuş	âm	a uydurmuş
140	-âr-ı kalmamış	âr	ı kalmamış
141	-ân ser-hûş	ân	ser-hûş
142	-em kıyâs itmiş	em	kıyâs itmiş
143	-îb oldu hûlûş	îb	oldu hûlûş
144	-îne-ye maşşûş	îne	ye maşşûş
145	-âğ-ı ihlâş	âğ	-ı ihlâş

Gazel No:	Kâfiye+ Redif	Kâfiye	Redif (varsa)
146	-âr-a Һarîş	âr	a Һarîş
147	- âne baş	âne	baş
148	-âr-1 feyż	âr	-1 feyż
149	-âb-1 feyż	âb	-1 feyż
150	-âb-1 ğaraż	âb	-1 ğaraż
151	-ân-dır ğaraż	ân	dır ğaraż
152	-âr-a eyler i' tirâż	âr	a eyler i' tirâż
153	-â-yı neşât	â	-yı neşât
154	-â-sı ğalaţ	â	sı ğalaţ
155	-ân-a virmez mi neşât	ân	a virmez mi neşât
156	-âţ	âţ	-
157	-ûy-1 neşât	ûy	-1 neşât
158	-ân maĥzûz	ân	maĥzûz
159	-âb-1 ğazż	âb	-1 ğazż
160	-âl vâ' iz	âl	vâ' iz
161	-âz-ıdır elfâz	âz	ıdır elfâz
162	-ân-ıdır vâ' iz	ân	ıdır vâ' iz
163	-âb-1 semâ'	âb	-1 semâ'
164	-â'	â'	-
165	-âr-dan bir intifâ'	âr	dan bir intifâ'
166	-âne şürû'	âne	şürû'
167	-îr-dir mâni'	-îr	dir mâni'
168	-â mıdır mâni'	â	mıdır mâni'
169	-âĝ	âĝ	-
170	-âm-1 şâĝ	âm	1 şâĝ
171	-âĝ	âĝ	-
172	-ân-1 dürûĝ	ân	-1 dürûĝ
173	-ef	ef	-
174	-âr laţif	âr	laţif

Gazel No:	Kafiye+ Redif	Kâfiye	Redif (varsa)
175	-âre def	âre	def
176	-if	if	-
177	-ân-ı 'aşk	ân	-ı 'aşk
178	-âl-i hüs n ü 'aşk	âl	-i hüs n ü 'aşk
179	-ân itdi hüs n ü 'aşk	ân	itdi hüs n ü 'aşk
180	-âh-ı 'aşk	âh	-ı 'aşk
181	-ende-dir 'âşık	ende	dir 'âşık
182	-ende-dir 'âşık	ende	dir 'âşık
183	-îk	îk	-
184	-em olmasa tevfiğ	em	olmasa tevfiğ
185	-âm yok	âm	yok
186	-âd yok	âd	yok
187	-â-yı 'aşk	â	-yı 'aşk
188	-âr itsem gerek	âr	itsem gerek
189	-ây-a mı geldiñ	ây	a mı geldiñ
190	- il-iñ	il	iñ
191	-âl-iñ	âl	iñ
192	-â-nıñ	â	nıñ
193	-ân-iñ	ân	iñ
194	-et isterseñ	et	isterseñ
195	-ân-ı olsa zâhidiñ	ân	ı olsa zâhidiñ
196	-ık-iñ	ık	iñ
197	-âm-a düşürdük	âm	a düşürdük
198	-eh-iñ	eh	iñ
199	-er-in İslâmboluñ	er	in İslâmboluñ
200	- et-iñ	et	iñ
201	-âl-i perçemiñ	âl	-i perçemiñ
202	-â-sın İzmidiñ	â	sın İzmidiñ
203	-âd ol	âd	ol

Gazel No:	Kafiye+ Redif	Kâfiye	Redif (varsa)
204	-â eksik degil	â	eksik degil
205	-âd itmek degil kâbil	âd	itmek degil kâbil
206	-âb-1 'aşk ol gel	âb	-1 'aşk ol gel
207	-âd itme gel	âd	itme gel
208	-ân-ıdır gönül	ân	ıdır gönül
209	-îb ister gönül	îb	ister gönül
210	-âr oldı gönül	âr	oldı gönül
211	-â-yı emel	â	-yı emel
212	-âh ister gönül	âh	ister gönül
213	-ân kim gönüldür ol	ân	kim gönüldür ol
214	-âl	âl	-
215	-ül	ül	-
216	-âl	âl	-
217	-âr-a düşdi bu gönül	âr	a düşdi bu gönül
218	-în-imdir benim	în	imdir benim
219	-â olmuşum	â	olmuşum
220	-âd idelim	âd	idelim
221	-ân-ım	ân	ım
222	-âr-ı bildim bilmedim	âr	ı bildim bilmedim
223	-âr-ı var nedir bilmem	âr	ı var nedir bilmem
224	- et-im	et	im
225	-et idemem	et	idemem
226	-el-im	el	im
227	-et-im	et	im
228	-âr-dan çekmem elim	âr	dan çekmem elim
229	-ârı bilmem	ârı	bilmem
230	-âz idelim	âz	idelim
231	-et cânım	et	cânım
232	-â görmedim	â	görmedim

Gazel No:	Kafiye+ Redif	Kâfiye	Redif (varsa)
233	-âne-dir gönlüm	âne	dir gönlüm
234	-â-sıdır gönlüm	â	sıdır gönlüm
235	-â estagfirullâhe'l- 'azîm	â	estagfirullâhe'l- 'azîm
236	-âh-ımız varken	âh	ımız varken
237	-âh-dan	âh	dan
238	-â-yı âferîn	â	-yı âferîn
239	-âne ben	âne	ben
240	-â yüzün	â	yüzün
241	-âde olsun olmasun	âde	olsun olmasun
242	-ân iken	ân	iken
243	-â-yı âferîn	â	-yı âferîn
244	-ân	ân	-
245	-en	en	-
246	-âb-ı görmeden	âb	ı görmeden
247	-îd-i neylersin	îd	i neylersin
248	-âb-dan	âb	dan
249	-âne-de olmaz temkîn	âne	de olmaz temkîn
250	-âl olsun	âl	olsun
251	-âr-dan	âr	dan
252	-em-den	em	den
253	-âne-ler reşk eylesün	âne	ler reşk eylesün
254	-ân-dir bu	ân	dir bu
255	-û	û	-
256	-ân-dir bu	ân	dir bu
257	-û	û	-
258	-û	û	-
259	-âd-ı Hû	âd	-ı Hû
260	-ân-ı sensin Yâ Resûl- allâh	ân	ı sensin Yâ Resûl- allâh
261			

Gazel No:	Kafiye+ Redif	Kâfiye	Redif (varsa)
262	-et bir karar üzere	et	bir karar üzere
263	-âr-a	âr	a
264	-â-da	â	da
265	-ur-la	ur	la
266	-âd üzere	âd	üzre
267	-ûs-ıyla	ûs	ıyla
268	-ân eyle	ân	eyle
269	-ân-lar saña	ân	lar saña
270	-âne	âne	-
271	-en-i fitne	en	-i fitne
272	-âf-da	âf	da
273	-âk-ıyla	âk	ıyla
274	-îz olmasa	îz	olmasa
275	-et olmasa	et	olmasa
276	-â-da	â	da
277	-â-ra Allâh 'aşkına	â	ra Allâh 'aşkına
278	-âr olmadım olmam yine	âr	olmadım olmam yine
279	-âz-a	âz	a
280	-â-yı Bosna	â	-yı Bosna
281	-ân oldu gitdikçe	ân	oldu gitdikçe
282	-âf-da	âf	da
283	-âr-dan sûd ne	âr	dan sûd ne
284	-âr-ımla	âr	ımla
285	-âk olmasa	âk	olmasa
286	-âb-ı olmasa	âb	ı olmasa
287	-ân-ıma	ân	ıma
288	-âr geldi hâıra	âr	geldi hâıra
289	-ûn-umda	ûn	umda
290	-âmet-dir bize	âmet	dir bize

Gazel No:	Kafiye+ Redif	Kâfiye	Redif (varsa)
291	-er mehtâbda	er	mehtâbda
292	-ân olmaz bize	ân	olmaz bize
293	-âz eyler bize	âz	eyler bize
294	-et virme	et	virme
295	-âne gibi	âne	gibi
296	-em başdı	em	başdı
297	-ân-ı	ân	ı
298	-â-yı ney	â	yı ney
299	-evî	evî	-
300	-âb itdi bu şeb sâkıf	âb	itdi bu şeb sâkıf
301	-â gibi	â	gibi
302	-â-yı 'irfânı	â	-yı 'irfânı
303	-an-dırdı beni	an	dırdı beni
304	- ey	ey	-
305	-et-i	et	i
306	-âķ-ı	âķ	ı
307	-est itdi	est	itdi
308	-âne-yi	âne	yi
309	-â gibi	â	gibi
310	-âle gibi	âle	gibi
311	-eri	eri	-
312	-er-i	er	i
313	-ân sâkıf	ân	sâkıf

D. MUSAMMATLAR

Fâzıl Dîvânı'nda 2'si muhammes, 33'ü tahmis ve 3'ü müseddes olmak üzere toplam 38 musammat bulunmaktadır.

1. MUHAMMESLER

a. Dîvandaki muhammeslerden ilki 8, diğeri ise 5 bend olarak yazılmıştır. Dolayısıyla toplam bend sayısı 13'tür.

b. Muhammeslerin ilkinde aruzun "Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün", ikincisinde "Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün" kalıbı kullanılmıştır.

c. İlki "mütekerrir" ve diğeri "müzdeviç" olan muhammeslerin genel özelliklerini her biri için verelim:

I. Muhammes: "Mersiye" türündeki bu muhammeste "Kerbelâ" olayı anlatılmaktadır. Mütekerrir muhammesin kâfiye şeması "aaaAA, bbbAA, cccAA..." şeklindedir.

II. Muhammes: Hazret-i Mevlânâ'nın "medhiyye"si olan müzdeviç muhammesin kâfiyelenişi "aaaaa,bbbba, ccca..." şeklindedir.

d. Mahlas ilk muhammeste son bendin ilk mısraında, ikincide ise son bendin 4. mısraında zikredilmektedir.

e. Mütekerrir muhammesin 1., 3., 6. ve 8. bendlerinde redif kullanılmış diğer bendlerde kâfiyelerle yetinilmiştir.

Müzdeviç olan ikinci muhammeste ise 2., 3. ve 4. bendlerde redif kullanılmıştır.

2. TAHMİSLER

a. Dîvânda 33 adet yer almaktadır. Diğer musammatlara oranı dikkate alındığında Fâzıl Paşa'nın tahmîse verdiği önem daha iyi anlaşılacaktır.

b. Tahmîslerin 2'si 7 bendlik, 1'i 6 bendlik ve kalan 30'u 5 bendliktir. Yani toplam 170 benddir tahmîsler.

c. Tahmîslerin 24'ü klasik tarzda ve geri kalan 9'u "Mutarraf" biçiminde yazılmıştır.

Tahmîslerin kâfiyelenişi:

c.1. Klasik tarzdekiler: aaa(aa), bbb(ba), ccc(ca)...

c.2. Mutarrafler: (a)aaa(a), (b)bbb(a), (c)ccc(a)...

d. Dîvândaki tahmîslerden 4'ü "na't-ı şerîf", 1'i "medhiyye" ve geri kalan 28'i muhtelif konulu gazellerdir.

e. Tahmîslerde "4" farklı aruz kalıbı kullanılmıştır:

e.1. "Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün": 17 tahmîste;

e.2. "Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün": 9 tahmîste;

e.3. "Fe'ilâtün/ Fâ'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün/ Fa'lün":6 tahmîste;

e.4. "Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün": 1 tahmîste kullanılmıştır.

f. I. Tahmîs dışındaki tüm tahmîslerde, son bendde, tahmîsi yapan şâirin (Fâzıl) ve tahmîs edilen şîirin şâirinin mahlası zikredilmiştir.

f.1. Bir "na't-ı şerîf" olan ilk şîirin şâiri (Sâmî) başlıkta anılmakla berâber şîirin içerisinde yer almamakta, sadece Fâzıl ismi bulunmaktadır.

f.2. XXXI. Tahmîste gazel şâirinin mahlası sondan bir önceki benddedir. Aslı 6 beyit olarak tahmîs edilen gazele bir bend de Fâzıl tarafından eklenmiştir. Eklenen bendde "Ârif Hikmet Beg" övülmekte, merhûma Hak'tan rahmet dilenmektedir.

g. Her bir tahmîs için gereken genel bilgileri (Kimden. bend sayısı, vezin, tahmîs edilen şiirin türü ve kafiyeleşimi v.s.) kullanım kolaylığı açısından tablo halinde vermeyi uygun gördük.

Tahmîslerin vezinlerini ise tabloda numaralarla karşıladık:

1 nolu vezin: “Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün”

2 nolu vezin: “Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün”

3 nolu vezin: “Fe‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilün/ Fa‘ lün”

4 nolu vezin: “Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün”

Numara	Kimden	Vezin	Bend S.	Tahmîs Edilen Şiir	Kafiye
I	Sâmî	1	5	Na‘t	Klasik
II	Leylâ Hanım	1	5	Na‘t	Klasik
III	‘İffet (Şeyh)	1	6	Na‘t	Klasik
IV	Rızâ (Şeyh)	1	5	Na‘t	Klasik
V	Nazîm	2	7	Medhiyye	Klasik
VI	Haşmet	1	5	Gazel	Mutarraı
VII	Pertev	1	5	Gazel	Mutarraı
VIII	Pertev	3	5	Gazel	Mutarraı
IX	Zekâî	1	5	Gazel	Mutarraı
X	‘Âsım	2	5	Gazel	Mutarraı
XI	‘Ârif	1	5	Gazel	Mutarraı
XII	Halîm Giray	3	5	Gazel	Mutarraı
XIII	Enderunlu Vâsıf	3	5	Gazel	Mutarraı
XIV	Fatîn	1	5	Gazel	Mutarraı
XV	Sezâyî (Şeyh)	4	5	Gazel	Klasik
XVI	Sezâyî (Şeyh)	2	5	Gazel	Klasik
XVII	Şeyh Gâlib	1	5	Gazel	Klasik

Numara	Kimden	Vezin	Bend S.	Tahrîs Edilen Şiir	Kafiye
XVIII	Sâbit	2	5	Gazel	Klasik
XIX	Hâtem	1	5	Gazel	Klasik
XX	Râgıb Paşa	3	5	Gazel	Klasik
XXI	Sâbit	2	5	Gazel	Klasik
XXII	Nedîm	2	5	Gazel	Klasik
XXIII	Nâilî	1	5	Gazel	Klasik
XIV	Hâmî-i Âmidî	3	5	Gazel	Klasik
XV	Fâsîh Dede	3	5	Gazel	Klasik
XVI	‘Âsım	1	5	Gazel	Klasik
XVII	Halîm Giray	1	5	Gazel	Klasik
XVIII	‘İffet (Şeyh)	2	5	Gazel	Klasik
XIX	‘İffet (Şeyh)	1	5	Gazel	Klasik
XXX	Fuzûlî	2	5	Gazel	Klasik
XXXI	‘Ârif Hikmet Beg	1	7	Gazel	Klasik
XXXII	Leylâ Hanım	1	5	Gazel	Klasik
XXXIII	Halîm Giray	2	5	Gazel	Klasik

3. MÜSEDDESLER

a. Fâzıl Dîvânı'nda 3 adet müseddes bulunmaktadır.

b. Birinci müseddes 7 ve diğer iki müseddes 6 bend olarak tertip edilmiştir; dolayısıyla müseddeslerin bend toplamı 19'dur.

c. Kullanılan vezinler değerlendirildiğinde;

I. ve III. müseddesin aruzun "Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün" kalıbıyla,

II. müseddes aruzun "Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün" kalıbıyla yazıldığı görülecektir.

d. Fâzıl Dîvânı'ndaki müseddeslerin üçü de mütekerrirdir. Kâfiye sistemleri "aaaa(AA), bbbb(AA), cccc(AA)..." şeklindedir.

e. Müseddesleri genel özellikleriyle şöyle değerlendirebiliriz:

I. müseddes: Aruzun "Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün" kalıbıyla 7 bend olarak tertip edilmiştir. "Na't-1 Şerif" olarak yazılan müseddesin tekrar mısralarında (5. ve 6.) Kerbelâ olayına atıfta bulunmaktadır.

II. müseddes: Konusu Hz.Hasan ile Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesi olan bu "mersiye" 6 bend olarak aruzun "Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün" kalıbıyla yazılmıştır.

III. müseddes: 6 bend olarak kurulan son müseddes "Mevlevîlik" üzerine yazılmış bir mehdîyedir. Fâzıl Paşa için dîvânının temel taşlarından addedebileceğimiz "Mevlânâ, Şems; Mevlevîlik" hususunda yazılan müseddeste aruzun "Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün" kalıbı kullanılmıştır.

E. KİT'ALAR:

1. Fâzıl Dîvânı'nda 92 adet kıt'a bulunmaktadır.
2. Kıt'aların tamamı 2'şer beyit üzerine kurulmuştur.
3. Kıt'aların toplam beyit sayısı 184'tür.
4. Kıt'alarda "4" farklı aruz kalıbı kullanılmıştır. Bunları kullanılış sıklığına göre şöyle tasnif edebiliriz:
 - a. Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün: 61 kıt'a;
 - b. Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün: 24 kıt'a;
 - c. Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün: 6 kıt'a;
 - d. Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün: 1 kıt'a.
5. Kıt'alardan dördünde (2., 3., 30. ve 92.) başlık kullanılmış, diğer tüm kıt'alar nazım şeklini belirten "Kıt'a" ibâresiyle başlatılmıştır.
 - a. Başlıklı kıt'alardan ikisi "münâcât" (2., 3.); biri "na't" (30.) ve diğeri de "nasb" (92.) muhtevâlidir.
 - b. İlk dört kıt'a orijinal metinde kıt'alar arasında bulunmamaktadır. Yapılan "şekil" tasnifinde bu kıt'aların "mukatta'ât"ın başına alınmasını uygun gördük.
6. Kıt'aların kâfiyelenişinde 4 farklı şekil karşımıza çıkmaktadır:
 - a. "x a x a": 86 kıt'ada
 - "a a x a": 4 kıt'ada (2., 3., 4. ve 19.)
 - "a b a b": 1 kıt'ada (26. kıt'a)
 - "a a b b": 1 kıt'ada (1.kıt'a)
 - b. "Mukatta'ât" bölümündeki ilk kıt'a eski harfli dîvandaki ilk manzumenin bir bölümüdür. Kâfiyesi çok sık kullanılan bir kıt'a kâfiyelenişi olmasa da bu manzumeyi muhtevâsının temelini oluşturan "Besmele çekme" vasfı hasebiyle önce zikretmeyi uygun gördük.

c. 26. kıt'anın kâfiyelenişi şu düzendedir:

(1. mısra) – tahvîl ider	(3. mısra) – nakl ider
(2. mısra) – ekberîñ	(4. mısra) – aḫteriñ

“ider” redifi ve “l” kafiyeleleri 1. ve 3. mısraı aynı düzende tutmaktadır. Dolayısıyla sadece bu kıt'ada “abab” biçimli ortaya çıkan bir kâfiye düzeni mevcuttur.

7. Kıt'aların üçünde (5., 9. ve 10.) mahlas kullanılmıştır.

8. Kıt'aları konularına göre sınıflandırmadan önce bir hususu belirtmek yerinde olacaktır. Bilhassa “şikâyet” ve “nasihat” muhtevâsı kimi kıt'alarda iç içe bulunmaktadır. Biz kıt'aların içeriği açısından fikir vermek amacıyla yapılan bu ayırımıda ağırlıkta olan konuyu belirleyici kabul ettik.

Dîvandaki 92 kıt'ayı konularına göre şu şekilde tasnif edebiliriz:

- a. Na't: 1 kıt'a (30.);
- b. Münâcât: 4 kıt'a (Mukatta'ât bölümündeki ilk 4 kıt'a “münâcât” muhtevâlıdır.);
- c. 'Aşk: Dîvandaki 4 kıt'ada (44., 50., 64., 80.) “aşk, şarap, 'âşıklık ve 'âşıklığın türlü halleri”nden bahsolunmaktadır.
- d. Medhiye: 10 kıt'ada,
 - d.1. Mevlânâ, Şems ve Mevlevîlik Hakkında: 8 kıt'a (5., 6., 7., 8., 9., 10., 13. ve 45.),
 - d.2. Hacı Bektâş-ı Velî Hakkında: 1 kıt'a (12.),
 - d.3. Serây Bosna Vâlîsi Şeref 'Osmân Paşa Hakkında: 1 kıt'a (92.);
- e. Nasihat: Dîvandaki 34 kıt'a nasihat muhtevâlıdır.
- f. Şikâyet: Çoğunda tenkidin tariz boyutuna vardığı kıt'aların nasihat muhtevâlilerden ayrılan yanı “şikâyet” konulu kıt'alarda kendisinden şikâyet edilen “şey” hakkında çözüm ihtivâ eden bir düşüncenin yürütülmemesidir.

Dîvandaki diğer tüm kıt'aları bu gruba almak mümkün, ancak “şikâyet”leri de ana hatlarıyla tasnife tâbî tutmak faydalı olacaktır. Yoğunluk sırasına göre:

f.1. “Zamândan, zamânın türlü hallerinden ve felekten şikâyet”: 13 kıt‘a (26., 31., 40., 43., 49., 51., 59., 60., 67., 72., 85., 86., 87.)

f.2. “Gâfillerden; zâhit, şeyh, vâ‘iz, sahte âlimler ve rakipten şikâyet”: 13 kıt‘a (15., 33., 41., 46., 52., 53., 54., 56., 65., 68., 73., 76., 84.);

f.3. “Zamâne insanlarından ve büyüklerinden şikâyet”: 3 kıt‘a (16., 74., 75.);

f.4. “İdârî düzenden ve hukuktan şikâyet”: 3 kıt‘a (55., 88., 89.);

f.5. “Şahıslardan şikâyet”:

f.5.1. Napolyon: 2 kıt‘a (36., 37.),

f.5.2. Fatîn: 1 kıt‘a (81.);

f.6. “Mekândan Şikâyet”:

f.6.1. Mostar: 2 kıt‘a (90., 91.),

f.6.2. Atapazarı: 1 kıt‘a (78.);

f.7. “Savaştan şikâyet”: 1 kıt‘a (35.).

F. RUBÂ'Î

Dîvanda “İbtidâ-yı Rubâ'ıyyât” başlığı ile 55 rubâ'î zikredilmektedir. Ancak ilk önce belirtilmesi gereken bir husus olarak vezin problemi karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği gibi rubâ'îler “Hezec bahrinin birbirinden küçük farklarla ayrılan 24 kalıbıyla yazılır. Bunlardan “mef'ûlü” birimiyle başlayan 12 kalıba ahreb, “mef'ûlün” birimiyle başlayan diğer 12 kalıba ahrem adı verilir.”¹ Fâzıl Dîvânî’nda sadece 1 rubâ'î “Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün” kalıbıyla yazılmıştır. Diğer 54 rubâ'î farklı aruz kalıplarıyla yazılmıştır. Buna karşılık ele alınan konular ve kafiyeler klasik rubâ'î tanımlaması ile bire bir örtüşür niteliktedir.

1. Rubâ'îlerin “4”ünde (3., 6., 7., 40.) mahlas kullanılmıştır.

a. 3., 6. ve 40. rubâ'îde mahlas üçüncü mısradadır.

b. 7. rubâ'îde mahlas son mısradadır.

2. Rubâ'îlerde “5” farklı aruz kalıbı kullanılmıştır. Bunlardan yalnızca sonuncusu “rubâ'î kalıbı”dır.

a. Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün: 26 rubâ'îde;

b. Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün: 21 rubâ'îde;

c. Fe'îlâtün/ Fâ'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlün/ Fa'lün: 6 rubâ'îde;

d. Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa'ûlün: 1 rubâ'îde (28.);

e. Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün: 1 rubâ'îde (31.) kullanılmıştır.

3. Rubâ'îlerin yalnızca ilk üçünde başlık kullanılmış, diğer tüm rubâ'îler nazım şeklini belirten “Rubâ'î” ibâresiyle başlatılmıştır.

Başlıklı rubâ'îlerden ilki “na't” ve ikincisi “münâcât” olarak tanzim edilmiştir. 3. rubâ'î ise “Hz. Mevlânâ”nın türbesi için yazılmıştır.

¹ İskender PALA, Ansiklopedik Dîvan Şiiri Sözlüğü, “rubâ'î” maddesi, L&M Yayıncılık, İstanbul 2003, s.391.

4. Bilindiği gibi rubâ'îler “yoğun fikir örgüsü”ne sahip olan şekillerdir. Dolayısıyla bir rubâ'î birbiriyle bağlantılı ikiden fazla konuyu muhtevî olabilmektedir. Biz de bu haseble rubâ'îler için konu tasnifi yapmadık. Ancak birkaç hususu belirtmek de yerinde olacaktır. Kanaatimizce rubâ'îlerde Fâzıl Paşa'nın söyleyişi, fikir beyânında en yoğun halini almaktadır. Bu vesile ile oldukça fazla olan “zamandan ve zamânın türlü hallerinden şikâyet” muhtevâlî rubâ'îler Bosnalî Mehmet Fâzıl Paşa'nın ilgili konudaki düşüncelerini oldukça sarîh bir biçimde ifade edebilmektedir. Birkaç misal olmak üzere:

‘Arşâ-i iflâsdan döndi ğınâya irtikâb
 Âsiyâb-ı ‘iffete virdi şusuzluk ıztırâb
 Katre-i mâ kalmadı ehl-i hamîyyet nûş ide
 Yufkaya döndi ğidâsı neylesün ‘ayn-ı habâb

(R/23)

Sû-yı mağribden zühûr itse ne dem ğurşîd-i feyz
 Sâlik eyler şeyğ-i câhilden o dem ümmîd-i feyz
 Ümm-i dünyâ ğalkı ‘âlemde olursa munğarîz
 Muğtemeldir ol vağit zâhid ide tevlîd-i feyz

(R/52)

5. Rubâ'îler kaleme alınırken “3” farklı kâfiyeleniş kullanılmıştır. Rubâ'îlerin 53'ünde klasik rubâ'î kâfiyelenişi olan “aaxa” biçimi kullanılmıştır.

a. Hz. Ali'nin medhedildiği 4. rubâ'îde “abab” kafiyeleşimi kullanılmıştır.

b. Yine Hz. Ali'nin övüldüğü 5. rubâ'îde her mısra kendi arasında (aaaa) kâfiyelidir.

II. NAZIM TÜRLERİ

Tespit edebildiğimiz kadarıyla, Fâzıl Dîvânı'nda "7" ayrı türde manzume bulunmaktadır. Türleri gruplandırırken bilhassa tarihlerin konu özellikleri bizi tereddüte düşürmüştür. Zira "şarkı, târih, lugaz manzumelerinin nazım şekli mi yoksa nazım türü mü olduğu konusunda edebiyât nazariyatçıları henüz kesin bir fikre varmamış durumdadırlar ve tartışmalar devam etmektedir."¹ Biz de nazım şekilleri bölümünde ayrıntılı olarak ele aldığımız târih manzumelerinin tür özelliklerine göre tasnifini burada bir daha yapmayı gereksiz görüyoruz. Ancak târihleri başka bir başlık altında tür tasnifine dâhil etmek gerekirse "Cülûs, Yeni Yıl, Nasb, Vilâdet ve Hıtan" konulu târihleri "tebrik-nâme"ler arasında zikretmek yanlış olmaz kanısındayız.

A. MÜNÂCÂT: Dîvanda toplam 6 münâcât bulunmaktadır: 235. Gazel (İstîğfâr Ve İ'tirâf-ı Haşâ) 7 beyit; 268. Gazel (7 beyit); 297. Gazel (7 beyit); 1. Kıt'a; 4. Kıt'a; 2. Rubâ'î.

B. NA'T: Fâzıl Dîvânındaki na'tların sayısı 9'dur. 1. kasîde (18 beyit); 260. Gazel (7 beyit); 269. Gazel (11 beyit); I Tahmîs (Sâmî'den) 5 bend; II. Tahmîs (Leylâ Hanım'dan) 5 bend; III. Tahmîs (Şeyh 'İffet'den) 6 bend; IV. Tahmîs (Şeyh Rızâ'dan) 5 bend; I. Müseddes (7 bend); 1. Rubâ'î.

C. MEDHİYE: Toplam 21 mehdiye bulunmaktadır Dîvân'da. 2. kasîde (Sultân 'Abdü'l-'azîz Hân'ın cülûsu münâsebetiyle yazılan bu manzume sultânın mehdini muhtevîdir.) 61 beyit; 17. kasîde (Mevlânâ Hazretleri'ne) 23 beyit; 18. kasîde ("kalem" için) 25 beyit; 1. Gazel (Mevlânâ Hazretleri'ne) 5 beyit; 193. Gazel (Çehâr-Yâr-ı Güzîn'e) 11 beyit; 299. Gazel (Sikke-i Şerîf ve Mevlevîlik) 11 beyit; II. Muhammes (Mevlânâ Hazretleri'ne) 5 bend; V. Tahmîs (Nazim'den, külâh-ı Mevlevî'ye) 7 bend; III. Müseddes ("Mevlevîlik" üzerine) 6 bend; 5., 6., 7., 8., 9., 10., 13. ve 45. Kıt'alar (Mevlânâ, Şems ve Mevlevîlik Hakkında); 12. Kıt'a (Hacı Bektâş-ı Velî); 92. Kıt'a (Serây Bosna Vâlîsi Şeref 'Osman Paşa Hakkında); 4. ve 5. Rubâ'î (Hz. Ali).

¹ Mehmet ARSLAN, Şeref Hanım Dîvânı, Kitabevi yay., İstanbul 2002. s. 93.

D. MERSİYE: Dîvandaki iki mersiye'nin her ikisi de "Kerbela olayı" için yazılmıştır. I. Muhammes ("Kerbela" konulu.) 8 bend; II. Müseddes (Kerbela olayı için) 6 bend;

E. NASİHAT-NÂME: Kıt'aların şekil incelemesinde bu konudaki kıt'alar hakkına gerekli bilgi verilmiştir. Dîvanda, toplam 34 kıt'a bu türe dahil edilebilir.

F. ŞİKÂYET-NÂME: Şikâyet türüne dâhil edilebilecek kıt'alar şekil incelemesinde detaylı olarak incelendiği için burada sıralama yapmadık. 39 kıt'a bu türe dâhil edilebilir.

G. TEBRİK-NÂME: Dîvandaki târihleri dâhil etmemek üzere, tamamı kasîde olan, toplam 14 adet "tebrîk" türünde manzume tespit edebildik. 3. kasîde (Rüşdi Paşa'nın sadârete gelişi münâsebetiyle) 27 beyit; 4. kasîde (Muhammed Emîn 'Âlî Paşa'nın 4. defa sadârete gelişi münâsebetiyle) 33 beyit; 5. kasîde (Kıbrıslı Muhammed Paşa'nın ikinci defa sadârete gelişi münâsebetiyle) 25 beyit; 6. kasîde (Kıbrıslı Muhammed Paşa'nın üçüncü defa sadârete gelişi münâsebetiyle) 15 beyit; 7. kasîde ('Ömer Paşa'yı "Ser-Dâr-ı Ekrem"lik makamı münasebetiyle tebrik) 57 beyit; 8. kasîde ('Osman Paşa'nın Bosna vâlisi olması münâsebetiyle) 41 beyit; 9. kasîde (Hasîb Paşa'nın ikinci defa "Mâliye Nâzır"ı olması üzerine) 25 beyit; 10. kasîde (Şafvetî Paşa'nın "Meclis-i Vâlâ Reisliği" için) 18 beyit; 11. kasîde (Şafvetî Paşa'nın "Reisliği" münasebetiyle) 13 beyit; 12. kasîde (Yûsuf Kâmil Paşa'nın 1278'de ikinci defa "Meclis-i Vâlâ Reisliği" unvânı alması hasebiyle) 23 beyit; 13. kasîde (Mazlûm Paşa'nın verâseti münâsebetiyle) 19 beyit; 14. kasîde (Vecîhî Paşa'nın "Meclis-i Vâlâ A'zâlığı" münasebetiyle) 11 beyit; 15. kasîde (Muştâfâ Paşa'nın vezirliği münasebetiyle) 11 beyit; 16. kasîde ('Abdü'l-'azîz Hân'ın oğlu Şehzâde Celâlü'd-dîn'in sünneti münasebetiyle) 25 beyit.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. DİN VE DİNLE İLGİLİ MEFHUMLAR

A. DİN

Dîn, kasîde ve târîhlerde memdûhu övmek için bir aracı olarak kullanılmaktadır. Bunun ötesine geçen farklı kullanımlar ise daha çok gazellerde ve dolayısıyla tahmislerdedir.

1. Peygamber Efendimizin dîni mahşere kadar parlayacak bir güneştir¹, insanlara ve cinlere İslâmiyet'i âşikâr eden odur². Mevlâna Hazretleri bu dînin en büyük koruyucusudur:

Odur kûtb-ı vekîl-i hâmi-i dîn-i müselmânî

Odur hâdî-i râh-ı mürsel-i Hâllâk-ı Zü'l-mennân (K17/16)

2. Pâdişâh İslâmiyetin (dîn-i Ahmed/ dîn-i müselmânî) koruyucusudur,

Cihânı tîğ-i 'adl ü dâd ile zabt eyler isterse

Odur zıll-ı zalîl-i dîn ü devlet şâh-ı tahtı gâh (T49/2)³

Dîn için çalışır⁴, dînin ve dîn ehlinin önderidir⁵, Müslümanları korur⁶, din düşmanlarına aman vermez.

Düşmen-i dîn üzre gâlip nâmı manşûrû'l-livâ

Dâsitân olsun cihânda 'avn-i Hâllâku'l-hamîd (T1/4)⁷

3. Dîn devrin önemli devlet adamlarıyla birlikte sık sık zikredilen bir kelimedir.

¹ Bkz: ThIII/5.

² Bkz: G269/5.

³ Ayrıca, bkz: K2/42.

⁴ Bkz: T54/6.

⁵ Bkz: T7/3, T50/1, T104/1.

⁶ Bkz: K16/9, T17/5, T105/1.

⁷ Ayrıca, bkz: T8/38, T15/6, T111/1.

Devlet adamları dînin direği⁸; merkezi⁹ sayılabildiği gibi din için çalışmaları¹⁰, dîne sâdik olmaları¹¹, Müslümanlara mutluluk vermeleri¹² ve dînin koruyucusu olmaları gibi özellikleriyle de anılmaktadırlar.

Hâfız-ı nâmûs-ı devlet hâmi-i dîn-i mübîn

‘ Âleme gelmiş degildir öyle bir rûşen-zamîr (K13/9)¹³

Ayrıca dîn mefhumu “müfti-i dîn” biçimiyle devlet adamlarıyla alakalı olarak bir makamın (müftülük) tamamlayıcısı cihetinde de kullanılır.

Dürr-i muhtârdan tettebbu‘ eyledim târîh-i tâm

Bâb-ı fetvâ zîb olundu geldi bu müfti-i dîn (T159/2)¹⁴

4. Dînin, din düşmanları veya dîne zarar verenler ile alakalı olarak kullanıldığı beyitlerin sayısı da azımsanamayacak kadar çoktur.

Sevgili bir bûse karşılığında zâhidin îmânını alabilmektedir¹⁵, zâhid dîne saygısızlık etmekte; o yüzle, hiç utanmadan ortada dolaşabilmektedir¹⁶. Şeyh görüntüsüyle dostları aldatmaktadır, zira bir güzel yüzlü görse dinini ve îmanını hemen verir.

Sürme çekmiş gözine aldudur ihvânı şeyh

Hûb-rû görse virir dîn ile îmânı şeyh (G52/1)

Dış görünüş aldaticı olabilmektedir, cesur zannedilen bir kişinin dinsiz bir zâlim olduğu ortaya çıkabilmektedir¹⁷. Din konusunda lâübâlilik yapandan uzak durmak, sakınmak gerekir¹⁸.

⁸ Bkz:K4/18.

⁹ Bkz:K12/17.

¹⁰ Bkz:K8/28, K13/11.

¹¹ Bkz:T63/5.

¹² Bkz:T93/1.

¹³ Ayrıca, bkz: T119/1, T138/1.

¹⁴ Bkz: T22/3.

¹⁵ Bkz:G98/4.

¹⁶ Bkz:G287/1.

¹⁷ Bkz:G222/2.

¹⁸ Bkz:G251/5.

Derviş Paşa'nın babasını din düşmanları şehit etmiştir¹⁹. Din düşmanı vuslat yolunu Dârâ gibi kesmiştir²⁰. Yezîd dinsizdir²¹.

5. Dînin doğrudan âşık ile alakalı olarak kullanıldığı beyitler de vardır. Sevgilinin saçının kıvrımları âşığın îmânına zarar verir²², tüm isyanlarına rağmen âşığın îmânı dürüsttür²³, sonuçta tüm kasıt âşığın dîni ile îmânının talan edilmesi yönündedir.

‘ Âşıkîñ dîn ile îmânın idersin târâc

Vâr iken sende bu tâli‘ ile bu istidrâc

.....

(ThXXV/3)

6. Yukarıda izaha çalıştığımız ilgiler dışında “dîn” mefhumu “genel olarak dîn” tanımlamasına uyacak şu alakalarla kullanılmıştır.

İslâmiyet Hak dindir²⁴, yeni bir câmii yapılarıyla dîn ehli mutlu olmaktadır²⁵, dîn uğruna savaşılan gâzîler Karadağ âsîlerini Hersek’ten defetmiştir²⁶; dîne hizmet eden, hizmet edenlerin yolunu açan iki cihanda da çok muteberdir²⁷.

Zaman değişti, dîn ve millet gibi konuların yerine altın gümüş itibar kazandı.

Cevher-i ‘ irfân u şıdkîñ kıymeti düşdi bütün

Dîn ü millet bañşı yok hiç sîm ile zer mu‘teber (Kt59/1)

¹⁹ Bkz: T428/4.

²⁰ Bkz:G301/4.

²¹ Bkz:MhI/6.

²² Bkz:TXXIII/5.

²³ Bkz:Kt52/2.

²⁴ Bkz:K18/10.

²⁵ Bkz:T37/3.

²⁶ Bkz:T205/1.

²⁷ Bkz:G65/4.

B. HİDÂYET VE DALÂLET

Dîvanda. bu iki zıt kavram esas anlamlarına uygun olarak tamamen dîni bir temelde kullanılır.

Peygamber Efendimiz, hidâyete ulaşmamızda bize yol göstericidir²⁸. Kâfirin îmân etmesi için önce kâfire hidâyet ermesi gerekir²⁹; kişiye hidâyetin gelmesi göstermelik işlerle olacak bir şey değildir, zirâ “mescide girmekle kâfire hidâyet gelmez”³⁰;

Âşığın başka yollara sapmasına gerek olmaz, hidâyet nûrunun parlaklığı âşığa yol göstermek için yeterlidir³¹, âşığın hidâyete ulaşmasına vesîle meyhânede neydir³²:

.....

Şem‘-i sûzân-ı hâkîkatle hidâyet eyleyüp

Bu maqâmı gösteren mey-ğânede neydir baña (ThXVIII/2)

Allah inananları rahmetiyle müjdelemiştir³³. “Besmele”³⁴ rahmete veyâ hidâyete uğramanın delîlidir:

Rahîmiyyet ile tebşîr kıldı ehl-i îmânı

Buña ‘âlemde bürhân-ı hidâyet oldu Bismillâh (G261/3)

Hidâyet, son olarak bir “teşbih” ve bir “medh” münâsebetiyle anılır. Mevlevî külâhı hidayet bağının goncasıdır³⁵. Hz. Ali hidâyet sırtına mazhar olmuştur³⁶.

²⁸ Bkz: K1/7

²⁹ Bkz:G126/4

³⁰ Bkz:G121/9

³¹ Bkz:Kt42/1

³² Meyhâne/Meygede tasavvufta “Kulun aşk ve şevkle Rabb’ine münâcât mahalli” (sf.246) ve ney, “mürşid-i kâmil”(sf. 274) olarak geçer. (Tasavvuf Terimleri Sözlüğü) O halde şâir kendisini hidâyete ulaştırarak kişi olarak tüm manzûmelerinin son kısmında doğrudan veya dolaylı olarak mutlaka andığı Hz. Mevlânâ’yı işâret ediyor, demek yanlış olmaz kanaatindeyiz.

³³ Bkz: “Rahmetinin önünde rûzgârları bir müjdecî olarak gönderen O’dur.” (Furkân 48-49); “ rahmetinin önünde rûzgârları müjdecî olarak gönderen Allâh...” (Neml 63).....

³⁴ “İbn Arabî, Allâh’a göre kün (ol) ne ise insana göre besmele de odur.” (Bkz: Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, sf.74) Dolayısıyla beyitte her işe Allâh’ın ismiyle başlamak, O’nu anmak ve zikretmek hidâyete vesîle addedilmektedir.

³⁵ Bkz:ThV/6

³⁶ Bkz:R5

Dalâlet, doğru yoldan ayrılmak dîvanda iki ana sebebe bağlanır. Birincisi Mevlevîliğin kıymetini bilmemek, diğeri ise riyâya sapıp halkı yanıltmaktır:

“Der-i Mevlânâ”nın kıymetini bilmeyenler dalalet içindedirler,

Bilmeyen kadrini Fâzıl der-i Mevlânânîñ

Münkir-i mezheb olan ehl-i dâlâlet gibidir (G73/6)

Hidâyet ve dalâlet arasındaki fark “biz” ve “siz” ayrımını da beraberinde getirmektedir. Vâiz ve zâhid dalâlet içindedir; vâiz, dalâlet ikliminde bir başına sefil, zelil kalmıştır³⁷. Biz ise dalâletten uzağız.

İki ‘ âlemde Fâzıl şânımızdır Haydarîyüz biz

Degil ‘ unvânımız zâhid dâlâletden berîyüz biz

.....

(MhI/8)

C. İMÂN VE MÜ’MİN

Dînî kavramlar arasında hemen tamamıyla ilgisi bulunan “îmân” mefhumunu alakalı olduğu diğeri sözcüklerle gruplandırarak incelemeye çalışalım.

1. İmân- Dîn

“Dîn ile imân” çoğu zaman, yan yana veya esas manayı destekleyecek şekilde aynı beyit içinde kullanılır³⁸, bazen de imân dînin ortaya çıkması için bir araçtır³⁹.

³⁷ Bkz: G162/6.

³⁸ Bkz: G52/1, G98/4, G287/1, TXXIII/5, ThXXV/3, Kt52/2.

³⁹ Bkz:K18/10.

2. İmân- Allâh

Allâh inananları rahmetiyle müjdelemiştir⁴⁰, Allâh'ın rızâsını kazanmak için gece gündüz sadâkatle îmân etmek gerekir⁴¹.

3. İmân- Allâh- Gönül/Kalb

Gönül, iman cevherinin bulunduğu hazinedir⁴². Allâh'a, gönülde îmân nûrunu tamam kılması için yalvarılır⁴³. Dünyâyâ gelmekten maksat 'irfân tahsîli ve Allâh'a kalben îmândır

Dehre gelmekden heme taḥşîl-i 'irfândır ğarâz

Ḥaḳḳı üzre Ḥaḳḳa ancak kalben îmândır ğarâz (G151/1)

4. İmân- Peygamber Efendimiz

Peygamber Efendimiz inananların güneşi ve ayıdır⁴⁴, insanların ve cinlerin ona îmânı vardır⁴⁵. İnananların koruyucusudur⁴⁶, îmân ehli kişiler hep onun azatsız kölesi olmuştur⁴⁷. Ondandır îmana kuvvet vermesi dilenir⁴⁸. Ruhbanlar onun mucizelerini görünce îmân etmiştir⁴⁹.

5. İmân- Pâdişâh

Pâdişâh îman ehlinin önderidir⁵⁰, yaptıklarıyla inananların yüzünü ağartmaktadır⁵¹.

⁴⁰ Bkz: K18/2.

⁴¹ Bkz: G163/1.

⁴² Bkz: G208/1.

⁴³ Bkz: G297/1.

⁴⁴ Bkz: K1/8.

⁴⁵ Bkz: ThIII/2.

⁴⁶ Bkz: MsI/4.

⁴⁷ Bkz: G269/2.

⁴⁸ Bkz: G268/2.

⁴⁹ Bkz: G269/6.

⁵⁰ Bkz: K2/41, T8/39.

⁵¹ Bkz: T12/24.

6. İmân- Zâhit ve Vâiz

Zâhid güyâ îmanını sağlamlaştırmak için kitap okumaktadır⁵²; aslında, zâhidin îmânını taassup bozmaktadır⁵³. Zâhidin îmânı olsa âşîğın hal ve hareketlerini kınamaz; hoş karşılar :

‘Âşîka ta‘ n eylemez îmânı olsa zâhidîñ
Meclis-i ‘aşka girer iz‘ânı olsa zâhidîñ (G195/1)

Vâiz, boşuna yüzüsu dökererek feyiz toplamaya çalışır, bilmez ki önce îmân gereklidir⁵⁴.

7. İmân- Hidâyet

Elbette îmân, hidâyete ermek için olmazsa olmazdır⁵⁵.

8. İmân- Cennet

İmansız cennete girilemeyeceği bilinen bir şeydir

.....

Gelürseñ gelme bezme zâhidâ bir âfet-i cânsız

Bilürsiñ girmek olmaz bâb-ı hulda çünkü îmânsız⁵⁶

9. İmân- Akıl

“İnanmak ve inanç” anlamındaki îman bir rubâ‘ide başka bir yönüyle; “tam teslimiyet” özelliğiyle ele alınır:

Teemmül kıl bu muhdeş ‘âlem eyler rûz u şeb devrân

Eger taqdîri müdrîk iseñ itme bir kesi bühtân

Çademle şâbit ancak Hâlîk-ı kevn ü mekân yekdir

Heyûlâ-yı hayâlîñ ile yorma ‘aqlı kıl îmân (R46)

⁵² Bkz:K17/5.

⁵³ Bkz:K17/7.

⁵⁴ Bkz:G106/2.

⁵⁵ Bkz:G261/3, G126/4.

⁵⁶ Bkz:ThXVII/1.

İman etmiş manasındaki “mümin” mefhumu ise Dîvânda sırasıyla “câmiî”, “pâdişâh”, “muharrem”, ve “kalb” ilgileriyle anılmaktadır.

Şehzâde Sultân Mehmet Câmiî'nin tâmir edilmesi müminleri sevindirmiştir⁵⁷. Pâdişâh müminlerin emîridir⁵⁸. Mümin olan muharremde, Kerbelâ olayını hatırlayarak, feryat eder⁵⁹.

Müminin kalbi hâlis altın gibidir, saftır, temizdir; her hîleden uzaktır:

Zer-i hâliş gibidir kalb-i mü'min sâf her gışdan

Aña 'aks eyleyen levh-i gayıbdan baş sünûhâta (Kt57/1)

D. KÜFR VE KÂFİR

Küfr ve “küfreden, küfredici”⁶⁰ mânâsındaki kâfir mefhumu bilinen anlamının dışına sevgili ile alakalı olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Küfür ehline ilk önce Peygamber Efendimiz kılıç çekmiştir.

En evvel ehl-i küfre sell-i seyf ile gazâ itdiñ

O şıñfiñ düşmen-i sâmanı sensin Yâ Resûl-allâh (G260/6)

Küfre ve kabahate meyl etmek⁶¹ hiçbir vakit güzel olamaz.⁶²

“Küfür” dîn esaslı anlamlarda kullanılmak dışında sevgili unsurlarından “saç” ile alakalı olarak da kullanılmıştır. Saçın siyah oluşu ve yüzü kapatma gibi özellikleri küfür ile arasında teşbih münâsebeti kurulmasına vesîle olmuştur.

Beni bend itdi küfr-i zülfine bir âfet-i devrân

Görinmez çeşmime bir nesne bu sevdâ mıdır mâni' (G168/3)⁶³

Kâfir mefhûmunun kullanımı için şu özellikleri sıralayabiliriz:

1. Kendisiyle tezat teşkil eden “îmân”, “dîn”⁶⁴, “hidâyet”⁶⁵ ve “müselmân” gibi kavramlarla yan yana kullanılır.

⁵⁷ Bkz: T40/7.

⁵⁸ Bkz: T59/1.

⁵⁹ Bkz: MsII/3.

⁶⁰ Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat, “kâfir” mad., sf. 480.

⁶¹ Bkz: G222/7.

⁶² Bkz: Kt76/2.

⁶³ Ayrıca, bkz: R39.

⁶⁴ Bkz: G98/4.

⁶⁵ Bkz: G121/9, G126/4.

Nümâyîşde müselmân gösterir taqvâ ile kendin
Kenîsâya gider dersi alur kâfirden ol kâfir (Kt69/2)

2. Tahkir amaçlı kullanımları, tahkir edilen kişi veya kişiliğe göre ayırmak gerekirse ilk önce ve farklı olarak Yezid'i anmak gerekir:

Ïoğmadı bir anadan kevne Yezîd gibi ħabîş
İki ‘ âlemde yazup kâfire ħûsrânı ħalem (K18/18)⁶⁶

3. Tahkir edilen diğerk kişilerden, bilhassa “rakîb” öne çıkmaktadır;

Eylediñ dürlü nevâziş câm u meyle sâħiyâ
Olmasun kâfir rakîb şemşîr-i İslâmdan rehâ (G9/3)⁶⁷

Bazen “dosdoğru ol” mesajının verildiğı şu beyitte olduğı gibi agyâr ile yan yana anıldığı da olur.

Ne kâfirden ħazer eyle ne agyâra müdârâ ħıl
Elem çekme dü-‘ âlemde ne semte ister iseñ git (Kt11/2)

Aslında, kâfir yaratılışlılardan kurtuluş kolay değildir; “birbirine bedel kâfirlerden biri gelir biri gider”⁶⁸

4. Kâfir; merhametsiz oluşu ve âşîğâ acı çektirmesi başta olmak üzere birçok yönden sevgiliye benzer.

Ol büt-i kâfir-nijâdiñ ħançer-i ebrûları
Zahm-dâr eyler dem-â-dem ‘ âşîħ-ı ħam-perveri (G311/1)

Seyr-i ruhsârı beni mest eylemişken bâdesiz
Başıma çokdı o kâfir câm ile cellâd-vâr (G87/3)

⁶⁶ Ayrıca, bkz: MsII/1.

⁶⁷ Ayrıca, bkz: G142/1, G300/4, ThXIV/5.

⁶⁸ Bkz:Kt89/2.

Sevgili ile alakalı olarak “kâfir mâ-cerâ” kullanımını iki beyitte karşımıza çıkmaktadır. Her ikisinde de sevgilinin insafsızlığından bahsolunmaktadır⁶⁹.

Kâfir yaratılışlı sevgili âşığa gaddarlık etmekte⁷⁰; âşığın yazdığı efsaneye kulak asmamakta⁷¹; âşığın canına kast etmekte hatta, sadece âşığın değil herkesin canına kastetmektedir⁷².

E. BÎ-DÎN, MÛNKİR

Dinsiz anlamındaki “bî-dîn” lafzı ile inkâr eden manasındaki münkir lafzını aynı bölümde değerlendirmeyi uygun gördük.

“Bî-dîn” ifâdesi Dîvanda sâdece iki yerde geçer; bunlardan ilkinde zâlim sözcüğünü desteklemek için kullanılır⁷³, diğerinde ise Yezîd’in kâfir, kötü yaratılışlı ve insafsız olmasına ilâve olarak dinsizliği zikredilir⁷⁴.

Münkir mefhûmu ise çeşitli anlam ilgileriyle çok daha geniş bir kullanım alanına sahiptir.

1. Genel Olarak Münkir Mefhûmu

Münkir, birçok beyitte doğrudan “dîni inkar eden” manasında kullanılarak çeşitli bakımlardan zemmedilmiştir.

Mevlânâ Hazretlerinin dergâhına getirilmesi hiç uygun değildir⁷⁵, sarhoşur⁷⁶, Mevlevîler arasında ondan yoktur⁷⁷, her lezzeti tatmak istiyorsa irfan meclisine gelmelidir⁷⁸, sevgilinin cemâlini seyretmek için onlarla savaşmıştır âşık⁷⁹, kişinin her hâl ü kârda onlarla ülfet etmesi uygun değildir⁸⁰.

Âşağıdaki beyitte ise âşık ile münkir arasındaki fark yeterince iyi izah edilmiştir kanaatindeyiz:

⁶⁹ Bkz:G307/2, G137/4.

⁷⁰ Bkz:G138/3.

⁷¹ Bkz:G308/4.

⁷² Bkz:ThXIV/1.

⁷³ Bkz:G222/2.

⁷⁴ Bkz:MhI/6.

⁷⁵ Bkz:G121/9.

⁷⁶ Bkz:G141/7.

⁷⁷ Bkz:G186/5.

⁷⁸ Bkz:G196/5.

⁷⁹ Bkz:ThXXIX/3.

⁸⁰ Bkz:MsIII/1.

İhtilâ-ı münkir ü 'âşık maḥabbetden degil
Pûtede nâçâr erzîz zerle eyler irtibât (G156/2)

2. İnkâr eden kişi vâiz⁸¹, sûfi⁸², ḥâce⁸³ veya zâhid olabilir.

Zâhid-i münkir gelür bilmem ne yüzle yanıma
Muttaşıl geçmekde iken dînime îmânıma (G287/1)⁸⁴

3. İnkâr olunan şey Kur'ân'ın âyetleri⁸⁵ veya "vahdet" olabilir.

Münkir-i vahdet olan nâil-i maḥlab olamaz
Ara bul ehl-i başîret iseñ esbâb-ı semâ' (G163/3)⁸⁶

Bunların dışında aşk⁸⁷, mezheb⁸⁸, kudret⁸⁹, zikr⁹⁰ ve tarîkat⁹¹ da inkâr ilgisiyle ele alınan kelimelerdir. Farklı olarak meşhur şâir Hassân bin Sâbit, zâhidin "reddedicilik" tavrını ispat için vesile olarak zikredilmiştir.

Şâ' ire daḥl eylemezdi münkir-i Ḥassân olup
Bir tettebbu' idecek dîvânı olsa zâhidiñ (G195/2)

4. Dîvânda sâdece bir beyitte "münkir" sözcüğü olumlu anlamda kullanılmıştır, zira "riyâ ehlini inkâr etmek" yeterince olumlu bir davranış olsa gerektir.

Almayuz bir pula zühhâd-ı zamânıñ ḥâlin
Münkir-i ehl-i riyâ kim didiler işte biziz (G124/3)

⁸¹ Bkz:G162/1 G162/4.

⁸² Bkz:G106/5.

⁸³ Bkz:G142/7.

⁸⁴ Ayrıca, bkz: G60/5, G180/4, G241/2, G305/6.

⁸⁵ Bkz:G193/6.

⁸⁶ Ayrıca, bkz: G32/4, G240/5.

⁸⁷ Bkz:G33/1.

⁸⁸ Bkz:G73/6.

⁸⁹ Bkz:G195/5.

⁹⁰ Bkz:ThIX/5.

⁹¹ Bkz:Kt46/1.

F. BÛT, BÛT-HÂNE, BÛT-PEREST VE ÂTEŞ-PEREST

1. Bût ve Bût-hâne

Tek başına sadece sevgilinin güzelliği için müşebbehünbih olarak kullanılan⁹² “bût” mefhumu “din dışılık” ile alakalı manayı “bût-hâne” ve “bût-perest” şekillerinde ihrâz eder.

Dünyâ bir put-hânedir⁹³, Mevlânâ kapısından giren şâirin gönlü put-hâne köşesini istemez.

Bâb-ı Mevlânâda Fâzıl fahr ile ben girmişim

Seyr-i gülşen küşe-i bût-ğâne gönlüm istemez (G109/7)

Tapan, tapınan manalarındaki “-perest”, kendisine tapılan şey ilgisiyle önce “put” ve “ateş” karînesi için, daha sonra da aynı ilgiyle din dışı bir anlam taşıyan diğer misallere göre incelenecektir.

2. Bût-perestlik

Dîvanda sadece bir beyitte “hilesinin anlaşılmması” özelliğiyle zikredilmektedir.

Hîç idrâk itmedim ol bût-perestiñ hîlesin

Neş’ede kâr-ı humâr âşârı bildim bilmedim (G222/6)

3. Âteş-perest

Sevgilinin yüzünün mumu âlemi⁹⁴, yanağının hayâli âşıkları ateş-perest etmiştir.

Cihâna gelmemişdir öyle kâfir-mâ-cerâ maḥbûb

Ḥayâl-i ‘ârızı ‘âşıkları âteş-perest itdi (G307/2)

⁹² Bkz:G311/1 TXXIII/5.

⁹³ Bkz:ThVI/1.

⁹⁴ Bkz:G20/5.

4. Kendisine Tapılan Diğer Şeyler

Sofu ve zâhid sadece göze görünür taraflara bakıp iç yüze aldırış etmezler, zâhir-peresttirler⁹⁵; sâki cümle gönül ehlini bâde-perest⁹⁶ etmiştir; dünyâya tapanlar vahdet sırrının ne olduğunu idrâk edemez.

Sırr-ı vahdet neydügin fehm idemez dünyâ-perest

Zâhid-i har nâfile gûşın dırâz eyler bize (G293/3)

G. DEYR, KENÎSÂ, TERSÂ

Hıristiyanlık için çeşitli bakımlardan tamamlayıcı olan kavramların hepsi “Hıristiyanlık” bir amaç olarak düşünülüp kullanılmamış, sadece misalleri değerlendirirken de görüleceği üzere merâmı anlatmakta araç olarak kullanılmıştır.

“Deyr” yâni kilise, mescidle zıtlık oluşturması⁹⁷, meyhâneyle birlikte gönül ehline haset edilen mekân⁹⁸ ve irfan ehlinin tâlihinin gömüldüğü yer⁹⁹ olması münâsebetleriyle anılır.

Kilise anlamındaki “kenîsâ” ise kendini Müslüman göstermeye çalışan kâfirin diğer bir kâfirden ders aldığı ve dolayısıyla esas kimliğini açığa vurduğu yer olması hasebiyle anılır.

Nümâyîşde müselmân gösterir taqvâ ile kendin

Kenîsâyâ gider dersi alur kâfirden ol kâfir (Kt69/2)

Dîvanda yalnızca bir beyitte geçen Hıristiyan manasındaki “tersâ” lafzı ise zâhidin ehl-i aşka karşı takındığı tavrı ifade etmekte kullanılmıştır.

Vahdeti münkir misin zâhid nedir bu zîşt-rû

Ehl-i ‘aşka gösterirsin dâ’imâ tersâ yüzün (G240/5)

⁹⁵ Bkz:G61/4, ThXXIX/2.

⁹⁶ Bkz:G32/2.

⁹⁷ Bkz:G46/7

⁹⁸ Bkz:G57/2

⁹⁹ Bkz:G123/6

H. İSLÂM, MÜSELMÂN

İlk üç maddede İslâm mefhûmunu değerlendiren dördüncü maddede “müselmân” mefhûmunu ele aldık.

1. İslâm- Pâdişâh

Pâdişâh şeh-i İslâmdır¹⁰⁰, Pâdişâh İslâm milletinin ve dînin temelidir, dayanak noktasıdır¹⁰¹. Pâdişâh İslâm’ın askerleri arasında parmakla gösterilecek kıymettedir¹⁰².

İslâm lafzı pâdişâha ilişkin iyi dileklerde “mülk” ve “millet” kelimeleriyle birlikte zikredilir.

Allâh o soyu temiz pâdişâhı, dünyâ durdukça İslâm mülkünde ebedî kılsın;

Mihr ü meh devr eyledikçe mülket-i İslâmîde

Müstemir kılsun o nesl-i pâki Feyyâzü’l-mecîd (T1/2)

Pâdişâhın nâmı hutbelerde Fâtihâ gibi okunsun; İslâm milleti bundan mesut bahtiyâr olsun;

Oğunsun hutbelerde nâm-ı gâzî Fâtihâ- mânend

İşitsün millet-i İslâm olsun hurrem ü handân (T3/8)

2. İslâm – “Devlet Adamları ve Makamlar”

İslâm mefhumu devlet adamlarının övgüsünde ve bir mevki ismi olan “şeyhü’l-İslâm”lıkta da kullanılır.

Müftü Sa’dü’l-dîn Efendi, İslâm milletine bayram üstüne bayram yaşatacak kıymette tasvir olunmaktadır¹⁰³. Osman Paşa’nın Bosna valisi olmasıyla İslâm hudutları artık daha emniyetlidir¹⁰⁴. Rüşdi Paşa’nın serasker olması İslâm ehline bir bayram gibidir¹⁰⁵.

Dîvanda “şeyhü’l-İslâm”lık¹⁰⁶ dînin ihyâsı, Peygamber Efendimiz’in yolundan gidilmesi vb. gibi ilgililerle anılmaktadır.

¹⁰⁰ Bkz:T109/2

¹⁰¹ Bkz:K4/18

¹⁰² Bkz:T57/2

¹⁰³ Bkz:T20/3

¹⁰⁴ Bkz:T55/4

¹⁰⁵ Bkz:T67/3

¹⁰⁶ Bkz:T45/1, T160/1, T409 bş., Th X bş., Th XXVI bş., ThXXXI bş.

3. İslâm- Diğer İlgiler

İslâm ayrıca; “asker”, “İslambol”, “kâfir” ve “Besmele” ilgileriyle anılmıştır.

İslâm’ın askerleri Hersek’i Karadağlılardan kurtarmıştır¹⁰⁷.

“İslâm-bol”, İstanbul’un diğer adlarından¹⁰⁸.

Bir beyitte küffâr (kâfirler) münâsebetiyle tezat oluşturacak şekilde kullanılmıştır¹⁰⁹; kâfir rakîbin İslâm’ın kılıcından kurtuluşu yoktur¹¹⁰.

Bismillâh kelimesinin “sin” harfinde İslâm’a selâmetler yazılmıştır:

Anıñ sîninde İslâma selâmetler muharrerdir

Bağlılsa mîmine ‘ayn-ı ‘inâyet oldı Bismillâh (G261/4)

4. Müselmân

“Müslümân” şekliyle Dîvanda yalnızca bir kez zikredilen¹¹¹ “Müselmân” mefhûmu çoğulu olan “Müslimîn” şekliyle de kullanılır.

Mefhûm, “Allâh”, “Peygamber Efendimiz”, “Pâdişâh”, “asker” ve “riyâ” ilgileriyle ele alınmaktadır.

Allâh Müslümanları bağışlayıcıdır; zirâ “Rahîm”, Allâh’ın diğer isimlerindedir¹¹².

Peygamber Efendimiz’den âsî Müslümanlar için şefâat istenmekte¹¹³; kendilerine lutf etmesi dilenmektedir¹¹⁴.

Pâdişâh, Müslümanların dîninin koruyucusudur¹¹⁵, Pâdişâh “muhtedâ-yı müslimîn”¹¹⁶ yâni “İmâmü’l-müslimîn”dir:

İmâmü’l-müslimîn ü hâdim-i şer‘-i nübüvvedir

Füyûzât-ı İlâhîyle gider her mülke fermânı (K7/11)¹¹⁷

¹⁰⁷Bkz:T205/2.

¹⁰⁸Bkz:T71/1; ayrıca G199’un redifi “-in İslâmboluñ” şeklindedir.

¹⁰⁹Bkz:G222/1.

¹¹⁰Bkz:G9/3.

¹¹¹G242/4’de “Sûfinin müslüman olmasına rağmen dervişi kınaması” eleştirilmektedir.

¹¹²Bkz:K18/2.

¹¹³Bkz:G269/10, ThI/5.

¹¹⁴Bkz:ThI/2.

¹¹⁵Bkz:K2/42, K17/16.

¹¹⁶Bkz:T41/2, T47/2.

¹¹⁷Bkz:Ayrıca, bkz: K9/17, T8/39, T18/1, T37/1, T40/1, T49/1, T101/1, T211.

Rızâ Paşa'nın serasker olmasıyla Müslüman ordusunun askerleri bayram üstüne bayram yapmıştır¹¹⁸.

Ayrıca, görünüşte müslümanlık¹¹⁹ ve kaba sofunun tavrı¹²⁰ eleştirilmektedir.

¹¹⁸ Bkz:T91/1.

¹¹⁹ Bkz:K169/2.

¹²⁰ Bkz:G242/4.

II. ALLÂH

Fâzıl Paşa'nın dîvânında doğrudan "Yüce Yaratıcı"yı konu alan 5 manzume bulunmaktadır.¹ Bunların dışında Allah mefhumuna hemen her manzumede, gazellerin büyük bölümü dışarıda bırakılacak olursa, muhtelif vesilelerle mutlaka değinilmiştir. Ancak "Allah" bu manzumelerde tek başına işlenmemekle beraber, bilhassa kasîde ve târihlerde memduh veya târihe muhatap kişi ile kurulan ilgide "isteklerin sunulduğu veya temennilerin iletildiği" tek makam olarak sık sık zikredildiğini vurgulamak gerekir:

Ḥudâ-yı Müste'ân zâtın qarîn-i hayr-ḥâh itsün
Sa'âdetle ola 'âlemde dâ'im zîver-i efsar (K3/3)

Yüce yaratıcının Fâzıl Dîvânı'nda zikredilen isimleri için yapmaya çalıştığımız tasniften önce kullanımlardaki zenginlik ve çağrışım kuvveti adına birkaç hususu belirtelim:

1. Allâh'ın isimleri bilhassa "kasîdeler" ve "târihler" bölümünde kaydedilmiştir. Bunun sebebini "dilek ve temenni" için bir ve yegane makamın Yüce Yaratıcı olmasıdır.

2. Allâh'ın, isimlerinden çıkarılan vasıfları yanında isim ve sıfatların tamamlamasıyla da "esmâü'l-hüsna"ya birçok atıfta bulunulmuştur:

Ḥudâvend-i mufahḥam nâil-i eltâf u feyz-i Ḥaḫ
Şeh-i 'Abdü'l-mecîd Ḥân-ı mu'azzam zıll-i Yezdânî (T7/8)

Şöhret-ârâ oldı 'âlemde ne fermân eylese
Ol ḥidv-i zıll-ı Bârî pâdişâh-ı bî-naẓîr (K13/2)²

¹ 235. Gazel (İstîğfâr Ve İ'tirâf-ı Ḥaḫâ) 7 beyit; 268. Gazel (7 beyit); 297. Gazel (7 beyit); 1. Kıt'a; 4. Kıt'a; 2. Rubâ'î.

² Ayrıca bu kullanım "Sultanlar yeryüzünde Allâh'ın gölgesidir, her mazlum ona sığınır" hadîs-i şerîfine dayanmaktadır.

Kibâr-ı ehl-i ‘ilmiñ erşedidir zât-ı zî-şânı

Bi-ḥaḫḫın nâil oldu luṭf-ı bî-pâyân-ı Mevlâya (T19/7)

Ola nâil bu sâl ‘ Abdü’l-‘ azîz Ḥân luṭf-ı Yezdâna (T334)

Aña baḫş-ı İlâhî idi farṭ-ı ḥüsn-i aḫlâkı

Bulunmaz öyle aşḫâb-ı ḫired a‘ lâ vü ednâda (T407/6)

3. Hiç şüphesiz Yüce yaratıcı’nın vasıfları ve övgüsü en yetkin ve muazzam şekillerini “Kuran-ı Kerim”de bulur. Bu haseble hemen her “isim” aynı zamanda bir veya birden çok iktibas kabîlindedir:

Âlemlerin, göklerin ve yerin yaratıcısı O’dur.³ Ölüm O’ndandır, ölümden sonra tekrar dirilmeyi o sağlar.⁴ Çok merhametlidir, merhamet sahibidir⁵.....

4. Allâh’ın isimleri ile ilgili kullanımları, benzer olanları aynı gruba katarak, sıralayalım:

Genel Olarak, Yaratıcı’nın İsimleri:

Allâh/ Ḥazret-i Allâh/ Bârî/ Ḥazret-i Bârî / Ḥaḫḫ/ Cenâb-ı Ḥaḫ / Ḥazret-i Ḥaḫ/ Mevlâ/ Ḥazret-i Mevlâ/ Ḥudâ/ Ḥudâ-yı Ḥaḫ/ İlâh/ Ḥaḫ-İlâh/ Rabb/ Ma‘bûd/ Yezdân/ Yezdân-ı Ḥakîm/ Ḥazret-i Yezdân

³ Bakara 117, Yûsuf 101, İbrâhim 10, Şûrâ 11.....

⁴ Bakara 56, Al-i İmran 145, Enam 2, Hadîd 17.....

⁵ Al-i imran 89, Mâide 3, İsrâ 66, Rûm 3, Mûcâdele 12.....

Her emri yüsr ile infâza yâverdir tecellisi
Muvaffak kıldı Hân ‘ Abdü’l-‘ azîzi Hâzret-i Allâh (T49/3)

‘Umûmîñ ittifâkıyla cülûsa yaz güher târîh
Hudâ-yı Hâk hemân kıldı murâd-ı milleti icrâ (T212)

Tektir, Büyük ve Uludur, Ortağı Yoktur:

Hayy-ı Celîl/ Hâzret-i Rabb-ı Celîl/ Rabb-ı Celîl/ Hudâ-yı
Kibriyâ/ Cenâb-ı Kibriyâ/ Hudâ-yı Zü’l-celâl/ Rabb-i Zü’l-celâl
Hudâ-yı Müte‘âl/ Rabb-ı Mecîd/ Rabb-ı Vaḥîd/ Rabb-i İzzet/ Rabbü’l-
Mecîd/ Hallâk-ı Bî-hem-tâ

Hudâ-yı Zü’l-celâl ‘ömrin mezîd itsün bu ‘âlemde
Cenâb-ı devletidir mefḥar-ı dünyâ vü mâ-fihâ (K12/4)

Nice mâh u sâl mülk ü millet üzre zâtınıñ
Sâye itsün zıll-i ‘adl ü dâdını Rabb-ı Vaḥîd (T12/3)

Genel Olarak Yaratıcılık:

Hallâk-ı Hudâ/ Hâzret-i Hâlık

Mu‘tekid ‘âbid idi hâl-i şalâh ile müdâm
Zâtını mazḥar-ı gufrân ide Hallâk-ı Hudâ (T427/4)

Âlemlerin, Yerin ve Göklerin Yaratıcısıdır:

Rabbü’l- ‘Âlemîn/ Rabbü’l-felâk/ Hâlık-ı kevn ü mekân/ Hâlık-
ı ‘arz u semâ/ Hâlık-ı kevineyn/ Cenâb-ı Hâlık-ı kevineyn/ Hallâk-ı
Cihân/ Hallâk-ı ‘Âlem/ Cenâb-ı Şâni‘-i ‘Âlem/ Mûcid-i Ekvân/ Hâlık-
ı Ekvân/ Mi‘mâr-ı Kudsî

Cenâb-ı Hâlık-ı kevneyn dâ'im eyleyüp zâtın
Bu 'âlemde iderken sâ'at-i rûz u şebi devrân (K9/23)

Cenâb-ı Şâni'-i 'Âlem şeh-i 'Abdü'l-'azîz Hâna
Sa'âdetle bu nev-sâliñ kudûmın eyleye mes'ûd (T11/1)

Çok Bilicidir:

Hayy-ı 'Alîm/ 'Alîm/ 'Allâmü'l- vahîd

Dâ'imâ şer'-i mübîn-i Aşmedî üzre ola
Zâtınıñ dü-rehberi tevfiğ-i 'Allâmü'l- vahîd (T1/3)

Güzeldir, Güzelliğın Sahibi ve Yaratıcısıdır:

Cemîl/ Rabb-ı Cemîl

Nice böyle sûri icrâya muvaffaq eyleyüp
Zâtını kılsun müeyyed fevz ile Rabb-ı Cemîl (T36/8)

Ölümü Yaratmıştır, Ölülerini Diriltendir:

Cenâb-ı Hâlık-ı Mu' tî

Teceddüd eyledi devletle mülk ü milletiñ feyzi
Nümâyân oldu elîf-ı Cenâb-ı Hâlık-ı Mu' tî (T51/1)

Diridir, Ezeli ve Ebedidir:

Cenâb-ı Hayy- ı Muḥlak/ Hayy-ı Ebed/ Ḥudâ-yı Lâ-yezâl/
Hayy-ı Ḥudâ/ Ḥazret-i Hayy-ı Ḥudâ

Şâd ide Hıyy-ı Ebed ‘ Abdü’l-mecîd Hânı bu sâl (T234)

Eyleyüp günden güne iqbâlini efzûn-ter

‘Ömrini müzdâd itsün Hızret-i Hıyy-ı Hudâ (T57/8)

Öncesi ve Sonu Yoktur:

Hıyy-ı Kadîm

İtdi Rahmân u Rahîm evşâfını hayra delîl

Hamd ola ol Hâlîkı Hıyy-ı Kadîme dâ’imâ (Kt4/2)

Mekanların ve Zamanların Üzerindedir:

Hıyy-ı Kadîm-i Lâ-mekân

Gel berü ey bülbül-i gülzâr-ı ‘aşk itme figân

Nâle itdirmez bize Hıyy-ı Kadîm-i Lâ-mekân (K1/1)

**Kendisine Şükür ve İbadet Edilendir, Kendisine Hamd
Olunandır:**

Rabbü’l-‘ibâd/ Rabbi’ş-şekûr/ Hallâk-ı Hamîd/ Hallâku’l-
hamîd/ Hıyy-ı Hamîd/ Maḥmûd

Dâ’imâ fevz ü zâferle ola manşûrû’l-livâ

Düşmen-i dîn üzre gâlib eylesün Rabbü’l-‘ibâd (T15/6)

Zâtını şâdân u hurrem düşmenin kahr u zelîl

Nüh felek devr eyledikçe ide Hallâk-ı Hamîd (T4/5)

Feyz ve Bereket Vericidir:

Feyyâz-ı Ezel/ Feyyâzü'l-mecîd

İde Feyyâz-ı Ezel Hızırî aña rehber kim

Dâ'imâ yâver ola zâtına tevfiq-i Hudâ (T63/8)

Doğru Yolu Gösterir:

Hâdî

Mübârek ide Hâdî bu sene ' Abdü'l-' azîz Hâna (T344)

Zenginlik Ve Servet Sahibidir:

Hallâk-ı Ganî/ Rabb-ı Ganî

Devrânda Rabb-ı Ganî kılsun mu'ammer zâtını

İtsün ziyâde şânını fevz ü zâferle dâ'imâ (K8/9)

Hükmedicidir:

Hallâk-ı Hakîm/ Hakîm-i Muṭlak

Hamd ü şükr bî-kıyâs olsun Hakîm-i Muṭlağa

Qıldı bir maḥdûmı ihsân ' ömrin efzûn eyleye (T178/1)

Çok Merhametlidir, Merhamet Sahibidir:

Hannân/ Hazret-i Hannân / Hazret-i Raḥmân u Raḥîm

Meded Allâh meded Hâzret-i Kaşmân u Kaşmân
Mücrimim cürmimi 'afva diler ihsânı kalem (K18/19)

Cömertlik Sahibidir, Rızık Vericidir:

Hây-yı Zü'l-kerîm/ Hâzret-i Perverd-gâr/ Hudâ-yı Zü'l-'atâ/
Râzık/ Rabb-ı Kerîm

Vâli-i Hersek ' Alî Paşa-yı zî-şân necline

Virdi bir ferzend-i dânâ Hâzret-i Perverd-gâr (T183/1)

İhsan Edicidir:

İzîd-i Zü'l-men/ Hudâ-yı Zü'l-minen/ Hâzret-i Zü'l-menn/
Hâzret-i Mennân/ Cenâb-ı İzîd-i Mennân/ Hâzret-i Rabbü'l-Mennân/
Hudâ-yı Hayy ü Mennân

Hudâ-yı Zü'l-minenden gayrı nesne ber-çarâr olmaz

Döner bu çarh-ı ' âlem şübhesiz hâl-i tağayyürle (G265/7)

Civâr-ı Aşsarâyı eyledi ez-her-cihet ihyâ

Muvaffak kıldı itmâmın Cenâb-ı İzîd-i Mennân (T37/6)

Kudret Sahibidir:

Qadîr / Rabb-ı Qadîr/ Hâzret-i Rabbü'l-qadîr/ Cenâb-ı Hâlık-ı
kadîr

Hâtıra gelmezken oldı munfaşıl Fethi müşîr

Eylemiş taqdîr böyle Hâzret-i Rabbü'l-qadîr (T86/1)

Yardımlı İstirham Olunan ve Yardım Edendir:

Müste'ân/ Hüdâ-yı Müste'ân/ Cenâb-ı Müste'ân/ Rabb-ı Mu'în

Şeyhü'l-ma'ârif müfti-i esbak idüp 'azm-i beğâ

Me'vâsını gülşen kıla dâ'im Hüdâ-yı Müste'ân (T409/1)

Çok Şefkatlidir:

Vedûd / Rabb-ı Vedûd/ Hây-ı Vedûd/ Cenâb-ı Hây-ı Vedûd

Evreng-i a'lâya ku'ûd itdi anı Hây-ı Vedûd

Oldı cihâna rû-nümûd envâ'-ı ihsân-ı Hüdâ (T62/2)

Cevap Vericidir:

Rabb-ı Mücîb

Cây-ı 'ilmiñ vaz' olundı üssi Bismillâh ile

Hamd ola itmâmın ihsân eyledi Rabb-ı Mücîb (T199/1)

Letafet Sahibidir:

Lañif

Ahsen ide sâl-i nevi 'Abdü'l-'azîz Hâna Lañif (T324)

III. MELEKLER VE CENNET VARLIKLARI

Dîvanda melek mefhumu en genel anlamıyla çoğulu olan “melâik” şeklinin yanı sıra diğer bir çoğul şekli “kudsiyân” ve Allâh’a yakın kabul edilen meleklerin en büyükleri anlamındaki “kerrûbiyyûn” biçimleriyle de kullanılır. Melek, daha çok kullanıldığı şekliyle bir cennet varlığıdır; “Peygamber Efendimiz”, “Kerbelâ olayı”, “târih düşürme” ve “güzellik unsuru” ile alakalı olarak zikredilmektedir.

A. PEYGAMBER EFENDİMİZ VE MELEKLER

Peygamber Efendimiz’in kapıcıları¹ ve askerleridir² melekler; her daim ona hizmet etmek için beklemektedirler:

.....
 Melekler şaf şaf olmuş hıdmet ister hâk-i pâyiñde
 Saña ‘âşık olanlar secde eyler hâk-i pâyiñde
 Cemî‘-i ümmete kıble-nümâsın Yâ Resûl-allâh (ThII/2)

B. KERBELA VE MELEKLER

Muharremde, mâtem ayında, insanlar ve melekler Hz. Hasan ile Hüseyin’in Kerbelâ’da şehit edilmesine ağlamaktadır.

Naşıl kıydı o şâh-ı ‘âleme bu bî-nemekler baķ
 ‘Aceb nice taħammül itdi bu zülme felekler baķ
 Bugün âh u figân itmekdedir ins ü melekler baķ
 Meded ‘âşık muħarremdir bugünkü gün de mâtemdir
 Anıñ-çün gice gündüz dîde-i terden aķan demdir (MhI/3)

¹ Bkz: G269/7.

² Bkz: ThIV/3.

C. TÂRİH DÜŞÜRME VE MELEKLER

Târih düşürmek için gereken ilhâmı şâire bazen melekler verebilmektedir:

Ûudsiyân târîh-i fevtin böyle Fâzıl söyledi

Şeyh Hâcî Ahmed oldu vâsıl-ı câ-yı cinân (T418/7)

D. GÜZELLİK VE MELEK

Sevgili yahut memdûha güzellik (sîmâ veya hüsn) bakımından meleklerle kıyaslanmakta; bu vasıflarıyla meleğe benzer tasvir edilmektedir:

Geldi üçler didiler fevtine böyle târîh

Fâtıma hüsn-i melek Hânıma ‘adn ola maḥal (T431/3)

‘Âşıkîñ ma‘şûk göñlünde teferrüd eylemiş

Görmez anıñ-çün gözi mâh-ı melek-sîmâ yüzün (G240/2)³

E. KERÛBİYYÛN

Allâh’a yakın kabul edilen meleklerin en büyüklerine (Cebrâil, Mika’il, İsrâfil, Azrâil vb.) verilen genel bir isimdir.

Sultân Abdülaziz’e imdat etmeleri dilenmektedir. Her ezan okunuşunda Vâlide Sultân Camii’nin etrâfını devretmektedirler.

Ûıla her rûzını bir mâh idüp her mâhını bir sâl

Kerûbiyyûn ide imdâd o şâha müstemirrâne (T8/37)

Menârında okunduḡça şalât-ı ḡamse ezânı

Kerûbiyyûn ider etrâfını bu ma‘bediñ devrân (T37/4)

³ Ayrıca, bkz: G241/7 ve T421/1.

Dört Büyük Melek:

Dîvanda dört büyük melekten yalnızca Cebrâil'in adı (Cibrîl olarak) anılmaktadır. Cibrîl, Kur'ânın indirilmesinde aracı olmuştur.

Saňa Cibrîl ile inzâl olundu Hâzret-i Kur'ân

Cihânîñ şâhib-i fermânı sensin Yâ Resûl-allâh (G260/5)

IV. KİTAPLAR

A. SEMÂVÎ KİTAPLAR

Fâzıl Paşa Dîvânı'nda semâvî kitaplardan yalnızca birinin adı geçmektedir.

Hâzret-i Kur'ân ve Furkân isimleriyle de anılan "Kur'ân-ı Kerîm" Peygamber Efendimize indirilmiştir ve hiç şüphesiz yegâne yol göstericidir:

Mürsel-i Hağ oldıgım i' lân için bu 'âleme
Nâzil oldu naşş u Kur'ân ile fermânlar saña (G269/4)

'Înâyet merhâmet luğf u 'adâlet buldı Kur'ânda

Tanîn-endâz-ı âfâk oldu şît ü şöhret ü şânı (K2/12)¹

B. ÖNEMLİ MANZUM ESERLER

Mesnevî ve Şehnâme bu gruba aldığımız iki eserdir.

1. Mesnevî

Hâzret-i Mevlânâ'nın emsalsiz eseri mana aleminden feyizler verir, maksat irfan cevherini bulmaksa aranacak madendir:

Benim hünkâr-ı ma'nânîñ bir ednâ çâkeri Fâzıl

Kitâb-ı Meşnevîden itmişim şem bû-yı feyz-âver(K3/24)

¹ Ayrıca, bkz: K2/2, , K18/5, K18/11, G193/6, G260/5, , G304/3, R55, İc. 589.

Cevher-i ‘irfânı bulmak maqşadıñ ise eger

Ma‘den-i ‘ilm-i ledündür oqu nazm-ı Meşnevî (G299/3)²

2. Şehnâme

Firdevsî tarafından yazıya geçirilen İranlıların Müslüman olmadan önceki bin yıllık târîhini anlatan manzum destan Fâzıl Dîvânı’nda memduhun mehdini güçlendirmek için kullanılır. Amaç övgü ise bunun Şehnâmedekinden evlâ yapılması çok sayılmamalıdır:

Çok degil Şehnâme-veş taḥrîr olunsa midḥati

Ehl-i ‘aşka tuḥfe-i memdûḥdur ḥüsn-i nişâb (G21/ 7)³

C. DÎNÎ KİTAPLAR

Bu gruba tamamı bir beyit içinde kullanılan üç kitabı dâhil edebiliriz.

Kaba sofı “‘Aḳâid şerḫi’ni, Ḳazmîr’i ve Muṭavvel’i” okuyarak îmânını sağlamlaştırmaya çalışmaktadır:

Muṭavvel ile Ḳazmîre gice gündüz olur meşḡul

‘Aḳâid şerḫine başlar ki taşḫîḫ eyleye îmân (K17/5)

D. DİĞER ESERLER

Meşhur ressam Mani’nin resimlerini topladığı kitabı ve Ziyâ Paşa’nın meşhur Tercî‘-i Bend’ini zikrederek sınıflamayı tamamlayabiliriz.

² Ayrıca, bkz: K8/36, K10/15, G7/7, G12/5, G22/7, G68/7, G123/7, G152/5, G156/7, G160/5, G305/3, G310/5, Mh II/1, ThVII/5, ThXXIX/5, İc. 590.

³ Ayrıca, bkz: K2/45 ve T24/4.

1. Erjeng

Allâh nice güzelliklerin yaratıcısıdır ve içinde türlü güzellikler bulunan kitabın kadrini ehli bilir:

Görür ehl-i ħired nîk ü bedi yeksân her demde
Egerçi Şâni‘ -i ‘ Âlem nice Erjeng göstermiş G133/2

Görür ehl-i kemâl bu ‘ âlemiñ nîk ü bedi rûşen
Aniñ müstakbelin naqş-ı sıbâķ Erjeng göstermiş (Kt79/2)

2. Kânûn (El- Kânûn Fi’t-Tıb)

“Hekimler Yasası”; İbn-i Sinâ’nın tıp üzerine yazdığı meşhur kitabıdır. (1593) Aslı beş cilttir.

Ķalur ħacletde Eflâtûn görse ħüsn-i tedbîrin
Çıķarmazdı Cenâb-ı Bû-‘ alî kânûn-ı büldânı (K7/25)

3. Tercî‘ -i Bend

Bir kitap olmamasına rağmen müstakil bir eser sayılabileceği için gruplamaya dahil ettiğimiz Tercî‘ -i Bend “Şâbit, Sâmi ve Bâķi”yi lâle edecek kudrette tasvir olunmaktadır.

O zâtıñ görseler âşârını Tercî‘ -i Bendinde

Olurdu Şâbit ü Sâmi ile Bâķi yanında lâle (T48/4)

V. ÂYETLER, SÛRELER, HADİSLER VE DİĞER İKTİBASLAR

Genel başlık olan “Dîn”e uygun olarak sıralanan âyet, sûre ve hadîs iktibaslarıyla birlikte “diğer iktibaslar”ı da burada zikretmeyi uygun gördük.

A. ÂYETLER

1. “Küllü nefsin zâikâtü’l-mevt”

Cümle-i zî-rûh ider nûş şarâb-ı mevtini¹

Bu fenâ mekkâredir bilmez anı ten içre cân (T405/3)

2. “İnne min şey”

Bütün ‘âlem lisân-ı hâlle tesbîh ider Hakkı

Bunu muhbir degil mi âyet-i Furkânda “inne min şey”² (G304/3)

3. “Ahsen-i takvîm”

Teselsül vech ile oldı icâzet ehline vâşıl

Hadîş ü naşş ile buldı kemâli zâde-i insân³ (K17/13)

4. “Lâ-taknefû”

Vâ‘ izîñ kalbinde yok “lâ-taknefû”⁴dan inbisât

Düşmez anıñ-çün dilinden bir zamân zıkr-i şîrât (G156/1)

5. “İrci‘î”

Güzer itmişdi sinn-i nâzenîni elli beş sâli

İrişdi “irci‘î”⁵ emri bulunmaz çâre ib‘âda (T407/3)

¹ “Tüm canlılar ölümü tadacaktır.” (Âl-i imrân 185); “Herkes ölümü tadacaktır.” (Enbiyâ 35); “Her canlı ölümü tadacaktır.” (Ankebût, 57)

² “Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar, O’nu tesbih ederler. O’nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur.” (İsrâ 44)

³ “...biz insânı en güzel şekilde yarattık.” (Tîn 4.)

⁴ “(Allâh’ın rahmetinden) ümit kesmeyiniz.” (Zümer 53.)

⁵ “Sen Allâh’tan hoşnut, Allâh da senden hoşnut olarak Rabbine dön.” (Fecr 28.)
Ayrıca, bkz: T408/4, T418/5, T420/2, T422/6, T428/1, T438/1.

6. “Eyne’l-mefer”

Dili haşmîñ öter tel gibi havfindan o serdârîñ

Oğur “eyne’l-mefer”⁶ a‘ dâ görünce ceş-i sultânı (K7/29)

7. “Rabbenâ f’agfir-lenâ”

İtmişem bî-had haţâ estağfirullâhe’l-‘azîm

“Rabbenâ f’agfir-lenâ”⁷ estağfirullâhe’l-‘azîm (G235/1)

B. SÛRE

“İhlâs” Suresi

İlk üç âyeti iktibâs edilmiştir.

Eyledi qalbi mücellâ “ıqul hüvallahü-ağad”⁸

Mün‘ akisdir ‘aşîka ma‘ şûğdan envâr-ı feyz (G148/2)

Dil olursa zâkir-i ezkâr-ı “Allâhü’ş-şamed”⁹

Şekkten ‘ârî olup zâhir olur esrâr-ı feyz (G148/3)

“Lem-yelid lem-yüled”¹⁰ ile muttaşıfdir zât-ı Hağ

Dâ’im ü bâkîdir eyler dâ’imâ işâr-ı feyz (G148/4)

⁶ Göz kamaştığı, ay tutulduğu ve güneşle ay bir araya getirildiği zamân var ya, işte o gün insân; “Kaçacak yer nerede?” diyecektir. (Kiyâme 7-8-9-10) Ayrıca, bkz: T12/17, T49/6, ThXIV/1.

⁷ “Ey Rabbimiz! Günâhlarımızı bağışla, kusurlarımızı ört ve canımızı iyiliklerle beraber kıl.” (Âl-i İmrân 193.)

⁸ Ey Muhammed! De ki: “O Allâh, bir tektir. (Ayrıca bkz: T446/2)

⁹ Allâh, hiçbir şeye muhtaç değildir, her şey O’na muhtaçtır.

¹⁰ O, doğmamış ve doğmamıştır.....” (İhlâs, 1-2-3)

C. HADİSLER

1. “Men-‘araf”

Lezzet-i ‘aşk-ı haķîķiyyi ne bilsün zâhidân

Girmemişdir gûşına ma‘ nâ-yı lafz-ı “men-‘araf”¹¹ (G173/5)

2. “Levlâke levlâk lemâ halaktü’l-eflâk”

Zâtını levlâk¹² ile Mevlâ muhâtab eyleyüp

Eyledi bu vechle ihsân ‘unvânlar saña (G269/8)

3. “Kenz-i maḥfi”

“Kenz-i maḥfi”¹³ gibi kim sedd olmadı

Sırr-ı Haķķı öğrenüp redd olmadı

Haķķiñ ‘ilminden tehî-yed olmadı

Şeş-cihât içre muḳayyed olmadı

Ėayrı maḥlûḳ oldı nâsı ‘âriḫiñ (ThXV/3)

¹¹ “Men-‘arefe nefsehû fekad arefe Rabbehû”; “Kendini bilen Rabb’ini bilir.” Ünlü hadis bilginleri İbn-i Teymiye, Nevevî, Ebu’l- Muzaffer bin Sem‘ânî ve İbn-i Garas bu sözü uydurma hadisler arasında gösteriyor. Bunlardan Ebu’l- Muzaffer bin Sem‘ânî bu sözün. Yahyâ b. Mu‘âz-ı Râzî’nin sözü olduğunu söylüyor. Nevevî, “Lafzî hadis değil, fakat mânâsı sâbittir.” dedikten sonra şöyle bir açıklama yapıyor: “Kendi cehâletini bilen, Allâh’ın ilmini; kendisinin fânî olduğunu bilen, Allâh’ın bâkî olduğunu; kendisinin âciz ve zaif olduğunu bilen, Rabb’inin kuvvet ve kudretini anlamış olur.”

İbn-i Garas, bu sözün tasavvuf kitaplarında hadis olarak yer aldığını, Şeyh Muhyiddîn b. Arabî tarafından rivâyet yoluyla sahîh olmasa bile keşif yoluyla hadis kabul edildiğini anlatıyor. (Mehmet YILMAZ, Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitapevi, İst. 1992.)

Mutasavvıflar bu hadîse delil olarak şu âyetleri göstermektedir. “Kendini bilmeyenden başka kim İbrâhim’in dîninden yüz çevirir?” (Bakara 130) âyetiyle yalnızca nefsini tanımayanların tevhitte kaçtığı ifade edilirken “Ve onlar gibi olmayın ki Allâh’ı unutmuşlardır da, Allâh da onlara kendilerini unutturmuştur.” (Haşr 19) âyetiyle de Allâh’dan korkmayanların insâniyetin en önemli gereklerinden olan şuur hissinden mahrum oldukları ifade edilmektedir.

¹² Burada “levlâke levlâk lemâ halaktü’l-eflâk” hadîs-i kudsîsine atıfta bulunmaktadır. “Sen olmasan, sen olmasan; felekleri yaratmazdım.” mânâsındaki bu kudsî hadîsin anlamına uygun olarak mısırda “felek”in vâir oluşuna sebep olarak Peygamber Efendimiz gösterilmektedir.

Es-Saganî, hadîsin asılsız olduğunu söylemektedir. (El-Elbânî, Sülsiletü’l-Ehâdise’d-Daife, C.I, sf.7) Aliyyü’l-Kârî ise haberin asılsız, ancak mânâsının doğru olduğunu bildirmektedir. (Aliyyü’l-Kârî, El-Mevzûât, sf.67-68) Ayrıca, bkz: ThIII/3, ThIII/4.

¹³ Ben bir “gizli hazîne” idim. Bilinmek istedim ve halkı (varlık âlemlerini ve insânı) yarattım. (İsmâil Hakkı Bursavî, Kenz-i Maḥfi (Gizli Hazîne), Sad: Abdulkadir Akçiçek, İst. 1986.)

4. “Hubbû’l- vaţan mine’l-îmân”

.....“hubbû’l- vaţan mine’l-îmân”¹⁴ hadîs-i şerîfi mantûk- ı münîfi
üzre bu sene-i pür-meymenede bir beyân-ı bâlâ maşkat- ı re’s-ı
dervîşânem olan Bosna Serâyına (İc 594)

5. “Faķru faķrî”

Cihânîñ mâl u iķbâliyle olma mest-i lâ-ya’ķıl

Me’âl-i “faķru faķrî”¹⁵ ķıl teemmül gamdan âzâd ol (G203/6)

D. DİĞER İKTİBASLAR

1. “Hayrun mine’n-nevm”

Gözine sürme çeker zâhid-i ĥar şubĥ u mesâ

Na’ra-i “ĥayrun mine’n-nevm”¹⁶i işitmez bî-gûş (G134/6)

2. “Ene’l-Hakk”

“Ene’l-Hakĥ”¹⁷ didi Manşûr itdi kendin ‘âķıbet ber-dâr

Mu’annid gâfile karşı cihâd itmek degil ķâbil (G205/5)

3. “Ke’ş-şemsi fi-cevvi’s-semâ”

Fart-ı kemâliyle ferîd ‘ilm ü ma’ârifle vaĥîd

‘Aķl u dirâyetle bedîd “ke’ş-şemsi fi-cevvi’s-semâ”¹⁸ (K8/29)

¹⁴ “Vatan sevgisi îmandan gelir.” İsmâil İbn Muhammed El-Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ, Mısır, 1351, C.I, sf. 345.

¹⁵ “Fakirlik övüncümdür.....” (İsmâil İbn Muhammedi’l-Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ ve Muzilü’l-İlbâs, Mısır, 1352, C. II, sf.87.)

¹⁶ Namaz “uykudan hayırlıdır.” mânâsında sabah nâmazı için okunan ezânda geçmektedir.

¹⁷ Hallâc-ı Mansûr’un fenâfillâha ulaştıktan sonra söylediği “Ben Hakk’ım” mânâsındaki meşhur sözü. Ayrıca, bkz: G275/6.

¹⁸ “Gökyüzündeki güneş gibi” anlamında Arapça bir sözdür. Bir şeyin sarâhatini, açıklığını, netliğini; gerçeklikte su götürmezliğini ifâdede kullanılır.

4. “Küllü sırrın câveze’l- isneyn-i şâ’”

Nâyı ta’ yîb eyleme ifşâ-yı râz itdi deyu

Mâ-şadağdır “küllü sırrın câveze’l-isneyn-i şâ’”¹⁹ (G164/2)

5. “Lâ-ma’ bûde İllallâh”

Vir cilâ mir’ât-ı qalbe rû-nümâ olsun saña

Zıkr-i “lâ-ma’ bûde illallâh”²⁰ ile kıl yâ Hû (G259/2)

¹⁹ “İki kişinin bildiği sır değildir.” anlamındaki bir Arap atasözüdür. “İsneyn” kelimesi “iki dudak” anlamına da gelmekte ve bu anlamıyla iki dudak arasından çıkan sözün geri dönüşü olmadığı, duyulduğu ve bilineceği anlamları çağrıştırılmaktadır. Ayrıca, bkz: Kt74/2.

²⁰ “Allâh’tan başka İlâh yoktur.” anlamında Arapça bir sözüdür.

VI. PEYGAMBER EFENDİMİZ

Hız. Muhammed'in zikri daha çok ve dolayısıyla "na't"¹ türündeki manzumelerdedir.

İsimlerinde ziyade (Muştafâ, Muḥammed, Aḥmed, Muḥammed Muştafâ, Ḥabîb-i Kibriyâ, Aḥmed Maḥmûd, Resûl-allâh, Ḥazret-i Aḥmed, Muḥammed Muştafâ, Maḥmûd-ı Ḥaḳ.....) vasıflarıyla anılan (ma'den-i esrâr-ı vaḥdet, ḥabîb-i kibriyâ, şefî'-i 'âşiyân, hâtem-i ḥatm-i risâlet, pâdişâh-ı aşfiyâ, şefî'ü'l- müznibîn ü mücrimîn, cedd-i şehîd-i Kerbelâ, eb-i Ḥayrû'n- nîsâ, reşk-i ḥurşîd-i cihân, bedr-i münîr-i âsumân, seyyidü'l- kevneyn, rûḥ-ı pâk-i cism-i ins ü cân, efdâl-i maḥlûḳ-ı Bârî, muḳtedâ-yı mürselân, vâşıl-ı mi'râc-ı 'izzet, mürsel-i âḥir- zamân, mecma'-ı envâr-ı raḥmet, ma'den-i luḫf u himem, vâḳıf-ı esrâr-ı ḥikmet, 'ilm-i Ḥaḳḳıñ a'lemi, sâye-baḫş-ı ehl-i îmân, mürsel-i kâdî-i ḥacât u nebiyy-i kâinât, merdüm-i çeşm-i cihân, müşfik-i hâl-i 'uşât, nebiyy-i bî- ḥalel, şifâ-baḫşende-i cümle 'ilel, nebiyy-i zi'l- ḥaseb, ḥ'âce-i 'ilm-i ezel, düstûrû'l- 'amel, ḥabîb-i Lâ-yezâl ü Lem-yezal, penâ-gâh-ı ümem, kehf-i milel, imâm-ı enbiyâ vü evliyâ, sultân-ı evreng-i nübüvvet, şâh-ı 'âlem, Faḫr-i 'Âlem, mürsel-i Ḥaḳ, risâlet mülkiniñ sultânı, nübüvvet taḫtınıñ ḥâkânı, 'uşât-ı ümmetiñ dermânı, riyâz-ı cennetiñ bürhânı, Hudânıñ sevgili cânânı, cihânıñ şâhib-i fermânı, dü- 'âlemde şefâ'at kânı, şüret-nümâ-yı künfe-kân, nebiyy-i muḫterem, raḥmeten-li'l- 'âlemîn, şâh-ı risâlet, h'âce-i fazl u kemâl, vâḳıf-ı sırr-ı celâl, neyyir-i evc-i hidâyet, dest-gîr-i 'âşıkân, sâhib-i mühr-i nübüvvet, menba'-ı ilmü'l- yaḳîn, mihr ü mâh-ı ehl-i îmân, server-i kevn ü mekân, cevher-i baḫr-i kerâmet, ma'den-i feyz-i Ḥudâ, kuḫl-ı çeşm-i kâinât, tûtiyâ-yı ins ü cân, maḫzar-ı luḫf-ı Ḥudâ, maḫbûb-ı Rabbü'l- 'Âlemîn, şâh-ı iḳlîm-i velâyet, zübde-i ḥalk-ı cihân, rûḥ-ı 'âlem, nûr-baḫş-ı meclis-i fevz ü felâḫ, câmi'-i cûd u seḫâ, dürr-i yetîm-i ḳadr ü şân, kâfile-sâlâr-ı cümle-enbiyâ vü mürselîn, şeh-süvâr-ı mülk-i lâhût, şâhib-i kehfü'l-emân, mürsel-i ḫayrû'l- verâ, şâdiḳu'l- va'du'l- emîn, şâh-ı kevneyn....) Peygamber Efendimiz'in ailesine/ soyuna; hayatına ve mucizelerine de göndermeler yapılmaktadır:

Âl-i Hâşim hem Ḳureyşî nesl-i Âzerden gelüp

İftihâr itdi aniñla ceddî bî-reyb ü gümân (K1/4)

¹ I. kasîde (18 beyit); 260. Gazel (7 beyit); 269. Gazel (11 beyit); I Tahmîs (Sâmî'den) 5 bend; II. Tahmîs (Leylâ Hanım'dan) 5 bend; III. Tahmîs (Şeyh 'İffet'den) 6 bend; IV. Tahmîs (Şeyh Rızâ'dan) 5 bend; I. Müseddes (7 bend); 1. Rubâ'î.

Benî- Hâşîm nebiy-i bî- ħalelsin Yâ Resûl-allâh
 Şifâ-baĥşende-i cümle ‘ilelsin Yâ Resûl-allâh
 Ne rûtbe medĥiñ eylersem maĥalsin Yâ Resûl-allâh
 Melâĥat kişverinde bî-bedelsin Yâ Resûl-allâh
 Letâfetde güzellerden güzelsin Yâ Resûl-allâh (ThIV/1)

İrişdiñ Kâbe Kâvseyne aña özge kemâl olmaz
 Ĥiĥâb-ı ‘izzete bi’z-zât irdiñ kıl ü ħâl olmaz
 Vücûduñ nûr-ı Ĥaĥdır aña mânend ü mişâl olmaz
 Şu‘â‘-ı maşrıĥ-ı iĥbâliñe hergiz zevâl olmaz
 Ĥabîb-i Lâ-yezâl ü Lem-yezelsin Yâ Resûl-allâh (ThIV/4)

Kâbe Kâvseyne iren sensin e‘azz ü muĥteşem
 Bezm-i ĥaybü’l- ĥayba vuşlatla ‘azîz ü muĥterem
 Mecma‘-ı envâr-ı raĥmet ma‘den-i luĥf u himem
 ‘Âşî vü mücrimlere senden olur olsa kerem
 Koyma dûzaĥda beni cedd-i şehîd-i Kerbelâ
 Mücrimim eyle şefâ‘at yâ eb-i Ĥayrû’n- nîsâ (MsI/ 3)

Ayrıca pâdişah yeryüzünde onun vekilidir:
 Odur şâĥib-serîr-i salĥanat zıll-i zalîl-i Ĥaĥ
 Odur nâib-menâb-ı Faĥr-i ‘Âlem şâh-ı şâĥib-cûd (T11/ 2)

Şeyhü’l-islâm onun yolundan gitmelidir:
 Budır muĥtâr-ı millet şeyĥü’l-islâm-ı enâm oldı
 Didi ĥuddâm-ı şer‘-i Aĥmedi aşĥâbı ĥamd ola (T160/ 1)

VII. DİĞER PEYGAMBERLER

A. ÂDEM

İlk insan ve peygamber olan Hazret-i Âdem zamanın başlangıcına namzet olmak özelliği ile anılır:

Ğurbetiñ zâtın bilürsin yoq vaşanda bir kişi

Devr-i Âdemden-berü ‘âlem gider şaçma şaban (T405/2)

B. NÛH

Hiz. Nuh, ömrünün uzunluğu (1000 veya 950 yıl yaşadığı rivâyet edilmektedir.) ve tufan hâdisesiyle birlikte anılmıştır:

‘Ömr-i Nûh eyleyüp ihsân be-şağğ-ı Ka‘ be

Sâyesinde ola ma‘ mûr bu pâkîze binâ (T52/7)

Girmeyen keştî-i Nûha bulmadı fevz ü necât

Ğarğ-ı baħr-i nağmet oldu görmedi girdâb-ı feyz (G149/4)

C. İBRÂHİM

Hiz. İbrâhîm Ka‘ beyi inşasına atıfta bulunularak ve ‘‘Halil’’ sıfatıyla anılmaktadır:

Eyledi naşş u ĥadîře ittiba‘ bu câmi‘ i

Yapdı kim itdi Ĥalîl-ullâha bunda iğtidâ (T44/5)

İmâmü’l-müslimîn ü ĥâmi-i şer‘-i mübîn-i Ĥağ

Şehen-şâh-ı mu‘ azzam ĥâdim-i beyt-i Ĥalîlullâh (T49/1)¹

D. İSMÂ‘İL

Sadece, babası tarafından kurban edilmek istendiği sırada yerine bir koç gönderilmesi hâdisesine atıf ile anılmaktadır:

¹ Ayrıca, bkz: T186/2 ve T197/2.

.....
Cân fedâ kıl kebs-i İsmâ'îl-âsâ fâ'îk ol (Ms III/ 1)

E. SÜLEYMÂN

Peygamber Efendimizden sonra en çok zikredilen peygamberdir. Karınca vakası, hükümdarlığı, bir pâdişâh olarak sahip olduğu güç ve kudret, hakimiyetini sağlayan yüzüğü ve yüzükteki mühür, genel olarak başına gelen tuhaf olaylar, Seba melikesi Belkis ile münâsebeti, ölümü ve tahtıyla rüzgâr tarafından taşınması ile anılmıştır.

Olmuşuz 'aşrîñ Süleymânı der-i hünkârda

Mûruz ancağ Fâzîlâ 'âlû'l-e'âlî meşrebiz (G125/7)

Şeh-i iklîm-i 'âlem olsa da kibr eylemez 'âkil

Ta'azzum itmedi mûra Süleymân câh-ı bâlâda (G276/4)²

F. HIZR

Hızır Hz. İlyâs ile görevlendirmesi ve onlara yardımcı olması; yer yön ve zaman farkı gözetmeksizin yol göstericiliği; darda kalana yardım etmesi; elbisesinin yeşil olması bizzat hızır kelimesinin yeşil ve yeşillik manasına gelmesi ve gezdiği yerlerin yeşermesine atıfla baharla özdeşleştirilmesi;

Bu câha naqli şâh-ı 'aşra ilhâm-ı İlâhîdir

Nola Hızır-ı nebî rehber olursa zâtına her ân (K9/10)³

G. İLYÂS

İsmi Hz. Hızır'la birlikte kullanılan Hz. İlyâs darda kalanlara yardım etme ve yol gösterme özellikleriyle zikredilmektedir.

² Ayrıca, bkz: K2/8, K2/17, K2/58, T8/32, G42/3, G66/5, G69/6, G126/1, G127/4, G131/6, Kt 17/2, Kt 34/1, Kt 63/2.

³ Bkz: K2/18, K3/26, K13/3, K5/2, T9/5, T47/5, T63/8, T68/4, T69/1, T79/1.

Demâdem muntazırdır Hızır u İlyâs reh-güzârında
Cenâb-ı Şevketîdir var ise İskender-i şânî (K2/18)⁴

H. YA'KÛB

Dîvanda ismi bir kez oğlu Yûsuf için çektiği derd münâsebetiyle
anılmaktadır:

Mübtelâ-yı derd-i Ya'kûb oldı kâdî-i serây
Yûsufi elden kaçırıldı Üsküpe gitdi meded (Kt88/1)

I. YÛSUF

Hızır, Yûsuf, Mısır'a sultân oluşu; güzellik vasfı; Ken'ân ilinde
başından geçenler ve babasının çektiği elem alakalarıyla anılmaktadır:

Getürdü bir müşîr-i şâhibü't-tedbîri ol câha
Ki oldur Yûsuf-ı Mısr-ı belâgat dâver-i vâlâ (K12/7)

Ehl-i dil Mısr-ı maḥabbetde tecemmu' eyler
Ne 'aceb eyler ise Yûsuf-ı Ken'ânla bahş (G34/8)⁵

İ. 'ÎSÂ

Hastaları iyileştiricilik, nefesiyle hayat vermesi hususiyeti; hayat
vericiliği, ölüleri diriltme vasfı;

Mesîḥ-âsâ benim mürde-dilânı eyleyen iḥyâ
Benimle da'vi-i i'câz iden nâdâna ḥayrânım (G221/3)⁶

⁴ Ayrıca, bkz: K3/26, K13/3.

⁵ Ayrıca, bkz: G21/3 ve Kt88/1.

⁶ Ayrıca, bkz: G40/5, G132/3, G232/4, G299/9, MhII/3, ThXIV/1.

J. MUSA

Kendisine tecellinin geldiği yer olan Ẓûr-ı Sînâ münasebetiyle anılmakta; doğrudan ismi zikredilmemektedir.

Dîvânda “Tûr” âdetâ “nur” kavramıyla özdeş olarak kullanılmıştır:

Her zamân ‘aynımda şâbitdir hayâl-i hüsn ü ‘aşk

Müncelîdir Ẓûr-ı dilde rûy-ı âl-i hüsn ü ‘aşk (G178/1)

Ol şehîñ şem‘-i ruḡ-ı zîbâsını itdim hayâl

Ẓûr-ı kalbimde tecellî eyledi nûr-ı Cemâl (G216/1)⁷

K. LOḲMÂN

Peygamberliği ihtilâflı olan bu isim dîvânda bir kez, hekimliği münâsebetiyle zikredilmektedir:

Bu günde olsa LoḲmân ‘illet-i ‘aşra devâ bulmaz

Cihâna karşılığı virmege şeş-ḡânedir bâ‘ iş (G36/4)

VIII. ÂL-İ ‘ABÂ

Kur’ân-ı Kerim’de “Ey Peygamberin ev halkı, Allah sizden sadece günah kirlerini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”⁸ buyurulmaktadır. Bura zikredilen Peygamberin ev halkı/ Ehl-i Beyt’in “Âl-i ‘abâ” olduğu söylenmektedir. Buradan hareketle aba altına alınanlardan kasıt “Peygamber Efendimiz, Hz. Ali, Hz. Fatımâ, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin” olarak anılmaktadır.

Daha önceden Peygamber Efendimiz ve Hz. Ali (Dört Halife Bölümünde) ile ilgili malumat verdiğimiz için burada diğer üç kişiyi değerlendireceğiz:

⁷ Ayrıca, bkz: G22/5, G66/2, G69/1, G145/2, G179/5, ThV/5, Kt54/2.

⁸ Bkz: Ahzâb 33.

1. Dîvanda Âl-i ‘Abâ⁹, genel olarak, Âl-i Muşafâ ve Âl-i Tahâ ibâreleriyle de geçmektedir:

Terahhüm eyle Fâzıl mücrime dünyâ vü ‘uqbâda
Anı dür itme Âl-i Muşafâdan kıl bu ihsânı (G297/6)

Âl-i Tahâ hubbı gönlümden ba‘îd olmaz ebed
Bundan özge ‘âşıka luḡ-ı mezîd olmaz ebed (G56/1)

Fedâkâr ol yolunda hânedân-ı Âl-i Tahânîñ
Ebûbekr ü ‘Ömer ‘Oşmân u Ḥaydar çâr erkânîñ (G193/2)

Ebû Süfyân’ın hâinliği, kendilerine duyulan büyük saygı, köleleri olunacak kadar duyulan büyük sevgi, Yezid’e lânet gibi münâsebetlerle anılmaktadır Âl-i ‘Abâ:

Çâker-i Âl-i ‘Abâyız sâlik-i râh-ı Ḥudâ
Ḥazret-i ḥünkâr-ı ma‘nîdir bizim üstâdımız (Kt10/1)

2. Peygamberimizin ev halkına, daha bilinen bir ifadeyle, “Ehl-i Beyt”¹⁰ de denilmektedir:

Dergeh-i ḥünkâra ḥubb-ı Âl ile ḳul olmuşum
Ehl-i Beytten ḡayrıya Fâzıl mürîd olmaz ebed (G56/7)

3. Hz. Fatımâ, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin’in ortak adı olan Ḥasaneyn Peygamberimiz’in devam eden soyudur.

A. FÂTİMÂ

Peygamberimizin kızı Hz. Fâtımâ; “Ḥayrû’n-nîsâ, Ḥayr-ı Nîsâ ve Fâtımâ ana” ibreleriyle de anılmaktadır. İlk müseddesin her bendinin son mısrasında Peygamber Efendimizden şefaât dilenirken onun kızı olmak ve “Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin”in annesi olmak münâsebetiyle, dolaylı olarak, anılmaktadır.

⁹ Bkz: K18/15, K18/24, T438/1, G193/5, MhI/7, Kt6/1

¹⁰ Bkz: T422/3, T423/2, MhI/2, MsII/3.

Koyma dûzahda beni cedd-i şehîd-i Kerbelâ
Mücrimim eyle şefâ‘at yâ eb-i Hıyırü’n- nîsâ

Ayrıca, kendisinden huyunun güzelliği ve yaşadığı evlat acısı münasebetiyle bahsolunmaktadır¹¹.

B. HÂSAN

Kardeşi Hüseyin ile birlikte şehitlerin şahı ve imamı olmaları, gerçek âşıklarının gözünün nuru olmaları ve tabii ki Kerbelâ hâdisesi¹², Muharrem ve Yezid münâsebetiyle anılmaktadırlar:

Nûr-ı ‘ayn-ı ‘âşıkân oldu Hâsan ile Hüseyn
Hubb-ı Âli bilmen şâdık ‘abîd olmaz ebed (G56/2)¹³

C. HÜSEYN

İlk muhammesin dördüncü bendi dışında tamamen Hz. Hasan ile birlikte anılmıştır:

Bu ayda virdi ser o şâh-ı enver kopardı vâveylâ
Hafîd-i seyyid-i ‘âlem şehîd-i Kerbelâ hâlâ
Hüseyn İbn-i ‘Aliyyü’l-murtażâ şâhen-şeh-i vâlâ
Meded ‘âşık muharremdir bugünki gün de mâtemdir
Anıñ-çün gice gündüz dîde-i terden ağan demdir (MhI/4)

D. HÂSANEYN

Dîvânda iki kez kullanılan bu ibâre, her iki seferinde de şefaât dilemek münâsebetiyle zikredilmektedir:

Yâ İlâhî Hâsaneyn hürmetine merhamet it
Baña yazsun dilerim hücet-i gufrânı kalem (K18/21)¹⁴

¹¹ Bkz: T404/4 ve MhI/5.

¹² Ayrıca Dîvandaki iki mersiyeinin (I. Muhammes ve II. Müseddes) her ikisi de “Kerbelâ olayı” için yazılmıştır.

¹³ Ayrıca, bkz: K18/13, G193/3, MsII/5.

¹⁴ Ayrıca, bkz: MsII/6.

IX. HULEFÂ-YI RÂŞİDÎN

Dîvânda “çâr-erkân”¹⁵ ve “çehâr-ı yâr”¹⁶ olarak da adlandırılan dört halifeden daha ziyâde Hz. Ali’nin¹⁷ bahsi ağır basmaktadır.

A. EBÛ BEKR

İnsanları doğruya ulaştıran dört hâlifeden biri olması, sadâkati ve cömertliği, soyunun temizliği ve karakterinin sağlamlığı ile anılmaktadır:

Eyledi şıdķ u sehâ ile Ebû Bekri şenâ

Haşre-dek yâd olucaķ yazdı o bürhânı kalem (K18/9)¹⁸

B. ‘ÖMER

Fâzıl Dîvânı’nda dört halifeden biri olarak ve adaleti ile zikredilmektedir:

İtdi îmân ile izhâr bu dîn-i Haķķı

Buldı zât-ı ‘Ömere ‘adl ile ‘unvânı kalem (K18/10)¹⁹

C. ‘OŞMÂN

Kur’ânı bir araya getiren kişi olması ve dört halifeden biri olması hasebiyle adı geçmektedir:

Cem‘-i Ķur’âna muvaffaķ idüp ol zâtı Ķudâ

Yazdı bu künye ile Ķazret-i ‘Oşmânı kalem (K18/11)²⁰

¹⁵ Bkz: G193/2.

¹⁶ Bkz: K17/12.

¹⁷ Dört halifenin sonuncusu olan Hz. Ali Dîvânda; Allah’ın aslanı manasındaki “Ķaydar” ve seçilmiş, gözde manasındaki “Murtażâ” isimleriyle de anılmaktadır.

¹⁸ Ayrıca, bkz: K17/11, G193/9, MhII/2, Kt13/2, İc. 588.

¹⁹ Ayrıca, bkz: K17/11 ve G193/2.

²⁰ Ayrıca, bkz: K17/11 ve G193/2.

D. ‘ALİ

Hız. Ali dîvânda, yiğitliği ve cesâreti; karakterinin doğruluğu; Allah’ın aslanı olması; sakladığı sırlar²¹; Hız. Hüseyin ve Hız. Hasan’ın babası olması; açtığı yol; kendisinden himmet alınan biri olması; seçilmiş ve gözde olması; doğrudan ve dolaylı olarak belirtildiği üzere, Peygamber Efendimizin damadı olması; inananlara Kevser ikram etmesi; peygamberlik sırrının vârisi olması; ilminin derinliği ve Hayber fâtihî olması münâsebetleriyle anılmaktadır:

Mazhar-ı esrâr-ı hikmet sâki-i Kevşer ‘Alî

Nûr-ı Hâk dâmâd-ı server nâm-ı zâtında celi

Vâriş-i sırr-ı nübüvvet âl ü evlâd-ı ‘Alî

Ma‘den-i ‘ilm-i ledün feyz-i velâyet müncelî (R4)²²

X. KEHF VE ASHAB-I KEHF

“Mağara, in” anlamındaki sözcük “sığınak, sığınacak yer” anlamlarını da taşımaktadır. Özel bir anlamda ise “Ashâb-ı Kefh”i karşılamaktadır.

Peygamber Efendimiz “şâhib-i kehfî’l-emân”dır²³; “kehf-i milel”dir:

Penâ-gâh-ı ümem kehf-i milelsin Yâ Resûl-allâh (ThIV/5)

Mevlânâ Hazretleri’nin dergâhı “âhiret için aman dileyenler”in sığınağıdır²⁴. Sultân Abdülmecid kimsesizlerin sığınağıdır²⁵. Abdülaziz Han “kehf-i emân”dır²⁶.

²¹ “Rivâyete göre kâinâtın sırrı Kur’ân’da, Kur’ân’ın sırrı besmelede, bismelenin sırrı be harfinde, be’nin sırrı altındaki noktada ve noktanın sırrı da Ali’dedir.” Dîvânda buna ve “Ben ilmin şehriyim, Ali de onun kapısıdır. O halde ilim isteyen kişi kapıya gelsin” mealindeki hadise atıfta bulunmaktadır. (Bkz: Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü. s. 29)

²² Ayrıca bkz: K17/11, K18/12, G177/4, G193/2, G193/9, G206/6, G268/7, MhI/4, MhI/8, MhII/2, ThXXVIII/1, Kt7/1, Kt13/1, Kt13/2, R5.

²³ Bkz: K1/12.

²⁴ Bkz: MhII/2.

²⁵ Bkz: K8/11.

²⁶ Bkz: T8/5.

Ashâb-ı Kehf

Mağara arkadaşları; “Yedi Uyuyanlar” veya “Yedi Âlimler” diye de bilinirler. Kur’â-ı Ker-i’deki “kehf” suresinde bunların başından geçenler tafsîlatıyla anlatılmaktadır. Kıtmir ise, Ashâb-ı kehf’in köpeği; inanişâ göre cennete girecek 5 hayvandan biridir²⁷

Dîvanda yeniden dirilmelerine; uyanmalarına atıfta bulunmaktadır:

Beni haşr eyle Kıtmîri ile Aşhâb-ı Kehf-âsâ

Bu yüzden bendeñe olsun İlâhî luğf u ihsânîñ (G193/7)

²⁷ Diğerleri: “Üzeyir Peygamber’in eşeği, Sâlih Peygamber’in devesi, Süleymân Peygamber’in Hüdühüd’ü ve Musa Peygamber’in buzağısıdır.” (Ansiklopedik Dîvan Şiiri Sözlüğü, sf.44.)

XI. KAZA VE KADER

Allâh'ın hükümlerinin, icradan önceki hâli olan kader Dîvanda “gurbet” mefhumuyla anlamca birlikte anılmaktadır.

Şâir kaderden şikâyet eder; zirâ kader onu “seyr-i cibâle” sevk etmiş, böylece yar bildiklerinin aslında düşmanı olduğunu anlamıştır.

Düzcede şebnem-i gam nâzil olur leyl ü nehâr
 Yoğ bu şahrâda ebed faşl-ı harîf ile bahâr
 Bizi sevğ itdi kader seyr-i cibâle bu sefer
 Yâr zann eyledigim bed-meniş oldı ağıyâr (R18)

Dîvanda sadece bir beyitte kazâ ile yan yana kullanılır. Kazâ ile kader şâiri vatanından ayırmıştır; şâirin ciğeri bu yüzden ateşte yanmakta, kül olmaktadır.

Vatanımdan beni dûr itdi kazâ ile kader
 Âteşi hecriñ ‘alevlendi kül itdi cigeri (G312/2)

Başta gelecekle; Allâh'ın taktiri, daha önce belirlenmiş bir düzen içinde yürümektedir. Bunun dışına çıkmak veya bundan gerçek manada şikâyet etmek mümkün değildir. Sonuçta, inanç sağlamlığının bir göstergesi olarak kadere tam teslimiyet vardır.

Çaderde olmayan bir emri itme tâli‘e isnâd
 Seniñ dil-h’âhına zâmin degil bu çubbe-i bâlâ (G17/4)

Kaderin icrası, oluşu manasındaki kaza ise yalnızca bir beyitte “yanlılıkla” anlamında kullanılmıştır.

Ez-çazâ tevçih olunsa bir çazânıñ manşıbı
 İftihâr eyler keşiş ‘unvânı olsa zâhidiñ (G195/4)

XII. AHRET ve AHRET İLE İLGİLİ MEFHUMLAR

A. AHRET

Fâzıl Dîvânî'nda âhret mefhumu “dâr-ı bekâ”, “azm-i bekâ”, “ukbâ” ve diğer ilgiler ekseninde incelenmiştir.

1. Dar-ı bekâ ölüm üzerine yazılan târîhlerde sıklıkla kullanılan bir ifadedir. “Dâr-ı bekâ” kendisine sefer¹ veya göç edilen, yoluna revân olunan² bir yerdir.

Cenâb-ı şadr-ı ‘âlîniñ idi dâmâdı kim bu zât
İdüp dâr-ı beğâya ‘azm ü rihlet sinni genc iken (T441/1)

2. Âhret, bekâ mülküdür³ ve oraya gidiş çoğu zaman “azm-i bekâ” ifâdesiyle karşılanır :

Hadd-i seb‘îni tecâvüz eylemişdi ‘ömri
Râbi‘-i şehri muharremde idüp ‘azm-i beğâ (T427/3)

Şâ‘ir ü mâhir idi inkâr olunmaz haqqı kim
Eyleyüp terk-i fenâ ‘azm-i beğâ itdi hemîn (T444/1)⁴

3. Âhretin karşılığı olarak kullanılan bir diğer ifade de “ukbâ”dır. Ukbâ; tek başına, gidildiğinde cennete ulaşılması ve afva uğranması gibi ilgilerle kullanılmasını yanında⁵ birbirinden küçük farklarla ayrılan birtakım kalıplar içinde ölümün anlatılmasına vesile olur.

¹ Bkz:T420/2.

² Bkz:T423/1.

³ Bkz:T1/1.

⁴ Ayrıca, bkz: T408/1, T409/1, T421/1, T428/2, T443/1.

⁵ Bkz: T442/1, T407/9, T421/3, T422/9, T430/3.

a. Uqbâya gitmek

Kemâl-i zühd ü taqvâ ile mümtâz-ı cihân iken

O zât-ı muhterem şehri-i şaferde gitdi ‘uqbâya (T419/3)⁶

b. ‘Uqbâya Ermek

Bir muhibbi hüzn ile târih-i fevtin söyledi

Göçdi bu yıl irdi ‘uqbâya meded şâ‘ir Faîrîn (T444/2)

c. Uqbâya Göçmek/ Uqbâ Mülküne Göçmek/ Uqbâya Rıhlet Eylemek

Göçdi ‘uqbâya yine bir mürşid-i şâhib-kemâl

Rahmet itsün rûhına her dem Cenâb-ı Müste‘ân (T418/1)⁷

d. ‘Uqbâ Mülküne Azm u Sefer Eylemek/ Azm-i Uqbâ Kılmak

Rükn-i eşrâf-ı kirâm-ı beldeden bir zât idi

‘Azm-i ‘uqbâ kıldı terk itdi dâr-ı mihneti (T402/1)⁸

e. Uqbâya Revân Olmak/ Uqbâya Hirâm Eylemek

Ġurbetde iken vâlidî olmuşdı ‘uqbâya revân

Derd-i firâkıyla anıñ ol dağı gitdi âh âh (T416/3)⁹

⁶ Ayrıca, bkz: T424/5, T433/1, T436/2.

⁷ Ayrıca, bkz: T450/1, T403/1.

⁸ Ayrıca, bkz: T122/1, T432/2.

⁹ Ayrıca, bkz: T448/1.

f. Uqbâyı Lâne Eylemek

Rûm ili şadrı pâyesin ihrâz itmişdi henüz

Tekmîl enfâs eyleyüp ‘uqbâyı lâne eyledi (T439/1)

4. Genellikle “ölüm üzerine düşürülen târîhler”de ölümü anlatmak için kullanılan ukbâ sözcüğü, târîhlerin dışında; mal canlılarının belaya uğrayacağı¹⁰, hiçbir malın götürülemeyeceği yer¹¹ olarak ve oradaki rahatın temini için çalışılması gerekliliğiyle zikredilmektedir.

Ġaflet itme kisbe baķ ser-mâye ‘uqbâyı kim

Yoķ soñı bu ‘âlemiñ ‘âķil aña itmez nigâh (Kt14/1)

5. İnsan ölünce fena makamını beka makamıyla deęiřtirmektedir¹². Ancak bu dünyâyı ve âhreti ayrı düşünmemek lazımdır: ebedi saadet dünya yaşantısından geçmektedir¹³.

Dünyâ gelip geçicidir ona meyletmemek lâzımdır; önemli olan bekâ mülküdür¹⁴.

Kaba sofı dâimâ âhret azabından bahsetmektedir¹⁵.

¹⁰ Bkz: G276/1

¹¹ Bkz: G276/5

¹² Bkz: T451

¹³ Bkz: Kt12/1

¹⁴ Bkz: T406/5

¹⁵ Bkz: ThXXIX/1

B. KIYAMET

1. O gün tüm ölümler dirilecektir, gizli gerçekler ortaya çıkacaktır¹⁶; inananların beklediği bir gündür¹⁷ ve kulun Allâh'ın lutfuna ihtiyaç duyduğu o gün "Ashab-ı Kehf" gibi uykudan uyanılacaktır¹⁸.

Kıyâmette ölümlerin diriltip toplanacakları yer anlamındaki mahşerde¹⁹ Peygamber Efendimiz'e ve onun soyundan gelenlere düşman olanların yüzü dâima paslı kalacak asla beyaz olmayacaktır²⁰. Mahşer günü hesap günüdür²¹ ve o gün için Yüce Allâh'tan şefâat istenmelidir²².

Muharrem ayında, Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in şehit edildiği gün mahşerle eş sayılmaktadır²³.

2. Dîvanda, "kıyâmet" mefhumu en genel anlamıyla zamanın ötesine geçmek, zamanın sınırlarını aşmak anlamıyla kullanılmıştır. Bu amaçla kullanılan iki kalıp "tâ/ilâ yevmü'l-kıyâm"²⁴ ve "tâ-kıyâmet" şeklindedir.

Laḥd-i ḥâk içre yatur bu 'âlemi rûşen ider

Zâil olmaz tâ-kıyâmet şems-i raḥşân-ı şabâḥ (G43/2)²⁵

"Tâ-be-mahşer" ifadesi²⁶ ve ölümlerin dirilmesi anlamındaki "haşr" mefhumu da "haşre-dek/ degin" kalıpları içinde aynı anlamı taşımaktadır.

Dâstân-ı 'adl ü dâdı yâr ola tâ ḥaşre-dek

Zîr-destânında itdi zulm ü cevri nâ-bedîd (T13/3)²⁷

¹⁶ Bkz: T401/8.

¹⁷ Bkz: T404/4.

¹⁸ Bkz: G193/7.

¹⁹ Bkz: T404/4.

²⁰ Bkz: G56/6.

²¹ Bkz: G286/4.

²² Bkz: G269/11, ThII/5.

²³ Bkz: MhI/1.

²⁴ Bkz: MhI/1, K4/8, T2/1.

²⁵ Ayrıca, bkz: G298/5.

²⁶ Bkz: ThIII/5.

²⁷ Ayrıca, bkz: K16/20, K18/9, K18/15, T5/4, T41/2, G9/4, G34/7, G123/7, G179/3, G180/5, G200/6, MhI/5, MhI/7, ThX/5, ThXX/5, ThXXIII/2, MsII/3.

3. Kıyâmet sözcüğü, “kıyâmetin kopması” biçiminde imkansızlık belirtmek amacıyla da kullanılır.

Sîne-i mecrûh-ı tîg-i gâmze-i hûn-rîz-i yâr
Olmaz ‘ âlemde kıyâmet çopsa merhem âşinâ (G7/2)

4. Sevgilinin boyu kıyâmete benzetilmektedir.

Başında ol kıyâmet kâmetiñ sevdâsı olduça
Vücûdî mahv olur ammâ yine pâyendedir ‘ âşık (G182/5)

C. ÂHİR ZAMAN

Dünyânın başlangısı “devr-i Âdem”²⁸ ile dir. Zamânın sonu ise “kamer devri”²⁹yledir.

Peygamber Efendimiz âhir zamânın yol göstericisidir.

Ĥazret-i Aĥmed Muĥammed Muştafâ Maĥmûd-ı Ĥaĥ
Mürsel-i âĥir zamân şûret-nümâ-yı kün-fe-kân (K1/3)³⁰

D. AMEL DEFTERİ

Şâir, iyilik ve kötülüklerin bir listesi mâhiyetindeki, amel defterinin günahla dolu olduğunu düşünmektedir. Bunun için kalemden medet ummaktadır.

Rûz u şeb kesb-i yedim cürm ü ma‘ âşîdir hep
Bende yok ĥüsn-i ‘ amel defter ide anı kalem (K18/22)

²⁸ Bkz: T405/2.

²⁹ Bkz: ThV/1.

³⁰ Ayrıca, bkz: Msl/2.

E. CENNET ve CENNET İLE İLGİLİ MEFHUMLAR

1. CENNET

a. Genel Olarak Cennet

Cennet, “huld, firdevs, cinân, behişt” gibi adlar yanında “berîn, huld-ı berîn, me’vâ, ‘adn,” gibi katlarını belirten adlarla da zikredilmektedir.

Züht ve takvâ câhili cennetin ne olduğunu anlayamaz³¹, vâiz cehennemi anlatmakla o kadar meşguldür ki cennete girmekle bile bu hali değişmez³², kimin cennete gireceği hiç belli olmaz³³, cenneti kazanmak kolay değildir³⁴, oraya imansız olanlar giremez³⁵, cennet dünyâ gibi eşitsizliklerin olduğu bir yer değildir³⁶, âşık için meyhane köşesi cennettir³⁷.

Âşıkların sinesi cenneti kışkandıracak kadar güzeldir³⁸, dost meclisi gönül ehline cennet gibidir³⁹, Peygamber Efendimiz cennet bahçelerinin delilidir⁴⁰, cennete ulaşmak için yol göstericimizdir⁴¹ ve cennet ehlinin kisvesi Mevlevî külahıdır⁴², cennet bahçelerinde hil’at giyilmelidir⁴³.

b. Târih Düşürme ve Cennet

Ölümüne târih düşürülen kişi için en iyi temenni hiç şüphesiz onun cennete gitmesini⁴⁴ hatta cennetin sâkinlerinden biri olmasını dilemektir⁴⁵.

³¹ Bkz:G7/5.

³² Bkz:G121/6.

³³ Bkz:ThXXIX/5.

³⁴ Bkz:G78/5.

³⁵ Bkz:ThXVII/1.

³⁶ Bkz:G80/6.

³⁷ Bkz:G90/1.

³⁸ Bkz:ThX/1.

³⁹ Bkz:G245/2.

⁴⁰ Bkz:G260/3.

⁴¹ Bkz:ThII/1.

⁴² Bkz:ThV/1.

⁴³ Bkz:T402/3.

⁴⁴ Bkz:T402/7, T453, T413/5, T417/6, T430/3, T442/1, ThXXXI/7.

⁴⁵ Bkz:T433/1.

Bu amaçla mekân; ‘adn⁴⁶, me’vâ⁴⁷, behişt⁴⁸, cennet-i a‘lâ⁴⁹. ‘adn/ cennet-i ‘adn⁵⁰, cennet-i ‘ulyâ⁵¹, cennet-i me’vâ⁵², firdevs/ firdevs-i berîn⁵³, huld-ı berîn-i bâlâ⁵⁴, na‘îm-i cennet⁵⁵ olarak nitelenebildiği gibi bezm-i cennet⁵⁶, bâğ-ı cennet⁵⁷ gibi ifadelerle de kastedilebilmektedir.

Çoğulu olan, “cinân” mefhumu da dârü’l-cinân, dâr-ı cinân, câ-yı cinân⁵⁸ gibi şekillerle kullanılmıştır.

Cennet-i a‘lâyı mesken kabrini rûşen idüp
Rûhını müstağrağ-ı rahmet ide her dem Hudâ (T408/5)

c. Güzellik İçin Mikyas Olarak Cennet

Sevgilinin yüzüne bakmak cenneti seyretmek gibidir⁵⁹, erbâb-ı safânın meclisi cennet gibidir⁶⁰.

Beylerbeyi Sâhili’nde yaptırılan kasır cennet köşklerinden güzel olmuştur⁶¹. Semâ‘-hâne de yanmadan önce cenneti (cennet saraylarını/ köşklerini) kıskandıracak güzelliktedir.

Bir zamân olmuş iken reşk-âver-i huld-ı berîn
Yağdı bu dergâhı âteş kıldı ihvânı hazîn (T41/1)

⁴⁶ Bkz:T404/5, T411/5, T414/5, T421/5, T428/7, T431/3, T432/3, T443/2.

⁴⁷ Bkz:T403/3, T406/6, T409/1, T413/4, T419/5, T425/3, T447/2, T454.

⁴⁸ Bkz:T412/4, T427/5, T429/5, T440/2, T441/2, T448/2.

⁴⁹ Ayrıca, bkz: T402/2, T415/3, T422/7, T429/3.

⁵⁰ Bkz:T423/5, T407/9, T432/3.

⁵¹ Bkz:T438/2.

⁵² Bkz:T439/2.

⁵³ Bkz:T41/7, T405/5, T420/7, T437/2.

⁵⁴ Bkz:T420/1.

⁵⁵ Bkz:T445/2.

⁵⁶ Bkz:T433/2.

⁵⁷ Bkz:T446/1.

⁵⁸ Bkz:T405/4, T409/4, T411/1, T414/3, T416/5, T418/7, T421/1, T431/2, T442/2, T450/2, T452.

⁵⁹ Bkz: ThXXIII/5.

⁶⁰ Bkz:ThXXXII/2.

⁶¹ Bkz:T47/8.

2. TÛBÂ

Sidre'de bulunan "Tûbâ" ağacının gölgesi meşhurdur. Onun gölgesinde genç yaşlı herkes cism ü cân bulur. Saltanatı Tubâ ağacının gölgesine benzetilen Sultan Abdülaziz'in himâyesinde bütün halk rahattır.

Zıll-i Tûbâsında bi'l-cümle ahâlî müsterîh

Nev-ḥayâtı buldı cism ü cân ile pîr ü civân (K16/18)

3. KEVSER

İnananlara mükafat olarak vaat edilen⁶² Kevser suyu, Dîvânda Abdülaziz Han'ın yaptırdığı bir çeşme münâsebetiyle geçmektedir. Yaptırılan çeşmenin Kevser değerindeki suyunu içen meşhur Karakulak suyunu hatırlamaktadır.

Çarâkulaḫ Şuyın kim yâd ider bir daḫi ' âlemde

Bu çeşme-sârdan nûş eyleyince ḫatre-i Kevser (T54/9)

4. HÛRÎ, GİLMÂN

"Hûri" iki ve "gilmân" bir kez geçmektedir Dîvân'da. Huri ve gilmân Peygamber Efendimizi iştîyakla sevmektir; ona hayrandırlar⁶³.

Bir cennet hûrisi çıkıp Fâzıl'a târîh yazdırmaktadır.

Çıkup bir ḫûr-ı cennet yaz didi târîḫ-i menḫûṭın

Muḫarrem ḡurresinde 'adni mesken kıldı Zehrâ vâh (T432/3)

⁶²Bkz: Kevser, 1.

⁶³ Bkz: G269/9.

F. CEHENNEM

“Caḥîm, nâr, dûzaḥ, nîrân” gibi adlarla da geçen cehennem çoğunlukla günahkarların gideceği, acı ve azap verici bir yer olarak tasvir edilir. Zira vaiz de hemen daima âhret hayatının cehennemle ilgili kısmından bahseder⁶⁴.

Kul cehennem azabından Allah’a sığınır, cehennemden kurtulmak için onun lutfuna ihtiyaç duyar⁶⁵. Peygamber Efendimiz’den şefaât ister⁶⁶. Zâlimlerin yeri cehennemdir⁶⁷.

Güzel sevmek; sevgiliye gönül vermek yakıcı ateşten fayda ummak⁶⁸ veya kendini ateşe atmak gibidir.

Mübâhât eylemiş pür-sûz-ı ‘aşk olmakda pervâne

Bilür kim âteş-i Nemrûd dönmişdi gülistâna

Cihâna geldi gitdi hâşılı çok böyle dîvâne

Tefâhür ile ‘âşık kendin atmış nâr-ı sûzâna

Dimiş bak Kays u Ferhâdiñ mezârı var benim yokdur (ThVII/4)

G. ‘AZAB

Fâzıl Dîvânî’nda “‘azâb” mefhûmu iki ilgiyle ele alınmıştır.

1. Âhret Azâbı

Vâiz, oturduğu kürsüde sürekli âhret azâbından bahsetmektedir.

⁶⁴ Bkz:R29.

⁶⁵ Bkz:Msl/c.

⁶⁶ Bkz:G268/3.

⁶⁷ Bkz:K18/17.

⁶⁸ Bkz:G33/5

Oturmuş kürside vâ' iz 'azâbdan halka baþ eyler
Diler kim ehl-i meclis þohbetinden pür-melâl olsun (G250/3)⁶⁹

Riyâ ehli olan sofu sürekli âhret azabından bahsettiği için dünyâca bir türlü rahat yüzü göremez, kendine dünyâyı dar eder.

Cihânîñ râhatın görmez ebed ehl-i riyâ şûfi
'Azâb-ı âhiretten baþ ider çün dâ'imâ şûfi
Mürâyîlikle bulmuş cerre râh-ı nâ-becâ şûfi
Ne çâre almamış 'aşk u maħabbetden şafâ şûfi
Özin fark itmeyüp zâhirde olmuş mübtelâ şûfi (ThXXIX/1)

2. Sevgiliden Gelen Azap

Sevgilinin vuslatını beklemek çok zordur; kalbe azap vermektedir.

Derd-mend-i 'aşka olmuş lebleri âb-ı hayât
Vuşlatı şadra şifâ vü kıti kalbe 'azâb (G21/8)

XIII. DİĞER İTİKADİ MEFHURLAR

A. Mİ'RÂC

Mi'râc, Dîvânda Peygamber Efendimiz'in bir mucizesi ve onun Allâh'a yaklaşması gibi ilgilerle doğrudan ele alınmaktadır.

Reşk-i ħurşid-i cihân bedr-i münîr-i âsumân
Seyyidü'l-kevneyn rûh-ı pâk-i cism-i ins ü cân
Efçal-i maħlûk-ı Bârî muħtedâ-yı mürselân

⁶⁹ Ayrıca, bkz: R29.

Vâsıl-ı mi‘râc-ı ‘izzet mürsel-i âhîr- zamân

.....

(MsI/2)⁷⁰

Dolaylı olarak bir medrese inşası münâsebetiyle düşülen târîhte “naẓm-ı mi‘râc-ı Nebî”nin orada okunacağını söylenmesi⁷¹ ve Hasîb Paşa’nın Mâliye nâzırı oluşu için düşürülen târîhte de Peygamberimizin miracından önce “mevsim-i şâdî”yi sağlaması münâsebetiyle zikredilmektedir⁷².

B. ÖLÜM

Her canlı bir gün ölecektir⁷³; tüm canlılar bir gün ölüm şarabını tadacaktır.

Cümle-i zî-rûh ider nûş şarâb-ı mevtini

Bu fenâ mekkâredir bilmez anı ten içre cân (T405/3)

Ölüm için düşülen bir târîhte de “mevt” kullanımı tercih edilmiştir⁷⁴.

C. RUH

İnsan cisim ve ruhdan ibârettir. Ölüm cisim için gerçekleşirken ruh yoluna devâm eder. Peygamber Efendimiz “âlemin rûhu”dur⁷⁵.

İnsanlardaki esas güç ruhta gizlidir⁷⁶, ancak ihsân her ikisi için istenir.

Kapuñdan ğayrı ‘arz-ı ihtiyâc itmeme bu dünyâda

Baña Yâ Rab sen ihsân eyle rûhânî vü cismânî (G297/5)

⁷⁰ Ayrıca, bkz: ThIII/3.

⁷¹ Bkz: T198.

⁷² Bkz: K9/5.

⁷³ “Her canlı ölümü tadacaktır.” manasındaki (Al-i İmran sûresi 185.) âyete atıf niteliğindeki mana için, bkz: G170/5.

⁷⁴ Bkz:T436/1.

⁷⁵ Bkz:K1/11 MsI/2.

⁷⁶ Bkz:G89/8.

Vücüt ruh ile tamam olmakta⁷⁷ ve ruhsuz cisim hiçbir işe yaramamaktadır⁷⁸.

Fâzıl Divânında “ruh”; “ölüm için düşülen târîhler”, “şâd edilmesi” ve “cansız varlıklar” gibi ilgilerle ele alınmıştır.

1. Târih Düşürme Münâsebetiyle Ruh

Ölüm için düşülen târîhlerde; ölen kişinin ruhu için, sonuçta aynı iyi dileğin birbirinden küçük farklarla (Cennet, kullara Allâh’ın bir mükâfatı ve rahmet etmesinin sonucudur⁷⁹) ayrılan ifâdesi olan iki temennîde bulunulur.

a. Allâh’tan Rahmet Dilenmesi

Göçdi ‘uqbâya yine bir mürşid-i şâhib-kemâl

Rahmet itsün rûhına her dem Cenâb-ı Müste‘ân (T418/1)⁸⁰

b. Mekânın Cennet Olması Dileği

Virdi va‘de-i ecel bu hâke koydı na‘şını

Eyledi rihlet beğâya rûh ile bulsun cinân (T405/4)⁸¹

2. Ruhun Şâd Edilmesi

Yapılan hayırlar geçmişlerin rûhunu, şâd etmektedir⁸². Bunun yanında ölünün rûhunu şâd için ölünün rûhuna Fâtiha hediye edilmesi tavsiyesinde bulunulur.

⁷⁷ Bkz:T10/4.

⁷⁸ Bkz:G151/2.

⁷⁹ Bkz: Bakara 25-85-223, Âl-i İmrân 136-195, Tevbe 21-72, Yûnus 25, Ankebût 58-59, Lokman 8, Secde 19, Mü’min 8, Fussilet 30, Hadîd 10, Beyine 8.....

⁸⁰ Ayrıca, bkz: T408/5, T414/2, T416/2.

⁸¹ Ayrıca, bkz: T413/4, T415/3, T417/1, T422/6, T422/7, T424/5, T430/3, T436/2, T438/2, T446/1, T448/2, T450/2.

⁸² Bkz:T8/26, T36/4, T42/6, T54/7, T168/1.

Hâlişâne merkad-i pâkin ziyâret eyleyüp
Rûhuna ihlâş ile bir Fâtihâ eyle revân (T418/6) ⁸³

3. Cansız Varlıklar ve Ruh

Sanki def, pervâsız âşıklar gibi ruh sâhibidir.
Güyyâ zî-rûhdur ‘uşşâk-ı bî-pervâ gibi
Görse bir meh-pâre eyler kendini biñ pâre def (G175/5)

Osman Paşa'nın Bosna valisi olmasıyla Behke (ve elbette ki Behke halkı ve hayatı) canlanmıştır.

Bosna vâlisi vezîr-i şâhibü't-tedbîr kim
Mağdem-i teşrîfi oldı rûh-efzâ Behkeye (T55/1)

4. Diğer İlgiler

İzmid'in havası rûhu beslemektedir.
Dâ'imâ bâd-ı şabâ rûha gıdâ anda eser
Var mıdır cerh idecek âb u hevâsın İzmidîñ (G202/5)

Dilber seyri rûha sevinç vermektedir.
Neşât-ı rûhdur sen şâd-mân ol seyr-i dilberden
Şafâ-yı mevsim-i nev-rûz u zevk-i 'îdi neylersin (G247/3)

Ne kadar bahtlıdır ki Süleymân peygamber canlıların sultânı olmuştur.

Süleymânîñ Sebâya tahtını bâd-ı şabâ sürdi
Peyember hem şeh-i zî-rûh oldı bak şu iqbâle (Kt63/2)

⁸³ Ayrıca, bkz: T61/4, T447/1.

D. PERÎ

Bilhassa gazellerde sevgili ile alakalı olarak müşebbehünbih görevinde kullanılır. Şivesi, nazı, yüzünün güzelliği (perî-peyker), yüzünün nurlu oluşu, gururlu oluşu ve servi boylu oluşu gibi özellikler de vech-i şebeklerdir.

Şadef-veş şâk-ı sîne bezme geldi ol perî-peyker

Sirişki ‘ âşîkânîñ ser-te-ser dür-dâne ister hep (G23/3)⁸⁴

Perî mefhûmu yalnızca bir yerde gerçek anlamına yakın bir anlamda kullanılmıştır. İnsanlardan uzak oluşu ve ele girmeyişi perilerin gerçek özelliklerindedir:

.....
Ne mümkün destine girsün bu ‘ âlemde bir insânîñ

İder âhû gibi vahşet periler geçse yanından (ThXIV/2)

E. ŞEYTAN

Şeytân, Dîvanda ağırlı olarak “riyâ” ehlinin iki önemli temsilcisi sayabileceğimiz “zâhit” ve “vâiz”in zemmi için kullanılmıştır.

Şeytân günah işlenmesinin sebebidir, ona uymamak gerekir⁸⁵; zâhit bunu idrâk edemez⁸⁶; şeytân rüyâsında zâhide hile yapıp zâhidin takvâ şişesini bile kırmış olabilir⁸⁷; riyâyı şeytân zâhidin başına bela etmiştir⁸⁸; feyiz kapıları zaten şeytâna kapalıdır, o yüzden zâhidin isti‘âze etmesi önemli değildir⁸⁹, vâiz şeytâna benzetilmektedir, zirâ herkesi riyâ ile aldatmaktadır⁹⁰.

⁸⁴ Bkz: K7/49, G11/4, G20/1, G21/4, G27/3, G53/1, G55/2, G84/3, G96/3, G119/1, G120/1, G137/1, G158/6, G160/3, G168/2, G202/1, G207/3, G210/6, G289/1, G289/2, G306/3, G308/1, G308/3, G311/2, G311/4, ThXIII/2, XIX/3, TXXIII/5, ThXXX/1, Kt53/2.

⁸⁵ Bkz:G145/4.

⁸⁶ Bkz:K17/7.

⁸⁷ Bkz:G32/6.

⁸⁸ Bkz:MsIII/6.

⁸⁹ Bkz:G149/3.

⁹⁰ Bkz:G162/5.

Dergeh-i hünkâr-ı ma' nâya devâm it zikre gir
Fâzıl uyma nefse kim şeytâna yoğdur i' timâd (G55/9)

Şeytân ebedî lânete uğramıştır⁹¹; her zaman şeytânın hilesinde sakınmak, isti' âze etmek⁹² gerekir.

İdelim her dem ü ân isti' âze mekr-i şeytândan
Geyelim cevşen-i şavn-ı Hudâyı bâb-ı Rağmândan (Kt1/1)

⁹¹ Bkz:K18/16.

⁹² İsti' âze: "eüzü bi'l-lâhi mine'ş-şetâni'r-racîm" vb. sözler söyleyerek Allâh'a sığınmaktır. (Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, sf. 454)

XIV. İBÂDET

A. NAMÂZ VE NAMÂZLA İLGİLİ MEFHUMLAR

1. Namâz (Salât)

Namaz insanlara ve cinleredir¹, dünyâda ve âhrette yüzünü ak etmek isteyen için bu ibadet şekli salık verilmektedir². Namaz kılmak ve oruç tutmakla gururlanılmamalıdır³.

Namaz, “beş vakit namaz” anlamına gelen “salât-ı hamse” biçiminde sıklıkla kullanılır⁴.

“Tevhit” sırrına vakıf olmayan kalbi ölü/mühürlü hoca, kalkıp namazı öğretmeye kalkar.

Sırr-ı tevhide haqîkatle degilken âşinâ

Ûâce-i dil-mürde ta‘lîm-i namâz eyler baña (G3/6)

Zâhide riyâsızca namazı kılması ve orucu tutması söylenir⁵.

2. Câmi, Mescid; Mabet

İbâdet edilecek yer manasındaki mabet; câmi ve mescid kasîde ve târihlerde hemen dâimâ aynı amaca hizmet ederken bilhassa gazelerde “mescid” kullanımı tercih edilmiştir. Mabet, câmi karşılayacak anlam genişliğine de sâhiptir.

Şimdi, “câmi, mescid: mabet” mefhumlarını genel özelliklerine göre tasnife çalışalım:

a. Dîvanda câmi ve mescitlerin inşası⁶ yanında tamiri⁷ ve genişletilmesine⁸ de târih düşülmüştür. Zîrâ bu hem hadîse hem de Kurân’a⁹ tâbî olmak demektir:

¹ “Ben, cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.” Zâriyât, 56.

Dîvanda; bkz: MsI/7.

² Bkz: T44/6.

³ Bkz:G235/5

⁴ Bkz:T37/4 T42/5 T197/1 T408/3

⁵ Bkz:G148/8

⁶ Bkz: T39/7, T44/7, T45/3, T45/5, T46/2, T46/3, T50/4, T61/5, T195/2, T200/1, T203/1.

⁷ Bkz: T45/2, T195/1.

⁸ Bkz: T61/3.

⁹ Bkz: Bakara 158, Mâide 48,Hacc 77....

Eyledi naşş u hadîse ittiba' bu câmi' i
Yapdı kim itdi Hâfil-ullâha bunda iktidâ (T44/5)

b. Osmanlı âilesinden, câmi inşâsı veya tâmiri münâsebetiyle Sultân Abdülaziz'in ve annesinin isimleri zikredilir.

Vâlide Sultân bir câmi yaptırmıştır¹⁰. Vâlide Sultân Câmii'nin İstanbul'da emsâli yoktur¹¹. Kerûbiyyun Vâlide Sultân Câmii'nin etrâfını devretmektedir¹².

Ayrıca, Vâlide Sultân bir mabet civarına çeşme yaptırmıştır¹³.

Abdülaziz Han, Şehzâde Mehmet Câmii'ni tamir ettirmiş¹⁴ ve Altunî-zâde Camii'ni yenilemiştir¹⁵.

c. Mabet mefhûmu, yapılan icraatlardan hareketle, devlet adamlarının mehdine vesile olarak da kullanılmaktadır.

Mâliye nâzırı Hasîb Paşa zamânında tamir olmadık mabet kalmamıştır¹⁶. Evkâf Nâzırı Mümtâz Efendi, zamânında her mabedi ihyâ edecek birisi olarak tasvir olunmaktadır¹⁷.

d. Mescid ve kilise¹⁸ veya mescit ve meyhâne tezat oluşturmak için bir arada zikredilir¹⁹. Meselâ (riyâ ehli olan) hoca mescitten çıkıp meyhâneye ayak basar veya riyâsızca mescit yerine meyhâneyi tercih eder²⁰.

H'âce câmi' den çıkup mey-hâneye başdı ayak

Eyledi pîr-i muğâna ilticâ üstâd-veş (G137/3)²¹

Mescit gösteriş ehlinin yeri değildir zîrâ kâfir mescide girse bile yine kâfirdir²²; zaten zâhitlerin şeyhi post ve seccâdesi kırmızı bile olsa tekke ve mabette ikâmeti câiz görmez²³.

¹⁰ Bkz: T50/7.

¹¹ Bkz: T37/7.

¹² Bkz: T37/4.

¹³ Bkz: T158/1.

¹⁴ Bkz: T40/6.

¹⁵ Bkz: T44/2.

¹⁶ Bkz: K9/16.

¹⁷ Bkz: T62/6.

¹⁸ Bkz: G46/7.

¹⁹ Bkz: G45/2.

²⁰ Bkz: G169/3.

²¹ Ayrıca, bkz: G87/4.

²² Bkz: G121/9.

²³ Bkz: G51/3.

Sofu, dünyevî aşk yüzünden dersi de mescidi de unutmuştur²⁴.

Pîr-i mugan, sevgiliyi ahbaptan saklayayım derken câmideki seccâdesini çaldırır²⁵.

e. Sevgilinin kaşları mescidin mihrabıdır:

Ḥaṭṭ-ı ebrûları bir levḥa-i miḥrâb gibi

O mehiñ vechi ider câmi'-i ḥüsni ta'rif (G176/2)²⁶

f. İki beyitte de Kudüs'teki meşhur câmii Mescid-i Aksâ, irfan ve irfan sırrının bulunduğu yer olmak ilgisiyle zikredilmektedir.

Degildir âşinâ-yı meslek-i ehl-i yakîn vâ'iz

Ḥaber virmez saña ol Mescid-i Akşâ-yı 'irfânı (G302/6)²⁷

g. Câmi lafzı, bir târihte de avlusuna muvakkit hâne yapılması münâsebetiyle zikredilmiştir²⁸.

h. Câmi, mescid veya genel bir ifâde olan mabet tamamlayıcı unsurlarından olan minâre ve müezzin²⁹ ve mihrap³⁰ gibi kelimelerle de anılmaktadır.

3. Secde

Peygamber Efendimiz'e âşık olanlar, onun ayağının toprağına secde eyler³¹.

Sultân Abdülaziz'in Şehzâde Mehmet Câmii'nin tamir ettirmesi dolayısıyla Fâzıl "şükür secdesi" eylemektedir³², Fâzıl diğer bir şükür secdesini de oğlu Mustafa'nın doğumu münâsebetiyle etmektedir.

²⁴Bkz: G171/7.

²⁵Bkz: G248/1.

²⁶Ayrıca, bkz: G232/3.

²⁷Bkz: G298/2.

²⁸Bkz: T204/2.

²⁹Bkz: T43/5.

³⁰Bkz: ThXXIX/2.

³¹Bkz: ThII/2.

³²Bkz: T40/11.

Fâzılâ sen secde-i şükrâne îfâ eyle kim
 Hâzret-i Hâk saña virdi böyle necl-i erkemi (T177/1)

Secde mefhumu bir beyitte de “secde-geh” şeklinde câmiî lafzını karşılamak için kullanılır.

Dâ'imâ bezl-i nuķûd ile idüp hayra kıyâm
 Biri ez-cümle bu secde-gehi itdi inşâ (T39/2)

4. Mihrab

Mihrap; sultânın övgüsü için bir aracı olabilir. Sultân Abdülaziz hilâfet mihrâbının mumudur.

Hâzret-i ‘ Abdü'l-‘ azîz Hân-ı şalâbet-pîşedir
 Şem‘ -i mihrâb-ı hilâfet hâdim-i beyt-i Hüdâ (T44/1)

Âşık için gece gündüz teveccüh kapısı açıktır; o nereye baksa mihrap ve kible görür³³.

Mihrap, sevgilinin kaşı için müşebbehünbih olarak da kullanılır:

Kaşları ol âfetiñ mihrâb-ı ehl-i ‘ aşkdır
 Zâhid-i münkir aña dil-dâde olsun olmasun (G241/2)³⁴

Feyz mihrâbı riyyâ ve züht perdesinden bakana görünmez³⁵; kaba sofu mihrap önünde dururken (kibleyi gösteren) pusula arar³⁶. Pîr-i mugan başka işlerle uğraşırken mihraptaki seccadesini çaldırır³⁷.

Mihrap namaz kılınan yerdir³⁸; bu haseple bir beyitte mihrap mefhumu doğrudan camiyi karşılamaktadır³⁹.

³³ Bkz: G163/2.

³⁴ Ayrıca, bkz: G176/2, G232/3.

³⁵ Bkz: G149/5.

³⁶ Bkz: ThXXIX/2.

³⁷ Bkz: G248/1.

³⁸ “Mihrabda namaz kılarken....” Bkz: Âl-i İmrân, 39.

³⁹ Bkz: T197/2.

5. Kible, Kible-gâh, Kible-nümâ

Şâir, aşk kiblesini her vesîleyle tüm yönlere tercih etmektedir⁴⁰; zâten âşık nereye baksa orada kible görür, çünkü ona teveccüh kapısı gece gündüz açıktır⁴¹.

Abdülaziz Han diğer pâdişâhların kible-gâhıdır⁴². Âşık kendini “kible-gâh-ı Hakk”a salması salık verilir⁴³.

Peygamber Efendimiz bütün ümmetlere kible-nümâdır:

.....

Saňa ‘âşık olanlar secde eyler hâk-i pâyiñde

Cemî‘ -i ümmete kible-nümâsın Yâ Resûl-allâh (ThII/2)

Zâhidin dîne bağlılığı gösterişten ibârettir, “kible-nümâ-yı ney”in hangi semti gösterdiğini gözü görmez⁴⁴. Sofu önünde mescit ve mihrap varken kiblenin olduğu yeri arar⁴⁵.

6. Ezân

Minârede okunması ve beş vakit namazın çağrısı olması ilgisi yanında⁴⁶, dinleyen kişinin câmiî yaptırın hayır sâhibine dua etmesi ilgisiyle zikredilir.

Baş menârın ne güzel tarh ile bünyâd olmuş

Diñleyen vaqt-i ezânın hep ider hayr-ı du‘â (T39/4)

B. ORUÇ VE ORUÇLA İLGİLİ MEFHURLAR

1. Oruç (Savm, Rûze)

Zâhide, namaza ve oruca riyâ karıştırmaması söylenir⁴⁷; ayrıca bu ibâdetlerle övünmek de uygun değildir⁴⁸.

⁴⁰ Bkz:G125/4.

⁴¹ Bkz:G163/2.

⁴² Bkz:T47/2.

⁴³ Bkz:Kt47/2.

⁴⁴ Bkz:G298/6

⁴⁵ Bkz:ThXXIX/2.

⁴⁶ Bkz:T37/4.

⁴⁷ Bkz:G148/8.

⁴⁸ Bkz:G235/5.

Fâzıl Paşa, büyükannesi Havvâ Hanım'ın vefâtı için düşürdüğü târîhte onu "ömrünü sürekli oruç ibâdetiyle geçiren biri" olarak târif eder⁴⁹.

Dilenciye (ki o hep açlık hâlinedir) oruçla yaşamak kanaat vermez⁵⁰.

2. Rûze-dâr

Dîvanda bir kez, mecaz anlamıyla kullanılmıştır.

Rûze-dârân-ı gama yokdur taḥammül dehrde

‘Âşık-ı bî-çâreye bu rûtbe bî-dâd itme gel (G207/5)

3. Mâh-ı Savm/ Rûze, Eyyâm-ı Rûze, Leyâl-i Rûze

Fâzıl Paşa'nın oğlu Mustafâ ramazan ayının on birinci günü doğmuştur⁵¹, Şehzâde Mehmet Câmîi'nin tāmîri ramazanın ortalarında bir cuma günü bitmiştir⁵².

Kâdı, oruç günü içki içmekle Cem ihtişâmına sahip(?) sayılır⁵³; oruç bozmak, vâizlerin ve şeyhlerin yanında ekâbire de atfedilir:

Meşâyîh ile vâ‘izler ḳadîmî ‘âdet itmişdi

Leyâl-i rûzede fekk-i şıyâm itmek ekâbirde (Kt75/1)

C. ZEKÂT

Sevgiliyle alakalı olarak, güzelliğinin zekatını vermesi ilgisiyle düşünülür:

O şûḫ-ı ser-keşi mest itmege peymânedir bâ‘iş

Zekât-ı ḫüsnini virdirmege mey-ḫânedir bâ‘iş (G36/1)

⁴⁹ Bkz: T403/2.

⁵⁰ Bkz: G120/4.

⁵¹ Bkz: T76/2.

⁵² Bkz: T40/7.

⁵³ Bkz: G142/6.

D. HACC VE HACLA İLGİLİ MEFHURLAR

1. Hacc ve Hacı

a. Hacc ibâdeti, diğer ibâdetlerde olduğu gibi, içine gösteriş; riyâ karıştığında faydasız kalır.

.....

Hâc efendi hacca gitmiş ‘ûd u ‘anber almağa

Hayra şarf eyler mi sîm ü zer nemâsız köstebek (R25)

b. Şeyh Efendi'nin hacc fârizası bir başına önemli değildir; ona ihlâs, icâzet ve irşâd kuvveti de gereklidir.

Şeyh efendi bî-delîl erkân-ı hac mümkün degil

Çande ihlâş u icâzet kuvvet-i irşâd yok (G186/3)

c. Mehmet Paşa ölümü için düşünülen târihte, haccı edâ etmesiyle de anılmaktadır⁵⁴.

d. Bir beyitte de “hacc” mefhûmu “hâcîyân” ile birlikte temsîlî sûrette kullanılmıştır.

Ne var ol bî-vefâyı gâhice zemm itsem aḥbâba

Refîk-i hac ile ğavgâyı dâ'im hâcîyân söyler (G91/3)

2. İhrâm

Sevgilinin köyü ihrâma benzetilir. Nasıl ki hacda, ihramdan çıkmak için/ çıkmadan önce kurbân kesilirse; sevgilinin mekânından çıkmak, ondan vazgeçmek için de âşğın canını fedâ etmesi gerekir.

.....

Tecerrüdse murâdîñ kûy-ı cânânda fedâ kııl cân

Çıkmaz câme-i ihrâmdan sa'y itme kurbânsız (ThXVII/3)

⁵⁴ Bkz:T427/2.

3. Ka'be

Dîvânda “Beyt-ullâh”, “Beyt-i Halilullâh” ve “Beyt-i İbrâhîm” gibi adlarla da geçen Ka'be duaların, yalvarmaların yapıldığı yerdir⁵⁵; iki cihânda yüzünü ak etmek isteyen namazını kılmalı ve Allâh'ın evinde duâ etmelidir.

İster iseñ dü-cihânda yüzini âğ itmege

Gel namâzı kııl bu Beyt-ullâhda eyle du'â (T44/6)

Uzun ömürlü bir yapı olması⁵⁶ ve kıymeti hasebiyle yeni yapılan binalar için söylenen iyi dileklere namzet olur⁵⁷: Vâlîde Sultân Câmîi Ka'be üslûbunda⁵⁸; Ka'be emsâli⁵⁹ olacak şekilde yapmıştır.

Mevlânâ Hazretlerinin dergâhı Ka'be beden sonra gidilecek yerdir⁶⁰. Semâ' ehli “aşkı” Ka'be eyleyip ona yönelmişlerdir⁶¹.

Sevgili acımasızdır; fırsat bulsa Haccâc gibi Ka'be yi yıkar.

Bulsa fırsat Ka'be't-ullâhı yıkar Haccâc-vâr

Çalbimi vîrân iden bî-âri bildim bilmedim (G222/8)

Pâdişâh “Beyt-i Halilullâh⁶²”ın hizmetçisidir⁶³.

E. HARAM

İçki manası açık bir âyetle⁶⁴ haram kılınmıştır:

⁵⁵ Bkz: K5/12.

⁵⁶ Bkz: T52/7.

⁵⁷ Bkz: T197/2.

⁵⁸ Bkz: T37/3.

⁵⁹ Bkz: T37/11.

⁶⁰ Bkz: G134/9.

⁶¹ Bkz: G163/1.

⁶² “Halilullâh”, “Allâh'ın dostu” anlamında Hz. İbrâhîm'in adıdır: “...Allâh İbrâhîm'i dost edinmişti.” Nisâ 125. “Beyt-i Halilullâh”veya “Beyt-i İbrâhîm”; Hz. İbrâhîm'in evi manasına gelmektedir, Kâbe'yi oğlu ile birlikte Hz. İbrâhîm inşa etmiştir. “...burayı güvenli bir şehir yap...”Bakara 126; “İbrâhîm, İsmâil ile birlikte Kâbe'nin temellerini yükseltiyordu...”Bakara 127.

⁶³ Bkz: T49/1.

⁶⁴ “İçki, kumar...ancak şeytanın işlerinden olan birer pisliktir.” Mâide 90; “Şeytân, içki ve kumar yüzünden aranızda sadece kin ve düşmanlık sokmak, sizi Allâh'ın zikrinden ve namâz kılmaktan alıkoymak istiyor.” Mâide 91.

Naşş-ı kâti‘ la Cenâb-ı Hâk  arâm itdi deyu
Ağza almaz bâdeyi ‘ irfânı olsa zâhidiñ (G195/3)

Nefsin arzuları harama meyl etmek yönündedir:

.....
Ârzû-yı nefisle meyl-i  arâm itmek de güç (ThXXI/3)

F. HELÂL

Vâiz güzel sevmeyi helâl saymaktadır.

İdelden ârzû-yı bûs-ı la‘ liñ ol perî rûyuñ

Güzel sevmekligi dersinde gösterdi helâl vâ‘ iz (G160/3)

Sevgilinin “sihr-i helâl⁶⁵-i perçem”i “tılsımlı bir fitne” olarak tanımlanmaktadır:

Bağladı zencîr-i sevdâya bütün ‘ âşıkları

Bir muğalsam fitnedir sihr-i  elâl-i perçemiñ (G201/4)

Helâl mefhûmu iki yerde “kat kat helâl olsun” şekliyle karşımıza çıkmaktadır. İlkinde “ vefâsız yârin çektiğı cefâ ona haktır”⁶⁶ manasını pekiştirmek için; diğesinde ise şâir, Mostar’a duyduğu nefreti dile getirmek için bu biçimi kullanmıştır.

Peder mevrûşu mülküm olsa ger Mostar için dirdim

Baňa lâzım degil düşmânıma  at  at  elâl olsun (R14)

⁶⁵ “Sihr-i helâl”, helal olan büyü anlamına gelir. (Ayrıca bir edebî sanatın da adıdır) Beyitte tüm âşıklar sevdâ zencirine bağlı olarak tasvir olunmaktadır. Âşıkları esir eden sevgilinin güzelliğ unsurlarından kâküldür, o da etkileyiciliğıyle tılsımlı ve sonuçlarıyla fitne çıkarıcı sayılmaktadır. Âşık için sevgiliye esir olmak, ondan eziyet görmek bizatihi hoşlanılan bir şey olduğu için sihir “helâl” addedilmiş olsa gerektir.

⁶⁶ Bkz: G250/1

Helâlinden mal sarf etmek gerçek manada cömert sayılmak için (Hâtem gibi) kâfi değildir:

Sahî dirler o zâta bezl ider mâl-i helâlinden
Semâhatle olur mı yâd-ı nâmı zâlimiñ Hâtem (Kt38/2)

G. TEVBE

Bencil vâiz içkiye bin kere tövbe etmiştir⁶⁷, sofu ise âşıklığın ne olduğunu bir anlasa hemen tövbe eder.

Hâl-i zevk ü ' aşkı bir kez anlarsa bühtândan
Tevbesin şüfi iderdi halka i' lâna şürü' (G166/6)

H. ŞEHÎD, ŞÜHEDÂ

Şehit mefhumu ağırlıklı olarak Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin için kullanılmıştır.

Hasan ile Hüseyin Kerbelâ şehitleridir⁶⁸, şehitler kâfilesinin başındadır⁶⁹. Bu iki şehit, diğer şehitlerin imamıdır/ önderidir⁷⁰. Peygamber Efendimiz Kerbelâ şehitlerinin dedesidir⁷¹.

Muharremde, şehitlerin sultânları kan içinde kalmıştır⁷²; bu iki şehidin kanını Yezit akıtmıştır⁷³.

⁶⁷ Bkz: G134/7.

⁶⁸ Bkz:MhI/4.

⁶⁹ Bkz:K18/13.

⁷⁰ Bkz:G163/3, MsII/1.

⁷¹ 7 bentlik I. muhammesin tekrar eden son iki mısraı;

“Koyma dûzağda beni cedd-i şehîd-i Kerbelâ
Mücrimim eyle şefâ'at yâ eb-i Hayrû'n- nîsâ” şeklindedir.

⁷² Bkz:MhI/2.

⁷³ Bkz:MsII/2.

Sevgilinin gözleri cellattır; onun yolunda ölen âşıklar ise şehit sayılmaktadır. Bu ilgiyle sevgilinin “mestâne” bakışları şehitlerin kanına susamış olarak tasvir edilir⁷⁴.

Sultân Abdülaziz şehit askerlerin ruhu için çeşme yaptırmıştır⁷⁵.

Nakş-bendî şeyhi Nûrî Efendi şehit edilmiştir⁷⁶, Dervîş Paşa'nın babasını din düşmanları şehit etmiştir⁷⁷.

⁷⁴ Bkz:ThXXIII/2.

⁷⁵ Bkz:T54/7.

⁷⁶ Bkz:T401/8.

⁷⁷ Bkz:T428/4.

XV. TASAVVUF

1260 (1837/1838) senesinde galata Mevlevî-hânesi şeyhi Kudretullâh Dede'ye inâbe eden ve Mevlevî olduğunu haklı bir gururla her fırsatta dile getiren Fâzıl Paşa'nın dînî bilgi ve birikiminin normalin üzerinde olduğuna şüphe yoktur. En azından Mevlânâ ve Şems Hazretleri için hissettiklerini anlatmak yolunda ortaya koyduğu çaba, gerçek anlamda taktîre şâyandır. Biraz sonra îzâhına çalışacağımız üzere Fâzıl Paşa'nın "tasavvuf" anlayışı bu Mevlevîlik neşvesinin dışında oldukça geniş bir çerçeveye sâhiptir. Fâzıl Paşa, ilgili diğer bölümlerde tafsîlatıyla anlatmaya çalıştığımız gibi Hacı Bektâş-ı Velî, İbrâhim Edhem, Külhânî-i Lây-hâr, Hallâc Mansûr, Mevlânâ Hazretleri, Nesîmî, Şems-i Tebrîzî ve Şibli gibi mutasavvıfları ve dînî esâsa bağlı mazmûnları sıklıkla mevzubahis etmiş; bunlar arasındaki ilgileri sanatlı olarak ve çağrışım kuvvetinden faydalanarak kullanmıştır.

Fâzıl'da tasavvufu temel prensip olarak kabul edilen dünyâ ile alâkasını kesmek, hevâ vü hevesi terk etmek gibi keyfiyetler, sadece gerektiği yerde gerektiği kadar zikredilir. Yani Fâzıl Paşa'nın şiirinin amacı tasavvuf ibdâ, inşa, veya ibkâsı değildir. Sadece doğruyu bilir ve yanlış ifâde eder:

Âdemiñ nefis ü hevâsından yok akreb düşmeni

‘Âkîl eyler mi devâ zehr-âbe-i mârdan ümîz (G64/2)

Hulâsaten Fâzıl Paşa'da "tasavvuf" bir iç yaşayış, bir samîmî ve derin tahassüs hâlinde değil de bizim kanaatimize göre "şiirini tasavvufun hizmetine tamamen vermemiş bir Dîvân şairinin tasavvufu anlatabilmek için yapabileceği her şeyi yapmış olmak" biçiminde özetlenebilir. Ayrıca o, tasavvufun derin ve bir o kadar muğlak sahasına girmez. Bir beyitte ifâde edilen tasavvufî düşünce diğer beyitlerde bazen sürdürülür.

Bilindiği üzere zâhir ve bâtın esâsına dayalı olarak hemen hemen her mefhûmun tasavvufî bir karşılığı vardır. Biz yukarıdaki tespitler ışığında alanımızı belirlemek için "mazmun"u değil de beyit içindeki "mânâ"yı esas aldık. Yani "akıl" kelimesi sadece aşağıdaki beyitteki gibi bir anlamda kullanıldı ise zikredildi:

Harâbe-zâr olur idi bu ‘âlem gaflet olmazsa

‘Akîl nefse uyup hep h`âhiş-i ta‘mîrdir mâni‘ (G167/2)

Fâzıl Paşa'nın şiirinin amacı olmasa da kuvvetli bir aracı olan "tasavvuf unsurları" nı detayıyla ve anlamsal karşılıkları ile anlatmak hem çalışmamızın her bakımdan karşılaştığımız bir sorun olan "hacim" problemini destekleyecek, hem de bilgi ve birikimimizi açacaktır. Bu vesileyle tüm kullanımlara gönderme yapılacak ancak "mefhum" sadece yeteri kadar îzâha çalışılacaktır.

"Tasavvuf" başlığı altında sırasıyla "Ehl-i 'aşk, Ehl-i Dil, Ehl-i Derd, Ehl-i Basîret", "Târîk, Meşreb, Mezheb", "Târîkatlar ve İlgili Mefhûmlar (Mevlevî, Halvetî, Celvetî, Şâzeli, Kâleder, Rifâ'î, Dervîş)", "Sâlik, Mürşid, Mürîd" gibi unsurları değerlendirdikten sonra tasavvufla "İlgili Mekânlar", "İlgili Giysiler" ele alındı. Mevzubahis diğer unsurlar ise şunlardır: "Tecellî", "Cezbe, Hâlet". "Tecrîd, Uzlet, Hâlet", "Fenâ, Bekâ", "Aqıl", "Niyâz", "Sivâ, Mâ-Sivâ", "Âşinâ", "Hicâb", "Gayb", "Râz, Esrâr", "Kanâ'at, Fakr, Gınâ", "Himmet, İnâyet", "Kerâmet", "Melâmet", "Ma'rifet, Ârif, Kûtb", "Zikr, Tevhit", "Kesret, Vahdet".

1. EHL-İ 'AŞK, EHL-İ DİL, EHL-İ DERD, EHL-İ BASİRET

Ehl-i dil, gönül ehli; ârifdir. "Serden geçen, sırta eren sâlik. Ehl-i dil, her istediğini rahatça ve serbestçe söyler, sözlerinden dolayı kınanmaz; fakat kendi derdini gizler."¹

Bu şahıslar, uzun bir gayretten sonra zâhiri geçip her şeyin aslı ve hakikatine ermiş veya bunları görebilme kudretine ulaşmış kişiler olarak nitelenebilir. Aslında şâirini bu isimlendirmelerle kastettiği zümre "âşıkân"dır.

"Ehl-i aşk", zamânın riyâ ehli, sofusu, zâhidi, vâizi ve şeyhi gibi zâhir ehli olan kişileri tarafından kınanır. Onların meclisi aşkın hakîkî mekânıdır. Aşk ehli, meyhâneyi mekân tutmakta; sevgilinin kûyunda mutlu olmakta ve pervâneye emsâl tutulmaktadır. Onların gönüllerinde gamdan eser yoktur; zîrâ onların gönlü "aşk"tan gayrı nesne tanımaz. Yol, "ehl-i aşk"ın yoludur; bu dünyânın hakîkî sultânı odur; itibârı, kadr u kıymeti yücedir. Akıllı kişi "ehl-i aşk"ın bezmine hor bakmaz².

¹ Prof. Süleymân ULUDAĞ; Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Kabcacı Yayınevi, İst. 2002, sf. 117.

² Bkz: G1/3, G9/4, G21/7, G31/2, G35/3, G44/6, G50/6, G61/1, G89/1, G131/2, G132/3, G136/2, G142/7, G159/5, G168/4, G173/3, G175/7, G175/9, G179/4, G183/4, G207/6, G216/6, G240/3, G240/5, G241/2, G246/4, G274/4, G275/2, G290/5, G299/1, G299/7, G302/8, ThV/5, ThXXVIII/3, ThXXVIII/5, Kt42/2, Kt46/2, Kt56/1, Kt73/2, R8, R9, R41.

En yoğun kullanım şekli “ehl-i dil”dir. Memdûh. zamânında “ehl-i dil”in kıymetini bilmektedir. Memdûh “ehl-i dil” tayfasına dâhil olunabilmektedir. Onların bezmine dâhil olmak şereftir. Vefâsızlık onları çok üzmektedir. Câhil, zâhit, sofu, vâiz, agyâr... dâimâ onu kınamakta; ona haset etmektedir. Gönül ehli, şimdi hiç saygı görmemektedir. “Ehl-i dil”in tek uğraşı aşktır. Bu uğurda çok çile çekmiş; ah u figânı bir an eksik olmamıştır. “Ehl-i dil” hevâ vü heves kaydından; makam mevki hırsından çok uzaktır. Her ân tecellîye hazırdırlar. Gönülleri saftır. “Ehl-i dil”in kıymetini ancak akıllı olan bilir. Zühd ü takvânın sözü onu ilgilendirmez. O hakikat ile hem-hâldir. Pervâne gibi döne döne yanmaktadırlar. Aşk ehline ahbâbın meclisi gerektir; câhilin sözünden, sohbetinden uzak dururlar. “Ehl-i dil”in gözünde cihân beş para etmez³.

“Ehl-i dil” ve “ehl-i aşk” a emsâl diğer iki kullanım da “ehl-i derd”⁴ ve “ehl-i basîret”⁵ tir.

2. TARİK, MEŞREB⁶, MEZHEB

a. Tarık

Tarık, genellikle “tarikat”ın isminden önce niteleme gâyesiyle kullanılır: tarık-i Mevlevî⁷, tarık-i Şâzeli⁸, tarık-i Halvetî⁹.

Sûhte-dile feyzin tarîkini târif etmek için uğraşılmalıdır¹⁰. Nûri Efendi, ehl-i “tarık”ın emcedidir¹¹. Zâhit, resm-i “tarikat”ın ne olduğunu hiç anlayamamıştır¹².

³ Bkz:K7/46, K13/15, K13/8, K17/1, T74/1, T123/1, T145/1, T415/1, T438/2, G5/3, G10/1, G12/4, G14/6, G15/4, G23/2, G31/5, G31/9, G32/2, G34/8, G37/5, G46/8, G57/2, G57/4, G60/5, G64/6, G69/3, G74/3, G74/4, G78/3, G83/4, G84/1, G89/2, G89/4, G93/2, G93/3, G100/4, G110/6, G122/3, G129/5, G131/4, G132/2, G132/4, G134/8, G136/3, G137/2, G149/6, G151/7, G152/1, G158/4, G159/1, G164/6, G169/1, G171/2, G176/4, G186/4, G186/5, G190/2, G195/6, G200/4, G207/2, G209/3, G245/2, G251/6, G255/2, G263/1, G263/2, G270/2, G270/4, G272/1, G274/2, G274/5, G288/2, G290/4, G291/5, G294/2, ThVI/3, ThXI/4, ThXIX/1, ThXX/4, ThXX/5, ThXXII/4, ThXXV/2, ThXXVIII/1, ThXXVIII/2, Kt85/1, R33, R44, R53.

⁴ Bkz:G64/5, G286/2.

⁵ Bkz:G163/3.

⁶ Dîvân’daki 125. gazel “-âl” kâfiyesi ve “-î meşrebiz” kâfiyesiyle yazılmıştır.

⁷ Bkz:T415/1, G36/7, G120/5, G232/7, G250/5, Kt7/2, R3, R9.

⁸ Bkz:T418/2.

⁹ Bkz:T446/1.

¹⁰ Bkz:K17/18.

¹¹ Bkz:T401/9.

¹² Bkz:G56/4.

Şâir, kendine hitâben “Mesleğin üzre ‘tarîk-i müstakîm’i¹³ tut.”¹⁴; “Mesnevî ile tarîkatten ayrılma.”¹⁵ demektedir. “Tarîk”-i istikâmet, âşık indinde zâhir ü rûşendir¹⁶. Tarîkate girene çok önemli bir nasihatte bulunulur:

Girme baħş-i vahdete ey sâlik-i ziyî-i tarîk
Bağ hûlûş üzre hemân tevĥîd-i Ĥaĥķa ol şadîk (G183/1)

Ehl-i “tarîk”in sabah akşam bende-i fermânı olunmalıdır¹⁷. “Tarîkat”i inkar eden, vahdet-i hak’tan haberdâr olmaz¹⁸.

b. Meşreb

Herkesin “meşreb ve mezheb”i farklıdır¹⁹. Kullanımı “rind meşreb”²⁰, “âteşî-meşreb”²¹, “kalender meşreb”²² şekillerindedir. Şâir “meşreb”ini pervâne ve karınca gibi simgelerden faydalanarak ifâde eder:

Tekyede devrâna müştâk olalıdan gönümüz
Şem‘-i ‘aşķa mübtelâ pervâne ĥâlî meşrebiz (G125/3)²³

c. Mezheb

Sofu, aşk “mezheb”inin kâidesini bilemez²⁴. Âşık gönlü “bî-mezheb” değildir²⁵. Dîn ü “mezheb” lâubâlisinden sakınılmalıdır²⁶. Ârifin “mezheb”i kıyâsî sanılmamalıdır²⁷. Zâhide, îmânı târif etmek boşunadır:

¹³ Tarîk-i müstakîm için ayrıca; bkz: G237/1, G299/8

¹⁴ Bkz:G118/5.

¹⁵ Bkz:ThXXIX/5.

¹⁶ Bkz:G236/4.

¹⁷ Bkz:G237/4.

¹⁸ Bkz:Kt46/1.

¹⁹ Bkz:G113/3.

²⁰ Bkz:G132/4, G232/7, G233/1, G246/1.

²¹ Bkz:G165/5.

²² Bkz:G194/3, G210/7, G234/2.

²³ Bkz:G125/1, G125/2, G125/4, G125/5, G125/6, G125/7.

²⁴ Bkz:G27/5.

²⁵ Bkz:G233/5.

²⁶ Bkz:G251/5.

²⁷ Bkz:ThXV/4.

Nice ta'rif olunsa zâhîde bürhânî îmânî
Ta' aşşubla olur her mezheb içre tâib-i şeytân (K17/7)

3. TARİKATLAR VE İLGİLİ MEFHÜMLAR

a. Mevlevîlik

İlgili bölümlerde farklı açılardan defalarca ele alındığı için burada zikrini gereksiz gördük.

b. Halvetîyye

Şeyh Ebî Abdullâh Sirâcüttin Ömer ibn-i Eşşeyh Ekmelüttînü'l-Ehci tarafından kurulan tarikat.

Seyyid Efendi, "Halvetiyye" tarikatındandır²⁸. Şeyh Kâmil, "tarîk-i Halvetî"dendir²⁹. "Halvetî vü Celvetî" kesrette vahdet göstermektedir³⁰.

c. Celvetîyye

Aziz Mahmut Hüdâyî'nin kurduğu tarikatın adı. "Yerini, yurdunu terk etmek" mânâsına gelen Arapça "celvet" kelimesi tasavvuf ıstılahı olarak, kulun; Tanrı sıfatları ile, halvetten çıkışına ve Tanrı varlığında fânî oluşuna denir:

Halvetî vü Celvetî keşretde vahdet gösterir

Zîkr ü fikrim dâ'imâ estağfirullâhe'l-'azîm (G235/2)

d. Şâzelîyye³¹

Ebül-Hasan Takîyü'd-dîn-i Alî bin Abdullâhü's-Şâzelî tarafından kurulmuş tarikat. Şeyh Hacı Ahmed vefât etmiştir 1281'de vefât etmiştir:

Farḡ-ı dânişle tarîk-i Şâzelîde şeyh olup

'Âlemi irşâda eyler idi sa'y-ı bî-kerân (T418/2)

²⁸ Bkz:T413/3.

²⁹ Bkz:T446/1.

³⁰ Bkz:G235/2.

³¹ Şâzelîyye: "Eb'ül-Hasan Tâkiyü'd-dîn-i Ali bin Abdullâhü's-Şâzelî tarafından kurulmuş olan tarikat.

e. Kalendarlik

Kalenderiyye, kalenderler³² in bağılı bulunduğu dinî- sosyal akımdır.

Bu tarikat mensuplarının tavırlarından hareketle. “kalender-meşreb³³/fitrat³⁴” olmak ilgisiyle kullanımı yoğundur.

“Kalenderlik”te hiçbir vara ihtiyaç duyulmamaktadır³⁵. Sevgili, “Kalender”de yaman sarhoştur³⁶. “Kalender”e dil uzatılmamalıdır; o Hakk’ın zâkiridir³⁷. İstanbul’un “Kalender” içre mahbûb-ı teri görülmelidir³⁸.

f. Rifâ’ ilik

Sofiyenin en büyüklerinden Ahmedü’r- rifâî tarafından kurulan bir tarikat. Bir beyitte aşk uğruna yanıp yakılmak karînesiyle mevzubahis edilmektedir:

Hiç düşünme sûzişi kânûn-ı ‘aşka dâhil ol

Şol Rifâ’î-veş ki âteş-hâneler reşk eylesün (G253/5)

g. Dervîş

“Dervîş”; fakir, yoksul, dilenci anlamlarındadır.

Her dâim duâ ile uğraşmaktadır. Hakikat sırrına vâkıftır. Dervîş olmak, kolay değildir. Dervîş olan hakikat bâbından ayrılmaz. Sohbet-i dervîşândan uzak bulunulmamalıdır. Bu dünyâda bir hırka yeter dervîşe, hırka dervîş için şâhâne bir libâstır; ancak dervîş olmak sadece bir hırkaya bağılı değildir (Şekil, görüntü ile dervîş olunmaz.) Makamca sultânın zıttı, onun karşıtıdır. Sofu, zâhit vs. onu kınamaktadır. Oradan oraya gezmektedir; bu dünyâda mekânsızdır³⁹.

³² “Kalender: İki âlemden ilgisini kesen, dünyâyı ve âhreti umursamayan. Kalender; örfe, ananeye, âdetlere ve toplumun kurallarına karşı ilgisizdir. Hiçbir şeye aldırılmaz. Hatta gelenek ve göreneklere aykırı davranmaktan zevk alır. Zevk ve keyif ehlidir. Günâhlardan kaçınma hususunda da böyle davranırlar. Haram da olsa canlarının istediğini yapmaktan geri durmazlar.” (Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, sf: 202.)

³³ Bkz:G194/3, G210/7, G234/2, Kt76/1.

³⁴ Bkz:G125/1.

³⁵ Bkz:G38/1.

³⁶ Bkz:G141/1.

³⁷ Bkz:G196/2.

³⁸ Bkz:G199/1.

³⁹ Bkz:K9/18, K17/1, T42/7, G17/5, G36/7, G48/7, G59/5, G82/5, G123/4, G128/1, G144/2, G151/4, G155/7, G176/5, G203/8, G219/7, G221/1, G232/7, G242/4, G256/9, G274/7, G280/2, ThVII/2, ThXVI/5.

h. Sâlik, Mürşid, Mürîd

h.1. Sâlik

Allâh'a giden yolu tutana, seyr hâlinde bulunduğu sürece müritle müntehî arasındaki mutavassıta sâlik denir⁴⁰.

Aşk u şevk "sâlikân"ı bu dünyâda imtihândadır. Muhabbet yolunun "sâlik"i olunmalıdır. Sâlikân semâ'c sırasında pervâne gibi nûra gark olmaktadır. "Sâlikân", Mevlevî külâhı ile âgâh-ı aşk olmaktadır. Sâlik olmak, görüntü ile değildir. Zamânın şeyhi olan âşıkın sâliki gönlüdür. Vehimden âzâde olmak "sâlik"-i tevhit olmak iledir. "Sâlik"e, mürşidi Mevlânâ dergâhında bulacağı söylenmektedir. Hak yolunun "sâlik"i olmaktır en iyisi⁴¹.

h.2. Mürşid

Mürşit; rehber, delil, kılavuz ve yol gösterendir⁴².

Mürşit olarak bazı isimler zikredilmektedir: Atâullâh Dede⁴³, Lutfullâh Efendi⁴⁴, Şeyh Hacı Ahmed⁴⁵, Kudretullâh Dede⁴⁶.

Zâhidin bir mürşidi yoktur. Aşk sarhoşu olan mürşide ihtiyaç duymaz. Âşıkın mürşidi, tekke-i tecrîttendir. Riyâdan geçip gerçek mürşidin sözü dinlenmelidir. Mürşid-i âgâh, der-i Hünkârdadır. Mürşit, müridin kalbini zehir iken şeker eder. Şâiri, âşk yolunun mürşid-i pâki uyandırmıştır. Ney, tekkede vahdet-nişîn bir "mürşit" gibidir⁴⁷.

h.3. Mürîd

Fâzıl, Ehl-i Beyt'ten gayrısına ebediyen "mürîd" olmayacaktır. Tecellînin neşesini bilenler makam mevkim hürsında da olsalar Felâtun'a "mürîd" olmazlar. Mürşit, "mürîd"ın kalbini zehir iken şeker eder⁴⁸.

⁴⁰ Bkz: A.g.e. sf:302.

⁴¹ Bkz:T410/2, G1/5, G46/9, G73/5, G107/1, G177/2, G180/2, G183/1, G218/1, G299/4, G302/1, MhII/2, Kt10/1, R52.

⁴² Bkz: A.g.e. sf:260.

⁴³ Bkz:T167/1.

⁴⁴ Bkz:T415/2.

⁴⁵ Bkz:T418/1.

⁴⁶ Bkz:T422/5.

⁴⁷ Bkz:G93/6, G109/3, G112/1, G183/3, G183/6, G196/4, G225/2, G236/5, G237/2, G246/4, G246/6, G251/7, G299/8, G300/5, G302/1, G303/1, ThXVII/5, XXVIII/3.

⁴⁸ Bkz:G56/7, G83/1, G114/5, G251/7.

Ayrıca “mürîd” mefhûmu şeyh ile alâkalı olarak: tâbir-i câizse onun ipliğini pazara çıkarmak için de mevzubahis edilir:

Mürîdiñ hüşnini seyr eyleyince şaşırup kendin

Diger bir cezbe zâhir oldu şeyh-i zü-fünûnumda (G289/5)⁴⁹

1. Alâkalı Mekânlar

Tasavvuf çerçevesi içinde değerlendirilebilecek mekânları (“âsitân”⁵⁰, “dergâh/ dergeh”⁵¹, “hân-kâh”⁵², “zevâyâ”⁵³, “tekye”⁵⁴, “semâ‘-hâne”⁵⁵, “câmi, mescid ve mabet”⁵⁶, “türbe”⁵⁷) ilgili kısımlarda ve bilhassa “İbâdet” ve “İçtimâî Hayat” kısmında tafsilâtıyla anlattığımız için burada üzerinde durmuyoruz.

i. Alakalı Giysiler

i.1. Hırka ve Tennûre

“Hırka”; “kalın kumaştan yapılmış veya içi pamukla beslenmiş ceket uzunluğunda bir giyecek” olarak tanımlanabilir. Dîvânda tek başına kullanılabilirdiği gibi “hırka-i peşmîne” şekliyle oldukça sık karşılaştık. “Peşmîne” ise, “Yünden, yapağıdan yapılmış. Sof elbise, sofuların giydiği sâde, süssüz elbise.” demektir.

⁴⁹ Ayrıca, bkz: G296/6, Kt54/2.

⁵⁰ Bkz:K4/24, G19/7, G61/7, G81/1, G99/7, G107/7, G136/5, G138/6, G262/7, G285/5, G287/5, G292/1, G292/5, MhII/2, ThI/5.

⁵¹ Bkz: ThI/4, MsI/6, K17/20, K17/23, T41/9, T419/4, T422/4, G1/1, G4/7, G29/5, G30/5, G44/7, G54/9, G65/7, G81/5, G95/7, G100/9, G111/5, G126/8, G131/9, G150/7, G157/7, G158/9, G162/5, G165/7, G200/7, G203/9, G227/7, G234/7, G236/3, G249/7, G290/7, G307/5, T8/38, T41/1, K4/19, K11/7, T168/1, T415/2, K17/21, G180/3, G237/3, ThXII/5, ThXXIV/2, Kt45/1.

⁵² Bkz:G43/9, G93/7, G107/1, G185/5, G199/7, G212/5, G252/5, Kt8/1.

⁵³ Bkz: G46/7, G132/1.

⁵⁴ Bkz: T41/9, T45/2, G41/7, G90/5, G112/1, G125/3, G175/3, ThXXVIII/3, G51/3, G52/5, G45/2, G296/6.

⁵⁵ Bkz:T41/7, T168/2.

⁵⁶ Bkz: T39/7, T44/7, T45/3, T45/5, T46/2, T46/3, T50/4, T61/5, T195/2, T200/1, T203/1, T45/2, T195/1, T61/3, T50/7, T37/7, T37/4, T158/1, T40/6, T44/2, K9/16, T62/6, G46/7, G45/2, G169/3, G87/4, G121/9, G51/3, G171/7, G248/1, G232/3, G298/2, T204/2, T43/5, ThXXIX/2.

⁵⁷ Bkz: T61/4, R3.

Fâzıl için “hırka-i tefrîd”, “hil‘at-i fâhire”dir⁵⁸. Fâzıl “hırka-i peşmîne” ile Hâzret-i Monlâ-yı Rûm’a imtisâl etmektedir⁵⁹. “Hırka-i ‘aşk”ı giyen kişi harîs olmaz⁶⁰. Mevlânâ Hazretleri’nin dergâhında bende olanlar dâimâ “hırka-pûşân” içre mûr şeklini gösterir⁶¹. Fâzıl, Mevlânâ Hazretleri’nin dergâhında “bende-i hırka-be-dûş”tur⁶². Şâir kendine hitâben “Bâb-ı Monlâda ‘hırka’yı giyip sikkeyi pûş kıl.” demektedir⁶³. Fâzıl, dergâh-ı Mevlânâ’da sıdk ile “külâh u hırka” giymiştir⁶⁴. Fâzıl kendine hitâben “Külâh-ı Mevlevîyi giy, ‘hırka-pûş’ ol.” demektedir⁶⁵.

Kişi gönlünü nakş-ı sivâdan temizledikten sonra ne giydiği önemli değildir; zirâ dervîş olmak “hırka-i peşmîne”ye mahsûs değildir⁶⁶. Der-i hünkâra gelip “külâh u hırka-i peşmîne”yi giyen kişi sultân-ı efrâd olur⁶⁷. Gönül “hırka” ile kanaat eylemiştir⁶⁸. Şâir kendini “hırka-i peşmîne için cân verir bir dîvâne” olarak tanımlanmaktadır⁶⁹. “Hırka”, bir beyitte de “âşık” ile alakalı olarak zikredilmektedir:

Temellük eylemez erbâb-ı dil cânândan gayrı

Emel yok başka dilde hırka-i peşmîneye ‘âşık (Kt80/1)

Ayrıca, “hırka”; “libâs”⁷⁰, “kabâ”⁷¹ ve “kisve”⁷² gibi ilgili unsurlarla birlikte de kullanılabilir.

Tennûre, “Mevlevî dervîşlerinin semâ âyini sırasında giydikleri geniş eteklik”tir.

Kişiye dâimâ “tennûre-bend-i meslek-i şems-i Hüdâ” olup sema‘a girmesi salık verilir⁷³. Fâzıl, kendine hitâben “maṭbah-ı hünkârda tennûre-bend ol” demektedir⁷⁴. Semâ‘ itmek için “tennûre”yi endâma uydurmak gerekmektedir⁷⁵.

⁵⁸ Bkz:G2/1.

⁵⁹ Bkz:G11/7.

⁶⁰ Bkz:G38/2.

⁶¹ Bkz:G69/7.

⁶² Bkz:G110/7.

⁶³ Bkz:G134/9.

⁶⁴ Bkz:G168/5.

⁶⁵ Bkz:G199/7.

⁶⁶ Bkz:G144/2.

⁶⁷ Bkz:G203/1.

⁶⁸ Bkz:G234/2.

⁶⁹ Bkz:ThXVI/5.

⁷⁰ Bkz:G128/1, G128/5.

⁷¹ Bkz:G238/9.

⁷² Bkz:K19/2 G59/5.

⁷³ Bkz:G42/6.

⁷⁴ Bkz:G103/5.

⁷⁵ Bkz:G139/7.

Ne zaman “tennûre” bend-i vecd olup semâ^c etse, Mevlevî cevvi-semâda zikri duyar⁷⁶. Semâ^c a meyli olan kişi “tennûre”yi giyiyip âşıklar ile devrâna girmelidir⁷⁷. Âşıklar ism-i Celâl ile iştiğâl idince “tennûre”yi per ü bâl eyleyip devrederler⁷⁸. “Tennûre”, bir beyitte de “câme” ile birlikte kullanılmıştır⁷⁹.

i.2. Külâh

Külâh, “eskiden giyilen, ucu sivri veyâ yüksek başlık, başa giyilen şey” olarak tanımlanmaktadır.

Serde tâc-ı iftiğâr olan “külâh-ı Mevlevî” Fâzıl’ın iki cihânda imtiyâzıdır⁸⁰. “Külâh-ı Mevlevî” efsânelerde efser-i Keyhüsrevî gibi söylenmektedir; bu yüzden aşk ehline özgedir⁸¹. Hulâsaten “külâh-ı Mevlevî”:

Dürretü’t-tâc-ı sa^c âdetdir külâh-ı Mevlevî
 Kısve-i aşhâb-ı cennetdir külâh-ı Mevlevî
 Kûbbe-i kaçır-ı selâmetdir külâh-ı Mevlevî
 Şems-i gerdûn-ı kerâmetdir külâh-ı Mevlevî
 Ya kamer devrin işâretidir külâh-ı Mevlevî (ThV/I)

“Külâh-ı Mevlevî” ayrıca; “dürr-i girdâb-ı hakîkat”⁸², “humm-ı pür-esrâr-ı hikmet”⁸³, “çarh-ı gerdûn-ı celâyet”⁸⁴, “şem^c-i bezm-efrûz-ı vahdet”⁸⁵, “gonca-i bâğ-ı hidâyet”⁸⁶ ve “serde iklîl-i sa^c âdet”⁸⁷ olarak vasfedilmektedir.

“Külâh” ayrıca “hırka”⁸⁸ ve “kisve”⁸⁹ gibi unsurlarla birlikte de kullanılabilir.

⁷⁶ Bkz:G164/1.

⁷⁷ Bkz:G270/9.

⁷⁸ Bkz:MhII/5.

⁷⁹ Bkz:G59/5.

⁸⁰ Bkz:G255/5.

⁸¹ Bkz:G299/1.

⁸² Bkz:ThV/2.

⁸³ Bkz:ThV/3.

⁸⁴ Bkz:ThV/4.

⁸⁵ Bkz:ThV/5.

⁸⁶ Bkz:ThV/6.

⁸⁷ Bkz:ThV/7.

⁸⁸ Bkz:G168/5, G199/7, G203/1.

⁸⁹ Bkz:G180/2.

i.3. Ser-pûş (külâh)

“Mevlevî serpuşu”nu giyen nidâ-yı hâtifi duyar⁹⁰.

i.4. Sikke

Mevlevî külâhı.

Fâzıl için “sikke-i Mevlânâ” tâc-ı izz ü şereftir; kendine oradan “hil’at-i teccid” bahşolunmuştur⁹¹. “Monlâ-yı Rûmuñ sikkesi”, efser-i keydir⁹². Şâir, kendine hitâben “Başına konmuş iken ‘saltanat-ı sikke vü tâc’ tekye-nişîn ol da bu berzağdan çık.” demektedir⁹³. Halka-i tevhid, başta “sikke” değil; tâc-ı zerdır⁹⁴. Fâzıl, “sikke”yi efser edinmiştir⁹⁵. Fâzıl’ın kadr u kemâli “sikke-i ser”(i giymesin)den bellidir⁹⁶. “Sikke-i sîm ü zer”ın ismi var ise cismi yoktur⁹⁷. “Sikke-i Hünkâr”ı giymek Fâzıl için şeref vesîlesidir⁹⁸. Fâzıl için “sikke-pûş-ı fâka olmak” bir kerâmettir⁹⁹.

Kişi, “sikke”ye nâil olduysa başkasına minnet etmemelidir; efseriyle hem dünyâda hem de âhrette övünmelidir¹⁰⁰. “Sikke”, efser-i şâhâneye değişilmeyecek kıymettedir¹⁰¹. Mevlânâ Hazretleri’nin “sikke-i ‘ulyâsi”nın kemâl-i rif’ati vardır¹⁰². Fâzıl, aşk ile “sikke-i Monlâ-yı Rûm”â nâil olmuştur¹⁰³. “Sikke”, birer beyitte de “hırka”¹⁰⁴ ve “tennûre”¹⁰⁵ ile birlikte kullanılmıştır.

4. TECELLÎ

Âşikâr olmak, açığa çıkmak, görünmek, zuhûr etmek. Tasavvufta ise “gaybden gelen ve kalpte zâhir olan nurlar. Görünmeyen kalplerde görünür hâle gelmesi.”¹⁰⁶

⁹⁰ Bkz:ThV/5.

⁹¹ Bkz:G2/7.

⁹² Bkz:G5/5.

⁹³ Bkz:G41/7.

⁹⁴ Bkz:G54/9.

⁹⁵ Bkz:G84/5.

⁹⁶ Bkz:G85/5.

⁹⁷ Bkz:G140/7.

⁹⁸ Bkz:G145/7.

⁹⁹ Bkz:G290/7.

¹⁰⁰ Bkz:G299/2.

¹⁰¹ Bkz:G308/5.

¹⁰² Bkz:MhII/4.

¹⁰³ Bkz:R7.

¹⁰⁴ Bkz:G134/9.

¹⁰⁵ Bkz:G139/7.

¹⁰⁶ Bkz: A.g.e. sf:341.

Kasîde ve târîhlerdeki kullanımı “Mevlâ/ Hudâ/ Hakk zâtına tecellî etti.” şeklinde özetlenebilir¹⁰⁷. “Tecellî”, ayrıca Tûr-ı Sînâ ile birlikte de kullanılmaktadır¹⁰⁸.

Hudâ, kulunun gönlüne tecellî etmektedir¹⁰⁹. Gönül ehli, her an tecellîye hazırdır. “Tecellî”nin neşesini bilenler, makam mevki hırsında dahi olsalar Felâatun’a mürit olmazlar. Hudâ, “tecellî”sini halka rengarenk göstermiştir. Tecellî denizine gark olmak, âşıkı mevc etmektedir¹¹⁰.

5. CEZBE¹¹¹, HÂLET

Fâzıl, gazelini hâlet-i “cezbe” ile yazmıştır¹¹².

Şeyh, reh-i şeyhânı değersiz kılmıştır; silk-i Monlâ’da olanlarda bu “hâlet” yoktur¹¹³. Zâhitteki takvâ dâvâsının “hâlet”i anlaşılır gibi değildir¹¹⁴. Pervânenin hâli görülüp “hâlet”-i aşkın ne olduğu anlaşılabilir¹¹⁵. Ehl-i semâ’ın “hâlet”i oyun eğlence değildir; tevhit halkasından maksat dervîşe devrândır¹¹⁶. Meclise zâhit gelirse âşıkı keyif gelmez; o bed-hûy-ı neşât (zâhit) “hâlet”-i aşkın ne olduğunu bilmez¹¹⁷. Gönül ehlinde muhabbet sevdâsı şaşılacak bir “hâlet”tir¹¹⁸. Gönül, “hâlet”-i aşkı hayâl terâzisine almıştır:

Terâzû-yı hayâle gönülüm aldı hâlet-i ‘aşkı

Arar Leylâyî dâ’im Kays-veş şahrâ-yı ‘âlemde (Kt44/1)

¹⁰⁷ Bkz:K2/14, K2/22, K3/1, K11/1, T12/14, T407/8, T424/3.

¹⁰⁸ Bkz:G66/2, G145/2, G179/5, G216/1, ThV/5.

¹⁰⁹ Tecellî-i Hudâ/ İlâhî: G17/5, G91/6, G211/2, Kt27/2, Kt57/2, Kt63/1, R49.

¹¹⁰ Bkz:G35/6, G93/3, G114/5, T133/1, G218/2, G280/2, ThV/2, ThXX/1, R45.

¹¹¹ “Allâh’a koşmak. İlâhî inâyetin gereği olarak Cenâb-ı Hakk’ın, kendisine gidilen yolda ihtiyaç duyulan her şeyi kuluna bahşedip çabası ve çalışması olmaksızın onu kendisine çekmesi ve yaklaştırması.” (Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, sf:90)

¹¹² Bkz:G220/7.

¹¹³ Bkz:G52/7.

¹¹⁴ Bkz:G90/2.

¹¹⁵ Bkz:G146/3.

¹¹⁶ Bkz:G151/4.

¹¹⁷ Bkz:G157/4.

¹¹⁸ Bkz:G263/2.

6. TECRÎD¹¹⁹, ‘UZLET, HÂLVET

a. Tecrîd

Âşıkın mürşid-i irşadı tekye-i “tecrîd”dendir¹²⁰. Sâhib-i “tecrîd” olan mühr-i Süleymân istemez¹²¹. Ehl-i “tecrîd” cerh edilmemelidir:

Bu ‘âlemde var ise cerh itmeme ehl-i tecrîdi

Dise ben kaçşer-i ‘aşırım baña şâhânedir dünyâ (Kt87/1)

b. Uzlet

Kûşe-nişîn-i “uzlet”e lafla yakın olunmamalıdır¹²². Fâzıl, der-i Monlâ’da ihtiyâr-ı “uzlet” etmiştir¹²³. Âşık, sevgiliye alâka gösterip “uzlet” etmiştir¹²⁴. Bu asr-ı nâ-becâda ehl-i irfân “uzlet” etmiştir¹²⁵. Kûşe-i âlâmda şabr ile “uzlet” mümtendir¹²⁶.

c. Hâlvet

Şeyhin “hâlvet”i bir başkadır:

Cezbe-hâl ile girer halka-i tevâde müdâm

Celb idüp hâlvete bir âfet-i devrânı şeyh (G52/2)¹²⁷

7. FENÂ, BEKÂ

Dâr-ı “fenâ”da (bâkî kalacak) bir makam düşünülemez¹²⁸. Âlâda da ednâda da ehl-i “fenâ” kalmamıştır¹²⁹. “Bekâ-ba‘de’l- fenâ” iklimine yol bulmak isteyen kişi durmadan bu yolca cism ü candan geçmelidir¹³⁰.

¹¹⁹ “Sâlikin zâhirini mal ve mülkten, bânını karşılık bekleme anlayışından arındırması, yaptığı her şeyi sırf Hak rızası için yapması, makam ve hal sâhibi olma düşüncesini hatır ve hayâlinde dahi geçirmemesi tecrittir..... Tecrit, kalbi mâsivâdan arındırmadır.” (Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, sf: 342.)

¹²⁰ Bkz:G112/1.

¹²¹ Bkz:G126/1.

¹²² Bkz:G55/5.

¹²³ Bkz:G91/7.

¹²⁴ Bkz:G92/4.

¹²⁵ Bkz:G98/1.

¹²⁶ Bkz:ThXXI/3.

¹²⁷ Benzer bir anlam için bkz: G296/6.

¹²⁸ Bkz:G116/3.

¹²⁹ Bkz:G282/3.

¹³⁰ Bkz:Kt12/2.

8. AĞIL

Bir beyitte, “nefse” uymak ilgisiyle mevzubahis edilmiştir:

Harâbe-zâr olur idi bu ‘âlem gaflet olmazsa

‘Ağıl nefse uyup¹³¹ hep h’âhiş-i ta‘ mîrdir mâni‘ (G167/2)

9. NİYÂZ

Fâzıl, dergâh-ı Mevlânâ’da feyiz bulmuştur; Mevlânâ Hazretleri’nden başkasına “niyâz” u hâceti yoktur¹³². Şâirin tabiatı diğer bir kapıdan “niyâz” a âr etmektedir¹³³.

10. SIVÂ, MÂ-SIVÂ¹³⁴

Kişiye, nefsinin çirk-i “sivâ”dan temizlemesi öğütlenmektedir¹³⁵. Tevhit halkası, süveydâ-yı dili derd-i “sivâ”dan kurtarmaktadır¹³⁶. Âşıkın dil-i Bihzâd’ı sabah akşam tevhit kasrına cilâ vermektedir; “mâsivâ” nakşının ne olduğunu bilmez¹³⁷. Fâzıl kumâş-ı “mâsivâ”dan âciz-i mücerreddir¹³⁸. Der-i Monlâ’da mest-i “mâsivâ” olmak mümkün değildir¹³⁹. Derviş olmak hırka giymek ile değildir; gönlü nakş-ı “sivâ”dan kurtarıldıktan sonra ne giyildiği önemli değildir¹⁴⁰. Vâiz, “sivâ” derdiyle sapmış râh-ı istikametten cerre¹⁴¹ sapmıştır¹⁴².

¹³¹ “Akıl: Dünyevî arzular tuzağına düşmeyen. Akılının alâmetleri; bekâ yurdunu sevmek, fenâdan hoşlanmamak, gerektiği kadar konuşmaktır.” (Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, sf:34-35) Dolayısıyla aklın gerekliliği, nefsin isteklerine karşı koymak sırasında kendini belli eder.

¹³² Bkz:G227/7.

¹³³ Bkz:G263/7.

¹³⁴ “Sufiler, Allâh hâriç, her şeye mâ-sivâ derler.” (a.g.e. sf: 317)

¹³⁵ Bkz:G30/4.

¹³⁶ Bkz:G54/5.

¹³⁷ Bkz:G107/2.

¹³⁸ Bkz:G138/7.

¹³⁹ Bkz:G141/7.

¹⁴⁰ Bkz:G144/2.

¹⁴¹ “Cer: Eskiden Ramazan ayında köy köy dolaşp Kur’ân kuma, dînî vaazlar verme vs. yolla halkı aydınlatan kişiler vardı. Bunlar köyden ayrılacakları zamân halk gücünün yettiği ölçüde para, eşyâ vs. verirdi. Bu işe cer, böyle dervişlere de cerci hoca denilirdi.” (Andiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, sf:99) Beyitteki mânâ ise vâizin bu işi suiistimâl ederek halkı aydınlatmaktan ziyâde halkın parasını almayı gâye edinmesi ile ilgilidir.

¹⁴² Bkz:G162/4.

Yâre vuslat isteyen hub-ı “sivâ”yı terk eder¹⁴³. Şâir kendine hitaben, “Han-kâh-ı Mevlevî’ye gir; ‘mâ-sivâ’ya rağbet etme.” demektedir¹⁴⁴. Kişiye tîşe-i âh ile “mâ-sivâ”yı kalpten kesip atması söylenmektedir¹⁴⁵. Zâkirin kalbinde “mâ-sivâ”dan hiç reng-i tamâ‘ yoktur¹⁴⁶. Âşık hubb u “sivâ”yı hâtırından çıkarıp hurrem ü şâd olması söylenir¹⁴⁷. Kişiye, hevâ-yı “mâ-sivâ”yı (gönlünden) silip süpürmesi; nâ-yâb-ı aşk olması öğütlenmektedir¹⁴⁸. Gönül, “sivâ”da “mâ-sivâ”ya girmemekte; şâh-râh istemektedir¹⁴⁹. Âşık, kalp aynasını “mâ-sivâ”dan berî etmiştir¹⁵⁰. Âşık, müptezel; ehl-i “sivâ” şeyhe inâbet etmeyi düşünmemektedir¹⁵¹. Mevlânâ Hazretleri, Fâzıl’ı çirk-i “sivâ”dan kurtarıp Hakk’a kandırmıştır¹⁵². Kişiye, “mâ-sivâ” ağacını aslâ gönül bahçesinde koymaması öğütlenmektedir¹⁵³. Kişiye, libâs-ı “mâ-sivâ”yı bırakması; lutf-ı Hakk’a lâyük olması öğütlenmektedir¹⁵⁴. Vücudu “mâ-sivâ”dan geçmişe âşık denmektedir¹⁵⁵. Âşık, “sivâ”yı dilden silip yerine ism-i Celâl’i geçirmesi söylenmektedir¹⁵⁶. “Mâ-sivâ”yı celb için âlemde müptezel olunmamalıdır¹⁵⁷.

11. ÂŞİNÂ

Hâce, hakîkatle tevhit sırrına âşinâ değilken âşıkta namaz tâlim eylemektedir¹⁵⁸. Zâhit, “âşinâ”-yı züht olup irfândan bigânedir¹⁵⁹. “Âşinâ”-yı sır olan, gönül ehlini kınamaz¹⁶⁰. Vâiz, “âşinâ”-yı meslek-i ehl-i yakîn değildir¹⁶¹. Bu âlemler yaratılmadan önce Peygamber Efendimiz, Cenâb-ı Hak ile âşinâdır¹⁶².

¹⁴³ Bkz:G164/5.

¹⁴⁴ Bkz:G185/5.

¹⁴⁵ Bkz:G187/5.

¹⁴⁶ Bkz:G196/2.

¹⁴⁷ Bkz:G203/3.

¹⁴⁸ Bkz:G206/4.

¹⁴⁹ Bkz:G212/1.

¹⁵⁰ Bkz:G219/4.

¹⁵¹ Bkz:G225/2.

¹⁵² Bkz:G303/5.

¹⁵³ Bkz:G304/2.

¹⁵⁴ Bkz:MsIII/1.

¹⁵⁵ Bkz:Kt44/2.

¹⁵⁶ Bkz:Kt47/2.

¹⁵⁷ Bkz:R3.

¹⁵⁸ Bkz:G3/6.

¹⁵⁹ Bkz:G93/6.

¹⁶⁰ Bkz:G169/6.

¹⁶¹ Bkz:G302/6.

¹⁶² Bkz:ThII/3.

Dünyâ, hakâyık-“âşinâ”-yı âleme bigânedir¹⁶³. Zâhid, ârifin “âşinâ”sı olmaz¹⁶⁴. Âşık her lisâna “âşinâ”dır, ona sır nihân olmaz¹⁶⁵.

12. HİCÂB

Yüce Yaratıcı'nın gufran bahri “bî-hicâb” nümâyândır:

Nümâyândır seniñ gufrân baħriñ bî-hicâb Yâ Rab

Aniñ-çün fişķla ğarķ-ı ğünâhım bî-hisâb Yâ Rab (Kt2/1)

13. ĞAYB

Peygamber Efendimiz, “bezm-i ğaybü'l- ğayb”a vuslat etmiştir¹⁶⁶.

14. RÂZ, ESRÂR

a. Râz

Hazret-i hünkâr-ı manâ, Fâzıl'a keşf-i “râz” eylemektedir¹⁶⁷. Her muhabbet edilen şahsa sır açılmamalıdır; zîrâ (insânların) kimi tannâz kimi ehl-i “râz”dır¹⁶⁸. Zamâne ülfeti o kadar müşkül olmuştur ki kime ifşâ-yı “râz” edilse sır hemen bî-nihân olmaktadır¹⁶⁹. Sâdık ile yalancıyı birbirinden ayırmak müşkül olmuştur; güzellik ile kabahatin “râz”-ı nihânını kimse bilmemektedir¹⁷⁰. Sarhoş, kayd-ı alâka ile cihânı devretmektedir; âlemde “râz” u nihânın ne olduğunu bilirse buna şaşılmaz¹⁷¹. Ney, ifşâ-yı “râz” ettiği için¹⁷² ayıplanmamalıdır¹⁷³.

¹⁶³ Bkz:ThVI/1.

¹⁶⁴ Bkz:ThXV/1.

¹⁶⁵ Bkz:ThXVI/1.

¹⁶⁶ Bkz:MsI/3.

¹⁶⁷ Bkz:G3/7.

¹⁶⁸ Bkz:G10/2.

¹⁶⁹ Bkz:G91/2.

¹⁷⁰ Bkz:G99/3.

¹⁷¹ Bkz:G141/6.

¹⁷² “Rivâyete göre Peygamberimiz İlâhî aşk sırrını Hz. Ali'ye söylemiş. Bu sırrın yükü altında ezilen Hz. Ali gidip Medîne dışında kör bir kuyuya bu sırrı anlatmış. Kör kuyu bu sır ile coşup köpürmüş ve taşmıştır. Su, her yeri kaplayınca kenarlarında kamışlar yetişmiş. Oralandaki bir çoban bu kamışlardan birini kesip muhtelif yerlerinden delmiş ve üflemeğe başlamış. Çıkan ses kalplere coşku ve heyecan verip İlâhî sırrı anlatır olmuş. Peygamberimiz tesâdüfen bu çobanın ney sesini işitince durumu anlamış.” (Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü, sf: 371)

¹⁷³ Bkz:G164/2.

Gönül, her ciheti mahveyleyip vaşl-ı İlâh isterse ancak kazandığı bu rütbede müşkil-i “râz”-ı dil hallolur¹⁷⁴. Nâ-yı Mevlânâ, Mevlevî’ye ifşâ-yı “râz” eylemektedir¹⁷⁵. Âşıka, sevgiliye ifşâ-yı “râz” etmemesi söylenir:

Şağın ağyâra şanma yâre de ifşâ-yı râz itme

Degil mi “küllü sırrın câveze’l- isneyn-i şâ^c”¹⁷⁶ kâfi (Kt74/2)

b. Esrâr

“Esrâr”-ı hakâyık aslında gün gibi zâhirdir¹⁷⁷. Rakîbe fâş-ı “esrâr” edilmemelidir¹⁷⁸. Aşıktan bülbüle gülzâr-ı aşk “esrâr”ını dinletmesi istenir¹⁷⁹. Sülûk ehli, vesd bâdesi ile dâimâ mesttir; fâş-ı “esâr” etmeyip sâdece mahmûrdurlar¹⁸⁰. Fâzıl, vâkıf-ı “esrâr” olduğunda “ney”e ülfet etmiştir¹⁸¹. Gönül, “Allâhü’ş-şamed”¹⁸² derse şüpheden kurtulup “esrâr”-ı feyz zâhir olur¹⁸³. Semâ-ı nây-ı Mevlânâ’da esrâr-ı Alî rûşendir¹⁸⁴. Ehl-i zühd, vâkıf-ı “esrâr”-ı Mevlânâ olamaz¹⁸⁵. Şems ü Mevlânâ, Allâh aşkına Fâzıl’a “esrâr”-ı aşk-ı Hakk’ı tâlim etmeye bir çâre bulur¹⁸⁶. Kişiye, Hakk’a kulluk ile hakikat kimyâsını bulması mahrem-i esrâr olup nikâb-ı gafleti kaldırması öğütlenmektedir¹⁸⁷. Külâh-ı Mevlevî, humm-ı pür-“esrâr”-ı hikmettir¹⁸⁸. Ney, vâkıf-ı “esrâr”dır¹⁸⁹.

Peygamber Efendimiz, vâkıf-ı “esrâr”-ı hikmettir¹⁹⁰; mâden-i “esrâr”-ı vahdettir¹⁹¹. Hz. Ali, mahzar-ı “esrâr”-ı hikmettir¹⁹².

¹⁷⁴ Bkz:G212/3.

¹⁷⁵ Bkz:G293/2.

¹⁷⁶ İktibaslar bölümünde detayıyla açıklandığı üzere; “İki kişinin bildiği sır değildir.” anlamındaki bir Arap atasözüdür.

¹⁷⁷ Bkz:K17/9.

¹⁷⁸ Bkz:G24/4.

¹⁷⁹ Bkz:G29/1.

¹⁸⁰ Bkz:G69/5.

¹⁸¹ Bkz:G98/5.

¹⁸² “Allâh, hiçbir şeye muhtaç değildir, her şey O’na muhtaçtır.” (İhlâs 2)

¹⁸³ Bkz:G148/3.

¹⁸⁴ Bkz:G206/6.

¹⁸⁵ Bkz:G246/5.

¹⁸⁶ Bkz:G277/7.

¹⁸⁷ Bkz:G305/9.

¹⁸⁸ Bkz:ThV/5.

¹⁸⁹ Bkz:ThXXVIII/1.

¹⁹⁰ Bkz:MsI/4.

¹⁹¹ Bkz:R2.

¹⁹² Bkz:R4.

15. KANÂ' AT, FAQR, ĞİNÂ

a. Kanâ' at

Loğma-i “fakr” u “kanaat”te sabr u sükûn bulan, şeker için tüccara arz-ı ihtiyâç eylemez¹⁹³. İnsân iptilâsından kurtulamazsa buna şaşılmamalıdır; zîrâ dilenciye günlük kazanç ile “kanâat” gelmez¹⁹⁴. Âşık gönlü, kalender-meşrebânın zevk u şevk-efzâsıdır; hırka ile lutf-ı yek-rûza “kanâat” eylemiştir¹⁹⁵. Bu âlem pazarında “kanâat” terâzisini eline almayan, hiç şüphesiz gama ve mihnete ortak olur¹⁹⁶. Şüphesiz, nân-pâre-i huşka “kanâat” mümteni' dir¹⁹⁷. Şâir kendine, hırkaya “kanâat” eylemesini söylemektedir¹⁹⁸.

b. Fakr

Kişiye meâl-i “faqrı fahrî”¹⁹⁹ etraflıca düşünüp gamdan âzâd olması öğütlenmektedir²⁰⁰. Âşık, bu âlemde “fakr”- âşinâ bir bînevâdir²⁰¹.

c. Ğinâ

Ehl-i dil kîse iken boşuna “ğınâ”dan bahsetmektedir²⁰². Künc-i dil, genc-i tevekkül ile dâimâ memlûdur; Mevlevî sâhib-i “fakr” u “ğınâ”dır²⁰³. Mürüvvet başka bir hâletdir; “ğınâ” vü mâl ile olmaz²⁰⁴. Nice ehl-i “ğınâ”nın hânümânın kül olup yanmıştır²⁰⁵.

¹⁹³ Bkz:G38/3.

¹⁹⁴ Bkz:G120/4.

¹⁹⁵ Bkz:G234/2.

¹⁹⁶ Bkz:G279/7.

¹⁹⁷ Bkz:ThXXI/3.

¹⁹⁸ Bkz:Kt9/2.

¹⁹⁹ İktibaslar bölümüne açıklanacak olan “Fakirlik övüncüdür.....” anlamındaki hadîse atıfta bulunmaktadır.

²⁰⁰ Bkz:G203/6.

²⁰¹ Bkz:ThVII/2.

²⁰² Bkz:G69/3.

²⁰³ Bkz:G124/6.

²⁰⁴ Bkz:G144/4.

²⁰⁵ Bkz:Kt35/2.

16. HİMMET, ‘İNÂYET²⁰⁶

a. Himmet

Fâzıl, der-i Mevlânâ’da Kevser-i “himmet”e kanmıştır. “Himmet” bezmine dâhil olan kişiden kendini merdâne tutması istenir. “Himmet”, semâ’ sırasında gerçek anlamda görülmektedir. Erbâb-ı “himmet” ta’azzum ehlinin meclisi hiçbir zamân arzu etmez. “Himmet” edeni kişi cihânda kubh ile yâd edilmez. Cihânda dâimâ güzel nâm ibkâsına “himmet” kılınmalıdır. Kişiden, esb-i lutf u “himmet”i dâimâ şâhâne oynatması istenmektedir. Ankâ-yı “himmet”in sâyesini imtidad üzre salması dilenmektedir. Ney, “himmet”ini Hz. Ali’den almıştır. Asrın kibârından “himmet” ümit etmek abestir²⁰⁷.

b. İnâyet

Sultân Abdülazîz; “inâyet”i, merhameti, lutf u adâleti Kur’ânda bulmuştur²⁰⁸. Sultân Abdülazîz’in nâzenîn vücûdu “inâyet”ten yaratılmıştır²⁰⁹. Zât-ı “inâyetger” olan Âli Paşa’nın tevfik-i Hakk’a mahzar olması dilenmektedir²¹⁰. Hasîb Paşa, sâhib-i “inâyet” olarak vasfedilmektedir²¹¹. Fuâd Paşa’nın sadârete gelişiyile mihr-i “inâyet” burc-ı devlette tulu’ etmiştir²¹².

Cenâb-ı Hak, Fâzıl’a “inâyet” kılmış; Fâzıl’ın bir oğlu olmuştur²¹³. Zamânın kibarı bir gönül alacak olsa, yaptığını pek büyük bir ihsân u “inâyet” sayar²¹⁴. “Bismillâh”ın “mim”ine bakılsa ayn-ı “inâyet”tir²¹⁵. Şâir, Peygamberimizden “inâyet” dilemektedir²¹⁶. Herkesin rızkı Cenâb-ı Hakk’ın inâyeti iledir:

Çarh-ı gerdûna baķın kuvvet ü kudretle döner

Herkesiñ necm-i tecellisi bu kuvvetle döner

Rızķ-ı maķsûmı cihânîñ bu ‘inâyetle döner

.....

(ThXX/1)

²⁰⁶ “Allâh’ın kulunu kayırması” (Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, sf: 184.)

²⁰⁷ Bkz:G25/7, G31/1, G31/6, G42/6, G65/2, G95/3, G111/2, G170/4, G205/3, G243/6, G253/3, G266/1, XVIII/2, ThXXII/2, ThXXVIII/1, R11.

²⁰⁸ Bkz:K2/12.

²⁰⁹ Bkz:K2/20.

²¹⁰ Bkz:K3/20.

²¹¹ Bkz:K9/7.

²¹² Bkz:T14/1.

²¹³ Bkz:T180/1.

²¹⁴ Bkz:G73/6.

²¹⁵ Bkz:G261/4.

²¹⁶ Bkz:ThI/1, ThIV/5.

“Himmet” ve “inâyet” birçok yerde de Mevlânâ ve Şems Hazretleri ile alâkalı olarak zikredilmiştir:

Nür-ı şem‘ -i Mevlevî sönmez cihânda bilmiş ol

Şems ü Mevlânâ-yı ‘âlî-himmetiñ pervânesi (Kt9/1)²¹⁷

17. KERÂMET

Peygamber Efendimiz, cevher-i bahr-i “kerâmet”tir²¹⁸. Pâdişâhın emri “kerâmet “gibidir²¹⁹.

Âşık sevgilinin dudaklarını öpmeyi dilemekte iken bayram buna “kerâmet” gibi sebep olmuştur²²⁰. Şeyhe tâc u kıyâfetle “kerâmet” gelmez²²¹. Sofu, meclise Cenâb-ı Külhanî ka‘bında gelmiş; “kerâmet”ten dem urup alemleri ebkem kıyâs etmiştir²²². Zâhitten isti‘dâdı yokken “kerâmet” dâvasında bulunmaması istenmektedir²²³. Şeyh, rumûzât u hakâyıktan nasip almamışken “kerâmet”ten dem urup İbrâhim Edhem’in ahvalinden bahsetmektedir²²⁴. Sikke-pûş-ı fâka olmak Mevlevî Fâzıl’a bir “keramet”tir²²⁵. Külâh-ı Mevlevî, şems-i gerdûn-ı “keramet”tir²²⁶.

18. MELÂMET²²⁷

Âşık, harâbât ehlidir; semt-i “melâmet” beklemektedir²²⁸. Kays, râh-ı “melâmet”te Leylâ’ya âşık olup rehzen-i yâre soyulmuş, uryân olmuştur²²⁹. Âşık, “melâmet-kâr” olup Mecnûn gibi nâlendedir²³⁰. İrtifâ‘ -ı menzilet, âşika ayn-ı “melâmet”tir²³¹.

²¹⁷ “Himmet” için, bkz: G89/8, G118/4, G153/7, G155/7, G181/7, G200/6, G230/5, G245/7, G263/7, G272/5, G274/6, G305/11. “Inâyet” için, bkz: G183/7, G305/11, G312/4.

²¹⁸ Bkz:K1/9.

²¹⁹ Bkz:T63/2.

²²⁰ Bkz:G73/2.

²²¹ Bkz:G121/1.

²²² Bkz:G142/3.

²²³ Bkz:G186/2.

²²⁴ Bkz:G252/4.

²²⁵ Bkz:G290/7.

²²⁶ Bkz:ThV/I.

²²⁷ “Melâmet, selâmeti terk etmektir. Kınayanların kınamasından çekinmeden doğru yolda yürümektedir.” (Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, sf: 239.)

²²⁸ Bkz:G108/3.

²²⁹ Bkz:G127/3.

²³⁰ Bkz:G181/1.

²³¹ Bkz:G290/1.

19. ‘ÂRİF²³², KUTB

a. ‘Ârif

“Ârifân”ın vâkîf olduğu üzere kusursuz şâir olmaz²³³. “Ârif”, cihân ahvâline vâkıftır²³⁴. Murg-ı anka-yı hüner, kalb-i “ârif”te yatmaktadır²³⁵. Kişi, lâm-ı tarîf bilmek ile “ârif” olmaz²³⁶. Fâzıl, “ârif”in kadrini bilip irfân tahsil eylemiştir²³⁷. Bir kişi, cihânda bin sene tahsil-i ilm etse de mürşid-i ‘izzet-me’âbı görmeden “ârif” olmaz²³⁸. “Ârif” olanlar, yüksek bir makam aldıklarında gururlanmazlar²³⁹. “Ârif”in gönlünde zerre kadar pas yoktur²⁴⁰. Hakk’ın sırrını öğrenmiş, Hakk’ın ilminden eli boş kalmamış, her mahluka insân gibi bakmıştır²⁴¹. “Ârif”in mezhebi kıyâsî değildir²⁴². “Ârif”in nâ-sezâsı yoktur²⁴³. Haseten “ârif”in vasıfları şunlardır:

Zâhid olmaz âşinâsı ‘ârifîñ

Yoğ riyâyâya ibtilâsı ‘ârifîñ

Şem‘-i vahdetdir ziyâsı ‘ârifîñ

Nûr-ı Hağdan iktibâsı ‘ârifîñ

Reng-i bî-renkdir libâsı ‘ârifîñ (ThXV/1)

“Ârif”e âzâdelik (dünyâ için) minnet belâsından yeğdir²⁴⁴. Zâhirde kalan bir “ârif”in Hakk’ı tanınması mümkün değildir²⁴⁵.

b. Kutb

Fâzıl’a, Sultan Abdülazîz’in cülûsu için kasîde yazacağı sırada “kutb”-ı Rabbânî imdâda gelmiştir²⁴⁶. Sultân Abdülazîz’in yâveri tevfiğ-i Bârî, rehberi “kutb”-ı zamândır²⁴⁷.

²³² Divândaki XV. tahmîs (5 bent) “-âs” kâfiyesi ve “-ı ârifin” redifiyle yazılmıştır.

²³³ Bkz:K8/38.

²³⁴ Bkz:K10/8.

²³⁵ Bkz:G68/4.

²³⁶ Bkz:G176/3.

²³⁷ Bkz:G219/5.

²³⁸ Bkz:G246/6.

²³⁹ Bkz:G276/3.

²⁴⁰ Bkz:ThXV/2.

²⁴¹ Bkz:ThXV/3.

²⁴² Bkz:ThXV/4.

²⁴³ Bkz:ThXV/5.

²⁴⁴ Bkz:ThXXVI/1.

²⁴⁵ Bkz:Kt60/2.

²⁴⁶ Bkz:K2/5.

²⁴⁷ Bkz:K16/21.

Mevlânâ Hazretleri, “kutb”-ı vekîl-i hâmi-i dîn-i müselmânîdir²⁴⁸. Şâir, kendine hitâben “Mevlânâ Hazretleri’nin dergâhına hulûs ile devâm et, bir gün o ‘kutb’-ı cihân-peymâ-yı irfânı görürsün.” demektedir²⁴⁹. Mevlânâ Hazretleri’nin “kutb”-ı a‘zam olduğunun şâhidi mihr ü mehtir²⁵⁰.

Şeyh, (güyâ) “kutb”-ı âlem olduğunu söylemektedir; bu dünyâyı kerâmâtıyla zaptetmiştir²⁵¹. Âşık, “kutb” ile âşinâ olsa da (sevgiliden ayrı olmaya) tahammül edemez²⁵².

20. ZIKR, TEVHÎT²⁵³

a. Zikr

Fâzıl, ehl-i “zikr”in kalbini gafletten uyandırmış; Cenâb-ı Mevlevî’nin vird ü erkânını yazmıştır²⁵⁴. Aşk ehli ism-i Celâlê tespihsiz devâm eder; seher vaktinde “zikr”-i pinhân-ı sabâh başkadır²⁵⁵. Kişiye, dergeh-i hünkâr-ı manâya devâm edip “zikr”e girmesi öğütlenmektedir²⁵⁶. Gönül envâr-ı “zıkrullâh” ile mâl-â-mâldir²⁵⁷. Âşıklar, “zikr” ile döne döne hep feyze gark olmuşlardır²⁵⁸. Mevlevî cevvi-i semâda “zikr”i duymaktadır²⁵⁹. Ehl-i verâ‘, “zikr” ü devrân-ı semâ‘ a ta‘n etmektedir²⁶⁰. “Zikr” ile âşkın kalbimde hüsn ü aşk tûfân etmiştir²⁶¹. Şeyh efendi, İstanbul’un hoş edâlî dilberlerini seyredince halka-i “zikr”i aradan çıkarmıştır²⁶². Şâir, kendine hitâben “seher vaktinde²⁶³ Fâzıl ‘zikr’ ile reh-yâb-ı aşk ol.” demektedir²⁶⁴. Fâzıl’ın “zikr” ü fikri dâimâ estagfirullâhe’l-‘azîmdir²⁶⁵.

²⁴⁸ Bkz:K17/16.

²⁴⁹ Bkz:G302/9.

²⁵⁰ Bkz:MhII/3.

²⁵¹ Bkz:Kt54/1.

²⁵² Bkz:R20.

²⁵³ Dîvân’daki 54. gazel “-er” kâfiyesi ve “-dir halka-i tevhîd” redifiyle kaleme alınmıştır.

²⁵⁴ Bkz:K2/4.

²⁵⁵ Bkz:G43/3.

²⁵⁶ Bkz:G55/9.

²⁵⁷ Bkz:G69/2.

²⁵⁸ Bkz:G149/2.

²⁵⁹ Bkz:G164/1.

²⁶⁰ Bkz:G173/6.

²⁶¹ Bkz:G179/6.

²⁶² Bkz:G199/5.

²⁶³ “.....Uğurlu bir vakit olarak da Allâh tarafından günlük rızıkların dağıtıldığı andır. Seherde edilen duâlar kabul edilir. Seher ile dînin sıkı bir bağı dile getirilir.” (Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü, sf:397)

²⁶⁴ Bkz:G206/7.

²⁶⁵ Bkz:G235/2.

“Zikr” ile meşgûl olan kalbinde riyâ oldukça tilâvet ettiği ahzâb²⁶⁶dan hiçbir fayda görmez²⁶⁷. Şâir, Cenâb-ı Hak’tan ismini “zikr” ile hatm-i kelâm eylemeyi nasîp etmesini dilemektedir²⁶⁸. Şâir, “zikr” ü tevhd ile vîrân olan gönül mülkünün i‘mâr olacağını düşünmektedir²⁶⁹. Sofudan, i‘tikâf²⁷⁰ u zühdü bırakıp semâ‘ u “zikr”e girmesi istenir²⁷¹.Hû, diyerek “zikr” etmek mürde dile cilâ vermektedir²⁷².Neyin sedâsı kulağa girince “zikr”-i Hû (da) duyulmaktadır²⁷³.

Kişiyeye, “zikr”-i Hudâ’ya devâm etmekten güzel yaren olmaz²⁷⁴.Kişiyeye devamlı “zikr”-i Hak’la uğraşması, usûlün bu olduğu söylenmektedir²⁷⁵. Şâir, aşağıdaki beyitte de “zikr”e duyulan ihtiyacı belirtmiştir:

Beni zulmetde koyup eyleme zikrinden dūr
Dâ’imâ meşâ‘le-i ‘aşka ziyâ vir Yâ Rab (Kt3/2)

b. Tevhîd²⁷⁶

Kalbi “tevhîd”e açık olmadığı için sofunun vahdet âlemini bilmesi mümkün değildir²⁷⁷. Mevlevîler, “tevhîd” ile pervâne gibi dönmektedir²⁷⁸. Âşık, hüccet-i kâdî ile “tevhîd”i tasdik etmemiş; onu ikrâr bezmine istidâdı sevk etmiştir²⁷⁹.Fâzıl, dergâh-ı Mevlânâ’da isteğine ulaşamamış gönle “tevhîd” safâsını düşürmüştür²⁸⁰.

²⁶⁶ Kur’ân-ı Kerim’de otuz üç cüzden her birinin dörtte bir kısımları. Kur’ân-ı Kerim’in otuz üçüncü sûresi. (Medîne’de nâzil olmuştur. 73 âyettir.)

²⁶⁷ Bkz:G248/4.

²⁶⁸ Bkz:G268/3.

²⁶⁹ Bkz:G297/1.

²⁷⁰ Bir yere kapanıp ibâdetle vakit geçirme. Bilhassa, ramazanın son on gününde câmide “maksûre” denilen yerlere kapanıp ibâdetle vakit geçirme.

²⁷¹ Bkz:G299/6.

²⁷² Bkz:G299/9.

²⁷³ Bkz:G304/4.

²⁷⁴ Bkz:G304/5.

²⁷⁵ Bkz:MsIII/4.

²⁷⁶ “Allâh’ın zâtını, aklen tasavvur edilen ve zihnen tahayyül edilen her şeyden tecrit etmek.” (Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, sf:353.)

²⁷⁷ Bkz:G32/5.

²⁷⁸ Bkz:G43/6.

²⁷⁹ Bkz:G112/2.

²⁸⁰ Bkz:Kt47/2.

“Tevhid”in diğer kullanımları için, muhtevâca yukarıdakilerden çok da farklı olmadıklarından, sadece tamlamaları vermekle yetineceğiz: “cevher-i tevḥîd”²⁸¹, “ehl-i tevḥîd”²⁸², “erbâb-ı tevḥîd”²⁸³, “envâr-ı tevḥîd”²⁸⁴, “gülşen-i tevḥîd”²⁸⁵, “ḥıdmet-i tevḥîd”²⁸⁶, “ism-i tevḥîd”²⁸⁷, “kaşr-ı tevḥîd”²⁸⁸, “keşret-i tevḥîd”²⁸⁹, “nûr-ı tevḥîd”²⁹⁰, “sâlik-i tevḥîd”²⁹¹, “sırr-ı tevḥîd”²⁹², “tevḥîd-i ehl-i vecd”²⁹³, “tevḥîd-i Ḥaḫḫ”²⁹⁴, zâkir-i tevḥîd²⁹⁵, zıkr ü tevḥîd²⁹⁶

Bir gazelde de baştan sona “halka-i tevḥîd” methodilmektedir²⁹⁷.

21. KESRET, VAHDET

Def. aşk ehlinin “kesret”-i tevḥîdine çalışırken bilakis fisk u fücûrun izhâra başlamıştır²⁹⁸. Kişiyeye meslek-i aşk-ı Hudâ’da olup şarâb-ı “vahdet”i içmesi; cezbeye girip gönünden nâ-savâb-ı “kesret”i kovması öğütlenir²⁹⁹. Zâhit “kesret”in, “vahdet”in ne olduğunu bilmez³⁰⁰. Kaleme (şekline atıfta bulunularak) iki parça olsa da “vahdet”i ikrâr kılması söylenir³⁰¹. Fâzıl’a, sırr-ı “vahdet”i Mevlânâ Hazretleri îkâz etmiştir³⁰². “Vahdet”i inkâr edeni ayıplamamalıdır; zîra dağdağa-i rûz-ı elest ona mâlûm olmamıştır³⁰³. Sofunun “vahdet” âlemini bilmesi mümkün değildir; zîrâ kalbi “tevḥîd”e ulaşmış değildir³⁰⁴.

²⁸¹ Bkz:G108/4.

²⁸² Bkz:T197/1, MsII/1.

²⁸³ Bkz:Kt7/2.

²⁸⁴ Bkz:T424/4.

²⁸⁵ Bkz:ThV/6.

²⁸⁶ Bkz:G2/ 1.

²⁸⁷ Bkz:K18/4.

²⁸⁸ Bkz:G107/2.

²⁸⁹ Bkz:G175/7.

²⁹⁰ Bkz:G290 /2.

²⁹¹ Bkz:G299/4.

²⁹² Bkz:G3/6, G126/3.

²⁹³ Bkz:G196/4.

²⁹⁴ Bkz:G183/1.

²⁹⁵ Bkz:T429/3.

²⁹⁶ Bkz:T418/4, T422/4, G297/1, G305/5.

²⁹⁷ Bkz: G54 (9 beyit). “Halka-i tevhit” için ayrıca, bkz: G52/2, G149/2, G151/4, G275/7.

²⁹⁸ Bkz:G175/7.

²⁹⁹ Bkz:G305/1.

³⁰⁰ Bkz:K17/6.

³⁰¹ Bkz:K18/6.

³⁰² Bkz:G26/7.

³⁰³ Bkz:G32/4.

³⁰⁴ Bkz:G32/5.

Ezkâr, şâire her şüpheden uzak olarak “vahdet”-i Hakk’ı bildirmiştir³⁰⁵. “Vahdet” gemisi, kaptanı olmadan seyr ü sefer etmektedir; zîrâ hüner deryâsı âşıkın gönlünde gizlidir (;kaptana ihtiyâcı yoktur)³⁰⁶. “Vahdet” sırrını bilmeyen, âşıkları kınamaktadır³⁰⁷. Sırr-ı “vahdet” Mevlânâ Hazretleri’nin dergâhında “ney”den dolmuştur³⁰⁸. Âşık gönlü, bezm-i “vahdet” mumunun pervânesidir³⁰⁹. Âşık gönlüne deşt-i “vahdet” yeğdir; yuva istemez³¹⁰. Âşıkın surâhî-i dili, “vahdet” bâdesiyle dolmuştur³¹¹. Zahidin zühd ile, sırr-ı “vahdet”ten âgâh olması mümkün değildir³¹². Kişiye “vahdet”i ikrâr edip zikir ile iştilal etmesi söylenir³¹³. Münkir-i “vahdet” olan, nâil-i maṭlab olamaz³¹⁴. Kâil-i “vahdet” olan kayd-ı riâyâya düşmez³¹⁵. Sâlik-i ziyî-i tarîke, “vahdet” bahsine girmemesi; hulûs ile “tevhîd”-i Hakk’a sâdik olması söylenir³¹⁶. “Vahdet”i inkâr edene Hakk’ı bilir denemez³¹⁷. Zâhit, Fâzıl gibi dergâh-ı Hünkâr’a sığınmadan makâm-ı “vahdet”in ne olduğunu anlamaz³¹⁸. Cihânda sırr-ı “vahdet”ten haberdâr olmayan şahsı eğer içine doğmazsa irşat etmek mümkün değildir³¹⁹. Âşık, âlem-i tahkîkte kâil-i “vahdet” olduğundan beri katreden hâsıl olup bir başka deryâ olmuştur³²⁰. Halvetî vü Celvetî “kesret”te “vahdet” göstermektedir³²¹. Zâhidin çirkin bir yüzünün olması “vahdet”i inkâr etmesine bağlanmaktadır:

Vahdeti münkir misin zâhid nedir bu zişt-rû

Ehl-i ‘aşka gösterirsin dâ’imâ tersâ yüzün (G240/5)

Dünyâ-perest olan kişi sırr-ı “vahdet”in ne olduğunu anlayamaz³²². Sahbâ-yı “vahdet” sâgarı, dergâh-ı Mevlânâ’dadır³²³.

³⁰⁵ Bkz:G65/3.

³⁰⁶ Bkz:G68/6.

³⁰⁷ Bkz:G93/5.

³⁰⁸ Bkz:G97/5.

³⁰⁹ Bkz:G108/1.

³¹⁰ Bkz:G109/1.

³¹¹ Bkz:G109/3.

³¹² Bkz:G133/5.

³¹³ Bkz:G148/7.

³¹⁴ Bkz:G163/3.

³¹⁵ Bkz:G163/4.

³¹⁶ Bkz:G183/1.

³¹⁷ Bkz:G183/6.

³¹⁸ Bkz:G200/7.

³¹⁹ Bkz:G205/6.

³²⁰ Bkz:G219/3.

³²¹ Bkz:G235/2.

³²² Bkz:G293/3.

³²³ Bkz:G299/11.

Külâh-ı Mevlevî, şem‘-i bezm-efrûz-ı “vahdet”tir³²⁴; bād-ı “vahdet”te cûşa gelip kederi defetmektedir³²⁵. Ârifin ziyâsı, şem‘-i “vahdet” tir³²⁶. Münkir-i vaḥdet olanlar âşika hem-zebân olmaz:

Ol ki sırr-ı ‘aşkı bilmez tercemân olmaz baña
Her lisâna âşinâyım sır nihân olmaz baña
Münkir-i vaḥdet olanlar hem-zebân olmaz baña

..... (ThXVI/1)

Ney, tekkede “vahdet”-nişin bir mürşid-i me’mûr gibidir:
Tekyede vaḥdet-nişin bir mürşid-i me’mûr gibi
Ayağın pûs itmege şâh u gedâ mecbûr gibi
Ehl-i ‘aşkıñ i‘tibârından şeh-i Fağfûr gibi

..... (XXVIII/3)

Kişiyeye sırr-ı “vahdet”i anlayıp dâimâ ondan lezzet alması öğütlenmektedir³²⁷. Aşağıdaki beyit “vahdet” ilgisıyla zikri geçen öğütlerin bir hülâsâsı gibidir:

Râzıkıñ ni‘metine rûz u şeb it şükr ü şenâ
İkilikden ḥazer it vaḥdeti tut dilde kişi (Kt22/2)

Gönlün vâiz-i harin kınama ve saçmalıklarından gücenmesi mümkün değildir; zîrâ tarikatı inkâr eden “vahdet”-i Hak’tan haber-dâr olmaz:

Göñül muğber mi olsun hezl ü ta‘n-ı vâ‘iz-i ḥardan
Tarîkat münkirânı vaḥdet-i Ḥaḫdan ḥabîr olmaz (Kt46/1)

Peygamber Efendimiz, maden-i esrâr-ı “vahdet”tir:

Menba‘-ı cûd u keremsin şadr-ı şâh-ı enbiyâ
Ma‘den-i esrâr-ı vaḥdetsin ḥabîb-i kibriyâ
İsm-i pâkiñdir Muḫammed nâm ü şânıñ Muştafâ
Sen şeff‘-i ‘âşiyânsın ey Resûl-i müctebâ (R2)

³²⁴ Bkz:ThV/5.

³²⁵ Bkz:ThV/2.

³²⁶ Bkz:ThXV/1.

³²⁷ Bkz:MsIII/1.

“Vahdet” şarabının nûş edildiği kadeh “bir”dir:

.....

Cihâna hep gelenler neş’e-i ûlâda bir geldi

Şarâb-ı vahdeti nûş itdiren ancak sebû birdir (R33)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM CEMİYET

I. ŞAHISLAR

A. OSMANLI NESLİ¹

Dîvanda Osmanlı soyundan toplam 13 kişinin ismi anılmaktadır. Bunlardan dokuzu Osmânî pâdişâhı olup dördünün ismi dolaylı yoldan zikredilir. Ayrıca üç şehzâde ve bir de vâlîde sultânın adı geçmektedir.

1. OSMÂNLI PÂDİŞÂHLARI

Dîvanda ismi doğrudan geçen beş Osmânî pâdişâhının isimlerini ve isimlerinin kaç manzûmede anıldığını şu şekilde sıralayabiliriz:

II. Maḥmûd, 5 manzûmede;

‘ Abdü’l-mecîd Ḥân, 38 manzûmede;

‘ Abdü’l-‘ azîz Ḥân, 197 manzûmede;

V. Murâd, 19 manzûmede;

II. ‘ Abdü’l-ḥamîd Ḥân, 5 manzûmede.

¹ Bu bölümün yazılmasında şu eserlerden faydalanılmıştır:

Ahmet Akgündüz, Sait Öztürk; Bilinmeyen Osmanlı, OSAV Yay.. 1999.

Ahmet Râsim, Osmanlı Târîhi, Hikmet Neşriyat, C. IV.

Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, “I. Meşrutiyet Ve İstibdat Devirleri; 1876-1907”, TTK Basımevi, C. 3, Ankara 1983.

Enver Ziyâ Karal, Osmanlı Târîhi, C. V.

Fâhir Armaoğlu, Siyâsî Târîh, Ankara, 1973.

İ.H. Danişmend, Kronoloji, C. IV, İstanbul 1961.

İbnülemin Mahmut Kemâl, Son Sadrâzamlar, C. I-III, İstanbul 1940.

İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, C.I, İstanbul 1988.

Joseph V. Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Emir Yay. C. IX-X.

Osmanlı Devleti 1600-1908 (Türkiye Tarihi 3), Cem Yay.2000.

Ömer Faruk Yılmaz, Belgelerle Osmanlı Tarihi, Osmanlı Yay., C IV.

Stanford Show, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Çevirmen: Mehmet Harmancı, CII. İstanbul.1983.

Ziya Nur Aksun, Osmanlı Tarihi Osmanlı Devletinin Tahlilli Tenkitli Siyasi Tarihi, Ötüken Neş., C V- VI., 1994.

Görüldüğü üzere, Sultân ‘Abdü’l-‘azîz için yazılan manzûmeler diğer pâdişâhlar için yazılan manzûmelerin neredeyse üç katına karşılık gelmektedir.

Şimdi, yukarıdaki sıraya göre “Fâzıl Dîvânı’nda geçen Osmânlı Padişâhları”nı, Dîvanda ele alınmalarına vesile olan önemli târihi olayları da vererek, değerlendirelim:

a. Maḥmûd Ḥân (1784-1839)

a.1. I. Abdülhamid’in Nakşîdil Sultân’dan olma oğludur. IV. Mustafa’nın yerine 28 Temmuz 1808’de tahta çıkmıştır.

Dîvanda “Maḥmûd Ḥân-ı ‘Adlî” ve “Maḥmûd Ḥân-ı Şânî” gibi isimlerle de anılmaktadır..

a.2. II. Mahmud, Abdülmecid Han’ın (Kendisi vefât ettikten sonra tahta ‘Abdü’l-mecîd Ḥân geçmiştir².) ve Abdülaziz Han’ın babasıdır; “‘Abdü’l-‘azîz Ḥân Bin Maḥmûd Ḥân-ı Şânî”³.

a.3. Yeniçeriler, ocaklarının bekâsı için çalışmaktadır. Bu amaç adeta gözlerini kör etmiştir; iyiyi kötüyü ayıramaz olmuşlardır.

Serserîler çalışup ocaklarıñ ibkâsına

Farḡ u temyîz idemezler idi hiç nîk ü bedi(T401/6)

O şoursuzlar topluluğu (Yeniçeriler) fesat kapısını açmıştır, oysa pâdişâhın amacı ocağı ıslâh etmektir:

Açdı ebvâb-ı fesâdı ol gürûh-ı bî-şu‘ûr

Zâtınıñ ıslâh itmek idi gerçi maḡşadı (T401/5)

Yeniçeri Ocağı II. Mahmut zamânında, İstanbul esnafı, ulema, medrese öğrencileri ve Topçu ocağının da pâdişâh taraftarı olması sayesinde, 16 Haziran 1826’da kaldırılmıştır. Bu olay târihe hayırlı vaka manasındaki “Vaka-i Hayriye” ismiyle geçer.

Yeniçeri ocağını ref’ idicek Maḥmûd Ḥân

Her biri ‘işyân idüp buldı cezâ-yı merşadı (T401/4)

²Bkz:T1/1.

³Bkz:T3/bş.

Nasihat Yeniçerilere tesir etmemiştir⁴. Fâzıl Paşa'nın babası Mustafâ Nûrî Efendi bu olay esnasında şehit olmuştur.

Eylediler remy-i seng-i bî-ḥesâb ile şehîd

Ḥaşr olunca añılır meşhedle câ-yı merḳadı (T401/8)

a.4. Sultân II. Mahmud'un ismi bir kez de, kendisinin zabtiyye nâzırı Mehmet Paşa'nın vefâtı münâsebetiyle kaleme alınan 7 beyitlik târîh manzûmesinde zikredilir⁵.

a.5. Sultânın ismi son olarak "ömrünün uzun olması dileğiyle" "İcâzetnâme"⁶ kısmında zikredilir.

b. Abdü'l-mecîd Ḥân (1823-1861)

Babası Sultân II. Mahmud ve annesi Bezmiâlem Vâlide Sultân'dır. 1 Temmuz 1839'da babasının vefâtı üzerine tahta geçmiştir.

b.1. Sultân Abdülmecid'in cülûsu için bir 5 beyitlik⁷, bir de 2 beyitlik târîh manzûmesi kaleme alınmıştır⁸. (1255)

b.2. Dönemin devlet adamları münâsebetiyle anılır:

Rüşdi Paşa, Abdülmecid Han'ın sadrâzamıdır⁹.

Rûm ili serdârı Ömer Paşa için yazılan kasîdede pâdişâhın övgüsü de bulunmaktadır¹⁰. (8-17 beyitler Sultân Abdülmecid'in övgüsünü muhtevîdir.)

Osman Paşa için yazılan ve Osman Paşa'nın Bosnâ vâlisi oluşuna düşülen târîhi de içeren kasîde devrin pâdişâhına övgü ile başlar¹¹. (ilk 11 beyit pâdişâha övgüdür.)

Sultân Abdülmecid, Safvetî Paşa'yı "Meclis-i Vâlâ" reisi yapmakla çok doğru davranmıştır¹²; vezîrini bulmuştur¹³.

⁴ Bkz:T401/7.

⁵ Bkz:T420/6.

⁶ Bkz: İc. 594.

⁷ Bkz:T1.

⁸ Bkz:T2.

⁹ Bkz:K3/1.

¹⁰ Bkz:K7/8.

¹¹ Bkz:K8/1.

¹² Bkz:K10/10.

¹³ Bkz:K11/6.

Fuad Paşa'nın Tanzîmat Meclisi reisi olması Sultân'ın teveccühüdür. T70/1

Reşîd Paşa¹⁴'yı sadârete getirmiştir¹⁵.

b.3. Yanan bir semahâneyi (semâhâne-i hânkâh-ı şerîf/ mahal-i ney-zenân) yeniden yaptırmıştır. Bu vesîleyle her biri 9 beyitlik iki târîh manzûmesi kaleme alınmıştır. (1274)

Yapdı nev dergâh-ı Mevlânâyı Hân ' Abdü'l-mecîd

Tekye ihyâ kıldı Hân ' Abdü'l-mecîd zîb ü bihîn (T41/9)

Mişâlsizdir bu maḥfil yapdı Hân ' Abdü'l-mecîd a' lâ

Yapıldı Ferḳadân-mânend resmi muṭrib-i eyvânı (T42/9)

Ayrıca, Sarây-Bosna'da kışla inşâ ettirmesi hasebiyle 5 beyitlik bir târîh manzûmesi kaleme alınmıştır¹⁶.(1277)

b.4. Sultân Abdülmecid'in Şevkefâ Sultan'dan olma oğlu Sultân V.Murâd'ın tahta geçişini tebrîk için düşülen bir târîhte babası olması hasebiyle ismi anılır:

İcmâ'-ı ümmet beyati ile serîri kıldı câh

' Abdü'l-mecîdiñ necli kim oldu şeh-i ' âlem-penâh (T108/1)

b.5. Pâdişâhın yeni yılını tebrîk için de târîhler yazılmıştır;

¹⁴ Zamânın Hâriciye nâzırı olarak Londra ve Pâris'te "Islahat" hazırlıkları için ve Islahatların getireceği faydaları belirlemek üzere temaslarda bulunmuştur. Mısır meselesi için hemen İstanbul'a döner. Genç pâdişâh Abdülmecid'e yardımcı olmak amacıyla Avrupa'nın memnuniyetini sağlayacak bir reform programı hazırlamaya girişir. Bizzat hazırladığı Gülhâne Hatt-ı Hümâyunu (Tanzîmat Fermânı) ile bunu sağlamaya çalışır. Bu fermanla başta Osmanlı sosyal, siyâsî ve fikrî hayatı olmak üzere tüm yaşayış top yekun bir değişiklik sürecine girer.

¹⁵ Bkz: T171/1.

¹⁶ Bkz:T58.

1257 senesi 3 kez¹⁷, 1262 senesi 4 kez¹⁸, 1265 senesi 3 kez¹⁹, 1270 senesi 1 kez²⁰, 1272 senesi 2 kez²¹, 1273 senesi 2 kez²², 1274 senesi 1 kez²³, 1275 senesi 1 kez²⁴, 1276 senesi 5 kez²⁵, 1277 senesi 3 kez²⁶, 1278 senesi 2 kez²⁷ ve 1280 senesi 1 kez²⁸ tebrik edilmiştir.

c. 'Abdü'l-'azîz Hân (1830-1876)

II. Mahmud'un Pertevniyâl Vâlide Sultân'dan olma oğludur. Sultân Abdülmecid'in kardeşidir. Kardeşinin vefâtı üzerine 25 Haziran 1861'de tahta çıkmıştır.

Daha önce belirttiğimiz gibi, Dîvânda zikri en çok geçen Osmanlı pâdişâhı Sultân Abdülaziz'dir. Dolayısıyla sultânın ismi çeşitli ilgililerle müteaddit defâlar zikredilir. Bu yüzden, ilgilerin daha sarîh bir biçimde ortaya konması amacıyla tasnif yapmayı uygun gördük:

c.1. Cülûsu Münâsebetiyle

Cülûsunu tebrik için 61 beyitlik bir kasîde kaleme alınmıştır; kasîdenin son mısraı sultânın cülûsuna düşülmüş bir târihtir²⁹. (1277)

Ayrıca, cülûsu tebrik için 9 beyitlik bir târîh manzûmesi yazılmıştır³⁰.

¹⁷ Bkz:T219, T220, T246.

¹⁸ Bkz:T221, T222, T223, T224.

¹⁹ Bkz:T225, T226, T227.

²⁰ Bkz:T228.

²¹ Bkz:T230, T231.

²² Bkz:T232, T233.

²³ Bkz:T234.

²⁴ Bkz:T235.

²⁵ Bkz:T236, T237, T240, T241, T242.

²⁶ Bkz:T229, T238, T239.

²⁷ Bkz:T243, T244.

²⁸ Bkz:T245.

²⁹ Bkz:K2.

³⁰ Bkz:T3.

c.2. Devlet Adamlarının Makam Tebriki Münâsebetiyle

Hem makamları kendilerine veren kişi olması hem de hâdiselerin onun zamânında cereyân etmesi hasebiyle ismi zikredilir.

Emin Âli Paşa'yı³¹, Fuad Paşa'yı³², Mahmud Paşa'yı³³ sadârete; Yusuf Kâmil Paşa'yı Meclis-i Vâlâ reisliğine getirmiştir³⁴; Mazlum Paşa'ya³⁵ ve Mustafa Paşa'ya³⁶ vezirlik rütbesi vermiştir. Vecîhi Paşa'yı Meclis-i Vâlâ âzâsı yapmıştır³⁷. Hüsâmü'd-dîn Efendi'yi şeyhülislâm³⁸; Refik Efendi'yi Anadolu kazaskeri³⁹; Mümtâz Efendi'yi evkâf nâzırı yapmıştır⁴⁰. Hasan Fehmî Efendi'ye Anadolu pâyesi vermiştir⁴¹.

c.3. Oğullarının Doğumu ve Sünneti Münâsebetiyle

Oğulları Şehzâde Yûsuf İzzü'd-dîn⁴² (1277) ve Şehzâde Mahmûd Celâlü'd-dîn⁴³ (1279) doğumu için düşülen târîhlerde babaları olması ilgisiyle adı anılır.

Oğlu Şehzâde Celâlü'd-dîn'i 1287'de sünnet ettirmiştir⁴⁴.

Sâl-i nevde sûri icrâ kıldı şeh ' Abdü'l-' azîz

Sa' d ola sûr-ı hıtânı kıldı sultân-ı zamân (K16/25)

Şehzâde Yûsuf İzzü'd-dîn'in sünneti (1287) için yazılan târîh manzûmesinde "ak bıyık görmesi" (ömrünün uzun olması) dileğiyle ismi zikredilir:

³¹ Bkz:K4/5.

³² Bkz:T14/5.

³³ Bkz:T154.

³⁴ Bkz:K12/7.

³⁵ Bkz:K13/7.

³⁶ Bkz:K15/3.

³⁷ Bkz:K14/4.

³⁸ Bkz:T19/2.

³⁹ Bkz:T22/6.

⁴⁰ Bkz:T62/6.

⁴¹ Bkz:T23/5.

⁴² Bkz:T33/1.

⁴³ Bkz:T34/1 T35/1.

⁴⁴ Bkz:K16.

Aķ bıyık görsün Şeh-i ‘ Abdü’l-‘ aziz bu dehrde
Sünnet oldu b-Őaf Őehzde ‘ İzzü’d-dn bu yıl (T36/11)⁴⁵

c.4. Annesi Mnsebetiyle

Annesi, Pertevniyal Vlide Sultn’ın yaptırdığı cmii⁴⁶ ve eŐme⁴⁷ ile yeni yılının tebrik edilmesi⁴⁸ dolayısıyla yazılan trhlerde adı anılır.

c.5. Yaptığı ve Yapılan İnaaatlar Mnsebetiyle

c.5.1.Hayır İin Yapılanlar:

Őehzde Sultn Mehemed Cmii’ni tmir ettirmesi hasebiyle 11 beyitlik bir trh manzmesi kaleme alınmıŐtır⁴⁹. (1281)

Altunzde Cmii onun syesinde inŐ edilmiŐtir⁵⁰. Şehitlerin rhu iin eŐme yaptırmıŐtır⁵¹

Sadrzmı, Âli Paşa bir cmii yaptırmıŐtır⁵².

c.5.2.Diğerleri:

Beylerbeyi Shili’ne bir sary inŐ ettirmiştir. (1281) Bu vesileyle 15 beyitlik bir trh manzmesi yazılmıŐtır⁵³. İspene’de kışla yaptırmıŐtır⁵⁴.

⁴⁵ Ayrıca, bkz:T153.

⁴⁶ Bkz:T37/1 T50/1, T50/7.

⁴⁷ Bkz:T158/2.

⁴⁸ Bkz:T152/1.

⁴⁹ Bkz:T40/1.

⁵⁰ Bkz:T44/2.

⁵¹ Bkz:T54/7.

⁵² Bkz:T39/1.

⁵³ Bkz:T47.

⁵⁴ Bkz:T59/7.

c.6. Yeni yıl Tebrikleri Münâsebetiyle

1278 senesi (biri 7 beyit⁵⁵, dokuzu 1 mısra⁵⁶) 10 kez; 1279 senesi (biri 7beyit⁵⁷, on altısı 1 mısra⁵⁸) 17 kez; 1280 senesi (biri 7beyit⁵⁹, yirmisi 1 mısra⁶⁰) 21 kez; 1281 senesi (biri 11beyit⁶¹, yirmi ikisi 1 mısra⁶²) 23 kez; 1282 senesi (biri 41 beyit⁶³, on biri 1 mısra⁶⁴) 12 kez; 1283 senesi (biri 7beyit⁶⁵, yirmi biri 1 mısra⁶⁶) 22 kez; 1284 senesi (biri 9 beyit⁶⁷, on dördü 1 mısra⁶⁸) 15 kez; 1285 senesi (biri 9 beyit⁶⁹, yedisi 1 mısra⁷⁰) 8 kez; 1286 senesi (biri 31 beyit⁷¹, sekizi 1 mısra⁷²) 9 kez; 1287 senesi (biri 9 beyit⁷³, onu 1 mısra⁷⁴) 11 kez; 1288 senesi (üçü 2 beyit⁷⁵, üçü 1 mısra⁷⁶) 6 kez; 1289 senesi (üçü 2 beyit⁷⁷, altısı 1 mısra⁷⁸) 9 kez; 1290 senesi (tamamı 1mısra⁷⁹) 4 kez tebrik edilmektedir.

c.7. Diğer Münâsebetler

Kendisinden sonra, Sultân Abdülmecid'in oğlu V.Murad tahta geçmiştir⁸⁰.

Asîr'i fethetmiştir⁸¹

⁵⁵ Bkz:T4.

⁵⁶ Bkz:T247, T248, T249, T250, T251, T252, T253, T254, T255.

⁵⁷ Bkz:T5.

⁵⁸ Bkz:T256, T257, T258, T259, T260, T261, T262, T263, T264, T265, T266, T267, T268, T269, T270, T271.

⁵⁹ Bkz:T6.

⁶⁰ Bkz:T272, T273, T274, T275, T277, T278, T279, T280, T281, T282, T283, T284, T285, T286, T287, T288, T289, T290, T291, T292.

⁶¹ Bkz:T7.

⁶² Bkz:T293, T294, T295, T296, T298, T300, T301, T302, T303, T304, T305, T306, T307, T308, T309, T310, T311, T312, T313, T314, T315, T316.

⁶³ Bkz:T8.

⁶⁴ Bkz:T317, T318, T319, T320, T321, T323, T324, T325, T326, T327, T328.

⁶⁵ Bkz:T9.

⁶⁶ Bkz:T322, T329, T330, T331, T332, T333, T334, T335, T336, T337, T338, T339, T340, T341, T342, T343, T344, T345, T346, T347, T348.

⁶⁷ Bkz:T10.

⁶⁸ Bkz:T349, T350, T351, T352, T353, T354, T355, T356, T357, T358, T359, T360, T361, T362.

⁶⁹ Bkz:T11.

⁷⁰ Bkz:T363, T364, T365, T366, T367, T368, T369.

⁷¹ Bkz:T12.

⁷² Bkz:T370, T371, T372, T373, T374, T375, T376, T377.

⁷³ Bkz:T13.

⁷⁴ Bkz:T378, T379, T380, T381, T382, T383, T384, T385, T386, T387.

⁷⁵ Bkz:T95, T96, T97.

⁷⁶ Bkz:T388, T389, T390.

⁷⁷ Bkz:T98, T99, T100.

⁷⁸ Bkz:T391, T392, T393, T394, T395, T396.

⁷⁹ Bkz:T397, T398, T399, T400.

⁸⁰ Bkz:T103/1.

⁸¹ Bkz:T49/13.

Son olarak İcâzetnâme’de ömrünün uzun olması dileğiyle anılır⁸².

d. V.Murâd (1840-1905)

Sultân Abdülmecid’in Şevfzâ Sultân’dan olma oğludur.

Dîvânda “Murâd Hân, Murâd- ı Hâmis Hân, Şeh Murâd, Sultân Murâd” gibi adlarla anılan pâdişâh sadece cülusunun tebrîki ilgisiyle ele alınır.

Tahta çıkışı münâsebetiyle biri 11 beyitlik⁸³, biri 9 beyitlik⁸⁴, ikisi 3 beyitlik⁸⁵, dokuzu 2 beyitlik⁸⁶ ve altısı 1 beyitlik⁸⁷ toplam 19 târîh manzûmesi kaleme alınmıştır. (1292-93)

e. II. ‘Abdü’l-hamîd (1842-1918)

Sultân Abdülmecid’in Tîrimüjgân Kadın Efendi’den olma oğludur. 31 Ağustos 1876’da tahta çıkmıştır. (1292)

Padişâh oluşu 1 beyitlik bir târîhle kaydolunur:

Târîhini kıldı ‘ayân Fâzıl tamâmıyla beyân

Şâhen-şeh-i dâd-ı zamân oldı Şeh-i ‘Abdü’l-hamîd (T213)

Pâdişâhın yeni yılı her biri 2’şer beyitlik beş târîh manzûmesiyle tebrîk edilir⁸⁸. (1295)

Son olarak İcâzetnâme’de ömrünün uzun olması dileğiyle anılır⁸⁹.

2. İSİMLERİ DOLAYLI OLARAK ANILAN OSMANLI PADİŞAHLARI

V.Murâd, kendinden önce gelen “Murâd-ı Evvel (I. Murâd), Murâd-ı Sâni (II. Murâd), Murâd-ı Sâlis (III. Murâd) ve Murâd-ı Râbi’ (IV. Murâd)’in şânına lâyık bir hükümdardır.

⁸² Bkz:İc. 594.

⁸³ Bkz:T17.

⁸⁴ Bkz:T15.

⁸⁵ Bkz:T18, T101.

⁸⁶ Bkz:T16, T102, T103, T104, T105,T106, T107, T108, T109.

⁸⁷ Bkz:T206, T207, T208, T209, T210, T211.

⁸⁸ Bkz:T110/2, T111/2, T214, T215, T216.

⁸⁹ Bkz:İc. 594.

Şeh Murâd-ı evvel ü şânî vü şâlis râbî' in
Şübhesiz ervâhını şâd eyledi Rabbü'l-'ibâd (T17/3)

3. PERTEVNIYAL VÂLİDE SULTÂN

‘ Abdü'l-'azîz Hân’ın vâlidesi Pertevniyal Vâlîde Sultân’ın câmii yaptırması münâsebetiyle bir 7 beyitlik⁹⁰, bir de 11 beyitlik⁹¹ (1287-88); çeşme yaptırması münâsebetiyle de 2 beyitlik bir târîh manzûmesi kaleme alınmıştır⁹². (1288)

Ayrıca, Vâlîde Sultân’ın yeni yılı tebrik edilmektedir⁹³. (1286)

4. ŞEHZÂDELER

a. Şehzâde Mehmet

“Şehzâde Sultân Mehemmed Câmîi”, gâyet harap durumda iken Sultân Abdülaziz tarafından tâmir edilmiştir⁹⁴.

Câmîi -i şehzâde olmuş idi gâyetle harâb

Eyledi ta' mîri ile ol şehi Hâk kâmbîn (T40/6)

b. Yûsuf ‘ İzzü’ d-dîn

Sultân Abdülaziz’in oğludur. Doğumu için bir 9 beyitlik⁹⁵ (1274); sünneti için biri 11 beyitlik⁹⁶, diğeri 2 beyitlik⁹⁷ 2 târîh manzûmesi kaleme alınmıştır. (1287)

c. Celâlü’ d-Dîn

Sultân Abdülaziz’in diğeri oğludur. Doğumu için biri 11 beyitlik⁹⁸, diğeri 7 beyitlik⁹⁹ iki târîh manzûmesi yazılmıştır. (1279) Sünneti münâsebetiyle yazılan 25 beyitlik kasîdenin¹⁰⁰ son mısraı 1287 târihini vermektedir.

⁹⁰ Bkz:T50.

⁹¹ Bkz:T37.

⁹² Bkz:T158.

⁹³ Bkz:T152.

⁹⁴ Bkz:T40.

⁹⁵ Bkz:T33.

⁹⁶ Bkz:T36.

⁹⁷ Bkz:T153.

⁹⁸ Bkz:T34.

⁹⁹ Bkz:T35.

¹⁰⁰ Bkz:K16.

B. HÜKÜMDARLAR

Dîvanda Osmanlı Devleti haricinde zikri geçen hükümdarları (veya hükümdar dengi makamdakileri) 3 kısımda değerlendirdik. İran hükümdarlarını mitolojik kahramanlarla (ki birçoğu hem hükümdar hem de mitolojik şahsiyettir) birlikte aldık. Bunlardan ilkinde müstakilen, ara başlıksız “İskender”i, diğer kısımda “Moğol Hükümdarları”nı ve son kısımda da “Zâlim Hükümdarlar”ı ele aldık.

1. İSKENDER¹

Dîvanda “İskender-i Sâni” ve “Sikender” gibi isimlerle de geçen İskender-i Zülkarneyn’i “âb-ı hayât”, “hükümdarlık, cihangirlik, şöret ve ihtişam” ve “sedd” ilgileriyle ele aldık.

a. Âb-ı Hayât

İskender’in Hızır ve İlyâs’la birlikte âb-ı hayâtı aramaya çıkmasına atıfta bulunmaktadır:

Demâdem muntazırdır Hızır u İlyâs reh-güzârında
Cenâb-ı Şevketîdir var ise İskender-i şânî. (K2/18)

b. Hükümdarlığı², Cihangirliği³, Şöhreti ve İhtişamı

Sultân Abdülmecit, hükümdarlık vasıfları bakımından İskender’e benzemektedir⁴; Feridun ve İskender Sultân Abdülaziz’in zamânında yaşasalar onunkapıcısı olurlardı. (ona hizmet etmek dilerlerdi)⁵

İskender’in, Fuad Paşa gibi bir (Abdülaziz’in seraskeri) seraskeri hiç olmamıştır⁶.

İskender, Dara ve Kayser; Sultân Abdülaziz’in Beylerbeyi Sâhili’ne yaptırdığı sarâyın mislini yapmamışlardır.

Yapmadı İskender ü Dârâ vü Kayser mişlini

Oldı bu sâhil-serâ ‘âlemde yektâ dek-nişîn (T47/10)

¹ Eski kültürümüzde iki İskender vardır. Birincisi Makedonyalı İskender (İskender-i Yunânî) ve diğeri Kur’ânî kerimde de zikri geçen (Kehf 83-98) İskender-i Zülkarneyn’dir. İlki, yani Büyük İskender zâlim bir hükümdar olarak bilinirken diğerrinin “peygamber” veya “Sâlih kul” sayılmasına vesile olan iyi huyları vardır. Fâzıl Dîvânî’nda, “âb-ı hayât, Hızır, zulumât, ordusunun çokluğu, cihangirliği ve seddi” ile kurulan ilgilerden de anlaşılacağı üzere, mevzubahis İskender; “Zülkarneyn”dir. (Ayrıca, bkz: İskender-nâme, Ahmedî “inceleme-tıpkıbasım”, İsmâil Ünver, TDK yay., 1983.)

² “Gerçekten biz onu yeryüzünde büyük bir kudret sâhibi kıldık.....”(Kehf84-85)

³ “Biz, haksızlık edeni cezalandıracağız....” (Kehf87)

⁴ Bkz:K8/5.

⁵ Bkz:K2/32.

⁶ Bkz:T54/4.

Kendini beğenmiş nâkes kişi makam ve gurur sarhoşluğuyla kendini İskender'den bile üstün zannetmektedir⁷. Câhil, İskender gibi bir cihangir olmayı hayal etmektedir⁸.

Zamânın önde gidenleri (önemli makam sâhipleri) davul ve kös sesi ile⁹ dünyâyı doldursa bile yine İskender gibi şöhret sâhibi olamazlar.

Ricâl-i ‘aşr İskender gibi şöhret-şi‘âr olmaz

Cihânı pür-ğanin itse şadâ-yı ta-bl u kös ile (G267/3)

“Tevfik”in temeli sağlam olamazsa, İskender gibi cihâna sâhip olursa bile, “tevfik” göstermeye kudret yetmez¹⁰.

c. Sedd-i İskender¹¹

Bosna vâlisi Osman Paşa'nın yaptırdığı köprü¹² ve Abdülaziz Han zamânında yapılan Yıldız Tâbiyesi¹³ “Sedd-i İskender” gibi sağlam olmuştur.

İki beyitte de “Sedd-i İskender” mücerred kavramların somutlaştırılmasında kullanılmıştır. Nasıl İskender'in seddi iki dağın arasını kapatmışsa, bu zamanda, “rahatlık/ ferahlık”ın da önü öyle tikanmıştır. (Bu zamanda rahatlık kalmamıştır)¹⁴

Doğruluk caddesindeki yolların geçişleri İskender'in seddi gibi kapatılmıştır.(Bu zamanda doğruluk da kalmamıştır)

Her taraf mesdûd olmuş sedd-i İskender gibi

Câdde-i râh-ı şavâbîn reh-güzârı kalmamış (G140/5)

⁷ Bkz:G142/2.

⁸ Bkz:Kt34/1.

⁹ Bilindiği gibi sancak ile beraber “davul” pâdişâhlık; hükümdarlık alâmetidir. (Bir misal olmak üzere; Osman Gâzi, Selçûkî sultanının gönderdiği davul ve sancak ile beyliğini ilan etmiştir.)

¹⁰ Bkz:G184/2.

¹¹ “Nihayet iki sed arasına ulaşınca onların önünde nerede ise hiç söz anlamayan bir kavim buldu.”(Kehf 93) Onlar: “Ey Zülkarneyn! Gerçekten Yecüc ve Mecüc yeryüzünde bozgunculuk yapıyor. Bizimle onların arasına bir sed yapmana karşılık sana bir vergi verelim mi?” dediler (Kehf 94) Zülkarneyn dedi ki: “Rabbimin beni içinde bulundurduğu şey, daha hayırlıdır. Siz bana insan gücüyle yardım edin de sizinle onların arasına sağlam bir engel yapayım.”(Kehf 95) “Siz bana demir kütleleri getirin.” Nihayet iki dağın arasını aynı seviyeye getirince Zülkarneyn, “Körükleyin...” dedi. Sonra onu bir ateş haline koyunca: “Bana erimiş bakır getirin de üzerine dökeyim.” dedi. (Kehf 96) Artık Yecüc ve Mecüc onu ne aşabildiler ne de delebildiler. (Kehf 97)

¹² Bkz:T60/5.

¹³ Bkz:T164/1.

¹⁴ Bkz:G48/3.

(MOĞOL HÜKÜMDARLARI)

2. HÛLÂĞÛ HÂN

Meşhur Moğol hükümdarı Cengiz'in torunudur. Dâimâ sevgili için müşebbehünbih olarak kullanılır. Benzetme yönleri ise acımasızlık¹⁵ ve kan dökücülük¹⁶, can alıcılık ilgileri etrafındadır.

.....

Hülâgû Hân oğur eyne'l-mefer nâm u nişânından

O kâfir-kîş meyl itsün uşanmış varsa cânından (ThXIV/1)

Sevgili; Hülâgû gibi sürekli emirler vermekte, yasaklar koymaktadır¹⁷, âşıkları katletmek hevesiyle Hülâgû gibi bir Acem kılıcı kuşanmıştır¹⁸.

Sâkî, sürâhiyi bezme ok gibi uzatmıştır; (sürâhiyi ok gibi kullandığı için) yayı olmadan da Hülâgû gibi savaş meydanı kurabilmiştir¹⁹.

3. TİMÛR

Türk-Moğol soyundan meşhur bir hükümdardır. Dîvanda gerçek kişiliğiyle ele alınmakta; savaşçı bir hükümdar oluşu ve şöhretiyle mevzubahis edilmektedir.

Zebûn-ı peñçe-i çahr itmesem bir demde biñ Sâmi

Anıñçün almışım Timûr-veş bu şöhret ü nâmı

.....

(ThXIV/4)

Akılsızlar kendilerini bazen Süleymân, Hüsrev , Dârâ ve bazen da Timur (gibi şöhretli) sanırlar²⁰.

¹⁵ Bkz:G217/1.

¹⁶ Bkz:G222/3.

¹⁷ Bkz:G13/5.

¹⁸ (Hülâgû Han, İran'da hüküm sürmüş İlhanlılar devletini kurmuştur.) Bkz: G141/2.

¹⁹ Bkz:G313/4.

²⁰ Bkz:G69/6.

(ZÂLİM HÜKÜMDARLAR VE HALİFELER)

4. NEMRÛD

Bâbil hükümdârı, Bâbil Kulesi'ni yaptıran ve Hz. İbrâhim'i ateşe attıran meşhur zâlim hükümdar.

Dîvanda kendini beğenmişliği (Tanrılık iddiasında bulunması) ve Hz. İbrâhim'i ateşe attırması olayına²¹ yapılan atıflarla anılır.

Ġaraż mülk-i vücûdı zâhidâ maĥv eylemekdir hep

Saĥa ĥod-bînligiĥ Nemrûddan 'illet mi ĥalmıĥdır (G76/6)

Mübâhât eylemiş pür-sûz-ı 'aşĥ olmaĥda pervâne

Bilür kim âteĥ-i Nemrûd dönmişdi gülistâna

..... (ThVII/4)

5. FİR'AVN

Allahlık iddiasında bulunduĥu için Hz. Musa'nın mücâdele ettiĥi Mısır hükümdârı. Firavunun boĥulmasına²² atıfta bulunmaktadır.

Eĥĥiyâ eyne'l-mefer döndü ĥireye ye'sle

Başdı maĥzûlîni Fir'avnî gibi baĥr-i sefid (T12/17)

6. YEZİD

Muaviye'nin oĥlu ve Emevî devletinin ikinci halifesi, Kerbelâ vakası onun zamânında olmuştur.

Hz.Hasan ile Hz. Hüseyin'i o ĥehît etmiştir²³. Kerbelâ olayının müsebbibi olduĥu için dâima hakaretlerle ismi zikredilir:

²¹ Daha fazla bilgi için bkz: M. Asım Köksal, Peygamberler Târîhi, sf. 152-159.

²² Firavun âilesi (Bakara 50, Enfâl 54), orduları (Zâriyât 40) ve berâberindekiler (İsrâ 103) boĥulmuşlardır. Bilindiĥi gibi Firavun tam boĥulacaĥı sırada îmân ettiĥini söylemiştir. (Yûnus 90)

²³ Bkz:MsII/1.

Yezîd-i kâfir ü bed-ḥilkat ü bî-raḥm ü bî-dîni
 Ḥudâ-yı Lâ-yezâliñ düşmen-i şâyân-ı nefrîni
 Her ân la' netle yâd it ol ḥabîş-i fitne-âyîni
 Meded 'âşîk muḥarremdir bugünkü gün de mâtemdir
 Anîñ-çün gice gündüz dîde-i terden aḳan demdir (MhI/6)

Cihâmı eyledi ol ḥâin-i bed-ḥû bütün maḡmûm
 Sürer ḥaşre-degin bu da' vî-i Âl-i 'Abâ ma' lûm
 Yezîdiñ cinsine la' net oḳu kim olasın merḥûm
 Meded 'âşîk muḥarremdir bugünkü gün de mâtemdir
 Anîñ-çün gice gündüz dîde-i terden aḳan demdir (MhI/7)

Dünyâya onun gibi bir “habîş” gelmemiştir²⁴; herkes tarafından ayıplanmış biridir²⁵; o ve arkadaşları dâimâ “lânet”le anılmalıdır²⁶; âşîklar aslâ onun lanetlenmiş yolunda yürümez (onu takip etmezler)²⁷; kaba sofu, ne zamân Kerbelâ olayı anılsa Yezid'in tarafını tutar²⁸.

²⁴ Bkz:K18/18.

²⁵ Bkz:T12/29.

²⁶ Bkz:MsII/4.

²⁷ Bkz:G56/3.

²⁸ Bkz:ThXXIX/2.

C.İRAN HÜKÜMDARLARI VE MİTOLOJİK KAHRAMANLARI

1.CEM

Şark mitolojisinde şarap ve içkinin mucidi, hükümdar.

a. Hükümdarlığı

Tacı²⁹ ve tahtı³⁰ meşhurdur, kendisine Cemşid³¹ de denir.³²

Cemin hükümdarlığına atıfla, makamı “Cem-câh” şekliyle övgü için kullanılmaktadır.

Abdülaziz Asîr’i fethetmesiyle³³, Fuad Paşa Tanzîmat reisi olmasıyla³⁴, Sultân Murâd cülûsuyla³⁵, bu makama sâhip addedilmektedir.

Bir beyitte de bu makamın sâhibi âşık gönlü sayılmaktadır:

Dil-i ‘âşıkdır iqlîm-i cihânîñ şâh-ı Cem-câhı

Muraşsa‘ tâc-ı zerdîr kıbbe-i mînâ-yı istiğnâ (G6/2)

b. Mey, Câm (Kadeh; Sâgar; Peymâne)

Cemin hükümdarlığından âlemin elinde sâdece bir kadeh kalmıştır:

Mürüvvet bâbı sedd oldı çıqaldan dest-i Hâtemden

Yed-i ‘âlemde kıaldı bir piyâle devlet-i Cemden (G252/1)

²⁹ Bkz:ThX/4.

³⁰ Bkz:G47/2.

³¹ Bkz:G94/1.

³² Cem’in tâcı ve tahtı da meşhurdur: “Efsâneye göre Cem dünyâyı dolaşırken Azerbaycan’a gelince burayı beğenip gün doğuşunda yüksek bir yere mücevherlerle süslü bir taht koydurmuş. Güneşin doğuşuna yakın kendi de mücevher işlemeli kaftanlarını giyip bu tahta oturmuş. Güneş doğunca taht, tâc ve kaftan parlamaya başlamış. Halk bunu görünce o güne, yeni gün (nev-rûz); Cem’e de Cemşid (ışık şâhi) demişler.” (Ansiklopedik Dîvan Şiiri Sözlüğü, sf. 96-97)

³³ Bkz:T49/13.

³⁴ Bkz:T70/7 T82/2.

³⁵ Bkz:T105/2 T106/2.

Kadeh, Cem'den mîrastır:

Yed-be-yed mevrûs-ı Cem-i şâhâne meşrebdır kadeh

Mât ider her haşmını ferzâne meşrebdır kadeh (G45/1)³⁶

Cem'in kadehi, üzüntüyü dağıtmaktadır³⁷; onu sunan sâkînin hep rindâne olması istenir³⁸; onun verdiği neşe feyzinden daha bildiktir³⁹; gurur sarhoşluğunun sebebi sayılmamalıdır⁴⁰; tıpkı Cem gibi taht sâhibidir ve muhteşemdir⁴¹; bezmde devreder⁴²; onu sevgili sunarsa insanın akli başından gider⁴³; gönül ehli⁴⁴ ona hasrettir⁴⁵; çemende, çemenin rengiyle uygunluk gösterir⁴⁶; sâkî onu içtiği düşünülen kadıda Cem ihtişamı görmektedir⁴⁷. İhlas kadehinin ne derece kıymetli olduğunu bilen onu bin Cem kadehiyle değişmez⁴⁸; sâkî onu sevgiyle ayaklandırmaktadır⁴⁹; gönül işret meclisinde câmın ayaktaşdır⁵⁰; âşıklar şâhının nedîmidir:

Şâh-ı aşkım câm-ı Cem dâ'im nedîmidir benim

Sâkî-i şahbâ heme yâr-ı kadîmidir benim

.....

(R44)

Gül yüzlü sâkînin cemâli Cemin kadehinden daha neşe vericidir⁵¹; Sâhil, Cem'in câmı mehtâba cânân olsa mehtap vakti başka zevk verir⁵²; Cem'in kadehi âşıklara cism ü cân olmaz, olsa olsa muhabbet kadehi onları teskîn eder⁵³. "Maḥmûr-ı mey-i ye's ü fütûr" olana neşe vermez⁵⁴.

³⁶ Ayrıca, bkz: G46/1.

³⁷ Bkz:G271/1.

³⁸ Bkz:G23/1.

³⁹ Bkz:G7/1.

⁴⁰ Bkz:G26/3.

⁴¹ Bkz:G47/2.

⁴² Bkz:G83/2.

⁴³ Bkz:G94/4.

⁴⁴ Gönül ehlinin ona hasret olması ilgisi akla bir çelişki getirmemelidir. Zira içki kesinlikle haram kılınmıştır. (Bu mana için bkz: Mâide 90-91) Gönül ehlinin, yâni ârifin câmında, ilâhi bâde bulunur. Âşık ilâhi aşkla sarhoş olmak istemektedir. (Bu mana için bkz: Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, sf. 83)

⁴⁵ Bkz:G102/1.

⁴⁶ Bkz:G139/4.

⁴⁷ Bkz:G142/6.

⁴⁸ Bkz:G145/3.

⁴⁹ Bkz:G200/3.

⁵⁰ Bkz:G234/4.

⁵¹ Bkz:G247/1.

⁵² Bkz:G291/1.

⁵³ Bkz:G292/3.

⁵⁴ Bkz:G2/3.

O peri yüzlü sevgili âşıkları ondan mahrum etmektedir⁵⁵, herkeste farklı tesirler uyandırır:

Devrini gördüñ ise câm-ı Cem-i güm-şüdeniñ
 Ne ‘aceb şevki gelür ‘âşık-ı miñnet-zedeniñ
 Fâsık u şeyhde qalmaz eşeri ‘arbedeniñ
 Âb u hâkinde var âşâr-ı ferağ mey-gedeniñ
 Kim ki endûh ile ‘azm itse meserretle döner (ThXX/2)

Sevgili içki içince değişir, meclisi birbirine katar:
 Bezm-i meyde iki câm içse o âlüfte mizâc
 Qızarır ruhları birdenbire mânend-i rücâc
 O sehî-ğad quşanursa kılcı ince bele
 Meclis-i meyi ider Cem gibi ol dem târâc (R35)

Kıtalarda ele alınışıyla “câm” daha gerçektir. Mesela akıllı olan kişi onun vereceği neşeyi hayal bile etmez⁵⁶. Zâhid ile içki meclisinde arkadaş olunmamalıdır:

Qâle almam mâl-i hulyâyı qalender-meşrebim
 Zâhid ile bezm-i câm-ı Cemde hem-dem olamam (Kt76/1)

2. DAHĖĖAK

Cemşid’in yerini almış olan İranlı zalim ve gaddar bir hükümdardır.

Zamânda şikâyet eden şâir onun ölçüsüzlüğüne ve dolaylı da olsa acımasızlığına atıfta bulunmaktadır.

Kimi medh ü kimi zemde DahĖĖak-ı cihân
 Bezm-i erbâb-ı dile ‘azme cesâret idemem (G225/4)

⁵⁵ Bkz:G308/1.

⁵⁶ Bkz:Kt25/1.

3. FERİDÛN

Pişdâdîlerin altıncı pâdişâhı olup Cemşîd sülâlesinden demirci Gave'nin yardımıyla Dahhâk'ı öldürmüştür.

Adaletiyle meşhur bu hükümdar, muhatabın övgüsüne bir aracı olarak kullanılmıştır.

Ferîdun, Sultân Abdülaziz'in şevket ü şânını kıskanmaktadır⁵⁷; Sultân Abdülaziz devrinde yaşasaydı (ancak) onun yüce kapısında kapıcılık yapardı⁵⁸. Emin Ali Paşa⁵⁹ (şan ve şöhret karinesiyle) ve Safvetî Paşa⁶⁰ (tertîbi ile) "Ferdîdun-haşmet" olarak vasıflandırılır.

Mührün sâhibi olmakla "Ferîdun" olunmaz:

Nazm u inşâda Ferîdûnum deyü da'vâ iden

Şâhib-i şadr olamaz çalmağla mührin hâmilîñ (G190/3)

4. BEHMEN

İrân hükümdarlarından İsfendiyâr'ın oğlu Erdşîr'in lakabıdır. Sevgili için müşebbehünbih olarak, "fitne" vech-i şebehiyle kullanılmıştır.

Nedir ol çeşm-i hûnrîziñle halka virdigîñ dehşet

Cihânı târ-ü-mâr itdiñ bütûn ey Behmen-i fitne (G271/3)

5. BEHRÂM

İrân hükümdarlarından. Ömer Paşa'nın övgüsü vesilesiyle "savaşçı" bir hükümdar olarak zikredilir. (İrân mitolojisinde Merih'in savaş tanrısı sayılmasının da tesiri ile olsa gerek.)

Odur Behrâmı 'aşrîñ şiddet-i kahr u şecâ'atde

Nümâyândır düvel 'indinde bir bir farğ u rüçhânı (K7/26)

⁵⁷ Bkz:T8/23.

⁵⁸ Bkz:K2/32.

⁵⁹ Bkz:K4/2.

⁶⁰ Bkz:K10/11.

6. DÂRÂ

Keyâniyân denilen eski Fars hükümdarlarından dokuzuncusu, Keykubad. Tüm beyitlerde saltanatıyla⁶¹ mevzubahis edilmiştir;

“Onun yüce kapısı diğer pâdişâhların sığınağıdır.” Sultân Abdülmecid bu vesileyle Darâ’ya benzetilmektedir⁶².

Sultân Abdülaziz’in Beylerbeyi Sâhili’ndeki sarâyının benzerini ne İskender, ne Dârâ ne de Kayser yaptırmıştır⁶³.

Akılsızlar bazen kendilerini Dârâ (onun saltanatına sahip) sanabilmektedir⁶⁴. Din düşmanı vuslat yolunu Dârâ gibi kesmiştir⁶⁵.

7. NÜŞİREVÂN

İran’ın Sasâniyân sülâlesinden adaletiyle ün yapmış bir hükümdardır.

Sultân Abdülaziz’in yeni yılını tebrik için yazılan târih manzûmesinde Nûşirevân’ın “adalet ve doğruluk” vasfı övgü amacıyla kullanılmıştır:

Bu mülkü eylesün i‘mâr u ihyâ ‘adl u dâd ile

Añılsun haşre-dek âvânı kim Nûşirevân-vârî (T5/4)

8. KEYHÛSREV

Keykâvus’un torunu, Siyâvuş’un oğlu olan meşhur hükümdar. İsmi nin geçtiği iki yerde de saltanatının sembolü olan “tâc”ıyla mevzubahis edilir.

Mevlevî külâhı Keyhüsrev’in (efsânelerde kalan) tâcına benzetilmektedir:

Söylenür efsânelerde efser-i Keyhüsrevî

Ehl-i ‘aşka özgedir andan külâh-ı Mevlevî (G299/1)

⁶¹ Doğrudan saltanatın mevzubahis olduğu beyitler: G171/5, G309/3.

⁶² Bkz:K7/10.

⁶³ Bkz:T47/10.

⁶⁴ Bkz:G69/6.

⁶⁵ Bkz:G301/4.

Hatta, “efser-i Keyhüsrevî” Mevlevî sikkesinin yanında zerre kıymetindedir. (kıymetsizdir)

Sikke-i ‘ulyâsınıñ vardır kemâl-i rif‘ atı
Her mücevherden girânterdir felekde kıymeti
Kul idinmişdir bu dünyâya gelen her devleti
Pâdişehler maḥv ider bir demde şân u şevketi
Zerredir yanında anıñ efser-i Keyḥüsrevî (MhII/4)

9. RÜSTEM

Firdevsî’nin Şehnâme’sinde geçen İranlı ünlü pehlivan ve savaşçı. Genel olarak pâdişâh⁶⁶ ve sevgili ile alakalı⁶⁷ kullanılmıştır:

Sevgili zamânın Rüstemidir⁶⁸. Sevgilinin kılıç gibi kaşları ne Rüstemlere korku vermiştir:

Ne Rüstemler zebûndur bîm-i tîğ-i ebruvânıyla
..... (ThXI/2)

Âşık, rakîbe karşı savaş verir. Savaş denince de akla Rüstem ve Kahraman gelmektedir:

.....
Benim bu rezm-gâhıñ Rüstem-i pür-zûr-ı eyyâmı
Baña kemdir diyen kimdir cihânıñ Qahramânından (ThXIV/4)

10. QAHRAMÂN

Îrân mitolojisinde pişdâdiyân sülâlesinden Tahmurs’un oğlu olarak geçer. “Kâtil” sıfatıyla bilinen Kahramân, Fâzıl Dîvânı’nda farklı bir özelliklerle anılmaz.

Kadeh Kahramân’a benzetilmektedir:
Sînelerde dağ açar ḥalkı ider zâr u nizâr
Cünbiş-i ‘aşkıñ ‘aceb Qahramânıdır qadeḥ (G46/2)

⁶⁶ “Sultân Abdülaziz zamânın Rüstemidir.” Bkz: T8/32.

⁶⁷ Bkz:G95/3.

⁶⁸ Bkz:G16/1.

İki yerde de Rüstem'le birlikte anılır. Sevgili can alıcı bakışlarıyla cihânı târumar etmektedir. Bu haliyle, Kahramanla bir tutulmamalıdır. (Sevgili ondan daha azıdır.)

Cihânı târ-u-mâr eyler nigâh-ı cân-sitâniyla
Anı bir tütma sen eski zamânîñ Ğahramânıyla
O nerm-endâmı gör şimdi nerîmân oldu gitdikçe (ThXI/2)

Âşık, Kahraman'dan daha zayıf değildir. (rakiple savaş söz konusu ise)

.....
Baña kemdir diyen kimdir cihânîñ Ğahramânından (ThXIV/4)

D. BATI HÜKÜMDARLARI

1. ĞAYSER

Eski Roma ve Bizans imparatorlarının lakabıdır. Dîvanda genel bir ifâde olarak memdûhun övgüsü için kullanılmış, özel bir imparator kastedilmemiştir.

Kayser sırasında yaşasaydı Abdülmecid Han'a kul olurdu⁶⁹. Sultan Abdülaziz'in Beylerbeyi Sâhili'nde yaptırdığı sarayın mislini yaptırmamıştır⁷⁰.

Kayser bir beyitte de ay yüzlü sevgilinin kapıcısı olarak tasvir olunmaktadır:

Melik-i Ğayşer olur idi çapuñda der-bân
Sen gibi şûh-ı cihân mâh-liğâ pâdişehiñ (G198/3)

⁶⁹ Bkz:K8/2.

⁷⁰ Bkz:T47/10.

2. NAPOLYON

Fransa imparatoru III. Napolyon. Abdülaziz zamanındaki Fransa'nın durumuna atıfta bulunmaktadır:

Yigirmi yıl şavaşdı rub⁶ -ı meskûn ile Napolyon
Çalışdı kaçba-i teşhîre alsun cümle dünyâyı (Kt36/1)

İmparator uğradığı yenilgi⁷¹ ile maymuna dönmüştür⁷².
Düveliñ cümlesini emrine râm itmiş iken
Döndi maymûna bu yıl imparator Napolyon (Kt37/2)

E. VEZİRLER

1. ÂŞAF

Süleyman Peygamberin veziri. Dîvandaki üç kullanımının tamamı, hakkında manzûme yazılan veziri övmek amacına dayanır.

⁷¹ Fransa Almanya karşısında yenilgiye uğramıştır:
Purusya kralı nâmın Fransızın bir günde mağv itdi
‘ Aceb görmüş mi idi imprator bir böyle rü’yâyı (Kt36/2)

⁷² Napolyon'un yenilmesi, kıtalardan da anlaşılacağı üzere, olumlu ve hatta sevinç verici karşılanmaktadır. Bu tepki 4 yıl sonrası için(1875; 6 Ekim 1875 tarihli karar) makuldür. (esham meselesi; Osmanlı ekonomisinin bozulması, Avrupa'da devletin itibarının sarsılması vs.) Ancak bu yenilgi kısa vadede Osmanlı devletini epeyce olumsuz etkilemiştir. “Bâbîâlî reform programı”nın en büyük destekçisi olan Fransa kaybedilmiş, Rusya da 1856 tarihli Paris Muahede'sinin kendini bağlayan hükümlerini tanımadığını ilan etmiştir. (1871) Böylece Osmanlı Devleti için Rus tehlikesi yeniden baş göstermektedir. Daha sonra Balkanlar milletleri üzerindeki Rus tesiri yoğunlaşır. İlk hareket 1875'de Hersek'te başlar. Bosnaya yayılır. İsyancıları Rusya, Sırbistan ve “Karadağ” desteklemektedir:

Tecâvüz itmiş idi Karatâğ ‘uşşâtı Hersenke
Guzât-ı dîn yetişdi hâini şard itdi gerçekden

İrüp üçler ile şârîh-i mühmel ceş-i İslâma
Karatâğlu şara yüzli firâren şavdı Hersekden (T205)

(Daha fazla bilgi için ilgili maddelere bkz: “İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, C.I, İstanbul 1988.”, “Enver Ziyâ Karal, Osmanlı Târîhi, C. V.”, “Ziya Nur Aksun, Osmanlı Tarihi Osmanlı Devletinin Tahlilli Tenkitli Siyasi Tarihi, Ötügen Neş., C V- VI., 1994.”)

Rüşdü Paşa, şüphesiz zamânın Âsaf'ıdır⁷³; Ömer Paşa Âsaf gibi askerinin kumandanı olmuştur⁷⁴; Mustafa Paşa da Âsaf gibi benzersiz bir vezir olmuştur.

Hağ mübârek eylesün bu rütbe vü câhın anıñ
Âşafıñ mânendi oldı bir müşîr-i bî-nazîr (K15/9)

2. BERMEKÎ

Hârûn Reşîd zamanında vezirlik yapan bir ailenin Hâlit, Yahyâ, Fâzıl, Câfer adında dört oğlunun soyadıdır.

Yusuf Kâmil Paşa, cömertlikte Bermekîdir⁷⁵; Mustafa Reşit Paşa'nın nâmı Bermekîden yüce iken (buna rağmen bâkî olamamıştır) ömrü tamam olmuştur⁷⁶.

İki beyitte devlet adamlarının övgüsü için kullanılan isim, bir beyitte benzetme ilgisi olmadan esas anlamıyla kullanılır:

Bu dünyâda bir zaman Bermekîler (lütuf ve ihsânın zamânı onların zamânıdır) de hüküm sürmüştür.

Bir zamân hâlî degildir Bermekîlerden cihân
Luğf u ihsânıñ begim vağt u zamânın kim bilür (G99/6)

F. PEYGAMBERİMİZLE ALÂKALI ŞAHISLAR

1. EBÛ-LEHEB⁷⁷

Hızır Peygamberin amcası, İslam dinini kabul etmemiş ve halkı da bu dinden uzaklaştırmaya çalışmıştır. Ağyâr, ona benzetilerek zemmedilir:

⁷³ Bkz:K3/16.

⁷⁴ Bkz:K7/57.

⁷⁵ Bkz:K12/15.

⁷⁶ Bkz:T406/3.

⁷⁷ Tebbet sûresinde ondan bahsedilmektedir. Kendisinin ve karısının akıbeti anlatılır (Tebbet 1-5)

"Ebu Leheb'in iki eli kurusun! Zaten kendi de kurudu, mahvoldu ya!" (Tebbet 1)

‘Aşrımızda kendidir ‘aynıyla ‘ayn-ı Bû-Leheb
Hânemiñ bâmında yatmış mârı bildim bilmedim (G222/4)

2. HACCÂC

Irak valisi olup Hz. Muhammet soyuna ve taraftarlarına eziyet eden Yusuf bin Sakafi'nin unvânıdır. Agyâr bu sefer de Haccâc'a benzetilmektedir.

Bulsa fırsat Ka‘ be‘t-ullâhı⁷⁸ yıkar Haccâc-vâr
Çalbimi vîrân iden bî-‘ârı bildim bilmedim (G222/8)

3. SÜFYÂN

Yezid ve Muaviye onun oğullarıdır⁷⁹. Oğulları (Kerbela vakiasından dolayı) Âl-i Abâ'nın hâini/ düşmanı sayılmaktadır.

Yâd olur haşre-degin kim bu hafid-i Süfyân
Hâin-i Âl-i ‘Abâ yazdı o nâdânı kalem (K18/15)

G. SANATKARLAR

1. RESSAM- MİNYATÜRCÜLER

a. BİHZÂD

XV. Asırda yaşamış İranlı ünlü bir minyatürcü. Övülen kişi veya eser karşısında hayrette kalmış şekilde tasvir olunur. “Âsitâne-i ‘Aliyye” karşısında hayrete dūçar olmakta⁸⁰; Sultân Abdülmecid'in Sarây-Bosna'da yaptırdığı kışlayı görünce de hayretinden dili tutulmaktadır⁸¹.

⁷⁸ “Mekke'ye girdiğinde orayı yakıp yıkmıştır. Hatta yangından Kâbe de zarar görmüştür.” (Ansiklopedik Dîvan Şiiri Sözlüğü, sf.192)

⁷⁹ Bkz: İslâm Ansiklopedisi, “Ebû Süfyân” maddesi., Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C10, İstanbul 1994, sf.231.

⁸⁰ Bkz:T38/4.

⁸¹ Bkz:T57/6.

Kâmil Paşa'nın övgüsünde de Bihzad'ın nakkaşlığa atıf vardır:

Nağs-ı zîbâsını Bihzâd ile Mânî görse

Ĥâl-i ĥayretde ħalurlar idi bî-reyb ü riyâ (T52/4)

Sevgilinin güzelliğini (saç, ben ve yüz/yanak unsurları ile) övmek için de ismi zikredilir:

Ĥâme-i semmûr ile Bihzâd taşvîr eylemez

Öyle bir cism-i muşavverdir o zülf ü ĥâl ü ruĥ (G49/3)

Bir beyitte de gönül için müşebbehünbih olarak zikredilmiştir:

Ĥaşr-ı tevĥîde cilâ virmektedir leyl ü nehâr

Mâsivâ nağsın nedir bilmez dil-i Bihzâdımız (G107/2)

b.MANİ

Meşhur Çinli bir nakkaş ve ressamın adıdır. Sanat ortaklığı hasebiyle ismi ilgili tüm beyitlerde "Bihzad" ile birlikte zikredilir.

Sultân Abdülmecid'in Sarây-Bosna'da yaptırdığı kışlanın⁸², Kâmil Paşa'nın⁸³ ve Âsitâne-i 'Aliyye'nin övgüsü için ismi îrâd edilmektedir:

Ĥayrete dûĥâr olur Bihzâd u Mânî görseler

Şeklini tersîme eylerler idi cehd-i cehîd (T38/4)

2. MİMARLAR

a. SİNİMMÂR

Numan ibn-i Münzir'in Havernak adıyla yaptırdığı köşkün mimarıdır. Sarây-Bosna'da, Sultân Abdülmecid'in yaptırdığı (1277) kışlanın övgüsünde ismi geçmiştir.

Cihânda itmedi bu resm ü ĥarĥı Sinnimâr îcâd

Muvaffağ olmadı bir böyle ĥaşr-ı dil-keş inşâya(T58/3)

⁸² Bkz:T57/6.

⁸³ Bkz:T52/4.

H. MUTASAVVIFLAR

1. HACI BEKTÂŞ-I VELÎ

İsmiyle anılan tarikatın kurucusu, meşhur bir mutasavvıf.

Vâsıl-ı sırr-ı Hudâdır Hacı Bektâş-ı Velî

Bendegân-ı zâtına dahl itme qalursun girü (Kt12/1)

2. İBRÂHİM EDHEM

Belh sultânının oğlu iken tasavvuf yolunu seçen ünlü bir mutasavvıftır.

Zâhidin⁸⁴ ve şeyhin eleştirisinde karşıt anlayış veya misal olarak ismi geçer.

Rumûzât u haqâyıqdan yoğ iken şeyhde behre

Kerâmetden urur dem bahş ider aqvâl-i Edhemden (G252/4)

3. KÛLHANÎ (-İ LÂY-HÂR)

Meşhur Hakîm-i Senâî'nin mürşidi, Gazne'de yaşayan yarı meczup bir kişidir.

Kaba sofunun ne kadar mürâî olduğunu anlatmakta vesîle olarak zikredilmektedir.

Cenâb-ı Külhanî ka' bında geldi meclise şûfi

Kerâmetden urup dem 'âlemi ebkem kıyâs itmiş (G142/3)

4. MANŞÛR

Meşhur Hallâc-ı Mansûr.

Vahdet yolunda (İlâhî aşk ile) sarhoş olmuştur⁸⁵, onun bu hâlini ehl-i zâhir anlayamaz⁸⁶, "şâh"lar derecesinde yüce bir mertebeye sâhiptir⁸⁷.

⁸⁴ Bkz:G142/4.

⁸⁵ Bkz:G183/5.

⁸⁶ Bkz:G251/3.

⁸⁷ Bkz:ThXXVIII/3.

Ucunda ibret vereci dar ağacı olmasaydı çok taklitçi çıkıp “Ene’l-Hak” derdi⁸⁸. Mansûr, “Ene’l-Hak demiş ve dâra çekilmiştir:

Ene’l-Hağ didi Manşûr itdi kendin ‘âkıbet ber-dâr

Mu‘annid gâfile karşı cihâd itmek degil kâbil (G205/5)

5. MEVLÂNÂ

Meşhur şâir, âlim, mutasavvıf.

Dîvanda “Monlâ, Hazret-i Monlâ, Hazret-i Monlâ-yı Rûm, Celâlî’-d-dîn-i Rûmî, Cenâb-ı Mevlevî gibi isimlerle anılmaktadır.

İsmin doğrudan zikredildiği kısımlardan hareketle Mevlânâ Hazretlerinin “Dîvân”daki yerini belirginleştirmeye çalışalım:

a. Kasîde ve Târîhlerde Hazret-i Mevlânâ

Şâir, kendini onun öğrencisi saymaktadır⁸⁹, ona intisap etmiştir⁹⁰, onun kölesidir⁹¹. O şahtır⁹²; ulular ulusudur⁹³.

Şâir, (Mevlevî olmakla) onunı lutfuna mahzar olmuştur⁹⁴, onun yolundan gidenlere ihsanlar vadolunmuştur:

Ne isterseñ taleb eyle bu dergâh-ı mu‘allâdan

Saña mev‘ûddur Şems ile Monlâdan nice ihsân (K17/23)

Sultân Abdülmecid bir semahâne yani bir “dergâh-ı Mevlânâ” yaptırmıştır⁹⁵. Sultân Abdülaziz’in oğlu onunla aynı adı taşımaktadır (Celâlî’-d-dîn)⁹⁶. Kudretullâh Dede 55 sene Mevlânâ dergâhında halifelik yapmıştır⁹⁷.

Târîh düşürmek için şâire ilham vermektedir⁹⁸, ayrıca bir beyitte “nezi Mevlânâ⁹⁹”ya atıf vardır:

⁸⁸ Bkz:G275/6.

⁸⁹ Bkz:K2/4.

⁹⁰ Bkz:K7/37.

⁹¹ Bkz:K11/9, T425/3.

⁹² Bkz:G1/1.

⁹³ Bkz:K17/15.

⁹⁴ Bkz:K17/21.

⁹⁵ Bkz:T41/9.

⁹⁶ Bkz:T35/3.

⁹⁷ Bkz:T422/4.

⁹⁸ Bkz:T189/2.

⁹⁹ “Mevlânâ adına yapılan özel tören.” (Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat, sf.832.)

Bu mışra‘ nezr-i Mevlânâ ile Fâzıl kılı buldı
Şadâret-manşıba kâdr u ferî virdi Reşîd Paşa (T64/7)

b. Gazelerde Hazret-i Mevlânâ

b.1. Fâzıl Paşa'nın Mevlevî olması hasebiyle gazellerinin çoğunda ve diğer birçok manzûmede, doğrudan veya dolaylı olarak, mutlaka ismi zikredilir:

Fâzılıñ nazm itdigi her bir gazelde ‘âdeti
İsm-i pîri yâd u tezkîr itmedir evrâd-vâr (G87/5)

Fâzıl-ı bî-çâreniñ her bir gazelde ‘âdeti
İsm-i pîri yâd itmektir hemân evrâd-veş (G137/5)

Şâir mânevî kuvvetini Mevlânâ'dan alır:
Cenâb-ı Mevlevîye istinâd ile gazel söyler
Degildir nuḡk-ı Fâzıl şâh-ı ‘aşka tercemândır bu (G254/7)

b.2. Dîvandaki “313” gazelden “24”ünün¹⁰⁰ Mevlevîlikle bir ilgisi yoktur.

b.3. Gazelerin büyük kısmında “Mevlânâ ve Mevlevîlikle ilgili kullanım” son beyittedir. Son beyitten önceki herhangi bir beyitte ilgili kullanımın geçtiği beyit sayısı 18 ‘dir¹⁰¹.

b.4. 4 gazelde kullanım sayısı birden fazladır.¹⁰²

b.5. Tasnife geçmeden önce bir hususu belirtmek yerinde olacaktır. Genellikle son beyitlerde zikri geçen “Mevlânâ ve Mevlevîlikle İlgili Kullanımlar” için yaptığımız kısımlandırma, kullanımlar açısından ‘fikir vermek amacıyla yapılmıştır.

¹⁰⁰ Bkz:G49, G57, G92, G115, G116, G122, G128, G182, G202, G211, G229, G231, G235, G244, G260, G261, G262, G268, G269, G275, G279, G280, G297, G301.

¹⁰¹ Bkz:G89/7, G105/6, G132/1, G138/6, G140/7, G175/9, G193/10, G197/6, G206/6, G215/4, G233/6, G259/10, G263/6, G274/6, G293/2, G299/1, G299/3, G299/5.

¹⁰² Bkz:G132, G193, G293, G299.

Aşağıdaki beyitte görüldüğü gibi “Dergâh-ı Mevlânâ” ve “Himmet” için yapılan sınıflamaların her ikisine de dâhil olabilecek tarzda birden fazla başka ilgi barındıran beyitlerde ağırlıkta olduğunu düşündüğümüz ilgiyi esas kabul ettik.

Bâb-ı Mevlânâda Fâzıl olmuşum âsûde-ğâl

Himmet-i hünkâr dervîşâna virmez mi neşât (G155/7)

b.5.1. Doğrudan Mevlânâ'nın Övüldüğü Beyitler

Hzret-i Monlâ gibi vâirken ulu sultânımız

Fâzılâ şâhân-ı gayra ihtirâm itmek de güç (G40/7)¹⁰³

b.5.2. Mevlânâ'ya Bende/Çâker/ Kul Olmak İlgisiyle

Biziz Monlâ-yı Rûmuñ bendesi Fâzıl ħalâş olduk

O nâdânlıkla meclisden bu şebde fûrkat itmişdir (G78/7)¹⁰⁴

b.5.3. Mevlânâ Sikkesi/ Kûlâhı İlgisiyle

Eylemem dünyâ için bây u gedâya ser-fürû

Sikkeye Fâzıl değışmem efser-i şâhâneyi (G308/5)¹⁰⁵

b.5.4. Tarîk-i Mevlevî/ Silk-i Monlâ İlgisiyle

Silk-i Monlâda olanlarda bu ħâlet yokdur

Mübtezal eyledi Fâzıl reh-i şeyhânı şeyh (G52/7)¹⁰⁶

¹⁰³ Ayrıca, bkz. G3/7, G4/7, G9/7, G77/7, G96/9, G105/6, G110/7, G114/7, G117/5, G127/5, G177/7, G183/7, G236/5, G237/5, G274/6, G299/5.

¹⁰⁴ Ayrıca, bkz: G7/7, G11/7, G33/7, G34/9, G65/7, G69/7, G88/7, G192/2, G193/10, G204/7, G212/5, G234/7, G247/7, G259/10, G273/5, G302/9, G303/5.

¹⁰⁵ Ayrıca, bkz: G2/7, G5/5, G41/7, G84/5, G85/5, G139/7, G145/7, G198/5, G199/7, G255/5, G290/7, G299/1, G140/7.

¹⁰⁶ Ayrıca, bkz: G36/7, G74/5, G120/5, G232/7, G250/5.

b.5.5.Dergâh-ı Mevlânâ İlgisiyle

b.5.5.1. Dîvanda şu adlarla da geçer:

Âsitân-ı Mevlevî, Âsitân-ı Pîr, Bâb-ı Hünkâr, Bâb-ı Mevlânâ, Bâg-ı Mevlânâ, Bûstân-ı Mevlânâ, Dergâh-ı Mevlânâ, Dergeh-i Hünkâr, Dergeh-i Monlâ, Dergeh-i Pîr, Der-i Hünkâr, Der-i Mevlânâ, Der-i Monlâ, Han-kâh-ı Mevlevî, Han-kâh-ı Pîr, Maṭbaḥ-ı Hünkâr, Pîr evi...v.b.

b.5.5.2. Dîvanda Mevlânâ ile ilgili en çok kullanım “dergâh”ı üzerinedir.

Der-i ḥünkâra Fâzıl girmeyenler zâhidân-âsâ

‘ Aceb bî-feyz ü bî-‘ irfân ü bî-‘ izzet mi ḳalmıŝdır (G76/7)

O bâlâ ḳâmet-i Leylâ iken Fâzıl ḥayâlimde

Der-i Monlâda buldum incilâ ḳâlb-i cünûnumda (G289/7)¹⁰⁷

b.5.5.3. “ Maḥfil-i Monlâ; Maḥfil-i dergâh” kullanımları da aynı anlamı karşılamaktadır¹⁰⁸.

b.5.6. Feyiz Vericiliği/ Sâyesi/ Himmeti İlgisiyle

Pend-i zâhid eşer eyler mi saña ey Fâzıl

Ḥazret-i Şems ile Monlâdan irer feyz-i nefes (G132/7)

¹⁰⁷ Ayrıca, bkz: G8/5, G14/7, G15/5, G17/5, G18/7, G19/7, G20/7, G24/7, G25/7, G26/7, G30/5, G35/7, G37/7, G39/7, G42/7, G43/9, G44/7, G45/5, G46/9, G47/7, G48/7, G50/7, G51/5, G54/9, G55/9, G56/7, G58/5, G59/5, G60/5, G61/7, G62/5, G64/7, G66/7, G67/7, G70/5, G71/5, G72/5, G73/6, G75/5, G79/7, G81/5, G82/5, G90/5, G91/7, G93/7, G95/7, G97/5, G98/5, G99/7, G103/5, G106/5, G107/7, G108/7, G109/7, G113/5, G119/7, G121/9, G124/7, G125/7, G126/9, G129/7, G130/5, G131/9, G134/9, G138/6, G141/7, G142/7, G146/9, G147/7, G150/7, G151/7, G157/7, G162/5, G163/5, G164/9, G165/7, G167/5, G170/7, G171/9, G172/7, G178/7, G181/7, G184/7, G185/5, G187/7, G189/7, G190/7, G191/7, G195/7, G196/7, G197/6, G200/7, G203/9, G205/7, G208/5, G214/7, G219/7, G220/7, G223/5, G224/7, G228/5, G233/6, G238/9, G242/5, G243/7, G251/9, G252/5, G256/9, G258/7, G264/7, G265/9, G271/7, G276/7, G282/7, G285/5, G292/5, G294/5, G295/7, G299/11, G300/5, G306/7, G313/5.

¹⁰⁸ Bkz:G53/7, G100/9.

Sâye-i Monlâda Fâzıl itme minnet kimseye
Fıkr-i manşib ile adr ü şânı berbâd itme gel (G207/7)¹⁰⁹

b.5.7. İntisâb/ Müntesib Olma/ Dehâlet İlgisiyle

Fâzıl olalı müntesib-i dergih-i hünkâr
Her bâbda itmekdedir ihrâz-ı maabbet (G27/7)

Ne mümkim Fâzılı aşhâb-ı zâhir eylesün mahcûr
Anı dergâh-ı pîre müntesib rûz-ı elest itdi (G307/5)¹¹⁰

b.5.8. Mesnevî Vesîlesiyle

Fâzılâ dâ'im kitâb-ı Meşnevîden al seba
Sözleriñ mabûl ola yâût-ı seyyâle gibi (G310/5)¹¹¹

b.5.9. Şâirin Mevlevîliği, Mevlevîlik, Mevlevîler İlgisiyle

Farzı kııl virdi ou eyle semâ' ey zâhid
Sen de ol Mevlevi Fâzıl gibi dervîş-i 'arîf (G176/5)¹¹²

b.5.10. Arz Mercii Olması Münâsebetiyle

Hemân dergâh-ı Mevlânâya 'arz-ı ihtiyâc eyler
Der-i diğerde Fâzıl zerre şarf-ı âb-rû itmez (G111/5)¹¹³

¹⁰⁹ Ayrıca, bkz: G6/5, G10/5, G16/7, G23/7, G80/7, G83/5, G86/5, G94/7, G112/7, G118/5, G132/1, G135/7, G136/5, G148/9, G149/7, G153/7, G154/7, G155/7, G159/5, G169/7, G179/7, G180/7, G210/7, G215/4, G216/7, G217/5, G218/7, G221/7, G222/11, G227/7, G230/5, G245/7, G272/5, G277/7, G281/5, G293/7, G305/11.

¹¹⁰ Ayrıca, bkz: G21/9, G28/7, G29/5, G31/9, G63/9, G102/7, G104/7, G143/7, G144/7, G161/5, G168/5, G174/7, G193/11, G194/7, G240/7, G241/7, G248/5, G253/7, G257/5, G263/6, G266/7, G267/7, G278/7, G284/5, G286/5, G287/5, G296/7.

¹¹¹ Ayrıca, bkz: G12/5, G22/7, G68/7, G123/7, G152/7, G156/7, G160/5, G299/3.

¹¹² Ayrıca, bkz: G13/9, G89/7, G166/9, G173/7, G186/5, G283/5, G291/7, G311/7.

¹¹³ Ayrıca, bkz: G38/7, G101/7, G201/5, G209/7.

b.5.11. Ney İlgisiyle

Naşıl gülşende bülbül Fâzıla dem-sâz olur bilmem
Aña nây-ı cenâb-ı Mevlevî âheng göstermiş (G133/7)¹¹⁴

b.5.12. Semâ' İlgisiyle

Semâ' eyler iken Fâzıl der-i hünkârda 'uşşâk
Çalurlar 'âlem-i hayrette irince nevâ-yı ney (G298/7)¹¹⁵

c.Diğer Manzûmelerde Hazret-i Mevlânâ

Onun yolunda olanlar Hak yoldadır, halka yol gösterir¹¹⁶. İki cihânda, Mevlânâ dergahının kapısında köle olmaktan büyük devlet ve servet olmaz¹¹⁷. Fâzıl hulûs ile dergâh-ı Mevlânâ'ya dâhil olmuştur¹¹⁸, Şâir İffet onun bendesidir¹¹⁹. Mevlânâ'nın gölgesinde iken "şahlar şahı"na baş eğilmez (zîrâ şahlar şâhı zaten Mevlânâ'dır)¹²⁰

5. tahmisin redifi "-dir külâh-ı Mevlevî" şeklindedir.

Dürretü't-tâc-ı sa' âdetdir külâh-ı Mevlevî

Kisve-i aşhâb-ı cennetdir külâh-ı Mevlevî

Çubbe-i kaçır-ı selâmetdir külâh-ı Mevlevî

Şems-i gerdûn-ı kerâmetdir külâh-ı Mevlevî

Ya kamer devrin işâretidir külâh-ı Mevlevî (ThV/I)

Kıt'âların tamamında Şems ile Mevlânâ birlikte anılır. Onlar; iki sultândır¹²¹, Fâzıl'ın şâhı ve efendisidir¹²², cihânın manevi şahlarıdır¹²³.

¹¹⁴ Ayrıca, bkz:G32/7, G158/9, G175/9, G188/7, G213/7, G225/5, G226/5, G239/7, G246/5, G249/7, G288/6, G293/2, G309/5, G312/5.

¹¹⁵ Ayrıca, bkz:G206/6, G270/9, G304/5.

¹¹⁶ Bkz:ThV/6.

¹¹⁷ Bkz:Th VII/5.

¹¹⁸ Bkz:Th XV/5.

¹¹⁹ Bkz:ThXXVIII/5.

¹²⁰ Bkz:Th XXXIII/5.

¹²¹ Bkz:Kt5/1.

¹²² Bkz:Kt5/2.

¹²³ Bkz:Kt6/1.

Onların pervânesi sönmez¹²⁴. Şems ve Mevlânâ, Hz. Muhammet ile Hz. Ali gibidir¹²⁵, zamânın büyükleridirler¹²⁶.

Mevlevî olmak saltanatın tâcından ve tahtından iyidir:

Leb-i deryâ-yı füyûza vâsıl oldum şıdık ile

Sikke-i Monlâ-yı Rûmâ nâil oldum ‘aşk ile

Taht ü tâc-ı saltanatdan yegdir olmak Mevlevî

Bâb-ı Mevlânâya Fâzıl bende oldum şevk ile (R7)

“İcâzet-nâme-i Evrâd-ı Şerîf-i Mevlevî”de ve “Hülefâ-yı Mevlevîyesinin Ser-bülendi”nde tarikatın manevî öncüsü olması ve kendisinden “îmdâd ve ilhâm” dilenmesi ilgisiyle ismi anılır¹²⁷.

6. NESÎMÎ

XIV. Asrın en büyük Türk şâirlerinden. Aynı zamanda, divanda anıldığı şekliyle, meşhur bir mutasavvıftır. Allâh aşkıyla sarhoş olmuşlardır:

Bak Nesîmî ile Manşûr sekr içinde kaldılar

Bulmadı Şiblî gibi ol meyde maḥmûr bir refîk (G183/5)

7. ŞEMS (ŞEMS-İ TEBRÎZÎ)

Meşhur mutasavvıf.

Dîvan’daki 37 kullanımdan 22’si “Şems ü Mevlânâ” biçiminin değişik şekilleriyle zikredilmesinden ibârettir¹²⁸.

Şems-i Tebrîzî’nin Hz. Mevlânâ için önemi çok büyüktür:

Şâh-ı Rûmuñ kim bilür sultân-ı ‘uşşâk oldıgım

Evc-i himmetde refîki Şems-i Tebrîz olmasa (G274/6)

¹²⁴ Bkz:Kt9/1

¹²⁵ Bkz:Kt13/1

¹²⁶ Bkz:Kt13/2

¹²⁷ Bkz: İc.588, İc.593, İc.594.

¹²⁸ Bkz:K17/23, G6/5, G23/7, G105/6, G127/5, G132/7, G177/7, G192/7, G193/10, G212/5, G221/5, G232/6, G240/7, G263/6 G277/7, G299/5, Kt5/1, Kt5/2, Kt6/1, Kt9/1, Kt13/1, Kt13/2.

Şems Hazretleri'nin isminin anıldığı diğer kısımları sıralayalım:

“Pîrâye-i devlet”in Şems'den ermesine şaşılmamalıdır¹²⁹; onun gibi ulu bir sultânın kulu olunmuşken başka hünkâra ihtiyaç yoktur¹³⁰. Himmet vesîlesidir:

Şems-i Tebrîziñ var iken sâye-i qudsiyyesi

Cârib-i Hâkdan irer bir gün bizim imdâdımız (G112/6)¹³¹

Ola kulluk herkese nasip olmaz¹³². Şâir ihlâs ile ona bağlıdır¹³³; bağlı olduğu için övünmektedir¹³⁴. Şems'in kadri bilinmemektedir¹³⁵.

Onun himmetiyle “hümâ” olunmaktadır:

Sâye-i Şemsde mânend-i hümâyuz Fâzıl

Himmet-i pîr ile biz çarhda pervâz idelim (G230/5)

Ayrıca, kelimenin gerçek anlamı (güneş) ile sanat yapılmaktadır.

Şu'lelendirdi dili Şemsiñ ziyâsı Fâzılâ

Bâb-ı Mevlânâ gibi bir âsitân olmaz bize (G292/5)¹³⁶

8. ŞİBLÎ

Evliyânın büyüklerinden ve İslâm âlimlerinden Ebû Bekr-i Şiblî. Cüneyd-i Bağdâdî'nin talebesidir.

Bağ Nesîmî ile Manşûr sekr içinde kaldılar

Bulmadı Şiblî gibi ol meyde maḥmûr bir refîḳ (G183/5)

¹²⁹ Bkz:G28/7

¹³⁰ Bkz:G38/7

¹³¹ Aynı mânâ için, bkz: G181/7, G312/4, ThXXII/5.

¹³² Bkz:G126/8.

¹³³ Bkz:G200/6.

¹³⁴ Bkz:G179/7.

¹³⁵ Bkz:G226/5.

¹³⁶ Ayrıca, bkz: G163/5, G215/4.

I. ÂLİMLER, FİLOZOFLAR

(İSLÂM ÂLİMLERİ- FİLOZOFLARI)

1. BİRGİVÎ

İmâm-ı Birgivi; Kânûnî zamânının meşhur din âlimi.

Kıbrıslı Muhammet Paşa isâbetli kararlar vermesiyle Birgivi'ye benzetilmektedir¹³⁷. Bir beyitte de “kitâb-ı aşk”ın keyfiyetinin anlatılmasında vesîle olarak zikredilir:

Birgividən bahş olunmaz bu kitâb-ı ‘aşk
İtme bihûde yere zâhid ile gavgâ-yı ‘aşk (G187/6)

2. FÂRÂBÎ

Aristo felsefesinin İslam aleminde yayılmasına yol açmış büyük bir Türk filozofudur. Âlimliğine ve musikî-şinâslığına atıflarla zikredilmektedir:

‘Aceb Fârâbdan mı mûsikîyi eyledi taşşil
Maqâm-ı bûselikde ‘âşıka dem-bestedir ol şûh (G53/6)

.....
Nükte-i Fârâba râstdır nağme-i üstâd-ı ney (XXVIII/3)

3. HÜCENDÎ

Eliptiğin meylini ölçen XVII. asır Müslüman astronomi âlimi.

Sultân Abdülmecîd’in idâreciliğini görse taktir ederdi¹³⁸, Ârif Hikmet Bey zamânın Hücendîsi sayılmaktadır.

Çoğdan-berü zâtın gibi şadr-ı meşîhat görmedi
Fazl u kemâliñ mecma‘ı idi Hücendî-i zamân (T409/2)

¹³⁷ Bkz:K5/12.

¹³⁸ Bkz:K10/11.

4. İBN-İ KEMÂL

Meşhur Kemâlpaşa-zâde İbn-i Kemâl. Daha çok dîni ilimlerdeki yetkinliği ile zikredilen İbn-i Kemâl, yapılan kıyaslamalarla memdûhun övgüsüne vesîle olur.

Şeyhülislâm Hüsâmü'd-dîn Efendi ilim ve makam yönünden onun ikizidir¹³⁹. Şeyhülislâm Refîk Efendi¹⁴⁰ ve Mustafa Âsım Efendi¹⁴¹ asrın Bin-Kemâl'idir; Şeyhülislâm Ârif Hikmet Efendi fıkıhta zamânın İbn-i Kemâl'idir¹⁴².

İbn-i Kemâl, Ziyâ Paşa'yı görse "ilim ve irfan bakımından zamânın büyükleri arasında seçkin bir yeri var." derdi¹⁴³. Şeyhülislâm Sa' dü'd-dîn Efendi'yi görse taktir eder:

Görse Sâ' di-i zamân İbn-i Kemâl tahsîn ider

Zâtına eyler du' â dir Hâk vire 'ömr-i mezîd (T20/6)

5. İBN-İ SÎNÂ

İslam âleminin yetiştirdiği meşhur felsefeci ve tıp âlimi

Düşen şebnem gibi emrâz-ı 'aşra kim dil-i dânâ

Degil mümkün devâ tertîb ide olsaydı Bin Sînâ

.....

(R22)

Dîvanda Bû-^c alî şekliyle de geçer. Tıpla ilgili meşhur eseri "El-Kânûn Fi't-Tıb" (1593) münâsebetiyle de anılır:

Çalır hacletde Eflâtûn görse hüsni-i tedbîrin

Çıkmazdı Cenâb-ı Bû-^c alî kânûn-ı büldânı (K7/25)

İbn-i Sînâ bile, Ali Paşa'nın ilmini taktir eder¹⁴⁴, Kıbrıslı Myhammed Paşa'ya kul olur¹⁴⁵.

¹³⁹ Bkz:T19/5.

¹⁴⁰ Bkz:T134/1.

¹⁴¹ Bkz:T419/1.

¹⁴² Bkz:T435/1.

¹⁴³ Bkz:T48/3.

¹⁴⁴ Bkz:K4/21.

¹⁴⁵ Bkz:K5/13.

(YUNAN FİLOZOFLARI)

6. EFLÂTÛN (FELÂTÛN)

Aristonun hocası ve Sokrat'ın talebesi meşhur Yunan filozofu.

Kasîde ve târîhlerde müşebbehünbih olarak, yahut muhatapla kıyaslama yoluyla övgü için kullanılmıştır.

Sultân Abdülaziz'i görse ona hayran kalırdı¹⁴⁶, zamânında yaşasaydı onun öğrencisi olurdu¹⁴⁷, onun karşısında baş eğdi¹⁴⁸. Sultân Abdülmecid, Eflâtun-fikrettir¹⁴⁹.

Rüşdü Paşa¹⁵⁰ ve Ali Paşa¹⁵¹ Felâtun'un kendilerine öğrenci olabileceği değerinde kişilerdir. Felâtun, Ömer Paşa'nın yolunda tedbirlerini görse (kendini tedbir sâhibi saydığı için) utanırdı¹⁵².

Şafvetî Paşa¹⁵³, Vecîhi Paşa¹⁵⁴, İsmâil Paşa¹⁵⁵, Rızâ Paşa¹⁵⁶ zamânın Felâtun'u sayılmaktadır.

Safvetî Paşa, onun gibi düşünebilmektedir¹⁵⁷.

Zamânın Felâtun'u eksiklerini Ziyâ Paşa'dan tamamlamaktadır¹⁵⁸. Fuat Paşa, "merd-i Felâtun" şeklinde nitelenmektedir¹⁵⁹; Reşid Paşa da doğrudan Felâtun'a benzetilmektedir¹⁶⁰.

Gazelerde ise daha çok "mantıklı düşünme"nin sembolü olarak ismi anılır. Onun akli "dünyânın halleri"ni anlamaya yetmez.

‘Aql-ı Eflâtûn irişmez işte bu bir kârdır

Ehl-i dâniş hâtıra almaz bu ne efkârdır

.....

(ThXXI/4)

¹⁴⁶ Bkz:K2/30.

¹⁴⁷ Bkz:T12/15.

¹⁴⁸ Bkz:T8/31.

¹⁴⁹ Bkz:K3/4.

¹⁵⁰ Bkz:K3/17.

¹⁵¹ Bkz:K4/20.

¹⁵² Bkz:K7/25.

¹⁵³ Bkz:K10/1.

¹⁵⁴ Bkz:K14/4.

¹⁵⁵ Bkz:T24/2.

¹⁵⁶ Bkz:T69/2.

¹⁵⁷ Bkz:K11/3.

¹⁵⁸ Bkz:T48/2.

¹⁵⁹ Bkz:T70/3.

¹⁶⁰ Bkz:T171/1.

Akıllı kişi “Ben Felâtun’um” diyenlerle ahbablık etmemelidir¹⁶¹. Tasavvuf yoluna girmiş kişi (bundan sonra) makam mevki hırsıyla Felâtûna mürid olmaz¹⁶². Kas gücüyle akılsıza fatânet gelmez; onu Felâtûn’un terbiye etmesi de faydasızdır:

Terbiye itse Felâtûn yine kâr itmez aña
Zûr-ı bâzû ile bî-‘aqla faţânet gelmez (G121/3)

“Tevfik” esâsına dayanmazsa (çok mantıklı sayılan) Eflâtun’un fikirleri bile isâbetsiz kalır¹⁶³. Zamânın Eflâtun’u feyiz kadehini “ârif”i saymıştır¹⁶⁴. Bir beyitte de “iddiacı”ları (bir hükümde ayak direyenler) zemmetmek için zikredilir:

Müdde‘iler gerçi da‘vâ-yı Felâtûnî ider
Vardır ‘âlemde hü mâ ammâ mekânın kim bilür (G99/4)

7. RİSTÛ (RİSTO/ ARİSTO)

Yunanlı meşhur filozof.

Sultân Abdülmecid “şâh-ı Rışto-şikmet”tir¹⁶⁵. Aristo, Ali Paşa’nın görüş ve düşünüşünü görse hayrette kalırdı¹⁶⁶.

Bir beyitte de Şeyhülislâm Sa‘dü’d-dîn Efendi’nin övgüsü için kullanılır:

Pişvâ-yı ehl-i sünnet fahr-i erbâb-ı ‘ulûm
Ya‘ni Sa‘dü’d-dîn Efendi erşed-i Ristû-‘abîd (T20/1)

¹⁶¹ Bkz:G23/4.

¹⁶² Bkz:G114/5.

¹⁶³ Bkz:G184/6.

¹⁶⁴ Bkz:ThV/5.

¹⁶⁵ Bkz:K3/4.

¹⁶⁶ Bkz:K4/21.

İ. HİKÂYE KİŞİLERİ

1. HÜSREV

Hüsrev ü Şirin masalının erkek kahramanı, pâdişâh anlamıyla daha çok kullanılmıştır. Nûşirevân'ın torunu ve hükümdar; kelime oyun yapılarak da kullanılmıştır.

Kıbrıslı Muhammed Paşa “vükelâ-yı devlet”in Hüsrev’idir¹⁶⁷.

Sultân Abdülaziz zamânın¹⁶⁸ ve yeryüzünün Hüsrev’idir:

Hüsrev-i rû-yı zemîn ‘ Abdü’l-‘ azîz Hân-ı kerîm

Kim odur sultân-ı ‘ âlem zıll-i Rabbü’l-‘ Âlemîn (T47/1)

Gazellerde ise daha çok ,Dârâ ile birlikte, büyük bir hükümdar olarak ismi geçer¹⁶⁹.

Bir beyitte de sevgilinin kaşları Hüsrev’in kılıcına benzetilmektedir:

O ebrûlar ki tîg-i Hüsrevî mânend-i şârimdir

Mişâl-i mâh-ı nevdîr lîk açar biñ yâre-i nâsûr (G96/4)

2. ŞİRİN

Bir beyitte “Ferhat ile Şirin” isimli eski bir hikâyenin kadın kahramanı;

Kûhkenlik hâtıra gelmişdi bir Şîrîn için

Eyledim ol kârı da Ferhâd-ı bî-pervâdan aḡz (G63/7)

Bir beyitte de sevgilinin güzelliğini vurgulamak için diğer bir “güzellik namzedi” olarak ismi zikredilir.

Görmüş olsaydı seniñ hüsniñi bir kez Şîrîn

Tûṭiyâ eyler idi dîdesine hâk-i rehiñ (G198/4)

¹⁶⁷ Bkz:K6/6.

¹⁶⁸ Bkz:K13/1, T8/32.

¹⁶⁹ Bkz:G69/6, G171/5.

3. FERHÂD

“Ferhat ile Şirin” isimli eski bir hikâyenin erkek kahramanı.

“Kûhken”¹⁷⁰(dağ kazan), sanatlı olarak (dilber-i şîrîn¹⁷¹ ve şîrin-leb gibi) “Şirin” ve “tîşe” (külünk) gibi hikâyeyi çağrıştıran unsurlarla kullanılır:

Nola Ferhâd-veş ‘aşk ile çeksem tîşe-i âhî¹⁷²

O şîrîn-leb nigâra ‘âşık olmak qadr ü şânımdır (G81/2)

Bir beyitte hikâyenin unsurları temsili olarak kullanılmıştır:

Hücûm it kûh-ı qurba tîşe-i şıdık u hulûş ile

İriş şîrîn kâm-ı maqlaba mânend-i Ferhâd ol (G203/4)

Diğer bir beyitte de meşhur âşıklardan biri olarak ismi Mecnûn ile birlikte anılır:

.....

Tefâhür ile ‘âşık kendin atmış nâr-ı sûzâna

Dimiş baq Kays u Ferhâdîñ mezârı var benim yoqdur (ThVII/4)

4. LEYLÂ

İslâm edebiyâtlarında mesnevî konusu olan aşk hikâyesinin kadın kahramanıdır. “Leylâ ile Mecnûn” her şeyden önce bir kıssadır:

Oqu bir kerre Mecnûn ile Leylâ kıssasın ‘âşık

Temellük eylemekse maqşadîñ şahrâ-yı ‘irfânı (G302/2)

Bir beyit hâricindeki tüm beyitlerde Leylâ ismi Mecnûn (Kays) ile birlikte anılmaktadır:

O bâlâ kâmet-i Leylâ iken Fâzıl hayâlimde

Der-i Monlâda buldum incilâ qâlb-i cünûnumda (G289/7)

¹⁷⁰ Bkz:G63/7.

¹⁷¹ Bkz:G74/3.

¹⁷² Hikâyenin sonlarına doğru Hüsrev’in dadısı Ferhâd’ın yanına gelip ona “Oğlum, sen burada uğraşıyorsun ama Şirin öldü.” der. Ferhâd bir âh çekip olanca gücüyle koca külüngü başına indirir ve ölür. “Tîşe-i âh” bu bölüme yani Ferhâd’ın can verişine atıf niteliği taşımaktadır.

Mecnûn'un aşk çölüne düşmüştür¹⁷³, sebebi Leylâ'dır¹⁷⁴; muhabbet sahrâsının zevk ü şevki Leylâ ile Mecnûndadır¹⁷⁵; "Mecnûn'un gönlü (Leylânın) zülfüne bağlıdır, kurtulamaz; zîrâ onu aşk zincirine bağlayan Leylâ'nın sevdâsıdır"¹⁷⁶; Kays'a Leylâ'nın hayâli dağda da olsa çölde de olsa neşe verir¹⁷⁷.

Şâir Leylâ'nın hasretindeki Mecnûnu dert ortağı edinmekte¹⁷⁸, kendini ona benzetmekte¹⁷⁹, hakiki aşkı arayanlara Mecnûn'u örnek göstermektedir.

‘Aşk-ı mutlak yoluna ‘azm iden ehl-i şidka

‘Kays-veş Leylâ vü şahrâdan irer feyz-i nefes (G132/6)¹⁸⁰

Kays her yerde Leylâ'yı söylemektedir¹⁸¹, Kays nereye baksa Leylâ'yı görmektedir¹⁸², her eşyâ Leylâ'nın yüzünü göstermektedir¹⁸³.

Bir beyitte de Leylâ ile Mecnûn temsîl yoluyla zikredilir:

Deşt-i ‘irfâna sefer kıl ‘Kays-veş Leylâ için

Bu ‘arîk-i müstakîmîn mürşid ü pîş-i revî (G299/8)

5. MECNÛN (KAYS)

İslâm edebiyâtlarında mesnevî konusu olan aşk hikâyesinin erkek kahramânıdır.

Leylâ ile birlikte anıldığı beyitler¹⁸⁴deki ilgiler "Leylâ" başlığı altında verilmiştir. Burada Mecnûn'un müstakilen zikredildiği kısımları değerlendirmeye çalışacağız.

En temel anlamıyla Mecnûn, Dîvan'da âşığa benzetilmek ilgisiyle anılmaktadır.

¹⁷³ Bkz:G302/3.

¹⁷⁴ Bkz:G63/3, G126/7, G271/5.

¹⁷⁵ Bkz:G72/4.

¹⁷⁶ Bkz:G77/2.

¹⁷⁷ Bkz:G79/2.

¹⁷⁸ Bkz:G119/5.

¹⁷⁹ Bkz:Kt44/1.

¹⁸⁰ Mecnûn beşerî aşktan İlahî aşka ulaşmıştır. Bilinen bir ifâdeyle özetlemeye çalışırsak; "Mecnûn Leylâ'da Mevlâ'yı bulmuştur."

¹⁸¹ Bkz:G187/2.

¹⁸² Bkz:G212/4.

¹⁸³ Bkz:G240/3.

¹⁸⁴ Bkz:G63/3, G72/4, G77/2, G79/2, G119/5, G126/7, G132/6, G187/2, G212/4, G240/3, G271/5, G299/8, G302/2, G302/3, Kt44/1.

Sevgilinin yüzüne bakan âşık Mecnûn oluverir¹⁸⁵; sevgili bütün erbâb-ı dilin aklını başından almıştır, bu yüzden Kays gibi sahrâya düşmelerine şaşılmamalıdır¹⁸⁶. Sevgili bir bakışta insanı Mecnûn eder¹⁸⁷, hatta tüm cihân onun cemâlini görüp Mecnûn olmuştur¹⁸⁸; zaten âşığı “kayd-ı belâ”ya düşüren de sevgilidir:

Düşürdün ‘âşığı kayd-ı belâya Kays-veş âhir

Yine bir fitne peydâ eylediñ zülfün nifâkıyla (G273/4)

Gerçek âşıktan Mecnûn gibi davranması istenir¹⁸⁹, “Kıssa-i Mecnûn” ifâdesiyle Kays’ın macerası çağrıştırılmaktadır:

Ġurbet içre artmada leylî-şifâat efkâr hep

Kışsa-i Mecnûn ‘aceb tekrâr geldi hâtıra (G288/3)¹⁹⁰

Ayrıca, Dîvan’daki gazellerden biri de “Kays” üzerine yazılmıştır. 5 beyitlik gazelin her beytinde farklı bir yönüyle (âkil-i devrân ve sâhib-i irfândır¹⁹¹; âşıklıkta ummân gibidir¹⁹², aşk yolunda her şeyi bırakmıştır¹⁹³, sevdiği Belkıs gibi ayağına geldiği için Süleymân’ın tahtına sâhip gibidir¹⁹⁴) anılan Mecnûn aslında Mevlânâ ve Şems gibi ulu bir sultândır:

Düşme teftişine Fâzıl kışa geş kışşasını

Şems ü Monla gibi bir ulu sultân idi Kays (G127/5)

Diğer beyitler de âşığa benzetilmek¹⁹⁵; meşhur âşıklardan sayılmak¹⁹⁶ ve çöle düşmek¹⁹⁷ ilgileriyle anılmaktadır.

¹⁸⁵ Bkz:G3/5.

¹⁸⁶ Bkz:G20/6.

¹⁸⁷ Bkz:G49/5.

¹⁸⁸ Bkz:Th XIX/1.

¹⁸⁹ Bkz:G104/3.

¹⁹⁰ Ayrıca, bkz:G285/2.

¹⁹¹ Bkz:G127/1.

¹⁹² Bkz:G127/2.

¹⁹³ Bkz:G127/3.

¹⁹⁴ Bkz:G127/4.

¹⁹⁵ Bkz:G181/1, ThXIX/5.

¹⁹⁶ Bkz:ThVII/4, ThXXX/2.

¹⁹⁷ Bkz:G218/5, G233/6, G254/6, ThIX/4, ThXXXIII/2.

J. TEMSİLİ ŞAHISLAR

ZEYD VE ‘AMR

Her ikisi de Arapça gramerde örnek verilirken kullanılan belirsiz erkek adlarıdır. (Hind de bayan için) “Hiç kimseyi kınama.” manasındaki nasihatte “hiç kimse/ kimseler” yerine kullanılmışlardır.

.....

Şağın me’yûs olma ʔa’ na düşme Zeyd ü ‘ Amrı kim

Ĥudâ-yı Ĥağ mu’ indir her cihetle ‘ abd-i Mağmûda (R51)

K. DİĞER ŞAHISLAR

Bu başlık altında zikredeceğimiz iki şahıs da “zenginlik” karinesiyle anılmaktadır.

1. HÂTEM (HÂTEM-İ ʔAY)

Arap kabileleri arasında tanınmış, “Tayyi” kabilesine mensup ve cömertliğiyle meşhur olan “İbnü Abdullâh Bin Sa’ d”ın lâkabı.

Sultân Abdülaziz Hâtem yaratılışlıdır¹⁹⁸, cömertlikte Hâtem’den üstündür¹⁹⁹.

Sâkî, Hâtem’den cömert sayılmaktadır²⁰⁰. Cömertlikle zâlimin adı Hâtem olmaz²⁰¹. Hâtem’den sonra cömertlik kapısı kapanmıştır²⁰². Nâmı hâlâ söylenmektedir Hâtem’in:

Dâsitânı söylenür ʔay oldı nâmı Ĥâtemiñ

‘ Aşrıñ aşğâb-ı semâhat bir kibârı ʔalmamış (G140/6)

Ayrıca, ilginç bir kullanımla Hâtem olan âşık Mecnûn’a dönmüş tasvir edilir:

.....

Seniñ biñ cânla Ĥâtem ʔuluñ Mecnûnuñ olmuşdur (ThXIX/5)

¹⁹⁸ Bkz:T47/3.

¹⁹⁹ Bkz:T35/4.

²⁰⁰ Bkz:G21/1.

²⁰¹ Bkz:Kt38/2.

²⁰² Bkz:G252/1.

2. KÂRÛN²⁰³

Benî İsrâilde zenginliğiyle meşhur²⁰⁴ bir kimse.

Tüm kullanımlar “mâl-i Kârûn” tamlaması ileler.

Dosttan ayrılmanın verdiği üzüntüyü Kârûn’un malına sâhip olmak telâfi etmez²⁰⁵, hayır işlemedikten sonra Kârûn’un malına sâhip olmanın faydası yoktur²⁰⁶; mal mülk geçicidir:

Mâl-i Kârûna daği mâlik iseñ kibr itme gel

Mülk-i fânîde olan sâmâna yoğdur i‘ timâd (G55/3)

Cimriler, Kârûn’un malına sâhip olsa dünyâda bir rahat yüzü görmez:

Ahissâ mâlik olsa mâl-i Kârûna yemez içmez

Cihânîñ râhatın görmez geçer ‘ömri mezelletde (Kt29/2)

²⁰³ Bkz: Kasas76-79, Ankebût 39, Mü‘min 23-24.

²⁰⁴ “...Biz ona öyle hazineler verdik ki, anahtarlarını taşımak bile güçlü kuvvetli bir cemaate ağır geliyordu.” (Kasas 76)

²⁰⁵ Bkz:G5/2.

²⁰⁶ Bkz:Kt23/1.

L. ŞÂİRLER

Dîvandaki şâir isimleri temel olarak iki amaçla zikredilmektedir. Bunlardan ilkinde gazeline nazîre yazılan veya gazeli tahmis edilen şâirin ismi adet olduğu vech ile anılmakta, diğerinde ise ismi zikredilen şâir ile memdûh kıyaslanmakta ve hiç şüphesiz memdûh mevzubahis özelliğiyle şâirden üstün tutulmaktadır.

Bunların yanında şâirin ismi; ölümüne düşülen târîh veya târîhler, hakkında yapılan çeşitli eleştiriler, hakkındaki bazı düşüncelerin ifade edilmesi ve getirildiği yeni makamın tebriki gibi ilgilerle de anılmaktadır.

NAZİRELER- TAHMİSLER MÜNASEBETİYLE ANILAN ŞÂİRLER

1. ‘Ârif Hîkmet Beg

(Şeyhü'l- İslâm/ ‘İşmet Beg-Zâde ‘Ârif Hîkmet):

Şeyhü'l- İslâm ‘Ârif Hîkmet Beg'in ölümü için iki târîh düşürülmüş¹, kendisinin iki gazeline nazîre yazılmış², iki gazeli tahmis edilmiştir³. Ayrıca bir rubâ'ide de şâirin bahtsızlığından bahsolunmaktadır⁴.

Târîh-i tâmin söyledi Fâzıl ‘abîdi ‘acz ile
Bu ‘Ârif-i Hîkmet Begiñ câyı ola dârü'l-cinân (T409/4)

2. ‘Âşım Efendi

(Şeyhü'l-İslâm Çelebi-Zâde)

Şâirin iki gazeline tahmis yapılmıştır⁵.

¹ Ayrıca, bkz: T410, T434.

² Bkz: G182, G262.

³ Bkz: ThXI, ThXXXI.

⁴ Bkz: R17.

⁵ Bkz: Th X, Th XXVI.

3. Enderûnî Vâsıf

Fâzıl Paşa, Enderunlu Vâsıf'ın bir gazelini tahmîs etmiştir⁶.

4. Fâşih Dede

Mevlevî Fâsîh Dede'nin bir gazeli tahmîs edilmiştir⁷.

5. Faîin

Dîvanda ismi en çok zikredilen şâirlerden biridir. Faîin'in ölümü için dört târîh düşürülmüş⁸, bir gazeline nazîre yazılmış⁹ ve bir gazeli de, tahmîs edilmiştir¹⁰.

Çıkdı bir ehl-i sühan târîh-i fevtin söyledi

Göçdi dâr-ı 'adni menzil eyledi şâ'ir Faîin (T443/2)

Faîin, Fâzıl Paşa'nın diğeri eseri "Şerh-i Hâkayık-ı Ezkâr-ı Mevlânâ" için bir târîh düşürmüştür¹¹.

Dîvânın genelinde kendisinden saygıyla bahsedilen Faîin bir kıt'âda eleştirilmektedir¹².

6. Fuzûlî

(Fuzûlî-i Bağdâdî)

Fâzıl, meşhur şâirin bir gazeline nazîre yazmış¹³ ve bir gazelini de tahmîs etmiştir¹⁴.

⁶ Bkz: ThXIII.

⁷ Bkz: ThXXV.

⁸ Ayrıca, bkz: T444, T445, T456.

⁹ Bkz: G182.

¹⁰ Bkz: ThXIV (Ayrıca tahmîsin başlığında Faîin "sâhib-i tezkîretü's-şu'arâ" olarak anılmaktadır.)

¹¹ "Şu'arâ-yı benâmdan rif'atlü Faîin Efendiniñ bu eser-i celîl-tab'ına inşâd eylediği târîh..." Bkz: İc. 595.

¹² Bkz: Kt81/1.

¹³ Bkz: G31.

¹⁴ Bkz: ThXXX.

7. Fâik

(Mîr-i Fâik)

Şâirin bir gazeline nazîre yazılmıştır¹⁵.

8. Hakkı-yı Pîr

Bir gazeline nazîre yazılmıştır¹⁶.

9. Halîm Girây

Fâzıl, meşhur şâirin üç gazeline tahmis yazmıştır¹⁷.

10. Hâmî-i Âmidî

Şâirin bir gazeli tahmis edilmiştir¹⁸.

11. Haşmet

Fâzıl, Haşmet'in bir gazeline tahmis yazmıştır¹⁹.

12. Hâtem

(Yeñişehirli Aķovalı-Zâde Hâtem)

Şâirin bir gazeli tahmis edilmiştir²⁰.

¹⁵ Bkz: G7.

¹⁶ Bkz: G175.

¹⁷ Bkz: ThXII, ThXXVII, ThXXXIII.

¹⁸ Bkz: ThXXXIV.

¹⁹ Bkz: ThVI.

²⁰ Bkz: ThXIX.

13. ‘İffet

(Burusevî Şeyh ‘İffet)

Şeyh’in üç gazeline tahmis yazılmıştır²¹.

14. ‘İzzet Mollâ

(Keçeci-zâde)

Şâirin bir gazeli tahmis edilmiştir²².

15. Lebîb

Fâzıl, üstâdın bir gazelini tanzîr etmiştir²³.

16. Leylâ Hanım

Fâzıl, Leylâ Hanım’ın biri na‘t türündeki iki gazelini tahmis etmiş²⁴, bir gazeline de nazîre yazmıştır²⁵.

17. Nâilî

(Muştafâ Nâilî)

Fâzıl, şâirin bir gazelini tahmis etmiştir²⁶.

18. Nâyî Dede

Nâyî Osman Dede’nin bir gazeline nazîre yazılmıştır²⁷.

²¹ Bkz:ThIII, ThXXVIII, ThXXIX.²² Bkz:ThXXXII.²³ Bkz:G80.²⁴ Bkz:ThII, ThXXXII/5. (Ayrıca XXXII. tahmiste Leylâ Hanım’dan ‘İzzet Molla ile akrabalığını beyan eden, “hafide-i keçeci-zâde hemşîre-i ‘İzzet Mollâ” hitabıyla bahs olunmaktadır.)²⁵ Bkz: G213.²⁶ Bkz:ThXXIII.²⁷ Bkz: G243.

19. Nazîm

Nazîm'in bir gazeli tahmis edilmiştir²⁸.

20. Neccârî-Zâde Şeyh Rızâ

Fâzıl, Şeyh Rızâ'nın bir gazelini tahmis etmiştir²⁹.

21. Nedîm

Şâir-i ateş-zebân Nedîm'in bir gazeli tahmis edilmiştir³⁰.

22. Neş'et

Şâirin bir gazeline tahmis yazılmıştır³¹.

23. Pertev

(Pertev Paşa)

Fâzıl, Pertev Paşa'nın iki gazeline tahmis yazmıştır³².

24. Râgıb Paşa

“Sultânü's- şu'arâ-i Rûm” Râgıb Paşa'nın bir gazeline nazire yazılmış³³, bir gazeli de tahmis edilmiştir³⁴.

²⁸ Bkz: ThV.

²⁹ Bkz: ThIV.

³⁰ Bkz: ThXXII.

³¹ Bkz: ThVII.

³² Bkz: ThVII, ThVIII.

³³ Bkz: G197.

³⁴ Bkz: ThXX.

25. Şâbit

Meşhur şâirin iki gazeline nazîre yazılmış³⁵ ve iki gazeli de tahmis edilmiştir³⁶. Ayrıca, Ziyâ Paşa'nın Bosna müfettişliğini tebrik için yazılan târihte "Tercî' -i Bent" karşısında hayran kalıp dili tutulan üç şâirden (diğerleri Sâmî ile Bâkî) biridir³⁷.

26. Sâmî

Ziya Paşa'nın "Tercî' -i Bend"i karşısında hayran kalan³⁸ şâirin bir gazeli tahmis edilmiştir³⁹.

27. Seyrî

Bir gazeline nazîre yazılmıştır⁴⁰.

28. Sezâyî

(Şeyh Sezâyî)

Şeyh Sezâyî'nin iki gazeline tahmis yazılmıştır⁴¹.

29. Şeyh Ğâlib

(Ğâlib Dede)

Bir Mevlevî şeyhi olması dolayısıyla Fâzıl Paşa için ayrı bir öneme sâhip olan şâirin bir gazeli tanzîr edilmiş⁴² ve bir gazeline de tahmis yazılmıştır⁴³. Ğâlib Dede, "Hulefâ-yı Mevlevîyesiniñ Ser- Bülendi" bölümünde de anılmaktadır⁴⁴.

³⁵ Bkz:G40, G121.

³⁶ Bkz:ThXVIII, ThXXI.

³⁷ Bkz:T48.

³⁸ Bkz:T48/4.

³⁹ Bkz:ThI.

⁴⁰ Bkz: G245.

⁴¹ Bkz:ThXV, ThXVI.

⁴² Bkz:G154,

⁴³ Bkz:ThXVII.

⁴⁴ Bkz:İc. 590.

30. Zekâî

(Şeyh Zekâî /Zekâî Dede):

Zekâî Dede'nin bir gazeline tahmis yazılmıştır⁴⁵.

MEDH MÜNASEBETİYLE ANILAN ŞAİRLER

1. Bâkî

Bâkî, Ziyâ Paşa'nın Tercî'-i Bend'ini görünce dili tutulmaktadır.

O zâtîñ görseler âşârını Tercî'-i Bendinde

Olurdu Şâbit ü Sâmi ile Bâkî yanında lâl (T48/4)

2. Firdevsî

Dîvandaki ikinci kasîdede Abdü'l- 'azîz Han övülmektedir. Şehnâme sahibi Firdevsî, Abdü'l- 'azîz Han döneminde yaşasaydı bu zamânı diğer tüm zamanlara tercih ederdi.

Geleydi şâhib-i Şehnâme Firdevsî bu 'aşr içre

Çekerdi medh-i eslâf-ı mülûka haţţ-ı buţlânı (K2/45)

3. Hâkânî

Şâir kendini Abdü'l- 'azîz Han'ın döneminde yaşadığı için şanslı saymaktadır. Öyle ki Hâkânî gibi meşhur bir şâir bile böyle bir vakte ulaşmamış olabilir.

⁴⁵ Bkz:ThIX.

Yine elîf u ihsan-ı Hudânın mazharı oldım
Resîde olmamışdır böyle vakte belki Hâkânî (K2/6)⁴⁶

4. Nef î

Eğer Nef î, Emîn ‘Âlî Paşa’nın sadâreti döneminde yaşasaydı hakkında çok “dîvân-ı senâ” tertip ederdi.

Nef î-i mu‘ciz-beyân olsaydı ‘âlemde eger
Haqqına tertîb iderdi nice dîvân-ı şenâ (K4/22)

Safvetî Paşa için de “senâ-hanlık” yapmasının uygun olduğu düşünülen⁴⁷ Nef î kasîde yazmaktaki hünerini Ziyâ Paşa karşısında kaybeder, bir “tıfl-ı ebced-h’ân” oluverir.

Qalur şabr ile Nef î tıfl-ı ebced-h’ân kaşâyidde
Hurûf-ı sâdeden gör nazmını kâfidir istidlâl (T48/5)

5. Sâ‘dî

Sa‘dü’-d-dîn Efendi’nin müftü olmasını “Sa‘dî-i zamân” da onaylamakta ve beğenmektedir⁴⁸.

6. ‘Urfî

Şâir nazmını teslim ederken kendini ‘Urfî ve Hakânî’ye benzetmektedir.

⁴⁶ Ayrıca, bkz: K2/47.

⁴⁷ Bkz: K10/13.

⁴⁸ Bkz: T20/6.

Hüner da‘ vâsı itmeme kendimi şâhib-hüner bilmem
İderken nazmımı teslîm benim ‘Urfî vü Hâkânî (K2/47)

DİĞER İLGİLERLE ANILAN ŞAİRLER

1. Hâssân

(Hâssân bin Sâbit)

Peygamber Efendimiz zamânında yaşamış, Peygamber Efendimizi övüp müşrikleri yeren meşhur şâir. Peygamber Efendimiz onun için mescide bir minber yaptırmıştır.

Zâhidi eleştirmekte vesile olarak zikredilmektedir.

Şâ‘ire daħl eylemezdi münkir-i Hâssân olup
Bir tetebbu‘ idecek dîvânı olsa zâhidiñ (G195/2)⁴⁹

2. Râmiz

Râmiz bir mışra‘ -ı berceste yazmıştır:

İdüp bir mışra‘ -ı berceste inşâ Râmiz-i mağfûr
Dimiş ‘ayn-ı Muhammedle ‘Alîdir Şems ü Mevlânâ (Kt 13/1)

3. Şafvet

Fâzıl, şâir Safvet’in ölümüne bir târîh düşürmüştür.

Mâteminde ehl-i dil târîh-i cevher söyledi
Cennet-i ‘ulyâyâ irdi rûhı şâ‘ir Şafvetiñ (T438/2)

4. Ziyâ Paşa

Dîvândaki 48. târîh Ziyâ Paşa’nın Bosna müfettişliğine getirilmesi münâsebetiyle yazılmıştır. 14 beyitlik târîh son beyitte 1279 târîhini vermektedir.

⁴⁹ Ayrıca, bkz: ThXXV/5.

5. ‘İrfân Beg

(Mâliye Müsteşârî Şâ‘îr Mîr-i ‘İrfân)

Yalnızca memuriyetinin tebriki için düşürülen târîhin başlığında “şâir” olarak zikredilen⁵⁰ ve bu yüzden gruplamaya dâhil ettiğimiz ‘İrfân Beg Divânda sadece makam tebrikleri münâsebetiyle anılmıştır⁵¹.

⁵⁰ Bkz: T74.

⁵¹ Bkz: T115/2, T146/2, T155/2, T162/1.

M. FAZIL DİVANINDA İSMİ GEÇEN DİĞER ŞAHISLAR

Bu başlık altında “dönemin devlet adamları”nı (73 kişi), “diğer önemli şahıslar”ını (18 kişi), “devlet adamlarının ve diğer önemli şahısların yakınları”nı (9 kişi), “giriş kısmında ve İcâzetnâme bölümünde adı geçen şahısları”(7 kişi) değerlendirmeye çalışacağız.

Aslında şahısları “dini kimliği olanlar ve olmayanlar” veya “devlet adamları ve diğerleri” biçiminde ayırmak da mümkündür. Ancak genellemelerin bazı ayrıntıların gözden kaçmasına sebep olacağını düşünerek bu kısımdaki incelememizi elimizden geldiğince detaylı tuttuk.

Sınıflamada devlet adamlarını ve onların dışındaki önemli şahısları ayırdık. Her iki gruptaki insanların yakınlarını da ayrıca değerlendirdik. Giriş ve İcâzet-nâmede ismi zikredilen kişiler ise “Mevlevî” olmak noktasında birleştikleri için ve bölüm sınırları içinde olmakla diğer bir ortaklık kazandıkları için birlikte değerlendirmeyi uygun gördük.

DÖNEMİN DEVLET ADAMLARI

Dönemin devlet adamlarını, “hangi ilgi veya ilgilerle, nerede ve kaç kez zikredildiğine göre” alfabetik sıraya uygun olarak değerlendirelim.

1. ‘Affif Beg

Afif Bey’in, “Sadrâzam danışmanı” biçiminde ifade edebileceğimiz “müsteşâr-ı câh-ı şadr” oluşu iki beyitlik bir târîhle tebrîk edilmektedir¹. (1277)

2. Aḫmed Efendi

Mâliye Nâzırı oluşu iki beyitlik bir târîhle tebrîk edilmektedir². (1275)

3. ‘Âkîf Paşa

Önce Bosna Vâlisi³ sonra Nâzır-ı Aḫkâm⁴ olmuştur. (1290) Her iki makam için de ikişer beyitlik târîhler yazılmıştır.

¹ Bkz:T117.

² Bkz:T114.

³ Bkz:T193.

⁴ Bkz:T194.

4. ‘Âlî Paşa

Dîvanda ismi en çok geçen devlet adamlarındandır; Ali Paşa'nın sadârete gelişi münâsebetiyle târihi de ihtiva eden 33 beyitlik bir kasîde yazılmıştır⁵. (1278) Kasîde bilinen formun dışına çıkılmadan memdûhun övgüsünü muhtevîdir. Sultân Abdülaziz sadarete layık yüce karakterli birini bulmuştur⁶. Dördüncü defa sadâreti süslemektedir⁷; şöhreti tüm dünyâyı sarmıştır, düşüncede emsalsizdir⁸; bu bilgi ve yetenek ona Allâh vergisidir⁹; vaktinde bir karınca dahi incinmemiştir¹⁰; çok güzel yaratılışlıdır, kimseyi incitmemiştir şu zamâna kadar¹¹; ilimli, fazîletlidir, İslâm'ın koruyucusudur¹²; Eflâtun ona öğrenci olup ilim ve hikmet tahsîl etse buna şaşılmamalıdır¹³; Aristo tedbîrine hayran kalır, İbn-i Sînâ ilmini taktir eder¹⁴; Nefî yaşasaydı hakkında “dîvân-ı senâ” tertip ederdi¹⁵...

Beşinci defa sadârete gelişi için üç beyitlik¹⁶ (1283), yaptırdığı câmii için yedi beyitlik¹⁷ (1285), Bebek Sâhili'ne yaptırdığı hâne için on bir beyitlik¹⁸ (1280) târihler düşürülmüştür.

5. ‘Ârif Efendi

Şeyhülslâm oluşu münâsebetiyle her biri iki beyitlik iki târih düşürülmüştür¹⁹. (1270)

6. Besîm Beg

Besim Bey'in “Beglikci-i Devlet” olması hasebiyle yedi beyitlik bir târih manzûmesi yazılmıştır²⁰. (1277)

⁵ Bkz:K4.

⁶ Bkz:K4/5.

⁷ Bkz:K4/8, K4/12.

⁸ Bkz:K4/13.

⁹ Bkz:K4/14.

¹⁰ Bkz:K4/16.

¹¹ Bkz:K4/17.

¹² Bkz:K4/18.

¹³ Bkz:K4/20.

¹⁴ Bkz:K4/21.

¹⁵ Bkz:K4/22.

¹⁶ Bkz:T21.

¹⁷ Bkz:T39.

¹⁸ Bkz:T53.

¹⁹ Bkz:T77, T78.

²⁰ Bkz:T31.

7. Câvîd Paşa

“Mîr-i mîrân” yani beylerbeyi oluşu münâsebetiyle ikişer beyitlik iki târîh manzûmesi yazılmıştır²¹.(1279)

8. Dervîş Paşa

Önce, Dervîş Paşa'nın vezîr oluşuna iki beyitlik bir târîh düşürülmüş²², (1278) ardından “Dede Ağa Dervîş Paşa” hitâbıyla vefâtı için yedi beyitlik bir târîh manzûmesi yazılmıştır²³.(1292)

9. Emîn Beg

Adliye Vekâleti Nâzırı olarak karşılanabilecek “Nâzır-ı Dîvân- ı De'âvî” olması münâsebetiyle üçer beyitlik iki târîh manzûmesi kaleme alınmıştır²⁴.(1277)

10. Es'ad Paşa

Ser-asker olması münâsebetiyle iki beyitlik bir târîh manzûmesi yazılmıştır²⁵. (1288)

11. Fâzıl Muştafâ Paşa

“Nâzır-ı Dîvân-ı Ahkâm-ı ‘Adliye” yani “Yargıtay Nâzırı” olması münâsebetiyle beş beyitlik bir târîh manzûmesi yazılmıştır²⁶. (1287)

12. Fetîh Paşa

Tophâne-i Âmire müşirliğinden çıkarılması sürpriz olmuştur²⁷.

²¹ Bkz:T123, T124.

²² Bkz: T119.

²³ Bkz:T428.

²⁴ Bkz:T29, T75.

²⁵ Bkz:T156.

²⁶ Bkz:T26.

²⁷ Bkz:T86/1.

13. Fu'âd Paşa²⁸

Dîvandaki kendisiyle alakalı 9 târîh manzûmesi bulunmaktadır.

Tanzîmat meclisi reisi olması münâsebetiyle 2 beyitlik bir²⁹ (1272) ve 7 beyitlik bir³⁰ (1274), sadârete gelişi hasebiyle 2 beyitlik bir³¹ (1276) ve 13 beyitlik bir³² (1278), yaptırdığı çeşme münâsebetiyle 11 beyitlik bir³³ (1281), vefâtı için 9 beyitlik bir³⁴, 3 beyitlik bir³⁵ (1285) ve 1 beyitlik iki³⁶ târîh manzûmesi kaleme alınmıştır.

14. Gâlib Beg

Mâliye nâzırı olması münâsebetiyle 2 beyitlik bir târîh manzûmesi yazılmıştır³⁷. (1288)

15. Hasan Fehmî Efendi

“Hâce-i şeh” olarak nitelenen Fehmi Efendinin “Anatoli pâyesi” alması hasebiyle 5 beyitlik bir târîh manzûmesi yazılmıştır³⁸. (1280)

16. Hasan Rızâ Paşa

Dîvanda adı sıklıkla geçen bir diğer şahıs da Hasan Rızâ Paşa'dır.

²⁸ Fâzıl Paşa için yazılan manzûmelerde “fikir kuvvetine; keskin zekalı oluşuna” ayrıca atıflar vardır:

Var idi bir karşıya zâtına maşşûş olmuşdu

Cihânda kalmadı akrânı el-ğak şî'r ü inşâda (T407/4)

Bununla ilgili, konuya uygun olacağını düşündüğümüz bir fikra zikredelim:

“Fuat Paşa ve Ali Paşa, Sultân Abdülaziz devrinin en ünlü sadrazamlarıdır. Bir dönem Rüşdü Paşa da mührü taşıyanlardandır. O günlerden birinde hükümdar, Fuat Paşa'nın ağzını aramak üzere sorar:

_ Söylers misin paşa, sizinle Ali ve Rüştü Paşalar arasında ne gibi farklar mevcuttur?

Fuat Paşa düşünmeden cevap verir:

_ Hünkârım, farz ediniz ki üçümüz bir dere kenarındayız. Karşı yakaya geçmek için bir köprü bulursa ben derhal köprüden geçerim. Ali Paşa önce bir Besmele çeker, köprü'nün sağlam olup olmadığını tetkike koyulur. Rüştü Paşa ise önce Besmele çeker, ardından üç tabur asker geçirir, en sonra da kendisi köprüye ayak basar.” (İskender Pala, Tavan Arası, Kapı yay. İstanbul 2004.,sf.186.)

²⁹ Bkz:T82.

³⁰ Bkz:T70.

³¹ Bkz:T118.

³² Bkz:T14.

³³ Bkz:T54.

³⁴ Bkz:T407.

³⁵ Bkz:T430.

³⁶ Bkz:T451, T452.

³⁷ Bkz:T161.

³⁸ Bkz:T23.

Kaptân-ı deryâ oluşu münâsebetiyle 5 beyitlik bir³⁹, 2 beyitlik bir⁴⁰; (1270) aynı yıl üçüncü defâ ser-asker oluşu hasebiyle 6 beyitlik bir⁴¹; iki beyitlik bir⁴²; tekrar ser-asker olması dolayısıyla 2 beyitlik iki⁴³ (1274) târîh düşürülmüştür.

17. Hasîb Paşa

Hasîb Paşa'nın ikinci defâ mâliye nâzırı olması dolayısıyla 25 beyitlik bir kasîde kaleme alınmıştır⁴⁴. Kasîdede alışılmışın dışına çıkmayan bir üslûp kullanılmış, muhatabın övgüsü vazîfesi de dikkate alınarak abartılı bir şekilde yapılmıştır.

Ayrıca yine bu makamın tebrîki için 2 beyitlik bir⁴⁵ (1273) ve makamdaki ikinci yılın tebrîki için (1275) de 2 beyitlik bir diğer târîh manzûmesi⁴⁶ yazılmıştır.

18. Hürşîd Efendi

Vidin Eyâleti Defter-Dârî olması münâsebetiyle 5 beyitlik bir târîh manzûmesi yazılmıştır⁴⁷. (1276)

19. Hüsâmü'd-dîn Efendi

Şeyhülislâm oluşu dolayısıyla 13 beyitlik bir târîh manzûmesi yazılmıştır⁴⁸. (1280)

20. Hüseyn Paşa

Ser-asker olması hasebiyle 2 beyitlik bir târîh manzûmesi yazılmıştır⁴⁹. (1285)

21. Hüsni Paşa

Hüsni Paşa'nın Rumeli kazaskeri olması münâsebetiyle 2 beyitlik bir târîh manzûmesi kaleme alınmıştır⁵⁰. (1281)

³⁹ Bkz:T68.

⁴⁰ Bkz:T79.

⁴¹ Bkz:T69.

⁴² Bkz:T80.

⁴³ Bkz:T91, T172.

⁴⁴ Bkz:K9.

⁴⁵ Bkz:T84.

⁴⁶ Bkz:T94.

⁴⁷ Bkz:T414.

⁴⁸ Bkz:T19.

⁴⁹ Bkz:T142.

⁵⁰ Bkz:T126.

22. İsmâ' il Efendi (Altunî-zâde)

“Devletin sınıf-ı ricâlinden” olan ancak tam olarak vazîfesi söylenmeyen İsmâil Efendi'nin yaptırdığı câmii için 7 beyitlik bir târîh manzûmesi kaleme alınmıştır⁵¹. (1283)

23. İsmâ' il Paşa

Mısır vâlisi olması dolayısıyla(1279) 2 beyitlik bir⁵² ve “Dâver-i Mısr” hitâbıyla da 7 beyitlik bir⁵³ (1282) târîh manzûmesi yazılmıştır.

24. Kâmil Paşa

İzmir vâlisi olması dolayısıyla 3 beyitlik bir⁵⁴ (1275), sadrâzam olması hasebiyle 2 beyitlik bir⁵⁵ (1279) ve yaptırdığı hâne için 11 beyitlik bir⁵⁶ (1281) târîh manzûmesi kaleme alınmıştır.

25. Kâni Paşa

Vezîr olması dolayısıyla 2 beyitlik bir târîh manzûmesi yazılmıştır⁵⁷. (1275)

26. Kemâl Paşa

Ahmed Kemâl Paşa'nın vezîr olması hasebiyle 2'şer beyitlik üç târîh manzûmesi kaleme alınmıştır⁵⁸. (1287)

27. Ken'ân Beg

Dâhiliyye Müsteşarı olması münâsebetiyle 2 beyitlik bir⁵⁹ (1285), “mektûbi-i şadr” oluşu dolayısıyla da 2 beyitlik bir diğer târîh manzûmesi kaleme alınmıştır⁶⁰. (1288)

⁵¹ Bkz:T44.

⁵² Bkz:T176.

⁵³ Bkz:T24.

⁵⁴ Bkz:T71.

⁵⁵ Bkz:T121.

⁵⁶ Bkz:T52.

⁵⁷ Bkz:T173.

⁵⁸ Bkz:T149, T150, T151.

⁵⁹ Bkz:T145.

⁶⁰ Bkz:T162.

28. Kıbrıslı Muḥammed Paşa

İlk defa sadârete gelişi için biri 3 beyitlik, biri 2 beyitlik iki târîh⁶¹ (1270), ikinci defa sadârete gelişi hasebiyle 25 beyitlik⁶² bir kasîde (1276) ve üçüncü defa sadârete gelişi hasebiyle de 15 beyitlik⁶³ bir diğerkasîde (1277) yazılmıştır. Daha sonra kaptân-ı deryâ oluşu için 11 beyitlik bir⁶⁴ (1279) târîh manzûmesi kaleme alınmıştır.

29. Maḥmûd Nedîm Beg

“Müsteşâr-ı sadr-ı âlî” olması hasebiyle 7 beyitlik bir târîh manzûmesi yazılmıştır⁶⁵. (1270)

30. Maḥmûd-ı Celâlû'd-dîn

Müsteşâr olması münâsebetiyle her biri 2 beyitlik iki târîh manzûmesi kaleme alınmıştır⁶⁶. (1287)

31. Maḥmûd Paşa

Sadârete gelmesi hasebiyle 2 beyitlik bir târîh manzûmesi yazılmıştır⁶⁷. (1288)

32. Maḥmûd Paşa (Tuzlavî)

Vefâtı için 5 beyitlik bir⁶⁸ ve 2 beyitlik bir târîh manzûmesi⁶⁹ yazılmıştır. (1272)

33. Mazlûm Paşa

Kendisi için yazılan 19 beyitlik kasîdenin⁷⁰ son mısraı sadârete gelişine düşürülmüş bir târîhtir. (1278)

⁶¹ Bkz:T66, T81.

⁶² Bkz:K5.

⁶³ Bkz:K6.

⁶⁴ Bkz:T63.

⁶⁵ Bkz:T72.

⁶⁶ Bkz:T147, T148.

⁶⁷ Bkz:T154.

⁶⁸ Bkz:T405.

⁶⁹ Bkz:T437.

⁷⁰ Bkz:K13.

34. Mehmed Rüşdî Paşa

Ser-asker olması münâsebetiyle 6 beyitlik (1271) bir târîh⁷¹ yazılmıştır. Rüşdü Paşa için yazılan 27 beyitlik kasîdenin son mısraı Paşa'nın sadârete gelişine düşürülmüş bir târîhtir⁷². (1276) Ayrıca sadâreti için 2 beyitlik iki⁷³, tekrar sadârete gelişi için 2 beyitlik iki⁷⁴ (1283) ve dâhiliye nâzırı oluşu için ise 2 beyitlik bir diğerk târîh manzûmesi yazılmıştır⁷⁵. (1285)

35. Mekkî-zâde

Şeyhülislâm olması dolayısıyla 2 beyitlik bir târîh manzûmesi yazılmıştır⁷⁶. (1288)

36. Mısrılı-zâde

Beglik rütbesi alması dolayısıyla 2 beyitlik bir târîh manzûmesi yazılmıştır⁷⁷. (1281)

37. Mîr Halîm

Eşinin (1286)⁷⁸ ve kızının (1282)⁷⁹ vefâtı münâsebetiyle adı anılmaktadır.

38. Mollâ Beg

Şeyhülislâm olması dolayısıyla 5 beyitlik bir târîh manzûmesi kaleme alınmıştır⁸⁰.

39. Muhtâr Beg

Deâvî nâzırı olması dolayısıyla 2 beyitlik bir târîh manzûmesi yazılmıştır⁸¹.

⁷¹ Bkz:T67.

⁷² Bkz:K3.

⁷³ Bkz:T112, T113.

⁷⁴ Bkz:T132, T133.

⁷⁵ Bkz:T143.

⁷⁶ Bkz:T163.

⁷⁷ Bkz:T130.

⁷⁸ Bkz:T421, T431.

⁷⁹ Bkz:T448.

⁸⁰ Bkz:T51.

⁸¹ Bkz:T87.

40. Muhtâr Beg

Şeyhülislâm olması dolayısıyla her biri 2 beyitlik iki târîh manzûmesi kaleme alınmıştır⁸². (1288)

41. Muştafâ ‘Âşım Efendi

Hüsrev Beg Câmîi'nin genişletilmesine çalışmıştır⁸³. Anadolu kazaskeri olması dolayısıyla 2 beyitlik iki⁸⁴ (1281); vefâtı için 5 beyitlik bir⁸⁵, 2 beyitlik bir⁸⁶ ve tek beyitlik bir târîh⁸⁷ (1283) manzûmesi yazılmıştır.

42. Muştafâ Paşa

Sadrâzam oluşu için 2 beyitlik bir târîh manzûmesi yazılmıştır⁸⁸. (1273) Kendisi için yazılan kasîdede⁸⁹ sadâreti de tebrîk edilmektedir. 11 beyitlik kasîdenin son mısraı makam tebrîkine düşürülmüş bir târîhtir.(1278) Ayrıca oğlunun vefâtı için düşülen târîhte Hâşim Beg'in babası olması hasebiyle ismi ilk beyitte zikredilir⁹⁰.

43. Muştafâ Reşîd Paşa

Altıncı defa sadârete getirilişi münâsebetiyle bir 7 beyitlik⁹¹, dört de 2 beyitlik⁹² târîh manzûmesi kaleme alınmıştır. (1274) Vefâtı için 6 beyitlik bir târîh manzûmesi yazılmıştır⁹³.

44. Mümtâz Efendi

Mâliye müsteşârı olması dolayısıyla 5 beyitlik⁹⁴ (1275) ve evkâf nâzırı olması münâsebetiyle de 11 beyitlik⁹⁵ (1278) bir târîh manzûmesi yazılmıştır.

⁸² Bkz:T159, T160.

⁸³ Bkz:T61/3.

⁸⁴ Bkz:T127, T128.

⁸⁵ Bkz:T419.

⁸⁶ Bkz:T439.

⁸⁷ Bkz:T453.

⁸⁸ Bkz:T83.

⁸⁹ Bkz:K15.

⁹⁰ Bkz:T417/1.

⁹¹ Bkz:T64.

⁹² Bkz:T65, T85, T92, T171.

⁹³ Bkz:T406.

⁹⁴ Bkz:T25.

⁹⁵ Bkz:T62.

45. Nâmkı Paşa

Ser-asker olması hasebiyle iki tane 2 beyitlik târîh manzûmesi kaleme alınmıştır⁹⁶. (1284)

46. Nazîf Beg

Aydın vâlisi olması dolayısıyla 2 beyitlik bir târîh manzûmesi kaleme alınmıştır⁹⁷. (1282)

47. ‘Osmân Pâşâ

Kendisi için 41 beyitlik bir kasîde yazılmış⁹⁸ ve kasîdenin son beytinde “Bosna Vilâyeti Vâlisi” oluşu tebrîk edilmiştir. Tebrîk için bir de iki beyitlik bir târîh manzûmesi kaleme alınmıştır⁹⁹. (1275) Vâlinin Behke’ye teşrîfi için biri 7 beyitlik¹⁰⁰, diğeri 5 beyitlik¹⁰¹ iki târîh manzûmesi yazılmıştır. (1278) İskender Paşa Köprüsü’nün yapılışına katkısı olmuştur¹⁰².

“Esbâk Serây-Bosna Vâlisi Şeref Osmân Paşa” hitâbıyla bir kıtada eleştirilmektedir¹⁰³.

48. ‘Ömer Paşa

Ömer Paşa için yazılan 57 beyitlik kasîdenin¹⁰⁴ son beytinin her bir mısraı ayrı ayrı “Rûm ili serdârlığı”nı tebrîk için düşürülmüş târîhlerdir.(1277) Ayrıca, 2 beyitlik bir târîh manzûmesi ile yeni yılı (1278) tebrîk edilmektedir¹⁰⁵.

49. Pertev Paşa

Maârif nâzırı olması dolayısıyla 2 beyitlik bir târîh manzûmesi yazılmıştır¹⁰⁶. (1281)

⁹⁶ Bkz:T137, T138.

⁹⁷ Bkz:T131.

⁹⁸ Bkz:K8.

⁹⁹ Bkz:T174.

¹⁰⁰ Bkz:T55.

¹⁰¹ Bkz:T56.

¹⁰² Bkz:T60/1.

¹⁰³ Bkz:Kt92.

¹⁰⁴ Bkz:K7.

¹⁰⁵ Bkz:T190.

¹⁰⁶ Bkz:T129.

50. Raûf Beg (Rif'at Paşa-Zâde)

Babası gibi vekâlet nâzırı olmuştur. Bu makamı tebrik için 3 beyitlik bir târîh manzûmesi kaleme alınmıştır¹⁰⁷. (1274)

51. Redîf Paşa

Asîr'i fetheden ordunun kumandanı Redîf Paşa'dır¹⁰⁸.

52. Refîk Efendi

Anadolu kazaskeri oluşu 9 beyitlik bir târîhle tebrik edilmektedir¹⁰⁹. (1280)

53. Refîk Efendi (Mevlânâ)

Şeyhülislâm oluşu hasebiyle 2 beyitlik üç târîh kaleme alınmıştır¹¹⁰. Ayrıca Çelebi Pazarı'ndaki câmiin ihyâsı için oldukça emek sarf etmiştir¹¹¹. (1287)

54. Rızâ Efendi

Evkâf Nâzırı olması dolayısıyla 2 beyitlik bir târîh manzûmesi yazılmıştır¹¹². (1276)

55. Şâbit Efendi

"Mektûbi-i şadr-ı mu'allâ" yazıcılık yapan Şâbit Efendinin vefâtı için 2 beyitlik bir târîh manzûmesi yazılmıştır¹¹³. (1274)

¹⁰⁷ Bkz:T32.

¹⁰⁸ Bkz:T49/7.

¹⁰⁹ Bkz:T22.

¹¹⁰ Bkz:T134, T135, T136.

¹¹¹ Bkz:T45/1, T46/3.

¹¹² Bkz:T116.

¹¹³ Bkz:T436.

56. Şâdık Efendi

Mâliye nâzırı oluşu münâsebetiyle 2 beyitlik bir târîh manzûmesi yazılmıştır¹¹⁴. (1285)

57. Sa' dü'd-dîn Efendi

Şeyhülislâm oluşu dolayısıyla biri 9 beyitlik¹¹⁵ ve diğeri 2 beyitlik¹¹⁶ iki târîh manzûmesi kaleme alınmıştır. (1275)

58. Şafvetî Paşa

Kendisi için yazılan biri 18 beyitlik¹¹⁷ diğeri 13 beyitlik kasîdelerin¹¹⁸ son beytinde "Meclis-i Vâlâ Reisi" oluşu tebrik edilmektedir.(1276) Ayrıca 2 beyitlik bir de târîh manzûmesi yazılmıştır bu amaçla¹¹⁹.

Mîr-i İrfân'ın mâliye müsteşarı olmasına vesîle olmuştur¹²⁰.

59. Sa'îd Paşa

Vefâtı için biri 5 beyitlik¹²¹ (1288) ve ikisi 2 beyitlik¹²² üç târîh manzûmesi yazılmıştır.

60. Sâmiğ Paşa

Üçüncü orduya mareşal olması hasebiyle 2 beyitlik bir târîh manzûmesi kaleme alınmıştır¹²³. (1288)

61. Şüreyyâ Muştafâ Paşa

Bursa vâlisi olması dolayısıyla 2 beyitlik bir târîh manzûmesi yazılmıştır¹²⁴. (1284)

¹¹⁴ Bkz:T144.

¹¹⁵ Bkz:T20.

¹¹⁶ Bkz:T93.

¹¹⁷ Bkz:K10.

¹¹⁸ Bkz:K11.

¹¹⁹ Bkz:T175.

¹²⁰ Bkz:T74/3.

¹²¹ Bkz:T423.

¹²² Bkz:T169, T433.

¹²³ Bkz:T157.

¹²⁴ Bkz:T139.

62. Şâkir Efendi

Şeyhülislâm Şâkir Efendinin vefâtı münâsebetiyle biri 5 beyitlik¹²⁵, diğeri 4 beyitlik¹²⁶ iki târîh manzûmesi kaleme alınmıştır. (1275)

63. Şekîb Paşa

“Müşîr-i meclis-i vâlâ” olması dolayısıyla 2 beyitlik bir târîh manzûmesi yazılmıştır¹²⁷. (1270)

64. Şeyh Kâmil

Vefâtı dolayısıyla 2 beyitlik bir târîh manzûmesi kaleme alınmıştır¹²⁸. (1283)

65. Taşîn Beg

Rumeli kazaskeri olması hasebiyle 3 beyitlik bir târîh manzûmesi yazılmıştır¹²⁹.

66. Tevfik Efendi

Mâliye nâzırı olması dolayısıyla 5 beyitlik bir târîh manzûmesi kaleme alınmıştır¹³⁰. (1277)

67. Tevfik Paşa

Saray-Bosna’daki kışlanın yapılmasına himmet etmiştir¹³¹.

68. Tevhîd Efendi

Anadolu pâyesi alması münâsebetiyle 9 beyitlik¹³² (1277) ve vefâtı münâsebetiyle 2 beyitlik bir târîh manzûmesi yazılmıştır¹³³. (1286)

¹²⁵ Bkz:T411.

¹²⁶ Bkz:T412.

¹²⁷ Bkz:T170.

¹²⁸ Bkz:T446.

¹²⁹ Bkz:T30.

¹³⁰ Bkz:T28.

¹³¹ Bkz:T58/2.

¹³² Bkz:T27.

¹³³ Bkz:T449.

69. Vâşîf Paşa

“Top-Hâne-i ‘Âmire” müşîri olması hasebiyle 2 beyitlik bir târîh manzûmesi yazılmıştır¹³⁴.

70. Vecîhî Paşa

11 beyitlik kasîdenin¹³⁵ son mısraında Vecîhî Paşa'nın “Meclis-i Vâlâ a'zâsı” oluşu tebrîk edilmektedir. (1278)

71. Vesîm Paşa

Çaptân-ı deryâ oluşunu tebrîk amacıyla 2 beyitlik bir târîh manzûmesi yazılmıştır¹³⁶. (1279)

72. Yûsuf Kâmil Paşa

Kendisi için yazılan 23 beyitlik târîh manzûmesinin son mısraında “Meclis-i Vâlâ reisi” oluşuna târîh düşürülmüştür¹³⁷. (1278) Sadrâzam oluşu 2 beyitlik iki târîh¹³⁸ ve tek beyitlik bir târîhle¹³⁹ ayrıca tebrîk edilmektedir. (1279)

Hânesinin yapılışını tebrîk için 11 beyitlik bir târîh manzûmesi, yazılmıştır¹⁴⁰. (1281)

“Şûrâ-yı Devlet reisi” oluşu münâsebetiyle 2 beyitlik iki târîh manzûmesi kaleme alınmıştır¹⁴¹. (1285)

DİĞER ÖNEMLİ ŞAHISLAR

1. Baltacı (Mehmet Paşa)

Hâin ve cehenneme gitmiş olarak tasavvur olunmaktadır¹⁴².

¹³⁴ Bkz:T86.

¹³⁵ Bkz:K14.

¹³⁶ Bkz:T125.

¹³⁷ Bkz:K12.

¹³⁸ Bkz:T120 T121.

¹³⁹ Bkz:T217.

¹⁴⁰ Bkz:T52.

¹⁴¹ Bkz:T140, T141.

¹⁴² Bkz:Kt89/1.

2. Hâcî Ahmed

Şeyhin vefâtı için bir 7 beyitlik¹⁴³ ve bir de tek beyitlik¹⁴⁴ târîh manzûmesi kaleme alınmıştır.(1281)

3. Köprili (Mehmed Paşa)

Bu meşhur devlet adamı halkla iyi geçinen, onlarla dost olan bir vezîr olması¹⁴⁵, zorbalara karşı aldığı ve uyguladığı şiddetli tedbirler¹⁴⁶, adının hep yüce bir vezîr olarak söyleneyeceği¹⁴⁷ gibi ilgilerle anılır.

4. Luţfullâh Efendi

Serây- Bosna Mevlevî-İhânesi şeyhi Lutfullâh Efendi'nin vefâtı için 5 beyitlik bir târîh manzûmesi kaleme alınmıştır¹⁴⁸. (1277)

5. Dervîş Beg

Travnik'de yapılan câmiin inşâsına himmet eden iki kişiden (diğeri Hamdi Bey) biridir¹⁴⁹.

6. Hâcî Hüseyin

Daha sonra Fâzıl Paşa'nın tâmir ettirdiği câmii yaptıran kişidir¹⁵⁰.

7. Hâcî Mehemmed Beg

Nakş-bendî tarikatındandır. Vefâtı için 5 beyitlik bir târîh manzûmesi kaleme alınmıştır¹⁵¹. (1293)

8. Hamdi Beg

Travnik'de yapılan câmiin inşâsına himmet eden iki kişiden (diğeri Dervîş Bey) biridir¹⁵².

¹⁴³ Bkz:T418.

¹⁴⁴ Bkz:T454.

¹⁴⁵ Bkz:T12/12.

¹⁴⁶ Bkz:T12/21.

¹⁴⁷ Bkz:T67/2.

¹⁴⁸ Bkz:T415.

¹⁴⁹ Bkz:T43/2.

¹⁵⁰ Bkz:T195/1.

¹⁵¹ Bkz:T429.

¹⁵² Bkz:T43/2.

9. Hüsrev Beg

Daha sonra Âsım Bey'in genişlettiği câmii inşâ ettiren kişidir¹⁵³.

10. İbrâhîm Beg

Celâl Beg'in doğumu için düşünülen târihte babası olması ilgisiyle adı anılmıştır¹⁵⁴.

11. İskender Paşa

Saray-Bosna'da bir köprü inşâ ettirmiştir. (1287) Bu münâsebetle 5 beyitlik bir târih manzûmesi kaleme alınmıştır¹⁵⁵.

12. İsmâ'îl Ağa

Dervîş Paşa'nın vefâtı için yazılan târih manzûmesinde babası olması hasebiyle ismi zikredilmektedir¹⁵⁶.

13. Nâşid Efendi

Oğlunun doğumu için düşünülen târihlerde babası olması ilgisiyle ismi anılmaktadır¹⁵⁷.

14. Necîb Paşa

Mahmud Nedîm Beg'in babası olması dolayısıyla adı anılmaktadır¹⁵⁸.

15. Şalâhü'd-dîn Beg

Vefâtı dolayısıyla 2 beyitlik üç târih manzûmesi kaleme alınmıştır¹⁵⁹. (1286)

16. Selîm (Meĥammed'e maĥlâş)

Şoĥullu-zâde Şun'-ullâh Efendi'nin oğludur, doğumu için 2 beyitlik bir târih manzûmesi yazılmıştır¹⁶⁰. (1277)

¹⁵³ Bkz:T61/1, T203/1.

¹⁵⁴ Bkz:T186/1.

¹⁵⁵ Bkz:T60.

¹⁵⁶ Bkz:T428/3.

¹⁵⁷ Bkz:T187/1, T188/1.

¹⁵⁸ Bkz:T72/1.

¹⁵⁹ Bkz:T440, T441, T442.

¹⁶⁰ Bkz:T185.

17. Seyyid Efendi

“Re’is-i Meclis-i Komisyon-ı Hazîne-i Hâşa” Seyyid Efendi’nin vefâtı için 5 beyitlik bir târîh manzûmesi yazılmıştır¹⁶¹. (1275)

18. Şun‘-ullâh Efendi (Şoşullu-zâde)

Oğlu Selîm’in doğumu için yazılan târîh manzûmesinde adı zikredilmektedir¹⁶².

DEVLET ADAMLARININ VE DİĞER ÖNEMLİ ŞAHISLARIN YAKINLARI

1. ‘Ârif İbn-i Zü’l-fikâr

Ali Paşa’nın oğludur. Doğumu için 2 beyitlik bir târîh manzûmesi yazılmıştır¹⁶³. (1254)

2. ‘Âişe Şiddîka

Mîr Halîmiñ kızıdır. Vefâtı için 2 beyitlik bir târîh manzûmesi kaleme alınmıştır¹⁶⁴. (1282)

3. Fâtıma Hanım

Mîr Halîm’in zevcesidir. Vefâtı için biri 5 beyitlik¹⁶⁵ ve diğeri 3 beyitlik¹⁶⁶ iki târîh manzûmesi yazılmıştır.

4. Hâşim Beg

Bâbi-Zâde Muştafâ Paşa’nın oğludur. Vefâtı için 6 beyitlik bir târîh manzûmesi yazılmıştır¹⁶⁷. (1279)

¹⁶¹ Bkz:T413.

¹⁶² Bkz:T185/1.

¹⁶³ Bkz:T183.

¹⁶⁴ Bkz:T448.

¹⁶⁵ Bkz:T421.

¹⁶⁶ Bkz:T431.

¹⁶⁷ Bkz:T417.

5. Râşide Hânım

Sadrâzam Maḥmûd Paşa'nın kızıdır. Vefâtı için 5 beyitlik bir târih manzûmesi kaleme alınmıştır¹⁶⁸. (1278)

6. 'Alî

Nâşid Efendi'nin oğludur. Doğumu için 2 beyitlik bir târih manzûmesi yazılmıştır¹⁶⁹. (1279)

7. Celâl Beg

İbrâhim Beg'in oğludur. Doğumu için 2 beyitlik bir târih manzûmesi kaleme alınmıştır¹⁷⁰. (1277)

8. 'Aṭâullâh

Kudretullâh Dede'nin oğludur. Doğumu için 2 beyitlik iki târih manzûmesi yazılmıştır¹⁷¹. (1288)

9. Edhem Beg

Hâşim Bey'in vefâtı için yazılan altı beyitlik manzûmenin ikinci beyitindeki babası olması hasebiyle zikredilmektedir. T417/2.

GİRİŞTE VE İCÂZET-NÂMEDE¹⁷² İSMİ GEÇEN ŞAHISLAR

1. Dede Hâlet Mevlevî Efendi

Şâirimiz Fâzıl, Dîvânın tespit edebildiğimiz tek nüshasını Dede Hâlet Mevlevî Efendi hayratı olan kütüphâneye vakfeylemiştir¹⁷³.

¹⁶⁸ Bkz:T416.

¹⁶⁹ Bkz:T187.

¹⁷⁰ Bkz:T186.

¹⁷¹ Bkz:T166, T167.

¹⁷² "İcâzet-nâme" (İc.) biçiminde kısalttığımız iki kısımlık bölümün bir sayfalık ilk kısmının başlığı "İcâzet- Nâme-i Evrâd-ı Şerif-i Mevlevî" ve kalan kısmın başlığı "Hulefâ-yı Mevlevîyesiniñ Ser- Bülendi" şeklindedir.

¹⁷³ Bkz:Giriş sf.2.

2. Kudretullâh Dede

Oğlunun doğumu hasebiyle yazılan târîhte adı anılmaktadır¹⁷⁴.

Galata Kule Kapısı şeyhidir¹⁷⁵, Fâzıl Paşa'nın mürşididir¹⁷⁶.
Kendilerinin doğumu için Şeyh Gâlib bir târîh kıtası yazmıştır.

Şerîf Ahmed Dede merd-i şarîkât
Yüzünden toğdı bir mihr-i münevver
Didim târîh-i milâdını Gâlib
Meḥemmed Kudretullâh luḡ-ı Ḥaydır¹⁷⁷

Vefâtı için 9 beyitlik bir târîh manzûmesi kaleme alınmıştır¹⁷⁸.
(1288)

3. Hâşim bin Davûd

Fâzıl Dîvânının müstensihidir¹⁷⁹.

4. Şerîf Ahmed Dede

Oğlu Kudretullâh Dede de kendi gibi şeydir, oğlunun doğumu için yazılan târîh manzûmesinde¹⁸⁰ ve kıt'âsında¹⁸¹ adı anılmaktadır. Bir yerde daha oğlu münâsebetiyle adı geçmektedir¹⁸².

Ayrıca; Çelebi Efendi¹⁸³, 'Ali Nuḡkî Dede¹⁸⁴ ve Aşçı Dede¹⁸⁵ Mevlevî olmaları ve vazîfeleri dolayısıyla zikredilmiştir.

¹⁷⁴ Bkz:T166/2.

¹⁷⁵ Bkz:İc. 588.

¹⁷⁶ Bkz:İc. 592.

¹⁷⁷ Bkz:İc. 590.

¹⁷⁸ Bkz:T422.

¹⁷⁹ Bkz:İc. 601.

¹⁸⁰ Bkz:T422/2.

¹⁸¹ Bkz:İc. 590.

¹⁸² "....Seyyid Şaḥîḥ Ahmed Dede Ḥazretlerinin necl-i necîl-i siyâdet-zübdesi ve veled-i ḥayrî'l-halefleri olup...." İc. 588.

¹⁸³ Bkz:İc. 589.

¹⁸⁴ Bkz:İc. 589.

¹⁸⁵ Bkz:İc. 588.

II. KAVİMLER

A. ACEM

Bir beyitte, “kılıç” ilgisiyle zikredilir.

Çuŝanmıŝ bir ‘Acem şemşîrini gûyâ Hülâgûdur

Özenmiş katl-i ‘uşşâka nedir bilmez amân ser-hûş (G141/2)

B. HİNDÛ

Sevgilinin beni “fûlful-i Hindû” olarak vafedilmektedir.

Nedir bu kâmet-i dil-cû ne sende bu hilâl ebrû

Belâdır ‘âşıka ruyûndaki ol fûlful-i Hindû

..... (ThXIX/4)

C. TÜRK

Yalnızca bir beyitte îrâd edilir:

Bu da‘vâya teselsülle şübût ister didim aña

Nişin-i hayme Türk idi didi kanğı denî bilmem (Kt84/2)

D. TATAR

Sevgili, acımasızlığıyla Tatar’a teşbîh edilmektedir.

Çaŝı yâ müjgânı oğ bir yâre düşdi bu gönül

Ol Hülâgû-menğabet Tatara düşdi bu gönül (G217/1)

E. YÛNAN

Girid’in fethiyle yûnan fitnesi ber-taraf edilmiştir.

Fitne-i Yûnanı tîğ-i kilk ile çahr eyledi

Mâlik olmuş öyle şadr-ı a‘çama şâh-ı reşid (T12/13)

III. COĞRÂFÎ UNSURLAR

A. İSTANBUL ve İSTANBULLA İLGİLİ YERLEŞİM UNSURLARI

1. İSTANBUL

Sitânbûl, Sitânbul, İstânbûl ve İslâmbol şekilleriyle de kullanılır.

Hasîb Paşa İstanbul'da tamir olmadık mabet bırakmamıştır¹. Vâlîde Sultân Câmîi'nin İstanbul'da bir eşi yoktur². Kâmil Paşa'nın yeni yaptırdığı evin de İstanbul'da benzeri yoktur³. İzmir vâililiğini tebrîk için târîh manzûmesi yazılan Kâmil Paşa'nın gönlünden İstanbul civarında olmak geçmektedir⁴.

Gazellerde, genellikle sevgilinin şehri olarak zikredilir.

Bu şeb meclisde oldı gül gibi bir la' l-i leb peydâ

Sitânbulda yeñi olmuş o şûh-ı muntehâb peydâ (G13/1)⁵

Hatta “-in İslâmboluñ” redifiyle yazılan 199. gazelde İstanbul güzelleri uzun uzun vafedilmiştir. Fâzıl Paşa, Bosna'dan İstanbul'a gelmiştir⁶. Gönül yardan ayrılıp İstânbûl'a düşmüştür⁷; İstanbul gurbettir⁸.

İstanbul'da evlenmekten sakınılmalıdır⁹. İstanbul dilberleri vefâsızdır:

.....
Kenârîñ sâde-dil meh-rûsı ‘Âşım ülfete yegdir

Sitânbûl şehriñîñ âlüfte-meşreb bî-vefâsından (ThXXVI/5)

Bir şehir olarak iç açıcılığıyla övülür¹⁰, şâirin fahriyesine vesîle olur:

Serây-ı Bosnada Fâzıl gibi şâ'ir degil hâlâ

Sitânbulda dañi her dergeh ü kâşânedden çıkmaz (G122/7)

¹ Bkz:K9/16.

² Bkz:T37/7.

³ Bkz:T52/2.

⁴ Bkz:T71/1.

⁵ Ayrıca, bkz:G100/8, G192/1, G281/4, ThXIV/2.

⁶ Bkz:İc. 592, İc. 594.

⁷ Bkz:G209/6.

⁸ Bkz:G312/3.

⁹ Bkz:G267/5.

¹⁰ Bkz:G85/4.

2. SEMTLER ve SEMT ÖZELLİĞİ TAŞIYAN YERLER

a. Aḳsarây

Vâlide Sultân Câmii Aksaray'da yapılmıştır.

Yapıldı Aḳsarâyda câmi^c-i nev Ka^c be emşâli

Şerefli yerde ^câli yapıdı câmi^c Vâlide Sultân (T37/11)¹¹

b. Aṭapazarı

Güzelliğiyle İrem Bağı'na benzetilmektedir.

Baḳarken ḥâricinden zann olur bâğ-ı İremdir kim

Aṭapazarı bir şahrâ-yı dil-keşde ḳurulmuşdur (Kt78/1)

c. Çamlıca

Altunî-zâde Câmii Çalıca'dadır¹².

d. Çelebi Pazarı

(Çelebi Pazarı Ḳaşabası)

Şeyhülislâm Mevlânâ Refik orada bir câmii yaptırmıştır¹³.

e. Gökşu

İstanbul dilberlerinin uğrak yerlerindedir.

Çalışma Gökşuda her gördüğün maḥbûbı teşhîre

Sitânbul nevresânı ile üns ü ülfetiñ yokdur (G100/8)

f. Kâğıd-ḥâne

Kağıthâne sevgilinin fitnesinden sığımlacak bir yer değildir.

Ser-i zülfün ucundan nice gavgâlar zuhûr itdi

Degildir şahn-ı Kâğıd-ḥâne ḡayrı me'men-i fitne (G271/4)

¹¹ Bkz:T37/6

¹² Bkz:T44/ bş.

¹³ Bkz:T45/ bş.

g. Üsküp

Bir, tahfif havası içinde zikredilir.

Mübtelâ-yı derd-i Ya' kûb oldu kâdî-i serây

Yûsufî elden kaçırıldı Üsküpe gitdi meded (Kt88/1)

h. Yeñi Köy

Dilberleri münâsebetiyle anılır.

Penbe-zâr câme ile tâifesi ser-tâ-ser

Serv-kâmet Yeñi Köy dilberi nâzik-ter hep (G22/2)

1. Yeşil Meydân

Yeşil Meydân'da bir çeşme hayrı yapılmıştır.

Döküldi reşha reşha hâmeden târîh-i cevher-dâr

Yeşil Meydâna zînet virdi bâlâ nev-zemîn çeşme (T202/2)

3. SU VE İSTANBUL**a. Boğaz**

Sevgilinin övgüsünde zikredilir.

Boğaz içre vükelâ diğkât olunsa yoğdur

Ûr-ı Sînâda daği öylece Rûmî mezheb (G22/5)

b. Bebek Sâhili

Ali Paşa, Bebek Sâhili'nde bir ev yaptırmıştır.

Dil-güşâ sa' d u şeref geldi Bebek Sâhiline

Aldı bu dâr-ı sa' âdet-gehi ' Âlî Paşa (T53/11)

c. Sâhil-i Beglerbegi

Sultân Abdülaziz Beylerbeyi Sâhili'nde bir sarây yaptırmıştır.

Kıldı bu kaşr-ı felek-fersâyı inşâ şöyle kim

Sâhil-i Beglerbegiñ reşk-i cinân itdi hemîn (T47/8)

d. Karakulak Suyu

Beykoz, Deredeki köyünden; Akbaba ve Deredeki köyleri arasından akan hafif¹⁴ cins bir su. Sultân Abdülaziz'in (Fuad Paşa eliyle) yaptırdığı çeşmenin övgüsünde vesîle olarak zikredilir.

Çarakułak Şuyın kim yâd ider bir dađı 'âlemde

Bu çeşme-sârdan nûş eyleyince kaçre-i Kevser (T54/8)

4. MEKANLAR

İstanbul mekanlarından dördü dîni ve biri de askerî özellik taşımaktadır.

a. Ayaşûfiyye

Sofu'nun eleştirisinde zikredilir.

.....

Bizi mest ü harâbât eyleyen câm-ı ezel kılmış

Saňa şahn-ı Ayaşûfiyyeyi menzil eyâ şûfi (ThXXIX/3)

b. Ğalața Kulle Kıpusu

Kudretullâh Dede'den bahsederken geçer.¹⁵

c. Ğalața Mevlevî-Ğânesi

Bosnalı Mehmet Fâzıl Paşa, dîvânın bir nüshasını Dede Hâlet Mevlevî Efendi hayratı olan kütübhâneye bırakır¹⁶.

d. Yefî Kıpı Ğân-Kâhı

"Hulefâ-yı Mevlevîyesinin Serbülendi" bölümünde zikredilir¹⁷.

¹⁴ Hatta bu münâsebetle kimi uçarı kızlara "Karakulak suyundan hafif" denmektedir.

¹⁵ "..... Ğalața Kulle Kıpusu Ğân-kâh-ı feyz-iktinâh-ı Mevlevîde post-nişin-i reşâdet olan eş-seyh es-seyyid Kudretullâh Efendi" İc. 588; ayrıca, bkz:İc. 589.

¹⁶ "Ğalața Mevlevî-Ğânesinde a'zam- ı ricâl-i devlet-i 'aliyyeden merĞûm Dede Hâlet Mevlevî Efendi hayratı olan kütüb-Ğânesine..." Giriş sf.2.

¹⁷ Bkz:İc. 588.

e. Yıldız Tâbiye

İnşâsı hasebiyle iki beyitlik 2 târîh manzûmesi kaleme alınmıştır¹⁸.

B. İKLİM, ÜLKE, EYÂLET, ŞEHİR ve DİĞER YERLEŞİM YERLERİ

1. Anaçolı

Vecihî Paşa, uzun zamandır “Rûm u Anaçol u ‘Irâk”ta hayır yapmaktadır¹⁹.

Ali Paşa'nın hânesini övmek amacıyla zikredilir:

Rûm ili Anaçolı cânibini seyr eyle

Buña tev'em olacağ bir daği var mı âyâ (T53/4)

“Anaçolı” lafzının diğere tüm kullanımları ise makam-mevki karşılığı olarakır:

Anaçol ordusu²⁰, Sadr-ı Anaçolı (Anaçolu Kazaskerliğı)²¹ ve Anaçolı pâyesi²².

2. Rûm

a. Anaçolu ile birlikte anıldığı beyitler²³ dışında genel anlamıyla Osmanlı Devleti'ni karşıladığı²⁴ kullanımları (Diyâr-ı Rûm²⁵) da vardır.

b. Makam-mevki (doğrudan ya da dolaylı) karşılığı isimlerde yer alır: “Rûm ili ordusu”²⁶, “Müşîr-i Rûm”²⁷ ve “Sadr-ı Rûm” (Rumeli Kazaskerliğı)²⁸.

¹⁸ Bkz:T164/2, T165/2.

¹⁹ Bkz:K14/6.

²⁰ Bkz:K15/4.

²¹ Bkz:T22/6, T22/9, T23/3, T23/5, T127/2, T127/2, T128/1, T128/2.

²² Bkz:T27/6, T27/9.

²³ Bkz:K14/6, T53/4.

²⁴ Bkz:ThXXbş., ThXXIIIbş., ThXXV/5

²⁵ Bkz:T424/1.

²⁶ Bkz:K15/5.

²⁷ Bkz:T59/4.

²⁸ Bkz:T30/1, T30/3, T126/1, T126/2, T419/1, T439/1, T449/1.

c. Mevlânâ Hazretleri'nin sıfatlarında zikredilir: “Celâlü'd-din-i Rûmî”²⁹, “Monlâ-yı Rûm”³⁰ ve “Şâh-ı Rûm”³¹.

d. “Rûmî mezheb” olmak sevgilinin vasıflarındadır.

Boğaz içre vükelâ dikkat olunsa yokdur

Tûr-ı Sînâda daği öylece Rûmî mezheb (G22/5)

3. Hâkân

Türk ili karşılığındadır.

Ķudûmiyle ehâlî-i bilâda geldi bir gayret

Nola birdenbire zabt itseler Çîn ile Hâkânı (K7/31)

4. Tûrân

Eski İranlılar tarafından Türk diyârına verilen ad. Sultân Abdülaziz istese “Îrân” ve “Tûran”ı zapt eder K2/17; şöhreti oralara kadar ulaşmıştır:

Virüp şınf-ı cünûda nûr-ı ‘ayn-ı devleti revnağ

İrişdi şît ü şân u şöhreti Îrân ü Tûrâna (T8/10)

Ömer Paşa, “Rûm ili serdârı” olunca askere gayret gelmiştir:

Cünûda geldi gayret her biri mânend-i şîr oldı

Hücûm eylerse bir kez zabt ider Îrân ü Tûrânı (K7/30)

5. Avrupa

Fransa-Almanya savaşı Avrupa âsâyişini bozmuştur.

Fransızla Purusya harbi dehşet virdi dünyâyâ

Bozuldu Avrupa âsâyışı kan seyl-veş ağıdı (Kt35/1)

²⁹ Bkz:K17/15, T35/3, G144/7.

³⁰ Bkz:T425/3, G5/5, G11/7, G28/7, G69/7, G78/7, G114/7,G183/7,G204/7, G271/7, G273/5, G286/5, G299/5, G303/5, ThV/6, ThVII/5, ThXXVIII/5, R7, İc. 588.

³¹ Bkz:G274/6.

6. Arnabudluk

İsmâil Paşa vefât etmiştir:

Diyâr-ı Rûm ilide Arnabudluk hânedânından

Vefât itdi bu zât aḥbâba oldı mûcib-i şîven (T424/1)

7. Çin (Sîn)

“Hâkân” ile kullanıldığı bir beyit dışında³² (Bkz: Hâkân), 7. kasidenin tegazzül bölümünde “âhû”su münâsebetiyle³³, bir beyitte de Mehmed Rüşdi Paşa’nın övgüsü için kullanılmıştır:

Ehl-i İslâma bir ‘îd oldı anıñ naşbında

Hind ü Sînde olsa yâd nâm-ı ğazâ ile sezâ (T67/3)

Ayrıca; bir beyitte sevgili için çekilen zorluğu ifade etmek, diğer bir beyitte de kaba sofuyu eleştirmek için kullanılır:

Çeşm-i ‘uşşâka görünmez ne kadar olsa ba‘îd

Yâr içün istenilürmüş sefer-i Çin ü Hutun (G245/3)

Zâhidâ cânân ile ülfetden eylersen ibâ

Çinden gelse gerekdir saña âhû-yı neşât (G157/6)

8. Mısr (Mısr)

Yusuf Kâmil Paşa, “Yûsuf-ı Mısr-ı belâgat” sayılmaktadır³⁴. İsmâil Paşa Mısır vâlisi olmuştur³⁵. Mısır vâlisi İsmâil Paşa, bir dergâh inşâ ettirmiştir³⁶.

Mısırlı-zâde “Beglik rütbesi” almıştır³⁷.

Hiz. Yûsuf “Mısr-ı hüsn”dür. Sevgili güzellikte Hiz.Yûsuf ile kıyaslanmaktadır³⁸. Gönül ehli “muhabbet Mısır’ında” toplanır:

Ehl-i dil Mısr-ı maḥabbetde tecemmu‘ eyler

Ne ‘aceb eyler ise Yûsuf-ı Ken‘ânla baḥş (G34/8)

³² Bkz:K7/31.

³³ Bkz:K7/48.

³⁴ Bkz:K12/7.

³⁵ Bkz:T24/1, T24/3, T24/7, T122/2, T176/2.

³⁶ Bkz:T168/1.

³⁷ Bkz:T130/2.

³⁸ Bkz:G21/3.

“Mısır” a sultân olmak büyük devlettir:

Olmuşum ben her cihet kûşe-nişîn-i iğtinâ

Mışra sultân itseler yokdur aña da rağbetim (G227/4)

Dîvandaki iki beyitte “Ümm-i dünyâ” ifâdesi Mısır’ı karşılamaktadır.

Eyledi ‘ammîsi ‘uqbâ mülkine ‘azm u sefer

Kıldı İsmâ‘il Paşa ümm-i dünyâyı maqarr (T122/1)³⁹

9. Fas

Sevgili, Fâs şâhına benzetilmektedir.

Mülk-i Fas şâhı mıdır ser-‘ asker-i Sûdan mıdır

‘Âlemi teşvîşe virdi kıl ü kâl-i perçemiñ (G201/3)

10. Hind

Hindistan.

Mehmed Rüşdi Paşa’nın nâmı orada anılsa yeridir⁴⁰. Gönül sevgili için Hindistan’a gitmekten geri durmaz.

.....

Seyâhatden çekilmez kıumri-i dil yâr için Hinde

O sâkî çeşm-i âhû ehl-i ‘aşka ser ü sâmândır (R8)

11. ‘Irâk

Bir beyitte, “Rûm ve Anatol” ile birlikte Vecihî Paşa’nın övgüsü için anılmaktadır:

Nice yıldan-berü Rûm u Anaçol u ‘Irâk içre

İdüp icrâ-yı aḥkâm eyledi ḥayrât-ı lâ-yuḥşâ (K14/6)

12. İrân

Dîvanda yalnızca “İrân u Tûrân” biçimiyle kullanılmıştır. (Bkz: Tûrân)⁴¹

³⁹ Ayrıca, bkz: T24/3.

⁴⁰ Bkz:T67/3.

⁴¹ Bkz:K2/17, K7/30, T8/10.

13. Fransa (Fıransa)

Fransa ile Prusya harbi dünyâya dehşet vermiştir, harp Prusya'nın gâlibiyeti ile sonuçlanır.

Fıransızla Purusya harbi dehşet virdi dünyâya
Bozuldu Avrupa âsâyişi kan seyl-veş ağıdı (Kt35/1)

Purusya kralı nâmın Fransızıñ bir günde maıv itdi
‘Aceb görmüş mi idi imprator bir böyle rü'yâyı (Kt36/2)

14. Prusya (Purusya)

Fransa ile birlikte kullanılmaktadır⁴².

15. Aydın

Nazif Bey, Aydın vâlisi olmuştur.

Hurûfuñ cevherinden yazdı Fâzıl naşbında târîh
Nazîf Beg virdi Aydın câhına zîverle fer.hâlâ (131/2)

16. Bursa

Şüreyyâ Muştafâ Paşa, Bursa vâlisi olmuştur⁴³.

17. İzmid

Dıvandaki 7 beyitlik 202. gazel “İzmit ve İzmit dilberleri” için yazılmıştır.

Gördi çeşmim bir perî-rû dil-rübâsın İzmidîñ
Sevdi gönüm ol şeh-i nâzik-edâsın İzmidîñ (G202/1)

Çâr etrafı anıñ bâğ-ı İrem mânendidir
Kimse inkâr eylemez zevk u şafâsın İzmidîñ (G202/4)

18. İzmir

Kâmil Paşa İzmir vâlisi olmuştur⁴⁴.

⁴² Bkz:Kt35/1, Kt36/2.

⁴³ Bkz:T139/2.

⁴⁴ Bkz:T71/2, T71/3.

19. Konya

Mevlânâ Hazretlerinin şehridir.

Eyler istimdâd andan pâdişâh-ı bahr ü ber
Konyada Fâzıl o rütbe bir ulu hünkâr var (G88/6)

20. Düzce

Düzcede şebnem-i gam nâzil olur leyl ü nehâr
Yok bu şahrâda ebed faşl-ı harîf ile bahâr
..... (R18)

21. Sebâ

Hicaz ile Yemen arasında kalan bir bölgenin adıdır. Seba kraliçesi Belkıs⁴⁵ münâsebetiyle anılır.

Süleymânîñ Sebâya tahtını bâd-ı şabâ sürdi
Peyember hem şeh-i zî-rûh oldu baq şu iqbâle (Kt63/2)

22. ‘Aden

Güney Arabistan’da Kızıldeniz’e bitişik bir sahil şehridir. Dîvanda incisi münâsebetiyle; “dürr-i Aden” şekliyle geçer.

Ehl-i dil göz göre kayd-ı şadefe düşmez idi
Çekilen mihnete hep dürr-i ‘Adendir bâ‘ iş (G37/5)⁴⁶

23. ‘Asîr

Yemen mülküdür.

Sultân Abdülaziz tarafından fethi münâsebetiyle 13 beyitlik bir târih manzûmesi kaleme alınmıştır⁴⁷.

24. Bedehşân

Bugün bir kısmı Afganistan bir kısmı da Rusya sınırı içinde kalan yukarı Sind ve Horosan bölgesinde, Kâbil ile Yarkent arasında dağlık bir memleketir. Kırmızı ve değerli bir süs taşı olan “la‘l”i münâsebetiyle anılır.

⁴⁵ Bkz: Neml 29.

⁴⁶ Ayrıca, bkz: G245/7.

⁴⁷ Bkz: T49.

Görseñ ey meh leb-i cân-bağşıñı bir kere seniñ
 Haşre dek eyler idiñ la' l-i Bedehşanla bağş (G34/7)⁴⁸

25. Belğrad (Beligrad)

Osman Paşa, Belgrad⁴⁹ beylerbeyi iken Bosna vâlisi olmuştur⁵⁰.

26. Bengâl

Hindistan'da bir yer. Kumaşı kıymetlidir.
 Ehl-i dâniş rağbet itmez kâle-i Bengâleye
 Qadr ü şânı nâkış olmaz câme-i fersûdeden (Kt82/1)

27. Haleb

Kâmil Paşa'nın eski görev yeridir.
 Halebden infişâlinde muķîm-i 'uzlet olmuşdı
 Civâr-ı şehir-i İslâmbol idi âmâl ü dil-ğ'âhı (T71/1)

28. Hayber

Hız. Ali, Hayber fâtihidir.
 Mazhar-ı sırr-ı hidâyet fâtiğ-i Hayber 'Alî
 Menba' -ı 'ilm-i ledün dâmâd-ı peygamber 'Alî (R5)

29. Hicâz

Arap yarımadasında Mekke ile Medîne'nin bulunduğu bölge. Redîf Paşa Hicaz'ı "kabza-i teshîr"e almıştır.

Cünûd-ı pâdişâhîniñ kumandanı Redîf Paşa
 Hicâzı kabza-i teshîre aldı kurdı ordu-gâh (T49/7)

Bihkeli, mîr-i mîrân Mehmet Paşa o taraflara gitmiştir.

Bî-başar bunca sinîn vağti güzer itmiş iken
 'Azim-i sû-yı Hicâz oldu idüp hacca edâ (T427/2)

⁴⁸ Ayrıca, bkz: ThXXV/1

⁴⁹ Kânûnî'nin ilk fethi, Osmanlı'nın Avrupa'ya açılan kapısıdır. Bu yüzden Belgrad'a "Dârü'l-cihad" denilmiştir.

⁵⁰ Bkz: K8/14. Osman Paşa, Belgrad beylerbeyi iken "Belgrad kalesini" tamir etmiştir: K8/15.

30. Huten

Doğu Türkistan. Yar için yapılabilecek fedâkarlıklardandır, Huten'e sefer eylemek.

Çeşm-i 'uşşâka görünmez ne kadar olsa ba'îd
Yâr için istenilürmüş sefer-i Çîn ü Huten (G245/3)

31. İспенiçe (Sipençe)

Sultân Abdülaziz İспенiçe'de bir kışla yaptırması münâsebetiyle 7 beyitlik bir târîh manzûmesi kaleme alınır⁵¹.

32. Kazan

Mehmed Rüşdi Paşa'nın övgüsüne vesîle olarak kullanılmıştır.

Öyle ser-‘ asker-i dâna şâhib-i seyf ü kalem
Kırım degil belki Kazanı idecek istilâ (T67/4)

33. Kefe

Kırım yarımadasında, Yayla Dağları eteklerinde bir limandır. Doğusunda Azak Denizi vardır.

Fâzıl Paşa'nın babası Mustafa Nuri Efendi'den bahsederken zikredilir.

Çaryem içre Keffe nâmıyla müsemma beldeden
Bü'l-bekâ idi anıñ cediti kebîr-i emcedi (T401/3)

34. Keşmîr

Bezme geldikçe rakîbîñ bed-nigâhından şaşın
Vechine eyle nişâb Keşmîr şâlim var saña (G11/5)

35. Kırım

Mehmed Rüşdi Paşa'nın övgüsüne vesîle olarak zikredilir.

Öyle ser-‘ asker-i dâna şâhib-i seyf ü kalem
Kırım degil belki Kazanı idecek istilâ (T67/4)

⁵¹ Bkz: T59.

36. Şofya

Şâir, babasının vefâtı için yazdığı 11 beyitlik târîh manzûmesine aşağıdaki beyitle başlar.

Sâbîkâ Mollâ-yı Şofya hânedân-ı Bosna kim

Âl-i sâdâtîñ naķîbi idi zât-ı erşedi (T401/1)

37. Sûdan

Sevgili, Sûdan ser-askerine teşbîh edilmektedir.

Mülk-i Fas şâhı mıdır ser-asker-i Sûdan mıdır

‘Âlemi teşvîşe virdi ķîl ü kâl-i perçemiñ (G201/3)

38. Vidin

Kuzey-batı Bulgaristan’da, Tuna kıyısında bir Türk şehri. Hurşid Efendi’nin son görevi Vidin’de defterdârlıktır.

Hıttâ-i Vidinde defter-dâr-ı ‘âlî-menķabet

Ya‘ni kim Hurşid Efendi eyledi âh u figân (T414/1)

39. Yaş

Sevgiliye yaraşır bir pâ-yi tahttır.

Doyulmaz nâz ile refâtına bir vechle yâriñ

Sezâdır Yaşı pâ-yi taht iderse ol mehe hünkâr (G94/5)

40. Yemen

Arap Yarımadasının batı-güney tarafını teşkil eden kısım. Asîr münâsebetiyle anılır.

Nice âvândır çıkmışdı elden bu Yemen mülki

Perişân oldu cündüñ hâmlerinden fırķa-i gümrâh (T49/5)

C. BOSNA ve BOSNA CİVARI

1. Bosna

(Serây-ı Bosna/ Serây Bosna)

Dîvanda, çok ve çeşitli ilgiyle anılan Bosna'yı 4 kısımda değerlendirmeyi uygun gördük.

a. Fâzıl Paşa ve Bosna

a.1. Bosnalı Mehmed Fâzıl Paşa

Fâzıl Paşa'nın babası Mustafâ Nûrî Efendi "hânedân-ı Bosna"dandır⁵². Fâzıl Paşa, Bosnalı'dır⁵³.

Dîvanda; "Bosnalı Fâzıl", "Fâzıl Bosnavî", "Bosnavî Fâzıl", "Fâzıl Paşa-yı Bosnavî" ve "Bosnavî Mîr-i livâ-yı Fâzıl" gibi isimlerle de zikri geçer⁵⁴.

.....

Beni tâli' iletdi Bosnadan dünyâyı devrâna

Nice yıllar diyâr-ı gurbetiñ olduğ giriftârı (R45)

a.2. Fahriyye ve Bosna

Fâzıl gibi şâir; değil Sarây-Bosna'daki, İstanbul'daki dergâh ve kâşânelerden dahi çıkmaz.

Serây-ı Bosnada Fâzıl gibi şâ'ir degil hâlâ

Sitânbulda dahi her dergeh ü kâşânededen çıkmaz (G122/7)

Sarây-Bosna'da benzeri yoktur.

Ma'ârif bahriniñ kim dürr-i müsteşnâsıdır Fâzıl

Serây-ı Bosnada mânendi yok bir dânedir gönlüm (G233/7)

⁵² Bkz:T401/1.

⁵³ "Es-seyyid Eş-Şeyh Mehmed Fâzıl bin Es-Seyyid Muşafâ Nûrî'd-dîn eş-şehîr Şerif-zâde Bosnavî an Saray-Bosnavî" Giriş sf.2

"...Bosna Serâyılı Şerif-zâde demekle şehîr mîr-livâ Es-Seyyid Mehmed Fâzıl El-Mevlevî İbnü's-seyyid Muşafâ Nûrî'd-dîn..."İc.591. Ayrıca, bkz: , İc. 594.

⁵⁴ Bkz:T156/2, T167/2, T413/5, T425/1, T426/1, T432/1, T450/1.

a.3. Olumsuz Bakışla Bosna

Fâzıl Paşa, Âlî Paşa'nın hizmetine girerek 1280'de İzmit mutasarrıfı olmuş, daha sonra tekrar Sarây-Bosna'ya dönmüştür. Beyitten de anlaşılacağı üzere şâir bu durumdan memnun kalmamıştır:

Dûr olaldan âsitânında o 'âlî himmetîn

Bosna kendi mevlidimken oldı bir zindân baña (K4/24)⁵⁵

“Hayatı” kısmında etraflıca anlattığımız şekliyle şâirin Bosna ve İstanbul arasındaki geliş gidişleri onu epeyce olumsuz etkilemiştir.

Beni bî-tâb u tüvân itdi cefâ-yı Bosna

Yere mi batdı 'aceb zevk ü şafâ-yı Bosna (G280/1)⁵⁶

Üslûbun yer yer sertleştiği beyitler de mevcuttur:

Vaşandım ben uşandım nazarımdan düşdi

Tab'ıma virdi kesel medh ü şenâ-yı Bosna (G280/6)

Fâzılâ mesken-i bûm olmuş 'aceb her câyı

Evveli bâğ-ı İrem idi Serây-ı Bosna (G280/7)

b. İdârî Düzen ve Bosna

b.1. Hâmîlik İlgisiyle

Sultân Abdülaziz Bosna'yı ihyâ etmiştir⁵⁷. Sultân Abdülmecid Bosna halkına lütuflarda bulunmaktadır⁵⁸.

b.2. Makam İlgisiyle

Osman Paşa, Bosna vâlisidir ve çeşitli icraatlarda bulunmuştur⁵⁹. Hakkındaki olumsuz fikirler ise bir kıt'âda zikredilmiştir⁶⁰.

⁵⁵ Ayrıca, bkz: G245/4

⁵⁶ Dîvandaki 7 beyitlik 280. gazel “Bosna” üzerine yazılmıştır.

⁵⁷ Bkz:T8/25.

⁵⁸ Bkz:K7/6, K7/21.

⁵⁹ Bkz:K8/17, K8/41, T55/1, T56/1, T56/2, T60/1, T174/2.

⁶⁰ Bkz:Kt 92.

Ziyâ Paşa, Bosna müfettişi olmuştur⁶¹. Âkif Paşa önce Bosna vâlisi⁶², daha sonra da Nâzır-ı Ahkâm olmuştur⁶³.

b.3. Vefât İlgisiyle

Mahmud Paşa Bosna'dan, Rados'a gelmiş ve orada vefât etmiştir⁶⁴. Şâkir Efendi Bosna'da şeyhülislâm iken vefât etmiştir⁶⁵. Sarây-Bosna Mevlevî-hâne'si şeyhi Luţfullâh Efendi vefât etmiştir⁶⁶ Bosnalı Mehmed Paşa vefât etmiştir⁶⁷. Dervîş Paşa, Mostar'dan Bosna'ya gelirken vefât etmiştir⁶⁸. Şeyh-i Mehemmed Bosnavî vefât etmiştir⁶⁹.

c. İmar ve Bosna

Sultân Abdülmecid Sarây-Bosna'ya bir kışla yaptırmıştır⁷⁰. Hüsrev Bey, Sarây-Bosna'ya bir câmii yaptırmıştır⁷¹. Sarây- Bosna'da bir muvakkit-hâne yapılmıştır⁷².

d. Diğer İlgilerle Bosna

Şâir Sâbit Bosnalıdır⁷³. Sevgilinin kadri Bosna'da (ondan ayrı kalınca) anlaşılmaktadır⁷⁴. Diğer bir beyitte “deşt-i Serây-ı Bosna” şekliyle îrâd edilir:

Hayme kırduk Kıys-veş deşt-i Serây-ı Bosnada

Hasret-i Leylâ ile dîvâne olmuşlardanız (G119/5)

⁶¹ Bkz:T48/1, T48/8, T48/14

⁶² Bkz:T193/2.

⁶³ Bkz:T194/1.

⁶⁴ Bkz:T405/1, T437/1.

⁶⁵ Bkz:T411/1. T412/1.

⁶⁶ Bkz:T415bş.

⁶⁷ Bkz:T427/1.

⁶⁸ Bkz:T428/2.

⁶⁹ Bkz:T455.

⁷⁰ Bkz:T58/1.

⁷¹ Bkz:T61/1.

⁷² Bkz:T200/2.

⁷³ Bkz:Th XVIIIbş., Th XXI.

⁷⁴ Bkz:G110/4.

2. Hersek

Câvid Paşa Hersek beyler beyi olmuştur T123/2, T124/2. Hersek vâlisi Âlî Paşa'nın bir oğlu olmuştur T183/1.

Fransa- Prusya savaşı sonunda Napolyon'un yenilmesiyle "Bâbiâli reform programı'nın en büyük destekçisi olan Fransa kaybedilmiş, Rusya da 1856 tarihli Paris Muahede'sinin kendini bağlayan hükümlerini tanımadığını ilan etmiştir. (1871) Böylece Osmanlı Devleti için Rus tehlikesi yeniden baş göstermektedir. Daha sonra Balkanlar milletleri üzerindeki Rus tesiri yoğunlaşır. İlk hareket 1875'de Hersek'te başlar. Bosnaya yayılır. İsyancıları Rusya, Sırbistan ve "Karadağ" desteklemektedir⁷⁵:

Tecâvüz itmiş idi Qaratâğ 'uşşâtı Hersenke

Ğuzât-ı dîn yetiştirdi hâini şard itdi gerçekden (T205/1)

İrüp üçler ile târih-i mühmel ceş-i İslâma

Qaratâğlu qara yfüzli firâren şavdı Hersekden (T205/2)

Gurbet şâire ağır gelmektedir.

Düketdik naqd-i eşki âh u feryâd ile Hersekde

Ğamı def' itmege bir şehr-i şevk-işâra muhtâcız (G118/3)

3. Bihke

Bosna'nın garb-ı şimâli (kuzey-batı) kısmında liva merkezi bir kasabadır.

Bosna eyâleti vâlisi Osman Paşa'nın Bihke'ye teşrifi münâsebetiyle biri 7 beyitlik⁷⁶ ve diğeri 5 beyitlik⁷⁷ iki târih manzûmesi kaleme alınmıştır.

Vefâtına târih düşürülen Mehmed Paşa, Bihkeli'dir⁷⁸. "Bihke" bir beyitte de olumsuz bakışla ele alınır:

İtmeyp 'atf-ı nazâr cânib-i a' dâya hemân

Yegdir Allâh diyerek Bihkeye toğrı gidelim (G226/4)

⁷⁵ Bkz: "Batı Hükümdarları- Napolyon"

⁷⁶ Bkz:T55.

⁷⁷ Bkz:T56.

⁷⁸ Bkz:T427/1.

4. Mostâr

Biri dışındaki⁷⁹ tüm kullanımlarda “Mostar” olumsuz bir bakışla, hatta kimi mısralarda nefretle anılmıştır:

Belde-i aḥbeş cihânda varsa ger Mostârdır
 H̄`âce vü h̄âcısı kim pîr-i muğ-ı mekkârdır
 Kâr u kisbi cümleñiñ ḥamr u müşelşele müdâm
 Bir yutum şu kimseye virmez denî bî-`ârdır (R13)

Şâir Mostar’da ıstırap çekmektedir⁸⁰, hiç akılda yokken gönül tâ Mostar’a düşmüştür⁸¹. Sevgiliden ayrılıp Mostar gibi bir kuyuya düşülmüştür⁸². Mostar’ı bir kez gören akıllı kişi bir kez daha görmeyi istemez⁸³.

En sonunda şâir nefretin dozunu artırır:

.....
 Peder mevrûsı mülküm olsa ger Mostar içün dirdim
 Baña lâzım degil düşmânıma kat kat ḥelâl olsun (R14)

5. Travnik

XIX. asır başında Bosna eyâletinin başkenti. Kuzeyde Vlasic, güneyde Vilenica dağlarının arasında kalan Lasva nehrinin dar vadisinde bulunmaktadır.

Hamdi Bey ve Dervîş Bey Travnik’te bir câmii yaptırmıştır. Bu münâsebetle 5 beyitlik bir târîh manzûmesi, kaleme alınır⁸⁴.

6. Karaḫağ

Karadağ, Hersek’e saldırmıştır⁸⁵. (Bkz: Hersek)

⁷⁹ “Dervîş Paşa, Mostar’dan Sarây-Bosna’ya gelirken vefât etmiştir.” Bkz: T428/2.

⁸⁰ Bkz:G5/4.

⁸¹ Bkz:G117/2.

⁸² Bkz:Kt90/1.

⁸³ Bkz:Kt91/2.

⁸⁴ Bkz:T43.

⁸⁵ Bkz:T205/1, T205/2.

D. ADALAR

1. Girid

Sultân Abdülazîz'in sadrâzamlarından Âlî Paşa'nın "hüsn-i tedbiri" ile fethedilmiştir⁸⁶.

2. Rados

Mahmûd Paşa, Bosna'dan Rados'a gelmiş ve ortada vefât etmiştir⁸⁷.

E. MUKADDES YERLER

Dîvanda bu özellikle anılan yerleri ayrıca gruplandırdık. Bu gruptaki yerlerin en önemli özelliği "kutsal" oluşlarının beyitlerde birinci planda olmasıdır. İlk bakışta bu gruba dâhil edilebilecek gibi görünen yerleri dışarıda bırakmamızın sebebi de budur.

1. Beyt-ullâh

Altunîzâde Câmîi için müşebbehünbih olarak kullanılmıştır.

İster iseñ dü-cihânda yüzini âğ itmege

Gel namâzı kıl bu Beyt-ullâhda eyle du'â (T44/6)

2. Mescid-i Akşâ

"Ney" ilhâmını "imâm-ı Mescid-i Aksâ"dan almıştır:

İmâm-ı Mescid-i Akşâdan aldı sırr-ı 'irfânı

Gülistân-ı şafâdan 'âleme esdi hevâ-yı ney (G298/2)

Diğer bir beyitte de vâizi tenkit için zikredilir:

Degildir âşinâ-yı meslek-i ehl-i yakîn vâ'iz

Ḥaber virmez saña ol Mescid-i Akşâ-yı 'irfânı (G302/6)

⁸⁶ Bkz:T12/11, T12/12, T12/23, T12/26.

⁸⁷ Bkz:T405/1, T437/1.

3. Tûr-ı Sînâ (Tûr)

Sînâ Dağı. Mûsâ peygamber, kendine inananlar ile Mısır'dan çıkıp giderken Allâh'ın davetiyle bu dağa çıkıp orada Allâh ile konuşmuştur. Yine bu dağda Allâh'ı görme isteğinde bulunur ve Allâh dağa tecellî edince dağ paramparça olur.

Tûr dâimâ tecellî verici değildir:

Füyûzât-ı İlâhîye o rütbe mahzar olmuşken

‘ Aceb ‘ âlemde hem-vâre tecellî-zâr olmaz Tûr (G66/2)⁸⁸

Aşk erbâbının sînesi Tûr şeklini göstermektedir⁸⁹. İhlâs ocağı gönülde Tûrdan parlaktır:

Qalb-i pâk içre ider nûr-ı tecellî leme‘ân

Tûrdan rûşen olur dilde ocâğ-ı ihlâş (G145/2)⁹⁰

Gönül, Tûr dağı gibi tecelliden nasip almıştır⁹¹. Tûr dağında tecellîye vâsıl olan aşk ehlidir⁹². Bir beyitte de “şeyh”in eleştirilmesi için zikredilir:

Mükemmel tekye çâr-ebrû mürîdânı arar kıollar

Bir oğlân-çün ider geşt-i seyâhat Tûr-ı Sînâyı (Kt54/2)

4. Kerbelâ⁹³

Fâzıl Paşa'nın babasıyla amcasının on beş gün arayla ölmesi ona iki Kerbelâ derdi gibidir:

Baňa iki Kerbelâ derdi degil de ya nedir

Vâlid ü ‘ammîñ bu gûne iftirâk u hâseti (T402/6)

Hasan ile Hüseyin, Kerbelâ şehitleridir⁹⁴. Peygamber Efendimiz “cedd-i şehîd-i Kerbelâ”dır⁹⁵. “Kerbelâ”, bir mısrada da sofunun tenkîdi amacıyla îrâd edilir:

⁸⁸ “Tecellî” ilgisi için, ayrıca bkz: G216/1.

⁸⁹ Bkz:G69/1.

⁹⁰ “Parlaklık” ilgisi için, ayrıca bkz: G178/1.

⁹¹ Bkz:G179/5.

⁹² Bkz:ThV/5.

⁹³ Dîvandaki iki mersiye (I. Muhammes ve II. Müseddes) her ikisi de “Kerbelâ olayı” için yazılmıştır.

⁹⁴ Bkz:MhI/4.

⁹⁵ Bkz:Msl/1, Msl/2, Msl/3, Msl/4, Msl/5, MI/6, Msl/7.

Yezîdi iltizâm eyler añılsa Kerbelâ şûfi
Geçer şadra olur kâbûs-veş bezme belâ şûfi (ThXXIX/2)

5. Ken'ân

Hız. Yâkup'un memleketidir. Bugün Filistin'de Sayda, Sur dolayları ile Sûriye'nin bir bölümünü içine alır.

Her iki kullanım da Hız. Yusuf'la ilgili ve "Yûsuf-ı Ken'ân" şeklindedir.

Anı Naqqâş-ı Ezel taşvîr itmiş bî-bedel
Mısr-ı hüsniñ Yûsuf-ı Ken'ânıdır bî-irtiyâb (G21/3)

Ehl-i dil Mısr-ı maħabbetde tecemmu' eyler
Ne 'aceb eyler ise Yûsuf-ı Ken'ânla baħş (G34/8)

6. Ka'be

Bkz: (İbâdet- D. Hacc ve Hacla İlgili Mefhumlar; 3. Ka'be)

F. SULAR ve NEHİRLER

1. Kıızıl İrmak

Hız. Hasan ile Hız. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehîd edilmesiyle zemîn Kıızıl İrmak'a dönmüştür.

.....
Çana bulaşdı Kıızıl İрмаğa döndi bu zemîn
Ağlayup çağlayalım mâh-ı muħarrem geldi
Çanlı yaşı dökelim gün gice mâtem geldi (MsII/2)

2. Neretva (Neretva Nehri)

Yeni Mostar köprüsünün üzerine yapıldığı nehir. Şâirin Mostar'la ilgili olumsuz düşüncelerini anlatmasında diğer bir vesîle olarak karşımıza çıkar.

Bu germâda Neretva nehri hep âb-ı zülâl olsun
Harâret eylemez teskîn kim şükr-i nevâl olsun
Peder mevrûşî mülküm olsa ger Mostar içün dirdim
Baña lâzım degil düşmânıma kat kat helâl olsun (R14)

3. Nîl

Göz yaşları Nîl'e teşbîh edilerek mübâlâğa yapılmaktadır.

Seyl-i eşkim ' âlemi itdi ihâta Nîl-veş
Hâşılı hecriñ ile bir cûy-bâr oldı gönül (G210/2)

Diğer bir beyitte de düşülen târihin yetkinliğini anlatmakta vesîle olarak kullanılır.

Taşdı Fâzıl Nîl-veş bir katre-i târihden
Oldı İsmâ' il Paşa Mışıra vâlî buldı fer (T122/2)

4. Şava (Şava Nehri)

Sırbistan ile hudut teşkil eder. Pasarofça anlaşmasında Belgrad ve Semendre Avusturya'da kalmak üzere Sava nehri sınır kabul edilmiş idi. Dîvan'da sadece bir yerde ve gerçek anlamıyla kullanılır.

Zemînden tüt yolın vapur ile nehr-i Şava üzre
Gumûm-ı ' âlemi dilden çıkar temdîdi neylersin (G247/6)

5. Tuna (Tuna Nehri)

Bir beyitte, Belgrad ile alakalı olarak kullanılmaktadır:

Şafâ-yı hâtır ile gel 'ubûr it nehr-i Tunadan
Beligrâda geçüp anda gamı tecdîdi neylersin (G247/5)

6. Kevser

Fuad Paşa'nın (Sultân Abdülaziz'in himâyesiyle) yaptırdığı çeşmenin suyu Kevser'e teşbîh edilmiştir.

Çarâkulağ Şuyın kim yâd ider bir daği 'âlemde

Bu çeşme-sârdan nûş eyleyince kaçre-i Kevser (T54/8)

7. Zemzem

Sultân Abdülaziz'in himâyesinde Fuad Paşa'nın yaptırdığı çeşmenin suyu "Zemzem"e teşbîh edilmektedir.

Düşürdüm Fâzılâ bir mışra'-ı dil-cûda târîhin

Nev-âb-ı Zemzeme gel kıldı ihyâ şadr u ser-'asker (T54/11)

G. YAPI ve MEKANLAR

1. Sedd-i İskender

(Bkz: Hükümdarlar- İskender- c. Sedd-i İskender)

2. Kâf

Dünyânın etrâfını çevrelediğine ve aşılmasının imkânsız olduğuna inanılan dağlar zinciri. Yüksekliğin, uzaklığın, ihtişamın ve kâinâtın sembolü olarak ankâ ile birlikte kullanıldığı beyitler de vardır.

Sevgilinin kibir ve istignâ özelliklerini anlatmakta kullanılır.

O serv-i nâz urdı evc-i hüsne pâ-yı istignâ

Per açmış Kâf-ı nahtvetde aña 'ankâ-yı istignâ (G14/1)

Aşk ankâsı, Kâf dağına benzeyen kalbinde kanat çırpın kişi pâdişâhın sarayına rağbet etmez⁹⁶. "Kâf" bir beyitte de âşık için kullanılmıştır:

⁹⁶ Bkz:G187/3.

Ķâf-ı ‘ankâ-yı muĶibb-i Ķalb-i ‘âşıkdır hemân
‘Âleme hep andan eyler feyz-i tayrâna şürû‘ (G166/4)

Ehl-i ismet Ķâf dağına benzeyen dünyâda “ankâ” gibi olmuştur⁹⁷. Tâli‘ insana bazen Ķâf dağını (yüksekliği) bazen de sahrâyı (aşağıları) gösterir⁹⁸.

Bâzı beyitlerde “olmazlığı” ifâde etmek için kullanılır: Gerçek şeyh ve vâiz ankâ kuşu gibi ancak Ķâf dağının ardındadır⁹⁹. Sâdık yâr, ancak ankâ gibi Ķâf dağının ardında bulunur¹⁰⁰.

3. Ķaşr-ı Nu‘ mân

Hâne-i Kâmil Paşa Ķaşr-ı Nu‘ mân’a taşbîh edilmektedir.

Ķaşr-ı Nu‘ mâna nazîr oldu bu devlet-Ķâne

MevĶi‘ ü resmi Sitânbulda bulunmaz aşlâ (T52/2)

4. İrem (İrem Bağı)

Şam ve Yemen’de eski Âd kavminin kralı Şeddâd tarafından cennete benzetilerek yapılan bir bahçenin adı.¹⁰¹

Saray-Bosna, önceden İrem Bağı kadar güzeldir.

Fâzılâ mesken-i bûm olmuş ‘aceb her câyı

Evvelî bâğ-ı İrem idi Serây-ı Bosna (G280/7)

Atapazarı, İrem Bağı’na teşbîh edilmektedir.

BaĶarken Ķâricinden zann olur bâğ-ı İremdir kim

Atapazarı bir şahrâ-yı dil-keşde Ķurulmuştur (Ķt78/1)

⁹⁷ Bkz:G140/3.

⁹⁸ Bkz:G240/6.

⁹⁹ Bkz:G272/4.

¹⁰⁰ Bkz:G282/6.

¹⁰¹ “Ey Muhammet! Sen, Rabbinin, ülkeler arasında benzeri yapılmamış, sütunlar üzerinde kurulu saraylara sâhip İrem şehrinde oturan Âd kavmine.....ne yaptığını görmedin mi?” (Fecr 6,7,8,9,10.)

İCTİMAİ HAYAT

IV. İCTİMÂÎ TABAKALANMA

A. SULTÂN

Mefhûm, kasîde ve târîhlerde tamamen müşahhas bir şahsı karşılarken gazellerdeki kullanımın karşılığı genellikle sevgilidir. Bu amaçla “sultân”ı değerlendirirken mefhûmu önce tür ayrımına tâbî tuttuk. İç farklılıkları ise yine başlıklar altında yaptığımız sınıflandırmalarla belirtmeye çalıştık.

1.KASİDE ve TARİHLER

Ağırlık büyük oranda Sultân Abdülaziz’de olmak üzere Dîvan’da zikri geçen 5 pâdişâhın (II.Maḥmûd, ‘Abdü’l-mecîd Ḥân, ‘Abdü’l-‘azîz Ḥân, V.Murâd, II. ‘Abdü’l-ḥamîd Ḥân) unvânı olarak “sultân”ın anlamca karşılığı olan “şehriyâr, şeh, şâh, şehen-şâh, pâdişâh, ḥüsrev, ḥân, ḥâkân” gibi lafızlar kullanılmaktadır.

a. Sultân tek başına pâdişâhın sıfatı olabildiği gibi¹ onun özelliklerinin belirtilmesine de yardımcı olur.

Sultân, zamânın (sultân-ı zamân²) ve âlemin (sultân-ı ‘âlem³, sultân-ı devrân⁴) sultânıdır.

Şan sâhibidir (sultân-ı zî-şân⁵), ihsân edicidir (ihsân-ı sultân⁶), akıllıdır (sultân-ı dil-âgâh⁷) ve cömerttir (sultân-ı kerîm⁸, sultân-ı şâhib-mekremet⁹)

b. Pâdişâhın özelliklerinin verilmesinde “şeh, şâh, şehen-şâh ve pâdişâh” kullanımı daha çok kullanılmıştır. Şimdi, bu kullanımları sıralayalım.

¹ Bkz: T8bş., T14/10, T15 bş., T16/2, T17/1, T101 bş., T104/2, T105/2, T106/2, T107/2, T110 bş., T207, T210, T211.

² Bkz:K16/25.

³ Bkz:T47/1.

⁴ Bkz:K2/8, K2/49, K2/61.

⁵ Bkz:T3/3.

⁶ Bkz:K7/18.

⁷ Bkz:T49/11.

⁸ Bkz:T33/6.

⁹ Bkz:T62/1.

b.1. Pâdişâh

Tek başına kullanıldığı beyitler¹⁰in dışında “pâdişâh-ı ‘âlem¹¹, pâdişâh-ı bâb-ı dâd¹², pâdişâh-ı bahr ü ber¹³, pâdişâh-ı bî-mişâl¹⁴, pâdişâh-ı bî-nazîr¹⁵, pâdişâh-ı mülk¹⁶” şekilleriyle de kullanılmıştır.

b.2. Şâh; Şeh; Şâhen-şeh; Şâhen-şâh

“Şâh”¹⁷, “şâhen-şâh/şâhen-şeh”¹⁸ ve “şehen-şâh”¹⁹ tek başlarına kullanılabilirler gibi şu şekillerle de kullanılmışlardır:

Şâhen-şâh-ı kevn²⁰, şâhen-şeh-i devrân²¹, şâhen-şeh-i dünyâ²², şâhen-şâh-ı ‘âlem²³, şâhen-şâh-ı ‘adl-ârâ²⁴, şâhen-şâh-ı şâhib-cûd²⁵, şâhen-şâh-ı zî-şân²⁶, şâhen-şeh-i dâd-ı zamân²⁷, şâhen-şeh-i Dârâ-şem²⁸, şâhen-şeh-i pür-ma‘delet²⁹.

Şâh-ı aqtâb-ı cihân³⁰, şâh-ı cây-câh³¹, şâh-ı cihân³², şâh-ı dehr³³, şâh-ı devrân³⁴, şâh-ı emced³⁵, şâh-ı fehîm³⁶, şâh-ı felek-şudret³⁷, şâh-ı ferîd³⁸, şâh-ı güzîn³⁹, şâh-ı ma‘delet-kâr⁴⁰, şâh-ı merâhim-menşabet⁴¹, şâh-ı mülk-i ma‘delet⁴²;

¹⁰ Bkz:T16/2,K16/11,T41/2, T57/2, T69/3, T105/2, T107/2, T142/1, T154/1, T206.

¹¹ Bkz:T191/1.

¹² Bkz:T15/9.

¹³ Bkz:T63/1.

¹⁴ Bkz:K8/4.

¹⁵ Bkz:K13/2.

¹⁶ Bkz:T17/11.

¹⁷ Bkz:T8/15, T8/37, T91/1, T108/2, T111/2, T172/1, T208.

¹⁸ Bkz:K16/6, T12/27, T40/5, T49/4, T57/1.

¹⁹ Bkz:T8/1, T8/30, T28/2, T68/1, T100/1.

²⁰ Bkz:T299.

²¹ Bkz:T8/35.

²² Bkz:T10/3, T59/6.

²³ Bkz:K7/9, K12/3, T14/4.

²⁴ Bkz:K7/20.

²⁵ Bkz:T9/4.

²⁶ Bkz:K2/56.

²⁷ Bkz:T213.

²⁸ Bkz:K7/10.

²⁹ Bkz:K8/1.

³⁰ Bkz:T34/5.

³¹ Bkz:T119/2.

³² Bkz:K6/9, K15/6, T8/4, T9/2, T88/1, T97/1, T103/2.

³³ Bkz:T48/12, T110/1, T225.

³⁴ Bkz:K2/53, T4/1, T8/1, T8/40, T12/14, T12/28, T19/2, T42/4, T96/1, T98/1, T297

³⁵ Bkz:T50/3.

³⁶ Bkz:T33/8.

³⁷ Bkz:K3/11.

³⁸ Bkz:T13/5.

³⁹ Bkz:K2/42, T40/11.

⁴⁰ Bkz:T8/23.

⁴¹ Bkz:T62/1.

⁴² Bkz:T22/1.

Şâh-ı ‘âdil⁴³, şâh-ı ‘âlem⁴⁴, şâh-ı ‘aşr⁴⁵, şâh-ı reşid⁴⁶, şâh-ı şâhib-mekremet⁴⁷, şâh-ı şâhib-cûd⁴⁸, şâh-ı zamân⁴⁹, şâh-ı zî-şân⁵⁰; şehen-şâh-ı cihân⁵¹, şehen-şâh-ı Feridûn-ğaşmet⁵², şehen-şâh-ı kerem⁵³, şehen-şâh-ı mu‘azzam⁵⁴, şehen-şâh-ı ‘alî-sîret⁵⁵, şeh-i şâhân⁵⁶, şeh-i şâhân-ı cihân⁵⁷.

b.3. Hüsrev

Hikâye kişisi olan Hüsrev (Bkz: Hikâye Kişileri-1. Hüsrev) ile pâdişâh arasında kurulan ilgiler dışında; hüsrev⁵⁸, hüsrev-i devrân⁵⁹ ve hüsrev-i rû-yı zemîn⁶⁰ şekilleri kullanılmıştır.

b.4. Hân- Hâkân

“Hân” lafzı pâdişâh isminin önünde ve sonunda sıklıkla kullanılmıştır⁶¹.

⁴³ Bkz:K7/14, T120/2, T163/2, T217.

⁴⁴ Bkz:K5/15, K16/12, T4/2, T12/10, T20/4, T69/1, T89/2, T276.

⁴⁵ Bkz:K9/10, T41/6.

⁴⁶ Bkz:T12/13.

⁴⁷ Bkz:K8/8.

⁴⁸ Bkz:T11/2.

⁴⁹ Bkz:T8/5.

⁵⁰ Bkz:K2/23, T8/11.

⁵¹ Bkz:K2/20, K3/1, T7/6, T48/1, T54/9, T99/1, T232.

⁵² Bkz:K4/2.

⁵³ Bkz:T54/1.

⁵⁴ Bkz:K2/9, K13/7, K14/1, T7/1, T49/1.

⁵⁵ Bkz:T7/3.

⁵⁶ Bkz:T3/2.

⁵⁷ Bkz:T39/1.

⁵⁸ Bkz:T8/32.

⁵⁹ Bkz:T13/1.

⁶⁰ Bkz:T47/1.

⁶¹ Bkz:K2bş., K2/9, K2/60, K2/61, K3/1, K4/1, K7/8, K11/6, K12/1, K13/1, K14/1, K15/1, K16/7, T1bş., T1/1, T1/5, T2/1, T2/2, T3bş., T3/1, T4/2, T4/7, T5/1, T6/1, T6/7, T7/1, T7/11, T8/5, T8/26, T8/41, T9/1, T9/7, T10/1, T10/9, T11/1, T11/9, T12/1, T12/31, T13/9, T14/2, T14/3, T15bş., T18/3, T19/1, T22/1, T23/1, T33/1, T34/1, T34/11, T35/1, T36/1, T37/1, T38bş., T39/1, T40/1, T41/9, T42/9, T44/1, T47/1, T49/3, T50/1, T50/7, T54/1, T59/1, T70/1, T95bş., T95/2, T96/2, T97/2, T98/2, T99/2, T100/2, T101/2, T102/2, T103/1, T110bş., T110/2, T115/1, T154/1, T209, T215, T216, T219bş., T219, T220, T221, T222, T223, T224, T226, T227, T228, T229, T230, T231, T233, T234, T235, T236, T238, T239, T240, T241, T242, T243, T244, T245, T246, T247bş., T247, T248, T249, T250, T251, T252, T253, T254, T255, T256, T257, T260, T261, T262, T263, T264, T265, T266, T267, T270, T271, T272, T273, T274, T277, T278, T279, T280, T281, T282, T283, T284, T285, T286, T287, T288, T289, T290, T291, T292, T293, T294, T295, T300, T301, T302, T303, T304, T305, T306, T307, T308, T309, T310, T311, T313, T314, T315, T317, T318, T319, T320, T321, T322, T323, T324, T325, T326, T327, T328, T329, T330, T331, T332, T333, T334, T335, T336, T337, T338, T339, T340, T341, T342, T343, T344, T345, T346, T347, T348, T349, T350, T351, T352, T353, T354, T355, T356, T357, T358, T359, T360, T361, T362, T363, T364, T365, T367, T368, T369, T370, T371, T372, T373, T374, T375, T376, T377, T378, T379, T380, T381, T382, T383, T384, T385, T386, T388, T389, T390, T391, T392, T393, T394, T395, T396, T397, T398, T399, T400, T401/4, T420/6.

“Hâkân” ise tek başına⁶² kullanıldığı gibi “hâkân-ı ‘âlem⁶³, hâkân-ı Hâk⁶⁴, hâkân-ı dâd u ma‘delet⁶⁵, hâkân-ı kerem-kâr⁶⁶, hâkân-ı zamân⁶⁷” şekilleriyle de kullanılır.

c. Peygamber Efendimiz; “Şâh-ı risâlet⁶⁸, Şâh-ı iklim-i velâyet⁶⁹, Şâh-ı kevneyn⁷⁰, Şâh-ı Levlâk⁷¹, Server-i kevn ü mekân⁷²”dır.

Hz. Ali, “şâh-ı velâyet”tir⁷³. Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin “şâhân-ı şehîdân”dır⁷⁴.

Mevlânâ Hazretleri ise “Sultânü’l-uşşâkîn⁷⁵, sultân-ı dîvânî⁷⁶, şâh-ı Mevlevî⁷⁷ ve ulu sultân⁷⁸ olarak nitelendirilir.

d. Mevzubahis 5 pâdişâh dışında; “Şehzâde Sultan Mehmed Câmiî”⁷⁹, Abdülaziz’in oğlu “Sultân Mahmûd Celâlü’l-dîn”⁸⁰ ve “Vâlîde Sultân”⁸¹ için de “sultân” lafzı zikredilir.

e. Dönemin devlet adamları için “sultân” ve karşılığı lafızların kullanıldığı da olur.

Sadrâzam Rüşdi Paşa, “şâh-ı Rîştö-îkmet”tir⁸². Hasan Fehmi Efendi “hâce-i şâh-ı âlem”⁸³, Kıbrıslı Muhammed Paşa “hüsrev-i kâr-şinâs-ı vükelâ-yı devlet”⁸⁴ olarak nitelendirilir. Rüşdi Paşa bir beyitte “server” olarak anılır⁸⁵.

⁶² Bkz:T8/36, T12/2, T42/5, T49/10, T152/1.

⁶³ Bkz:T40/2.

⁶⁴ Bkz:T47/2.

⁶⁵ Bkz:T62/1.

⁶⁶ Bkz:T8/24.

⁶⁷ Bkz:T34/10.

⁶⁸ Bkz:K1/6.

⁶⁹ Bkz:K1/10.

⁷⁰ Bkz:K1/15.

⁷¹ Bkz:T198/1.

⁷² Bkz:K1/8.

⁷³ Bkz:K18/12.

⁷⁴ Bkz:K18/13.

⁷⁵ Bkz:K17 bş., K17/15.

⁷⁶ Bkz:T42/1, T422/1.

⁷⁷ Bkz:T35/3.

⁷⁸ Bkz:K17/17.

⁷⁹ Bkz:T40 bş.

⁸⁰ Bkz:T34bş.

⁸¹ Bkz:T37 bş., T37/11, T50bş., T152/2; “Vâlîde Sultân-ı zî-şân: T158/1”

⁸² Bkz:K3/4.

⁸³ Bkz:T23bş.

⁸⁴ Bkz:K6/6.

⁸⁵ Bkz:K3/6.

2. GAZELLER ve DİĞER MANZUMELER

a. Peygamber Efendimiz

Peygamber Efendimiz risâlet mülkünün sultânıdır⁸⁶. Peygamberlik tahtının sultânıdır⁸⁷. Şâh-ı enbiyâ⁸⁸, şâh-ı Levlak⁸⁹ ve şâh-ı enbiyâdır⁹⁰. Diğer tüm sultânlar ona bendedir.

Sen o ‘âlî şâh-ı ‘âlemsin ki mişliñ gelmedi

Bendedir kevne gelen bi’l-cümle sultânlar saña (G269/3)

b. Mevlânâ, Şems ve Mevlevîlikle İlgili Mefhumlar

“Şâh”tır⁹¹. Şâh-ı velâyet⁹², şâh-ı ‘aşk⁹³, şâhen-şâh-ı ‘aşk⁹⁴, şâh-ı Rûm⁹⁵, şâh-ı ma‘nevî⁹⁶, şâh-ı mülk-i ma‘nevî⁹⁷, ehl-i ‘aşkıñ şâh u sultânı⁹⁸ ve şeh-i devrân⁹⁹dır.

Mevlânâ; sultân¹⁰⁰, ulu sultân¹⁰¹, sultân-ı aşk¹⁰² ve hâkân¹⁰³dır. Şâh-ı Rûmdur ve âşıklar sultânıdır¹⁰⁴.

Mevlânâ Hazretleri; hünkâr¹⁰⁵, hünkâr-ı ‘aşk¹⁰⁶ ve hünkâr-ı ma‘nâ¹⁰⁷ olarak da vâsfedilir:

Fâzilâ ben şıdk ile kul olmuşum dergâhına

Ḥazret-i hünkâra beñzer şeh-i yâr olmaz baña (G4/7)

⁸⁶ Bkz:G260/1.

⁸⁷ Bkz:ThIII/4.

⁸⁸ Bkz:ThII/5.

⁸⁹ Bkz:Kt7/1.

⁹⁰ Bkz:R1.

⁹¹ Bkz:G1/1.

⁹² Bkz:G112/1.

⁹³ Bkz:G180/1.

⁹⁴ Bkz:G180/7.

⁹⁵ Bkz:G274/6.

⁹⁶ Bkz:G299/4.

⁹⁷ Bkz:MhII/1.

⁹⁸ Bkz:G302/8.

⁹⁹ Bkz:G34/9.

¹⁰⁰ Bkz:G126/8.

¹⁰¹ Bkz:G40/7.

¹⁰² Bkz:G63/9.

¹⁰³ Bkz:G105/6.

¹⁰⁴ Bkz:G274/6.

¹⁰⁵ Bkz:G16/7, G20/7, G88/6, G110/7, G123/7, G148/9, G155/7, G217/5, G218/7, G249/7, G288/6.

¹⁰⁶ Bkz:K4/26, G33/7.

¹⁰⁷ Bkz:K8/39, K13/18, T14710, G55/9, G70/5, G180/1, G305/11, G311/7, Kt10/1.

Mevlânâ aşk ehlinin şâhı ve sultânıdır¹⁰⁸. Hazret-i hünkâr-ı ma' nâ varken başka sultâna kul olunmaz¹⁰⁹. Hünkâr-ı 'aşk varken başka sultândan umutlanmak abestir¹¹⁰.

Şems-i Tebrîzî sultândır¹¹¹. Kays da Şems ve Mevlânâ gibi ulu bir sultândır¹¹². Şems ve Mevlânâ bu dünyâda iki sultândır:

İki sultân idi Şems ile Mevlânâ bu dünyâda

Bu bâba müntesib olmak dü-âlemde ne a' lâdır (Kt5/1)

Fâzıl Şems ü Mevlânâ'ya gönülden bağlıdır.—

Bir ednâ çâkeriyim iki şâh-ı 'âlem ü fazlî

Cenâb-ı Mevlevî vü Şems-i Tebrîz-i dıraşşânî (G193/10)

Şems ü Mevlânâ şâh u dânadır¹¹³. Mevlânâ'nın kadri şehen-şâh-ı mu'azzamdan üstündür¹¹⁴. Fâzıl Hazret-i Mevlânâ'ya istinâd ile gazel söylemektedir.

Cenâb-ı Mevlevîye istinâd ile gazel söyler

Degildir nuḡk-ı Fâzıl şâh-ı 'aşka tercemândır bu (G254/7)

Mevlânâ sikkesini ve hırkasını giyen “sultân-ı efrâd” olur¹¹⁵. Mevlânâ'nın dergâhında zenginlik vardır, bu makamın kıymetini şâir “Mışra sultân itseler yoḡdur aña da raḡbetim”¹¹⁶ diyerek açıklar. Hakiki aşkı dergâh-ı Mevlânâ'da bulmuştur Fâzıl, olur olmaz şehi kabûl etmez artık¹¹⁷. Pâdişâh köşkünden, sarayından evlâdır dergâh-ı Mevlânâ¹¹⁸. Mevlânâ'nın kapısından “şâh-ı aşk” olmuştur Fâzıl¹¹⁹.

Ney de bir şâhtır.

.....

Ḥidmete bel bağlamışdır şâh iken Manşûr gibi

Nükte-i Fârâba râstdır naḡme-i üstâd-ı ney (XXVIII/3)

¹⁰⁸ Bkz:G302/8.

¹⁰⁹ Bkz:G3/7.

¹¹⁰ Bkz:G33/7.

¹¹¹ Bkz:G38/7, G105/6, G179/7.

¹¹² Bkz:G127/5.

¹¹³ Bkz:G232/6.

¹¹⁴ Bkz:G252/5.

¹¹⁵ Bkz:G203/1.

¹¹⁶ Bkz:G227/4.

¹¹⁷ Bkz:G306/7.

¹¹⁸ Bkz:G299/10.

¹¹⁹ Bkz:G72/5.

c. Diğer Önemli Şahıslar

Hz. Hasan ile Hz.Hüseyin şehitlerin sultânıdır¹²⁰. Şâh-ı ‘âlem¹²¹ ve şâh-ı enver¹²² olarak da vasfedilirler.

Sâmî Sultânü’ş-şuârâdır¹²³. Halîm Girây “sultân”dır¹²⁴. Râğıb Paşa, “Sultânü’ş- Şu‘arâ-i Rûm”dur¹²⁵.

Hz. Süleymân, “Şeh Süleymân” olarak da zikredilir¹²⁶. Ayrıca:

Süleymânîñ Sebâya tahtını bâd-ı şabâ sürdi

Peyember hem şeh-i zî-rûh oldı bak şu iğbâle (Kt63/2)

d. Sevgili- Âşık

Sevgili doğrudan “şeh” lafzıyla karşılanabildiği gibi¹²⁷, “Şâh-ı aşk¹²⁸, şâh-ı hüsn¹²⁹, şâh-ı kişver-i hüsn¹³⁰, şâh-ı mülk-i hüsn-ârâ¹³¹, şâh-ı ‘âlem¹³², şeh-i gaddâr¹³³, şeh-i hûbân¹³⁴, şeh-i mülk-i hasen¹³⁵, şeh-i nâzik-edâ¹³⁶” olarak da ifâde edilir.

Sevgili gaddar gönüllü bir sultândır¹³⁷. Âşık bazen derviş-i uryândır bazen de sultân-ı devrân¹³⁸. Sevgili sultândır¹³⁹. Sevgili bu asırda, İstanbul’da güzellerin sultânıdır¹⁴⁰. O peri yüzlü sevgili, güzellik mülkünün sultânıdır¹⁴¹. Servi boylu sevgili “şeh” sayılmaktadır¹⁴².

¹²⁰ Bkz:MhI/2.

¹²¹ Bkz:MhI/3.

¹²² Bkz:MhI/4.

¹²³ Bkz:ThI bş.

¹²⁴ Bkz:Th XIIbş., XXXIIIbş.

¹²⁵ Bkz:ThXXbş.

¹²⁶ Bkz:G131/6.

¹²⁷ Bkz:G27/6, G34/1, G50/4, G75/4, G92/1, G92/3, G104/2, G105/5, G212/2, G216/1, G220/4, G230/2, G230/3, G241/3, G246/1, G289/3, G306/6, G309/1, ThX/5, ThXXI/1, ThXXV/5, ThXXVII/2, ThXXX/1, ThXXXIII/5, R20, R28, R40.

¹²⁸ Bkz:G254/2.

¹²⁹ Bkz:G223/1.

¹³⁰ Bkz:ThXXXII/3.

¹³¹ Bkz:G100/1.

¹³² Bkz:G158/1, Th XIX/1.

¹³³ Bkz:G228/1.

¹³⁴ Bkz:G62/1, G35/5, G25/2, G16/1, G192/1.

¹³⁵ Bkz:G49/1, G231/1.

¹³⁶ Bkz:G216/5, G202/1.

¹³⁷ Bkz:G217/2.

¹³⁸ Bkz:G221/1.

¹³⁹ Bkz:ThXII/2.

¹⁴⁰ Bkz:ThXIV/2.

¹⁴¹ Bkz:ThXXX/1.

¹⁴² Bkz:R41.

e. Şarâb ve İlgili Mefhûmlar

Cem, şâhtır¹⁴³. Âşık gönlü Cem gibidir¹⁴⁴. Kadeh, şâh-ı zamânımdır¹⁴⁵ Şâh-ı aşkın tahtı meyhâne köşesinde¹⁴⁶.

Şâir ilgiyi şöylece özetler: “Şâh-ı ‘aşkı câm-ı Cem dâ’im nedimimdir benim” (R44)

Aşağıdaki mısra da “Şarâb” ve “şâh” ilgisi gayet açık izah edilir:

Rind-i bî-dil destine aldıkça şâh-ı dehr olur

.....

Efser-i Cemşiddir gûyâ ayâg-ı ‘âşıkân (ThX/4)

f. Şâh u gedâ

Bu iki sözcük kimi zaman zıtlığı, kimi zaman da zıtlığın toplamı olan “herkes” manasını sağlamak için¹⁴⁷ kullanılır:

Sevgilinin güzelliğine herkes meftûndur:

Mişâli yok cemâl ü hüsne şâh u gedâ meftûn

Cihânda gevher-i yektâ gibi dil-bestedir ol şûh (G53/2)

Şâirin Mevlânâ yolunda olması şâha ve gedâyâ, yani hiç kimseye minnet etmemesini sağlamaktadır¹⁴⁸. Kalender meşrep için şâh da birdir dilenci de.

Biz kalender meşrebiz şâh u gedâ yegdir bize

Sâye-i Monlâda Fâzıl şehri-yâr oldı gönül (G210/7)

g. Diğer İlgiler

Tarikat ehli olan her bir kişi “sultân-ı aşk” gibidir¹⁴⁹. Dünyalık için dünyânın sultânına boyun eğilmez¹⁵⁰. Şâh olsan da dünyânın malı ve mülküyle övünme¹⁵¹. “Sultân” lafzı aşağıdaki iki beyitte de dünyânın geçiciliğini anlatmakta vesîle olarak kullanılmıştır.

¹⁴³ Bkz:G46/1.

¹⁴⁴ Bkz:G2/6.

¹⁴⁵ Bkz:G47/2.

¹⁴⁶ Bkz:G93/1.

¹⁴⁷ Bkz:G62/2.

¹⁴⁸ Bkz:G224/7, Kt5/2.

¹⁴⁹ Bkz:G177/3.

¹⁵⁰ Bkz:Kt8/2.

¹⁵¹ Bkz:G26/5.

Her ne rütbe muğbil olsañ ‘aqlımı al başıña
Olma dil-beste der-i sultâna yoğdur i‘timâd (G55/4)

Çarârı yoğ zamânıñ devr ider bunca felâketle
Nice sultânlar geçdi bu varlığdan tağassürle (G265/5)

“Şeh-i devrân”lık altın tâca sâhip olmakla belli olur¹⁵². Akıllı kişi tüm âlemin şâhı olsa da kibirlenmez¹⁵³. Nice kâbiliyetsiz kişi bu dünyâda “şâh” olmuştur¹⁵⁴. Vâiz eblehlerin sultânıdır¹⁵⁵.

Tevhîd halkası, aşk tahtının sultânına baş tâcıdır¹⁵⁶. “Pîr-i mug”un tahtı sultânın köşkü gibidir¹⁵⁷. “Ney” bir şâhtır¹⁵⁸. Bazen “aşk mülkünün şâhı” olunur:

Rind-i bî-endîşe şâh-ı mülk-i ‘aşkıım dehrde
Ceys-i âlâmı gönülde târ u mâr itsem gerek (G188/4)

¹⁵² Bkz:G85/3.

¹⁵³ Bkz:G276/4.

¹⁵⁴ Bkz:T133/1.

¹⁵⁵ Bkz:G162/1.

¹⁵⁶ Bkz:G54/1.

¹⁵⁷ Bkz:R8.

¹⁵⁸ Bkz:XXVIII/3.

B. SADRÂZAMLIK, VEZİRLİK ve DİĞER MAKAMLAR

“Fâzıl Dîvânında ismi Geçen Diğer Şahıslar” başlığı altında detayıyla değerlendirmeye çalıştığımız makam ve mevki dağılımlarını makam-mevki esas alınarak kısaca sıralayacağız.

Makam alışları tebrik edilen veya ilgili makamla anılan kişileri sıralarken ortak noktaları esas kabul ettik:

1. Sadrâzamlık/ Sadâret

Muştafâ Reşîd Paşa¹(Altıncı defa), ‘Âlî Paşa², ‘Âlî Paşa³ (Dördüncü defa) ‘Âlî Paşa⁴ (Beşinci defa), Kıbrıslı Muhammed Paşa⁵ (İlk defa), Kıbrıslı Muhammed Paşa⁶ (ikinci defa), Kıbrıslı Muhammed Paşa⁷ (üçüncü defa), Fu’âd Paşa⁸, Mazlûm Paşa⁹, Mehmed Rüşdî Paşa¹⁰, Maḥmûd Paşa¹¹, Kâmil Paşa¹², Muştafâ Paşa¹³, Yûsuf Kâmil Paşa¹⁴.

2. Vezîrlük

Dervîş Paşa¹⁵, Kemâl Paşa¹⁶, Kâni Paşa¹⁷.

¹ Bkz:T64.

² Bkz:K4.

³ Bkz:K4/8, K4/12.

⁴ Bkz:T21.

⁵ Bkz:T66, T81.

⁶ Bkz:K5.

⁷ Bkz:K6.

⁸ Bkz:T118.

⁹ Bkz:K13.

¹⁰ Bkz:K3, T112, T113, T132, T133.

¹¹ Bkz:T154.

¹² Bkz:T121.

¹³ Bkz:T83.

¹⁴ Bkz:T120, T121, T217.

¹⁵ Bkz:T119.

¹⁶ Bkz:T149, T150, T151.

¹⁷ Bkz:T173.

3. Nâzırlıklar

Dâhiliye Nâzırlığı: Mehmed Rüşdî Paşa¹⁸;

Evkâf Nâzırlığı: Mümtâz Efendi¹⁹, Rızâ Efendi²⁰;

Maârif Nâzırlığı: Pertev Paşa²¹ ;

Mâliye Nâzırlığı: Şâdiq Efendi²², Aḥmed Efendi²³, Tevfik Efendi²⁴, Ğâlib Beg²⁵, Ḥasîb Paşa²⁶;

Dîvân-ı De‘âvî Nâzırlığı (Adliye Vekâleti Nâzırlığı): Emîn Beg²⁷, Muhtâr Beg²⁸;

Dîvân-ı Aḥkâm-ı ‘Adliye Nâzırlığı (Yargıtay Nâzırlığı): ‘Âkîf Paşa²⁹, Fâzıl Muştafâ Paşa³⁰;

Vekâlet Nâzırlığı: Raûf Beg (Rif‘at Paşa-Zâde)³¹.

4. Müşîrlik

Tophâne-i Âmire müşîrliği: Fetḫî Paşa³², Vâşîf Paşa³³;

Müşîr-i meclis-i vâlâ: Şekîb Paşa³⁴.

5. Kazaskerlik

Kazaskerlik (Anadolu): Muştafâ ‘Âşım Efendi³⁵, Refik Efendi³⁶;

Kazaskerlik (Rumeli): Ḥüsni Paşa³⁷, Taḥsîn Beg³⁸.

¹⁸ Bkz:T143.

¹⁹ Bkz:T62.

²⁰ Bkz:T116.

²¹ Bkz:T129.

²² Bkz:T144.

²³ Bkz:T114.

²⁴ Bkz:T28.

²⁵ Bkz:T161.

²⁶ Bkz:K9.

²⁷ Bkz: T29/3.

²⁸ Bkz:T87.

²⁹ Bkz:T194.

³⁰ Bkz:T26.

³¹ Bkz:T32.

³² Bkz:T86/1.

³³ Bkz:T86.

³⁴ Bkz:T170.

³⁵ Bkz:T127, T128.

³⁶ Bkz:T22.

³⁷ Bkz:T126.

³⁸ Bkz:T30.

6. Müsteşârlıklar

Dâhiliyye Müsteşarlığı: Ken'ân Beg³⁹;

Mâliye Müsteşarlığı: Mümtâz Efendi⁴⁰, Mîr-i İrfân⁴¹ ;

Müsteşârlık: Maḥmûd-ı Celâlî'd-dîn⁴²;

Müsteşâr-ı câh-ı şadr: ' Afîf Beg⁴³, Maḥmûd Nedîm Beg⁴⁴.

7. Seraskerlik ve Diğer Askerî Vazîfeler

Ser-askerlik: Es'ad Paşa⁴⁵, Ḥasan Rızâ Paşa⁴⁶, Ḥüseyyin Paşa⁴⁷,
Meḥmed Rüşdî Paşa⁴⁸, Nâmîk Paşa⁴⁹, Redîf Paşa⁵⁰;

Serdârlık (Rûm ili serdârlığı): ' Ömer Paşa⁵¹;

Mareşallik (Üçüncü ordu): Sâmiḥ Paşa⁵².

8. Vâflik

Aydın vâlisi⁵³ Nazîf Beg; Bursa vâlisi⁵⁴ Süreyyâ Muştafâ Paşa;
Bosna Vâlisi⁵⁵ ' Âkîf Paşa; Bosna Vilâyeti Vâlisi⁵⁶ ' Oşmân Pâşâ;
İzmir vâlisi⁵⁷ Kâmil Paşa; Mısır vâlisi⁵⁸ İsmâ' il Paşa.

9. Kaptân-ı Deryâlık

Kaptân-ı deryâlık: Ḥasan Rızâ Paşa⁵⁹, Kıbrıslı Muḥammed Paşa⁶⁰,
Vesîm Paşa⁶¹.

³⁹ Bkz:T145.

⁴⁰ Bkz:T25.

⁴¹ Bkz:T74/3.

⁴² Bkz:T147, T148.

⁴³ Bkz:T117.

⁴⁴ Bkz:T72.

⁴⁵ Bkz:T156.

⁴⁶ Bkz:T69.

⁴⁷ Bkz:T142.

⁴⁸ Bkz:T67.

⁴⁹ Bkz:T137, T138.

⁵⁰ Bkz:T49/7.

⁵¹ Bkz:T190.

⁵² Bkz:T157.

⁵³ Bkz:T131.

⁵⁴ Bkz:T139.

⁵⁵ Bkz:T193.

⁵⁶ Bkz:T174, K8.

⁵⁷ Bkz:T71.

⁵⁸ Bkz:T176, T24.

⁵⁹ Bkz:T68.

⁶⁰ Bkz:T63.

⁶¹ Bkz:T125.

10. Dînî Vazîfeler

Şeyhülislâmlık: Hâcî Aḥmed, Mekkî-zâde⁶², Mollâ Beg⁶³, Muḥtâr Beg⁶⁴, Ârif Efendi⁶⁵, Refik Efendi (Mevlânâ)⁶⁶, Sa'dü'd-dîn Efendi⁶⁷, Şâkir Efendi⁶⁸, Şeyḫ Kâmil⁶⁹, (Serây- Bosna Mevlevî- Hânesi şeyḫi) Lutfullâh Efendi⁷⁰, Hüsâmü'd-dîn Efendi⁷¹.

Dedelik/Şeyhlik: Hâlet Mevlevî Efendi⁷², (Galata Kule Kapısı şeyhi) Ḳudretullâh Efendi⁷³, Şerîf Aḥmed Dede⁷⁴, Çelebi Efendi⁷⁵, Ali Nuṭkî Dede⁷⁶, Aşcı Dede⁷⁷.

11. Pâyeler- Rütbeler- Diğer makamlar

Anatolî pâyesi: Tevhîd Efendi⁷⁸, Ḥasan Fehmî Efendi⁷⁹

Beglik rütbesi: Mışırlı-zâde⁸⁰

Beglikci-i Devlet: Besîm Beg⁸¹

Şûrâ-yı Devlet(Danıştay) Reisliḡi: Yûsuf Kâmil Paşa⁸²

Tanzîmat Meclisi Reisliḡi⁸³ Fu'âd Paşa

Meclis-i Vâlâ Reisliḡi: Şafvetî Paşa⁸⁴ ve Yûsuf Kâmil Paşa⁸⁵

Meclis-i Vâlâ A'zâliḡi⁸⁶: Vecîhî Paşa

Mektûbi-i şadr-ı mu'allâ⁸⁷ Şâbit Efendi

⁶² Bkz:T163.

⁶³ Bkz:T51.

⁶⁴ Bkz:T159, T160.

⁶⁵ Bkz:T77, T78.

⁶⁶ Bkz:T134, T135, T136.

⁶⁷ Bkz:T20, T93.

⁶⁸ Bkz:T412.

⁶⁹ Bkz:T446.

⁷⁰ Bkz:T415.

⁷¹ Bkz:T19.

⁷² Bkz:Giriş sf.2.

⁷³ Bkz:İc. 588.

⁷⁴ Bkz:T422/2.

⁷⁵ Bkz:İc. 589.

⁷⁶ Bkz:İc. 589.

⁷⁷ Bkz:İc. 588.

⁷⁸ Bkz:T449.

⁷⁹ Bkz:T23.

⁸⁰ Bkz:T130.

⁸¹ Bkz:T31.

⁸² Bkz:T140, T141.

⁸³ Bkz:T82.

⁸⁴ Bkz:T175.

⁸⁵ Bkz:K12.

⁸⁶ Bkz:K14.

⁸⁷ Bkz:T436.

Mîr-i mîrân (Beylerbeyi rütbesi): Câvîd Paşa⁸⁸

Re'is-i Meclis-i Komisyon-ı Hâzîne-i Hâşa: Seyyid Efendi⁸⁹

Defter-Dâr (Vidin Eyâleti): Hürşîd Efendi⁹⁰

⁸⁸ Bkz:T123, T124.

⁸⁹ Bkz:T413.

⁹⁰ Bkz:T414.

C. KUL ve ANLAMDAŞLARI

Dîvanda “kul, bende, ‘abd, ‘abîd, esîr ve çâker” şekilleriyle karşılanan bu grup içtimâî tabakalanmanın en altıdır.

İlgili ifâdelerin “pâdişâh, devlet adamları, sevgili..... vb.” için kullanımı adına akla gelebilecek bir tutarsızlığı ortadan kaldırmak için kısa bir izah yapma gereği duyduk.

Bilindiği gibi, kulluk yalnız Allâh’adır¹. Fâzıl Paşa gibi bir âlimin (ki yapmaya çalıştığımız incelemeye kabaca bir göz atılması da bunu kuvvetle destekleyecektir.) bunu bilmemesine veya bilip ihmal etmesine imkan yoktur.

Şâirin kendini bu tip ifâdelerle, başkasına hitâben nitelemesinden dîni bir çelişki ve bir karakter zâfiyeti de çıkarılmamalıdır.

Kastedilen “kulluk” tebaa, hizmetkâr, müntesip ve hürmetkâr anlamlarınadır. Bu ifâdeleri kendisine izâfe ise “ben”liği yok etmek için sarf edilen çabanın sadece bir tarafıdır.

Şimdi, ifâdelerin sarf edildiği merci esas alınmak üzere kullanımları tasnif edelim:

1. Allâh

Yüce Yaraticının ednâ kuludur Fâzıl², çâkeridir³. Allâh varken “kula kulluk eylemek” abestir:

‘Abeşdir kula kulluk eylemek Allâhımız varken

Bir öyle pâdişehler pâdişâhı şâhımız varken (G236/1)

Başkasından rızık ve lütuf ümit edilmez⁴. Hakikat kîmyâsı Hakk’a kulluk ile bulunur⁵. Bir kul şikâyetçi olsa bile Allâh onu sa‘îd eyler⁶. Allâh, kendisinden merhamet dilenendir:

.....

Hasaneyn ‘aşkına Rabbim bu kula merhamet it

.....

(MsII/6)

¹ “Göklere ve yerde bulunan herkes ancak Rahmân’a kul olarak gelecektir.” (Meryem 93.)

² Bkz:T179/1.

³ Bkz:T40/8.

⁴ Bkz:R6.

⁵ Bkz:G305/9.

⁶ Bkz:ThII/4.

Be-ħaĸĸ-ı Besmele Yâ Rab bu ‘âciz ĸulıñı ‘afv it
Cemi‘ -i cürm ü ‘iŸyânım yem-i ĸufrân ile maħv it (Kt1/2)

Bendesı olarak Allâh’tan lutf u ihsân dılenmektedir⁷. Fâzıl, bu dünyâda sadece “‘abd-i Hudâ”dır⁸. Dünyâda sadece Allâh’ın kulu olunmalıdır⁹. Allâh kullarına yardımcıdır¹⁰. Âşık Hakk’a tapar, “silsile-i bezm-i maħabbet”de esîrdir¹¹. Cihânı yaratan Rezzâk varken dünyâlık için halka esîr olunmamalıdır¹².

2. Peygamber Efendimiz

Kulun onun evsâfını yazması ne mümkündür. (mümkün değildir)¹³
Asî kullara Ÿefâatçı olması istenir¹⁴. İman ehli onun âzâdsız kuludur¹⁵.
Onun lütfü ümit edilir:

ĸuluñ Fâzıl ider ümmîd-i luĸfıñ cümleden aĸdem

Ÿefâ‘ atdir cenâb-ı devletiñ maĸlabı her dem

..... (ThIII/6)

Cihânın sultânları ona hâlis kul olmaktadır¹⁶. Gelmiş geçmiş tüm sultânlar ona bendedir¹⁷. Nefsin elindeki esâretten ona sığınılır¹⁸.
Ondan bendegânı için Ÿefaât istenir¹⁹; Fâzıl kendisi için de af diler:

Kerem ĸıl merħamet ĸıl Fâzıl-ı ‘abd-i güneħ-kâra

Dü- ‘âlemde Ÿefâ‘ at kânı sensin Yâ Resûl-allâh (G260/7)

⁷ Bkz:G193/7.

⁸ Bkz:ThVII/2.

⁹ Bkz:MsIII/1.

¹⁰ Bkz:R51.

¹¹ Bkz:G60/3.

¹² Bkz:G236/2.

¹³ Bkz:K1/17.

¹⁴ Bkz:G260/2.

¹⁵ Bkz:G269/2.

¹⁶ Bkz:G269/1.

¹⁷ Bkz:G269/3.

¹⁸ Bkz:ThIV/5.

¹⁹ Bkz:ThI/5.

3. Mevlânâ-Şems; Mevlevîlik

Mevlânâ'ya kuldur Fâzıl²⁰, kendisine bende olunur²¹. Fâzıl, onun “abd-i şerm-sâr”ıdır²². “Çâker”²³, “ednâ çâker”²⁴, “çâker-i ednâ”²⁵, “çâker-i memlûk”²⁶, “bende vü çâker”²⁷, “çâker-i dîrîne”²⁸, çâker-i Monlâ-yı Rûm”²⁹ ve “Şems ü Monlâ çâkeri”³⁰ Fâzıl'ın Mevlânâ Hazretlerine duyduğu derin saygıyı ifade eden diğer nitelemelerdir.

Şems'e kul olunur³¹. Mevlevî sikkesi efser-i keyhüsrevîden kat kat üstündür; bu dünyâya gelen her devleti kul edinmiştir³².

Dergâhında sadâkatle bende olunmalıdır³³. Dergâh-ı Hünkâra kul olunur³⁴, başka dergâha kul olmak ihtimâli yoktur:

Çul olmak ihtimâli var mı Fâzıl başka dergâha

Cenâb-ı Mevlevîniñ çâker-i ednâsıdır gönlüm (G234/7)

Ona sâdık bende olunmadıkça Mesnevî'den behre alınmaz:

Olmadıkça bende-i hâş-ı cenâb-ı Mevlevî

Nükte-hâ-yı Meşnevîye olmaz âdem âşinâ (G7/7)

Nefsin elinde esirdir Fâzıl; yardım ister:

Nefs-i şûmniñ yed-i çâhrında esîrim luğf it

Dest-gîr ol baña her kârımı âsân eyle (G268/4)

²⁰ Bkz:G4/7.

²¹ Bkz: K8/39, K11/9, G8/5, G11/7, G34/9, G58/5, G78/7, G90/5, G108/7, G110/7, G126/8, G148/9, G173/7, G178/7, G180/7, G237/5, G291/7, G302/9, G303/5, G305/11, ThXXIV/2, ThXXVIII/5, R3, R7.

²² Bkz:G263/7.

²³ Bkz:G192/2, G273/5.

²⁴ Bkz:G193/10.

²⁵ Bkz:G234/7.

²⁶ Bkz:G33/7.

²⁷ Bkz:G34/9.

²⁸ Bkz:G88/7.

²⁹ Bkz:G204/7.

³⁰ Bkz:G212/5.

³¹ Bkz:G38/7, G126/8.

³² Bkz:MhII/4.

³³ Bkz:G69/7, G259/10.

³⁴ Bkz:K4/25, G56/7, G60/5, G247/7.

4. Pâdişâhlar

a. Sultân II. Mahmud

Sultân II. Mahmud'un ecdâdı, devletin "abd-i müstedîm"idir:

Âbâ vü ecdâdı kadîm devletde 'abd-i müstedîm

Akrân u emşâli 'adîm buña muķırdır ins ü cân (T34/7)

b. Sultân Abdülmecîd

Fâzıl, ona bendedir³⁵; onun çâkeridir³⁶. Kayser, Sultân Abdülmecid'in zamânında yaşasaydı ona kul olurdu³⁷. Sâyesinde "şımf-ı râ'iyân u bendegân" ihyâ olmuştur³⁸.

Rızâ Paşa, Sultân Abdülmecid'in kұлudur³⁹.

c. Sultân Abdülaziz

Abdülaziz'in kұлudur Fâzıl⁴⁰ (bir beyitte de; Şehzâde 'İzzü'd-dîn babası olması dolayısıyla⁴¹); Sultân Abdülaziz'in bendesi⁴², çâkeri⁴³, bende-i dirînesi⁴⁴, 'abidi⁴⁵, ednâ çâkeri⁴⁶, çâker-i dirînesi⁴⁷ ve ednâ vü aḥķar çâkeri⁴⁸ dir Fâzıl.

Fâzıl, onun bendeganları defterinden adının çıkarılmamasını diler⁴⁹. Sâdık kullarına mansıp vermiştir⁵⁰; sâdık bir bendesini "kapdân-ı deryâ" etmiştir⁵¹.

³⁵ Bkz:K7/19.

³⁶ Bkz:T40/8.

³⁷ Bkz:K8/2.

³⁸ Bkz:T20/7.

³⁹ Bkz:T68/3.

⁴⁰ Bkz:K16/24, T3/9, T5/6, T8/40, T11/8, T50/7, T96/2.

⁴¹ Bkz:T153/2.

⁴² Bkz:T12/30, T36/10, T59/7, T99/2.

⁴³ Bkz:T10/8, T13/8, T158/2.

⁴⁴ Bkz:T7/10.

⁴⁵ Bkz:T100/2.

⁴⁶ Bkz:K2/53.

⁴⁷ Bkz:T6/6.

⁴⁸ Bkz:T14/12.

⁴⁹ Bkz:T38/9.

⁵⁰ Bkz:K14/3.

⁵¹ Bkz:T63/2.

Bendegânı, gece gündüz Hak'tan “ömrü ve devleti şehzâdeleri ile uzun olsun” temennisinde bulunur⁵². Her bendesini bir şekilde ihsânına mahzar eder⁵³; sâyesinde bendegânı huzur içindedir⁵⁴, bendegânı ondan memnûn olmalıdır⁵⁵.

Aşağıya seçtiğimiz beyitlerin ilkinde sultânın halkına bakışı ve diğerinde de halkının sultâna bakışı verilmektedir:

Bir ednâ bendeye cevri itmege yok ħaddi bir ferdiñ

Naşıl medħ itmesün ehl-i ħalem ol şâh-ı zî-şânı (K2/23)

Nûr-ı şems âfâkı tenvîr eyledikçe ol şehiñ

Bendegânı şâd u ħurrem düşmeni ola zelîl (T36/7)

d. Sultân V.Murâd

Fâzıl, Sultân V. Murâd'ın kuludur⁵⁶, çâkeridir⁵⁷. Bendegân-ı devleti doğru yoldakilerden olsun⁵⁸.

5. Devlet Adamları

Kısımın girişinde belirttiğimiz gibi kulluk, bendelik, ‘abîdlik ifâdeleri “esâret ve köleliğin dışında”, başta hürmetkârlık (saygı) olmak üzere “hizmetkâr, tebaa..vb.” ilgiler dolayısıyla kullanılmıştır.

a. Âlî Paşa

Fâzıl onun kuludur⁵⁹, çâkeridir⁶⁰. İltifâtı âlemi dergâhına bende eylemektedir⁶¹. Bendegânın kusurunu affeder⁶².

⁵² Bkz:K16/22 T12/9.

⁵³ Bkz:T31/5.

⁵⁴ Bkz:T6/4.

⁵⁵ Bkz:T14/2.

⁵⁶ Bkz:T15/9, T18/2, T101/2, T104/2.

⁵⁷ Bkz:T103/2.

⁵⁸ Bkz:T15/7.

⁵⁹ Bkz:K4/33.

⁶⁰ Bkz:T39/6, T53/10.

⁶¹ Bkz:K4/19.

⁶² Bkz:K4/28.

b. ‘Ârif-i Hikmet BegFâzıl onun ‘abîdidir⁶³.**c. İsmâ‘îl Paşa**Fâzıl onun çâkeridir⁶⁴.**d. Kâmil Paşa**Fâzıl onun bendesidir⁶⁵.**e. Kemâl Paşa**Fâzıl onun bendesidir⁶⁶.**f. Kıbrıslı Muhammed Paşa**Fâzıl onun kuludur⁶⁷, lutfunun ve kereminin sâyesinde ona bende olunur⁶⁸.**g. Mahmud Nedîm Paşa**Fâzıl onun çâkeridir⁶⁹.**h. Mehmed Rüşdî Paşa**Fâzıl onun bendesidir⁷⁰, çâkeridir⁷¹.**ı. Muhammet Paşa**Fâzıl onun kuludur⁷².⁶³ Bkz:T409/4.⁶⁴ Bkz:T24/7.⁶⁵ Bkz:T52/9.⁶⁶ Bkz:T149/2.⁶⁷ Bkz:K5/13.⁶⁸ Bkz:K5/21.⁶⁹ Bkz:T72/6.⁷⁰ Bkz:T132/2.⁷¹ Bkz:T133/2.⁷² Bkz:T63/10.

i. Nâmık Paşa

Fâzıl onun çâkeridir⁷³.

j. Osman Paşa

O. kimsesizlerin sığınağı ve bendegânın gönül okşayanıdır. (onların kalbine girmiştir)⁷⁴

k. Ömer Paşa

Fâzıl onun “bende-i nâçiz”idir⁷⁵, çâkeridir⁷⁶.

l. Reşîd Paşa

Fâzıl onun kuludur⁷⁷. Her bendegân ona şöyle duâ eder: “Ola şad-sâl şadr üzre kemâl-i yümnle”⁷⁸

m. Rızâ Paşa

Fâzıl onun kuludur⁷⁹.

n. Sa‘ dü’ d-dîn Efendi

“Erşed-i Ristû-‘ abîd”dir⁸⁰.

o. Yûsuf Kâmil Paşa

Fâzıl onun kuludur⁸¹.

⁷³ Bkz:T138/2.

⁷⁴ Bkz:K8/11.

⁷⁵ Bkz:K7/41.

⁷⁶ Bkz:K7/43, T190/2.

⁷⁷ Bkz:T64/7.

⁷⁸ Bkz:T64/4.

⁷⁹ Bkz:T69/6.

⁸⁰ Bkz:T20/1.

⁸¹ Bkz:K12/23.

6. Sevgili- Âşık

Âşık sevgilinin kulu, kölesidir⁸². Âşık sevgilinin bendesidir⁸³. Âşık bir şehin (sevgili) bendesidir⁸⁴. Âşık sevgilinin kuludur, Mecnûnudur⁸⁵.

Sevgili, “nigâh-ı iltifât”ı bendegâna ‘âdet itmişdir⁸⁶. Bendesini susmuş görünce belki insâfa gelir⁸⁷. Sevgiliden “zekât-ı hüsn”ünü âşığa vermesi istenir⁸⁸. Sevgili bendesini mahzûn etmektedir⁸⁹. Gam, tasa âşığı bendelikten döndürmez⁹⁰.

Fâzıl sevgilinin çâkeridir⁹¹. Sevgilinin güzelliği Fâzıl’ı kapısında bende eylerse buna şaşılmamalıdır⁹².

Sevgili karşısında “‘abd-i ğam-ğ’âr”ı görünce kemân ebrûlarını çekmiştir⁹³. Lutuf sâhibi sevgiliye âşıklar ‘abîd olmuştur⁹⁴. Mürâyîyi sevgiliye aklı esîr etmiştir:

Ey mürâyî ol büte ‘aqlîñ esîr itmiş seni
‘Âlem içre kalmadı bir vechle hürriyetiñ (G200/5)

7. Kul hüvallâhu-aħad⁹⁵

Dîvanda iki yerde bu iktibasa rastlanır. Birisi “ölüm için düşülen bir târîh”te, diğeri de “kalbi safileştirmek ilgisi”yledir.

Bu târîhi düşürdüm dört kitâb-ı münzil emrinde
Diyüp Şeyh-i Meħemmed “kul hüvallâhu-aħad” göçdi (T446/2)

Eyledi ħalbi mücellâ “kul hüvallâhu-aħad”
Mün‘ akisdir ‘âşıka ma‘ şûħdan envâr-ı feyz (G148/2)

⁸² Bkz: ThXIII/1, ThXIII/2, ThXIII/3, ThXIII/4, ThXIII/5.

⁸³ Bkz: G182/4.

⁸⁴ Bkz: ThXXV/5.

⁸⁵ Bkz: ThXIX/5.

⁸⁶ Bkz: G92/1.

⁸⁷ Bkz: G138/5.

⁸⁸ Bkz: G277/4.

⁸⁹ Bkz: ThXIX/3.

⁹⁰ Bkz: ThXX/5.

⁹¹ Bkz: ThXIII/5.

⁹² Bkz: TXXIII/5.

⁹³ Bkz: G289/6.

⁹⁴ Bkz: ThXXXII/4.

⁹⁵ “Ey Muhammed! De ki: O Allâh bir tektir...” (İhlâs 1)

8. Âl-i ‘Abâ; Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin

Fâzıl, “çâker-i Âl-i ‘Abâ”dır⁹⁶; “evlâd-ı ‘Alîniñ çâkeri”dir⁹⁷; “evlâd-ı ‘Alîye bende”dir⁹⁸.

“Hubb-ı Âli”yi bilmeyen aslâ sâdık ‘abîd olamaz⁹⁹. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’e kul olmakla övünülür¹⁰⁰.

9.Fâzıl Paşa

Hünerden nasip almamış bir “‘abd-i gedâ”dır¹⁰¹. “‘Abd-i kemter”¹⁰², “çâker”¹⁰³ ve “Fâzıl-ı çâker”¹⁰⁴ diğer müstakil ifâdelerdir. Kendisine yaşlılığında bir çocuk ihsân kılınmıştır.

Sinn-i şeyhûhet qarîb iken bu ‘abd-i ‘âcize

Yine ihsân kıldı bir ferzendi Hıyy-ı Zü’l-kerîm (T182/1)

10. Diğer İlgiler

Pîr-i mugân¹⁰⁵ in bendesi olunmalıdır¹⁰⁶. Aşağılık nefse esir olunmamalıdır¹⁰⁷. Mert olan kişi düşmana esir olsa da ona minnet etmez¹⁰⁸. “Bendelik” bir beyitte de Hacı Bektâş-ı Velî ilgisiyle zikredilir:

Vâşıl-ı sırr-ı Hüdâdır Hacı Bektâş-ı Velî

Bendegân-ı zâtına dahl itme çalursun girü (Kt12/1)

⁹⁶ Bkz:K18/24 T438/1, Kt10/1.

⁹⁷ Bkz:MhI/8.

⁹⁸ Bkz:G268/7.

⁹⁹ Bkz:G56/2.

¹⁰⁰ Bkz:G193/4.

¹⁰¹ Bkz:K2/48.

¹⁰² Bkz:K4/23.

¹⁰³ Bkz:T180/1.

¹⁰⁴ Bkz:G17/5.

¹⁰⁵ Tasavvufu: “Aşk şarâbını sunan hakiki ve kâmil mürşit, kutb-ı âlem, rehber.” (Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, sf.282)

¹⁰⁶ Bkz:G31/1.

¹⁰⁷ Bkz:G206/1.

¹⁰⁸ Bkz:ThXXI/2.

V. REZM VE REZMLE İLGİLİ UNSURLAR

Bu başlık altında “rezm” ile birlikte rezm ile anlam alakası bulunan bazı mefhumları da değerlendirmeye çalışacağız.

İlk kısımda rezm ve rezmin anlamca karşılığı sayılabilecek ifadeler (“harb”, “gavğâ”, “ceng”, “yağma” ve “gazâ”) ele alınırken ikinci kısımda “rezm” denince hemen akla gelen “kan” unsuru (diğer özellikleriyle birlikte) ve son bölümde de rezmin tamamlayıcılarından “savaş âletleri” incelenecektir.

A. Rezm- Harb, Gavğâ, Ceng, Yağma ve Gazâ

1. Rezm, Dîvân’da yalnızca bir yerde geçmektedir. “Rezm-gâh” şekliyle ve Rüstem müşebbehün-bihi ile kullanılmıştır:

Zebûn-ı pençe-i kahr itmesem bir demde biñ Sâmu
Anıñçün almışım Timûr-veş bu şöret ü nâmı
Getürmem bir zamân fikr ü hayâle gerd-i bed-nâmı
Benim bu rezm-gâhıñ Rüstem-i pür-zûr-ı eyyâmı
Baña kemdir diyen kimdir cihânıñ Kâhramânından (ThXIV/4)

2. Sultân Abdülaziz Girid’i fethederek “fesad-ı harbi” ber-taraf etmiştir¹. Asilere “harb u darb” şiddetli gelmiştir². Dervîş Paşa ömrünü ekseriyetle “harb u gazâ” ile geçirmiştir³. Fransa- Prusya harbi dünyâya dehşet vermiştir⁴.

3. Fâzıl Paşa, memdûhu Ömer Paşa için “düşmânı şûriş-i gavğaya düşsün” temennisinde bulunmaktadır⁵. Ehl-i dâniş nefisle kavgaya pâdişâhâne başlamaktadır⁶. Böyle uzun kavganın sebebi düşmânın kurduğu dolâb-ı fitnedir⁷. Zâhid ile “gavğâ-yı aşk” etmek boşunadır⁸.

¹ Bkz:T12/11.

² Bkz:T12/21.

³ Bkz:T428/6.

⁴ Bkz:Kt35/1.

⁵ Bkz:K7/55.

⁶ Bkz:G166/3.

⁷ Bkz:G37/6.

⁸ Bkz:G187/6.

Bir beyitte de zâhid, meclis-i uşşâka kavgaya geldiği için eleştirilmektedir:

Deyüm ki ‘aceb kırdıñ ayağın sen a zâhid

Bu meclis-i ‘uşşâkda gavgâya mı geldiñ (G189/5)

Sevgilinin zülfünün ucunda nice kavgalar zuhûr etmiştir⁹. Gaflet meyhânesi, zengin ve fakir (her çeşit insân) ile doludur; halktaki bu “gavgâ-yı emel” anlaşılmaz gibidir¹⁰. Halkta “gavgâ-yı ‘aşk” bitmez tükenmez¹¹. “Gavgâ” mefhûmu bir beyitte de “zemm etmek” ilgisi etrâfında “hâciyân” misâl gösterilerek kullanılmıştır:

Ne var ol bî-vefâyı gâhice zemm itsem aħbâba

Refîk-i hacc ile gavgâyı dâ’im hâciyân söyler (G91/3)

4. Cengin 6 kullanımından 5’i “ceng ü cidâl” şekliyledir. Sultân Abdülazîz’in hâmesi düşmân ile “ceng ü cidâl”e muktedirdir¹². Bu kadar “ceng ü cedel”in sebebi düşmânın kurduğu dolâb-ı fitnedir¹³. Âşıkın agyâr ile “ceng ü cedel”i vardır¹⁴. Nice “ceng ü cedel”ler gülşen ü sahrâda bir vardır bir yoktur¹⁵. Âşıkları, isterse sevgili için “ceng ü cedel” edebilmektedir:

Tehî döndürmesün ‘uşşâkına gâhice luğf itsün

Ser-i kûyında isterse o meh ceng ü cidâl olsun (G250/4)

Bir beyitte de bezm tasvîri içinde Hülâgû namzet olmak üzere zikredilmiştir:

Şurâhîyi uzatdı oğ gibi cem‘ iyyet-i bezme

Hülâgû-veş kırıldı cengi itdi bî-kemân sâkî (G313/4)

⁹ Bkz:G271/4.

¹⁰ Bkz:G211/8.

¹¹ Bkz:ThX/5.

¹² Bkz:T12/16.

¹³ Bkz:G37/6.

¹⁴ Bkz:G226/3.

¹⁵ Bkz:G67/2.

5. Sevgili, cümle erbâb-ı dilin aklını yağmaya vermiştir¹⁶. Bu gece, sevgilinin şarâb-ı la'li âşığın aklını yağma etmiştir¹⁷. Âşık sevgiliyi görünce varını yoğunu yağmaya vemiştir:

Görünce hüsniyi yağmaya virdim şabr u sâ mânı

O şûh-ı nâzenîniñ 'âşık-ı şeydâsıdır gönlüm (G234/6)

6. Serasker Mehmed Rüşdi Paşa'nın "nâm-ı gazâ"sı Hind ü Sînde yâd edilse buna şaşılmamalıdır¹⁸. Dervîş Paşa ömrünün çoğunu gazâ ile geçirmiştir¹⁹. En evvel küfür ehline kılıç çekip onlarla gazâ eden Peygamber Efendimizdir²⁰.

B. Kan Unsuru

Sâdece savaş ile alakalı olarak değerlendirmeyeceğimiz ve aslında "âşık- sevgili" ilişkisinde sevgilinin cevrine delil olması bakımından dikkate çarpan "kan" lafzı Dîvân'da Arapça karşılığı olan "dem" ve Farsça karşılığı olan "hûn" biçimleriyle de kullanılmıştır.

1. Kan

Hz.Hasan ile Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesine atıfta bulunularak; kalem, Peygamber Efendimizin torunlarının şehit edilmesi olayını yazarken sel gibi kan akıtmıştır²¹.

Dîvandaki ikinci müseddes ve dolayısıyla tekrar beyti yine Kerbelâ olayına ilişkindir:

Ağlayup çağlayalım mâh-ı muharrem geldi

Kanlı yaşı dökelim gün gice mâtem geldi (MsII/1)

¹⁶ Bkz:G20/6.

¹⁷ Bkz:G130/3.

¹⁸ Bkz:T67/3.

¹⁹ Bkz:T428/6.

²⁰ Bkz:G260/6.

²¹ Bkz:K18/14.

Ayrıca, Hz.Hasan ile Hz.Hüseyin'in şehit edilmesine ilişkin yapılan tasvirlerde "kan" vakânın vazgeçilmez unsurudur. Gam mevsimidir, gözden yaş yerine kan dökülmelidir²². Şehitlerin sultanları muharrem ayında "kan ile pûyân" olmuştur²³. Yezîd şehitlerin kanını sel gibi akıtmıştır²⁴. Bu olay üzerine âh u feryâd edilmeli, kanlı yaş dökülmelidir²⁵. Bir bentte de iki şehzâdenin kanının dökülmesinden dolayı felekten hesap sorulmaktadır:

İtmediñ zerre kadar merhamet ey çarh-ı denî

Niçe kıydıñ iki şehzâdeye dökdüñ bu kanı

.....

(MhII/5)

Fransa- Almanya savaşından dolayı Avrupa âsâyişi, bozulmuş, sel gibi kan akmıştır²⁶.

Bunların dışındaki kullanımlarında "kan" sevgilinin cevrine delil olmak özelliğiyle ele alınır²⁷

2. Dem

Sultân Abdülaziz'in düşmanlarının kanı onun yolunda pâ-y-mâl olsun²⁸. Dîvandaki birinci muhammes Kerbelâ olayı üzerine yazılmıştır. Muhammesin tekrar beytinde geçen "dem", "kanlı gözyaşı"nı karşılamaktadır:

Meded ' âşık muharremdir bugünkü gün de mâtemdir

Anîñ-çün gice gündüz dîde-i terden ağan demdir (MhI/1)

"Dem" in diğer iki kullanımı da âşığa ilişkindir²⁹.

²² Bkz:MhI/1.

²³ Bkz:MhI/2.

²⁴ Bkz:MsII/2.

²⁵ Bkz:MsII/4.

²⁶ Bkz:Kt35/1.

²⁷ Bkz:G71/2, G282/4, G313/3, ThIX/3, ThXIV/3.

²⁸ Bkz:T6/4.

²⁹ Bkz:G180/6, ThXIV/5.

3. Hûn

Tüm kullanımları sevgilinin cevrine işâret olmak vasfıyladır³⁰

C. Savaş Âletleri

1. Oğ

a. Oğ

Sâkî cemiyet-i bezme sūrâhîyi “ok” gibi uzatmıştır:

Şurâhîyi uzatdı oğ gibi cem' iyyet-i bezme

Hülâgû-veş kıurıldı cengi itdi bî-kemân sâkî (G313/4)

Dîvandaki iki kullanımından ikincisi ise kirpik için müşebbehün-bih olmak özelliğiyledir³¹.

b. Tîr

Çoğunlukla sevgilinin gamzesi³² ve kirpikleri (müjgân)³³ için müşebbehün-bih olarak kullanılmaktadır. Gönül ayrılık okuyla yaralıdır³⁴.

Bir bentte de “tîr-i hevâ” şekliyle şimşegi karşılamaktadır.

Cemâliñ görelî çeşm-i terimden seyler ağıdı

Gören âh-ı şerer-bârım şanur tîr-i hevâ çağıdı

..... (ThIX/2)

³⁰ Bkz:ThXXIII/4, ThXI/2, G231/5, G7/2, G271/3, ThXIV/1, ThXXIII/2, G105/4, G131/4, G222/2, G21/5, G289/6, G306/2, MsII/2, Kt82/2, R19.

³¹ Bkz:G217/1.

³² Bkz:G105/5, G289/6.

³³ Bkz:G158/1, G231/4, G311/3.

³⁴ Bkz:ThXXII/3.

c. Nâvek

Gönül ehli, sevgilinin “nâvek-i emr”ine nişân tahtası olmuştur³⁵. Bir beyitte de sevgilinin kirpikleri “nâvek”e teşbîh edilmektedir³⁶.

2. Kılıç

a. Şemşîr

Peygamber Efendimizin mücevher “tâc u şemşîr”i revândır³⁷. Âşık, kâfir rakîbin İslâm’ın kılıcından kurtulmasını istemez³⁸. Sevgili, Acem şemşîri kuşanmış Hülâgû’ya teşbîh edilmektedir³⁹. “Şemşîr” bir beyitte de sevgilinin kirpikleri için müşebbehün-bih olarak zikredilmektedir⁴⁰.

b. Tîğ

Ser-dâr-ı Ekrem Ömer Paşa’ya ihânette olanların “tîğ-i bürrân”ı görmesi temennî edilir⁴¹. Sultân Abdülaziz Yunan fitnesini “tîğ-i kilk” ile kahreylemiştir⁴². Sultân Abdülaziz isterse cihânı “tîğ-i adl ü dâd” ile zapt eyler⁴³.

“Tîğ”in bunların dışındaki diğer tüm kullanımları sevgili-âşık ilişkisi üzerinedir. Sevgilinin gamzesi⁴⁴, ebrûları (tîğ-i Hüsrevî)⁴⁵, nigeği⁴⁶, ebrûsu⁴⁷ veya ebruvân (kaşlar)⁴⁸; cevri⁴⁹, cefâsı⁵⁰, fûrkati⁵¹ “tîğ” ile ilişkilendirilmektedir.

³⁵ Bkz:ThXXV/3.

³⁶ Bkz:G34/6.

³⁷ Bkz:ThIII/5.

³⁸ Bkz:G9/3.

³⁹ Bkz:G141/2.

⁴⁰ Bkz:ThIX/1.

⁴¹ Bkz:K7/16.

⁴² Bkz:T12/13.

⁴³ Bkz:T49/2.

⁴⁴ Bkz:G7/2.

⁴⁵ Bkz:G96/4.

⁴⁶ Bkz:G131/4, G198/2, G281/2.

⁴⁷ Bkz:G220/5.

⁴⁸ Bkz:G313/3, ThXI/2.

⁴⁹ Bkz:G311/7.

⁵⁰ Bkz:G40/5.

⁵¹ Bkz:G8/1.

Ayrıca; sevgili âşığın üzerine zehr ile imâl olmuş tîgi çekmiştir⁵². Sevgilinin “tîg-i tîz-i hûn-feşân”ından âleme vahşet gelir⁵³. Sevgili “tîg-i bürrân”ı (keskin kılıç) belinden çıkarmamaktadır⁵⁴. Sevgilinin göğsündeki yaraların sebebi “tîg-i aşk”tır⁵⁵.

c. Hañçer

Tamamıyla âşık-sevgili râbitası üzerine kullanılmıştır.

Sevgili elindeki hañçer ile ehl-i bezmin bağrını hûn eylemektedir⁵⁶. Âh-ı gurbet ayrılık hañçerini ciger-gâha geçirmiştir⁵⁷. Âşık, rakîbin üzerine hañçer çekse bile rakip hazer etmemektedir⁵⁸. Âşığın sînesi “hañçer-i hasret”le yer yer yaralanmıştır⁵⁹.

Sevgilinin kaşları hañçere taşbîh edilmektedir⁶⁰. Sevgilinin kirpikleri kan dökücü hañçerdir⁶¹.

3. Yay

Bir savaş aracı olarak “yay” Divân’da yalnızca “kemân” şekliyle geçmektedir. Tüm kullanımları sevgili ile alakalı olmaktadır. Bu kullanımları kısaca zikredelim:

Sevgilinin kaşları kemândır⁶². Sevgilinin “zûr-ı kemân”ın bilinmemektedir⁶³. Sevgilinin “hayâl-i tîr-i müjgân”ından kemân mahzûz olmaktadır⁶⁴. Sâkî, bezimde kemânsız ceng etmiştir⁶⁵. Bir beyitte de “Gönül” kırıldığında (tâmirine) bir daha çâre bulunamayacak bir kemâna benzetilmektedir⁶⁶.

⁵² Bkz:G222/3.

⁵³ Bkz:ThXIV/1.

⁵⁴ Bkz:ThXXIII/2.

⁵⁵ Bkz:ThXXX/4.

⁵⁶ Bkz:G 21/5.

⁵⁷ Bkz:G266/4.

⁵⁸ Bkz:ThXIV/5.

⁵⁹ Bkz:ThXXVIII/2.

⁶⁰ Bkz:G311/1.

⁶¹ Bkz:ThXXIII/4.

⁶² Bkz:G34/6, G289/6, ThXXII/3.

⁶³ Bkz:G105/5.

⁶⁴ Bkz:G158/1.

⁶⁵ Bkz:G313/4.

⁶⁶ Bkz:G254/3.

Sevgili “kemân-keş”tir⁶⁷. Sevgilinin tîr-i nigâhından “kemân-keş”ler bile sakınmaktadır⁶⁸.

4. Diğer Savaş Araçları

a. Top- Tüfenk

Askerler binlerce olsa da toptan tüfekten çekinmemektedir:

Sipâhî her biri mânend-i şîr oldı şecâ‘atde

Hzet itmezler aşlâ olsa da biñ top u şeş-hâne (T8/14)

Sultân Abdülaziz sâyesinde bütün cep-hâne “top ve tüfek”le dolmuştur⁶⁹.

b. Şeş-hâne

“Şeş-hâne” namlusunda altı yivi bulunan tüfek veya topa denmektedir. Bir beyitte “top” ile birlikte kullanılmıştır⁷⁰.

“Şeş-hâne” bir beyitte de “bu zamanda cihâna karşılık vermek için sebep” olarak zikredilmektedir⁷¹.

⁶⁷ Bkz:G311/3.

⁶⁸ Bkz:G120/2.

⁶⁹ Bkz:T8/17 .

⁷⁰ Bkz:T8/14.

⁷¹ Bkz:G36/4.

VI. BEZM VE BEZMİN UNSURLARI

“Bezm ve rezm eski toplum hayatının birbirine karşıt iki yönüdür. Hükümdarların hayatı ya sürekli savaşlarla geçer, ya da barış zamanlarında sık sık kurdukları içki ve sohbet meclislerinde sürüp gider.”¹ Dolayısıyla bir önceki bölümün (rezm) ardından “bezm”in anlatılması “içtimai” hayatın iki yönünü yan yana vermek cihetinde olacaktır.

Bezm içkili, eğlenceli meclistir. Orada yenilir, içilir, sohbet edilir, musikî dinlenir, raks seyredilir...

Bezmin zamânı genellikle bahardır. Bağ, bahçe, çemen; bahar mevsiminde “ayş u nûş” için müsâit hâle gelir. İşret meclisi bazen de geceleri kurulur. Bu durumda da mum (şem‘, çerâğ) bezmin vazgeçilmez bir ögesi olur.

Bezm ve bezm ile ilgili unsurlar Fâzıl Dîvan’ında her bakımdan (sayıca da) oldukça önemli bir yere sâhiptir; “genel olarak bezm” unsurunu değerlendirirken unsurlar arasındaki ilgiyi/ilgileri daha anlaşılır kılmak amacıyla iki ayrı tasnif yapmayı uygun gördük. Tasniflerden ilkinde “tür” (ki kullanımların bu ayırımı uygun olduğunu gördük), diğerinde ise “bezmin kelime olarak kullanımı” esas kabul edilmiştir. Bu iki gruptamanın ardından “bezm”e anlamca oldukça yakın olan “işret” unsurunu ele aldık.

İkinci bölümde “mey-hâne” ve ilgili unsurları, üçüncü bölümde “şarâb” ve muhtelif kullanımlarını, dördüncü bölümde “esrâr-beng”i, beşinci bölümde “kadeh”i ve benzer ilgideki unsurları, altıncı bölümde “mum” ve anlamsal karşılıklarını ve son bölümde de ser-hûş”u değerlendirmeye çalıştık.

A. GENEL OLARAK BEZM VE İŞRET

1. Tür Tasnîfi

a. Kasîdelerde Bezm

Kasîdelerde “bezm” lafzının kullanımı târîhler ile birlikte diğer türlerden farklı olarak bir “şahıs” etrâfında ve hassaten onun meclisi anlamında kullanılır.

¹ Bkz: Mehmet ARSLAN, Aynî- Sâkinâme, Kitabevi yay., İst.2003, sf.17.

Mehmed Rüşdü Paşa “reîs-i bezm-i Tanzîmât”tır²; ehl-i hikem onun bezminde âciz ve itibarsızdır³. Fâzıl, Safvetî Paşa için yazdığı kasîdenin onun “bezm”ine takdim edilmeye uygun olduğunu düşünmemektedir⁴.

b. Târîhlerde Bezm

Fâzıl Paşa oğlu Mustafa'nın doğumu için düşürdüğü târihte oğlunu “zînet-i bezm-i cihân” olarak vasıflandırır⁵

Şeyh Lütfullah Efendi'nin “pîr-i azîzi bezmine pîrân ile dâhil”⁶; Mevlânâ Mehmet'in vefâtı için düşülen târihte “bezm-i cennette pîrân ile hem-dem”⁷ ve Fatîn'in Hassân(şâir)'ın bezmine dâhil olması dilenmektedir⁸.

c. Gazel ve Tahmislerde Bezm

Gazel ve tahmislerdeki kullanımları daha anlaşılır kılmak için kendi içinde ayrıca tasnife tâbî tuttuk:

c.1. “Âşık- Sevgili” İlgisiyle

Âşık gece gündüz “bezm-i dil-ârâ”yı tahayyül etmektedir⁹. Sevgilinin “bezm-i devlet”ini unutmak mümkün değildir¹⁰. Âşık hasb-ı hâli olması dolayısıyla sevgiliye “Bu gece bezme gel.” demektedir¹¹. Sevgili, kumâş-ı nâz u nahvetten bir renkli elbise giymiş; gûyâ “sadr-ı bezm”e oturup rüteb peydâ etmiştir¹². Âşık, sevgilinin bir dem de olsa “bezm-i rindân”a gelmesini istemektedir¹³. Sevgili elinde hançerle bezme gelip “ehl-i bezm”in bağırını hûn eylemiştir¹⁴.

² Bkz:K3/8.

³ Bkz:K3/15.

⁴ Bkz:K11/11.

⁵ Bkz:T218.

⁶ Bkz:T415/3.

⁷ Bkz:T433/2.

⁸ Bkz:T445/1.

⁹ Bkz:G8/1.

¹⁰ Bkz:G8/4.

¹¹ Bkz:G11/1.

¹² Bkz:G13/4.

¹³ Bkz:G20/1.

¹⁴ Bkz:G21/5.

Peri yüzlü sevgili, sadef gibi şâk-ı sîne “bezm”e gelmiştir¹⁵. Âşığı, “bezm”deki eczâ-yı şarâb ihyâ eyler¹⁶. Sevgili bezmde “şeh-nâz-ı mahabbet” arz etmiştir¹⁷. Âşıktan “şem‘-i bezm-i ehl-i ‘aşk”a pervâne olması istenmektedir¹⁸. Dudağı la‘l sâkî (sevgili) sâgar u bâdeyi verirken “bezm”de yâkût-ı rümmândan bahsetmek abestir¹⁹. Sevgili va‘d etmesine rağmen “bezm”e gelmemiştir²⁰. Kadeh dönmedikçe bezmde yâr ile ârâm eylenmemektedir²¹.

Âşık-ı şeydâ ebediyen “bezm-i gam”da mest olmaz²². Âşıklar “sermest-i mey-i bezm-i elest”tir²³; “silsile-i bezm-i maḥabbetde” esirdirler²⁴. Sevgilinin tab‘-ı hadîdinden korkulmaktadır, zîrâ hışm ile bezme gelip her dem ‘itâb(azarlama)ın göstermektedir²⁵. Kemân u sâz ile işret erbâbı zevk-yâb olmaz, bezme neşeyi “sâkî-i sahbâ” taksîm etmektedir²⁶. Sâkî-i mey, “bezm”de câm-ı Cemle devrân etmektedir²⁷. Sevgili “bezm-i ehl-i dilde peydâ olan bir nev-reste”dir²⁸. Âşık, bezme dâhil olmasının sevgilinin fermânına bağlı olmasından yakınmaktadır²⁹. O ay yüzlü sevgili “bezm”e bir bâde-i engûr taksîm eylemiştir³⁰. Kalb içre sevgilinin aşkının mumu şule-dâr olduğu için; gönül “bezm”de pervâne topluluğu istemez³¹. Bezme o “encemen-ârâyı neşât”ın gelişi müjdeyle karşılanmaktadır³². Sâkî-i sîmîn-ten, “bezm”de raqş eyledikçe bâde-i engûr ile peymâne (elbette ki) neşât verir³³. O peri yüzlü sevgilinin “bezm-i maḥabbet”de bulunması pîr-i mugânı bile mahzûz edebilir³⁴. Sevgilinin bezme gelişi, “bezm”i baştan başa dağıtmıştır³⁵. Yâr ile “hem-bezm” olmak âşıkta ‘izz ü şerefir³⁶. Âşıklar, “bezm-i ‘aşk”ı ney ü demle şu‘lelendirmiştir³⁷. “Bezm-i mey”de câm yoksa sâkî-i sîm endâm yoksa; hiçbir şeyin anlamı yoktur³⁸.

¹⁵ Bkz:G23/3.

¹⁶ Bkz:G25/4.

¹⁷ Bkz:G27/6.

¹⁸ Bkz:G31/2.

¹⁹ Bkz:G33/6.

²⁰ Bkz:G36/6.

²¹ Bkz:G47/4.

²² Bkz:G57/1.

²³ Bkz:G60/1.

²⁴ Bkz:G60/3.

²⁵ Bkz:G75/4.

²⁶ Bkz:G77/4.

²⁷ Bkz:G83/2.

²⁸ Bkz:G84/1.

²⁹ Bkz:G84/2.

³⁰ Bkz:G96/6.

³¹ Bkz:G109/6.

³² Bkz:G153/1.

³³ Bkz:G155/3.

³⁴ Bkz:G158/6.

³⁵ Bkz:G159/2.

³⁶ Bkz:G173/1.

³⁷ Bkz:G181/5.

³⁸ Bkz:G185/2.

Gönül “bezm”de yâr ile hem-dem olmak istemektedir³⁹. Sevgili bu şeb gülşende “bezm”e teşrîf eylemiştir⁴⁰. Sevgilinin “şu’le-i şem’-i cemâl”i bezmi pür-nûr eylemiştir⁴¹. “Bezm-i gam”da ‘âşık-ı derd-âşinâ eksik değildir⁴². Âşık “bezm”de bir bî-nevâdır⁴³. Âşık, sevgilinin kâkülünü ârız-ı âli üstünden kaldırıp mâha karşı o şehi bezme ser-efrâz etmek istemektedir⁴⁴. Ay ve güneş nûrunu hep sevgiliden iktibâs eylediği için âşığın gönlü “bezm-i aşk”ta dönen bir pervânedir⁴⁵. Âşık “şem’-i bezm-i nâz”a müptelâdır⁴⁶. Şevk-i lal-i yâr yüzünden âşık bu şeb “bezm-i maḥabbet”de h’âb u râḥat görmemiştir⁴⁷. Âşık ne olursa olsun sevgilinin “bezm”e devâmını istemektedir⁴⁸. Sevgili, bu gece “bezm”i misâl-i bedr şu’le-dâr etmiştir⁴⁹. Sâkînin şarâbı getirmesiyle “bezm-i ‘işret” parlayacaktır⁵⁰. Sâkînin lebi uşşâka bir reh-zen-i fitne olmuştur; bezme şiven-i fitne düştüğü için sâkîden câm-ı Cemi getirmesi istenir⁵¹. Âşık gönlü, o yârin iştîyâkiyla feryâd eder; pervâne “şem’-i bezmin” iftirâkiyla yanar⁵². O ay yüzlü sevgili sînesini açıp “bezm”e teşrîf etse, âşıklar mehtâpta başka zîb ü fer kesb eder⁵³. O serv-endâm, bu gece “bezm-i rindân”a kadem basmıştır⁵⁴. O âfet, “bezm”de zevrak-ı sahbâyı işletmez⁵⁵. Sevgilinin kâkül-i ruhsârı, necm-i dūnbâle (kuyruklu yıldız) gibi “bezm”e pertev vermektedir⁵⁶. Sâkî, surâhîyi “cem’iyyet-i bezm”e oḡ gibi uzatmıştır⁵⁷. “Bezm”e sâkîlik yapılacaksa mül ü minâ olmalıdır⁵⁸. Sevgilinin “hayâl-i gerden-i şâf”ıyla üftâdeler mumlanıp “bezm-i maḥabbet” içre leb-ber-leb olmuştur⁵⁹. Sevgili, “bezm-i maḥabbet”de âh u vâveylâların kopmasına sebeptir⁶⁰. Âşık, sevgili ile agyârı “hem-bezm-i şarâb” görse baḡrı kebâba döner⁶¹. Sevgili, câm-ı gurûrı “bezm-gâh-ı ḥaşre dek” elinden bırakmaz⁶².

³⁹ Bkz:G197/3.

⁴⁰ Bkz:G197/4.

⁴¹ Bkz:G200/2.

⁴² Bkz:G204/1.

⁴³ Bkz:G227/3.

⁴⁴ Bkz:G230/3.

⁴⁵ Bkz:G233/2.

⁴⁶ Bkz:G239/5.

⁴⁷ Bkz:G239/6.

⁴⁸ Bkz:G241/5.

⁴⁹ Bkz:G241/6.

⁵⁰ Bkz:G250/2.

⁵¹ Bkz:G271/1.

⁵² Bkz:G273/1.

⁵³ Bkz:G291/2.

⁵⁴ Bkz:G296/1.

⁵⁵ Bkz:G309/3.

⁵⁶ Bkz:G310/2.

⁵⁷ Bkz:G313/4.

⁵⁸ Bkz:ThVIII/1.

⁵⁹ Bkz:ThXI/3.

⁶⁰ Bkz:ThXI/5.

⁶¹ Bkz:ThXX/4.

⁶² Bkz:ThXXIII/2.

Sevgilinin cismi “bezm-i ahabbâ”a rûh gibidir⁶³. Âşığın dil ü cânı “bezm-i maḥabbet”te pervâne gibi yanmaktadır⁶⁴.

c.2. Birtakım “Olumsuz” Tipler İlgisiyle

c.2.1.Rakîb

Âşık, sevgiliden “bezme geldikçe rakîbin çirkin yüzünden sakınmasını” istemektedir⁶⁵. O zâlim sevgili, çirkin yüzlü rakîbe dargın olduğu için bu gece hiç îmâ-yı istignâ etmeden “bezm”e gelir⁶⁶. O güzeller şâhı “bezm”e kötü huylu rakîb ile geldi; acaba bu uygunsuz duruma helva sohbeti midir sebep⁶⁷. Rakîb, o şûhu “bezm-i ahibbâ”dan uzaklaştırmıştır⁶⁸. Rakîbe uyan kişinin haysiyeti “bezm-i ehl-i dilde” bir pula değmez⁶⁹.

c.2.2.Agyâr

Sevgili, bu şeb “bezm”e dalgın ve sarhoş olarak agyâr ile el ele gelmiştir⁷⁰. Âşık, sevgilinin agyârı “bezm-i pîr-i mey”den kaçırmasını istemektedir⁷¹. “Bezm-i agyâr”a girilirse de nigh-i hayr ile bakılmamalıdır⁷². “Bezm”de agyâr olduğu için sabra kıyâm etmek güçtür⁷³.

c.2.3.Zâhid

Zâhid “bezm-i zühd”e girmez⁷⁴. Zâhid, “bezm-i ‘uşşâk”a hevâ-yı aşkla girse muḥrib-i maḥfil gibi beste vücûda getirirdi⁷⁵. Bu “bezm-i fânî”de libâs-ı zâhide nazar kılınmamalıdır⁷⁶. Zâhidin “bezm”e gelip sıklet vermesi istenmemektedir, zira bezm cây-ı âşıkândır⁷⁷.

⁶³ Bkz:ThXXXI/3.

⁶⁴ Bkz:ThXXXII/2.

⁶⁵ Bkz:G11/5.

⁶⁶ Bkz:G14/3.

⁶⁷ Bkz:G35/5.

⁶⁸ Bkz:G111/4.

⁶⁹ Bkz:G200/4.

⁷⁰ Bkz:G32/1.

⁷¹ Bkz:G104/5.

⁷² Bkz:G256/3.

⁷³ Bkz:ThXXI/1.

⁷⁴ Bkz:G61/4.

⁷⁵ Bkz:G164/7.

⁷⁶ Bkz:G206/3.

⁷⁷ Bkz:G254/1.

Zâhit, “bezm-i ezel”deki ikrârını inkâr edip siyâb-ı zilleti giymektedir⁷⁸. Zâhid, bezme girmek isterse (bezm için) “sakınca yok” diyebilmelidir⁷⁹. Zâhid bezme bir âfet-i cân ile gelmelidir, yoksa gelmemesi istenir⁸⁰.

c.2.4.Nâdân

Sevgiliden “bezm”de nâdânla bahs etmemesi istenmektedir⁸¹. Dünyâ, “çerâğ-ı bezm-i nâdân” a yanar bir pervânedir⁸².

c.2.5.Vâiz

“Ehl-i bezm”i nifâkla mübtelâ-yı hayret etmiştir⁸³; sonra vâiz nazm ile bezmi doldurup bî-lezzet etmiştir⁸⁴. Vâiz, kemâl-i aşkı hâl-i riyâ ile kıyasladığı için “bezm-i ehl-i dil”de hürmeti yoktur⁸⁵. Vâiz “hâkim-i belde” gibi “bezm”de oturmuştur⁸⁶.

c.2.6.Şeyh

Şeyh-i şöhret-gîr, “harîm-i bezm-i hâşü’l- hâş” olmaz⁸⁷.

c.2.7.Sûfi

Ay yüzlü sâkî ile germiyyeti olmamasına rağmen sûfinin “bezm-i ehl-i işret”e girmesi şaşılacak bir şeydir⁸⁸. Siyah yüzlü sûfi; bezmde o sevgiliyi görünce onun karşısına mektep çocuğu gibi oturmuş, kitâp almış⁸⁹. Sûfiden “bezm”e geldikçe gönlünden riyâyı kovması istenmektedir⁹⁰. Sûfi, kâbus gibi “bezm”e belâ olur⁹¹.

⁷⁸ Bkz:G305/6.

⁷⁹ Bkz:ThX/2.

⁸⁰ Bkz:ThXVII/1.

⁸¹ Bkz:G34/1.

⁸² Bkz:ThVI/3.

⁸³ Bkz:G78/1.

⁸⁴ Bkz:G78/6.

⁸⁵ Bkz:G100/4.

⁸⁶ Bkz:G171/5.

⁸⁷ Bkz:G97/1.

⁸⁸ Bkz:G100/2.

⁸⁹ Bkz:G135/5.

⁹⁰ Bkz:G294/2.

⁹¹ Bkz:ThXXIX/2.

c.2.8.Hâce

Hâce öğrencilerine şarap içmeyi yasaklarken bu gece sâki-i nevres için “bezm”e “ayağ” atmıştır⁹². Hâce meğer ki savt-ı sâz u nağmeniñ âlüftesi olmuş; bu yüzden “bezm-i cânân” dan hârice “ayâğ” atması mümkün değildir⁹³. Hâceden riyâyı bırakıp “bezm-i ehl-i ‘aşk”a girmesi istenmektedir⁹⁴.

c.2.9.Câhil

Bağda bülbül öterken karga sesine kimse itibar etmez; (karga sesi gibi olan) câhilin lafı “bezm-i ehl-i dil”de dinlenmez⁹⁵.

c.3. Diğer Kullanımlar

Mukbilânın mûnisi olmaktansa gönül ehlinin “hem-bezm”i olmak cümleden evlâdır⁹⁶. “Dâhil-i bezm-i himmet” olan kişiden kendini merdâne tutması istenmektedir⁹⁷. Bâde-i ter “bezm-i rindân”a “ayağ”ıyla gelir⁹⁸. Kadeh, her “bezm”i mihr ü meh gibi ışıklandırmaktadır⁹⁹. Kadeh, bazen “hem-bezm-i e’âlî”, bazen de edânîdir¹⁰⁰. Mey-i dûşîneden mahmûr olunmasa sâz u neyle “bezm-i âlem”de nice demler sürülürdü¹⁰¹. Sâf-dil, “bezm-i âlem”de şarâb-ı hoş-güvâr görmemiştir¹⁰². “Ehl-i bezm”e neşe meyden gelir¹⁰³. Gönül “bezm-i vahdet şem’i”nin pervânesidir¹⁰⁴. “Bezm-i ikrâr”a sevk olmayı sağlayan hüccet-i kâdî değil isti’ dâddır¹⁰⁵. “Bezm-i zevk ü sevk” reng-i mihnette harâb edilmemelidir¹⁰⁶. Nice ayyâşlar vardır “bezm-i ‘işret”in ne olduğunu bilmez¹⁰⁷. Zerrîn-kağeğ, bâğda lâle gibi devr eyledikçe “bezm”e revnak verir¹⁰⁸.

⁹² Bkz:G169/2.

⁹³ Bkz:G171/8.

⁹⁴ Bkz:G299/7.

⁹⁵ Bkz:G190/2.

⁹⁶ Bkz:G5/3.

⁹⁷ Bkz:G31/1.

⁹⁸ Bkz:G37/2.

⁹⁹ Bkz:G46/5.

¹⁰⁰ Bkz:G46/6.

¹⁰¹ Bkz:G66/4.

¹⁰² Bkz:G89/5.

¹⁰³ Bkz:G102/2.

¹⁰⁴ Bkz:G108/1.

¹⁰⁵ Bkz:G112/2.

¹⁰⁶ Bkz:G129/3.

¹⁰⁷ Bkz:G144/3.

¹⁰⁸ Bkz:G155/2.

Bezme sahbânın revân edilmesi istenmektedir; zirâ sahbâ, cûy-i neşâtır¹⁰⁹. Peymâne “bezm”de devrâna başlayınca gönül hânesinde zerrece gamdan eser bırakmaz¹¹⁰. Gönül, pîr-i meyiñ “bezm-i şafâ”sından ayrılmamaktadır¹¹¹. Dünyâda yücelik isteyen kişi “harîm-i bezm-i ‘uşşâk” olmalıdır¹¹². Sâdık kişinin noksanı olsa da hoş görülmeli, “bezm”ine gelinmelidir¹¹³. Gönül, “bezm-i şühûd”un tercümânı gibidir¹¹⁴. Gönül, “bezm-i aşk”ta ehl-i dilsiz de kalabilmektedir¹¹⁵. “Bezm-i erbâb-ı dil”e azme kolay kolay cesâret edilemez¹¹⁶. Ehl-i dile “bezm-i aḥbâb” cennetin aynıdır¹¹⁷. Bu “bezm-i ‘âlem”de şem‘-i maḥabbet olmasa ehl-i dil pervâne gibi döne döne yanar mı?¹¹⁸ “Bezm”de esbâb-ı ‘işret olmasa neş‘e olmaz¹¹⁹. “Bezm-i aḥibbâ”ya ḥulûş üzre devâm edilmektedir¹²⁰. Bir beyitte de “bezm” ve diğ̈er tamamlayıcıları sayılmaktadır:

Bezmi ‘işret ehl-i dil sâkî-i sahbâ hem-daḥi

Devr-i güldür bülbül-i gülzâr geldi ḥâṭıra (G288/2)

Sadâ-yı ney, “bezm-i maḥabbetde” mest edicidir¹²¹. Külâh-ı Mevlevî, “şem‘-i bezm-efrûz-ı vaḥdet”tir¹²². Ney, “bezm-i ehl-i dil”de kâdr ü i‘tibârdan şâg etmiştir¹²³.

Kişi “bezm-i aḥbâb”da peymâne gibi devr eylememelidir¹²⁴. “Bezm-i ser-nigûn” sâgârda def‘-i ḥumâr itmiştir¹²⁵. “Bezm” özelliklerinden diğ̈er bazıları da aşağıda toplu halde sıralanmıştır:

Mürde-diller şem‘-a-i kâfûr yansun bezmine

Her gelen pervâne-veş dönsün dolansun bezmine

Pîr-i meydîr şâhı bu taḥtîñ dayansun bezmine

Şuyını nâdân görüp ağız şulansun bezmine

Hep zükâm-ı efsürde-i ğamdır demâğ-ı ‘âşîkân (ThX/3)

¹⁰⁹ Bkz:G157/3.

¹¹⁰ Bkz:G166/7.

¹¹¹ Bkz:G168/2.

¹¹² Bkz:G194/7.

¹¹³ Bkz:G196/1.

¹¹⁴ Bkz:G208/2.

¹¹⁵ Bkz:G209/3.

¹¹⁶ Bkz:G225/4.

¹¹⁷ Bkz:G245/2.

¹¹⁸ Bkz:G270/2.

¹¹⁹ Bkz:G275/2.

¹²⁰ Bkz:G278/5.

¹²¹ Bkz:G298/1.

¹²² Bkz:ThV/5.

¹²³ Bkz:ThXXVIII/2.

¹²⁴ Bkz:G295/1.

¹²⁵ Bkz:ThVI/2.

Fâzıl, “bezm-i maḥabbet”de mestânedir¹²⁶. “Aşḥâb-ı feyzîñ bezmî”ne şâyân olmak için çalışılmalıdır¹²⁷.

d. Müseddeslerde Bezm

Bahsi geçen her iki kullanım da “Peygamber Efendimiz” ile alakalıdır.

Peygamber Efendimiz, “bezm-i ğaybü’l- ğayb”a vuşlatla ermiştir¹²⁸. Peygamber Efendimiz “lî- ma‘allâh bezmî”niñ qarîn-i a‘zamıdır¹²⁹.

e. Kıt‘âlarda Bezm

Kıtâlarda “bezm” unsuru “sevgili- âşık ve rakîb” ilişkilerine hasredilmiştir.

Sâkî, “bezm”de ceylân gibi devrân etmese ‘âşık-ı şûride mest olmaz¹³⁰. Sâkî-i nev-resin “bezm”de olması göñlün yek câm-ı mey-i dûşîneye ‘âşık olması için yeterlidir¹³¹.

Mâr-ı sermâdîde bir şaḥn-ı feraḥ-zâda görününce nasıl soğukluk verirse zâhid de “bezm”e öyle soğukluk verir¹³². Zâhîde nasihatın hayr etmesi için çalışmak “şevk-i bezm”i zâil eylemeye sebeptir¹³³. Âşık, zâhit ile “bezm-i câm-ı Cem”de hem-dem olamaz¹³⁴.

f. Rubâ‘ilerde Bezm

Rubâilerdeki kullanımlar ise “aşk, gönül, âşık, sâkî (sevgili)” gibi birbirine bağılı mefhûmlar etrâfındadır.

Âşık, sabâdan “bezm-i cânân”a melâl-i hasretini tefsîr etmesini ister¹³⁵. Âşık sevgiliden “ehl-i bezm”e merhamet etmesini ister¹³⁶.

¹²⁶ Bkz:ThXVI/5.

¹²⁷ Bkz:ThXVII/3.

¹²⁸ Bkz:MsI/3.

¹²⁹ Bkz:MsI/4.

¹³⁰ Bkz:Kt50/2.

¹³¹ Bkz:Kt80/2.

¹³² Bkz:Kt65/2.

¹³³ Bkz:Kt73/1.

¹³⁴ Bkz:Kt76/1.

¹³⁵ Bkz:R27.

¹³⁶ Bkz:R32.

Gönül bu şeb “bezm”e sâkînin gelmesini diler¹³⁷. O âlüfte mîzâc (lı sevgili) “bezm-i mey”de iki câm içse ruhları birdenbire şişe gibi kızarır¹³⁸.

Akıl erbâbı “bezm-i ehl-i ‘aşk”a hor bakmaz¹³⁹. Şâirin sözü “bezm-i ehl-i dil”de kıymetlidir:

Şâh-ı ‘aşkıım câm-ı Cem dâ’im nedîmimdir benim
Sâki-i şahbâ heme yâr-ı kadîmimdir benim
Bezm-i ehl-i dilde elbet kîmyâdır her sözüm
Nazm-ı bikriñ mücidi fikr-i selfimimdir benim (R44)

2. “Bezm”in Kelime Olarak Kullanımı

“Bezm” tek başına¹⁴⁰ kullanılabilirdiği gibi “hem-bezm¹⁴¹; hem-bezm-i şarâb¹⁴², Lî- ma‘allâh bezmi¹⁴³” gibi şekillerde de kullanılabilmektedir.

Bezm ile yapılan tamlamalar ise sırasıyla şunlardır:

bezm-gâh-ı haşr¹⁴⁴, bezm-i ağıâr¹⁴⁵, bezm-i aḥbâb¹⁴⁶, bezm-i aḥibbâ¹⁴⁷, bezm-i ‘âlem¹⁴⁸, bezm-i ‘aşk¹⁴⁹, bezm-i câm-ı Cem¹⁵⁰, bezm-i cânân¹⁵¹, bezm-i cennet¹⁵², bezm-i cihân¹⁵³, bezm-i devlet¹⁵⁴,

¹³⁷ Bkz:R28.

¹³⁸ Bkz:R35.

¹³⁹ Bkz:R41.

¹⁴⁰ Bkz:G109/6, G11/1, G11/5, G135/5, G14/3, G153/1, G155/2, G155/3, G157/3, G159/2, G166/7, G169/2, G171/5, G196/1, G197/3, G197/4, G200/2, G227/3, G230/3, G241/5, G241/6, G25/4, G254/1, G27/6, G271/1, G273/1, G275/2, G291/2, G294/2, G309/3, G310/2, G313/4, G32/1, G33/6, G34/1, G35/5, G36/6, G47/4, G75/4, G77/4, G78/6, G83/2, G84/2, G96/6, K11/11, K3/15, Kt50/2, Kt65/2, Kt73/1, Kt80/2, R28, T415/3, T445/1, ThV/5, ThVIII/1, ThX/2, ThX/3, ThXVII/1, ThXXI/1, ThXXIX/2, ThXVII/3, G23/3, G46/5.

¹⁴¹ Bkz:G173/1, G46/6, G5/3.

¹⁴² Bkz:ThXX/4.

¹⁴³ Bkz:MsI/4.

¹⁴⁴ Bkz:ThXXIII/2.

¹⁴⁵ Bkz:G256/3.

¹⁴⁶ Bkz:G245/2, G295/1, ThXXXI/3.

¹⁴⁷ Bkz:G111/4, G278/5.

¹⁴⁸ Bkz:G270/2, G66/4, G89/5.

¹⁴⁹ Bkz:G181/5, G209/3, G233/2.

¹⁵⁰ Bkz:Kt76/1.

¹⁵¹ Bkz:G171/8, R27.

¹⁵² Bkz:T433/2.

¹⁵³ Bkz:T218.

¹⁵⁴ Bkz:G8/4.

bezm-i dil-ârâ¹⁵⁵, bezm-i ehl-i dil¹⁵⁶, bezm-i ehl-i ‘aşk¹⁵⁷, bezm-i ehl-i ‘işret¹⁵⁸, bezm-i elest¹⁵⁹, bezm-i erbâb-ı dil¹⁶⁰, bezm-i ezel¹⁶¹, bezm-i fânî¹⁶², bezm-i gam¹⁶³, bezm-i gaybü'l- gayb¹⁶⁴, bezm-i hâşü'l- hâş¹⁶⁵, bezm-i himmet¹⁶⁶, bezm-i ikrâr¹⁶⁷, bezm-i ‘işret¹⁶⁸, bezm-i maḥabbet¹⁶⁹, bezm-i mey¹⁷⁰, bezm-i nâdân¹⁷¹, bezm-i nâz¹⁷², bezm-i pîr-i mey¹⁷³, bezm-i rindân¹⁷⁴, bezm-i şafâ¹⁷⁵, bezm-i ser-nigûn¹⁷⁶, bezm-i şühûd¹⁷⁷, bezm-i Tanzîmât¹⁷⁸, bezm-i ‘uşşâk¹⁷⁹, bezm-i vaḥdet¹⁸⁰, bezm-i zevk ü şevk¹⁸¹, bezm-i zühûd¹⁸², ehl-i bezm¹⁸³, şadr-i bezm¹⁸⁴.

3. İşret

İşret, “içki, içki içme, içki kullanma” anlamlarına gelmektedir.

Âşıkî işrete mecbûr eyleyen derd, tasa değildir¹⁸⁵.

¹⁵⁵ Bkz:G8/1.

¹⁵⁶ Bkz:G100/4, G190/2, G200/4, G84/1, R44, XXVIII/2.

¹⁵⁷ Bkz:G299/7, G31/2, R41.

¹⁵⁸ Bkz:G100/2.

¹⁵⁹ Bkz:G60/1.

¹⁶⁰ Bkz:G225/4.

¹⁶¹ Bkz:G305/6.

¹⁶² Bkz:G206/3.

¹⁶³ Bkz:G204/1, G57/1.

¹⁶⁴ Bkz:MsI/3.

¹⁶⁵ Bkz:G97/1.

¹⁶⁶ Bkz:G31/1.

¹⁶⁷ Bkz:G112/2.

¹⁶⁸ Bkz:G144/3, G250/2, G288/2.

¹⁶⁹ Bkz:G158/6, G239/6, G298/1, G60/3, ThXI/3, ThXI/5, ThXVI/5, ThXXXII/2.

¹⁷⁰ Bkz:G185/2, R35.

¹⁷¹ Bkz:ThVI/3.

¹⁷² Bkz:G239/5.

¹⁷³ Bkz:G104/5.

¹⁷⁴ Bkz:G20/1, G296/1, G37/2.

¹⁷⁵ Bkz:G168/2.

¹⁷⁶ Bkz:ThVI/2.

¹⁷⁷ Bkz:G208/2.

¹⁷⁸ Bkz:K3/8.

¹⁷⁹ Bkz:G164/7, G194/7.

¹⁸⁰ Bkz:G108/1.

¹⁸¹ Bkz:G129/3.

¹⁸² Bkz:G61/4.

¹⁸³ Bkz:G102/2, G21/5, G78/1, R32.

¹⁸⁴ Bkz:G13/4.

¹⁸⁵ Bkz:G77/3.

Âşıkın dil-i mahmûru “ahbâb u işret”ten beri olmuştur; âşık, muhibb-i sâdık u sâkî-i hoş-güftâra muhtaçtır¹⁸⁶. Sâha vü şahn-ı Kâğıd-hânede olmaz temkîn; kimi sâz ile mecbûr kimi işrettedir¹⁸⁷.

Ayrıca “işret”; mey¹⁸⁸, bezm¹⁸⁹, bâde¹⁹⁰ ve câm¹⁹¹ gibi ilgili birtakım unsurlarla birlikte de kullanılabilir.

B. MEY-ĤÂNE (MEY-GEDE, ĤARÂBÂT, ĤUM-ĤÂNE, ‘İŞRET-ĤÂNE)

Mey-hâne, Dîvân’da “mey-gede, harâbât, ĥum-hâne ve işret-hâne” gibi adlarla da karşılanmaktadır. Bu unsurları değerlendirirken (hemen hepsi benzer kullanımlara sahip olduğu için) önce unsurlarıyla birlikte “mey-hâne”yi, sonra da maddeler hâlinde diğer kullanımları izâha çalışacağız.

1. Mey-hâne

a. “Aşk- Aşk Ehli- Âşık- Sevgili” İlgisiyle

Âşıktan “der-i mey-hâne”ye girmesi ve pîr-i meyle ünsiyet etmesi istenir¹⁹². “Mey-hâne”ye o gözleri mahmûr sâkî (sevgili) gelmiştir¹⁹³. Sevgilinin güzelliğinin zekatını verdirmeye sebep “mey-hâne”dir¹⁹⁴. Karar verilecek yer aşk ehli için “kûşe-i mey-hâne”dir¹⁹⁵. “Kûşe-i mey-hâne” âşığın sığınağıdır¹⁹⁶. Şâh-ı ‘aşkıñ taht-gâhı “kûşe-i mey-hâne”dir¹⁹⁷. Âşk ehlinin gönlü “mey-perestân-ı ġam”ın mey-hânesidir¹⁹⁸. Mest-i aşkın gönlü “mürşid ü mey-hâne” istemez¹⁹⁹.

¹⁸⁶ Bkz:G118/2.

¹⁸⁷ Bkz:G249/4.

¹⁸⁸ Bkz:G58/3.

¹⁸⁹ Bkz:G77/4, G100/2, G144/3, G250/2, G275/2, G288/2.

¹⁹⁰ Bkz:G267/6.

¹⁹¹ Bkz:ThXXXI/1.

¹⁹² Bkz:G29/4.

¹⁹³ Bkz:G32/2.

¹⁹⁴ Bkz:G36/1.

¹⁹⁵ Bkz:G89/1.

¹⁹⁶ Bkz:G90/1.

¹⁹⁷ Bkz:G93/1.

¹⁹⁸ Bkz:G108/3.

¹⁹⁹ Bkz:G109/3.

Âşık hâlini sevgiliye arz etmekten çekinmektedir; zirâ “o nergis-çeşm-i ser-keş bir zamân mey-ğâneden çıkmaz²⁰⁰.” Âşık, pîr-i meyle birleşip “mey-hâne”yi mekân tutmuştur²⁰¹. Sevgili “der-i mey-hâne”den çıkıp yola revân olmuştur²⁰². Sâkî, önceki hesâbı görmeden “mey-hâne”ye gelenlere sahbâ vermemektedir²⁰³. Sevgiliye “Agyâr ile ülfet etme.” diyen âşık “meclis-i bâdede, mey-ğânedeki temkîn olmaz.” cevâbını alır²⁰⁴. Orada sâkî-i sîmîn-sâk olmasa ehl-i dil “mey-hâne”ye ayağını atmaz²⁰⁵. Âşık bu makamı gösteren “mey-ğânedeki ney”dir²⁰⁶. Mestler vecdini mey-ğânedeki etmektedir²⁰⁷. ‘Âşıkâ câ-yı qarâr mey-ğânedir²⁰⁸.

b. “Gönül- Gönül Ehli” İlgisiyle

Rüsvâ gönül “der-i mey-hâne”den bir lahza ayrılmaz²⁰⁹. Gönül ehli için câ-yı karâr “kûşe-i mey-hâne”dir²¹⁰. Gönül, âlem içre “kûşe-i mey-ğâne”yi cây eylemiştir²¹¹. Gönül, rint-meşrep bir “sâkin-i mey-hâne” olsa buna şaşılmamalıdır²¹².

c. “Sûfi, Zâhit, Hâce, Nâ-kes, Vâiz” Gibi Olumsuz Tipler Münâsebetiyle

Sûfi, hiç utanmadan “mey-hâne”ye gelmiştir²¹³. Sûfi, nice demdir “mey-ğâne-i ‘aşk”ı mağal kılmıştır²¹⁴.

Zâhitler “deyr ile mey-hâne”de ehl-i dile haset eylemektedir²¹⁵. Zâhidin “der-i mey-ğâne”ye girmesi şaşılacak bir şeydir²¹⁶. “Mey-hâne” bir beyitte de hâne ile birlikte zâhidi zemm için îrâd edilmiştir:

²⁰⁰ Bkz:G122/4.

²⁰¹ Bkz:G125/2.

²⁰² Bkz:G141/1.

²⁰³ Bkz:G246/3.

²⁰⁴ Bkz:G249/2.

²⁰⁵ Bkz:G274/2.

²⁰⁶ Bkz:ThXVIII/2.

²⁰⁷ Bkz:ThXXIV/4.

²⁰⁸ Bkz:R41.

²⁰⁹ Bkz:G35/4.

²¹⁰ Bkz:G89/9.

²¹¹ Bkz:G213/4.

²¹² Bkz:G233/1.

²¹³ Bkz:G50/1.

²¹⁴ Bkz:ThXXIX/3.

²¹⁵ Bkz:G57/2.

²¹⁶ Bkz:G267/6.

Ĥâne mey-ĥâne gezüp cerr ü seâlet idemem
Devr-i ebvâbı o zâhid gibi ‘âdet idemem (G225/1)

Hâce, mescitten çıkıp “mey-hâne”ye ayak basmıştır²¹⁷. Hâce, sahbânın lezzetiyle ta‘tîr-i dimâg eylerse riyâsızca mescidi “mey-hâne”ye deĝişir²¹⁸.

Nâ-kes kişinin bir dem “der-i mey-hâne”ye girmesinden sakınılmalıdır²¹⁹.

Vâizin “mey-hâne”den uzaklaştırılmasının sebebi âşıklar deĝildir; sebep, oraya girmek için “pîr-i mugan”dan ruhsatının olmamasıdır²²⁰. “Mey-hâne” lafzı bir beyitte daha vâiz ile alakalı olarak kullanılmıştır:

Muĥtesib resmin alurken her gice mey-ĥâneniñ
Vâ‘ iz-i nâ-puĥte men‘i neşr ider hep sol u şâĝ (G171/4)

d. Diĝer İlgilerle

“Der-i meyhâne”yi görünce pîr-i hârâbâttan el alınmalıdır²²¹. Kadeh hiç çekinmeden “mescid²²² ü mey-hâne”ye dâhil olur²²³. Şâir, boşuna “mey-hâne”de peymâne olmaktan yakınmaktadır²²⁴. Hileci def, bir zamân tekkelerden çıkmaz iken; fiska düşüp şimdilerde “mey-hâne”lerde devreder²²⁵. “Kûşe-i mey-hâne” gibi bir cây-yı emân yoktur²²⁶. Bütün bây u gedâ “meyhâne-i gaflet”e doldu, halkta bu ĝavĝâ-yı emel anlaşılmaz gibidir²²⁷. Her görülen şahsa “der-i mey-hâne” gibi açılınmamalıdır²²⁸.

²¹⁷ Bkz:G87/4.

²¹⁸ Bkz:G169/3.

²¹⁹ Bkz:G89/6.

²²⁰ Bkz:G100/5.

²²¹ Bkz:G42/1.

²²² Kadehin aynı anda hem mey-hâneye hem de mescide dâhil olması bir çelişki sayılmamalıdır, zirâ kadeh tasavvufta “rûhî haz, şevk, cezbe” anlamlarınadır. (Bkz: Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, sf.199)

²²³ Bkz:G45/2.

²²⁴ Bkz:G119/4.

²²⁵ Bkz:G175/3.

²²⁶ Bkz:G204/2.

²²⁷ Bkz:G211/8.

²²⁸ Bkz:G295/1.

2. Diğer Kullanımlar

a. Mey-gede

Rind-i leb-teşne kendini boş yere yormaktadır; “safâ-yı meygede” sâkî ile şahbâya kalmıştır²²⁹. “Mey-gede”niñ âb u hâkinde âşâr-ı ferah vardır²³⁰.

b. Hârâbât

Âşık, meyhâne kapısını görünce “pîr-i hârâbât”tan el almalıdır²³¹. Âşık, bâde-i aşkı rûz-ı ezel nûş eylemiştir, onun için bu “hârâbât”ta mesttir²³². Şarâbı olmasa “pîr-i hârâbât”ı kimse tanımaz²³³.

“Hârâbât ehli” olmak, âşıkların hâl ü şânındandır²³⁴. Sâkî vü şahbâ “hârâbât ehli”nin hem-zebânıdır²³⁵. “Hârâbât ehli”, kayd-ı menâşıbdan müberrâdır²³⁶. “Hârâbât ehli”ne ta‘n edilmemelidir²³⁷. “Hârâbât ehli”, semt-i melâmet beklemektedir²³⁸. Gönül, verd-i maşşûdî “hârâbât ehli”nin yanında bulmuştur²³⁹.

Âşık, bu âlemde “hârâbâtî”ler içre pür-şafâdır²⁴⁰. “Hârâbât-ı cihân”da dost-kânî-i maḥabbet cümleden eydir²⁴¹. Âşığı mest ü “hârâbât” eyleyen câm-ı ezel şahñ-ı Ayaşûfiyyeyi şûfiye menzil kılmıştır²⁴². Gönül, “mülk-i hârâbât” içre şah-ı bâde-nûşandır²⁴³. “Hârâbât” bir rubâide de ehl-i aşk ilgisiyle zikredilmektedir:

Ṭarîḫ-i Mevlevîde şeyḫ-i bâb-ı ehl-i ‘aşkız biz
Semâ‘ da dem çeker nây u rebâb-ı ehl-i ‘aşkız biz
Ġurûb itmez ziyâmız kürre bî-rûşen ider dâ‘im
Hârâbâtîler içre âfitâb-ı ehl-i ‘aşkız biz (R9)

²²⁹ Bkz:G72/3.

²³⁰ Bkz:ThXX/2.

²³¹ Bkz:G42/1.

²³² Bkz:G60/2.

²³³ Bkz:G286/1.

²³⁴ Bkz:G76/5.

²³⁵ Bkz:G81/1.

²³⁶ Bkz:G86/4.

²³⁷ Bkz:G91/1.

²³⁸ Bkz:G108/3.

²³⁹ Bkz:G234/3.

²⁴⁰ Bkz:ThVII/2.

²⁴¹ Bkz:ThXVIII/5.

²⁴² Bkz:ThXXIX/3.

²⁴³ Bkz:R8.

Bir beyitte de “Süleymân” misâliyle kullanılır:

Süleymâna bu ‘ âlem nice mekr ü hîleler itdi

Harâbâtıñ yolın tut efser-i şâhâneyi görgeç (G42/3)

c. Hum-hâne

Dünyâ bâde-i şevki dökülmüş bir hum-hânedir:

Nice bî-çâreler zabt itmek isterken firâr itmiş

Dökülmüş bâde-i şevki tehî hum-hânedir dünyâ (ThVI/2)

d. İşret-hâne

Gönül, bu “işret-hâne”de câm-ı Cem’in arkadaşıdır:

Şi‘ârı ‘ âşık-ı âşüfteniñ bundan olur ma‘ lûm

Bu ‘ işret-hânede câm-ı Cemiñ hem-pâsıdır gönülüm (G234/4)

C. ŞARÂB (MEY, BÂDE, CÛR‘A, ŞAHBÂ, MÛL, ‘ARAĞ, BİNTÛ‘L-‘İNEB VE HABÂB)

Dîvanda. şarâb ve muhtelif karşılıkları oldukça önemli bir yere sâhiptir. Bu vesileyle şarâbı ve diğer kullanımlarını “beyitlerdeki anlam”ı esas alarak açıklamaya çalıştık. Yaptığımız tasnifte şarâbın muhtelif karşılıklarını başlık olarak vermek yerine “konu”lara başlık açıp sırasıyla önce şarapla ilgili kullanımları sonra da “mey, bâde, cür‘a, şahbâ, mül, ‘arağ, bintü‘l-‘ineb ve habâb”la ilgili kullanımları ele aldık. Meselâ, “zâhit” konulu bir bölümde önce “zâhit-şarâb” daha sonra da “zâhit-mey”, “zâhit-mül”... gibi sistematik olduğuna kanat getirdiğimiz bir sıra tâkip ettik.

Şarâb ve ilgili mefhumlar, Dîvân'da toplam "188" kez kullanılmıştır. Şarâb 32 kez²⁴⁴, mey 52 kez²⁴⁵, bâde 45 kez²⁴⁶, cür' a 3 kez²⁴⁷, şahbâ 44 kez²⁴⁸, mül 5 kez²⁴⁹, 'arağ 3 kez²⁵⁰, bintü'l-'ineb 1 kez²⁵¹ ve habâb 3 kez²⁵² zikredilmiştir.

1. Dînî- Tasavvufî İlgilerle

a. Şarâb

Bütün canlılar "şarâb-ı mevt"i tadacaktır²⁵³. Hazret-i Mevlânâ'nın sâyesi "şarâb" talebini gereksiz kılmaktadır²⁵⁴. Şarâb bir rubâide daha "şarâb-ı vahdet" şeklinde kullanılmıştır:

Havâtır bi-' adedir ehl-i dilde ârzû birdir

Hüviyyet on sekiz biñ 'âlem ancak ism-i Hû birdir

Cihâna hep gelenler neş'e-i ûlâda bir geldi

Şarâb-ı vahdeti nûş itdiren ancak sebû birdir (R33)

²⁴⁴ Bkz:T405/3, G19/5, G21/1, G25/1, G25/2, G25/3, G25/4, G25/5, G25/6, G25/7, G42/1, G78/6, G86/1, G86/5, G89/5, G90/1, G98/3, G104/4, G130/3, G135/2, G142/5, G188/2, G234/5, G246/1, G250/2, G270/5, G286/1, G293/2, G305/1, G313/5, ThXX/4, R33

²⁴⁵ Bkz:G2/3, G5/1, G7/1, G9/3, G13/6, G29/4, G46/9, G52/4, G58/3, G60/1, G66/4, G74/1, G79/7, G81/1, G83/2, G89/6, G96/9, G102/2, G104/5, G108/3, G122/3, G125/2, G134/2, G134/7, G138/1, G139/5, G141/4, G157/5, G168/2, G169/1, G169/2, G171/9, G183/5, G185/2, G197/4, G210/6, G227/3, G230/4, G246/7, G247/2, G257/2, G274/3, G277/6, G300/2, G307/3, ThX/3, ThXVIII/1, ThXXII/3, ThXVII/4, ThXXXI/1, Kt80/2, R35.

²⁴⁶ Bkz:T163/1, G25/3, G32/2, G33/6, G37/2, G45/5, G50/3, G51/1, G60/2, G63/8, G67/1, G69/5, G70/3, G73/4, G87/3, G89/3, G96/6, G109/3, G119/4, G134/3, G141/4, G142/6, G144/3, G153/4, G155/3, G171/2, G176/4, G188/1, G195/3, G228/3, G230/4, G247/2, G249/2, G267/6, G275/2, G300/4, G300/5, G301/2, G301/3, G308/1, ThVI/2, ThX/5, ThXII/1, ThXXV/1, R8.

²⁴⁷ Bkz:T163/1, G42/1, ThXVIII/1.

²⁴⁸ Bkz:G17/3, G26/3, G35/4, G67/1, G72/3, G75/3, G77/4, G81/1, G95/1, G132/4, G136/1, G139/4, G147/2, G153/1, G153/5, G156/6, G157/3, G166/8, G168/2, G169/3, G171/1, G171/2, G189/6, G192/6, G211/1, G215/3, G234/5, G246/3, G264/3, G270/4, G288/2, G292/3, G299/11, G301/2, G309/3, G313/1, ThX/2, ThX/5, ThXIV/3, ThXVIII/1, Kt21/1, Kt50/2, R26, R44.

²⁴⁹ Bkz:G209/3, G215/5, ThVIII/1, ThXXII/3, MIII/3.

²⁵⁰ Bkz:G74/1, G75/3, G171/1.

²⁵¹ Bkz:G89/5.

²⁵² Bkz:G75/3, ThXVIII/1, R23.

²⁵³ Bkz:T405/3 (Manası için: Al-i İmran 185.)

²⁵⁴ Bkz:G86/5.

b. Mey

Dergeh-i Monlâda “mey-i feyz”in dâima içilmesi tavsiye edilmektedir²⁵⁵. Dergeh-i Monlâda hizmet etmenin neşesi “sâki vü mey”de bulunan zevkten üstündür²⁵⁶. Ehl-i verâ‘ (dine bağlı) “nûş-ı mey”den neşve hâşıl eylemez²⁵⁷. Müftü, bir türlü oluruna fetvâ vermediği hâlde ehl-i dil “mey ü maḥbûb”dan bir türlü vazgeçememektedir²⁵⁸. Fâzıl, dergeh-i Hünkârda “mey-i feyz”i içmektedir²⁵⁹. Herkes, Şiblî gibi ol meyde maḥmûr bir refîk bulamaz (ilâhi aşkın sırrına vâkıf olamaz.)²⁶⁰

c. Bâde

Mekkî-zâdenin şeyhü'l-islâm oluşu münâsebetiyle yazılan târih manzûmesinde Mekkîzâdenin “Cür‘a-keşân-ı bâdeniñ mecma‘ını” “bâb-ı şerî‘at merkezi” yaptığı söylenmektedir²⁶¹. Ehl-i sülûk, dâima “bâde-i vecd” ile mest olur²⁶². Surâḥî-i dil “vahdet bâdesi”yle dolmuştur²⁶³. Bâb-ı Monlâda hakikat bâdesi içilmelidir²⁶⁴.

d. Sahbâ

“Sahbâ-yı vahdet sâgarı”, dergeh-i Monlâdadır²⁶⁵.

²⁵⁵ Bkz:G46/9.

²⁵⁶ Bkz:G79/7.

²⁵⁷ Bkz:G157/5.

²⁵⁸ Bkz:G169/1.

²⁵⁹ Bkz:G171/9.

²⁶⁰ Bkz:G183/5.

²⁶¹ Bkz:T163/1.

²⁶² Bkz:G69/5.

²⁶³ Bkz:G109/3.

²⁶⁴ Bkz:G300/5.

²⁶⁵ Bkz:G299/11.

2. Aşk- Gönül- Âşık- Sevgili

a. Şarâb

Âşık, bu şeb meclis-i cânânda “nuql-i şarâb” etmiştir²⁶⁶. “Gül gibi rengin şarâb” sâkinin âli cenaplığının göstergesidir²⁶⁷. “Nergis-i zîbâyı şarâb” âşığı ser-mest etmiştir²⁶⁸. “Mînâ-yı şarâb” âşığa keyfiyet-i diğer vermektedir²⁶⁹. Sâkiyi, bu bezmde “eczâ-yı şarâb” ihyâ eyler²⁷⁰. Âşığın aklını başından alan “kaatre-i deryâ-yı şarâb”dır²⁷¹. Artık dil-teşnede “sevdâ-yı şarâb” kalmamıştır²⁷². Nev-rûz erişince gönül sâkiden “şarâb” istemektedir²⁷³. Âşık için, “şarâb-ı ergavân” içmek medâr-ı intibâhtır²⁷⁴. Sâkinin “şarâb-ı la’l”i âşıkın ‘aqlımı yağma etmiştir²⁷⁵. Sâki, gerden-i sâfiyla şişe-i billûrdan “şarâb” almış gibidir²⁷⁶. Sâkinin şarâbı getirmesiyle “bezm-i ‘işret parlar²⁷⁷. Âşık meslek-i ‘aşk-ı Hudâda “şarâb-ı vahdet”i içmesi önerilir²⁷⁸. Âşık, sevgili ile agyârı “hem-bezm-i şarâb” görse bağı kebâba döner²⁷⁹. Ayrıca “şarâb”ın “şarâb-ı ‘aşk”/ “aşk şarâbı” şekliyle zikredildiği beyitler de vardır²⁸⁰.

b. Mey

Âşık, “mahmûr-ı mey-i ye’s ü fütûr” olmuştur²⁸¹. Sâki, “câm u mey”le türlü nevâziş eylemiştir²⁸². “Mey-i gül-fâm” ‘uşşâk-ı zârı mest ider²⁸³. “Reng-i mey” sevgilinin dudağını imâ eylemektedir²⁸⁴. Âşık, mey yerine sirişki nûş eylemektedir²⁸⁵. Sâki, “mey”e ruşşat için kâdîdan isti’ lâme uydurmuştur²⁸⁶.

²⁶⁶ Bkz:G19/5.

²⁶⁷ Bkz:G21/1.

²⁶⁸ Bkz:G25/2.

²⁶⁹ Bkz:G25/3.

²⁷⁰ Bkz:G25/4.

²⁷¹ Bkz:G25/5.

²⁷² Bkz:G25/7.

²⁷³ Bkz:G86/1.

²⁷⁴ Bkz:G90/1.

²⁷⁵ Bkz:G130/3.

²⁷⁶ Bkz:G135/2.

²⁷⁷ Bkz:G250/2.

²⁷⁸ Bkz:G305/1.

²⁷⁹ Bkz:ThXX/4.

²⁸⁰ Bkz:G42/1, G188/2, G234/5, G270/5, G293/2, G313/5.

²⁸¹ Bkz:G2/3.

²⁸² Bkz:G9/3.

²⁸³ Bkz:G58/3.

²⁸⁴ Bkz:G134/2.

²⁸⁵ Bkz:G138/1.

²⁸⁶ Bkz:G139/5.

Sarhoş, dilinden her an ateş ile duman saçmaktadır; bunun sebebi “mey-i aşk” mıdır, yoksa buhâr-ı bâde midir?²⁸⁷ “Bezm-i mey”de câm ve sâkî-i sîm-endâm olmayınca; tende sıhhat, dilde râhat, elde fırsat olması bir şey ifade etmemektedir²⁸⁸. Gülşende, bezme teşrîf eyleyen âfet “meyl-i mey-i gül-fâm”a düşürülmüştür²⁸⁹. Gönül, “câm-ı mey”den hiç kesb-i inşirâh etmezken bir perî-çihre yetişip gönlü neşelendirmişti²⁹⁰. Gerden-i yâre nazar kılan için “mey-i nev-mîd” önemsizdir²⁹¹. Âşıkın “mey” talebini sâkî geri çevirmiştir²⁹². Sevgiliden (dudağı dolayısıyla) “mey-ğ̃âr” olan âşığa bir iksîr-i hayât vermesi istenir²⁹³. Âşık, bir damla “mey” için sevgiliden ayagını (sanat yapılarak gerçek anlamı yanında “kadeh” anlamı da kastediliyor) istemiştir²⁹⁴. Âşığa “kulkul-i mînâ-yı şahbâ” nâle-i neydir²⁹⁵. ‘Âşık-ı bî-çâre dâ’im “mey ile mül” arar²⁹⁶. Âşık, sevgiliyi kendisi gibi bir âfetin la‘lini emerken görmüştür; sevgiliyi böyle “mey-ğ̃âr” bilmemektedir²⁹⁷. Sevgilinin “leb-i mey-gûn”ı nûş-ı câm-ı ‘işret itmiştir²⁹⁸. O âlüfte mizâc (sevgili) “bezm-i mey”de iki câm içse yanakları (şarâb dolu) kadeh gibi kızarır²⁹⁹.

c. Bâde

La‘l-i leb sâkî “sâgar ile bâde”yi virirken bezmde yâkût-ı rümmândan bahs eylemek ‘abestir³⁰⁰. Meclis-i rindâna gelen sâkinin gözleri ve kaşları siyâh, sadece başındaki fes kırmızıdır; elinde kırmızı “bâde” ile meclise gelmiştir³⁰¹. Gönül neşeyi “bâde-i hamrâ”dan almıştır³⁰². Gönülün şevkine sebep “bâde” değil sâkîdir³⁰³. Sevgilinin ruhsârını seyretmek, âşığı “bâde”siz mest eyler³⁰⁴. Âşık, “bâde-i hamrâ”yı hâfız gibi nûş eylemek istemektedir³⁰⁵. O ay yüzlü sevgili bezme bir “bâde-i engûr” taksîm eylemiştir³⁰⁶.

²⁸⁷ Bkz:G141/4.

²⁸⁸ Bkz:G185/2.

²⁸⁹ Bkz:G197/4.

²⁹⁰ Bkz:G210/6.

²⁹¹ Bkz:G247/2.

²⁹² Bkz:G257/2.

²⁹³ Bkz:G277/6.

²⁹⁴ Bkz:G300/2.

²⁹⁵ Bkz:ThXVIII/1.

²⁹⁶ Bkz:ThXXII/3.

²⁹⁷ Bkz:ThXVII/4.

²⁹⁸ Bkz:ThXXXI/1.

²⁹⁹ Bkz:R35.

³⁰⁰ Bkz:G33/6.

³⁰¹ Bkz:G51/1.

³⁰² Bkz:G63/8.

³⁰³ Bkz:G73/4.

³⁰⁴ Bkz:G87/3.

³⁰⁵ Bkz:G89/3.

³⁰⁶ Bkz:G96/6.

Sâkî, ehl-i dile “bâde”siz neş’e verir³⁰⁷. Âşık, başında “ayâğ-ı bâde”yi kırsa dahi sâkî-i mekkârdan elini çekmez³⁰⁸. Ehl-i ‘aşka, “bâde-i hâmrâ” ile sâkîi gerektir³⁰⁹. Sâkî, birbiri ardınca “bâde” vermek için bu gece acele etmektedir³¹⁰. O peri yüzlü sevgili, ‘âşık-ı mestâneyi “bâde”den mahrûm etmiştir³¹¹. Âşıkların kıyâmete kadar aşk “bâde”sinden kurtuluşu yoktur³¹². Sevgili “sâğar-ı bâde” değil mihr-i dırağşandır³¹³. Gönül mülk-i harâbât içre şâh-ı bâde-nûşandır³¹⁴. Ayrıca “bâde” iki beyitte de “bâde-i ‘aşk” şekliyle kullanılmıştır³¹⁵.

d. Cür‘a

Âşık için mâye-i kibrît-i aħmer “cür‘a-i mey”dir³¹⁶.

e. Şahbâ

Gönülde elem varken sevgili “sâğar-ı şahbâ” ile çabucak yetişmiştir³¹⁷. Servi boylu sâkî, çemen ile kabâ-pûş olmuş; câm-ı Cemi “şahbâ” ile hoş-fâma uydurmuştur³¹⁸. Kalb-i ‘âşık, sevgilinin bûy-ı zülfinden şenlenirken “sâkî vü şahbâ”dan daha büyük sevinç duymaması mümkün değildir³¹⁹. Sâkî, sürekli “kağre-i şahbâ” ile def‘-i gumûm eylemektedir. Sâkî-i meclis tebessüm eyledikçe ona gülerek mukavele edilmelidir³²⁰. Âşık ile dilberde mihr-i vefâ kalmamıştır; “sâğar ile şahbâ”da neşe bulunması nasıl mümkün olur?³²¹ “Sâkî-i şahbâ” olmasa âşıklar neyledi?³²² Gönül, olsa olsa “şahbâ-yı maħabbet”le teskîn olur³²³. Sâkî, elinde “câm-ı şahbâ” ile mecliste devretmektedir³²⁴. Sâkî, âşıkı “şahbâ” ile sîr-âb eylerse bu keremi pek büyük bir ihsân sayılacaktır³²⁵.

³⁰⁷ Bkz:G176/4.

³⁰⁸ Bkz:G228/3.

³⁰⁹ Bkz:G275/2.

³¹⁰ Bkz:G300/4.

³¹¹ Bkz:G308/1.

³¹² Bkz:ThX/5.

³¹³ Bkz:ThXXV/1.

³¹⁴ Bkz:R8.

³¹⁵ Bkz:G45/5, G60/2, ThXII/1.

³¹⁶ Bkz:ThXVIII/1.

³¹⁷ Bkz:G95/1.

³¹⁸ Bkz:G139/4.

³¹⁹ Bkz:G156/6.

³²⁰ Bkz:G215/3.

³²¹ Bkz:G264/3.

³²² Bkz:G270/4.

³²³ Bkz:G292/3.

³²⁴ Bkz:G313/1.

³²⁵ Bkz:R26.

3. Bazı Olumsuz Tipler (Şeyh, Vâiz, Hâce, Zâhid, Sûfi, Ehl-i Tama‘) Mûnâsebetiyle

a. Şarâb

“Mu‘ammâ-yı şârâb” şeyhi mest eylemiştir³²⁶. Vâiz, bir taraftan “şarâb”ı yasaklarken diğer taraftan bezmi nazm ile doldurup bezmi bî-lezzet etmiştir³²⁷. Hâceniñ şarâbı içmemekte hatâsı yoktur, zîrâ la‘l-i leb-i dildârı bulmuştur³²⁸. Sâkîden; vâiz taassup eyleyip arz-ı kitâp eylediğinde, karşılık olarak ona şarâb göstermesi istenir³²⁹. Vâ‘iz-i ħar, “şarâb-ı nâb-ı ‘aşk”ı zehir saymıştır³³⁰.

b. Mey

Muhtesib, hiçbir sebep yokken “mey”i yasaklamıştır³³¹. Şeyh, çarşıda pazarda sürekli “mey ü maĥbûb” aramaktadır³³². Bir beyitte de zâhîde, âşıkların “ser-mest-i mey-i bezm-i elest” oldukları söylenmektedir³³³. Vâ‘iz-i ħod-bîn “mey”e biñ tevbe eder ama vakîf malına eli erse yemekten geri durmaz³³⁴.

c. Bâde

Sûfi, ‘âlemde “bâde-i ‘aşk” ile hiç mest olmamışken zümre-i rindâneyi tariz etmesi şaşılacak bir şeydir³³⁵. Ehl-i tama “bâde-i ħırs” ile dâimâ mest olur³³⁶. Zâhidin irfânı olsa, naşş-ı kâti‘la³³⁷ haram kılındı diye “bâde”yi ağzına almaz³³⁸.

³²⁶ Bkz:G25/6.

³²⁷ Bkz:G78/6.

³²⁸ Bkz:G98/3.

³²⁹ Bkz:G104/4.

³³⁰ Bkz:G142/5.

³³¹ Bkz:G13/6.

³³² Bkz:G52/4.

³³³ Bkz:G60/1.

³³⁴ Bkz:G134/7.

³³⁵ Bkz:G50/3.

³³⁶ Bkz:G134/3.

³³⁷ “İçki, kumar...ancak şeytanın işlerinden olan birer pisliktir.” Mâide 90; “Şeytân, içki ve kumar yüzünden aranızda sadece kin ve düşmanlık sokmak, sizi Allâh’ın zikrinden ve namâz kılmaktan alıkoymak istiyor.” Mâide 91.

³³⁸ Bkz:G195/3.

d. Sahbâ

Sûfî, vech-i sâkıyı görünce lâl olmuş; ahsen-i a' mâl-veş “zevk ü şahbâya” döşenmiştir³³⁹. Sâkîden, o câhil zâhîde “sahbâ” vermemesi istenmektedir³⁴⁰. Hâce, “zevk-i şahbâ-yı maḥabbet”in ne olduğunu bir anlasa sıbyâna ders-i aşkı vermeye başlar³⁴¹. Zâhid, “sahbâ”yı âşıklara yasak etmiştir; ancak araktan bahis yoktur. Bari onun verilmesi istenir³⁴². Şûfinin sâkî vü şahbâyı seyr itmek için (meclise) gelmesi hoş karşılanmamaktadır³⁴³.

e. Mül

Meclis-i rindânda “câm-ı mül”ün dolanması vâkıf-ı hâl olmayan zâhidle ülfetten iyidir³⁴⁴.

4. Genel Olarak

a. Şarâb

Şarap³⁴⁵ renk olarak la'l-i lebe benzemektedir; dili pür-neş'e eder³⁴⁶.

b. Mey

Sevinç ve şevk sebebi “cûşiş-i mey”dir³⁴⁷. Ayrıca “mey”in “pîr-i mey”³⁴⁸, “mey-i dûşîne”³⁴⁹, “bezm”³⁵⁰ ve “mey-hâne”³⁵¹ ile birlikte kullanıldığı beyitler de vardır.

³³⁹ Bkz:G136/1.

³⁴⁰ Bkz:G147/2.

³⁴¹ Bkz:G166/8.

³⁴² Bkz:G171/1.

³⁴³ Bkz:G189/6.

³⁴⁴ Bkz:G215/5.

³⁴⁵ “Şarap” mefhumunun neredeyse tüm özelliklerini derli toplu vermesi bakımından kâfiyelenişi “-â-yı şarâb” olan 25. gazel dikkat çekicidir.

³⁴⁶ Bkz:G25/1.

³⁴⁷ Bkz:G5/1.

³⁴⁸ Bkz:G29/4, G81/1, G104/5, G125/2, G168/2, G230/4, G307/3, ThX/3.

³⁴⁹ Bkz:G66/4, G96/9, G169/2, Kt80/2.

³⁵⁰ Bkz:G83/2, G102/2.

³⁵¹ Bkz:G89/6, G108/3.

c. Bâde

“Bâde”, mînâda bir vardır, bir yoktur³⁵². “Bâde”, cevher-i iksîr-i şafâ-yı dildir³⁵³. “Bâde” bazı beyitlerde “şarâb”³⁵⁴, “bezm”³⁵⁵, “mey”³⁵⁶, “mey-ğâne”³⁵⁷ ve “ğum-ğâne”³⁵⁸ gibi aynı muhtevâdan bazı mefhumlarla birlikte de zikredilmiştir.

d. Cür‘a

Cür‘a bir beyitte “bâde”³⁵⁹ ve bir beyitte de “ğarâbât”³⁶⁰ ile birlikte kullanılmıştır.

e. Sahbâ

“Sahbâ”, eczâ-yı neşâtır; o yüzden olur olmaz yere sarf edilmemelidir³⁶¹. Sahbâ, bazen alakalı diğer unsurlarla birlikte de kullanılmaktadır: “mey-ğâne”³⁶², “mey-gede”³⁶³, “ğarâbât”³⁶⁴, “bezm”³⁶⁵, “bâde”³⁶⁶, “şarâb”³⁶⁷ ve “mey”³⁶⁸.

f. Mül

“Mül” iki yerde “bezm”³⁶⁹ ile ve bir beyitte de “mey”³⁷⁰ ile birlikte kullanılmıştır.

³⁵² Bkz:G67/1.

³⁵³ Bkz:G153/4.

³⁵⁴ Bkz:G25/3.

³⁵⁵ Bkz:G155/3.

³⁵⁶ Bkz:G141/4, G230/4, G247/2.

³⁵⁷ Bkz:G32/2, G249/2, G267/6.

³⁵⁸ Bkz:ThVI/2.

³⁵⁹ Bkz:T163/1.

³⁶⁰ Bkz:G42/1.

³⁶¹ Bkz:G153/5.

³⁶² Bkz:G35/4, G169/3, G246/3.

³⁶³ Bkz:G72/3.

³⁶⁴ Bkz:G81/1.

³⁶⁵ Bkz:G77/4, G153/1, G157/3, G168/2, G288/2, G309/3, ThX/2, Kt50/2, R44.

³⁶⁶ Bkz:G67/1, G171/2, G301/2, ThX/5.

³⁶⁷ Bkz:G234/5.

³⁶⁸ Bkz:ThXVIII/1.

³⁶⁹ Bkz:G209/3, ThVIII/1.

³⁷⁰ Bkz:ThXXII/3.

g. ‘Arağ

“Arağ” iki beyitte “sahbâ”³⁷¹ ve bir beyitte de “mey”³⁷² ile birlikte zikredilmiştir.

h. Habâb

“Habâb”, bir beyitte “şahbâ” ile birlikte kullanılmıştır³⁷³.

5. Diğer İlgilerle

a. Şarâb

Şâf-dil, bezm-i ‘âlemde “şarâb-ı hoş-güvâr” görmemiştir³⁷⁴. Rind-meşrebler “şarâb”ı görmeden keyiflenmez³⁷⁵. Pîr-i harâbâtı şarâbı olmasa kimse tanımaz³⁷⁶.

b. Mey

Cem karakterliler, câm-ı ferah-dem “feyz-i mey”den âşinâ olmadan neş’esinden âşinâ olmuştur³⁷⁷. Aşhâb-ı hüner, gece gündüz vaktini “‘arağ u mey”le geçirmektedir³⁷⁸. Zevk u safânın neşesi ehl-i dille çıkar, yoksa “mey-i hamrâ” ile ol sâki-i peymâneneden çıkmaz³⁷⁹. “Bir piyâle mey” için gerdûna minnet edilmemelidir³⁸⁰. Fâzıl, o “meyy-i sükker”i nûşa heves etmemiştir³⁸¹. Meclis-i şâhib-dilân “mey” ile münevver olmaz³⁸².

³⁷¹ Bkz:G75/3, G171/1.

³⁷² Bkz:G74/1.

³⁷³ Bkz:G75/3.

³⁷⁴ Bkz:G89/5.

³⁷⁵ Bkz:G246/1.

³⁷⁶ Bkz:G286/1.

³⁷⁷ Bkz:G7/1.

³⁷⁸ Bkz:G74/1.

³⁷⁹ Bkz:G122/3.

³⁸⁰ Bkz:G227/3.

³⁸¹ Bkz:G246/7.

³⁸² Bkz:G274/3.

c. Bâde

“Bâde-i ter” bezm-i rindâna ayağıyla gelür³⁸³. Bir beyitte de “rind”e “bâde-keşân”ı bilmemesinden dolayı âferîn denmektedir³⁸⁴.

Zevk; erbâb-ı dilde, “bâde”de, sâgarda kalmıştır³⁸⁵. Eyyâm-ı rûze, “bâde”yi kâdiya hasır etmiştir³⁸⁶. “Bezm-i ‘işret”in ne olduğunu bilmeyen nice ayyâşlar vardır³⁸⁷. Ehl-i dilin kâşânesini şenlendiren “bâde”dir³⁸⁸. Bâde-i rengîn ile kânûnı hâr etmek istenmektedir³⁸⁹. Nîk ü bedi bilmeyen “bâde-keş”im şanmamalıdır³⁹⁰. “Bâde” bir beyitte de “bâde-i sârâ” şekliyle zikredilmektedir:

Mâr-ı sermâdîdeye oldı tecellî yâr kim

‘Âleme içdirdi zehri bâde-i sârâ gibi (G301/3)

d. Şahbâ

“Peymâne vü şahbâ” ele geçmiş iken safâya bakılmalıdır³⁹¹. İyiyi kötüden ayıramayıp gurur sarhoşu olan kişi, “Bütün dert ve belâların sebebi şahbâ-yı Cemdir.” diyemez³⁹². Rind meşreb olan ehl-i dile feyz-i nefes “kulkul ü şîşe-i şahbâdan” irer³⁹³. Bu bâğ-ı ‘âlemiñ hâli tahassürden ‘ibâretidir; “şahbâ”nıñ câmı çeşm-i bülbül olsa yine neş’e getirmez³⁹⁴. Ashâb-ı rûteb, “mesti-i şahbâ-yı emel” olmuştur³⁹⁵. Erbâb-ı dil, “mânend-i şahbâ” ne çanlar nûş ider³⁹⁶. Câm-ı câh u rûteb keyfi herkesi mest eylemiştir; bu yüzden a‘lâ vü ednâ “sâki-i şahbâ” gibi devr ider³⁹⁷.

³⁸³ Bkz:G37/2.

³⁸⁴ Bkz:G119/4.

³⁸⁵ Bkz:G70/3.

³⁸⁶ Bkz:G142/6.

³⁸⁷ Bkz:G144/3.

³⁸⁸ Bkz:G171/2.

³⁸⁹ Bkz:G188/1.

³⁹⁰ Bkz:G301/2.

³⁹¹ Bkz:G17/3.

³⁹² Bkz:G26/3.

³⁹³ Bkz:G132/4.

³⁹⁴ Bkz:G192/6.

³⁹⁵ Bkz:G211/1.

³⁹⁶ Bkz:ThXIV/3.

³⁹⁷ Bkz:Kt21/1.

e. Mül

Kişi, her âşinâya mül gibi keşf-i esrâr eylememelidir³⁹⁸.

f. Bintü'l-‘ineb

Şâf-dil, neş'e-i “bintü'l-‘ineb”in ne olduğunu bilmez³⁹⁹.

g. Habâb

Her “habâb-ı sâgar”, bir efsere Keydir⁴⁰⁰. Ehl-i hamiyetin gıdâsı, “ayn-ı habâb” yufkaya dönmüştür⁴⁰¹.

D. ESRÂR, BENG

Dîvân'da bir yerde, yan yana zikredilirler:

Beng ü esrâr gibi ‘âkili dîvâne iden

Vâ' iziñ pendini mânend-i efsâne iden

Şu' lesi her nefes ehl-i dili mestâne iden

Mihr ü mâh u felegi kendüye pervâne iden

Meclis-i dehrde bir şem'-i fîrûzânsın sen (ThXV/2)

E. KADEH (AYAG, SÂGAR, CÂM, PEYMÂNE, PİYÂLE, ŞURÂHÎ, HÛM, RIÏL)

Kullanımların daha ziyâde ismin anlam özelliklerine uygun olması (“ayag”ın tevriyeli kullanılması, kadehin gazelde redif kelimesi olması vb. sebeplerle) ve teşbihlerin büyük farklılıklar arz etmemesi hasebiyle tasnifi “mefhum”lar başlığında yaptık.

³⁹⁸ Bkz:MIII/3.

³⁹⁹ Bkz:G89/5.

⁴⁰⁰ Bkz:ThXVIII/1.

⁴⁰¹ Bkz:R23.

1. Kadeh⁴⁰²

Kadeh, Cem'den mirâstır; her hasmını mat eder, ferzâne meşreptir⁴⁰³. Hiç çekinmeden mescid ü mey-hâneye dâhil olur; râhip onu tekkede verebilir zîrâ şeyhâne meşreptir⁴⁰⁴. Sabah olunca süreklî mumun etrâfında devr eder. Kimseden pervâsı yoktur, pervâne meşreptir⁴⁰⁵. Bazen hayat iksiridir, bazen aşk hâsıl eder; neşelendirmede rindâne meşreptir⁴⁰⁶. Kadeh, der-i hünkârda devr eder; mestâne meşreptir⁴⁰⁷. Kadeh; şâh-ı Cemden müntakîl bir pîr-i fânîdir. Mübtelâ-yı hüsn ü 'aşkıñ armağanıdır⁴⁰⁸. Sînelerde dağ açıp halkı ider zâr u nizâr etmesiyle cünbiş-i 'aşkıñ Kahramânıdır⁴⁰⁹. Halk-ı 'âlem zâtına ri'âyetde kuşûr itmez, neşe pâdişâhının 'unvân u şânıdır⁴¹⁰. İksîr ile gönüldeki derd ü gamı imhâ ider; andelîb-i gülşeniñ hem-dâsitânıdır⁴¹¹. Her bezmi mihr ü meh gibi ışıklandırmaktadır; âşık-ı pervâneniñ câmi gibidir⁴¹². Bir hâlde karâr etmeyip renkten renge girer; bazen hem-bezm-i e'âlî bazen edânîdir⁴¹³. Mescid ü deyr-i senâvîye devâm itmektedir; her zevâyâ hizmetinde câvidânîdir⁴¹⁴. Her uşûle âşinâ her fende mâhirdir ; hâcenin, ehl-i dilânıñ hem-'inânıdır⁴¹⁵. Sâlikân-ı aşk u şevkıñ imtihanıdır⁴¹⁶.

2. Ayâğ/ Ayâğ

Kadrini anlayan onu bin câm-ı Cem'e vermez; "kıymet-i vâlâ-yı ayâğ-ı ihlâş" başkadır⁴¹⁷. Ayâğ-ı 'âşıkân, dürr ü cevherle müzeyyen olarak tasvîr edilmektedir⁴¹⁸. Ayâğ-ı 'âşıkân, efses-i Cemşîd'e teşbîh edilmektedir⁴¹⁹.

"Ayag" daha ziyâde tevriyeli kullanımlarda karşımıza çıkmaktadır:

⁴⁰² Dîvandaki 45. (5 beyit ve "-âne meşreptir kadeh" kâfiyeli) ve 46. (9 beyit ve "-ânıdır kadeh" kâfiyeli) gazel "kadeh" konuludur.

⁴⁰³ Bkz:G45/1.

⁴⁰⁴ Bkz:G45/2.

⁴⁰⁵ Bkz:G45/3.

⁴⁰⁶ Bkz:G45/4.

⁴⁰⁷ Bkz:G45/5.

⁴⁰⁸ Bkz:G46/1.

⁴⁰⁹ Bkz:G46/2.

⁴¹⁰ Bkz:G46/3.

⁴¹¹ Bkz:G46/4.

⁴¹² Bkz:G46/5.

⁴¹³ Bkz:G46/6.

⁴¹⁴ Bkz:G46/7.

⁴¹⁵ Bkz:G46/8.

⁴¹⁶ Bkz:G46/9.

⁴¹⁷ Bkz:G145/3.

⁴¹⁸ Bkz:ThX/1.

⁴¹⁹ Bkz:ThX/4.

Ayağın istedim bûs itmege bir kaçre mey içün

Terahhum itmeyüp redd-i cevâb itdi bu şeb sâkî (G300/2)

“Ayâğ” diğér bir beyitte “ayagın altına al-” deyimi içinde yine tevriyeli olarak kullanılmıştır⁴²⁰.

“Ayag”ımı kıran zâhidin âşıklar meclisine kavga için geldiği düşünölmektedir⁴²¹.

“Ayâğ” ayrıca “bezm”⁴²², “mey”⁴²³, “bâde”⁴²⁴ ve “mey-ğâne”⁴²⁵ gibi unsurlarla birlikte de kullanılmıştır.

3. Sâğar

Âşıkın cünûn-ı aşkının böylesine artmasına sebep, sâkînin ona arz ettiğî “sâğar-ı ser-şâr”dır⁴²⁶. Gönün “sâğar-ı ser-şâr”a harîs olmaması istenmektedir⁴²⁷. Sevgiliden “sâğar-ı nâzik”i ser-şâr ederek sâdik âşıklarına ihsân kılması istenmektedir⁴²⁸. Sevgilinin gül cemâliyle neşe-dâr olunur, “sâğar-ı Cemşid” gereksizdir⁴²⁹. Her habâb-ı sâğar, bir efser-i Keydir⁴³⁰.

“Sâğar”; “mey”⁴³¹, “mey-ğâne”⁴³², “bâde”⁴³³ ve “şahbâ”⁴³⁴ gibi ilgili mefhumlarla da zikredilebilmektedir.

⁴²⁰ Bkz:G147/1.

⁴²¹ Bkz:G189/5.

⁴²² Bkz:G37/2, G171/8.

⁴²³ Bkz:G169/2.

⁴²⁴ Bkz:G228/3.

⁴²⁵ Bkz:G274/2.

⁴²⁶ Bkz:G24/6.

⁴²⁷ Bkz:G146/1.

⁴²⁸ Bkz:G224/1.

⁴²⁹ Bkz:G247/1.

⁴³⁰ Bkz:ThXVIII/1.

⁴³¹ Bkz:G2/3, G138/1.

⁴³² Bkz:G29/4.

⁴³³ Bkz:G33/6, G70/3, G171/2, ThXXV/1.

⁴³⁴ Bkz:G95/1, G264/3, G299/11.

4. Câm

Gönül, câm-ı Cemiñ sâkîsini hep rindâne istemektedir⁴³⁵. “Câm-ı gül-fâm-ı feraḥ” gönülden gamı defetmiştir⁴³⁶. Âşık “câm-ı ser-şâr-ı lezîz”in verilmesi himmet cihetindedir⁴³⁷. Teşne-gân-ı la‘l-i lebde iki dürlü şafâ vâdır, bunlardan biri de “câm-i minâ”nın neşesidir⁴³⁸. Meclis-i ehl-i dil, bir an “câm”sız olmaz⁴³⁹. Âşık, sevgili ona “câm-ı Cem”i sundukça sevgilinin rûyuna bakmaktadır⁴⁴⁰. Bu şeb, erbâb-ı dil “câm-ı Cem”in hasret-keşi olmuştur⁴⁴¹. Câm-ı billûrun saklanması ne kadar özen gösterilirse gösterilsin elbet bir gün sonu gelir⁴⁴². Sâkî, şevḳ ile “câm-ı Cemşid”i ayaklandırdı⁴⁴³. Gönül, tecellî ile “mest-i câm-ı ‘aşḳ” olmuştur⁴⁴⁴. Volḳân gibi çıkan dūd-ı elemin sebebi ne şem‘-i ‘âlem-ârâ, ne de câm-ı âteşindir⁴⁴⁵. Teşne-dil, câm-ı leb-rîz olmasa sîr-âb olmaz⁴⁴⁶. Câm-ı Cem, mehtâpta âşıkâ cânân u hem-dem olursa sâhil-i deryâ başka bir şevḳ verir⁴⁴⁷. Eflâtûn-ı devrân, “câm-ı feyz”i ârifi eyler⁴⁴⁸. Sevgilinin cellâd-ı ğamzesi “câm-ı ğaddârî”ye dönüştür⁴⁴⁹. “Câm-ı Cem-i ğüm-şüde”niñ devrinde ‘âşık-ı miḥnet-zedeniñ şevki gelmektedir⁴⁵⁰. Sevgili, bu şeb keyf ü mest olmuştur, “teklîf-i câm” etmek güçtür⁴⁵¹. “Câm-ı câh u rütbe” keyfi herkesi mest eylemiştir⁴⁵². Ehl-i ḥired, “câm-ı Cem”in neşesini hayâle almaz⁴⁵³.

Zâhidi bir câm ile mest-i müdâm etmek güçtür⁴⁵⁴. Zâhid-i ehl-i ri-yâdan ḥayır umulmamalıdır, zira ḥârdan “câm” çâk etmekten başka bir şey beklenmez⁴⁵⁵.

⁴³⁵ Bkz:G23/1.

⁴³⁶ Bkz:G44/3.

⁴³⁷ Bkz:G65/2.

⁴³⁸ Bkz:G79/6.

⁴³⁹ Bkz:G93/2.

⁴⁴⁰ Bkz:G94/4.

⁴⁴¹ Bkz:G102/1.

⁴⁴² Bkz:G170/5.

⁴⁴³ Bkz:G200/3.

⁴⁴⁴ Bkz:G209/5.

⁴⁴⁵ Bkz:G273/2.

⁴⁴⁶ Bkz:G274/1.

⁴⁴⁷ Bkz:G291/1.

⁴⁴⁸ Bkz:ThV/5.

⁴⁴⁹ Bkz:ThIX/1.

⁴⁵⁰ Bkz:ThXX/2.

⁴⁵¹ Bkz:ThXXI/1.

⁴⁵² Bkz:Kt21/1.

⁴⁵³ Bkz:Kt25/1.

⁴⁵⁴ Bkz:G40/1.

⁴⁵⁵ Bkz:G64/3.

“Câm” ayrıca “mey”⁴⁵⁶, “şahbâ”⁴⁵⁷, “bezm”⁴⁵⁸, “bâde”⁴⁵⁹, “ayâğ”⁴⁶⁰, “mey-ḥâne”⁴⁶¹, “mül”⁴⁶², “işret-ḥâne”⁴⁶³, “şarâb”⁴⁶⁴ ve “ḥarâbât”⁴⁶⁵ gibi ilgili unsurlarla birlikte de zikredilmektedir.

5. Peymâne

Sevgilinin mest olmasına sebep “peymâne”dir⁴⁶⁶. Sevgilinin her verdiği “peymâne”de bir başka neşe gelir⁴⁶⁷. Şâh-ı aşk, uykuda bile olsa “ḥasret-keş-i peymâne”dir⁴⁶⁸. Âşık gönlü, “hakikat sırrının peymânesi”dir⁴⁶⁹. Âşık, sevgilinin aşkıyla neşelenmektedir; gönlü “peymâne” istemez⁴⁷⁰. Sâkî olmasa “peymâne-i meclis” neşe getirmez⁴⁷¹. Sâkîden artık sarhoşa “peymâne” ulaştırmaması istenir⁴⁷². Sevgilinin hayâl-i la‘li, “hem-dem-i peymâne”dir⁴⁷³.

Kaba sofunun sâkî-i meclis ile ülfeti yokken (olmamasına rağmen) tesbihmiş gibi “peymâne”ye sarılır⁴⁷⁴.

“Peymâne” bunlara ilâveten “şahbâ”⁴⁷⁵, “cür‘a”⁴⁷⁶, “bezm”⁴⁷⁷, “mey-ḥâne”⁴⁷⁸, “mey”⁴⁷⁹, “ayâğ”⁴⁸⁰, “bâde”⁴⁸¹, “mest”⁴⁸² ve “şarâb”⁴⁸³ gibi benzer unsurlarla birlikte de zikredilmektedir.

⁴⁵⁶ Bkz:G7/1, G9/3, G210/6, ThXXXI/1, Kt80/2.

⁴⁵⁷ Bkz:G75/3, G139/4, G192/6, G292/3, G313/1, Kt50/2, R44.

⁴⁵⁸ Bkz:G83/2, G185/2, G271/1, ThXXIII/2, Kt76/1, R35.

⁴⁵⁹ Bkz:G87/3.

⁴⁶⁰ Bkz:G145/3.

⁴⁶¹ Bkz:G204/2.

⁴⁶² Bkz:G215/5.

⁴⁶³ Bkz:G234/4.

⁴⁶⁴ Bkz:G313/5.

⁴⁶⁵ Bkz:ThXXIX/3.

⁴⁶⁶ Bkz:G36/1.

⁴⁶⁷ Bkz:G88/3.

⁴⁶⁸ Bkz:G93/1.

⁴⁶⁹ Bkz:G108/5.

⁴⁷⁰ Bkz:G109/4.

⁴⁷¹ Bkz:G130/1.

⁴⁷² Bkz:G141/3.

⁴⁷³ Bkz:G233/4.

⁴⁷⁴ Bkz:G50/2.

⁴⁷⁵ Bkz:G17/3.

⁴⁷⁶ Bkz:G42/1.

⁴⁷⁷ Bkz:G60/1, G166/7, G295/1, ThXI/5.

⁴⁷⁸ Bkz:G119/4, R41.

⁴⁷⁹ Bkz:G122/3.

⁴⁸⁰ Bkz:G147/1.

⁴⁸¹ Bkz:G155/3, G308/1.

⁴⁸² Bkz:G253/1.

⁴⁸³ Bkz:G270/5.

6. Piyâle

Lâle şeklinde tasvîr edilmektedir⁴⁸⁴. Âşıkın, “bir piyâle mey” için gerdûna minneti yoktur⁴⁸⁵. Mürüvvet bâbı, dest-i Hâtemden çıktıktan sonra kapanmış; âlemin elinde bir piyâle, devlet-i Cemden kalmıştır⁴⁸⁶.

Kâfir rakîb, elinde piyâle ile pek tekellüfsüzdür⁴⁸⁷. Nâkes kişi, “bir piyâle mey” için dünyâyı târumâr eder⁴⁸⁸.

7. Şurâhî

Gönül sürâhîsi, vahdet bâdesiyle dolmuştur⁴⁸⁹. Sâkî, sürâhîyi cem‘ iyyet-i bezme ok gibi uzatmıştır⁴⁹⁰.

8. Hum

Külâh-ı Mevlevî, “humm-ı pür-esrâr-ı hikmet”tir⁴⁹¹. “Hum”un ikinci kullanımı “zîr-i hum erbâbî” tamlaması ile dir:

.....
Zîr-i hum erbâbî gâh-ı ‘ayn-ı şehîr olur
Efser-i Cemşiddir güya ayâg-ı ‘âşıkân (ThX/4)

9. Rıtî

Bu âlemin “rıtl-ı girân” (büyük, dolu kadeh)ından neşe gelmesi mümkün değildir:

.....
İder rüz u şebi çünkü elemde âh u vâveylâ
Naşıl neş’e gelür bu ‘âlemin rıtî-i girânından (ThXIV/3)

⁴⁸⁴ Bkz:G21/1.

⁴⁸⁵ Bkz:G227/3.

⁴⁸⁶ Bkz:G252/1.

⁴⁸⁷ Bkz:G300/4.

⁴⁸⁸ Bkz:G89/6.

⁴⁸⁹ Bkz:G109/3.

⁴⁹⁰ Bkz:G313/4.

⁴⁹¹ Bkz:ThV/5.

F. MUM (ŞEM^c), ÇERÂĞ

“Mum” daha ziyâde “şem^c” şekliyle kullanılır. Sadece bir yerde “mumlan-” biçiminde karşımıza çıktı:

Hayâl-i gerden-i şâfiñla ey meh mumlanup her şeb

Olup üftâdeler bezm-i maḥabbet içre leb-ber-ieb

.....

(ThXI/3)

Dîvanda, “şem^c”in muhtelif şekillerdeki kullanımı “46” kezdir. Bunların 31’i “pervâne” ilgisiiyle⁴⁹²dir. Diğer ilgileri ise manzûme numarasından hareketle sıralayalım:

Sultân Abdülaziz’in ihsânının “şem^c-i fûrûzân”ı güneş gibi ayandır⁴⁹³. Sultân Abdülaziz, “şem^c-i mihrâb-ı ḥilâfet”tir⁴⁹⁴. Ömer Paşa için yazılan kasidede “uyandı tâli’ im yakdı yine şem^c-i fûrûzânı” ifâdesiiyle duyulan minnet ifâde edilmektedir⁴⁹⁵.

Şâir kendini “özge bir şem^c-i şebistân-ı füyûzât” olarak vasfetmektedir⁴⁹⁶.

Kişinin “şem^c-i iḳbâl”i dâ’imâ pür-nûr olmaz⁴⁹⁷. “Şem^c-i maḥabbet” ‘âşıkñ göñlinde hiç sönmeden yanar⁴⁹⁸. Âşık, ay yüzlü sevgilinin “şem^c-i ruhsâr”ını hayâl edip kalpte aşkın şarâbını şu^c le-dâr etmek istemektedir⁴⁹⁹. Efvâi-ş-i iḳbâl-i dünyâyâ sebep tecellidir; yanan “şem^c”in ışığını artırmak mümkün değildir⁵⁰⁰. Âşık, sevgilinin “şem^c-i ruh-ı zîbâ”sını hayâl edince Tûr-ı ḳalbinde nûr-ı Cemâl tecellî eylemiştir⁵⁰¹. “Şem^c-i ‘aşk”, kalbi ol rütbe aydınlatmıştır ki âşık çarh-ı gerdûnun mihrine aslâ minnet etmez⁵⁰². İḳbâlñ tecellîsi sürekli şu^c le-dâr olmaz; “şem^c”in aḳvâli edvârdan bunu imâ ider⁵⁰³. Âşıkñ göñlünden çıkan elem dumanına sebep “şem^c-i âlem-ârâ” değildir; sebep yarden ayrı olmanın verdiği üzüntüdür⁵⁰⁴.

⁴⁹² Bkz:G20/5, G23/7, G31/2, G36/5, G42/5, G45/3, G63/2, G108/1, G109/6, G119/1, G122/2, G125/3, G130/2, G164/8, G166/2, G200/2, G219/1, G239/5, G249/1, G270/2, G273/1, G274/3, G295/7, ThVI/3, ThIX/2, ThXVI/5, Th XVIII/2, ThXXV/2, Kt9/1, Kt42/1, Kt50/1.

⁴⁹³ Bkz:K2/22.

⁴⁹⁴ Bkz:T44/1.

⁴⁹⁵ Bkz:K7/42.

⁴⁹⁶ Bkz:G2/2.

⁴⁹⁷ Bkz:G66/1.

⁴⁹⁸ Bkz:G181/2.

⁴⁹⁹ Bkz:G188/2.

⁵⁰⁰ Bkz:G205/2.

⁵⁰¹ Bkz:G216/1.

⁵⁰² Bkz:G224/3.

⁵⁰³ Bkz:G251/8.

⁵⁰⁴ Bkz:G273/2.

Âşıkın “şem^c-i vücûdî” sûziş-i ‘aşk-ı Hudâ ile yanar⁵⁰⁵. Külâh-ı Mevlevî, “şem^c-i bezm-efrûz-ı vahdet”tir⁵⁰⁶. Ârifin ziyâsı, “şem^c-i vahdet”tir⁵⁰⁷.

Çerâğ

“Şem^c”in kullanımında olduğu gibi “çerâğ”da da ağırlık “çerâğ-pervâne” ilişkisi üzerinedir. “Çerâğ”a ilişkin “14” kullanımdan “8”i pervâne karinesiyledir⁵⁰⁸. Diğerlerini sıralayalım:

Fâzıl Paşa, Sultân Abdülazîz’in oğlu Sultân İzzüddîn’in sünneti için düşürdüğü târihi “târîhî çerâğ” olarak vasfetmektedir⁵⁰⁹. Mehmed Paşa, Sultân Mahmûd’un “çerâğ-ı hâşî”dir⁵¹⁰.

Kalbinde “çerâğ-ı ihlâs” yakan kişinin âlemde ihlâs eseri aramasına gerek yoktur⁵¹¹. “Şeb-çerâğ-ı sırr-ı Hâk” âşıkın ‘ayne’l- yakînidir⁵¹². “Çerâğ-ı ‘âşîkân”, gerden-i minâ-yı şahbâdir⁵¹³. Bülbülün bir yerde karar etmesi için gülîstân, çerâğân gerekir⁵¹⁴.

G. SER-ĤÛŞ⁵¹⁵, SER-MEST, MEST

1. “Aşk- Gönül- Âşık- Sevgili” İlgisiyle

a. Sarhoş

Meyin rengi her zamân sevgilinin dudağını îmâ eyler; bu fikir âşık ne kadar sarhoş olursa olsun değişmez⁵¹⁶. Âşık, sevgiliden ayrı olmanın verdiği üzüntüyle âlemi sarhoş dolaşmaktadır⁵¹⁷. Sevgili ser-hûştur, ne olduğunu bilmediği hâlde âşıkları katletmeye özenmiştir⁵¹⁸. O mahbûb-ı cihân, firâk-ı yâr ile ser-Ĥûş olmuştur⁵¹⁹. Hâl-i ‘aşkı bilmeyen ehl-i dili “ser-Ĥûş” sanır⁵²⁰.

⁵⁰⁵ Bkz:G298/5.

⁵⁰⁶ Bkz:ThV/5.

⁵⁰⁷ Bkz:ThXV/1.

⁵⁰⁸ Bkz:G50/6, G63/2, G93/3, G171/3, G179/3, ThVI/3, ThXXXII/2, Kt8/1.

⁵⁰⁹ Bkz:T153/2.

⁵¹⁰ Bkz:T420/6.

⁵¹¹ Bkz:G145/1.

⁵¹² Bkz:G218/2.

⁵¹³ Bkz:ThX/2.

⁵¹⁴ Bkz:ThXVII/1.

⁵¹⁵ Divândaki 141. gazel (7 beyit) “-ân” kâfiyesine ve “ser-Ĥûş” redifine sâhiptir.

⁵¹⁶ Bkz:G134/2.

⁵¹⁷ Bkz:G138/1.

⁵¹⁸ Bkz:G141/2.

⁵¹⁹ Bkz:G141/5.

⁵²⁰ Bkz:G149/6.

b. Ser-mest

Sâkinin iksîri, âşıkın gönlünü “ser-mest” edememiştir; gönül sevgiliyi vasfetmek için mâil-i efsânedir⁵²¹.

c. Mest

Âşıktan, “meclis-i mestâne”de hakikat gözüyle servi boylu sevgiliye bakması istenir⁵²². Âşıkı, (sevgili) bir bakışta “ser-mest-i lâ-ya‘kıl” eylemiştir⁵²³. Sevgilinin “çesm-i mest”i kana bulaşmıştır⁵²⁴. Âşık gibi “mest-i nevâ-sâz” bulunmaz⁵²⁵. Âşık, peri yüzlü sevgiliye bakıp “mestâne” olmuştur⁵²⁶. Âşık, “na‘ra-i mestâne be-‘aşk-ı cânân” urmaktadır⁵²⁷. Sevgilinin nergis-i çeşmi, âşıkı “mest” etmiştir⁵²⁸. Dünyânın gözünden düşse de âşıkın o “çesm-i mest”e alâkası vardır⁵²⁹. “Mest-i ‘aşk”a mu‘rib ü sâkî nâz eylememelidir⁵³⁰. O sâkî, âşıkânı meclis-i vuşlatda “mest” etmiştir⁵³¹. O yamân sâkî, nigâh-ı çeşm ile halkı “mest” etmiştir⁵³². Sevgilinin “nigâh-ı çeşm-i mest”i günde biñ ‘âşık helâk eyler⁵³³. Mestâne bakışlı sevgili, şehitlerin kanına susamıştır⁵³⁴. Sevgilinin (rûyunun) şûlesi her nefes gönül ehlini mestâne eder⁵³⁵. Âşık-ı dânâ, ne denli “mest-i bi-şu‘ûr” olsa da sevgilinin küyunun yolunu fark eder⁵³⁶.

2. Alakalı Unsuriar İigisiyle

a. Sarhoş

Mey-hâne⁵³⁷, peymâne⁵³⁸ ve mey⁵³⁹ ile birlikte zikredilmiştir.

⁵²¹ Bkz:G233/3.

⁵²² Bkz:G42/2.

⁵²³ Bkz:G61/6.

⁵²⁴ Bkz:G71/2.

⁵²⁵ Bkz:G115/3.

⁵²⁶ Bkz:G119/1.

⁵²⁷ Bkz:G124/2.

⁵²⁸ Bkz:G137/4.

⁵²⁹ Bkz:G242/2.

⁵³⁰ Bkz:G293/1.

⁵³¹ Bkz:G307/1.

⁵³² Bkz:G313/2.

⁵³³ Bkz:ThIX/3.

⁵³⁴ Bkz:ThXXIII/2.

⁵³⁵ Bkz:ThXXV/2.

⁵³⁶ Bkz:Kt64/1.

⁵³⁷ Bkz:G141/1.

⁵³⁸ Bkz:G141/3.

⁵³⁹ Bkz:G141/4.

b. Ser-mest

Şarâb⁵⁴⁰, ser-ḥuş⁵⁴¹, şahbâ⁵⁴² ve peymâne⁵⁴³ ile birlikte kullanılmıştır.

c. Mest

“Mest”; şarâb⁵⁴⁴, şahbâ⁵⁴⁵, bezm⁵⁴⁶, peymâne⁵⁴⁷, câm⁵⁴⁸, kadeh⁵⁴⁹, bâde⁵⁵⁰, mey⁵⁵¹, ḥarâbât⁵⁵², mey-ḥâne⁵⁵³, ser-ḥuş⁵⁵⁴, ‘işret⁵⁵⁵ ve sâğar⁵⁵⁶ gibi alakalı unsurlarla birlikte de kullanılmıştır.

3. Dini- Tasavvufî İlgilerle

Pûyân-ı bâb-ı Mevlevî olanın gönlü cihâna “mestâne” geirmiştir⁵⁵⁷.

4. Birtakım Olumsuz Tipler (Münkirân, Ehl-i Tama‘, Nâkes) İlgisiyle

a. Sarhoş

Galat söyleyen münkirân sarhoştur⁵⁵⁸.

⁵⁴⁰ Bkz:G25/2.

⁵⁴¹ Bkz:G141/6.

⁵⁴² Bkz:G234/5.

⁵⁴³ Bkz:ThXI/5.

⁵⁴⁴ Bkz:G25/5, G25/6, G270/5, G313/5.

⁵⁴⁵ Bkz:G26/3, G211/1, G299/11, G301/2, Kt50/2.

⁵⁴⁶ Bkz:G32/1, G57/1, G104/5, G239/6, G298/1, ThXVI/5.

⁵⁴⁷ Bkz:G36/1, G253/1.

⁵⁴⁸ Bkz:G40/1, G93/2, G209/5, ThXXI/1, Kt21/1.

⁵⁴⁹ Bkz:G45/5.

⁵⁵⁰ Bkz:G50/3, G69/5, G87/3, G308/1.

⁵⁵¹ Bkz:G58/3, G60/1.

⁵⁵² Bkz:G60/2, ThXXIX/3.

⁵⁵³ Bkz:G109/3, G213/4, G233/1, ThXXIV/4.

⁵⁵⁴ Bkz:G141/7.

⁵⁵⁵ Bkz:G144/3.

⁵⁵⁶ Bkz:G146/1.

⁵⁵⁷ Bkz:G89/7.

⁵⁵⁸ Bkz:G141/7.

b. Mest

Ehl-i tãma, bâde-i hürs ile dâimâ “mest” olur⁵⁵⁹. Nâkes-i hod-bîn, “mest-i gurûr u câh u rütbe” olup kendini İskenderden bile büyük sanmıştır⁵⁶⁰.

5. Diğer İlgilerle

a. Ser-hüş

Ser-hüş, âlemde hiç gizli saklı bilmece buna şaşılmamalıdır⁵⁶¹.

b. Mest

Ehl-i dil, mağabbet ‘âleminde hep “şoğbet-i mestâne” ister⁵⁶². Akıllı insan, hiçbir zamân makam mevki sarhoşu olmaz⁵⁶³. Cihânın mâl u ikbâliyle “mest-i lâ-ya‘kıl” olunmamalıdır⁵⁶⁴. Bir beyitte de “mest-i lâ-ya‘kıl” şekliyle zikrolunmuştur:

İdüp şevkiyi esrâr-ı haqâyık mest-i lâ-ya‘kıl

Cenâb-ı hikmete ma‘cün-ı fâik reng göstermiş (Kt79/1)

⁵⁵⁹ Bkz:G134/3.

⁵⁶⁰ Bkz:G142/2.

⁵⁶¹ Bkz:G141/6.

⁵⁶² Bkz:G23/2.

⁵⁶³ Bkz:G39/1.

⁵⁶⁴ Bkz:G203/6.

VII. AV

(Şayyâd, Şayd, Şikâr)

Av mefhûmu, Divân'da birbirinden farklı ilgilerle zikredilmektedir.

Ankâya (bile) tenezzül etmeyen avcı (sayyâd), karganın semtine "nigâh-ı iltifat" eyler mi¹?

O peri yüzlü sevgili, âşıklarına avcı gibi (nazarıyla) bakmaktadır². Av için kurulan tuzağa dâimâ çil yavrusu (küçük av) düşmez (şâh-bâz gibi büyük avlar da düşebilir)³ Ankânın avlanması gibi (/kadar) âlem Ömer Paşa'ya mecburdur⁴:

Şikâr u şayd-ı ' anķâya gibi ' âlem aña mecbûr

Dutulmaz ķâba girmez kim o ejderhâ-yı devrânî (K7/50)

Diğer bir beyitte de sayd lafzı yine "anka" ilgisiyle zikredilmektedir:

Hevâya çıkma yoķdur süllemi şayd u şikâr olmaz

Tutarsan lâne-i dil içre tut ' anķâ-yı ' irfânı (G302/5)

Yine "av" anlamına gelen "şikâr" ise sayd ile geçtiği beyitler⁵in dışında iki beyitte daha kullanılır. "Şikâr" bunların ilkinde "vâlâ şikâr" şekliyle sevgili için kullanılmakta, diğerinde de fahiye vesilesi olarak zikredilmektedir:

Neş'e-i diğer gelür her virdiği peymânede

Söylemem ' uşşâķa sâķi kimdir oi vâlâ-şikâr G88/3

Öyle şehbâzım ki murg-ı ' aşķı çarpar şehperim

Evc-i a' lâ-yı ma' ârifde şikâr itsem gerek (G188/6)

¹ Bkz:G107/5.

² Bkz:G137/1.

³ Bkz:G270/7.

⁴"Ankâ, avlanamayışı ve ele geçirilemeyişi nedeniyle ulaşılması zor durumlar için kullanılır." Ayrıca, "bir efsâneye göre ankâ dişi bir kuşmuş. Allâh, bu kuş için bir erkek yaratmış ve çoğalmışlar. Sonra Necid ve Hicâz taraflarına yayılmışlar. Anka o yöredeki hayvanları birer birer alıp götürmüş. Sonra sıra çocuklara gelmiş. O zaman Ashâb-ı Ress onu, peygamberleri Hanzale'ye şikâyet etmişler. O da dua etmiş ve ankâ kuşu nesli ile birlikte yıldırım çarpması sonucu ölmüş." (Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, sf. 34.)

İlk karîneden hareketle Ömer Paşa'nın teklifi, mümtâzlığı, eşine az rastlanır biri oluşu ; diğer karînden hareketle de ankanın yakalanması mecbûriyeti kadar Ömer Paşa'nın vazîfede bulunması mecbûriyeti olduğu sonuçları çıkarılabilir kanaatindeyiz.

⁵ Bkz:K7/50, G302/5.

VIII. MÛSİKÎ VE MÛSİKÎ İLE İLGİLİ UNSURLAR

Mûsikî ve ilgili unsurları 4 bölümde değerlendirdik. İlk bölümde musikinin yanı sıra “sürûd, hînâ; muṭrib, tarab; raks, rakkâs” gibi unsurları; ikinci bölümde “âheng, nevâ, nağme- nağamât, elhân” gibi ses unsurlarını, üçüncü bölümde “makamlar”ı ve son bölümde de “mûsikî âletleri”ni ele aldık.

A. MUSİKÎ VE “SÛRÛD, HÎNÂ; MUṬRİB, TARAB; RAKS, RAKKÂS”

1. Mûsikî

Sevgilinin Farâbî¹’den “mûsikî” tahsil eylediği düşünülmektedir². Ney, “mûsikî”de tanbûr (tambur) gibi kimsenin kulağını burmamıştır³. “Mûsikî” bir rubâide de “alafrangasının tahsili” vesilesiyle zikredilir:

.....

Mûsikîyi itmedim ta’lim alafranga henüz

Hâle vâkıf sazımı anlar şinâver bulmadım (R12)

2. Sürûd, Hînâ

Sürûd, “şarkı”; hînâ, “şarkı söyleyen” demektir. Divânda yalnızca bir yerde, Kıbrıslı Muhammed Paşa’nın üçüncü defa sadârete getirilişi münâsebetiyle yazılan kasidenin ilk beytinde geçer:

Hâbbezâ mevsim-i şâdi-i sürûd u hînâ

Bârek-allâh zihi ‘âṭıfet ü luṭf-ı Hüdâ (K6/1)

3. Muṭrib

Muṭrib; “çalgıcı, şarkıcı” anlamındadır.

Sultân Abdülmecid yangında harâb olan “Mahall-i Neyzenân”ı (muṭrib-i eyvân) yeniden yaptırmıştır⁴. Hamiyet çenginin çalgıcısı âlemde yalnız kalmıştır⁵.

¹ Fârâbî’nin bir mûsikî üstadı ve “kânûn” adını verdiğimiz çalgının mucidi olmasına atıfta bulunulmaktadır.

² Bkz: G53/6.

³ Bkz: ThXXVIII/4.

⁴ Bkz: T42/9.

⁵ Bkz: G18/3.

Âşık, şekli-i dildârî hayâl-i kalbe nakş edince çalgıcının sînesindeki hâli “kemân” söyler⁶. Mutribin nevbet çalmasıyla aşk dîvânı kurulmaktadır⁷. Zâhid, âşıkların meclisine aşk isteğiyle girse “mutrib-i mahfil” gibi beste vücûda getirirdi⁸. Diğer bir beyitte de “zâhid” eleştirilmektedir:

Hüseynîye çıkarmış yine zâhid mutrib-i nâyı

Riyâyı ber-şaraf itmiş sözi eyyâma uydurmuş (G139/6)

Mutrib-i gam bütün âşıkları “hüseynî”ye çıkarmıştır⁹. Aşk sarhoşu olana, mutrib ve sâkî naz eylememelidir¹⁰. Mutrib her dem, Mevlânâ Hazretlerinin der-i pâkinde irfân neyini çalmaktadır¹¹. Mutrib ve ney gönülde feyz neşesi çalmaktadır¹². Ney ile birlikte çalgıcı (mutrib) bezmin kâidelerindedir:

Ney ü mutrib daği sâkî-i nev-res bezmde iken

Gönül olmaz mı yek câm-ı mey-i düşüneye ‘âşık (Kt80/2)

4. Tarab

Ayş ve sefâ anlamlarındaki “tarab” ise bezmin olmazsa olmazlarındandır. Âşıklar sevgili sâyesinde “şevk ü tarab” peydâ etmektedir¹³. Sazın ve tarabın olup olmaması önemli değildir, önemli olan o “sâkî-i sîm-endâm”ın bezme devâmıdır¹⁴. Diğer bir beyitte de “meclis”in unsurlarından olarak zikredilmektedir:

Sâkî-i meh-pâre esbâb-ı tarab olmazsa da

Meclis-i ‘uşşâkda sâz u nevâ eksik degil (G204/3)

Bosna’nın havası ve suyu insana keder/ sıkıntı vermektedir:

Dile neş’e virecek kalmadı esbâb-ı tarab

Halkı dil-teng ider âb u hevâ-yı Bosna (G280/5)

⁶ Bkz:G91/4.

⁷ Bkz:G177/1.

⁸ Bkz:G164/7.

⁹ Bkz:G289/4.

¹⁰ Bkz:G293/1.

¹¹ Bkz:G302/8.

¹² Bkz:ThXXIV/5.

¹³ Bkz:G13/2.

¹⁴ Bkz:G241/5.

5. Raks, Rakkâs

Sevgilinin fettân bakışı karşısında cümle âlem raks dönmetedir¹⁵. Mutribân tâ felekte Zühre'yi raksa getirmiştir¹⁶. Gök kubbe zevk ve sefâ ile doldu, Zühre burc-ı felekte raksân olsa buna şaşılmalıdır¹⁷.

Meydânda sâkî-i rakkâs varken meclis-i rindânda zerrece temkîn olmaz¹⁸. “Sâkî-i sîmîn-ten” bezmde raks ettikçe bâde ile peymâne elbette neşe verir¹⁹. Sevgilinin elinde dâire ile raks etmesi gönüllere sevinç vermiştir²⁰.

B. ÂHENG, NEVÂ, NAĞME- NAĞAMÂT, ELĦÂN

1. Âheng

“Uygunluk, düzen” anlamlarının yanı sıra “çalıp çağırıp eğlenme, cümbüş etme” manalarındaır.

Neş’eden “âvâze-i âheng” çarĦa-dek ermiştir²¹. Nasıl olur da bülbül, Fâzıl’a gülşende dem-sâz olur (olması mümkün değildir); zira Fâzıl’a Mevlânâ Hazretleri’nin nâyı “âheng” göstermiştir²². Gönülden, nevâ-yı bülbülü “âheng” ile taklîde çalışmaması istenir²³.

¹⁵ Bkz:K7/48.

¹⁶ Bkz:K16/16.

¹⁷ Bkz:T3/4.

¹⁸ Bkz:G249/3.

¹⁹ Bkz:G155/3.

²⁰ Bkz:G96/5.

²¹ Bkz:K16/16.

²² Bkz:G133/7.

²³ Bkz:G247/4.

2. Nevâ

Nevâ; “ses, sadâ, makam, âhenk, nâğme” anlamlarındadır.

Sultân Abdülaziz’in cülûsuyla “murg-ı hoş-elhânî” adâlet ve doğruluk nağmesine başlamıştır²⁴. Muhammed Paşa’nın sadârete gelişi (hengâm-ı meserret) Fâzıl’a nevâ söyletmiştir²⁵. Bülbül-nevâlî pâdişâh (Sultân Abdülaziz) Kışlâ-yı Hümâyûnu yaptırmak ile dört tarafı gülîstân etmiştir²⁶.

Hengâm-ı ferahın gelmesiyle bülbülden “âgâz-ı nevâ” istenir²⁷. Bir bende dergeh-i Monlâya kalp temizliğiyle girerse, “nevâ-yı ney” ile Fâzıl gibi elbette irşat olur²⁸. Gönül kuşu, gülîstânda her seher âh u enîn ü nâleyi “nevâ-yı bülbül-i şeydâ”dan almıştır²⁹. Âşık gibi “mest-i nevâ-sâz” bulunmaz³⁰. Âşıklar “hem-dem-i nây ü nevâ”dır³¹. Dergâh-ı Monlâdaki sadâ-yı nâyın “nevâ”sından sâkinân-ı âsumân hazzetmektedir³². “Nevây” u nây-ı ‘aşk, dergeh-i Monlâdadır³³. Âşıklar meclisinde, sâz u “nevâ” eksik degildir³⁴. Fâzıl, bu bezmde bir “bî-nevâ”dır; bir piyâle mey için gerdûna minneti yoktur³⁵. Gönülden, “nevâ-yı bülbül”ü âheng ile taklit etmemesi istenir³⁶. Fâzıl der-i hünkârda semâ‘ eyler iken âşıklar “nevâ-yı ney” erince ‘âlem-i hayretde kalırlar³⁷. Âşık, bu âlemde faqr-âşinâ bir bî-nevâdır³⁸. Dil-i bülbül, gittikçe “nevâ” şevkiyle nâlân olmuştur³⁹. Neyin, âlemde dem-â-dem kârî âh ile nevâ olmuştur⁴⁰. Cihânın bu hâli içinde bir “andelîb-i hoş-nevâ” aranmaktadır:

Harâb itdi gülîstân-ı cihânı gam ile endüh

‘ Aceb var mı henüz bir ‘andelîb-i hoş-nevâ mevcüd (Kt49/2)

²⁴ Bkz:K2/10.

²⁵ Bkz:K5/20.

²⁶ Bkz:T57/3.

²⁷ Bkz:G44/2.

²⁸ Bkz:G58/5.

²⁹ Bkz:G63/5.

³⁰ Bkz:G115/3.

³¹ Bkz:G124/2.

³² Bkz:G158/9.

³³ Bkz:G187/7.

³⁴ Bkz:G204/3.

³⁵ Bkz:G227/3.

³⁶ Bkz:G247/4.

³⁷ Bkz:G298/7.

³⁸ Bkz:ThVII/2.

³⁹ Bkz:ThXI/3.

⁴⁰ Bkz:ThXXVIII/5.

3. Nağme, Nağamât

Hâce, “savt-ı sâz u nağme”niñ âlüftesi olmuştur⁴¹. Âşık-ı şûride-dil; sevgilinin gül-i ruhsârını görse, şüphesiz, bülbül gibi “nağme-sâz” olurdu⁴². “Nağme-i üstâd-ı ney”, nükte-i Fârâba râstdır⁴³. Başkasına sormaya gerek yoktur, dikensiz gül olmaz; “hezâr-ı nağme-sâz”a vâkıf gurâb olmaz. (dikensiz gülün olmayacağı, karganın bülbüle vâkıf olmayacağı kadar kesindir.)⁴⁴ Gönül, bir beyitte de “aşk bağındaki bülbülün kanadı”na teşbih edilmektedir:

Nağme-senc-i feyz olur bizden bütün aşhâb-ı dil
‘Andelib-i bâğ-ı ‘aşkın lânesidir gönümüz (G108/2)

Sevgili, güzellik bahçesinin bülbülüdür:
Bâğ-ı hüsnün bülbülü sensin cihân söyler saña
Güş idince nağmeni serv-i revân söyler saña
Âh u zâr itdirme ehl-i bezme eyle merhamet
Bülbül-i gülzâr ile gonca fidân söyler saña (R32)

Ayrıca “nağme” iki beyitte de “elhân” ile birlikte zikredilmiştir⁴⁵.

Nağmenin çoğulu olan “nağamât” ise yalnızca bir beyitte, bülbül ile alakalı olarak sevgilinin kıymetini tasdik için, kullanılır:

Ne kadar eylese bülbül nağamât-ı dilsüz
Baña dildârsız olmaz gül ü gülzâr laîf (G174/2)

4. Elhân

“Nağmeler, ezgiler” demektir.

Sultân Abdülaziz’in cülûsunda köhne âlem gülistâna dönmüş; “murg-ı hoş-elhânî”, nevâ-yı ‘adl u dâda başlamıştır⁴⁶. Şarkı söyleyen bülbülün şevkle “elhân”a gelmesi sonucu; her taraf şükûfe-zâr ile bir gülistân olmuştur⁴⁷.

⁴¹ Bkz:G171/8.

⁴² Bkz:G216/3.

⁴³ Bkz:ThXXVIII/3.

⁴⁴ Bkz:Kt32/2.

⁴⁵ Bkz:K16/4, G31/7.

⁴⁶ Bkz:K2/10.

⁴⁷ Bkz:K16/4.

Tûtî gibi bir şeker için kafeste hapsolunmamalı, şevk gülzârının bülbülü olup nağme “elhân”a tutulmalıdır⁴⁸. Ney, aşk ile “elhân”ın izhârına başladığında bülbül-i şeydâ da efgâna başlar⁴⁹.

C. MAKAMLAR

Dîvânda dört makâmın ismine rastladık. Hemen hepsinin kullanımında, kelimenin gerçek anlamıyla birlikte makam ismi olan karşılığı da kastedilerek söz oynu yapılmaktadır.

1. Sûz-ı dil, Şeh-nâz

Sûz-ı dil, Türk müziğinde bir şed makamdır. Tahmînen Abdülhalim Ağa'nın ihtirâi ve 180 seneliktir. Şeh-nâz ise Türk müziğinin en eski ve mürekkep makamlarındandır. Güzel ve karakteristik bir makâm olup hicaz-kârın daha yumuşağıdır.

Makam isimlerinin gerçek anlamları da kast edilerek oyun yapılmış; ihâm-ı tenâsüp” ile anlam kuvvetlendirilmiştir:

Evc-i felege çıksa nola sÛz-ı dil-i zâr

‘ Arz itdi o şeh bezmde şeh-nâz-ı maḥabbet (G27/6)

“Şeh-nâz” bir beyitte de “bûselik” ve “râst” makamları ile birlikte kullanılmıştır⁵⁰.

2. Bûselik

Türk müziğinin iki numaralı basit makamı ve garb müziğindeki “mineur”un mukâbili. Pûselik beşlisi ve hicâz dörtlüsünden ibâret olan bu makam, en eski makamlardandır.

Sevgili “bûselik makâmında” suskun, nefesi bağlanmış olarak tasvîr edilirlen aynı zamânda “bûse” de kast edilerek sevgili ile âşık

⁴⁸ Bkz:G31/7.

⁴⁹ Bkz:G166/1.

⁵⁰ Bkz:G230/2.

‘ Aceb Fârâbdan mı mûsikîyi eyledi taḥṣîl

Maḳâm-ı bûselikde ‘ âşıka dem-bestedir ol şûḥ (G53/6)

3. Râst

Türk müziğinin en eski makamlarındandır. 4 numaralı basit makam olan râst, râst beşlisi ile râst dörtlüsünden müteşekkildir.

Aşağıdaki beyitte “O şeh-i nâza doğrudan arz-ı niyâz edelim.” denirken “râst”, “şeh-nâz”, “bûselik” ve “ney” arasındaki tenâsüp ile beyitte bir “mûsikî” örgüsü kurulmuştur.

Râstdan ol şeh-i nâza kılalım ‘ arz-ı niyâz

Bûse-i la‘ l-i lebe ney gibi âgâz idelim (G230/2)

Bu misâlde de “râst” “doğrudan” anlamıyla kullanılmış, fakat kast edilmeyen (makam) anlamıyla “Fârâbî” ve “nağme” arasında ilgi kurularak “ihâm-ı tenâsüp” yapılmıştır:

.....

Ḥidmete bel bağlamışdır şâh iken Maṣṣûr gibi

Nükte-i Fârâba râstdır nağme-i üstâd-ı ney (XXVIII/3)

4. Ḥüseynî

Türk müziğinin altı numaralı basit makamıdır, en eski makamlardandır.

Her üç kullanımında da “ḥüseynîye çıkarmak” şekliyle zikredilmektedir:

Ḥüseynîye çıkarmış ol perî-rû cemle züvvârı

Tamâmıyla cemâ‘ at meclis-i ṭanbûra dönmüşdür (Kt53/2)⁵¹

⁵¹ Ayrıca, bkz: G139/6, G289/4.

D. MÜSİKÎ ÂLETLERİ

1. Çeng

Kânûna benzer, dik tutularak çalınır bir çeşit saz.

Şehzâde Celâlî'd-din'in sünnetini tebrik için yazılan kasidede bu sevinçli olay vesîlesiyle "ney, def, çeng ve rebâb"ın cihânî pür-šanîn ettiği söylenmektedir⁵². Gönül, çemen-zâr-ı maḥabbetde "çeng ü rebâb" istemektedir⁵³. Kişiden, "rebâb-ı ceng-âsâ" aşk âdâbının mazharı olması istenmektedir⁵⁴. Ehl-i zühd, neyin sesini duymadan; "çeng ü rebâb"ı görmeden Mevlânâ sırrına vâkıf olmaz⁵⁵. "Çeng ü rebâb"ı olmasa meclisin zevki olmaz⁵⁶.

"Çeng" ayrıca bir beyitte de "muṭrib" ile birlikte kullanılmıştır⁵⁷.

2. Dâire/ Def⁵⁸

Def, zilli ve pullu bir çembere gerilmiş deriden ibâret bir çalgıdır. Dâire "def" ile aynı anlama gelmekte veya "zilli tef" diye tanımlanmaktadır.

Sevgili, elinde "dâire" ile raks edip gönülleri mesrûr kılmıştır:

Nevâziş eyleyüp 'uşşâka meclisde o meh-pâre

Elinde dâire raḡş itdi kıldı dilleri mesrûr (G96/5)

Genç yaşlı, elde "def ü ṭanbûr" terennüm eylemektedir⁵⁹. "Nây ile def", bendegân-ı Mevlevîye şevk-i diger vermektedir⁶⁰. Def, cezbe-i uşşâka bir âlettir; şevk u muḥabbetle çalınır⁶¹. Ashâb-ı 'îş u nûş onun hey'etini deḡiştirmiştir; fâsık u âvâre def dâire şeklinde olmuştur⁶². Bir zamân tekkelerden çıkmaz iken fiska düşmüştür; mekkâre def şimdilerde mey-hânelerde devr eder⁶³.

⁵² Bkz:K16/15.

⁵³ Bkz:G86/4.

⁵⁴ Bkz:G206/6.

⁵⁵ Bkz:G246/5.

⁵⁶ Bkz:G286/1.

⁵⁷ Bkz:G18/3.

⁵⁸ Divândaki 175. gazel (10 beyit) "-âre" kâfiyesi ve "def" redifiyle yazılmıştır.

⁵⁹ Bkz:G96/7.

⁶⁰ Bkz:G173/7.

⁶¹ Bkz:G175/1.

⁶² Bkz:G175/2.

⁶³ Bkz:G175/3.

Ancak akıl ehlinin anlayabileceği bir hâl olmak üzere; halk-ı âlem gibi çarpık, eğri tabiatlı olmuştur⁶⁴. Güyâ pervâsız âşıklar gibi zî-rûhtur; bir meh-pâre görse, kendini bin pâre eyler⁶⁵. Sûreti cansız iken mahbûb için efgân eder; güzeller meclisinde sad-pâre olsa buna şaşılmamalıdır⁶⁶. Aşk ehlinin kesret-i tevhidinde çalışırken, bilakis fısk u fücûrun izhârına başlamıştır⁶⁷. Neyden geçip şanbûr u kemâna ilticâ etmiş, merkezini terk eyleyerek agyâra yâr olmuştur⁶⁸. Fâzıl gibi Mevlânâ dergâhında neyle dem-sâz olunmalıdır; “def”, ehl-i ‘aşkı nükte-i esrâra mahrem etmez⁶⁹. Çâresiz “def”, davula benzeyemez⁷⁰. “Def ü sâz”, sâki-i rakkâs varken meydânda rintler meclisinde zerrece temkîn olmaz⁷¹. Ayrıca “def” bir beyitte de “çeng” ile birlikte kullanılmıştır⁷².

3. Dühül

“Dühül”, davul demektir.

Bi-çâre def, “dühül-i pür-âvâz”a mânend olamaz⁷³.

4. Kânûn

Sevgili “ney ü kânûn”da her besteye vâbestedir⁷⁴. Bir rubâide de “hâlden anlayanın bulunmaması” karinesiyle zikredilmektedir:

Sâzına ‘aşrın muvâfık piş-rev uydurmadım
Bildigim kânûnı dinler yâr u yâver bulmadım
Mûsîkiyi itmedim ta’ lîm alafranga henüz
Hâle vâkıf sâzımı anlar şinâver bulmadım (R12)

⁶⁴ Bkz:G175/4.

⁶⁵ Bkz:G175/5.

⁶⁶ Bkz:G175/6.

⁶⁷ Bkz:G175/7.

⁶⁸ Bkz:G175/8.

⁶⁹ Bkz:G175/9.

⁷⁰ Bkz:G175/10.

⁷¹ Bkz:G249/3.

⁷² Bkz:K16/15.

⁷³ Bkz:G175/10.

⁷⁴ Bkz:G53/7.

5. Kemân

Erbâb-ı ‘işret, “kemân u sâz” ile zevk-yâb olmaz⁷⁵. Ney, ne “tanbûr u kemân”a ne de sadâ-yı bülbüle benzer⁷⁶.

Kemân ayrıca, bir beyitte “mutrib”⁷⁷ ve bir beyitte de “def”⁷⁸ ile birlikte zikredilmiştir.

6. Kudûm

Türk müziğine mahsus vurma âletlerindendir. En çok Mevlevî-hânelerde kullanılır. Kelimenin “uzak yoldan gelmek, ayak basmak” anlamları sezdirilerek oyun da yapılır.

Dervîşân, “kudûm-ı şevk”le her dem semâ‘ etmektedir⁷⁹.

7. Nây, Ney⁸⁰

Fâzıl, Safvetî Paşa’nın riyâseti için (11. kasîde) kasîdeyi “ney-i hâme”siyle sebt etmiştir⁸¹. Bülbüller, “ney” gibi sabah akşam dem çekmektedir⁸². “Ney”, her dem âşıkî isyânkârlıktan uzaklaştırır; onun için Yaratıcının adıyla “âh-ı Mevlânâ” çeker⁸³. Âşık için mûriş-i ‘aşk u maḥabbet “nâle-i ney”dir⁸⁴. Ne hikmettir ki, “nây-ı istiğnâ” nâle etmez dem çıkarmaz⁸⁵. “Ney”le, sine-i sûzânda dâğ açılmaktadır⁸⁶. Şâir kendine hitâben; “Dergâh-ı Mevlânâyâ dâhil olup muḥibbâna dem-â-dem ney gibi ezkârını dinlet.” demektedir⁸⁷. Ney, çok yücedir; onun kadri aşağı zannedilmemelidir⁸⁸. “Nây-ı Mevlevî” gülşen-i ‘aşk içre bülbül gibidir⁸⁹. Mey-i dûşîneden maḥmûr olmasaydı, “sâz u ney”le bezm-i ‘âlemde nice demler sürerdi⁹⁰.

⁷⁵ Bkz:G77/4.

⁷⁶ Bkz:G298/4.

⁷⁷ Bkz:G91/4.

⁷⁸ Bkz:G175/8.

⁷⁹ Bkz:T42/7.

⁸⁰ Dîvândaki 298. gazel (7 beyit) “-â-yı” kâfiyesi ve “ney” redifiyle yazmıştır.

⁸¹ Bkz:K11/10.

⁸² Bkz:T53/6.

⁸³ Bkz:G1/4.

⁸⁴ Bkz:G5/1.

⁸⁵ Bkz:G14/7.

⁸⁶ Bkz:G20/7.

⁸⁷ Bkz:G29/5.

⁸⁸ Bkz:G32/7.

⁸⁹ Bkz:G43/7.

⁹⁰ Bkz:G66/4.

“Hâme-i nây-ı hüner”, Fâzılî irşat eder⁹¹. Der-i Monlâda, sırr-ı vahdet “ney”den doldu⁹². Fâzıl vâkıf-ı esrâr olunca “ney”le ülfet etmiştir⁹³. Hâcenin mahfil-i dergâha pervâsızca çıkması uygun görülmemektedir; zirâ onun Fâzıl gibi “ney”le nispeti yoktur⁹⁴. “Sadâ-yı ney”, her bir sîne-i sûzânededen çıkmaz⁹⁵. Fâzıl, Celâlû’d-dîn-i Rûma intisâb etmek için sînesinde “misâl-i ney” nice bin dâğ açmıştır⁹⁶. “Nây”, ifşâ-yı râz ettiği için ayıplanmamalıdır⁹⁷. Âşıkın, “ney” gibi âh u enîn-i ‘aşkı bitmez⁹⁸. “Nây-ı pür-şadâ” gülşende bülbüle karşı gelmiştir⁹⁹. Bezm-i ‘aşk, ney ü demle şu‘lelenmiştir¹⁰⁰. Fâzıl, “ney” gibi dem çekdiğinde âhı çarha dek çıkmaktadır¹⁰¹. “Sadâ-yı ney”, mest edicidir. “Nidâ-yı ney” bir demde gönüldeki gamı mahv eylemiştir¹⁰². İrfân sırrını Mescid-i Aqsâ’nın imamından almıştır. Gülistân-ı safâdan ‘âleme “hevâ-yı ney” esmiştir¹⁰³. “Gidâ-yı ney”, tûtî gibi hâlka şeker güftâr ider¹⁰⁴. Şem‘-i vücûdî sûziş-i ‘aşk-ı Hudâ ile yanar; “hûy u hây-ı ney” güneş gibi, kıyâmete kadar sönmez¹⁰⁵. Zahidin gözü, “kıble-nümâ-yı ney”in hangi semti gösterdiğini görmez¹⁰⁶. “Nevâ-yı ney” erince âşıklar âlem-i hayrette kalır¹⁰⁷. “Sadâ-yı ney” kulağa girince zikr-i hû duyulmaktadır¹⁰⁸. “Nây-ı Mevlânâ” gibi hüccet olmaz¹⁰⁹. Fâzıl, “neyzen-i mahfil”ini mesken edinmiştir¹¹⁰. Âşık için kulkül-i mînâ-yı şahbâ, “nâle-i ney”dir¹¹¹. Âşık bu maqâmı gösteren mey-hânede “ney”dir¹¹². “Ney” ile hem-dem olan ehl-i dile dâstân lâzımdır¹¹³. “Feryâd-ı ney”, Hâzret-i Monlâ-yı Rûma bende olan için muteberdir¹¹⁴.

XXVIII. tahmîsin ilk iki bendini “ney”in evsâfını ve encâmını vermesi bakımından aynen zikrediyoruz:

-
- ⁹¹ Bkz:G68/7.
⁹² Bkz:G97/5.
⁹³ Bkz:G98/5.
⁹⁴ Bkz:G100/9.
⁹⁵ Bkz:G122/1.
⁹⁶ Bkz:G144/7.
⁹⁷ Bkz:G164/2.
⁹⁸ Bkz:G164/4.
⁹⁹ Bkz:G180/6.
¹⁰⁰ Bkz:G181/5.
¹⁰¹ Bkz:G188/7.
¹⁰² Bkz:G298/1.
¹⁰³ Bkz:G298/2.
¹⁰⁴ Bkz:G298/3.
¹⁰⁵ Bkz:G298/5.
¹⁰⁶ Bkz:G298/6.
¹⁰⁷ Bkz:G298/7.
¹⁰⁸ Bkz:G304/4.
¹⁰⁹ Bkz:G309/5.
¹¹⁰ Bkz:G312/5.
¹¹¹ Bkz:ThXVIII/1.
¹¹² Bkz:Th XVIII/2.
¹¹³ Bkz:ThXXII/1.
¹¹⁴ Bkz:ThXXVIII/5.

Tâli' in yâver ise eyler seni irşâd-ı ney
 Hâzret-i Hâyardan aldı himmet ü imdâd-ı ney
 Vâkıf-ı esrârdır çok mı olursa şâd-ı ney
 Şanma zâhid nâliş-i bi-hüdedir feryâd-ı ney
 'Aşk ta'lim itmege ehl-i dile mu' tād-ı ney (ThXXVIII/1)

Kendü kendin tâlib-i gayra hemân ifrâğ idüp
 Menzilinden irdi düşmüş terk-i râğ ü dâğ idüp
 Bezm-i ehl-i dilde kıadr ü i' tibârdan şâğ idüp
 Hânçer-i hâsretle yer yer sinesin pür-dâğ idüp
 Derd ile kûyunda sırr-ı herçi-bâd-âbâd-ı ney (ThXXVIII/2)

“Ney”, ayrıca def¹¹⁵, kudûm¹¹⁶, kânûn¹¹⁷, rebâb¹¹⁸, kemân¹¹⁹,
 tanbûr¹²⁰, muṭrib¹²¹, nağme¹²², nevâ¹²³, âheng¹²⁴, elhân¹²⁵; hüseyinî¹²⁶,
 râst¹²⁷ gibi ilgili unsurlarla birlikte zikredilebildiği gibi Mevlevî oluşu
 (Mevlevîliğin sembolü; Mevlânâ ile alâkalı oluşu)¹²⁸, sırrı ifşâsı¹²⁹ ve
 feryâd etmesi¹³⁰ özellikleriyle de ele alınmaktadır.

8. Rebâb

Gövdesi hindistancevizi kabağundan yapılmış bir çeşit kemânçedir.

Dîvândaki 7 kullanımından 6'sı “çeng” ile birlikte dir¹³¹. Bir kullanımı da “nây” ile aynı rubâidedir¹³².

¹¹⁵ Bkz:K16/15, G173/7, G175/8, G175/9.

¹¹⁶ Bkz:T42/7.

¹¹⁷ Bkz:G53/7.

¹¹⁸ Bkz:G206/6, G246/5, R9.

¹¹⁹ Bkz:G298/4.

¹²⁰ Bkz:ThXXVIII/4.

¹²¹ Bkz:G302/8, ThXXIV/5, Kt80/2.

¹²² Bkz:ThXXVIII/3.

¹²³ Bkz:G58/5, G124/2, G158/9, G187/7.

¹²⁴ Bkz:G133/7.

¹²⁵ Bkz:G166/1.

¹²⁶ Bkz:G139/6.

¹²⁷ Bkz:G230/2.

¹²⁸ Bkz:G213/7, G239/7, G243/7, G249/7, G288/6.

¹²⁹ Bkz:G225/5.

¹³⁰ Bkz:G226/5.

¹³¹ Bkz:K16/15, G86/4, G206/6, G246/5, G286/1.

¹³² Bkz:R9.

9. Sâz

Şehzâde Celâlü'd-dîn'in sünnetinde "sâzende-gân" ile terennüm-sâz cihâna velvele vermiştir¹³³. Hamiyet çenginin çalgıcısı âlemde yalnız kalmıştır; irtikâb (kötü bir iş işleme, rüşvet yeme) "sâz-ı pür-âvâz-ı câh u haşmet" olmuştur¹³⁴. Sâha vü şah-ı Kâğıd-hânedede temkîn olmaz; kimi sâz ile mecbûr kimi işrettedir¹³⁵.

"Sâz"; "ney"¹³⁶, "kemân"¹³⁷, "nağme"¹³⁸, "tarab"¹³⁹, "def"¹⁴⁰, "kânûn ve mûsiki"¹⁴¹ gibi ilgili unsurlarala birlikte de zikredilmektedir.

10. Tanbûr

Bir bentte "ney" ile "tanbûr" kıyaslanmakta ve neyin müttekâmilliği ortaya konmaktadır:

Câhilânîñ sözine gûş urmadı tanbûr-veş
 Çehre-i ehl-i riyâyı görmedi tanbûr-veş
 Meclis-i nâ-ķâbil içre tûrmadı tanbûr-veş
 Mûsikîde kimse gûşın burmadı tanbûr-veş
 Kıl ķadar itmez ķaţâyı mü-şikâf âzâd-ı ney (ThXXVIII/4)

Bir beyitte de cemâat "meclis-i tanbûr"a dönmüş olarak vâsfedilir:
 Hüseyniye çıkarmış ol peri-rû cemle züvvârı
 Tamâmıyla cemâ'at meclis-i tanbûra dönmüşdür (Kt53/2)

Bunlara ilâveten bir beyitte "def"¹⁴² ve iki beyitte de "kemân"¹⁴³ ile birlikte zikredilmektedir:

¹³³ Bkz:K16/15.

¹³⁴ Bkz:G18/3.

¹³⁵ Bkz:G249/4.

¹³⁶ Bkz:G66/4.

¹³⁷ Bkz:G77/4.

¹³⁸ Bkz:G171/8.

¹³⁹ Bkz:G204/3, G241/5.

¹⁴⁰ Bkz:G249/3.

¹⁴¹ Bkz:R12.

¹⁴² Bkz:G96/7.

¹⁴³ Bkz:G175/8, G298/4.

IX. BİRTAKIM KIYMET ÖĞELERİ VE BAZI SÜS UNSURLARI

Başlık, sadece “süslenme” yahut, “kıymetli madenler ve taşlar” gibi daha belirleyici olabileceksen böyle bir isimlendirmeye gitmemizin birkaç sebebi var:

- a. “Mâdenler” in büyük bir kısmı “kıymetli taş” niteliğindedir.
- b. Maddî değerleri yüksek olmasa da “erzîz, pûlâd ve mis” gibi mâdenlerin de kendilerine özgü kıymetleri vardır.
- c. Mâdenler dışındaki “kıymet” öğelerinin zikredilmesi için en uygun yerin burası olduğunu düşündük.
- d. “Kıymetli madenler” ve “süs” arasındaki kuvvetli râbitayı göz ardı etmek istemedik.

Bu gerekçelerle yaptığımız tasnifin ilk bölümünde kıymet öğelerini değerlendirdik. İkinci kısımda süs unsurlarından “sürme”yi, bazı süs eşyalarını ve güzel kokuları ele aldık.

BİRTAKIM KIYMET ÖĞELERİ

A. GENEL İFÂDELER

(Genc , gencine, şervet, mâl/mal, pul)

1. Genc , gencine

Fâzıl, Sultân Abdülazîz’in cülûsu için yazdığı kasîde için “Kalem, bu genc-i irfânı tahrîre muvaffak oldu.” demektedir¹. Sultân Abdülazîz’in asrında “der-i gencine-i ‘irfân” açılmıştır².

“Miftâh-ı genc-i sırr-ı pâk-i Hâlık-ı Ekvân”, Mevlânâ Hazretleri’dir³.

¹ Bkz:K2/1.

² Bkz:K2/27.

³ Bkz:K17/20.

Safvetî Paşa'nın riyâseti için yazılan târîhlerden birinin bir mısraı "biñ genc-i merâm" olmuştur⁴. Vezîr Hüsâmüddîn Efendi, "gencîne-i 'ilm ü ma'ârif" olarak vafedilir⁵. Ziyâ Bey (Paşa), 'irfân u hikmet ile dopdolu bir "gencîne"dir⁶. İrfân Bey, "nev-gencîne-i devlet"te 'âlî müsteşâr olmuştur⁷. Ahmed Efendi, "meclis-i gencîne"ye reis olmuştur⁸. Mehmed Paşa'nın zâtı gerçek mânâda bir "gencîne"dir⁹.

Fâzıl'ın sözü "sîm ü zer", "envâ'-ı gevher" ve "genc ü mâl" gibidir¹⁰. Rüşvetçilik (bu devirde) "tılsım-ı genc ü ğinâ vü şervet" olmuştur¹¹. Nice "genc-i ma'rifet" dillerde mahv olup gitmiştir¹². Künc-i dil, dâimâ "genc-i tevekkül" ile doludur¹³. Cömertlik başka bir şeydir, "ġinâ vü mâl" ile olmaz; luğf u ihsân eylemek "gencîne"ye mahsûs değildir¹⁴. Cimrilik edildiği taktirde mal ve servet beş para etmez (kıymetsizdir); akıllı insân için "gencîne-i dünyâ"dan maksat ihsânda bulunmaktır¹⁵. Akıllı kişi, övünerek cihân "gencîne"sine sırtını dayamaz¹⁶. Akıllı ve olgun insânlar mal için gam çekmez; bilen için dünyâda güzel bir ad (bırakmak) "gencîne"dir¹⁷. "Hisse-yâb-ı genc-i Karûn" olanların halleri seyredilsin; öbür tarafa bu dünyâdan (bir) post u seccâde götür(e)mezler¹⁸.

2. Servet

Sultân Abdülazîz, "mâl u servet"in artırılması için çalışmıştır¹⁹. Seyyid Efendi, hayrâta himmet eyleyip "mâl u servet"e önem vermemiştir²⁰.

Fâzıl bir na'ında "Benim zenb ü günehten özge mâl ü şervetim yokdır." diyerek Peygamber Efendimiz'den şefaât istemektedir²¹.

⁴ Bkz:K10/17.

⁵ Bkz:T19/3.

⁶ Bkz:T48/6.

⁷ Bkz:T74/2, T115/1.

⁸ Bkz:T114/2.

⁹ Bkz:T420/5.

¹⁰ Bkz:G11/6.

¹¹ Bkz:G18/1.

¹² Bkz:G99/5.

¹³ Bkz:G124/6.

¹⁴ Bkz:G144/4.

¹⁵ Bkz:G151/6.

¹⁶ Bkz:G265/4.

¹⁷ Bkz:G276/2.

¹⁸ Bkz:G276/5.

¹⁹ Bkz:T34/3.

²⁰ Bkz:T413/3.

²¹ Bkz:G297/3.

Der-i Monlâ-yı Rûma kulluk arzından özge iki cihânda “devlet ü şervet” olmaz²².

Güzel ad kazanmak, iyi anılmak; kadr ü şân “servet ü câh” ile vücûda gelmez²³. Âlem-i ma‘nâda hiç “uyku ve şervet” görmezler; mal (kazanma) hırsına düşmüş bahtsızların hâli böyledir²⁴. Gerek a‘lâ gerek ednâ (herkes) “tama‘ u şervet”e düşmüştür²⁵. Zengin kişiler, genellikle kîmyâ derdine düşüp “ehl-i şervet”ken dirhem ü dînâra harîs olur²⁶. “Mâl ü câh u şervet” kazanma hayâli fâyda vermez²⁷. Âlemde, “mürüvvet, şervet” kimseye mîras kalmış değildir²⁸. Güzel bir nâm isteyen kişi “harîs-i servet” olmamalıdır²⁹. Eğer, “ehl-i şervet”te elmâsa rağbet olmasa elmâsın böyle emsâlsiz bir kıymeti olmazdı³⁰. “Aql u şervet” maşûda ermek için yeterli değildir; ikbâl ü tecelli kişinin isti‘dâdına bakmaz³¹. Cihân, sefâhatle gösterişe o kadar düşmüştür ki nice “aşhâb-ı şervet” hânesiz, ser-mâyesiz kalmıştır³². Âşık için yârî olmadıkça “servet”in bir anlamı yoktur³³.

“Servet”, iki beyitte “genc/ gencine” ile birlikte kullanılmıştır³⁴.

3. Mâl/ Mal

Ahâlî, Sultân Abdülazîz’in devleti uğruna “mâl”ını mülkünü cân-siperâne fedâ eyler³⁵.

Şun‘ullâh Efendi “mâl ü emlâke” i‘tibâr ü rağbeti olmayan biridir³⁶. Reşîd Paşa, vefâtıyla bütün “mâl ü câhı” terk edip hâk-i ifnâya girmiştir³⁷. Mahmûd Paşa, ikâmete me‘mûr iken “fedâ-yı mâl ü cân” etmiştir³⁸.

²² Bkz:ThVII/5.

²³ Bkz:G37/3.

²⁴ Bkz:G39/3.

²⁵ Bkz:G114/3.

²⁶ Bkz:G146/6.

²⁷ Bkz:G184/3.

²⁸ Bkz:G191/4.

²⁹ Bkz:G194/2.

³⁰ Bkz:G275/4.

³¹ Bkz:Kt19/1.

³² Bkz:Kt31/1.

³³ Bkz:R30.

³⁴ Bkz:G18/1, G151/6.

³⁵ Bkz:T8/30.

³⁶ Bkz:T402/4.

³⁷ Bkz:T406/4.

³⁸ Bkz:T437/1.

Ahbâbdan ayrılmak gönlü o kadar üzmüştür ki, “mâl-i Kârûn” bile bir şey ifade etmez³⁹. Kişi, şâh olsa dahi “mâl ü mülk-i dünyâ” ile övünmemelidir⁴⁰. Âşıklar, “mâl” için kâr ehline ihtiyâç arz etmezler⁴¹. Kişi, “mâl-i Kârûna” mâlik olsa dahi büyükenmemelidir⁴². “Mâl-i zamân” eflâke dek dîvâr u sed çekmiştir⁴³. Kötü huylular, dâimâ “imsâk-i mâl”a çalışır⁴⁴. Âlemde biriktirilen “mâl” ile övünülmemelidir; (biriken mâl) su gibi mecrâsında bir vardır, bir yoktur⁴⁵. Ehl-i şâma, bâr-ı girân-ı dehri “mâl” için çeker⁴⁶. Bu cihânın “mâl ü câh”ı kimsede karâr etmez⁴⁷. Geliri olan kadına meyledilmemelidir, zîrâ onun “mâl”ında fayda ve meymenet olmaz⁴⁸. Vâ’ iz-i hod-bîn⁴⁹, meye bin kere tövbe eder ama; “mâl-i vakf”a eli erse onu yer⁵⁰. Zamâne halkı yalanı “re’s-i mâl” addetmektedir⁵¹. Cihânın “mâl u iqbâl”iyle sarhoş olunmamalıdır⁵². Kâmil kişi, bu dünyânın “mâl ü câh”ını bir pula almaz. (/Bu cihânın mâl u câhı beş para etmez.)⁵³ Kişi “mâl-i hülyâ”ya düşüp rezil olmamalıdır⁵⁴. İnsanlık hamurunun (insanlığın esâsının) ne olduğunu anlamak istersen; “mâl u câh”a kapılma, kibirlenip gönül kırma⁵⁵. “Harîs-i mal” olan derd-i şâma’dan kurtulamaz⁵⁶. İnsan ölünce “bî-mâl ü bî-evlâd” kalır⁵⁷. “Mâl”dan en fazla zarar gören âşıktır⁵⁸. Kişi, “mâl-i Kârûn” a sâhip olsa bile bunu hayır işlemek ve (hayrına) yemek yedirmek sûretiyle ihsânda bulunmak için kullanmazsa malı ona fayda sağlamaz⁵⁹. Cimri, “mâl-i Kârûn” a sâhip olsa yemez içmez; cihânın râhatını görmez, ömrü rezillik içinde geçer⁶⁰.

³⁹ Bkz:G5/2.

⁴⁰ Bkz:G26/5.

⁴¹ Bkz:G38/5.

⁴² Bkz:G55/3.

⁴³ Bkz:G57/4.

⁴⁴ Bkz:G61/2.

⁴⁵ Bkz:G67/4.

⁴⁶ Bkz:G76/3.

⁴⁷ Bkz:G88/1.

⁴⁸ Bkz:G116/4.

⁴⁹ “Hod-bîn” aslen “kendini gören” anlamındadır. “Kendini gör” deyimi ise “Kendine bak; elin gözünde çöp arayacağına kendi gözündeki merteği gör.” anlamında kullanılmıştır. (Mehmet Çavuşoğlu, “Divanlar Arasında”, Kitabevi yay. İst. 2003, sf. 46.)

⁵⁰ Bkz:G134/7.

⁵¹ Bkz:G191/3.

⁵² Bkz:G203/6.

⁵³ Bkz:G203/7.

⁵⁴ Bkz:G256/8.

⁵⁵ Bkz:G265/3.

⁵⁶ Bkz:G276/1.

⁵⁷ Bkz:G276/6.

⁵⁸ Bkz:ThXXXIII/2.

⁵⁹ Bkz:Kt23/1.

⁶⁰ Bkz:Kt29/2.

Cömert diye helâlinen “mâl” sarfedene denir; hiç el açıklığıyla zâlimin nâmı Hâtem olur mu?⁶¹ Kalender-meşreb, “mâl-i hulyâ”yı kâle almaz⁶². Köpek karakterli, ham zâhid (elindeki) bunca malı (boşu boşuna) harcamıştır⁶³. Sevgilinin rûyundaki anber kokulu beninden daha ağır “mal”ı (daha büyük kozu) yoktur⁶⁴.

“Mâl” ayrıca “şervet”⁶⁵ ve “genc/ gencîne”⁶⁶ gibi ilgili sözcüklerle birlikte de kullanılmaktadır.

4. Pul

“Para”, anlamına gelen “pul” bir diğer kıymet unsurudur.

Bilgin kişi, zer ü cevherin Yûsuf Kâmil Paşa’nın yanında bir “pul”a değemeyeceğini bilir⁶⁷.

Re’y-i ehl-i hîred, vaizin eylediği pend ü nasihat gibidir; kimse bir “pul”a almaz⁶⁸. Gönül, aşk pazarında bir “pul”a değmemektedir⁶⁹. Rakîbe uyup ona arkadaş olanın haysiyyeti, gönül ehlinin meclisinde “bir pul”a değmez⁷⁰. İflâs, yılan zehri gibi halka yayılmıştır; dünyâda nakdden bir “pul”ca eser kalmamıştır⁷¹. Zamânın zâhitleri, riyâ ehlini inkar edenler için “bir pul” dahi etmez:

Almayuz bir pula zühhâd-ı zamânîñ hâlin

Münkir-i ehl-i riyâ kim didiler işte biziz (G124/3)

“Pul” birer beyitte “gencine”⁷² ve “mâl”⁷³ ile birlikte irâd edilmiştir.

⁶¹ Bkz:Kt38/2.

⁶² Bkz:Kt76/1.

⁶³ Bkz:R25.

⁶⁴ Bkz:R34.

⁶⁵ Bkz:T34/3, T413/3, G39/3, G191/4, G297/3.

⁶⁶ Bkz:G11/6, G144/4, G151/6, G276/2.

⁶⁷ Bkz:K12/15.

⁶⁸ Bkz:G82/4.

⁶⁹ Bkz:G117/4.

⁷⁰ Bkz:G200/4.

⁷¹ Bkz:G264/2.

⁷² Bkz:G151/6.

⁷³ Bkz:G203/7.

B. MEHEKK

“Mehekk”, altın veyâ gümüşün ayarını anlamaya yarayan taştır. Dîvân’da yalnızca bir yerde (“mehekk-i imtihân” şekliyle) geçmektedir:

.....
Pûte-i zilletde kâl itdi beni üstâd-ı ‘aşk

Dürr-i şâfiyim mehekk-i imtihân olmaz baña (ThXVI/ 3)

C. ALTIN, GÜMÜŞ, YÂKUT

(zer, zerrin, zeheb; sim; yâkût, şeb-çerâğ)

1. Zer, Zerrin, Zeheb

Mehmet Rüştü Paşa, külçeyi kast etse “jâ-yı zerîn”i “hâliş zer” kılar⁷⁴. Demirci “zer-i hâliş”in ayâr u kıymetini fark etmez⁷⁵. Gazel yazmak “fıkr ü mazmûn-ı zer-efşân”a bağlıdır⁷⁶. Fâzıl, musammat denizindeki gemide “zer-kilk” ile kürek çekmiştir⁷⁷. Yaz mevsiminin “ğonca-i zerrîn”i bir bir açılmıştır⁷⁸. “Sîm ü zer”; her cevherin mâdeni bir değildir⁷⁹.

Sultân Abdülazîz zamânında, âlem pazarında nakitten eser kalmamışken her taraf darp-hâne gibi “zer ü sîm” ile dolmuştur⁸⁰. Şehzâde Sultân Mahmûd Celâlü’-d-dîn’in doğumu münâsebetiyle Sultân Abdülazîz, dünyâyı “zer”le doldurmuştur⁸¹. Travnikteki câmii için “sîm ü zer” sarf edilmiştir⁸². Altunîzâde Câmii için “sîm ü zer” fedâ edilmiştir⁸³. Sultân Abdülazîz yaptırdığı çeşme için “sîm ü zer” sarf etmiştir⁸⁴.

⁷⁴ Bkz:K3/12.

⁷⁵ Bkz:K3/13.

⁷⁶ Bkz:K7/46.

⁷⁷ Bkz:K8/35.

⁷⁸ Bkz:K9/3.

⁷⁹ Bkz:K18/8.

⁸⁰ Bkz:T8/21.

⁸¹ Bkz:T34/4.

⁸² Bkz:T42/5.

⁸³ Bkz:T44/4.

⁸⁴ Bkz:T54/7.

Fâzıl, bazı târihleri “kilk-i zer”le yazmaktadır⁸⁵. Hasîb Paşa, “zer-i hâlis” kıymetindedir⁸⁶. Târih, kalemden “gevher ü zer” ile akmıştır⁸⁷. Fâzıl, nasbın târihini “zer ü cevher” ile donatmıştır⁸⁸.

Âşık, aşkın sırrını gönül potasında “zer-i saf” etmiştir; ona bu âlemde bakır ve kalay ile kâr olmaz⁸⁹. Kubbe-i minâ-yı istîgnâ, muraşsa‘ “tâc-ı zer”dir⁹⁰. Fâzıl’ın sözü, “sîm ü zer, envâ‘-ı gevher; genc ü mâl” niteliğindedir⁹¹. Sevgilinin lütuf ve ihsânı önceleri çoktur; cimriliği yoktur, ama “sîm ü zeheb” peydâ etmemektedir⁹². Sevgilinin “zûlf ü hâl ü ruh”u, “tâc-ı zerrîn-i mücevher”dir⁹³. Halka-i tevhit, bir pûte “hâliş sîm ü zer”dir⁹⁴; başta “tâc-ı zer”dir⁹⁵. Kilk-i garrâ-yı hüner, “zer” gibi tevârûş (mirâsa konma, birinden diğerine irsen geçme) etmez⁹⁶. Ehl-i şıdk u dânişi nâdândan sormaya gerek yoktur; “zer-i hâliş”le erzîz, seng-i cevherden hüveydâdır⁹⁷. Çirkin bir kıptînin bunca mülkü zabt etmesi revâ değildir; şeh-i devrân olan “zerrîn” efserden hüveydâdır⁹⁸. Ay yüzlü sevgilinin, ne zerle aldanması ne de sözle kan(dırıl)ması mümkündür⁹⁹. “Keşret-i zer”le tamah-kâra cömertlik gelmez¹⁰⁰. Maymun iştahlı kişiler boş yere “câme-i zerdûz”a düşer; zirâ âlemde libâs şöret ve şana sebep olmaz¹⁰¹. “Sikke-i sîm ü zer”in ismi vardır ancak cismi yoktur¹⁰². Lâle şeklindeki “zerrîn-kağeh” bâğda devr eyledikçe; bezme revnak, rintlerin gönlüne neşe vermemesi mümkün değildir¹⁰³.

Münkir ve âşığın karışması, bir araya gelmesi muhabbetten değildir; potada erzîzin zerle irtibât eylememesi imkânsızdır¹⁰⁴. Rağbet (muteber olan) kişiliğe, karakteredir; altın işlemeli mindere (mala, mülke) değil¹⁰⁵. Vâ‘ız, (mal hırsı yüzünden) “sîm ü zer”in kurbânıdır¹⁰⁶.

⁸⁵ Bkz:T74/5, T115/2.

⁸⁶ Bkz:T84/1.

⁸⁷ Bkz:T144/2.

⁸⁸ Bkz:T161/2.

⁸⁹ Bkz:G4/5.

⁹⁰ Bkz:G2/6.

⁹¹ Bkz:G11/6.

⁹² Bkz:G13/8.

⁹³ Bkz:G49/1.

⁹⁴ Bkz:G54/5.

⁹⁵ Bkz:G54/9.

⁹⁶ Bkz:G68/1.

⁹⁷ Bkz:G85/2.

⁹⁸ Bkz:G85/3.

⁹⁹ Bkz:G92/2.

¹⁰⁰ Bkz:G121/1.

¹⁰¹ Bkz:G128/2.

¹⁰² Bkz:G140/7.

¹⁰³ Bkz:G155/2.

¹⁰⁴ Bkz:G156/2.

¹⁰⁵ Bkz:G156/3.

¹⁰⁶ Bkz:G162/4.

“Zer”, potaya konduğunda sâfiyyeti ortaya çıkar¹⁰⁷. Eczâ-yı emel, “naqd-i zer” ile vücûda gelür¹⁰⁸. Dürr ü güher deryâda fayda vermez olunca, gûyâ kimse rü’yâda “zer ü sîm”i göremez¹⁰⁹. Bir zamânlar “sîm ü zer ü şa‘şa‘a”sı pek çok idi; meğer şimdi Bosna’nın zenginliği iflâsa çıkmış¹¹⁰. Akıl ve bilginin yerini, (onların yerine muteber sayılan) “zer ü sîm” almıştır¹¹¹.

Külâh-ı Mevlevî, iksîr kaynağı gibidir; erzîzi zer eyler geçer¹¹².

Âşıkın kalbi “hâliş zer” gibidir¹¹³. Zâhid-i hârın hâline bakmak abestir; zîrâ kalpazanlarda “zer-i hâlis” kesilmiş sikke olmaz¹¹⁴. Mümin kalbi her şüpheden temizlenmiş “zer-i hâlis” gibidir¹¹⁵. İrfân ve sadâkat cevherinin kıymeti büsbütün düştü; din ve millet bahsi hiç yok, muteber olan “sîm ü zer”dir¹¹⁶. Zamâne halkında ihlâs ve sadâkatten eser yok; çoğunun kalbi “hâlis zer” gibi sâfi değildir¹¹⁷.

Saf olan altın ateşe konsa ebediyen tozlanmaz (değerinden hiçbir şey kaybetmez); âşıkın kalbinin aynası asla lekelenmez. (Âşıkın kalbi zer-i hâlis gibidir.)¹¹⁸

“Zer” ayrıca “pul”¹¹⁹ ve “mâl”¹²⁰ gibi ilgili unsurlarla da kullanılmaktadır.

2. Sîm

Sîm daha çok “sevgilinin güzellik unsurları” arasında sayılabilecek kullanımlarla karşımıza çıkmaktadır. Sevgili “sîmîn-ten”¹²¹dir; “sîne-i sîmîn”¹²², “sîmîn-beden”¹²³, “sîm-ber”¹²⁴, “sîm-endâm”¹²⁵, “sîmîn-sâk”¹²⁶ sevgili ile alakalı olarak zikredilen diğer unsurlardır.

¹⁰⁷ Bkz:G196/3.

¹⁰⁸ Bkz:G211/5.

¹⁰⁹ Bkz:G264/1.

¹¹⁰ Bkz:G280/3.

¹¹¹ Bkz:G282/5.

¹¹² Bkz:ThV/2.

¹¹³ Bkz:Kt52/2.

¹¹⁴ Bkz:Kt56/2.

¹¹⁵ Bkz:Kt57/1.

¹¹⁶ Bkz:Kt59/1.

¹¹⁷ Bkz:Kt74/1.

¹¹⁸ Bkz:R47.

¹¹⁹ Bkz:K12/15.

¹²⁰ Bkz:G184/3, R25.

¹²¹ Bkz:G20/3, G139/1, G155/3, ThXXV/4.

¹²² Bkz:G22/4.

¹²³ Bkz:G37/2, G254/5.

¹²⁴ Bkz:G95/1, G171/3.

¹²⁵ Bkz:G109/4, G158/5, G185/2, G241/5.

¹²⁶ Bkz:G274/2.

Ata “sîm”den gâşiye (at eyerinin altına örtülen sırmalı veyâ şeritli örtü) örterler ama, hayvân o giysinin değerini ne bilsin. (bilmediği için hayvândır)¹²⁷

“Sîm”, bir rubâide de “civa” (gümüş su) anlamındaki “sîm-âb” şekliyle kullanılmaktadır:

Tecelli-i Hüdâ sevķ itmez ise sû-yı iķbâle
 Kişi tedbîr ile vâsıl olur mı şahn-ı âmâle
 Heyûlâ-yı hayâlîñ sırr-ı sim-âbın dilinden sil
 Şaķın âyîne-veş itmeecessüm hâlden hâle (R49)

“Sim” 8 yerde de “zer” ile birlikte kullanılmıştır¹²⁸.

3. Yâkût, Şeb-Çerâğ

La‘l dudaklı sâkî, sâgar ile bâdeyi verirken, bezimde “yâkût-ı rümmân¹²⁹dan” bahsetmek abestir¹³⁰. Yapracağının rengi “yâkût-ı aķmer”(kırmızı yâkût)den latîf olsa da nergise “ahvâl-i nigâh-ı pür-ķumâr”dan fayda olmaz¹³¹. Şâir, kendine hitâben; “Fâzıl, dâimâ Mesnevî’den ders al; sözlerin ‘yâkût-ı seyyâle’ gibi makbûl olsun.” demektedir¹³².

Şeb-çerâğ, “gece parlayan yâkût”tur.

Nasıl ki “şeb-çerâğ-ı vaşl”a hasret-keş olan pervâne ise, gönül ehli de nûr-ı tecelliye her an muntazırdır¹³³. Aşık, haşre-dek “şeb-çerâğ-âsâ” süzân olursa buna şaşılmamalıdır; zîrâ hüsn ü aşk gönülde pervâne gibi devrân eder¹³⁴. Aşık, dâimâ tecellî-zâr-ı ‘aşķiñ mazharıdır; “şeb-çerâğ-ı sırr-ı Hâķ” onun ‘ayne’l- yakîn¹³⁵idir¹³⁶. Bir beyitte de “şeb-çerâğ-ı ‘aşķ” şekliyle kullanılmıştır:

Şem‘-i âlem-tâba gördüm h‘âhiş-i pervâneniñ

Şeb-çerâğ-ı ‘aşķı dilde itdim ol ma‘nâdan aķz (G63/2)

¹²⁷ Bkz:G128/4.

¹²⁸ Bkz:G54/5, G140/7, G162/4, G264/1, G280/3, G282/5, Kt59/1, R25,

¹²⁹ En değerli yâkût; “nar tânesi gibi yâkut” anlamındadır.

¹³⁰ Bkz:G33/6.

¹³¹ Bkz:G283/4.

¹³² Bkz:G310/5.

¹³³ Bkz:G93/3.

¹³⁴ Bkz:G179/3.

¹³⁵ “Gözle ve görerek hâsıl olan yakîn. İlme’l-yakîn, ayne’l-yakîn ve hakke’l-yakîn adı verilen üç yakîn mertebesinden ikincisi. Kalbin, müşâhade yoluyla hakiki vahdeti görmesi.” Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, sf.58.

¹³⁶ Bkz:G218/2.

D. PARALAR

(Ağçe , dirhem ve dînâr)

1. Ağçe

Şeyh, tekkeye gelip türlü yalanlar söylemekte; irfânı “nâr u ağçe” gibi dökmetedir:

Tekyeye her gelene dürlü yalânlar söyler

Nâr u ağçe gibi dökmede ‘ irfânı şeyh (G52/5)

2. Dirhem ve Dînâr

Zengin kişiler, genellikle kîmyâ derdine düşüp “ehl-i şervet”ken dirhem ü dînâra harîs olur:

Kîmyâ derdine ekşer düşüp aşhâb-ı yesâr

Ehl-i şervetken olur dirhem ü dînâra harîş (G146/6)

Kâğıt, bir zamanlar bir iki “dirhem” etmezken şimdi kadr u kıymet bulup ‘ âlemdé mu‘ azzez olmuştur¹³⁷. Dirhem bir beyitte de “zer”le birlikte anılmaktadır:

Hayâl-i cem‘ -i mâl ü câh u şervet fâide virmez

Terâzûda muvâzin zerle dirhem olmasa tevfiğ (G184/3)

¹³⁷ Bkz:G62/3.

E. CEVHER; ELMÂS VE İNCİ

Cevher (elmâs, değerli taş), Gevher (elmâs, cevher, inci), Güher, Mücevher (cevher ile süslenmiş, elmâslı), Elmâs

Sadef (inci kabuğu), Dürr (inci), Dürdâne, Lü'lü,

1. Cevher/ Gevher/ Güher, Mücevher

Peygamber Efendimiz, “cevher-i baħr-i kerâmet”tir¹³⁸. Sultân Abdülazîz, her “cevher”in kadrini bilir; “gevher”in kânı odur¹³⁹. Kibâr-ı devlet içinde Rüşdi Paşa’ya benzeyen bir “cevher” yoktur¹⁴⁰. Âli Paşa’nın her sözü bir “cevher-i yektâ-yı bî-miśl ü bahâ”dır¹⁴¹. Kıbrıslı Muhammed Paşa, “cevher-i ferd-i vükelâ”dır¹⁴². Ömer Paşa, cevher-i kân-ı dirâyetdir¹⁴³. Fâzıl, Osmân Paşa’nın Bosna vâlisi oluşu münâsebetiyle yazdığı kasıdeyi “nazm-ı cevher” olarak vasıflandırır¹⁴⁴. Osmân Paşa, bir “cevher-i akl u zeķâ”dır¹⁴⁵. Yûsuf Kâmil Paşa, devletin eline geçmiş paha biçilmez bir “cevher-i yektâ”dır¹⁴⁶. Mazlûm Beg, “şâ’ir-i yektâ-yı cevher-âşinâ-yı bî-naẓîr”dir¹⁴⁷. Mevlânâ Hazretleri, ulûmun “cevher ü kân”ıdır¹⁴⁸.

Fuâd Paşa, sadâret mesnedine gelmiş bir “güher-bâr”dır¹⁴⁹. ‘Affife ‘Âişe Hanım, “cevher-i ‘âlem-bahâ”dır¹⁵⁰. Fâzıl Paşa’nın oğlu Tâhir İsmâil, “necl-i vâlâ gevher” olarak nitelendirilir¹⁵¹.

Yalnız noktalı harfler hesap edilmek sûretiyle ve “ebced” hesabıyla yazılan târihlere “cevher” adı verilir. Divânda (târiħ-i cevher-dâr, cevherî, târiħ-i mücevher, târiħ-i cevher-dâr , cevherî târiħ, cevherin târiħ, târiħ-i güher, cevher-güne târiħ, mücevher târiħ, güher târiħ vb. adlarla geçen) bu tür târiħlerin sayısı oldukça fazladır¹⁵².

¹³⁸ Bkz:K1/9.

¹³⁹ Bkz:K2/46.

¹⁴⁰ Bkz:K3/10.

¹⁴¹ Bkz:K4/19.

¹⁴² Bkz:K6/7.

¹⁴³ Bkz:K7/27.

¹⁴⁴ Bkz:K8/12.

¹⁴⁵ Bkz:K8/21.

¹⁴⁶ Bkz:K12/13.

¹⁴⁷ Bkz:K13/15.

¹⁴⁸ Bkz:K17/17.

¹⁴⁹ Bkz:T14/5.

¹⁵⁰ Bkz:T408/4.

¹⁵¹ Bkz:T426/1.

¹⁵² Bkz:K4/33, K8/40, K10/17, K11/12, K13/19, T1/5, T14/13, T25/5, T33/8, T40/8, T42/8, T48/14, T49/13 T57/9, T58/4, T64/6, T65/2, T68/5, T71/3, T72/6, T74/5, T77/2, T78/2, T79/2, T85/1, T86/2, T87/2, T88/2, T91/2, T92/1, T101/3, T102/1, T103/2, T110/2, T113/2, T115/2, T116/2, T117/2, T119/2, T131/2, T140/2, T144/2, T147/2, T161/2, T172/2, T175/2, T177/2, T179/2, T185/2, T186/2, T188/2, T189/2, T195/2, T199/2, T200/2, T201/2, T202/2, T203/2, T212, T218, T403/3, T406/6, T408/6, T410/3, T415/5, T428/2, T434/2, T436/2, T438/2, T439/2, T445/2, T448/2, T452, T453.

Târîhler hakkındaki kısma ilginç olması bakımından bir örneği ilâve etmeyi de uygun gördük:

Mücevher sâl-i hicrî mühmel¹⁵³i târih-i rûmîdir (1293)

Murâd Hâna cülûsı hayr ola oldı serir-ârâ (T18/3)

Sevgiliye “gevher-i yekdâne” denilse yeridir¹⁵⁴. Söz az söylenmeli, “nuḡk-ı gevher-bâr” dinletilmelidir¹⁵⁵. Agyâr, ayağının altına “gevher” dökse de sevgili buna kanmamalıdır¹⁵⁶. Hüner ehlinin mâdeni olan kişiden “cevher”ini telef etmemesi istenir¹⁵⁷. Vâsıl-ı kân-ı şabâh, “cevher-i ‘ilm-i ledünnî” değil, âşık-ı sâfi-dilândır¹⁵⁸. Sevgili, cihânda “gevher-i yektâ” gibidir¹⁵⁹. “Halkâ-i tevḡîd”, âşık gönlünde gizli bir “güher”dir¹⁶⁰. Özü temiz olmayan/ hünere mâlik olmayan kişi, sînesinde mücevher nişân olsa bile bununla övünmemelidir¹⁶¹. Pûte, bozulmuş olsa da mâyesi cevherde kalmıştır; zîrâ akıl ehli hâl erbâbını hâl ile idrâk eder¹⁶². “Gevher-i ‘aḡl u dirâyet”ten uzak eblehlere “sübḡa-i mercân-ı faşş-ı dürr-i yektâ” neşe verir¹⁶³. Zâhid-i bî-behre, hakikat sırrını bilmezken göḡe yükselmek için bir “mücevher” merdivenden bahseder¹⁶⁴. “Cevher-i zî-kıymet-i ihlâş” sadece dildedir¹⁶⁵. Her mecliste akrânına tavır yapıp kibreyleyen kişinin yakasında bir “cevher-nişân-ı devlet”i yoktur¹⁶⁶. Âşıkın cismi “cevher-i tevḡîd”e sadef gibidir¹⁶⁷. Ehl-i dil, bir yere gelse ḡazef ile “güher-ḡâr” olmaz¹⁶⁸. Arayan kişi, Fâzıl’ın gönül denizinde “cevher”i bulur¹⁶⁹. Âşık-ı âlüfte-meşreb, “kân-ı dürr ü cevher-i ‘irfân” olmuşken dili feyz-i nîsân istemez¹⁷⁰. Başında tuḡralı “mücevher” tâc u fes olsa da ehl-i câhın ‘izzet ü ikbâline heves edilmemelidir¹⁷¹. Bâde, “cevher-i iksîr-i şafâ-yı dil”dir¹⁷².

¹⁵³ Yalnız noktasız harfler hesap edilerek yazılan târih.

¹⁵⁴ Bkz:G22/6.

¹⁵⁵ Bkz:G29/3.

¹⁵⁶ Bkz:G30/2.

¹⁵⁷ Bkz:G31/3.

¹⁵⁸ Bkz:G43/5.

¹⁵⁹ Bkz:G53/2.

¹⁶⁰ Bkz:G54/7.

¹⁶¹ Bkz:G68/3.

¹⁶² Bkz:G70/4.

¹⁶³ Bkz:G79/4.

¹⁶⁴ Bkz:G91/5.

¹⁶⁵ Bkz:G99/2.

¹⁶⁶ Bkz:G100/3.

¹⁶⁷ Bkz:G108/4.

¹⁶⁸ Bkz:G110/6.

¹⁶⁹ Bkz:G119/7.

¹⁷⁰ Bkz:G126/6.

¹⁷¹ Bkz:G129/1.

¹⁷² Bkz:G153/4.

Elfâz, meĥâzîn-i kemâliñ “cevher-i mümtâz”ıdır¹⁷³. Âlemde “cevher-i şıdk”a revaç kalmamıştır¹⁷⁴. Ehl-i verâ, “cevher-i ‘irfân”ı mânend-i ĥazef zanneder¹⁷⁵. Kişiden her nuĥ-ı aĥbâbı “mişâl-i gevher-i şehvâr” bilmesi istenir¹⁷⁶. Mevlânâ dergâhına giren kişi, İslâmbol’un cevherini görür¹⁷⁷. Gönül, “gevher-i îmân”ın baĥr ü kândır¹⁷⁸. Bir beyitte de gönül “cevher-i iz‘ân” olarak zikredilmektedir¹⁷⁹. Bu asırda “cevher-i şıdk u ihlâs” kalmamıştır¹⁸⁰. ‘İlm ü ‘irfân “cevher”ini bulmak isteyen kişi, bir mürşid-i âġâhdan ma‘rifet dersini okumalıdır¹⁸¹. Bahâ-yı âferîn, “dürr ü cevher”le berâberdir¹⁸². Kişiden kadrini “cevher-i yek-dâne” gibi âlî tutması istenir¹⁸³. “Cevher-i ‘irfân”ı bulmak isteyen kişi, Meşnevî’yi okumalıdır¹⁸⁴. Feyyâz-ı Muĥlaĥdan naşib almak isteyen kişi kendinde dâimâ “gevher-i yektâ-yı ‘irfân” aramalıdır¹⁸⁵.

Peygamber Efendimiz sâyesinde felek encüm “mücevher” sâyebandır¹⁸⁶. Peygamber Efendimiz’in tâc u şemsîri “mücevher”dir¹⁸⁷. Ayâġ-ı ‘âşikân, “dürr ü cevher”le müzeyyendir¹⁸⁸. Yazılanlar, “ĥâme-i gevher-nuĥ”un eserleridir¹⁸⁹. Sevgili “vâlâ güher”dir¹⁹⁰; “dilber-i ‘âlî-güher” olarak vâsfedilir¹⁹¹.

Seng-i siyâĥ, güneş görmekle “cevher-i elmâs-ı bî-hemtâ” olmaz¹⁹². Bu cihânda hüsn-i ĥilkât gibi bir “güher” olmaz¹⁹³.

“Cevher/ gevher/ güher, mücevher”, ayrıca “meĥekk”¹⁹⁴, “sîm ü zer”¹⁹⁵, “zer-i ĥâliş”¹⁹⁶, “zerrîn”¹⁹⁷ ve “genc”¹⁹⁸ gibi ilgili unsurlarla birlikte de kullanılabilir.

¹⁷³ Bkz:G161/1.

¹⁷⁴ Bkz:G172/2.

¹⁷⁵ Bkz:G173/6.

¹⁷⁶ Bkz:G194/5.

¹⁷⁷ Bkz:G199/7.

¹⁷⁸ Bkz:G208/1.

¹⁷⁹ Bkz:G213/6.

¹⁸⁰ Bkz:G225/3.

¹⁸¹ Bkz:G237/2.

¹⁸² Bkz:G238/1.

¹⁸³ Bkz:G295/4.

¹⁸⁴ Bkz:G299/3.

¹⁸⁵ Bkz:G302/7.

¹⁸⁶ Bkz:ThIII/4.

¹⁸⁷ Bkz:ThIII/5.

¹⁸⁸ Bkz:ThX/1.

¹⁸⁹ Bkz:ThXII/5.

¹⁹⁰ Bkz:ThXXXIII/1.

¹⁹¹ Bkz:ThXXXIII/5.

¹⁹² Bkz:Kt18/2.

¹⁹³ Bkz:R15.

¹⁹⁴ Bkz:ThXVI/ 3.

¹⁹⁵ Bkz:K18/8, G264/1, G11/6, Kt59/1.

¹⁹⁶ Bkz:K12/15, G85/2.

¹⁹⁷ Bkz:G49/1.

¹⁹⁸ Bkz:G99/5.

2. Elmâs

Servet ehlinde “elmâs”a râğbet olmasa, elmâsın böyle emsalsiz bir itibârı ve kıymeti olmazdı¹⁹⁹. Seng-i siyâh, güneş görmemekle olmaz “cevher-i elmâs-ı bî-hemtâ” olmaz²⁰⁰.

3. SadeF

Fâzıl, Mustafa Paşa'nın adliye nâzırı olması hasebiyle bir târih manzûmesi yazmış (5 beyit) ve düştüğü târihi “Bağr-i iğbâl içre nev-dür-i şadeF” bulmak olarak nitelendirmiştir²⁰¹.

O peri yüzlü sevgili sînesi şakk olarak; “sadeF-veş” bezme gelmiştir²⁰². Kişi, dâimâ kalbinde “mânend-i şadeF”, dür-dâne tutmalıdır²⁰³. Ehl-i dil göz göre göre “kayd-ı şadeF”e düşmez idi; çekilen sıkıntıların sebebi hep Aden incisidir²⁰⁴. Şâir, dür-i nazmı “şadeF-veş” dökmeli; akrânını geçmelidir²⁰⁵. Kişi öyle bir “sadeF” olmalıdır ki onu dürdaneler kıskansın. (Kişi dürdânelerin kıskanacağı bir “sadeF” olmalıdır.)²⁰⁶

“SadeF” bir beyitte de “cevher”²⁰⁷ ile kullanılmıştır.

4. Dürr, Dürdâne

Peygamber Efendimiz “dürr-i yetim-i kadr ü şân” olarak nitelenmektedir²⁰⁸. Ömer Paşa'nın “dür-i şeh-vâr-ı luğ”ı dürc-i imkânı doldurur²⁰⁹. Osmân Paşa “dürr-i yem-i luğ u ‘atâ”dır, yek-dânedir²¹⁰. Fâzıl yazdığı bir târihi “dür-feşân” olarak (cevher isimlendirmesine atıfla) niteler²¹¹.

Hüsâmüddîn Efendi, “dür-dâne-i bağr-i ‘atâ vü luğ u ihsân”dır²¹². Şâir, kendine hitâben târihi “dürrü'l-ma‘ârif” gibi yazmasını ister²¹³.

¹⁹⁹ Bkz:G275/4.

²⁰⁰ Bkz:Kt18/2.

²⁰¹ Bkz:T27/4.

²⁰² Bkz:G23/3.

²⁰³ Bkz:G31/8.

²⁰⁴ Bkz:G37/5.

²⁰⁵ Bkz:G147/6.

²⁰⁶ Bkz:G253/6.

²⁰⁷ Bkz:G108/4.

²⁰⁸ Bkz:K1/11.

²⁰⁹ Bkz:K7/12.

²¹⁰ Bkz:K8/16.

²¹¹ Bkz:K16/24.

²¹² Bkz:T19/6.

²¹³ Bkz:T22/9.

Mahmûd Nedîm Beg, zâdegân-ı ehl-i ‘aşrûn “dürr-i yektâ”sıdır²¹⁴. Fâzıl, Muhtâr Bey hakkındaki târihi “dürr-i muhtâr”dan tettebbu‘ eylemiştir²¹⁵. Fâzıl yazdığı bir târih mısraını “dür-i meknûn”a benzetmektedir²¹⁶. Hurşid Efendi’nin hanımı Mevhibe Hanım toprakta yatan bir “dür-i pâk” olarak vafedilir²¹⁷.

“Dür-i ‘ilm ü hüner” cihân pazarında kıymetsiz kalmıştır²¹⁸. Fâzılı söyleyen “dürr-i baħr-i feyz-i ‘aşk u ma‘rifet”tir²¹⁹. Kişi olur olmaz yere tenezzül etmemeli, kadrini yüce tutmalıdır ki söz ehli hakkında “dürdâne-i meclis” desin²²⁰. Fâzıl, ma‘ârif baħriniñ “dürr-i müsteşnâ”sıdır²²¹. Fâzıl, himmet-i Pîr ile “dürr-i ‘Aden” arz etmiştir²²². Bir beyitte zâhîde seslenilerek “sübha-i dürdâne”de temkin olmayacağı söylenmektedir (Kıymetsiz olan nesneye meyl ü rağbet edilmemelidir.)²²³ Fâzıl yazdığı manzûmenin ehl-i inşâfa “dür-i yektâ” gibi tuħfe olduğunu söylemektedir²²⁴.

Külâh-ı Mevlevî, “dürretü’t-tâc-ı sa‘âdet”tir²²⁵; “dürr-i girdâb-ı haķîkat”tir²²⁶. Niħrîr-i zamân Ârif Hikmet Bey’in cümle âşârı “dür-i yektâ”dır²²⁷.

Ṭariķ-i Mevlevî “müsel sel dür-i pâk”den gelmiştir²²⁸.

“Dürr”; “gencîne²²⁹”, “şâdef²³⁰”, “cevher²³¹” ve “meħekk²³²” gibi alakalı unsurlarla da ele alınabilmektedir.

²¹⁴ Bkz: T72/1.

²¹⁵ Bkz: T159/2.

²¹⁶ Bkz: T198/2.

²¹⁷ Bkz: T414/4.

²¹⁸ Bkz: G28/3.

²¹⁹ Bkz: G105/7.

²²⁰ Bkz: G130/4.

²²¹ Bkz: G233/7.

²²² Bkz: G245/7.

²²³ Bkz: G249/6.

²²⁴ Bkz: G265/8.

²²⁵ Bkz: ThV/I.

²²⁶ Bkz: ThV/2.

²²⁷ Bkz: ThXXXI/7.

²²⁸ Bkz: K7/2.

²²⁹ Bkz: K2/27.

²³⁰ Bkz: T27/4, G23/3, G31/8, G37/5, G147/6, G253/6.

²³¹ Bkz: G79/4, G108/4, G119/7, G126/6, G238/1, G264/1, ThX/1.

²³² Bkz: ThXVI/3.

5. Lû'lû

Şâir kendine hitâben “der-i Monlâda eline lû'lû'-yi vefâ düşer.” demektedir²³³.

İrfândan nasipsiz olan kişiler asâletle övünmemelidir; düşen her nîsân yağmuru damlası “lü'lü-i yektâ” olmaz²³⁴.

F. LA'L, MÎNÂ VE MERCÂN

1. La'l

Kırmızı ve değerli bir süs taşıdır.

La'l daha çok sevgilinin dudağı için müşebbehün-bih olarak karşımıza çıkar²³⁵. Diğer örneklerde de yine sevgilinin dudağı ile alakalı kullanımlarda zikredilir.

Sevgilinin dudağını bir kez gören kişi kıyâmete kadar “la'l-i Bedehşân”dan bahseder²³⁶. Sevgilinin “şarâb-ı la'l”i bu gece aşkın aklını yağma etmiştir²³⁷. Peri yüzlü sevgilinin “bûs-ı la'liñ” arzulayan vâiz güzel sevmeyi dersinde helâl göstermiştir²³⁸. Bir beyitte de sevgilinin dudağı (istiâre yoluyla “la'l”²³⁹) peymâne ile arasındaki renk benzerliği de çağrışımlararak kullanılmıştır²⁴⁰. Âşık, “şevk-i la'l-i yâr” ile mestâna dönmüştür²⁴¹. Sevgili kadr u kıymette “la'l-i Bedehşân”dan girândır²⁴².

²³³ Bkz:G15/5.

²³⁴ Bkz:Kt18/1.

²³⁵ Bkz:G4/3, G13/1, G25/1, G33/6, G50/1, G61/6, G73/2, G79/6, G98/3, G102/2, G136/2, G210/1, G230/2, G277/6.

²³⁶ Bkz:G34/7.

²³⁷ Bkz:G130/3.

²³⁸ Bkz:G160/3.

²³⁹ Ayrıca, bkz: ThXXII/4, ThXVII/4

²⁴⁰ Bkz:G233/4.

²⁴¹ Bkz:G239/6.

²⁴² Bkz:ThXXV/1.

2. Mînâ

Mînânın ilk anlamı “şarap şisesi” ve “ikinci anlamı “şişe, câm”dır. Bizi ilgilendiren üçüncü anlamıyla mînâ “mine, kuyumcuların gümüş üzerine naksettikleri lâcivert veyâ yeşil renkli sırça” anlamındadır.

“Çarh-ı mînâ”, Kâmil Paşa'nın hânesini kıskansa buna şaşılmamalıdır²⁴³. “Çarh-ı mînâ-yı hüner” hep gönül erbâbının kalbi içre devreder²⁴⁴. Âh, mâvi gök kubbeye kadar ulaşır:

Bir gün elbet düşmen ü ağıyârimız bi-tâb olur

Bağr-i kızbe ol reh üzre garğa-i hûnâb olur

Âhımız te'sîr ider tâ çarh-ı mînâya degin

Maṭlab-ı dil-ḥâhımız bi-şübhe fetḥ-i bâb olur (R19)

“Minâ” ayrıca birer beyitte de “zer”²⁴⁵ ve “cevher”²⁴⁶ ile birlikte kullanılır.

3. Mercân

Mercânın her iki kullanım da “sübha-i mercân”(mercân tespih) şekliyledir²⁴⁷.

G. DİĞER MÂDENLER

(Pûlâd, Erziz, Mis)

1. Pûlâd

“Polat, çelik”. Her iki kullanımında da “pas tutmama” özelliği mevzubahistir.

Akıllı ve olgun insânlar gam endişesi nedir bilmez; onların gönülleri “âyîne-i pûlâd-vâr” pas tutmaz²⁴⁸. Gönül ehli (nin gönlü) “âyîne-i pûlâd-veş” pas tutmaz²⁴⁹.

²⁴³ Bkz:T52/3.

²⁴⁴ Bkz:G68/5.

²⁴⁵ Bkz:G2/6.

²⁴⁶ Bkz:G153/4.

²⁴⁷ Bkz:G51/4, G79/4.

²⁴⁸ Bkz:G87/2.

²⁴⁹ Bkz:G137/2.

2. Erzîz

“Kalay” demektir. Tüm kullanımları iksîr²⁵⁰ ilgisi ve zere dönüşmesi karînesiyledir²⁵¹.

3. Mis

“Bakır” anlamındadır. Dîvânda bir tek yerde ve “erzîz” ile birlikte kullanılmıştır.

Âşık, aşkın sırrını gönül potasında “zer-i saf” etmiştir; ona bu âlemde bakır ve kalay ile kâr olmaz²⁵².

SÛS UNSURLARI

A. SÛS UNSURLARINDAN “SÛRME”

(Sürme; Kuşl, Tütîyâ)

1. Sürme

Halk, Sultân Abdülazîz’in ayağının toprağını “sürme etse” yeridir²⁵³.

Şeyh, gözüne sürme çekip ihvânı aldatmaktadır; bir güzel yüzlü görse dîn ile imânını verir²⁵⁴. Kişiden “sürme-i çeşm”i süpürüp silmesi, dîde-i kalbini açması istenir²⁵⁵. Na’ra-i “hayrun mine’nevîm”i işitmeyen zâhit, sabah akşam gözüne “sürme” çeker²⁵⁶.

²⁵⁰ “Ortaçağ kimyâcılarının çok tesirli ve herhângi bir maddeyi altına dönüştürecek kadar kuvvetli olduğuna inandıkları bir madde. Bu anlamda bazen “kimyâ” da kullanılır. İksir, hayâl bir cisim olup hakkında birçok rivayet vardır.” Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü, sf. 241.

²⁵¹ Bkz: G4/5, G85/2, G156/2, ThV/2.

²⁵² Bkz: G4/5.

²⁵³ Bkz: T8/18.

²⁵⁴ Bkz: G52/1.

²⁵⁵ Bkz: G90/3.

²⁵⁶ Bkz: G134/6.

2. Kuhl

Peygamber Efendimiz, “kuhl-ı çeşm-i kâinât”tır²⁵⁷.

3. Tûtiyâ

Peygamber Efendimiz, “tûtiyâ-yı ins ü cân”dır²⁵⁸. Peygamber Efendimiz’in gubâr-ı hâk-i pâyi çeşm-i her-merde “tûtiyâ”dır²⁵⁹.

“Estagfirullâhe’l-‘azîm” demek, çeşme ““ayn-ı tûtiyâ”dır²⁶⁰.

B. BÂZİ SÛS EŞYÂLARI

(Dürc, Şâne; Âyîne/ Âyine/ Mir’ât)

1. Dürc

“Sandık, cevâhir kutusu” anlamlarındadır.

Kullanımları “gencîne”²⁶¹, “dür”²⁶² ve “güher”²⁶³ gibi ilgili unsurlar ileler.

2. Şâne

Ay yüzlü sevgilinin zülf-i siyeh-kârını perîşân gören rakîbin pâre pâre olmasına sebep “şâne”dir²⁶⁴. “Şâne” olan âşıkın dileği kâkül-i cânâneyi cây etmektir²⁶⁵. Âşık, zülf-i yâre bî-tekellûf “şâne” olmuşlardandır²⁶⁶. “Şâne” bir beyitte de diş diş oluşu hasebiyle “dendân” ile birlikte zikredilmiştir:

²⁵⁷ Bkz:K1/9.

²⁵⁸ Bkz:K1/9.

²⁵⁹ Bkz:Th1/5.

²⁶⁰ Bkz:G235/4.

²⁶¹ Bkz:K2/27.

²⁶² Bkz:K7/12.

²⁶³ Bkz:G172/2.

²⁶⁴ Bkz:G36/2.

²⁶⁵ Bkz:G61/5.

²⁶⁶ Bkz:G119/6.

İtme tefriğe heves ‘ukde-i ‘aşkı halka
Kılma dendânların elde gezen şâne gibi (G295/5)

3. Âyîne/ Âyine/ Mir’ât

Mürde dile “Hû” zıkr ile “âyîne-veş” cilâ verilmelidir²⁶⁷. Yaratıcı “âyîne”sini meşgûl-i hüsn-i şûret etmiştir²⁶⁸. “Âyîne-i kalb”²⁶⁹, sevgili için sâf eyleneştir²⁷⁰. “Âyîne” dahi ‘âşık u hayrân olmuşken âşık gönlünün sevgilinin bakışından mahzûz olmaması mümkün değildir²⁷¹. Kişiden, tûtü gibi hemen “sükker ü âyîne”ye mecbûr olmaması istenir²⁷². ‘Âşıkın kalbi, “âyîne-i bî-jeng ü keder”dir²⁷³. Eşyâyı aksettirmek yalnız “âyîne”ye mahsûstur; güzellik ve çirkinlik insânın tabiatında müncelîdir²⁷⁴. Âşıkın “hayâl âyinesi”nde ma‘şûk musavverdir²⁷⁵. Vâiz, “âyîne-i dil”de hakikat sırrını seyredemez²⁷⁶. “Âyîne-i endâm”ı sağ tutmak isteyen kişi, dâimâ kâlbini kin ve hîleden uzak tutmalıdır²⁷⁷. Akıl ehli, dünyânın inkılâbâtını “âyine-misâl” görür²⁷⁸. Âşık, sevgilinin açılan sînesini “âyîne” zannetmiştir²⁷⁹. Bir kişi, sûret-i ümmîdiniñ aksini görünce ona “âyîne-hâ-yı âferîn” pas verici olur²⁸⁰. Sevgili “âyîne”de kendi yüzünü görünce âşıkından yüz çevirmiştir²⁸¹. Kişiye “âyîne” gibi hâlden hâle tecessüm etmemesi salık verilir²⁸².

Âşık kalbine “mir’at-ı dîdâr-ı lezîz”in aks eylemesini istemektedir²⁸³. Sırr-ı ‘aşk “mir’at-ı kalb-i zâhid”e aks etmemiştir²⁸⁴. Riyâ “mir’at-ı ‘aşk”ı zâhîde tamamen paslı göstermiş²⁸⁵.

²⁶⁷ Bkz:G299/9.

²⁶⁸ Bkz:ThXXXI/4.

²⁶⁹ Ayrıca, bkz: G178/2, G219/4. “Ayna, tasavvufta insân-ı kâmilin kalbidir. Allâh’ın zât, sıfat, isim ve fiillerine mazhar ve tecelligâh olması itibarıyla genel anlamda insâna, özel anlamda kâmil insâna ayna ve mir’at-ı hak, âyine-i Rahman denir.” (Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, sf.58.)

²⁷⁰ Bkz:G11/2.

²⁷¹ Bkz:G16/2.

²⁷² Bkz:G29/2.

²⁷³ Bkz:G134/4.

²⁷⁴ Bkz:G144/5.

²⁷⁵ Bkz:G158/5.

²⁷⁶ Bkz:G162/3.

²⁷⁷ Bkz:G170/3.

²⁷⁸ Bkz:G211/3.

²⁷⁹ Bkz:G216/2.

²⁸⁰ Bkz:G238/7.

²⁸¹ Bkz:G240/1.

²⁸² Bkz:R49.

²⁸³ Bkz:G65/5.

²⁸⁴ Bkz:G105/2.

²⁸⁵ Bkz:G133/5.

Sevgili cemâl-i pâkini “mir’at-ı mücellâ”da görse, kendi cism-i nâziki kendine sevinç verir²⁸⁶. “Estağfirullâhe’l-‘azîm”, “mir’ât-ı kalb”e incilâdır²⁸⁷. Sevgilinin sûreti “mir’at-ı dil”de durmaktadır²⁸⁸. Allâh’tan, cemâlinin orada görünmesi dileğiyle, “mir’ât-ı kalb”e cilâ vermesi istenir²⁸⁹. Felek, “mir’at-ı gerdûn”da dâimâ oyun göstermektedir²⁹⁰. Sevgiliden bir kez “mir’ât-ı dil-i şad-pâre”ye nazar etmesi sitenir²⁹¹.

Yüce Yaratıcı, Peygamber Efendimiz’in cemâl-i pâkini çok zaman “mir’at” edinmiştir²⁹². Cemâl-i Hâlık-ı Kevneyn, Peygamber Efendimiz’in “mir’at-ı şühûd”udur²⁹³. Aşk “mir’at-ı dil”e cilâ vermiştir²⁹⁴. Temâsil-i havâdis “şafha-i mir’at-ı gerdûn”da nice hikmet-şinâsı mübtelâ-yı hayret etmiştir²⁹⁵.

Âşıkın “mir’at-ı kalb”i ebediyen lekelenmez²⁹⁶.

“Âyine” iki beyitte de “âyine-i pûlâd” şekliyle geçer²⁹⁷.

C. GÜZEL KOKULAR

(Misk, ‘anber, nâfe, kâfûr, gülâb, bûy)

1. Misk

Asya’nın yüksek dağlarında yaşayan bir cins ceylanın erkeğinin karın derisi altındaki bir bezden çıkarılan güzel kokulu madde.

Fâzıl Paşa, Safvetî Paşa’nın Meclis-i Vâlâ reisi olması hasebiyle yazdığı kasîdede manzûmenin keyfiyeti hakkında şunları söyler:

Efendimdir veliyy-i ni‘ metimdir itmedim ifrâţ

Bu manzûmem beyân-ı ‘aciz ile “miskü’l-ıhıtâm” oldu (K.10/14)

²⁸⁶ Bkz:G155/4.

²⁸⁷ Bkz:G235/4.

²⁸⁸ Bkz:G242/3.

²⁸⁹ Bkz:G259/2.

²⁹⁰ Bkz:G279/2.

²⁹¹ Bkz:G293/4.

²⁹² Bkz:ThII/3.

²⁹³ Bkz:ThIV/3.

²⁹⁴ Bkz:ThXV/2.

²⁹⁵ Bkz:ThXXXI/6.

²⁹⁶ Bkz:R47.

²⁹⁷ Bkz:G87/2, G137/2.

2. Anber

Adabalığının bağırsaklarında toplanan yumuşak, yapışkan ve misk gibi kokan kül renginde bir madde; güzel koku.

Resûl-allâh, “hâk-i ‘anberîn” içinde nihândır²⁹⁸. Peygamber Efendimiz’in gelişi kevnî gülsuyu gibi “mu‘anber” etmiştir²⁹⁹.

Sevgilinin saçları “anber-i sârâ” olarak vasedilir³⁰⁰. Sevgilinin micmer-i rûyî “anber-âsâ” kokar³⁰¹. Sevgili tılısmı “hâl-i ‘anber” ile nâme yazıp uydurmuştur³⁰². Sevgilinin “anber-mişâl-i perçem”i vasf olunmaz³⁰³. Sevgilinin “hâl-i ‘anber-bûy”ı âşıkın hep fikrindedir³⁰⁴. Sevgilinin benleri kıt‘a-i kâfûr üzre “anber-i sârâ” gibidir³⁰⁵. Sevgiliden “anber” benini saklamaması istenir³⁰⁶.

Hâce tespih sanıp “hâl-i ‘anber-fâm-ı yâr”e el atmıştır³⁰⁷. Hacı efendi “‘ûd u ‘anber” almaya tâ Hacca giderken hiç hayra sîm ü zer sarfeylemez³⁰⁸.

3. Nâfe

Misk âhûsu denilen hayvanın göbeğinden çıkarılan bir çeşit misk, koku. Divânda bir yerde, sevgili ile alakalı olarak kullanılır:

O şüh-ı lâle rûyuñ gerden ü nâfe hevâsıyla

Hevâsından geçer mi ehl-i dil cevri ü cefâsıyla

.....

(ThXI/4)

4. Kâfûr

Uzak Doğu’da yetişir bir çeşit taflandan elde edilen ve hekimlikte kullanılan beyaz ve yarı saydam, kolaylıkla parçalanan, ıtırı kuvvetli bir madde.

²⁹⁸ Bkz:ThIII/3.

²⁹⁹ Bkz:ThIII/5.

³⁰⁰ Bkz:G63/4.

³⁰¹ Bkz:G84/4.

³⁰² Bkz:G139/3.

³⁰³ Bkz:G201/2.

³⁰⁴ Bkz:G228/2.

³⁰⁵ Bkz:G309/2.

³⁰⁶ Bkz:R34.

³⁰⁷ Bkz:G100/6.

³⁰⁸ Bkz:R25.

Kâfûr, sevgilinin gerden-i billûrına mânendir³⁰⁹. Sevgilinin benleri “kıt‘a-i kâfûr” üzere ‘anber-i sârâ gibidir³¹⁰. “Kâfûr” bir yerde de “şem‘a-i kâfûr” şekliyle zikredilir:

Mürde-diller şem‘a-i kâfûr yansun bezmine

Her gelen pervâne-veş dönsün dolansun bezmine

.....

(ThX/3)

5. Gülâb

Peygamber Efendimiz’in gelişi kevni “gülâb” gibi mu‘anber etmiştir³¹¹.

Sevgilinin verd-i âlinden seher vakti bülbül “gülâb” almıştır³¹².

6. Bûy

Sevgilinin güzellik unsurları ile ilgili olarak kullanılır.

Sevgilinin saçlarından “bûy-ı müşgîn” gelmektedir³¹³. Ayrıca “bûy-ı zülf”³¹⁴ ve “zülfi semen-bûy”³¹⁵ şekilleriyle de zikredilmektedir. Sevgilinin fülful-i hâli âleme “bûy-ı laîf” getirmektedir³¹⁶. Kelime, “hâl-i ‘anber-bûy”³¹⁷ şekliyle de geçer.

Gülün kokusu “bûy-ı cân-bağış”tır³¹⁸. Bülbül-i cân u dile “bûy-ı Hüdâ” gelse buna şaşılmamalıdır³¹⁹.

“Bûy” ayrıca “şeb-bûy”(şebboy) vesilesiyle de zikredilir³²⁰.

³⁰⁹ Bkz:G96/1.

³¹⁰ Bkz:G309/2.

³¹¹ Bkz:ThIII/5.

³¹² Bkz:G135/3.

³¹³ Bkz:G201/2.

³¹⁴ Bkz:G156/6.

³¹⁵ Bkz:ThXXIV/1.

³¹⁶ Bkz:G176/1.

³¹⁷ Bkz:G228/2.

³¹⁸ Bkz:G215/1.

³¹⁹ Bkz:ThV/6.

³²⁰ Bkz:G49/6, G54/8, G157/1, ThVIII/2.

X. GİYİM- KUŞAM

“Giyim-kuşam” unsurlarını 5 bölümde inceledik. Birinci bölümde “Elbise- Kıyâfet” başlığı altında “Câme , Libâs, Kabâ, Kıyâfet, Kısve ve Siyâb” gibi genel ifâdeleri değerlendirdik. İkinci bölümde “Kumâş” (Kumâş, Dîbâ, Kâlâ/Kâle, Zer-kâr); üçüncü bölümde “Hırka ve Tennûre”; dördüncü bölümde “Başlıklar” (Külâh, Ser-püş, Sikke, Efser, Tâc, İkîl, Dihîm, Fes) ve son bölümde de “Diğer Giysiler” (Hil’at, Şâl, Çorâb, Dâmen-Dâmân, Cevşen) Dîvandaki her kullanımı için ayrı ayrı ele alınmaya çalışılmıştır.

A. Elbise- Kıyâfet

1. Câme

“Elbise, çamaşır” anlamlarındadır.

Refik Efendi “iftâ’ câme”sini giymiş; şeyhü’l-islâm olmuştur¹.

Sevgili, naz ve nahvet kumaşından bir “câme-i rengîn” giyip sadr-ı bezme oturmuştur². Yeni Köy dilberinin cümlesi “penbe-zâr câme” ile ser-tâ-serdir³. Dervîşân, tennûreden “nev-câme-i rengîn” giyip bayrammış gibi der-i Monlâda devr eyler⁴. Sevgilinin saçlarının kokusunu hayâl etmek, hasret-keş âşık için “câme-i câh”ı giyinmekten iki kat daha neşe vericidir⁵. Nev-hevesân, boş yere “câme-i zer-dûz” a râğbet eder; zîrâ âlemde libâs, şöhret ve şân kazanmaya vesîle olmaz⁶. Sîmîn-tenli sevgili, “kumâş-ı reng-i bû”dan “câme” uydurmuştur⁷. Boşuna uğraşılmamalıdır; “câme-i ihrâm”dan kurbânsız çıkılmaz⁸. Âşık, yakasını yırtınca rahat bulmasa buna şaşılmamalıdır; zîrâ “câme-i bî-çâk” aşk erbâbının tenine zindândır⁹. Akıl ehli, “kâle-i Bengâle”ye râğbet etmez; zîrâ “câme-i fersûde” giymekle kadir ve şanlarında eksilme olmaz¹⁰. “Câme”nin sevgiliye fermâyîş olması dündür¹¹. “Câme” bir bentte de “câme-i rengîn” şekliyle geçmektedir.

¹ Bkz:T134/2.

² Bkz:G13/4.

³ Bkz:G22/2.

⁴ Bkz:G59/5.

⁵ Bkz:G79/3.

⁶ Bkz:G128/2.

⁷ Bkz:G139/1.

⁸ Bkz:ThXVII/3.

⁹ Bkz:ThXXIII/3.

¹⁰ Bkz:Kt82/1.

¹¹ Bkz:ThVIII/3.

Pertev itmez hele bir câme-i rengin taḥşîş

Eyledik ol şehe bu vechle ‘arz u telḥîş

.....

(ThVIII/5)

2. Libâs

Esvap, câme¹² karşılığıdır.

“Hırka” derviş için “şâhâne libâs”tır, “libâs” insanın kadr u şeref kazanmasına vesile olamaz¹³. Bazı bayağı meşrepliler, renkten renge girip kendilerine mahsûs “sefiḥ-âne libâs” yaptırır¹⁴. Ata sîmden gâşiye¹⁵ ururlar ama, hayvân o “libâs”ın değerini anlar mı?¹⁶

Fâzıl, “hil’at-i fâḥire”ye râğbet etmez; hırka bu dünyâda, “şâhâne libâs” olarak, dervîşe yeter¹⁷. Bu “bezm-i fânî”de “libâs-ı zâhid”e nazar kılınmamalıdır¹⁸. Ârifin “libâsı” reng-i bî-renktir. (rengi başka hiçbir renge benzemez)¹⁹ Kişiden “libâs-ı mâ-sivâ”yı bırakıp Hakk’ın lutfuna lâyıḳ olması istenir²⁰. “Libâs” bir beyitte de “câme” ile birlikte kullanılır²¹.

3. Kabâ

“Üste giyilen elbise, câme, kaftan” gibi anlamları vardır.

Servi boylu sevgili çemen ile “kabâ-pûş” olmuştur²². Fâzıl için “kabâ-yı âferin” hırka-i peşmînedir²³.

¹² Divândaki 128. gazel (5 beyit) “-âne” kâfiyesi ve “libâs” redifiyle yazılmıştır.

¹³ Bkz:G128/1.

¹⁴ Bkz:G128/3.

¹⁵ At eyerinin altına örtülen sırmalı veya şeritli örtü.

¹⁶ Bkz:G128/4.

¹⁷ Bkz:G128/5.

¹⁸ Bkz:G206/3.

¹⁹ Bkz:ThXV/1.

²⁰ Bkz:MsIII/1.

²¹ Bkz:G128/2.

²² Bkz:G139/4.

²³ Bkz:G238/9.

4. Kıyâfet

Şeyhe, “tâc u kıyâfet”le kerâmet gelmez²⁴. Vâiz, zâhir “kıyâfet”le cihânı aldatmaktadır²⁵.

5. Kisve

“Elbise, husûsi kıyâfet” anlamlarındadır.

Külâh-ı Mevlevî, “kisve-i mevrûş-ı server”dir²⁶; “kisve-i aşhâb-ı cennet”tir²⁷. Bir beyitte de “kisve” denerek “hırka” kastedilmektedir:

Hırka-i peşmîneye Fâzıl kanâ‘at eyle gel

Çudret-âsâ sen de ol bu kisveniñ pervânesi (Kt9/2)

6. Şiyâb

“Giyecekler” manasındadır.

“Siyâb-ı zillet” şekliyle zâhidi tenkît için zikredilir:

Zâhidâ bezm-i ezelde böyle ikrâr eyledin

Münkirâne lâbis olma bu şiyâb-ı zilleti (G305/6)

B. Kumâş

1. Kumâş

Mayası bozuk olanlar “kumâş-ı ma‘rifet”ten bahsedér; bir zamân gönül ehline “kâlâ-yı istignâ” satılmadığını bilmezler²⁸. Fâzıl “kumâş-ı mâsivâ”dan soyutlanmış bir âcizdir²⁹. Âşık, sevgiliye “arz-ı kumâş-ı iştiyâk”ta hiç kusur etmez³⁰. “Kumâş”, iki beyitte de “câme” ile birlikte³¹ kullanılır.

²⁴ Bkz:G121/1.

²⁵ Bkz:G162/5.

²⁶ Bkz:G180/2.

²⁷ Bkz:ThV/1.

²⁸ Bkz:G14/6.

²⁹ Bkz:G138/7.

³⁰ Bkz:G181/4.

³¹ Bkz:G13/4, G139/1.

2. Dîbâ

Renkli dokuma motiflerle süslü lüks bir çeşit ipek kumaş, canfes kumaş.

“Kâlâ-yı hüner” pis suya bulaşmış olamaz; “naş-ı dîbâ-yı hüner” gülçeler imâl etmez³². Âşık, sevgiliye Sakız ili “dîbâ”yı lâyük görmektedir³³.

3. Kâlâ/ kâle

“Kumaş” anlamındadır.

Şâir kendine hitâben “Yeter, ‘kâlâ-yı sūhan-dân’ı da‘vâ-yı i‘câz etme.” demektedir³⁴. “Kâlâ-yı ehl-i dil”e şimdi hiç revâç kalmamıştır³⁵. “Kâle-i ihlâs u sıdk”ın itibârı kalmamıştır³⁶. Cihânda muteber olan “kâle-i fazl u ma‘ârif”tir³⁷. Fâzıl, sevgiliden kendini “kâlâ-yı visâl”e peylemesini istemektedir³⁸. Şimdi şiir hünerine sâhip olmak bir işe yaramamaktadır; zîrâ “kâle-i ehl-i dil”e rağbet kalmamıştır³⁹.

Aşağıdaki beyitte de zamânın eleştirisi “kâle-i kizb” ifâdesi üzerindedir:

Suvq-ı bâzâr-ı şadâkat dehrde oldı ħarâb

Kâle-i kizb ile devrân itmede dâd ü sited (Kt16/1)

“Kâlâ” birer beyitte de “kumâş”⁴⁰, “dîbâ”⁴¹ ve “câme”⁴² ile birlikte kullanılmıştır.

4. Zer-kâr

“Altın işlemeli, sırma ile işlenmiş” anlamlarında “kumâş” ile alakalıdır.

Cihânda muteber olan “kâle-i fazl u ma‘ârif”tir; bisât (kilim, minder) “zer-kâr”dan da olsa rağbet zâtadır⁴³.

³² Bkz:G68/2.

³³ Bkz:ThVIII/1.

³⁴ Bkz:K7/51.

³⁵ Bkz:G57/4.

³⁶ Bkz:G140/1.

³⁷ Bkz:G156/3.

³⁸ Bkz:ThXIII/5.

³⁹ Bkz:Kt85/1.

⁴⁰ Bkz:G14/6.

⁴¹ Bkz:G68/2.

⁴² Bkz:Kt82/1.

⁴³ Bkz:G156/3.

C. Hırka ve Tennûre

“Hırka”; “kalın kumaştan yapılmış veya içi pamukla beslenmiş ceket uzunluğunda bir giyecek” olarak tanımlanabilir. Dîvânda tek başına kullanılabildiği gibi “hırka-i peşmine” şekliyle oldukça sık karşılaştık. “Peşmine” ise, “Yünden, yapagıdan yapılmı. Sof elbise, sofuların giydiği sâde, süssüz elbise.” demektir.

Fâzıl için “hırka-i tefrîd”, “hil‘at-i fâhire”dir⁴⁴. Fâzıl “hırka-i peşmine” ile Hâzret-i Monlâ-yı Rûm’a imtisâl etmektedir⁴⁵. “Hırka-i ‘aşk”ı giyen kişi harîs olmaz⁴⁶. Mevlânâ Hazretleri’nin dergâhında bende olanlar dâimâ “hırka-pûşân” içre mûr şeklini gösterir⁴⁷. Fâzıl, Mevlânâ Hazretleri’nin dergâhında “bende-i hırka-be-dûş”tur⁴⁸. Şâir kendine hitâben “Bâb-ı Monlâda ‘hırka’yı giyip sikkeyi pûş kıl.” demektir⁴⁹. Fâzıl, dergâh-ı Mevlânâ’da sıdk ile “kûlâh u hırka” giymiştir⁵⁰. Fâzıl kendine hitâben “Kûlâh-ı Mevlevîyi giy, ‘hırka-pûş’ ol.” demektir⁵¹.

Kişi gönlünü nakş-ı sivâdan temizledikten sonra ne giydiği önemli değildir; zirâ derviş olmak “hırka-i peşmine”ye mahsûs değildir⁵². Der-i hünkâra gelip “kûlâh u hırka-i peşmine”yi giyen kişi sultân-ı efrâd olur⁵³. Gönül “hırka” ile kanaat eylemiştir⁵⁴. Şâir kendini “hırka-i peşmine için cân verir bir dîvâne” olarak tanımlanmaktadır⁵⁵. “Hırka”, bir beyitte de “âşık” ile alakalı olarak zikredilmektedir:

Temellük eylemez erbâb-ı dil cânândan gayrı

Emel yok başka dilde hırka-i peşmineye ‘âşık (Kt80/1)

Ayrıca, “hırka”; “libâs”⁵⁶, “kabâ”⁵⁷ ve “kisve”⁵⁸ gibi ilgili unsurlarla birlikte de kullanılabilmektedir.

⁴⁴ Bkz:G2/1.

⁴⁵ Bkz:G11/7.

⁴⁶ Bkz:G38/2.

⁴⁷ Bkz:G69/7.

⁴⁸ Bkz:G110/7.

⁴⁹ Bkz:G134/9.

⁵⁰ Bkz:G168/5.

⁵¹ Bkz:G199/7.

⁵² Bkz:G144/2.

⁵³ Bkz:G203/1.

⁵⁴ Bkz:G234/2.

⁵⁵ Bkz:ThXVI/5.

⁵⁶ Bkz:G128/1, G128/5.

⁵⁷ Bkz:G238/9.

⁵⁸ Bkz:Kt9/2, G59/5.

Tennûre, “Mevlevî dervişlerinin semâ âyini sırasında giydikleri geniş eteklik”tir.

Kişiye dâimâ “tennûre-bend-i meslek-i şems-i Hüdâ” olup sema‘a girmesi salık verilir⁵⁹. Fâzıl, kendine hitâben “maḥbaḥ-ı hünkârda tennûre-bend ol” demektedir⁶⁰. Semâ‘ itmek için “tennûre”yi endâma uydurmak gerekmektedir⁶¹. Ne zaman “tennûre” bend-i vecd olup semâ‘ etse, Mevlevî cevvi-i semâda zikri duyar⁶². Semâ‘ a meyli olan kişi “tennûre”yi giyip âşıklar ile devrâna girmelidir⁶³. Âşıklar ism-i Celâl ile iştiğâl idince “tennûre”yi per ü bâl eyleyip devrederler⁶⁴. “Tennûre”, bir beyitte de “câme” ile birlikte kullanılmıştır⁶⁵.

D. Başlıklar

1. Külâh⁶⁶

Külâh, “eskiden giyilen, ucu sivri veyâ yüksek başlık, başa giyilen şey” olarak tanımlanmaktadır.

Kullanımlar daha çok “külâh-ı Mevlevî” şekliyledir. Mevlevî olan ve bunu her fırsatta, haklı olarak, büyük bir iftiharla dile getiren Fâzıl için Mevlevî külâhının sıklıkla ve kuvvetli teşbihlerle zikri gayet normaldir:

Serde tâc-ı iftiḥâr olan “külâh-ı Mevlevî” Fâzıl’ın iki cihânda imtiyâzıdır⁶⁷. “Külâh-ı Mevlevî” efsânelerde efsere-i Keyhüsrevî gibi söylenmektedir; bu yüzden aşk ehline özgedir⁶⁸. Hulâsaten “külâh-ı Mevlevî”:

Dürretü’t-tâc-ı sa‘âdetdir külâh-ı Mevlevî

Kisve-i aşhâb-ı cennetdir külâh-ı Mevlevî

Ḳubbe-i ḳaşr-ı selâmetdir külâh-ı Mevlevî

Şems-i gerdûn-ı kerâmetdir külâh-ı Mevlevî

Ya ḳamer devrin işâretidir külâh-ı Mevlevî (ThV/I)

⁵⁹ Bkz:G42/6.

⁶⁰ Bkz:G103/5.

⁶¹ Bkz:G139/7.

⁶² Bkz:G164/1.

⁶³ Bkz:G270/9.

⁶⁴ Bkz:MhII/5.

⁶⁵ Bkz:G59/5.

⁶⁶ Dîvândaki 5. tahmîs (7 bent) “-et” kâfiyesi ve “- dir külâh-ı Mevlevî” redifiyle yazılmıştır.

⁶⁷ Bkz:G255/5.

⁶⁸ Bkz:G299/1.

“Külâh-ı Mevlevî” ayrıca; “dürr-i girdâb-ı hakîkat”⁶⁹, “humm-ı pür-esrâr-ı hikmet”⁷⁰, “çarh-ı gerdûn-ı celâyet”⁷¹, “şem‘-i bezm-efrûz-ı vahdet”⁷², “gonca-i bâğ-ı hidâyet”⁷³ ve “serde iklîl-i sa‘âdet”⁷⁴ olarak vâfedeilmektedir.

“Külâh” ayrıca “hırka”⁷⁵ ve “kisve”⁷⁶ gibi unsurlarla birlikte de kullanılabilir.

2. Ser-pûş (külâh)

“Mevlevî serpuşu”nu giyen nidâ-yı hâtifi duyar⁷⁷.

3. Sikke

Mevlevî külâhı.

Fâzıl için “sikke-i Mevlânâ” tâc-ı izz ü şereftir; kendine oradan “hil‘at-i tecdîd” bahşolunmuştur⁷⁸. “Monlâ-yı Rûmuñ sikkesi”, efser-i keydir⁷⁹. Şâir, kendine hitâben “Başına konmuş iken ‘saltanat-ı sikke vü tâc’ tekye-nişin ol da bu berzağdan çık.” demektedir⁸⁰. Halka-i tevhid, başta “sikke” değil; tâc-ı zerdır⁸¹. Fâzıl, “sikke”yi efser edinmiştir⁸². Fâzıl’ın kadr u kemâli “sikke-i ser”(i giymesin)den bellidir⁸³. “Sikke-i sîm ü zer”in ismi var ise cismi yoktur⁸⁴. “Sikke-i Hünkâr”ı giymek Fâzıl için şeref vesilesidir⁸⁵. Fâzıl için “sikke-pûş-ı fâka olmak” bir kerâmettir⁸⁶.

⁶⁹ Bkz:ThV/2.

⁷⁰ Bkz:ThV/3.

⁷¹ Bkz:ThV/4.

⁷² Bkz:ThV/5.

⁷³ Bkz:ThV/6.

⁷⁴ Bkz:ThV/7.

⁷⁵ Bkz:G168/5, G199/7, G203/1.

⁷⁶ Bkz:G180/2.

⁷⁷ Bkz:ThV/5.

⁷⁸ Bkz:G2/7.

⁷⁹ Bkz:G5/5.

⁸⁰ Bkz:G41/7.

⁸¹ Bkz:G54/9.

⁸² Bkz:G84/5.

⁸³ Bkz:G85/5.

⁸⁴ Bkz:G140/7.

⁸⁵ Bkz:G145/7.

⁸⁶ Bkz:G290/7.

Kişi, “sikke”ye nâil olduysa başkasına minnet etmemelidir; efseriyle hem dünyâda hem de âhrette övünmelidir⁸⁷. “Sikke”, efser-i şâhâneye değışilmeyecek kıymettedir⁸⁸. Mevlânâ Hazretleri’nin “sikke-i ‘ulyâsı”nın kemâl-i rif’ati vardır⁸⁹. Fâzıl, aşk ile “sikke-i Monlâ-yı Rûm”â nâil olmuştur⁹⁰. “Sikke”, birer beyitte de “hırka”⁹¹ ve “tennûre”⁹² ile birlikte kullanılmıştır.

4. Efser

Tâc; dîhîm, iklîl.

Rüştü Paşa için “âlemde dâimâ zîver-i efser ola” temennisinde bulunmaktadır⁹³. Âşık, başına “efser-i âgâh-ı Mevlânâ” konmuş iken muraşsa “tâc u taht-ı şehriyârî”yi ne yapsın? (muraşsa “tâc u taht-ı şehriyârî” hiçbir işine yaramaz)⁹⁴ Kişi “efser-i şâhâne”yi görünce harâbâtın yolunu tutmalıdır; zirâ bu âlem Süleymân’a nice mekr ü hîleler etmiştir⁹⁵. Kişinin şeh-i devrân olduğu “zerrîn efser”den bellidir⁹⁶. “Efser-i Keyhüsrevî”nin kıymeti “sikke”nin kıymeti yanında zerre denlidir⁹⁷. Ayâğ-ı ‘âşıkân “efser-i Cemşîd”e benzetilmektedir⁹⁸. Bir yerde de “habâb-ı sâgar”, “efser-i Key”e teşbîh edilmektedir⁹⁹.

“Efser”, ayrıca “külâh”¹⁰⁰ ve kıyaslanma ilgisiyle “sikke”¹⁰¹ ile birlikte de zikredilmektedir.

⁸⁷ Bkz:G299/2.

⁸⁸ Bkz:G308/5.

⁸⁹ Bkz:MhII/4.

⁹⁰ Bkz:R7.

⁹¹ Bkz:G134/9.

⁹² Bkz:G139/7.

⁹³ Bkz:K3/3.

⁹⁴ Bkz:G1/2.

⁹⁵ Bkz:G42/3.

⁹⁶ Bkz:G85/3.

⁹⁷ Bkz:MhII/4.

⁹⁸ Bkz:ThX/4.

⁹⁹ Bkz:ThXVIII/1.

¹⁰⁰ Bkz:G299/1.

¹⁰¹ Bkz:G5/5, G84/5, G299/2, G308/5.

5. Tâc

Peygamber Efendimiz'in mücevher "tâc u şemşîr"i revândır¹⁰².

Şeh Murâd, verâset ile "tâc-ı 'Âl-i 'Osman"ı giymiştir¹⁰³. Sultân Abdülazîz, "sâhib-i tâc-ı hilâfet"tir¹⁰⁴; "pâdişâh-ı tâc u taht-ı iştifâ"dir¹⁰⁵.

Kubbe-i minâ-yı istiğnâ, muraşsa "tâc-ı zer"dir¹⁰⁶. Sevgilinin zülf ü hâl ü ruhu "tâc-ı zerrîn-i mücevher"dir¹⁰⁷. Halka-i tevîd, şeh-i evreng-i 'aşka "tâc-ı ser"dir¹⁰⁸. Başında tuğralı mücevher, "tâc u fes" olsa da makam ehlinin izzet ü ikbâline heves edilmemelidir¹⁰⁹. Mevlânâ Hazretleri ma'nen mu'îni olduğu için, Fâzıl "tâc u taht u saltanat"ı yed-i kabzında tutmaktadır¹¹⁰. Mevlânâ Hazretleri "mâlik-i tâc-ı şâh-ı mülk-i ma'nevî"dir¹¹¹.

"Tâc", ayrıca; "efser"¹¹², "sikke"¹¹³, "kıyâfet"¹¹⁴ ve "kûlâh"¹¹⁵ gibi alakalı bazı unsurlarla birlikte de ele alınmıştır.

6. İklîl

Kûlâh-ı Mevlevî, serde "iklîl-i sa'âdet"tir¹¹⁶.

7. Dîhîm

Hân 'Abdü'l-mecîd, "devlet ü dîhîm"e revnak vermiştir¹¹⁷. Şeh Murâd, "vâriş-i dîhîm-i şevket"tir¹¹⁸.

¹⁰² Bkz:ThIII/5.

¹⁰³ Bkz:T17/11.

¹⁰⁴ Bkz:T40/1.

¹⁰⁵ Bkz:T57/2.

¹⁰⁶ Bkz:G2/6.

¹⁰⁷ Bkz:G49/1.

¹⁰⁸ Bkz:G54/1.

¹⁰⁹ Bkz:G129/1.

¹¹⁰ Bkz:G218/7.

¹¹¹ Bkz:MhII/1.

¹¹² Bkz:G1/2.

¹¹³ Bkz:G2/7, G41/7, G54/9, R7.

¹¹⁴ Bkz:G121/1.

¹¹⁵ Bkz:G255/5, ThV/I.

¹¹⁶ Bkz:ThV/7.

¹¹⁷ Bkz:T1/5.

¹¹⁸ Bkz:T15/4.

8. Fes

Sevgilinin gözleri ve kaşları siyâhtır; sâdece başındaki “fes” kırmızıdır¹¹⁹. “Fes”, bir beyitte de “tâc” ile birlikte kullanılmaktadır¹²⁰.

E. Diğer Giysiler

1. Hil'at

Eskiden, pâdişâh veya vezir tarafından taktîr edilen, beğenilen kimseye giydirilen süslü elbise, kaftân.

Fâzıl, amcası Sunulâh Efendi'nin vefâtı için yazdığı târih manzûmesinde “vechi var dâr-ı cinân içre geyerse hil'ati” demektedir¹²¹. Nâdire-sencân¹²²-ı dürûg, “nâil-i hil'at” olur(!)¹²³

“Hil'at”, ayrıca “hırka”¹²⁴ ve “sikke”¹²⁵ gibi ilgili unsurlarla birlikte de îrâd edilmektedir.

2. Şâl

Divânda yalnızca bir yerde, “rakib”i zem için kullanılır:

Bezme geldikçe rakibiñ bed-nigâhından şaķın

Vechine eyle niķâb Keşmir şâlüm var saña (G11/5)

3. Çorâb

Dönme mahbupları haraç olarak “örme çorap” alıp satmaktadır:

Dönme mahbûbları çarşuda mümtâz geçinür

Örme çorâb şatup almadadırlar harrâc (G41/5)

¹¹⁹ Bkz:G51/1.

¹²⁰ Bkz:G129/1.

¹²¹ Bkz:T402/3.

¹²² Güzel fıkralar anlatanlar, nûkteli söz söyleyenler, zarif kimseler.

¹²³ Bkz:G172/4.

¹²⁴ Bkz:G2/1, G128/5.

¹²⁵ Bkz:G2/7.

4. Dâmen-dâmân

“Etek” anlamındadır.

Akıl ehli, bu asrın makam sâhiplerine tekâpu eyleyip “dâmen” bûs eylese fayda gelmeyeceğini bilmelidir¹²⁶. Kuvvetli, sağlam mürşit ayağına “dâmen” dolaşmadan (menzile) erişir¹²⁷. Fâzıl, kendine hitâben “dâmen-i Monlâyı tut semâ’ eyle” demektedir¹²⁸. Âşık için, gittikçe girîbân “dâmen” ve “dâmen” girîbân olmuştur¹²⁹. O hûnî (sevgili), aşk ehline “dâmen-i cevır”i uzatır¹³⁰. Nihîr-i eflâm olan kişi cihâna boyun eğmez; âdap erkân bilir, “bûs-ı dâmân-ı ‘adû” etmez¹³¹. Kâmil kişi, “dâmân-ı ehl-i ‘aşk”ı gece gündüz elinden bırakmaz¹³².

5. Cevşen

“Örme zırh, vaktiyle giyilen savaş elbisesi”

Külâh-ı Mevlevî, “cevşen-i feyz-i Hudâdan cüz’-i a‘zam”dır¹³³. Kişiyeye, “cevşen-i şavn-ı Hudâyı bâb-ı Raḥmândan” giymesi tavsiye edilmektedir¹³⁴.

¹²⁶ Bkz:G114/2.

¹²⁷ Bkz:G183/3.

¹²⁸ Bkz:G304/5.

¹²⁹ Bkz:ThXI/4.

¹³⁰ Bkz:ThXXIII/4.

¹³¹ Bkz:G111/1.

¹³² Bkz:Kt56/1.

¹³³ Bkz:ThV/2.

¹³⁴ Bkz:Kt1/1.

XI. YEMEK VE YIYECEKLER

Yemek ve yiyecekler konusundaki değerlendirmemiz 3 kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda (doğrudan ya da dolaylı olarak) “genel” anlama sâhip yemek muhtevâli mefhumları (H`ân, Ğidâ, Loğma, Meze, Çâşnî, Lezzet, Kût) ele aldık. İkinci kısımda yiyecekleri (Kebâb, Sükker/ Şeker, Helvâ, Yufka, Nân) ve son kısımda da baharatlardan “fûlfûl”ü (karabiber) ve meyvelerden “engûr” ve “şeftâlu”yu değerlendirmeye çalıştık.

A. Genel İfâdeler

1. H`ân

Yemek sofrası, yemek.

Dâye-i devlet, hünerrileri aç koyar; onlara “h`ân-ı luğf”undan lokma vermez¹. Saf gönüllü softalar, sabah olunca sarf okur:

Suğte-gân-ı sâde-diller şubğ olunca şarf okur

Anlara olmaz keşide h`ân-ı ihşân-ı şabâğ (G43/4)

2. Ğidâ

İzmit’in sabah rüzgârı rûha “ğidâ” vermektedir². “Ğidâ-yı ney”, halka papağın gibi tatlı sözler söyler³. Mevlevî, “ğidâ-yı nefis” için dünyânın sultânına boyun eğmez⁴. Ehl-i hamiyet iyice kıymetten düşmüştür; ğidâsı yufkaya dönmüştür⁵.

3. Loğma

Dâye-i devlet, hünerrileri aç koyar; onlara lütuf sofrasından “lokma” vermez⁶. “Loğma-i fakr u kanâat”te şabr u sükûn bulan kişi, sükker için tüccâra arz-ı ihtiyaç eylemez⁷. Kişiden, bir “lokma” için nâ-merde minnet etmemesi istenir⁸. Cömert insanlar için “loğma-i nân”ı meydâna koymaktan büyük bir lezzet yoktur⁹.

¹ Bkz:G28/2.

² Bkz:G202/5.

³ Bkz:G298/3.

⁴ Bkz:Kt8/2.

⁵ Bkz:R23.

⁶ Bkz:G28/2.

⁷ Bkz:G38/3.

⁸ Bkz:G97/3.

⁹ Bkz:G101/6.

4. Meze

Tat, lezzet, çeşni.

Sâkinin getirdiği “meze-i şeftâlu” bir başka melâhat gibidir¹⁰.

5. Çâşnî

Çeşni, lezzet, tat.

Şâir, kendisi için “çâşni-i devrân”ı her şeyden leziz görmektedir:

Bir zamân çekmem ayağı âsitân-ı pîrden

Cümleden Fâzıl baña çâşni-i devrândır leziz (G61/7)

6. Lezzet

Muhabbet aşkı, ehline başka bir “lezzet” verir¹¹. Câhil vâiz, bir taraftan şarâbı yasaklarken diğer yandan nazm ile (şiir okumaya çalışarak) bezmi doldurup bezmi lezzetsiz etmiştir. (bezmin zevkini bozmuştur)¹² Kays, Leylâ’nın hayâli ile nerede olsa “lezzet-yâb” olur¹³. Cömert insanlar için loğma-i nâni meydâna koymaktan büyük bir “lezzet” yoktur¹⁴. Hâce, “lezzet-i sahbâ” ile tatîr-i dimağ edip riyâsızca mescidi meyhâneye değışmektedir¹⁵. Zâhitler, “lezzet-i ‘aşk-ı hakîkî”yi ne bilemez¹⁶. Cihânda “lezzet” isteyen kişi muhabbet ehli olmalıdır¹⁷. Gülün dikenini aşk bağının bülbülünde yâre açsa da bu, gülün can verici kokusundan “lezzet” almaya mâni değıldir¹⁸. Kimse, “lezzet” olmasa tevhd halkasına girmez¹⁹. Fâzılın gönlü, kitâb-ı Mesnevî’den “lezzet” almıştır²⁰.

¹⁰ Bkz:G73/4.

¹¹ Bkz:G61/3.

¹² Bkz:G78/6.

¹³ Bkz:G79/2.

¹⁴ Bkz:G101/6.

¹⁵ Bkz:G169/3.

¹⁶ Bkz:G173/5.

¹⁷ Bkz:G194/4.

¹⁸ Bkz:G215/1.

¹⁹ Bkz:G275/7.

²⁰ Bkz:ThVII/5.

7. Kût

Yiyecek.

Kalem ehli, âşikâr olduğu üzere “derd-i kût-ı nân” düşmüştür²¹.

B. Yiyecekler

1. Kebâb

Sevgili elinde hançerle pür-ateş bezme gelmiş, bezm ehlinin bağırını hûn eyleyip “kebab” etmiştir²². Âşık, seviliyi ağyar ile hem-bezm-i şarâb görse bağırı “kebâb”a döner²³.

2. Sükker/ Şeker

Fâzıl, Sultân Abdülazîz’in yeni yılını tebrik için düşürdüğü târihi “sükker vech” olarak vafsetmektedir²⁴.

“Şeker/sükker”in kullanımlarının büyük çoğunluğu “tûtî”²⁵ ilgisiyledir²⁶.

Kanaat ve fakirlik lokmasında şabr u sükûn bulan kişi, “sükker” için tüccâra arz-ı ihtiyaç eylemez²⁷. Sevgilinin “leb-i sükker-feşân”ı üzerine binlerce karınca toplanmıştır²⁸. Sevgilinin “leb-i sükker”ini târif etmek mümkün değildir²⁹. Mürşit, müridin kalbini “zehir” iken “sükker” eder³⁰. Ay yüzlü sevgilinin “şeker-âb” sözleri âşıkın cânına işlemiştir³¹.

Sükker bir beyitte de “nân” ile birlikte zikredilmektedir:

Sükkeri nân ile kerrânîde kânı beslesen

Kimse bilmez şekerini bi-naşib oldı hülûş (G143/4)

²¹ Bkz:R54.

²² Bkz:G21/5.

²³ Bkz:ThXX/4.

²⁴ Bkz:T4/6.

²⁵ Tûtî şeker ile beslenmektedir. Tatlı dilli oluşu da buna bağlanmaktadır.

²⁶ Bkz:G4/3, G29/2, G31/7, G59/3, G129/5, G146/5, G152/3, G238/8, G246/7, G54/2, G298/3.

²⁷ Bkz:G38/3.

²⁸ Bkz:G96/1.

²⁹ Bkz:G176/4.

³⁰ Bkz:G251/7.

³¹ Bkz:G19/3.

3. Helvâ

O güzeller şâhı (olan sevgili), bezme çirkin yüzlü rakiple gelmiştir; bu uygunsuz vaziyetin sebebi “şoḥbet-i helvâ” olsa gerektir³². Şeyh “sohbet-i helvâ” haberi alınca “dendânı bilemek”³³tedir:

Nerede şoḥbet-i helvâyı haber alsın gider

Tâ uzakdan bilebilir hırş ile dendânı şeyḥ (G52/6)

4. Yufka

Bu zamânda muhabbet “yufka”ya dönmüştür³⁴. Ehl-i hamiyet iyice kıymetten düşmüştür; gıdâsı yufkaya dönmüştür³⁵.

5. Nân

Ekmek.

Saîd Paşa, kimsesizlere ve nasipsizlere “nakd u nân” ihsân etmektedir³⁶.

³² Bkz:G35/5.

³³ “Dendânı bilemek” yani “diş bilemek” az sonra anlatacağımız misalde de görüleceği üzere olumsuz bir anlamdadır. Diş bilemek, “hakkında olumsuz düşünmek, kötülüğünü istemek, kin beslemek” gibi anlamlara sâhiptir. Bu ilk anlam “şeyh”in kıskançlığı ile örtüşür. Bir de kinâyeli söyleyiş icâbınca diş bilemek, “helva yemek için dişleri hazırlamak” gibi bir anlamla “şeyh”in mürâilîğine denk gelir. Şeyh haram olduğunu söyledikleriyle hem hâldir. Helva sohbeti, “eğlence meclis”i veya daha genel bir ifadeyle “ayş u nûş”a uyduğu için şeyhin katiyen(!) karşı çıkması gayet normaldir.

Şimdi “diş bilemek” deyimini üzerine bir rivâyet nakledelim:

“Rivâyete göre, sabah vakti Müslümân orduların karargahlarını uzaktan keşfe çıkan bir Haçlı müfrezesi onların sabah alacasında dereye indiklerini, ellerindeki ağaç parçalarını dişlerine aşağı yukarı sürdüklerini, sonra su ile ellerini, yüzlerini, kollarını, ayaklarını yıkayıp gittiklerini görüp bunun ne olduğunu anlamayınca bir nevi harbe hazırlık seremonisi yaptıklarını kendilerini inandırırılar. Gelip ordu içinde bunu dillendirdiklerinde ortalık birbirine girer ve şu yolda cümleler yüksek sesle söylenmeye başlanır:

— Müslümânlar yine bilmediğimiz bir harp hilesi yapıyor anlaşılıyor. Hem bu sefer dişlerini de bileyerek bizi parçalamak niyetindedirler. Başınızı kurtarın.....

Gerçekten de sabâh namâzından sonra atlarına binip düşmân üzerine süren gaziler karargâhı yerinde bulurlarsa da ordudan bir eser bulamazlar. Çadırlardan birinde yakaladıkları yaralı bir Haçlı askeri tir tir titreyerek onlara şöyle der:

— Keşfe çıkan askerler sizin “diş bile”diğinizi görmüşler. Bu haberi duyunca hiç kimse sizinle savaşmak istemedi ve benim gibi yaralıları bırakıp çekildiler.” (İskender Pala; İki Dirhem Bir Çekirdek, “Diş Bilemek”, L&M yay., İst. 2003, sf.71.)

³⁴ Bkz:G41/1.

³⁵ Bkz:R23.

³⁶ Bkz:T423/3.

Cömert insanlar için “loğma-i nân”ı meydâna koymaktan büyük bir lezzet yoktur³⁷. Ermeni”(milletinden birisi)nin “hakk-ı nân u nimeti” bilmesi mümkün değildir³⁸. “Nân-pâre-i huşk”a (kuru ekmek parçası) kanaat etmek olur görünmemektedir³⁹. Kalem ehli, âşikâr olduğu üzere “derd-i kıt-ı nân” düşmüştür⁴⁰. “Nân” bir beyitte de “sükker” ile birlikte zikredilir⁴¹.

C. Baharat ve Meyveler

1. Fülful

Karabiber.

Tüm kullanımları sevgilinin beni için müşebbehün-bih olması vesîlesiyledir: Sevgilinin “fülfül-i hâl”i âleme latîf bir koku getirmektedir⁴². Sevgilinin benleri yüzünde “dâne-i fülful” gibidir⁴³. Sevgilinin rüyundaki “fülfül-i Hindü” âşıka belâdır:

Nedir bu kıamet-i dil-cü ne sende bu hilâl ebrü

Belâdır ‘âşıka ruyundaki ol fülful-i Hindü

(ThXIX/4)

2. Şeftâlu

Sâkinin getirdiği “meze-i şeftâlu” bir başka melâhat gibidir:

Bâ’ iş-i şevki diliñ bâde degil sâkîdir

Meze-i şeftâlusı bir başka melâhat gibidir (G73/4)

³⁷ Bkz:G101/6.

³⁸ Bkz:G272/3.

³⁹ Bkz:ThXXI/3.

⁴⁰ Bkz:R54.

⁴¹ Bkz:G143/4.

⁴² Bkz:G176/1.

⁴³ Bkz:G199/3.

3. Engûr

Üzüm.

Âşık, mehtâbın zevkini sevgilinin cemâlini seyrederek geçirmiştir; o ay yüzlü sevgili (de) bezme bir “bâde-i engûr” taksîm eylemiştir⁴⁴. Sâki-i sîmîn-ten bezmde raks ettikçe, “bâde-i engûr” ile peymânenin neşe vermemesi mümkün değildir⁴⁵.

4. Sîb

Elma.

Sevgilinin gabgabı için müşebbehün-bih olarak kullanılmaktadır:

Nedir ol kuvve-i bâzû nedir ol gonçe-dehen

Nedir ol sine-i sîmîn nedir ol sîb gabgab (G22/4)

⁴⁴ Bkz:G96/6.

⁴⁵ Bkz:G155/3.

XII. MEKÂN VE MEKÂNLA İLGİLİ UNSURLAR

Daha önceki bölümlerde, doğrudan ya da dolaylı olarak “mekân” kapsamına girdiğini düşündüğümüz “özel” yerleri değerlendirmiştik¹. Burada daha ziyâde “mekân” kapsamına girebilecek genel ifâdeleri hatta bazı “mekan unsurlarını; bölümlerini” ele almaya çalıştık.

Daha önce “Bezm ve Bezmin” unsurları başlığında da “Bezm”in yanında “Mey-hâne (Mey-gede, Harâbât, Hum-hâne ve İşret-hâne” gibi yerleri değerlendirmiştik. Buradaki değerlendirmeyi “bezm” ile alakalı mekânların da dışında bırakıyoruz.

Bu başlık altındaki malzemeyi 7 kısımda değerlendirdik:

1. Dinî Mekânlar (“Âsitân”, “Dergâh/ Dergeh”, “Hân-kâh”, “Zevâyâ”, “Tekye”, “Semâ‘-hâne”, “Câmi, Mescid ve Mabet”, Türbe, “Deyr , Kenisâ ve Put-hâne”)

2. Genel İfâdeli Mekân Unsurları (Mekân, Vaţan, Rub‘-ı Meskûn, Mesken, Melce, Menzil, Maskaţ, Maħfil, Kûy, Kehf, İklim, Kişver, Belde, Semt, Binâ, Bünyâd)

3. Ev ve Bölümleri (“Ev: Hâne/ Beyt”, Kâh/ Kaşr/ Kâşâne, Eyvân, Hacle-gâh, Maħzen/ Maħâzin, Şebistân)

4. Su ile Alakalı Mekan Unsurları (Çeşme, Âsiyâ/ Âsiyâb, Cisir, Çâh, Limân)

5. Çöl ve Dağ (“Deşt / Şahrâ” ve “Kûh, Kûhsâr / Tâg”)

¹ “İstanbul ve İstanbulla İlgili Yerleşim Unsurları” başlığında genel olarak önce “İstanbul”u; “Semtler ve Semt Özelliği Taşıyan Yerler” alt başlığında da “Aksarây, Aţapazarı, Çamlıca, Çelebi Pazarı, Gökşu, Kâğıd-Hâne, Üsküp, Yeñi Kõy ve Yeşil Meydân” değerlendirildi. Daha sonra “ Su Ve İstanbul” alt başlığında “Boğaz, Bebek Sâhili, Sâhil-i Beglerbegi ve Karaçulak Şuyı” ele alındı. “İstanbul ve İstanbulla İlgili Yerleşim Unsurları” başlığında son olarak “Ayaşûfiyye, Galaţa Kulle Kaşısı, Galaţa Mevlevî-Hânesi, Yeñi Kaşu Hân-Kâhı ve Yıldız Tâbiye” bölümlerinden oluşan “mekânlar”ı zikrettik.

İkinci kısımda “İklim, Ülke, Eyâlet, Şehir ve Diğer Yerleşim Yerleri” başlığında “Anatoli, Rûm, Hâkân, Tûrân, Avrupa; Arnabudluk, Çin (Sîn), Mısır (Mısr), Fas, Hind, Irâk, İrân, Fransa (Firansa), Prusya (Purusya); Aydın, Bursa, İzmir, Konya, Düzce; Sebâ, Aden, Asir, Bedehşân, Belgrad (Beligrad), Bengâl, Haleb, Hayber, Hicâz, Hutun, İspençe (Sipençe), Kazan, Kefe, Keşmir, Kırim, Şofya, Sûdan, Vidin, Yaş ve Yemen” Dîvândaki kullanımlarına göre ele alınmıştır.

Üçüncü kısımda “Bosna ve Bosna Civarı” başlığında önce tüm yönleriyle “Bosna”yı sonra da Bosna ile ilgili yerleşim yerlerini (Hersek, Bihke, Mostâr, Travnik ve Karaţâg) değerlendirdik.

Dördüncü kısımda “Adalar”ı (Girîd, Rados), beşinci kısımda “Mukaddes Yerler”i (Beyt-Ullâh, Mescid-İ Aşsâ, Tûr-ı Sînâ (Tûr), Kerbelâ, Ken‘ân, Ka‘be), altıncı kısımda “Sular ve Nehirler”i (Kızıl Irmağ, Neretva (Neretva Nehri), Nîl, Şava (Şava Nehri), Tuna (Tuna Nehri), Kevser, Zemzem) ve son kısımda da “Yapı ve Mekanlar”ı (Sedd-İ İskender, Kâf, Kaşr-ı Nu‘mân, İrem Bâğı) inceledik.

6. Bazı Kapalı veya Etrafı Çevrili Mekânlar (Sarây, Otâğ, Hisâr/ Hışn, Hâyme, Zindân, Dükkân, Mekteb, Posta-Hâne, Muvakkıt-hâne/ Mikât-hâne)

7. Alakalı Unsurlar (a. Mekân bölümleri: “Dîvâr”, “Der”, “Revzen”, “Tâk” ve “Kubbe” (Kubbe, Künbed, Kıbâb) b.Yıkık mekânlar: “Vîrâne”, “Harâbe” c. Diğerler Mekân unsurları: “Külhan”, “Lahd”, “Nerdübân/ Süllem”, “Vezne”.)

A. DİNİ MEKÂNLAR

1. Âsitân

Dergâh, tekye.

Şâir, Âlî Paşa'nın “âsitân”ından ayrı olduğundan beri doğum yeri olan Bosna ona zindân gibi gelmektedir².

Fâzıl, zâhitlerin meclisine ayak basmazsa bu özrü kabul edilmelidir; zirâ bu gece “âsitân-ı Pîr”e intisap etmiştir³. Fâzıl, çâşni-i devrân ona cümleden leziz geldiği için bir zamân ayağını “âsitân-ı Pîr”den çekmemektedir⁴. Sâkî ve sahbâ, harâbât ehlinin hemzebânıdır; onun için “âsitân-ı pîr-i mey” her dem mekânıdır⁵. Fâzıl, kendine hitâben “Bâb-ı Mevlânâya ihlâs ile dâhil ol; bu dünyâda riyâ ehlinin ‘âsitân’ını kimse bilmez.” demektedir⁶. Fâzıl, “Her ne sebeple olursa olsun başkasının kapısına arz-ı hâcet etmeye gitmeyiz; her zaman yardımı “âsitân-ı Pîr”den isteriz.”⁷ diyerek diğer örneklerde olduğu gibi “âsitân”ı “Mevlânâ Hazretlerinin dergâhı” anlamında kullanmıştır. Fâzıl'ın nutkunda “büy-ı sırr-ı Mevlevî” vardır; “âsitân-ı Pîr”e câhilleri gibi yüz sürücü olmamıştır⁸. “Âsitân-ı Mevlevî”de aşk ile medhûş olan kişi ehl-i sülûkun hakikat hâlini fehm eder⁹. Der-i hünkâra bir karâr üzere dehâlet ettiği için, Fâzıl'ı “âsitân”ından uzaklaştırmak mümkün değildir¹⁰. Fâzıl, cân u dilden “âsitân-ı Pîr”e müştâk olmasa bu âlemde hiç feyiz alamazdı¹¹.

² Bkz:K4/24.

³ Bkz:G19/7.

⁴ Bkz:G61/7.

⁵ Bkz:G81/1.

⁶ Bkz:G99/7.

⁷ Bkz:G107/7.

⁸ Bkz:G136/5.

⁹ Bkz:G138/6.

¹⁰ Bkz:G262/7.

¹¹ Bkz:G285/5.

Fâzıl, “âsitân” için zikredilen diğer kullanımlarda olduğu gibi yine kendine seslenmektedir: “Benim intisâbım ‘âsitân-ı Pîr’edir; o kapıya gelmeyen insanı yanıma koymam.”¹² Mevlevîler “hümâ-yı evc-i ‘aşk”tır, yer onlara mekân olmaz; cisimleri dünyâya sığmaz, dünyâ onlara “âsitân” olmaz¹³. Şems’in ziyâsı gönülleri şûlelendirmiştir; (Mevlevîler için) Mevlânâ’nın kapısı gibi bir “âsitân” olmaz¹⁴. Mevlânâ Hazretleri’nin “âsitân-ı pâk”i, kehf-i emân-ı uhrevîdir¹⁵. Diğerlerinden biraz farklı olarak bir bentte de Fâzıl’ın “der-i sertâc-ı ikbâl”i, Peygamber Efendimiz’in “gubâr-ı âsitân”ı olarak vasfedilmektedir¹⁶.

2. Dergâh/ Dergeh

Şâir, Peygamber Efendimiz’e hitâben; “Yüzüm yok hâlîmi dergâhına i’lân ü inhâya” diyerek af dilemektedir.¹⁷

“Dergâh” denerek daha çok “Mevlânâ dergâhı” kast edilmektedir. “Dergâh-ı Mevlânâ, Dergeh-i Hünkâr, Dergeh-i Monlâ, Dergeh-i Pîr”¹⁸ hitapları ile ve hemen hemen aynı anlamlarda kullanılan “dergâh” mefhumu “Mevlânâ Hazretleri” için daha önceden ayırdığımız bölümde etraflıca değerlendirildiği için üzerinde fazla durmayacağız.

Şimdi, özellik arz eden bazı farklı kullanımları verelim:

Şâir, Sultân Abdülazîz’in devlet ve din düşmanlarının yok olması için “dergâh-ı Yezdân”a tazarru eylemektedir¹⁹. Sultân Abdülmecid’in daha sonra tâmir ettirdiği “dergâh” için: “Bir zamânlar huld-ı berini kıskandıracak kadar güzel iken, ateş bu dergâhı yakıp ihvânı hazîn kılmıştır.” denmektedir²⁰.

¹² Bkz:G287/5.

¹³ Bkz:G292/1.

¹⁴ Bkz:G292/5.

¹⁵ Bkz:MhII/2.

¹⁶ Bkz:ThI/5.

¹⁷ Bkz: ThI/4; ayrıca, benzer bir anlam için bkz:MsI/6

¹⁸ Ayrıca, bkz: K17/20, K17/23, T41/9, T419/4, T422/4, G1/1, G4/7, G29/5, G30/5, G44/7, G54/9, G65/7, G81/5, G95/7, G100/9, G111/5, G126/8, G131/9, G150/7, G157/7, G158/9, G162/5, G165/7, G200/7, G203/9, G227/7, G234/7, G236/3, G249/7, G290/7, G307/5.

¹⁹ Bkz:T8/38.

²⁰ Bkz:T41/1.

Âli Paşa'nın iltifâtı âlemi "dergâh"ına bende eylemektedir²¹. Kimsesizler gürûhu hiç durmayıp Safvetî Paşa'nın "dergâh"ına gelmelidir; zîrâ orada izzet ve şerefle refâhı elde derler²². Vâli-i Mısr bir "dergâh" inşâ eylemiştir²³. Şeyh Lütfullâh bu "dergâh"(-i Mevlânâ) içre nice yıl mürşid-i kâmillik etmiştir²⁴.

Şâir kendini "âşıkların dergâhı içre post ferş etmiş" olarak vasfetmektedir²⁵. "Dergâh-ı 'aşk" hiçbir zamân harâbe-zâr olmaz²⁶. Tâlib-i didâr olan "dergâh"tan ayrılmaz²⁷. Şâir, yazdığı şiiri sevgilinin "hâk-i dergâh"ına hediye etmektedir²⁸. "Ulu dergâh"ın binlerce bendesi vardır²⁹. Şâir bir beyitte de "Dergâh-ı Hakk"ın lutfuna kalp doğruluğu ile dayandık; devletin makam sâhiplerininin kapısına dayanmak amacında değiliz." (makam mevki istemiyoruz, kimseyi destekçi edinmiş değiliz)³⁰ diyerek diğer birçok kıtâda yaptığı gibi daha fazla zamânının olan bir "mesele"yi ele almıştır.

Aslında, esas dergâh tüm hâcetlerin iletildiği "dergâh-ı Hak"tır:

İlâhî mâni' ü mu'şisi sensin cümle hayvânîn

Dırıg itmezsin 'âbid ile 'aşîden bir ihsanîn

Ûkuluñ Fâzıl ümid-i lutf u rızkı gayrıdan itmez

Bilür dergâh-ı hâcâtında meftûh bâb-ı Raḥmânîn (R6)

3. Ḥân-ḳâh

"Tekke, dergâh" anlamlarındadır.

Zâhîde, Fâzıl gibi "ḥân-ḳâh-ı Pîr"e girmesi tavsiye edilir; ancak öyle evzâ u erkân-ı sabâhı görebilecektir³¹. Fâzıl, "Mevlânânın sâyesinde cihâna boyun eğmem, "ḥân-ḳâh-ı Mevlevî" ne güzel kâşânedir."³² diyerek yine "dergâh ve tekke" mefhumlarının kendi için tek bir karşılığı olduğunu gösterir. Âşıkın "ḥân-ḳâh-ı 'aşk"ta evrâdı ism-i Hüdur³³.

²¹ Bkz:K4/19.

²² Bkz:K11/7.

²³ Bkz:T168/1.

²⁴ Bkz:T415/2.

²⁵ Bkz:K17/21.

²⁶ Bkz:G180/3.

²⁷ Bkz:G237/3.

²⁸ Bkz:ThXII/5.

²⁹ Bkz:ThXXIV/2.

³⁰ Bkz:Kt45/1.

³¹ Bkz:G43/9.

³² Bkz:G93/7.

³³ Bkz:G107/1.

Şâir kendine hitâben; “Hân-kâh-ı Mevlevîye sıdk ile gir; mâ-sivâyâ rağbet etme, onda isteğine ulaşmak yoktur.”³⁴ ve “Hân-kâh-ı ‘aşka gir İstâbul’un cevherini gör.”³⁵ demektedir. Fâzıl tâ ezelden Şems ile Mevlânâ’nın kulu olmuştur; gönül irfân dersine açık “hân-kâh” istemektedir³⁶. Şâir yine kendine hitâben “Hân-kâh-ı Mevlevîde sıdk ile bulun, zirâ Mevlânâ’nın kadri şehen-şâh-ı mu’azzamdan yücedir.”³⁷ demekte ve kendini “çerâg-ı hân-kâh-ı rûşenâ-yı Mevlevî”³⁸ olarak vasfetmektedir.

4. Zevâyâ

Zâviyeler, küçük tekkeler.

Kadeh, mescid ü deyr-i senâviye devâm etmektedir; her “zevâyâ”³⁹ hizmetinde câvidânîdir⁴⁰.

Feyz-i nefes hangi “zevâyâ”dan erecek idye soran kişiye verilecek cevap bellidir: “Feyz-i nefes dergeh-i Hazret-i Monlâdan erer.”⁴¹

5. Tekye

Sultân Abdü’l-mecîd’in yanan semâ’-hâneyi yeniden yaptırması, “tekye ihyâ kıldı” şeklinde zikredilmektedir⁴². Çelebi Pazarındaki câmii “câmi’-i tekye” müsemmâsıyla be-nâm olmuştur⁴³.

³⁴ Bkz:G185/5.

³⁵ Bkz:G199/7.

³⁶ Bkz:G212/5.

³⁷ Bkz:G252/5.

³⁸ Bkz:Kt8/1.

³⁹ Zevâyâ, “açılar; köşeler, bucaklar” anlamlarına da gelmektedir. Burada “köşeler” anlamında kullanılan sözcük “mescit” ve “deyr” ile birlikte “tekkeler” anlamı için ihâm-ı tenâsüp ile ele alınmış görünmektedir. Ayrıca kadehin tasavvuftaki “mânevî hal, ruhî haz, şevk ve cezbe”. (Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, sf.199) anlamları düşünülürse “her zevâyâ hizmetinde olması” ihâma gerek olmadan daha anlaşılır kılınacaktır.

⁴⁰ Bkz:G46/7.

⁴¹ Bkz:G132/1.

⁴² T41/9

⁴³ Bkz:T45/2.

Fâzıl, kendine hitâben “Başına saltanat-ı sikke vü tâc konmuş iken tekye-nişîn ol da bu berzahtan çık.” demektedir⁴⁴. Der-i vâlâ-yı Mevlânâ şâirin eskiden beri “tekye-gâh”ıdır⁴⁵. Şâirin mürşid-i irşâdı, “tekye-i tecrîd”dendir⁴⁶. Gönlü “tekye”de devrâna müstâk olduğundan beri âşık, aşk mumuna müptelâ bir pervâne olmuştur⁴⁷. Mekkâre def, bir zamânlar “tekye”lerden çıkmaz iken şimdilerde fiska düşüp meyhânelerde devretmektedir⁴⁸. Ney, “tekye”de vahdet-nişîn bir mürşid-i me’mûr gibidir⁴⁹.

“Tekye vü ma’bed”de post ile seccâde sürh olsa da şeyh-i zâhid ikâmeti câiz görmez. (zâten ikâmete niyeti yoktur)⁵⁰ Şeyh, “tekye”ye her gelene türlü yalânlar söylemekte; irfânı nâr u akçe gibi dökmededir⁵¹. Rahibin kadehi “tekye”de vermesine bir sakınca yoktur; zirâ kadeh şeyhâne meşreptir⁵². Şeyh, “tekye”ye gizlice müstesnâ bir güzel getirmiştir; müritleri de şeyhi halvette suç üstü yakalamıştır⁵³. Diğer bir beyitte de, dozu artırılmak sûretiyle, yine “şeyh” eleştirilmektedir:

Mükemmel tekye çâr-ebri müridânı arar kıollar

Bir oğlân-çün ider geşt-i seyâhat Tûr-ı Sinâyı (Kt54/2)

6. Semâ’-hâne

Sultân Abdülmecid, “semâ’-hâne”yi ihya kılmış, cennete döndürmüştür⁵⁴. Mısır vâlisi bir “semâ’-hâne” yaptırmıştır⁵⁵. Bir beyitte de “ney” karinesiyle zikredilmektedir:

Ney-i hünkâr ile dergâha girince cânân

Fâzıla ehl-i semâ’-hânede olmaz temkin (G249/7)

⁴⁴ Bkz:G41/7.

⁴⁵ Bkz:G90/5.

⁴⁶ Bkz:G112/1.

⁴⁷ Bkz:G125/3.

⁴⁸ Bkz:G175/3.

⁴⁹ Bkz:ThXXVIII/3.

⁵⁰ Bkz:G51/3.

⁵¹ Bkz:G52/5.

⁵² Bkz:G45/2.

⁵³ Bkz:G296/6.

⁵⁴ Bkz:T41/7.

⁵⁵ Bkz:T168/2.

7. Câmi, Mescid ve Mabet

“Câmi, Mescid ve Mabet” daha önce “Namâz ve Namâzla İlgili Mefhûmlar” bölümünde detayıyla ele alındığı için burada zikredilmeyecektir.

8. Türbe

Divânda, yalnızca iki yerde zikredilmiştir.

“Târîh Berây-ı Bâb-ı Cedîd-i Harem-i Câmî'-i Hüsrev Beg Rahimehullâhu Te'âlâ” başlığıyla yazılan 5 beyitlik târih manzûmesinin 4. beytinde “buradan hayrı sâhiplerinin nurla dolu türbesi” görünür denmektedir:

Görinür türbe-i pür-nûrı bundan şâhibü'l-ğayrîn

Geçenler rûhuna bir fâtiha ihdâ ider elbet (T61/4)

Dîvândaki 3. rubâî “Rubâ' iyyâtü'l- Mu'allak Be- Türbe-i Hâzret-i Pir” başlığıyla yazılan 5 beyitlik târih manzûmesinin 4. beytinde “buradan hayrı sâhiplerinin nurla dolu türbesi” görünür denmektedir:

Ben tarîk-i Mevlevide bulmuşum feyz-i ezel

Mâ-sivâyı celb için 'âlemde olmam mübtezel

Beyn-i ihvân ism-i Fâzıl yâd olunsun şıdık ile

Bu der-i vâlâya bende olmağı kılmış emel (R3)

9. Deyr , Kenîsâ ve Put-ğâne

“Din ve Dinle İlgili Mefhûmlar” bölümündeki ilgili maddelerde “Deyr , Kenîsâ ve Put-ğâne” gibi unsurlar ele alınmıştır. Tekrara düşmemek için burada ayrıca zikretmedik.

B. GENEL İFÂDELİ MEKÂN UNSURLARI

1. Mekân

“Mekân” mefhûmu kasîdelerden yalnızca ilkinde (na‘t) zikredilmektedir, târihlerdeki kullanımı ölen kişi için “mekânı cennet olsun” temennisindeki yeri ile özetlenebilir. Kelimenin farklı kullanımı ise gazellerde karşımıza çıkmaktadır.

“Hayy-ı Kadîm-i Lâ-mekân”⁵⁶ Yaratıcının adlarındadır. Peygamber Efendimiz “server-i kevn ü mekân”dır⁵⁷.

Târihlerdeki kullanımı ise “kimin için”, “neresi mekân gösterilerek” sorularının cevaplarını esas tutarak sıralayalım:

Maḥmûd Paşa için “adn ü firdevs”⁵⁸,

Şâkir Efendi için “adn”⁵⁹,

Mevhibe Hanım için “adn”⁶⁰,

Fâṭıma Hanım için “adn”⁶¹,

Sa‘îd Paşa için “cennet-i ‘adn”⁶²,

Fu‘âd Paşa için “mülk-i cennet”⁶³,

Maḥmûd Paşa için “adn ü firdevs”⁶⁴.

Şimdi de “gazeller”deki kullanımları sıralayalım: İddiacılar da‘vâ-yı Felâṭûnî ederler, (Felâtun nerede onlar nerede) âlemde hümâ vardır ama “mekân”ını kimse bilmez⁶⁵. Fâzıl, evrâdlarının gece gündüz “ism-i zât-ı lâ-mekân”ı zikretmek olduğunu söylemektedir⁶⁶. Sevgilinin küyu, lâubâlîce dâhil olunacak bir mekân değildir; şâh-ı aşkın taht-gâhı bir “mekân”dır⁶⁷. Kişiye, bülbül-i şeydâ gibi gülzâr-ı aşkı “mekân” kılması önerilir⁶⁸.

⁵⁶ Bkz:K1/1.

⁵⁷ Bkz:K1/8.

⁵⁸ Bkz:T405/5.

⁵⁹ Bkz:T411/5.

⁶⁰ Bkz:T414/5.

⁶¹ Bkz:T421/5.

⁶² Bkz:T423/5.

⁶³ Bkz:T430/3.

⁶⁴ Bkz:T437/2.

⁶⁵ Bkz:G99/4.

⁶⁶ Bkz:G112/7.

⁶⁷ Bkz:G254/2.

⁶⁸ Bkz:G299/10.

Âşık, murg-ı lâhûttur; ona bir “mekân” olmaz⁶⁹. Bülbüle “mekân” olmaz, o illa gülzârda zâr üzeredir⁷⁰. “Hâlîk-ı kevn ü mekân”, Yaratıcının diğer adlarındandır:

.....
 Kademle şâbit ancak Hâlîk-ı kevn ü mekân yekdir
 Heyülâ-yı hayâlîñ ile yorma ‘aklı kıl îmân (R46)

“Mekân” bir beyitte de “âsitân”⁷¹ ile birlikte kullanılmıştır.

2. Vatan

Mahmut Paşa’nın vefâtı için yazılan târîh manzûmesinde “Gurbetiñ zâtın bilürsin yok vatandaş bir kişi” denmektedir⁷².

Gönül, gurbette bir mihr ü nigâra âşüfte olmuştur; acaba vatânın hiç akla gelmemesine o sevdâ mıdır sebep?⁷³ Fâzıl, uzun zamandır der-i hünkâra hasrettir; Fâzılın feryât etmesine sebep “hubb-ı vatan”dır⁷⁴. Câna yakın encümen-i ehl-i sülhân bulursa, âşık için gurbet ile “cây-ı vatan” bir gibidir⁷⁵. Fâzıl, “vatan”ı olmasına rağmen Bosna’dan usanmıştır⁷⁶. Şâir, Bosna’dan İstanbul’a gelmek zorunda kalışı üzerine; “Kazâ ile kader beni vatanımdan dûr itdi.” demektedir⁷⁷. “Vatan sevgisi” bir rubâide de âşık için mevzubahis edilmiştir:

.....
 Vatan hubbıyla kim ‘âşık geçer gurbetde biñ âhi
 Hâzer itmez seyâhatden diler tığ üsti tığ olsun (R42)

⁶⁹ Bkz:ThXVI/1.

⁷⁰ Bkz:R37.

⁷¹ Bkz:G81/1.

⁷² Bkz:T405/2.

⁷³ Bkz:G35/2.

⁷⁴ Bkz:G37/7.

⁷⁵ Bkz:G245/1.

⁷⁶ Bkz:G280/6.

⁷⁷ Bkz:G312/2.

3. Rub‘-1 Meskûn

Dünyânın kara olan dörtte bir kısmı.

Sultân Abdülazîz’in tahta çıkışını tebrik için yazılan kasidede şu şekilde geçmektedir:

Şu deñlü yasını tıtdı cihât-1 rub‘-1 meskûnı

ıuyunca nâmını düşmen tıtar râh-1 gürizânı (K2/19)

Âlî Paşa’nın nâm u şöhreti “rub‘-1 meskûn” içre şâyî olmuştur⁷⁸. İsmâil Paşa, aklıyla “rub‘-1 meskûn-1 cihân”a münteşirdir⁷⁹.

Etrâfına dikkatle bakan “rub‘-1 meskûn”da yüz bin sanat görür⁸⁰.

“Rub‘-1 meskûn-1 cihân” senin mülkün olsa da çâre etmez; menzilin hiç şüphesiz torağın altı olacaktır⁸¹. Napolyon yirmi yıl “rub‘-1 meskûn” ile savaşmıştır⁸²; “rub‘-1 meskûn”a yirmi sene oyun oynatmıştır⁸³.

4. Mesken

Ömer Paşa’nın düşmanları için “perişanlık yolunu ‘mesken’ eylesinler” temennisinde bulunmaktadır⁸⁴. Mevlânâ Refik Efendi, “mesken-i âbâ vü ecdâd”a hürmet eyleyip Çelebi Pazarı Kasabasındaki câmiin inşâsına çalışmıştır⁸⁵. Kâmil Paşa’nın yeni yaptırdığı evi için o şanlı vezîre “mağâm u mesken” olsun temennisinde bulunmaktadır⁸⁶.

“Mesken” kelimesinin târîh manzûmelerindeki kullanımı “meskeni cennet ola” ifâdesinin çeşitli şekillerindedir. Şimdi bu ifâdeleri, “mekân”da yaptığımız gibi, “kim için” ve “neresi (;cennetin hangi katı)” sorularının cevâbına göre sıralayalım:

⁷⁸ Bkz:K4/13.

⁷⁹ Bkz:T24/1.

⁸⁰ Bkz:ThXXXI/6.

⁸¹ Bkz:Kt14/2.

⁸² Bkz:Kt36/1.

⁸³ Bkz:Kt37/1.

⁸⁴ Bkz:K7/54.

⁸⁵ Bkz:T45/3.

⁸⁶ Bkz:T52/6.

Şun‘ullâh Efendi için “cennet”⁸⁷,
 ‘Afife ‘Âiše Hanım için “cennet-i a‘lâ”⁸⁸,
 Mehmet Paşa için “huld-ı berin-i bâlâ”⁸⁹,
 Fâtıma Hanım (Mir Halimiñ haremi) için “dâr-ı cinân”⁹⁰,
 Muhammed Kudretullâh için “uqbâda mesken bulmak” şekliyle⁹¹,
 İsmâ‘îl Paşa için “na‘îm”⁹²,
 Zehrâ Hanım için “‘adn”⁹³,
 Şalâhü’ d-dîn Beg için “behişt”⁹⁴,
 Şalâhü’ d-dîn Beg için “behişt”⁹⁵,
 ‘Afife Hanım için “me’vâ”⁹⁶,
 Şeyh Ahmed için “me’vâ”⁹⁷.

Gazellerdeki kullanımlar ise her mefhûmda olduğu gibi daha çeşitlidir: Gönül, Fâzıl gibi dergeh-i vâlâyı “mesken” edinmiştir⁹⁸. Bülbül-i şeydâ, gülşeni mesken edinmiştir; zencîr ile çekseler gülistândan irak düşmez⁹⁹. Zâhid-i nâ-puhte, makâm-ı aşkı inkâr etmiştir; bu yüzden nişîmen-gâh-ı aşk ona “mesken” olmamıştır¹⁰⁰. Dergeh-i Monlâ-yı Rûmî, “mesken-i fitne” değildir¹⁰¹. Serây-ı Bosna, önceden bâg-ı İrem iken şimdi her yeri “mesken-i bûm” olmuştur¹⁰². Fâzıl, neyzen-i mahfilini “mesken” edinmiştir¹⁰³. Fâzıl, tahmîs ettiği bir gazelinde Ârif Hikmet Bey için “Hak o zât-ı ercemendin meskenin cennet etmiştir.” demektedir¹⁰⁴.

⁸⁷ Bkz:T402/7.

⁸⁸ Bkz:T408/5.

⁸⁹ Bkz:T420/1.

⁹⁰ Bkz:T421/1.

⁹¹ Bkz:T422/9.

⁹² Bkz:T424/5.

⁹³ Bkz:T432/3.

⁹⁴ Bkz:T440/2.

⁹⁵ Bkz:T441/2.

⁹⁶ Bkz:T447/2.

⁹⁷ Bkz:T454.

⁹⁸ Bkz:G108/7.

⁹⁹ Bkz:G169/5.

¹⁰⁰ Bkz:G180/4.

¹⁰¹ Bkz:G271/7.

¹⁰² Bkz:G280/7.

¹⁰³ Bkz:G312/5.

¹⁰⁴ Bkz:ThXXXI/7.

Fâzıl, Peygamber Efendimiz'e hitâben "Sen şefâ'at eylemez iseñ saqardır(cehennem) meskenim" demektedir¹⁰⁵. Fâzıl, Pîr'in dergâhını "mesken" edinmiştir, pâdişâha minneti olmaz:

.....

Padişâha Fâzılıñ yoq minneti bu kevnde
Aña mesken oldı piriñ dergehi meşreb bu ya (R41)

5. Melce

İlticâ edecek, sığınacak yer.

Bâb-ı Mevlânâ gibi melce olmaz:

'Arz-ı minnet eyleme Fâzıl kibâr-ı 'aşra hiç

Bâb-ı Mevlânâ gibi bir melce'-i devlet mi var (G101/7)

6. Menzil

Yollardaki konak yeri, ev.

Sultân Abdülazîz için "vâşıl-ı ser-menzil-i maksûd" olsun temennisinde bulunmaktadır¹⁰⁶. Aynı temennî Tevhîd Efendi için de zikredilmektedir¹⁰⁷. Ziyâ Paşa için ise "vâşıl-ı ser-menzil-i âmâl ola" temennisinde bulunulur¹⁰⁸. Sultân Abdülazîz için son olarak "vâşıl-ı ser-menzil-i dil-h'âh olsun" dileğinde bulunulmaktadır¹⁰⁹.

"Vefât" için düşülen târîhlerde ise "menzil" in cennet olması temennisinde bulunulur:

Kâmile Hânım için "'adn"¹¹⁰,

Şeyh Luţfullâh Efendi için "'na' im"¹¹¹,

Muhammed Kudretullâh için "'cennet-i a' lâ"¹¹²,

Şalâhü'd-din Beg için "'behişt"¹¹³ ve

Faţin için "'adn"¹¹⁴ "menzil" olması dilenen yerlerdir.

¹⁰⁵ Bkz:Ms1/4.

¹⁰⁶ Bkz:T11/5.

¹⁰⁷ Bkz:T27/3 .

¹⁰⁸ Bkz:T48/10.

¹⁰⁹ Bkz:T49/9.

¹¹⁰ Bkz:T404/5.

¹¹¹ Bkz:T415/4.

¹¹² Bkz:T422/7.

¹¹³ Bkz:T441/2.

¹¹⁴ Bkz:T443/2.

Gazellerdeki kullanımlar ise şu şekildedir: Ehl-i isti‘dâd olan tevâzu‘dan berî olmaz; “haşm-ı câh u menzilet-mânend” bir izzet yoktur¹¹⁵. Erbâb-ı garaž, “menzil-i maflûb”a vâsıl olmaz¹¹⁶. “Fikr-i câh u menzilet”, ehl-i dile lâıyık degildir¹¹⁷. Tevfik hem-dem olmazsa, “menzil-i maflşûd”a gidilmez¹¹⁸. Fayton düşmânı olan “aşhâb-ı câh u menzilet”, ayak altında kalmış yayanın hâline vâkıf olmaz¹¹⁹. “Menzil-i maflşûd”a sa‘y u ihtimâm ile varılmaz¹²⁰. řâir, kendileri için “İrtifâ‘-ı menzilet bize ayn-ı melâmetdir.” demektedir¹²¹. Ney, dağı ve bahçeyi terk edip menziline ermiřtir¹²². Sûfi için Ayasofya güzel bir “menzil” olarak görölmektedir¹²³. Rub‘-ı meskûn-ı cihân senin mülkûn olsa da çâre etmez; “menzil”in hiç şüphesiz torağın altı olacaktır¹²⁴.

7. Maskat

Düşölen yer.

Âşık için “doğduğu yer” bile zindandır:

Baňa zindân oldu maskat-ı re’sim dađi sensiz

Ferâmüş eylemek mümkün mi bezm-i devletiň cânâ (G8/4)

8 Maflfil

Oturulacak, göröşölecek yer; büyük câmilerde hükümdar veya müezzinlere ayrılmış ve etrafı parmaklıkla çevrilmiş olan yerden biraz yüksek yer.

Sultân Abdölazîz’in tâmir ettirdiği “mahal-i neyzenân” için “misâlsizdir bu maflfil” ifâdesi kullanılmaktadır¹²⁵. Tâmir olunan “semâ‘-hâne” için de “nev âşiyân oldu bu maflfil” ifâdesi zikredilmektedir¹²⁶.

¹¹⁵ Bkz:G102/2.

¹¹⁶ Bkz:G150/1.

¹¹⁷ Bkz:G151/7.

¹¹⁸ Bkz:G184/1.

¹¹⁹ Bkz:G190/6.

¹²⁰ Bkz:G262/2.

¹²¹ Bkz:G290/1.

¹²² Bkz:ThXXVIII/2.

¹²³ Bkz:ThXXIX/3.

¹²⁴ Bkz:Kt14/2.

¹²⁵ Bkz:T43/9.

¹²⁶ Bkz:T196/2.

Gazellerdeki kullanımlar ise “dergâh-ı Mevlânâ” ifâdesi ile ilişkilidir: “maḥfil-i Monlâ”¹²⁷, “maḥfil-i dergâh”¹²⁸, “muṭrib-i maḥfil”¹²⁹ ve “neyzen-i maḥfil”¹³⁰.

9. Kûy

Köy, mahalle; özelde sevgilinin mahallesi.

Dîvândaki 14 kullanımdan 12’sinde “kûy” sevgilinin bulunduğu mekân olarak zikredilmektedir. “Sevgili İle İlgili Diğer Unsurlar” başlığında etraflıca değerlendireceğimiz bu hususu “kullanım şekilleri” ile sınırlandırmayı uygun gördük:

“Kûy”¹³¹, “kûy-ı cânân”¹³², “ser-i kûy”¹³³ ve “râh-ı kûy”¹³⁴.

Diğer 2 kullanım şu şekildedir: İdrâk etmekten ve izândan yoksun kimse “kûy-ı neşât”ın nerede olduğunu bilmez¹³⁵. Bir beyitte de “kûy-ı gurbet” şekliyle felekten şikâyet için zikredilmektedir:

Tecellidir beni mehcûr iden dâr u diyârımdan

Felek inşâf itmek yok mı kaldım kûy-ı gurbetde (Kt51/1)

10. Kehf

Mağara, sığınacak yer. Dîvânda daha çok mecaz anlamıyla; “sığınılacak kişi” anlamıyla kullanılır.

Peygamber Efendimiz “sâhib-i kehfü’l-emân”dır¹³⁶. Peygamber Efendimiz, “kehf-i milel” dir¹³⁷.

Abdü’l-‘azîz Hân, “kehf-i emân”dır¹³⁸. Osmân Paşa, “kehfü’l-emân-ı bî-kesân” olarak vafedilmektedir¹³⁹.

¹²⁷ Bkz:G53/7.

¹²⁸ Bkz:G100/9.

¹²⁹ Bkz:G164/7.

¹³⁰ Bkz:G312/5.

¹³¹ Bkz:G19/3, G120/4, ThVIII/4, ThXXVIII/2.

¹³² Bkz:G61/1, G221/1, G254/2, ThXVII/3.

¹³³ Bkz:G92/5, G250/4, ThIX/4.

¹³⁴ Bkz:Kt64/1.

¹³⁵ Bkz:G157/5.

¹³⁶ Bkz:K1/12.

¹³⁷ Bkz:ThIV/5.

¹³⁸ Bkz:T8/5.

¹³⁹ Bkz:K8/11.

“Kehf”, bir beyitte “Aşhâb-ı Kehf” vesîlesiyle zikredilir¹⁴⁰. “Kehf-i emân-ı uhrevî”, Mevlânâ Hazretleri’nin âsitân-ı pâkidir¹⁴¹.

11. İklim

Peygamber Efendimiz, “şâh-ı iklim-i velâyet”tir¹⁴². Sultân Abdülazîz, güneş gibi hangi semte yönelirse o “iklimi” nurla doldurur¹⁴³.

Osmân Paşa, “İklim-i şân u şevket”e İskender-i fermân-revâdır¹⁴⁴. İsmâil Paşa, “vâli-i iklim-i Mısır”dır¹⁴⁵.

Aşık gönlü, “iklim-i cihân”ın şâh-ı Cem-câhıdır¹⁴⁶. Zâhidân “iklim-i ‘aşk”ı târ u mâr etmek istemektedir¹⁴⁷. Akıllı kişi “şeh-i iklim-i ‘âlem” olsa da kibreylemez¹⁴⁸. Sevgiliye hitâben “gençlik iklimini iksir ü tiryâkı vefâsızdır” denerek güzelliğin geçici olduğu mesajı verilmektedir¹⁴⁹. Bir beyitte de “iklim”, “bâki oluş” karinesiyle zikredilmektedir:

Yol bulam dirseñ beğâ-ba‘ de‘l-fenâ iklimine

Bi-tevaqquf ol bu yolda cism ü cândan berü (Kt12/2)

12. Kişver

İklim, memleket, vilâyet, ülke.

Peygamber Efendimiz, “melâhat kişveri”nde bî-bedeldir¹⁵⁰. Cümle “sâkin-i kişver” Rüşdi Paşa’nın meddâhıdır¹⁵¹.

Vâiz, “dalâlet kişveri”nin sâhib-i hizlânıdır¹⁵². Gönül, ayrılık ile “kişver-i gam”da melûl olmuş iken sevgiliye kavuşmakla mutlu olmuştur¹⁵³.

¹⁴⁰ Bkz:G193/7.

¹⁴¹ Bkz:MhII/2.

¹⁴² Bkz:K1/10.

¹⁴³ Bkz:K2/15.

¹⁴⁴ Bkz:K8/5.

¹⁴⁵ Bkz:T24/1.

¹⁴⁶ Bkz:G2/6.

¹⁴⁷ Bkz:G177/4.

¹⁴⁸ Bkz:G276/4.

¹⁴⁹ Bkz:G306/6.

¹⁵⁰ Bkz:ThIV/1.

¹⁵¹ Bkz:K3/16.

¹⁵² Bkz:G162/6.

¹⁵³ Bkz:G210/3.

Şâir, gördüğü güzeli “Kişver-i hüsn içre öyle şûh-ı vâlâ görmedim.” diyerek methetmektedir¹⁵⁴. Sevgili, “şâh-ı kişver-i hüsn”dür¹⁵⁵.

13. Belde

Sarây-Bosna’da imar edilen muvakkit-hâne için “bu belde içre yoktu” ifâdesi kullanılmaktadır¹⁵⁶.

Fâzıl Paşa’nın babası Nûri Efendi “Keffe nâmıyla müsemmâ beldeden”dir¹⁵⁷. Fâzıl Paşa’nın amcası Sun’ullâh Efendi “rükn-i eşrâf-ı kirâm-ı belde”den bir zâttır¹⁵⁸. “Belde”si içre Şâkir Efendi’nin misl ü nazîri kalmamıştır¹⁵⁹. Şâkir Efendi, “belde”sinde yektâdır¹⁶⁰. Hacı Mehmet Bey, “belde” eşâfindandır¹⁶¹.

Vâiz, bezmde “hâkim-i belde” gibi oturmuştur¹⁶². Şâir bir rubâide de Mostar’ı, “belde-i ahbes” olarak nitelemektedir:

Belde-i ahbeş cihânda varsa ger Mostârdır
 Hâce vü hâcısı kim pîr-i muğ-ı mekkârdır
 Kâr u kisbi cümleñin hamr u müşelşele müdâm
 Bir yutum şu kimseye virmez deni bi-ârdır (R13)

14. Semt

Sultân Abdülazîz, güneş gibi hangi “semt”e yönelirse o iklimi nurla doldurur¹⁶³. Şâir, Ömer Paşa için yazdığı kasîdede “temeddühte tekellüf semtine važ’-ı kadem etmek”ten bahsetmektedir¹⁶⁴. Sultân Abdülazîz, hangi “semt”e azmederse Allâh’ın yardımına ulaşmaktadır¹⁶⁵.

¹⁵⁴ Bkz:G232/5.

¹⁵⁵ Bkz:ThXXXII/2.

¹⁵⁶ Bkz:T200/1.

¹⁵⁷ Bkz:T401/3.

¹⁵⁸ Bkz:T402/1.

¹⁵⁹ Bkz:T411/3.

¹⁶⁰ Bkz:T412/3.

¹⁶¹ Bkz:T429/1.

¹⁶² Bkz:G171/5.

¹⁶³ Bkz:K2/15.

¹⁶⁴ Bkz:K7/35.

¹⁶⁵ Bkz:T7/9.

Sultân Abdülazîz lütuf ve ihsânla tüm askerlerinin gönlünü almıştır; (böylece askerleri) hiç düşünmeksizin “semt-i hasm”a hamle ederler¹⁶⁶. Sultân Abdülazîz için dile getirilen bir diğer temennî de şu şekildedir: “Mevlâ, hangi ‘semt’e azm ederse etsin Hızr’ı ona rehber kılın.”¹⁶⁷ Fâzıl, Sultân Abdülmecid’in yaptırdığı “mahal-i neyzenân” için düşeceği târihi, “Fâzıl, ‘semt-i kudret’ten iki mısra işitti.” mısraıyla sunmaktadır¹⁶⁸. Sultân Abdülazîz’in askerleri, hangi “semt’e sevk edilirse edilsin muzaffer olmaktadır¹⁶⁹.

“Semt”in diğer kullanımlarında birçok beytin içeriğini göstermesi hasebiyle tamlamaları vermekle yetindik (“Kimin semti?” sorusunu cevapladık). Bazı farklı kullanımları ise kısmın sonunda ele aldık:

“Semt-i nigâr”¹⁷⁰, “semt-i nâdân”¹⁷¹, “sûfi-i mürde-dilin semti”¹⁷², “semt-i ahîbbâ”¹⁷³, “semt-i zâğ”¹⁷⁴, “semt-i melâmet”¹⁷⁵, “semt-i beyâbân”¹⁷⁶, “semt-i ihlâş”¹⁷⁷, “semt-i iqbâl”¹⁷⁸, “semt-i sâhil”¹⁷⁹, “semt-i maşşûd”¹⁸⁰ ve “semt-i rakîb”¹⁸¹.

Kişiye, hangi “semt”e giderse gitsin anayoldan şaşmaması gerektiği tavsiye edilmektedir¹⁸². Zâhid, kible-nümâ-yı neyin hangi “semt”i gösterdiğini görmez¹⁸³. Kişi, kimseden korkmadan istediği semte gidebilmelidir:

Ne kâfirden hâzer eyle ne ağıyâra müdârâ kııl

Elem çekme dü-‘ âlemde ne semte ister iseñ git (Kt1 1/2)

¹⁶⁶ Bkz:T8/13.

¹⁶⁷ Bkz:T9/5.

¹⁶⁸ Bkz:T42/8.

¹⁶⁹ Bkz:T49/9.

¹⁷⁰ Bkz:G14/5.

¹⁷¹ Bkz:G31/2.

¹⁷² Bkz:G56/5.

¹⁷³ Bkz:G105/3.

¹⁷⁴ Bkz:G107/5.

¹⁷⁵ Bkz:G108/3.

¹⁷⁶ Bkz:G134/9.

¹⁷⁷ Bkz:G147/5.

¹⁷⁸ Bkz:G153/6, G220/3.

¹⁷⁹ Bkz:G190/5.

¹⁸⁰ Bkz:G259/6.

¹⁸¹ Bkz:ThXX/4.

¹⁸² Bkz:G237/1.

¹⁸³ Bkz:G298/6.

15. Binâ

Daha önce “şekil incelemesi”nin tarihlere ayrılan kısmında bu konu üzerinde kabaca durulmuş idi. Şimdi “binâ” denerek kast edilen yapının türünü verip geçelim:

“Âsitâne”¹⁸⁴, “ma‘bed/ câmi”¹⁸⁵, “semâ‘-hâne”¹⁸⁶, “sarây”¹⁸⁷, “hâne”¹⁸⁸, “kışla”¹⁸⁹, “kaşı”¹⁹⁰, “köprü”¹⁹¹ ve “medrese”¹⁹².

“Binâ” mefhûmuna gazellerde iki yerde rastladık: “Binâ-yı sâye-i devlet” gerçekte muallaktır¹⁹³. Dergâh-ı aşk; “kubbe-i pâk-i binâ-yı Hazret-i Kerrâr”dır¹⁹⁴.

16. Bünyâd

Binâ, yapı.

“Bünyad”ın târîhlerdeki kullanımlarını “yapının türü” ve “yaptıran” öğelerine uygun karşılığı verecek şekilde sıralayalım:

“Câmi, Ali Paşa”¹⁹⁵;

“câmi, Hamdi Beg ile Derviş Beg”¹⁹⁶;

“mekteb, Vâlîde Sultân”¹⁹⁷;

“kışla, Tefîk Paşa”¹⁹⁸ ve

“çeşme, Vâlîde Sultân”¹⁹⁹.

¹⁸⁴ Bkz:T38/1.

¹⁸⁵ Bkz:T39/7, T44/2, T44/7, T46/2.

¹⁸⁶ Bkz:T41/4, T42/3.

¹⁸⁷ Bkz:T47/9, T47/12.

¹⁸⁸ Bkz:T52/7, T52/11.

¹⁸⁹ Bkz:T57/1, T59/2.

¹⁹⁰ Bkz:T57/5.

¹⁹¹ Bkz:T60/3.

¹⁹² Bkz:T199/2.

¹⁹³ Bkz:G28/4.

¹⁹⁴ Bkz:G180/3.

¹⁹⁵ Bkz:T39/4.

¹⁹⁶ Bkz:T42/2.

¹⁹⁷ Bkz:T50/5.

¹⁹⁸ Bkz:T58/2.

¹⁹⁹ Bkz:T158/1.

Gazellerde kullanımına 3 kez rastladık: “Bünyâd-ı câh u devlet ü iqbâl” sebât üzere değıldir²⁰⁰. Gönül şehri harap olmuştur; hısn-ı âmâli sa‘d ile “bünyâd etmek” istenmektedir²⁰¹. “Bünyâd-ı Hû” ebediyen harâp olmaz:

Öyle bir hısn-ı haşîn insâna yokdur bir daği
İki ‘âlemde harâb olmaz ebed bünyâd-ı Hû (G259/4)

C. EV VE BÖLÜMLERİ

1. Ev (Hâne/ Beyt)

“Hâne”nin ne şekillerde zikredildiğini anlamak adına önce kuruluşunda yer aldığı birleşik sözcükleri sıralamayı uygun gördük:

“Mevlevî-hâne”²⁰², “kütüb-hâne”²⁰³, “darb-hâne”²⁰⁴, “devlet-hâne”²⁰⁵, “top-hâne”²⁰⁶, “muvaqqit-hâne/ mîkât-hâne”²⁰⁷, “posta-hâne”²⁰⁸, “büt-hâne/ put-hâne”²⁰⁹, “Kâğıd-hâne”²¹⁰ ve “âteş-hâne”²¹¹.

Benzer şekilde, “beyt”in içinde yer aldığı tamlamalı sıralayalım:

“Beyt-i Hudâ”²¹², “Beyt-ullâh”²¹³, “beyt-i Halilullâh”²¹⁴, “beyt-i İbrâhîm”²¹⁵, “Ehl-i Beyt”²¹⁶, “beyt-i ‘atîk”²¹⁷ ve “beyt-i sülûk”²¹⁸.

²⁰⁰ Bkz:G42/4.

²⁰¹ Bkz:G220/4.

²⁰² Bkz:Giriş, sf.2.

²⁰³ Bkz:Giriş, sf.2.

²⁰⁴ Bkz:T8/21.

²⁰⁵ Bkz:T52/2.

²⁰⁶ Bkz:T86/2.

²⁰⁷ Bkz:T200/2, T203/1, T203/2, T204/1.

²⁰⁸ Bkz:G62/4.

²⁰⁹ Bkz:G109/7, ThVI/1.

²¹⁰ Bkz:G249/4, G271/4.

²¹¹ Bkz:G253/5.

²¹² Bkz:T40/1, T44/1.

²¹³ Bkz:T44/6.

²¹⁴ Bkz:T49/1.

²¹⁵ Bkz:T197/2.

²¹⁶ Bkz:T422/3, T423/2, G56/7, MhI/2, MsII/3.

²¹⁷ Bkz:G149/5.

²¹⁸ Bkz:ThV/5.

“Hâne” ve “beytin” diğer kullanımlarını üçe ayırdık. İlk kısımda “özel isimler” ilgisiyle, ikinci kısımda “aşk- âşık- sevgili- rakib” ilgileriyle ve son kısımda da “hikemî söyleyişler” ilgisiyle ele almaya çalışacağız:

1. Sultân Abdülazîz’in gelişi ile âlemdeki her “hâne”nin âsumânı kıskandıracak kadar şevklenmesi dilenmektedir²¹⁹. Düşmân, Sultân Abdülazîz’in yaptırdığı “Kışla-yı Hümâyûn”u (İспенiçe’deki) görünce orayı “beyt-i ejderhâ” sanmaktadır²²⁰.

Kâmil Paşa’nın benzeri olmayan “hâne”sinde zevk ve safâ içinde olması temennisinde bulunulur²²¹. Kâmil Paşa, izzet ile “hâne” binâ eylemiştir; seçkin bir “hâne” binâ eylemiştir²²². Âsım Efendi’nin vefâtı için düşülen târîhte “cennet-i me’vâyı hâne eyledi” denmektedir²²³.

2. Âşık gönlü, “hâne-i kalb”²²⁴; “hâne-i dil”²²⁵dir. Sevgiliden pervâne gibi fânûs-ı âlemden safâ ümit etmemesi istenir; zirâ ihsân mumunun ziyâsı her “hâne”den çıkmaz²²⁶. Zâhid, dâimâ “hâne”sinde hey’et ü hikmetle uğraşır; dermânı olsa münkir-i kudret olur²²⁷. Gönül, sevgiliden ayrılıp İstânbul’a düşmüştür; (bu yüzden) “hâne-ber-düş” (“evi omuzunda”, yersiz yurtsuz) şûh-ı garîb ister²²⁸. Sevgili, “hâne”nin bâmında yatan bir yılanı benzetilmektedir²²⁹. Âşık, “hâne” mey-hâne gezüp cerr ü seâlet edemez²³⁰. Nazarından nâdânı gideren kişi, “hâne-i hâfîr-ı yârân”ını şâdân eder²³¹.

3. Dünyâ bir “gam-hâne”dir²³². Sefâhatle cihân gösterişe o kadar düşmüştür ki, birçok servet sâhibi “hânesiz” ve ser-mâyesiz kalmıştır²³³. Ehl-i zühd ü takvâ câ-yı sâkinin etrâfını alıp saldırmıştır; bu yüzden sâkinin mekânı “hâne-i zünbûr”²³⁴a dönmüştür²³⁵. Ârif Hikmet Bey’in “hâne”sini bî-vâyeler mağar etmiştir²³⁶. “Beyt-i tecellî”nin neşesini bilenler makam ve mevki düşmânı olsa da Felâtûn’a mürit olmaz²³⁷.

²¹⁹ Bkz:T8/2.

²²⁰ Bkz:T59/5.

²²¹ Bkz:T52/8.

²²² Bkz:T52/11.

²²³ Bkz:T439/2.

²²⁴ Bkz:G109/2, G145/1, G164/8, G179/1.

²²⁵ Bkz:G166/7.

²²⁶ Bkz:G122/2.

²²⁷ Bkz:G195/5.

²²⁸ Bkz:G209/6.

²²⁹ Bkz:G222/4.

²³⁰ Bkz:G225/1.

²³¹ Bkz:G224/2.

²³² Bkz:ThXXXIII/4, Kt34/2, Kt87/2.

²³³ Bkz:Kt31/1.

²³⁴ “Eşek arısı kovarı”

²³⁵ Bkz:Kt53/1.

²³⁶ Bkz:R17.

²³⁷ Bkz:G114/5.

2. Kâh/ Kaşr/ Kâşâne

Bu mefhûmların kullanımını değerlendirirken “hâne/beyt”te yaptığımız gibi önce “özel isim” ilgilerini vereceğiz:

Sultân Abdülazîz’in Sâhil-i Beylerbeyi’nde yaptırdığı sarây, “kâh-ı dil-keş”²³⁸ ve “kaşr-ı felek-fersâ”²³⁹ olarak vasfedilmektedir. Hâne-i Kâmil Paşa, “Kaşr-ı Nu‘mân”a teşbih edilmektedir²⁴⁰. Sultân Abdülazîz’in yaptırdığı kışla, “kasr”²⁴¹, “kaşr-ı dil-keş”²⁴², “kaşr-ı dil-güşâ”²⁴³ olarak da anılır. Sultân Abdülmecîd’in Bosna’da yaptırdığı kışla “kaşr-ı dil-keş” olarak nitelenir²⁴⁴. Sultân Abdülazîz zamânında yaptırılan âsitâne, “nev-kâşâne” olarak zikredilir²⁴⁵. Kâmil Paşa’nın hânesi de bir yerde “kâşâne” olarak geçer²⁴⁶. Muvakkithâne, “nev-kâşâne-i mîkât” olarak vasfedilir²⁴⁷.

Şimdi, diğer ilgileri sıralayalım:

Dergâh-ı Mevlânâ, “kâh-ı şeh”ten yeğdir²⁴⁸. Külâh-ı Mevlevî, “kubbe-i kaşr-ı selâmet”tir²⁴⁹. Bâb-ı Mevlânâ, “ulu kâşâne”dir²⁵⁰. Hân-kâh-ı Mevlevî, ne güzel “kâşâne”dir²⁵¹. Maţbah-ı Monlâ, “kâşâne-i meclis”tir²⁵².

Dil-i Bihzâd, gece gündüz “kaşr-ı tevhid”e cilâ vermektedir²⁵³. Karınca, Süleymân’ın “kasr”ını sâhip olsa da zemîndeki dâra heves eder²⁵⁴. Kişiye, kibârın nutkunun merdiveniyle “kasr-ı ikbâle” çıkmaması tavsiye edilir²⁵⁵. Gönül ehlinin “kâşâne”sini şenlendiren bâdedir²⁵⁶. Fânî âlemin “kâşâne” si bâkî kalmaz²⁵⁷. Dünyâ, çadır gibi kurulmuş bir “kâşâne” dir²⁵⁸. Dünyâ, “kâşâne-i dey”dir²⁵⁹. Taht-ı pîr-i muğ, “kâh-ı neşîmengâh-ı sulţân”dır²⁶⁰.

²³⁸ Bkz:T47/11.

²³⁹ Bkz:T47/8.

²⁴⁰ Bkz:T52/2.

²⁴¹ Bkz:T57/1.

²⁴² Bkz:T57/5.

²⁴³ Bkz:T57/9.

²⁴⁴ Bkz:T58/3.

²⁴⁵ Bkz:T38/1.

²⁴⁶ Bkz:T52/1.

²⁴⁷ Bkz:T204/1.

²⁴⁸ Bkz:G299/10.

²⁴⁹ Bkz:ThVI.

²⁵⁰ Bkz:G42/7.

²⁵¹ Bkz:G93/7.

²⁵² Bkz:G130/5.

²⁵³ Bkz:G107/2.

²⁵⁴ Bkz:G131/6.

²⁵⁵ Bkz:G191/2.

²⁵⁶ Bkz:G171/2.

²⁵⁷ Bkz:G259/8.

²⁵⁸ Bkz:ThVI/1.

²⁵⁹ Bkz:ThXVIII/6.

²⁶⁰ Bkz:R8.

Fâzıl gibi şâ'ir, değil Sarây- Bosnadan; İstâbul'da dağı her "dergeh ü kâşâne"den ıkılmaz²⁶¹. Fâzıl, tûti-i 'aşğ-ı dili "kâşâne bâbı"nda görmeden meyy-i sükkeri nûşa heves etmemiştir²⁶².

3. Eyvân

Büyük sofa; kemerli yüksek binâ, köşk.

Sultân Abdülmecîd'in yaptırdığı "mutrib-i eyvân" Ferkadan²⁶³-mânendir²⁶⁴. "Eyvân" bir beyitte de "eyvân-ı aşğ" şekliyle geçer:

Mevleviniñ pîr evidir güyyâ eyvân-ı 'aşğ

Nevbetin mutrib çalınca kurulur divân-ı 'aşğ (G177/1)

4. Hacle-gâh

Gelin odası.

Afife Âişe Hanım, vaktini riyâsızca zühd ü salâh ile geçirmiş; "hacle-gâh-ı izdivâc"a meyl ü rağbet etmemiştir²⁶⁵. Kişiyeye "hacle-gâh-ı vehm"e düşmemesi salık verilir:

Hacle-gâh-ı vehme düşme sâlık-i tevhid ol

Feyzini senden dirig itmez ol şâh-ı ma'nevi (G299/4)

5. Mağzen/ Mağâzîn

Besmele, "kilîd-i mahzen-i bed'-i kırâat"tır²⁶⁶. Elfâz, "mahâzîn-i kemâl"ın cevher-i mümtâzıdır²⁶⁷.

²⁶¹ Bkz:G122/7.

²⁶² Bkz:G246/7.

²⁶³ "Ferkadân: Dübb-i asgar (Küçükayı) denilen yıldız kümesinin en parlak yıldızları olan "Dübb" ve "Merak"ın müşterek adı."

²⁶⁴ Bkz:T43/9.

²⁶⁵ Bkz:T408/2.

²⁶⁶ Bkz:G261/1.

²⁶⁷ Bkz:G161/1.

6. Şebistân

Yatak odası, gece ibâdetine mahsus oda.

Dîvânda bir yerde, “şem-i şebistân-ı füyûzât” şekliyle geçer:

Özge bir şem‘-i şebistân-ı füyûzâtım kim

Görünür zerre gibi tal‘at-ı hürşid baña (G2/2)

D. SU İLE ALAKALI MEKAN UNSURLARI

1. Çeşme

Sultân Abdülazîz, şehit olan askerlerin rûhu için “çeşme” yaptırmıştır²⁶⁸. Sultân Abdülazîz’in yaptırdığı çeşmenin suyu Kevser’e teşbîh edilmektedir²⁶⁹. Hak, Vâlide Sultân’ı “çeşme” bünyâd etmekte muvaffak kılmıştır²⁷⁰. Yeşil meydân’a benzersiz bir “çeşme” yapılmıştır²⁷¹.

Kadeh, “ser-çeşme-i âb-ı revân”dır²⁷².

2. Âsiyâ/ Âsiyâb

Değirmen.

“Âsiyâb-ı çarh-ı ‘âlem” sürekli değişiklik göstermektedir (dönmektedir)²⁷³. “Âsiyâ-yı h‘âhiş”in devrânına mâni felekse, ârzû-yı vuslat-ı matlûb dâimâ gönülde döner²⁷⁴. Bu dünyânın halleri, “âsiyâ” gibi devrân etmektedir²⁷⁵. Dünyânın “âsiyâ-yı seng”i hep boşa (boşuna) dönmektedir²⁷⁶. Değirmen, bir rubâide de “âsiyâb-ı iffet” şekliyle zamânın ahvâlini tenkit için kullanılmıştır:

²⁶⁸ Bkz:T54/7.

²⁶⁹ Bkz:T54/8.

²⁷⁰ Bkz:T158/1.

²⁷¹ Bkz:T202/1.

²⁷² Bkz:G47/1.

²⁷³ Bkz:G75/1.

²⁷⁴ Bkz:Kt20/1.

²⁷⁵ Bkz:Kt34/2.

²⁷⁶ Bkz:R22.

‘Arşa-i iflâsdan döndi ğınâya irtikâb
 Âsiyâb-ı ‘iffete virdi şusuzluk ıztırâb
 Katre-i mâ kalmadı ehl-i ħamiyyet nûş ide
 Yufkaya döndi ğidâsı neylesün ‘ayn-ı ħabâb (R23)

3. Cisir

Köprü.

İskender Paşa’nın himmetiyle, “cisr-i bî-nazîr” inşâ olmuştur²⁷⁷.
 “Cisr-i bâlâ”. Sedd-i İskender gibi sağlam olmuştur²⁷⁸.

4. Çâh

Kuyu.

Kişiden, nefsin isteklerine uyarak “çâh-ı mihnet-i dehr”e
 düşmemesi istenir²⁷⁹. Şâir, bir beyitte de Mostâr’ı “çâha” teşbih eder:

Cüdâ düşmüş iken cânândan Mostar gibi çâha
 Su’âle var mı ħâcet ‘âşîkı zevk ü şafâsından (Kt90/1)

5. Limân

Birbirini tamamlayan unsurlar verilirken “keştî” de “limân” ile
 berâber zikredilmektedir:

Hezârîñ olmaz ârâmı ğülistânsız çerâğânsız
 Ne mümkün kumrı tırmağ bâğda serv-i ħurâmânsız
 Vezân üzre hevâ-keştî qarâr eyler mi limânsız
 Gelürseñ gelme bezme zâhidâ bir âfet-i cânsız
 Bilürsiñ girmek olmaz bâb-ı ħulda çünkü imânsız (ThXVII/1)

²⁷⁷ Bkz:T60/3.

²⁷⁸ Bkz:T60/5.

²⁷⁹ Bkz:G129/4.

E. ÇÖL ve DAĞ

1. Deşt / Şahrâ

“Deşt veya sahrâ” daha çok “Leylâ ile Mecnûn” münâsebetiyle²⁸⁰ zikredilmektedir. Mecnûn’un mekânı olan “çöllere” in bu hikâyenin vazgeçilmezlerinden olduğu bilinen bir gerçektir.

Diğer kullanımların büyük çoğunluğu da yine “aşk” esâsına dayanmaktadır. Bu vesileyle önce “aşk” ilgisiyle kurulan beyitleri, ardından diğerlerini zikrederim: Gönül ehli “deşt-i maḥabbet”te o kadar susamıştır ki bin cûy-bârı içseler de suya kanmazlar²⁸¹. Âşık için “deşt-i vaḥdet” lânedden yeğdir²⁸². Sırra âşinâ olan, gönül ehlini kınamaz; zâhid-i vaḥşî gibi cihânda “deşt ü dâğ” gezmez²⁸³. Şâir, gönle hitâben “O sevgilinin zabt u teshîrinde tembellik etme; yoksa âhû gibi vaḥşet edip ‘deşt-i beyâbân’a kaçır.” demektedir²⁸⁴. Zevk ü şevk, ezhâr u cem‘iyyet, pek çok ceng ü cidâl; “gülşen ü şahrâ”da bir vardır, bir yoktur²⁸⁵. Âşık, taraf taraf “şahrâ-be-şahrâ” âlemi devreyler²⁸⁶. Çâresiz âşıkların gözleri, bir kerre eger gözleri “sahrâ-yı neşât”ı görse hiç şüphesiz şevke gelir²⁸⁷. Dağ kazıcı, eğer aşk-ı süveydâ-yı dili bilseydi, karga gibi “sahrâ”ları ihtiyâr etmezdi²⁸⁸. “Sahrâ” içinde gülşen bulmaya çalışmak çok uzun bir yoldur²⁸⁹. Kûhken (Ferhat), tîşe-i âh ile “sahrâ”lara düşmüştür²⁹⁰. Bir nigâr-ı çâr-ebrû, âşıkı cin gibi çarpmıştır; çâresizce (âşıkın) hâtırına “seyr-i şahrâ-yı cihân” gelmiştir²⁹¹. Âşık, sahrâlara düşmüştür:

Âteş-i ‘ârız-ı ‘aşkıñla dil-i zâr seniñ

Atdı şahrâlara kendin gezer elân nâlân (G244/4)

²⁸⁰ “deşt”: G63/3, G72/4, G119/5, G126/7, G218/5, G299/8, G302/3, ThIX/4, ThXXXII/5, ThXXXIII/2.

“sahrâ”: G20/6, G72/4, G79/2, G132/6, G187/2, G212/4, G233/6, G254/6, G271/5, G302/2, ThXXX/2, ThXXXII/5, Kt44/1.

²⁸¹ Bkz:G89/2.

²⁸² Bkz:G109/1.

²⁸³ Bkz:G169/6.

²⁸⁴ Bkz:G270/7.

²⁸⁵ Bkz:G67/2.

²⁸⁶ Bkz:G112/4.

²⁸⁷ Bkz:G153/2.

²⁸⁸ Bkz:G169/4.

²⁸⁹ Bkz:G183/1.

²⁹⁰ Bkz:G240/4.

²⁹¹ Bkz:G288/4.

Bûstân-ı Mevlevî, dâimâ şükûfe-zârdır; ancak “şahrâ”da yaz u kış lâle kırmızı kalmaz²⁹². Sonbahârda, İzmid’in “dağ u sahrâ”sı çiçek bahçesi olur²⁹³. Dünyânın düzeni sürekli değişiklik gösterir; bazen “kûh-ı Kâf”, bazen de “sahrâ” yüzünü gösterir²⁹⁴. Uzaktan bakıldığında İrem bağı zannedilen Aşapazarı, bir “şahrâ-yı dil-keş”te kurulmuştur²⁹⁵. Bir rubâide de “Düzce”, “sahrâ” olarak nitelenir:

Düzcede şebnem-i gam nâzil olur leyl ü nehâr
Yoğ bu şahrâda ebed faşl-ı harif ile bahâr
Bizi sevğ itdi kader seyr-i cibâle bu sefer
Yâr zann eyledigim bed-meniş oldu ağıyar (R18)

2. Kûh, Kûhsâr / Tâg

Kûh, “dağ” ve kûhsâr da “dağlık, dağ tepesi” anlamlarındadır.

Tekrara düşmemek için “deşt veyâ sahrâ” ile birlikte geçen kullanımlar²⁹⁶ı zikretmiyoruz. Diğer kullanımlar ise şu şekildedir: Ehl-i dilin vakti, Ferhat gibi “kûh-ı mahabbet”te geçer²⁹⁷. Gönül, “kûh-ı Tûr” gibi tecellîden nasip almıştır²⁹⁸. Kişiden, tîşe-i sıdk u hulûs ile “kûh-ı kurb”a hücum etmesi istenir²⁹⁹. Ney, “dağ”ı ve bahçeyi terk etmiştir³⁰⁰.

Son iki misâlden ilki “Mostâr” ile ilgilidir. İkincisini ise “tâg” kelimesindeki “kinâyeli” söyleyiş sebebiyle aynen aldık:

(Mostar’ın şâirin nazarındaki yeri oldukça aşağıdadır)
Ki çâr etrâfı seng-istan-ı kûh eflâke ser çekmiş
Ağan şular bile râhat gelüp geçmez cefâsından (Kt90/2)

Bilindiği üzere “tâg” aynı zamanda “yara” anlamına da gelmektedir:

²⁹² Bkz:G51/5.

²⁹³ Bkz:G202/6.

²⁹⁴ Bkz:G240/6.

²⁹⁵ Bkz:Kt78/1.

²⁹⁶ Bkz:G126/7, G218/5, G240/6, G271/5, G202/6, G169/6.

²⁹⁷ Bkz:G74/3.

²⁹⁸ Bkz:G179/5.

²⁹⁹ Bkz:G203/4.

³⁰⁰ Bkz:ThXXVIII/2.

.....
 Vaţan ħubbiyla kim ‘aşık geçer gurbetde bi n a ı
 Ėazer itmez sey ahatden diler  ag üsti  ag olsun (R42)

F. BAZI KAPALI VEYA ETRAFI  EVRLİ MEK NLER

1. Sar y

H ne-i  l  Paşa, “sar y”a te b h edilmektedir³⁰¹. Sult n Abd laz z, s hil-i Beylerbeyi’nde “sar y” yaptırmı tır³⁰². Ő kir Efendi’nin vef tı için yazılan t r hte, “ser y-ı ‘adn d im mek nı ola.” temenn sinde bulunulmaktadır³⁰³.

Derg h-ı Mevl n , “ser y-ı devlet”ten  st nd r³⁰⁴. B b-ı Mevl n , “ser y-ı p di  h ”dir³⁰⁵. Halka-i tev id, “ser y-ı fevze” yak niyyet eder³⁰⁶. F zıl, der-i v l -y  Mevl n ya o kadar mecburken “ser y-ı p di  h ”ı arz etseler bakmaz³⁰⁷. F zıl, ma bah-ı Monl  gibi k  ane-i meclis varken “ser y-ı p di  h ”ye tenezzül etmez³⁰⁸. An a-yı a k, K f-ı kalbinde yuva yapan kişi “ser y-ı p di  h ”ye rağbet etmez³⁰⁹. Ő ir g nle hit ben; “Ser y-ı p di  h den ulu derg hımız varken yine ebv b-ı n -merde d   p minnet etmekteyiz.” diyor³¹⁰. “K di-i ser y”, m btel -y  derd-i Ya’  ub olmu tur³¹¹.

2. Ot g

V iz, bezmde D r  gibi m l k ne “ot g” kurmu tur³¹². “Ot g-ı a ik n”, gülşen içre kurulmu tur³¹³. Ő ir, Şeref vesilesini sık sık vurgulamaktadır:

³⁰¹ Bkz:T53/2.

³⁰² Bkz:T47/15.

³⁰³ Bkz:T411/5.

³⁰⁴ Bkz:G1/1.

³⁰⁵ Bkz:G42/7.

³⁰⁶ Bkz:G54/4.

³⁰⁷ Bkz:G66/7.

³⁰⁸ Bkz:G130/5.

³⁰⁹ Bkz:G187/3.

³¹⁰ Bkz:G236/3.

³¹¹ Bkz:Kt88/1.

³¹² Bkz:G171/5.

³¹³ Bkz:ThX/1.

Şerefim sikke-i Hünkârı telebbüs iledir

Baňa Fâzıl olamaz öyle otâğ-ı ihlâş (G145/7)

3. Hısâr/ Hışn

Kale.

Sultân Abdülazîz'in "hısn-ı hasîn-i Hak"ta her âfâtdan mesdûd olması dilenir³¹⁴. Sultân Abdülazîz, her "bender ü hısn"a merhamet nazarıyla bakmıştır³¹⁵. Yine Sultân Abdülazîz'in yaptırdığı "İspeniçe hısnı", zâtına Mi'âmâr-ı Kudsi'den ilhâm olmuştur³¹⁶. Osmân Paşa, "hısn-ı Beligrad"ın tam imârına başlamıştır³¹⁷. "Hısn-ı nev" (Yıldız Tâbiye), Sedd-i İskender gibi inşâ olunmuştur³¹⁸.

Şâir bir beyitte de "Ehl-i hisâr, üzerime tîşe ile hücum etse de kühken (Ferhât) gibi âleme efsâne olamam." demektedir³¹⁹. Âşık, sevgiliye hitâben "Ey şeh-i nâz, gönül şehri yeteri kadar harap oldu, "hısn-ı âmâl"i bugün sa' d ile bünyâd edelim."³²⁰ İnsân için bünyâd-ı Hûdan daha "hışn-ı haşîn"i yoktur³²¹. Kişi, asla başkasına bel bağlamamalıdır:

Hâfız-ı muhtâkdan olma müstenid gayra şaşın

Fâide virmez saňa hışn olsa da etrâfda (G282/2)

4. Hayme

Çadır.

Şâir, Kays gibi deşt-i Serây-ı Bosnada "hayme" kurmuştur³²². Balon gibi uçmak için "bi-sütûn hayme" kuran nice düş görüp seyr-i süratle denize düşer³²³. Dünyâ, sonu ve üssü olmayan "hayme" gibidir³²⁴. "Hayme" bir beyitte de "nişin-i hayme" şekliyle kullanılmaktadır:

³¹⁴ Bkz:T7/8.

³¹⁵ Bkz:T8/9.

³¹⁶ Bkz:T59/3.

³¹⁷ Bkz:K8/15.

³¹⁸ Bkz:T164/1.

³¹⁹ Bkz:G88/4.

³²⁰ Bkz:G220/4.

³²¹ Bkz:G259/4.

³²² Bkz:G119/5.

³²³ Bkz:G134/5.

³²⁴ Bkz:ThVI/1.

Bu da' vâya teselsülle şübût ister didim aña

Nişin-i hayme Türk idi didi kağı deni bilmem (Kt84/2)

5. Zindân

Fâzıl, Âli Paşa'nın âsitânından ayrı olduğundan beri Bosna doğduğu yer olmasına rağmen ona "zindân" olmuştur³²⁵. Yanında sevgilisi bulunmayan âşık için doğduğu yer "zindân" olmuştur³²⁶. Yırtılmamış (sağlam) elbise, aşk erbâbının tenine "zindân"dır³²⁷.

6. Dükân

Âşık, kendini sevgiliye "ser-mâye-i îrâd-ı dükân" olarak sunmaktadır³²⁸. Şâir için, olgunluk pazarının süsü "metâ' -ı nazm"dır; şâir kendine "zîb-i dükân" istemektedir³²⁹.

7. Mekteb

Vâlîde Sultân, "mekteb-i zîbâ" bünyâd eylemiştir³³⁰. Kâmile Hanım da bir "mekteb-i etfâl" yaptırmıştır³³¹.

Âşık, sevgili "tıfl-ı mektep"ken bakışından sakınmaktadır; şimdi o siyâh gözlünün kan dökücülüğünü kim bilir³³². Siyah yüzlü sofu, ol şuhu bezimde görünce karşısında "tıfl-ı mekteb-veş" kitap alıp oturmuş³³³. Fâzıl, "hakikat mektebi"nde derse hazır olmuştur³³⁴. Sevgilinin maksadı ilim tahsil etmektedir, ancak "mekteb-i etfâl" içinde gönül ehli üstâd yoktur³³⁵. Vâiz, "hakikat mektebi"nde derse (bir türlü) hazır ol(a)mamıştır:

³²⁵ Bkz:K4/24.

³²⁶ Bkz:G8/4.

³²⁷ Bkz:ThXXIII/3.

³²⁸ Bkz:ThXIII/2.

³²⁹ Bkz:ThXXII/5.

³³⁰ Bkz:T50/5.

³³¹ Bkz:T201/1.

³³² Bkz:G105/4.

³³³ Bkz:G135/5.

³³⁴ Bkz:G135/7.

³³⁵ Bkz:G186/4.

Haķikāt mektebinde derse vâ'iz olmadıñ hâzır
O kürside kurulduñ hâl-i 'aşka ibtilân yoķdur (Kt33/1)

8. Posta-Hâne

Âşık, ümitsizce mektup beklemektedir:
Posta-hâne yolına muntazırım şubh u mesâ
Baña gelmez gelür aġyâre dem-â-dem kâġız (G62/4)

9. Muvakķit-hâne/ Miķât-hâne

Daha önceleri belde de “miķât-câ” yok iken³³⁶, Serây-ı Bosnada bu nev “muvaķķit-hâne” gönül alıcı bir yere yapılmıştır³³⁷.

Hüsrev Beg câmiinin harîmine “miķât-hâne” yapılmıştır³³⁸; “muvaķķit-hâne” çok alâ yapılmıştır³³⁹. Bu muvakkit-hâne bir beyitte de “nev-kâşâne-i miķât” olarak vâsfedilir³⁴⁰.

Ayrıca, Divândaki 7. tahmis “Muvakkit-zâde Pertev”edir.

³³⁶ Bkz:T200/1.

³³⁷ Bkz:T200/2.

³³⁸ Bkz:T203/1.

³³⁹ Bkz:T203/2.

³⁴⁰ Bkz:T204/1.

G. ALAKALI UNSURLAR

Bu başlık altındaki öğeleri, konunun merkezinden uzaklaşmak olacağı için detayıyla incelemek yerine Divandaki yerlerini işaretle yetineceğiz:

1. Mekân bölümleri: “Dîvâr”³⁴¹, “Der”³⁴², “Revzen”³⁴³, “Tāk”³⁴⁴ ve “Kubbe” (Kubbe³⁴⁵, Künbed³⁴⁶, Kıtâb³⁴⁷)

2. Yıkık mekânlar: “Virâne”³⁴⁸, “Harâbe”³⁴⁹

3. Diğerler Mekân unsurları: “Külhan”³⁵⁰, “Laḥd”³⁵¹, “Nerdübân/Süllem”³⁵², “Vezne”³⁵³.

³⁴¹ Bkz:G57/4, G182/2, ThXXIX/5.

³⁴² Bkz: K2/27, K2/32, K3/23, K5/12, K7/10, K7/44, K9/8, K11/9, T7/1, T7/10, T14/12, T49/8, T61/5, G8/5, G14/7, G15/5, G24/7, G25/7, G26/7, G29/4, G35/4, G35/7, G37/7, G42/1, G45/5, G55/4, G59/5, G60/5, G63/1, G66/7, G70/5, G72/5, G73/6, G76/7, G89/6, G90/5, G91/7, G97/5, G98/5, G102/7, G106/5, G110/7, G111/5, G125/7, G139/7, G141/1, G141/7, G150/7, G161/5, G164/9, G167/5, G168/5, G172/7, G175/9, G203/1, G205/7, G216/7, G223/5, G233/6, G234/3, G236/5, G242/5, G247/7, G248/5, G256/9, G262/7, G265/9, G266/7, G267/6, G267/7, G270/9, G272/5, G274/2, G282/7, G289/7, G294/5, G295/1, G296/7, G298/7, G302/8, G306/7, G313/5, ThI/5, ThVII/5, ThXXX/5, R3.

³⁴³ Bkz:G271/2.

³⁴⁴ Bkz:T52/10, G28/4, G182/4, G232/3.

³⁴⁵ Bkz:G2/6, G17/4, G138/4, G180/3, ThVI/1.

³⁴⁶ Bkz:T3/4, T3/5.

³⁴⁷ Bkz:G305/5.

³⁴⁸ Bkz:G119/3, G122/6, G204/5, ThVI/1, ThXXXIII/4.

³⁴⁹ Bkz:T40/5, G69/3, G119/3, G167/2, G180/3, G278/3, ThVI/4, ThXXIII/3, Kt72/1, Kt88/2.

³⁵⁰ Bkz:G4/2, G142/3, ThXVIII/6.

³⁵¹ Bkz:T403/1, T414/4, G43/2.

³⁵² Bkz:G91/5, G184/5, G191/2, G302/5, Kt83/1.

³⁵³ Bkz:R54.

XIII. TABÂBET VE TABÂBETLE İLGİLİ UNSURLAR

En genel hatlarıyla 6 bölümde sınırlandırmaya çalıştığımız tabâbet ve tabâbetle ilgili unsurlar elbette ki daha fazladır. Bu kısımda ortaklıkları bulunan (müferrih, ilâc, tîmâr, tiryâk ve macun gibi) unsurları bir arada açıklarken mesela eskâm (hastalıklar), teşhis, tedâvî, nabz.... gibi mefhumları başlık altında veya bölümün esas unsuru olarak îrâd etmek yerine yan yana geçtiği diğer ifadeyle birlikte açıklamakla yetindik.

Birinci bölümde “tabîb, eṭibbâ”; ikinci bölümde “ḥaste, marîz, bî-mâr”; üçüncü bölümde “cerh”; dördüncü bölümde “müferriḥ, ilâc, tîmâr, tiryâk, ma‘cûn” gibi unsurları değerlendirdik. Beşinci bölümde “derd ve illet”i ; altıncı bölümde de “devâ, dermân ve şifâ” gibi öğeleri, anlam genişliklerinden dolayı, daha detaylı olarak ele aldık.

A. TABÎB, EṬİBBÂ

Âşık için “tabîb-i bî-emân”ın verdiği, içine zehir katılmış macundur hep¹. Âşık “tabîb-i hâzık”a hasret kalmıştır². Âşık, aşk derdine müptelâdır; gönlü bir tabip istemektedir³. Âşık, dermânını bilmeyip “nabz-ı tabîbî” yoklamaktadır⁴.

Ehl-i derde bir “tabîb-i hâzık” gerekmektedir⁵. “Hulûs” tabibe teşbih edilmektedir:

Bir tevâzu‘ dur gezer ḥalk içre yek-dil yek-vücûd

Sâde bir nabza bakar gûyâ tabib oldu ḥulûş (G143/3)

Tabip hastanın nabzına boşuna bakmamalıdır, zira “ecza-yı emel” nakd-i zer ile vücûda gelmektedir⁶. Tabîbin her bir devâsından âleme şifâ ermez⁷. Tabipler Fâtımâ Hanım’ın derdine çâre bulamamıştır⁸. Tabîb-i hâzıkın akli “illet-i frengi” karşısında yetersiz kalmıştır⁹. Tabip merkezli aşağıdaki beyitte de hikemî bir söyleyiş hâkimdir:

¹ Bkz: G26/2.

² Bkz: G118/1.

³ Bkz: G209/1.

⁴ Bkz: ThXVIII/3.

⁵ Bkz: G64/5.

⁶ Bkz: G211/5.

⁷ Bkz: ThXXVI/3.

⁸ Bkz: T421/3.

⁹ Bkz: Kt69/1.

Bir marîzîñ ‘illetin teşrîh itmezse tabîb
Şübhesiz emr-i tedâvide ide dürlü kuşûr (Kt64/2)

Tabîb; bir beyitte de telmih yoluyla Hz.İsa (elini sürdüğü hastaların derhal iyileşmesinden kinâye olarak), çâre, şerha (dilinmiş, kesilmiş şey) ve iltiyâm (yara kapanma) gibi ilgili diğer kelimelerle güzel bir tenasüp sanatı örneği olarak birlikte kullanılır:

Ger Mesîh olsa tabîbi çâre-sâz olmaz aña
Şerha-i tiğ-i cefâyı iltiyâm itmek de güç (G40/5)

Tabîbin çoğulu olan “etubbâ” ise iki beyitte kullanılmıştır. Cihan halkını “eskâm” (hastalıklar) dan kurtarmaları ümit edilir¹⁰. Tedâvide zamânın hekimlerine taş atılmamalıdır/ dokunaklı söz söylenmemelidir:

Tedâvide etubbâ-yı zamâna eyleme ta‘rîz
Degildir tab‘ da emrâz u ‘illet bir qarâr üzre (G262/5)

B. HASTE, MARÎZ, BÎ-MÂR

“Mariz” ve “bi-mâr”; “haste”, hastalıklı anlamlarına gelmektedir.

Binlerce gönlü hasta/âşık, sevgiliden devâ istemektedir¹¹. Sevgiliden “Fâzıl-ı dil-haste”sine merhamet kılması dilenir¹². Sevgilinin konuşması, aşk derdine tutulmuş olanlara devâdır:

Devâdır nuṭṭ-ı pâki haste-gân-ı ‘aşḡ u bi-tâba
Çıkar ‘uşşâḡ-ı ḡasret-dîde-gânı seyr-i mehtâba
..... (ThXXXI/3)

“Hakîm-i diplomat” teşhis yapmaktan berî olarak (önüne gelen tüm) hastalara “verem” demektedir¹³.

¹⁰ Bkz: G9/2.

¹¹ Bkz: G71/3.

¹² Bkz: G231/7.

¹³ Bkz: G26/6.

Tabip ne kadar marîzin nabzına bakarsa baksın “eczâ-yı emel” nakd-i zer ile vücûda gelir¹⁴. Peygamber Efendimiz “marîz-i cürm”e şifâdır¹⁵. Tabip, bir marîzin hasta oluş sebebinin bulamazsa tedavîde türlü kusurlar işler¹⁶.

Peygamber Efendimiz “dil-i bi-mâr”a dermân vericidir¹⁷. “Dil-i bi-mâr”ı agyâr zahmesinden kurtarmak oldukça müşkildir:

Dil-i bi-mârı agyâr zahmesinden itmege tedhîn

‘ Aceb mümkün mi hâzık ile merhem olmasa tevfiķ (G184/4)

C. CERH

“Cerh” yaralama, yaralanma anlamlarına gelmektedir.

Bir beyitte İzmîd’in övgüsünde, diğeri bir beyitte de “ehl-i tecrîd” ile alakalı olarak kullanılmıştır:

Dâ’imâ bâd-ı şabâ rûha ğidâ anda eser

Var mıdır cerh idecek âb u hevâşın İzmîdiñ (G202/5)

Bu ‘âlemde var ise cerh itmeyen ehl-i tecrîdi

Dise ben kayşer-i ‘aşrım baña şâhânedir dünyâ (Kt87/1)

D.MÜFERRİH, İLÂC, TÎMÂR, TÎRYÂK, MA‘CÛN

“Müferrih”, ferahlık veren ilaç anlamındadır. Bir beyitte “dergeh-i pîr” müferrih olarak vasıflandırılmaktadır¹⁸.

Sevgiliden, “ilaç” olarak agyâra yılan zehri vermesi istenir¹⁹. Kendisini yılan ısırması kişiye ilaçtan ziyâde tiryâk gerekmektedir²⁰. Tabîb-i hâzık “illet-i frengi”ye ilaç bulmakta aciz kalmıştır²¹.

¹⁴ Bkz: G211/5.

¹⁵ Bkz: ThII/1.

¹⁶ Bkz: Kt64/2.

¹⁷ Bkz: ThXXV/1.

¹⁸ Bkz: G312/5.

¹⁹ Bkz: G277/5.

²⁰ Bkz: G285/3.

²¹ Bkz: Kt69/1.

Yara bakımı anlamına gelen “tîmâr” ise iki beyitte karşımıza çıkmaktadır. Âşık, sevgiliden lutf ve ihsanıyla kendisine “tîmâr-ı lezîz” vermesini ister²². Âşık, tâbîbe hasret-keş ve tîmâra muhtaçtır²³.

“Tiryâk”, zehirlenmeye ve bazı hastalıklara karşı kullanılan macundur. Yılan tarafından ısırılmış insana tiryâk gerekmektedir²⁴. O şehin (sevgilinin) zerre kadar anlayışı, aklı varsa gençlik ikliminin “iksîr ü tiryâk”ının vefâsız olduğunu bilir²⁵. “İllet-i efrence”e çâre olmak üzere pazarda altunbaş tiryâk-ı mârî kalmamıştır:

‘İllet-i efrence ‘âlem uğradı ister devâ

Sûkda altunbaş tiryâk-ı mârî kalmamış (G104/8)

Aşk derdindeki kişiye tabîbin verdiği “macun-ı sem”dir hep²⁶. Bir beyitte “ma‘cûn-ı fâik” şekliyle kullanılmıştır²⁷.

E. DİRD, ‘İLLET

“Derd” lafzı ele alınırken belirtilmesi gereken önemli bir husus bulunmaktadır. Mevzubahis dert bir hastalık olabileceği gibi (ki genel başlığa daha uygun olan budur) acı veya sıkıntı veren başka bir durum da olabilmektedir. Divandaki kullanımlar daha ziyade sıkıntı ve elem veren durumların ifadesi olarak ele alınmıştır. Şimdi bu kullanımları ilgilerine göre tasnif edelim:

1. Dînî- Tasavvufî İlgilerle

Tevhîd halkasının “süveydâ-yı dil”i sivâ derdinden kurtarması ümit edilir²⁸. Fâzıl hâl-i isyân ile derd-mend olmuştur²⁹. Gönüldeki derdin dermânı Hudâ’nın gufrân denizidir³⁰.

²² Bkz: G65/6.

²³ Bkz: G118/1.

²⁴ Bkz: G285/3.

²⁵ Bkz: G306/6.

²⁶ Bkz: G26/2.

²⁷ Bkz: K179/1.

²⁸ Bkz: G54/5.

²⁹ Bkz: G65/6.

³⁰ Bkz: G193/8.

Fâzıl'ın sabah akşam en büyük derdi “evşâf-ı Hağ”tır³¹. Fâzıl, Yüce Yararıcıdan iki âlemde derdine dermân olmasını dilemektedir³².

Peygamber Efendimiz “alîl-i derd ü isyân”a devâdır³³. Fâzıl, Peygamber Efendimiz'den şefaât istemektedir³⁴. Peygamber Efendimiz “garîb ü derd-mend ü bî-kesân” olarak vâsfedilmektedir³⁵.

Ney, ister istemez sırrını derdi sebebiyle anlatmaya çalışmaktadır³⁶. Ney, “derd ü hasret”le sûzân u nâlândır³⁷.

2. Selâtîn İlgisiyle

Sultân Abdülmecid, “derd ü gam”a ‘ayn-ı şifâdır³⁸. Pâdişâhlar bile “derd ü gam”dan rehâ değildir³⁹.

3. “Sevgili- Âşık- Beşerî Aşk” İlgisiyle

Sevgilinin dudakları, dertli âşıklara “âb-ı hayat” gibidir⁴⁰. Sevgili bir beyitte “derd-i nâz” olarak nitelendirilmektedir⁴¹. “Derd-i fûrkat” âşık için gittikçe artmaktadır⁴². Âşık, gönüldeki derdini sevgiliye gizlice arz etmiştir⁴³. Aşk derdine dermân isteyen gönülde dermân bulur⁴⁴. Âşık, aşk derdine müptelâdır; gönül bir tabip istemektedir⁴⁵. Aşk derdi her gönüldedir⁴⁶. Âşık “derd-i gam”ın yanından gitmesine şükretmektedir⁴⁷. Sevgili, âşığa bir nebze “derd-i dil”i söyletmemektedir⁴⁸. Gam bezminde “âşık-ı derd-âşinâ” eksik değildir⁴⁹. Âşık gönüli âşiyân u dâne derdinden berîdir⁵⁰.

³¹ Bkz: G218/4.

³² Bkz: G268/6.

³³ Bkz: ThII/1.

³⁴ Bkz: ThII/5.

³⁵ Bkz: ThIII/6.

³⁶ Bkz: ThXXVIII/2.

³⁷ Bkz: G43/7.

³⁸ Bkz: K8/7.

³⁹ Bkz: G9/1.

⁴⁰ Bkz: G21/8.

⁴¹ Bkz: G29/1.

⁴² Bkz: G131/7.

⁴³ Bkz: G189/2.

⁴⁴ Bkz: G208/4.

⁴⁵ Bkz: G209/1.

⁴⁶ Bkz: G209/2.

⁴⁷ Bkz: G210/5.

⁴⁸ Bkz: G214/4.

⁴⁹ Bkz: G204/1.

⁵⁰ Bkz: G219/2.

Aşk derdine, devâ bulmak isteyen dertli kişiye “estağfirullâhe’l-‘azîm” iksîr-i şifâ olarak sunulmaktadır⁵¹. Âşığın derdi sevdiği kişidir⁵². Sevgiliden “derd-mend-i aşk”ına visâliyle devâ olması dilenmektedir⁵³. Âşık “derd-i ser”ini kimseye söyleyememektedir⁵⁴. Sevgili Mecnun olmuş ve inleyen âşığın hâlini bilirse buna şaşılmamalıdır⁵⁵.

4. Agyâr, Zâhit, Rakîb ve Vâiz İlgisiyle

Âşığın gördüğü “derd ü mihnet”in sebebi agyârdır⁵⁶. “Aşhâb-ı kâdr ü nâm ü şân” derd ü mihnet çekse de bunu agyârdan saklar⁵⁷. Sevgilinin her gece saçlarını saçtığını anlar ise agyâr “derd-i ser”i artırır⁵⁸. Âşık, derdine dermânı agyârdan ümit etmez⁵⁹.

Zâhid hiçbir zamân “derd-i aşk”ın kâbili olmaz⁶⁰. Zâhit meclise gulyabâni gibi geldi, onun için âlemi birdenbire “derd ü elem” basmıştır⁶¹. Şeytân, zâhîde riyâyı “derd-i ser”/ baş belâsı etmiştir⁶².

O sâf-dil sevgili, kâfir rakibi derdine merhem olacak sanmıştır⁶³.

“Vâiz” sivâ derdiyle istikâmet yolundan cerre sapmıştır⁶⁴. Aşk derdi, agyârı “sad âlâm”a düşürmektedir⁶⁵. Vâiz çirkin yüzlüdür. gölgesi kimsenin gölgesine benzemez; mehtapta ona bin “derd-i ser” geise buna şaşılmamalıdır⁶⁶.

⁵¹ Bkz: G235/3.

⁵² Bkz: G277/1.

⁵³ Bkz: G277/5.

⁵⁴ Bkz: ThXIII/4.

⁵⁵ Bkz: ThXXXII/5.

⁵⁶ Bkz: G24/1.

⁵⁷ Bkz: G88/2.

⁵⁸ Bkz: G244/3.

⁵⁹ Bkz: ThXVI/ 4.

⁶⁰ Bkz: G126/4.

⁶¹ Bkz: G296/5.

⁶² Bkz: MsIII/6.

⁶³ Bkz: G142/1.

⁶⁴ Bkz: G162/4.

⁶⁵ Bkz: G197/1.

⁶⁶ Bkz: G291/6.

5. Eleştiri İlgisiyle

Mal düşkünü olan kişi kolay kolay “derd-i tama’”dan kurtulmaz⁶⁷. Zengin kişiler genellikle kîmyâ derdine düşmektedir⁶⁸.

6. Gurbet- Hicrân- Hasret İlgisiyle

Âşığın gurbette çektiği “derd ü gam”ı kimseler bilmez⁶⁹. Şâir gece gündüz “derd-i gurbet” ile ağlayıp sızlamaktadır⁷⁰.

Gönül artık “derd-i hicrân”a tahammül etmemektedir⁷¹.

Hasret çekenlerin gözyaşı dert ile nehir olur⁷².

7. Ölüm İlgisiyle

Fâzıl Paşa'nın babasının ve amcasının ölümü ona iki Kerbelâ derdidir⁷³. Mahmut Paşa'nın kızı Râşide Hanım babasının “derd-i fîrâk”ıyla vefât etmiştir⁷⁴.

8. Mükeyyifât İlgisiyle

“Derd ü belâ”nın sebebi içki değil, gurur sarhoşluğudur⁷⁵. Kadeh, iksîr ile gönüldeki “derd ü gam”ı imhâ etmektedir⁷⁶. Sâkîden “şîşe-i derd ü gam”ı pâre pâre eylemesi istenmektedir⁷⁷. Sahbânın her damlası bir anda bin “derd-i ser” peydâ etmektedir⁷⁸.

9. Derd Ehli

“Ehl-i derd” olana bir tabib-i hâzık gerekmektedir⁷⁹. Hüsni-ı hatt-ı dil-rübâ “aşkıñ kitâbı” olmasa bu dünyâda ehl-i derdin hâlini kimseler bilmezdi⁸⁰.

⁶⁷ Bkz: G276/1.

⁶⁸ Bkz: G146/6.

⁶⁹ Bkz: G287/4.

⁷⁰ Bkz: K5/20.

⁷¹ Bkz: G233/4.

⁷² Bkz: ThX/4.

⁷³ Bkz: T402/6.

⁷⁴ Bkz: T416/3.

⁷⁵ Bkz: G26/3.

⁷⁶ Bkz: G46/4.

⁷⁷ Bkz: G157/3.

⁷⁸ Bkz: ThXIV/3.

⁷⁹ Bkz: G64/5.

⁸⁰ Bkz: G286/2.

10. Diğer İlgiler

Çekilen “derd ü mihnetler” insanın yaptıklarının karşılığıdır⁸¹. Geçip giden günler “derd-i kırk”na bir bir hesap istemektedir⁸². Nâil-i âmâl olununca “derd-i ser” kalmamaktadır⁸³. Fâzıl’ın derdinin âhı nüh feleğe çıkmıştır⁸⁴. “Derd ü illet” olmasa sıhhâtin nâmı anılmaz⁸⁵. İnsana “derd-i muhabbet” bile bir ihsândır⁸⁶. Bülbül çer çöple uğraşmaktadır, ama bütün derdi güldür⁸⁷. Kâdî-i serây “mübtelâ-yı derd-i Ya‘kûb” olmuştur⁸⁸.

Mansıbın “derd ü belâsı” bazen gizlidir, bazen âşikâr⁸⁹. Âşikâr olduğu üzere, ehl-i kalem ekmek derdine düşmüştür⁹⁰.

Bir beyitte de “civânlık” karinesiyle ilgili olarak zikredilmektedir:

Civânlık ‘âleminde ol peri der-ğâtır itmez mi

Ki şetm-i derd-i ruhsârı degildir dâ’im ü bâki (G306/3)

Hastalık anlamındaki “illet” lafzı ise “âşık, Lokman Hekim, zâhit ve haris” ilgileriyle zikredilmiştir:

Şeb-i yeldâda âşğın illeti ortaya çıkmıştır⁹¹. Aşğın ‘ileti “aşk-ı sârî”dir⁹². Lokman Hekim bugünde olsa “illet-i asr”a devâ bulmaz⁹³. Zâhide hod-bînlik Nemrûd’dan ‘illet kalmış olsa gerektir⁹⁴. Haris olan kişi, dünyâda illetine bir çâre bulamaz⁹⁵.

İlet ayrıca “tabib”⁹⁶, “etıbbâ”⁹⁷, “haste”⁹⁸ ve “derd”⁹⁹ mefhumları ile birlikte de kullanılmıştır.

Bir beyitte de ‘illet-i frengi ifâdesi içinde zikredilmiştir¹⁰⁰.

⁸¹ Bkz: G66/3.

⁸² Bkz: G86/1.

⁸³ Bkz: G95/6.

⁸⁴ Bkz: G225/5.

⁸⁵ Bkz: G275/1.

⁸⁶ Bkz: ThXX/5.

⁸⁷ Bkz: ThXXII/3.

⁸⁸ Bkz: Kt88/1.

⁸⁹ Bkz: R38.

⁹⁰ Bkz: R54.

⁹¹ Bkz: G26/2.

⁹² Bkz: ThVII/3.

⁹³ Bkz: G36/4.

⁹⁴ Bkz: G76/6.

⁹⁵ Bkz: G146/7.

⁹⁶ Bkz: Kt64/2.

⁹⁷ Bkz: G9/2, G262/5.

⁹⁸ Bkz: G26/6.

⁹⁹ Bkz: G275/1.

¹⁰⁰ Bkz: Kt69/1.

F. DEVÂ, DERMÂN, ŞİFÂ

“Devâ” doğrudan derdin zıddı olarak kullanılabilirdiği gibi¹⁰¹ çoğunlukla “illet veya hastalık” ifâdesi sözcüklerin karşıtı olarak zikredilmektedir. Sultân Abdülaziz’in “devâ-i lutf u ihsân”ı her çâyı şifâ-yâb etmiştir¹⁰². Âşık için şeb-i yeldâda her devâ yok olmuş gibidir¹⁰³. Lokman Hekim bu zamanda yaşasa illet-i asra devâ bulmaz¹⁰⁴. Akıllı insan hiç yılan zehrinden fayda umar mı?¹⁰⁵ Nice hasta gönüllüler sevgiliden devâ ümit eylemektedir¹⁰⁶.

Âlem “illet-i efrenc”e uğramıştır, devâ istemektedir¹⁰⁷. Tabîbin her bir devâsından âleme şifâ ermez¹⁰⁸. Zamânın hastalığına Ebû Sînâ olsa yine devâ tertip edemez:

Düşen şebnem gibi emrâz-ı ‘aşra kim dil-i dâna
 Degil mümkün devâ tertib ide olsaydı Bin Sinâ
 Tehi dönmededir hep âsiyâ-yı sengi dünyânın
 Düşürdi ‘âlemi iflâsa gendüm kalmadı aşîâ (R22)

“Dermân”, derdin zıddı olarak¹⁰⁹ veya bîmâr¹¹⁰, tabîb¹¹¹ gibi sözcüklerin tamamlayıcısı olarak da kullanılmaktadır. Ümmetin âsilerine dermân Peygamber Efendimizdir¹¹². Âşıkın vücûdu iki âlemde dermânsız kalmaz¹¹³. Zâhidin dermânı olsa “münkir-i kudret” olur¹¹⁴. Fâzıl Paşa tarafından tahmis edilen bir gazelini Şeyh Gâlin şu şekilde bitirmektedir:

.....
 Gönül bi-tab Gâlib hem kümeýt-i hâme dermânsız (ThXVII/5)

¹⁰¹ Bkz: G235/3, G277/5, ThII/1.

¹⁰² Bkz: T54/2.

¹⁰³ Bkz: G26/2.

¹⁰⁴ Bkz: G36/4.

¹⁰⁵ Bkz: G64/2.

¹⁰⁶ Bkz: G71/3.

¹⁰⁷ Bkz: G104/8.

¹⁰⁸ Bkz: ThXXVI/3.

¹⁰⁹ Bkz: G193/8, G208/4, G268/6, ThXVI/ 4.

¹¹⁰ Bkz: ThXXV/1.

¹¹¹ Bkz: ThXVIII/3.

¹¹² Bkz: G260/2.

¹¹³ Bkz: G106/1.

¹¹⁴ Bkz: G195/5.

Peygamber Efendimiz “şifâ-bağşende-i cümle ‘ilel” olarak vasfedilmektedir¹¹⁵. Sultân Abdülmecid derd ve gama “şifâ” niteliğindedir¹¹⁶. Sultân Abdülaziz’in devâ-i lutf u ihsânı her mekânı şifâ-yâb etmiştir¹¹⁷. Sevgilinin vuslatı sadra şifâdır¹¹⁸. Şifâ bir beyitte de “merdüm-i sem” ilgisiyle zikredilmektedir:

Hiç muţayyeb mi olur me’yûs-ı istiĥkâr olan

Olmaz ümmid-i şifâda merdüm-i sem âşinâ (G7/3)

Şifâ ayrıca “tabib”¹¹⁹, “derd”¹²⁰, “dermân”¹²¹ ve “devâ”¹²² gibi ilgili diğerkelimelerle birlikte de îrâd edilebilmektedir.

¹¹⁵ Bkz: ThIV/1.

¹¹⁶ Bkz: K8/7.

¹¹⁷ Bkz: T54/2.

¹¹⁸ Bkz: G21/8.

¹¹⁹ Bkz: G64/5, ThXXVI/3.

¹²⁰ Bkz: G235/3.

¹²¹ Bkz: G260/2.

¹²² Bkz: ThII/1.

XIV. ALIŞ-VERİŞ VE ALIŞ-VERİŞLE İLGİLİ UNSURLAR

(Dellâl; Çarşu, Sûk, Bâzâr, Dâd u Sited; Ser-Mâye; Bahâ)

1. Dellâl, satılacak şeyi satan ya da alıcı ile satıcı arasında vasıta olan kişiye denir. İrtikâb ehlinin iffeti “dellâl”e verilmiş, yine de kime rağbet etmemiştir:

‘İffeti dellâle virdiñ kimse rağbet itmedi

Muğbilân-ı dehre resm ü ‘âdet oldı irtikâb (G18/2)

“Dellâl” diğeri bir beyitte de “ma‘rifet satma” ilgisiyle anılmıştır:

Eyle tağlil-i sühan temkin üzre ol müdâm

Şevk-i ehl-i dilde şatma ma‘rifet dellâl-veş (G136/3)

2. “Çarşu-yı dâd u sited” rüşvet ile revaç bulmuştur¹. “Dönme mahbûbları” çarşıda mümtaz geçinmektedir².

3. “Çarşu” ve “pazar” birçok beyitte birlikte kullanılmıştır. Kîmyânın sırrı çarşıda ve pazarda satılmamalıdır. (her yerde söylenmemelidir)³ Yalanın şânı “bâzâr-ı kibâr” içre artmaktadır:

Pek kesâd oldı gedâ çarşusına gelmez hiç

Ardı bâzâr-ı kibâr içre yeñi şân-ı dürüg (G172/5)

Âşık, kendisi gibi âşığın aranıp bulunamayacağı konusunda iddialıdır:

.....

İhtirâz eyleme sen çarşuda pâzâra da çık

Ara şor saña izin işte cihân işte kuluñ (ThXIII/3)

4. Sultân Abdülaziz sâyesinde “bâzâr-ı âlemde” nakitten eser kalmamış; her taraf darphane gibi altın ve gümüşle dolmuştur⁴.

¹ Bkz:G41/3.

² Bkz:G41/5.

³ Bkz:G30/3.

⁴ Bkz:T8/21.

Âşığın gönlü, aşk pazarında bir pula değmezken bedelsiz (çok kıymetli) bir sevgiliye düşmüştür⁵. Akıl sâhiplerinin kârı hep sabır ve tahammüldür; gidilmemiş yola, uygunsuz (şeylerin satıldığı) pazara yorulmazlar⁶. Sadâkat pazarı dünyâda harap olmuştur⁷.

Yine “çarşı, pazar” anlamlarına gelen “sûk”, “şeyh”in tenkit edildiği bir beyitte “pâzâr” ile birlikte kullanılmıştır.

Sûk u pâzârda dâ'im mey ü maḥbûb arar

Şarf ider ḥâşılı bu yolda ten ü cânı şeyḥ (G52/4)

5. Dâd u sited, alışveriş anlamındadır. “Çarşu-yı dâd u sited” rüşvet ile revaç bulmuştur⁸. Dünyâda her alış verışı (/olup biteni) anlamak isteyen, azgınlığı bırakıp Allâh'a yönelenlerden olmalıdır⁹.

Dünyâda alışveriş, yalan kumaşının devri (alınıp-satılması) iledir¹⁰. Şiir hüneri ile alışveriş olmamaktadır:

Hüner-i şî'r ile dâd ü sited olmaz şimdi

Çalmadı kâle-i ehl-i dile çünkü rağbet (Kt85/1)

6. Ömer Paşa'nın vücûdu âlem için “izzet ve saâdet sermâyesi” sayılmaktadır¹¹. Hüsâmü'd-dîn Efendi'nin ulu zâtı “ehl-i isti'dâd” a sermâyedir¹².

Dünyânın makamı, mevkii geçicidir; asıl devlet sermâyesi “tevekkül”de bulunmaktadır¹³. Övgü ve yergi; hezl ve mizah “sâhib-i efsâne”ye sermâyedir¹⁴. Âşık, sevgili için kendini “ser-mâye-i îrâd-ı dükân” saymaktadır¹⁵. Âşık, sevgili için gözyaşı sermâyesini hayli telef etmiştir¹⁶.

Gaflette olunmamalı, âhret için sermâye toplanmalıdır¹⁷; zira kimin ne olacağı veya kime ne olacağı belli olmamaktadır:

⁵ Bkz:G117/4.

⁶ Bkz:G279/5.

⁷ Bkz:Kt16/1.

⁸ Bkz:G41/3.

⁹ Bkz:G57/5.

¹⁰ Bkz:Kt16/1.

¹¹ Bkz:K7/52.

¹² Bkz:T19/8.

¹³ Bkz:G28/5.

¹⁴ Bkz:G249/5.

¹⁵ Bkz:ThXIII/2.

¹⁶ Bkz:ThXXXIII/2.

¹⁷ Bkz:Kt14/1.

Sefâhatle cihân âlâyîşe şol rütbe düşdi kim

Nice aşhâb-ı şervet hânesiz ser-mâyesiz kaldı (Kt31/1)

7. Âli Paşa'nın her sözü paha biçilmez kıymette cevherdir¹⁸. Yüsf Kâmil Paşa, devletin eline geçmiş paha biçilmez bir "cevher-i yektâ"dır¹⁹. Paha biçilmez cevher 'Afife 'Âişe Hânım, mahv-ı vücûd eylemiştir²⁰.

Osman Paşa'nın Bosna vâlisi olması hasebiyle düşülen târîh "bî-misl ü bahâ"dır²¹. Benzer bir ilgiyle Sultân Abdülaziz'in yeni yılını tebrik için düşülen târîhlerden ikisi de "bî-misl ü bahâ" sayılmaktadır²².

Haset ve red ehlinin²³, "dûr-bîn-i çeşm" ile seyyâre seyrini seyr(!) eden rasad ehlinin sözleri²⁴; kâr ve zarâr indinde bir olan câhilin güzel ve çirkin sözleri kıymetsizdir²⁵. Nazmı idrâk etmeyip gönül ehlini târiz eden kişinin de sözleri kıymetsizdir²⁶. Kıymetli olan söz, Mesnevîye dayanan sözdür²⁷.

"Âferin"ın kıymeti dürr ü cevher derecesindedir:

Hoş-nümâdır ehl-i 'irfâna şadâ-yı âferin

Dürr ü cevherle berâberdir bahâ-yı âferin (G238/1)

¹⁸ Bkz:K4/19.

¹⁹ Bkz:K12/13.

²⁰ Bkz:T408/4.

²¹ Bkz:K8/40.

²² Bkz:T9/6 T10/8.

²³ Bkz: G12/1; ayrıca, Dîvan'daki 12.gazel "-ed aqvâli ma'mûl-i bahâ" biçiminde kâfiyelenmektedir.

²⁴ Bkz:G12/2.

²⁵ Bkz:G12/3.

²⁶ Bkz:G12/4.

²⁷ Bkz:G12/5.

XV. SÖZ, YAZI VE İLGİLİ UNSURLAR

Söz ve yazı ile ilgili unsurları 8 kısımda değerlendirdik. İlk kısımda "Söz" unsurunu ("Söz", "Kavl, Akvâl", "Güfte, Güftâr, Güft-Gü", "Nuṭk, İntâk", "Lafz, Elfâz", "Sühân", "Lisân", "Raṭb u Yâbis") ele aldık. 2.kısımda "Dini Sözler"i ("Âyet, Âyât; Naşş", "Hâdis, Eḥâdis", "Hilye") 3. kısımda "Güzel Söz Söyleme"yi (Belâgat ve Feşâhat), 4. kısımda "Belgeler"i ("Berât", "Defter", "Fermân", "Fetvâ", "Hüccet", "Levḥa", "Nâme", "Nüşha", "Ruḥşat") incelemeye çalıştık.

"Şiir, Şiir Unsurları ve Şâir" başlıklı 5. bölümde önce şiiri ("Şi'r, Eş'âr", "Nazm, Manzûme", "Mu'ammâ", "Şerḥ"), sonra şiir unsurlarını ("Mışra", "Matla", "Üslûb", "Kaşr", "Med", "Beyt", "Gazel", "Kaşâyid") ve şâir, şuarâyı ele aldık.

6. kısımda "Yazı Vâsitaları"nı ("Hâme; Kalem, Aqlâm; Kilk", "Kâgız", "Muşhaf", "Mürekkab"), 7. kısımda "Bazı Metinler"i ("Destân/ Dâsitân", "Efsâne", "Kışşa"), 8. kısımda "Harf ve Unsurları" başlığında önce "Harf" unsurunu ("Elif", "Be", "Sin", "Lâm", "Mîm") sonra da "Hatt" ve "Nokta"ı inceledik. Son kısımda da "Yazıcılar"ı ("Kâtib", "Münşî", "Uṭârid") değerlendirdik.

A. SÖZ

1. Söz

Şâir kendine hitâben "sözü tâmâm eyle"¹, "kes sözü"² demektir. Âli Paşa'nın her "söz"ü paha biçilmez ve benzersiz cevher-i yektâ kıymetindedir³. Maksat, cânânın "söz"ü ihlâs ile dinleyip anlamasıdır⁴. Şâir, fahr ile "Hak söz"ü söylemektedir⁵. Şâir, sevgiliden (kendi) "söz"ünü dinlemesini; ağıyâr minnet etmemesini ister⁶. Ay yüzlü sevgilinin "şeker-âb söz"leri cânâna işlemiştir⁷. Kişiye "sözü az söyle"mesi tavsiye edilir⁸. Sevgili zerle aldatılamamaktadır, "söz"le kanması da mümkün değildir⁹. Ehl-i dil "zühd ile taqvâ sözü"ne aldanmaz¹⁰.

¹ Bkz:K2/54.

² Bkz:K4/29.

³ Bkz:K4/19.

⁴ Bkz:K17/10.

⁵ Bkz:T63/7.

⁶ Bkz:G11/6.

⁷ Bkz:G19/3.

⁸ Bkz:G29/3.

⁹ Bkz:G92/2.

¹⁰ Bkz:G132/2.

Zâhit, riyâyı ber-tarâf edip “söz”ü eyyâma uydurmuştur¹¹. Saçma sapan yazan şâirin kınanmasında şaşılacak bir şey yoktur; onun “hikmet-âmiz sözler”i saçma mu‘ammâsı galattır¹². Kâil-i vahdet olan riyâ kaydına düşmez; bu “söz”ü ancak ulü’l-elbâb-ı semâ anlar¹³. Ne kadar nâzik olursa olsun câhilin “söz”ü makbûl olmaz¹⁴. Sevgili, rakîplerden “söz” ederek âşika ağırlık vermiştir¹⁵. Şâir kendi “söz”lerini intâk-ı Hak olarak vâsfeder¹⁶. Şâir, sofuya “söz”ünü dinlemesini, sözlerini zâhidin lafı zannetmemesini söyler¹⁷. Fâzıl, Mevlânânın kuludur; zâhitlerin ittifâkıyla “söz”ünden vazgeçmez¹⁸. Şâir kendine hitâben; “Söz’lerinin yâkût-ı seyyâle gibi makbûl olması için dâimâ Mesnevîden ders al.” demektedir¹⁹. Mevlânâ Hazretlerinin “söz”leri iksir-i azamdır²⁰. Âşık, sevgiliden işittiği “bir iki söz”e bitmektedir²¹. Kâmil, hakikat olmayan “söz”ü isnâd eylemez²². Ney, tanbur gibi değildir; câhillerin “söz”üne kulak asmaz²³. “Söz”den dil çekmek, kalp kazanmak için sebeptir²⁴. Şâir her “söz”ünü, gönül ehlinin meclisinde, kîmyâ olarak vâsfeder²⁵.

2. Kavlı, Akvâl²⁶

Fâzıl, kendini şâir-i mu‘ciz-beyân olarak vâsfetmekte ve irfân sāhiplerinin “kavl”ini tasdik edeceğini söylemektedir²⁷. “Âriflerin vâkıf olduğu üzere kusursuz şâir olmaz.”; Fâzıl, bu “kavl”inin beyân ehli tarafından tasdik edileceğini söylemektedir²⁸. Yusuf Kâmil Paşa’nın kapısında kimse incinmez, ona benzer vezîr olmaz, kıymeti ağırdır; bu sözlerle “kavl-i dil-i şeydâ” denmez²⁹.

¹¹ Bkz:G139/6.

¹² Bkz:G154/3.

¹³ Bkz:G163/4.

¹⁴ Bkz:G191/5.

¹⁵ Bkz:G214/3.

¹⁶ Bkz:G222/9.

¹⁷ Bkz:G254/1.

¹⁸ Bkz:G273/5.

¹⁹ Bkz:G310/5.

²⁰ Bkz:MhII/1.

²¹ Bkz:ThVIII/4.

²² Bkz:ThXVII/5.

²³ Bkz:ThXXVIII/4.

²⁴ Bkz:Kt66/2.

²⁵ Bkz:R44.

²⁶ Divândaki 12.gazelin (5 beyit) kâfiyesi, “-ed” ve redifi “akvâli ma‘mûl-i bahâ” şeklindedir.

²⁷ Bkz:K4/27.

²⁸ Bkz:K8/38.

²⁹ Bkz:K12/18.

Zâhit, “kavl-i mücerret”le hakikat ilmini inkâr etmektedir³⁰. Fâzıl, “kavl-i eşahh” ile târîh demiştir³¹. Gönül, sufînin “kavl ü fi’l”inden müstefid olmaz³². Remmâlin “kavl”inde sıhhat yoktur; sözüne güvenilmez³³. “Fâzıla nây-ı Mevlânâ gibi hüccet olmaz.” Şâir bu “kavl”ini nâliş-i aşk ile isbât eyleyebileceğini söylemektedir³⁴. Âşık, sevgilisi için başını ve canını fedâ etmektedir; onun bu “kavl”ine yalan diyen olursa âşık kendini hazır göstermektedir³⁵. Ârif, cân ile “semâ’-ı kavl-i Hâk” eyler³⁶. Şâir, “kavl-i sahîh” olarak; bir şehin(sevgilinin) bendesi olduklarını söylemektedir³⁷. “Edânî vü e’âfîniñ kimi ağa kimi begdir”; bütün akıl ehli bu “kavl”i şüphe etmeksizin tasdik eder³⁸. “Kudret Yaratıcındır.” Kişiden bu “kavl-i şıdğ-ı maqrûn”da olması istenir³⁹. Câhilin bir “kavl”i kabûl olmaz; itibarsızdır⁴⁰. Ashâb-ı hasedin, ehl-i redin “akvâl”i kıymetsizdir⁴¹. Dür-bîn-i çeşm ile seyyâre seyrin seyr iden ehl-i rasadın “akvâl”i kıymetsizdir⁴². Câhilin indinde kazanç ve zarar farksızdır; onun doğru yanlış; tüm “akvâl”i kıymetsizdir⁴³. Nazımdan anlamayıp gönül ehlini târiz eden kişinin “akvâl”i ebediyen kıymet kazanmaz⁴⁴. Fâzıl’ın senedi Mesnevî olduğu için “akvâl”i kıymetlidir⁴⁵. Bu zamanda muteber olan “yalan” sözdür:

Zamâne halkı re’s-i mâl mânend ‘add ider kizbi

Şatar ‘âlemde kıymetlendirir vezn ile akvâlîñ (G191/3)

3. Güfte, Güftâr, Güft-Gû

Güft ve güftâr “söz”; güfte “söyleniş” ve güft-gû (güft ü gû) “dedikodu” anlamına gelmektedir.

³⁰ Bkz:K17/8.

³¹ Bkz:T134/2.

³² Bkz:G56/5.

³³ Bkz:G191/2.

³⁴ Bkz:G309/5.

³⁵ Bkz:ThXIII/1.

³⁶ Bkz:ThXV/4.

³⁷ Bkz:ThXXV/5.

³⁸ Bkz:ThXXVI/5.

³⁹ Bkz:ThXXXI/6.

⁴⁰ Bkz:Kt46/2.

⁴¹ Bkz:G12/1.

⁴² Bkz:G12/2.

⁴³ Bkz:G12/3.

⁴⁴ Bkz:G12/4.

⁴⁵ Bkz:G12/5.

Fâzıl Mostar'da o kadar mustarip olmuştur ki, "güft-gû-yı halk-ı 'âlem" onun için hiçbir şey ifâde etmemektedir⁴⁶. Câhiller arasında arz-ı mâlumat abestir; zira ebkem kişi "güftâr" a âşinâ olsa da fayda vermez⁴⁷. Ehl-i dil, "güft-gû-yı 'âlem'e kulak asmaz⁴⁸. Kişiye "Papağan gibi şeker ve aynaya mecbûr olma; ilm öğrenip âleme 'güftâr' ını dinlet." denmektedir⁴⁹. Fâzıl'ın tab'ına gelen bir "güftâr-ı lezîz", Fâzıl'ın Mevlânâ Hazretleri'nin dergâhından necât dilemesidir⁵⁰. Fâzıl'a, Mevlânâ Hazretleri'nin tükenmez "güfte"ye imdâdı vardır⁵¹. Şâir, fâik-i akrân olmasa da "nazm-ı güftâr" a istidâdı olduğunu söylemektedir⁵². Rakip, sevgiliyi bezm-i âhibbâdan uzaklaştırmıştır; bu yüzden âşıkânla "güft-gû" etmez⁵³. Âşık, sâdik dostlara ve "sâkî-i hoş-güftâr" a muhtâctır⁵⁴. Tûtî, "sükker ü güftâr" a bu kadar harîs olmasaydı kafes içre kapanıp kalmazdı⁵⁵. Vâiz-i har, kargaya benzer; tûtînin o şeker "güftâr"ına itiraz eder⁵⁶. Şâir, kendine hitâben "Der-i Monlâya dâhil oldun güftâra başla." demektedir⁵⁷. Âşık-ı rüsvâ-yı 'aşk, Kays gibi sû-be-sû Leylâyı "güft-gû" eylemektedir⁵⁸. Kibâr-ı asrın, cihânda "güft-gû" sıyla adlanılmamalıdır⁵⁹. Gıdâ-yı ney, halka tûtî gibi "şeker güftâr" eder⁶⁰. Yâr ile "güftâr" a ruhsatı olmasına rağmen âşıkın onu görünce dili tutulmaktadır⁶¹.

4. Nutk, İntâk

Nutk, "söz, söyleyiş" ve intâk "söyletme, dile getirme" anlamındadır.

⁴⁶ Bkz:G5/4.

⁴⁷ Bkz:G7/4.

⁴⁸ Bkz:G23/2.

⁴⁹ Bkz:G29/2.

⁵⁰ Bkz:G65/7.

⁵¹ Bkz:G89/8.

⁵² Bkz:G107/6.

⁵³ Bkz:G111/4.

⁵⁴ Bkz:G118/2.

⁵⁵ Bkz:G146/5.

⁵⁶ Bkz:G152/3.

⁵⁷ Bkz:G161/5.

⁵⁸ Bkz:G187/2.

⁵⁹ Bkz:G267/1.

⁶⁰ Bkz:G298/3.

⁶¹ Bkz:ThXXVII/1.

“Nutm-ı insânî”, Sultân Abdülazîz’in lutf u ihsânının binde birini bile arz edemez⁶². Şâir “nutk”unun âsâr u bürhânına bakıp temeddühde tekellûf semtine vaż’-ı qâdem etmek istemektedir⁶³. Şâir, “darb-ı nutk”unun Etrâk u Ağvânı hebt etmesini Cenâb-ı Mevlevîye kalp temizliğiyle intisâp etmesine bağlamaktadır⁶⁴. “Osmân Paşa’nın ihsânı halka pek boldur.” Şâir bu “nutk”unda riyâ olmadığını söylemektedir⁶⁵. Fâzıl, silk-i şâirânda bir hakîr-i Mevlevîdir; “nutk”una kitâb-ı Meşnevîden dâimî izin vardır⁶⁶. Zâhid-i nâdân, “nutk-ı ehl-i dil”den değildir⁶⁷. Tûti-i gûyâ’nın şâire i’tizâz eyleme sebebi tâ ezelden “şekker-i nutk” undan lezzet almasıdır⁶⁸. Kiye sözü az söylemesi ve halka “nutk-ı gevher-bâr”ını dinletmesi tavsiye edilir⁶⁹. Şâir, sübha-i sad-dâneye ihtiyaç duymamaktadır; zîrâ ism-i Celâl hâne-i kalbinde “nutk”a gelmiştir⁷⁰. Fâzılın “nutk”unda bûy-ı sırr-ı Mevlevî vardır⁷¹. Ehl-i simâtın Fâzıl’ın her “nutk”unu tahsîn etme sebebi, Fâzıl’ın hikmet ü irfânı Mesnevî’den almasıdır⁷². Kibârın “süllem-i nutk”uyla ikbâl kasrına çıkılmamalıdır⁷³. Her “nutk-ı ahbâb”, cevher-i şehvâr gibidir; kadr u kıymet isteyen kişi ağızının meclisine sokulmamalıdır⁷⁴. Şâir, her lezzetin zevkine vâkıf olmak isteyen münkire irfân meclisine gelip “nutk”unu fehm eylemeyi önermektedir⁷⁵. Fâzıl’ın sözleri, “nutk-ı Fâzıl” değildir; bu şâh-ı aşka tercemândır⁷⁶. Mevlâ Hazretleri’nin kudsi kuvveti “mânend-i nutk-ı ‘İsevî”dir⁷⁷. Şâir, “nutk-ı melih”ini ilhâm-ı Hudâ addetmektedir⁷⁸. “Nutm” bir yerde de “zât-ı kerâmet” için irâd edilmektedir⁷⁹. Sevgilinin “nutk-ı pâk”i haste-gân-ı aşk u bi-tâba revâdır⁸⁰. Kişiyi kabul edilmesi tavsiye edilen bir “nutk” olarak “râh-ı müstâkîmden çıkma.” denmektedir⁸¹. Bu asırda dilsiz ve sağır olmak kişiyi selâmettir; Hak-gû dense bile “nutk”a itibar edilmemektedir⁸². “Nutm” bir beyitte de “kemâl” ilgisiyle zikredilmektedir:

⁶² Bkz:K2/25.

⁶³ Bkz:K7/35.

⁶⁴ Bkz:K7/37.

⁶⁵ Bkz:K8/11.

⁶⁶ Bkz:K10/15.

⁶⁷ Bkz:K17/1.

⁶⁸ Bkz:G3/4.

⁶⁹ Bkz:G29/3.

⁷⁰ Bkz:G109/2.

⁷¹ Bkz:G136/5.

⁷² Bkz:G156/7.

⁷³ Bkz:G191/2.

⁷⁴ Bkz:G194/5.

⁷⁵ Bkz:G196/5.

⁷⁶ Bkz:G254/7.

⁷⁷ Bkz:MhII/3.

⁷⁸ Bkz:ThXXV/5.

⁷⁹ Bkz:ThXXVI/5.

⁸⁰ Bkz:ThXXXI/3.

⁸¹ Bkz:MsIII/4.

⁸² Bkz:Kt43/2.

Dil ü vicdânım ‘âcizdir hünerden bahşе girmekden
Kemâli ‘arza kâfi iktidârı nuṭkumuñ yokdur (Kt43/1)

“İntâk”ın tüm kullanımları Hak/Rab (intâk-ı Rabbâni⁸³, intâk-ı Hak⁸⁴) vesilesiyledir.

5. Lafz, Elfâz⁸⁵

Fâzıl yazdığı bir târihi bir Mevlevînin “lafz”ı ile tâm eylemiştir⁸⁶. Bir sūhan-ver çıkıp “lafz u mânâ” söylemiştir⁸⁷. Fâzıl, “lafz u manen” bir târih-i selîs söylemiştir⁸⁸. Vefâ bir “lafz-ı bî-ma‘nâ” gibi dillerde kalmıştır⁸⁹. Âşık kalbinde gam olmayacağı lafı, bir “lafz-ı mu‘ammâ”dır⁹⁰. Sevgiliye âşık olanlardan “lafz-ı el-amân” gelmemesi mümkün değildir⁹¹. Hulûs (gönül temizliği), “lafz”da mevcût manâda ğarîb olmuştur⁹². Zâhitler, hakîki aşkın lezzetini bilemezler; “ma‘nâ-yı lafz-ı ‘min-‘araf”⁹³ kulaklarına girmemiştir⁹⁴. “Lafz-ı merḥabâ-yı âferîn” işitilmez olmuştur⁹⁵. Şâirlik iddiasında bulunan kişi, bir habîs-i hîle-kârı kendine kâtip etmiştir; alakalı alakasız yazdığı “elfâz u manâ”sı galattır⁹⁶. “Elfâz”; ilim sâhiplerinin aziz tutulma sebebi, olgunluk hazînesinin cevher-i mümtâzıdır⁹⁷; kemâl ashâbınıñ eczâ-yı ser-efrâzıdır⁹⁸. “Elfâz”, bir söyleyişte aġyârı sâdik, yârî de düşmân eder; bu hâletle halkın hem muhlisi hem de gammâzıdır⁹⁹. “Elfâz”, insân tabiâtında sevinç ve hüzün bırakır; gerek hayrın ve gerekse şerrin arkadaşıdır¹⁰⁰. “Elfâz”, muhabbet evcinin şebbâzıdır¹⁰¹.

⁸³ Bkz:K7/39.

⁸⁴ Bkz:T137/2, G222/9.

⁸⁵ Dîvândaki 161. gazelin (5 beyit) kâfiyesi “-âz” ve redifi “-ıdır elfâz” şeklindedir.

⁸⁶ Bkz:T170/2.

⁸⁷ Bkz:T191/2.

⁸⁸ Bkz:T214.

⁸⁹ Bkz:G70/1.

⁹⁰ Bkz:G77/3.

⁹¹ Bkz:G120/1.

⁹² Bkz:G143/2.

⁹³ İktibaslar bölümünde daha etraflı anlatılacağı üzere Bakara 198’e gönderme yapılmaktadır; “Arafat’ta akıp geldiğinizde-Meş’ar-i Haram’da Allâh’ı zikredin....”

⁹⁴ Bkz:G173/5.

⁹⁵ Bkz:G243/4.

⁹⁶ Bkz:G154/2.

⁹⁷ Bkz:G161/1.

⁹⁸ Bkz:G161/2.

⁹⁹ Bkz:G161/3.

¹⁰⁰ Bkz:G161/4.

¹⁰¹ Bkz:G161/5.

6. Sühan

Fâzıl, kendine “kâlâ-yı sühan-dânı davâ-yı icâz itme” demektedir¹⁰². Şâir kendine hitâben “İtnâb-ı sühandan geç, duâya başla.” diyerek uyarıda bulunmaktadır¹⁰³. Bir “ehl-i sühan” çıkıp Fatîn’in târîh-i fevtini söylemiştir¹⁰⁴. Şâir Fatîn, “sühan-gûyân-ı asr”ın şâir-i yektâsı addedilmektedir¹⁰⁵. Şâir kendini her vâdîde “nazm-ı sühan” etmeye kâdir görmektedir¹⁰⁶. Kişiye, olur olmaz yere tenezzül etmemesi tavsiye edilmektedir; böylece “sühan erbâbı” hakkında dürdâne-i meclis diyebilecektir¹⁰⁷. Kişiden “taklîl-i sühan” eylemesi istenir¹⁰⁸. Fâzıl, Cenâb-ı Şems ü Mevlânâya istinâd ettiği için kendini “mümtâz-ı emâsil bir sühandân” addetmektedir¹⁰⁹. Cana yakın “encümen-i ehl-i sühan” bulursa âşık için gurbet ile vatan bir olur¹¹⁰. “Sühan-sâz-ı cünûn”un davâsı bürhânsız dinlenmektedir¹¹¹. Şâir Hâmî, gazelini “edâ-senc-i sühan-gû” ettiğini söyleyerek bitirmektedir¹¹². Sevgili, “sâf bir âyine-i tab‘-ı sühandân”dır¹¹³. Fâsih Dede, kendini “sühan-ı râst” vâfedip Rûm’un Hassân’ı saymaktadır¹¹⁴. “Sühan”, birer beyitte de “söz”¹¹⁵ ve “lafz”¹¹⁶ ile birlikte zikredilmektedir.

7. Lisân

Her millet, her devlet Sultân Abdülazîz’in mehdini “vird-i lisân” etmiştir¹¹⁷. Mahal-i Neyzenân, “lisân-ı hâl” ile dâimâ feryât etmektedir¹¹⁸. İnşirahın (açıklık, ferahlık) ismi, hümâ gibi (ismi var cismi yok) “halkın lisânı”nda gezmektedir¹¹⁹.

¹⁰² Bkz:K7/51.

¹⁰³ Bkz:K9/22.

¹⁰⁴ Bkz:T443/2.

¹⁰⁵ Bkz:T445/1.

¹⁰⁶ Bkz:G2/6.

¹⁰⁷ Bkz:G130/4.

¹⁰⁸ Bkz:G136/3.

¹⁰⁹ Bkz:G221/7.

¹¹⁰ Bkz:G245/1.

¹¹¹ Bkz:ThXVII/4.

¹¹² Bkz:ThXXIV/5.

¹¹³ Bkz:ThXXV/4.

¹¹⁴ Bkz:ThXXV/5.

¹¹⁵ Bkz:K2/54.

¹¹⁶ Bkz:T191/2.

¹¹⁷ Bkz:K16/19.

¹¹⁸ Bkz:T42/2.

¹¹⁹ Bkz:G48/4.

Fâzıl, “lisân-ı hâl” ile kendini böyle gûyâ edenin Cenâb-ı Mevlevînin sâyesi olduğunu söylemektedir¹²⁰. Safâ vü zevk, “lisân-ı halk”ta ismi var cismi yok hümâ gibidir¹²¹. Aşk sırrı, zâhidin kalp âyinesine aks etmemiştir; tûtî lisânını kargadan sormak abestir. (Zâhîde sırr-ı aşkı sormak, kargaya tûtî lisânını sormak gibidir.)¹²² Bütün âlem “lisân-ı hâl”le Hakkı tesbîh etmektedir¹²³. Şâir kendini her “lisân”a âşinâ; kendine sır nihân olmayan biri olarak vasfetmektedir¹²⁴. Şâir, “lisân”ında redde kudret olduğunu söylemektedir:

Eylemem taşsin ders-i kübî u küfri bir vakit

Redde var kudret lisânımda ben ebkem olamam (Kt76/2)

8. Raṭb u Yâbis

Şâirlik iddiasında bulunan kişi, bir habîs-i hîle-kârı kendine kâtip etmiştir; alakalı alakasız yazdığı “elfâz u manâ”sı galattır¹²⁵.

B. DİNİ SÖZLER

1. Âyet, Âyât; Naşş

Fâzıl, “âyât-ı Kûrân”ı iki âlemde yardımcıyı addetmiştir¹²⁶. Şâir, kendine hitâben “(Rüşdi Paşa’nın mansûr olması için); ‘âyet-i Feth’i oku tebşir eyle!” demektedir¹²⁷. Fâzıl, Rızâ Paşa’nın ser-asker oluşu münâsebetiyle yazdığı târîh manzûmesinde “âyet-i Feth ü Nasır”ı ona hasır etmiştir¹²⁸. Bütün âlemin lisân-ı hâlde Hakkı tesbîh ettiğini âyet-i Furkânda “inne min şey”¹²⁹ haber vermektedir¹³⁰. Zâde-i insân, “hadîs ü nass” ile kemâli bulmuştur¹³¹.

¹²⁰ Bkz:G94/7.

¹²¹ Bkz:G102/5.

¹²² Bkz:G105/2.

¹²³ Bkz:G304/3.

¹²⁴ Bkz:ThXVI/1.

¹²⁵ Bkz:G154/2.

¹²⁶ Bkz:K2/48.

¹²⁷ Bkz:T67/6.

¹²⁸ Bkz:T69/5.

¹²⁹ İktibaslar bölümünde daha detaylı anlatılacağı üzere, bu ifade ile İsrâ 44’e gönderme yapılmaktadır. “Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar, O’nu tesbih ederler. O’nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur.”

¹³⁰ Bkz:G304/3.

¹³¹ Bkz:K17/13.

Âlî Paşa¹³² ve İsmâil Paşa¹³³ “nass ile hadis”e tâbî olup câmii yaptırmıştır. Âl-i fahr-i ‘âleme dâimâ sevgi lâzımdır; başka türlü düşünenler “nass-ı Kur’ân”ın münkiridir¹³⁴. Zâhidin irfânı olsa Cenâb-ı Hak “nass-ı kâtı”la harâm etti diye bâdeyi ağza almaz¹³⁵. Peygamber Efendimiz’in mürsel-i Hak olduğunu ilân için ona “nass u Kur’ân” nâzil olmuştur¹³⁶.

2. Hadîs, Ehâdîs

Şâkir Efendi, “ilm ü hadîs ü fikhda tefsîr”de mâhir olarak anılmaktadır¹³⁷. Resûlallâhın şefaati “hadîs”iyle müfesser olmasaydı ümmetinin hâli müşkil olurdu¹³⁸. Kişiyi “nusûs ile ehâdîs-i nübüvvet”ten haber-dâr olması salık verilmektedir¹³⁹. “Hadîs” 3 beyitte de “nass” ile birlikte zikredilmektedir¹⁴⁰.

3. Hilye

Hız.Peygamber’in mübârek vasıflarını ve güzelliklerini anlatan manzum veyâ mensur eser.

Peygamber Efendimiz’in “hilye-i pâk”ini gören cânlar cân verirler¹⁴¹. Hudâ, âlemde “misl-i hilye-i zât”ını yaratmamıştır¹⁴².

¹³² Bkz:T39/5.

¹³³ Bkz:T44/5.

¹³⁴ Bkz:G193/6.

¹³⁵ Bkz:G195/3.

¹³⁶ Bkz:G269/4.

¹³⁷ Bkz:T411/4.

¹³⁸ Bkz:Kt30/2.

¹³⁹ Bkz:ThXXIX/5.

¹⁴⁰ Bkz:K17/13, T39/5, T44/5.

¹⁴¹ Bkz:G269/1.

¹⁴² Bkz:ThIII/2.

C. GÜZEL SÖZ SÖYLEME

Belâgat ve Feşâhat

Şâir, “eş’âr u belâgat”te mâhir değilse de kusurunun affedileceğini ümit etmektedir¹⁴³. Safvetî Paşa, “Yûsuf-ı Mısr-ı belâgat” olarak vasfedilmektedir¹⁴⁴. Yûsuf Kâmil Paşa “fesâhat”te “belâgat”te, kemâl-i ilm ü dânişde; devletin eline geçmiş paha biçilmez cevher-i yektâdır¹⁴⁵. “Belâgat” bir bentte de “sevgili” ile alakalı olarak zikredilmektedir¹⁴⁶.

D. BELGELER

1. Berât

Rütbe, nişan ve imtiyaz verildiğini bildiren ferman.

Şâir, sûfiye hitâben “berât-ı aşk”ı şems-i Hüdâdan aldığını söylemektedir¹⁴⁷. “Estagfirullâhe’l-‘azîm”, ümmet-i merhûmeye “berât-ı mağîret” olmuştur¹⁴⁸.

2. Defter

Fâzıl, Sultân Abdülazîz’in “bendegânı defteri”nden nâmının resîd olmaması için niyâzda bulunmaktadır¹⁴⁹. Hurşîd Efendi, Vidin eyâleti “defter-dâr”ı olmuştur¹⁵⁰. Şâir kendine hitâben, “Maârif ‘defter’ine yazılmaya lâyük âsârın yoksa, halk senin bu nazmına teslim olup fetvâ verir.” demektedir¹⁵¹. “Defter-i uşşâk”ı ortaya çıkarmak gereksizdir; Fâzılın kadr u kemâli (defter-i uşşâktan değil) sikke-i serden bellidir¹⁵². Şâir Vâsıf, sevgiliden adını “defter-i ‘uşşâk’ına kaydetmesini istemektedir¹⁵³. “Defter” bir beyitte de “kalem” ilgisiyle zikredilmektedir:

¹⁴³ Bkz:K9/21.

¹⁴⁴ Bkz:K12/7.

¹⁴⁵ Bkz:K12/13.

¹⁴⁶ Bkz:ThXII/5.

¹⁴⁷ Bkz:G104/6.

¹⁴⁸ Bkz:G235/6.

¹⁴⁹ Bkz:T38/9.

¹⁵⁰ Bkz:T414/1.

¹⁵¹ Bkz:G66/6.

¹⁵² Bkz:G85/5.

¹⁵³ Bkz:ThXIII/5.

Rûz u şeb kesb-i yedim cürm ü ma'âşidir hep

Bende yok hüsn-i 'amel defter ide anı kalem (K18/22)

3.Fermân

Sultân Abdülazîz'in "emr ü fermân"ı doğu ve batıya revândır K2/41; düşmânı ve hasımları "fermân"ına boyun eğmektedir¹⁵⁴. Sultân Abdülmecîd'in "fermân"ı her mülke gitmektedir¹⁵⁵. Osmân Paşa, "İskender-i fermân-revâ"¹⁵⁶ ve "dâver-i fermân-fezâ"dır¹⁵⁷. Sultân Abdülazîz, ne "fermân" eylese şöhret-ârâ olmuştur¹⁵⁸; "emr ü fermân" eyleyip bir ismet-semîri kethüdâsı yapmıştır¹⁵⁹. Fâzıl, zâkir-i ism-i Celâl olduğundan beri, sadr-ı güzîn-i ehl-i dâniş ve "sâhib-i fermân"dır¹⁶⁰. Şâir çâresizlikle, "Müznibim, kalem afvıma 'fermân'ı yazsa nola." demektedir¹⁶¹.

Yine, "fermân" lafzı kasîdelerde olduğu gibi târîhlerde de ekseriyetle "pâdişâh yahut önemli devlet adamları" için kullanılmaktadır. İlgiler aynı olduğu için isimleri vermekle iktifâ edeceğiz: "Sultân Abdülazîz"¹⁶², "Fuâd Paşa"¹⁶³, "Besîm Bey"¹⁶⁴, "Mekkî-zâde"¹⁶⁵.

Gönül, hâlini sevgiliye açmak için "ruhsat" istemektedir; bezme dâhil olmak (ise) sevgilinin "fermân"ına bağlıdır¹⁶⁶. Bâb-ı Mevlânâda bulunmak için "tuğralı fermân"a ihtiyaç yoktur; hâl ehli olmak yeterlidir¹⁶⁷. Yüce Yaratıcı dâimâ "bî-ğarf ü bî-şavt u şadâ fermân" etmektedir¹⁶⁸. Fâzıl, vâize hitâben "Benimle aşk imtihanına girme; bana 'aşk fermânı'nı veren Şems ile Monlâdır." demektedir¹⁶⁹.

¹⁵⁴ Bkz:K2/59.

¹⁵⁵ Bkz:K7/11.

¹⁵⁶ Bkz:K8/5.

¹⁵⁷ Bkz:K8/19.

¹⁵⁸ Bkz:K13/2.

¹⁵⁹ Bkz:K13/7.

¹⁶⁰ Bkz:K17/22.

¹⁶¹ Bkz:K18/20.

¹⁶² Bkz:T3/3, T49/4, T49/12.

¹⁶³ Bkz:T14/4.

¹⁶⁴ Bkz:T31/2.

¹⁶⁵ Bkz:T163/2.

¹⁶⁶ Bkz:G84/2.

¹⁶⁷ Bkz:G126/9.

¹⁶⁸ Bkz:G148/5.

¹⁶⁹ Bkz:G177/7.

Kişiye ehl-i tarikin “bende-i fermân”ı olması söylenir¹⁷⁰. Kişiye irfân meclisinde sırrı fâş etmemesi; hasmın hîlesine düşmemesi “fermân” (kıymetinde ve gücünde) olarak söylenir¹⁷¹. Peygamber Efendimiz, cihânın “şâhib-i fermân”ıdır¹⁷²; ona “nass u Qur’ân ile fermânlar” nâzil olmuştur¹⁷³. Şâir, Peygamber Efendimiz’e hitâben “Kebâir ehline mev’ûd-ı fermânîñla lutf eyle.” diyerek niyâzda bulunmaktadır¹⁷⁴. Peri yüzlü sevgili, güzellik mülkünün sultânıdır; hüküm onun hükmüdür; “fermân” onun “fermân”ıdır¹⁷⁵.

4.Fetvâ

“Şeyhülislâmlık”, fetvâ makâmı olarak da zikredilmektedir. Şeyhülislâmlık makâmı, “fetvâ”¹⁷⁶, “cây-ı fetvâ”¹⁷⁷, “câh-ı fetvâ”¹⁷⁸, “fetvâ câhî”¹⁷⁹, “sadr-ı fetvâ”¹⁸⁰ ve “mesned-i fetvâ”¹⁸¹ gibi adlarla anılmaktadır. Şeyhülislâm oluş ise, “bâb-ı fetvâyâ kudûm”¹⁸², “fetvâ-güzîn olmak”¹⁸³ ve “fetvâ-nişîn olmak”¹⁸⁴ şeklinde ifâde edilebilmektedir.

Müftü, kerâhattir diye (şarabı/ şarap çekmeyi) men ederken; elinde çektiği mercandan tespih fevkalade kırmızıdır¹⁸⁵. Şâir kendi sanatını övmek için; “Maârif defterine kayıt olmaya lâyık eserlerin yoksa da , halk senin bu nazmına teslim olup fetvâ virir.” demektedir¹⁸⁶.

¹⁷⁰ Bkz:G237/4.

¹⁷¹ Bkz:G256/1.

¹⁷² Bkz:G260/5.

¹⁷³ Bkz:G269/4.

¹⁷⁴ Bkz:Th1/2.

¹⁷⁵ Bkz:ThXXX/1.

¹⁷⁶ Bkz:T78/2.

¹⁷⁷ Bkz:T19/6.

¹⁷⁸ Bkz:T134/1, T136/2, T160/2.

¹⁷⁹ Bkz:T135/2, T77/2.

¹⁸⁰ Bkz:T20/9, T77/1, T136/1.

¹⁸¹ Bkz:T19/9, T20/4, T159/1, T170/1.

¹⁸² Bkz:T51/5, T159/2.

¹⁸³ Bkz:T411/1.

¹⁸⁴ Bkz:T412/1.

¹⁸⁵ Bkz:G51/4.

¹⁸⁶ Bkz:G66/6.

Hâcenin şarâbı içmemekte hatâsı yoktur; zîrâ la‘l-i leb-i dildâra “fetvâ” bulmuştur¹⁸⁷. Zâhit, hezâr-ı bâğdan berg-i gül üzre fetvâyı almış; meye ruhsat için kadıdan isti‘lâme uydurmuştur¹⁸⁸. Vâiz, bir kez o servi boylu sevgilinin zülf-i müşkînin göreydi âşıkâ dedikodusuz (hiçbir şey söylemeden) “fetvâ-yı aşk”ı verirdi¹⁸⁹. Müfti-i allâme “fetvâ-yı mesâğ” vermez iken gönül ehli mey ü mahbûbdan bir dem ferâğ etmez¹⁹⁰. Zâhir ehli, açıktan zikrin menine dâir “fetvâ” vermiştir; ancak o nâmıkın mücerret kavline itibar olmaz¹⁹¹. “Fetvâ”, bir beyitte de “ne kadar güvenilmez olabileceği”ne dâir bir misalle karşımıza çıkmaktadır:

Dü-desti kaldı taş altında aşhâb-ı hûkûkuñ hep

‘İbâdîn hâkķı ibtâl olmadadır bâb-ı fetvâda (Kt55/1)

5. Hücet

Hücet, “senet, vesika, delil” anlamlarındadır.

Şâir kalemin kendilerine “hücet-i ğufrân”ı yazmasını dilemektedir¹⁹². Kadi-i hod-bîn, hakikat sırrına vâkıf değildir; o hâkimin “hücet”i elbette ki delilsiz kabûl olmaz¹⁹³. Şâir, “hücet-i kâdi” ile tevâhid tasdik etmemiştir¹⁹⁴. Fâzıl için nây-ı Mevlânâ gibi “hücet” yoktur¹⁹⁵.

¹⁸⁷ Bkz:G98/3.

¹⁸⁸ Bkz:G139/5.

¹⁸⁹ Bkz:G160/2.

¹⁹⁰ Bkz:G169/1.

¹⁹¹ Bkz:G196/6.

¹⁹² Bkz:K18/21.

¹⁹³ Bkz:G106/3.

¹⁹⁴ Bkz:G112/2.

¹⁹⁵ Bkz:G309/5.

6.Levha

Yûsuf Kâmil Paşa, “ser-levha-i ahkâm” olarak vasfedilmektedir¹⁹⁶. Kalem, “Besmele levha” yazup ulu şânı almıştır¹⁹⁷; bunca müddet çalışıp “levha” keşide kılmıştır¹⁹⁸; “levha-i zî-şân”i süslemiştir¹⁹⁹; “ser-levha” imlâ etmiştir²⁰⁰. Fâzıl Paşa, ilk kasîdesinin son beytinde “Nola dîvânıma ‘ser-levha’ olsa bu gâzel” der²⁰¹. Sevgilinin zülf ü hâl ü ruhu “levha-i dil”de saklıdır²⁰². Sevgilinin hatt-ı ebrûları bir “levha-i mihrâb” gibidir²⁰³.

Mevlânâ Hazretlerinin zâtı, “ser-levha-i cümle nûfûs-ı serverî”dir²⁰⁴. Sevgilinin aşkı için kudret kaleminin “levha” yazdığı söylenir²⁰⁵. “Levha” bir beyitte de “Besmele” ile alakalı olarak zikredilmektedir²⁰⁶.

7.Nâme

Fâzıl, dergah-i Monlâdan “icâzet-nâme” aldığından beri kâğıt yarasına merhem olmamaktadır²⁰⁷. Sevgili, tılsımlı hâl-i ‘anber ile “nâme” yazıp uydurmuştur²⁰⁸. Söze şâir, sevgiliye hatt u imlâsı galat olan bir “nâme” yazmıştır²⁰⁹. “Nâme” bir beyitte de “hâme” ilgisiyle zikredilmektedir:

O semmûr-ebrevânı hâmesiyle yazmadı nâme

Muhaldir ‘âdet-i ihlâşa nâ-bercâ-yı istignâ (G14/2)

¹⁹⁶ Bkz:K12/6.

¹⁹⁷ Bkz:K18/1.

¹⁹⁸ Bkz:K18/3.

¹⁹⁹ Bkz:K18/4.

²⁰⁰ Bkz:K18/25.

²⁰¹ Bkz:G1/5.

²⁰² Bkz:G49/7.

²⁰³ Bkz:G176/2.

²⁰⁴ Bkz:Mh11/2.

²⁰⁵ Bkz:ThXXIV/3.

²⁰⁶ Bkz:Kt4/1.

²⁰⁷ Bkz:G62/5.

²⁰⁸ Bkz:G139/3.

²⁰⁹ Bkz:G154/1.

8.Nüşha

Şâir, kasîdesinin sonlarına doğru “hitâma irdi bu bu ‘nüşha-i pâkize’ tebyîzi” demektedir²¹⁰. Şâir, Yûsuf Kâmil Paşa’ya hitâben “mücerred ‘nüşha-i mergûbe-i luţf u ‘inâyet’sin” demektedir²¹¹. Âşıkın sevgiliye “nüşha-i kübrâ” gibi bir arz-ı hâli vardır²¹². Âşık, sevgilinin “nüşha-i hüsn”ünü seyretmeyi dilemektedir²¹³. Mürüvvet mekremet ashâbının ta’dâdı için bir “nüşha-i garrâ” yazmak uygundur²¹⁴.

9.Ruḥşat

Şâir, Osmân Paşa için yazdığı kasîdede “Aşkın nedir ‘arz ideyim ruḥşat’ olur ise buña” demektedir²¹⁵. Gönül, hâlini sevgiliye arz için “ruḥsat” istemektedir²¹⁶. “Ruhsât”, bir beyitte de “fetvâ” ile birlikte kullanılmıştır²¹⁷.

E. ŞİİR, ŞİİR UNSURLARI VE ŞÂİR

1.Şiir

a.Şi‘r, Eş‘âr

Şâir, Ömer Paşa sâyesinde bu rütbe “şiiir” ile şöhret kazanmıştır²¹⁸. Sultân Abdülazîz, “aql u ‘ilm ü şii‘r ü inşâda” görünce Eflâtun’un öğrencisi olmak isteyeceği kadar olgundur²¹⁹. Fuâd Paşa’nın “şii‘r ü inşâ”da akrânı cihânda kalmamıştır²²⁰.

²¹⁰ Bkz:K2/52.

²¹¹ Bkz:K12/19.

²¹² Bkz:G11/3.

²¹³ Bkz:G104/2.

²¹⁴ Bkz:R43.

²¹⁵ Bkz:K8/13.

²¹⁶ Bkz:G84/2.

²¹⁷ Bkz:G139/5.

²¹⁸ Bkz:K7/38.

²¹⁹ Bkz:T12/15.

²²⁰ Bkz:T407/4.

Fâzıl, der-i Monlâya intisâb ettiği için “şî‘r-i ter” nazm etmek ona mülhemdir²²¹. Fâzıl, Mevlânâ gibi bir şâhtan şiir tahsil etmiştir²²². Kâle-i ehl-i dile rağbet olmayan bir zamânda “hüner-i şî‘r” alışveriş olmaz²²³. Şâir, (Hasîb Paşa için yazdığı kasîdede) “eş‘âr u belâgat”te mâhir olmasa da kusûrunun affedileceğini düşünmektedir²²⁴. Çılgın gönül, sevgilinin nigâh-ı iltifâtına mahzar oldukça değil böyle gazel yazmak; yüzlerce “eş‘âr” söyler²²⁵. Şâir, yazdığı bir müseddeste “Ehl-i ‘aql u dânişe bu ‘nazm u eş‘âr’ım yeter” demektedir²²⁶.

b.Nazm, Manzûme

Şâir kasîdelerde “nazm”ını övmekte veya “nazm”ının yazılış sebebini anlatmaktadır²²⁷.

Târîhlerde ise “nazm”ın takdîme şâyan olmaması²²⁸, “nazm” tanzîminin gerekliliği²²⁹, şâirin “nazm”ını övmesi²³⁰ vs²³¹. ilgiler kullanılmıştır.

Fâzıl “nazire”²³² ve “fahriye”²³³ ilgisiyle “nazm” mefhumunu zikredebildiği gibi başka maksatlarla da “kendi nazmı”ndan bahsetmektedir²³⁴.

“Nazm”ı anlamayıp ehl-i dile ta‘rîz iden şahsın sözü ebediyen kıymetli olmaz²³⁵. “Nazm-ı ter-tarh”a sebep sevgilinin hokka dehenidir²³⁶. Câhil vâiz, bir taraftan şarâbı yasaklarken diğer taraftan nazm ile bezmi doldurup bezmin tadını kaçırmıştır²³⁷.

²²¹ Bkz:G102/7.

²²² Bkz:G237/5.

²²³ Bkz:Kt85/1.

²²⁴ Bkz:K9/21.

²²⁵ Bkz:G94/6.

²²⁶ Bkz:MsIII/6.

²²⁷ Bkz:K2/46, K2/47, K2/52, K3/22, K4/25, K4/26, K6/13, K7/36, K7/45, K8/12, K8/34, K8/39, K11/8, K13/8, K14/10, K16/13, K18/24.

²²⁸ Bkz:T19/12 T48/13.

²²⁹ Bkz:T24/4.

²³⁰ Bkz:T48/5.

²³¹ Bkz:T198/2, T412/2.

²³² Bkz:G7/6, G40/6, G92/7, G121/8, G175/10, G213/6, ThXII/5.

²³³ Bkz:G2/6, G83/5, G107/6, G159/5, G244/5, T52/9, R44.

²³⁴ Bkz:G243/6, G265/8, G288/7.

²³⁵ Bkz:G12/4.

²³⁶ Bkz:G37/1.

²³⁷ Bkz:G78/6.

Fâzılın “nazm et” tigi her bir gazelde âdeti Mevlânâ Hazretleri’ni anmaktır²³⁸. Şâir, nazmını irfân ehiline takdîm için uygun bulmamaktadır²³⁹. Şâir kendine hitâben “Dür-i nazmı sade-veş dök.” demektedir²⁴⁰. “Nazm-ı i‘câz-ı nümâ”yı bilmeyen kişi, Mevlânâ Hazretlerinin Mesnevîsine itiraz eder²⁴¹. “Nazm u inşâ”da Ferîdûnluk dâvâsında bulunan kişi, mührü sâhibinden çalmakla makam sâhibi olmaz²⁴². Fâzılın “nazm”ı Mevlânâ sâyesinde bâlâ olmuştur; bu asırda üstünlük dâvâsında bulunsa buna şaşılmamalıdır²⁴³. Mevlânâ Hazretlerinin çâkeri olduğu için, Fâzıl’ın tab‘-ı derrâkinde “nazm-ı dil-güşâ” eksik değildir²⁴⁴. İrfân cevherini bulmak isteyen kişiye “nazm-ı Mesnevî” okuması tavsiye edilir²⁴⁵. Mevlânâ Hazretleri’nin “nazm”ının pey-revi yoktur²⁴⁶. Şâir, “Mürşid-i kâmil bu ‘nazm’a himmet etmeseydi pertev-i âlî-cenâbın gerdine erişmek müşkül olurdu.” demektedir²⁴⁷. Fâzıl, Şems ü Mevlânâ’nın pir-i dest-giri olması hasebiyle meta‘-ı nazmını olgunluk pazarının süsü kılmayı dilemektedir²⁴⁸. Nazm, ayrıca “fetvâ”²⁴⁹, “şi‘r”²⁵⁰ ve “eş‘âr”²⁵¹ gibi ilgili unsurlarla da zikredilmektedir. Şâir, Sultân Abdülazîz’e hitâben “Yeteydi kudretim manzûme-i kübrâ iderdim cem’” demektedir²⁵². Şâir, benzer şekilde “Safvetî Paşa” için yazdığı her iki kasîdede de “manzûme” sine işâret etmektedir²⁵³.

c. Mu‘ammâ

“Muammâ-yı şarâb” şeyhi mest etmiştir²⁵⁴. Âşık kalbinde gam olduğunu söylemek, “lafz-ı muammâ” kabîlindedir²⁵⁵. “Muammâ” bir beyitte de “söz” ile birlikte kullanılmıştır²⁵⁶.

²³⁸ Bkz:G87/5.

²³⁹ Bkz:G133/6.

²⁴⁰ Bkz:G147/6.

²⁴¹ Bkz:G152/5.

²⁴² Bkz:G190/3.

²⁴³ Bkz:G190/7.

²⁴⁴ Bkz:G204/7.

²⁴⁵ Bkz:G299/3.

²⁴⁶ Bkz:MhII/1.

²⁴⁷ Bkz:ThXVII/5.

²⁴⁸ Bkz:ThXXII/5.

²⁴⁹ Bkz:G66/6.

²⁵⁰ Bkz:G102/7.

²⁵¹ Bkz:MsIII/6.

²⁵² Bkz:K2/51.

²⁵³ Bkz:K10/14, K11/10.

²⁵⁴ Bkz:G25/6.

²⁵⁵ Bkz:G77/3.

²⁵⁶ Bkz:G154/3.

d.Şerh

Fâzıl, Sultân Abdülazîz'in cülûsu için yazdığı kasidede “hitâm-ı şerhte olmanın nasîb olduğunu” söylemektedir²⁵⁷. Sofu, îmânını tashîh eylemek için Akâid Şerhine başlamıştır(!)²⁵⁸ Hüsâmüddîn Efendinin şeyhü'l-islâm oluşu münâsebetiyle yazılan târih manzûmesinde “şerh-i garrâ” şekliyle zikredilmektedir:

Ĥudâ iĥbâl ü ‘ömrin eylesün günden güne müzdâd
Nice âşâra dâl olsun muvâfiĥ şerĥ-i garrâya (T19/10)

“Şerh”, bir beyitte de “inâyât-ı Hudâ” ilgisiyle zikredilmektedir:

‘Înâyât-ı Ĥudâya yoĥ mesâĥa metr ü endâze
Tecellide mücellid urmadı bu şerĥe şîrâze (G279/1)

2.Şiir Unsurları

a.Mışra

Fâzıl, Mehmet Rüşdi Paşa için yazdığı kasidede “Bu ‘mısra’ ile o zâtın kadrini inkâr edenler mücâb olsun.” deyip Paşa'nın meziyetlerinden bahsetmektedir²⁵⁹.

“Mısrâ” kasidelerde²⁶⁰ ve târih manzûmelerinde²⁶¹ târih düşürme ilgisiyle (mısrâ‘-ı târiĥi) zikredilmektedir.

Mısra ayrıca, “mısra‘-ı berceste”²⁶² ve “mısra‘-ı garrâ”²⁶³ şekilleriyle de kullanılmaktadır.

b.Maĥla‘

Bir beyitte, sevgilinin “mihr-i rûy”u münâsebetiyle zikredilmektedir:

²⁵⁷ Bkz:K2/53.

²⁵⁸ Bkz:K17/5.

²⁵⁹ Bkz:K3/13.

²⁶⁰ Bkz:K3/27, K6/14, K12/23.

²⁶¹ Bkz:T55/11, T60/5, T64/7, T76/4, T82/2, T84/2, T102/2, T110/2, T128/2, T141/2, T142/2, T146/2, T154/2, T157/2, T194/2, T198/2, T206, T209, T210, T211, T216, T427/5, T429/5, T456.

²⁶² Bkz:G25/6, G53/5, Kt13/1.

²⁶³ Bkz:ThXXXI/7.

Bezm-i ehl-i dilde peydâ oldı bir nev-restedir
Mihri-rûyun hâme yazsa maṭla‘a şâyestedir (G84/1)

c. Üslûb

Bir beyitte, “üslûb-ı kühen” şekliyle geçer:
Cennetiñ ‘aynıdır ehl-i dile bezm-i aḥbâb
Unudulmazsa nola âh bu üslûb-ı kühen (G245/2)

d. Kaşr

Kişiye “kasr ile bül-heves” olmaması tavsiye edilir:
Med ile lâmı uzat kaşr ile olma bü’l-heves
Gör tefâsir-i selefde bu cevâb-ı şihhati (G305/8)

e. Med

Kişiye “med ile lâm’ı uzatması; kasr ile bül-heves olmaması” tavsiye edilir²⁶⁴.

f. Beyt

Târîh düşürme ilgisiyle (beyitte “târîh” söylendiği belirtilerek) zikredilmektedir²⁶⁵.

Beyt, ayrıca “nazm”²⁶⁶ ve “mısra”²⁶⁷ ile birlikte de zikredilmektedir.

²⁶⁴ Bkz:G305/8.

²⁶⁵ Bkz:K5/24, K6/13, K7/56, K12/16, K16/24, T4/6, T5/6, T9/6, T10/8, T11/8, T12/30, T13/8, T16/1, T20/8, T21/2, T27/4, T27/8, T33/8, T36/10, T37/5, T37/10, T38/10, T38/11, T39/6, T52/10, T58/4, T63/10, T72/6, T106/1, T107/1, T123/1, T125/1, T173/1, T422/8, T430/2.

²⁶⁶ Bkz:K8/34, K8/39.

²⁶⁷ Bkz:K9/24.

g.Ġazel

Fâzıl'ın her bir gazelde âdeti Mevlânâ Hazretleri'ni yâd etmektir²⁶⁸. Şâir, kendine hitâben, “Böyle gazel söylemekten vazgeç; Mevlânâ Hazretlerinin dergâhına girip aşk ile ism-i Celâl çek.” demektedir²⁶⁹. Fâzıl yazdığı bir gazeli, kaleme atfederek; “Hâlet-i cezbe ile yazdı kalem bu gazeli” demektedir²⁷⁰. Fâzıl, Cenâb-ı Mevlevîye istinâd ile “ġazel” söylemektedir²⁷¹. Şâir, bir gazelinde “Yapıldı bu ‘gazel kâfiyyesi’ ta‘rîzden hâlî” diyerek gazelin farkını beyân etmektedir²⁷².

Ayrıca “gazel tarh etmek” ifâdesi sıklıkla kullanılmaktadır²⁷³. “Gazel” mefhûmu ile birlikte kullanılan “levha”²⁷⁴, “nazm”²⁷⁵ ve “hatt”²⁷⁶ gibi unsurların olduğunu da belirtelim.

h.Ġaşâyid

Bir yerde, gazel ile kıyaslanarak kullanılmaktadır:

Ġaşâyidde uşûl-i ehl-i dildir ma‘ni-i rengîn

Ġazel tarh itme tâze fikr ü mazmûn-ı zer-efşânı (K7/46)

3. Şâir, Şu‘arâ

Fâzıl Paşa; kendini²⁷⁷, mesleğini²⁷⁸ ve diğer şâirleri²⁷⁹ nitelemek için de bu lafzı kullanmaktadır.

Âriflerin vâkıf olduğu üzere kusursuz “şâir” olmaz²⁸⁰. Ancak “şâir”le derviş hakikat sırrına vâkıf olur²⁸¹. Sultân Abdülazîz’in vasfını imlâ etmekte “nüvis ü şâ‘irân”ın aczi zâhirdir²⁸².

²⁶⁸ Bkz:G137/5.

²⁶⁹ Bkz:G214/7.

²⁷⁰ Bkz:G220/7.

²⁷¹ Bkz:G254/7.

²⁷² Bkz:G262/8.

²⁷³ Bkz:K7/46, G94/6, G274/7, ThXXV/5.

²⁷⁴ Bkz:G1/5.

²⁷⁵ Bkz:G87/5, G288/7.

²⁷⁶ Bkz:G155/6.

²⁷⁷ Bkz:K4/27, K5/19, K10/15, G13/9, G83/5, G120/5, G122/7, G244/5.

²⁷⁸ Bkz:K7/36.

²⁷⁹ Bkz:K11/8, K16/13, ThXXXI/7, T438/1, T438/2, T443/2, T444/1, T444/2, T445/1.

²⁸⁰ Bkz:K8/38.

²⁸¹ Bkz:K17/1.

²⁸² Bkz:T35/5

Ululuk nâmı kazanmak isteyen kişiye, “kelâm-ı şâir”i âlemde iksîr gibi görmesi tavsiye edilir²⁸³. “Şâ’ir-i hezl-âver”in kınanması çok değildir, zîrâ onun hikmet-âimiz sözleri saçma mu’ammâsı galattır²⁸⁴; “şâ’iriyet iddiâsı” gibi rü’yâsı galattır²⁸⁵. Zâhidin tetebbu’ edecek bir divânı olsa münkir-i Hâssân olup şâ’ire dahl eylemezdi²⁸⁶. Sevgilinin kad-i mevzûnuna şîmşâdı “şâ’ir” nisbet etmiştir²⁸⁷.

Şuarâ, vaktiyle Bosnayı şîve-i dilberde başka bir yer olarak vasfetmiştir²⁸⁸.

F. YAZI VÂSİTALARI

İ. Hâme; Kalem²⁸⁹, Aqlâm; Kilk

Yazı aracı olarak “kalem” daha çok “ilgili beyti veya manzûmeyi yazmak” özelliği ile öne çıkarılmaktadır. Kalem âdetâ şâirin elinden ayrılıp harfleri bir bir sayfaya nakşetmektedir:

Fâzîlâ hâmeden akdı müteyemmin târih

Aldı mühri fevz ü devletle Muhammed Paşa (T81/2)

Dolayısıyla âciz olan şâir değil “hâme”sidir:

Böyle sûr-ı pür-sürûr olmuş degildir dehrde

Hâme ‘âcizdir ne mümkün vaşfını itmek beyân (K16/14)

²⁸³ Bkz:G97/4.

²⁸⁴ Bkz:G154/3.

²⁸⁵ Bkz:G154/5.

²⁸⁶ Bkz:G195/2.

²⁸⁷ Bkz:ThXXXI/1.

²⁸⁸ Bkz:G280/4.

²⁸⁹ Divândaki 18. kasîde (25 beyit) “-ân” kâfiyesi ve “-ı kalem” redifiyle yazılmıştır. Kasîde konu bakımından diğer tüm kasîdelerden farklıdır. Fâzıl, “kalem”i ve onun evsâfını bu kasîdede etraflıca anlatmıştır; nazmetmiştir.

“Hâme”²⁹⁰, “kalem”²⁹¹ ve “kilk”²⁹² şekillerinin kullanımlarının büyük çoğunluğu “yazdı” esasına dayandığı için benzer kullanımları ayrı ayrı sıralamayı gereksiz gördük. Şimdi, her bir şekil için (hâme, kalem ve kilik) farklı kullanımları sıralayalım:

Sultân Abdülazîz’in “hâme”si düşman ile ceng ü cidâle muktedirdir²⁹³. Sevgilinin zülf ü hâl ü rûhunu “hâme-i semmûr” ile Bihzâd (bile) tasvîr edemez²⁹⁴. “Hâme-i nây-ı hüner” Fâzılı irşâd etmektedir²⁹⁵. Sevgilinin beni ve kaşları “hâme-i kudret”le nakş olunmuştur²⁹⁶. Şâir, Peygamber Efendimiz’e yakarışında hâlini beyâna “hâme”sinin tercümân olduğunu söylemektedir²⁹⁷. Ârif Hikmet Bey’in âsârı benzersizdir; “hâme-i şâir”in tahmîsi mümkün değildir²⁹⁸. “Hâme” ayrıca “nâme”²⁹⁹, “mışra”³⁰⁰, “maçla”³⁰¹, “nokta”³⁰², “nazm”³⁰³ ve “levha”³⁰⁴ gibi ilgili unsurlarla da zikredilmektedir.

“Ehl-i kalem”, Fâzıl’a bir târîh müjdelemiştir³⁰⁵. Mehmed Rüşdi Paşa, “sâhib-i seyf ü kalem”dir³⁰⁶. Şâir bir beyitte “kalem”e hitâben “Seyf-i kâhr-ı zü’l-celâle havâle kıl.” demektedir³⁰⁷. “Ehl-i kalem” usul değiştirmek zorunda kamıştır; zirâ bu zamânda Fransız inşâsı bulan yücelik kazanmaktadır³⁰⁸. Bir rubâide “ehl-i kalem”in ahvâli beyân edilmiştir:

Vezneden eyler ma‘âşî intizâr ehl-i kalem

Rûz ü şeb itmekte dâ’im âh ü zâr ehl-i kalem

Sebk ü imlâyî ferâmûş itdiler emr-i zarûr

Derd-i kût-ı nâna düşdi âşikâr ehl-i kalem (R54)

²⁹⁰ Bkz:K2/50, K3/18, K7/45, K7/51, K9/15, K11/10, K16/14, K16/24, T20/8, T24/4, T30/3, T31/6, T48/13, T51/2, T56/5, T63/10, T94/2, T106/1, T112/2, T136/2, T143/2, T144/2, T145/2, T166/2, T202/2, T402/7, T407/9, T427/5, T429/7.

²⁹¹ Bkz:K2/1, K2/23, K5/4, K7/19, T34/11, T48/6, T162/2, T173/1, T417/5, T422/5, G220/7.

²⁹² Bkz:K5/19, K8/35, K15/8, T12/13, T34/8, T72/3, T74/5, T115/2, G49/7, G68/1, G105/7, ThXXII/4.

²⁹³ Bkz:T12/16.

²⁹⁴ Bkz:G49/3.

²⁹⁵ Bkz:G68/7.

²⁹⁶ Bkz:G84/4.

²⁹⁷ Bkz:ThIII/1.

²⁹⁸ Bkz:ThXXXI/7.

²⁹⁹ Bkz:G14/2.

³⁰⁰ Bkz:G53/5.

³⁰¹ Bkz:G84/1.

³⁰² Bkz:G96/2.

³⁰³ Bkz:ThXII/5, ThXVII/5.

³⁰⁴ Bkz:ThXXIV/3.

³⁰⁵ Bkz:T32/3.

³⁰⁶ Bkz:T67/4.

³⁰⁷ Bkz:G222/10.

³⁰⁸ Bkz:Kt85/2.

“Aklâm”ın tüm kullanımları ise “memurların çalıştıkları dâire” anlamındadır³⁰⁹.

2.Kâğız³¹⁰

Âşık, bir daha o güzeller şâhı sevgiliye “kâğız” yazmayı düşünmektedir. Bu sebeple “kâğız” sırrı mahrem olacaktır³¹¹. Herkesin hürmet etmesiyle cümleden fâiktir ve mükerrerdir³¹². Bir zamân bir iki dirhem etmez iken şimdi kadr u kıymet bulup âlemde mu‘ azzez olmuştur³¹³. Âşık, sabah akşam posta-hâne yolunda (mektup gelir diye) hazır beklemektedir; ancak “kâğıt” ona değil de ağıyâre gelmektedir³¹⁴. Fâzıl, dergeh-i Monlâdan icâzet-nâme aldığından beri “kâğız” onun yarasına merhem olmaktadır³¹⁵.

3.Muşhaf

Bir beyitte, “mushaf-ı hüsn” şekliyle zikredilmektedir:

Muşhaf-ı hüsnin müzeyyen eylemiş

Vech-i cânâna gelüp haţ mü-be-mü (G258/6)

4.Mürekkeb

Sevgilinin yüzündeki nokta nokta benlerin müsebbibidir:

Ne hikmetdir o nokta nokta beñler rüy-ı âlinde

Yazarken resmini dökmüş mürekkeb hâme-i semmûr (G96/2)

³⁰⁹ Bkz:T28/1, T73/1, T162/1.

³¹⁰ Dîvândaki 62. gazel (5 beyit) “-em” kâfiyesi ve “kâğız” redifiyle yazılmıştır.

³¹¹ Bkz:G62/1.

³¹² Bkz:G62/2.

³¹³ Bkz:G62/3.

³¹⁴ Bkz:G62/4.

³¹⁵ Bkz:G62/5.

G. BAZI METİNLER

1. Destân/ Dâsitân

Şâir, “destân”ı dehân-ı goncadan dinlemiştir³¹⁶. Avn-i Hallâku'l-hamîdin cihânda “dâsitân” olması dilenmektedir³¹⁷. Kadeh, andelîb-i gülşenin “hem-dâsitân”ıdır³¹⁸. Sevgilinin evsâf-ı hüsnü gönülde dâimâ “dâsitân”dır³¹⁹. Hâtemin nâmı tay olmuş; “dâsitân”ı söylenmektedir³²⁰.

2. Efsâne

“Asılsız hikâye” ve “masal” anlamlarının yanında “boş söz, saçmasapan lâkırdı” anlamlarına da gelmektedir.

Merd-i câhil hep “şâhib-i efsâne” ister³²¹. Şâir, ehl-i hisâr tişe ile üstüne hücum etse de kûh-ken (Ferhat) gibi âleme efsâne olamayacağını söyler³²². Hırs ehlinin şeb-i tarikte kalması anlamsızdır; çünkü kalbi mağmûm-ı hevâ “mânende-i efsâne”dir³²³. Vâiz, “pür-efsâne”dir³²⁴. Âşıkın gönlü, sevgiliyi vâf etmek için “mâil-i efsâne”dir³²⁵. “Sâhib-i efsâne”de temkîn olmaz³²⁶. Kişiye, “halkın diline sırrını efsâne gibi” vermemesi tembihlenir³²⁷. Efser-i Keyhüsrevî (ancak) efsânelerde söylenmektedir³²⁸. Âşık, sevgilinin gönlünü almak için sabaha kadar uykusuz kalmıştır; ancak sevgili âşıkın yazdığı efsâneye kulak asmamıştır³²⁹. Dünyâ bir “efsâne”dir³³⁰. Sevgili, vâizin pendini “mânend-i efsâne” etmiştir³³¹.

³¹⁶ Bkz:K7/7.

³¹⁷ Bkz:T1/4.

³¹⁸ Bkz:G46/4.

³¹⁹ Bkz:G81/3.

³²⁰ Bkz:G140/6.

³²¹ Bkz:G23/6.

³²² Bkz:G88/4.

³²³ Bkz:G93/4.

³²⁴ Bkz:G122/5.

³²⁵ Bkz:G233/3.

³²⁶ Bkz:G249/5.

³²⁷ Bkz:G295/3.

³²⁸ Bkz:G299/1.

³²⁹ Bkz:G308/4.

³³⁰ Bkz:ThVI/1.

³³¹ Bkz:ThXXV/2.

3.Kıssa

Vâize, “Kıssaya âgâh deġilsen, ezhânı taklit etme!” denerek uyarıda bulunulmaktadır³³². “Kıssa”nın diġer tüm kulanımları “Mecnûn/ Leylâ ile Mecnûn” münâsebetiyledir³³³.

H. HARF VE UNSURLARI

1.Harf

“Harf-i cevher”³³⁴, “münakkaç harf”³³⁵; “birinci mühmeliñ ta`dâd olunsa on sekiz harf”³³⁶ gibi ifâdelerden de anlaşılacağı üzere târihlerde, târihin niteliğini belirtmek için kullanılabilir.

Sevgili dâimâ, “bî-ħarf ü bî-şavt u şadâ” fermân etmektedir³³⁷. Âşık, sevgilinin “harf-i düşnâm”ını düşmânına atf etmektedir³³⁸. Besmele, “harf-i bâ”dan ibtidâ bir ser-levha olmuştur³³⁹.

a.Elif

Sevgilinin boyu için müşebbehün-bih olarak zikredilmektedir:

O elif kâmeti bir kerre taħayyül eyle

‘Ârif olmaz kişi bilmek ile lâm-ı ta‘rif (G176/3)

b. Be

Besmele, “harf-i bâ”dan ibtidâdır:

Besmele ser-levha oldı ħarf-i bâdan ibtidâ

Ĥazret-i Allâh aña virdi şeref bi-intihâ (Kt4/1)

³³² Bkz:Kt41/1.

³³³ Bkz:G127/5, G285/2, G288/3, G302/2.

³³⁴ Bkz:T102/1, T452.

³³⁵ Bkz:T450/2.

³³⁶ Bkz:T64/6, T85/1.

³³⁷ Bkz:G148/5.

³³⁸ Bkz:ThVIII/4.

³³⁹ Bkz:Kt4/1.

c.Sîn

“İslâm” kelimesinin “sîn” harfinde İslâma selâmetler muharrerdir³⁴⁰.

d.Lâm

Kişi “lâm-ı ta‘rîf” bilmek ile ârif olmaz³⁴¹. Kişiyeye “med ile lâmanı uzat”ması salık verilmektedir:

Med ile lâmanı uzat kaçır ile olma bü'l-heves

Gör tefâsîr-i selefde bu cevâb-ı şîhhati (G305/8)

e. Mîm

İslâm, kelimesinin “mîm”i ise “ayn-ı inâyet”tir:

Anın sîninde İslâma selâmetler muharrerdir

Bakılsa mimine ‘ayn-ı ‘inâyet oldı Bismillâh (G261/4)

2.Ĥatt

Şehnâme sâhibi Firdevsi, bu asır (Sultân Abdülziz’in asrı) içre gelseydi medh-i eslâf-ı mülûka “ĥatt-ı butlânı” çekerdi³⁴². Söзде şâire name-i yâr okutulur; “hatt u imlâ”sının galat olduğu ortaya çıkar³⁴³. Sevgilinin (hakkında tarh edilen bir gazelde geçen) “vaşf-ı ĥatt-ı ‘ârîzi”nin divâna neşe vermemesi mümkün değildir³⁴⁴. Hâce kürsüden sevgilinin “ĥatt-ı ruhsâr”ını görünce nasihatı bırakıp aşka dâir bir haz kitâbı açmıştır³⁴⁵. Sevgilinin “hatt-ı ebrû”ları bir levha-i mihrâb gibidir³⁴⁶. Ay yüzlü sevgilinin “hatt-ı ruhsâr”ı gittikçe nümâyân olmaktadır³⁴⁷. Sevgilinin “hatt”ı, gül-i ruhsâra reng-i müşg-i nûkhet etmiştir³⁴⁸.

³⁴⁰ Bkz:G261/4.

³⁴¹ Bkz:G176/3.

³⁴² Bkz:K2/45.

³⁴³ Bkz:G154/1.

³⁴⁴ Bkz:G155/6.

³⁴⁵ Bkz:G159/3.

³⁴⁶ Bkz:G176/2.

³⁴⁷ Bkz:ThXI/1.

³⁴⁸ Bkz:ThXXXI/5.

3.Nokta

Sevgilinin benleri yüzünde “nokta nokta”dır³⁴⁹.

I. YAZICILAR

1.Kâtib

Mahmûd Bey “kâtib-i şûrâ-yı devlet” iken “müsteşâr-ı dâhiliye” olmuştur³⁵⁰. Sevgilinin güzellik nüshasına “kâtib-i kudret”in yazdıkları temâşâ edilmektedir³⁵¹. Bir beyitte de zem gâyesiyle ve “inşâ” ilgisiyle anılmaktadır:

Fâik-i akrân olmuş gibi eyler iftihâr

Kendüyi kâtib şanur bilmez ki inşâsı gâlaṭ (G154/4)

2.Münşî

“Cenâb-ı mîr-i Mahmûd-ı Celâlü'd-dîn münşî”nin kitâbette emsâli yoktur³⁵². Şâkir Efendi, “nazm u ‘arûs”un münşidir³⁵³.

3.Uṭârid

“Kozmik Âlem” bölümünde üzerinde detayıyla duracağımız “Utarid”i yalnızca ilgileriyle zikrederim:

Utarid, Mazlûm Paşa'nın debiri olmaya müşteri³⁵⁴ olmuştur³⁵⁵. Sultân Abdülazîz'e hitâben, “Utarit isteğün üzre her murâdını sebt ede.” denmektedir³⁵⁶. ‘Uṭârid evc-i şerefde istikâmet eylemiştir; (böylece) İrfân Bey aklâma revnak vermiştir³⁵⁷.

³⁴⁹ Bkz:G96/2.

³⁵⁰ Bkz:T148/1.

³⁵¹ Bkz:G104/2.

³⁵² Bkz:T147/1.

³⁵³ Bkz:412/2.

³⁵⁴ Söz oyunu; kinâyeli söyleyiş gâyet açıktır. Utarit yazıcılığa tâlip olmuş derken, Müşteri(Mars) (tenâsüb ilgisi ile) çağrıştırılmaktadır.

³⁵⁵ Bkz:K13/5.

³⁵⁶ Bkz:T8/4.

³⁵⁷ Bkz:T162/1.

XVI. SİHR VE İLGİLİ UNSURLAR

A. SİHR

Şâir, yazdığı bir târîh-i mücevher münâsebetiyle kendini “sihr-âferîn” (büyüleyici) olarak nitelemektedir¹. Sevgilinin zülf ü hâl ü rûhu, hâl ehli için “sihr-i dîger”dir². O fettânın (sevgilinin) çeşmi, âşıklarına binlerce “sihr” eder³. Sevgilinin “sihr-i helâl-i perçem”i tılsımlı bir fitnedir; bütün âşıkları sevdâ zincirine bağlamıştır⁴. Şâir, cihânı teshîr eyleyen sevgiliye aslını sormuştur; sevgili de cevap olarak “çeşm-i füsûnumda sihr-i gûnâ-gûn var.” demiştir⁵. “Sihr” bir beyitte de “sehâr” karinesiyle zikredilir:

Sözlerim intâk-ı Hâkdır ehl-i ‘irfân fark ider

Sihr ile fahr eyleyen sehârı bildim bilmedim (G222/9)

B. FÜSÛN

Sevgili her gerdişinde âşika yeni bir “füsûn” peydâ etmektedir⁶. “Füsûn” bir beyitte de “sihr” ile birlikte kullanılmaktadır⁷.

C. SÂHİR

Sevgilinin “sâhir” gamzeleri gittikçe fettân olmuştur⁸.

¹ Bkz:T57/9.

² Bkz:G49/5.

³ Bkz:G192/2.

⁴ Bkz:G201/4.

⁵ Bkz:G289/3.

⁶ Bkz:ThXI/5.

⁷ Bkz:G289/3.

⁸ Bkz:ThXI/5.

D. SEHĦÂR

Sevgilinin “çeşm-i sehâr”ı âşıkâ kaçınılmaz bir belâ olmuştur⁹. Sevgili “çeşm-i sehâr”ı ile âşıkları ele geçirmiştir¹⁰. Hâceye dersi tekrâr ederken bir titreme gelmiştir; meğer o da bir “gözü sehâr”a haris olmuştur. (titremesinin sebebi sevgilinin “çeşm-i sehâr”ına çok fazla istek duymasıdır.)¹¹ Sevgilinin dü-çeşm-i siyâhı başka bir “sehâr”dır¹². Sevgilinin gözleri “sehârlık” nâmı kazanmıştır¹³. “Sehâr” bir beyitte de “sihr” ile birlikte zikredilmektedir¹⁴.

E. CÂDÛ

Âşıkın gece uyuyamamasına sebep olarak sevgilinin “çeşm-i câdû”su gösterilmektedir¹⁵. Âşıkâ her ne ettiyse sevgilinin “çeşm-i câdû”su etmiştir:

Böyle şürîde beni ol şad-i dil-cû itdi

Her ne itdiyse baña ol gözi câdû itdi

.....

(ThXXIV/1)

F. TILISM/ TILSIM

Rüşvet yemek (bu zamânda) “tîlsm-ı genc ü gınâ vü servet” olmuştur¹⁶. Sevgili “tîlsmî hâl-i ‘anber” ile nâme uydurup yazmıştır¹⁷.

⁹ Bkz:G73/3.

¹⁰ Bkz:G139/3.

¹¹ Bkz:G146/2.

¹² Bkz:G198/1.

¹³ Bkz:ThIX/1.

¹⁴ Bkz:G222/9.

¹⁵ Bkz:G168/1.

¹⁶ Bkz:G18/1.

¹⁷ Bkz:G139/3.

XVII. SATRAŇ

Dîvânda, oyunlardan sadece “satraŇ”a rastladık. SatraŇ konulu beyitlerin tümünde ortak olan unsur “ferzâne”(vezir)dir.

Kadeh her hasmını “mat” eder, “ferzâne” meşreptir:

Yed-be-yed mevrûş-ı Cem-i şâhâne meşrebdir kadeh

Mât ider her haşmını ferzâne meşrebdir kadeh (G45/1)

Aşağıdaki beyit ise tamamen satraŇ terimleri üzerine kurulmuştur. “Mat etmek”, “şâh”, “at”, “kiş eylemek” (satraŇ oyununda bir taşı zorlama) ve “ferzâne” gibi terimler anlam-sanat özellikleri de dikkate alınarak kullanılmıştır:

Haşmını mat itmege şaf-beste it bundukları

Şâha yinil at atı kiş eyleyüp ferzâne baş (G147/4)

Bu beyitte ise satraŇ taşlarından “esb (at), beydak (piyon) ve ferzâne (vezir)” zikredilmiştir:

Esb-i luţf u himmeti şâhâne oynat dâ'imâ

Haşmı mat it beydağ u ferzâneler reşk eylesün (G253/3)

Son misalde ise satraŇ “oyun”u hakkında oyuna yeterince vâkıf olunduğunu gösteren ibâreler vardır. Bilindiği gibi satraŇ 64 kareye ayrılmış bir satıh üzerine 16’şar taşlık iki takımla (8 piyon, 2 kale, 2 fil, 2 at, 1 vezir ve 1 şah) oynanmaktadır. İlk mısradan oyunun zorluğuna işaret vardır; zira satraŇ tam anlamıyla bir zekâ oyunu olup dengeleri her an değiştirebilecek hamlelere açıktır. Yâni mat edecekken, mat olunabilir. İkinci beyitte ise “ferzâne”nin kelime anlamı olan “hakim” de çağrıştırılarak at, fil ve vezirin hamle gücünden bahsedilmiştir. “At” (L şeklinde hamle yapışı) ve “fil” (çapraz gidişle) oyunun saldırı için en önemli taşlarındandır:

Oyunda aldanup mat itme kendin yâr u ağıyâra

Sürüp tedbir atın def ile fil haşmı ferzâne (G270/8)

XVIII. BAZI ÂDET VE GELENEKLER

Âdet ve geleneklerin bazıları şunlardır:

A. “El koyup yemin etmek”

Raķib ile mülâķi olduğın bu Şeb idüp inkâr
Kıtâb-ı hüşnüne el koydı ol âfet ķasem bağdı (G296/4)

B. “Bayram öpüşmesi”

Leb-i Őirîn-i yâri bûs ider tebrik eylerken
Bulur tûṫi-i dil sükker gibi zevķ-i nevâl-i ‘id (G59/3)

Bûs-ı la‘l-i leb-i cânânı emel eyler idim
Rûz-ı ‘id oldu sebep buña kerâmet gibidir (G73/2)

C. “Nazar için mâşallâh yazmak”

Mâşaallâh yazayım rûyına bâ-ḥaṫṫ-ı celi
Nazar için okusun ‘âşık-ı nâlân saña (G16/5)

D. “Kabus basması”

Ḫalkı ğafletde ķodı dehrin Şu‘ünâtı ‘aceb
Bağdı kâbûs-ı elem nâ-bûd oldu inŐirâḫ (G48/2)

Geldi zâhid meclise kâbûs-veş bağdı bizi
Sâķiyâ virme emân Şahbâyı ol nâdâna baş (G147/2)

E. “Suların mecrainâ akması”

Aķar Şular yine cârî olur ‘ırķ-ı ķadiminden
Meşeldir ğayrı teftiŐ eyleme yâhû diger mecrâ (G17/2)

XIX. BAZI RESMÎ VE GAYR-İ RESMÎ VAZİFELER, MESLEK VE MEŞGULİYETLER

Başlıktan da anlaşılacağı üzere bu kısımda “vazife, meslek ve meşguliyetler”i değerlendirmeye çalışacağız. Bunu yaparken –ki başlığın mâhiyeti bu tereddüdümüzü ortaya koymaktadır- herhangi bir sınıflama yapmadık.

1. Ked-ğüdâ

Kethüdâ, kâhya.

Mazlûm Beg, Sultân Abdülazîz’e vezir olmuştur.

O şehen-şâh-ı mu’azzam emr ü fermân eyleyüp

Kethüdâsı mehd-i ‘ulyâ oldu bir ‘işmet-semîr (K13/7)

2. Kâfile-sâlâr

Kâfilenin başı.

Peygamber Efendimiz tüm evliyâların “kâfile-sâlâr”ıdır¹. Şehitlerin “kâfile-sâlâr”ı ise Hz.Hasan ile Hz. Hüseyin’dir:

Şühedâ kâfile-sâlârı Hasan ile Hüseyin

Yazdı şâhân-ı şehidân o imâmânı qalem (K18/13)

3. Sipâh-sâlâr

Askerlerin en büyüğü.

Rızâ Paşa² (ikinci defâ) ve Hüseyin Paşa³ “sipâh-sâlâr” olmaları dolayısıyla tebrik edilirler.

4. Cellâd

Sevgili acımasızlık yönünden cellâda benzetilir⁴. Sevgilinin “tîg-i ebrû”ları cellâtır⁵. Sevgilinin süzgün (yan/ anlamlı) bakışı cellat özelliği taşımaktadır:

¹ Bkz:K1/12.

² Bkz:T80/1.

³ Bkz:T142/1.

⁴ Bkz:G87/3.

⁵ Bkz:G220/5.

Seniñ cellâd-ı ğamzeñ câm-ı ğaddârîye dönmişdir
 Çekenler çille-i ‘aşkıñ bu ‘âlemde uşanmışdır
 (ThIX/1)

Farklı olarak aşağıdaki beyitte “cellâd” mâcerânın niteliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nergis-i çeşmi beni mest itmiş iken tâ ezel
 Başıma çökdi o kâfir-mâ-cerâ cellâd-veş (G137/4)

5. Pâs-bân, Ases; Şahne

“Pâs-bân” ve “ases” gece bekçisi anlamındadır. “Şahne” ise “inzibat, emniyet memuru” olarak karşılanabilir.

Pâs-bân, gönül için müşebbehünbih olarak kullanılır:

Bir dakika dür olmaz dergeh-i hünkârdan
 Fâzılâ ism-i Celâliñ pâs-bânıdır gönül (G208/5)

‘Ases ise “sârik” yani hırsız ilgisiyle zikredilmiştir:

Hayf-ender-hayf ol nâdâna kim dünyâ için
 Sârik-âsâ gezdiği yerde geçer hayf-ı ‘ases (G129/6)

Aşk ehli cânânı seyretmek istemektedir, buna engel şahnenin yasağı olabilir⁶. Şahnenin yasağı aşk ehlini “gülzâr”a girememe sebebi de olabilir⁷. “Kadeh” kimseden korkmaz, şahneyi bilmez. (tanımaz, önemsemez)⁸ Şahne, (âşıklara) sevgilinin meclisini men etmek isteyebilir⁹, kopan arbedeyi duyar:

Çopardıñ ‘arbede gülşende bülbül ile ey gül-rû
 Tıyurduñ şahneye itdiñ güşâde revzen-i fitne (G271/2)

⁶ Bkz:G35/3.

⁷ Bkz:G168/4.

⁸ Bkz:G47/5.

⁹ Bkz:G147/3.

6. Derbân

Kapıcı.

Yüce yaratıcı melekleri Peygamber Efendimizin derbânı etmiştir¹⁰. Fâzıl, “gülşen-i dergâh-ı Mevlânâ”da derbândır¹¹.

Ferîdûn ve İskender, Sultân Abdülaziz'in devrinde yaşasalardı onun yüce kapısında kapıcı olurlardı¹².

Vâiz, gösterişte şeriat kapısında kapıcıdır¹³.

Aşk ehlinin sevgiliyi seyretmesini engeller¹⁴, aşk ehlini gülzâra bırakmaz¹⁵.

Cümle âlem sevgilinin bağında derbân olmayı istemektedir¹⁶. Ay yüzlü sevgilinin kapısında Kayser kapıcı olurdu¹⁷. Gönül sevgilinin derbânıdır:

Dil ki mâ-dâm ol şehîñ müstağrağ-ı ihsânıdır

Cân fedâ eyler yolunda dâ'imâ kurbânıdır

Muntazırdır emrine zirâ anîñ der-bânıdır

.....

(ThXXX/1)

7. Bağbân

Bağbân-ı aşk, şevk bağına bakmaktadır:

Yâda almaz germ ü serdi dil şafâlanmağdadır

Bâğbân-ı 'aşk bâğ-ı şevkine bakmağdadır

.....

(ThXVI/ 2)

¹⁰ Bkz:G269/7.

¹¹ Bkz:G44/7.

¹² Bkz:K2/32.

¹³ Bkz:G162/1.

¹⁴ Bkz:G35/3.

¹⁵ Bkz:G168/4.

¹⁶ Bkz:ThXIX/3.

¹⁷ Bkz:G198/3.

8. Mûneccim

Dîvan'da kullanıldığı iki beyitten ilkinde "ikbâl" ilgisiyle, diğesinde de "ehl-i rasad" ile râbitası üzerine ele alınmıştır.

Sâhîrân ile mûneccim bitürüp iqbâli

Çarşu-yı dâd u sited rüşvet ile buldı revaç (G41/3)

Her mûneccim ahter-i dünbâleyi gerçi görür

Tûl u kıddin söylemez keşf itmeden ehl-i raşad (G57/3)

9. Sarrâf

En değerli "maddiyat"larla doğrudan ilgili olması ve hemen dâimâ maddenin maneviyata galebe çalması hasebiyle olumsuz bir tablo içinde zikredilir. Sarrâfta ar ve nâmûs olması ümit edilmemelidir¹⁸. (Bu zamanda) Aklın ve ilmin yerini altın ve gümüş aldı; (dolayısıyla) makam mevki isteyen (bunu) sarrâfta bulur¹⁹. Bir defâ da "Mısırlı-zâde"nin beglik rütbesi alması münâsebetiyle yazılan târîh manzûmesinde zikrolunmaktadır:

Şeh-i 'âlem idüp şarrâf-ı mehd-i devlete hürmet

Ki emşâl ile akrânından itdi kıdrini bâlâ (T130/1)

10. Âhen-ger

Demirci

Hâlis altının ayar ve kıymetini demirci bilmez:

Bu mışra' la mücâb olsun o zâtın münker-i kıdri

Zer-i hâliş- 'ayâr u kıymetin fark itmez âhen-ger (K3/13)

¹⁸ Bkz:G272/3.

¹⁹ Bkz:G282/5.

11. Nakkâş

“Nakkâş”ı değerlendirmeden önce, alakalı bir mefhûm olan “nakş”ı ele almayı uygun gördük.

Hâne-i Kâmil Paşa'nın “nakş-ı zîbâ”sını Bihzâd ve Mânî görse hiç şüphesiz hayrette kalırlardı²⁰. “Nakş” bir beyitte de “Erjeng” ilgisiyle îrâd edilmiştir:

Görür ehl-i kemâl bu ‘âlemiñ nîk ü bedi rûşen

Anıñ müstaķbelin nakş-ı sıbâķ Erjeng göstermiş (Kt79/2)

Sevgilinin beni ve kaşları kudret kalemiyle nakşolunmuştur²¹. Sevgilinin cemâli gönül levhasına nakşolunmuştur²². Sevgilinin sûreti gönül levhasına nakşolunmuştur²³. Âşık şekl-i dildârı hayâl-i kalbe nakş etmektedir²⁴. Hüner dîbâsının nakşı gül-çeler imal etmez²⁵.

Mevlevî olan kişinin dil-i Bihzâd'ı, mâsivâ nakşının ne olduğunu bilmez²⁶. Gönül nakş-ı sivâdan temiz tutmalıdır²⁷. Âşık-ı ‘âli makâmın adı atlasa nakşolunmalıdır:

‘Âşık-ı ‘âli-maķâmız ‘âlem-i süflideyiz

Nakş olursa atlas-ı gerdûna çok mı adımız (G107/3)

Her nakışta Yaratıcı'nın kudreti görülür²⁸. Bir beyitte âbidliğe şahit olarak “nakş-ı cebîn” gösterilmektedir²⁹. Fâzıl, Peygamber Efendimiz'e hitâben “nakş u imlâ”ya cesâreti kalmadığını belirtmektedir³⁰. “Naşķ” iki beyitte de “Nakş-bendî” ilgisiyle zikredilmiştir³¹.

Nakķâş ise Dîvân'da yalnızca bir kez geçer; Yüce Yaratıcı'nın adlarından biridir “Nakkâş-ı Ezel”³².

²⁰ Bkz:T52/4.

²¹ Bkz:G84/4.

²² Bkz:G69/4.

²³ Bkz:G131/5.

²⁴ Bkz:G91/4.

²⁵ Bkz:G68/2.

²⁶ Bkz:G107/2.

²⁷ Bkz:G144/2.

²⁸ Bkz:Kt47/1.

²⁹ Bkz:G218/1.

³⁰ Bkz:Thl/4.

³¹ Bkz:T401/9, T429/3.

³² Bkz:G21/3.

12. Mi‘mâr

“Mi‘mâr-ı Kudsî”, Yüce Yaratıcı’nın adlarındandır³³.

Sultân Abdülaziz’in “mi‘mâr-ı lutfî” âleme bir resm-i nevîn (Beylerbeyi Sâhilindeki Sarây) vermiştir³⁴. Yine Sultân Abdülaziz’in “mi‘mâr-ı lutfî” (Kışlâ-yı Hümâyûn için yazılan târîh manzûmesinde) âlemi ihyâ kılmıştır³⁵.

Fâzıl, İskender Paşa’nın yaptırdığı köprü için “mısra‘-ı târîh” demiştir:

Çıkdı Fâzıl mısra‘-ı târîh mi‘mâra didi

Cisr-i bâlâ Sedd-i İskender gibi oldu metin (T60/5)

Bu cihân bir gün harâp olacaktır; yeryüzünü imâra “mimar” olunmamalıdır o halde³⁶.

13. Kâtib

Mahmûd Bey “kâtib-i şûrâ-yı devlet” iken “müsteşâr-ı dâhiliye” olmuştur³⁷.

Sevgilinin güzellik nüshasına “kâtib-i kudret”in yazdıkları temâşâ edilmektedir³⁸. Bir beyitte de zem gâyesiyle ve “inşâ” ilgisiyle anılmaktadır:

Fâik-i akrân olmuş gibi eyler iftihâr

Kendüyi kâtib şanur bilmez ki inşâsı gâlağ (G154/4)

14. Ğavvâş

“Dalgıç” anlamındadır.

Refik Bey, “ğavvâs-ı fikr”i sâyesinde Anadolu kazaskeri olmuştur³⁹.

³³ Bkz:T59/3.

³⁴ Bkz:T47/7.

³⁵ Bkz:T57/4.

³⁶ Bkz:G278/3.

³⁷ Bkz:T148/1.

³⁸ Bkz:G104/2.

³⁹ Bkz:T22/7.

Fuzûlî, aşk denizinin dalgıcısı⁴⁰. Gönül gemisi gam denizinden uzak tutulmak istenmektedir:

Semt-i iqbâle revân eyleyelim fülk-i dili

Baħr-i ğavvâş-ı ğam-ı mevcden ib'âd idelim (G220/3)

15. Cerrâr/ Sâil

Dilenci.

İnsan, iptilâsından kurtulamazsa buna şaşılmamalıdır; "sâil"e günlük kazanç ile kanaat gelmez. (o dilenmeye bir defa alışmıştır, bundan vazgeçemez)⁴¹ Şeyh (bir dilenci gibi) sâkiden güzelliğinin zekatı olarak bûse istemektedir; âşık da tabiatı gereği o "cerrâr"a itiraz etmektedir⁴². Gönül, (Mevlânâ Hazretleri'nin) bâbında "cerrârâne" nasip istemektedir⁴³. Gönül, âfet-i devrân için nâmûsu hiçe saymıştır; "sâil ü cerrâr-ves" âvâre düşmüştür⁴⁴. Arsız hâce, sevgiliden güzelliğinin zekatını istemektedir; (âşık da haklı olarak) "kuluna ver o 'cerrâr'a verme" diyerek niyâzda bulunmaktadır⁴⁵. "Cerrâr"ın câmesi kan ile doludur:

Hûn ile memlû olur cerrârın elbet câmesi

Ƙurtulur mı dest-mâli lekke-i âlûdeden (Kt82/2)

16. Berber

Zâhid, İstanbul'un hasnâ berberini (sevgiliyi) görünce sakalını ona teslim etmiştir:

Lihyesin teslîm itdi zâhid-i gümrâh vâh

Gördüğü anda o ğasnâ berberin İslâmboluñ (G199/4)

⁴⁰ Bkz:G31/8.

⁴¹ Bkz:G120/4.

⁴² Bkz:G152/2.

⁴³ Bkz:G209/7.

⁴⁴ Bkz:G217/3.

⁴⁵ Bkz:G277/4.

17. Remmâl

“Remmâl”in söyledikleri sıhhatli değildir, söylediklerine güvenmekten sakınılmalıdır⁴⁶. Bu zamânın şeyhine ve “remmâl”ine itimat edilmemelidir:

Bu ‘aşrîñ şeyh ile remmâline gel i‘ timâd itme

Tecelli-i Hüdâ her çârı bi-reyb ü gümân söyler (G91/6)

⁴⁶ Bkz:G191/2.

BEŞİNCİ BÖLÜM

İNSÂN

I. UMÛMÎ OLARAK İNSÂN

“İnsân”ı “genel olarak ele alınış”ı ile mütalaa ederken ilgileri ve münâsebetleri esas aldık. Bu vesileyle yaptığımız tasnifte “Din-Tasavvuf”, “Osmanlı Nesli ve Devlet Adamları”, “Aşk, Âşık ve Sevgili”, “Olgunluk”, “Agyâr, Zâhit ve Hâce”, “İnsânın Yapısı ve Zaafları” ile “Âlem” unsurlarını merkez kabul edilmiştir. Bunlardan bilhassa “insân” hakkındaki görüşlerin sarahaten ortaya konduğu bölümler “Olgunluk”, “İnsânın Yapısı ve Zaafları” ve “Âlem”dir.

A. Dînî- Tasavvûfi İlgilerle

Yüce Yarattıcı, Peygamber Efendimiz, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ile Hz. Mevlânâ etrâfında kurulan beyitlerde (isimlerin ehemmiyetinin de işaret ettiği üzere) insân için doğru olan gösterilmektedir:

Tevhit sırrını bilen “insân”a âlem bir olur¹. “İnsân” için bünyâd-ı Hû kadar sağlam bir kale yoktur². Düşünüp konuşma; mantıklı konuşma insâna Allâh’ın gizli bir lütfudur:

Olup insâna zib-i nâtiqa ihsân-ı mağz-ı Hâk

Kemâl ü ‘ ilme bi-hadd ü ‘ aded ferheng göstermiş (G133/4)

Peygamber Efendimiz “tûtiyâ-yı ins ü cân”dır³. Peygamber Efendimiz, “ins ü cin”e dîn-i mübîni âşikâr eylemiştir⁴. “İns ü cin”le her nebâtâtın Peygamber Efendimiz’e îmânı vardır⁵; “ins ü cin”le melekler O’na musahhardır⁶. Peygamber Efendimiz, “rûh-ı pâk-i cism-i ins ü cân”dır⁷. Hudâ, Peygamber Efendimiz’in nûrunu hiçbir “âdem” yokken yaratmıştır⁸.

¹ Bkz:G126/3.

² Bkz:G259/4.

³ Bkz:K1/9.

⁴ Bkz:G269/5.

⁵ Bkz:ThIII/2.

⁶ Bkz:ThIV/3.

⁷ Bkz:MsI/2.

⁸ Bkz:ThII/3.

Hız. Hasan ile Hız. Hüseyin'in şehit edildiği gün bir kara gündür; "insân" emsâlini görmemiştir⁹; o gün "ins ü melek"ler âh u figân etmektedir¹⁰.

Fâzıl, Mevlânâ Hazretlerinin kapısına gelmeyen insânı yanına koymamaktadır¹¹. Şâir Mevlevîlik vasfını, "Öyle bir şâhız ki mânend 'ins ü cân' olmaz bize" diyerek öne çıkarmaktadır¹². Mevlânâ Hazretlerinin has bendesi olmadıkça, "âdem" nükte-hâ-yı Mesnevî'ye âşinâ olmaz¹³.

B. Osmânlı Nesli, Devlet Adamları İlgisiyle

Osmânlı nesli ibâresi "Sultân Abdülmecîd", "Sultân Abdülaziz" ve "Vâlîde Sultân"ı muhtevî iken devlet adamlarından da Ömer Paşa ve Osmân Paşa zikredilmektedir.

Sultân Abdülmecîd'in himmetinin yüceliği "insân ü hayvân"ı teshîr eder¹⁴. Sultân Abdülazîz, "nev'-i insân"a haddi hesâbı olmayan ihsânlar etmiştir¹⁵. Sultân Abdülazîz'in lutf u ihsânı zengine ve fakire çok boldur; (o kadar boldur ki) "nuṭṭ-ı insânî"nin binde birini arz etmesi mümkün değildir¹⁶. Sultân Abdülazîz'in karada ve denizde o kadar şâhâne himmetleri vardır ki, işittiğinde "uḳûl-i nev'-i insân"a hayret gelir¹⁷. "İns ü cân"ın ikrâr edeceği üzere Sultân Abdülazîz'in akrân u emsâli yoktur¹⁸.

Vâlîde Sultân'ın yaptırdığı câmiî her "insân"ı hayrette bırakmıştır¹⁹.

Ömer Paşa'nın ser-asger oluşuyla cümle "insân" bir bir şâd u hürrem olmuştur²⁰. Osmân Paşa'nın Bosna vâlîsi olacağı haberi ile "nev'-i beşer" ferah bulmuştur:

İrdi 'aceb bu nev-ḫaber buldı ferah nev'-i beşer

Bosnaya virdi zîb ü fer bir âşaf-ı şâhib-ḫayâ (K8/17)

⁹ Bkz:MhI/2.

¹⁰ Bkz:MhI/3.

¹¹ Bkz:G287/5.

¹² Bkz:G292/2.

¹³ Bkz:G7/7.

¹⁴ Bkz:K7/9.

¹⁵ Bkz:K2/21.

¹⁶ Bkz:K2/25.

¹⁷ Bkz:T8/19.

¹⁸ Bkz:T34/7.

¹⁹ Bkz:T37/2.

²⁰ Bkz:K7/3.

C. Aşk, Âşık ve Sevgili İlgisiyle

Âşık, bunca zaman sevgilinin ne olduğunu anlayamamıştır; bu güzellikle ona “insân” diyememektedir²¹.

Aşkî inkâr edeni “insândan” addetmek; hayvândan da âdemiyyet ümit etmek abestir²².

Sevgili “bülbul-i ins”im dememelidir; zîrâ ona âlem tahammül eylemez²³. Âhûya benzeyen sevgilinin bu âlemde bir “insân”ın eline geçmesi mümkün değildir²⁴; sevgili “insân”dan uzaklaşır bir yana gitmiştir²⁵. Sevgili bir bakışta “âdem”i Mecnûn-ı lâ-ya‘ kıl ceder²⁶. Sevgilinin bakışlarının kılıcı “âdem”i bir lahzada öldürür²⁷. Âşık, o “âdem”dir ki hakikat hâlinin cezbesindedir:

Vücûdî mâ-sivâdan geçmişe ‘âşık dinür bil kim

Olamaz cezbe-i hâl-i haqîkat gayrı âdemde (Kt44/2)

D. Olgun İnsân Münâsebetiyle

“Zâde-i insân”, kemâli hadîs ü nass²⁸ ile bulmuştur²⁹. “Kâmil insân” aslâ rütbe ve makam istemez³⁰. “Âdem” için lütuf ve gönül almaktan daha iyi bir davranış yoktur³¹. Kâmil insân inkâr erbâbının meclisine heves etmez; “âdem” göz göre göre öyle arsızca heves eder mi?³² Akıllı ve bilgili kişinin son kârı tefekkür etmektir; (yoksa) “âdem” malsız ve evlatsız cây-ı tenhâda kalır³³.

²¹ Bkz:G16/6.

²² Bkz:G33/1.

²³ Bkz:G238/3.

²⁴ Bkz:ThXIV/2.

²⁵ Bkz:ThXXXI/2.

²⁶ Bkz:G49/5.

²⁷ Bkz:G198/2.

²⁸ Burada, ilgili kısımlarda daha detaylı açıklanacağı üzere Tîn 4’e (...biz insânı en güzel şekilde yarattık.) gönderme yapılmaktadır.

²⁹ Bkz:K17/13.

³⁰ Bkz:G126/2.

³¹ Bkz:G101/1.

³² Bkz:G131/1.

³³ Bkz:G276/6.

E. Agyâr, Hâce, Zâhit İlgisiyle

Dirâyet sâhibi olan kişi sırrını fâş etmez; yâr gibi agyâr gibi “insân”a itimat yoktur³⁴. Hâce, nâdânı bâb-ı Monlâya getirmiştir; yanılıp münkir-i devrânı o “âdem” kıyâs etmiştir³⁵. Şâir kendine hitâben; “Ayrıлма sakın dergeh-i Mevlânâ’dan; zâhit ‘âdem’i tenhâda bulunca öldürür.” demektedir³⁶.

F. İnsânın Yapısı ve Zaafı Mûnâsebetiyle

“İnsân” iptilâsından kurtulamazsa buna şaşılmamalıdır; zirâ dilenciye (bir) günlük kazanç kanat vermez³⁷. Elbise “insân”ın kıymet ve şeref kazanmasına sebep olamaz³⁸. “İnsân” tabiatında güzel ve çirkinin nakşı parlamaktadır³⁹. “Nefs-i insânî” zapt olmazsa arslana benzer⁴⁰. “İns ü cin” dâimâ nev’-i behâim (behîme) üzre kâimdir⁴¹. “İnsân”da gaflet olmasa (bir gün yerle bir olacağını bile bile) gece gündüz âlemin imârına bu derece emek harcamazdı⁴². “Âdem” aslını fark etmeden dünyâyı ta’na düşmektedir; bu sıkıntıların sebebi ikrâr değil inkârdır⁴³. Âdem’in nefs ü hevâsından daha yakın bir düşmânı yoktur⁴⁴. Bu devrin “âdem”inde sadâkate hiç râğbet kalmamıştır⁴⁵. “Âdemiyyet mâyesi”nin ne olduğunu anlamak isteyen kişi, mal ve makama kapılmamalı, kibirlenip gönül kırmamalıdır⁴⁶. Zinâ eden kadının tövbe etmesi binde bir bile mümkün değildir. ırz ve nâmûsu olan “âdem” öyle bir kadını kendine eş eder mi?⁴⁷

³⁴ Bkz:G55/7.

³⁵ Bkz:G142/7.

³⁶ Bkz:G264/7.

³⁷ Bkz:G120/4.

³⁸ Bkz:G128/1.

³⁹ Bkz:G144/5.

⁴⁰ Bkz:G167/4.

⁴¹ Bkz:G178/5.

⁴² Bkz:G275/3.

⁴³ Bkz:G24/2.

⁴⁴ Bkz:G64/2.

⁴⁵ Bkz:G76/1.

⁴⁶ Bkz:G265/3.

⁴⁷ Bkz:R53.

G. Âlem ve İnsân

Temâsîl-i havâdisden “insân”a hayret gelmiştir; ne hikmetse bu âlemin refâhı yok olmuştur⁴⁸. Hz. Âdem’in devrinden beri âlem saçma sapan gitmektedir⁴⁹. Bu dünyâda hatırı kırılmamış yoktur; “âdem”e günün uzunluğunun yetmesi mümkün değildir⁵⁰. Akıl, temâsîl-i şu‘ûnâta bakınca hayrân kalır; (dünyânın düzeni, işleyişi mükemmeldir) “âdem” nasıl olur da (bu düzendeki yerini ve düzenin işleyişini düşününce) bir dem mihnet ü gamdan kurtulur⁵¹. “Âdem” tefekkür eylerse dünyâ belâsından kurtulur⁵².

H. Diğer İlgiler

Elfâz, dâimâ mutluluğu ve hüznü “tab‘-ı insân”a bırakır⁵³. Kendisini yılan ısırılmış kişiye ilaçtan ziyâde tiryâk gerekmektedir⁵⁴. “Âdem”e derd-i muhabbet dahi bir ihsândır⁵⁵.

⁴⁸ Bkz:Kt49/1.

⁴⁹ Bkz:T405/2.

⁵⁰ Bkz:G170/6.

⁵¹ Bkz:G252/3.

⁵² Bkz:ThXXVI/3.

⁵³ Bkz:G161/4.

⁵⁴ Bkz:G285/3.

⁵⁵ Bkz:ThXX/5.

II. GÜZELLİK (Hüsn¹, Cemâl, Behcet, Melâhat)

Güzellik, tahmin edileceği üzere daha çok ve çeşitli şekilleriyle “sevgili” için kullanılır. “Sevgililer sevgilisi”nin de böylece vasfedileceği âşikârdır.

Dîvândaki “güzellik” mefhûmlarını teşbîh ve mecazlar için tasnîf etmek (amacımız güzelliğin kullanım alanlarını incelemek veya değerlendirmek olduğundan) konu bölünmesine sebep olacağı için sınıflamayı daha önceki birçok bölümde yaptığımız gibi “İlgiler/münâsebetler”i esas alarak gerçekleştirdik.

A. Peygamber Efendimiz Münâsebetiye

Şâir, Peygamber Efendimiz’e “Nigâhım cemâlini arzular.” diyerek özlemine dile getirmektedir². Hudâ, Peygamber Efendimiz’i “cemâl-i pâk”ine mir’at edinmiştir³. “Cemâl-i hâlîk-ı kevneyn” Peygamber Efendimiz’in mir’at-ı şühûdudur⁴. Peygamber Efendimiz’in “cemâl”iyle cihân reşk-i cinândır⁵. Peygamber Efendimiz “melâhat kişveri”nde bi-bedeldir⁶.

B. Mevlânâ ve Şems Hazretleri Münâsebetiye

Fâzıl, hakikat mektebinde derse hâzırdır; zîrâ Cenâb-ı Mevlevîden “hüsn ü ‘aşk”a dil hitâb almıştır⁷. Bendegân bâb-ı Mevlânâda “ism-i celâl-i hüsn ü ‘aşk” çeker⁸. “Hüsn ü ‘aşk” Hazret-i Şems’i Fâzıl’a sultân etmiştir⁹. Mevlânâ Hazretleri, “müstağrak-ı nûr-ı cemâl-i Ahmedî”dir¹⁰.

¹Dîvândaki 178. gazel (7 beyit) “-âl” kâfiyesi ve “-i hüsn ü aşk” redifiyle yazılmıştır. Dîvândaki 179. gazel (7 beyit) “-ân” kâfiyesi ve “itdi hüsn ü aşk” redifiyle yazılmıştır.

²Bkz:ThI/1.

³Bkz:ThII/3.

⁴Bkz:ThIV/3.

⁵Bkz:ThIII/2.

⁶Bkz:ThIV/1.

⁷Bkz:G135/7.

⁸Bkz:G178/7.

⁹Bkz:G179/7.

¹⁰Bkz: MhII/3.

C. Sultân Abdülazîz Münâsebetiyle

Sultan Abdülazîz, Bosna ahâlisini “hüsn-i nazar”la eski unvâna koymuştur¹¹. Sultân Abdülazîz’in “hüsn-i tedbîr”i ile Girit fethedilmiştir¹². Sultân Abdülazîz’in “hüsn-i sît ü şân”ı şarka ve garba resîd olmuştur¹³.

D. Devrin Bazı Devlet Adamları ve Önemli Şahıslar Münâsebetiyle

Âlî Paşa’nın sadrâzam oluşuyla “hüsn-i tevfiğ” güneş gibi rûşen olmuştur¹⁴. Kıbrıslı Muhammet Paşa’nın sadrâzam oluşu, “hüsn-i tevfiğ-i Hudâ” ile cihânın ferah buluşu olarak vâsıf edilmektedir¹⁵. Eflâtun, Ömer Paşa’nın “hüsn-i tedbîr”ini görse utanırdı¹⁶. Safvetî Paşa’nın tertîb-i vâlâsını Hucendî görse “bâdi-i hüsn ü nizâm” oldu derdi¹⁷. Yûsuf Kâmil Paşa, devletin işlerini hep “hüsn-i sûret”le ifâ etmektedir¹⁸. Mustafa Paşa, devletin her işini “hüsn-i sûret”le yapmıştır¹⁹. Sa’dü’l-dîn Efendi’nin şeyhü’l-islâm olmasıyla şâh-ı âlem (Sultân Abdülazîz) “hüsn-i tevfiğ”e mahzar olmuştur²⁰. Kalemin İsmâil Paşa’nın “hüsn-i sît-i devlet”ini nazm etmesi mümkün değildir²¹. Mustafâ Paşa’nın her bir emri “hüsn-i tedbîr” üzeredir²². Emîn Bey, her “hüsn-i tedbîr”i mahallinde hakîmâne eder²³. Muhammed Paşa’nın “hüsn-i sît” ile daha çok zamân mesned-i ikbâlde olması dilenir²⁴. Reşîd Paşa’nın “hüsn-i tevfiğ”e yakın olması temennisinde bulunulur²⁵. Fuâd Paşa’nın “kemâl-i hüsn-i tedbîrât”ının pesend olması temennisinde bulunulur²⁶.

¹¹ Bkz:T8/25.

¹² Bkz:T12/11.

¹³ Bkz:T13/6.

¹⁴ Bkz:K4/6.

¹⁵ Bkz:K6/4.

¹⁶ Bkz:K7/25.

¹⁷ Bkz:K10/11.

¹⁸ Bkz:K12/12.

¹⁹ Bkz:K15/2.

²⁰ Bkz:T20/4.

²¹ Bkz:T24/4.

²² Bkz:T27/3.

²³ Bkz:T29/2, T75/2.

²⁴ Bkz:T63/9.

²⁵ Bkz:T64/3.

²⁶ Bkz:T70/5.

Mahmûd Nedîm Bey, irfânının çokluğu ile yektâ ve “hüsn-i sît” ile selîmdir²⁷; kendine “hüsn-i ahlâk” ile ihsân edilmiştir²⁸. “Fart-ı hüsn-i ahlâk”, Fuâd Paşa’ya bahş-ı İlâhîdir²⁹. İsmâil Paşa’nın zâtı “hüsn-i ahlâk”a mazhardır³⁰.

Mustafâ Hayrû’ d-dîn Bey’in “hüsn-i hâl” ile ömrünün câvîd olması dilenir³¹. Fâtımâ Hanım (Mîr Halîm’in hanımı, vefâtı için yazılan târîh manzûmesinde) “hüsn-i melek” olarak vâsfedilmektedir³². Kalem, Kudretullâh Dede’nin “hulk-ı hüsn”ünü ketb ü imlâda âcizdir³³.

E. Gönül, Aşk, Âşık ve Sevgili İlgisiyle

Cihân, sevgilinin “heves-gerdân-ı hüsn-i şîve vü nâz”ı olmuştur³⁴. Sevgili, “evc-i hüsn”e pâ-yı istignâ urmuştur³⁵. Âşık, bunca zamân sevgilinin ne olduğunu bilememiştir; bu “hüsn”le ona insân demeyi de doğru bulmamaktadır³⁶. Sevgili, “Mısr-ı hüsn”ün Yûsuf-ı Ken’ânıdır³⁷. “Hüsn-i nişâb”, ehl-i aşka tuhfe-i memdûhdur³⁸. Sevgilideki o “hüsn-i cemâl” şaşkınlık vericidir; sevgili bu hâlde gül-i handânla bahs eyleser çok değildir³⁹. Sevgilinin “zekât-ı hüsn”ünü verdimeye sebep, mey-hânedir⁴⁰. Sevgilinin “şem’-i hüsn”ünün her gece yanıp yakılmasına sebep, kemâl-i aşk sanılmamalıdır; sebep pervânedir⁴¹. Sevgilinin zülf ü hâl ü ruhu, “şâh-ı mülk-i hüsn” olan sevgiliye süstür⁴²; “gülistân-ı hüsn”de sünbül ü şebboya dönmüştür⁴³. Sevgilinin misâli olmayan “cemâl ü hüsn”üne şâh u gedâ meftûndur⁴⁴.

²⁷ Bkz:T72/2.

²⁸ Bkz:T72/4.

²⁹ Bkz:T407/6.

³⁰ Bkz:T424/3.

³¹ Bkz:T76/3.

³² Bkz:T421/1, T431/3.

³³ Bkz:T422/5.

³⁴ Bkz:K7/49.

³⁵ Bkz:G14/1.

³⁶ Bkz:G16/6.

³⁷ Bkz:G21/3.

³⁸ Bkz:G21/7.

³⁹ Bkz:G34/3.

⁴⁰ Bkz:G36/1.

⁴¹ Bkz:G36/5.

⁴² Bkz:G49/1.

⁴³ Bkz:G49/6.

⁴⁴ Bkz:G53/2.

Sevgiliye birtakım tavsiyelerde bulunulmaktadır: “Ey perî yüzlü sevgili (bilhassa güzelliğinden dolayı) mağrûr olma, zîrâ cihân sürekli değişmektedir. “Hüsn”ünü zâyî eyles; devrâna itimat yoktur.”⁴⁵ Sevgilinin “evc-i hüsn”ünde hilâl kaşlarını gördükçe âşıklar her yerin kendilerine kurbân bayramı (Kurbân ayının çıkması ilgisıyla) olduğunu sanırlar⁴⁶. Sevgilinin “evsâf-ı hüsn”ü âşıkın gönlünde dâimâ dâsitândır⁴⁷. Sevgili, “gurûr-ı hüsn”de ikrârını çok ilerletmiştir⁴⁸. “Bahâr-ı hüsn” vech-i cânâna reng-i dîger vermiştir⁴⁹. Âşık, kâtib-i kudretin ne yazdığını görmek için sevgilinin “nüsha-i hüsn”ünü temâşâ etmek dilemektedir⁵⁰. Âşık gönlü, ezelden beri “hüsn-i ‘aşk”ın divânesidir⁵¹. Ay yüzlü sevgili “tal‘at-i hüsn”üyle gülistânı kapatmıştır⁵². Ay yüzlü sevgili, “âlem-i hüsn”ün hümâ-yı sa‘d-pervâzıdır⁵³. “Şem‘-i hüsn-i yâr”i seyr itdikçe âşıkın kalbinde aşk, pervâne gibi cevlâna başlar⁵⁴. Sevgilinin ruhsârı o kadar latîf ki bir vechle ay ve güneş “hüsn”üne karşı gelemes⁵⁵. Ay yüzlü sevgilinin vechi “câmî‘-i hüsn”ü târif etmektedir⁵⁶. “Hayâl-i hüsn ü ‘aşk” her zamân âşıkın aynında sâbittir; “rûy-ı âl-i hüsn ü ‘aşk” Tûr-ı dilde müncelidir⁵⁷. “Cemâl-i hüsn ü ‘aşk”, kalp aynasına aks eder⁵⁸. Âşık her neye baksa, “kemâl-i hüsn ü ‘aşk” nümândır⁵⁹. Âşıklar hümâ gibi felekte uça yeri vardır; “per ü bâl-i hüsn ü ‘aşk” onlara yardım eder⁶⁰. “Hüsn ü ‘aşk”, kalp hânesine gelip iskân etmiştir; âşika sınırsız ihsânda bulunmuştur⁶¹. “Hüsn ü ‘aşk”, hâtır-ı mahzûnu şâdân etmiştir⁶². “Hüsn ü ‘aşk”, gönülde pervâne gibi devrân etmiştir⁶³. “Hüsn ü ‘aşk”, her vechle ehl-i aşkın sırrına vâkıf olan şâire bir feyz-i dîger ihsân etmiştir⁶⁴.

⁴⁵ Bkz:G55/2.

⁴⁶ Bkz:G77/5.

⁴⁷ Bkz:G81/3.

⁴⁸ Bkz:G92/3.

⁴⁹ Bkz:G94/2.

⁵⁰ Bkz:G104/2.

⁵¹ Bkz:G108/1.

⁵² Bkz:G120/3.

⁵³ Bkz:G158/3.

⁵⁴ Bkz:G166/2.

⁵⁵ Bkz:G174/4.

⁵⁶ Bkz:G176/2.

⁵⁷ Bkz:G178/1.

⁵⁸ Bkz:G178/2.

⁵⁹ Bkz:G178/3.

⁶⁰ Bkz:G178/6.

⁶¹ Bkz:G179/1.

⁶² Bkz:G179/2.

⁶³ Bkz:G179/3.

⁶⁴ Bkz:G179/4.

Gönül, Tûr dağı gibi tecelliden nasip almıştır; “hüsn ü ‘aşk” sîned e birdenbire coşmuştur⁶⁵. Zikr ile “hüsn ü ‘aşk” kalpte tûfân etmiştir⁶⁶. Riyâ-kârânda “hüsn ü ‘aşk”ın safâsı bulunmaz⁶⁷. Âşık, sevgiliden zülf-i şebgûnunu bir lahza yanağı üzerinden kaldırmasını ister; böylece o mihr-i âlem-ârânın “pertev-i hüsn”ü görünecektir⁶⁸. Sevgili “hüsn”ünü arz edince ay tutulması olmuştur; şimdi o meh-tâbın tal‘ati görünmez⁶⁹. Şîrîn, bir kez sevgilinin “hüsn”ünü görmüş olsaydı sevgilinin ayak toprağını tûtiyâ eylerdi⁷⁰. Sevgili, “şehir-i hüsn”ü leşker-i hatla îhâtâ eylemiştir⁷¹. Âşık, “şâh-ı hüsn” olan sevgilinin kendine kırıldığını düşünmektedir⁷². Âşık, sevgilinin rakîbe dâimâ “hüsn-i mûmâşât” eylemesinden yakınmaktadır⁷³. Âşık, dil-i şûrîdeyi “hüsn ü aşk”a dem-sâz etmeyi dilemektedir⁷⁴. Âşık, “hüsn-i cânân” gibi mâh-ı pertev-efzâ görmemiştir⁷⁵. Encüm-i evc-i semâ, sevgilinin “hüsn”üne reşk eylemektedir⁷⁶. Âşık, sevgiliden için “kişver-i hüsn” içre öyle şûh-ı vâlâ görmediğini söylemektedir⁷⁷. Gönül, “sipîhr-i hüsn ü ‘aşk”ın özge bir ankâsıdır⁷⁸. Âşık, sevgilinin “hüsn”ünü görünce sabr u sâ mânî yağmaya vermiştir⁷⁹. Bâğ-ı âlemde sevgilinin “bahâr-ı hüsn”ünün nazîri yoktur⁸⁰. Hat, o çâr-ebrûya “hüsn-i nev” vermiştir⁸¹. Hat, sevgilinin “mushaf-ı hüsn”ünü müzeyyen eylemiştir⁸². Âşık, sadâkatli biri olarak sevgiliden “bâğ-ı hüsn”ünü kendine teslim etmesini ister⁸³. “Hüsn-i hatt-ı dil-rübâ aşk”ın kitâbı olmasa ehl-i derdin hâlini bu dünyâda kimse bilmezdi⁸⁴. Sevgili bu şeb rakîb ile buluştuğunu inkâr ederek “kitâb-ı hüsn”üne el koyup yemin etmiştir⁸⁵. Fâzıl, o servi boylu sevgili gibi çok meh-pâreler görmüştür; hepsinin de “hüsn-i berrâk”ı daha sonra kıvılcım gibi (bir an parladıktan sonra) kaybolmuştur⁸⁶.

⁶⁵ Bkz:G179/5.

⁶⁶ Bkz:G179/6.

⁶⁷ Bkz:G191/7.

⁶⁸ Bkz:G192/4.

⁶⁹ Bkz:G192/5.

⁷⁰ Bkz:G198/4.

⁷¹ Bkz:G217/2.

⁷² Bkz:G223/1.

⁷³ Bkz:G233/2.

⁷⁴ Bkz:G230/1.

⁷⁵ Bkz:G232/1.

⁷⁶ Bkz:G232/2.

⁷⁷ Bkz:G232/5.

⁷⁸ Bkz:G234/1.

⁷⁹ Bkz:G234/6.

⁸⁰ Bkz:G254/4.

⁸¹ Bkz:G257/4.

⁸² Bkz:G258/6.

⁸³ Bkz:G277/3.

⁸⁴ Bkz:G286/2.

⁸⁵ Bkz:G296/4.

⁸⁶ Bkz:G306/5.

Âşıklar, sevgilinin “hüsn”ünü seyrettikçe bî-tâb olur⁸⁷. Sevgilinin “şu‘le-i hüsn”ü âşıkı âteş gibi yakmıştır⁸⁸. Sevgilinin “mihri-hüsn”ü gurûbâ ermiştir ve giderek görünmez olmaktadır⁸⁹. Cihân sevgilinin “hüsn”ünü temâşâ edeli Mecnûnu olmuştur⁹⁰. Gönül, bir nev-civânın “şu‘le-i hüsn”üyle yanmaktadır⁹¹. Sevgilinin “hüsn”ü her dem kâmil kişiyi aşk ile âleme rüsvâ eder⁹². “Hüsn-i ‘âlem-ârâ” olan sevgiliye âlem rağbet etmiştir⁹³. Bir yerde de “hüsn-i sûret” şekliyle zikredilmektedir:

.....
Degildir çeşm-i siretle hâkâyık-bin-i maşnû‘ât

O kim âyinesin meşgûl-i hüsn-i şûret itmiştir (ThXXXI/4)

Sevgili, “şâh-ı kişver-i hüsn”dür⁹⁴. Şâir kendini kastederek, “O ay yüzlüye ‘hüsn-i nazar’ benden başka kimde vardır?” demektedir⁹⁵. Sevgili, “bâg-ı hüsn”ün bülbülüdür⁹⁶. Gönül sevince “mâil-i hüsn-i cemâl” olmamak mümkün değildir:

Mâil-i hüsn-i cemâl olduğımı kim bilür â

O nigârı bu gönül sevdi ise var mı günâh

..... (R36)

“Cemâl-i yâr”e çeşm-i dikkatle bakıldığında o siyâh sîmâda birtakım goncaların kırmızı gül açtığı görülür⁹⁷. “Meh-i cemâl-i ‘id”, gamın yerini şevk ü sürûrun almasını sağlar⁹⁸. “Cemâl-i dil-rübâ” levh-i dilde nakşolunmuştur⁹⁹. Acabâ ressâmın aklının böyle şûr olmasına sebep sevgilinin “cemâl-i bâ-kemâl”i midir?¹⁰⁰ Şâir, mehtabın zevkini sevgilinin “seyr-i cemâl”iyle geçirmiştir¹⁰¹.

⁸⁷ Bkz:G311/2.

⁸⁸ Bkz:ThIX/2.

⁸⁹ Bkz:ThXI/1.

⁹⁰ Bkz:ThXIX/1.

⁹¹ Bkz:ThXXIII/1.

⁹² Bkz:ThXXIII/5.

⁹³ Bkz:ThXXXI/1.

⁹⁴ Bkz:ThXXXII/2.

⁹⁵ Bkz:ThXXXIII/1.

⁹⁶ Bkz:R32.

⁹⁷ Bkz:G51/2.

⁹⁸ Bkz:G59/4.

⁹⁹ Bkz:G69/4.

¹⁰⁰ Bkz:G96/3.

¹⁰¹ Bkz:G96/6.

Âfitâb, sevgilinin “cemâl-i bâ-kemâl”inden nûr almıştır¹⁰². Sevgili, “cemâl-i pâk”ini aynada görse kendi cism-i nâziki hûbâna sevinç verir¹⁰³. Sevgili “bâğ-ı cemâl-i yâr”e bir bakışla kerem kılsa gonca feminden gülistânın bülbülü mahzûz olur¹⁰⁴. Sevgilinin “şu‘ le-i şem‘-i cemâl”i bezmi pür-nûr eylemiştir¹⁰⁵. Sevgilinin “gül cemâl”i âşıkı aşk ile bülbül gibi söyler¹⁰⁶. “Cemâl-i sâki-i gül-rûy”a bakan kişi güneşe ihtiyaç duymaz¹⁰⁷. Âşıklar, sevgilinin “nûr-ı cemâl”inin hasret-kêşidir¹⁰⁸. Sevgilinin “cemâl”ini bir kez gören cism ü cânın vaqf-ı çâk eylemektedir¹⁰⁹. Şâir, sevgilinin “seyr-i cemâl”inden cüdâ olma sebebinin anlayamamaktadır¹¹⁰. Âşıkın gönlü, “temâşâ-yı cemâl-i yâr”i emel kılmıştır¹¹¹. Ayrıca, “cemâl” bazı beyitlerde “hüsn”¹¹² ile birlikte zikredilmektedir. Sevgili, “sâhib-behçet”tir:

Görmedik emsâlini ol şüh-ı şâhib-behçetîn

Dideden gitmez hayâli bir dem ol meh-ţal‘atın (G200/1)

Gönlün şevke gelme sebebi bâde değil sâkîdir; meze-i şeftâlusı bir başka “melâhât” gibidir¹¹³. Sevgili güzellik mülkünün sultânıdır; “mîhr-i melâhât”tir¹¹⁴. Sevgili “melâhat mülkü”nün sultânıdır¹¹⁵.

F. Bazı Olumsuz Tipler İlgisiyle

Vâizin “şâh-ı mülk-i hüsn-ârâ” ile ünsiyeti yoktur¹¹⁶. Şeyh, sâkîden “zekat-ı hüsn”ü olarak bûse istemiştir¹¹⁷. Arsız hâce, sevgiliden “zekât-ı hüsn”ünü istemektedir¹¹⁸. Mürîdin “hüsn”ünü seyr eyleyince kendini şaşırıp şeyh-i zü-fünûnda diğer bir cezbe zâhir oldu¹¹⁹. Softaların, “hüsn ü aşk”ın ne olduğunu anlaması mümkündür¹²⁰.

¹⁰² Bkz:G135/1.

¹⁰³ Bkz:G155/4.

¹⁰⁴ Bkz:G158/2.

¹⁰⁵ Bkz:G200/2.

¹⁰⁶ Bkz:G241/4.

¹⁰⁷ Bkz:G247/1.

¹⁰⁸ Bkz:G269/2.

¹⁰⁹ Bkz:ThIX/3.

¹¹⁰ Bkz:ThXXVII/2.

¹¹¹ Bkz:ThXXIX/3.

¹¹² Bkz:G34/3, G53/2, G178/2, ThIX/2, Th XIX/1, R36.

¹¹³ Bkz:G73/4.

¹¹⁴ Bkz:G231/1.

¹¹⁵ Bkz:ThXXX/1.

¹¹⁶ Bkz:G100/1.

¹¹⁷ Bkz:G152/2.

¹¹⁸ Bkz:G277/4.

¹¹⁹ Bkz:G289/5.

¹²⁰ Bkz:ThXXII/4.

G. Diğer İlgilerle

Şâir, kaleme hitâben hiç “hüsn-i amel”i kalmadığını söylemektedir¹²¹. Kâmil, zebânı “hüsn-i ta‘bîr”e muvaffak yâr arar¹²². Kadeh, “mübtelâ-yı hüsn ü aşk”ın armağanıdır¹²³. Bu devirde nâmûsu ve hayâyı terk etmek, “hüsn-i şabâhat” gibi görülmektedir¹²⁴. Kişiye “hüsn-i hulk”u kazanmaktan başka kâr düşünmemesi söylenir¹²⁵. Sâdığı ve yalancıyı birbirinden ayırmak zor iştir; zîrâ “hüsn” ile kubhun gizli sırrını kimse bilmez¹²⁶. Elfâz, hakîkatte “kelâm-ı hüsn ü kubh”a tercümân olmuştur¹²⁷. “Hâl-i hüsn ü ‘aşk”, gülşende bülbülü söyletir¹²⁸. “Nev-nihâl-i hüsn ü ‘aşk”, âlemi ihâtâ etmiştir¹²⁹. “Hüsn-i şît ü şöret” isteyen kişi, harîs-i servet olmamalıdır¹³⁰. Bed-ahlâk olmasa “hüsn-i hulk”un kadri olmazdı¹³¹. Dünyâyâ gelen geçmişlerin “hüsn ü kubh”u yâd olur:

Ĥüsn ü ĤubĤı yâd olur dehre gelen geçmiřleriñ

Zât-ı ĤaĤdan dâ‘im ü bâĤi ebed mevcüd ne (Kt23/2)

Bu cihânda “hüsn-i hilkat” gibi bir güher olmaz¹³². Hudâ, “aşĤâb-ı hüsn-i Ĥilkat”ın kadrin yükseltir¹³³. Rüşvetçilik, (bir zamânlar) kûşe-i kitmânda “arz-ı cemâl” eyler iken şimdi ülfet sâhibi bir mahbûb olmuřtur¹³⁴.

¹²¹ Bkz:K18/22.

¹²² Bkz:G23/6.

¹²³ Bkz:G46/1.

¹²⁴ Bkz:G80/5.

¹²⁵ Bkz:G88/1.

¹²⁶ Bkz:G99/3.

¹²⁷ Bkz:G161/2.

¹²⁸ Bkz:G178/4.

¹²⁹ Bkz:G178/5.

¹³⁰ Bkz:G194/2.

¹³¹ Bkz:G258/1.

¹³² Bkz:R15.

¹³³ Bkz:R48.

¹³⁴ Bkz:G18/6.

III. SEVGİLİ

“Sevgili” mefhûmu Dîvân’da en çok ve çeşitli şekillerde işlenen mefhûmlardan biridir. “Agyâr, âşık ve sevgili” üçgenindeki hâliyle sevgiliyi değerlendirecek olursak bu üç unsûr Dîvân’da en çok işlenen konunun öğeleri olarak karşımıza çıkar.

Bu kısımda yapacağımız değerlendirme sevgilinin isim olarak ne şekillerde nitelendiği ile sınırlı kalmayacaktır. Bilindiği üzere “sevgili” için kalıplaşmış ifâdeler vardır. Şâir, bunları alır ve bu kalıplar içinde sevgiliye ait hayaller oluşturur. Yani dar sayılabilecek bir alanda “mana üstüne mana” atarak küçük ama zengin dünyâlar kurma gayretindedir.

Dîvânda sevgiliye âit şu ifâdelere tesâdüf ettik: Cân, cânân, cânâne, yâr, dost, mahebûb, ma’ şûk, güzel, hûb, sanem, büt, nigâr, server, şah, şeh, hüsrev, sultân, mâh, âfitâb, tıfl, şûh, dilber, habîb, nâzenîn, fettân, hûni, şive-ger, bi-vefâ, dil-dâr, dil-rübâ, dil-âram, dil-nevâz, gül-‘ izâr, gül-endâm, fitneci, cûvân, mihr-likâ, meh-likâ, meh-rû, perî, perî-çihre, perî-rû, perî-peyker, han, hûr, gılmân, melek, melek-hûb, melek-rû, kemân-ebbrû, meh-pâre, hilâl-ebbrû, sâkî.... Elbette ki sevgili daha başka ifâdelerle de vasfedilmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki bu ifâdelerin birçoğu sevgilinin müşebbehün-bihi durumundadır.

Sevgili merkezli beyitlerin büyük kısmında ekseriyetle onun “vasıf”larının işlendiğini görmekteyiz. Bu özellikteki beyitler genele oranla yarıdan fazla bir yekûna sâhiptir. Bunlara göre sevgili “acımasız, zulm edici” bir varlıktır. Âşıka dâimâ zulmedicidir; acımasızdır. Sevgili, acımasızlığıyla Tatar’a teşbih edilmektedir:

Kaşı ya müjgânı oğ bir yâre düşdi bu gönül
Ol Hülâgü-menķabet Tatarâ düşdi bu gönül (G217/1)

Sevgili, fırsat bulsa Haccâc gibi Ka’ beyi yıkar:
Bulsa fırsat Ka’ be’t-ullâhı yıkar Haccâc-vâr
Ķalbimi vîrân iden bî-‘ârı bildim bilmedim (G222/8)

Âşığı üzen bu değildir, istignâdır. Ama âşık yılmaz, sevgilinin nazına istignâsına tahammül eder:

Bir özge semm-i kâtildir cefâ vü fûrkât-i mahebûb
Ne dürlü itse istignâ yine pâyendedir ‘âşık (G181/3)

Eyleyüp her dem taħammül nâz u istignâsına
Bî-şikâyet şâhib-i ‘irfân kim gönlümdür ol (G213/5)

Âşıkın derdi bununla da kalmaz. İlgili bölümde tafsilâtıyla anlatılacağı üzere âşıkın rakiple mücâdelesini, alıp veremediği bir türlü bitmez. Rakip, sevgiliye göz koymuştur; âşık onları kıskanır. Âşık, sevgili ile agyârı “hem-bezm-i şarâb” görse bağı kebâba döner:

.....

Görse agyâr ile cânâ seni hem-bezm-i şarâb

‘Âşıkın bağı kebâba tef-i gayrete döner (ThXX/4)

Sevgili, bu şeb “bezm”e dalgın ve sarhoş olarak agyâr ile el ele gelmiştir; âşık bu duruma çok şaşırır:

Noldı ol şûh-ı dil-ârâya bu şeb dest-be-dest

Geldi agyâr ile bezme heme lâ-ya‘ kıl ü mest (G32/1)

Sonunda niyetini belli eder âşık. Sevgiliden, “ilâç” olarak agyâra yılan zehri vermesini ister:

Derd-mend-i ‘aşkına eyle vişâliñle devâ

Semm-i mârı vir ‘ilâc agyâra Allâh ‘aşkına (G277/5)

Şimdi, “sevgili” için “ilgiler”i esas alarak bir tasnif yapalım:

1. Ülke, Şehir vb. Yerler İlgisiyle

İstânbül, gazelerde genellikle sevgilinin şehri olarak zikredilir:

Bu şeb meclisde oldı gül gibi bir la‘l-i leb peydâ

Sitânbulda yeñi olmuş o şûh-ı müntehab peydâ (G13/1)¹

Hatta “-in İslâmboluñ” redifiyle yazılan 199. gazelde İstanbul “güzeller”i uzun uzun vafedilmiştir. Kağıthâne, “sevgili”nin fitnesinden sığınılacak bir yer değildir:

Ser-i zülfiñ ucından nice gavgâlar zühûr itdi

Degildir şahn-ı Kâğıd-ğâne gayrı me‘men-i fitne (G271/4)

¹ Ayrıca, bkz:G100/8, G192/1, G281/4, ThXIV/2.

Rûmî mezheb olmak “sevgili”nin vasıflarındadır:

Boğaz içre vükelâ dikkat olunsa yokdur

Ṭür-ı Sînâda daği öylece Rûmî mezheb (G22/5)

Ayrıca; bir beyitte “sevgili” için çekilen zorluğu ifade etmek, diğer bir beyitte de kaba sofuyu eleştirmek için kullanılır:

Çeşm-i ‘uşşâka görünmez ne kadar olsa ba‘ id

Yâr için istenilürmüş sefer-i Çin ü Hutun (G245/3)

“Sevgili”, Fâs şâhına benzetilmektedir:

Mülk-i Fas şâhı mıdır ser-‘ asker-i Sûdan mıdır

‘ Âlemi teşvîşe virdi kıl ü kâl-i perçemiñ (G201/3)

Gönül “sevgili” için Hindistan’a gitmekten geri durmaz:

.....

Seyâhatden çekilmez kumri-i dil yâr için Hinde

O sâki çeşm-i âhû ehl-i ‘ aşka ser ü sâmandır (R8)

“Sevgili”, Sûdan ser-askerine teşbih edilmektedir:

Mülk-i Fas şâhı mıdır ser-‘ asker-i Sûdan mıdır

‘ Âlemi teşvîşe virdi kıl ü kâl-i perçemiñ (G201/3)

Yaş, “sevgili”ye yaraşır bir pâ-yi tahttır:

Doyulmaz nâz ile refâtına bir vechle yârîñ

Sezâdır Yaşı pâ-yi taht iderse ol mehe hünkâr (G94/5)

“Sevgili”nin kadri Bosna’da (ondan ayrı kalınca) anlaşılmaktadır². “Sevgili”den ayrılıp Mostar gibi bir kuyuya düşülmüştür³. Kâf ise “Sevgili”nin kibir ve istignâ özelliklerini anlatmakta kullanılır:

O serv-i nâz urdı evc-i hüsne pâ-yı istignâ

Per açmış Kâf-ı nahvetde aña ‘ anka-yı istignâ (G14/1)

² Bkz:G110/4.

³ Bkz:Kt90/1.

2. Özel İsimler İlgisiyle

“Sevgili” güzellikte Hz.Yûsuf ile kıyaslanmaktadır⁴. “Hülâgû”, dâimâ sevgili için müşebbehünbih olarak kullanılır. Benzetme yönleri ise acımasızlık⁵ ve kan dökücülük⁶, can alıcılık ilgileri etrafındadır:

.....
Hülâgû Hân okur eyne'l-mefer nâm u nişânından

O kâfir-kîş meyl itsün uşanmış varsa cânından (ThXIV/1)

“Sevgili”; Hülâgû gibi sürekli emirler vermekte, yasaklar koymaktadır⁷, âşıkları katletmek hevesiyle Hülâgû gibi bir Acem kılıcı kuşanmıştır⁸.

Cem'in kadehini “sevgili” sunarsa insanın aklı başından gider⁹; o peri yüzlü sevgili, âşıkları ondan mahrum etmektedir¹⁰. “Sevgili” içki içince değişir, meclisi birbirine katar:

Bezm-i meyde iki câm içse o âlüfte mizâc

Çızarır ruhları birdenbire mânend-i rücâc

O sehî-şad kuşanursa kılıcı ince bele

Meclis-i meyi ider Cem gibi ol dem târâc (R35)

Behmen, “sevgili” için müşebbehünbih olarak, “fitne” vech-i şebhiyle kullanılmıştır:

Nedir ol çeşm-i hünriziñle hâlka virdiğñ dehşet

Cihânı târ-ü-mâr itdiñ bütñ ey Behmen-i fitne (G271/3)

“Sevgili” zamânın Rüstemidir¹¹. “Sevgili”nin kılıç gibi kaşları ne Rüstemlere korku vermiştir:

Ne Rüstemler zebûndur bîm-i tiğ-i ebruvânıyla

..... (ThXI/2)

⁴ Bkz:G21/3.

⁵ Bkz:G217/1.

⁶ Bkz:G222/3.

⁷ Bkz:G13/5.

⁸ (Hülâgû Han, İran'da hüküm sürmüş İlhanlılar devletini kurmuştur.) Bkz: G141/2.

⁹ Bkz:G94/4.

¹⁰ Bkz:G308/1.

¹¹ Bkz:G16/1.

“Sevgili” can alıcı bakışlarıyla cihânı târumar etmektedir. Bu haliyle, Kahramanla bir tutulmamalıdır (Sevgili ondan daha azılıdır.):

.....

Cihânı târ-u-mâr eyler nigâh-ı cân-sitâniyla
Anı bir çutma sen eski zamânın Kâhramânıyla
O nerm-endâmı gör şimdi nerîmân oldu gitdikçe (ThXI/2)

Kayser bir beyitte ay yüzlü “sevgili”nin kapıcısı olarak tasvir olunmaktadır:

Melik-i Kayşer olur idi çapuñda der-bân
Sen gibi şûh-ı cihân mâh-likâ pâdişehiñ (G198/3)

“Sevgili”nin güzelliğini (saç, ben ve yüz/yanak unsurları ile) övmek için Bihzâd zikredilebilir:

Hâme-i semmûr ile Bihzâd taşvîr eylemez
Öyle bir cism-i muşavverdir o zülf ü hâl ü ruḥ (G49/3)

Bir beyitte de “sevgili”nin kaşları Hüsrev’in kılıcına benzetilmektedir:

O ebrûlar ki tiğ-i Hüsrevi mânend-i şârimdir
Mişâl-i mâh-ı nevdîr lik açar biñ yâre-i nâsûr (G96/4)

Bir beyitte de “sevgili”nin güzelliğini vurgulamak için diğeri bir “güzellik namzedi” olarak Şirin zikredilir.

Görmüş olsaydı seniñ ḥüsniñi bir kez Şirin
Tütiyâ eyler idi didesine ḥâk-i rehiñ (G198/4)

“Sevgili”nin yüzüne bakan âşık Mecnûn oluverir¹²; “sevgili” bütün erbâb-ı dilin aklını başından almıştır, bu yüzden Kays gibi sahrâya düşmelerine şaşılmalıdır¹³. “Sevgili” bir bakışta insanı Mecnûn eder¹⁴, hatta tüm cihân onun cemâlini görüp Mecnûn olmuştur¹⁵; zaten âşığı “kayd-ı belâ”ya düşüren de “sevgili”dir:

¹² Bkz:G3/5.

¹³ Bkz:G20/6.

¹⁴ Bkz:G49/5.

¹⁵ Bkz:Th XIX/1.

Düşürdüñ ‘aşıkı kayd-ı belâya Qays-veş âhir
Yine bir fitne peydâ eylediñ zülfüñ nifâkıyla (G273/4)

3. Kavimler İlgisiyle

Sevgilinin beni “fûlül-i Hindü” olarak vasedilmektedir.

Nedir bu kâmet-i dil-cû ne sende bu hilâl ebrû

Belâdır ‘aşıka ruyûndaki ol fûlül-i Hindü

..... (ThXIX/4)

Sevgili, acımasızlığıyla Tatar’a teşbih edilmektedir.

Qası yâ müjgâni oğ bir yâre düşdi bu gönül

Ol Hülâgü-menqâbet Tatarâ düşdi bu gönül (G217/1)

4. Ahret İlgisiyle

“Sevgili”nin boyu kıyâmete benzetilmektedir:

Başında ol kıyâmet kâmetiñ sevdâsı olduqça

Vücûdı mağv olur ammâ yine pâyendedir ‘aşık (G182/5)

“Sevgili”nin yüzüne bakmak cenneti seyretmek gibidir¹⁶. Güzel sevmek; “sevgili”ye gönül vermek yakıcı ateşten fayda ummak¹⁷ veya kendini ateşe atmak gibidir:

Mübâhât eylemiş pür-süz-ı ‘aşq olmağda pervâne

Bilür kim âteş-i Nemrûd dönmişdi gülistâna

Cihâna geldi gitdi hâşılı çok böyle divâne

Tefâhür ile ‘aşık kendin atmış nâr-ı süzâna

Dimiş bak Qays u Ferhâdiñ mezârı var benim yoğdur (ThVII/4)

¹⁶ Bkz: ThXXIII/5.

¹⁷ Bkz:G33/5.

5. Perî Müşebbehün-bihi Münâsebetiyle

Şivesi, nazı, yüzünün güzelliği (perî-peyker), yüzünün nurlu oluşu, gururlu oluşu ve servi boylu oluşu gibi özellikler vech-i şebehlerdir:

Şadef-veş şâk-ı sine bezme geldi ol perî-peyker

Sirişki ‘âşıkânın ser-te-ser dür-dâne ister hep (G23/3)¹⁸

6. Dinî İlgilerle

“Sevgili”, bir bûse karşılığında zâhidin îmânını alabilmektedir¹⁹, zâhid dîne saygısızlık etmekte; o yüzle, hiç utanmadan ortada dolaşabilmektedir²⁰. “Sevgili”nin saçının kıvrımları âşığın îmânına zarar verir²¹.

Küfür, “sevgili”nin güzellik unsurlarından “saç” ile alakalı olarak da kullanılmıştır. Saçın siyah oluşu ve yüzü kapatma gibi özellikleri küfür ile arasında teşbih münâsebeti kurulmasına vesile olmuştur:

Beni bend itdi küfr-i zülfine bir âfet-i devrân

Görünmez çeşmîme bir nesne bu sevdâ mıdır mâni‘ (G168/3)²²

Kâfir; merhametsiz oluşu ve âşığa acı çektirmesi başta olmak üzere birçok yönden “sevgili”ye benzer:

Ol büt-i kâfir-nijâdın hançer-i ebrûları

Zahm-dâr eyler dem-â-dem ‘âşık-ı gam-perveri (G311/1)

Seyr-i ruhsarı beni mest eylemişken bâdesiz

Başıma çokdı o kâfir câm ile cellâd-vâr (G87/3)

¹⁸ Bkz: K7/49, G11/4, G20/1, G21/4, G27/3, G53/1, G55/2, G84/3, G96/3, G119/1, G120/1, G137/1, G158/6, G160/3, G168/2, G202/1, G207/3, G210/6, G289/1, G289/2, G306/3, G308/1, G308/3, G311/2, G311/4, ThXIII/2, XIX/3, TXXIII/5, ThXXX/1, Kt53/2.

¹⁹ Bkz:G98/4.

²⁰ Bkz:G287/1.

²¹ Bkz:TXXIII/5.

²² Ayrıca, bkz: R39.

“Sevgili” ile alakalı olarak “kâfir mâ-cerâ” kullanımı iki beyitte karşımıza çıkmaktadır. Her ikisinde de sevgilinin insafsızlığından bahsolunmaktadır²³.

Kâfir yaratılışlı “sevgili” âşığa gaddarlık etmekte²⁴; âşığın yazdığı efsaneye kulak asmamakta²⁵; âşığın canına kast etmekte hatta, sadece âşığın değil herkesin canına kastetmektedir²⁶.

“Sevgili”nin cemâlini seyretmek için münkirlerle savaşmıştır âşik²⁷

“Büt”, tek başına sadece “sevgili”nin güzelliği için müşebbehünbih olarak kullanılanlabilmektedir.²⁸

“Sevgili”nin yüzünün mumu âlemi²⁹, yanağının hayâli âşıkları ateş-perest etmiştir:

Cihâna gelmemişdir öyle kâfir-mâ-cerâ maḥbûb

Ḥayâl-i ‘ârızî ‘âşıkları âteş-perest itdi (G307/2)

7. İbâdet ve Unsurları İlgisiyle

Pîr-i mugan, “sevgili”yi ahbaptan saklayayım derken câmideki seccâdesini çaldırır³⁰. “Sevgili”nin kaşları mescidin mihrabıdır:

Ḥaṭṭ-ı ebrûları bir levḫa-i miḥrâb gibi

O mehiñ vechi ider câmi‘-i ḥüsni ta‘rif (G176/2)³¹

Mihrap, “sevgili”nin kaşı için müşebbehünbih olarak da kullanılır:

Kaşları ol âfetiñ miḥrâb-ı ehl-i ‘aşkıdır

Zâhid-i münkir aña dil-dâde olsun olmasun (G241/2)³²

“Sevgili”yle alakalı olarak, güzelliğinin zekatını vermesi ilgisiyle düşünülür:

O şûḥ-ı ser-keşi mest itmege peymânedir bâ‘ iş

Zekât-ı ḥüsni virdirmege mey-ḥânedir bâ‘ iş (G36/1)

²³ Bkz:G307/2, G137/4.

²⁴ Bkz:G138/3.

²⁵ Bkz:G308/4.

²⁶ Bkz:ThXIV/1.

²⁷ Bkz:ThXXIX/3.

²⁸ Bkz:G311/1 TXXIII/5.

²⁹ Bkz:G20/5.

³⁰ Bkz: G248/1.

³¹ Ayrıca, bkz: G232/3.

³² Ayrıca, bkz: G176/2, G232/3.

“Sevgili”nin köyü ihrâma benzetilir. Nasıl ki hacda, ihramdan çıkmak için/ çıkmadan önce kurbân kesilirse; sevgilinin mekânından çıkmak, ondan vazgeçmek için de âşığın canını fedâ etmesi gerekir.

.....

Tecerrüdse murâdın kûy-ı cânânda fedâ kııl cân

Çıkmaz câme-i ihrâmdan sa‘y itme kurbânsız (ThXVII/3)

“Sevgili”, acımasızdır; fırsat bulsa Haccâc gibi Ka‘beyi yıkar:

Bulsa fırsat Ka‘be’t-ullâhı yıkar Haccâc-vâr

Kalbimi vîrân iden bî-‘ârı bildim bilmedim (G222/8)

Sevgilinin “sihr-i helâl³³-i perçem”i “tılsımlı bir fitne” olarak tanımlanmaktadır:

Bağladı zencir-i sevdâya bütün ‘âşıkları

Bir muşalsam fitnedir sihr-i helâl-i perçemiñ (G201/4)

“Sevgili”nin gözleri cellattır; onun yolunda ölen âşıklar ise şehit sayılmaktadır. Bu ilgiyle “sevgili”nin mestâne bakışları şehitlerin kanına susamış olarak tasvir edilir³⁴.

8. Melek Müşebbehün-bihi İlgisiyle

“Sevgili” yahut memdûha güzellik (sîmâ veya hüsn) bakımından meleklerle kıyaslanmakta; bu vasıflarıyla meleğe benzer tasvir edilmektedir:

Geldi uçler didiler fevtine böyle târih

Fâtıma hüsn-i melek Hânıma ‘adn ola mağal (T431/3)

‘Âşıkñ ma‘şûk gönlünde teferrüd eylemiş

Görmez anñ-çün gözi mâh-ı melek-sîmâ yüzün (G240/2)³⁵

³³ “Sihr-i helâl”, helal olan büyü anlamına gelir. (Ayrıca bir edebî sanatın da adıdır) Beyitte tüm âşıklar sevdâ zincirine bağlı olarak tasvir olunmaktadır. Âşıkları esir eden sevgilinin güzellik unsurlarından kâkıldır, o da etkileyciliğiyle tılsımlı ve sonuçlarıyla fitne çıkarıcı sayılmaktadır. Âşık için sevgiliye esir olmak, ondan eziyet görmek bizatihi hoşlanılan bir şey olduğu için sihir “helâl” addedilmiş olsa gerektir.

³⁴ Bkz:ThXXIII/2.

³⁵ Ayrıca, bkz: G241/7 ve T421/1.

9. Kul Olmak İlgisiyle

Âşık sevgilinin kulu, kölesidir³⁶. Âşık sevgilinin bendesidir³⁷. Âşık bir şehin (sevgili) bendesidir³⁸. Âşık sevgilinin kuludur, Mecnûnudur³⁹.

Sevgili, “niğâh-ı iltifât”ı bendegâna ‘âdet itmişdir⁴⁰. Bendesini susmuş görünce belki insâfa gelir⁴¹. Sevgiliden “zekât-ı hüsn”ünü âşığa vermesi istenir⁴². Sevgili bendesini mahzûn etmektedir⁴³. Gam, tasa âşığı bendelikten döndürmez⁴⁴.

Fâzıl sevgilinin çâkeridir⁴⁵. Sevgilinin güzelliği Fâzıl’ı kapısında bende eyleserse buna şaşılmamalıdır⁴⁶.

Sevgili karşısında “‘abd-i gam-h’âr”ı görünce kemân ebrûlarını çekmiştir⁴⁷. Lutuf sâhibi sevgiliye âşıklar ‘abid olmuştur⁴⁸. Mürâiyi sevgiliye akli esir etmiştir:

Ey mürâyi ol büte ‘aklıñ esir itmiş seni

‘Âlem içre kalmadı bir vechle hürriyyetin (G200/5)

10. Sultân Olmak İlgisiyle

Sevgili doğrudan “şeh” lafzıyla karşılanabildiği gibi⁴⁹; “Şâh-ı aşk⁵⁰, şâh-ı hüsn⁵¹, şâh-ı kişver-i hüsn⁵², şâh-ı mülk-i hüsn-ârâ⁵³, şâh-ı ‘âlem⁵⁴, şeh-i gaddâr⁵⁵, şeh-i hûbân⁵⁶, şeh-i mülk-i hasen⁵⁷, şeh-i nâzik-edâ⁵⁸” olarak da ifade edilir.

³⁶ Bkz:ThXIII/1, ThXIII/2, ThXIII/3, ThXIII/4, ThXIII/5.

³⁷ Bkz:G182/4.

³⁸ Bkz:ThXXV/5.

³⁹ Bkz:ThXIX/5.

⁴⁰ Bkz:G92/1.

⁴¹ Bkz:G138/5.

⁴² Bkz:G277/4.

⁴³ Bkz:ThXIX/3.

⁴⁴ Bkz:ThXX/5.

⁴⁵ Bkz:ThXIII/5.

⁴⁶ Bkz:TXXXIII/5.

⁴⁷ Bkz:G289/6.

⁴⁸ Bkz:ThXXXII/4.

⁴⁹ Bkz:G27/6, G34/1, G50/4, G75/4, G92/1, G92/3, G104/2, G105/5, G212/2, G216/1, G220/4, G230/2, G230/3, G241/3, G246/1, G289/3, G306/6, G309/1, ThX/5, ThXXI/1, ThXXV/5, ThXXVII/2, ThXXX/1, ThXXXIII/5, R20, R28, R40.

⁵⁰ Bkz:G254/2.

⁵¹ Bkz:G223/1.

⁵² Bkz:ThXXXII/3.

⁵³ Bkz:G100/1.

⁵⁴ Bkz:G158/1, Th XIX/1.

⁵⁵ Bkz:G228/1.

⁵⁶ Bkz:G62/1, G35/5, G25/2, G16/1, G192/1.

⁵⁷ Bkz:G49/1, G231/1.

⁵⁸ Bkz:G216/5, G202/1.

“Sevgili” gaddar gönüllü bir sultândır⁵⁹. Âşık bazen derviş-i uryândır bazen de sultân-ı devrân⁶⁰. Sevgili sultândır⁶¹. Sevgili bu asırda, İstanbul’da güzellerin sultânıdır⁶². O peri yüzlü sevgili, güzellik mülkünün sultânıdır⁶³. Servi boylu sevgili “şeh” sayılmaktadır⁶⁴. Sevgilinin güzelliğine herkes meftûndur:

Mişâli yok cemâl ü hüsne şâh u gedâ meftûn

Cihânda gevher-i yektâ gibi dil-bestedir ol şûh (G53/2)

11. Rezm ve Unsurları İlgisiyle

Sevgilinin zülfünün ucunda nice kavgalar zuhûr etmiştir⁶⁵. Âşıkları, isterse sevgili için “ceng ü cedel” edebilmektedir:

Tehî döndürmesün ‘uşşâkıma gâhice luğf itsün

Ser-i küyünda isterse o meh ceng ü cidâl olsun (G250/4)

Sevgili, cümle erbâb-ı dilin aklını yağmaya vermiştir⁶⁶. Bu gece, sevgilinin şarâb-ı la‘li âşığın aklını yağma etmiştir⁶⁷. Âşık, sevgiliyi görünce varını yoğunu yağmaya vemiştir:

Görünce hüsne virdim şabr u sâmanı

O şûh-ı nâzeniniñ ‘âşık-ı şeydâsıdır gönüm (G234/6)

Rezm unsurlarından “kan” sevgilinin cevrine delil olmak özelliğiyle ele alınır⁶⁸. “Hûn”un Tüm kullanımları sevgilinin cevrine işâret olmak vasfıyladır⁶⁹

⁵⁹ Bkz:G217/2.

⁶⁰ Bkz:G221/1.

⁶¹ Bkz:ThXII/2.

⁶² Bkz:ThXIV/2.

⁶³ Bkz:ThXXX/1.

⁶⁴ Bkz:R41.

⁶⁵ Bkz:G271/4.

⁶⁶ Bkz:G20/6.

⁶⁷ Bkz:G130/3.

⁶⁸ Bkz:G71/2, G282/4, G313/3, ThIX/3, ThXIV/3.

⁶⁹ Bkz:ThXXIII/4, ThXI/2, G231/5, G7/2, G271/3, ThXIV/1, ThXXIII/2, G105/4, G131/4, G222/2, G21/5, G289/6, G306/2, MsII/2, Kt82/2, R19.

Ok, çoğunlukla sevgilinin gamzesi⁷⁰ ve kirpikleri (müjgân)⁷¹ için müşebbehün-bih olarak kullanılmaktadır. Gönül ayrılık okuyla yaralıdır⁷². Gönül ehli, sevgilinin “nâvek-i emr”ine nişân tahtası olmuştur⁷³. Bir beyitte de sevgilinin kirpikleri “nâvek”e teşbîh edilmektedir⁷⁴..

Sevgili, Acem şemşiri kuşanmış Hülâgû’ya teşbîh edilmektedir⁷⁵.

Şemşîr” bir beyitte de sevgilinin kirpikleri için müşebbehün-bih olarak zikredilmektedir⁷⁶.

Sevgilinin gamzesi⁷⁷, ebrûları (tîg-i Hüsrevî)⁷⁸, nigeği⁷⁹, ebrûsu⁸⁰ veya ebruvân (kaşlar)⁸¹; cevri⁸², cefâsı⁸³, fûrkati⁸⁴ “tîg” ile ilişkilendirilmektedir.

Sevgili âşığın üzerine zehr ile imâl olmuş tîgi çekmiştir⁸⁵. Sevgilinin “tîg-i tîz-i hûn-feşân”ından âleme vahşet gelir⁸⁶. Sevgili “tîg-i bürrân”ı (keskin kılıç) belinden çıkarmamaktadır⁸⁷. Sevgilinin göğsündeki yaraların sebebi “tîg-i aşk”tır⁸⁸.

Sevgili elindeki hançer ile ehl-i bezmin bağırını hûn eylemektedir⁸⁹. Sevgilinin kaşları hançere taşbîh edilmektedir⁹⁰. Sevgilinin kirpikleri kan dökücü hançerdir⁹¹.

Sevgilinin kaşları kemândır⁹². Sevgilinin “zûr-ı kemân”ın bilinmemektedir⁹³. Sevgilinin “hayâl-i tîr-i müjgân”ından kemân mahzûz olmaktadır⁹⁴.

⁷⁰ Bkz:G105/5, G289/6.

⁷¹ Bkz:G158/1, G231/4, G311/3.

⁷² Bkz:ThXXII/3.

⁷³ Bkz:ThXXV/3.

⁷⁴ Bkz:G34/6.

⁷⁵ Bkz:G141/2.

⁷⁶ Bkz:ThIX/1.

⁷⁷ Bkz:G7/2.

⁷⁸ Bkz:G96/4.

⁷⁹ Bkz:G131/4, G198/2, G281/2.

⁸⁰ Bkz:G220/5.

⁸¹ Bkz:G313/3, ThXI/2.

⁸² Bkz:G311/7.

⁸³ Bkz:G40/5.

⁸⁴ Bkz:G8/1.

⁸⁵ Bkz:G222/3.

⁸⁶ Bkz:ThXIV/1.

⁸⁷ Bkz:ThXXIII/2.

⁸⁸ Bkz:ThXXX/4.

⁸⁹ Bkz:G 21/5.

⁹⁰ Bkz:G311/1.

⁹¹ Bkz:ThXXIII/4.

⁹² Bkz:G34/6, G289/6, ThXXII/3.

⁹³ Bkz:G105/5.

⁹⁴ Bkz:G158/1.

Sâkî, bezmde kemânsız ceng etmiştir⁹⁵. Sevgili kemân-keştir⁹⁶. Sevgilinin tîr-i nigâhından kemân-keşler bile sakınmaktadır⁹⁷.

12. Bezm ve Unsurları İlgisiyle

Sevgilinin "bezm-i devlet"ini unutmak mümkün değildir⁹⁸. Âşık hasb-ı hâli olması dolayısıyla sevgiliye "Bu gece bezme gel." demektedir⁹⁹. Sevgili, kumâş-ı nâz u nahvetten bir renkli elbise giymiş; gûyâ sadr-ı bezme oturup rüteb peydâ etmiştir¹⁰⁰. Âşık, sevgilinin bir dem de olsa bezm-i rindâna gelmesini istemektedir¹⁰¹. Sevgili elinde hançerle bezme gelip ehl-i bezmin bağrını hûn eylemiştir¹⁰².

Peri yüzlü sevgili, sadef gibi şâk-ı sîne bezme gelmiştir¹⁰³. Âşığı, bezmdeki eczâ-yı şarâb ihyâ eyler¹⁰⁴. Sevgili bezmde "şeh-nâz-ı mahabbet" arz etmiştir¹⁰⁵. Âşıktan "şem'-i bezm-i ehl-i 'aşk"a pervâne olması istenmektedir¹⁰⁶. Dudağı la'î sâkî (sevgili) sâgar u bâdeyi verirken "bezm"de yâkût-ı rümmândan bahsetmek abestir¹⁰⁷. Sevgili va'd etmesine rağmen bezme gelmemiştir¹⁰⁸. Kadeh dönmedikçe bezmde yâr ile ârâm eylenecektir¹⁰⁹.

Sevgilinin tab'-ı hadîdinden korkulmaktadır, zîrâ hışm ile bezme gelip her dem 'itâb(azarlama)ın göstermektedir¹¹⁰. Kemân u sâz ile işret erbâbı zevk-yâb olmaz, bezme neşeyi "sâkî-i sahbâ" taksim etmektedir¹¹¹. Sâkî-i mey, "bezm"de câm-ı Cemle devrân etmektedir¹¹². Sevgili "bezm-i ehl-i dilde peydâ olan bir nevr-este"dir¹¹³. Âşık, bezme dâhil olmasının sevgilinin fermânına bağlı olmasından yakınmaktadır¹¹⁴.

⁹⁵ Bkz:G313/4.

⁹⁶ Bkz:G311/3.

⁹⁷ Bkz:G120/2.

⁹⁸ Bkz:G8/4.

⁹⁹ Bkz:G11/1.

¹⁰⁰ Bkz:G13/4.

¹⁰¹ Bkz:G20/1.

¹⁰² Bkz:G21/5.

¹⁰³ Bkz:G23/3.

¹⁰⁴ Bkz:G25/4.

¹⁰⁵ Bkz:G27/6.

¹⁰⁶ Bkz:G31/2.

¹⁰⁷ Bkz:G33/6.

¹⁰⁸ Bkz:G36/6.

¹⁰⁹ Bkz:G47/4.

¹¹⁰ Bkz:G75/4.

¹¹¹ Bkz:G77/4.

¹¹² Bkz:G83/2.

¹¹³ Bkz:G84/1.

¹¹⁴ Bkz:G84/2.

O ay yüzlü sevgili “bezm”e bir bâde-i engûr taksim eylemiştir¹¹⁵. Kalb içre sevgilinin aşkının mumu şule-dâr olduğu için; gönül “bezm”de pervâne topluluğu istemez¹¹⁶. Bezme o “encemen-ârâ-yı neşât”ın gelişi müjdeyle karşılanmaktadır¹¹⁷. Sâki-i sîmîn-ten, “bezm”de rakş eyledikçe bâde-i engûr ile peymâne (elbette ki) neşât verir¹¹⁸. O peri yüzlü sevgilinin “bezm-i maḥabbet”de bulunması pîr-i mugâni bile mahzûz edebilir¹¹⁹. Sevgilinin bezme gelişi, “bezm”i baştan başa dağıtmıştır¹²⁰. Yâr ile “hem-bezm” olmak âşika ‘izz ü şereftir¹²¹. Âşıklar, “bezm-i ‘aşk”ı ney ü demle şu‘lelendirmiştir¹²². “Bezm-i mey”de câm yoksa sâki-i sîm endâm yoksa; hiçbir şeyin anlamı yoktur¹²³.

Sevgili bu şeb gülşende bezme teşrif eylemiştir¹²⁴. Sevgilinin “şu‘le-i şem‘-i cemâl”i bezmi pür-nûr eylemiştir¹²⁵. Bezm-i ğamda ‘âşık-ı derd-âşinâ eksik değildir¹²⁶. Âşık, bezmde bir bî-nevâdır¹²⁷. Âşık, sevgilinin kâkûlünü ârız-ı âli üstünden kaldırıp mâha karşı o şehi bezme ser-efrâz etmek istemektedir¹²⁸. Ay ve güneş nûrunu hep sevgiliden iktibâs eylediği için âşığın gönlü “bezm-i aşk”ta dönen bir pervânedir¹²⁹. Âşık “şem‘-i bezm-i nâz”a müptelâdır¹³⁰. Şevk-i lal-i yâr yüzünden âşık bu şeb “bezm-i maḥabbet”de h‘âb u râhat görmemiştir¹³¹. Âşık ne olursa olsun sevgilinin “bezm”e devâmını istemektedir¹³². Sevgili, bu gece “bezm”i misâl-i bedr şu‘le-dâr etmiştir¹³³. Sâkinin şarâbı getirmesiyle “bezm-i ‘işret” parlayacaktır¹³⁴. Sâkinin lebi uşşâka bir reh-zen-i fitne olmuştur; bezme şiven-i fitne düştüğü için sâkiden câm-ı Cemi getirmesi istenir¹³⁵. Âşık gönlü, o yârin iştiyâkiyla feryâd eder; pervâne “şem‘-i bezmin” iftirâkiyla yanar¹³⁶.

¹¹⁵ Bkz:G96/6.

¹¹⁶ Bkz:G109/6.

¹¹⁷ Bkz:G153/1.

¹¹⁸ Bkz:G155/3.

¹¹⁹ Bkz:G158/6.

¹²⁰ Bkz:G159/2.

¹²¹ Bkz:G173/1.

¹²² Bkz:G181/5.

¹²³ Bkz:G185/2.

¹²⁴ Bkz:G197/4.

¹²⁵ Bkz:G200/2.

¹²⁶ Bkz:G204/1.

¹²⁷ Bkz:G227/3.

¹²⁸ Bkz:G230/3.

¹²⁹ Bkz:G233/2.

¹³⁰ Bkz:G239/5.

¹³¹ Bkz:G239/6.

¹³² Bkz:G241/5.

¹³³ Bkz:G241/6.

¹³⁴ Bkz:G250/2.

¹³⁵ Bkz:G271/1.

¹³⁶ Bkz:G273/1.

O ay yüzlü sevgili sînesini açıp “bezm”e teşrîf etse, âşıklar mehtâpta başka zîb ü fer kesb eder¹³⁷. O serv-endâm, bu gece “bezm-i rindân”a kadem basmıştır¹³⁸. O âfet, “bezm”de zevrak-ı sahbâyı işletmez¹³⁹. Sevgilinin kâkül-i ruhsârı, necm-i dînbâle (kuyruklu yıldız) gibi bezme pertev vermektedir¹⁴⁰. Sâkî, surâhîyi cem‘iyyet-i bezme ok gibi uzatmıştır¹⁴¹. Bezme sâkîlik yapılacaksa mül ü minâ olmalıdır¹⁴². Sevgilinin “hayâl-i gerden-i şâf”ıyla üftâdeler mumlanıp bezm-i maḥabbet içre leb-ber-leb olmuştur¹⁴³. Sevgili, bezm-i maḥabbette âh u vâveylâların kopmasına sebeptir¹⁴⁴. Âşık, sevgili ile agyârı “hem-bezm-i şarâb” görse bağı kebâba döner¹⁴⁵. Sevgili, câm-ı gurûrı “bezm-gâh-ı ḥaşre dek” elinden bırakmaz¹⁴⁶. Sevgilinin cismi bezm-i aḥbâba rûh gibidir¹⁴⁷.

Sevgili “bezm” unsuru esas olmak üzere birtakım olumsuz tiplerle de zikredilir:

Âşık, sevgiliden “bezme geldikçe rakîbin çirkin yüzünden sakınmasını” istemektedir¹⁴⁸. O zâlim sevgili, çirkin yüzlü rakîbe dargın olduğu için bu gece hiç îmâ-yı istignâ etmeden “bezm”e gelir¹⁴⁹. O güzeller şâhı “bezm”e kötü huylu rakîb ile geldi; acaba bu uygunsuz duruma helva sohbeti midir sebep¹⁵⁰. Rakîb, o şûhu “bezm-i aḥibbâ”dan uzaklaştırmıştır¹⁵¹. Rakîbe uyan kişinin haysiyeti “bezm-i ehl-i dilde” bir pula değmez¹⁵².

Sevgili, bu şeb “bezm”e dalgın ve sarhoş olarak agyâr ile el ele gelmiştir¹⁵³. Âşık, sevgilinin agyârı “bezm-i pîr-i mey”den kaçırmasını istemektedir¹⁵⁴. “Bezm-i agyâr”a girilirse de niḡeh-i hayr ile bakılmamalıdır¹⁵⁵. Bezimde agyâr olduğu için sabra kıyâm etmek güçtür¹⁵⁶.

¹³⁷ Bkz:G291/2.

¹³⁸ Bkz:G296/1.

¹³⁹ Bkz:G309/3.

¹⁴⁰ Bkz:G310/2.

¹⁴¹ Bkz:G313/4.

¹⁴² Bkz:ThVIII/1.

¹⁴³ Bkz:ThXI/3.

¹⁴⁴ Bkz:ThXI/5.

¹⁴⁵ Bkz:ThXX/4.

¹⁴⁶ Bkz:ThXXIII/2.

¹⁴⁷ Bkz:ThXXXI/3.

¹⁴⁸ Bkz:G11/5.

¹⁴⁹ Bkz:G14/3.

¹⁵⁰ Bkz:G35/5.

¹⁵¹ Bkz:G111/4.

¹⁵² Bkz:G200/4.

¹⁵³ Bkz:G32/1.

¹⁵⁴ Bkz:G104/5.

¹⁵⁵ Bkz:G256/3.

¹⁵⁶ Bkz:ThXXI/1.

Sevgiliden “bezm”de nâdânla bahs etmemesi istenmektedir¹⁵⁷.

Ay yüzlü sâkî ile germiyyeti olmamasına rağmen sûfinin “bezm-i ehl-i işret”e girmesi şaşılacak bir şeydir¹⁵⁸. Siyah yüzlü sûfi; bezmde o sevgiliyi görünce onun karşısına mektep çocuğu gibi oturmuş, kitâp almış¹⁵⁹.

Âşık, sabâdan bezm-i cânâna melâl-i hasretini tefsir etmesini ister¹⁶⁰. Âşık sevgiliden ehl-i bezme merhamet etmesini ister¹⁶¹. Gönül bu şeb bezme sâkînin gelmesini diler¹⁶². O âlûfte mîzâc (lı sevgili) bezm-i meyde iki câm içse ruhları birdenbire şîşe gibi kızarır¹⁶³.

Mey-hâneye o gözleri mahmûr sâki (sevgili) gelmiştir¹⁶⁴. Sevgilinin güzelliğinin zekatını verdirmeye sebep “mey-hâne”dir¹⁶⁵. Âşık hâlini sevgiliye arz etmekten çekinmektedir; zîrâ “o nergis-çeşm-i ser-keş bir zamân mey-hânedan çıkmaz¹⁶⁶.” Âşık, pîr-i meyle birleşip “mey-hâne”yi mekân tutmuştur¹⁶⁷. Sevgili “der-i mey-hâne”den çıkıp yola revân olmuştur¹⁶⁸. Sâkî, önceki hesâbı görmeden “mey-hâne”ye gelenlere sahbâ vermemektedir¹⁶⁹. Sevgiliye “Agyâr ile ülfet etme.” diyen âşık “meclis-i bâdede, mey-hânedede temkîn olmaz.” cevâbını alır¹⁷⁰. Orada sâkî-i simîn-sâk olmasa ehl-i dil “mey-hâne”ye ayağını atmaz¹⁷¹.

Sâkînin “şarâb-ı la‘l”i âşıkın ‘aqlımı yağma etmiştir¹⁷². Sâkî, gerden-i sâfiyla şîşe-i billûrdan “şarâb” almış gibidir¹⁷³. Sâkînin şarâbı getirmesiyle “bezm-i ‘işret parlar¹⁷⁴. Âşık meslek-i ‘aşk-ı Hudâda “şarâb-ı vahdet”i içmesi önerilir¹⁷⁵. Âşık, sevgili ile agyârı “hem-bezm-i şarâb” görse bağı kebâba döner¹⁷⁶. Ayrıca “şarâb”ın “şarâb-ı ‘aşk”/“aşk şarâbı” şekliyle zikredildiği beyitler de vardır¹⁷⁷.

¹⁵⁷ Bkz:G34/1.

¹⁵⁸ Bkz:G100/2.

¹⁵⁹ Bkz:G135/5.

¹⁶⁰ Bkz:R27.

¹⁶¹ Bkz:R32.

¹⁶² Bkz:R28.

¹⁶³ Bkz:R35.

¹⁶⁴ Bkz:G32/2.

¹⁶⁵ Bkz:G36/1.

¹⁶⁶ Bkz:G122/4.

¹⁶⁷ Bkz:G125/2.

¹⁶⁸ Bkz:G141/1.

¹⁶⁹ Bkz:G246/3.

¹⁷⁰ Bkz:G249/2.

¹⁷¹ Bkz:G274/2.

¹⁷² Bkz:G130/3.

¹⁷³ Bkz:G135/2.

¹⁷⁴ Bkz:G250/2.

¹⁷⁵ Bkz:G305/1.

¹⁷⁶ Bkz:ThXX/4.

¹⁷⁷ Bkz:G42/1, G188/2, G234/5, G270/5, G293/2, G313/5.

Sâkî, “câm u mey”le türlü nevâziş eylemiştir¹⁷⁸. “Mey-i gül-fâm” ‘uşşâk-ı zârî mest ider¹⁷⁹. “Reng-i mey” sevgilinin dudağını îmâ eylemektedir¹⁸⁰. Âşık, mey yerine sirişki nûş eylemektedir¹⁸¹. Sâkî, “mey”e ruḡşat için ḡâdîdan isti‘ lâme uydurmuştur¹⁸².

Sevgiliden (dudağı dolayısıyla) “mey-ḡâr” olan âşığa bir iksîr-i ḡayât vermesi istenir¹⁸³.

Âşık, bir damla “mey” için sevgiliden ayagını (sanat yapılarak gerçek anlamı yanında “kadeh” anlamı da kastediliyor) istemiştir¹⁸⁴. Âşığa “kulḡul-i minâ-yı şahbâ” nâle-i neydir¹⁸⁵. ‘Âşık-ı bî-çâre dâ’im “mey ile mül” arar¹⁸⁶. Âşık, sevgiliyi kendisi gibi bir âfetin la‘lini emerken görmüştür; sevgiliyi böyle “mey-ḡâr” bilmemektedir¹⁸⁷. Sevgilinin “leb-i mey-gûn”ı nûş-ı câm-ı ‘işret itmiştir¹⁸⁸. O âlûfte mizâc (sevgili) “bezm-i mey”de iki câm içse yanakları (şarâb dolu) kadeh gibi kızarır¹⁸⁹.

Sevgilinin ruhsârını seyretmek, âşığı “bâde”siz mest eyer¹⁹⁰. Âşık, “bâde-i ḡamrâ”yı ḡâfîz gibi nûş eylemek istemektedir¹⁹¹. O ay yüzlü sevgili bezme bir “bâde-i engûr” taḡsîm eylemiştir¹⁹².

O peri yüzlü sevgili, ‘âşık-ı mestâneyi “bâde”den maḡrûm etmiştir¹⁹³. Âşıkların kıyâmete kadar aşk “bâde”sinden kurtuluşu yoktur¹⁹⁴. Sevgili “sâḡar-ı bâde” değil mihr-i dıraḡşândır¹⁹⁵. Gönül mülk-i ḡarâbât içre şâh-ı bâde-nûşândır¹⁹⁶. Ayrıca “bâde” iki beyitte de “bâde-i ‘aşḡ” şekliyle kullanılmıştır¹⁹⁷.

Gönülde elem varken sevgili “sâḡar-ı şahbâ” ile çabucak yetiştir¹⁹⁸. Servi boylu sâkî, çemen ile ḡabâ-pûş olmuş; câm-ı Cemi “şahbâ” ile ḡoş-fâma uydurmuştur¹⁹⁹.

¹⁷⁸ Bkz:G9/3.

¹⁷⁹ Bkz:G58/3.

¹⁸⁰ Bkz:G134/2.

¹⁸¹ Bkz:G138/1.

¹⁸² Bkz:G139/5.

¹⁸³ Bkz:G277/6.

¹⁸⁴ Bkz:G300/2.

¹⁸⁵ Bkz:ThXVIII/1.

¹⁸⁶ Bkz:ThXXII/3.

¹⁸⁷ Bkz:ThXVII/4.

¹⁸⁸ Bkz:ThXXXI/1.

¹⁸⁹ Bkz:R35.

¹⁹⁰ Bkz:G87/3.

¹⁹¹ Bkz:G89/3.

¹⁹² Bkz:G96/6.

¹⁹³ Bkz:G308/1.

¹⁹⁴ Bkz:ThX/5.

¹⁹⁵ Bkz:ThXXV/1.

¹⁹⁶ Bkz:R8.

¹⁹⁷ Bkz:G45/5, G60/2, ThXII/1.

¹⁹⁸ Bkz:G95/1.

¹⁹⁹ Bkz:G139/4.

Kalb-i ‘âşık, sevgilinin bûy-ı zülfinden şenlenirken “sâki vü şahbâ”dan daha büyük sevinç duymaması mümkün değildir²⁰⁰. Sâki, sürekli “katre-i şahbâ” ile def’-i gumûm eylemektedir. Sâki-i meclis tebessüm eyledikçe ona gülererek mukavele edilmelidir²⁰¹. Âşık ile dilberde mihr-i vefâ kalmamıştır; “sâgar ile şahbâ”da neşe bulunması nasıl mümkün olur?²⁰² “Sâki-i şahbâ” olmasa âşıklar neylerdi?²⁰³ Gönül, olsa olsa “şahbâ-yı maḥabbet”le teskîn olur²⁰⁴. Sâki, elinde “câm-ı sahbâ” ile mecliste devretmektedir²⁰⁵. Sâki, âşıkı “sahbâ” ile sir-âb eyleser bu keremi pek büyük bir ihsân sayılacaktır²⁰⁶.

Sevgiliden “sâgar-ı nâzik”i ser-şâr ederek sâdik âşıklarına ihsân kılması istenmektedir²⁰⁷. Sevgilinin gül cemâliyle neşe-dâr olunur, “sâgar-ı Cemşid” gereksizdir²⁰⁸.

Âşık, sevgili ona “câm-ı Cem”i sundukça sevgilinin rûyuna bakmaktadır²⁰⁹. Bu şeb, erbâb-ı dil “câm-ı Cem”in hasret-keşi olmuştur²¹⁰. Câm-ı billûrun saklanması ne kadar özen gösterilirse gösterilsin elbet bir gün sonu gelir²¹¹. Sâki, şevk ile “câm-ı Cemşid”i ayaklandırdı²¹².

Sevgilinin cellâd-ı gâmzesi “câm-ı gaddâri”ye dönüştürülmüştür²¹³. “Câm-ı Cem-i güm-şüde”niñ devrinde ‘âşık-ı miḥnet-zedeniñ şevki gelmektedir²¹⁴. Sevgili, bu şeb keyf ü mest olmuştur, “teklîf-i câm” etmek güçtür²¹⁵. “

Sevgilinin mest olmasına sebep “peymâne”dir²¹⁶. Sevgilinin her verdiği “peymâne”de bir başka neşe gelir²¹⁷. Şâh-ı aşk, uykuda bile olsa “hasret-keş-i peymâne”dir²¹⁸. Âşık gönlü, “hakikat sırrınıñ peymânesi”dir²¹⁹. Âşık, sevgilinin aşkıyla neşelenmektedir; gönlü “peymâne” istemez²²⁰.

²⁰⁰ Bkz:G156/6.

²⁰¹ Bkz:G215/3.

²⁰² Bkz:G264/3.

²⁰³ Bkz:G270/4.

²⁰⁴ Bkz:G292/3.

²⁰⁵ Bkz:G313/1.

²⁰⁶ Bkz:R26.

²⁰⁷ Bkz:G224/1.

²⁰⁸ Bkz:G247/1.

²⁰⁹ Bkz:G94/4.

²¹⁰ Bkz:G102/1.

²¹¹ Bkz:G170/5.

²¹² Bkz:G200/3.

²¹³ Bkz:ThIX/1.

²¹⁴ Bkz:ThXX/2.

²¹⁵ Bkz:ThXXI/1.

²¹⁶ Bkz:G36/1.

²¹⁷ Bkz:G88/3.

²¹⁸ Bkz:G93/1.

²¹⁹ Bkz:G108/5.

²²⁰ Bkz:G109/4.

Sâkî olmasa “peymâne-i meclis” neşe getirmez²²¹. Sâkîden artık sarhoşa “peymâne” ulaştırmaması istenir²²². Sevgilinin hayâl-i la‘li, “hem-dem-i peymâne”dir²²³.

“Şem‘-i maḥabbet” ‘âşıkûn gönlinde hiç sönmeden yanar²²⁴. Âşık, ay yüzlü sevgilinin “şem‘-i ruhsâr”ını hayâl edip kalpte aşkın şarâbını şu‘le-dâr etmek istemektedir²²⁵. EHzâyîş-i ikbâl-i dünyâyâ sebep tecellidir; yanan “şem‘”in ışığını artırmak mümkün değildir²²⁶. Âşık, sevgilinin “şem‘-i ruḥ-ı zîbâ”sını hayâl edince Tûr-ı kalbinde nûr-ı Cemâl tecelli eylemiştir²²⁷.

Meyin rengi her zamân sevgilinin dudağını îmâ eyler; bu fikir âşık ne kadar sarhoş olursa olsun değişmez²²⁸. Âşık, sevgiliden ayrı olmanın verdiği üzüntüyle âlemi sarhoş dolaşmaktadır²²⁹. Sevgili ser-hûştur, ne olduğunu bilmediği hâlde âşıkları katletmeye özenmiştir²³⁰. O mahbûb-ı cihân, firâk-ı yâr ile ser-ḥûş olmuştur²³¹.

Sâkînin iksîri, âşıkın gönlünü “ser-mest” edememiştir; gönül sevgiliyi vafsetmek için mâil-i efsânedir²³².

Âşıktan, “meclis-i mestâne”de hakikat gözüyle servi boylu sevgiliye bakması istenir²³³. Âşıkı, (sevgili) bir bakışta “ser-mest-i lâ-ya‘kıl” eylemiştir²³⁴. Sevgilinin “çeşm-i mest”i kana bulaşmıştır²³⁵. Âşık gibi “mest-i nevâ-sâz” bulunmaz²³⁶. Âşık, peri yüzlü sevgiliye bakıp “mestâne” olmuştur²³⁷. Âşık, “na‘ra-i mestâne be-‘aşk-ı cânân”urmaktadır²³⁸. Sevgilinin nergis-i çeşmi, âşıkı “mest” etmiştir²³⁹. Dünyânın gözünden düşse de âşıkın o “çeşm-i mest”e alâkası vardır²⁴⁰. “Mest-i ‘aşk”a muṭrib ü sâkî nâz eylememelidir²⁴¹.

²²¹ Bkz:G130/1.

²²² Bkz:G141/3.

²²³ Bkz:G233/4.

²²⁴ Bkz:G181/2.

²²⁵ Bkz:G188/2.

²²⁶ Bkz:G205/2.

²²⁷ Bkz:G216/1.

²²⁸ Bkz:G134/2.

²²⁹ Bkz:G138/1.

²³⁰ Bkz:G141/2.

²³¹ Bkz:G141/5.

²³² Bkz:G233/3.

²³³ Bkz:G42/2.

²³⁴ Bkz:G61/6.

²³⁵ Bkz:G71/2.

²³⁶ Bkz:G115/3.

²³⁷ Bkz:G119/1.

²³⁸ Bkz:G124/2.

²³⁹ Bkz:G137/4.

²⁴⁰ Bkz:G242/2.

²⁴¹ Bkz:G293/1.

O sâkî, âşıkânı meclis-i vuşlatda “mest” etmiştir²⁴². O yamân sâkî, nigâh-ı çeşm ile halkı “mest” etmiştir²⁴³. Sevgilinin “nigâh-ı çeşm-i mest”i günde biñ ‘âşık helâk eyler²⁴⁴. Mestâne bakışlı sevgili, şehitlerin kanına susamıştır²⁴⁵. Sevgilinin (rûyunun) şûlesi her nefes gönül ehlini mestâne eder²⁴⁶. Âşık-ı dâna, ne denli “mest-i bi-şu‘ûr” olsa da sevgilinin kûyunun yolunu fark eder²⁴⁷.

13. Av İlgisiyle

O peri yüzlü sevgili, âşıklarına avcı gibi (nazarıyla) bakmaktadır²⁴⁸. Av için kurulan tuzağa dâimâ çil yavrusu (küçük av) düşmez (şâh-bâz gibi büyük avlar da düşebilir)²⁴⁹.

“Şikâr” aşağıdaki misâlde “vâlâ şikâr” şekliyle sevgili için kullanılmaktadır:

Neş’e-i diger gelür her virdigi peymânede

Söylemem ‘uşşâka sâki kimdir ol vâlâ-şikâr (G88/3)

14. Musiki İlgisiyle

Sevgilinin Farâbi’den “mûsiki” tahsil eylediği düşünülmektedir²⁵⁰.

Âşıklar sevgili sâyesinde “şevk ü tarab” peydâ etmektedir²⁵¹. Sazın ve tarabın olup olmaması önemli değildir, önemli olan o “sâkî-i sîm-endâm”ın bezme devâmıdır²⁵².

Sevgilinin fettân bakışı karşısında cümle âlem raks dönmektedir²⁵³. Mutribân tâ felekte Zühre’yi raksa getirmiştir²⁵⁴. Sevgilinin elinde dâire ile raks etmesi gönüllere sevinç vermiştir²⁵⁵.

²⁴² Bkz:G307/1.

²⁴³ Bkz:G313/2.

²⁴⁴ Bkz:ThIX/3.

²⁴⁵ Bkz:ThXXIII/2.

²⁴⁶ Bkz:ThXXV/2.

²⁴⁷ Bkz:Kt64/1.

²⁴⁸ Bkz:G137/1.

²⁴⁹ Bkz:G270/7.

²⁵⁰ Bkz: G53/6.

²⁵¹ Bkz:G13/2.

²⁵² Bkz:G241/5.

²⁵³ Bkz:K7/48.

²⁵⁴ Bkz:K16/16.

²⁵⁵ Bkz:G96/5.

Âşık-ı şûrîde-dil; sevgilinin gül-i ruhsârını görse, şüphesiz, bülbül gibi “nağme-sâz” olurdu²⁵⁶.

Sevgili, güzellik bahçesinin bülbülüdür:

Bâg-ı hüsnün bülbüli sensin cihân söyler saña

Gûş idince nağmeñi serv-i revân söyler saña

Âh u zâr itdirme ehl-i bezme eyle merhamet

Bülbül-i gülzâr ile gonca fidân söyler saña (R32)

Nağmenin çoğulu olan “nağamât” bir beyitte, bülbül ile alakalı olarak sevgilinin kıymetini tasdik için, kullanılır:

Ne kadar eylese bülbül nağamât-ı dilsüz

Baňa dildârsız olmaz gül ü gülzâr laîf (G174/2)

Sevgili “bûselik makâmında” suskun, nefesi bağlanmış olarak tasvir edilirlen aynı zamânda “bûse” de kast edilerek sevgili ile âşık arasındaki “mesâfe” ve dolayısıyla sevgilinin tegâfül özelliği vurgulanmıştır:

‘ Aceb Fârâbdan mı mûsikiyi eyledi taşşil

Mağâm-ı bûselikte ‘ âşıka dem-bestedir ol şûh (G53/6)

Sevgili, elinde “dâire” ile raks edip gönülleri mesrûr kılmıştır:

Nevâziş eyleyüp ‘ uşşâka meclisde o meh-pâre

Elinde dâire rakş itdi kıldı dilleri mesrûr (G96/5)

Sevgili “ney ü kânûn”da her besteye vâbestedir²⁵⁷. Sevgili “ney ü kânûn”da her besteye vâbestedir²⁵⁸.

15. Birtakım Kıymet Öğeleri ve Bazı Süs Unsurları İlgisiyle

Sevgilinin rûyundaki anber kokulu beninden daha ağır “mal”ı (daha büyük kozu) yoktur²⁵⁹.

²⁵⁶ Bkz:G216/3.

²⁵⁷ Bkz:G53/7.

²⁵⁸ Bkz:G53/7.

²⁵⁹ Bkz:R34.

Sevgilinin lütuf ve ihsânı önceleri çoktur; cimriliği yoktur, ama “sîm ü zeheb” peydâ etmemektedir²⁶⁰. Sevgilinin “zülû ü hâl ü ruh”u, “tâc-ı zerrîn-i mücevher”dir²⁶¹.

Ay yüzlü sevgilinin, ne zerle aldanması ne de sözle kan(dırıl)ması mümkündür²⁶².

Sîm daha çok “sevgilinin güzellik unsurları” arasında sayılabilecek kullanımlarla karşımıza çıkmaktadır. Sevgili “sîmîn-ten”²⁶³dir; “sîne-i sîmîn”²⁶⁴, “sîmîn-beden”²⁶⁵, “sîm-ber”²⁶⁶, “sîm-endâm”²⁶⁷, “sîmîn-sâk”²⁶⁸ sevgili ile alakalı olarak zikredilen diğer unsurlardır.

Sevgiliye “gevher-i yekdâne” denilse yeridir²⁶⁹. Söz az söylenmeli, “nuḡ-ı gevher-bâr” dinletilmelidir²⁷⁰.

Agyâr, ayağının altına “gevher” dökse de sevgili buna kanmamalıdır²⁷¹.

Sevgili, cihânda “gevher-i yektâ” gibidir²⁷².

Sevgili “vâlâ güher”dir²⁷³; “dilber-i ‘âli-güher” olarak vâsfedilir²⁷⁴.

O peri yüzlü sevgili sînesi şakk olarak; “sâdef-veş” bezme gelmiştir²⁷⁵.

La‘l ise daha çok sevgilinin dudağı için müşebbehün-bih olarak karşımıza çıkar²⁷⁶. Diğer örneklerde de yine sevgilinin dudağı ile alakalı kullanımlarda zikredilir:

Sevgilinin dudağını bir kez gören kişi kıyâmete kadar “la‘l-i Bedehşân”dan bahseder²⁷⁷. Sevgilinin “şarâb-ı la‘l”i bu gece aşkın aklını yağma etmiştir²⁷⁸.

²⁶⁰ Bkz:G13/8.

²⁶¹ Bkz:G49/1.

²⁶² Bkz:G92/2.

²⁶³ Bkz:G20/3, G139/1, G155/3, ThXXV/4.

²⁶⁴ Bkz:G22/4.

²⁶⁵ Bkz:G37/2, G254/5.

²⁶⁶ Bkz:G95/1, G171/3.

²⁶⁷ Bkz:G109/4, G158/5, G185/2, G241/5.

²⁶⁸ Bkz:G274/2.

²⁶⁹ Bkz:G22/6.

²⁷⁰ Bkz:G29/3.

²⁷¹ Bkz:G30/2.

²⁷² Bkz:G53/2.

²⁷³ Bkz:ThXXXIII/1.

²⁷⁴ Bkz:ThXXXIII/5.

²⁷⁵ Bkz:G23/3.

²⁷⁶ Bkz:G4/3, G13/1, G25/1, G33/6, G50/1, G61/6, G73/2, G79/6, G98/3, G102/2, G136/2, G210/1, G230/2, G277/6.

²⁷⁷ Bkz:G34/7.

²⁷⁸ Bkz:G130/3.

Peri yüzlü sevgilinin “bûs-ı la‘liñ” arzulayan vâiz güzel sevmeyi dersinde helâl göstermiştir²⁷⁹. Bir beyitte de sevgilinin dudağı (istiâre yoluyla “la‘l”²⁸⁰) peymâne ile arasındaki renk benzerliği de çağrıştırılarak kullanılmıştır²⁸¹. Âşık, “şevk-i la‘l-i yâr” ile mestâna dönmüştür²⁸². Sevgili kadr u kıymette “la‘l-i Bedeşân”dan girândır²⁸³.

Ay yüzlü sevgilinin zülf-i siyeh-kârını perişân gören rakîbin pâre pâre olmasına sebep “şâne”dir²⁸⁴. “Şâne” olan âşıkın dileği kâkül-i cânâneyi cây etmektir²⁸⁵. Âşık, zülf-i yâre bî-tekellûf “şâne” olmuşlardandır²⁸⁶.

“Âyine-i kalb”²⁸⁷, sevgili için sâf eyleneştir²⁸⁸. “Âyine” daği ‘âşık u hayrân olmuşken âşık gönlünün sevgilinin bakışından mahzûz olmaması mümkün değildir²⁸⁹. Âşık, sevgilinin açılan sînesini “âyine” zannetmiştir²⁹⁰. Sevgili “âyine”de kendi yüzünü görünce âşıkından yüz çevirmiştir²⁹¹. Sevgili cemâl-i pâkini “mir’at-ı mücellâ”da görse, kendi cism-i nâziki kendine sevinç verir²⁹². Sevgilinin sûreti “mir’at-ı dil”de durmaktadır²⁹³. Sevgiliden bir kez “mir’at-ı dil-i şad-pâre”ye nazar etmesi sitenir²⁹⁴.

Sevgilinin saçları “anber-i sârâ” olarak vafedilir²⁹⁵. Sevgilinin micmer-i rûyî “anber-âsâ” kokar²⁹⁶. Sevgili tılısmı “hâl-i ‘anber” ile nâme yazıp uydurmuştur²⁹⁷. Sevgilinin “anber-mişâl-i perçem”i vaf olunmaz²⁹⁸. Sevgilinin “hâl-i ‘anber-bûy”ı âşıkın hep fikrindedir²⁹⁹.

²⁷⁹ Bkz:G160/3.

²⁸⁰ Ayrıca, bkz: ThXXII/4, ThXVII/4

²⁸¹ Bkz:G233/4.

²⁸² Bkz:G239/6.

²⁸³ Bkz:ThXXV/1.

²⁸⁴ Bkz:G36/2.

²⁸⁵ Bkz:G61/5.

²⁸⁶ Bkz:G119/6.

²⁸⁷ Ayrıca, bkz: G178/2, G219/4. “Ayna, tasavvufta insân-ı kâmilin kalbidir. Allâh’ın zât, sıfat, isim ve fiillerine mazhar ve tecelligâh olması itibarıyla genel anlamda insâna, özel anlamda kâmil insâna ayna ve mir’at-ı hak, âyine-i Rahman denir.” (Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, sf.58.)

²⁸⁸ Bkz:G11/2.

²⁸⁹ Bkz:G16/2.

²⁹⁰ Bkz:G216/2.

²⁹¹ Bkz:G240/1.

²⁹² Bkz:G155/4.

²⁹³ Bkz:G242/3.

²⁹⁴ Bkz:G293/4.

²⁹⁵ Bkz:G63/4.

²⁹⁶ Bkz:G84/4.

²⁹⁷ Bkz:G139/3.

²⁹⁸ Bkz:G201/2.

²⁹⁹ Bkz:G228/2.

Sevgilinin benleri kıt'a-i kâfûr üzre "anber-i sârâ" gibidir³⁰⁰. Sevgiliden "'anber" benini saklamaması istenir³⁰¹.

Kâfûr, sevgilinin gerden-i billûrına mânendir³⁰². Sevgilinin benleri "kıt'a-i kâfûr" üzre 'anber-i sârâ gibidir³⁰³.

Sevgilinin verd-i âlinden seher vakti bülbül "gülâb" almıştır³⁰⁴.

Sevgilinin saçlarından "bûy-ı müşgîn" gelmektedir³⁰⁵. Ayrıca "bûy-ı zülf"³⁰⁶ ve "zülf-i semen-bûy"³⁰⁷ şekilleriyle de zikredilmektedir. Sevgilinin fülül-i hâli âleme "bûy-ı laîf" getirmektedir³⁰⁸.

16. Giyim-Kuşam İlgisiyle

Sevgili, naz ve nahvet kumaşından bir "câme-i rengîn" giyip sadr-ı bezme oturmuştur³⁰⁹. Yeni Köy dilberinin cümlesi "penbe-zâr câme" ile ser-tâ-serdir³¹⁰.

Sevgilinin saçlarının kokusunu hayâl etmek, hasret-keş âşık için "câme-i câh"ı giyinmekten iki kat daha neşe vericidir³¹¹. Nev-hevesân, boş yere "câme-i zer-dûz"a râğbet eder; zirâ âlemde libâs, şöhret ve şân kazanmaya vesîle olmaz³¹². Sîmîn-tenli sevgili, "kumâş-ı reng-i bû"dan "câme" uydurmuştur³¹³. "Câme"nin sevgiliye fermâyîş olması dündür³¹⁴.

Servi boylu sevgili çemen ile "kabâ-pûş" olmuştur³¹⁵.

Âşık, sevgiliye "'arz-ı kumâş-ı iştiyâk"ta hiç kusur etmez³¹⁶.

Âşık, sevgiliye Sakız ili "dibâ"yı lâyük görmektedir³¹⁷.

³⁰⁰ Bkz:G309/2.

³⁰¹ Bkz:R34.

³⁰² Bkz:G96/1.

³⁰³ Bkz:G309/2.

³⁰⁴ Bkz:G135/3.

³⁰⁵ Bkz:G201/2.

³⁰⁶ Bkz:G156/6.

³⁰⁷ Bkz:ThXXIV/1.

³⁰⁸ Bkz:G176/1.

³⁰⁹ Bkz:G13/4.

³¹⁰ Bkz:G22/2.

³¹¹ Bkz:G79/3.

³¹² Bkz:G128/2.

³¹³ Bkz:G139/1.

³¹⁴ Bkz:ThVIII/3.

³¹⁵ Bkz:G139/4.

³¹⁶ Bkz:G181/4.

³¹⁷ Bkz:ThVIII/1.

Fâzıl, sevgiliden kendini “kâlâ-yı visâl”e peylemesini istemektedir³¹⁸.

Sevgilinin zülf ü hâl ü ruhu “tâc-ı zerrîn-i mücevher”dir³¹⁹.

Sevgilinin gözleri ve kaşları siyâhtır; sâdece başındaki “fes” kırmızıdır³²⁰.

O hûnî (sevgili), aşk ehline “dâmen-i cevri”i uzatır³²¹.

17. Yemek ve Yiyecekler İlgisiyle

Sevgili elinde hançerle pür-ateş bezme gelmiş, bezm ehlinin bağırnı hûn eyleyip “kebab” etmiştir³²². Aşık, seviliyi ağıyar ile hem-bezm-i şarâb görse bağı “kebâb”a döner³²³.

Sevgilinin “leb-i sükker-feşân”ı üzerine binlerce karınca toplanmıştır³²⁴. Sevgilinin “leb-i sükker”ini târif etmek mümkün değildir³²⁵.

Ay yüzlü sevgilinin “şeker-âb” sözleri âşıkın cânına işlemiştir³²⁶.

O güzeller şâhı (olan sevgili), bezme çirkin yüzlü rakiple gelmiştir; bu uygunsuz vaziyetin sebebi “şoşbet-i helvâ” olsa gerekir³²⁷.

“Fülfül”ün tüm kullanımları sevgilinin beni için müşebbehün-bih olmak vesilesiyledir: Sevgilinin “fülfül-i hâl”i âleme latîf bir koku getirmektedir³²⁸. Sevgilinin benleri yüzünde “dâne-i fülfül” gibidir³²⁹. Sevgilinin rüyundaki “fülfül-i Hindü” âşıka belâdır:

Nedir bu kâmet-i dil-cû ne sende bu hilâl ebrû

Belâdır ‘âşıka ruyundaki ol fülfül-i Hindü

(ThXIX/4)

³¹⁸ Bkz:ThXIII/5.

³¹⁹ Bkz:G49/1.

³²⁰ Bkz:G51/1.

³²¹ Bkz:ThXXIII/4.

³²² Bkz:G21/5.

³²³ Bkz:ThXX/4.

³²⁴ Bkz:G96/1.

³²⁵ Bkz:G176/4.

³²⁶ Bkz:G19/3.

³²⁷ Bkz:G35/5.

³²⁸ Bkz:G176/1.

³²⁹ Bkz:G199/3.

Âşık, mehtâbın zevkini sevgilinin cemâlini seyrederek geçirmiştir; o ay yüzlü sevgili (de) bezme bir “bâde-i engûr” taksîm eylemiştir³³⁰. Sâki-i sîmîn-ten bezimde raks ettikçe, “bâde-i engûr” ile peymânenin neşe vermemesi mümkün değildir³³¹.

18. Bâzi Mekânlar İlgisiyle

Şâir, yazdığı şiiri sevgilinin “hâk-i dergâh”ına hediye etmektedir³³².

Sevgilinin kûyu, lâubâlîce dâhil olunacak bir mekân değildir; şâh-ı aşkın taht-gâhı bir “mekân”dır³³³. Divândaki 14 kullanımdan 12’sinde “kûy” sevgilinin bulunduğu mekân olarak zikredilmektedir. “Sevgili İle İlgili Diğer Unsurlar” başlığında etraflıca değerlendireceğimiz bu hususu “kullanım şekilleri” ile sınırlandırmayı uygun gördük:

“Kûy”³³⁴, “kûy-ı cânân”³³⁵, “ser-i kûy”³³⁶ ve “rah-ı kûy”³³⁷.

Sevgiliye hitâben “gençlik iklimini iksîr ü tiryâkı vefâsızdır” denerek güzelliğin geçici olduğu mesajı verilmektedir³³⁸.

Gönül, ayrılık ile “kişver-i ğam”da melûl olmuş iken sevgiliye kavuşmakla mutlu olmuştur³³⁹.

Sevgili, “şâh-ı kişver-i hüsn”dür³⁴⁰.

Sevgiliden pervâne gibi fânûs-ı âlemden safâ ümit etmemesi istenir; zirâ ihsân mumunun ziyâsı her “hâne”den çıkmaz³⁴¹.

Gönül, sevgiliden ayrılıp İstânbül’a düşmüştür; (bu yüzden) “hâne-ber-düş” (“evi omuzunda”, yersiz yurtsuz) şûh-ı garîb ister³⁴². Sevgili, “hâne”nin bâmindâ yatan bir yılanâ benzetilmektedir³⁴³.

O sevgilinin zabt u teshîrinde tembellik etme; yoksa âhû gibi vahşet edip ‘deşt-i beyâbân’a kaçâr.’ demektedir³⁴⁴.

³³⁰ Bkz:G96/6.

³³¹ Bkz:G155/3.

³³² Bkz:ThXII/5.

³³³ Bkz:G254/2.

³³⁴ Bkz:G19/3, G120/4, ThVIII/4, ThXXVIII/2.

³³⁵ Bkz:G61/1, G221/1, G254/2, ThXVII/3.

³³⁶ Bkz:G92/5, G250/4, ThIX/4.

³³⁷ Bkz:Kt64/1.

³³⁸ Bkz:G306/6.

³³⁹ Bkz:G210/3.

³⁴⁰ Bkz:ThXXXII/2.

³⁴¹ Bkz:G122/2.

³⁴² Bkz:G209/6.

³⁴³ Bkz:G222/4.

³⁴⁴ Bkz:G270/7.

Âşık, sevgiliye hitâben “Ey şeh-i nâz, gönül şehri yeteri kadar harap oldu, “hısn-ı âmâl”i bugün sa‘d ile bünyâd edelim.”³⁴⁵

Yanında sevgilisi bulunmayan âşık için doğduğu yer “zindân” olmuştur³⁴⁶.

Âşık, kendini sevgiliye “ser-mâye-i îrâd-ı dükân” olarak sunmaktadır³⁴⁷.

Âşık, sevgili “tıfl-ı mektep”ken bakışından sakınmaktadır; şimdi o siyâh gözlünün kan dökücülüğünü kim bilir³⁴⁸. Sevgilinin maksadı ilim tahsîl etmektedir, ancak “mekteb-i eţfâl” içinde gönül ehli üstâd yoktur³⁴⁹.

19. Tabâbet İlgisiyle

Binlerce gönlü hasta/âşık, sevgiliden devâ istemektedir³⁵⁰. Sevgiliden “Fâzıl-ı dil-haste”sine merhamet kılması dilenir³⁵¹. Sevgilinin konuşması, aşk derdine tutulmuş olanlara devâdır:

Devâdır nuţğ-ı pâki haste-gân-ı ‘aşk u bi-tâba

Çıkar ‘uşşâğ-ı hasret-dide-gânı seyr-i mehtâba

.....

(ThXXXI/3)

Sevgiliden, “ilaç” olarak agyâra yılan zehri vermesi istenir³⁵².

Âşık, sevgiliden lutf ve ihsanıyla kendisine “tîmâr-ı lezîz” vermesini ister³⁵³.

O şehin (sevgilinin) zerre kadar anlayışı, akli varsa gençlik ikliminin “iksîr ü tiryâğ”ının vefâsız olduğunu bilir³⁵⁴.

Sevgilinin dudakları, dertli âşıklara “âb-ı hayat” gibidir³⁵⁵. Sevgili bir beyitte “derd-i nâz” olarak nitelendirilmektedir³⁵⁶.

³⁴⁵ Bkz:G220/4.

³⁴⁶ Bkz:G8/4.

³⁴⁷ Bkz:ThXIII/2.

³⁴⁸ Bkz:G105/4.

³⁴⁹ Bkz:G186/4.

³⁵⁰ Bkz: G71/3.

³⁵¹ Bkz: G231/7.

³⁵² Bkz: G277/5.

³⁵³ Bkz: G65/6.

³⁵⁴ Bkz: G306/6.

³⁵⁵ Bkz: G21/8.

³⁵⁶ Bkz: G29/1.

Âşık, gönüldeki derdini sevgiliye gizlice arz etmiştir³⁵⁷.

Sevgili, âşığa bir nebze “derd-i dil”i söyletmemektedir³⁵⁸.

Sevgiliden “derd-mend-i aşk”ına visâliyle devâ olması dilenmektedir³⁵⁹. Sevgili Mecnun olmuş ve inleyen âşığın hâlini bilmeseye buna şaşılmamalıdır³⁶⁰. Sevgilinin her gece saçlarını saçtığını anlar ise agyâr “derd-i ser”i artırır³⁶¹. O sâf-dil sevgili, kâfir rakîbi derdine merhem olacak sanmıştır³⁶².

Nice hasta gönüllüler sevgiliden devâ ümit eylemektedir³⁶³.

Sevgilinin vuslatı sadra şifâdır³⁶⁴.

20. Alışveriş İlgisiyle

Âşığın gönlü, aşk pazarında bir pula değmezken bedelsiz (çok kıymetli) bir sevgiliye düşmüştür³⁶⁵.

Âşık, sevgili için kendini “ser-mâye-i îrâd-ı dükân” saymaktadır³⁶⁶.
Âşık, sevgili için gözyaşı sermâyesini hayli telef etmiştir³⁶⁷.

21. Söz ve Yazı İle ilgili Unsurlar Münâsebetiyle

Şâir Vâsıf, sevgiliden adını “defter-i ‘uşşâk”ına kaydetmesini istemektedir³⁶⁸.

Gönül, hâlini sevgiliye açmak için “ruhsat” istemektedir; bezme dâhil olmak (ise) sevgilinin “fermân”ına bağlıdır³⁶⁹.

³⁵⁷ Bkz: G189/2.

³⁵⁸ Bkz: G214/4.

³⁵⁹ Bkz: G277/5.

³⁶⁰ Bkz: ThXXXII/5.

³⁶¹ Bkz: G244/3.

³⁶² Bkz: G142/1.

³⁶³ Bkz: G71/3.

³⁶⁴ Bkz: G21/8.

³⁶⁵ Bkz: G117/4.

³⁶⁶ Bkz: ThXIII/2.

³⁶⁷ Bkz: ThXXXIII/2.

³⁶⁸ Bkz: ThXIII/5.

³⁶⁹ Bkz: G84/2.

Peri yüzlü sevgili, güzellik mülkünün sultânıdır; hüküm onun hükmüdür; “fermân” onun “fermân”ıdır³⁷⁰.

Vâiz, bir kez o servi boylu sevgilinin zülf-i müşkînin göreydi âşika dedikodusuz (hiçbir şey söylemeden) “fetvâ-yı aşk”ı verirdi³⁷¹.

Sevgilinin zülf ü hâl ü ruhu “levha-i dil”de saklıdır³⁷². Sevgilinin hatt-ı ebrûları bir “levha-i mihrâb” gibidir³⁷³.

Sevgilinin aşkı için kudret kaleminin “levha” yazdığı söylenir³⁷⁴.

Sevgili, tılsımlı hâl-i ‘anber ile “nâme” yazıp uydurmuştur³⁷⁵.

Söze şâir, sevgiliye hatt u imlâsı galat olan bir “nâme” yazmıştır³⁷⁶.

Âşıkın sevgiliye “nüsha-i kübrâ” gibi bir arz-ı hâli vardır³⁷⁷. Âşık, sevgilinin “nüsha-i hüsn”ünü seyretmeyi dilemektedir³⁷⁸.

Gönül, hâlini sevgiliye arz için “ruhsat” istemektedir³⁷⁹.

Çılgın gönül, sevgilinin nigâh-ı iltifâtına mahzar oldukça değil böyle gazel yazmak; yüzlerce “eş‘âr” söyler³⁸⁰.

“Nazm-ı ter-tarh”a sebep sevgilinin hokka dehenidir³⁸¹.

Hâme, bir beyitte, sevgilinin “mihr-i rûy”u münâsebetiyle zikredilmektedir:

Bezm-i ehl-i dilde peydâ oldu bir nev-restedir

Mihr-i rüyün hâme yazsa matla‘a şâyestedir (G84/1)

Sevgilinin kad-i mevzûnuna şimşâdı “şâ‘ir” nisbet etmiştir³⁸².

Sevgilinin zülf ü hâl ü rûhunu “hâme-i semmûr” ile Bihzâd (bile) tasvîr edemez³⁸³. Sevgilinin beni ve kaşları “hâme-i kudret”le nakş olunmuştur³⁸⁴.

³⁷⁰ Bkz:ThXXX/1.

³⁷¹ Bkz:G160/2.

³⁷² Bkz:G49/7.

³⁷³ Bkz:G176/2.

³⁷⁴ Bkz:ThXXIV/3.

³⁷⁵ Bkz:G139/3.

³⁷⁶ Bkz:G154/1.

³⁷⁷ Bkz:G11/3.

³⁷⁸ Bkz:G104/2.

³⁷⁹ Bkz:G84/2.

³⁸⁰ Bkz:G94/6.

³⁸¹ Bkz:G37/1.

³⁸² Bkz:ThXXXI/1.

³⁸³ Bkz:G49/3.

³⁸⁴ Bkz:G84/4.

Âşık, bir daha o güzeller şâhı sevgiliye “kâgız” yazmayı düşünmektedir. Bu sebeple “kâgız” sırrı mahrem olacaktır³⁸⁵.

Hâme, sevgilinin yüzündeki nokta nokta benlerin müsebbibidir:

Ne hikmetdir o nokta nokta beñler rûy-ı âlinde

Yazarken resmini dökmüş mürekkebe hâme-i semmür (G96/2)

Sevgilinin evsâf-ı hüsnü gönülde dâimâ “dâsitân”dır³⁸⁶.

Âşıkın gönlü, sevgiliyi vasf etmek için “mâil-i efsâne”dir³⁸⁷. Âşık, sevgilinin gönlünü almak için sabaha kadar uykusuz kalmıştır; ancak sevgili âşıkın yazdığı efsâneye kulak asmamıştır³⁸⁸. Sevgili, vâizin pendini “mânend-i efsâne” etmiştir³⁸⁹.

Sevgili dâimâ, “bi-ḥarf ü bi-şavt u şadâ” fermân etmektedir³⁹⁰.

Âşık, sevgilinin “ḥarf-i düşnâm”ını düşmânına atf etmektedir³⁹¹.

“Elif”, sevgilinin boyu için müsebbehün-bih olarak zikredilmektedir:

O elif kâmeti bir kerre taḥayyül eyle

‘Ârif olmaz kişi bilmek ile lâm-ı ta‘rif (G176/3)

Sevgilinin (hakkında tarh edilen bir gazelde geçen) “vaşf-ı ḥatt-ı ‘ârîzi”nin divâna neşe vermemesi mümkün değildir³⁹².

Hâce kürsüden sevgilinin “ḥatt-ı ruhsâr”ını görünce nasihatı bırakıp aşka dâir bir haz kitâbı açmıştır³⁹³.

Sevgilinin “hatt-ı ebrû”ları bir levḥa-i miḥrâb gibidir³⁹⁴. Ay yüzlü sevgilinin “hatt-ı ruhsâr”ı gittikçe nümâyân olmaktadır³⁹⁵. Sevgilinin “hatt”ı, gül-i ruhsâra reng-i müşg-i nükhet etmiştir³⁹⁶.

Sevgilinin benleri yüzünde “nokta nokta”dır³⁹⁷.

³⁸⁵ Bkz:G62/1.

³⁸⁶ Bkz:G81/3.

³⁸⁷ Bkz:G233/3.

³⁸⁸ Bkz:G308/4.

³⁸⁹ Bkz:ThXXV/2.

³⁹⁰ Bkz:G148/5.

³⁹¹ Bkz:ThVIII/4.

³⁹² Bkz:G155/6.

³⁹³ Bkz:G159/3.

³⁹⁴ Bkz:G176/2.

³⁹⁵ Bkz:ThXI/1.

³⁹⁶ Bkz:ThXXXI/5.

³⁹⁷ Bkz:G96/2.

Sevgilinin güzellik nüshasına “k tib-i kudret”in yazdıkları tem    edilmiştir³⁹⁸.

22. Sihir Unsuru İlgisiyle

Sevgilinin zülf   h l   r hu, h l ehli için “sihr-i diğer”dir³⁹⁹. O fett n (sevgilinin)  e mi,  şıklarına binlerce “sihr” eder⁴⁰⁰. Sevgilinin “sihr-i hel l-i perçem”i tilsimli bir fitnedir; bütün  şıkları sevd  zincirine baęlamıştır⁴⁰¹.

  ir, cih nı tesh r eyleyen sevgiliye aslını sormuştur; sevgili de cevap olarak “ e m-i f s numda sihr-i g n -gün var.” demiştir⁴⁰².

Sevgili her gerdi inde  şıkaya yeni bir “f s n” peyd  etmektedir⁴⁰³.

Sevgilinin “s hir” gamzeleri gittikçe fett n olmu tur⁴⁰⁴.

Sevgilinin “ e m-i sehh r”ı  şıkaya kaçınılmaz bir bel  olmu tur⁴⁰⁵. Sevgili “ e m-i sehh r”ı ile  şıkları ele ge irmiştir⁴⁰⁶.

H ceye dersi tekr r ederken bir titreme gelmiştir; meğer o da bir “g z  sehh r”a haris olmuştur. (titremesinin sebebi sevgilinin “ e m-i sehh r”ına çok fazla istek duymasıdır.)⁴⁰⁷ Sevgilinin d -çeşm-i siy hi başka bir “sehh r”dır⁴⁰⁸. Sevgilinin gözleri “sehh rlık” n mı kazanmı tır⁴⁰⁹. “Sehh r” bir beyitte de “sihr” ile birlikte zikredilmektedir⁴¹⁰.

 şıkın gece uyuyamamasına sebep olarak sevgilinin “ e m-i c d ”su g sterilmektedir⁴¹¹.  şıkaya her ne ettiyse sevgilinin “ e m-i c d ”su etmiştir:

Böyle  uride beni ol  ad-i dil-c  itdi

Her ne itdiyse ba a ol gözi c d  itdi

..... (ThXXIV/1)

³⁹⁸ Bkz:G104/2.

³⁹⁹ Bkz:G49/5.

⁴⁰⁰ Bkz:G192/2.

⁴⁰¹ Bkz:G201/4.

⁴⁰² Bkz:G289/3.

⁴⁰³ Bkz:ThXI/5.

⁴⁰⁴ Bkz:ThXI/5.

⁴⁰⁵ Bkz:G73/3.

⁴⁰⁶ Bkz:G139/3.

⁴⁰⁷ Bkz:G146/2.

⁴⁰⁸ Bkz:G198/1.

⁴⁰⁹ Bkz:ThIX/1.

⁴¹⁰ Bkz:G222/9.

⁴¹¹ Bkz:G168/1.

Sevgili “tılısmı hâl-i ‘anber” ile nâme uydurup yazmıştır⁴¹².

23. Bazı Resmi ve Gayr-i Resmi Vazifeler, Meslek ve Meşguliyetler İlgisiyle

Sevgili acımasızlık yönünden cellâda benzetilir⁴¹³. Sevgilinin “tîg-i ebrû”ları cellâttır⁴¹⁴. Sevgilinin süzgün (yan/ anlamlı) bakışı cellat özelliği taşımaktadır:

Senin cellâd-ı ğamzeñ câm-ı ğaddâriye dönmişdir

Çekenler çille-i ‘aşkın bu ‘âlemde uşanmışdır

.....

(ThIX/1)

Şahne, aşk ehlinin sevgiliyi seyretmesini engeller⁴¹⁵, aşk ehlini gülzâra bırakmaz⁴¹⁶. Şahne, (âşıklara) sevgilinin meclisini men etmek isteyebilir⁴¹⁷, kopan arbedeyi duyar:

Çopardıñ ‘arbede gülşende bülbül ile ey gül-rü

Çuyurduñ şahneye itdiñ ğüşâde revzen-i fitne (G271/2)

Cümle âlem sevgilinin bağında derbân olmayı istemektedir⁴¹⁸. Ay yüzlü sevgilinin kapısında Kayser kapıcı olurdu⁴¹⁹. Gönül sevgilinin derbânıdır:

Dil ki mâ-dâm ol şehin müstağrağ-ı ihsânıdır

Cân fedâ eyler yolunda dâ’imâ kırbânıdır

Muntazırdır emrine zirâ anıñ der-bânıdır

.....

(ThXXX/1)

⁴¹² Bkz:G139/3.

⁴¹³ Bkz:G87/3.

⁴¹⁴ Bkz:G220/5.

⁴¹⁵ Bkz:G35/3.

⁴¹⁶ Bkz:G168/4.

⁴¹⁷ Bkz:G147/3.

⁴¹⁸ Bkz:ThXIX/3.

⁴¹⁹ Bkz:G198/3.

Sevgilinin beni ve kaşları kudret kalemiyle nakşolunmuştur⁴²⁰. Sevgilinin cemâli gönül levhasına nakşolunmuştur⁴²¹. Sevgilinin sûreti gönül levhasına nakşolunmuştur⁴²².

Sevgilinin güzellik nüshasına “kâtib-i kudret”in yazdıkları temâşâ edilmektedir⁴²³.

Arsız hâce, sevgiliden güzelliğinin zekatını istemektedir; (âşık da haklı olarak) “kuluna ver o ‘cerrâr’a verme” diyerek niyâzda bulunmaktadır⁴²⁴.

Zâhid, İstanbul’un hasnâ berberini (sevgiliyi) görünce sakalını ona teslim etmiştir:

Lıhyesin teslîm itdi zâhid-i gümrâh vâh

Gördüğü anda o hasnâ berberin İslâmboluñ (G199/4)

24. “İnsân” Unsuru İlgisiyle

Âşık, bunca zaman sevgilinin ne olduğunu anlayamamıştır; bu güzellikle ona “insân” diyememektedir⁴²⁵.

Sevgili “bûlbül-i ins”im dememelidir; zîrâ ona âlem tahammül eylemez⁴²⁶. Âhûya benzeyen sevgilinin bu âlemde bir “insân”ın eline geçmesi mümkün değildir⁴²⁷; sevgili “insân”dan uzaklaşıp bir yana gitmiştir⁴²⁸. Sevgili bir bakışta “âdem”i Mecnûn-ı lâ-ya‘kıl eder⁴²⁹. Sevgilinin bakışlarının kılıcı “âdem”i bir lahzada öldürür⁴³⁰.

⁴²⁰ Bkz:G84/4.

⁴²¹ Bkz:G69/4.

⁴²² Bkz:G131/5.

⁴²³ Bkz:G104/2.

⁴²⁴ Bkz:G277/4.

⁴²⁵ Bkz:G16/6.

⁴²⁶ Bkz:G238/3.

⁴²⁷ Bkz:ThXIV/2.

⁴²⁸ Bkz:ThXXXI/2.

⁴²⁹ Bkz:G49/5.

⁴³⁰ Bkz:G198/2.

IV. SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI

1. SAÇ (ZÜLF¹, MÛ, SAÇ)

Sevgilinin güzellik unsurlarından ilki olarak zikredilecek olan “saç”, âşıkın sevgili hayâlinde önemli ve hatta işlevsel bir yere sâhiptir. Güzellik unsuru olarak vasfı veyâ vasıfları tartışılmaz olan “saç” en bilinen şekliyle âşıkın gönlünü esir etmiştir. Âşıkın gönlü sevgilinin saçlarına bağlıdır:

Rûz u şeb çıkmaz hayâlimden o serv-i kıad peri

Gönlümü zencir-i zülfe bend idüp peyvestedir (G84/3)

Önce, saçın bir grup oluşturmaya yetmeyen özelliklerini sıralayıp daha sonra “münâsebet” veya “ilgiler”e göre tasnifine çalışacağız:

a. Genel Olarak Saç ve Özellikleri

Âşık gece vakti sevgilinin “zülf”ünü hayâl ederek uykuyu terk etmiştir². Sevgilinin “zülf”ü, “ben”i ve “yüz”ü, güzellik mülkünün şâhı olan sevgiliye süs vermektedir; mücevherlerle süslü tâç gibidir³. “Zülf ü hâl ü rûh” ayrıca, “pür-ziyâ dñnbâl-ahter”⁴, “cism-i muşavver”⁵, “âşıka iksir-i ahter”⁶, “ehl-i hâle sihr-i diger”⁷, “bülbül-i kıalbe gül-i ter”⁸ ve “levha-i dilde muharrer”⁹ olarak da vasfedilmektedir.

Âşık ay yüzlü sevgilinin “âşüfte-i zülf”ü olursa buna şaşılmamalıdır¹⁰. Ankâ sevgilinin “zülf”ünü görse âşiyân yapardı¹¹. Şâir, “zülf-i yâr”e bî-tekellüf şâne olmuşlardandır¹².

¹ Divândaki 49. gazel (7 beyit) “-er” kâfiyesi ve “-dir o zülf ü hâl ü rûh” redifiyle yazılmıştır.

² Bkz:G19/1.

³ Bkz:G49/1.

⁴ Bkz:G49/2.

⁵ Bkz:G49/3.

⁶ Bkz:G49/4.

⁷ Bkz:G49/5.

⁸ Bkz:G49/6.

⁹ Bkz:G49/7.

¹⁰ Bkz:G63/4.

¹¹ Bkz:G94/3.

¹² Bkz:G119/6.

Fülk-i dil “hevâ-yı zülf”le bahr-i aşka düşmüştür¹³. Gönül, gurbette sevgilinin “zülf”ünü yâd edip târumâr olmuştur¹⁴.

Âşık hiç yılan zehrinden elini çekmemektedir; “zülf-i dilber”den kendine ziyân gelmeyeceğini düşünür¹⁵.

Sevgilinin “ser-i zülf”ünün ucundan nice kavgalar ortaya çıkmıştır¹⁶. Gönül, sevgilinin “ser-i zülf”ünde sabah rüzgârından korkar¹⁷. Sevgili, âşıkı Kays gibi kayd-ı belâya düşürmüştür; “zülf”ün nifâkıyla yine bir fitne peydâ eylemiştir¹⁸.

Âşık “zülf-i dil-âvîz” olmasa ârâm eylemez¹⁹. Ay yüzlü sevgilinin “sevdâ-yı zülf”ü âşıkın aklını almıştır²⁰. Sevgilinin “çîn-i zülf”ü âşıkın dîn ile îmânına zarâr vermektedir²¹.

Sevgili, âşıkın sûret-i cismini “mû” etmiştir²². Ney, hatâyı kıl kadar etmez; “mû-şikâf”²³ tır²⁴.

Sevgilinin “saçlarını saçması” ağyârın (da) başını ağrıtmaktadır:

Her gece saçlarını saçdığını añlar ise

Artırır derd-i seri hâşılı ağyâr-ı cihân (G244/3)

b. Siyâh oluşu Münâsebetiyle

O ay yüzlü sevgilinin “zülf-i siyeh-kâr”ın perîşân görmek rakîbin pâre pâre olmasına sebeptir²⁵. Sevgilinin “kara zülf”ü gece gündüz ebr ü sehâba naz etmektedir²⁶. Âşık, gece gündüz sevgilinin “zülf-i şeb-gûn”unu tahayyül etse buna şaşılmamalıdır²⁷. Sevgili, “siyâh zülf”ünü yüzüne salıp (görüntüsünü) akşâma uydurmuştur²⁸. O “siyeh zülf-i zarîf” rûy-ı cânâna yaraşmıştır²⁹.

¹³ Bkz:G204/4.

¹⁴ Bkz:G210/1.

¹⁵ Bkz:G228/4.

¹⁶ Bkz:G271/4.

¹⁷ Bkz:ThXXIII/4.

¹⁸ Bkz:G273/4.

¹⁹ Bkz:G274/1.

²⁰ Bkz:G308/2.

²¹ Bkz:TXXIII/5.

²² Bkz:ThXXIV/3.

²³ “kılı kırk yaran”

²⁴ Bkz:ThXXVIII/4.

²⁵ Bkz:G36/2.

²⁶ Bkz:G71/1.

²⁷ Bkz:G109/5.

²⁸ Bkz:G139/1.

²⁹ Bkz:G176/1.

Sevgiliden “zülfi-şebgün”ünü bir lahza yanağından kaldırması istenir³⁰. Âşık, “leyli-i zülf”ün ucunda Kaysa benzemiştir³¹. Sevgili “saçı leylâ” olarak nitelenmektedir³².

c. Kokusu Münâsebetiyle

“Şemme-i zülfi-taḥayyül” hasret çeken âşıkâ câme-i câhı giyinmekten iki kat daha neşe vericidir³³. Kalb-i âşık, sevgilinin “bûy-ı zülf”ünden (bile) mutlu olmaktadır³⁴. Vâiz, bir kez sevgilinin “zülfi-müşkîn”ini görseydi hiç şüphesiz âşıkâ fetvâ-yı aşkı verirdi³⁵. Âşık, sevgilinin “zülfi”ünü koklamıştır; sevdâ-yı dile bir başka bû vermiştir³⁶. Sevgilinin zülfü, “zülfi-semen-bûy”dur³⁷.

d. Perîşânlık İlgisiyle

Ehl-i sevdâ için lezîz olan “zülfi-perîşân”dır³⁸. Sevgili “zülfi-perîşân”ı gibi halkı perîşân eylemiştir³⁹.

e. Bağlayıcılık İlgisiyle

Gönül, tüm cefâsına katlanarak bir nigârın “zülfi”üne bend olmuştur⁴⁰. Gönül, dâne-i hâli görüp sevgilinin “zülfi”üne bend olmuştur⁴¹.

Dil-i Mecnûn’un (Leylâ’nın) “kayd-ı zülf”ünden kurtulması mümkün değildir⁴².

Baht-ı siyâh, âşıkâ “zülfi-yâr”e müptela etmiştir⁴³.

³⁰ Bkz:G192/4.

³¹ Bkz:G218/5.

³² Bkz:ThXIX/5.

³³ Bkz:G79/3.

³⁴ Bkz:G156/6.

³⁵ Bkz:G160/2.

³⁶ Bkz:G258/5.

³⁷ Bkz:ThXXIV/1.

³⁸ Bkz:G61/5.

³⁹ Bkz:G271/6.

⁴⁰ Bkz:G202/2.

⁴¹ Bkz:G227/5.

⁴² Bkz:G77/2.

⁴³ Bkz:G63/6.

Gönül ehli, ebediyen yârin hayâlinden ayrı olamaz; “halka-i zencîr-i zülf”ün müstmendi bundadır⁴⁴. Sevgili, âşıkın gönlünü “zencîr-i zülf”(ün)e bağlamıştır⁴⁵. Sevgili, “zülf”ünü halka halka etmiştir; niyeti âşıkları der-zencîr etmek midir acaba?⁴⁶ Sevgilinin “halka-i zülf”ü belâsına tutulanlar deli divânc olmaktadır⁴⁷.

f. Örtücülük İlgisiyle

Sevgilinin saçları yüzüne dökülmektedir. Bazen yüzünü çevreler ve çoğunlukla o güzelim yüzünü kapatır; örter.

Sevgili “zülf-i küfr”ü dîdeden mahsûr-ı nigâh etmektedir⁴⁸. Bir âfet-i devrân, âşıkı “küfr-i zülf”üne bend etmiştir⁴⁹.

Hat, sevgilinin yüzüne gelip “mû-be-mû” mushaf-ı hüsnünü müzeyyen eylemiştir⁵⁰.

Âşık, gece vakti mehtâpta ay yüzlü sevgiliyi görmüştür; “zülf”ü hâle gibi yüzünü ihâtâ eylemiştir⁵¹.

O şûh-ı nazikin “zülf”ü yüzüne tel tel dökülmüştür⁵².

⁴⁴ Bkz:G83/4.

⁴⁵ Bkz:G84/3.

⁴⁶ Bkz:G216/4.

⁴⁷ Bkz:ThXI/4.

⁴⁸ Bkz:R39.

⁴⁹ Bkz:G168/3.

⁵⁰ Bkz:G258/6.

⁵¹ Bkz:G310/3.

⁵² Bkz:G135/4.

2. PERÇEM⁵³ (PERÇEM, KÂKÛL)

Saçın yüz ve özellikle alın üzerine sarkan kısmı veya şekli olarak nitelenebilecek perçemi “saç” bahsinde vermek de mümkündür. Ancak saçın özel bir formu oluşu ve farklı teşbih ve mecazlar vesilesiyle zikrolunuşu münâsebetiyle ayrıca değerlendirmeyi uygun gördük. Mesela sevgilinin nev-mâh-ı tâbâna benzemesi için kâkûlü yüzünden kaldırması gerekmektedir:

Kâkûlûn ref^c eylese vech-i cemilinden o şûh

Beñzemez mi tal^c ati nev-mâh-ı tâbâna ‘aceb (G20/2)

“Perçem-i dilber” kıskanılmaktadır⁵⁴. Sevgilinin “per ü bâl-i perçem”i âşıkın aklını havaya çekmiştir; sevgilinin “hayâl-i perçem”i gönül kuşunu ankâ eylemiştir⁵⁵. Sevgilinin “anber-misâl-i perçem”i vasf olunmaz⁵⁶. Sevgilinin “kîl ü kâl-i perçem”i âlkemi karmakarışık etmiştir:

Mülk-i Fas şâhı mıdır ser-‘ asker-i Sûdan mıdır

‘ Âlemi teşvîşe virdi kîl ü kâl-i perçemiñ (G201/3)

Sevgilinin “sihr-i helâl-i perçem”i bütün âşıkları zencîr-i sevdâya bağlamıştır; tılsımlı bir fitnedir⁵⁷. Sevgilinin “hasb-i hâl-i perçem”i Fâzıl’ı âvâre etmiştir⁵⁸.

Âşık şâne olup “kâkûl-i cânâne”yi mekân tutmayı dilemektedir⁵⁹. Bir “şemme-i kâkûl”le gönül mültefet olmaktadır⁶⁰. Kâkûlü sevgilinin yüzünde güzel bir örtüdür:

O şûh-ı nâzikiñ tel tel dökülmüş rûyına zülfi

Muţarrâ kâkûlinden vech-i pâki hoş-nikâb almış (G135/4)

Yine “kâkûl”le ilgili güzel bir hayâlde “kâkûl”, buluta teşbih edilmektedir:

İntizâr üzre idim rûyuñı seyr itmek için

Dökdi ruhsârına kâküllerini ebr-mişâl (G214/2)

⁵³ Divândaki 201. gazel (5 beyit) “-âl” kâfiyesi ve “-i perçemiñ” redifiyle yazılmıştır.

⁵⁴ Bkz:G48/5.

⁵⁵ Bkz:G201/1.

⁵⁶ Bkz:G201/2.

⁵⁷ Bkz:G201/4.

⁵⁸ Bkz:G201/5.

⁵⁹ Bkz:G61/5.

⁶⁰ Bkz:G116/1.

Âşık, vuslata dâir emeli olmasa da sevgilinin “kâkül”ünden vazgeçememektedir⁶¹. “Kâkül”leri yüzünden kaldırılınca sevgili “mâh”-misâl olmaktadır:

Ref idüp kâkülün ol ‘ârız-ı âl üstünden
Mâha karşı o şehi bezme ser-efrâz idelim (G230/3)

Sevgilinin “mutarrâ kâkül”ü ruhsârı üzre sâye-dâr olmuştur⁶². Sevgilinin “kâkül”ü kuyruklu yıldız gibi bezme pertev vermektedir⁶³. “Hevâ-yı kâkül-i cânân” ile âşıkın zihni perişandır⁶⁴.

3. ALIN (CEBÎN)⁶⁵

Sevgilinin alında meh nümâyândır:

‘Ârız-ı pür-tâbıdır mânend-i hürşid-i cihân
Meh cebinde nümâyân nür-ı bedr ü mâh-tâb (G21/2)

4. KAŞ (KAŞ, EBRÛ)

Kaşın ele alınışı “renk”, “çâr-ebur” ve “teşbih ve mecazlar” ilgisile yapılacaktır.

Kemân, Yây; Hilâl; Tîg, Hançer ve Mihrâba benzetilen “kaş”ın daha çok “şekil” münâsebetiyle ele alındığını da belirtelim.

⁶¹ Bkz:G226/1.

⁶² Bkz:G263/5.

⁶³ Bkz:G310/2.

⁶⁴ Bkz:ThXXIII/1.

⁶⁵ Bir beyitte de (sevgili ile alakasız olarak) “naş-ı cebîn” yani “ahnyazısı” şekliyle kullanılmaktadır:

‘Âbidim ben şâhidim naş-ı cebînimdir benim
Şeyh-i vaqtim sâlikim kalb-i hazînimdir benim (G218/1)

a. Renk İlgisiyle

Sevgilinin gözleri ve “kaşlar”ı siyâhtır:

Göz siyeh kaşlar siyeh başındaki fes sâde sürh

Meclis-i rindâna sâki geldi elde bâde sürh (G51/1)

Sevgilinin “siyah ebrû”ları mâh-ı nev-i garrâ gibidir⁶⁶.

b. Çâr-ebrû

Hat, o “çâr-ebrû”ya yeni bir güzellik vermiştir⁶⁷. Şâir, mecliste bir “meh-i tâbân-ı çâr-ebrû”ya kapılmıştır⁶⁸. Bir “nigâr-ı çâr-ebrû”, şâiri cin gibi çarpmıştır⁶⁹. Şâir, o “çâr-ebrû” âfete âşıktır⁷⁰. Şeyh, “çâr-ebrû” müridânı arayıp kollamaktadır:

Mükemmel tekye çâr-ebrû müridânı arar kollar

Bir oğlân-çün ider geşt-i seyâhat Tûr-ı Sinâyı (Kt54/2)

c. Kaş Üzerine Teşbîh ve Mecâzlar

c.1. Kemân, Yây

“Kaşı kemân” sevgili kemân-keşliğe meyl eylese kimseler oka benzeyen kirpikle bahs eyleyemez⁷¹. Kemânkeşler bile sevgilinin tir-i nigâhından sakınır; bu meydâna sevgiliye benzer bir “kaşı kemân” daha gelmemiştir⁷².

Gönül “kaşı yây” ve müjgânı ok bir sevgiliye düşmüştür⁷³. Âşıka bir “kaşı kemân” lâzımdır⁷⁴. Sevgili abd-i gam-hârı (/ âşıkı) görünce “kemân ebru”ları çekmiştir. (tîr-i gamzeler ile âşıkı vurmak için)⁷⁵

⁶⁶ Bkz:G309/1.

⁶⁷ Bkz:G257/4.

⁶⁸ Bkz:G270/5.

⁶⁹ Bkz:G288/4.

⁷⁰ Bkz:R30.

⁷¹ Bkz:G34/6.

⁷² Bkz:G120/2.

⁷³ Bkz:G217/1.

⁷⁴ Bkz:ThXXII/3.

⁷⁵ Bkz:G289/6.

c.2. Hilâl

Yârin evc-i hüsnünde “hilâl ebrû”su görününce, âşıklar (kendilerini kurbân etmek karînesiyle) kurbân bayramının geldiğini sanırlar⁷⁶. Ay yüzlü sevgili, vuslat gününü ramazan bayramına benzetmiş; “hilâl ebrû”larını gurre-i bayrâma uydurmuştur

O meh-rû rûz-ı vaşlın ‘id-i fitra eyleyüp teşbih

Hilâl ebrûlarını gurra-i bayrâma uydurmuş (G139/2)

Sevgilideki “hilâl ebrû”lar âşıkı şaşırtmaktadır⁷⁷.

c.3. Tîg, Hançer

Sevgilinin “ebrûları” tîg-i Hüsrevî gibi keskindir⁷⁸. Sevgilinin “tîg-i ebru”ları düşmâna cellâttır⁷⁹.

Sevgilinin “hançer-i ebrû”ları gam-perver âşıkı sürekli zahm-dâr eylemektedir⁸⁰

Ol büt-i kâfir-nijâdîñ hançer-i ebrûları

Zahm-dâr eyler dem-â-dem ‘âşık-ı gam-perveri (G311/1)

c.4. Mihrâb

Sevgilinin “kaşları”, aşk ehlinin mihrâbıdır⁸¹. Sevgilinin “hatt-ı ebrû”ları levha-i mihrâb gibidir⁸². Âşık, sevgilinin “tâk-ı ebrû”sunu mescidin mihrâbı sanmıştır⁸³.

5. GÖZ (GÖZ, ÇEŞM, DÎDE)

Güzellik unsurları arasında ilk sıralarda yer alan göz aslında tek başına hayâl edilmek yerine “kaş” ve “kirpik” ile anlamlandırılınca daha tesirli olmaktadır. Ancak tek başına da yüzde en çok dikkat çeken unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁷⁶ Bkz:G77/5.

⁷⁷ Bkz:ThXIX/4.

⁷⁸ Bkz:G96/4.

⁷⁹ Bkz:G220/5.

⁸⁰ Bkz:G311/1.

⁸¹ Bkz:G241/2.

⁸² Bkz:G176/2.

⁸³ Bkz:G232/3.

Aşağıdaki beyitte görüleceği üzere âşık “yüz”ün tamâmında “göz”ü muteber tutmaktadır:

Tecelli-i vişâl-i yâr için kül-ğandadır ‘âşık

Hayâl-i çeşm-i peykerle şanur gülşendedir ‘âşık (G182/1)

a. Umûmî Olarak Göz

“Göz”ün, teşbîh ve mecâz alakası ile zikredilenler dışında, en belirgin özellikleri “siyâh”, “şehlâ”, ve “ser-keş” olmasıdır:

a.1.Siyâh Göz

Sevgilinin “göz”leri ve kaşları siyâhtır⁸⁴. Sevgilinin “dü-çeşm-i siyâh”ı başka bir sehhârdır⁸⁵. Âşık, sevgili mektep çocuğu iken onun bakımından sakınmaktadır; şimdi o “çeşm-i siyâh”ın ne kadar kan dökücü olduğunu kim bilebilir⁸⁶. Şâh-ı âlem olan sevgilinin “çeşm-i siyâh”ından âlem mahzûzdur⁸⁷.

a.2.Şehlâ Göz

Âşıkın çektiği ıstırâbın sebebi “şehlâ gözlü” sevgili olmalıdır⁸⁸. Âşıkın gece uyuyamamasının sebebi “çeşm-i câdû”; “nergis-i shehlâ” olarak düşünülmektedir⁸⁹.

a.3.Ser-keş Göz

Âşık, perîşân hâlini sevgiliye arz etmek istemektedir; ancak “nergis-çeşm-i ser-keş” sevgili bir türlü mey-hâneden çıkmamaktadır⁹⁰.

⁸⁴ Bkz:G51/1.

⁸⁵ Bkz:G198/1.

⁸⁶ Bkz:G105/4.

⁸⁷ Bkz:G158/1.

⁸⁸ Bkz:G35/1.

⁸⁹ Bkz:G168/1.

⁹⁰ Bkz:G122/4.

b. Göz Üzerine Teşbih ve Mecâzlar

b.1.Câdû, Sehhâr

Âşıkta her ne ettiyse o “gözü câdû” sevgili etmiştir⁹¹. Âşıkın gece uyuyamamasının sebebi “çeşm-i câdû”; “nergis-i şehlá” olarak düşünülmektedir⁹². Dersi takrîr ederken hâceye titreme gelmektedir; meğer o da bir “gözü sehhâr”a harîs olmuştur⁹³. Sevgili “çeşm”iyle âşıklarına binlerce sihr eder⁹⁴. Sevgilinin “dü-çeşm-i siyâh”ı başka bir sehhârdır⁹⁵. Sevgilinin “göz”leri sehhârlık nâmı kazanmıştır⁹⁶. Sevgilinin “çeşm-i sehhâr”ı âşıkta kaçınılmaz bir belâ olmuştur⁹⁷. Sevgili “çeşm-i sehhâr” ile âşıkı müsahhar eylemiştir⁹⁸.

b.2.Mest, Mahmûr

Sevgilinin “çeşm-i mest”i kana bulaşmıştır⁹⁹. Sevgiliden “dü-çeşm”ini mest göstermesi istenir:

Kaçır ağıyarı bu şeb bezm-i pîr-i meyden ey âfet

Dü-çeşmiñ mest kendiñ neş'e-yâb-ı meyl-i h`âb göster (G104/5)

Sevgilinin “nergis-i çeşm”i âşıkı mest etmektedir¹⁰⁰. Sevgili “nigâh-ı çeşm” ile halkı mest etmiştir¹⁰¹.

Sevgilinin “çeşm-i mahmûr”u ile encümene neşe gelmektedir¹⁰². Sevgilinin ruh-ı nâbına bakınca “çeşm-i mahmûr”u açılmaktadır¹⁰³. Mey-hâneye “didesi mahmûr” sâkî gelmiştir; böylece ehl-i dilin cümlesi bâde-perest olmuştur¹⁰⁴. Sevgilinin “dide-i mahmûr”una baktıkça âşıkın gönlünde gamdan eser kalmamıştır¹⁰⁵. Sevgili gibi “didesi mahmûr” bulmak imkansızdır¹⁰⁶. Sevgilinin “nigâh-ı çeşm-i mest”i günde bin âşık helâk eylemektedir¹⁰⁷.

⁹¹ Bkz:ThXXIV/1.

⁹² Bkz:G168/1.

⁹³ Bkz:G146/2.

⁹⁴ Bkz:G192/2.

⁹⁵ Bkz:G198/1.

⁹⁶ Bkz:ThIX/1.

⁹⁷ Bkz:G73/3.

⁹⁸ Bkz:G139/3.

⁹⁹ Bkz:G71/2.

¹⁰⁰ Bkz:G137/4.

¹⁰¹ Bkz:G313/2.

¹⁰² Bkz:G174/3.

¹⁰³ Bkz:ThXXXI/3.

¹⁰⁴ Bkz:G32/2.

¹⁰⁵ Bkz:G95/2.

¹⁰⁶ Bkz:G115/3.

¹⁰⁷ Bkz:ThIX/3.

b.3.Fettân, Kan Dökücü

“Çeşm-i fettân” sevgiliyi görünce herkes karşısında raks u pervâza dönmektedir¹⁰⁸. Âşık, sevgili mektep çocuğu iken onun bakışından sakınmaktadır; şimdi o “çeşm-i siyâh”ın ne kadar kan dökücü olduğunu kim bilebilir¹⁰⁹. Sevgili kılıç gibi keskin olan bakışıyla âşıkları helâk etse de, gönül ehli yine o “çeşm-i hûn-hâr”a heves etmektedir¹¹⁰. Sevgili “çeşm-i hûnrız”ıyla halka dehşet vermektedir¹¹¹.

b.4.Nergis

Âşık, perîşân hâlini sevgiliye arz etmek istemektedir; ancak “nergis-çeşm-i ser-keş” sevgili bir türlü mey-hâneden çıkmamaktadır¹¹². Sevgilinin “nergis-i çeşm”i âşıkı mest etmektedir¹¹³. Âşıkın gece uyuyamamasının sebebi “çeşm-i câdû”; “nergis-i şehlâ” olarak düşünülmektedir¹¹⁴. Âşık, sevgilinin “hayâl-i nergisî-çeşm”iyle misâl-i sûret-i dîvâr ser-efgendedir¹¹⁵.

b.5.Âhû

Sevgili “çeşm-âhû”dur:

Tecellîsi döner iqbâle kâfi oldu bu çille

Taħarri eylesün maħbûb-ı serv-ķadi çeşm-âhû (T 169/1)

Âşıkın “çeşm-i âhû” sevgili ile çok önceleri ülfeti olmuştur¹¹⁶. Sevgili, “çeşm-i âhû” ehl-i aşka ser ü sâmandır¹¹⁷.

¹⁰⁸ Bkz:K7/48.

¹⁰⁹ Bkz:G105/4.

¹¹⁰ Bkz:G131/4.

¹¹¹ Bkz:G271/3.

¹¹² Bkz:G122/4.

¹¹³ Bkz:G137/4.

¹¹⁴ Bkz:G168/1.

¹¹⁵ Bkz:G182/2.

¹¹⁶ Bkz:G224/1.

¹¹⁷ Bkz:R8.

6. GAMZE

Gamze “kılıç ve ok”a teşbîh edilebildiği gibi “cellâd, kan dökücü, kan içici ve sihirbâz” olarak da nitelenmektedir.

Sevgili, kılıca benzeyen kan dökücü gamzelerinin yaraladığı âşık sînesine âlemde kıyâmet kopsa merhem olmaz¹¹⁸. Sevgilinin “tîr-i gamze”leri âşıkın kanını içince neşe bulmaktadır¹¹⁹. Aşağıdaki beyitte de yaya benzeyen kaşlar ile gamze okları arasında ilgi kurularak sanat yapılmaktadır:

Sine-i ‘uşşâka tîr-i gamze olmazsa resâ

Ol şeh-i merdüm-keşîñ zür-ı kemânın kim bilür (G105/5)

Âşık sevgilinin yan bakışı ve kirpikleri arasında kalmıştır:

Bulmadı tîr-i müjeñden dil ü cân bir dem emân

Ġamzelerden nola itsem de şikâyet cânım (G231/4)

Sevgilinin “cellâd-ı gamze”si cân-ı gaddâriye dönmüştür¹²⁰. Sevgili nice Rüstemleri kılıca benzeyen kaşları, “hûnî gamze”si ve insâfsız kirpikleriyle âciz bırakmıştır¹²¹. Sevgilinin “sâhir gamze”leri gittikçe fettân olmuştur¹²².

7. KİRPİK (MÜJE, MÜJGÂN)

Sevgilinin kirpikleri “ok, kılıç ve hançer” gibi, bilhassa âşıkâ zarar verici, savaş araçlarına benzetilmektedir. Hemen hepsi bir savaş tasvîri içinde zikredilebilecek bu unsurlar âşıkın içler acısı durumunu anlatmaktan ziyâde sevgilinin acımasızlığına atıf niteliğindedir. Hatta sevgili “leşker-i kirpik”leri ile âşıkâ hücum etmektedir:

Hücûma leşker-i müjgân ile arş itdi ‘uşşâka

O tîğ-i ebruvânı ile dökdi nice kıan sâkî (G313/3)

¹¹⁸ Bkz:G7/2.

¹¹⁹ Bkz:G289/6.

¹²⁰ Bkz:ThIX/1.

¹²¹ Bkz:ThXI/2.

¹²² Bkz:ThXI/5.

Âşık, sevgilinin “tîr-i mijen”inden bir dem amân bulamamıştır¹²³. Kaşî kemân sevgili kemân-keşliğe meyl eylese kimseler “nâvek-i müjgân”la bahseyleyemez¹²⁴. Sevgilinin “oka benzeyen kirpik”lerinin hayâlinden kemânın mahzûz olmaması mümkün değildir:

O şah-ı ‘âlemin çesm-i siyâhından cihân maḥzûz

Ḥayâl-i tîr-i müjgânından olmaz mı kemân maḥzûz (G158/1)

Gönül, kaşî yay “müjgânî ok” bir sevgiliye düşmüştür¹²⁵. Sevgili “oka benzeyen kirpik”lerini çekip âşîka hücûm etmiştir:

Tîr-i müjgânî çeküp itdi dilirâne hücûm

Bir kemân-keş mi nedir bilmem o şûḥ-ı serverî (G311/3)

Sevgili “şemşîr-i müjgân”ına dayanmaktadır¹²⁶. Sevgilinin “müjgân-ı bî-rahm ü emânî”yla nice Rüstemler zebûndur¹²⁷. Kirpikler bir yerde de “hançer”e teşbih edilmektedir.

.....

Ser-i zülfünde dil bâd-ı şabâdan ihtirâz eyler

Meger mecrûḥ-ı nevk-i ḥançer-i ḥûn-riz-i müjgândır (ThXXIII/4)

¹²³ Bkz:G231/4.

¹²⁴ Bkz:G34/6.

¹²⁵ Bkz:G217/1.

¹²⁶ Bkz:ThIX/1.

¹²⁷ Bkz:ThXI/2.

8. YÜZ (LİKÂ, DÎDÂR, TAL‘AT, RÛ, RÛY, ÇİHRE, YÜZ¹²⁸)

a. Mâh ve Mihr İlgisiyle

Güneş ve ay tamamen sevgilinin güzelliği için müşebbehün-bih olmak münâsebetiyle zikredilmektedir.

Sevgili “mâh-likâ” bir pâdişâh olarak vafedilmektedir¹²⁹. Sevgilinin “tal‘at”i nev-mâh-ı tâbâna benzetilse buna şaşılmalıdır¹³⁰. Sevgilinin güzellikte “ay”a benzetildiği mâlumdur. Aşağıdaki beyitte bu hayal “ay tutulması” ile zenginleştirilmekte ve sevgilinin “tal‘at”i görünmez olmaktadır:

İrişdirdi hûsûfa gâhi hûsnin ‘arz idüp ol şüh

Görünmez oldu şimdi tal‘ati ol mâh-ı tâbânın (G192/5)

“Meh-rû” sevgili, bezme bir bâde-i engür taksim eylemiştir¹³¹. Sofu, huylâ ile işret ehlinin bezmine girmiştir; zirâ onun “sâki-i meh-rû” ile germiyyeti yoktur¹³². “Meh-rû” sevgili, tal‘at-i hüsnuyle gülistânı kapatmıştır¹³³. Âşık, “meh-rû”dan ayrı olmanın verdiği acıyla âlemi sarhoş dolaşmıştır¹³⁴. “Meh-rû” vuslat gününü ramazan bayramına teşbîh etmiştir¹³⁵. “Meh-rû”, rakîbe dâimâ hüsni-mümâşât eylemektedir¹³⁶. “Meh-rû”, sînesini açıp bezme teşrif eylese âşıklar mehtâbda başka zîb ü fer kesb etmektedir¹³⁷. “Mâh-rû” sevgiliden âşıklar meclisinde hafiflik yapmaması istenmektedir¹³⁸. “Meh-rû” sevgilinin mihr-i ruhsârıyla gülşenin açılması dilenmektedir¹³⁹. Âşıkın çâresiz gönlünü, “meh-rû” âşüfte etmiştir¹⁴⁰. Hâme, sevgilinin “mihr-i rûy”unu matla‘a yazsa yeridir¹⁴¹.

Sevgili, âşika câm-ı Cemi sundukça o da sevgilinin “rûy”una bakmıştır; sevgilinin rûyu meh ü hurşîd gibi ziyâ verip âşıkın bütün efkârını almıştır¹⁴².

¹²⁸ Dîvândaki 240. gazel (7 beyit) “-â” kâfiyesi ve “yûzin” redifiyle yazılmıştır.

¹²⁹ Bkz:G198/3.

¹³⁰ Bkz:G20/2.

¹³¹ Bkz:G96/6.

¹³² Bkz:G100/2.

¹³³ Bkz:G120/3.

¹³⁴ Bkz:G138/1.

¹³⁵ Bkz:G139/2.

¹³⁶ Bkz:G233/2.

¹³⁷ Bkz:G291/2.

¹³⁸ Bkz:G310/4.

¹³⁹ Bkz:ThXIX/4.

¹⁴⁰ Bkz:ThXXIV/1.

¹⁴¹ Bkz:G84/1.

¹⁴² Bkz:G94/4.

Âşıkın gönlü, sevgilinin “âfitâb-ı rûy”una hayrândır¹⁴³.

Âşık, sevgilinin “hasret-i rûy”u ile azm-i mehtâb edip sabaha kadar meh-tâbla bahs eylerse buna şaşılmamalıdır¹⁴⁴.

b. Âyine Münâsebetiyle

Âşık, sevgilinin “mir’at-ı didâr”ının kalbine aks eylesini istemektedir¹⁴⁵. Sevgili, âyinede kendi “yüz”ünü gördüğünden beri âşıklarından yüz çevirmiştir¹⁴⁶.

c. Perî İlgisiyle

Perî de güzellik bakımından sevgili için müşebbehün-bih olarak kullanılan unsurlardandır.

Gönül pîr-i meyin bezm-i safâsından ayrılmamaktadır; (acaba buna) mâni “sâkî-i perî-rû” mudur, şîşe-i sahbâ mıdır?¹⁴⁷ Âşıkın çeşmi, İzmîd’in bir “perî-rû” dil-rübâsını görmüştür¹⁴⁸. “Perî-rû” sevgili, cümle züvvârı hüseyniye çıkarmıştır¹⁴⁹. Vâiz, “perî rûy” sevgilinin bûs-ı la’lin arzu ettiğinden beri güzel sevmekliği dersinde helâl göstermiştir¹⁵⁰. Âşık, câm-ı meyden hiç kesb-i inşirâh etmez iken bir “perî-çihre” yetişip gönlü neşe-dâr etmiştir¹⁵¹. Adüvvler, “perî-çihre” sevgilinin nûş-ğandu; bendeler de mahzûnu olmuştur¹⁵². Âşıkân, “perî-rûy”a bakıp mestâne olmuşlardır¹⁵³.

¹⁴³ Bkz:G213/1.

¹⁴⁴ Bkz:G34/5.

¹⁴⁵ Bkz:G65/5.

¹⁴⁶ Bkz:G240/1.

¹⁴⁷ Bkz:G168/2.

¹⁴⁸ Bkz:G202/1.

¹⁴⁹ Bkz:Kt53/2.

¹⁵⁰ Bkz:G160/3.

¹⁵¹ Bkz:G210/6.

¹⁵² Bkz:ThXIX/3.

¹⁵³ Bkz:G119/1.

d. Gül ve Lâle İlgisiyle

Âşık, meyhâne kapısından bir an ayrılmaz; bunun sebebi ya “sâkı-i gül-rû” ya da sahbâ olmalıdır¹⁵⁴. “Sâkı-i gül-rû” âşıkta safâ vermektedir¹⁵⁵. “Gül-rû” sevgili, gülşende bülbül ile arbede koparmıştır¹⁵⁶. “Cemâl-i sâkı-i gül-rûy”a bakan kişinin hurşide ihtiyâcı kalmamaktadır¹⁵⁷. “Sâkı-i gül-çihre” için âşıklar mestânedir¹⁵⁸.

“Tâb-ı rûy-ı sâkı” ‘aks ettikçe bir gonca olur¹⁵⁹.

“Lâle rûy” sevgilinin cevri ü cefâsı, gerden ü nâfe hevâsındaki gönül ehlini vazgeçirmez¹⁶⁰.

e. Diğer Güzellik Unsurları Münâsebetiyle

Sevgilinin “rûy-ı âl”i üzerindeki nokta nokta benler, hâme-i semmûrun yazarken mürekkep dökmesi gibidir¹⁶¹. Sevgilinin “rûy”una yer yer benler dökülmüştür¹⁶². Sevgiliden “rûy”una perde çekip anber hâlini saklamaması istenir¹⁶³.

Sevgilinin zülfü tel tel “rûy”una dökülmüştür¹⁶⁴. Siyeh zülf-i zarîf “rûy-ı cânân”a yaraşmıştır¹⁶⁵. Âşık, sevgilinin “rûy”unu seyretmek için iştihakla beklemekte iken sevgili ruhsârına kâküllerini bulut gibi dökmüştür¹⁶⁶.

Sevgilinin “hatt-ı rûy”unda olan zîbâyış (başka hiçbir şeyde) bulunmaz¹⁶⁷.

¹⁵⁴ Bkz:G35/4.

¹⁵⁵ Bkz:G79/6.

¹⁵⁶ Bkz:G271/2.

¹⁵⁷ Bkz:G247/1.

¹⁵⁸ Bkz:G93/2.

¹⁵⁹ Bkz:G47/3.

¹⁶⁰ Bkz:ThXI/4.

¹⁶¹ Bkz:G96/2.

¹⁶² Bkz:G309/2.

¹⁶³ Bkz:R34.

¹⁶⁴ Bkz:G135/4.

¹⁶⁵ Bkz:G176/1.

¹⁶⁶ Bkz:G214/2.

¹⁶⁷ Bkz:ThVIII/3.

f. Şem‘ ve Pertev İlgisiyle

Sevgilinin “şem‘-i rûy”u bütün âlemi âteş-perest etmiştir¹⁶⁸. Sevgilinin “şem‘-i rûy”u ışık verince meclisin pervâneleri hemen süzişle devrâna düşmektedir¹⁶⁹.

“Pertev-i rûy” ve “ruḡ-ı yâr” geh nihân geh âşikârdır¹⁷⁰.

g. Diğer İlgiler ve Münâsebetler

“Dîdâr-ı dil-dâr” olan sevgiliye heves etmemek mümkün değildir¹⁷¹. Sevgilinin “şevḡ-i dîdâr”ı ile âşıkın gönlünde sevinç artmaktadır¹⁷².

Sevgilinin “tal‘at”i, âşık uykuya varsa bile gözünün önünden gitmemektedir¹⁷³.

Melek yüzlü sevgili, “tal‘at-i ḡüsn”üyle gülistânı kapatmıştır¹⁷⁴. Ay yüzlü sevgilinin hayâli âşıkın gözünün önünden gitmemektedir:

Görmedik emşâlini ol şüḡ-ı şâhib-behçetiñ

Dideden gitmez ḡayâli bir dem ol meh-tal‘atîñ (G200/1)

Şeyh, (bir) “ḡüb-rû” görse din ile imânını vermektedir¹⁷⁵. Aşk derdiyle biçâre olan gönül ehli, elinde olmadan “rû-yı yâr”i görmeye hakîmâne şürû‘ eylemektedir¹⁷⁶. Âşıkın, âlemde sevgili gibi “ḡüb-rû” görmemiştir¹⁷⁷. Âşıkta sevgilinin “rûy”unu görmedikçe karâr olmamaktadır¹⁷⁸. Âşık, sevgilinin “rûy”una hatt-ı celî ile mâşallâh yazmayı dilemektedir¹⁷⁹. “Rûy-ı sâḡî-i ‘araḡ-eḡşân” ḡabâbın göstermektedir¹⁸⁰. Sevgilinin “micmer-i rûy”u anber-âsâ kokmaktadır, güldestedir¹⁸¹.

¹⁶⁸ Bkz:G20/5.

¹⁶⁹ Bkz:G130/2.

¹⁷⁰ Bkz:R39.

¹⁷¹ Bkz:G131/5.

¹⁷² Bkz:ThXXVII/3.

¹⁷³ Bkz:G8/1.

¹⁷⁴ Bkz:G120/3.

¹⁷⁵ Bkz:G52/1.

¹⁷⁶ Bkz:G166/5.

¹⁷⁷ Bkz:G258/4.

¹⁷⁸ Bkz:G4/3.

¹⁷⁹ Bkz:G16/5.

¹⁸⁰ Bkz:G75/3.

¹⁸¹ Bkz:G84/4.

9. YANAK (RUĞ, RUĞSÂR, ‘ÂRİZ, ‘İZÂR)

Sevgilinin yanağı, çoğunlukla kırmızı olarak tasavvur edilen rengi hasebiyle benzetmelere konu olduğu gibi başkaca ilgilerle de ele alınabilmektedir.

a. Renk Dolayısıyla

Sevgilinin yanağı rengi dolayısıyla “gül, lâle, gül, şîşe ve bâde”ye benzetilebilmektedir.

Gül-i rânâ, kırmızı rengi sevgilinin “ruh”undan peydâ eylemiştir¹⁸². Perîşân gönüllü âşık, sevgilinin “gül-i ruhsâr”ını görse hiç şüphesiz bülbül gibi nağme-sâz olurdu¹⁸³. Sevgilinin “ârız-ı ruhsâr”ı gül goncasına karşı getirilirse bülbül-i nâlân ile cânâneler kıskanmaktadır¹⁸⁴. Âşık, gülşene girince “gül-ruhsâr” sevgili hâtırına gelmiştir¹⁸⁵. Sevgili, gönül erbâbını “gül-i ruhsâr”ına mecbûr etmiştir¹⁸⁶. Âşıkın gönlü, “gül-‘izâr”ın fikriyle bağda gece gündüz bülbül-i şeydâ gibi nâlândır¹⁸⁷.

Sofu, aşk yüzünden ders ü mescidi unutmuştur; “lâle ruh” sevgilinin fikr ü hayâli sofuya dâg olmuştur¹⁸⁸. Yaratıcı, “gül-i ruhsâr”a haţtı renk-i müşg-i nûkhet etmiştir¹⁸⁹. Sevgili, bezmde iki câm içince “rûh”ları şîşe gibi kızarmaktadır¹⁹⁰. Sevgilinin “ârız-ı âl”i, aks ettirme özelliğine de sâhiptir:

‘ Aks idüp ‘ârız-ı âli o şeh-i hûbânîñ

İtdi ser-mest beni nergis-i zibâ-yı şarâb (G25/2)

Âşık, bâde-i hamrâya benzeyen “ârız-ı rengin-i sâkî”yi hayâl ederek neşelenmektedir¹⁹¹.

¹⁸² Bkz:G135/3.

¹⁸³ Bkz:G216/3.

¹⁸⁴ Bkz:G253/4.

¹⁸⁵ Bkz:G288/1.

¹⁸⁶ Bkz:G309/4.

¹⁸⁷ Bkz:G213/2.

¹⁸⁸ Bkz:G171/7.

¹⁸⁹ Bkz:ThXXXI/5.

¹⁹⁰ Bkz:R35.

¹⁹¹ Bkz:G63/8.

b. Parlaklık Münâsebetiyle

Sevgilinin yanağı "saf"tır, temizdir; parlaktır:

Hayâl-i yâr ile rûz u şebîh devrânını görmez

O mihrîh neyyir-i ruhsârıla tâbendedir ' âşık (G181/6)

Parlaklık hasebiyle "güneş ve ay" gibi iki önemli namzet, sevgilinin yanağı için müşebbehün-bih olarak zikredilir. "Mum" ve "ateş" de da sevgilinin yanağı için müşebbehün-bih olarak kullanılan mefhumlardandır.

Sevgilinin o kadar "latîf ruhsâr"ı vardır ki mihr ü meh bir vechle karşı gelemes¹⁹². Sevgilinin "mihr-i ruhsâr"ıyla gülşenin açılması dilenmektedir¹⁹³. Sevgilinin "ruh-ı zîbâ"sına şems ü kamer tab' iyyet etmiştir¹⁹⁴. Sevgilinin "ruh-ı nâb"ına bakınca çeşm-i mahmûru açılmaktadır¹⁹⁵. Sevgilinin "âriz-ı pür-tâb"ı mânend-i hurşîd-i cihândır¹⁹⁶. Sevgilinin "âriz-ı rengîn"i âfitâba naz etmektedir¹⁹⁷. Âşık, "âriz-ı pür-tâb-ı cânân"ı tasavvur ettikçe şu'le-i cevvalé-veş baştanbaşa tâbendedir¹⁹⁸. Âşık, sevgilinin "âriz-ı pâk"ı gibi bir bedr-i âlâ görmemiştir¹⁹⁹.

Âşık, ay yüzlü sevgilinin "şem' -i ruhsâr"ını hayâl edip kalpte aşkın şarâbını şu'le-dâr etmeyi dilemektedir²⁰⁰. Âşık, sevgilinin "şem' -i ruh-ı zîbâ"sını hayâl edince Tûr-ı kalbinde nûr-ı Cemâl tecellî eylemiştir²⁰¹.

Gönül, sevgilinin "âteş-i ruhsâr"ına baktıkça hâl-i Mecnûna girip sûz u güdâz eylemektedir²⁰². Âşık, sevgilinin "âteş-i âriz-ı aşk"ıyla kendini sahrâlara atmış, inleyerek gezmektedir²⁰³. Sevgilinin "hayâl-i âriz"ı âşıkları âteş-perest etmektedir²⁰⁴. Âşık, fikrinden hep sevgilinin anber kokulu benî olduğu için "âteş-i ruhsâr"dan el çekmemektedir²⁰⁵.

¹⁹² Bkz:G174/4.

¹⁹³ Bkz:ThXIX/4.

¹⁹⁴ Bkz:ThXXXI/1.

¹⁹⁵ Bkz:ThXXXI/3.

¹⁹⁶ Bkz:G21/2.

¹⁹⁷ Bkz:G71/1.

¹⁹⁸ Bkz:G182/3.

¹⁹⁹ Bkz:G232/3.

²⁰⁰ Bkz:G188/2.

²⁰¹ Bkz:G216/1.

²⁰² Bkz:G3/5.

²⁰³ Bkz:G244/4.

²⁰⁴ Bkz:G307/2.

²⁰⁵ Bkz:G228/2.

c. Diğer Güzellik Unsurları Münâsebetiyle

Sevgilinin “zülf”ü, “ben”i ve “ruh”u, güzellik mülkünün şahı olan sevgiliye süs vermektedir; mücevherlerle süslü tâç gibidir²⁰⁶. “Zülf ü hâl ü rûh” ayrıca, “pür-ziyâ dñnbâl-aḡter”²⁰⁷, “cism-i muşavver”²⁰⁸, “âşıka iksîr-i aḡmer”²⁰⁹, “ehl-i hâle sihr-i diğer”²¹⁰, “bûlbûl-i ḡalbe gül-i ter”²¹¹ ve “levḡa-i dilde muḡarrer”²¹² olarak da vasfedilmektedir.

“Hat-ı ruhsâr-ı yâr”e çeşm-i hakikatle nazar kılınmalıdır²¹³. Hâce, kürsüden sevgilinin “hatt-ı ruhsâr”ını görünce nasihati bırakıp aşka dâir bir kitâb-ı haz açmıştır²¹⁴. Ay yüzlü sevgilinin “hatt-ı ruhsâr”ı gittikçe nümâyân olmuştur²¹⁵. Sevgilinin “vaşf-ı ḡaḡḡ-ı ‘ârız”ının dîvâna neşe vermemesi mümkün değildir²¹⁶.

Sevgilinin benleri, “ruhsâr”ına dâne gibi dökülmüş ve güzel bir eser ortaya çıkmıştır²¹⁷. Sevgilinin benleri, “ruhsâr”ı üzere karabiber tânesi gibidir²¹⁸. Sevgilinin “hâl-i ruhsâr”ı âşıka dâğ-ı derûn olmuştur²¹⁹. Âşık, fikrinden hep sevgilinin anber kokulu beni olduğu için “âteş-i ruhsâr”dan el çekmemektedir²²⁰.

Sevgili, “ruhsâr”ına siyâh zülfün şalup görüntüsünü akşâma uydurmuştur²²¹. Âşık, sevgilinin rüyunu seyretmeyi iştihakla beklemektedir; sevgili kâküllerini “ruhsâr”ı üzerine bulut gibi dökerek buna engel olmuştur²²². Sevgilinin mutarrâ kâkülü “ruhsâr”ı üzere sâye-dâr olmuştur²²³. Âşık, sevgilinin “kâkül-i ruhsâr”ını kuyruklu yıldız benzeterek teşbîhte hatâ yapmadığını düşünmektedir²²⁴. Sevgilinin zülf-i küfrü, “rûh”u gözlerden uzaklaştırmaktadır; bu hâliyele “rûh-ı yâr” geh nihân geh âşikârdır²²⁵. Âşık, sevgilinin kâkülünü “ârız-ı âl”i üstünden kaldırmayı dilemektedir²²⁶. Sevgiliden, bir lahza da olsa “izâr”ından zülf-i şebgûnunu kaldırması istenir²²⁷.

²⁰⁶ Bkz:G49/1.

²⁰⁷ Bkz:G49/2.

²⁰⁸ Bkz:G49/3.

²⁰⁹ Bkz:G49/4.

²¹⁰ Bkz:G49/5.

²¹¹ Bkz:G49/6.

²¹² Bkz:G49/7.

²¹³ Bkz:G86/2.

²¹⁴ Bkz:G159/3.

²¹⁵ Bkz:ThXI/1.

²¹⁶ Bkz:G155/6.

²¹⁷ Bkz:G94/3.

²¹⁸ Bkz:G199/3.

²¹⁹ Bkz:G207/6.

²²⁰ Bkz:G228/2.

²²¹ Bkz:G139/1.

²²² Bkz:G214/2.

²²³ Bkz:G263/5.

²²⁴ Bkz:G310/2.

²²⁵ Bkz:R39.

²²⁶ Bkz:G230/3.

²²⁷ Bkz:G192/4.

d. Gül ve Lâle İlgisiyle

Gül-i rânâ, kırmızı rengi sevgilinin “ruh”undan peydâ eylemiştir²²⁸. Sofu, aşk yüzünden ders ü mescidi unutmuştur; “lâle ruh” sevgilinin fikr ü hayâli sofuya dâg olmuştur²²⁹. Perîşân gönüllü âşık, sevgilinin “gül-i ruhsâr”ını görse hiç şüphesiz bülbül gibi nağme-sâz olurdu²³⁰. Sevgilinin “ârız-ı ruhsâr”ı gül goncasına karşı getirilirse bülbül-i nâlân ile cânâneler kıskanmaktadır²³¹. Âşık, gülşene girince “gül-ruhsâr” sevgili hâtırına gelmiştir²³². Sevgili, gönül erbâbını “gül-i ruhsâr”ına mecbûr etmiştir²³³. Âşıkın gönlü, “gül-‘izâr”ın fikriyle bağda gece gündüz bülbül-i şeydâ gibi nâlândır²³⁴.

e. Bâde İlgisiyle

Sevgilinin “ruhsâr”ını seyretmek âşıkı bâdesiz mest eylemiştir²³⁵. Âşık, bâde-i hamrâya benzeyen “ârız-ı rengin-i sâkî”yi hayâl ederek neşelenmektedir²³⁶.

Sevgili, bezmde iki câm içince “rûh”ları şişe gibi kızarmaktadır²³⁷.

f. Diğer İlgilerle

Âşık, gözünü doyurmak için “rûh-ı cânân”ı istemektedir²³⁸.

Aşağıdak, beyitte de “derd-i ruhsâr”ın keyfiyeti hakkında bilgi verilmektedir:

Civânlık ‘âleminde ol peri der-hâtır itmez mi

Ki şetm-i derd-i ruhsârı degildir dâ’im ü bâkî (G306/3)

²²⁸ Bkz:G135/3.

²²⁹ Bkz:G171/7.

²³⁰ Bkz:G216/3.

²³¹ Bkz:G253/4.

²³² Bkz:G288/1.

²³³ Bkz:G309/4.

²³⁴ Bkz:G213/2.

²³⁵ Bkz:G87/3.

²³⁶ Bkz:G63/8.

²³⁷ Bkz:R35.

²³⁸ Bkz:G23/1.

10. BEN (BEN, HÂL)

“Ben”, daha çok güzellik unsurlarından yanak ve saç ile zikredilir:

Sevgilinin “zülf”ü, “ben”i ve “ruh”u, güzellik mülkünün şâhı olan sevgiliye süs vermektedir; mücevherlerle süslü tâç gibidir²³⁹. “Zülf ü hâl ü rûh” ayrıca, “pür-ziyâ dūnbâl-aḥter”²⁴⁰, “cism-i muşavver”²⁴¹, “âşîka iksîr-i aḥmer”²⁴², “ehl-i ḥâle sihr-i dîger”²⁴³, “būlbūl-i ḳalbe gül-i tcr”²⁴⁴ ve “levḥa-i dilce muḥarrer”²⁴⁵ olarak da vasfedilmektedir.

a. Genel Olarak

Sevgilinin “hâl ü ebruvân”ı kudret kalemiyle nakş olunmuştur²⁴⁶. Hâce, tespih sanıp “hâl-i ‘anber-fâm-ı yâr”e el atmıştır²⁴⁷. Sevgilinin “hâl-i ruhsâr”ı, âşîka dâğ-ı derûn olmuştur²⁴⁸.

b.Şekil Bakımından

Sevgilinin “ben”leri dane gibi yüzüne dökülmüş, böylece güzel bir eser ortaya çıkmıştır²⁴⁹. Sevgilinin rûy-ı âli üzerindeki “nokta nokta ben”ler, hâme-i semmûrun yazarken mürekkep dökmesi gibidir²⁵⁰. Sevgilinin “ben”leri ruhsârı üzerinde dâne-i fūlül gibidir²⁵¹.

c. Koku Bakımından

Sevgili tılısmı “hâl-i ‘anber” ile nâme yazıp uydurmuştur²⁵². Sevgilinin “hâl-i ‘anber-bûy”ı âşîkım hep fikrindedir²⁵³. Sevgilinin “ben”leri kıt‘a-i kâfûr üzre anber-i sârâ gibidir²⁵⁴. Sevgiliden “‘anber ben”ini saklamaması istenir²⁵⁵. Sevgilinin “fūlül-i hâl”i âleme bûy-ı laṭif getirmektedir²⁵⁶. Kelime, “hâl-i ‘anber-bûy”²⁵⁷ şekliyle de geçer.

²³⁹ Bkz:G49/1.

²⁴⁰ Bkz:G49/2.

²⁴¹ Bkz:G49/3.

²⁴² Bkz:G49/4.

²⁴³ Bkz:G49/5.

²⁴⁴ Bkz:G49/6.

²⁴⁵ Bkz:G49/7.

²⁴⁶ Bkz:G84/4.

²⁴⁷ Bkz:G100/6.

²⁴⁸ Bkz:G207/6.

²⁴⁹ Bkz:G94/3.

²⁵⁰ Bkz:G96/2.

²⁵¹ Bkz:G199/3.

²⁵² Bkz:G139/3.

²⁵³ Bkz:G228/2.

²⁵⁴ Bkz:G309/2.

²⁵⁵ Bkz:R34.

²⁵⁶ Bkz:G176/1.

²⁵⁷ Bkz:G228/2.

11. HATT (AYVATÜYLERİ)

Kullanımların büyük çoğunluğu benin/benlerin üzerinde bulunduğu yanak veya yüz münâsebetiyledir.

“Hatt-ı ruhsâr-ı yâr”e hakikat nazarıyla bakılmalıdır²⁵⁸. Şâir, sevgili hakkında bir gazel yazmayı dilemektedir; bu durumda sevgilinin “vasf-ı hatt-ı ârız”ının divâna neşe vermemesi mümkün değildir²⁵⁹. Hâce, kürsüden sevgilinin “hatt-ı ruhsâr”ını görünce nasihati bırakıp aşka dâir bir haz kitâbı açmıştır²⁶⁰. “Hat”, o çâr-ebrûya yeni bir güzellik vermiştir²⁶¹. “Hat”, sevgilinin yüzüne tel tel gelip mushaf-ı hüsnünü müzeyyen eylemiştir²⁶². Sevgilinin “hatt-ı rûy”undaki zîbâyış başka hiçbir şeyde bulunmaz²⁶³. Ay yüzlü sevgilinin “hatt-ı ruhsâr”ı, gittikçe nümâyân olmuştur²⁶⁴. Yaratıcı, gül yanaklı sevgiliye “hatt”ı renk-i müşg-i nûkhet etmiştir²⁶⁵.

12. AĞIZ (FEM, DEHÂN/DEHEN)

Sevgilinin ağız, goncaya teşbîh edilmektedir. Bu ilginin sebebi goncanın açılmamış olmasına ve rengine bağlanabilir.

Sevgilinin “gonca-fem”inden andelib-i gülîstân mahzûz olmaktadır²⁶⁶. Sevgili, ansızın gül bahçesine azm eylemişken rakîb “gonca-fem” sevgiliye karşı çıkmıştır²⁶⁷. “Dehân-ı gönçe” şubh-ı hânde-veş sevgilinin memnûnu olmuştur²⁶⁸. Sevgilinin “gonca-dehen”i aşıkâ şaşkınlık vermektedir G22/4. Âşık, sevgili(si) gibi “gonca-dehen” yâr bulunmayacağını düşünmektedir G115/2.

Ağız, ayrıca “gül”e de teşbîh edilmektedir:

Gülîstân-ı cihâna bülbül-âsâ nâle eylerken

Neden oldu o gül-fem bu dil-i divâneye güstâh (G50/5)

²⁵⁸ Bkz:G86/2.

²⁵⁹ Bkz:G155/6.

²⁶⁰ Bkz:G159/3.

²⁶¹ Bkz:G257/4.

²⁶² Bkz:G258/6.

²⁶³ Bkz:ThVIII/3.

²⁶⁴ Bkz:ThXI/1.

²⁶⁵ Bkz:ThXXXI/5.

²⁶⁶ Bkz:G158/2.

²⁶⁷ Bkz:G258/3.

²⁶⁸ Bkz:ThXIX/4.

Şâirin nazm-ı ter-tarhına sebep, “hokka dehen”li sevgilidir²⁶⁹. Aşağıdaki beyitte ise sevgilinin aldaticılığına işaret edilmektedir. Sevgilinin “dehen”i âşıkı teselli ederken bakışları insanı öldürmektedir. Yani sevgilinin söyledikleri ile yaptığı birbirini tutmamaktadır:

Tesliyet-bahş-ı dil-i ‘âşık olurken deheniñ
Öldürür âdemi bir lahzada tiğ-i nigeñ (G198/2)

13. GABGAB

“Çene altı, çifte gerdan” anlamlarındadır.

Dîvânda yalnızca bir yerde, “sîm gabgab” şekliyle zikredilmektedir:

Nedir ol kuvve-i bâzû nedir ol gonce-dehen
Nedir ol sine-i simin nedir ol sib gabgab (G22/4)

14. DUDAK (LEB)

Sevgilinin lebi renk bakımından la‘le ve bâdeye benzemektedir. Şirindir ve şeker tadındadır.

a. La‘l İlgisiyle

Dudak en çok kıymetli taşlardan “la‘l”e benzetilmesi ile karşımıza çıkmaktadır.

Tûtî olan âşıkın sükkeri “la‘l-i leb-i cânân”dır²⁷⁰. Mecliste gül gibi bir “la‘l-i leb” sevgili peydâ olmuştur²⁷¹. Sevgilinin “leb”leri, derd-mend-i aşka âb-ı hayât olmuştur²⁷². Sevgilinin “la‘l-i leb”i, renkte sîmâ-yı şarâba benzemektedir²⁷³.

²⁶⁹ Bkz:G37/1.

²⁷⁰ Bkz:G4/3.

²⁷¹ Bkz:G13/1.

²⁷² Bkz:G21/8.

²⁷³ Bkz:G25/1.

“La‘l-i leb” sâkî, sâgar ile bâdeyi verirken bezmde yâkut-ı rümmândan bahsetmek abestir²⁷⁴. Sevgilinin lebleri diğeri bir çok misâlde de görüldüğü üzere “la‘l”e benzetilmektedir. Aşağıdaki misâlde sevgilinin bu benzerliğin farkına vardığında ortaya çıkacak netice tasavvur edilmektedir:

Görseñ ey meh leb-i cân-bağışını bir kere seniñ

Haşre dek eyler idiñ la‘l-i Bedehşânla bağış (G34/7)

Küstah sofu, “la‘l-i leb-i cânâne”ye âşinâ değilken mey-hâneye gelmiştir²⁷⁵. Sevgilinin “la‘l-i leb”i bir görüşte âşıkın aklını başından almıştır; bu hâliyle âb-ı hayâtın la‘l-i lebden leziz olması mümkün değildir²⁷⁶. Âşık, “bûs-ı la‘l-i leb-i cânân”ı emel eylemiş iken kerâmet gibi bir şey olur; bayrâm günü buna vesîle olur²⁷⁷. “Teşne-gân-ı la‘l-i leb”de iki türlü safâ vardır; biri gül yüzlü sâkî, diğeri de câm-ı mînâdir²⁷⁸. Artık hâcenin şarâbı içmemekte hatâsı yoktur; zîrâ “la‘l-i leb-i dildâr”a fetvâ bulmuştur²⁷⁹. Âşıkın gönlü, sevgilinin “la‘l-i leb”ini görmekle mutlu olmuştur²⁸⁰. Gönül, sevgilinin “hasret-i la‘l-i leb”iyle bî-karâr olmuştur²⁸¹. Âşık, “bûse-i la‘l-i leb”e, ney gibi âgâz etmeyi dilemektedir²⁸². Âşık, sevgilinin “la‘l-i leb”ini seyr edip lutfunu temennî etmektedir²⁸³.

b. Bâde Münâsebetiyle

“Dudak” ve bâde rabitası en çok “renk” üzerinedir.

İşret, “leb-i meygûn-ı yâr”i bûseye sebeptir²⁸⁴. Reng-i mey, “leb-i cânâne”yi îmâ eylemektedir²⁸⁵. Gönül, “lebleri mül” bir sâki-i hûb istemektedir²⁸⁶. Sevgilinin “leb-i meygûn”u nûş-ı câm-ı ‘işret etmiştir²⁸⁷.

²⁷⁴ Bkz:G33/6.

²⁷⁵ Bkz:G50/1.

²⁷⁶ Bkz:G61/6.

²⁷⁷ Bkz:G73/2.

²⁷⁸ Bkz:G79/6.

²⁷⁹ Bkz:G98/3.

²⁸⁰ Bkz:G102/2.

²⁸¹ Bkz:G210/1.

²⁸² Bkz:G230/2.

²⁸³ Bkz:G277/6.

²⁸⁴ Bkz:G58/3.

²⁸⁵ Bkz:G134/2.

²⁸⁶ Bkz:G209/3.

²⁸⁷ Bkz:ThXXXI/1.

c. Şîrînlîk ve Şeker İlgisiyle

Tûtî- dil, bayram bahşîşinden şekerden aldığı lezzeti almaktadır; zirâ tebrik sırasında “leb-i şîrîn-i yâr”i öpmektedir²⁸⁸. “Şîrîn-leb” nigâra âşık olmak, âşıkın qadr ü şânıdır²⁸⁹. “Lebi şîrîn” sevgili, âşıkın dil-nişînidir²⁹⁰.

Sevgilinin “leb-i sükker-feşân”ı üzere yüzlerce karınca toplanmıştır²⁹¹. Sevgilinin “leb-i sükker”i, gönül ehline bâdesiz neşe verir; onu târif etmek mümkün değildir²⁹².

d. Diğer İlgilerle

Aşk derdiyle hasta olanların devâsı, sevgilinin “leb”lerindedir:

Nice biñ dil-ğasteler senden devâ eyler niyâz

Lebleriñ ise seniñ redd-i cevâba nâz ider (G71/3)

Sevgilinin “leb”i, âşıklara bir reh-zen-i fitne olmuştur²⁹³.

15. BOY (KÂMET, KADD, BÂLÂ, ENDÂM)

a. Umûmî Olarak Boy

Sevgilinin boyu “mevzûn, dil-cû, dil-dâr, bâlâ, sehî ve nerm” gibi sıfatlarla nitelenebilmektedir.

Sevgilinin “kâmet-i mevzûn”una ‘uzv-ı kusûr etmek mümkün değildir²⁹⁴.

Âşık, sevgilinin “kâmet-i dil-cû”suna baktıkça bî-mecâl olmaktadır²⁹⁵. Sevgilideki “kâmet-i dil-cû” âşıkı şaşirtmektedir²⁹⁶. Âşıkı böyle perîşân eden, “kâd-i dil-cû”dur²⁹⁷.

²⁸⁸ Bkz:G59/3.

²⁸⁹ Bkz:G81/2.

²⁹⁰ Bkz:G218/6.

²⁹¹ Bkz:G96/1.

²⁹² Bkz:G176/4.

²⁹³ Bkz:G271/1.

²⁹⁴ Bkz:G53/3.

²⁹⁵ Bkz:G216/2.

²⁹⁶ Bkz:ThXIX/4.

²⁹⁷ Bkz:ThXXIV/1.

Âşık, gülşene girince gül-ruhsâr; serve bakınca da “kâmet-i dildâr” hatırına gelmiştir²⁹⁸.

Sevgilideki bu denli “kadd-i bâlâ”ya hizmete tâlip olmamak mümkün değildir²⁹⁹.

“Sehî-kad” sevgili ince beline kılıç kuşanırsa, hemen meclis-i meyi Cem gibi yağma eder³⁰⁰.

“Nerm-endâm” sevgili gittikçe Nerimân olmuştur³⁰¹.

b. Servi İlgisiyle

Sevgilinin boyu için en çok zikredilen müşebbehün-bihtir. Hatta çoğu zamân sevgilinin “boy”u zikredilmeden açık istiare yoluyla boy yerine kullanılır.

“Serv-kâmet” Yeni Köy dilberi, hep nâzik-terdir³⁰². “Serv-i kâmet” sevgiliye hakikat nazarıyla bakılmalıdır³⁰³. Nev-nihâl sevgilinin hangi bağın servi olduğu bilinmemektedir; “kâmet”i âşika meyl etmemekte, türâba naz etmektedir³⁰⁴.

Serv-i revân sevgiliden şimşâd gibi “arz-ı kâmet” eylemesi istenir³⁰⁵. Serv-i revân sevgilinin “kâmet”inden mahzûz olmaktadır³⁰⁶. Vâiz, “serv-i kâmet” sevgilinin zülf-i müşgînini bir kez görseydi hiç şüphesiz fetvâ-yı aşkı verirdi³⁰⁷. Âşık, “kâmet-i yâr”e benzer bir “serv-i bâlâ” görmemiştir³⁰⁸. Âşık, “serv-i kâmet” sevgiliye gençliğinde üftâde olmuştur³⁰⁹. İffet gülşenin yüzlerce serv-âşinâ kumrusu ve âşıkın gönlü sevgilinin “kâmet-i mevzûn”u ile kargaşaya düşmüştür³¹⁰. Âşık, yıllardır serv-i revân sevgilinin “kâmet”ini görmüştür³¹¹. Cihân durdukça “serv-i kad” sevgilinin bag-ı âlemde durması istenir; zîrâ sâyesinde âşıklar şevk ü tarab peydâ edecektir³¹². “Serv-i kad” perî, gece gündüz âşıkın hayâlınden çıkmamaktadır³¹³.

²⁹⁸ Bkz:G288/1.

²⁹⁹ Bkz:ThXIX/3.

³⁰⁰ Bkz:R35.

³⁰¹ Bkz:ThXI/2.

³⁰² Bkz:G22/2.

³⁰³ Bkz:G42/2.

³⁰⁴ Bkz:G71/4.

³⁰⁵ Bkz:G87/1.

³⁰⁶ Bkz:G158/4.

³⁰⁷ Bkz:G160/2.

³⁰⁸ Bkz:G232/1.

³⁰⁹ Bkz:G242/1.

³¹⁰ Bkz:ThXIX/3.

³¹¹ Bkz:ThXXVII/4.

³¹² Bkz:G13/2.

³¹³ Bkz:G84/3.

Âşık, servi boylu sevgili gibi çok meh-pâreler görmüştür:
 O şûh-ı serv-şad mânend çok meh-pâreler gördük
 Şihâb-âsâ göründi zâil âhir hüsn-i berrâkı (G306/5)

“Cû” ve “serv” bahçenin önemli unsurlarındandır. Aşağıdaki misâlde “serv-kad” sevgiliyi gören âşık gözyaşını akıtıp “cû” oluşturmaktadır:

.....
 Serv-şaddini görüp didelerim ol mâhûn
 Dil-i ğam-ğ`âr sirişkim ağıdup cû itdi (ThXXIV/2)
 Sevgili “serv-i bâlâ” gibi ayıptan vârestedir³¹⁴.

“Serv-endâm” sevgili bu gece bezm-i rindâna kadem basmıştır; sanki nev-rüz olup âlemi ferhunde-dem basmıştır³¹⁵.

c. Çenâr, Şimşâd İlgisiyle

Çınar ağacı, “kâmet-i yâr”e bin kere tevâfuk etse de şivesi olmadığından faydasızdır³¹⁶.

Sevgilinin “kad-i mevzûn”una şimşâdı şâ‘ir nisbet etmiştir³¹⁷. Serv-i revân sevgiliden şimşâd gibi “arz-ı kâmet” eylemesi istenir³¹⁸.

d. Kıyâmet, Elif ve Leylâ Müşebbehün-bihleri İlgisiyle

Âşık, başında o “kıyâmet kâmet” sevgilinin sevdâsı oldukça vücûdu mahv olmasına rağmen yine dayanır³¹⁹.

Kişi lâm-ı târifi bilmek ile ârif olmaz; bir kere “elif kâmet” sevgiliyi tahayyül etmek gerekmektedir³²⁰.

Fâzıl, “bâlâ” “kâmet-i Leylâ” hayâlinde iken kalb-i cünûnuna incilâyı der-i Monlâda bulmuştur³²¹.

³¹⁴ Bkz:G53/3.

³¹⁵ Bkz:G296/1.

³¹⁶ Bkz:G283/2.

³¹⁷ Bkz:ThXXXI/1.

³¹⁸ Bkz:G87/1.

³¹⁹ Bkz:G182/5.

³²⁰ Bkz:G176/3.

³²¹ Bkz:G289/7.

e. Sîm-endâm

Âşık, “sâkî-i sîm-endâm”dan ıstırâba düşmemesini ister; zîrâ neşelenmesi için onun peymâne getirmesine gerek yoktur, âşıkı neşelendiren sevgilinin aşkıdır³²².

Sâfi-dilân, “sîm-endâm” sevgiliye baktıkça mahzûz olur³²³.

Aşağıdaki beyitte hayatı anlamlı kılanlara atıfla “sâkî-i sîm-endâm”ın önemi belirtilmiştir:

Tende şîhhat dilde râhat elde fırsat olsa da

Bezm-i meyde câm yok sâkî-i sîm-endâm yok (G185/2)

Her ne pahasına olursa olsun “sâkî-i sîm-endâm”ın bezme devâmı istenir:

İtsün ol sâkî-i sîm-endâm tek bezme devâm

Ġam degil sâz ü şarab âmâde olsun olmasun (G241/5)

16. SÎNE- GERDÂN (SÎNE, GERDEN/GERDÂN)

Sîne daha çok “âşık”la alâkalı olarak zikredilmektedir. Orada dâğ vardır, sevgilinin bakışının okları veya kılıca benzeyen kaşları âşıkın sinesini yaralamıştır. Süzândır ve mecrûhtur âşıkın sinesi.

Sevgilinin sînesi ise “âfitâb, sîmîn, billûr” gibi parlak olma özelliğine sahip unsurlara teşbih edilmektedir.

Sevgili âfitâb-misâl “sîne”sini açsa mihr-i rahşân ona gıpta eder³²⁴. Sevgilinin “sîne-i sîmîn”i âşıkı şaşkınlık vermektedir³²⁵. Sevgili, sadef gibi “şâk-ı sîne” bezme gelmiştir³²⁶. Hava magmûmdur; sevgiliden “sîne”sini açıp bir âfitâb göstermesi istenir³²⁷. Âşık, sevgilinin “sîne”sini âyîne zannetmiştir³²⁸.

³²² Bkz:G109/4.

³²³ Bkz:G158/5.

³²⁴ Bkz:G20/3.

³²⁵ Bkz:G22/4.

³²⁶ Bkz:G23/3.

³²⁷ Bkz:G104/1.

³²⁸ Bkz:G216/2.

Ay yüzlü sevgili “sîne”sini açıp bezme teşrîf eylese âşık mehtâbda başka zîb ü fer kazanır³²⁹. Sevgilinin “gerden-i billûr”u, kâfûra benzemektedir³³⁰. Sevgilinin “gerden-i sâf”ı, âfâka safâ-bahş olmuştur³³¹. “Gerden-i yâr”a nazar kılan âşık mey-i nev-mîde ihtiyâç duymaz³³². Aşağıdaki misâlde âşıkların sevgilinin “hayâl-i gerden”iyle ne hâle geldiği güzel bir misâlde anlatılmıştır:

Hayâl-i gerden-i şâfînla ey meh mumlanup her şeb

Olup üftâdeler bezm-i maḥabbet içre leb-ber-leb

.....

(ThXI/3)

Lâle rûy sevgilinin cevri ü cefâsı, “gerden ü nâfe” hevâsındaki gönül ehlini vazgeçirmez³³³.

17. AYAK (PÂ/ PÂY, KADEM)

“Ayak” mefhûmunun kullanımlarından yalnızca ikisi “sevgili” ile alakalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kays’ın ma’şukası “pây”ine Belkıs gibi gelmiştir:

Geldi ma’şukası çün pâyine Belkıs gibi

Güyyâ şâhib-i evreng-i Süleymân idi Kays (G127/4)

Serv-endâm sevgili bu gece bezme “kadem bas”mıştır:

O serv-endâm bu şeb bezm-i rindâna kadem başdı

‘ Aceb nev-rûz oldı ‘ âlemi ferḥunde-dem başdı (G296/1)

Ayak, “hak-i pây” ilgisiyle yani “ayağının toprağı olmak”, “ayağının toprağına yüz sürmek” veya “ayağının toprağının öpmek” gibi ilgilerle daha çok pâdişâh ve dönemin önemli devlet adamları için yazılan târîh ve kasîdelerde zikredilmektedir³³⁴.

³²⁹ Bkz:G291/2.

³³⁰ Bkz:G96/1.

³³¹ Bkz:G135/2.

³³² Bkz:G247/2.

³³³ Bkz:ThXI/4.

³³⁴ Bkz:K4/15, K12/16, T8/18, T19/12,T38/9.

“Ayak” ayrıca Peygamber Efendimiz³³⁵ ve Mevlânâ Hazretleri³³⁶ ile alakalı kullanımların dışında, bir beyitte de nasihat muhtevâlı olarak kullanılmaktadır:

Kibâr-ı ‘aşrîñ aldanma cihânda güft-gûsıyla

Dehânîñ nâfile telviş itme pâ-y-bûsıyla (G267/1)

³³⁵ Bkz: ThII/2, ThII/5.

³³⁶ Bkz: G96/9, G296/7.

V. SEVGİLİ İLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR

“Sevgili” bölümünde, genel başlık altında sevgili ile alakalı 24 unsuru ve ilgileri de zikretmiştik¹. Bu kısımda daha önce ele alınmayan “büse” ve “reftâr” unsurlarını açıklamakla iktifâ edeceğiz.

1. BÜSE

Sevgilinin dudakları “mey” rengindedir ve bu âşıқта “büse” alma isteği uyandırmaktadır:

Leb-i meygûn-ı yâri büseye bâ' iş iken 'işret

Mey-i gül-fâm ider 'uşşâk-ı zârı mest ber-mu' tād (G58/3)

Zâhid, bir “büse” için sevgiliye yalvarmakta o da zâhitten dinini istemektedir; zâhidin o şûha dinini emniyet etmesi şaşılacak bir şeydir². Şeyh, sâkîden güzelliğinin zekatı olarak “büse” istemektedir³. Âşık, “büse-i la' l-i leb”e ney gibi âgâz etmeyi dilemektedir⁴. Sevgili, âşıkın ne hâlde olduğunu bilseydi, (acıyıp) bir “büse” verirdi⁵.

2. REFTÂR

Sevgilinin “tâbiş-i reftâr”ı göz kamaştırmaktadır:

Tâbiş-i reftârına bakdıkça dide kamaşur

Ol periden iktibâs-ı nûr eyler âfitâb (G21/4)

Sevgilin “nâz ile reftâr”ına doyumaz:

Doyulmaz nâz ile reftârına bir vechle yârîñ

Sezâdır Yaşı pâ-y-i taht iderse ol mehe hünkâr (G94/5)

¹ 1. Ülke, Şehir vb. Yerler İlgisiyle, 2. Özel İsimler İlgisiyle, 3. Kavimler İlgisiyle, 4. Ahret İlgisiyle, 5. Perî Müşebbehün-bihi Münâsebetiyle, 6. Dinî İlgilerle, 7. İbâdet ve Unsurları İlgisiyle, 8. Melek Müşebbehün-bihi İlgisiyle, 9. Kul Olmak İlgisiyle, 10. Sultân Olmak İlgisiyle, 11. Rezm ve Unsurları İlgisiyle, 12. Bezm ve Unsurları İlgisiyle, 13. Av İlgisiyle, 14. Musiki İlgisiyle, 15. Süslenme İlgisiyle, 16. Giyim-Kuşam İlgisiyle, 17. Yemek ve Yiyecekler İlgisiyle, 18. Bâzı Mekânlar İlgisiyle, 19. Tabâbet İlgisiyle, 20. Alışveriş İlgisiyle, 21. Söz ve Yazı İle ilgili Unsurlar Münâsebetiyle, 22. Sihir Unsuru İlgisiyle, 23. Bazı Resmi ve Gayr-i Resmi Vazifeler, Meslek ve Meşguliyetler İlgisiyle, 24. “İnsân” Unsuru İlgisiyle.

² Bkz:G98/4.

³ Bkz:G152/2.

⁴ Bkz:G230/2.

⁵ Bkz:G254/5.

VI. SEVEN, ÂŞIK

Bu konuda belirtilmesi gereken önemli bir hususla “âşık” mefhûmunu incelemeye girişmek uygun olacaktır. “Âşık” sadece tasvîr veya târif edilen bir kişi değil çoğu zaman 1. şahıs ifâdesiyle şâirin ta kendisidir. Bu vesileyle ayırımın çok belirgin olduğu yerlerde “şâir” ifâdesini de kullandık. Fâzıl Paşa, bu imkândan hareketle kendini övmek için de bir zemin buluyor. Fakat unutulmamalıdır ki kendini öven şâirden daha fâzla “âşık”tır.

Âşıkın Dîvândaki yeri büyüktür. Kullanımların büyük çoğunluğu ise “sevgili” ile ilişkisindeki “cevr” edicilik üzerinedir. Her ne kadar sevgilinin cevr ü cefâsıyla çilekeş olsa da “magmûm” olmaz âşık. Âşık, sevgilinin cevr ü cefâsına, cevr ü cefâsıyla inleyip âh u efgân etmeye o kadar alışmıştır ki, zevk u safâ ona daha lezzetli gelmez. Âşık, sevgilin cevrini “âdet” edinmiştir. Feryâdı büyüktür âşıkın; çok acı çekmektedir Ne olursa olsun âşıkın dermânı vardır, makâmı yücedir. Sevgiliden ayrı olmak âşıkın bağırmı yaralarken vuslatının yanan gönle sevinç vermemesi mümkün değildir.

Sevgili, âşıkının ne çektiğini, ne kadar acı çektiğini bilse idi; dayanamayıp ona bir bûse verirdi. Sevgili, bir türlü âşıkı iltifât etmez; cevr ü cefâyı âdet etmiştir. Âşık gönlü, yücedir.

Âşık, bülbüle; sevgili de güle teşbîh edilir. Âşık, sevgilisi için; düştüğü derde çâre umarak her “deve dikenini”nden medet ummayı yakışsız sayar. Âşıklığın gururu da vardır.

Âşık, riyâdan uzaktır; bu yüzden zâhit ile hiç mi hiç ülfet etmez. Âşık ile mâşuk arasına agyâr girer. Ancak âşık “âgyâr”ın samîmi olamayacağını söyler; zîrâ bülbül varken güle diken uygun düşmez. Hâlet-i aşkın ne olduğunu bilmeyen zâhit, bezme geldiği zamân âşıkın keyfi kaçmaktadır:

Âşık, gönlü cûş u hurûşa gelen bir deryâ gibidir, orada ne fırtınalar kopar. Tüm sıkıntılara rağmen mutludur âşık, zîrâ sevgiliye âşık olmak onun kadr ü şânıdır.

Âşık ne kadar sarhoş olursa olsun onun için meyın rengi dâimâ sevgilinin dudağıdır. Sevgili bir an için âşıkın aklından çıkmaz. Âşık, Mecnûn gibidir.

Tüm âşıklar, sevgilinin cemâline hasrettir Sevgilinin kırmızı yanaklarının hayâli âşıkları ateş-perest etmiştir.

Öte taraftan, esas olan aşk “İlâhî” olandır.

Âşık, tamamen sevgiliye teslîm olmuştur; o ne isterse yapmaya hazırdır:

‘Âşıkım yârim ne teklîf itse bâr olmaz baña

Bülbül-i âzâr-ı gül mânend-i hâr olmaz baña(G4/1)

Her ne kadar sevgilinin cevri ü cefâsıyla çilekeş olsa da “magmûm” olmaz âşık:

Çilekeş olsa da ‘âşık yine mağmûm olmaz
El verir ehl-i dile kuvvet-i bâzû-yı vefâ (G15/4)

Âşık sevgilinin cevri ü cefâsına, cevri ü cefâsıyla inleyip âh u efgân etmeye o kadar alışmıştır ki, zevk u safâ ona daha lezzetli gelmez:

Ehline ‘aşk-ı maḥabbet başka bir lezzet virir
‘Âşıka zevk u şafâdan âh u efgândır lezîz (G61/3)

Âşık, sevgilin cevri ü cefâsına “âdet” edinmiştir:
Cevri ü yâr ‘âşık-ı bî-çâreye ‘âdet gibidir
Âhire luḫ u kerem itme mürüvvet gibidir (G73/1)

Feryâdı büyüktür âşıkın; çok acı çekmektedir:
‘Âşık-ı sevdâlarıñ feryâdı dünyâyı tutar
Kaḫresi çeşmânınıñ bu heft-deryâyı tutar (G103/1)

Ne olursa olsun âşıkın dermânı vardır, makâmı yücedir:
Ġubâr-ı râh-ı merdân ol cihânda kalma ‘irfânsız
Vücûdı ‘âşıkıñ kalmaz iki ‘âlemde dermânsız (G106/1)

Sevgiliden ayrı olmak âşıkın bağırı yaralarken vuslatının yanan gönle sevinç vermemesi mümkün değildir:

Çille-i hecri olurken ‘âşıka dâğ-ı derûn
Vuşlatı âyâ dil-i sûzâna virmez mi neşât (G155/5)

Sevgili, âşıkının ne çektiğini, ne kadar acı çektiğini bilse idi; dayanamayıp ona bir bûse verirdi.

Hâl-i ‘âşık nidügin bilse idi ‘âlemde
Baña bir bûse virir idi o sîmîn beden (G254/5)

Sevgili, bir türlü âşıkta iltifât etmez; cevri ü cefâyı âdet etmiştir:
 Ne dürlü minnet itse aña ‘âşık iltifât itmez
 Cefâ vü cevri ‘âdet eylemiş bir nev-civândır bu (G254/5)

Âşık gönlü, yücedir:
 Dil-i ‘âşıkdır iqlîm-i cihânîñ şâh-ı Cem-câhı
 Muraşsa‘ tâc-ı zerdîr kûbbe-i minâ-yı istiğnâ (G6/2)

Âşık, bülbüle; sevgili de güle teşbîh edilir. Âşık, sevgilisi için; düştüğü derde çâre umarak her “deve dikenî”nden medet ummayı yakışsız sayar. Âşıklığın gururu da vardır:

Bir güle ‘âşık olup bülbül gibi bu bâğda
 İtmek istimdâd her hâr-ı muğaylândan ‘abeş (G33/4)

Âşık, riyâdan uzaktır; bu yüzden zâhit ile hiç mi hiç ülfet etmez:
 ‘Âşıkân yok riyâ zevk ü şafâdır her işi
 Anuñ için zâhid ile itmez ülfet hiç hiç (G39/5)

Âşık ile mâşuk arasına agyâr girer. Âncak âşık “âgyâr”ın samîmi olamayacağını söyler; zîrâ bülbül varken güle diken uygun düşmez:

Saña ‘âşık bu gülistânda agyâr olmaz
 Güle bülbül var iken hâr sezâ-vâr olmaz (G110/1)

Hâlet-i aşkın ne olduğunu bilmeyen zâhit bezme geldiği zamân: aşkın keyfi kaçmaktadır:

Keyf gelmez ‘âşıka zâhid gelürse meclise
 Hâlet-i ‘aşkı nedir bilmez o bed-hûy-ı neşât (G157/4)

Âşık, gönlü cûş u hurûşa gelen bir deryâ gibidir, orada ne fırtınalar kopar:

Dil-i ‘âşık gelür cûş u hurûşa şanki deryâdır
 Seyâhat eyleyen baħr-i elemde fûlk-i sevdâdır (G77/1)

Tüm sıkıntılara rağmen mutludur âşık, zîrâ sevgiliye âşık olmak onun kadr ü şânıdır:

Nola Ferhâd-veş ‘ aşk ile çeksem tîşe-i âhı
O şîrîn-leb-nigâra ‘ âşık olmak kadr ü şânımdır (G81/2)

Âşık ne kadar sarhoş olursa olsun onun için meyin rengi dâimâ sevgilinin dudağıdır. Sevgili bir an için âşıkın aklından çıkmaz:

Reng-i mey kim leb-i cânâneyi eyler îmâ
Fikri şaşmaz ne kadar olsa da ‘ âşık serhûş (G134/2)

Âşık, Mecnûn gibidir:

Melâmet-kâr olup Mecnûn gibi nâlendedir ‘ âşık
Pey-â-pey vuşlat-ı yâri ‘ aceb gûyendedir ‘ âşık (G181/1)

Tüm âşıklar, sevgilinin cemâline hasrettir:

‘ Âşıkân hasretkeş-i nûr-ı cemâliñdir bütün
Oldı hep âzâdsız kûl ehl-i îmânlar saña (G269/2)

Sevgilinin kırmızı yanaklarının hayâli âşıkları ateş-perest etmiştir:

Cihâna gelmemişdir öyle kâfir-mâ-cerâ maḥbûb
Ḥayâl-i ‘ ârizi ‘ âşıkları âteş-perest itdi (G307/2)

Öte taraftan, esas olan aşk “İlâhî” olandır:

Bâb-ı Ḥaḫdan ğayrıyı görmez gözi ‘ âşıklarıñ
Mâl için itmezler ehl-i kâra ‘ arz-ı ihtiyâc (G38/5)

Genel bir bakış kazandıracağını düşündüğümüz bu girişin ardından “âşık” unsurunu diğer tüm maddelerde yapmaya çalıştığımız gibi “ilgiler”i esas alarak tasnife çalışalım.

1. Ülke, Şehir vb. Yerler İlgisiyle

“Kâf” bir beyitte âşık için kullanılmıştır:

Ķâf-ı ‘anĶâ-yı muĶibb-i Ķalb-i ‘âşıĶdır hemân

‘Âleme hep andan eyler feyż-i Ķayrâna şürü‘ (G166/4)

2. Özel İsimler İlgisiyle

a. Hz. Hasan- Hüseyin

Hz. Hasan ile Hz.Hüseyin “nûr-ı ayn-ı âşıkân” olarak vasfedilmektedir:

Nûr-ı ‘ayn-ı ‘âşıkân oldu Ķasan ile Ķüseyn

Ķubb-ı Âli bilmen şâdıĶ ‘abîd olmaz ebed (G56/2)

b. Hülâgû Han

Sevgili; Hülâgû gibi sürekli emirler vermekte, yasaklar koymaktadır¹, âşıkları katletmek hevesiyle Hülâgû gibi bir Acem kılıcı kuşanmıştır².

c. Yezîd

Yezit, “âşıkların mâtemi” olarak kabûl edilen günün müsebbibidir³. Âşıklar aslâ onun lanetlenmiş yolunda yürümez (onu takip etmezler)⁴.

d. Cem

Cem’in kadehi âşıklara cism ü cân olmaz, olsa olsa muhabbet kadehi onları teskîn eder⁵. O peri yüzlü sevgili, âşıkları ondan mahrum etmektedir⁶. Bir beyitte de bu makamın sâhibi âşık gönlü sayılmaktadır:

Dil-i ‘âşıĶdır iĶlîm-i cihânîñ şâh-ı Cem-câhı

Muraşşa‘ tâc-ı zerdîr Ķubbe-i mînâ-yı istiĶnâ (G6/2)

¹ Bkz:G13/5.

² (Hülâgû Han, İnan’da hüküm sürmüş İlhanlılar devletini kurmuştur.) Bkz: G141/2.

³ MhI/6

⁴ Bkz:G56/3.

⁵ Bkz:G292/3.

⁶ Bkz:G308/1.

Âşıklar şâhının nedîmidir:

Şâh-ı ‘aşkı câm-ı Cem dâ’im nedîmidir benim

Sâki-i şahbâ heme yâr-ı kadîmidir benim

.....

(R44)

e. Kahramân

Âşık, Kahraman’dan daha zayıf değildir. (rakiple savaş söz konusu ise)

.....

Baňa kemdir diyen kimdir cihânîñ Kahramânından (ThXIV/4)

f. Ferhâd u Şîrin

“Şîrin” ve “tîşe” (külünk) gibi hikâyeyi çağrıştıran unsurlarla kullanılır:

Nola Ferhâd-ves ‘aşk ile çeksem tîşe-i âhı

O şîrîn-leb nigâra ‘âşık olmak kadar ü şânımdır (G81/2)

Diğer bir beyitte de meşhur âşıklardan biri olarak ismi Mecnûn ile birlikte anılır:

.....

Tefâhür ile ‘âşık kendin atmış nâr-ı sûzâna

Dimiş bak Kays u Ferhâdîñ mezârı var benim yoğdur (ThVII/4)

g. Leylâ ile Mecnûn

En temel anlamıyla Mecnûn, Dîvan’da âşığa benzetilmek ilgisiyle anılmaktadır. Sevgilinin yüzüne bakan âşık Mecnûn oluverir⁷. Âşığı “kayd-ı belâ”ya düşüren de sevgilidir:

Düşürdün ‘âşığı kayd-ı belâyâ Kays-ves âhîr

Yine bir fitne peydâ eylediñ zülfüñ nifâkıyla (G273/4)

⁷ Bkz:G3/5.

Âşık, “Leylâ ile Mecnûn” kıssasını okuması söylenir:

Oğu bir kerre Mecnûn ile Leylâ kıssasını ‘âşık

Temellük eylemekse maqşadıñ şahrâ-yı ‘irfânı (G302/2)

Gerçek âşıktan Mecnûn gibi davranması istenir⁸. Diğer bazı beyitlerde de yine âşığın kendisine benzetilmesi⁹; meşhur âşıklardan sayılmak¹⁰ gibi ilgilerle anılmaktadır Mecnûn.

Ayrıca, ilginç bir kullanımla Hâtem olan âşık Mecnûn’a dönmüş tasvir edilir:

.....

Seniñ biñ cânla Hâtem kuluñ Mecnûnuñ olmuşdur (ThXIX/5)

3. Kavimler İlgisiyle

Âşık için belâ olan sevgilinin beni fülful-i Hindû olarak vasfedilmektedir.

Nedir bu kâmet-i dil-cû ne sende bu hilâl ebrû

Belâdır ‘âşıka ruyuñdaki ol fülful-i Hindû

.....

(ThXIX/4)

4. Âhret İlgisiyle

Sevgilinin boyu kıyâmete benzetilmektedir:

Başında ol kıyâmet kâmetiñ sevdâsı oldukça

Vücûdı mağv olur ammâ yine pâyendedir ‘âşık (G182/5)

Âşık için meyhane köşesi cennettir¹¹. Âşıkların sinesi cenneti kıskandıracak kadar güzeldir¹². Güzel sevmek; sevgiliye gönül vermek kendini ateşe atmak gibidir:

⁸ Bkz:G104/3.

⁹ Bkz:G181/1, ThXIX/5.

¹⁰ Bkz:ThVII/4, ThXXX/2.

¹¹ Bkz:G90/1.

¹² Bkz:ThX/1.

Mübâhât eylemiş pür-sûz-ı ‘aşk olmakda pervâne
 Bilür kim âteş-i Nemrûd dönmişdi gülistâna
 Cihâna geldi gitdi hâşılı çok böyle dîvâne
 Tefâhür ile ‘âşık kendin atmış nâr-ı sûzâna
 Dimiş bak Kays u Ferhâdîñ mezârı var benim yoğdur (ThVII/4)

Def, pervâsız âşıklar gibi “ruh” sâhibidir.
 Gûyiyâ zî-rûğdur ‘uşşâk-ı bî-pervâ gibi
 Görse bir meh-pâre eyler kendini biñ pâre def (G175/5)

5. Dinî İlgilerle

Sevgilinin saçının kıvrımları âşğın îmânına zarar verir¹³, tüm isyanlarına rağmen âşğın îmânı dürüsttür¹⁴, sonuçta tüm kasıt âşğın dîni ile îmânının talan edilmesi yönündedir:

‘Âşıkîñ dîn ile îmânın idersin târâc
 Vâr iken sende bu tâli‘ ile bu istidrâc
 (ThXXV/3)

Âşğın başka yollara sapmasına gerek olmaz, hidâyet nûrunun parlaklığı âşğa yol göstermek için yeterlidir¹⁵, âşğın hidâyete ulaşmasına vesîle meyhânedeydir¹⁶:

.....
 Şem‘-i sûzân-ı hâkîkatle hidâyet eyleyüp
 Bu makâmı gösteren mey-hânedeydir baña (ThXVIII/2)

¹³ Bkz: TXXIII/5.

¹⁴ Bkz: Kt52/2.

¹⁵ Bkz: Kt42/1

¹⁶ Meyhâne/Meygede tasavvufta “Kulun aşk ve şevkle Rabb’ine münâcât mahalli” (sf.246) ve ney, “mürşid-i kâmil”(sf. 274) olarak geçer. (Tasavvuf Terimleri Sözlüğü) O halde şâir kendisini hidâyete ulaştırarak kişi olarak tüm manzûmelerinin son kısmında doğrudan veya dolaylı olarak mutlaka andığı Hz. Mevlânâ’yı işaret ediyor, demek yanlış olmaz kanaatindeyiz.

Zâhidin îmânı olsa âşığın hal ve hareketlerini kinamaz; hoş karşılar:

‘Âşığa ta‘n eylemez îmânı olsa zâhidiñ
Meclis-i ‘aşka girer iz‘ânı olsa zâhidiñ (G195/1)

Kâfir; merhametsiz oluşu ve âşığa acı çektirmesi başta olmak üzere birçok yönden sevgiliye benzer.

Ol büt-i kâfir-nijâdiñ hânçer-i ebrûları
Zahm-dâr eyler dem-â-dem ‘âşık-ı gam-perveri (G311/1)

Kâfir yaratılışlı sevgili âşığa gaddarlık etmekte¹⁷; âşığın yazdığı efsaneye kulak asmamakta¹⁸; âşığın canına kast etmekte hatta, sadece âşığın değil herkesin canına kastetmektedir¹⁹.

Âşık sevgilinin cemâlini seyretmek için münkirlerle savaşmıştır.²⁰ Âşağıdaki beyitte ise âşık ile münkir arasındaki fark yeterince iyi izah edilmiştir kanaatindeyiz:

İhtilâf-ı münkir ü ‘âşık maḥabbetden değil
Pûtede nâcâr erzîz zerle eyler irtibât (G156/2)

Sevgilinin yanağının hayâli âşıkları ateş-perest etmiştir.
Cihâna gelmemişdir öyle kâfir-mâ-cerâ maḥbûb
Ḥayâl-i ‘ârızî ‘âşıkları âteş-perest itdi (G307/2)

6. İbâdet ve Unsurları İlgisiyle

Peygamber Efendimiz’e âşık olanlar, onun ayağının toprağına secde eyler, Peygamber Efendimiz bütün ümmetlere kible-nümâdır:

.....

Saña ‘âşık olanlar secde eyler ḥâk-i pâyiñde
Cemî‘-i ümmete kıble-nümâsın Yâ Resûl-aflâh (ThII/2)

¹⁷ Bkz:G138/3.

¹⁸ Bkz:G308/4.

¹⁹ Bkz:ThXIV/1.

²⁰ Bkz:ThXXIX/3.

Âşık için gece gündüz teveccüh kapısı açıktır; o nereye baksa mihrap ve kible görür²¹. Âşık nereye baksa orada kible görür, çünkü ona teveccüh kapısı gece gündüz açıktır²². Âşıka kendini “kible-gâh-ı Hakk” a salması söylenir²³.

Sevgilinin köyü ihrâma benzetilir. Nasıl ki hacda, ihramdan çıkmak için/ çıkmadan önce kurbân kesilirse; sevgilinin mekânından çıkmak, ondan vazgeçmek için de âşığın canını fedâ etmesi gerekir.

.....

Tecerrüdse murâdın kûy-ı cânânda fedâ kıl cân

Çıkmaz câme-i ihrâmdan sa‘y itme kurbânsız (ThXVII/3)

Sevgilinin “sihr-i helâl²⁴-i perçem”i “tılsımlı bir fitne” olarak tanımlanmaktadır, bütün âşıkları zencîr-i sevdâya bağlamıştır:

Bağladı zencîr-i sevdâya bütün ‘âşıkları

Bir muâlsam fitnedir sihr-i helâl-i perçemiñ (G201/4)

Sevgilinin gözleri cellattır; onun yolunda ölen âşıklar ise şehit sayılmaktadır. Bu ilgiyle sevgilinin “mestâne” bakışları şehitlerin kanına susamış olarak tasvir edilir²⁵.

7. İctimâî Tabakalanma İlgisiyle

a. Kulluk

Âşık, Hakk’a tapar, “silsile-i bezm-i maḥabbet”de esirdir²⁶. Âşık, sevgilinin kulu; kölesidir²⁷. Âşık, sevgilinin bendesidir²⁸. Âşık bir şehin (sevgili) bendesidir²⁹.

²¹ Bkz: G163/2.

²² Bkz:G163/2.

²³ Bkz:Kt47/2.

²⁴ “Sihr-i helâl”, helal olan büyü anlamına gelir. (Ayrıca bir edebî sanatın da adıdır) Beyitte tüm âşıklar sevdâ zencirine bağlı olarak tasvir olunmaktadır. Âşıkları esir eden sevgilinin güzellik unsurlarından kâkûldür, o da etkileyiciliğiyle tılsımlı ve sonuçlarıyla fitne çıkarıcı sayılmaktadır. Âşık için sevgiliye esir olmak, ondan eziyet görmek bizatihi hoşlanılan bir şey olduğu için sihir “helâl” addedilmiş olsa gerektir.

²⁵ Bkz:ThXXIII/2.

²⁶ Bkz:G60/3.

²⁷ Bkz:ThXIII/1, ThXIII/2, ThXIII/3, ThXIII/4, ThXIII/5.

²⁸ Bkz:G182/4.

²⁹ Bkz:ThXXV/5.

Âşık sevgilinin kuludur, Mecnûnudur³⁰.

Sevgili, “nigâh-ı iltifât”ı bendegâna ‘âdet itmişdir³¹. Bendesini susmuş görünce belki insâfa gelir³². Sevgiliden “zekât-ı hüsn”ünü âşığa vermesi istenir³³. Sevgili bendesini mahzûn etmektedir³⁴. Gam, tasa âşığı bendelikten döndürmez³⁵. Lutuf sâhibi sevgiliye âşıklar ‘abîd olmuştur³⁶.

b. Sultânlık

Mevlânâ, Şâh-ı Rûmdur ve âşıklar sultânıdır³⁷. Âşık, bazen derviş-i uryândır bazen de sultân-ı devrân³⁸. Âşık gönlü, Cem gibidir³⁹.

8. Rezm ve Unsurları İlgisiyle

Âşıkın agyâr ile “ceng ü cedel”i vardır⁴⁰. Âşıkları, isterse sevgili için “ceng ü cedel” edebilmektedir:

Tehî döndürmesün ‘uşşâkına gâhîce luţf itsün

Ser-i kûyında isterse o meh ceng ü cidâl olsun (G250/4)

Bu gece, sevgilinin şarâb-ı la‘li âşığın aklını yağma etmiştir⁴¹. Âşık sevgiliyi görünce varını yoğunu yağmaya vemiştir:

Görünce hüsnini yağmaya virdim şabr u sâ mânı

O şûh-ı nâzenîniñ ‘âşık-ı şeydâsıdır gönlüm (G234/6)

³⁰ Bkz:ThXIX/5.

³¹ Bkz:G92/1.

³² Bkz:G138/5.

³³ Bkz:G277/4.

³⁴ Bkz:ThXIX/3.

³⁵ Bkz:ThXX/5.

³⁶ Bkz:ThXXXII/4.

³⁷ Bkz:G274/6.

³⁸ Bkz:G221/1.

³⁹ Bkz:G2/6.

⁴⁰ Bkz:G226/3.

⁴¹ Bkz:G130/3.

Âşık, kâfir rakîbin İslâm'ın kılıcından kurtulmasını istemez⁴². Sevgili, âşığın üzerine zehr ile imâl olmuş tigi çekmiştir⁴³. Âşık, rakîbin üzerine hançer çekse bile rakip hazer etmemektedir⁴⁴. Âşığın sînesi "hançer-i hasret"le yer yer yaralanmıştır⁴⁵.

9. Bezm ve Unsurları İlgisiyle

a. Bezm

Âşık gece gündüz bezm-i dil-ârâyı tahayyül etmektedir⁴⁶. Âşık hasb-ı hâli olması dolayısıyla sevgiliye "Bu gece bezme gel." demektedir⁴⁷. Âşık, sevgilinin bir dem de olsa bezm-i rindâna gelmesini istemektedir⁴⁸. Âşığı, bezmdeki eczâ-yı şarâb ihyâ eyler⁴⁹. Âşıktan şem^c-i bezm-i ehl-i 'aşka pervâne olması istenmektedir⁵⁰. Âşık-ı şeydâ ebediyen bezm-i gamda mest olmaz⁵¹. Âşıklar ser-mest-i mey-i bezm-i elesttir⁵²; "silsile-i bezm-i maḥabbetde" esîrdirler⁵³. Âşık, bezme dâhil olmasının sevgilinin fermânına bağlı olmasından yakınmaktadır⁵⁴. Yâr ile "hem-bezm" olmak âşıka 'izz ü şereftir⁵⁵. Âşıklar, "bezm-i 'aşk"ı ney ü demle şu'lelendirmiştir⁵⁶. "Bezm-i gam"da 'âşık-ı derd-âşinâ eksik değildir⁵⁷. Âşık "bezm"de bir bî-nevâdir⁵⁸. Âşık, sevgilinin kâkülünü ârız-ı âli üstünden kaldırıp mâha karşı o şehi bezme ser-efrâz etmek istemektedir⁵⁹. Âşık "şem^c-i bezm-i nâz"a müptelâdır⁶⁰. Âşık ne olursa olsun sevgilinin "bezm"e devâmını istemektedir⁶¹. Âşık gönlü, o yârin iştiyâkıyla feryâd eder; pervâne "şem^c-i bezmin" iftirâkıyla yanar⁶².

⁴² Bkz:G9/3.

⁴³ Bkz:G222/3.

⁴⁴ Bkz:ThXIV/5.

⁴⁵ Bkz:ThXXVIII/2.

⁴⁶ Bkz:G8/1.

⁴⁷ Bkz:G11/1.

⁴⁸ Bkz:G20/1.

⁴⁹ Bkz:G25/4.

⁵⁰ Bkz:G31/2.

⁵¹ Bkz:G57/1.

⁵² Bkz:G60/1.

⁵³ Bkz:G60/3.

⁵⁴ Bkz:G84/2.

⁵⁵ Bkz:G173/1.

⁵⁶ Bkz:G181/5.

⁵⁷ Bkz:G204/1.

⁵⁸ Bkz:G227/3.

⁵⁹ Bkz:G230/3.

⁶⁰ Bkz:G239/5.

⁶¹ Bkz:G241/5.

⁶² Bkz:G273/1.

O ay yüzlü sevgili sinesini açıp “bezm”e teşrîf etse, âşıklar mehtâpta başka zîb ü fer kesb eder⁶³. Âşık, sevgili ile agyârı “hem-bezm-i şarâb” görse bağı kebâba döner⁶⁴. Âşığın dil ü cânı “bezm-i maḥabbet”te pervâne gibi yanmaktadır⁶⁵. Âşık, sevgiliden “bezme geldikçe rakîbin çirkin yüzünden sakınmasını” istemektedir⁶⁶. Âşık, sevgilinin agyârı “bezm-i pîr-i mey”den kaçırmasını istemektedir⁶⁷. Zâhidin “bezm”e gelip sıklet vermesi istenmemektedir, zira bezm cây-ı âşıkândır⁶⁸. Sâkî, “bezm”de ceylân gibi devrân etmese ‘âşık-ı şûride mest olmaz⁶⁹. Âşık, zâhit ile “bezm-i câm-ı Cem”de hem-dem olamaz⁷⁰. Âşık, sabâdan “bezm-i cânân”a melâl-i hasretini tefsîr etmesini ister⁷¹. Âşık sevgiliden “ehl-i bezm”e merhamet etmesini ister⁷². Âşık işrete mecbûr eyleyen derd, tasa değildir⁷³.

b. İşret

Âşıkın dil-i mahmûru “ahbâb u işret”ten beri olmuştur; âşık, muhibb-i sâdik u sâkî-i hoş-güftâra muhtaçtır⁷⁴.

c. Mey-hâne, Harâbât

Âşıktan “der-i mey-hâne”ye girmesi ve pîr-i meyle ünsiyet etmesi istenir⁷⁵. “Kûşe-i mey-hâne” âşığın sığınağıdır⁷⁶. Âşk ehlinin gönlü “mey-perestân-ı gam”ın mey-hânesidir⁷⁷. Âşık hâlini sevgiliye arz etmekten çekinmemektedir; zirâ “o nergis-çeşm-i ser-keş bir zamân mey-hâneden çıkmaz⁷⁸.” Âşık, pîr-i meyle birleşip “mey-hâne”yi mekân tutmuştur⁷⁹.

⁶³ Bkz:G291/2.

⁶⁴ Bkz:ThXX/4.

⁶⁵ Bkz:ThXXXII/2.

⁶⁶ Bkz:G11/5.

⁶⁷ Bkz:G104/5.

⁶⁸ Bkz:G254/1.

⁶⁹ Bkz:Kt50/2.

⁷⁰ Bkz:Kt76/1.

⁷¹ Bkz:R27.

⁷² Bkz:R32.

⁷³ Bkz:G77/3.

⁷⁴ Bkz:G118/2.

⁷⁵ Bkz:G29/4.

⁷⁶ Bkz:G90/1.

⁷⁷ Bkz:G108/3.

⁷⁸ Bkz:G122/4.

⁷⁹ Bkz:G125/2.

Sevgiliye “Agyâr ile ülfet etme.” diyen âşık “meclis-i bâdede, mey-hânedede temkîn olmaz.” cevâbını alır⁸⁰. Âşık bu makamı gösteren “mey-hânedede ney”dir⁸¹. Mestler vecdini mey-hânedede etmektedir⁸². ‘Âşıkâ câ-yı qarâr mey-hânedir⁸³. Vâizin “mey-hâne”den uzaklaştırılmasının sebebi âşıklar değildir; sebep, oraya girmek için “pîr-i mugan”dan ruhsatının olmamasıdır⁸⁴. Âşık, meyhâne kapısını görünce “pîr-i hârâbât”tan el almalıdır⁸⁵.

Âşık, bâde-i aşkı rûz-ı ezel nûş eylemiştir, onun için bu “harâbât”ta mesttir⁸⁶. “Harâbât ehli” olmak, âşıkların hâl ü şânındandır⁸⁷. Âşık, bu âlemde “harâbâtî”ler içre pür-şafâdır⁸⁸. Âşığı mest ü “harâbât” eyleyen câm-ı ezel şahn-ı Ayaşûfiyyeyi şûfiye menzil kılmıştır⁸⁹.

d. Şarâb, Mey, Bâde

Âşık, bu şeb meclis-i cânânda “nuql-i şarâb” etmiştir⁹⁰. “Nergis-i zibâ-yı şarâb” âşığı ser-mest etmiştir⁹¹. “Minâ-yı şarâb” âşığa keyfiyet-i diğer vermektedir⁹². Âşığın aklını başından alan “kaatre-i deryâ-yı şarâb”dır⁹³. Âşık için, “şarâb-ı ergavân” içmek medâr-ı intibâhtır⁹⁴. Sâkinin “şarâb-ı la’l”i âşıkın ‘aqlımı yağma etmiştir⁹⁵. Âşık meslek-i ‘aşk-ı Hudâda “şarâb-ı vahdet”i içmesi önerilir⁹⁶. Âşık, sevgili ile agyârı “hem-bezm-i şarâb” görse bağı kebâba döner⁹⁷.

⁸⁰ Bkz:G249/2.

⁸¹ Bkz:ThXVIII/2.

⁸² Bkz:ThXXIV/4.

⁸³ Bkz:R41.

⁸⁴ Bkz:G100/5.

⁸⁵ Bkz:G42/1.

⁸⁶ Bkz:G60/2.

⁸⁷ Bkz:G76/5.

⁸⁸ Bkz:ThVII/2.

⁸⁹ Bkz:ThXXIX/3.

⁹⁰ Bkz:G19/5.

⁹¹ Bkz:G25/2.

⁹² Bkz:G25/3.

⁹³ Bkz:G25/5.

⁹⁴ Bkz:G90/1.

⁹⁵ Bkz:G130/3.

⁹⁶ Bkz:G305/1.

⁹⁷ Bkz:ThXX/4.

Âşık, “maḥmûr-ı mey-i ye’s ü fütûr” olmuştur⁹⁸. Âşık, mey yerine sirişki nûş eylemektedir⁹⁹. Âşıkın “mey” talebini sâkî geri çevirmiştir¹⁰⁰. Sevgiliden (dudağı dolayısıyla) “mey-ḥ’âr” olan âşığa bir iksîr-i ḥayât vermesi istenir¹⁰¹. Âşık, bir damla “mey” için sevgiliden ayagını (sanat yapılarak gerçek anlamı yanında “kadeh” anlamı da kastediliyor) istemiştir¹⁰². Âşığa “kulḫul-i minâ-yı şahbâ” nâle-i neydir¹⁰³. ‘Âşık-ı bî-çâre dâ’im “mey ile mül” arar¹⁰⁴. Âşık, sevgiliyi kendisi gibi bir âfetin la‘lini emerken görmüştür; sevgiliyi böyle “mey-ḥ’âr” bilmemektedir¹⁰⁵.

Sevgilinin ruhsârını seyretmek, âşığı “bâde”siz mest eyler¹⁰⁶. Âşık, “bâde-i ḥamrâ”yı ḥâfız gibi nûş eylemek istemektedir¹⁰⁷. Âşık, başında “ayâğ-ı bâde”yi kırsa dahi sâkî-i mekkârdan elini çekmez¹⁰⁸. O peri yüzlü sevgili, ‘âşık-ı mestâneyi “bâde”den maḥrûm etmiştir¹⁰⁹. Âşıkların kıyâmete kadar aşk “bâde”sinden kurtuluşu yoktur¹¹⁰. Âşık için mâye-i kibrît-i aḥmer “cür‘a-i mey”dir¹¹¹.

e. Sahbâ, Kadeh, Ayâğ, Câm, Peymâne

Ḳalb-i ‘âşık, sevgilinin bûy-ı zülfinden şenlenirken “sâkî vü şahbâ”dan daha büyük sevinç duymaması mümkün değildir¹¹². Âşık ile dilberde mihr-i vefâ kalmamıştır; “sâğar ile şahbâ”da neşe bulunması nasıl mümkün olur?¹¹³ “Sâkî-i şahbâ” olmasa âşıklar neylerdi?¹¹⁴ Sâkî, âşıkı “sahbâ” ile sır-âb eyleser bu keremi pek büyük bir ihsân sayılacaktır¹¹⁵. Zâhide, âşıkların “ser-mest-i mey-i bezm-i elest” oldukları söylenmektedir¹¹⁶. Zâhid, “sahbâ”yı âşıklara yasak etmiştir; ancak araktan bahis yoktur. Bari onun verilmesi istenir¹¹⁷.

⁹⁸ Bkz:G2/3.

⁹⁹ Bkz:G138/1.

¹⁰⁰ Bkz:G257/2.

¹⁰¹ Bkz:G277/6.

¹⁰² Bkz:G300/2.

¹⁰³ Bkz:ThXVIII/1.

¹⁰⁴ Bkz:ThXXII/3.

¹⁰⁵ Bkz:ThXVII/4.

¹⁰⁶ Bkz:G87/3.

¹⁰⁷ Bkz:G89/3.

¹⁰⁸ Bkz:G228/3.

¹⁰⁹ Bkz:G308/1.

¹¹⁰ Bkz:ThX/5.

¹¹¹ Bkz:ThXVIII/1.

¹¹² Bkz:G156/6.

¹¹³ Bkz:G264/3.

¹¹⁴ Bkz:G270/4.

¹¹⁵ Bkz:R26.

¹¹⁶ Bkz:G60/1.

¹¹⁷ Bkz:G171/1.

Kadeh, her bezmi mihr ü meh gibi ışıklandırmaktadır; âşık-ı pervâneniñ cânı gibidir¹¹⁸.

Ayâğ-ı ‘âşıkân, dürr ü cevherle müzeyyen olarak tasvîr edilmektedir¹¹⁹. Ayâğ-ı ‘âşıkân, efser-i Cemşid’e teşbîh edilmektedir¹²⁰. “Ayag”ını kıran zâhidin âşıklar meclisine kavga için geldiği düşünülmemektedir¹²¹. Âşıkın cünûn-ı aşkının böylesine artmasına sebep, sâkinin ona arz ettiği “sâgar-ı ser-şâr”dır¹²². Sevgiliden “sâgar-ı nâzik”i ser-şâr ederek sâdik âşıklarına ihsân kılması istenmektedir¹²³.

Âşıkta “câm-ı ser-şâr-ı lezîz”in verilmesi himmet cihetindedir¹²⁴. Âşık, sevgili ona “câm-ı Cem”i sundukça sevgilinin rûyuna bakmaktadır¹²⁵. Câm-ı Cem, mehtâpta âşıkta cânân u hem-dem olursa sâhil-i deryâ başka bir şevk verir¹²⁶. “Câm-ı Cem-i güm-şüde”niñ devrinde ‘âşık-ı miñnet-zedeniñ şevki gelmektedir¹²⁷.

Âşık gönlü, “hakikat sırrınıñ peymânesi”dir¹²⁸. Âşık, sevgilinin aşkıyla neşelenmektedir; gönlü “peymâne” istemez¹²⁹. Âşıkın, “bir piyâle mey” için gerdûna minneti yoktur¹³⁰.

f. Şem‘, Şeb-çerâğ

“Şem‘-i maħabbet” ‘âşıkıñ gönlünde hiç sönmeden yanar¹³¹. Âşık, ay yüzlü sevgilinin “şem‘-i ruhsâr”ını hayâl edip kalpte aşkın şarâbını şu‘le-dâr etmek istemektedir¹³². Âşık, sevgilinin “şem‘-i ruħ-ı zîbâ”sını hayâl edince Tûr-ı kalbinde nûr-ı Cemâl tecellî eylemiştir¹³³.

¹¹⁸ Bkz:G46/5.

¹¹⁹ Bkz:ThX/1.

¹²⁰ Bkz:ThX/4.

¹²¹ Bkz:G189/5.

¹²² Bkz:G24/6.

¹²³ Bkz:G224/1.

¹²⁴ Bkz:G65/2.

¹²⁵ Bkz:G94/4.

¹²⁶ Bkz:G291/1.

¹²⁷ Bkz:ThXX/2.

¹²⁸ Bkz:G108/5.

¹²⁹ Bkz:G109/4.

¹³⁰ Bkz:G227/3.

¹³¹ Bkz:G181/2.

¹³² Bkz:G188/2.

¹³³ Bkz:G216/1.

“Şem‘-i ‘aşk”, kalbi ol rütbe aydınlatmıştır ki âşık çarh-ı gerdûnun mihrine aslâ minnet etmez¹³⁴. Âşıkın gönlünden çıkan elem dumanına sebep “şem‘-i âlem-ârâ” değildir; sebep yarden ayrı olmanın verdiği üzüntüdür¹³⁵. Âşıkın “şem‘-i vücûdî” sûziş-i ‘aşk-ı Hudâ ile yanar¹³⁶.

“Şeb-çerâğ-ı sırr-ı Hâk” âşıkın ‘ayne‘l- yakînidir¹³⁷. “Çerâğ-ı ‘âşıkân”, gerden-i minâ-yı şahbâdır¹³⁸.

g. Ser-hûş; Ser-mest, Mest

Meyin rengi her zamân sevgilinin dudağını îmâ eyler; bu fikir âşık ne kadar sarhoş olursa olsun değişmez¹³⁹. Âşık, sevgiliden ayrı olmanın verdiği üzüntüyle âlemi sarhoş dolaşmaktadır¹⁴⁰. Sevgili ser-hûştur, ne olduğunu bilmediği hâlde âşıkları katletmeye özenmiştir¹⁴¹.

Sâkînin iksîri, âşıkın gönlünü “ser-mest” edememiştir; gönül sevgiliyi vafsetmek için mâil-i efsânedir¹⁴². Âşıktan, “meclis-i mestâne”de hakikat gözüyle servi boylu sevgiliye bakması istenir¹⁴³. Âşıkı, (sevgili) bir bakışta “ser-mest-i lâ-ya‘ kıl” eylemiştir¹⁴⁴.

Âşık gibi “mest-i nevâ-sâz” bulunmaz¹⁴⁵. Âşık, peri yüzlü sevgiliye bakıp “mestâne” olmuştur¹⁴⁶. Âşık, “na‘ ra-i mestâne be-‘ aşk-ı cânân”urmaktadır¹⁴⁷. Sevgilinin nergis-i çeşmi, âşıkı “mest” etmiştir¹⁴⁸. Dünyânın gözünden düşse de âşıkın o “çeşm-i mest”e alâkası vardır¹⁴⁹. O sâkî, âşıkânı meclis-i vuşlatda “mest” etmiştir¹⁵⁰. Sevgilinin “nigâh-ı çeşm-i mest”i günde biñ ‘âşık helâk eyler¹⁵¹. Âşık-ı dâná, ne denli “mest-i bî-şu‘ûr” olsa da sevgilinin kûyunun yolunu fark eder¹⁵².

¹³⁴ Bkz:G224/3.

¹³⁵ Bkz:G273/2.

¹³⁶ Bkz:G298/5.

¹³⁷ Bkz:G218/2.

¹³⁸ Bkz:ThX/2.

¹³⁹ Bkz:G134/2.

¹⁴⁰ Bkz:G138/1.

¹⁴¹ Bkz:G141/2.

¹⁴² Bkz:G233/3.

¹⁴³ Bkz:G42/2.

¹⁴⁴ Bkz:G61/6.

¹⁴⁵ Bkz:G115/3.

¹⁴⁶ Bkz:G119/1.

¹⁴⁷ Bkz:G124/2.

¹⁴⁸ Bkz:G137/4.

¹⁴⁹ Bkz:G242/2.

¹⁵⁰ Bkz:G307/1.

¹⁵¹ Bkz:ThIX/3.

¹⁵² Bkz:Kt64/1.

10. Av İlgisiyle

O peri yüzlü sevgili, âşıklarına avcı gibi (nazarıyla) bakmaktadır¹⁵³.

11. Musikî İlgisiyle

Âşık, şekl-i dildârı hayâl-i kalbe nakş edince çalgıcının sînesindeki hâli “kemân” söyler¹⁵⁴. Zâhid, âşıkların meclisine aşk isteğiyle girse “mutrib-i mahfil” gibi beste vücûda getirirdi¹⁵⁵. Mutrib-i gam bütün âşıkları “hüseynî”ye çıkarmıştır¹⁵⁶.

Âşıklar sevgili sâyesinde “şevk ü tarab” peydâ etmektedir¹⁵⁷. Âşık gibi “mest-i nevâ-sâz” bulunmaz¹⁵⁸. Âşıklar “hem-dem-i nây ü nevâ”dır¹⁵⁹. Âşıklar meclisinde, sâz u “nevâ” eksik degildir¹⁶⁰. Fâzıl der-i hünkârda semâ’ eyler iken âşıklar “nevâ-yı ney” erince ‘âlem-i hayrette kalırlar¹⁶¹. Âşık, bu âlemde faqr-âşinâ bir bî-nevâdir¹⁶².

Âşık-ı şûrîde-dil; sevgilinin gül-i ruhsârını görse, şüphesiz, bülbül gibi “nağme-sâz” olurdu¹⁶³.

Sevgili “bûselik makâmında” suskun, nefesi bağlanmış olarak tasvîr edilirlen aynı zamânda “bûse” de kast edilerek sevgili ile âşık arasındaki “mesâfe” ve dolayısıyla sevgilinin tegâfûl özelliği vurgulanmıştır:

‘ Aceb Fârâbdan mı mûsikîyi eyledi taşşîl

Mağâm-ı bûselikte ‘âşıka dem-bestedir ol şûh (G53/6)

Def, güyâ pervâsız âşıklar gibi zî-rûhtur; bir meh-pâre görse, kendini bin pâre eyler¹⁶⁴.

¹⁵³ Bkz:G137/1.

¹⁵⁴ Bkz:G91/4.

¹⁵⁵ Bkz:G164/7.

¹⁵⁶ Bkz:G289/4.

¹⁵⁷ Bkz:G13/2.

¹⁵⁸ Bkz:G115/3.

¹⁵⁹ Bkz:G124/2.

¹⁶⁰ Bkz:G204/3.

¹⁶¹ Bkz:G298/7.

¹⁶² Bkz:ThVII/2.

¹⁶³ Bkz:G216/3.

¹⁶⁴ Bkz:G175/5.

Ney”, her dem âşıkı isyânkârlıktan uzaklaştırır; onun için Yaraticının adıyla “âh-ı Mevlânâ” çeker¹⁶⁵. Âşık için mûris-i ‘aşk u maḥabbet “nâle-i ney”dir¹⁶⁶. Âşıkın, “ney” gibi âh u enîn-i ‘aşkı bitmez¹⁶⁷. “Nevâ-yı ney” erince âşıklar âlem-i hayrette kalır¹⁶⁸. Âşık için kullul-i minâ-yı şahbâ, “nâle-i ney”dir¹⁶⁹. Âşıkta bu maḥâmı gösteren mey-ḥânede “ney”dir¹⁷⁰.

12. Birtakım Kıymet Ögeleri ve Bazı Sûs Unsurları İlgisiyle

Âşık için yâri olmadıkça “servet”in bir anlamı yoktur¹⁷¹.

Âşıklar, “mâl” için kâr ehline ihtiyâç arz etmezler¹⁷². “Mâl”dan en fazla zarar gören âşıktır¹⁷³.

Âşık, aşkın sırrını gönül potasında “zer-i saf” etmiştir; ona bu âlemde bakır ve kalay ile kâr olmaz¹⁷⁴. Mûnkir ve âşığın karışması, bir araya gelmesi muhabbetten değildir; potada erzizin zerle irtibât eylememesi imkânsızdır¹⁷⁵. Âşıkın kalbi “ḥâliş zer” gibidir¹⁷⁶. Saf olan altın ateşe konya ebediyen tozlanmaz (değerinden hiçbir şey kaybetmez); âşıkın kalbinin aynası asla lekelenmez. (Âşıkın kalbi zer-i hâlis gibidir.)¹⁷⁷

Âşık, haşre-dek “şeb-çerâğ-âsâ” sûzân olursa buna şaşılmamalıdır; zîrâ hüsn ü aşk gönülde pervâne gibi devrân eder¹⁷⁸. Âşık, dâimâ tecellî-zâr-ı ‘aşkıñ maḥzarıdır; “şeb-çerâğ-ı sırr-ı Haḫ” onun ‘ayne’l-yakîn¹⁷⁹ idir¹⁸⁰.

¹⁶⁵ Bkz:G1/4.

¹⁶⁶ Bkz:G5/1.

¹⁶⁷ Bkz:G164/4.

¹⁶⁸ Bkz:G298/7.

¹⁶⁹ Bkz:ThXVIII/1.

¹⁷⁰ Bkz:Th XVIII/2.

¹⁷¹ Bkz:R30.

¹⁷² Bkz:G38/5.

¹⁷³ Bkz:ThXXXIII/2.

¹⁷⁴ Bkz:G4/5.

¹⁷⁵ Bkz:G156/2.

¹⁷⁶ Bkz:Kt52/2.

¹⁷⁷ Bkz:R47.

¹⁷⁸ Bkz:G179/3.

¹⁷⁹ “Gözle ve görerek hâsil olan yakîn. İlme’l-yakîn, aynel-yakîn ve hakke’l-yakîn adı verilen üç yakîn mertebesinde ikincisi. Kalbin, müşâhade yoluyla hakiki vahdeti görmesi.” Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, sf.58.

¹⁸⁰ Bkz:G218/2.

Vâsıl-ı kân-ı şabâh, “cevher-i ‘ilm-i ledünnî” değil, âşık-ı sâfi-dilândır¹⁸¹. “Halka-i tevhîd”, âşık gönlünde gizli bir “güher”dir¹⁸². Âşıkın cismi “cevher-i tevhîd”e sadef gibidir¹⁸³. Âşık-ı âlüfte-meşreb, “kân-ı dürr ü cevher-i ‘irfân” olmuşken dili feyz-i nîsân istemez¹⁸⁴. Ayâğ-ı ‘âşıkân, “dürr ü cevher”le müzeyyendir¹⁸⁵. Yazılanlar, “hâme-i gevher-nuţuk”un eserleridir¹⁸⁶. Âşık, “şevk-i la‘l-i yâr” ile mestâna dönmüştür¹⁸⁷. Âşık, aşkın sırrını gönül potasında “zer-i saf” etmiştir; ona bu âlemde bakır ve kalay ile kâr olmaz¹⁸⁸.

“Şâne” olan âşıkın dileği kâkül-i cânâneyi cây etmektir¹⁸⁹. Âşık, zülf-i yâre bî-tekellüf “şâne” olmuşlardandır¹⁹⁰. “Âyîne” dahi ‘âşık u hayrân olmuşken âşık gönlünün sevgilinin bakışından mahzûz olmaması mümkün değildir¹⁹¹. ‘Âşıkın kalbi, “âyîne-i bî-jeng ü keder”dir¹⁹². Eşyâyı aksettirmek yalnız “âyîne”ye mahsûstur; güzellik ve çirkinlik insânın tabiatında müncelîdir¹⁹³. Âşıkın “hayâl âyînesi”nde ma‘şûk musavverdir¹⁹⁴. Âşık, sevgilinin açılan sînesini “âyîne” zannetmiştir¹⁹⁵. Sevgili “âyîne”de kendi yüzünü görünce âşıkından yüz çevirmiştir¹⁹⁶. Âşık kalbine “mir’at-ı dîdâr-ı lezîz”in aks eylemesini istemektedir¹⁹⁷. Âşıkın “mir’at-ı kalb”i ebediyen lekelenmez¹⁹⁸. Sevgilinin “hâl-i ‘anber-bûy”ı âşıkın hep fikrindedir¹⁹⁹.

13. Giyim- Kuşam İlgisiyle

Sevgilinin saçlarının kokusunu hayâl etmek, hasret-keş âşık için “câme-i câh”ı giyinmekten iki kat daha neşe vericidir²⁰⁰. Âşık, yakasını yırtınca rahat bulmasa buna şaşılmamalıdır; zîrâ “câme-i bî-câk” aşk erbâbının tenine zindândır²⁰¹.

¹⁸¹ Bkz:G43/5.

¹⁸² Bkz:G54/7.

¹⁸³ Bkz:G108/4.

¹⁸⁴ Bkz:G126/6.

¹⁸⁵ Bkz:ThX/1.

¹⁸⁶ Bkz:ThXII/5.

¹⁸⁷ Bkz:G239/6.

¹⁸⁸ Bkz:G4/5.

¹⁸⁹ Bkz:G61/5.

¹⁹⁰ Bkz:G119/6.

¹⁹¹ Bkz:G16/2.

¹⁹² Bkz:G134/4.

¹⁹³ Bkz:G144/5.

¹⁹⁴ Bkz:G158/5.

¹⁹⁵ Bkz:G216/2.

¹⁹⁶ Bkz:G240/1.

¹⁹⁷ Bkz:G65/5.

¹⁹⁸ Bkz:R47.

¹⁹⁹ Bkz:G228/2.

²⁰⁰ Bkz:G79/3.

²⁰¹ Bkz:ThXXIII/3.

Âşık, sevgiliye “arz-ı kumâş-ı iştîyâk”ta hiç kusur etmez²⁰². Âşık, sevgiliye Sakız ili “dîbâ”yı lâyük görmektedir²⁰³. “Hırka”, bir beyitte de “âşık” ile alakalı olarak zikredilmektedir:

Temellük eylemez erbâb-ı dil cânândan gayrı

Emel yok başka dilde hırka-i peşmîneye ‘âşık (Kt80/1)

Semâ‘a meyli olan kişi “tennûre”yi giyip âşıklar ile devrâna girmelidir²⁰⁴. Âşıklar ism-i Celâl ile iştigâl idince “tennûre”yi per ü bâl eyleyip devrederler²⁰⁵. Âşık, başına “efser-i âgâh-ı Mevlânâ” konmuş iken muraşşa “tâc u taht-ı şehriyârî”yi ne yapsın? (muraşşa “tâc u taht-ı şehriyârî” hiçbir işine yaramaz)²⁰⁶ Ayâg-ı ‘âşıkân “efser-i Cemşîd”e benzetilmektedir²⁰⁷. Âşık için, gittikçe girîbân “dâmen” ve “dâmen” girîbân olmuştur²⁰⁸.

14. Yemek ve Yiyecekler İlgisiyle

Âşık, seviliyi ağyar ile hem-bezm-i şarâb görse bağı “kebâb”a döner²⁰⁹. Ay yüzlü sevgilinin “şeker-âb” sözleri âşıkın cânına işlemiştir²¹⁰. Sevgilinin rûyundaki “fûlül-i Hindû” âşıka belâdır:

Nedir bu kâmet-i dil-cû ne sende bu hilâl ebrû

Belâdır ‘âşıka ruyuñdaki ol fûlül-i Hindû

(ThXIX/4)

Âşık, mehtâbın zevkini sevgilinin cemâlini seyrederek geçirmiştir; o ay yüzlü sevgili (de) bezme bir “bâde-i engûr” taksîm eylemiştir²¹¹.

²⁰² Bkz:G181/4.

²⁰³ Bkz:ThVIII/1.

²⁰⁴ Bkz:G270/9.

²⁰⁵ Bkz:MhII/5.

²⁰⁶ Bkz:G1/2.

²⁰⁷ Bkz:ThX/4.

²⁰⁸ Bkz:ThXI/4.

²⁰⁹ Bkz:ThXX/4.

²¹⁰ Bkz:G19/3.

²¹¹ Bkz:G96/6.

15. Bâzı Mekânlar İlgisiyle

Şâir, kendini “âşıkların dergâhı içre post ferş etmiş” olarak vasfetmektedir²¹². Âşıkın “hân-kâh-ı ‘aşk”ta evrâdı ism-i Hûdur²¹³. Gönlü “tekye”de devrâna müştâk olduğundan beri âşık, aşk mumuna müptelâ bir pervâne olmuştur²¹⁴. Âşık, murğ-ı lâhûttur; ona bir “mekân” olmaz²¹⁵.

Câna yakın encümen-i ehl-i sühan bulursa, âşık için gurbet ile “cây-ı vatan” bir gibidir²¹⁶. “Vatan sevgisi” bir rubâide de âşık için mevzubahis edilmiştir:

.....
Vatan hıbbıyla kim ‘âşık geçer gurbetde biñ âhı
Hazer itmez seyâhatden diler tığ üsti tığ olsun (R42)

Âşık için “doğduğu yer” bile zindandır:

Baňa zindân oldı maskat-ı re’sim daği sensiz
Ferâmûş eylemek mümkün mi bezm-i devletiñ cânâ (G8/4)

Âşık gönlü, “iqlîm-i cihân”ın şâh-ı Cem-câhıdır²¹⁷. Âşık gönlü, “hâne-i kalb”²¹⁸, “hâne-i dil”²¹⁹ dir. Âşık, “hâne” mey-hâne gezüp cerr ü seâlet edemez²²⁰. Âşık için “deşt-i vahdet” lânedden yeğdir²²¹. Âşık, taraf taraf “şahrâ-be-şahrâ” âlemi devreyler²²². Çâresiz âşıkların gözleri, bir kerre eger gözleri “sahrâ-yı neşât”ı görse hiç şüphesiz şevke gelir²²³. Bir nigâr-ı çâr-eburû, âşıkı cin gibi çarpmıştır; çâresizce (âşıkın) hâtırına “seyr-i şahrâ-yı cihân” gelmiştir²²⁴. Âşık, sahrâlara düşmüştür:

Âteş-i ‘ârız-ı ‘aşkıñla dil-i zâr seniñ
Atdı şahrâlara kendin gezer elân nâlân (G244/4)

²¹² Bkz:K17/21.

²¹³ Bkz:G107/1.

²¹⁴ Bkz:G125/3.

²¹⁵ Bkz:ThXVI/1.

²¹⁶ Bkz:G245/1.

²¹⁷ Bkz:G2/6.

²¹⁸ Bkz:G109/2, G145/1, G164/8, G179/1.

²¹⁹ Bkz:G166/7.

²²⁰ Bkz:G225/1.

²²¹ Bkz:G109/1.

²²² Bkz:G112/4.

²²³ Bkz:G153/2.

²²⁴ Bkz:G288/4.

“Otâg-ı âşıkân”, gülşen içre kurulmuştur²²⁵. Âşık, sevgiliye hitâben “Ey şeh-i nâz, gönül şehri yeteri kadar harap oldu, “hısn-ı âmâl”i bugün sa‘d ile bünyâd edelim.”²²⁶ Yanında sevgilisi bulunmayan âşık için doğduğu yer “zindân” olmuştur²²⁷. Âşık, kendini sevgiliye “ser-mâye-i irâd-ı dükân” olarak sunmaktadır²²⁸. Âşık, sevgili “tıfl-ı mektep”ken bakışından sakınmaktadır; şimdi o siyâh gözlünün kan dökücülüğünü kim bilir²²⁹. Âşık, ümitsizce mektup beklemektedir:

Posta-ğâne yolına muntazırım şubh u mesâ

Baňa gelmez gelür agyâre dem-â-dem kâğız (G62/4)

16. Tabâbet İlgisiyle

Âşık için “tabîb-i bî-emân”ın verdiği, içine zehir katılmış macundur hep²³⁰. Âşık “tabîb-i hâzık”a hasret kalmıştır²³¹. Âşık, aşk derdine müptelâdır; gönlü bir tabip istemektedir²³². Âşık, dermânını bilmeyip “nabz-ı tabîbî” yoklamaktadır²³³.

Binlerce gönlü hasta/âşık, sevgiliden devâ istemektedir²³⁴. Âşık, sevgiliden lutf ve ihsanıyla kendisine “tîmâr-ı lezîz” vermesini ister²³⁵. Âşık, tâbîbe hasret-keş ve tîmâra muhtaçtır²³⁶. Sevgilinin dudakları, dertli âşıklara “âb-ı hayat” gibidir²³⁷. Sevgili bir beyitte “derd-i nâz” olarak nitelendirilmektedir²³⁸. Derd-i fûrkat” âşık için gittikçe artmaktadır²³⁹. Âşık, gönüldeki derdini sevgiliye gizlice arz etmiştir²⁴⁰. Âşık, aşk derdine müptelâdır; gönül bir tabip istemektedir²⁴¹. Âşık “derd-i gam”ın yanından gitmesine şükretmektedir²⁴².

²²⁵ Bkz: ThX/1.

²²⁶ Bkz: G220/4.

²²⁷ Bkz: G8/4.

²²⁸ Bkz: ThXII/2.

²²⁹ Bkz: G105/4.

²³⁰ Bkz: G26/2.

²³¹ Bkz: G118/1.

²³² Bkz: G209/1.

²³³ Bkz: ThXVIII/3.

²³⁴ Bkz: G71/3.

²³⁵ Bkz: G65/6.

²³⁶ Bkz: G118/1.

²³⁷ Bkz: G21/8.

²³⁸ Bkz: G29/1.

²³⁹ Bkz: G131/7.

²⁴⁰ Bkz: G189/2.

²⁴¹ Bkz: G209/1.

²⁴² Bkz: G210/5.

Sevgili, âşığa bir nebze “derd-i dil”i söyletmemektedir²⁴³. Gam bezminde “âşık-ı derd-âşinâ” eksik değildir²⁴⁴. Âşık gönlü âşiyân u dâne derdinden berfidir²⁴⁵. Âşığın derdi sevdiği kişidir²⁴⁶. Âşık “derd-i ser”ini kimseye söyleyememektedir²⁴⁷. Sevgili Mecnun olmuş ve inleyen âşığın hâlini bilmese buna şaşılmamalıdır²⁴⁸. Âşığın gördüğü “derd ü mihnet”in sebebi agyârdır²⁴⁹. Âşık, derdine dermânı agyârdan ümit etmez²⁵⁰. Âşığın gurbette çektiği “derd ü gam”ı kimseler bilmez²⁵¹. Şeb-i yeldâda âşığın illeti ortaya çıkmıştır²⁵². Âşığın ‘illeti “aşk-ı sârî”dir²⁵³. Âşık için şeb-i yeldâda her devâ yok olmuş gibidir²⁵⁴. Âşıkın vücûdu iki âlemde dermânsız kalmaz²⁵⁵.

17. Alış-veriş İlgisiyle

Âşık, kendisi gibi âşığın aranıp bulunamayacağı konusunda iddialıdır:

.....

İhtirâz eyleme sen çarşuda pâzâra da çık

Ara sor saña izin işte cihân işte kuluñ (ThXIII/3)

Âşığın gönlü, aşk pazarında bir pula değmezken bedelsiz (çok kıymetli) bir sevgiliye düşmüştür²⁵⁶. Âşık, sevgili için kendini “sermâye-i irâd-ı dükân” saymaktadır²⁵⁷. Âşık, sevgili için gözyaşı sermâyesini hayli telef etmiştir²⁵⁸.

²⁴³ Bkz: G214/4.

²⁴⁴ Bkz: G204/1.

²⁴⁵ Bkz: G219/2.

²⁴⁶ Bkz: G277/1.

²⁴⁷ Bkz: ThXIII/4.

²⁴⁸ Bkz: ThXXXII/5.

²⁴⁹ Bkz: G24/1.

²⁵⁰ Bkz: ThXVI/4.

²⁵¹ Bkz: G287/4.

²⁵² Bkz: G26/2.

²⁵³ Bkz: ThVII/3.

²⁵⁴ Bkz: G26/2.

²⁵⁵ Bkz: G106/1.

²⁵⁶ Bkz: G117/4.

²⁵⁷ Bkz: ThXIII/2.

²⁵⁸ Bkz: ThXXXIII/2.

18. Söz ve Yazı İle İlgili Unsurlar Münâsebetiyle

Sevgili, rakîplerden “söz” ederek âşıka ağırlık vermiştir²⁵⁹. Âşık, sevgiliden işittiği “bir iki söz”e bitmektedir²⁶⁰. Âşık, sevgilisi için başını ve canını fedâ etmektedir; onun bu “kavl”ine yalan diyen olursa âşık kendini hazır göstermektedir²⁶¹. Rakip, sevgiliyi bezm-i âhibbâdan uzaklaştırmıştır; bu yüzden âşıkânla “güft-gû” etmez²⁶². Âşık, sâdık dostlara ve “sâkî-i hoş-güftâr”a muhtâctır²⁶³. Âşık-ı rüsvâ-yı ‘aşk, Kays gibi sû-be-sû Leylâyı “güft-gû” eylemektedir²⁶⁴. Yâr ile “güftâr”a ruhsatı olmasına rağmen âşıkın onu görünce dili tutulmaktadır²⁶⁵. Âşık kalbinde gam olmayacağı lafı, bir “lafz-ı mu‘ammâ”dır²⁶⁶. Sevgiliye âşık olanlardan “lafz-ı el-amân” gelmemesi mümkün değildir²⁶⁷. Cana yakın “encümen-i ehl-i sühan” bulursa âşık için gurbet ile vatan bir olur²⁶⁸.

Vâiz, bir kez o servi boylu sevgilinin zülf-i müşkînin göreydi âşıka dedikodusuz (hiçbir şey söylemeden) “fetvâ-yı aşk”ı verirdi²⁶⁹. Âşıkın sevgiliye “nüsha-i kübrâ” gibi bir arz-ı hâli vardır²⁷⁰. Âşık, sevgilinin “nüsha-i hüsn”ünü seyretmeyi dilemektedir²⁷¹. Âşık kalbinde gam olduğunu söylemek, “lafz-ı muammâ” kabilindedir²⁷². Âşık, bir daha o güzeller şâhı sevgiliye “kâgız” yazmayı düşünmektedir. Âşık, sabah akşam posta-hâne yolunda (mektup gelir diye) hazır beklemektedir; ancak “kâğıt” ona değil de ağıyâre gelmektedir²⁷³. Âşıkın gönlü, sevgiliyi vasf etmek için “mâil-i efsâne”dir²⁷⁴. Âşık, sevgilinin gönlünü almak için sabaha kadar uykusuz kalmıştır; ancak sevgili âşıkın yazdığı efsâneye kulak asmamıştır²⁷⁵. Âşık, sevgilinin “harf-i düşnâm”ını düşmânına atf etmektedir²⁷⁶.

²⁵⁹ Bkz:G214/3.

²⁶⁰ Bkz:ThVIII/4.

²⁶¹ Bkz:ThXIII/1.

²⁶² Bkz:G111/4.

²⁶³ Bkz:G118/2.

²⁶⁴ Bkz:G187/2.

²⁶⁵ Bkz:ThXXVII/1.

²⁶⁶ Bkz:G77/3.

²⁶⁷ Bkz:G120/1.

²⁶⁸ Bkz:G245/1.

²⁶⁹ Bkz:G160/2.

²⁷⁰ Bkz:G11/3.

²⁷¹ Bkz:G104/2.

²⁷² Bkz:G77/3.

²⁷³ Bkz:G62/4.

²⁷⁴ Bkz:G233/3.

²⁷⁵ Bkz:G308/4.

²⁷⁶ Bkz:ThVIII/4.

19. Sihir Unsuru İlgisiyle

O fettânın (sevgilinin) çeşmi, âşıklarına binlerce “sihr” eder²⁷⁷. Sevgilinin “sihr-i helâl-i perçem”i tılsımlı bir fitnedir; bütün âşıkları sevdâ zincirine bağlamıştır²⁷⁸. Sevgili her gerdişinde âşıka yeni bir “füsûn” peydâ etmektedir²⁷⁹. Sevgilinin “çeşm-i sehâr”ı âşıka kaçınılmaz bir belâ olmuştur²⁸⁰. Sevgili “çeşm-i sehâr”ı ile âşıkları ele geçirmiştir²⁸¹. Âşıkın gece uyuyamamasına sebep olarak sevgilinin “çeşm-i câdü”su gösterilmektedir²⁸². Âşıka her ne ettiyse sevgilinin “çeşm-i câdü”su etmiştir:

Böyle şûrîde beni ol kad-i dil-cû itdi

Her ne itdiyse baña ol gözi câdü itdi

.....

(ThXXIV/1)

20. Bazı Resmi ve Gayr-i Resmi Vazifeler, Meslek ve Meşguliyetler İlgisiyle

Şahne, (âşıklara) sevgilinin meclisini men etmek isteyebilir²⁸³. Şeyh (bir dilenci gibi) sâkîden güzelliğinin zekatı olarak bûse istemektedir; âşık da tabiatı gereği o “cerrâr”a itiraz etmektedir²⁸⁴. Arsız hâce, sevgiliden güzelliğinin zekatını istemektedir; (âşık da haklı olarak) “kuluna ver o ‘cerrâr’a verme” diyerek niyâzda bulunmaktadır²⁸⁵.

21. “İnsân” İlgisiyle

Âşık, bunca zaman sevgilinin ne olduğunu anlayamamıştır; bu güzellikle ona “insân” diyememektedir²⁸⁶. Âşık, o “âdem”dir ki hakikat hâlinin cezbindedir:

²⁷⁷ Bkz:G192/2.

²⁷⁸ Bkz:G201/4.

²⁷⁹ Bkz:ThXI/5.

²⁸⁰ Bkz:G73/3.

²⁸¹ Bkz:G139/3.

²⁸² Bkz:G168/1.

²⁸³ Bkz:G147/3.

²⁸⁴ Bkz:G152/2.

²⁸⁵ Bkz:G277/4.

²⁸⁶ Bkz:G16/6.

Vücûdî mâ-sivâdan geçmişe ‘aşık dinür bil kim
Olamaz cezbe-i hâl-i haqîkat gayrı âdemde (Kt44/2)

22. Güzellik İlgisiyle

Âşık, bunca zamân sevgilinin ne olduğunu bilememiştir; bu “hüsn”le ona insân demeyi de doğru bulmamaktadır²⁸⁷. Sevgilinin “evc-i hüsn”ünde hilâl kaşlarını gördükçe âşıklar her yerin kendilerine kurbân bayramı (Kurbân ayının çıkması ilgisiyle) olduğunu sanırlar²⁸⁸. Sevgilinin “evsâf-ı hüsn”ü âşıkın gönlünde dâimâ dâsitândır²⁸⁹. Âşık, kâtib-i kudretin ne yazdığını görmek için sevgilinin “nüsha-i hüsn”ünü temâşâ etmek dilemektedir²⁹⁰. Âşık gönlü, ezelden beri “hüsn-i ‘aşk”ın dîvânesidir²⁹¹. “Şem‘-i hüsn-i yâr”i seyr itdikçe âşıkın kalbinde aşk, pervâne gibi cevlâna başlar²⁹². “Hayâl-i hüsn ü ‘aşk” her zamân âşıkın aynında sâbittir; “rûy-ı âl-i hüsn ü ‘aşk” Tûr-ı dilde müncelîdir²⁹³. Âşık her neye baksa, “kemâl-i hüsn ü ‘aşk” nümândır²⁹⁴. Âşıklar hümâ gibi felekte uça yeri vardır; “per ü bâl-i hüsn ü ‘aşk” onlara yardım eder²⁹⁵. “Hüsn ü ‘aşk”, kalp hânesine gelip iskân etmiştir; âşika sınırsız ihsânda bulunmuştur²⁹⁶. Âşık, sevgiliden zülf-i şebgûnunu bir lahza yanağı üzerinden kaldırmasını ister; böylece o mihr-i âlem-ârânın “pertev-i hüsn”ü görenecektir²⁹⁷. Âşık, “şâh-ı hüsn” olan sevgilinin kendine kırıldığını düşünmektedir²⁹⁸. Âşık, sevgilinin rakîbe dâimâ “hüsn-i mümâşât” eylemesinden yakınmaktadır²⁹⁹. Âşık, dil-i şûrîdeyi “hüsn ü aşk”a dem-sâz etmeyi dilemektedir³⁰⁰. Âşık, “hüsn-i cânân” gibi mâh-ı pertev-efzâ görmemiştir³⁰¹. Âşık, sevgiliden için “kişver-i hüsn” içre öyle şûh-ı vâlâ görmediğini söylemektedir³⁰².

²⁸⁷ Bkz:G16/6.

²⁸⁸ Bkz:G77/5.

²⁸⁹ Bkz:G81/3.

²⁹⁰ Bkz:G104/2.

²⁹¹ Bkz:G108/1.

²⁹² Bkz:G166/2.

²⁹³ Bkz:G178/1.

²⁹⁴ Bkz:G178/3.

²⁹⁵ Bkz:G178/6.

²⁹⁶ Bkz:G179/1.

²⁹⁷ Bkz:G192/4.

²⁹⁸ Bkz:G223/1.

²⁹⁹ Bkz:G233/2.

³⁰⁰ Bkz:G230/1.

³⁰¹ Bkz:G232/1.

³⁰² Bkz:G232/5.

Âşık, sevgilinin “hüsn”ünü görünce sabr u sâ mânâ nı yağmaya vermiştir³⁰³. Âşık, sadâkatli biri olarak sevgiliden “bâg-ı hüsn”ünü kendine teslim etmesini ister³⁰⁴. Âşıklar, sevgilinin “hüsn”ünü seyrettikçe bî-tâb olur³⁰⁵. Sevgilinin “şu’le-i hüsn”ü âşıkı âteş gibi yakmıştır³⁰⁶. Sevgilinin “gül cemâl”i âşıkı aşk ile bülbül gibi söyler³⁰⁷.

Âşıklar, sevgilinin “nûr-ı cemâl”inin hasret-keşidir³⁰⁸. Âşıkın gönlü, “temâşâ-yı cemâl-i yâr”i emel kılmıştır³⁰⁹.

23. “Kan” İlgisiyle

“Kan” her üç şekliyle de “âşık ve sevgili” arasındaki râbitada sevgilinin zulmüne ve/veya âşıkın çektiği zulme işâret etmektedir.

a. Kan

Sevgilinin çeşm-i mesti (âşıkâ ait olan) kana bulaşmıştır³¹⁰. O ay yüzlü sevgili ne kanlar dökmüştür³¹¹. Sâkî (sevgili) tîg-i ebruvânıyla nice kan dökmüştür³¹². Sevgilinin gözleri kana boyanmıştır³¹³. “Kan” bir bentte de “erbâb-ı dil” için nûş etmek karînesiyle kullanılmıştır.

İder her kıtresi bir lahzada biñ derd-i ser peydâ

Ne kanlar nûş ider erbâb-ı dil mânend-i şahbâ

.....

(ThXIV/3)

b. Dem

Aşk derdi âşığın gönlünde binlerce kanlı yara açmıştır³¹⁴. Sevgili, gûyâ âşığın kanını içmek istemektedir³¹⁵.

³⁰³ Bkz:G234/6.

³⁰⁴ Bkz:G277/3.

³⁰⁵ Bkz:G311/2.

³⁰⁶ Bkz:ThIX/2.

³⁰⁷ Bkz:G241/4.

³⁰⁸ Bkz:G269/2.

³⁰⁹ Bkz:ThXXIX/3.

³¹⁰ Bkz:G71/2.

³¹¹ Bkz:G282/4.

³¹² Bkz:G313/3.

³¹³ Bkz:ThIX/3.

³¹⁴ Bkz:G180/6.

³¹⁵ Bkz:ThXIV/5.

c. Hûn

O hûnî (kanlı, gaddar) sevgili dâmen-i cevri aşk ehline dırâz (uzun) eylemektedir³¹⁶. Sevgilinin yan bakışı yani gamzesi hûnîdir³¹⁷. O hûnî sevgili cana kast etmeyi âdet edinmiştir³¹⁸.

Sevgilinin gamzesi hûn-rîz yani kan dökücüdür³¹⁹. Sevgili “çeşm-i hûn-rîz”iyle halka dehşet vermektedir³²⁰.

Sevgilinin “kan saçıcı keskin kılıc”(tîğ-i tîz-i hûn-feşân) olarak vasfedilen kirpikleri cihâna dehşet vermektedir³²¹. O hûnî (kanlı, kana bulaşmış) sevgili kan saçıcılığı evvelden âdet edinmiştir³²². Aslında sevgilinin bakışlarındaki “kan saçıcılık” sonradan ortaya çıkmış değildir:

Tıfl-i mektebken nigâhından iderdim ihtirâz

Şimdi ol çeşm-i siyâhî hûn-feşânın kim bilür (G105/4)

Sevgili tîğ-i nigehiyle âşıkları helâk etse de gönül ehli yine o sevgilinin “çeşm-i hûn-ğâr”ına (kan dökücü veya içici gözlerine) heves etmektedir³²³. Kime güvenilir kime güvenilmeyeceği belli olmamaktadır:

Haşmıma karşı gelür zann itdigim merd-i cesûr

Zâlim-i bî-dîn imiş hûn-ğârı bildim bilmedim (G222/2)

Sevgili ehl-i bezmin “bağrını hûn eyleyip” kebab etmiştir³²⁴. Sevgilinin gamze okları “nûş-ı hûn”dur³²⁵. Sevgili âşığın bağrını nâz ile “pür-hûn” etmiştir³²⁶. Yezid “hûn-ı şehîdân”ı seyl gibi akıtmıştır³²⁷. Hûn bir beyitte “dilencilik”i tenkit için vesîle olarak îrâd edilmiştir.

Hûn ile memlû olur cerrârî elbet câmesi

Kurtulur mı dest-mâli lekke-i âlûdeden (Kt82/2)

³¹⁶ Bkz:ThXXIII/4.

³¹⁷ Bkz:ThXI/2.

³¹⁸ Bkz:G231/5.

³¹⁹ Bkz:G7/2.

³²⁰ Bkz:G271/3.

³²¹ Bkz:ThXIV/1.

³²² Bkz:ThXXIII/2.

³²³ Bkz:G131/4.

³²⁴ Bkz:G21/5.

³²⁵ Bkz:G289/6.

³²⁶ Bkz:G306/2.

³²⁷ Bkz:MsII/2.

Ayrıca, kelime bir rubaide de “kanlı gözyaşı” anlamında “hûn-âb” sekliyle kullanılmıştır:

Bir gün elbet düşmen ü ağıyârimız bî-tâb olur

Baħr-i kizbe ol reh üzre ğarğa-i hûn-âb olur

Âhımız te’sîr ider tâ ğarğ-ı mînâya deĝin

Mağlab-ı dil-h`âhımız bî-şübhe fetħ-i bâb olur (R19)

Daha sonraki kısım olan “Rakîb” isimli kısma geçmeden önce birkaç hususu belirtmek çalışmanın salâhiyetini korumak adına gerekli görünmektedir. “Âşık” mefhûmunun Dîvânın en derinlemesine incelenmesi gereken mazmunlarından olduğuna şüphe yoktur. Bu vesîleyle hemen hemen her genel başlıkta var olduğu kadar “âşık” ilgisiyle ayrıca alt başlık açıp konuyu izâha çalıştık. Sadece doğrudan zikri³²⁸ bile defalarca ele alınan “âşık” mefhûmunu “aksâm, ilgili mefhûmlar ve hâller” ilgileriyle de ele almak gerekebilirdi.

³²⁸ K1/2, K1/7, K17/21, K18/25, G1/2, G1/4, G3/1, G4/1, G4/2, G6/2, G13/2, G15/1, G15/4, G16/2, G16/5, G20/1, G20/5, G21/6, G23/3, G23/4, G25/5, G29/1, G33/4, G38/5, G39/5, G42/4, G43/5, G43/8, G46/5, G47/4, G49/4, G50/4, G53/6, G54/7, G56/1, G56/2, G56/3, G57/1, G61/3, G61/4, G67/5, G68/6, G69/4, G72/2, G73/1, G74/2, G74/3, G77/1, G77/3, G77/6, G79/1, G79/3, G81/2, G83/3, G83/5, G89/3, G91/4, G92/4, G93/2, G103/1, G103/5, G104/7, G105/6, G106/1, G107/3, G110/1, G110/5, G111/4, G115/1, G120/1, G120/4, G123/4, G124/5, G126/5, G126/6, G127/3, G134/2, G134/4, G137/2, G148/2, G149/2, G152/2, G153/2, G155/5, G156/2, G156/6, G157/2, G159/4, G160/2, G163/2, G164/4, G165/1, G166/4, G173/2, G173/3, G178/4, G178/6, G179/1, G181/1, G181/2, G181/3, G181/4, G181/5, G181/6, G181/7, G182/1, G182/2, G182/3, G182/4, G182/5, G182/6, G182/7, G187/1, G187/2, G194/7, G195/1, G196/1, G198/2, G201/4, G204/1, G206/5, G207/5, G216/3, G228/5, G232/5, G233/1, G234/4, G234/6, G239/3, G240/1, G240/2, G241/3, G242/5, G243/4, G224/1, G245/1, G254/5, G249/1, G254/1, G254/5, G255/1, G258/1, G258/4, G259/1, G259/6, G264/3, G269/2, G271/5, G273/1, G273/4, G274/1, G274/7, G277/1, G295/7, G298/4, G302/2, G307/1, G307/2, G307/4, G308/1, G311/1, G311/2, MhI/1, MhII/5, ThII/2, ThV/2, ThVII/4, ThVIII/2, ThIX/3, ThIX/4, ThX/1, ThX/2, ThX/3, ThX/4, ThX/5, ThXI/1, ThXI/5, ThXIII/3, ThXIII/5, ThXIV/1, ThXV/4, ThXIX/4, ThXX/2, ThXX/3, ThXX/4, ThXXII/1, ThXXII/3, ThXXIII/1, ThXXV/3, ThXXV/4, ThXXVI/1, ThXXX/2, ThXXX/3, ThXXX/4, ThXXXII/4, ThXXXII/5, ThXXXIII/5, MsIII/1, Kt42/1, Kt44/2, Kt47/1, Kt47/2, Kt50/2, Kt52/2, Kt64/1, Kt80/1, Kt80/2, Kt90/1, R20, R26, R30, R37, R38, R41, R42, R47.

“Âşika Âit Vücut Aksâmı ve İlgili Mefhûmlar” ve “Maddî ve Mânevî Hâller” hem bu bölümde hem de daha önceki bölümlerde yeri geldikçe zikredildiği için burada ayrıca bölüm açmayı gereksiz gördük. Ayrıca değerlendirme için bir araya getirdiğimiz parçalar defalarca açıklanmış olduğu için tekrara düşmeyi de istemedik. Ancak âşika âit maddî ve mânevî hâllerin bir arada bulunması gerekliliğini de düşünerek “sevgili” bölümünde ve bu bölümde, ilgili unsurlara ayrıca atıfta bulunulmuştur. (Bkz: İlgili Bölümler)

VII. RAKİB (Rakîb, Agyâr, Gayr, Müdde'î)

Genel olarak yani ana hatlarıyla aynı anlamı karşılayan “rakîb”, “agyâr” ve “müdde'î”nin kullanımları Dîvânda “gayr”ın kullanımları ile önemli farklılıklar göstermektedir. “Gayr”, âşık ve sevgili ile alakalı olarak bilinen üçüncü şahsı karşıladığı gibi “diğerleri, başkaları” anlamında daha genel bir ifade olarak da kullanılabilir.

“Rakîb”, “agyâr” veya “müdde'î” tam anlamıyla âşıkın başının belâsıdır. Bezme gelip bezmin tadını tuzunu kaçıtır. Bazen bezme yanında sevgili ile gelmektedir ki bu âşıkı kahreder. Kem bakışlı, çirkin yüzlü, fitneci, kötü huylu vb.dir. Bu genel özellikler daha ziyâde âşıkın bağırını dağlamak veya ona acı çektirmek vesilesiyle ele alınır.

1. Rakîb

Âşık, “kâfir rakîb”in İslâmın kılıcından kurtulmamasını dilemektedir¹. Âşık, sevgiliden “rakîb” bezme geldikçe onun kötü/kem bakışlarından sakınmasını ister; sevgiliye yüzünü saklaması için Keşmîr şâli vardır². Arada bir de olsa âşıkın murâdı gerçekleşmeye yüz tutmaktadır. Sevgili “çirkin yüzlü rakîb”e küsmüştür:

Rakîb-i bed-likâya muğber olmuş ol cefâ-pîşe

Bu şeb bezme gelür hiç eylemez îmâ-yı istignâ (G14/3)

Âşıkın hiç keyfi yokken (üstüne üstlük) bezme yâr ile “rakîb” (birlikte) gelmiştir; âşıkın tüm ihtiyârı gitmiş, sevgiliye çok darılmıştır³. Âşıkın “fitneci rakîb”e sırrını açmasının sebebi sevgilinin bir kararda olmaması, sürekli karar değiştirmesidir⁴. Güzeller şâhi, bezme “rakîb-i bed-meniş”le gelmiştir; âşık, bu uygunsuz vaziyete helva sohbetinin sebep olduğunu düşünmektedir⁵. Ay yüzlü sevgilinin siyah zülûflerini perîşân gördüğünde “rakîb”in pare pâre olmasına sebep şânedir⁶. Vefâsız sevgili, âlemde âşığı inletmektedir; âşıkın feryâd etmesinin sebebi “rakîb” ile sevgilinin arkadaş olmasıdır⁷. “Rakîb”, sevgiliyi dostlar meclisinde teb'îd eylemiştir:

¹ Bkz:G9/3.

² Bkz:G11/5.

³ Bkz:G19/2.

⁴ Bkz:G24/4.

⁵ Bkz:G35/5.

⁶ Bkz:G36/2.

⁷ Bkz:G58/4.

Rakîb ol şûhı teb'îd eyledi bezm-i ahibbâda

Bu demlerde anıñ-çün 'âşıkânla güft-gû itmez (G111/4)

Saf gönüllü sevgili, “kâfir rakîb”i mahrem kıyâs etmiştir; hâlini ona açıp derdine dermân olacağını sanmıştır⁸. “Rakîb”, sevgiliyi bırakıp içiki âlemine gitmiştir; aslında böylece rakîb bir tuzağa düşürülmektedir⁹. Sevgili, “rakîb-i fitne-engîz”e uyup onunla arkadaş olmuştur; bu yüzden sevgilinin haysiyyeti gönül ehlinin meclisinde bir pula değmez olmuştur¹⁰. Ay yüzlü sevgili, dâimâ “rakîb”e hüsn-i mümâşât eylemektedir; (bu ayan beyân ortada olduğu hâlde) sevgilinin niçin yalana başvurduğunu anlamak güçtür¹¹. Âşık, sabah rüzgârından cânâna ulaşma haberini ulaştırmasını, bunu “rakîb”in bilmemesini ister¹². Âşık, kurtuluş günündeki mahşer hesâbından korkmasa “rakîb”i sevgilinin kûyuna girmekten men edecektir¹³. Sevgili, kitâb-ı hüsnüne el koyup yemîn ederek gece “rakîb” ile mülâkî olmadığını söylemiştir¹⁴. Sevgili art arda bâde vermek için acele etmektedir; “kâfir rakîb” elinde piyâle ile pek tekellüfsüzdür¹⁵. Âşık, “rakîb”in hâlini arz etmek için cesâretini olduğunu kendinin olmadığını söylemektedir¹⁶. Âşık, “rakîb-i bed-meniş”in hânümânından mehcûr olmasını dilemektedir¹⁷. Sevgili, “rakîb”e lutf edip o fitne-i şehre bel bağlamıştır¹⁸. Sevgilinin geceler “semt-i rakîb”e azmetmesi gönül ehlini kahretmektedir¹⁹. Âşık, “rakîb” ile cidâl ettikçe yârinden cüdâ olduğu için yakınmaktadır²⁰. Sevgili, “rakîb-i bed-meniş”ten ayrılmıştır; âşık bu vesîleyle bister-i râhatta zevk ü sefâya bakmayı dilemektedir²¹. Aşağıdaki beyit ise “âşık, sevgili ve rakîb” üçgenindeki hâli özetler niteliktedir. Nasıl ki dikensiz gül olmaz ve bülbül gülün hatırına dikenlere katlanmak zorundadır; âşık da sevgilinin hatırına “rakîb”e katlanmayı göze almıştır:

Dikensiz gül bulunmaz zaḥmesin dâ'im çeker bülbül

Fesâdından degil mümkün rakîbiñ olmak âzâde (Kt65/1)

⁸ Bkz:G142/1.

⁹ Bkz:G197/2.

¹⁰ Bkz:G200/4.

¹¹ Bkz:G233/2.

¹² Bkz:G266/6.

¹³ Bkz:G286/4.

¹⁴ Bkz:G296/4.

¹⁵ Bkz:G300/4.

¹⁶ Bkz:ThVII/1.

¹⁷ Bkz:ThXIV/5.

¹⁸ Bkz:ThXIX/3.

¹⁹ Bkz:ThXX/4.

²⁰ Bkz:ThXXVII/2.

²¹ Bkz:Kt48/2.

Âşık, “rakîb”in fesâdından korkmakta iken, rakîb gidip sevgiliye âşıkın vefâsız olduğunu söylemiştir. (yâni âşıkın korktuğu başına gelmiştir)²² Âşık, gönlünü kıvılcım gibi “rakîb”i yok edecek bir ateşe benzetmektedir²³.

2. Ağyâr

Şâir, Hudâ’nın Sultân Abdülazîz’in bilcümle “agyâr”ını kahreylemesini dilemektedir²⁴.

Şâir, sevgiliye hitâben kendi sözünü dinlemesini; “agyâr”e minnet etmemesini söyler²⁵. Âşık, “kesret-i agyâr”den vakit çalmamaktadır; zîrâ sevgiliyi yâd edip derûnu zevk-yâb etmiştir²⁶. Bülbülün türlü türlü acı çekmesinin sebebi gülün dikenidir; âşıkın gördüğü derd ü mihnetin sebebi ise hep “agyâr”dır²⁷. Âşık, ayağın altına gevher dökse de “agyâr”dan yine şüphe edilmesi gerektiğini, fikirlerinin yılan zehri gibi olduğunu söylemektedir²⁸. Âşık, sevgilinin bezme “agyâr” ile el ele gelmesine çok şaşırmıştır²⁹. Yârden ayrı olmaya tahammül eyleye(bile)n gönül ehli, hiçbir zamân “agyâr”a ihtiyâcını arz etme gereği duymaz³⁰. Aşağıdaki örnek, âşıkın “nihâyet”inde ortaya koyabileceği bir tavır olarak karşımıza çıkmaktadır. Artık âşık “yâr”e ve “agyâr”e; ikisini bir arada görmüş olmanın verdiği hayâl kırıklığı ile, itimat etmemektedir:

Sırrıñı fâş itme aşhâb-ı dirâyetden iseñ

Yâr-vâr ağyâr-vâr insâna yoğdur i’ timâd (G55/7)

Âşık, sevgiliden haber gelir ümîdiyle sabah akşam posta-hâne yolunda hazır beklemektedir; fakat kâğıt (mektup) âşıka gelmemekte, sürekli “agyâr”e gelmektedir³¹. Kâmil olan kişi, “agyâr”ın insâflı olmasını ümit etmez³².

²² Bkz:Kt68/2.

²³ Bkz:R20.

²⁴ Bkz:T5/3.

²⁵ Bkz:G11/6.

²⁶ Bkz:G19/4.

²⁷ Bkz:G24/1.

²⁸ Bkz:G30/2.

²⁹ Bkz:G32/1.

³⁰ Bkz:G38/4.

³¹ Bkz:G62/4.

³² Bkz:G64/1.

“Agyâr-ı bed-endişe”nin sevgilinin yüzünü görmesi mümkün değildir; bu nevbet âlemde âşık-ı şeydâya kalmıştır³³. Ashab-ı kadr ü nâm ü şân, ne kadar derd ü mihnet çekse de “agyâr”dan saklar, ahbâba âşikâr etmez³⁴. Sevgiliden “agyâr”ı bezm-i pîr-i meyden kaçırmayı istenmektedir³⁵. Sevgili, semt-i ahibbâya gelmemiştir; âşık, sevgilinin “meclis-i agyâr”da olduğundan şüphelenmektedir:

Gelmedi semt-i ahibbâya bu şeb ol nâzenîn

Meclis-i agyârda zevk-i nihânın kim bilür (G105/3)

Bu gülistânda âşık “agyâr” olmaz; zîrâ güle bülbül varken diken uygun olmaz³⁶. Şâir, kendine “Mesleğin üzere tarîk-i müstakîmi tut; Mevlânâ Hazretleri’nin sâyesi varken ‘agyâr’a muhtâcız deme.” hitâbında bulunmaktadır³⁷. Âşık, kâfir-kîş sevgilinin ettiği gaddârlıklardan bıkmıştır; “agyâr-ı bed-girdâr”dan tevahhuş etmeyip ona düş olmasından yakınmaktadır³⁸. Bu devirde, “agyâr” ile yâr arasında fark u temeyyüz kalmamıştır³⁹. Âşık, gönlünden mest olup “agyâr”ı a sırını açmamasını istemektedir⁴⁰. Fâzıl, Mevlânâ Hazretlerinin himmeti ile icrâ-yı neşât eylemiş; cihânda endiŝeyi “agyâr”ı vermiştir⁴¹. Bu devirde yâr ile “agyâr” bir vechle temyîz olunamamaktadır⁴². Elfâz, bir tekellümde “agyâr”ı sâdık; yâri düşmân edebilmektedir⁴³. Âşık olan, “agyâr”dan hiçbir fayda beklemez; zîrâ inleyen bülbüle dikenden fayda gelmez⁴⁴. Latîf sevgili varken âşıkın hatırına gam gelmez; “agyâr” ise latîf olsa da tab‘a sıklet verir⁴⁵.

Def, neyden geçip tanbûr u kemâna ilticâ eylemiş; merkezini terk edip “agyâr”ı yâr olmuştur⁴⁶.

Aşağıdaki beyitte de âşıkın “agyâr” zahmesinden nasıl bî-çâr olduğu anlatılmaktadır:

Dil-i bî-mârı agyâr zahmesinden itmege tedhîn

‘ Aceb mümkün mi hâzık ile merhem olmasa tevfiğ (G184/4)

³³ Bkz:G72/2.

³⁴ Bkz:G88/2.

³⁵ Bkz:G104/5.

³⁶ Bkz:G110/1.

³⁷ Bkz:G118/5.

³⁸ Bkz:G138/3.

³⁹ Bkz:G143/2.

⁴⁰ Bkz:G146/1.

⁴¹ Bkz:G153/7.

⁴² Bkz:G156/5.

⁴³ Bkz:G161/3.

⁴⁴ Bkz:G165/1.

⁴⁵ Bkz:G174/1.

⁴⁶ Bkz:G175/8.

Kadr u kıymet isteyen kişiye “meclis-i agyâr”e sokulmaması tavsiye edilir⁴⁷. Âşık sevgili ile muhabbet edince “agyâr” sad âlâma düşmektedir⁴⁸. Sevgili, “agyâr”e uyup âşıkı kırmıştır⁴⁹. Âşık bir dakîka sevgilinin yüzünü görmekten ayrı duramamaktadır; bu yüzden “agyâr” ile ceng ü cedel etmesi mümkün değildir⁵⁰. Âşık, “agyâr”e itibar etmenin ne olduğunu bilmez⁵¹. “Agyâr-ı cihân”, sevgilinin her gece saçlarını saçtığını anlar ise derd-i seri artırır⁵². Âşık, sevgiliye “agyâr” ile ülfet etmemesini sıkı sıkı tembihlemektedir⁵³. Âşık gönlünün yaralı olmasının bir sebebi de “agyâr”dır⁵⁴. Gönül ehli, hiçbir zamân “agyâr”e boyun eğmez⁵⁵. Bir vakit “bezm-i agyâr”e girilse bile oraya nigh-i hayr ile bakılmalıdır⁵⁶. Kânûn u âdâbı bilen kişi “resm-i agyâr”e bakmaz⁵⁷. Kişiye, “oyunda aldanıp kendini yâr u ‘agyâr’a mat etmemesi” tavsiye edilmektedir⁵⁸. Sevgiliden visâliyle âşık devâ olması ve ilaç olarak “agyâr”e yılan zehri vermesi istenmektedir⁵⁹. Âşık, sevgilinin “meclis-i agyâr”e girdiğini duymuş; bu haber âşık çok acı gelmiştir⁶⁰. Âşık, vefâsız sevgilinin “agyâr” ile ülfet ettiğini görünce gül fidanıyla dikenin bir arada bulunması aklına gelmiştir⁶¹.

Dîn “agyâr”ı, vuslat yolunu Dârâ gibi kesmiştir⁶². Sevgili, âşıkları vuslat meclisinde mest etmiş; böylece “agyâr”ın hatırı incinmiştir⁶³. Sevgili, va’ dinde durmayıp âşıkı “agyâr”e fedâ etmiştir⁶⁴. Sevgiliden “agyâr”e uyup âşıkını nâfile yormaması istenmektedir⁶⁵. Âşık, derdine dermânı “agyâr”den ümit etmemektedir⁶⁶. Âşıkın pür-sûz u elem olmasına sebep “agyâr”dır⁶⁷. Âşık, “agyâr” ile sevgiliyi hem-bezm-i şarâb görünce bağırı kebâba dönmektedir⁶⁸.

⁴⁷ Bkz:G194/5.

⁴⁸ Bkz:G197/1.

⁴⁹ Bkz:G214/6.

⁵⁰ Bkz:G226/3.

⁵¹ Bkz:G229/2.

⁵² Bkz:G244/3.

⁵³ Bkz:G249/2.

⁵⁴ Bkz:G251/2.

⁵⁵ Bkz:G255/2.

⁵⁶ Bkz:G256/3.

⁵⁷ Bkz:G263/1.

⁵⁸ Bkz:G270/8.

⁵⁹ Bkz:G277/5.

⁶⁰ Bkz:G287/3.

⁶¹ Bkz:G288/5.

⁶² Bkz:G301/4.

⁶³ Bkz:G307/1.

⁶⁴ Bkz:ThXII/4.

⁶⁵ Bkz:ThXIII/5.

⁶⁶ Bkz:ThXVI/4.

⁶⁷ Bkz:ThXVII/2.

⁶⁸ Bkz:ThXX/4.

Bezmede “agyâr” olunca âşıkın sabra kıyâm etmesi de güçleşmektedir⁶⁹. Âşık, “rakîb” ile cidâl ettikçe yârinden ayrı düşmüştür; “agyâr”a müdârâ eylemek lâzım olduğunu sonradan anlamıştır⁷⁰. Âşık, sırrını ne “agyâr”a ne de ahbâba ifşâ etmektedir⁷¹. Âşıkın meclisin muhteviyâtı ile ilgili bir temennîsi vardır:

.....
Hep erbâb-ı şafâ gelsün de agyâra yasâg olsun (ThXXXII/2)

Âşık, ezelden beri “agyâr”a tekâpü etmemektedir⁷². Kişiye hükmi Bârîyi bilip “agyâr”dan sakınmaması önerilmektedir⁷³. Kişiye kâfirden sakınmaması, “agyâr”ın ise yüzüne gülmek zorunda olmadığı söylenmekte; iki âlemde de elem çekmeyip hangi semte ister ise gitmesi salık verilmektedir⁷⁴. Âşıkın tüm meselesi yahut meselelerinin sebebi olan agyâr sadece âşika musallat olmuş değildir:

Şorulsa var mı gelmiş dehre hiç vâreste-i agyâr

Buña hâmuş u ebkem olmadan başka cevâb olmaz (Kt32/1)

“Sille-i agyâr”, şâiri dağdan dağa iletmiştir⁷⁵. Âşıkın gönlü rakîbin fesâdından ihtirâz üzere iken, agyâr sevgiliye âşiktan için “Vefâsızdır.” demektedir⁷⁶. Kişiye “agyâr”a, hatta yâre sırrını ifşâ etmemesi söylenir⁷⁷. Âşıkın yâr zanneylediği, bir anda kötü huylu “agyâr” oluvermektedir⁷⁸. “Düşmân u agyâr” bir gün elbet güçten düşecektir:

Bir gün elbet düşmen ü agyârımız bi-tâb olur

Bahr-i kızbe ol reh üzere garğa-i hûnâb olur

..... (R19)

Âşık, sevgiliye atf-ı nîgeh eden herkese “agyâr”dır⁷⁹. “Agyâr”, cihânda hiçbir vakit kimseye yâr olmaz⁸⁰. Sevgiliye “agyâr” ile ülfet etmemesi sıkı sıkı tembihlenmektedir⁸¹.

⁶⁹ Bkz:ThXXI/1.

⁷⁰ Bkz:ThXXVII/2.

⁷¹ Bkz:ThXXVII/3.

⁷² Bkz:ThXXXIII/3.

⁷³ Bkz:MsIII/2.

⁷⁴ Bkz:Kt11/2.

⁷⁵ Bkz:Kt48/1.

⁷⁶ Bkz:Kt68/2.

⁷⁷ Bkz:Kt74/2.

⁷⁸ Bkz:R18.

⁷⁹ Bkz:R20.

⁸⁰ Bkz:R37.

⁸¹ Bkz:R47.

3. Ğayr

Dünyâda pâdişâhlar bile derd ü âlâmdan kurtulmuş değilken “ğayrı”ların fikr ü evhâmdan kurtulması ne mümkündür⁸². Şâir kendine hitâben, “ğayrı”dan irfânı tahsîle heves etme demektir⁸³. Âşıkın, sevgiliye “ğayr”a söylenilmeyecek birçok sözü vardır⁸⁴.

Fâzıl, “ğayr”a muhtaç etmediği için Mevlânâ Hazretlerine teşekkür etmektedir⁸⁵. Fâzıl, Mevlânâ Hazretleri gibi bir ulu sultânı varken “ğayrı” sultândan ümit kılmayı abes görmektedir⁸⁶. Fâzıl, âsitân-ı pîrden istimdâdı olduğu için “bâb-ı Ğayr”a arz-ı hâcet kılmamaktadır⁸⁷. Fâzıl, Mevlânâ Hazretlerinin sâyesinde “ğayr”a serfûrû etse bile şâhen-şâh-ı aşk olan Mevlânâ’nın onu reddetmeyeceğinden emindir⁸⁸. Fâzıl’ın Pîr’den Ğayra niyâz u hâceti yoktur⁸⁹. Fâzıl, Mevlânâ Hazretlerinin yolunda iken “ğayr”a gitmeyi revâ görmemektedir⁹⁰.

Âşık “ğayr”a tahammül edebilmektedir, yeter ki sevgili insâf eylesin⁹¹. Aşk dersini “ğayr”ıdan öğrenmeye hâcet yoktur⁹². Kişiyे Yüce Yaratıcıdan “ğayr”a müstenit olmaması tavsiye edilmektedir⁹³. Kişiyе, Allâh varken “ğayrı”dan ümîdi kesmesi söylenir⁹⁴. “Ğayrı”ya sormaya hâcet olmadığı üzere dikensiz gül olmaz⁹⁵. Fâzıl, lütuf ve rızkı Yaratıcıdan ümit eylemektedir⁹⁶.

4. Müdde‘î

Müddeiler Felâtunluk dâvâsında bulunmaktadır (!)

Müdde‘îler gerçi da‘vâ-yı Felâtûnî ider

Vardır ‘âlemde hümâ ammâ mekânın kim bilür (G99/4)

⁸² Bkz:G9/1.

⁸³ Bkz:G10/5.

⁸⁴ Bkz:G11/1.

⁸⁵ Bkz:G24/7.

⁸⁶ Bkz:G33/7.

⁸⁷ Bkz:G107/7.

⁸⁸ Bkz:G180/7.

⁸⁹ Bkz:G227/7.

⁹⁰ Bkz:G236/4.

⁹¹ Bkz:G231/3.

⁹² Bkz:G236 /5.

⁹³ Bkz:G282/2.

⁹⁴ Bkz:Kt20/2.

⁹⁵ Bkz:Kt32/2.

⁹⁶ Bkz:R6.

VIII. ŞÛFÎ, H'ÂCE, ŞEYH, ZÂHİD, VÂ'İZ

Tasavvuf başlığı altında da değerlendirilebilecek olan hatta tasavvuf başlığı altında değerlendirilmesi muhtevâ açısında belki daha uygun olarak görülebilecek “sûfi, h'âce, şeyh, zâhid ve vâ'iz”in burada zikrinin sebeplerinden ilki ve bizce en önemlisi “tip” sınıflaması için seçilen “âşık”, “sevgili” ve “rakîb”in ardından “sûfi, h'âce, şeyh, zâhid ve vâ'iz”in tamamlayıcı nitelikte olacağıdır. Böylece tamamlanan tip sınıflamasında bütünlük sağlanmış olacaktır. Ayrıca “tasavvuf” başlığı altında vereceğimiz tamamı “olumlu” olan ve yine tamamı çok derin anlam incelikleri barındıran terim ve tasvirlerin arasında “olumsuzluk” ifade eden karakter örneklerinin başka bir yerde zikrinin uygun olacağını düşündük. Zaten zikri geçen tiplerin hepsi “tasavvuf” başlığı altında zikredilmekten çok uzakta, satıhta kalan kişilerdir. İlim ve irfanın kabuğuyla meşguldürler. Mühim ve de vahim olan ise giriştikleri bu yüzeysel gayreti en doğrusu sanmaları ve tüm hararetiyle savunmalarıdır. Dar kalıplara sıkışıp kalmışlardır. Kendilerininkinin dışında bir yaşayış ve düşünceyi şiddetle men etmektedirler. Kitabîdirler; hayat tecrübeleri yoktur. Samîmî değildirler; imânda hiçbir zamân tahkîka ulaşmamışlardır.

“Rindlik ve âriflik vasıflarını taşıyan ‘âşık’ tipini kendine mâl eden şâir, sevgili yolunda kendine engel teşkil edenleri ‘rakîb’, yahut daha geniş bir çerçevede ‘agyâr’, dünyâ malına fazla düşkünleri ‘hâce’, sahte âşıkları ‘müdde‘î’ vb. tiplerleriyle tenkit ve hicvettiği gibi; zâhirde dindar geçinip kendini her fırsatta tenkit eden, ardı arkası kesilmez vaaz ve nasihatlerle bunaltan, halkı aleyhinde kışkırtarak rahatını kaçıran, ancak fırsatını bulunca kendi de nefsine uymayı ihmâl etmeyen sözde dindârları da daha çok ‘zâhit’ ve ‘sûfi’ adı altında hedef alır.”¹

Ayrıca “akıl ve hesâbı kendine prensip edinmiş, dünyâda işlediği her amelin karşılığında âhrette bir şeyler bekleyen, bu yönden bakıldığında menfaatçi ve dolayısıyla kendini ve nefsini ön plânda tutan”² sofî tipi zikri geçen zikri geçen diğer olumsuz tiplerle büyük benzerlikler göstermektedir.

¹ Şentürk, Ahmet Atilla; Klâsik Osmânî Edebiyatı Tiplerinden Sûfi yahut Zâhid Hakkında, Enderun Kitabevi, İst. 1996, sf.1.

² A.g.e. sf. XVI. Ayrıca, Prof. Dr. Ahmet Atilla Şentürk’ün naklettiği bir Bektâşî fikrasını konunun izâhına yardımcı olacağı düşüncesiyle burada vermeyi de uygun gördük:

Kıyâmet kopmuş, bütün insanlar kabirlerinden kalkarak günâhlarını sırtlarına yüklenmişler, hesap vermek üzere mahşer yerine doğru korku ve dehşet içinde ilerliyorlar. Bunlar arasında neşesinden hiçbir şey kaybetmemiş, günâhlarını arkasında çifte öküzün çektiği kağı arabasına yüklemiş hâlde, türküler çığırarak yürüyen bir Bektâşî babası; korkudan dizleri titreyen, gözyaşları içinde ağlayarak ilerleyen bir sofuya rastlayınca merakını yenemeyerek ‘Erenler bu ne hâl! Niçin ağlarsın?’ diye sormuş. Sofu elindeki keseyi göstererek ‘Bütün günâhlarım bu kesenin içinde! Şimdi ben bunların hesâbını nasıl vereceğim?’ diye ağlamasına .

1. Şûfî³, Zâhid⁴

a. Sûfî

Akılsız sofu, maarif şehrine varmaksızın arz-ı kemâl eyler; sabah akşam sarf ile nahvi okur⁵. Sofuya, semâ^c u hû ile bir dem devrâna dâhil olması söylenir⁶. Sofunun aşk mezhebinin kâidesini bilmesi mümkün değildir; kendini boş yere mümtâz-ı muhabbet tutmaktadır⁷. Vahdet âlemini sofunun bilmesi mümkün değildir⁸. Sofunun meclisin sâkîsi ile ülfeti yokken peymâneye tespîh gibi sarılmıştır⁹. Gönül ehli sûfî-i bed-kârdan hiçbir şey ümit etmemelidir¹⁰. “Sûfî-i har”, rintlerin neşesinin ne olduğunu bilemez¹¹. Sofunun işret ehlinin meclisine girmesine şaşılmaktadır; zîrâ onun ay yüzlü sâkî ile germiyyeti yoktur¹². Şâîr, sofuya hitâben berât-ı aşkı şems-i Hüdâdan aldığı söylemektedir; bu durumda sofu, şâîri susturmak için hiçbir cevap gösterememektedir¹³. Şâîr, kendine hitâben der-i Monlâda kalbini ihyâ eylesini; zîrâ “sûfî-i münkir” gibi cisminin cânsız kalacağını söylemektedir¹⁴. “Sufi-i siyeh-çehre”, bezimde o şûhu görünce mektep çocuğu gibi kitap alıp karşısına oturmuştur¹⁵. Sofu, sâkînin yüzünü görünce lâl olmuştur¹⁶. Sûfî, meclise Cenâb-ı Külhanî ka’bında gelmiş; kerâmetden dem urup âlemi ebkem kıyâs etmiştir¹⁷. Kişiye bir zamân “sûfî-i bârid” dersine devâm etmemesi tavsiye edilmektedir; zîrâ öyle ham inkârdan bir fayda hâsıl olmaz¹⁸. Sofu, yalandan da olsa bir kez hâl-i zevk ü aşkı anlasa hemen halka tövbesini ilân etmeye başlardı¹⁹. Sofu, aşk sebebiyle ders ü mescidi umutmuştur; lâle rûy sevgilinin fikr ü hayâli ana dâğ olmuştur²⁰.

devâm etmiş. Durumu hemen anlayan Bektâşî, tereddüt etmeden şöyle deyivermiş: ‘Efendi üzöldüğün şeye bak! At o keseyi benim arabanın üstüne, bir daha da böyle şeyleri kendine dert etme...’ A.g.e. sf.XVI.

³ Dîvândaki XXIX. Tahmîs (5 bent) “-â” kâfiyesi ve “sûfî” redifiyle yazılmıştır.

⁴ Dîvândaki 60. gazel (5 beyit) “-est” kâfiyesi ve “-iz zâhid” redifiyle; 195. gazel (7 beyit) “-ân” kâfiyesi ve “-ı olsa zâhidiñ” redifiyle yazılmıştır.

⁵ Bkz:K17/2.

⁶ Bkz:K17/19.

⁷ Bkz:G27/5.

⁸ Bkz:G32/5.

⁹ Bkz:G50/2.

¹⁰ Bkz:G64/6.

¹¹ Bkz:G74/4.

¹² Bkz:G100/2.

¹³ Bkz:G104/6.

¹⁴ Bkz:G106/5.

¹⁵ Bkz:G135/5.

¹⁶ Bkz:G136/1.

¹⁷ Bkz:G142/3.

¹⁸ Bkz:G165/6.

¹⁹ Bkz:G166/6.

²⁰ Bkz:G171/7.

Sofu meclise gelmiştir. Ancak oradaki tavırlarından da anlaşılacağı üzere gösteriş yapmak derdi işret âdâbına mugâyirdir:

Şûfi sığamaz ehl-i riyâya bu nümâyış

Seyr itmek için sâkî vü şahbâya mı geldiñ (G189/6)

Sofu, âşıkın sevgiliyi seyretmesini men etmiştir; hâlbuki bülbül-i nâlân u şeydânın güle arzûsı vardır²¹. Sofu, dâimâ aşk erbâbının hâlini görmektedir; müslümân olduğu hâlde dervişi kınaması şaşılacak şeydir²². Âşık, sofuya bezme gelip oraya ağırlık vermemesini; oranın âşikların mekânı olduğunu söylemektedir²³. Sofuya, bezme geldikçe riyâyı gönünden kovması; bir takım gönül ehline vehm ü küdüret vermemesi söylenir²⁴. Âşık sofuya bir tavsiyede daha bulunmaktadır; “İ’tikâf²⁵ u zühdü bırak, semâ’ u zikre gir.”²⁶ “Sûfi- har”, sabaha kadar sevgilinin hayâli ile uykusuz kalmanın ne olduğunu bilmemekte bu hâli etmektedir²⁷. Âşık, sevgiliye sofudan sakınmasını ona âşıkânın lâzım olduğunu söylemektedir²⁸. Aşağıda hâl ü ahvâlî ana hatlarıyla verilen sofunun esas sorunu “zâhire müptelâ” olmasıdır:

Cihânîñ râhatın görmez ebed ehl-i riyâ şûfi

‘Azâb-ı âhiretten bahş ider çün dâ’imâ şûfi

Mürâyîlikle bulmuş cerre râh-ı nâ-becâ şûfi

Ne çâre almamış ‘aşk u maḥabbetden şafâ şûfi

Özin fark itmeyüp zâhirde olmuş mübtelâ şûfi (ThXXIX/1)

Hattâ “zâhir-perest”tir sofı, ne hikmetse ilm-i bâtından dem urur; mescid ü mihrâb dururken kible-nümâ arar. Bunlar da yetmez Kerbelâ anılsa Yezid’i iltizâm eyler. Bu hâliyle sofı sadra geçip kâbus gibi bezmin başına belâ olmaktadır²⁹. Dîvâr-ı zühd ü ittikâya dayanmaktadır³⁰. Kişiyi “sûfi-i mürde-dil”in semtine ayak basmaması söylenir; zîrâ onun sözünden ve hareketinden gönül aslâ müstefid olmaz³¹. Şâir, “sûfi-i dîn”a hitâben rint meşreplik hakkında şunları söylemektedir:

²¹ Bkz:G192/3.

²² Bkz:G242/4.

²³ Bkz:G254/1.

²⁴ Bkz:G294/2.

²⁵ Bir yere kapanıp ibâdetle vakit geçirme.

²⁶ Bkz:G299/6.

²⁷ Bkz:ThIX/5.

²⁸ Bkz:ThXXII/1.

²⁹ Bkz:ThXXIX/2.

³⁰ Bkz:ThXXIX/5.

³¹ Bkz:G56/5.

Rind meşreb olan ehl-i dile ey şûfi-i dún
 Kulkul ü şîşe-i şahbâdan irer feyz-i nefes (G132/4)

Mevlevîler gibi, şehri aşka girmeyen “sûfi-i har”; o diyârdan ne fayda geleceğini fark etmez³². Kişiyeye, câhillerin her mecliste aşk ehlini ayıpladığı söylenerek “sûfi-i har”dan sakınması, onun gibi zâhid-i fâsık olmaması öğütlenir³³.

b. Zâhid

“Zâhid-i nâlân”ın hakikat sırrına vâkif olması mümkün değildir³⁴. “Zâhid”e, îmânın bürhânı ne kadar târif olunursa olunsun tassupla her mezhep içre tâib-i şeytân olur³⁵. Gönül ehli, elini çer çöpe uzatmaz:

Uzatmaz destini hâr u hasa erbâb-ı dil zâhid
 Tenezzül itmez ednâya yed-i beyzâ-yı istignâ (G6/3)

Sevgilinin aşkından ferâgat etmek mümkün değildir; âşık bu yüzden “zâhid”e çekinmeksizin redd-i cevâb etmiştir³⁶. Kişiyeye “zâhid” ile ülfet etmemesi, zühde müptelâ olmaması öğütlenir³⁷. “Zâhid” uykudayken şeytân ona hile yapmıştır; bu yüzden zâhidin şîşe-i takvâsı dahi kırılmıştır³⁸. Âşıklarda riyâ yoktur, her işleri zevk ü safâdır; bu yüzden âşıkânın “zâhit” ile hiç mi hiç ülfeti olmaz³⁹. Zâhid gelip meclise gevşeklik vermiştir, bu yüzden işrete kıyâm etmek güçtür; zâhidi bir câm ile mest-i müdâm etmek de güçtür⁴⁰. Zâhide, Fâzıl gibi han-kâh-ı Pîre girmesi öğütlenir⁴¹. Cerr-i eskâl hiçbir zamân kadehi yerinden depretmez; “zâhid”e takâpû etmez⁴². “Şeyh-i zâhid”, o kadar zâhire tâbidir ki tekkedeki seccâde kırmızı olsa yani şarâb renginde olsa orada ikâmetin câiz olmayacağını düşünür:

Şeyh-i zâhid eylemez tecvîz ikâmet itmegi
 Tekye vü ma‘bedde olsa post ile seccâde sürh (G51/3)

³² Bkz:G283/5.

³³ Bkz:Kt42/2.

³⁴ Bkz:K17/1.

³⁵ Bkz:K17/7.

³⁶ Bkz:G19/6.

³⁷ Bkz:G31/4.

³⁸ Bkz:G32/6.

³⁹ Bkz:G39/5.

⁴⁰ Bkz:G40/1.

⁴¹ Bkz:G43/9.

⁴² Bkz:G47/6.

“Zâhid-i nâ-puhte”, câhilliğinden rahne-pezîr olmuştur⁴³. “Zâhid-i huşk”, tarîkât âdâbının ne olduğunu hiçbir zamân idrâk edemez; bu yüzden sülûk ehli, zâhîde ebediyen mu‘id olmaz⁴⁴. “Zâhidân”, âşıkları değme hâl ile kabûl etmemekte; deyr ile mey-hânede ehl-i dile haset eylemektedir⁴⁵.

Fâzıl, bir gazelinde de baştan sona “zâhit” ile aralarındaki farkları sıralamaktadır. Zâhîde hitâben yazılan gazelde zâhidin karşısında duran rindin yâni “rintlik” ile zâhitliğin farklarının da kabaca bir tasnîfidir bu aynı zamânda: Rind, ser-mest-i mey-i bezm-i eleştir; lâ-ya‘kıl u peymâne-be-desttir⁴⁶. Aşk şarâbını tâ ezelde içtiği için bu harâbâtta mesttir⁴⁷. Muhabbet bezminin silsilesinde esîr olmuştur; Hazret-i Hakka tapan hûb-peresttir⁴⁸. Çarhı devrân eden merdüm-peresttir⁴⁹. Gönül ehlini inkâr edenlere ahd-şikeştir⁵⁰.

Âşıkın “zâhid-i zâhir-perest” ile hem-dem olması mümkün değildir⁵¹. “Zâhid-i ehl-i riyâ”dan hayır umulmamalıdır; zîrâ dikenden umulabilecek tek şey câm çâk etmesidir⁵². Feyizden bahseden “zâhid”in karşısında Mesnevîden ders alan Fâzıl vardır⁵³. “Zâhidân” ehl-i dilin hâline vâkıf olamaz⁵⁴. Amaç mülk-i vücûdu tamâmen mahvetmektir; (zâhid buna yanaşmadığı için âşık şunu sorar) acabâ hod-bînliği zâhîde Nemruttan mı illet kalmıştır⁵⁵. “Zâhidân” gibi, der-i Hünkâra girmeyenler feyizsiz, irfânsız ve izzetsiz kalsa buna şaşılmalıdır⁵⁶. “Zâhit”teki takvâ dâvası şaşılacak bir şeydir; (işte bu takvâ dâvası) zâhidin ne kadar hırslı olduğuna gün gibi açık bir şahittir⁵⁷. “Zâhid-i bî-behre”, hakikat sırrının ne olduğunu bilmezken gökyüzüne çıkmak için mücevher merdiven söylemektedir⁵⁸. “Zâhid-i bî-mürşid”e bu dünyâda yüzlerce kez yazıklar olsun; zîrâ zühde âşinâ olup irfândan bîgâne kalmıştır⁵⁹. Zâhid yalvararak sevgiliden bir bûse istemiş, kâfir sevgili de bunun karşılığında zâhidin îmânını istemiştir; “zâhid”in o şûha dînini emniyet etmesi şaşılacak bir şeydir⁶⁰.

⁴³ Bkz:G54/6.

⁴⁴ Bkz:G56/4.

⁴⁵ Bkz:G57/2.

⁴⁶ Bkz:G60/1.

⁴⁷ Bkz:G60/2.

⁴⁸ Bkz:G60/3.

⁴⁹ Bkz:G60/4.

⁵⁰ Bkz:G60/5.

⁵¹ Bkz:G61/4.

⁵² Bkz:G64/3.

⁵³ Bkz:G68/7.

⁵⁴ Bkz:G74/4.

⁵⁵ Bkz:G76/6.

⁵⁶ Bkz:G76/7.

⁵⁷ Bkz:G90/2.

⁵⁸ Bkz:G91/5.

⁵⁹ Bkz:G93/6.

⁶⁰ Bkz:G98/4.

Zâhîde riyâyı dilinden kovup âşık olması, kemâli var ise bâb-ı Mevlânâ'ya intisap etmesi öğütlenir⁶¹. Aşk sırrı, “mir’at-i kalb-i zâhid”e aks etmemiştir⁶². “Zâhidân”, hâl-i aşkı idrâk etmekten âcizdir⁶³. Âşık, hâceden ders almaz ve “zâhid”le ülfet etmez⁶⁴. Âşık, “zâhid”i ne kadar rahatsız ederse o kadar mükâfâta nâil olur⁶⁵. “Zâhid-i ebleh”, aşk sırrına âgâh olmamıştır⁶⁶. Zâhit, (olaylara ve durumlara) kendi reyîyle istediği manayı vermektedir; (bu yüzden) hakikat erbâbı “halka-i zâhid”e gelmez⁶⁷. Zâhid, hiçbir zamân derd-i aşkın kâbili olmaz⁶⁸. Şâir, “pend-i zâhid”in kendine hiçbir tesirde bulunamayacağını söylemektedir⁶⁹. Riyâ, aşk aynasını “zâhîde” tamâmen paslı göstermiştir⁷⁰. “Zâhid-i hâr”, (daha iyi görmek için) sabah akşam gözüne sürme çekmektedir; (görmeye bu kadar önem verip duyma hassasını ihmâl ettiği için) (sabah ezânında geçen) “namaz uykudan daha hayırlıdır” narasını işitmez⁷¹. Zâhid, riyâyı bertaraf edip sözü eyyâma uydurmuş; mutrib-i nâyı hüseynîye çıkarmıştır⁷². Zâhid, nümâyîşte kendini ak ü pâk göstermektedir; bütün âlemin kendini Edhem kıyâs ettiğini sanmaktadır⁷³. “Zâhid”, meclise kâbus gibi gelmiştir⁷⁴. “Zâhid”e orucu ve namâzı riyâsızca edâ etmesi öğütlenmektedir; nefesine uymamalıdır, zîrâ onun feyz-i inkâr etmesine sebep olan odur⁷⁵. Gönül ehli, (ancak) uygunsuz tavırlara itiraz eder; “zâhid-i bî-âr”a itiraz etmelerinin sebebi de budur⁷⁶. Zâhid, meclise gelirse âşıkta keyif gelmez; zîrâ o bed-hûy-ı neşât hâlet-i aşkın ne olduğunu bilmez⁷⁷. Aşağıdaki beyitte de ince bir espri kullanılarak “zâhidin (söyledikleri ne yönde ve neler olursa olsun) aslâ cânân ile ülfetten vazgeçmeyeceği” vurgulanmaktadır:

Zâhidâ cânân ile ülfetden eylersen ibâ

Çinden gelse gerekdir saña âhû-yı neşât (G157/6)

⁶¹ Bkz:G104/7.

⁶² Bkz:G105/2.

⁶³ Bkz:G107/4.

⁶⁴ Bkz:G108/5.

⁶⁵ Bkz:G110/5.

⁶⁶ Bkz:G112/3.

⁶⁷ Bkz:G121/7.

⁶⁸ Bkz:G126/4.

⁶⁹ Bkz:G132/7.

⁷⁰ Bkz:G133/5.

⁷¹ Bkz:G134/6.

⁷² Bkz:G139/6.

⁷³ Bkz:G142/4.

⁷⁴ Bkz:G147/2.

⁷⁵ Bkz:G148/8.

⁷⁶ Bkz:G152/1.

⁷⁷ Bkz:G157/4.

“Zâhid”, hevâ-yı aşkla âşıklar bezmine girse mutrib-i mahfil gibi benzersiz bir beste vücûda getirirdi⁷⁸. Sırta âşinâ olan, ashâb-ı dili kinamaz; “zâhid-i vahşî” gibi dağ u sahrâ gezmez⁷⁹. “Zâhid”, sahbâyı âşıklara yasak etmiştir; ancak rakı hakkında bir şey söylememiştir; âşık bâri rakıya izin verilmesine ister⁸⁰. “Zâhidân”ın hakikî aşkın lezzetini bilmesi mümkün değildir⁸¹. “Zâhid”e farzları yerine getirmesi ve semâc eylemesi öğütlenmektedir⁸². “Zâhidân”, aşk iklimini târ u mâr etmeyi dilemektedir⁸³. “Zâhid”, istigrâk-ı âşıktan haber-dâr olmamıştır⁸⁴. “Zâhid-i nâ-puhte”, aşk makâmını inkâr etmektedir⁸⁵. Âşık, “zâhid”in ahvâlinde çok utanmaktadır⁸⁶.

Aşk kitâbında Birgivîden bahsolunmamaktadır; “zâhid”e bu yüzden âşık ile aşk kavgası etmemesi söylenir⁸⁷. “Zâhid”, âşıkların meclisine gelip “ayağ”ını kırmıştır; bu yüzden kavgaya geldiği düşünülmektedir⁸⁸. “Zâhid”, bahs-i aşktan aslâ sakınmamaktadır⁸⁹.

Şâir, bir gazelinde baştan sona, gerekçelerini de belirterek “zâhid”i eleştirmektedir: “Zâhid”in îmânı olsa âşıkı kinamazdı; akli olsa aşk meclisine girerdi⁹⁰. “Zâhid”in tettebbu’ edecek bir divânı olsa Hassân’ı inkâr edip şâire dahl eylemezdi⁹¹. “Zâhid”in irfânı olsa, Cenâb-ı Hak nass-ı kâtî’ la harâm ettiği için bâdeyi ağza almaz⁹². Ez-kazâ kendisine bir kazânın masıbu verilse, hatta keşiş unvânı olsa “zâhid” bununla iftihâr eylesin⁹³. Hânesinde dâimâ hey’et ü hikmetle uğraşır; dermânı olsa kudreti inkâr eder⁹⁴. “Zâhid”in meydânı olsa gönül ehlini katleder⁹⁵. Fâzıl, Mevlânâ Hazretlerinin kapısını âleme değişmemektedir; (bu yüzden) “zâhid”in hakkında bühtânı olsa buna üzülmemektedir⁹⁶.

⁷⁸ Bkz:G164/7.

⁷⁹ Bkz:G169/6.

⁸⁰ Bkz:G171/1.

⁸¹ Bkz:G173/5.

⁸² Bkz:G176/5.

⁸³ Bkz:G177/4.

⁸⁴ Bkz:G178/4.

⁸⁵ Bkz:G180/4.

⁸⁶ Bkz:G186/2.

⁸⁷ Bkz:G187/6.

⁸⁸ Bkz:G189/5.

⁸⁹ Bkz:G192/2.

⁹⁰ Bkz:G195/1.

⁹¹ Bkz:G195/2.

⁹² Bkz:G195/3.

⁹³ Bkz:G195/4.

⁹⁴ Bkz:G195/5.

⁹⁵ Bkz:G195/6.

⁹⁶ Bkz:G195/7.

“Zâhid-i güm-râh”, İstanbul’un hasnâ berberini gördüğü anda sakalını ona teslîm etmiştir⁹⁷. “Zâhid”, Fâzıl gibi dergâh-ı Hünkârı penâh etmeden vahdet makâmının zevkini anlamaz⁹⁸. Şâir, kendine hitâben mürâyî “zâhid” ile ülfetten sakınmasını söylemektedir⁹⁹. Bu fânî cihânda “libâs-ı zâhid”e nazar kılınmamalıdır¹⁰⁰. Gönül, “zâhid”e ve şeyhe hakikat sırrını tefhîm etmektedir¹⁰¹. Fâzıl, hâle vâkîf olmayan “zâhid”le ülfettense meclis-i rindânda câm-ı mülün dolanmasını yeğlemektedir¹⁰². Nâzik edâlî sevgiliye cümle âlem âşüfte olmuştur; “zâhid-i ebleh”in onun yoluna pây-mâl olmaması mümkün değildir¹⁰³. Şâir, her seher vakti cûyların başına toplanıp darb-ı feryâd ile “zâhid”i irşâd etmeyi dilemektedir¹⁰⁴. Âşık, devr-i ebvâbî “zâhid” gibi âdet edemez¹⁰⁵. Kişiye meclis-i uşşâka gelmesi, “zâhid”den sakınması öğütlenmektedir¹⁰⁶. “Zâhid”in çirkin yüzüne bakarak vahdeti münkir olduğu düşünülmektedir¹⁰⁷. Zâhid-i münkir, ona dil-dâde olsun olmasun; sevgilinin kaşları aşk ehlinin mihrâbıdır¹⁰⁸. Kıymetli olan nesneye meyl ü rağbet edilmemelidir; zîrâ “zâhid”e sübhâ-i dürdânededen bir fayda gelmez¹⁰⁹. “Zâhid-i bî-dâniş” ile aşk bahsine girilmemelidir¹¹⁰. Âşık, sofudan sözünü dinlemesini; söyleyeceklerini “lâf-ı zâhidân” sanmamasını ister¹¹¹. “Zâhid”e halkaya girmesi öğütlenir; zâhid, irşâd-ı Hû’nun ne olduğunu ancak böyle anlayabilecektir¹¹². “Zâhid” âdemi tenhâda bulunca öldürebilmektedir¹¹³. “Zâhid”in der-i meyhâneye girerken hangi fikirde olduğu bilinmemektedir¹¹⁴. Fâzıl, “zâhidân”ın ittifâkıyla sözünden vazgeçmeyeceğini söylemektedir¹¹⁵. “Zâhid-i nâ-puhte vü bî-‘aql u temyîz”in dışında kimse temiz tabiatlı gönül ehlini kınamamaktadır¹¹⁶. “Zâhid-i leffâf”ta aşka istidât yoktur¹¹⁷.

⁹⁷ Bkz:G199/4.

⁹⁸ Bkz:G200/7.

⁹⁹ Bkz:G205/7.

¹⁰⁰ Bkz:G206/3.

¹⁰¹ Bkz:G208/2.

¹⁰² Bkz:G215/5.

¹⁰³ Bkz:G216/5.

¹⁰⁴ Bkz:G220/2.

¹⁰⁵ Bkz:G225/1.

¹⁰⁶ Bkz:G237/3.

¹⁰⁷ Bkz:G240/5.

¹⁰⁸ Bkz:G241/2.

¹⁰⁹ Bkz:G249/6.

¹¹⁰ Bkz:G251/4.

¹¹¹ Bkz:G254/1.

¹¹² Bkz:G259/1.

¹¹³ Bkz:G264/7.

¹¹⁴ Bkz:G267/6.

¹¹⁵ Bkz:G273/5.

¹¹⁶ Bkz:G274/5.

¹¹⁷ Bkz:G282/7.

“Zâhid-i münkir” sürekli âşıkın dîni ve îmânı ile uğraşmakta iken utanmadan yanına gelmektedir¹¹⁸. Dünyâ-perest olan kişi vahdet sırrının ne olduğunu anlayamaz; buna rağmen “zâhid-i har” nâfile yere âşıkânın meclisine kulak uzatmaktadır¹¹⁹. “Zâhid”, meclise gulyabânî gibi gelmiştir; onun için âlemi birdenbire derd ü elem basmıştır¹²⁰. “Zâhid” gösteriş olarak namâz kılmayı bilmektedir; kible-nümâ-yı neyin hangi semti gösterdiğini gözü görmez¹²¹. “Zâhid”e merdivensiz eflâke çıkmaması, kendine bir rehber bulması öğütlenir¹²². “Zâhid”, Bezm-i Elest¹²³ te verdiği söze muhalif davranmaktadır:

Zâhidâ bezm-i ezelde böyle ikrâr eylediñ

Münkirâne lâbis olma bu şiyâb-ı zilleti (G305/6)

Fâzıl, unvânlarının “zâhid” olmadığını dalâletten berî olduklarını söylemektedir¹²⁴. Mevlânâ Hazretleri bir nazarda nice “mürde zâhid”i ihyâ etmiştir¹²⁵. “Zâhid-i zâg”ın bezme alınmaması istenir; zîrâ âşıkânın izni yoktur¹²⁶. “Zâhid” bezme girmek isterse “sakıncası yok” diyebilmelidir¹²⁷. “Zâhid”, ârifin âşinâsı olmaz¹²⁸. “Zâhid”e bezme gelirse bir âfet-i cânsız gelmemesi söylenir¹²⁹. “Zâhid-i câhil”, muhabbet sırrına vâkıf değildir¹³⁰. “Zâhid”in gönlünü perîşân eden, hâl değildir¹³¹. “Zâhid”e neyin feryâdını nâliş-i bî-hûde sanmaması söylenir¹³². Riyâyı “zâhid”in başına şeytân belâ etmiştir¹³³. Mevlevî, “zâhid” gibi bî-sened da’vâ-yı bâtil etmemektedir¹³⁴. Kişiye, sufi-i har gibi “zâhid-i fâsık” olmaktan sakınması salık verilir¹³⁵.

¹¹⁸ Bkz:G287/1.

¹¹⁹ Bkz:G293/3.

¹²⁰ Bkz:G296/5.

¹²¹ Bkz:G298/6.

¹²² Bkz:G305/4.

¹²³ Elest bezmi. Allâh, ruhlar âlemini yarattığı zamân bütün ruhlara hitâben “Elestü bi- Rabbiküm (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?)” buyunca ruhlar “Kalû: Belâ (Evet, Sen bizim Rabbinizsin)” dediler. İşte o zamân ikrâr vermiş olan insanoğlu, dünyâ hayâtına geldiği zamân bu verdiği söze sâdik kalmalıdır. (Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü, sf. 81.)

¹²⁴ Bkz:MhI/8.

¹²⁵ Bkz:MhII/3.

¹²⁶ Bkz:ThX/1.

¹²⁷ Bkz:ThX/2.

¹²⁸ Bkz:ThXV/1.

¹²⁹ Bkz:ThXVII/1.

¹³⁰ Bkz:ThXVII/5.

¹³¹ Bkz:ThXXIV/4.

¹³² Bkz:ThXXVIII/1.

¹³³ Bkz:MsIII/6.

¹³⁴ Bkz:KtI0/2.

¹³⁵ Bkz:Kt42/2.

“Zâhid”, meslek-i takvâ ile halka dâimâ riyâ satmaktadır; zâhidin ta‘dîl-i erkânı dürüst olmasına rağmen kalbi şüphe eder¹³⁶. Kişiden “zâhid-i har”ın hâline bakmaması, bunun (bilke) abes olduğu söylenmektedir¹³⁷. Kış soğğundan uyuşmuş yılan “zâhid” gibi, bulunduğu yere soğğukluk vermektedir¹³⁸. “Zâhid-i nâ-kâbil”e nasihat etmek hiçbir işe yaramaz¹³⁹. Âşık, bezm-i câm-ı Cemde “zâhid” ile hem-dem olamaz¹⁴⁰. “Zâhid-i nâ-puhte” çokça mal sarf etmiş bir köpektir¹⁴¹. “Zâhid”, hakîkî aşkın ne olduğunu idrâk edemez¹⁴². Akıl erbâbı aşk ehlinin bezmine hor bakmaz; bunu ancak “zâhid-i divâne” yapar¹⁴³. Kişiyeye muhâli hayâl etmemesi, vaktini bî-hûde zâyî kılmaması öğütlenmektedir; zirâ vücûdu “tesbîh-i zâhid” gibi eskiyebilir¹⁴⁴. “Zâhid”in tevlîd-i feyz olması için Mısır halkının soyunun kesilmesi gerekir. Yani zâhitten feyiz gelmesi imkânsızdır:

.....
 Ümm-i dünyâ halkı ‘âlemde olursa munkarız
 Muhtemeldir ol vakit zâhid ide tevlîd-i feyz (R52)

2. Hâce, Vâ‘iz, Şeyh

a. Hâce

“Hâce-i mürde-dil”, hakîkatte tevhît sırrına âşinâ değilken âşıkta ta‘lîm-i namâz eylemektedir¹⁴⁵. Bir peyke üzerinde va‘z etmek için oturacak yer bulunca “hâce”nin tab‘ına cüz‘î neşe gelmektedir¹⁴⁶. “Hâce” derse iyilik ve ihsândan bahsederek başlar; (güyâ) takrîde nisyân u gafleti hiç mi hiç olmaz¹⁴⁷. Kadeh, “hâce”nin de gönül ehlinin de arkadaşıdır¹⁴⁸. “Hâce”, takrîri uzatmıştır ve ona hoş gelen de budur¹⁴⁹.

¹³⁶ Bkz:Kt52/1.

¹³⁷ Bkz:Kt56/2.

¹³⁸ Bkz:Kt65/2.

¹³⁹ Bkz:Kt73/2.

¹⁴⁰ Bkz:Kt76/1.

¹⁴¹ Bkz:R25.

¹⁴² Bkz:R36.

¹⁴³ Bkz:R41.

¹⁴⁴ Bkz:R51.

¹⁴⁵ Bkz:G3/6.

¹⁴⁶ Bkz:G32/3.

¹⁴⁷ Bkz:G39/4.

¹⁴⁸ Bkz:G46/8.

¹⁴⁹ Bkz:G83/1.

“Hâce”, mescitten çıkıp meyhâneye ayak basmıştır; (orada) pîr-i mugâna üstâdıymış gibi hürmet etmiştir¹⁵⁰. Artık, “hâce”nin şarâbı içmemekte hatâsı yoktur; zîrâ la‘l-i leb-i dildâra fetvâ bulup hürmet etmiştir¹⁵¹. “Hâce”nin pervâsızca mahfil-i dergâha çıkmasına şaşılmaktadır; zîrâ onun Fâzıl gibi ney ile nisbeti yoktur¹⁵². Âşık, “hâce”den ders almaz; zâhidle ülfet etmez¹⁵³. “Hâce”, câmiden çıkıp meyhâneye ayak basmıştır; (orada) pîr-i mugâna üstâdıymış gibi ilticâ eylemiştir¹⁵⁴. “Hâce”, Mevlânâ Hazretlerinin dergâhına nâdânı getirmiştir; hâce yanılıp münkîr-i devrânı âdem sanmıştır¹⁵⁵. “Hâce”ye ders tekrârı sırasında bir titreme gelmiştir; meğer o da bir gözünü sehâra harîs olmuştur¹⁵⁶. “Hâce”, kürsüden o şuhun hatt-ı ruhsârını görünce nasihati bırakıp aşka dâir bir haz kitâbı açtı¹⁵⁷. “Hâce”, muhabbet sahbâsının zevkinin ne olduğunu bir anlasa çocuklara aşk dersini anlatmaya başlardı¹⁵⁸. “Hâce”, öğrencilerinin şarâb içmesini yasaklarken kendisi sâki-i nevres için bezme ayak atmıştır¹⁵⁹. “Hâce”, tahta başına geçip ağzını açarak susuzluktan bahsetmektedir; hâcenin dimağı yanmış olsa buna şaşılmamalıdır¹⁶⁰. “Hâce”den âşıkın hâlini ayıplayıp kınamaması, noksanı olsa da hoş görmesi istenir; hâce sâdikın bezmine dâvet edilir¹⁶¹. Âşık, “hâce”den aşk dersini hemen tâlim etmesini ister; hâce bunu yaparsa bundan sonra meclise üstat edilecektir¹⁶². “Hâce-i bî-‘âr” sevgiliden güzelliğinin zekatını istemektedir¹⁶³. “Hâce”ye cehl-i taassuptan geçmesi irfâna çalışması; aşk ehlin bezmine girip mürâyî olmaması öğütlenmektedir¹⁶⁴. “Hâce bî-‘âql u iz‘ân” âşıkı çok usandırdığı için âşık bir zamân zâhir ehli ile üns ü ülfet etmeyecektir¹⁶⁵. “Hâce”nin takrîr-i nâ-bercâsı âşık için hiçbir şey ifâde etmemektedir¹⁶⁶. Cihânda habîs bir belde varsa şâir için orası Mostârdır; oranın hâce vü hacısı pîr-i muğ-i mekkârdır¹⁶⁷.

¹⁵⁰ Bkz:G87/4.

¹⁵¹ Bkz:G98/3.

¹⁵² Bkz:G100/9.

¹⁵³ Bkz:G108/5.

¹⁵⁴ Bkz:G137/3.

¹⁵⁵ Bkz:G142/7.

¹⁵⁶ Bkz:G146/2.

¹⁵⁷ Bkz:G159/3.

¹⁵⁸ Bkz:G166/8.

¹⁵⁹ Bkz:G169/2.

¹⁶⁰ Bkz:G171/6.

¹⁶¹ Bkz:G196/1.

¹⁶² Bkz:G220/6.

¹⁶³ Bkz:G277/4.

¹⁶⁴ Bkz:G299/7.

¹⁶⁵ Bkz:G303/4.

¹⁶⁶ Bkz:ThXVIII/1.

¹⁶⁷ Bkz:R13.

b. Vâ'iz¹⁶⁸

Sîne-i sûzânda bahr-i kemâl cûşa gelse, şeyh ü “vâiz” sevgilinin gönül okşayan yüzünü arz eylerler¹⁶⁹. İrtikâb, şeyh ü “vâiz” arasında müsbet olmuştur¹⁷⁰. “Vâiz-i nâdân” bir taraftan şarâbı men ederken diğer taraftan nazm ile bezmi doldurup bezmin lezzetini kaçırmıştır¹⁷¹. “Vaiz” bir zamân rahmet-i gufrânı diline almaz; insanları cehennem ile tehdit etmek vâize neşe vermektedir¹⁷². Akıl ehlinin reyî “vâiz”in eylediği nasihat gibidir; kimse bir pula almaz. (Vâizin boş sözleri ile akıl ehlinin sözleri bir tutulmaktadır.)¹⁷³ “Vâiz”, sürmeli gözle (bile) aşk tefsîrini göremez; onun için takrîrinde noksâniyyet etmiştir¹⁷⁴. “Vâiz”, aşkın olgunluğunu riyâ hâline nisbet etmiştir; o yüzden gönül ehlinin bezminde hürmeti yoktur¹⁷⁵. Sâkîden, “vâiz-i huşk-magz” taassup eyleyip arz-ı kitâb eylerse ona şarap göstermesi istenir¹⁷⁶. “Vâiz”, kesb-i feyz etmeden boş yere yüz suyu dökmektedir¹⁷⁷. “Vâiz”, dâimâ âlemde cehennemi anlatmaktadır; vâize cennete girmekle (bile) güler yüzlülük gelmez¹⁷⁸. Aşka dâir bir suâli olan “vâiz”e sormamalıdır; o pür-efsâneden yalandan gayrı bir nesne çıkmaz¹⁷⁹. “Vâiz-i hod-bîn” meye bin kez tövbe eder, ancak eli vakıf malına erse o tavşan (karakterli vâiz) vakıf malını yer¹⁸⁰. “Vâiz-i har” ezelden beri hakîkatten haber-dâr değildir; aşkın saf şarâbını zehir kıyâs etmiştir¹⁸¹. “Vâiz”in kalbinde “lâ-taknefû”¹⁸²dan kaynaklanan bir ferahlık yoktur; o yüzden Sıratın zikri bir an dilinden düşmez¹⁸³.

Dîvân'da “vâiz”e yöneltlen eleştirilerin toplu hâlde bulunduğu yâhut “vâiz”e toplu hâlde eleştirilerin yöneltildiği iki gazel bulunmaktadır. “Vâiz” sevgiliye bir kez bakmış ve mecâlsiz kalmıştır; (sonra da) aşk dâvâsında bulunup sevgiliye arz-ı hâl vermiştir¹⁸⁴. “Vâiz”, bir kez servi boylu sevgilinin zülf-i müşğînini görseydi âşıka hiçbir şey demeden âşk fetvâsını verirdi¹⁸⁵.

¹⁶⁸ Dîvândaki 160. gazel (5 beyit) “-âl” kâfiyesi ve “vâ'iz” redifiyle; 162. gazel de (5 beyit) “-ân” kâfiyesi ve “-ıdır vâ'iz” redifiyle kaleme alınmıştır.

¹⁶⁹ Bkz:G3/3.

¹⁷⁰ Bkz:G18/7.

¹⁷¹ Bkz:G78/6.

¹⁷² Bkz:G79/5.

¹⁷³ Bkz:G82/4.

¹⁷⁴ Bkz:G98/2.

¹⁷⁵ Bkz:G100/4.

¹⁷⁶ Bkz:G104/4.

¹⁷⁷ Bkz:G106/2.

¹⁷⁸ Bkz:G121/6.

¹⁷⁹ Bkz:G122/5.

¹⁸⁰ Bkz:G134/7.

¹⁸¹ Bkz:G142/5.

¹⁸² “(Allâh’ın rahmetinden) ümit kesmeyiniz”. (Zümer 53)

¹⁸³ Bkz:G156/1.

¹⁸⁴ Bkz:G160/1.

¹⁸⁵ Bkz:G160/2.

“Vâiz”, peri yüzlü sevgilinin dudaklarını öpmeyi arzu ettiğinden beri güzel sevmekliği dersinde helâl göstermiştir¹⁸⁶. “Vâiz”, sevgili için ham bir sevdâya düşse buna şaşılmamalıdır; (böylece) vâiz, takvâyı ferâmuş eylemiş, aşka dâll olmuştur¹⁸⁷. “Vâiz”, Mesnevî ile hasb-i hâl eyleser bir anda şirk-i hafiden kurtulur¹⁸⁸. “Vâiz”, gösterişte şeriat kapısının kapıcısıdır; (gerçekte ise) vâiz hakîkati inkâr eden eblehlerin sultânıdır¹⁸⁹. “Vâiz”, halka riyâyı devreder, mubah olan binlerce yol gösterir; vâiz dalâlet ikliminin sâhib- hizlânıdır¹⁹⁰. Gönül aynasında hakîkat sırrını seyredemez; “vâiz”, gizli şirkin vâkıfı ve delîlidir¹⁹¹. Sivâ derdiyle doğru yoldan cerre sapmıştır; “vâiz” velâyetin inkârcısı, altın ve gümüşün kurbânıdır¹⁹². Son beyitte de şâir, görünüşü ile kendini ele vermeyen “vâiz”in ne kadar tehlikeli olabileceğini vurgulamaktadır:

Cihânı aldadır zâhir kıyâfetle şaşkın Fâzıl

Şavuş dergâh-ı Monlâya riyâ şeytânıdır vâ' iz (G162/5)

Muhtesib¹⁹³, her gece mey-hânenin resmini alırken “vâiz-i nâpuhte” (hâlâ) sağa sola şarâbın yasak olduğunu neşr eder¹⁹⁴. Fâzıl, “vâiz”e kendisi ile aşk imtihanına girmemesini söyler; zîrâ Fâzıl’a fermân-ı aşkı veren Şems ile Mevlânâ’dır¹⁹⁵. “Vâiz” kürsüye oturmuş halka azaptan bahsetmektedir; vâiz meclis ehlinin sohbetinden pürmelâl olmasını dilemektedir¹⁹⁶. Şeyh ve “vâiz” kimyâya dönüştür; (gerçekte yoktur, sadece) dillerde gezmektedir¹⁹⁷. “Vâiz”e mehtâpta bin der-i ser gelmesi hiçbir şey ifâde etmez; zîrâ vâiz çirkin yüzlüdür, gölgesi hiç kimseninkine benzemez¹⁹⁸. Kişiye, akli varsa gönül ehlinin arkasından konuşmaması ve “vâiz” gibi kendisinden nefret edilen, öğrenilen biri olmaması öğütlenmektedir¹⁹⁹. “Vâiz”, yakîn ehlinin mesleğine âşinâ değildir²⁰⁰. Sevgili, “vâiz”in nasihatini mânend-i efsâne etmiştir²⁰¹.

¹⁸⁶ Bkz:G160/3.

¹⁸⁷ Bkz:G160/4.

¹⁸⁸ Bkz:G160/5.

¹⁸⁹ Bkz:G162/1.

¹⁹⁰ Bkz:G162/2.

¹⁹¹ Bkz:G162/3.

¹⁹² Bkz:G162/4.

¹⁹³ Eskiden belediye işlerine bakan memur, belediye memuru. Eskiden polis ve belediye işlerine bakan memur.

¹⁹⁴ Bkz:G171/4.

¹⁹⁵ Bkz:G177/7.

¹⁹⁶ Bkz:G250/3.

¹⁹⁷ Bkz:G272/4.

¹⁹⁸ Bkz:G291/6.

¹⁹⁹ Bkz:G295/6.

²⁰⁰ Bkz:G302/6.

²⁰¹ Bkz:ThXXV/2.

“Vâiz”, hakikat mektebinde derse hazır değildir²⁰². “Vâiz”in gerçek âleme ilişkin ilmi yoktur:

Haķıķat ‘âleminden behre ‘ilmiñ yok seniñ aşlâ

Cihânı şanma vâ’ iz sen gibi maħlûķ-ı berrâni (Kt41/2)

Gönül, “vâiz-i har”ın kınaması ve saçmalamaları yüzünden gamlanmamalıdır²⁰³. Şeyhler ile “vâiz”ler eskiden beri âdet edinmiştir; leyâl-i rûzede oruç bozmak ekâbirdedir²⁰⁴. “Vâiz”, ebediyen rahmet-i Hak’tan bahsetmemektedir²⁰⁵.

c. Şeyh²⁰⁶

Muammâ-yı şarâb “şeyh”i mest etmiştir²⁰⁷. Kişiyeye, meyhâne kapısından girip pîr-i meyle ünsiyet etmesi, “şeyhe” ağzına kadar dolu kadehin sesini dinletmesi öğütlenmektedir²⁰⁸.

Gazellerden birinde ise baştan sona “şeyh” zemmedilmektedir: “Şeyh”, gözüne sürme çekip ihvânı aldatmaktadır; bir güzel yüzlü görse dîn ile îmânını vermekte tereddüt göstermemektedir²⁰⁹. Tevhit halkasına dâimâ cezbe hâliyle girer; halvete (ise) yanına bir âfet-i devrân çekip öylece girer²¹⁰. “Şeyh”, elinde tespih sabah akşam dolaşır; karıncaya basmaz iken oğlanı bastırır²¹¹. Çarşıda pazarda dâimâ mey ü mahbûb arar; bu yolda tenini ve canını sarf eder²¹². Tekkeye her gelene türlü yalânlar söyler; irfânı nâr u akçe gibi dökmektedir²¹³. Nerede helva sohbetini haber alsın gider; tâ uzaktan hırs ile dişlerini biletir²¹⁴. Mevlânâ’nın yolunda olanlarda bu hâlet yoktur; “şeyh”, reh-i şeyhânı mübtezel eylemiştir²¹⁵.

²⁰² Bkz:Kt33/1.

²⁰³ Bkz:Kt46/1.

²⁰⁴ Bkz:Kt75/1.

²⁰⁵ Bkz:R29.

²⁰⁶ Dîvândaki 52. gazel (7 beyit) “-ân” kâfiyesi ve “-ı şeyh” redifiyle yazılmıştır.

²⁰⁷ Bkz:G25/6.

²⁰⁸ Bkz:G29/4.

²⁰⁹ Bkz:G52/1.

²¹⁰ Bkz:G52/2.

²¹¹ Bkz:G52/3.

²¹² Bkz:G52/4.

²¹³ Bkz:G52/5.

²¹⁴ Bkz:G52/6.

²¹⁵ Bkz:G52/7.

Bu asrın “şeyh” ile remmâline itimat edilmemelidir²¹⁶. Şâir gönlüne hitâben, “Beklemeden âşıklar halkasına gir; ‘şeyh-i şöhret-gir’ harîm-i bezm-i hâsü’l- hâs olmaz.” demektedir²¹⁷. “Şeyh”e tâc u kıyâfette kerâmet gelmez²¹⁸. Sâkîden, “şeyh”e durmayıp bir iki üç peymâne basması; reddederse ayağının altına alıp merdâne basması istenir²¹⁹. “Şeyh”, sâkîden güzelliğinin zekâtı olarak büse istemektedir²²⁰. Sevgilinin her bakışından “şeyh”e şebâb-ı haz gelmektedir²²¹. Delilsiz erkân-ı hac mümkün değildir; “şeyh”te ihlâs u icâzet ve irşâd kuvveti yoktur²²². “Şeyh efendi” İstanbul’un hoş edâlî dilberlerini seyredince zikir halkasını aradan çıkarmıştır²²³. “Şeyh efendi” âşıkın şûh-ı nezâket-kârını görse, aşk ehline bu ülfette vebâl yok derdi²²⁴. Âşık, dünyâda irfân sâhibi bir mürşit bulamamıştır; mübtezel, sivâ ehli olan “şeyh”e inâbeti reddetmektedir²²⁵.

“Şeyh”te rumuzât u hakâyıktan behre yokken kerâmetten dem urup Edhem’in ahvâlınden bahsetmektedir²²⁶. “Şeyh”, mürîdin güzelliğini seyredip kendini şaşırınca diğer bir cezbe zâhir olmuştur²²⁷. “Şeyh-i mürâyî”, dersinde aşk ehlini kınamaktadır²²⁸. “Şeyh”, gizlice tekkeye müstesnâ bir güzel getirmiştir; mürîdânı bu gece halvetde “şeyh”i suç üstü basmıştır²²⁹. “Dâire-i şeyh”in kerâmetle dönmemektedir:

.....
Şanma kim dâire-i şeyhi kerâmetle döner

Ehl-i cûd eylediği feyz ü semâhatle döner (ThXX/1)

Câm-ı Cem-i güm-şüdenin devri ile, fâsık u “şeyh”te arbedenin eseri kalmamaktadır²³⁰. Tasarruf kendinde (ise) âlemin kutbu olduğunu söyler; “cenâb-ı şeyh” kerâmetleriyle bu dünyâyı zaptetmiştir²³¹. Feyz güneşi ne zaman ki batıdan doğar, o zaman sâlik “şeyh-i câhil”den feyiz ümit eder. (Şeyh-i câhilden ümit feyiz edilmesi olmayacak bir şeydir.)²³²

²¹⁶ Bkz:G91/6.

²¹⁷ Bkz:G97/1.

²¹⁸ Bkz:G121/1.

²¹⁹ Bkz:G147/1.

²²⁰ Bkz:G152/2.

²²¹ Bkz:G159/4.

²²² Bkz:G186/3.

²²³ Bkz:G199/5.

²²⁴ Bkz:G216/6.

²²⁵ Bkz:G225/2.

²²⁶ Bkz:G252/4.

²²⁷ Bkz:G289/5.

²²⁸ Bkz:G290/5.

²²⁹ Bkz:G296/6.

²³⁰ Bkz:ThXX/2.

²³¹ Bkz:Kt54/1.

²³² Bkz:R52.

“Şeyh”, ayrıca “vâiz”²³³, “zâhid”²³⁴ ve “hâce”²³⁵ gibi ilgili diğer tiplerle birlikte de zikredilmektedir.

²³³ Bkz:G3/3, G18/7, G272/4.

²³⁴ Bkz:G51/3, G208/2.

²³⁵ Bkz:G83/1.

ALTINCI BÖLÜM

TABIAT UNSURLARI

I. KOZMİK ÂLEM

A. FELEK (FELEK, EFLÂK, ÇARH, GERDÛN, SİPİHR, SEMÂ, ÂSUMÂN, GÖK)

1. Yaratıcı Münâsebetiyle

“Çarh-ı gerdûn” Yaratıcı’nın kuvveti ve kudretiyle dönmektedir¹. Arz u “semâ”nın Yaratıcı’sından Sultân Abdülazîz’i çok zamân keвне sâhib-serîr etmesi dilenmektedir². Yerin ve “semâ”nın Yaratıcı’sından Refîk Efendi’nin tevfikini tefrîk etmesi dilenmektedir³.

2. Peygamber Efendimiz Münâsebetiyle

Peygamber Efendimiz sâyesinde “felek”⁴ encüm mücevher sâyebandır⁵. Peygamber Efendimiz’in nâzenin cisminin “eflâk”e kat kat nâz etmesi sezâdır⁶. Zemîn ü “çarh” baştan başa Peygamber Efendimiz’in himâyesindedir⁷. Peygamber Efendimiz’in şân-ı şerîfiyle zemîn ü “âsumân” müftehirdir⁸. Halk-ı zemîn ü “âsumân” Peygamber Efendimiz’in hayrânıdır⁹. Peygamber Efendimiz, “bedr-i münîr-i âsumân”dır¹⁰. Peygamber Efendimiz’in şân-ı şerîfi hem “gök”te hem yerde rûşenâdır¹¹.

¹ Bkz:ThXX/1.

² Bkz:K15/1.

³ Bkz:T22/8.

⁴ Burada “levlâke levlâk lemâ halaktü’l-eflâk” hadis-i kudsîsine atıfta bulunmaktadır. “Sen olmasan, sen olmasan; felekleri yaratmazdım.” mânâsındaki bu kudsî hadîsin anlamına uygun olarak mısradaki “felek”in vâir oluşuna sebep olarak Peygamber Efendimiz gösterilmektedir.

⁵ Bkz:ThIII/4.

⁶ Bkz:ThIII/3.

⁷ Bkz:ThIII/4.

⁸ Bkz:K1/6.

⁹ Bkz:G269/9.

¹⁰ Bkz:MsI/2.

¹¹ Bkz:ThII/5.

3. Osmânî Nesli ve Birtakım Devlet Adamları Münâsebetiyle

Şâh-ı “felek kudret” olan Sultân Abdülmecîd, Rüşdi Paşa’yı makâm-ı sadra getirmiştir¹².

Şâir, “felek devr eyledikçe” Sultân Abdülazîz’in yâd olmasını dilemektedir¹³. Sultân Abdülazîz’in tahta çıkışıyla künbed-i âlem zevk ü meserretle dolmuştur; Zühre “burc-ı felek”te raksân olsa buna şaşılmamalıdır¹⁴. Sultân Abdülazîz’in yeni yılını tebrik için yazılan târîh manzûmesinde Hallâk-ı Hamîd’in, “nüh felek” devr eyledikçe zâtını sevinçli, düşmanını zelil etmesi dilenmektedir¹⁵. “Felek”te güneş ve ay, boyunun ziyâ-dârı oldukça cümle âhâlinin Sultân Abdülazîz’in gölgesinde rahatça yaşaması dilenmektedir¹⁶. “Mihr-i felek”in Sultân Abdülazîz’in mesut tâlihini nurlandırması dilenmektedir¹⁷. “Felek” Sultân Abdülazîz’in devrine gıpta etmektedir, cihân onun ihsânından memnûndur¹⁸. Sultân Abdülazîz’in “felek”te Mirrîh (Mars) ve Keyvân (Satürn) yıldızlarına gâlip olması dilenmektedir¹⁹. “Felek devr eyledikçe” Hakk’ın Sultân Abdülazîz’in bahtını artırması dilenmektedir²⁰. Sultân Abdülazîz’in Beylerbeyi Sâhilinde yaptırdığı kasr, “kasr-ı felek-fersâ” olarak vafedilmektedir²¹. “Çeşm-i felek” Sultân Abdülazîz’in Beylerbeyi Sâhilinde yaptırdığı kasr gibi bir binâ daha görmemiştir²². “Çarh-ı âlâ”, Sultân Abdülazîz’in şöhreti ve şânıyla dolmuştur²³. “Çarh-ı âlâ” durdukça Sultân Abdülazîz’in makâmında dâimî olması istenmektedir²⁴. “Çarh”ın devri oldukça Sultân Abdülazîz’in şevket ile meşhûd olması dilenir²⁵. “Çarh” u zemîn Sultân Abdülazîz gibi yenilikçi pâdişâh görmemiştir²⁶. “Sipihr”ın devri oldukça Sultân Abdülmecîd’in devâm üzere olması dilenmektedir²⁷. Şâir, Sultân Abdülazîz’in devlet ü iclâlinin arz u “semâ” döndükçe artmasını dilemektedir²⁸.

¹² Bkz:K3/11.

¹³ Bkz:K2/60.

¹⁴ Bkz:T3/4.

¹⁵ Bkz:T4/5.

¹⁶ Bkz:T5/5.

¹⁷ Bkz:T6/3.

¹⁸ Bkz:T7/2.

¹⁹ Bkz:T8/3.

²⁰ Bkz:T11/7.

²¹ Bkz:T47/8.

²² Bkz:T47/12.

²³ Bkz:K4/2.

²⁴ Bkz:K8/18.

²⁵ Bkz:T7/7.

²⁶ Bkz:T40/8.

²⁷ Bkz:T42/5.

²⁸ Bkz:K4/3.

Arz u “semâ”nın Yaratıcı’sından Sultân Abdülazîz’i çok zamân keвне sâhib-serîr etmesi dilenmektedir²⁹. Sultân Abdülazîz’in himâyesindeki her hânenin “âsumân” tarafından kıskanılması dilenmektedir³⁰.

Sultân Murad’ın tahta geçişi, “felek”in necm-i sa‘dı evce tahvîl etmesi olarak nitelenmektedir³¹.

“Felek döndükçe” Yaratıcının Vâlîde Sultân’ın yüce zâtını iclâl kılması dilenmektedir³².

Şehzâde Celâlû’d-dîn’in sünneti münâsebetiyle yapılan şölende âvâze-i âheng tâ çarha dek çıkmıştır; mutribân “felek”te Zühreyi raksa getirmiştir³³.

“Felek devr eyledikçe” Ziyâ Paşa’nın ömrünün vârl olamsı dilenmektedir³⁴.

Fuâd Paşa vefât etmiştir; “felek” emsâlsiz bir âlimi dünyâya çok görmüştür³⁵.

Mustafa Âsım Efendi’yi, asrın İbn-i Kemâl’ini “felek” bu âleme çok görmüştür³⁶.

“Felek” bu asrın âkil ü nihrîri Fuâd Paşa’ya kıymıştır³⁷.

Osmân Paşa, akl u dirâyetle seçkindir; “semâ”daki güneş gibidir³⁸.

Yerin ve “semâ”nın Yaratıcı’sından Refik Efendi’nin tevfikini tefrik etmesi dilenmektedir³⁹.

4. Âşık İlgisiyle

Âşıklar “felek”te hümâ gibi uça buna şaşılmamalıdır⁴⁰. Fâzıl, “felek”te yücelik isteyen kişiye âşıklar bezmine dâhil olmayı önermektedir⁴¹. Bir beyitte de âşık, “felek”ten meclisin bütünlüğünü bozmamasını ister:

²⁹ Bkz:K15/1.

³⁰ Bkz:T8/2.

³¹ Bkz:T109/1.

³² Bkz:T37/9.

³³ Bkz:K16/16.

³⁴ Bkz:T48/12.

³⁵ Bkz:T407/1.

³⁶ Bkz:T419/1.

³⁷ Bkz:T430/1.

³⁸ Bkz:K8/29.

³⁹ Bkz:T22/8.

⁴⁰ Bkz:G178/6.

⁴¹ Bkz:G194/7.

Ey felek ehl-i dile çok görme bu cem' iyyeti

Sâki-i nâzik-teni meclisden ib' âd itme gel (G207/2)

Âşık, “felek”in dest-i cevrenden dîvâne olmuştur⁴². “Felek”, hep cevri âşika şâyetse görmektedir⁴³. Hüzün ve sevinç dâimâ birbirini tâkip eder; âşık bir gün olup “felek”in cevri kendisine az eyleyeceğini ummaktadır⁴⁴. Havada rüzgârdan eser yokken, “felek” âşika bahr ile berrin seferini göstermiştir⁴⁵. Gurbet ellerde kalan âşık, “felek”in insâfsızlığından yakınmaktadır⁴⁶. “Felek” âşika yazıldığında kitap olacak kadar çok cevri etmiştir⁴⁷. Âşık her tarafı, sahrâ sahrâ âlemi devrelemiştir; âşıkın âhı “çarh”a erse çok değildir⁴⁸. Âşıkın âh u efgânı tâ “kubbe-i çarh”a kadar çıkmaktadır⁴⁹. Aşk mumu, âşıkın kalbini o kadar rûşen etmiştir ki; “çarh-ı gerdûn”un mihrine aslâ minneti yoktur⁵⁰. Âşık, zâr-ı aşkı duyurmuş; âh u efgânı “çarh”a kadar çıkmıştır⁵¹. Âşıkın tahtı, hevâ-yı aşk ile “çarh”a çıkar⁵². Âşıkın âhı her gece sabaha kadar “çarh”a ulaşmaktadır⁵³. Âşık, “çarh”ın cömertliğinden ümit elini kesmiştir⁵⁴. Âşıkın âhı, “çarh-ı minâ”ye tesir eder⁵⁵. Mevlevî, süflî âlemedir ve âşık-ı âli-makâmdır; “atlâs-ı gerdûn”a adı nakş olursa çok değildir⁵⁶. Âşıkın “çarh-ı gerdûn”un mihrine minneti yoktur⁵⁷. Âşıkın, bir piyâle mey için “gerdûn”a minneti yoktur⁵⁸. Âşık gönlü, “sipihri-hüsn ü aşk”ın özge bir ankâsıdır⁵⁹.

5. Feleğin Özellikleri

Felek daha çok yüksekliği ve yüceliği; devr ediciliği yani sürekli hareket hâlinde olması, dönmesi; genişlik ve sonsuzluğu; diğer gök cisimlerini üzerinde yahut içinde barındırması, tâlihe veya tâlihsizliğe sebep olması vb. özelliklerle anılmaktadır.

⁴² Bkz:G239/2.

⁴³ Bkz:G266/2.

⁴⁴ Bkz:G293/6.

⁴⁵ Bkz:G312/1.

⁴⁶ Bkz:Kt51/1.

⁴⁷ Bkz:R29.

⁴⁸ Bkz:G112/4.

⁴⁹ Bkz:G138/4.

⁵⁰ Bkz:G224/3.

⁵¹ Bkz:G284/2.

⁵² Bkz:G292/2.

⁵³ Bkz:ThVI/3.

⁵⁴ Bkz:ThXXVI/3.

⁵⁵ Bkz:R19.

⁵⁶ Bkz:G107/3.

⁵⁷ Bkz:G224/3.

⁵⁸ Bkz:G227/3.

⁵⁹ Bkz:G234/1.

a. Devr eder, dönmektedir

“Sipih”in devri oldukça Sultân Abdülmecîd’in devâm üzere olması dilenmektedir⁶⁰.

Şâir, “felek devr eyledikçe” Sultân Abdülazîz’in yâd olmasını dilemektedir⁶¹. Sultân Abdülazîz’in yeni yılını tebrik için yazılan târîh manzûmesinde Hallâk-ı Hamîd’in, “nüh felek” devr eyledikçe zâtını sevinçli, düşmanını zelil etmesi dilenmektedir⁶². “Felek devr eyledikçe” Hakk’ın Sultân Abdülazîz’in bahtını artırması dilenmektedir⁶³. “Felek döndükçe” Yaratıcının Vâlîde Sultân’ın yüce zâtını iclâl kılması dilenmektedir⁶⁴. “Çarh”ın devri oldukça Sultân Abdülazîz’in şevket ile meşhûd olması dlenir⁶⁵.

“Felekler” hep erkân-ı Mevlânâ gibi devr etmektedir⁶⁶.

“Felek devr eyledikçe” Ziyâ Paşa’nın ömrünün vâr olması dilenmektedir⁶⁷.

“Çarh-ı gerdûn” dâimâ mihverinde devrân etmektedir⁶⁸. “Çarh-ı âlem”in devri bir değildir; sürekli değişmektedir⁶⁹. Çarh-ı devvâr’ın eskiden beri sebâtı yoktur⁷⁰. “Çarh-ı gerdûn” dâimâ mihverinde devr etmektedir⁷¹. “Çarh-ı gerdûn” (Yaratıcıdan gelen) kuvvet ü kudretle dönmektedir⁷². “Çarh-ı felek” dönmektedir; (bir denge üzerindedir,) her zorluğa bir kolaylık vardır⁷³. İkbâl ile idbâr “mânend-i çarh” dâimâ dönmektedir⁷⁴. “Çarh-ı âlem”, şüphesiz değişme hâli ile dönmektedir“Çarh-ı gerdûn” Yaratıcı’nın kuvveti ve kudretiyle dönmektedir⁷⁵. “Çarh-ı ser-geşte” dahi tâb-ı muhabbettir döner⁷⁶.

⁶⁰ Bkz:T42/5.

⁶¹ Bkz:K2/60.

⁶² Bkz:T4/5.

⁶³ Bkz:T11/7.

⁶⁴ Bkz:T37/9.

⁶⁵ Bkz:T7/7.

⁶⁶ Bkz:G177/6.

⁶⁷ Bkz:T48/12.

⁶⁸ Bkz:G113/2.

⁶⁹ Bkz:Kt26/1.

⁷⁰ Bkz:Kt40/2.

⁷¹ Bkz:G113/2.

⁷² Bkz:ThXX/1.

⁷³ Bkz:Kt24/2.

⁷⁴ Bkz:G262/3.

⁷⁵ Bkz:ThXX/1.

⁷⁶ Bkz:ThXX/3.

b. Sonsuzdur, Son Noktadır

Felek, sonsuzluğu sembolü olmasıyla sıklıkla kullanılmaktadır. Ulaşılabilecek veya ulaşılabileceği tahayyül edilen en son nokta olan “felek”, yer ile birlikte de sınırları belirlemek ve bazen de zıtlık ilgisiyle kullanılmaktadır.

Fâtıma Hanım’ın vefâtıyla velvele-i âh u figân “eflâk”e kadar ermiştir⁷⁷. Kâlâ-yı ehl-i dile hiç revaç kalmamıştır; zamânın malı “eflâk”e dek dîvâr u sed çekmiştir⁷⁸. Mostar’ın dört tarafındaki dağlar “eflâk”e ser çekmiştir⁷⁹. Şık, “çarh”ı devrân eden merdüm-i pesttir⁸⁰. Kimsesizlerin dîd-ı âhı zemîn ü “çarh-ı bâlâ”yı tutmaktadır⁸¹. Âşık her tarafı, sahrâ sahrâ âlemi devreylemiştir; âşıkın âhı “çarh”a erse çok değildir⁸². Âşıkın âh u efgânı tâ “kubbe-i çarh”a kadar çıkmaktadır⁸³. Mevlevî Fâzıl, ney gibi dem çektiğinde âhı “çarh”a dek ulaşmaktadır⁸⁴. Gönlün âh u figânı “çarh”a tesir eylemektedir⁸⁵. Âşık, zâr-ı aşkı duyurmuş; âh u efgânı “çarh”a kadar çıkmıştır⁸⁶. Âşıkın tahtı, hevâ-yı aşk ile “çarh”a çıkar⁸⁷. Şâirin fisk u isyânının sedâsı “çarh-ı bâlâ”ya dek uzanmıştır⁸⁸. Âşıkın âhı her gece sabaha kadar “çarh”a ulaşmaktadır⁸⁹. Âşıkı âhı, “çarh-ı mînâ”ye tesir eder⁹⁰. Mevlevî, süflî âlemedir ve âşık-ı âlî-makâmdır; “atlâs-ı gerdûn” a adı nakş olursa çok değildir⁹¹. İntâk-ı Rabbânî, “sipihr-i tab” dan tulûc eylemektedir⁹². Âşık gönlü, “sipihr-i hüsn ü aşk” ın özge bir ankâsıdır⁹³. Aşk hümâsı olan kişiye dâm u dâne derdine düşmemesi; himmet cenâhını açıp “cevv-i semâ” da lâne tutması öğütlenmektedir⁹⁴. Tennûre bend-i vecd olup semâ’ a başlasa, Mevlevî “cevv-i semâ” da bu zikri duyar⁹⁵. Cihan yaratıldığından beri arz u “semâ”, Kerbelâ olaya gibi bir zulm görmemiştir⁹⁶.

⁷⁷ Bkz:T421/4.

⁷⁸ Bkz:G57/4.

⁷⁹ Bkz:Kt90/2.

⁸⁰ Bkz:G60/4.

⁸¹ Bkz:G103/2.

⁸² Bkz:G112/4.

⁸³ Bkz:G138/4.

⁸⁴ Bkz:G188/7.

⁸⁵ Bkz:G210/4.

⁸⁶ Bkz:G284/2.

⁸⁷ Bkz:G292/2.

⁸⁸ Bkz:ThI/4.

⁸⁹ Bkz:ThVI/3.

⁹⁰ Bkz:R19.

⁹¹ Bkz:G107/3.

⁹² Bkz:K7/39.

⁹³ Bkz:G234/1.

⁹⁴ Bkz:G31/6.

⁹⁵ Bkz:G164/1.

⁹⁶ Bkz:MsII/3.

Mevlevî nefsinin gıdâsı için dünyânın sultânına boyun eğmez; “cevv-i semâ”da uçan hümâdır Mevlevî⁹⁷. Halk şükr ü nimeti ihlâs ile tahdîs kılmıştır; (Sultân Abdülazîz için) “Pâdişâhım çok yaşa!” sedâsı tâ “âsumân”a kadar ermiştir⁹⁸. Nasipsiz zâhit, hakîkat sırrının ne olduğunu bilmezken “urûc-ı âsumân”a bir mücevher merdiven söylemektedir⁹⁹. “Sâkinân-ı âsumân” neyin nevâsından mahzûz olmaktadır¹⁰⁰. Akıllı olan hakîr bir karıncayı bile incitmez; hiç şüphesiz âh-ı mazlûmân “âsumân”ı seyreder¹⁰¹.

c. Gök Unsurları İlgisiyle

Şehzâde Celâlü'd-dîn'in sünneti münâsebetiyle yapılan şölende âvâze-i âheng tâ çarha dek çıkmıştır; mutribân “felek”te Zühreyi raksa getirmiştir¹⁰². Sultân Abdülazîz'in tahta çıkışıyla künbed-i âlem zevk ü meserretle dolmuştur; Zühre “burc-ı felek”te raksân olsa buna şaşılmalıdır¹⁰³.

“Felek”te güneş ve ay, boyunun ziyâ-dârı oldukça cümle âhâlinin Sultân Abdülazîz'in gölgesinde rahatça yaşaması dilenmektedir¹⁰⁴. “Mihr-i felek”in Sultân Abdülazîz'in mesut tâlihini nurlandırması dilenmektedir¹⁰⁵.

Sultân Abdülazîz'in “felek”te Mirrîh (Mars) ve Keyvân (Satürn) yıldızlarına gâlip olması dilenmektedir¹⁰⁶.

Sevgili gibi âlemi nurlandıran güneş görülmemiştir; “encüm-i evc-i semâ” elbette ki sevgilinin güzelliğini kıskanır¹⁰⁷.

Sevgilinin zülf ü hâl ü rûhu “âsumân”dan âlem-i süflâya inmiş pür-ziyâ bir kuyruklu yıldıza benzemektedir¹⁰⁸.

⁹⁷ Bkz:Kt8/2.

⁹⁸ Bkz:K16/11.

⁹⁹ Bkz:G91/5.

¹⁰⁰ Bkz:G158/9.

¹⁰¹ Bkz:R15.

¹⁰² Bkz:K16/16.

¹⁰³ Bkz:T3/4.

¹⁰⁴ Bkz:T5/5.

¹⁰⁵ Bkz:T6/3.

¹⁰⁶ Bkz:T8/3.

¹⁰⁷ Bkz:G232/2.

¹⁰⁸ Bkz:G49/2.

d. Dokuz Felek

Sultân Abdülazîz'in yeni yılını tebrîk için yazılan târîh manzûmesinde Hallâk-ı Hamîd'in, "nüh felek" devr eyledikçe zâtını sevinçli, düşmanını zelif etmesi dilenmektedir¹⁰⁹.

e. Olumlu Yönleriyle Felek

"Felek" olumsuz kullanımlara nispetle oldukça az sayıdaki "olumlu" ele alınışlarıyla esas anlamda iki görüşe dayanılarak suçsuz sayılmaktadır:

Mazur olmanın sebebi feleğe atfedilmemelidir; sebep insânın ta kendisidir.

Olanlar felekten bilinmemelidir; her şey Yaratıcı'nın tasarrufuydur.

Mehmet Rüşdi Paşa'nın tâlihinin "felek"te dâimâ enver olması dilenmektedir¹¹⁰. Sultân Murad'ın tahta geçişi, "felek"in necm-i sa' dı evce tahvîl etmesi olarak nitelenmektedir¹¹¹.

Kişiyi "felek"te ma'zûr eyleyen tâlihi değil yaptıklarının karşılıklarıdır:

Mücâzât-ı ' ameldir çekdiğin bu derd ü mihnetler
Seni şanma felekde tâli' iindir eyleyen ma' zûr (G66/3)

Kişi başına gelenlerden dolayı "felek ü tâlih"i kınamamalıdır:

İftirâdır felek ü tâli' e ta' n itme şaşın
Hâk murâdın ider icrâ yüridir her bir işi (Kt22/1)

Gâfil olan kişi olanları "felek"ten bilmektedir:

Hudâdan bilmeyüp eyler felekden âh-ı nâ-kâbil
Getürmez şîve-i taqdîri aşlâ hâtra gâfil (Kt71/2)

¹⁰⁹ Bkz:T4/5.

¹¹⁰ Bkz:K3/5.

¹¹¹ Bkz:T109/1.

f. Olumsuz Yönleriyle Felek

“Felek”, Divânda ele alınan olumsuz yönleriyle; yakıcıdır, kıskançtır, cevr edicidir, oyuncudur, hilecidir, düzen bozucudur, eziyet edicidir, insafsızdır, haksızlığa müsaade eder, inatçıdır, fânîdir, acımasızdır ve zorbadır

“Felek”, neyzenlerin mekânını onlara çok görüp âteş-i sûzân ile yakmıştır¹¹². Sultân Abdülazîz’in Beylerbeyi Sâhilinde yaptırdığı kasr, “kasr-ı felek-fersâ” olarak vasedilmektedir¹¹³. Fuâd Paşa vefât etmiştir; “felek” emsâlsiz bir âlimi dünyâya çok görmüştür¹¹⁴. Mahmûd Paşanın kızı Râşide Hanım’ı “felek” âlemde çok görmüş; hemân mahv u tebâh etmiştir¹¹⁵. Mustafa Âsım Efendi’yi, asrın İbn-i Kemâl’ini “felek” bu âleme çok görmüştür¹¹⁶. “Felek” bu asrın âkil ü nihrîri Fuâd Paşa’ya kıymıştır¹¹⁷. “Felek”, vefâ ırmağının membaini gözlerden gizlemiştir; (bu asırda vefâdan eser bulmak çok zordur,) vefâ ırmağı ölümsüzlük suyuna mânend olmuştur¹¹⁸. Tâlih, “felek”te dönmüş; sahn-ı âlem câ-yı gam olmuştur¹¹⁹. Âşık, “felek”in dest-i cevrenden dîvâne olmuştur¹²⁰. Bahâr, gül bahçesine zîb ü fer vermişken; “felek” (bunu çok görüp) kış mevsimindeymiş gibi (gülşene) kar yağdırmıştır¹²¹. “Felek”, hep cevri âşika şâyetse görmektedir¹²². “Felek” mir’at-ı gerdûn içre dâimâ oyun göstermektedir¹²³. Hüzün ve sevinç dâimâ birbirini tâkip eder; âşık bir gün olup “felek”in cevri kendisine az eyleyeceğini ummaktadır¹²⁴. Havada rüzgârdan eser yokken, “felek” âşika bahr ile berrin seferini göstermiştir¹²⁵. Şâir, “felek”lerin Kerbelâ olayına tahammül edişine şaşırılmaktadır¹²⁶. Gönülde dâimâ matlûb olan vuslatın arzusu dönmektedir; “felek”se istekler değirmenin dönmeye engeldir¹²⁷. Câhil, İskender gibi cihân-gir olmayı dilemektedir; “felek”in Süleymân’a debdebeyi çok gördüğünü düşünmemektedir¹²⁸.

¹¹² Bkz:T42/1.

¹¹³ Bkz:T47/8.

¹¹⁴ Bkz:T407/1.

¹¹⁵ Bkz:T416/1.

¹¹⁶ Bkz:T419/1.

¹¹⁷ Bkz:T430/1.

¹¹⁸ Bkz:G15/2.

¹¹⁹ Bkz:G26/1.

¹²⁰ Bkz:G239/2.

¹²¹ Bkz:G264/5.

¹²² Bkz:G266/2.

¹²³ Bkz:G279/2.

¹²⁴ Bkz:G293/6.

¹²⁵ Bkz:G312/1.

¹²⁶ Bkz:MhI/3.

¹²⁷ Bkz:Kt20/1.

¹²⁸ Bkz:Kt34/1.

Gurbet ellerde kalan âşık, “felek”in insâfsızlığından yakınmaktadır¹²⁹. “Mizân-ı felek” olgunluk ile câhilliği bir türlü dengelemez; (bu yüzden) nice fetânet ehli keff-i cer-i eskâlde kalmıştır¹³⁰. “Felek” âşık yazıldığında kitap olacak kadar çok cevretmiştir¹³¹. Mustafa Paşa’nın oğlu Hâşim Bey’in yaşı henüz yirmi iken “çarh-ı ‘anûd” onu âlemden nâbûd eylemiştir¹³². Kemâl ehli olan, hiçbir şekilde “çarh”a boyun eğmez¹³³. “Âsiyâb-ı çarh-ı ‘âlem” sürekli değişiklik göstermektedir¹³⁴. “Çarh-ı gerdûn”, halka zehrini nûş ettirmektedir¹³⁵. Aşk mumu, âşıkın kalbini o kadar rûşen etmiştir ki; “çarh-ı gerdûn”un mihrine aslâ minneti yoktur¹³⁶. “Çarh-ı âlem”, şüphesiz değişme hâli ile dönmektedir¹³⁷. “Çarh-ı ser-geşte” dahi tâb-ı muhabbettir döner¹³⁸. Âşık, “çarh”ın cömertliğinden ümit elini kesmiştir¹³⁹. “Çarh-ı ferağ-peymâ” muhabbet ehline müsâittir¹⁴⁰. Çarh-ı denî, iki şehzâdeye (Hz. Hasa ile Hz. Hüseyin) zerre kadar merhamet etmemiştir¹⁴¹. “Çarh-ı âlem”in devri bir değildir; sürekli değişmektedir¹⁴². “Çarh-ı gerdûn”, halka zehrini içirmektedir¹⁴³. Âşıkın “çarh-ı gerdûn”un mihrine minneti yoktur¹⁴⁴. Âşıkın, bir piyâle mey için “gerdûn”a minneti yoktur¹⁴⁵. Felek, “mir’at-ı gerdûn” içre dâimâ oyun göstermektedir¹⁴⁶. Kâm için “gerdûn”a iltiyâm etmek güçtür¹⁴⁷. Bâzû-yı ecel Süleymân’ı bile aldatmıştır; acaba bu “kahpe gerdûn”da vefâ görmüş var mıdır?¹⁴⁸ “Sipihr-i gaddâr” nice bahtiyârları mahv etmiştir¹⁴⁹. Fâzıl’ın “sipihr”e boyun eğmesi mümkün değildir; o ancak Şems ile Mevlânâ’ya tekâpû eder¹⁵⁰.

¹²⁹ Bkz:Kt51/1.

¹³⁰ Bkz:Kt61/2.

¹³¹ Bkz:R29.

¹³² Bkz:T417/5.

¹³³ Bkz:G38/6.

¹³⁴ Bkz:G75/1.

¹³⁵ Bkz:G80/3.

¹³⁶ Bkz:G224/3.

¹³⁷ Bkz:G265/7.

¹³⁸ Bkz:ThXX/3.

¹³⁹ Bkz:ThXXVI/3.

¹⁴⁰ Bkz:ThXXXII/2.

¹⁴¹ Bkz:MhII/5.

¹⁴² Bkz:Kt26/1.

¹⁴³ Bkz:G80/3.

¹⁴⁴ Bkz:G224/3.

¹⁴⁵ Bkz:G227/3.

¹⁴⁶ Bkz:G279/2.

¹⁴⁷ Bkz:ThXXI/4.

¹⁴⁸ Bkz:Kt17/2.

¹⁴⁹ Bkz:G256/7.

¹⁵⁰ Bkz:G263/6.

g. Dengelidir

Saâdetle uğursuzluk dâimâ birbirini tâkip eder; “felek” ikbâl ile bahtsızlığı birbirine denk göstermiştir¹⁵¹. “Çarh-ı felek” dönmektedir; (bir denge üzerinedir,) her zorluğa bir kolaylık vardır¹⁵². Gönül, “felek”in cevrenden ne gam çekmekte ne de lutfundan mutlu olmaktadır; “felek” ininde ikbâl ve uğursuzluk berâberdir¹⁵³.

6. Diğer ve Dolaylı İlgilerle

“Felek” Sultân Abdülazîz’in devrine gıpta etmektedir, cihân onun ihsânından memnûndur¹⁵⁴.

Âsitânenin tâlihinin “evc-i felek”te saadet ile bedîd olması dilenmektedir¹⁵⁵.

“Çeşm-i felek” Sultân Abdülazîz’in Beylerbeyi Sâhilinde yaptırdığı kasr gibi bir binâ daha görmemiştir¹⁵⁶. Âşıklar “felek”te hü mâ gibi uça buna şaşılmamalıdır¹⁵⁷. Fâzıl, “felek”te yücelik isteyen kişiye âşıklar bezmine dâhil olmayı önermektedir¹⁵⁸. İzmîd’in “çarh-ı felek”te misli olmayan bir gezinti yeri vardır¹⁵⁹. Bir beyitte de âşık, “felek”ten meclisin bütünlüğünü bozmamasını ister:

Ey felek ehl-i dile çok görme bu cem’ iyyeti

Sâki-i nâzik-teni meclisden ib’ âd itme gel (G207/2)

Şimdilerde “zîr-i felek”te sâdık yâr varsa bu ancak Kâf dağında ankâ gibi bulunur¹⁶⁰. Mevlevî külâhının “felek”te kıymeti her mücevherden fazladır¹⁶¹. Zâhîde merdivensiz “eflâk”e çıkmaması, bir rehber bulması gerektiği söylenir¹⁶².

“Çarh-ı mînâ”, Kâmil Paşa’nın hânesinin yüce çatısındaki renkliliği görüp kıskansa, haset etse buna şaşılmamalıdır¹⁶³.

¹⁵¹ Bkz:G133/3.

¹⁵² Bkz:Kt24/2.

¹⁵³ Bkz:Kt40/1.

¹⁵⁴ Bkz:T7/2.

¹⁵⁵ Bkz:T38/6.

¹⁵⁶ Bkz:T47/12.

¹⁵⁷ Bkz:G178/6.

¹⁵⁸ Bkz:G194/7.

¹⁵⁹ Bkz:G202/3.

¹⁶⁰ Bkz:G282/6.

¹⁶¹ Bkz:MhII/4.

¹⁶² Bkz:G305/4.

¹⁶³ Bkz:T52/3.

“Çarh-ı nâdân”, istidat sâhiplerine itibâr etmez¹⁶⁴. Gönül erbâbı dünyânın pâdişâhına boyun eğmez; “çarh-ı minâ-yı hüner” hep kalbi içre devreder¹⁶⁵. İkbâl ile idbâr “mânend-i çarh” dâimâ dönmetedir¹⁶⁶. Mevlevî külâhı, “çarh-ı gerdûn-ı celâlet”tir¹⁶⁷. Mevlevî külâhı, “şems-i gerdûn-ı kerâmet”tir¹⁶⁸; “çarh-ı gerdûn-ı celâlet”tir¹⁶⁹.

Sultân Abdülmecîd’in yaptırdığı semâ’-hânenin bir emsâli yoktur; ne gerdûnda ne de önceki sultânların eserleri arasında benzeri vardır¹⁷⁰. Âlî Paşa’nın oğlu Ârif “gerdûn”a meh gibi gelmiştir¹⁷¹. Tüm havâdisler, “safha-i mir’at-i gerdûn”dadır¹⁷².

¹⁶⁴ Bkz:G10/4.

¹⁶⁵ Bkz:G68/5.

¹⁶⁶ Bkz:G262/3.

¹⁶⁷ Bkz:ThV/4.

¹⁶⁸ Bkz:ThVI.

¹⁶⁹ Bkz:ThV/4.

¹⁷⁰ Bkz:T41/4.

¹⁷¹ Bkz:T183/2.

¹⁷² Bkz:ThXXXI/6.

B. YILDIZLAR

(Kevkeb, Necm, Encüm, Ahter)

Yıldız daha çok insânın hâli ve istikbâli ile alâkalı olarak kullanılmaktadır.

Düşmânlarının Sultân Abdülazîz'in "kevkeb-i ikbâl"ine reşk eylemesi dilenmektedir¹. Sultân Abdülazîz'in tâlihinin felekte "kevkeb-i Mirrîh ü Keyvân"a gâlip olması dilenmektedir². Sultân Abdülazîz'in cenâb-ı devletinin "ahter-i ikbâl ü iclâl"inin mülk-i hâkâna günden güne ziyâ-bahşâ olması dilenmektedir³.

Şeh Murâd'ın tahta geçişiyle devletin tâlihi "necm-i es'ad"a tahavvül etmiştir⁴. Şeh Murâd'ın tahta geçişi feleğin "necm-i sa'dı" evce tahvîl etmesi olarak izâh edilmektedir⁵.

Âlî Paşa'nın "kevkeb-i ikbâl"inin sabah akşam ışık verici olması dilenmektedir⁶. Âlî Paşa'nın "necm ü ikbâli"nin yaptırdığı hâneye nazarı olması dilenmektedir⁷.

Tevfik Efendi'nin "necm-i garâ"sının her an mes'ûd olması dilenmektedir⁸.

Yerin ve göğün Yaratıcı'sının Refik Efendi'nin "ahter-i ikbâl"ine devr-i harîk göstermemesi dilenmektedir⁹.

Âşkın "necm"i, evc-i saâdette her an devrân etmektedir¹⁰. Sevgilinin kâkül-i ruhsârı "necm-i dünbale" gibi bezme pertev vermektedir¹¹. "Encüm-i evc-i semâ"nın sevgilinin güzelliğini kıskanmaması mümkün değildir¹². Sevgilinin zülf ü hâl ü ruhu pür-ziyâ "dünbâl-i ahter"dir¹³.

Herkesin "necm-i tecellî"si Yaratıcıdan gelen kuvvetle dönmektedir¹⁴. Her müneccim "ahter-i dünbâle"yi görür; ancak ehl-i rasad tûl u kaddin keşfetmeden söylemez¹⁵.

¹ Bkz:T6/3.

² Bkz:T8/3.

³ Bkz:T8/36.

⁴ Bkz:T15/2.

⁵ Bkz:T109/1.

⁶ Bkz:K4/30.

⁷ Bkz:T53/7.

⁸ Bkz:T27/2.

⁹ Bkz:T22/8.

¹⁰ Bkz:G293/5.

¹¹ Bkz:G310/2.

¹² Bkz:G232/2.

¹³ Bkz:G49/2.

¹⁴ Bkz:ThXX/1.

¹⁵ Bkz:G57/3.

Kişiye, ferr-i câha ahter-i dünbâle-vâr mağrûr olmaması öğütlenmektedir; zirâ kuyruklu yıldız âlemde geh mevcûd geh nâ-bûd olur¹⁶. Elbet bir gün (bahtsız) kişinin tâlihi burc-ı sa‘da nakleder; gönlünün isteği üzere “ahter”i evc-i ikbâle erer¹⁷. “Kevkeb”e iftirâ edip tâlihe mağlup olanlar, âlem içre hiçbir zamân saâdet göremez¹⁸. Ermenî milletine ekâbirin muhtâç olması, “kevkebin” devri midir yoksa nahsı mıdır; bilinmemektedir¹⁹. “Kevkeb-i iqbâl ü idbâr” geh nihân geh âşikârdır²⁰.

C. SEYYÂRELER VE BAZI YILDIZLAR

1. Genel Olarak Seyyâreler

Sultân Abdülazîz’in şevketinin “seb‘a-i seyyâre” gibi gözle görülür olması dilenmektedir:

Şu‘â‘-ı ‘adl ü dâdı şark u garbı eyledi rûşen

Mişâl-i seb‘a-i seyyâre olsun şevketi meşhûd (T9/3)

“Seyyâre” bir gazelde geçen hâliyle “işî ilk elden ve tam yapanın sözünün makbullüğü” ile ilgili olarak kullanılmaktadır:

Dûr-bîn-i çeşm ile seyyâre seyrin seyr iden

Olmaz ol ehl-i raşad aqvâli ma‘mûl-i bahâ (G12/2)

2. Ay (kâmer, mâh, meh²¹)

Dîvân’da en çok zikri geçen unsurlardandır. Her şeyden önce, en çok bir “ışık” kaynağı olmak vasfı ve sevgili için müşebbehün-bih olarak kullanımı ile dikkat çeker. Dîvândaki kullanımlar şekil itibarıyla üç kısımdır. “Kâmer, mâh ve meh”; “yeni ay (hilâl, mâh-ı nev, nev-mâh)” ve “dolunay (bedr)”. Biz, yaptığımız değerlendirmede son iki kısmı özellik bakımından farklı olması hasebiyle toplu olarak değerlendirip “kâmer, mâh ve meh” kullanımları için bir tasnif yaptık.

¹⁶ Bkz:G67/6.

¹⁷ Bkz:Kt26/2.

¹⁸ Bkz:G39/6.

¹⁹ Bkz:G41/2.

²⁰ Bkz:R39.

²¹ Dîvândaki 291. gazel (7 beyit) “-er/ar” kâfiyesi ve “meh-tâbda” redifiyle kaleme alınmıştır.

a. Peygamber Efendimizle Alâkalı Olarak

Peygamber Efendimiz, “mihr ü mâh-ı ehl-i îmân”dır²². Peygamber Efendimiz’in nûru cihânda “mâh-tâb” gibi zâhir olmuştur²³. “Meh” ü hürşîd, yer yer Peygamber Efendimiz’in ayağının toprağına pûyân olmaktadır²⁴. Peygamber Efendimiz, “bedr-i münîr-i âsumân”dır²⁵.

b. Mevlânâ Hazretleri ve Mevlevîlikle Alâkalı Olarak

Mevlânâ Hazretleri, “mâh-ı reşk-i mihr-i nûr-efşân” olarak vasfedilmektedir²⁶. “Mâh-ı Mevlânâ” her gece gurredir; husûfu (ay tutulması) yoktur²⁷. Mevlânâ Hazretlerinin bendegânı bülbül gibi uykuya varmaz; çünkü verd-i ter “mehtâb”da bin bû döker²⁸. Mevlânâ Hazretleri’nin kutb-ı azam olduğunun şâhidi mihr ü “meh”tir²⁹. Mihr ü mehîn (Şems ü Mevlânâ’ya atıfla) pertevinin zâil olması imkânsızdır³⁰.

Mevlevî külâhı “kamer devri”³¹ne işârettir³². Vahdet bezmini aydınlatan mum, olarak vasfedilen “külâh-ı Mevlevî”nin nûrunu şems ü “kamer” sabah akşam kıskanmaktadır³³. Mevlevî, mânend-i şems ü “kamer” gece gündüz devrâna girmektedir³⁴.

c. Pâdişâhlar ve Diğer Devlet Erkânı İle İlgili Olarak

Sultân Abdülazîz’in “meh-i ikbâl ü baht”ının âlemde noksân bulmaması dilenmektedir³⁵. Sultân Abdülmecîd’in ikbâlinin şu’â’-ı mihr ü “meh” gibi hep rûşen olması dilenmektedir³⁶. Sultân Abdülmecîd’in ikbâli mânend-i “meh”, pertev-nümâdir³⁷.

²² Bkz:K1/8.

²³ Bkz:ThIII/5.

²⁴ Bkz:ThII/2.

²⁵ Bkz:Msl/2.

²⁶ Bkz:K17/14.

²⁷ Bkz:G1/3.

²⁸ Bkz:G291/7.

²⁹ Bkz:MhII/3.

³⁰ Bkz:Kt6/2.

³¹ “Devr-i kamer. Eskiler yedi gezegenin her birinin biner yıl devir sürdüğüne, altı yıldızın devrinin geçip yedinci yıldız olan Ay’ın devri içinde bulunduğumuza inânırlardır. İlk devir Zühâl devridir ki Hz. Âdem ile başlamıştır. Bu devirlerden her biri bin yıl sürer. İçinde bulunduğumuz devir son devirdir ki Hz. Muhammed’in devridir.” (Ansiklopedik Divân şiiri Sözlüğü, sf. 124.)

³² Bkz:ThVI.

³³ Bkz:ThV/5.

³⁴ Bkz:MslIII/6.

³⁵ Bkz:K2/58.

³⁶ Bkz:K3/5.

³⁷ Bkz:K8/3.

Mevlâ, misâl-i mihr ü “meh”, Sultân Abdülazîz’in zâtına tecellî etmiştir³⁸. Mihr ü “meh” mülket-i İslâmîde devr eyledikçe Yaratıcı’nın, Sultân Abdülazîz’in pâk neslini dâimî kılması dilenir³⁹. Abdülazîz Hân’ın cülûsuyla mihr-i gam zevâle ermiş; “meh-i şâdi” doğmuştur⁴⁰. Felekden mihr ü “meh” boyunun ziyâ-dârı oldukça Sultân Abdülazîz’in gölgesinde cümle âhâlînin âsûde olması dilenir⁴¹. Mihr ü “meh” sürekli bu dünyâyı şu‘le-dâr ettikçe Sultân Abdülazîz’in ömrünün ikbâl ile uzun olması dilenmektedir⁴². Mihr ü “meh” Sultân Abdülazîz’in ikbâlinin pervânesi olsa buna şaşılmamalıdır⁴³. Mihr ü “meh” gece gündüz bu dünyâda ziyâ verdikçe Hudâ’nın Sultân Abdülazîz’in devletini uzun ömürlü kılması dilenmektedir⁴⁴. Mihr ü “meh”, gece gündüz bu cihâna pertev verdikçe Sultân Abdülazîz’in zât-ı şevketinin dâimî olması dilenmektedir⁴⁵. Sultân Abdülazîz’in sadrâzamı ve ser-askeri ona Hakk’ın ihsânıdır; mihr ü “mâh” pâdişâhın tâlihini kiskansa buna şaşılmamalıdır⁴⁶.

Sultân Murâd’ın mihr ü “meh” devr eyledikçe rû-yı keder görmemesi dilenmektedir⁴⁷.

Âlî Paşa’nın oğlu Ârif dünyâyâ “meh” gibi gelmiştir⁴⁸.

d. Sevgili İle Alakalı Kullanımlar

Bu kullanımlar “ay”ın sevgili için müşebbehün-bih olarak kullanılmasından başka açık istiâre yoluyla “ay”ın sevgili yerine zikrini de içermektedir. Ayrıca sevgili güzellik bakımından “ay” ile kıyaslanmaktadır.

³⁸ Bkz:K2/22.

³⁹ Bkz:T1/2.

⁴⁰ Bkz:T3/3.

⁴¹ Bkz:T5/5.

⁴² Bkz:T7/6.

⁴³ Bkz:T8/22.

⁴⁴ Bkz:T9/2.

⁴⁵ Bkz:T33/5.

⁴⁶ Bkz:T49/10.

⁴⁷ Bkz:T17/8.

⁴⁸ Bkz:T183/2.

Sevgilinin güzel yüzüne şems ü “kâmer” tab‘iyyet etmiştir⁴⁹. Âşık, o “mâh” ile dem-sâz-ı muhabbet olmuştur⁵⁰. O “mâh”ın siyâh zülûflerini perîşân görmek ve şâne, rakîbin pâre pâre olmasına sebeptir⁵¹. Âşık, “mâh-tâb”ın zevkini sevgilinin cemâlini seyrederek geçirmiştir; “meh-rû” bezme bir bâde-i engûr taksîm eylemiştir⁵². Sevgili hüsnünü arz edip (sonra da) husûfa (ay tutulmasına) eriştirmiştir; şimdi o “mâh-ı tâbân”ın çehresi görünmez olmuştur⁵³. Sevgiliden, karanlık gecede yüzündeki örtüyü kaldırıp “mâh-tâb” göstermesi istenmektedir⁵⁴. Melik-i Keyser, sevgili gibi “mâh-likâ” pâdişâhın kapısında derbân olmaktadır⁵⁵. O “mâh-veş” sevgili âşıkta bir nebze gönlündeki derdi söyletmemiş; onu tekdîr ile lâl etmiştir⁵⁶. Sevgiliden kâkülünü ârızı üzerinden kaldırması istenmektedir; böylece o “mâh” bezme karşı ser-efrâz edebilecektir⁵⁷. Âşık, sevgilinin hüsnü gibi “mâh-ı pertev-efzâ” görmemiştir⁵⁸. Ma‘şuk, âşıkın gönlünde eşsiz ve bir başına kalmıştır; o yüzden âşıkın gözü “mâh-ı melek-sîmâ” yüzünü görmez⁵⁹. O “mâh”ın âşıkın şâd olmamış gönlüne cevri olsun olmasın, bu gece bezmi misâl-i bedr şu‘le-dâr etmiştir⁶⁰. “Mâh-rû” sevgiliden âşıklar meclisinde hafiflik etmemesi istenmektedir⁶¹. O “mâh”ın hatt-ı ruhsarı gittikçe nümâyân olmuştur⁶². Âşık, sevgilinin vefâsızlığına karşı sessizliğini en katı şekilde de bozabilmektedir:

Eger itmez iseñ ey mâh baña mihr ü vefâ

Senden Allâhıma şekvâ ideyim ‘ahd olsun (ThXII/4)

Âşıkın dîdeleri “mâh”ın servi boyunu görünce bahçe tasvîrindeki eksiklik üzere bir cû peydâ eder. Zîrâ âşıkın gam dolu gönlünden akan yaşlar servi boylu sevgilinin ayakları dibinden akacaktır:

.....
Serv-ğaddini görüp dîdelerim ol mâhîñ

Dil-i gam-ğâr sirişkim ağıdup cû itdi (ThXXIV/2)

⁴⁹ Bkz:ThXXXI/1.

⁵⁰ Bkz:G27/1.

⁵¹ Bkz:G36/2.

⁵² Bkz:G96/6.

⁵³ Bkz:G192/5.

⁵⁴ Bkz:G104/1.

⁵⁵ Bkz:G198/3.

⁵⁶ Bkz:G214/4.

⁵⁷ Bkz:G230/3.

⁵⁸ Bkz:G232/1.

⁵⁹ Bkz:G240/2.

⁶⁰ Bkz:G241/6.

⁶¹ Bkz:G310/4.

⁶² Bkz:ThXI/1.

Bir tahmîste de sevgilinin ismi “mâh-tâb” olarak vesfedilmekte; daha sonra âşık tarafından bunun “meh-pâre” olduğu öğrenilmektedir:

.....
Saña ben âfitâbım mâh-tâbım dir idim am mâ

Efendim nâminı billâh ben meh-pâre bilmezdim (ThXXVII/3)

Âşık, “meh”i bezme dâvet etmektedir; hasb-i hâli vardır⁶³. O “meh” inleyen âşıkına rû-yı vefâ gösterse, âşık gönlü ona hep tâkâpû-yı vefâ ederdi⁶⁴. Âşık, sevgilinin gösterdiği istignâyaya anlam verememektedir; bu revîşi “meh-i tâbân”a yakıştıramamaktadır⁶⁵. O “meh-veş”in şeker-âb sözleri âşıkın cânına işlemiştir⁶⁶. Âşık, bu gece o “meh-pâre”yi sandala binmiş olarak görmüştür; sevgili denizde tavşan gibi sağı solu seyretmiştir⁶⁷. Âşık, sevgilinin yüzünün hasretiyle azm-i “mehtâb” etse; sabaha kadar o “meh-i tâbân”la bahseylese buna şaşılmamalıdır⁶⁸. “Meh”, bir kez kendi leb-i cân-bahşını görse kıyâmete kadar la‘l-i Bedehşân’la bahseyleydi⁶⁹. O “meh-veş”i seyreden, elinde olmadan ona hayrân olmaktadır⁷⁰. Âşık, o “meh”in âşüfte-i zülfü olursa buna şaşılmamalıdır⁷¹. “Meh”in ârız-ı rengîni âfitâba nâz etmektedir⁷². O “meh” ne sözle kanmakta ne de zerle aldanmaktadır⁷³. O “meh”in baht-ı tecellîsi kemâle vâsıl olmuştur⁷⁴. Sevgilinin yüzü âşıkı “meh” ü hürşid-veş ziyâ vermiş; âşıkın bütün efkârı gitmiştir⁷⁵. Hünkâr, o “meh”e Yaş’ı pâ-yi taht etse yakışır⁷⁶. O “meh-pâre” mecliste âşıkların gönlünü almış; elinde dâire ile raks edip gönülleri mesrûr kılmıştır⁷⁷. Sofunun işret ehlinin bezmine gelmesi şaşırıcıdır; zirâ sofunun sâkî-i “meh-rû” ile germiyyeti yoktur⁷⁸. O “meh” yâda geldikçe âşık gönlü efkâra düşmektedir⁷⁹. “Meh-rû” sevgili tal‘at-i hüsnüyle gülistânı kapatmıştır⁸⁰.

⁶³ Bkz:G11/1.

⁶⁴ Bkz:G15/1.

⁶⁵ Bkz:G16/3.

⁶⁶ Bkz:G19/3.

⁶⁷ Bkz:G22/1.

⁶⁸ Bkz:G34/5.

⁶⁹ Bkz:G34/7.

⁷⁰ Bkz:G49/4.

⁷¹ Bkz:G63/4.

⁷² Bkz:G71/1.

⁷³ Bkz:G92/2.

⁷⁴ Bkz:G92/5.

⁷⁵ Bkz:G94/4.

⁷⁶ Bkz:G94/5.

⁷⁷ Bkz:G96/5.

⁷⁸ Bkz:G100/2.

⁷⁹ Bkz:G117/1.

⁸⁰ Bkz:G120/3.

Âşık, “meh-rû” sevgiliden ayrı olmanın verdiği üzüntüyle âlemi sarhoş dolaşmaktadır⁸¹. O “meh-rû” vuslat gününü ramazan bayrâmına teşbîh eyleyip hilâl ebrûlarını gurre-i bayrâma uydurmuştur⁸². Güzellik âleminin yükseklerden uçan hümâsı o “meh” tir⁸³. Mihr ü “meh” bir vechle sevgilinin hüsnüne karşı gelememektedir⁸⁴. Gûyâ def, pervâsız âşıklar gibi rûh sâhibidir; bir “meh-pâre” görse kendini bin pâre eylemektedir⁸⁵. O “meh”in vechi câmi‘-i hüsnî ta‘rîf etmektedir⁸⁶. Âşık, o “meh-veş”in yüzünün mumunu hayâl edip kalpte aşkın şarâbını şu‘le-dâr etmeyi dilemektedir⁸⁷. Gönül, bu şeb o “meh-i tâbân”a meyletmiştir⁸⁸. Sevgili bir bakışla mihr ü “meh”in gözünü kara eylemiştir; bambaşka bir sehârdır⁸⁹. İstâbul’un “meh-peyker”inin mislini cihânda kimse görmemiştir; sevmemek mümkün değildir⁹⁰. O “meh-çal‘at”in hâyâli bir dem âşıkın gözünden gitmemektedir⁹¹. Sâki-i “meh-pâre” esbâb-ı tarab olmazsa da âşıklar meclisinde sâz u nevâ eksik değildir⁹². “Meh” ü hürşid nûrunu hep sevgiliden almaktadır⁹³. O “meh-rû” dâimâ rakîbe hüsn-i mûmâşât eylemektedir⁹⁴. Âşık, cân u dilden bir “meh-i tâbân”a âşık olmuştur⁹⁵. O “meh” rüyâda olsun olmasın hayâli âşıkın gözünden gitmemektedir⁹⁶. O “meh” ser-i kûyunda ceng ü cidâl olmasını dilemektedir⁹⁷. Âşık, dâimâ âlemde o “meh-veş”i arayıp sormaktadır⁹⁸. Âşık, mecliste bir “meh-i tâbân”a kapılmıştır⁹⁹. O “meh” âşıkın ağlayan gözlerinden ne yaşlar döküldüğünü görmemektedir¹⁰⁰. O “meh-rû” sînesin açıp bezme teşrîf eylese âşıklar “mehtâb”da başka bir zîb ü fer kesb eder¹⁰¹.

⁸¹ Bkz:G138/1.

⁸² Bkz:G139/2.

⁸³ Bkz:G158/3.

⁸⁴ Bkz:G174/4.

⁸⁵ Bkz:G175/5.

⁸⁶ Bkz:G176/2.

⁸⁷ Bkz:G188/2.

⁸⁸ Bkz:G197/3.

⁸⁹ Bkz:G198/1.

⁹⁰ Bkz:G199/2.

⁹¹ Bkz:G200/1.

⁹² Bkz:G204/3.

⁹³ Bkz:G223/2.

⁹⁴ Bkz:G233/2.

⁹⁵ Bkz:G239/3.

⁹⁶ Bkz:G241/4.

⁹⁷ Bkz:G250/4.

⁹⁸ Bkz:G255/1.

⁹⁹ Bkz:G270/5.

¹⁰⁰ Bkz:G282/4.

¹⁰¹ Bkz:G291/2.

Âşık, o “meh-i tâbân”ı görünce güneşin doğduğunu sanmıştır¹⁰². Âşık, o servi boylu sevgili gibi çok “meh-pâre”ler görmüştür¹⁰³. Bu şeb o “meh”in sevdâ-yı zülfü âşıkın aklını almıştır¹⁰⁴. Âşık, o “meh-i tâbân”ı dün gece “meh-tâb”da görmüştür¹⁰⁵. Âşık o “meh-veş”e mecbûr eyleyen lutf-ı hezârândır¹⁰⁶. Üftâdeler, “meh”in sâf gerdânının hayâliyle muhabbet meclisinde leb-ber-leb mumlanmaktadır¹⁰⁷. “Meh”e, Fâzıl gibi kulu olup olmadığı sorulmaktadır¹⁰⁸. Gülşenin, sevgilinin “meh-rû”su ile gülmesi dilenmektedir¹⁰⁹. Âşıkın çâresiz gönlünü âşüfte o “meh-rû” etmiştir¹¹⁰. Kenârın sâde-dil “meh-rû”sı ülfete yeg bulunmaktadır¹¹¹. Âşık, gece gündüz mişâl-i mihr ü “meh” sevgilinin meh-kâmetini görmüştür¹¹². Âşıkı me’yûs eylemek o “meh”in şânına uygun düşmemektedir¹¹³. O “meh”e hüsn-i nazar âşıkta vardır¹¹⁴. Gönlü aydınlık olan kişi, sâye-i Monlâ’da iken mihr ü “meh”e atf-ı nîgeh etmez¹¹⁵. Mihr ü mehin (Şems ü Mevlânâ’ya atıfla) pertevinin zâil olması imkânsızdır¹¹⁶. Âşık, zamânındaki “meh-veşân”ın vahşını ceylâna benzetmiştir¹¹⁷. Her kim ki sevgiliye bakarsa onun pertev-i “meh” mi yoksa şevvâlin on beşi mi olduğunu anlayamaz¹¹⁸.

e. “Ay”ın Özellikleri ve Diğer Kullanım Şekilleri

(Devr ediciliği, Işık Saçıcılığı, Meh-tâb, Yeni Ay, Dolunay)

e.1.Devr Eder

Şems ü “kamer” gece gündüz âlemde hep devreyledikçe Hudâ-yı Kibriyâ’nın onu birçok hayra sebep etmesi dilenmektedir¹¹⁹.

¹⁰² Bkz:G296/2.

¹⁰³ Bkz:G306/5.

¹⁰⁴ Bkz:G308/2.

¹⁰⁵ Bkz:G310/3.

¹⁰⁶ Bkz:ThVII/3.

¹⁰⁷ Bkz:ThXI/3.

¹⁰⁸ Bkz:ThXIII/5.

¹⁰⁹ Bkz:ThXIX/4.

¹¹⁰ Bkz:ThXXIV/1.

¹¹¹ Bkz:ThXXVI/5.

¹¹² Bkz:ThXXVII/4.

¹¹³ Bkz:ThXXX/5.

¹¹⁴ Bkz:ThXXXIII/1.

¹¹⁵ Bkz:ThXXXIII/5.

¹¹⁶ Bkz:Kt6/2.

¹¹⁷ Bkz:Kt86/2.

¹¹⁸ Bkz:R34.

¹¹⁹ Bkz:K8/27.

Mevlevî, mânend-i şems ü “kamer” gece gündüz devrâna girmektedir¹²⁰. Mevlevî, mânend-i şems ü “kamer” gece gündüz devrâna girmektedir¹²¹. Mihr ile “mâh” gece gündüz âlemi rûşen ettikçe Sultân Abdülazîz’in şevket ü iclâlinin evc-i a’lâya ulaşması dilenmektedir¹²². Mihr ü “meh” mülket-i İslâmîde devr eyledikçe Yaratıcı’nın, Sultân Abdülazîz’in pâk neslini dâimî kılması dilenir¹²³. Sultân Murâd’ın mihr ü “meh” devr eyledikçe rû-yı keder görmemesi dilenmektedir¹²⁴.

e.2. Işık Saçıcıdır

Peygamber Efendimiz’in nûru cihânda “mâh-tâb” gibi zâhir olmuştur¹²⁵. Mihr ü mehin (Şems ü Mevlânâ’ya atıfla) pertevinin zâil olması imkânsızdır¹²⁶. Vahdet bezmini aydınlatan mum, olarak vasfedilen “külâh-ı Mevlevî”nin nûrunu şems ü “kamer” sabah akşam kıskanmaktadır¹²⁷. Sultân Abdülmecîd’in ikbâlinin şu‘â‘-ı mihr ü “meh” gibi hep rûşen olması dilenmektedir¹²⁸. Sultân Abdülmecîd’in ikbâli mânend-i “meh”, pertev-nümâdır¹²⁹. Mihr ü mehin (Şems ü Mevlânâ’ya atıfla) pertevinin zâil olması imkânsızdır¹³⁰. Kadeh, her bezmi mihr ü “meh” gibi şu‘le-dâr etmektedir¹³¹.

e.3. Meh-tâb

Peygamber Efendimiz’in nûru cihânda “mâh-tâb” gibi zâhir olmuştur¹³².

Mevlânâ Hazretlerinin bendegânı bülbül gibi uykuya varmaz; çünkü verd-i ter “mehtâb”da bin bû döker¹³³.

¹²⁰ Bkz:MsIII/6.

¹²¹ Bkz:MsIII/6.

¹²² Bkz:T12/8.

¹²³ Bkz:T1/2.

¹²⁴ Bkz:T17/8.

¹²⁵ Bkz:ThIII/5.

¹²⁶ Bkz:Kt6/2.

¹²⁷ Bkz:ThV/5.

¹²⁸ Bkz:K3/5.

¹²⁹ Bkz:K8/3.

¹³⁰ Bkz:Kt6/2.

¹³¹ Bkz:G46/5.

¹³² Bkz:ThIII/5.

¹³³ Bkz:G291/7.

Âşık, “mâh-tâb”ın zevkini sevgilinin cemâlini seyrederek geçirmiştir; “meh-rû” bezme bir bâde-i engûr taksim eylemiştir¹³⁴. Sevgili hüsnünü arz edip (sonra da) husûfa (ay tutulmasına) eriştirmiştir; şimdi o “mâh-ı tâbân”ın çehresi görünmez olmuştur¹³⁵. Sevgiliden, karanlık gecede yüzündeki örtüyü kaldırıp “mâh-tâb” göstermesi istenmektedir¹³⁶. Bir tahmîste de sevgilinin ismi “mâh-tâb” olarak vesfedilmekte; daha sonra âşık tarafından bunun “meh-pâre” olduğu öğrenilmektedir:

.....
Saña ben âfitâbım mâh-tâbım dir idim ammâ

Efendim nâmını billâh ben meh-pâre bilmezdim (ThXXVII/3)

Âşık, sevgilinin gösterdiği istignâya anlam verememektedir; bu revîşi “meh-i tâbân”a yakıştıramamaktadır¹³⁷. Âşık, sevgilinin yüzünün hasretiyle azm-i “mehtâb” etse; sabaha kadar o “meh-i tâbân”la bahseylese buna şaşılmamalıdır¹³⁸. Gönül, bu şeb o “meh-i tâbân”a meyletmiştir¹³⁹. Âşık, cân u dilden bir “meh-i tâbân”a âşık olmuştur¹⁴⁰. Âşık, mecliste bir “meh-i tâbân”a kapılmıştır¹⁴¹. O “meh-rû” sînesin açıp bezme teşrîf eyleser âşıklar “mehtâb”da başka bir zîb ü fer kesb eder¹⁴². Âşık, o “meh-i tâbân”ı görünce güneşin doğduğunu sanmıştır¹⁴³. Âşık, o “meh-i tâbân”ı dün gece “meh-tâb”da görmüştür¹⁴⁴. Cimrilik ehli olan zenginler o âmâyâ benzer ki “meh-tâb”da safâ-yı mihr ile hisse-mend olmaz¹⁴⁵. Câm-ı Cem, “mehtâb”da cânân u hem-dem olursa; sâhil-i deryâ “mehtâb”da başka bir şevk verir¹⁴⁶. Âşık, “mehtâb”da denizden tarafa bakıp sabaha kadar o “meh-veş”i beklemiştir¹⁴⁷. Âşık bu gece sevgilinin kûyuna gitse şâyestedir; (zîrâ) uzağı görmek yetisi “mehtâb”da başka bir hâlet verir¹⁴⁸. Âşık, kalb-i mahzûna birdenbire şevk ü sürûr gel(ebil)eceği için “mehtâb”da gezmek diler¹⁴⁹.

¹³⁴ Bkz:G96/6.

¹³⁵ Bkz:G192/5.

¹³⁶ Bkz:G104/1.

¹³⁷ Bkz:G16/3.

¹³⁸ Bkz:G34/5.

¹³⁹ Bkz:G197/3.

¹⁴⁰ Bkz:G239/3.

¹⁴¹ Bkz:G270/5.

¹⁴² Bkz:G291/2.

¹⁴³ Bkz:G296/2.

¹⁴⁴ Bkz:G310/3.

¹⁴⁵ Bkz:G248/3.

¹⁴⁶ Bkz:G291/1.

¹⁴⁷ Bkz:G291/3.

¹⁴⁸ Bkz:G291/4.

¹⁴⁹ Bkz:G291/5.

Vâiz, çirkin yüzlüdür gölgesi hiç kimseninkine benzemez; vâize “mehtâb”da bin derd-i ser gelse buna şaşılmamalıdır¹⁵⁰. Sevgilinin hasretle bekleyen âşıkları seyr-i “meh-tâb”a çıkmaktadır¹⁵¹. Sevgili, güzel yüzünden kâkülünü çekse çehresi “nev-mâh-ı tâbân”a benzer¹⁵². Meh, sevgilinin alnında “nûr-ı bedr ü mâh-tâb” gibi nümâyândır¹⁵³. Mâhtâb-ı hazz olan sevgili, şeb-i tarîkte “bedr-i münîr-âsâ” tulu‘ etmiştir¹⁵⁴.

e.4.Diğer Kullanımlar

“Ay” gerçek anlamında kullanıldığı gibi “aşk” ile alakalı olarak da kullanılabilir.

Âşık; “mihr ü mâh u feleg”i kendine pervâne eden bir şem‘-i fûrûzândır¹⁵⁵.

Bu cihân durdukça ziyâ vü pertevi sâbittir; “mihr ü mâh-ı aşk” âlemde kıyâmete kadar zâil olmaz¹⁵⁶.

Kişiyi kendini gecenin karanlığından çıkarıp aşk erbâbının “meh”i olması önerilmektedir¹⁵⁷.

e.5.Yeni Ay (hilâl, mâh-ı nev, nev-mâh)

“Yeni ay” zikredildiği beyitlerin birçoğunda sevgilinin kaşları için müşebbehün-bih olarak kullanılmıştır. Diğer birkaç kullanım ise “bayram ayı” ilgisi münâsebetiyledir.

Sevgilinin evc-i hüsnünde “hilâl ebrû”sunu gördükçe âşıklar, her yerin kendine ‘îd-i adhâ/ kurbân bayramı¹⁵⁸ sanır¹⁵⁹. Ay yüzlü sevgili, vuslat gününü ‘îd-i fitra/ ramazan bayramına teşbîh eyleyip “hilâl ebrû”larını gurre-i bayrâma uydurmuştur¹⁶⁰.

¹⁵⁰ Bkz:G291/6.

¹⁵¹ Bkz:ThXXXI/3.

¹⁵² Bkz:G20/2.

¹⁵³ Bkz:G21/2.

¹⁵⁴ Bkz:G159/2.

¹⁵⁵ Bkz:ThXXV/2.

¹⁵⁶ Bkz:G180/5.

¹⁵⁷ Bkz:G206/3.

¹⁵⁸ Hilâlin kaşlar için müşebbehün-bih olarak kullanılması âşikârdır. Burada ayrıca, az önce izâh edilen “bayram ayı” mefhumuna da işaret vardır. Sevgilinin hilâl kaşlarını gören âşık bayram geldiğini sanmaktadır; bu bayrâm da âşık için “kurbân” bayramından başkası değildir.

¹⁵⁹ Bkz:G77/5.

¹⁶⁰ Bkz:G139/2.

Sevgilinin gönül çeken boyu ve “hilâl ebrû”ları âşıkı hayrette bırakmaktadır¹⁶¹. Âşık, mukavves ebruvân için sevgilinin “hilâl”inden cüdâ olmuştur¹⁶². Sevgilinin ebrûları, “mâh-ı nev” gibi sevgilide bin yare-i nâsûr açmaktadır¹⁶³. Sevgilinin siyeh ebrûları “mâh-ı nev-i garrâ” gibidir¹⁶⁴.

Ömer Paşa'nın serdâr-ı Ekrem oluşu münâsebetiyle, “hilâl-i şehri şevvâl”in cismi nûrânî görünmüştür¹⁶⁵. “Hilâl-i ‘îd”¹⁶⁶, gamı âşıkın kalbinden uzaklaştırmıştır¹⁶⁷.

Sevgili, güzel yüzünden kâkülünü çekse çehresi “nev-mâh-ı tâbân”a benzer¹⁶⁸. Sevgili, “mâh-ı nev” gibi bir mısra-ı bercestedir¹⁶⁹.

e.6.Dolunay (Bedr)

Güzellik ve cemâl ile birlikte mütâlaa edilmektedir.

Meh, sevgilinin alnında “nûr-ı bedr ü mâh-tâb” gibi nümâyândır¹⁷⁰. Mâhtâb-ı hazz olan sevgili, şeb-i tarîkte “bedr-i münîr-âsâ” tulu‘ etmiştir¹⁷¹. Âşık, sevgilinin ârız-ı pâki gibi bir “bedr-i a‘lâ” görmemiştir¹⁷². Sevgili, bu gece bezmi “misâl-i bedr” şu‘le-dâr etmiştir¹⁷³. Sevgili, “misâl-i bedr” iken gittikçe bî-şevk ü tâbân olmuştur¹⁷⁴.

3. ‘Utârid

Merkür gezegeni. Feleğin kâtibi sayılması hasebiyle debîr-i felek de denir. Güzel söz ve yazı ile ilgili sanatkârlığın sembolüdür.

Utariid, Sultân Abdülazîz’e yazıcı olmak için müşteri olmuştur:

¹⁶¹ Bkz:ThXIX/4.

¹⁶² Bkz:ThXXVII/2.

¹⁶³ Bkz:G96/4.

¹⁶⁴ Bkz:G309/1.

¹⁶⁵ Bkz:K7/1.

¹⁶⁶ Bayram ayı. Eskiden ertesi günü ramazan ve bayram olacağına işâret sayılmak üzere; Ay’ın bir akşam önce batıda ufka yakın vaziyette görülmesi ve bunun mutlaka şahitlerle ispât edilmesi gerekirdi. İşte bayrama işâret olan bu aya “hilâl-i ‘îd” onu görmeye de “rû’yet-i hilâl” denmektedir.

¹⁶⁷ Bkz:G59/1.

¹⁶⁸ Bkz:G20/2.

¹⁶⁹ Bkz:G53/5.

¹⁷⁰ Bkz:G21/2.

¹⁷¹ Bkz:G159/2.

¹⁷² Bkz:G232/3.

¹⁷³ Bkz:G241/6.

¹⁷⁴ Bkz:ThXI/1.

Eylemiş Hâk zâtına şol [rütbe] tevfiğin refiğ
Müşteri olmuş ‘Utârid olmağa aña debîr (K13/5)

Utârid’in, Sultân Abdülazîz’in her murâdını gönlündeki istek üzerine sebt etmesi dilenmektedir:

‘Utârid her murâdın sebt ide dil-ḥ`âhı vech üzre
Füyûzât-ı Hudâ maḥşûş olup şâh-ı cihân-bâna (T8/4)

“Utârid”, bir yerde de İrfân Bey’in mektûbî-i sadr kalemine gelişi münâsebetiyle zikredilmektedir:

‘Utârid eyledi evc-i şerefde istikâmet kim
Yine aqlâma revnağ virdi rûşen şâhib-‘İrfân Beg (T162/1)

4. Mirrîḥ

Merih; Mars gezegeni. Merih naḥs-ı asgar (küçük uğursuzluk) olarak kabul edilir. Zuhâl (Keyvân) ise naḥs-ı ekber (en büyük uğursuzluk) sayılır. Sultân Abdülazîz’in bu iki seyyâreye gâlip olması yâni bahtının açık olması dilenmektedir:

Şeref burcında devrân ide dâ’im tâli‘-i ‘âlem
Ola gâlib felekde kevkeb-i Mirrîḥ ü Keyvâna (T8/3)

5. Şems (şems, güneş, mihr, âfitâb)

“Şems” ve Dîvândaki kullanımlarını, konuların birçoğundaki ortaklık sebebiyle isimler üzerinden yapmayı uygun gördük. Ayrıca “ay” ile veya diğer güneş isimleri ile tekrarlı kullanımlar da bu sâyede daha belirgin olacaktır.

Güneş ısı ve ışık kaynağıdır. Bu haseple aydınlık vermesi, parıltısı, ısı kaynağı olması özellikleri ile birlikte memdûhun ismiyle anıldığı çok olur. Hatta denilebilir ki, “şems”in kullanımları neredeyse tamamen ya memdûh için, ya da sevgili için müşebbehün-bih (yahut sevgilinin güzelliğini nitelemek için) olmak ilgisindedir.

a. Şems

Sultân Abdülazîz'in ihsânının şem'-i fûrûzânı "şems-veş" ayândır¹⁷⁵. Sultân Abdülazîz'in tâlihinin "şems-i tâbân" gibi dâimâ meşhûd olması dilenmektedir¹⁷⁶. Sultân Abdülazîz "nûr-ı şems" gibi âfâkı tenvîr eyledikçe bendegânının şâd u hurrem; düşmânının zelil olması dilenmektedir¹⁷⁷.

Osmân Paşa sâyesinde her taraf "şems-i zü'-ş-şeref" gibi müzeyyen olmuştur¹⁷⁸.

Kişiyeye, dâimâ tennûre-bend-i meslek-i "şems"-i Hüdâ olması öğütlenmektedir¹⁷⁹. "Şems"-i rahşân-ı sabâh kıyâmete kadar zâil olmamaktadır¹⁸⁰. "Şems"¹⁸¹-i rahşân" Fâzılı gecenin karanlığından çıkarmıştır¹⁸². Kişiyeye, evliyâ ve asfiyâlar sınıfına intisâb eylemesi; tulu'-ı "şems"te uykudan uyanıp gafletten âzâd olması öğütlenmektedir¹⁸³. Külâh-ı Mevlevî, "şems"-i gerdûn-ı kerâmettir¹⁸⁴.

"Şems" ayrıca, kamerle birlikte¹⁸⁵ ve sıklıkla Şems-i Tebrîzî Hazretleri'nin ismi¹⁸⁶ vesîlesiyle kullanılmaktadır.

b. Güneş

"Güneş" zâil oldukça karga ve kargalar uykuya varmaktadır¹⁸⁷. Hûy u hây-ı ney "güneş" gibidir; kıyâmete kadar sönmez¹⁸⁸. Eger seng-i siyâhın zâtında kâbiliyyet yoksa, "güneş" görmekle cevher-i elmâs-ı bî-hemtâ olmaz¹⁸⁹.

"Güneş", bir beyitte de "meh" ile birlikte kullanılmıştır¹⁹⁰.

¹⁷⁵ Bkz:K2/22.

¹⁷⁶ Bkz:T11/7.

¹⁷⁷ Bkz:T36/7.

¹⁷⁸ Bkz:K8/30.

¹⁷⁹ Bkz:G42/6.

¹⁸⁰ Bkz:G43/2.

¹⁸¹ Hiç şüphesiz "şems" sözcüğü, birçok kez yapıldığı gibi, burada da Şems Hazretlerini çağrıştırarak kullanılmıştır.

¹⁸² Bkz:G131/9.

¹⁸³ Bkz:G203/2.

¹⁸⁴ Bkz:ThV/I.

¹⁸⁵ Bkz:K8/27, G191/6, ThV/5, ThXXXI/1, MsIII/6.

¹⁸⁶ Bkz:K17/23, G6/5, G23/7, G28/7, G38/7, G104/6, G105/6, G112/6, G126/8, G127/5, G132/7, G163/5, G177/7, G179/7, G181/7, G192/7, G193/10, G200/6, G212/5, G215/4, G221/5, G226/5, G230/5, G232/6, G240/7, G263/6, G274/6, G277/7, G292/5, G299/5, G312/4, ThXXII/5, Kt5/1, Kt5/2, Kt6/1, Kt9/1, Kt13/1, Kt13/2.

¹⁸⁷ Bkz:G123/3.

¹⁸⁸ Bkz:G298/5.

¹⁸⁹ Bkz:Kt18/2.

¹⁹⁰ Bkz:G296/2.

c. Mihr

Peygamber Efendimiz'den şeb-i isyânda "mihr"-i ihsânıyla lutf eylemesi dilenmektedir¹⁹¹.

Sultân Abdülazîz, şevket ü ikbâl ile hangi semte azmederse "mihr-i enver" gibi o iklimi nûrânî eylemektedir¹⁹². Sultân Abdülazîz'in adlinin ziyâsı "mihr-i rahşân" gibi tüm âlemi tutmuştur¹⁹³. "Mihr"-i feleğin Sultân Abdülazîz'in mesut tâlihini tenvîr etmesi dilenmektedir¹⁹⁴.

"Mihr" âlemi ışıyla nurlandırdıkça Vâlîde Sultân'm yaptırdığı mâbedin ma' mûr u âbâdan olması dilenmektedir¹⁹⁵.

Mehmed Rüşdi Paşa, o "mihr"-i ziyâ-güster sadâret makamını tenvîr eylemiştir¹⁹⁶. Fuâd Paşa'nın kemâl ü ilmi "mihr"-i dırahşândan daha rûşendir¹⁹⁷.

Fâzıl, oğlu Mustafâ'nın doğumu için yazdığı târihin "kurs-ı mihr" gibi rûşen olduğunu söylemektedir¹⁹⁸. Nâşid Efendi'nin oğlu Ali, "mihr"-âsâ domuştur¹⁹⁹.

Âşık gönü, gurbette bir "mihr" ü nigâra âşüfte olmuştur²⁰⁰. "Mihr"-i âlem-tâb, hâl-i bî-sebâtı bildirmektedir²⁰¹. Sevgilinin "mihr"-i rûyunu hâme yazsa matlaa şâyestedir²⁰². Cihâna, perî yüzlü sevgili gibi bir "mihrbân"ın gelmesi mümkün değildir²⁰³. İrfân ehlinin tâlihi deyr-i hâk içre yatmaktadır; gerçi "mihr"-i dırahşân gece gündüz uyumaz²⁰⁴. Hakikat ehli dâimâ maksadına nâil olup "mihr"-i rahşân gibi âlem içre intifâ' eylemektedir²⁰⁵. Âşık, "mihr"ın (/sevgilinin) yüzünün nûruna tâbendedir²⁰⁶. "Mihr"-i âlem-ârâ olan sevgiliden gece renkli saçlarını bir lahza yüzünden kaldırması istenir; böylece güzelliğinin pertevi görünecektir²⁰⁷. Âşıkın çarh-ı gerdûnun "mihr"ine aslâ minneti yoktur²⁰⁸.

¹⁹¹ Bkz:Th1/2.

¹⁹² Bkz:K2/15.

¹⁹³ Bkz:K2/43.

¹⁹⁴ Bkz:T6/3.

¹⁹⁵ Bkz:T37/5.

¹⁹⁶ Bkz:K3/11.

¹⁹⁷ Bkz:T14/8.

¹⁹⁸ Bkz:T177/2.

¹⁹⁹ Bkz:T188/2.

²⁰⁰ Bkz:G35/2.

²⁰¹ Bkz:G75/2.

²⁰² Bkz:G84/1.

²⁰³ Bkz:G120/1.

²⁰⁴ Bkz:G123/6.

²⁰⁵ Bkz:G164/3.

²⁰⁶ Bkz:G181/6.

²⁰⁷ Bkz:G192/4.

²⁰⁸ Bkz:G224/3.

Sevgili, güzellik mülkünün sultânı ve “mîhr”-i melâhattir²⁰⁹. Gökteki yıldızların sevgilinin güzelliğini kıskanmaması mümkün değildir; âşık öyle bir “mîhr”-i münîr-i ‘âlem-ârâ görmemiştir²¹⁰. “Mîhr-i devlet”, bir karâr üzre ziyâ-bahşâ değilken; izzet ile zilletin bir karâr üzre olması mümkün değildir²¹¹. Âşık ile dilberde “mîhr”-i vefâ” kalmamıştır²¹². Gül-i hod-rûy-ı bâğ-ı ‘âşıkân “mîhr”-i mahşerdir²¹³. Sevgilinin “mîhr”-i hüsnü gurûba ermiş, gittikçe pinhân olmuştur²¹⁴. Sevgilinin güzel yüzü, “mîhr-i dirahşân”ın nûrunu almaktadır²¹⁵. Jâleye “mîhr-i dirahşân”sız cümbüş teklîf eden, (jâleye “mîhr-i dirahşân”sız cümbüş teklîf edilmeyeceğini bilse) sevgilinin sohbetinden ayrı düşmezdi²¹⁶. Âşık, sevgilinin “mîhrinin” soğukluğunu görüp ayrılığınâ cânı ısınmıştır²¹⁷. Sevgili, sâgar-ı bâde değil “mîhr”-i dirahşândır²¹⁸. Tâbiş-i “mîhr”-i ziyâ-dâr geh nihân geh âşikârdır²¹⁹.

“Mîhr” ayrıca “mâh/ meh”²²⁰, “âfitâb”²²¹ ve “meh-i tâbân/mehtâb”²²² gibi ilgili sözcüklerle kullanılmaktadır.

d. Âfitâb

“Âfitâb”-ı luğf-ı Yezdândan cihân müvenner olmuş; Fuâd Paşa sadârete gelmiştir²²³.

O sîmîn-ten sevgili “mişâl-i âfitâb” sînesini açsa bu, elbette “mîhr”-i rahşânın (sevgiliye) gıpta etmesine sebep olur²²⁴. Sevgilinin tâbiş-i refâtârına baktıkça göz kamaşmaktadır; (o hâlde) “âfitâb”, o perîden iktibâs-ı nûr eyler²²⁵.

²⁰⁹ Bkz:G231/1.

²¹⁰ Bkz:G232/2.

²¹¹ Bkz:G262/1.

²¹² Bkz:G264/3.

²¹³ Bkz:ThX/1.

²¹⁴ Bkz:ThXI/1.

²¹⁵ Bkz:ThXIV/2.

²¹⁶ Bkz:ThXVII/2.

²¹⁷ Bkz:ThXVIII/6.

²¹⁸ Bkz:ThXXV/1.

²¹⁹ Bkz:R39.

²²⁰ Bkz:K1/8, K2/22, K3/5, K17/14, T1/2, T3/3, T5/5, T7/6, T8/22, T9/2, T12/8, T17/8, T24/5, T33/5, T49/10, G46/5, G174/4, G180/5, G198/1, G309/1, MhII/3, ThXII/4, ThXIX/4, ThXXV/2, ThXXVII/4, ThXXXIII/5, Kt6/2.

²²¹ Bkz:T14/1, G20/3.

²²² Bkz:G239/3, G248/3.

²²³ Bkz:T14/1.

²²⁴ Bkz:G20/3.

²²⁵ Bkz:G21/4.

Sevgilinin cemâl-i bâ-kemâlinden nûrî “âfitâb” almıştır²²⁶.
Sevgilinin “âfitâb”-ı rûyuna hayrân olan âşıkın gönlüdür²²⁷.
Mevlevîler, harâbâtîler içre “âfitâb”-ı ehl-i aşktır²²⁸.

“Âfitâb”, ayrıca “meh”²²⁹ ve “meh-tâb”²³⁰ gibi ilgili sözcüklerle de kullanılmaktadır.

6. Zühre

Dîvândaki kullanımlarının yarısı aynı burçta birbirlerine yaklaşmaları “kırân-ı sa‘deyn” olduğu için “Müşteri” ile birlikte²³¹.

Sultân Abdülazîz’in tahta çıkışının verdiği neşeyle mutribân tâ felekte “Zühre”yi raksa getirmiştir:

Çarğa-dek âvâze-i âheng irdi neş’eden

Tâ felekde Zühreyi rakşa getürdü mutribân (K16/16)

Efsânevî olarak Zühre’nin İrânî ve çok şûh bir kadın olması (Hârut ve Marut adlı meleklerle arasında geçenler de kasıtlı) ve üçüncü feleğin ona âit olması (göğe yükselmenin yolunu bulmuş olması sonucu) münâsebetleriyle sevinç verici olaylar onu raksa getirmektedir. Sultân Abdülazîz’in yeni yılını tebrikte olduğu gibi:

Yine zevk ü meserretle pür oldı künbed-i ‘âlem

Nola burc-ı felekde olsa Zühre şevkle rakşân (T3/4)

7. Müşteri

Kelime anlamından hareket edilerek alış verişte bir satın alıcı, müşteri olarak nitelenebilmektedir:

Eylemiş Hâk zâtına şol [rûtbe] tevfiğin refik

Müşteri olmuş ‘Uṭârid olmağa aña debîr (K13/5)

²²⁶ Bkz:G135/1.

²²⁷ Bkz:G213/1.

²²⁸ Bkz:R9.

²²⁹ Bkz:G71/1.

²³⁰ Bkz:G104/1, ThIII/5, ThXXVII/3.

²³¹ K16/1, G125/6.

Müşterî ve Zührenin aynı burçta birbirine yaklaşması “kırân-ı sa‘ deyn”dir. Kutluluk işareti sayılmaktadır. Sultân Abdülazîz’in tahta çıkışıyla Jüpiter (Müşterî) ve Venüs (Zühre) yıldızları Sultân’ın tâlihi üzre kırân etmiştir:

Feyz-i Hâkla geldi âvân-ı ferâh nev-sâlle
Müşterîyle Zühre itdi tâli‘i içre kırân (K16/1)

Mevlevî Fâzıl, Müşterî ve Zühre’yi tâli‘de teşhîs eylemiştir:
Müşterî vü Zühreyi tâli‘de teşhîş eyledik
Bend-i zencîr itmişiz naşsı celâlî meşrebiz (G125/6)

8. Zuhâl (Keyvân)

Sultân Abdülazîz’in felekte “kevkeb-i Mirrîh ü Keyvân”a gâlib olması dilenmektedir:

Şeref burcında devrân ide dâ‘im tâli‘-i ‘âlem
Ola gâlib felekde kevkeb-i Mirrîh ü Keyvâna (T8/3)

9. Ferqadân

Astronomide “dübb-i ashar” (Küçük ayı) adı verilen yıldız kümesinin en parlak yıldızları olan “Dübb” ve “Merak”ın müşterek adıdır. Divân’da bir yerde, “mahall-i ney-zenân”ın tavsîfi için kullanılır:

Mişâlsizdir bu maḥfil yapıdı Hân ‘ Abdü’l-mecîd a‘ lâ
Yapıldı Ferqadân-mânend resmi muṭrib-i eyvânı (T43/9)

II. ZAMAN VE ZAMANLA İLGİLİ MEFHÛMLAR

Zamân ve ilgili mefhumları incelerken tekrara düşmeden kullanım alanları ve şekilleri hakkında bilgi vermeyi amaç edindik. Bu amaçla yaptığımız tasnif 6 ana başlıktan oluşmaktadır:

1. kısımda genel olarak “zamân” kavramını karşılayan mefhumları (ezmân, vakt, hengâm); 2. kısımda “yıl” ve anlam karşılıklarını (sene, sâl); 3. kısımda “mevsimler” başlığı altında önce genel olarak “mevsim”i, sonra da “bahâr”, “yaz” (yaz, şayf), “sonbahâr” (hazân, harîf) ve “kış” (kış, sermâ, şitâ) mefhumlarını; 4. kısımda “aylar”ı (Önce “ay” lafzı ve sonra da “îd”, “nîsân”, “receb”, “muharrem” ve “şevvâl”i) değerlendirmeye çalıştık.

5. kısımda “gün” unsurunu üç bölümde inceledik:

- a. Umûmî Olarak Gün (gün, rûz, yevm, eyyâm)
- b. Gündüz ve İlgili unsurlar (gündüz, rûz, şabâh, nehâr, şubh, seher)
- c. Akşâm ve Gece (ahşâm, gice, şeb, şâm, mesâ, leyl, leyle)

6. ve son kısımda ise “diğer zamân mefhûmları” olarak “gurre”, “nev-rûz” ve “şeb-i yeldâ” ele alınmıştır.

A. ZAMÂN (ZAMÂN, EZMÂN, VAQT, HENGÂM)

1. Zamân

“Zamân” lafzının kasîde ve târîhlerdeki kullanımları genel olarak zamânın hâkânı (Âsaf’ı, Felâtun’u, Hüsrev’i, Rüstem’i vs.) olmak veya devleti zamânındaki durumun belirtilmesi, uzun zamân makâmında kalması dileği ve zamân üzerine hâkimiyet kurulması dileğinin belirtilmesi ilgisindedir¹.

- “Zamân” daha çok “bir zamân” şekli ve hiçbir zamân anlamıyla; doğrudan değil dolaylı olarak zikrolunmaktadır.

¹ Bkz:K1/3, K2/28, K2/40, K3/16, K10/1, K13/6, K14/4, K15/1, K16/21, K16/25, T8/5, T8/12, T8/32, T13/2, T20/6, T34/10, T37/1, T41/1, T48/2, T54/6, T57/7, T63/9, T81/1, T103/1, T104/1, T213, T252, T374, T409/2.

“Mürâi-i zamân” aşk ehlini kınamaktadır². Kişiyi her “zamân” ehl-i kemâl ü dâniş ile ülfet etmesi öğütlenmektedir³. İffet ehli, cihânda bir “zamân” muteber olmayacaktır⁴. Perî yüzlü sevgiliden bunca “zamân” bir selâm gelmemiştir⁵. İstignâ “zamâne” dilberinin dâimâ, yapmayı âdet edindiği bir şeydir⁶. Mayası bozuk olanlar, mârifet kumaşından bahsederler; bilmezler ki istignâ kumaşı bir “zamân” gönül ehline satılmaz⁷. Âşık, bunca “zamân” o âfetin ne olduğunu anlayamamıştır; bu güzellekle sevgiliye insân demeye dili varmamaktadır⁸. Âşık, bir “zamân” bâde humarı ne imiş bilmez iken, şarap kadehi ona diğer bir keyfiyet vermiştir⁹. “Zamân”ın vaziyeti, gönül erbâbının tabiatına müşkül gelir¹⁰. Mevlevîler tevhîd ile pervâne dönmektedir; bir “zamân” onlarda devrân-ı sabâh terk olunmaz¹¹. Kadeh, şâh-ı “zamân”dır¹². Cerr-i eskâl, bir “zamân” kadehi yerinden oynatamaz¹³. Küstah kişi, bir “zamân” Mevlânâ Hazretleri’nin dergâhına alınmaz¹⁴. Gönül ehlinin kâlâsına bu zamânda hiç revaç kalmamıştır; (buna karşılık) “zamân”ın malı göğe kadar çekilmiş duvar, set gibidir¹⁵. Fâzıl, bir “zamân” ayağını Mevlânâ Hazretleri’nin dergâhından çekmemektedir; zîrâ Pîr’in dergâhı ona her şeyden daha lezzetli gelmektedir¹⁶. Kâğıt, bir “zamân” bir iki dirhem etmez iken şimdi kadr u kıymet bulup âlemde muazzez olmuştur¹⁷. Akıllı insân, bir “zamân” ikbâl u câha güvenmez¹⁸. Akılsız insânlar, bazen “zamân”ın Süleymân’ı bâzen de Hüsrev ü Dârâ olur; ne şekilde (kendilerini ne zannederek) ortaya çıkacakları belli değildir¹⁹. Vâiz, bir “zamân” Yaratı’cının bağışlayıcılığını dile almaz²⁰. O şuhun hayâli, bir “zamân” âşıkın gözü önünden gitmez²¹. Bu “zamân”da sadâkat ve ihlâs kabahat sayılmaktadır²².

² Bkz:G9/4.

³ Bkz:G9/6.

⁴ Bkz:G10/3.

⁵ Bkz:G11/4.

⁶ Bkz:G14/4.

⁷ Bkz:G14/6.

⁸ Bkz:G16/6.

⁹ Bkz:G25/3.

¹⁰ Bkz:G40/2.

¹¹ Bkz:G43/6.

¹² Bkz:G47/2.

¹³ Bkz:G47/6.

¹⁴ Bkz:G50/7.

¹⁵ Bkz:G57/4.

¹⁶ Bkz:G61/7.

¹⁷ Bkz:G62/3.

¹⁸ Bkz:G67/3.

¹⁹ Bkz:G69/6.

²⁰ Bkz:G79/5.

²¹ Bkz:G81/3.

²² Bkz:G82/2.

Sadâkat ehli olan kişinin zât u “zamân”ının kıymeti bilinmemektedir²³. Cihân, bir “zamân” Bermekî gibilerden hâlî değildir²⁴. Bahçenin sefâsı olmasa yazın “zamân”ını kimse bilmez²⁵. Gönle büyüklük satanların meclisinden uzak durması öğütlenir; onu himmet erbâbı hiçbir “zamân” arzu etmez²⁶. Sevgilinin hod-binliği baştan başa âleme aksetmiştir; bu yüzden nice “zamân”dır âşıklar sevgilinin kûyuna gelmemektedir²⁷. Âşık, bir türlü nergis-i ser-keş olan sevgiliye hâlini arz edememektedir; zîrâ sevgili bir “zamân” meyhâneden çıkmamaktadır²⁸. Âşık, zühhâd-ı “zamân”ın hâlini bir pula almaz²⁹. Zâhid hiçbir “zamân” aşk derdinin kâbili olmaz³⁰. Aşk ehlinin iptilâsı bir “zamân” anlaşılmaz³¹. Kişiye câhillerden uzak durması, kemâl ehlini arayıp bulması öğütlenmektedir:

Cühelâdan hâzer it ehl-i kemâli ara bul

Bir zamân olmaya tâ saña yasâg-ı ihlâş (G145/5)

Kemâl ehli bir “zamân” intikâm hırsında olmaz³². Vâizin kalbinde Allâh’ın affına inanç yoktur; bu yüzden sıratın zikri bir “zamân” dilinden düşmez³³. Gönül dest-i irâdetle o şûha muhabbet etmiştir; âşık sevgilinin iltifâtından her “zamân” mahzûz olsa buna şaşılmamalıdır³⁴. Kişiye, bir “zamân” sûfi-i bâridin dersine devâm etmemesi öğütlenmektedir; zîrâ öyle ham inkârdan bir fayda hâsıl olmaz³⁵. Def, bir “zamân” tekkelerden çıkmaz iken şimdilerde meyhânedede devretmektedir³⁶. Hayâl-i hüsn ü aşk, her “zamân” âşkın gözü önünde sâbittir³⁷. Aşk dergâhı (hiç) bir “zamân” harâbe-zâr olmaz³⁸. Sevgili, (sanki) mahbûb-ı “zamân” olduğunu inhâya gelmiştir³⁹. “Zamâne” halkı, yalanı en değerli mal addetmektedir⁴⁰. Fâzıl, (hiç) bir “zamân” hân-kâh-ı Mevlevîden ayrı ol(a)mamaktadır⁴¹.

²³ Bkz:G99/2.

²⁴ Bkz:G99/6.

²⁵ Bkz:G105/1.

²⁶ Bkz:G111/2.

²⁷ Bkz:G120/4.

²⁸ Bkz:G122/4.

²⁹ Bkz:G124/3.

³⁰ Bkz:G126/4.

³¹ Bkz:G131/2.

³² Bkz:G150/4.

³³ Bkz:G156/1.

³⁴ Bkz:G158/7.

³⁵ Bkz:G165/6.

³⁶ Bkz:G175/3.

³⁷ Bkz:G178/1.

³⁸ Bkz:G180/3.

³⁹ Bkz:G189/1.

⁴⁰ Bkz:G191/3.

⁴¹ Bkz:G213/7.

Mevlevî, aşk şarâbını semâ' eyler iken içmiştir; (bu vesîleyle) bir "zamân" sâkî ile pîr-i meye nâz etmektedir⁴². Fâzıl, bir "zamân" şark u garbı seyr ü seyâhat eylemiş; Şems ü Mevlânâ gibi şâh u dâná görmemiştir⁴³. Kişiye (hiç) bir "zamân" itibâr u kadr ile gururlanmaması öğütlenmektedir⁴⁴. Sevgilinin sûreti, geçmiş "zamân"da âşıkın gönül aynasında durmaktadır⁴⁵. Sadâkat (hiç) bir "zamân" kâfirlerden ümit olunmaz⁴⁶. Şâir, kendine hitâben "Bir 'zamân' Hünkâr'ın dergâhında ayrı olma." demektedir⁴⁷. Bir "zamân" gönül ehli, agyâra boyun eğmez⁴⁸. Yoldan ayrılmayıp her zamân istikâmet üzre olunmalıdır; (zîrâ o kişi) bir "zamân" fenâ bulmaz; âbâd-ı Hû olur⁴⁹. Tedâvide "zamân"ın tabiplerine ta'riz de bulunulmamalıdır⁵⁰. "Zamân"ın karârı yoktur; bunca felâketle devretmektedir⁵¹. Bir "zamân" Bosna'nın sîm ü zer ü şaşası pek çoktur⁵². Bir "zamân", şebnem gibi gözyaşı yağmuru yağmaz ise âlem bağında vücûd-ı hâk-sârdan fayda olmaz⁵³. Âşık, bir "zamân" sadâkat dâvâsında bulunmaz⁵⁴. Zâhir ehli ile bir "zamân" ünsiyet ve ülfet olmaz⁵⁵. Perî, bir "zamân" ahabâbına alışmış idi⁵⁶. Âşık, hiçbir "zamân" sevgilinin cevri okundan sakınmamaktadır⁵⁷. Gönlü susamış Fâzıl, câmi Hünkâr'ın dergâhından istemektedir; bunu her zamân aşk şarâbından mest olmak için yapmaktadır⁵⁸. Âşık, hayli "zamân"dir gönül alan sevgiliye hasrettir⁵⁹. Sevgili, can alıcı bakışlarıyla cihânı târumâr etmektedir; eski "zamân"ın Kahrâmân'ıyla bir tutulmamalıdır⁶⁰. Âşık, sevgiliden "zamân"ı rahat etmek için istemektedir⁶¹. O kanlı sevgili, kan dökücülü âdet edinmiştir; onun için keskin kılıcı bir "zamân" belinden çıkarmamaktadır⁶². Mecnûn nevbetini sürmüş, âşıkâ aşkın rezilliğini çekmek düşmüştür; (zîrâ) her "zamân" bir âşıkın devrânıdır⁶³.

⁴² Bkz:G230/4.

⁴³ Bkz:G232/6.

⁴⁴ Bkz:G238/6.

⁴⁵ Bkz:G242/3.

⁴⁶ Bkz:G251/5.

⁴⁷ Bkz:G251/9.

⁴⁸ Bkz:G255/2.

⁴⁹ Bkz:G259/5.

⁵⁰ Bkz:G262/5.

⁵¹ Bkz:G265/5.

⁵² Bkz:G280/3.

⁵³ Bkz:G283/3.

⁵⁴ Bkz:G290/6.

⁵⁵ Bkz:G303/4.

⁵⁶ Bkz:G311/4.

⁵⁷ Bkz:G311/7.

⁵⁸ Bkz:G313/5.

⁵⁹ Bkz:ThVIII/2.

⁶⁰ Bkz:ThXI/2.

⁶¹ Bkz:ThXIII/1.

⁶² Bkz:ThXXIII/2.

⁶³ Bkz:ThXXX/2.

Aşk erbâbının hatırı, bir “zamân” incitilmemelidir⁶⁴. Ârif Hikmet Bey, nihâr-i “zamân”dır⁶⁵. Peygamber Efendimiz, mürsel-i “âhir-zamân”dır⁶⁶. Bu “zamân”ın halkı, ihlas u sadakatten berîdir⁶⁷. Şâir, “zamân”ın ay yüzlü güzellerini ceylâna benzetmiştir⁶⁸. Dünyâ, “zamân”ın devri icâbınca bir gam-hânedir⁶⁹. Talih, Fâzıl’ı Bosna’dan dünyâyı devrâna iletmiştir; bu cihânın ahvâli bir “zamân” anlaşılmaz⁷⁰.

2.Ezmân

Kâmil Paşa’nın beyt-i vâlâsının nice evkât u “ezmân” dâver-i zî-sânâ makâm u mesken olması dilenmektedir⁷¹.

3.Vaqt

Kasidelerde memdûhun “vakt”inin vasıflarını belirtmek amacıyla zikredilmektedir. Bilhassa önceki ile şimdiki “vakit” kıyaslanmakta; bu “vakt”in kıymeti misâller verilerek anlatılmaktadır⁷².

Târîhlerdeki kullanımı ise umumiyetle ne için târîh yazılmışsa (cülûs, bünyâd, mevt v.s.) onun “vakt”ini belirtmek amacıyla⁷³. Ölüm için düşülen târîhlerde de kişinin “vakt”ini nasıl geçirdiğini anlatmak amacıyla da zikredilebilmektedir⁷⁴.

Diğer kullanımlarını sıralayalım: İrtikâb, “vakt”-i mâzide kabûlü güç bir ilim iken yaşanılan asırda külfetsiz bir sanat olmuştur⁷⁵. Âşık, kesret-i agyârden “vakit” çalmaz⁷⁶. Zikr-i pinhân-ı sabâh, “vakt”-i seherde başkadır⁷⁷.

⁶⁴ Bkz:ThXXX/4.

⁶⁵ Bkz:ThXXXI/7.

⁶⁶ Bkz:MsI/2.

⁶⁷ Bkz:Kt74/1.

⁶⁸ Bkz:Kt86/2.

⁶⁹ Bkz:Kt87/2.

⁷⁰ Bkz:R45.

⁷¹ Bkz:T52/6.

⁷² Bkz:K2/6, K3/17, K3/25, K4/16, K5/2, K16/13.

⁷³ Bkz:T7/4, T39/4, T54/6, T136/1, T204/1, T427/2.

⁷⁴ Bkz:T408/2, T408/3, T416/2.

⁷⁵ Bkz:G18/5.

⁷⁶ Bkz:G19/4.

⁷⁷ Bkz:G43/3.

Hüner ashâbı gönülde gam ile kederden eser bırakmaz; gece gündüz mey ile “vakit”lerini geçirmektedirler⁷⁸. Gönül ehlinin “vakt”i Ferhâd gibi kûh-ı muhabbette geçmektedir⁷⁹. Cihân bir zamân (daha) Bermekîlerden hâlî değildir; lutf u ihsânın “vakt”i belli olmaz⁸⁰. Cûylar bâgda cûş u hürûş eylemektedir; bülbüller “vakt”-i seherde hâmûş olmamalıdır⁸¹. Gül-i ranâ, sevgilinin ruhundan kırmızı rengi peydâ eylemiştir; o verd-i âlden “vakt”-i seher bülbül gülâb almıştır⁸². Âşıka, her seher “vakt”inde bülbülün neden feryat ettiği sorulmaktadır⁸³. Şâir kendine hitâben, “Seher ‘vakt’inde zikir ile yolunu bul.” demektedir⁸⁴. Âşık, şeyh-i “vakt”tir; sâliki ise kalb-i hazînidir⁸⁵. Âşık, “vakt”-i seherde cûyların başına üşüşüp darb-ı feryâd ile zâhidi irşâd etmeyi dilemektedir⁸⁶. Eger gülşende her dem gül ü gonca peydâ olmasa seher “vakt”inde bülbül âh u efgân etmez⁸⁷. Şâirlerin “vakti” ile vafettiği üzere şive-i dilberde edâ-yı Bosna başkadır⁸⁸. Âşık, “vakt”-i hilkatten beri tevhit nûrunu muhîttir⁸⁹. Nihâl-i nâz olan sevgiliye, meyve veren ağacın “vakt”inin az olduğu söylenerek âşıkların vuslat bağında perîşân etmemesi istenmektedir⁹⁰. Nev-rûz, safânın “vakt”idir; seyr ü temâşâyâ izin vardır⁹¹. “Vakt”ini devâmlı zevk ile geçirip safâ sürmüş kimse yoktur⁹². Zamân bozulmuş, “vakt”in dalkavuklarının sayısı artmıştır:

Bu resme şimdi aşhâb-ı merâtib girdi fi’l-cümle

Hulûşkârân-ı vaktiñ izdihâmın bak devâirde (Kt75/2)

Şâir, âhibbâ meşrebi niçin “meh-tâb”a benzettiğini şöyle açıklıyor:

Tulû‘ı vakti her bir şeb tağayyür itdiginden kim

Ahibbâ meşrebin şimdi meh-i tâbâna beñzetdim (Kt86/1)

Kişiyeye muhâl olanı hayâl edip “vakt”ini zâyî kılmaması öğütlenmektedir⁹³.

⁷⁸ Bkz:G74/1.

⁷⁹ Bkz:G74/3.

⁸⁰ Bkz:G99/6.

⁸¹ Bkz:G134/1.

⁸² Bkz:G135/3.

⁸³ Bkz:G206/5.

⁸⁴ Bkz:G206/7.

⁸⁵ Bkz:G218/1.

⁸⁶ Bkz:G220/2.

⁸⁷ Bkz:G270/3.

⁸⁸ Bkz:G280/4.

⁸⁹ Bkz:G290/2.

⁹⁰ Bkz:G306/4.

⁹¹ Bkz:ThXXXII/1.

⁹² Bkz:Kt17/1.

⁹³ Bkz:R51.

4.Hengâm

Övülen kişinin “hengâm”ı mutluluk getirmekte; fevz ve isteklere karşılık vermektedir⁹⁴.

Bülbüle müjde verilmektedir; goncalar açılmış, “hengâm”-ı ferah gelmiştir⁹⁵. Gurbette yârin hasreti âşıkın canına işlemiştir; onun için kalpte durmaya hiç “hengâm” yoktur⁹⁶.

B. YIL (YIL, SENE, SÂL)

“Yeni yıl tebriki”, bu mefhûmun en önemli kullanım alanıdır.⁹⁷

Kazanılan rütbenin o “yıl/sene/sâl” alındığına veya manzûmenin yazılmasına vesîle olan hâdisenin o “yıl/sene/sâl” vuku‘ bulduğuna dâir ifâdeler de kasîde ve târîhlerde önemli bir yer tutmaktadır⁹⁸.

Diğer kullanımları ise genel bir konu ayrımıyla sıralayalım:

⁹⁴ Bkz:K2/3, K5/20, K7/3, K9/6, T13/6, T109/1, T355.

⁹⁵ Bkz:G44/2.

⁹⁶ Bkz:G185/3.

⁹⁷ Yıl:T287, T295, T363, T387; sene: T4/7, T10/7, T11/9, T99/2, T100/2, T111/2, T138/1, T152/2, T214, T216, T221, T227, T228, T239, T246, T247, T255, T257, T260, T269, T280, T286, T312, T315, T316, T318, T325, T329, T338, T344, T351, T353, T354, T358, T361, T377, T381, T388, T392, T393, T395; sâl: T4/7, T5/1, T5/7, T6/1, T6/7, T7/5, T7/8, T7/11, T8/1, T8/39, T8/41, T9/1, T9/4, T10/7, T10/1, T11/9, T11/1, T11/8, T11/9, T12/2, T12/3, T12/27, T12/30, T12/31, T13/1, T13/2, T13/9, T16/2, T18/3, T20/5, T34/2, T35/2, T49/14, T49/13, T64/4, T70/2, T70/7, T76/4, T94/1, T95/1, T95/2, T96/1, T96/2, T97/1, T97/2, T98/1, T98/2, T99/1, T100/1, T101/3, T104/2, T110/1, T110/2, T111/1, T148/2, T175/2, T180/2, T185/1, T186/1, T190/1, T190/2, T191/1, T191/2, T195/2, T215, T219, T220, T222, T223, T224, T225, T226, T229, T230, T231, T232, T233, T234, T235, T236, T237, T238, T240, T241, T242, T243, T244, T245, T248, T249, T250, T251, T252, T253, T254, T256, T258, T259, T261, T262, T263, T264, T265, T266, T267, T268, T270, T271, T272, T273, T274, T275, T276, T277, T278, T279, T280, T281, T282, T283, T284, T285, T288, T289, T290, T291, T292, T293, T294, T296, T297, T298, T299, T300, T301, T302, T303, T304, T305, T307, T308, T309, T310, T311, T313, T314, T317, T319, T320, T321, T322, T323, T324, T326, T327, T328, T330, T331, T332, T333, T334, T335, T336, T337, T339, T340, T341, T342, T343, T345, T346, T347, T348, T349, T350, T352, T355, T356, T357, T359, T360, T362, T364, T365, T366, T367, T368, T369, T370, T371, T372, T373, T374, T375, T376, T378, T379, T380, T382, T383, T384, T385, T386, T387, T389, T390, T391, T394, T396, T397, T398, T399, T400, T383, T384, T385, T386, T387, T389, T390, T391, T394, T396, T397, T398, T399, T400, T403/2, T407/3, T417/2, T420/3.

⁹⁸ Yıl: K13/10, K13/19, K16/2, T36/11, T149/2, T167/2, T188/2, T415/2, T432/1, T437/1, T444/2; sene: K16/7, T36/3, T38/2, T138/2, T173/2, T422/1, T422/4, T429/2, T432/1; sâl: K11/13, K16/1, K16/25, T4/1, T4/3.

Sultân Abdülmecîd'in bin "sâl" bin yaşamasını âlem Hak'tan recâ etmektedir⁹⁹. Sultân Abdülazîz'in her gününün bir ay ve her ayının bir "sâl" olması dilenmektedir¹⁰⁰. Sultân Abdülazîz nice "yıl"dan beri Rûm, Anadolu ve Irâk içre hükmünü icrâ etmektedir¹⁰¹. Sultân Abdülazîz'in bin "yıl" mühr ü sadr-ı devletle zîb ü fer bulması dilenmektedir¹⁰². Sultân Abdülazîz'in ömür ve şevket uzunluğuyla bin "sene" hâkân olması dilenmektedir¹⁰³.

Dünyâ Muhammed Paşa gibi bir sadrâzâmın mislini nice "yıl"dan beri görmemiştir¹⁰⁴. Yaptırdığı hânenin bin "sene" Âlî Paşa'ya sarây olması dilenmektedir¹⁰⁵. Ömer Paşa'nın ser-asker oluşu "mevsim-i evvel-bahâr-ı 'sâl'-i ferruḡ-fâl"ın yetişmesi olarak vâsfe edilmektedir¹⁰⁶. Hak'tan, Safvetî Paşa'nın nice "sâl" ü sinin ömr-i füzûn bulması dilenmektedir¹⁰⁷.

Bu "sene" (1277) eylül sonrasındaki dördüncü gün kar yağmış; gülşende bûyun zübdesi kalmamıştır¹⁰⁸.

Arada bin "yıl"lık ülfet olsa da esnâftan vefâ ümit edilmemelidir¹⁰⁹. Âşık, uzun "yıl"lar serv-i revân olan sevgilinin kâmetini görmüştür¹¹⁰. Baht-ı siyâhı bu "sene" Fâzıl'ı Bosna'ya sevk etmiştir¹¹¹. Cihânda bir kişi bin "sene" ilim tahsîl etse de Mevlâna Hazretleri'ni görmeden ârif olmaz¹¹². Yârin va'd-i mâzîden neşe verici haberler göndermesiyle "sâl" âşika bayram olmuştur¹¹³.

Napolyon, yirmi "yıl" rub' -ı meskûn ile savaşmıştır¹¹⁴. Napolyon, devletlerin cümlesini emrine râm etmişken bu "yıl" maymuna dönmüştür¹¹⁵. Fâzıl, nice "yıl"lar diyâr-ı gurbetin giriftarı olmuştur¹¹⁶.

"Sâl-i cedîd" hüzn ü melâli tecdîd eylemiştir; çünkü muharrem ayında imâm şehit olmuştur¹¹⁷.

⁹⁹ Bkz:K8/10.

¹⁰⁰ Bkz:T8/37.

¹⁰¹ Bkz:K14/6.

¹⁰² Bkz:T55/10.

¹⁰³ Bkz:T152/1.

¹⁰⁴ Bkz:K6/7.

¹⁰⁵ Bkz:T53/9.

¹⁰⁶ Bkz:K7/2.

¹⁰⁷ Bkz:K11/4.

¹⁰⁸ Bkz:T192/1.

¹⁰⁹ Bkz:G272/2.

¹¹⁰ Bkz:ThXXVII/4.

¹¹¹ Bkz:G245/4.

¹¹² Bkz:G246/6.

¹¹³ Bkz:G59/2.

¹¹⁴ Bkz:Kt36/1.

¹¹⁵ Bkz:Kt37/2.

¹¹⁶ Bkz:R45.

¹¹⁷ Bkz:MsII/1.

C. MEVSİMLER

1. Genel olarak mevsimler (mevsim, faşl)

Sultân Abdülazîz'in tahta çıkışı "mevsim"inde (zamânında) cihânâ lutf-ı Hak'la tâze cân gelmiştir¹¹⁸. Kıbrıslı Muhammed Paşa'nın sadârete gelişi, şarkı ve şarkı söyleme "mevsim"idir¹¹⁹. Ömer Paşa'nı serdâr-ı ekrem oluşu "mevsim-i evvel-bahâr-ı sâl-i ferruh-fâl"ın yetişmesi olarak vasedilmektedir¹²⁰. bu aynı zamânda "mevsim-i şâdi"dir¹²¹. Hasîb Paşa'nın sadârete gelişi "mevsim-i şâdi"dir¹²².

"Mevsim-i şayf"ın gönca-i zerrîni bir bir açılmış; kış geçip nîsân yaklaşmıştır¹²³. Âşık, sevgilinin cemâlini seyretmek varken safâ-yı "mevsim"-i nev-rûzu, bayramın zevkini ne yapsın?¹²⁴ Aşk ehline meyhâne köşesinde bulunmanın her "fasl"ı bir ilkbahârdır¹²⁵. İzmit'in dağı ve sahrâsı "fasl"-ı harîfte şükûfe-zâr olur¹²⁶.

Kerbelâ olayı hasebiyle muharrem ayında gözden yaş yerine kan dökülmektedir; muharrem ayı "mevsim"-i gamdır¹²⁷. Düzce adlı sahrâda ebediyen "faşl-ı harîf" ile bahâr yoktur¹²⁸.

2. Bahâr

Bahâr, memdûhun teşrîf ettiği zamândır¹²⁹. Diğer kullanımları ise mutluluk zamânı oluşu, o zamân meclisin kuruluşu, sevgilinin güzelliğine nispet edilmesi vs. ilgileriyledir:

Sevgilinin "bahâr"-ı hüsni, yüzüne başka bir renk vermiştir¹³⁰. Âşık âvân-ı şitânın gelişiyle nârı "bahâr" etmeyi düşünmektedir¹³¹. Gonca-i maksûd açılıp âşıkın gönlü "nev-bahâr" olmuştur¹³². Kış gidip yerini "bahâr"a bırakmıştır:

Geçdi eyyâm-ı şitâ geldi bahâr-ı hoş-dem

Dide-i bülbüle gülşen görünür şahn-ı çemen (G254/6)

¹¹⁸ Bkz:T3/6.

¹¹⁹ Bkz:K6/1.

¹²⁰ Bkz:K7/2.

¹²¹ Bkz:K7/4.

¹²² Bkz:K9/5.

¹²³ Bkz:K9/3.

¹²⁴ Bkz:G247/3.

¹²⁵ Bkz:G89/1.

¹²⁶ Bkz:G202/6.

¹²⁷ Bkz:Mh1/1.

¹²⁸ Bkz:R18.

¹²⁹ Bkz:K5/2, K7/2.

¹³⁰ Bkz:G94/2.

¹³¹ Bkz:G188/1.

¹³² Bkz:G210/4.

Sevgilinin “bahâr”-ı hüsnünün benzeri bâg-ı âlemde yoktur¹³³. Zevk ehline sevgili olmadan bâg u “bahâr”dan fayda olmaz¹³⁴. Âşık “nev-bahâr”ı arzu etmez; zîrâ ona hazân olmaz¹³⁵. Yaratıcı, füyûzât-ı “bahâr”-ı şun‘la gül-i ruhsâra hattı renk-i müşg-i nûkhet etmiştir¹³⁶. Âşık, “bahâr” eyyâmında sevgiliden bağa azmetmesini dilemektedir¹³⁷. Ağacın “nev-bahâr”ından meyvenin feyzi görünür¹³⁸.

“Bahâr” iki yerde de “fasl” ile birlikte kullanılmıştır¹³⁹.

3. Yaz (yaz, şayf)

Bûstân-ı Mevlevî dâimâ şükûfe-zârdır; “yaz” u kış lâlenin sahrâda kırmızı kalması mümkün değildir¹⁴⁰. Çemenin feyzi olmasa “sayf”ın zamânını kimse bilmez¹⁴¹.

“Yaz”, bir yerde “mevsim-i sayf”¹⁴² şekliyle ve bir yerde de “hazân” ile birlikte¹⁴³ kullanılmıştır.

4. Sonbahâr (hazân, harîf)

Tevhit halkası şitâ vü sayfta “hazân”a ermez¹⁴⁴. Bülbül zârı kesmese bâğın “hazân”ını kimse bilmez¹⁴⁵.

“Hazân” bir yerde “nev-bahâr”¹⁴⁶ ile ve iki yerde de “fasl-ı harîf”¹⁴⁷ şekliyle kullanılmaktadır.

¹³³ Bkz:G254/4.

¹³⁴ Bkz:G283/1.

¹³⁵ Bkz:ThXVI/ 2.

¹³⁶ Bkz:ThXXXI/5.

¹³⁷ Bkz:ThXXXII/1.

¹³⁸ Bkz:R11.

¹³⁹ Bkz:G89/1, R18.

¹⁴⁰ Bkz:G51/5.

¹⁴¹ Bkz:G105/1.

¹⁴² Bkz:K9/3.

¹⁴³ Bkz:G54/8.

¹⁴⁴ Bkz:G54/8.

¹⁴⁵ Bkz:G105/1.

¹⁴⁶ Bkz:ThXVI/ 2.

¹⁴⁷ Bkz:G202/6, R18.

5. Kış (kış, sermâ, şitâ)

Mihnet-i “sermâ” tükenmiş ve cihân neşe-dâr olmuştur¹⁴⁸. Kişiye, berd-i “sermâ”ya dönüp tab‘a bürûdet vermemesi öğütlenmektedir¹⁴⁹. Cihân, gehî “sermâ” gehî germâdır¹⁵⁰. Eyyâm-ı safâ gitmiş, “şitâ”nın müjdesi gelmiştir¹⁵¹. Âvân-ı “şitâ”nın gitmesiyle gönül nev-kâm-ı ferah almıştır¹⁵².

“Kış”; “Yaz”¹⁵³, “bahâr”¹⁵⁴ ve “nev-rûz”¹⁵⁵ ile tezat oluşturarak kullanılabilir. “Semrâ” iki yerde de “mâr-ı sermâdide”¹⁵⁶ şekliyle karşımıza çıkmıştır¹⁵⁷.

D. AYLAR

1. Genel Olarak Ay

“Mâh”ın bir zamân dilimi olan kullanımı tamâmen târîhlerde ve ilgili târîhin rakamsal karşılığını netleştirmek amacıyla:

Mâh-ı şavmîn on birinci idi bir şeb-i hamîs

Nışf-ı şânisinde kevine geldi oğlum Muştafâ (T76/2)¹⁵⁸

2. ‘îd¹⁵⁹

Kasîde ve târîhlerdeki kullanımı muhatabın övgüsünü kuvvetlendirmek amacıyla:

Zamân-ı devletiniñ her günü bir ‘îd bir nevrûz

Düşer emtâr-ı ihsânı mişâl-i âb-ı nîsânî (K2/40)¹⁶⁰

¹⁴⁸ Bkz:G44/4.

¹⁴⁹ Bkz:G294/1.

¹⁵⁰ Bkz:ThXXVI/2.

¹⁵¹ Bkz:T192/2.

¹⁵² Bkz:G44/1.

¹⁵³ Bkz:K9/3, G51/5, G54/8.

¹⁵⁴ Bkz:G188/1, G254/6, G264/5.

¹⁵⁵ Bkz:ThXXXII/1.

¹⁵⁶ Kışın soğuşundan uyumuş ve uyuşmuş yılan.

¹⁵⁷ Bkz:Kt65/2, G301/3.

¹⁵⁸ Ayrıca, bkz: T4/3, T7/8, T8/37, T12/3, T13/2, T40/7, T303, T327, T403/2, T452.

¹⁵⁹ Dîvândaki 59. gazel (5 beyit) “-âl” kâfiyesi ve “-i ‘îd” redifiyle yazılmıştır.

¹⁶⁰ Ayrıca, bkz: K4/11, K7/1, K7/4, K7/6, K9/20, K16/2, T4/3, T12/28, T20/3, T21/1, T67/3, T91/1.

Diğer kullanımları sıralayalım:

Hilâl-i “‘îd”, gamı âşıkın mahzûn kalbinden uzaklaştırmıştır; visâl-i “‘îd”, sevgilinin gelişine vesîle olmuştur¹⁶¹. Sevgili va‘d-i mâzîden neşe verici haber göndermiş; böylece âşıkta sâl içre hâl-i “‘îd” gelmiştir¹⁶². Tûtî-i dil, (sevgiliyi) tebrîk ederken sevgilinin şîrin lebini öper; (böylece) sükker gibi zevk-i nevâ-i “‘îd” bulur¹⁶³. “ Meh-i cemâl-i “‘îd”, gamı şevk ü sürûra tahvîl eder¹⁶⁴. Der-i Monlâda dervîşân misâl-i “‘îd” devreylemektedir¹⁶⁵. Âşık, sevgilinin la‘l-i lebini öpmeyi emel edinmiş iken rûz-ı “‘îd” kerâmet gibi buna sebep olmuştur¹⁶⁶. Âşık, sevgilinin evc-i hüsninde hilâl ebrûsunu gördükçe her yerin kendine bir “‘îd-i adhâ” (kurbân bayramı) olduğunu sanır¹⁶⁷. Müftî cerr ile mala mâlik olmuş zekat vermemektedir; “‘îd-i adhâ”nın vücûbu kurbân kesmeden olmaz¹⁶⁸. O meh-rû, vuslat gününü “‘îd-i fiţr”a teşbîh eylemiştir¹⁶⁹. Âşık için sevgiliyi seyretmek rûha neşe vermektedir; âşık “‘îd”in zevkini ne yapsın?¹⁷⁰ Peygamber Efendimiz’in ihsânıyla a‘lâ vü ednâ dâimâ “‘îd” eylemektedir¹⁷¹. Âşık, yâre haber verilmesini zirâ rûz-ı “‘îd” olduğunu söylemektedir; sevgiliden elini değilse bile bâri ayağını öptürmesi istenmektedir¹⁷².

3. Nîsân

Daha çok “yağmur”u ile mevzubahis edilir. Âb-ı nîsânî¹⁷³, ebr-i nîsânî¹⁷⁴, katre-i nîsân¹⁷⁵ ve bârân-ı nîsânî¹⁷⁶ bu türden ifâdelerdir. Nîsân yağmuru rahmettir:

Zehr iken sükker ider mürşid mürîdiñ kalbini

Rahmet-i nîsân kim taqtîr olur ebhârdan (G251/7)

¹⁶¹ Bkz:G59/1.

¹⁶² Bkz:G59/2.

¹⁶³ Bkz:G59/3.

¹⁶⁴ Bkz:G59/4.

¹⁶⁵ Bkz:G59/5.

¹⁶⁶ Bkz:G73/2.

¹⁶⁷ Bkz:G77/5.

¹⁶⁸ Bkz:G106/4.

¹⁶⁹ Bkz:G139/2.

¹⁷⁰ Bkz:G247/3.

¹⁷¹ Bkz:ThII/4.

¹⁷² Bkz:ThXXXII/4.

¹⁷³ Bkz:K2/40.

¹⁷⁴ Bkz:K7/2.

¹⁷⁵ Bkz:T27/4, Kt18/1.

¹⁷⁶ Bkz:K7/12.

Ömer Paşa'nın serdâr-ı Ekrem oluşu şehr-i "nîsân"dadır¹⁷⁷. Yaz mevsiminin gonca-i zerrîni bir bir açılmış; kış geçip "nîsân" yaklaşmıştır¹⁷⁸. Âşık-ı âlüfte-meşreb feyz-i nîsân istemez¹⁷⁹.

4. Receb

Hasib Paşa, şehr-i "receb"de nâzır-ı mâliye olmuştur¹⁸⁰. Kudretullâh Dede, "receb" mâhında vefat etmiştir¹⁸¹. İsmâil Paşa, "receb"de bir cumâ günü vefât etmiştir¹⁸².

5. Muḥarrem

Hem kamer takvîminin birinci ayı olması¹⁸³ hem de Kerbelâ olayının yaşandığı ay¹⁸⁴ olması vesîlesiyle zikredilebilmektedir.

Mehmet Paşa, "muḥarrem"im dördüncü günü vefât etmiştir¹⁸⁵. Zehrâ Hanım, "muḥarrem" guresinde adn cennetini mesken kılmıştır¹⁸⁶.

6. Şevvâl

Arabî ayların onuncusu olup ilk üç günü ramazan bayrâmıdır.

Ömer Paşa'nın serdâr-ı Ekrem oluşuyla hilâl-i şehr-i "şevvâl"ın cismi nûrânî görünmüştür¹⁸⁷. Sevgilinin dudağını öpmeye vesîle olduğu için aşk ehline meh-i "şevvâl" gibi neşe verici bir şey olamaz¹⁸⁸.

¹⁷⁷ Bkz:K7/5.

¹⁷⁸ Bkz:K9/3.

¹⁷⁹ Bkz:G126/6.

¹⁸⁰ Bkz:K9/1.

¹⁸¹ Bkz:T422/6.

¹⁸² Bkz:T424/2.

¹⁸³ Bkz:T111/2.

¹⁸⁴ Bkz:MhI/1, MhI/2, MhI/3, MhI/4, MhI/5, MhI/6, MhI/7, MhI/8, MsII/1, MsII/2, MsII/3, MsII/4, MsII/5, MsII/6.

¹⁸⁵ Bkz:T427/3.

¹⁸⁶ Bkz:T432/3.

¹⁸⁷ Bkz:K7/1.

¹⁸⁸ Bkz:G136/2.

Nâşid Efendinin meh-i “şevvâl”de bir oğlu olmuştur¹⁸⁹. Fu’âd Paşa mâh-ı “şevvâl”de vefât etmiştir¹⁹⁰.

E. GÜN

1. Umûmî Olarak Gün (gün, rûz, yevm, eyyâm)

a. Gün

Gün ve ilgili unsurları Dîvân’ın en çok kullanılan kelimelerindendir. “Gün” tek başına¹⁹¹ kullanılabildiği gibi “bugün”¹⁹², “bir gün”¹⁹³, “bu günki gün”¹⁹⁴, “her gün”¹⁹⁵, “günden güne”¹⁹⁶, “gün-be-gün”¹⁹⁷, “gice gün (gündüz)”¹⁹⁸, “günden-berü”¹⁹⁹ gibi ifadelerle de zikredilmektedir.

Ayrıca, “gün gibi zâhir”²⁰⁰, “gün gibi rûşen”²⁰¹ ifâdelerinde de geçen “gün” mefhûmu belirli bir günü karşılayacak şekilde de kullanılmaktadır. (on beş gün²⁰², şalı günü²⁰³)

b. Rûz

Âlî Paşa’nın sadârete geldiği gün ‘îde emsâl tutulmaktadır:

Ḥalk-ı ‘âlem birbirin tebşîre sūr‘ at eyledi

‘Îde emsâl tıtdı ol rûzı hemîn bây u gedâ (K4/11)

¹⁸⁹ Bkz:T188/1.

¹⁹⁰ Bkz:T452.

¹⁹¹ Bkz:G311/6, ThIX/3.

¹⁹² Bkz:G3/7, G36/4, G153/6, G220/4.

¹⁹³ Bkz:G112/6, G150/6, G170/5, G172/6, G224/6, G278/3, G279/4, G288/7, G293/6, G302/9, Kt17/2, Kt26/2, Kt36/2, Kt60/2, R19.

¹⁹⁴ Bkz:ThXXVI/1.

¹⁹⁵ Bkz:K2/40, T12/28, G89/1.

¹⁹⁶ Bkz:K2/57, T8/36, T19/10, T57/8, T129/1.

¹⁹⁷ Bkz:K4/3, K16/17.

¹⁹⁸ Bkz:K5/20 MhI/1.

¹⁹⁹ Bkz:K13/4.

²⁰⁰ Bkz:K17/9.

²⁰¹ Bkz:T188/2.

²⁰² Bkz:T402/5.

²⁰³ Bkz:T432/1.

Diğer kullanımları ise beyitlerde sadece dolaylı yoldan ele alınan ifâdelerden olduğu için kısaca zikretmeyi uygun gördük: “her rûz”²⁰⁴, “rûz-ı cum‘a”²⁰⁵, “rûz-ı ecel”²⁰⁶, “rûz-ı fûrkat”²⁰⁷, “rûz-ı elest”²⁰⁸, “rûz-ı maşşer”²⁰⁹, “rûz-ı ‘id”²¹⁰, “rûze-ma‘îşet”²¹¹, “rûz-ı vaşl”²¹², “rûz-ı ezel”²¹³, “eyyâm-ı rûze”²¹⁴, “rûze-dârân”²¹⁵, “yek-rûz”²¹⁶, “rûz-ı ferdâ”²¹⁷, “rûz-ı pür-mihen”²¹⁸, “leyâl-i rûze”²¹⁹.

“Rûz”, ayrıca “mâh” ile birlikte de kullanılmaktadır²²⁰.

c. Yevm

“Yevmü’l-kıyâm”²²¹, “ilâ- yevmi’t-tenâd”²²² ve “yevm-i vâhid”²²³ gibi ifâdeler içinde geçen “yevm” mefhûmu belli bir günü ifâde için de kullanılabilir:

“Yevm-i sâdis-i işneyn”²²⁴, “yevm-i cum‘a”²²⁵ ve “yevme’l-erba‘a”²²⁶.

d. Eyyâm

Yevmin çoğulu olan “eyyâm”²²⁷, daha çok duygu hâlinin veya tabiatın o anki hâlinin ifâdesi olan kelime ile birlikte kullanılmaktadır:

²⁰⁴ Bkz:T70/6.

²⁰⁵ Bkz:T424/2.

²⁰⁶ Bkz:T431/1.

²⁰⁷ Bkz:G11/3.

²⁰⁸ Bkz:G32/4, G307/5.

²⁰⁹ Bkz:G56/6, G269/11, ThII/5.

²¹⁰ Bkz:K9/20, G73/2, ThXXXII/4.

²¹¹ Bkz:G120/4.

²¹² Bkz:G139/2.

²¹³ Bkz:G60/2, G65/1, G142/5, G293/2.

²¹⁴ Bkz:G142/6.

²¹⁵ Bkz:G207/5.

²¹⁶ Bkz:G234/2.

²¹⁷ Bkz:G286/4.

²¹⁸ Bkz:MhI/1.

²¹⁹ Bkz:Kt75/1.

²²⁰ Bkz:T7/8, T8/37, T40/7.

²²¹ Bkz:K4/8, T2/1, MhI/1.

²²² Bkz:T17/9.

²²³ Bkz:T17/2.

²²⁴ Bkz:T21/1.

²²⁵ Bkz:T40/7.

²²⁶ Bkz:T192/1.

²²⁷ Tek başına: T422/4, G86/1, G139/6, G197/1.

“Eyyâm-ı şafâ”²²⁸, “eyyâm-ı ferah”²²⁹, “eyyâm-ı cedîd”²³⁰, “eyyâm-ı şitâ”²³¹, “eyyâm-ı bahâr”²³², “eyyâm-ı mâtem”²³³, “bahâr eyyâmî”²³⁴, “imrâr-ı eyyâm”²³⁵, “müddet-i eyyâm”²³⁶.

Âşık, bu rezm-gâhın Rüstem-i pür-zûr-ı “eyyâm”ıdır²³⁷.

2. Gündüz ve İlgili unsurlar (gündüz, rûz, şabâh, nehâr, şubh, seher)

a. Gündüz

Şâir, “gece gündüz” Hak’tan Sultân Abdülazîz’in dîn ü devletini dâimî kılmasını istemektedir²³⁸.

Sofu, “gece gündüz”, Mutavvel ve Kazmîr ile meşgûl olmaktadır(!)²³⁹ Mihr ü meh, “gice gündüz” bu dünyâda ziyâ verdikçe Hudâ’dan Sultân Abdülazîz’in devletinin gölgesini dâim kılması istenir²⁴⁰. Âşık, “gice gündüz” bezm-i dil-ârâyı tahayyül eylemektedir²⁴¹. Dîde-i Fâzıl, “gice gündüz” der-i hünkârı gözlemektedir²⁴². Hüner ashâbı, vaktini “gece gündüz” arak u meyle geçirmektedir²⁴³. Âşıkın bâg-ı gülşende “gece gündüz” karârı yoktur; bülbül gibi feryat etmektedir²⁴⁴. Allâh’ın rızâsını kazanmak isteyen, “gice gündüz” imânında sâdik olmalıdır²⁴⁵. Şâir, irşâd olmak isteyeneye “gice gündüz” ism-i Celâl’in tekrârını öğütlemektedir²⁴⁶. Muharrem ayı âşık için mâtem ayıdır; o yüzden “gece gündüz” dîde-i terden akan demdir²⁴⁷. Âşıkın ciğeri “gice gündüz” sevgiliye hasrettir²⁴⁸.

²²⁸ Bkz:K5/2, K16/5, T192/2.

²²⁹ Bkz:G44/5.

²³⁰ Bkz:T13/2.

²³¹ Bkz:G254/6.

²³² Bkz:G264/5.

²³³ Bkz:MhI/1.

²³⁴ Bkz:ThXXXII/1.

²³⁵ Bkz:T429/2.

²³⁶ Bkz:G170/6.

²³⁷ Bkz:ThXIV/4.

²³⁸ Bkz:T8/38.

²³⁹ Bkz:K17/5.

²⁴⁰ Bkz:T9/2.

²⁴¹ Bkz:G8/1.

²⁴² Bkz:G35/7.

²⁴³ Bkz:G74/1.

²⁴⁴ Bkz:G138/2.

²⁴⁵ Bkz:G193/1.

²⁴⁶ Bkz:G250/5.

²⁴⁷ Bkz:MhI/1.

²⁴⁸ Bkz:ThXIII/4.

Âşık, “gice gündüz” misâl-i mihr ü meh sevgilinin meh-kâmetini görmüştür²⁴⁹.

b.Rûz

“Rûz”, kasîde ve fârîhlerde hemen hemen aynı anlam esâsına uygun olarak zikredilir. Mevzubahis kişi için bulunulan temenniyi kuvvetlendirmek amacıyla “gece gündüz”, anlamında (yerleri değişik olarak) “rûz u şeb” kullanılır:

Du‘ânîñ vaktidir kaç‘ eyle taşdî‘ i yeter artıķ

Hemân tevfiķ-i Bârî rûz u şeb aña ola yâver (K3/25)²⁵⁰

Mübârek eyleye Mevlâ bu sâl-i hayr-fâli kim

Şeb ü rûz devlet ü iķbâli müstezâd olsun (T190/1)²⁵¹

“Rûz”un diğer kullanımlarını şöyle sıralayabiliriz:

Âşık, “rûz u şeb” sevgilinin kapısında hazır bulunmadıkça sevgili yüzünü göstermemektedir²⁵². Şâir kendine hitâben, “Sadâkatle Mevlânâ dergâhına hizmet et; evrâd u ezkârını ‘rûz u şeb’ terk etme.” demektedir²⁵³. Sevgilinin kara zülfü “rûz u şeb” ebr ü sehâba nâz etmektedir²⁵⁴. O servi boylu perî, “rûz u şeb” âşıkın hayâlinden çıkmaz²⁵⁵. Âşık, “rûz u şeb” sevgilinin zülf-i şeb-gûnunu hayâl etse buna şaşılmamalıdır²⁵⁶. Mevlevînin “rûz u şeb” evrâdı, ism-i zât-ı Lâmekândır²⁵⁷. İnsâf ehli olmayandan “rûz u şeb” sakınılmalıdır²⁵⁸. Çok kişi sabah akşam “beyt-i atîk”i tavâf eylemektedir, ancak:

Çok kişi beyt-i ‘atîki rûz u şeb eyler tavâf

Perde-i zühd ü riyâdan göremez mihrâb-ı feyz (G149/5)

²⁴⁹ Bkz:ThXXVII/4.

²⁵⁰ Ayrıca, bkz: K2/55, K4/32, K5/23, K8/27, K9/12, K9/23, K16/22, K17/2, K18/22.

²⁵¹ Ayrıca, bkz: T12/8, T27/2, T33/5, T34/1, T42/1, T48/10, T60/2, T62/10, T68/4.

²⁵² Bkz:G21/6.

²⁵³ Bkz:G30/5.

²⁵⁴ Bkz:G71/1.

²⁵⁵ Bkz:G84/3.

²⁵⁶ Bkz:G109/5.

²⁵⁷ Bkz:G112/7.

²⁵⁸ Bkz:G131/8.

Âşık, sevgilinin hayâliyle “rûz u şeb”in devrânını göremez²⁵⁹. Âşıkın gönlü sevgilinin hasretiyle “rûz u şeb” sûzândır²⁶⁰. Şâir kendine hitâben, “Mevlânâ Hazretlerinin kapısına ‘rûz u şeb’ devâm eyle.”²⁶¹; “Şekvâ etme; ‘rûz u şeb’ Hakk’a şükr et.” demektedir²⁶². Evsâf-ı Hak, “rûz u şeb” âşıkın derd-i güzînidir²⁶³. Kişiye, “rûz u şeb” tarîkat ehlinin fermânına bende olması²⁶⁴ ve gönlünü her “rûz u şeb” gaflet uykusundan uyandırması öğütlenmektedir²⁶⁵. İnsânda gaflet olmasa, âlemin îmârına “rûz u şeb” bu derece çalışmazdı²⁶⁶. Ay ve güneş, her “rûz u şeb” Peygamber Efendimiz’in ayağına kapanmaktadır:

Meh ü hürşîd olur pûyân yer yer hâk-i pâyiñde

Bulur her rûz u şeb envâr-ı dîger hâk-i pâyiñde

.....

(ThII/2)

Şems ü kamer her “rûz u şeb” Mevlevî külâhının nûrunu kıskanmaktadır²⁶⁷. Âşık, sevgiliye “rûz u şeb” fedâkarlık yapmayı dilemektedir²⁶⁸. Gönül, “rûz u şeb” âh u vâveylâ ile elemdedir²⁶⁹. Kişiye, mânend-i şems ü kamer “rûz u şeb” devrâna girmesi öğütlenir²⁷⁰.

Mevlevîler, hakikî aşkla pervâne gibi “rûz u şeb” dönmektedir²⁷¹. Kişiye, Râzık’ın nimetine “rûz u şeb” şükretmesi öğütlenmektedir²⁷². Kâmil olan kişi, dâmân-ı ehl-i aşkı “rûz u şeb” elden bırakmaz²⁷³. Bu ihdâs edilmiş âlemin “rûz u şeb” devrânı düşünülecek bir şeydir²⁷⁴. Kalem ehli, “rûz u şeb” dâimâ âh u zâr etmektedir²⁷⁵.

²⁵⁹ Bkz:G181/6.

²⁶⁰ Bkz:G213/3.

²⁶¹ Bkz:G178/7.

²⁶² Bkz:G217/5.

²⁶³ Bkz:G218/4.

²⁶⁴ Bkz:G237/4.

²⁶⁵ Bkz:G259/7.

²⁶⁶ Bkz:G275/3.

²⁶⁷ Bkz:ThV/5.

²⁶⁸ Bkz:ThXII/3.

²⁶⁹ Bkz:ThXIV/3.

²⁷⁰ Bkz:MsIII/6.

²⁷¹ Bkz:Kt8/1.

²⁷² Bkz:Kt22/2.

²⁷³ Bkz:Kt56/1.

²⁷⁴ Bkz:R46.

²⁷⁵ Bkz:R54.

c.Şabâh²⁷⁶

Zehrâ Hanım, muharrem ayının dördüncü “sabâh”ında vefât etmiştir²⁷⁷. Âşık rûz u şeb katında hazır bulunmadıkça sevgili, hayrû’s-“sabâh”-ı vechini arz u beyân etmemektedir²⁷⁸. Fâtîmâ ana, “sabâh”-ı haşre dek hayrû’n-nîsâdır²⁷⁹.

“Sabâh”ın gazeldeki kullanımını ise diğer kullanımlardan farklı olmadığı için sadece tamlamalarıyla vermeyi yeterli gördük: “dîvân-ı şabâh”²⁸⁰, “şems-i rahşân-ı şabâh”²⁸¹, “zîkr-i pinhân-ı şabâh”²⁸², “h`ân-ı ihsân-ı şabâh”²⁸³, “vâşıl-ı kân-ı şabâh”²⁸⁴, “devrân-ı şabâh”²⁸⁵, “sûzân u nâlân-ı şabâh”²⁸⁶, “i`lân-ı şabâh”²⁸⁷, “evzâ` u erkân-ı şabâh”²⁸⁸.

d.Nehâr

Şâirlik iddiasında buluna kişi, “leyl ü nehâr” mest-i lâ-ya` kıldır²⁸⁹. Âşık gönlü, gül yanaklı sevgilinin hayâliyle bağda “leyl ü nehâr” nâlândır²⁹⁰. Kişiye, “leyl ü nehâr” Hazret-i Hakka tevekkül üzre olması öğütlenmektedir²⁹¹. Düzcede “leyl ü nehâr” şebnem-i ğam nâzil olmaktadır²⁹². Âşık gönlü, Bihzâd’a teşbîh ile “leyl ü nehâr” tevhit kasrına cilâ vermektedir:

Kaşr-ı tevhibe cilâ virmekdedir leyl ü nehâr

Mâsivâ nakşın nedir bilmez dil-i Bihzâdımız (G107/2)

²⁷⁶ Dîvândaki 43. gazel (9 beyit) “-ân” kâfiyesi ve “-i/i sabâh” redifiyle yazılmıştır.

²⁷⁷ Bkz:T432/2.

²⁷⁸ Bkz:G21/6.

²⁷⁹ Bkz:MhI/5.

²⁸⁰ Bkz:G43/1.

²⁸¹ Bkz:G43/2.

²⁸² Bkz:G43/3.

²⁸³ Bkz:G43/4.

²⁸⁴ Bkz:G43/5.

²⁸⁵ Bkz:G43/6.

²⁸⁶ Bkz:G43/7.

²⁸⁷ Bkz:G43/8.

²⁸⁸ Bkz:G43/9.

²⁸⁹ Bkz:G154/5.

²⁹⁰ Bkz:G213/2.

²⁹¹ Bkz:MsIII/5.

²⁹² Bkz:R18.

e.Şubh

Kasîde ve târîhlerde memdûhun “subh u mesâ”, ikbâl ile; zevk u safâ içinde, makâmında dâim olması dilenmektedir²⁹³.

Çok rastlanmayan bir durum olarak, sevgili âşıkla sabaha kadar muhabbet etmiştir:

Oldum bu şeb ol mâh ile dem-sâz-ı maḥabbet

Tâ şubḥ baña eyledi ibrâz-ı maḥabbet (G27/1)

Gaflet perdesi “subh”un şafağında açılmalıdır:

Perde-i ğafleti açsañ şafağ-ı şubḥında

Kalbiñ itmez mi seniñ mihr-i dıraḥşânla baḥş (G34/4)

Âşık, sevgilinin yüzünün hasretiyle azm-i mehtâb edip “subḥ”a dek bir meh-i tâbânla bahseylese buna şaşılmamalıdır²⁹⁴. Suḥte-ğân-ı sâde-diller “şubḥ” olunca sarf okumaktadır (!)²⁹⁵ Kadeh, “subḥ” olunca devamlı mumun etrâfında devreylemektedir²⁹⁶. Şeyh, elinde tespih “şubḥ u mesâ” etrâfı dolaşmaktadır²⁹⁷. Âşık, (sevgiliden haber gelir umuduyla) “şubḥ u mesâ” posta-ḥâne yoluna muntazırdır²⁹⁸. İrfân ehlinin tâlihi (bu zamânda) toprak içinde yatmaktadır; gerçi mihr-i dıraḥşân “subh u mesâ” uyumaz²⁹⁹. Zâhid-i har “subh u mesâ” gözüne sürme çekmektedir³⁰⁰. Bülbül-i zâr, o gül-i gül-zâra cân u dilden âşık olalı “subh u mesâ” dikenin elinden neler çekmektedir³⁰¹. Âşık “subḥ u mesâ” teveccüh kapısı açıktır³⁰². Şâir kendine hitâben, “Mânâsız sevdâyı kalbinden çıkar; bâb-ı Mevlânâ’ya girip ‘subh u şâm’ı onda gör.” demektedir³⁰³. Âşık cânânın meclisinden ayrı olalı gönülde “subh u şâm” hiçbir şekilde zevke meyil yoktur³⁰⁴. Mevc-i sevdâ “subh u mesâ” kalpte eksik değildir³⁰⁵. Sabâhın durumuyla ilgili üç mefhûm mevzubahis edilebilir: “subh-ı sâdık, subh-ı kâzip ve subh-ı ezel”. Bunlardan ilki âşıkın durumunu tasvîr için zikredilmektedir:

²⁹³ Bkz:K4/30, K6/10, K6/12, K8/33, K16/2, T45/1, T52/5, T53/6.

²⁹⁴ Bkz:G34/5.

²⁹⁵ Bkz:G43/4.

²⁹⁶ Bkz:G45/3.

²⁹⁷ Bkz:G52/3.

²⁹⁸ Bkz:G62/4.

²⁹⁹ Bkz:G123/6.

³⁰⁰ Bkz:G134/6.

³⁰¹ Bkz:G146/4.

³⁰² Bkz:G163/2.

³⁰³ Bkz:G170/7.

³⁰⁴ Bkz:G185/4.

³⁰⁵ Bkz:G204/4.

Çıkdı hayt-ı şubh-ı şâdık tâkatim tâk eyledi

Mihr-i envâr matla'ında bir habîb ister gönül (G209/4)

Âşık, bu gece “subh”a dek sevgili için hazır beklemiştir³⁰⁶. Âşık, meh-i tâban olan sevgiliyi görünce güneşin doğduğunu sanmıştır:

Görünce ol meh-i tâbânı zann itdim güneş toğdı

Gönül mağmûm iken nâgeh sürûr-ı şubh-dem başdı (G296/2)

Sâkî, sahn-ı encümende kibr ü nahvet ile “subh”a dek nice kizb-i desâisle dolâb etmiştir³⁰⁷. Âşık, sevgilinin gönlünü almak için “subh”a dek uykusuz kalmıştır³⁰⁸. Âşıklar her gece “subh”a dek âhını göğşe ulaştırmaktadır³⁰⁹. Âşık, sevgilinin yüzünün hayâliyle tâ “subh”a dek uykusuz kalmıştır³¹⁰. Hezâr-ı zâr, “subh u mesâ” sevgilinin teşrîfini arzu etmektedir³¹¹. Şâir Allâh'tan “subh u mesâ” matlabını vermesini dilemektedir³¹².

f.Seher

Murg-ı dil, her “seher” âh u enîn ü nâle etmeyi bülbül-i şeydâdan öğrenmiştir³¹³. Âşık, sevgilinin visâl vâdiyle “seher”e kadar gözlerini kapamamıştır³¹⁴.

“Seher”, 6 beyitte de vakt-i seher (seher vakti) şekliyle kullanılmaktadır³¹⁵.

³⁰⁶ Bkz:G291/3.

³⁰⁷ Bkz:G300/3.

³⁰⁸ Bkz:G308/4.

³⁰⁹ Bkz:ThVI/3.

³¹⁰ Bkz:ThIX/5.

³¹¹ Bkz:ThXIX/4.

³¹² Bkz:Kt3/1, R2.

³¹³ Bkz:G63/5.

³¹⁴ Bkz:G214/1.

³¹⁵ Bkz:G43/3, G134/1, G135/3, G206/5, G206/7, G220/2, G270/3.

3.Akşâm ve Gece (ahşâm, gice, şeb, şâm, mesâ, leyl, leyle)

a.Ahşâm

Sevgili, siyâh zülfünü ruhsârına salıp kendini "ahşâm"a uydurmuştur³¹⁶.

b.Gice

Âşık, sevgiliyi bu "gece" bezme dâvet etmektedir³¹⁷. Muhtesib her "gice" mey-hânenin resmini alırken vâiz-i nâ-puhte hep sağa sola men' i neşr etmektedir³¹⁸. Sevgili, bu "gice" bezmi bedr gibi şu' le-dâr etmiştir³¹⁹. Agyâr-ı cihân, her "gece" sevgilinin saçlarını saçtığını anlar ise derd-i seri artırır³²⁰. Âşık, dün "gice" mey-hâneye gelmiş ve sâkî ona hisâbî görmeden sahbâ vermemiştir³²¹. Âşık, sevgilinin bu "gece" agyârın meclisine gittiğini duymuştur; bu acı haberin câna güç gelmemesi mümkün değildir³²². Âşık, her "gece" sevgilinin kûyuna giderse bu uygun bir hareket olur³²³. Âşık, dün "gice" o meh-i tâbânı görmüştür³²⁴. Dünyâ, ehl-i dilin ciger-gâhını şem'-i "şeb-ârâ" gibi yakmaktadır³²⁵. Âşıkın bağı, sevgilinin "gice"leri rakîbin semtine gittiğini görürse kebâba dönmektedir³²⁶. Âşık, bülbül gibi her "gice" güzâra gitmektedir³²⁷. Yâr, bu "gice" rakîbden ayrılmıştır; böylece âşıkın gözüne uyku girebilecektir:

Yâr ayrıldı rakîb-i bed-menişden bu gice

Bister-i râhatda bak zevk u şafâya ey gönül (Kt48/2)

Bu "gice" âlem kum gibi kumsallara dökülmüştür³²⁸. Sevgili önceden her "gice" meclis-i ahbâba bî-pervâ gelmektedir³²⁹.

³¹⁶ Bkz:G139/1.

³¹⁷ Bkz:G11/1.

³¹⁸ Bkz:G171/4.

³¹⁹ Bkz:G241/6.

³²⁰ Bkz:G244/3.

³²¹ Bkz:G246/3.

³²² Bkz:G287/3.

³²³ Bkz:G291/4.

³²⁴ Bkz:G310/3.

³²⁵ Bkz:ThVI/3.

³²⁶ Bkz:ThXX/4.

³²⁷ Bkz:ThXXVII/1.

³²⁸ Bkz:R16.

³²⁹ Bkz:R24.

“Gice” birçok yerde “gün/gündüz” ile birlikte kullanılmaktadır³³⁰.
“Gice” bir beyitte de “gurre” ile birlikte kullanılmaktadır³³¹.

c.Şeb³³²

Ömer Paşa, kıvılcımla zulmet-i “şeb”de dünyâyı nûrânî etmektedir³³³. Fâzıl Paşa’nın oğlu Mustafâ, oruç ayının on birinde; bir perşembe “şeb”inde dünyâya gelmiştir³³⁴. Fâzıl Paşa’nın kız kardeşi Âişe Hanım bir “şeb” vakti vefât etmiştir³³⁵. “Şeb”, bir beyitte de “şebistân” şekliyle kullanılmaktadır.

Özge bir şem‘ -i şebistân-ı füyûzâtım kim

Görünür zerre gibi tal‘ at-ı hürşid baña (G2/2)

Şâir, “şeb”-i isyânda Peygamber Efendimiz’den şefaât dilemektedir³³⁶; her “şeb” âhı arşa kadar çıkmaktadır³³⁷.

Âşık, sevgiliyi her “şeb” meclise beklemektedir; zîrâ sevgili ona visâl vaat etmiştir. ancak bu zamânda rakîbin meclise gelişini engelleyemez âşık. Zevk ü safânın zamânıdır “şeb”. “Şeb” meclisin vakti olduğu için “şem‘, mey, tarab” gibi ilgili unsurlarla bir bütünlük oluşturur. Âşık, rûz u şeb sevgiliyi düşünmektedir. Akşamları sabahı dar eder. “Şeb”, âşıkın aklını karıştırır. Neyi ne, ve neyin nerede olduğunu göremez³³⁸.

“Şeb”, “şeb-bûy”³³⁹ ve “şeb-çerâğ”³⁴⁰ şekilleriyle de kullanılmaktadır.

³³⁰ Bkz:K5/20, K17/5, T8/38, T9/2, G8/1, G35/7, G74/1, G138/2, G193/1, G250/5, MhI/1, ThXIII/4, ThXXVII/4, MsII/1, Kt68/1.

³³¹ Bkz:G1/3.

³³² Dîvândaki 19. gazel (7 beyit) “-âb” kâfiyesi ve “itdim bu şeb” redifiyle; 300. gazel (5 beyit) “-âb” kâfiyesi ve “itdi bu şeb sâkıf” redifiyle yazılmıştır.

³³³ Bkz:K7/47.

³³⁴ Bkz:T76/2.

³³⁵ Bkz:T408/1.

³³⁶ Bkz:ThI/2.

³³⁷ Bkz:ThI/1.

³³⁸ Bkz:G13/1, G14/3, G19/1, G19/2, G19/3, G19/4, G19/5, G19/6, G19/7, G22/1, G27/1, G32/1, G36/5, G78/7, G93/4, G102/1, G104/1, G104/5, G105/3, G130/3, G131/9, G135/1, G137/1, G159/2, G168/1, G169/2, G192/4, G197/3, G197/4, G206/3, G209/3, G214/1, G214/4, G239/6, G257/2, G284/1, G291/3, G296/1, G296/4, G296/6, G300/1, G300/2, G300/3, G300/4, G300/5, G305/11, G308/2, G308/3, G313/1, ThVI/3, ThXI/3, ThXXI/1, Kt86/1, R28.

³³⁹ Bkz:G49/6, G54/8, G157/1, ThVIII/2.

³⁴⁰ Bkz:G63/2, G93/3, G179/3, G218/2.

“Şeb”in diğer kullanımları “rûz u şeb” şeklinde “rûz” iledir³⁴¹.

d.Şâm

Âşık için “şâm”-ı gamda sevgilisi olmadan arz-ı merâm etmek güçtür³⁴². Pervâne, “şâm”la pertev-i şem‘e vuslat eder³⁴³.

“Şâm”ın diğer kullanımları ise “subh” iledir³⁴⁴.

e.Mesâ

Tüm kullanımları “subh” iledir³⁴⁵.

f.Leyl

Efkâr, gurbet içre hep “leylî”-sıfat artmatadır³⁴⁶.

“Leyl”in diğer tüm kullanımları “nehâr” iledir³⁴⁷.

g.Leyle

Sevgilinin çeşm-i mesti kana bulaşmışken “leyle”-i vuslatta kibr eyler, uykuya varmakta nazlanır:

Çeşm-i mestiñ kana bulaşmış iken ey nâzenîn

Leyle-i vuşlatda kibr eyler de h`âba nâz ider (G71/2)

³⁴¹ Bkz:K4/32, K5/23, K8/27, K9/12, K9/23, K16/22, K17/2, K18/22, T12/8, T27/2, T33/5, T34/1, T42/1, T48/10, T60/2, T62/10, T68/4, T190/1, G21/6, G30/5, G47/1, G71/1, G77/7, G84/3, G109/5, G112/7, G131/8, G149/5, G178/7, G181/6, G213/3, G217/5, G218/4, G237/4, G259/7, G275/3, ThII/2, ThV/5, ThXII/3, ThXIV/3, MsIII/6, Kt8/1, Kt22/2, Kt56/1, R46,R54.

³⁴² Bkz:ThXXI/1.

³⁴³ Bkz:Kt50/1.

³⁴⁴ Bkz:K10/8, T45/1, G170/7, G185/4.

³⁴⁵ Bkz:K4/30, K6/10, K6/12, K8/33, T52/5, T53/6, G52/3, G62/4, G123/6, G134/6, G146/4, G163/2, G204/4, G214/6, G235/4, ThXIX/4, Kt3/1, R2.

³⁴⁶ Bkz:G288/3.

³⁴⁷ Bkz:G107/2, G154/5, G213/2, MsIII/5, R18.

F. DİĞER ZAMÂN MEFHÜMLERİ

Zamânla ilgili diğer mefhumlar ise “gurre”, “nev-rûz” ve “şeb-i yeldâ”dır.

1. Gurre

Arabî ayın birinci gecesi ve günü, anlamındadır.

Zehrâ Hanım, muharrem “gurre”sinde adni mesken kılmıştır³⁴⁸. Mâh-ı Mevlânâ’nın husûfu yoktur; her gece “gurre”dir³⁴⁹. Ay yüzlü sevgili, hilâl ebrûlarını “gurre”-i bayrâma uydurmuştur³⁵⁰.

2. Nev-rûz

Sultân Abdülazîz’in zamân-ı devletinin her günü bir ‘îd bir “nevrûz”dur³⁵¹. Sultân Abülazîz’in oğlu Şehzâde Celâlü’-d-dîn’in sünneti için “Bu yılın ‘nev-rûz’unu hep sürür tâkip etti.” denmektedir³⁵². Ömer Paşa’nın serdâr-ı Ekrem oluşuyla âleme tekrar “nev-rûz” erişmiştir³⁵³. Şekip Paşa, “nev-rûz” ile meclis-i vâlâ müşîri olmuştur³⁵⁴.

Âlem, tâli’-i “nev-rûz” ile tâm-ı ferâh bulmuştur³⁵⁵. Yine “nev-rûz” erişmiş ve âşıkın gönlü şarap istemektedir³⁵⁶. Aşk ehlinin meyhâne köşesindeki geçirdiği her günü bir “nev-rûz”, her faslı bir ilkbahârdır³⁵⁷. Âşık, sevgilinin cemâlini seyretmek varken safâ-yı mevsim-i “nev-rûz”u, bayramın zevkini ne yapsın?³⁵⁸ Sevgilinin rintler bezmine kadem basmasıyla “nev-rûz” olsa, âlemi ferhunde-dem bassa buna şaşılmamalıdır³⁵⁹. Kışın soğuğu uzaklaşıp cihân “nev-rûz”a dönmüştür³⁶⁰.

³⁴⁸ Bkz:T432/3.

³⁴⁹ Bkz:G1/3.

³⁵⁰ Bkz:G139/2.

³⁵¹ Bkz:K2/40.

³⁵² Bkz:K16/2.

³⁵³ Bkz:K7/33.

³⁵⁴ Bkz:T170/2.

³⁵⁵ Bkz:G44/1.

³⁵⁶ Bkz:G86/1.

³⁵⁷ Bkz:G89/1.

³⁵⁸ Bkz:G247/3.

³⁵⁹ Bkz:G296/1.

³⁶⁰ Bkz:ThXXXII/1.

3. Şeb-i yeldâ

Yılın en uzun gecesi (22 Aralık).

“Şeb-i yeldâ”da âşıkın hastalığı ortaya çıkmış; her devâ yok olmuştur³⁶¹. Baht-ı siyâh, âşıkı sevgilinin zülfüne müptelâ etmiştir; gönül hâl-i zulmeti “şeb-i yeldâ”dan almıştır³⁶². Âşık, encümen-i uşşâkın o kadar teşnesidir ki, “şeb-i yeldâ” bile olsa gözüne uyku girmez³⁶³.

³⁶¹ Bkz:G26/2.

³⁶² Bkz:G63/6.

³⁶³ Bkz:G264/4.

III. SU VE İLGİLİ UNSURLAR

“Anâsır-ı erba‘a”nın ilki olarak ele alınacak “su” mefhûmunu 9 kısımda değerlendirdik. 1. kısımda genel olarak “su” lafzı ve anlamsal karşılıkları olan “âb, mâ ve zülâl”; 2. kısımda “deniz” (bahır, bihâr, ebhâr, kılzüm, ummân, deryâ, yemm); 3. kısımda “akarsu” (cûy, cûy-bâr, nehr, enhâr); 4. kısımda “bulut” (sehâb, ebr); 5. kısımda “yağmur” (bârân, emtâr); 6. kısımda “jâle ve şebnem”; 7. kısımda “deniz taşıtları ve ilgili unsurlar” (fûlk, keştî, zevrak, kürek) ele alınmıştır. 8. kısımda ise “su ile ilgili diğer unsurlar” başlığında “mevc, emvâc, çirkâb, mîzâb, reşha, lücce ve kaşre” gibi ögeler gözden geçirilmiş ve son kısımda da “su ile alâkalı mekân unsurları” olan “çeşme, âsiyâ/ âsiyâb, cîsr, çâh ve limân” değerlendirilmiştir.

A. SU (ÂB, MÂ, ZÛLÂL, ŞU)

1. Âb

a. Âb-ı hayvân (/hayât)

Sultân Abdülazîz, “âb-ı hayvân”ı adâletle âleme baştan başa icrâ etmiştir¹. Sultân Abdülazîz sâyesinde “âb-ı hayât”ın etrâfa seylâna başladığı sanılmaktadır². “Âb-ı hayât”, Sultân Abdülazîz’in cûy-ı lutfundan akmaya başlamıştır³.

Vâlîde Sultân, yaptırdığı câmiin yanında lezzetli “âb-ı hayvân” suyu akıtmıştır⁴. Yeşil Meydân’a yapılan çeşme ile “âb-ı hayvân”ın mevkii değişmiştir⁵.

Cû-yı vefâ, (bu devirde) “âb-ı hayvân”a mânend olmuştur⁶. Sevgilinin dudakları, derd-mend-i aşka “âb-ı hayât” olmuştur⁷. Sevgilinin yanındayken “âb-ı hayvân”dan bahsetmek abestir⁸. Sevgilinin la‘l-i lebi bir görüşte âşıkı mest etmiştir; “âb-ı hayvân”ın daha leziz olduğunu kim söylemiştir⁹. Gönül, bâb-ı Mevlânâ’da “âb-ı hayât”a ermiştir¹⁰. Gönül, menba-ı “âb-ı hayât”-ı câvidânîdir¹¹.

¹ Bkz:K2/11.

² Bkz:T3/6.

³ Bkz:T36/6.

⁴ Bkz:T50/6.

⁵ Bkz:T202/1.

⁶ Bkz:G15/2.

⁷ Bkz:G21/8.

⁸ Bkz:G33/2.

⁹ Bkz:G61/6.

¹⁰ Bkz:G179/6.

¹¹ Bkz:G208/1.

b. Âb-ı nîsânî

Sultân Abdülazîz'in ihsânının yağmurları "âb-ı nîsânî" giib düşmektedir¹².

c. Âb-rû

Kişinin "âb-ı rûy"unu dökmesi abestir¹³. Vâiz, boş yere "âb-ı rûy"unu dökmekte; feyiz kazanma yoluna gitmemektedir¹⁴. Fâzıl, başka kapıda aslâ "âb-rû" sarf etmez¹⁵. Kişiye dünyâ nîmetlerine ve nefsinin isteklerine kapılmaması; nâfile yere "âb-ı rûy"unu dökmemesi öğütlenmektedir¹⁶. İzzet isteyen kişi, nâ-merde "âb-ı rûy"unu dökmemelidir¹⁷. Ehl-i menâşib içre hasbî iş görür kalmamıştır; bî-mürüvvet mukbilân-ı asra "âb-rû" dökülmemelidir¹⁸. Âşık, bu şeb sâkîden mey talep etmiştir; sâkî vermemiş, âşık boş yere "âb-rû" dökmüştür¹⁹.

d. Âb u hevâ

İzmit'in "âbu hevâ"sını(n ne kadar latîf olduğunu) kabul etmeyecek kimse yoktur²⁰. "Âb u hevâ"-yı Bosna halkın yüreğini daraltmaktadır²¹. Rûzgârın "âb u hevâ"da eseri yokken felek, Fâzıl'a bahr ile berrîn seferi göstermiştir²².

e. Âb'ın Diğer Kullanımları

Cürm ü hatâ, afv ile imhâ olmazsa; (cürm ü hatâyı) "âb-ı rahmet" silemezse kalem isyânı yazar²³. Şâir, Yüce Yaratıcı'dan, kendisini "âb-ı lutf"uyla sîr-âb kılmasını dilemektedir²⁴.

¹² Bkz:K2/40.

¹³ Bkz:G97/2.

¹⁴ Bkz:G106/2.

¹⁵ Bkz:G111/5.

¹⁶ Bkz:G129/4.

¹⁷ Bkz:G194/1.

¹⁸ Bkz:G255/4.

¹⁹ Bkz:G257/2.

²⁰ Bkz:G202/5.

²¹ Bkz:G280/5.

²² Bkz:G312/1.

²³ Bkz:K18/23.

²⁴ Bkz:G4/6.

Sevgilinin hüsn-i cemâli, “âb u tarâvet”i âşıkı şaşırtmaktadır²⁵. Kadeh, âşıkın cân-fezâ ser-çeşme-i “âb-ı revân”ıdır²⁶. Mey-gedenin “âb u hâk”inde âsâr-ı ferah vardır²⁷.

“Âb”, iki beyitte “katre”²⁸ ve bir beyitte de “zülâl”²⁹ ile birlikte zikredilmektedir.

2. Mâ

Bu zamânda hamiyet ehlinin nûş edeceği katre-i “mâ” kalmamıştır³⁰.

3. Zülâl

Şâir, bu sıcak zamânda Neretva nehrinin “âb-ı zülâl” olmasını dilemektedir³¹.

4. Su

Sultân Abdülazîz’in yaptırdığı çeşmenin Kevser-misâl suyunu içen bir daha “Karakulak Suyu”nu yâd etmez³². Bu âlemde “şu”lar aktıkça Sultân Abdülazîz’in ömr ü ikbâlinin dâim olması dilenmektedir³³.

Mesel olduğu üzere, ırk-ı kadîmindendir; “akar su”lar yine cârî olur³⁴. Kişiye mâlıyla övünmemesi öğütlenmektedir; zîrâ mâl bu âlemde mecrâdaki “su” gibi bir vardır, bir yoktur³⁵. Feyz-i tecellî-i Hudâ, “şu” gibi akmasa mecrâ-yı emel dil-teşneye fayda vermez³⁶. Gül bahçesinde andelîb-i gonca olmayınca “su”yun sebze-dâra hiçbir faydası olmaz³⁷. Nâdânın bezme bakıp ağzı “su”lanmaktadır³⁸. “Akan su”lar bile Mostar’ın cefâsından râhat gelip geçememektedir³⁹. Mostar halkı, kimseye bir yudum “şu” vermeyecek kadar bi-ârdır⁴⁰.

²⁵ Bkz:G34/3.

²⁶ Bkz:G47/1.

²⁷ Bkz:ThXX/2.

²⁸ Bkz:G25/5, G257/1.

²⁹ Bkz:R14.

³⁰ Bkz:R23.

³¹ Bkz:R14.

³² Bkz:T54/8.

³³ Bkz:T54/9.

³⁴ Bkz:G17/2.

³⁵ Bkz:G67/4.

³⁶ Bkz:G211/2.

³⁷ Bkz:G283/1.

³⁸ Bkz:ThX/3.

³⁹ Bkz:Kt90/2.

⁴⁰ Bkz:R13.

“Su”, iki beyitte “katre su”⁴¹ ifâdesiyle ve bir yerde de “âsiyâb”⁴² ile birlikte kullanılmıştır.

B. DENİZ (BAHR, BİHÂR, EBHÂR, KULZÛM, UMMÂN, DERYÂ, YEMM)

1. Bahr

“Bahr” kasîde ve târîhlerde genel olarak memdûhun övgüsü için oldukça ideal bir vesîle olarak kullanılır: övülen şahıs “bahr-i kerâmet, bahr-i sehâ vü cûd, bahr-i irfân, bahr-i fetânet”tir; “bahr-i ihsânı, bahr-i lutfu” âlemi doldurmuştur; ihsânı “bahr u berr”e yayılmıştır⁴³.

Ayrıca, târîhlerde şu vesîlelerle de zikredilir: Vesîm Paşa, izz ü kadr ile “bahr”e kaptan olmuştur⁴⁴. Sultân Abdülazîz’in düşmanları perîşân olmuş; mahzûlîni Firavun gibi “bahr-i sefid” basmıştır⁴⁵. Yeni yapılan âsitânedeki “bahr-i siyâh ile sefid” güzel seyrolunmaktadır⁴⁶.

“Bahr”in diğer kullanımları ise şunlardır: Sîne-i sûzânda “bahr”-i kemâl cûşa gelse vâiz ve şeyh, âşîka arz-ı rû-yı dil-nüvâz eylemektedir⁴⁷. Şâir, der-i Monlâda “bahr”-i ihsâna gark olacağını bilmektedir⁴⁸. Âşîk, bu gece sandala binmiş o meh-pâreyi görmüştür; “bahr”de tavşan gibi sağa sola seyretmektedir⁴⁹. Âşîk-ı şeydâ, gam bezminde aslâ mest olmaz; “bahr”de sürekli med ü cezrin olması mümkün değildir⁵⁰. İstanbul’un güzelliği “bahr” ile berden hüveydâdır⁵¹. Pâdişâh-ı “bahr” ü ber, Mevlânâ Hazretlerinden medet beklemektedir⁵². Fâzıl’ı söyleten, dürr-i “bahr”-i feyz-i aşk u marifettir⁵³. Âşîk gönlü, “bahr”-i ilm-i hikmetin dürdânesidir⁵⁴. Âşîk, bu dehrde “bahr”-i irfânı temellük etmiştir⁵⁵. Cevher arayan kişi, bunu Fâzıl’ın “bahr”-i dilinde bulur⁵⁶. Balon gibi uçmak için sütunsuz çadır kuran süratle “bahr”e düşer; bir düş görmüş olur⁵⁷.

⁴¹ Bkz:G257/1, G258/2.

⁴² Bkz:R23.

⁴³ Bkz:K1/9, K3/17, K7/27, K8/35, T8/19, T8/20, T19/6, T27/4, T40/3, T47/3, T54/3, T62/4, T63/1, T63/4, T63/6, T63/10, T430/2.

⁴⁴ Bkz:T126/2.

⁴⁵ Bkz:T12/17.

⁴⁶ Bkz:T38/3.

⁴⁷ Bkz:G3/3.

⁴⁸ Bkz:G15/5.

⁴⁹ Bkz:G22/1.

⁵⁰ Bkz:G57/1.

⁵¹ Bkz:G85/4.

⁵² Bkz:G88/6.

⁵³ Bkz:G105/7.

⁵⁴ Bkz:G108/4.

⁵⁵ Bkz:G108/6.

⁵⁶ Bkz:G119/7.

⁵⁷ Bkz:G134/5.

Şâir kendine hitâben, “Nazmın incilerini sadef gibi dök, akrânını geç; ‘bahr’-i irfânı dalgalandır.” demektedir⁵⁸. Ehl-i aşkın pek çoğu bu silke azm ettiyse de, cezbeleri “bahr”-i hayret içinde derinlerde kalmıştır⁵⁹. Gönülün derdine dermân, ancak Hüdâ’nın “bahr”-i gufrânıdır⁶⁰. Gönül, îmân cevherinin “bahr” ü kânıdır⁶¹. Fâzıl, maârif “bahri”nin dürr-i müstesnâsıdır⁶². “Bahr”-i aşka düşmekten hiçbir şekilde sakınılmamalıdır⁶³. Âşıkın gözünün yaşı, gittikçe bir “bahr”-i ummân olmuştur⁶⁴. Âşık, mehtapta “bahr” yönüne bakıp sabaha kadar o meh-veşin gelmesini beklemiştir⁶⁵. Şâir, iki cihânda garîk-i “bahr”-i isyân olduğunu söyleyerek kendine rahmet edilmesini dilemektedir⁶⁶. Âşıkın gözünde akan yaş değildir; “bahri”-i ahmerdir⁶⁷. Âşıkı “bahr-i ummân”a sevk etsen de (içindeki yangını) söndürmez⁶⁸. Yüce Yaratıcı’nın gufrân “bahr”i nümâyândır⁶⁹. Kişiye “bahr-i ahmer” gibi tül u arz ile gönülde güneş olması söylenmektedir⁷⁰. Şâir, düşmân ü ağyarının bir gün “bahr”-i kizbe garka-i hûnâb olacağını söylemektedir⁷¹.

“Bahr”, ayrıca “fûlk”⁷², “keşti”⁷³, “katre”⁷⁴, “mevc”⁷⁵ ve “lucce”⁷⁶ gibi ilgili kelimelerle birlikte de kullanılmaktadır.

2. Bihâr, Ebhâr

Rızâ Paşa, kapûdân-ı “bihâr” olmuştur⁷⁷. Gönülde mence-i “ebhâr”-ı feyzin dalgalanması istenmektedir⁷⁸. Nisân yağmuru “ebhâr”dan taktir olmaktadır:

⁵⁸ Bkz:G147/6.

⁵⁹ Bkz:G183/4.

⁶⁰ Bkz:G193/8.

⁶¹ Bkz:G208/1.

⁶² Bkz:G233/7.

⁶³ Bkz:G253/6.

⁶⁴ Bkz:G281/2.

⁶⁵ Bkz:G291/3.

⁶⁶ Bkz:G297/2.

⁶⁷ Bkz:ThXXX/3.

⁶⁸ Bkz:ThXXXII/2.

⁶⁹ Bkz:Kt2/1.

⁷⁰ Bkz:Kt27/1.

⁷¹ Bkz:R19.

⁷² Bkz:G39/2, G77/1, G150/2, G204/4, G220/3, G259/6, ThXXIV/5.

⁷³ Bkz:G118/4, G149/4, Kt24/1, Kt63/1.

⁷⁴ Bkz:G187/4.

⁷⁵ Bkz:ThV/2.

⁷⁶ Bkz:R21.

⁷⁷ Bkz:T67/5, T79/2.

⁷⁸ Bkz:G148/7.

Zehr iken sükker ider mürşid mürîdiñ qalbini
Raḥmet-i nîsân kim taqtîr olur ebḥârdan (G251/7)

“Ebhâr” bir beyitte de “emvâc” ile birlikte kullanılmıştır⁷⁹.

3. Kulzüm

Sadece bir yerde; Refik Efendi'nin övgüsü için zikredilmektedir:

Öyle şâhib-faẓl u ‘irfân kim odur bu ‘aşrda
Menba‘-ı ‘ilm ü kemâl ü kulzüm-i fenn-i daḳîḳ (T22/4)

4. Ummân

Ulu, büyük, engin deniz; okyanus.

Feyz-i aşk dâimâ onda cûş u hurûş etmektedir; Kays, gâyeti olmayan bir “yem-i ummân”dır⁸⁰. Şâir, Yüce Yaratıcının gufrân “ummân”ının kendisini kuşatmasını dilemektedir⁸¹.

“Ummân” bir yerde “keştî”⁸² ve dört yerde “bahr” ile birlikte zikredilmiştir⁸³.

5. Deryâ

Sultân Abdülazîz, donanmayı o kadar kuvvetlendirmiştir ki “deryâ” ile tersâne gemiden görünmez olmuştur⁸⁴. Refik Efendi ilim “deryâ”sına gark olmuştur⁸⁵. Leb-i “deryâ”da Âlî Paşa'nın hânesine benzer bir mevki yoktur⁸⁶. Yüce Yaratıcı'nın Âsım Efendi'nin zâtını “deryâ”-yı rahmete gark etmesi dilenmektedir⁸⁷.

⁷⁹ Bkz:G64/4.

⁸⁰ Bkz:G127/2.

⁸¹ Bkz:G297/3.

⁸² Bkz:G55/6.

⁸³ Bkz:G147/6, G281/2, ThXXXII/2, R21.

⁸⁴ Bkz:T8/16.

⁸⁵ Bkz:T22/7.

⁸⁶ Bkz:T53/3.

⁸⁷ Bkz:T419/4.

“Deryâ-yı istîgnâ”nın âlemi ihâtâ etmemesi şaşılacak bir şeydir⁸⁸. Sevgili, “deryâ” kaptanı olsa lâyıktır⁸⁹. Dürr ü güher “deryâ”da hiçbir fayda vermez⁹⁰. Âşıkın gözyaşı, sevgiliden ayrıldığı için “deryâ” kesilmiştir⁹¹. Câm-ı Cem, mehtâpta cânân u hem-dem olursa; sâhil-i “deryâ” mehtâpta başka bir şevk verir⁹². Atapazarı’nın derûnu bir necis “deryâ”sıdır⁹³. Fâzıl, dergâh-ı Mevlânâ’da leb-i “deryâ”-yı füyûza vâşıl olmuştur⁹⁴.

Deryâ makam tebriki için “kapudân-ı deryâ”⁹⁵ kalıbı içinde kullanılabildiği gibi “kaatre”⁹⁶, “mevc”⁹⁷, “emvâc”⁹⁸, “keşti”⁹⁹, “fûlk”¹⁰⁰ ve “nehr”¹⁰¹ gibi alâkalı unsurlarla birlikte de kullanılmaktadır.

6. Yemm

Osmân Paşa, dürr-i “yem”-i luţf u atâdır¹⁰². Kıbrıslı Muhammet Paşa, Edirne vâlisi iken “yem”-i ikbâl-i Hudâ zâtına ulaşıp kaptân-ı deryâ olmuştur¹⁰³. Lutfullâh Efendi’nin “yem”-i gufrâna mahzar olması dilenmektedir¹⁰⁴.

Kalem, Müslümânları “yem”-i gufrâna garîk etmiştir¹⁰⁵. Fuzûli, gavvâş-ı “yem”-i aşk-ı ebeddir¹⁰⁶. Şinâ-sâz-ı “yem”-i aşk olmayanlar tevhit halkasının kıymetini bilmez¹⁰⁷. Cihân âşıkın eşk-i hezârıyla “yem”-i ahmer gibi olmuştur¹⁰⁸. Şâir, bütün cürm ü isyânının “yem”-i gufrân ile mahvolmasını dilemektedir¹⁰⁹.

⁸⁸ Bkz:G6/1.

⁸⁹ Bkz:G22/6.

⁹⁰ Bkz:G264/1.

⁹¹ Bkz:G288/6.

⁹² Bkz:G291/1.

⁹³ Bkz:Kt78/2.

⁹⁴ Bkz:R7.

⁹⁵ Bkz:T63/2, T66/1.

⁹⁶ Bkz:G25/5, G103/1, G187/4, G219/3, ThX/5.

⁹⁷ Bkz:G67/5, ThXXX/2.

⁹⁸ Bkz:G211/1.

⁹⁹ Bkz:G68/6, G211/6, Kt62/2.

¹⁰⁰ Bkz:G14/5, G77/1, G302/4.

¹⁰¹ Bkz:R16.

¹⁰² Bkz:K8/16.

¹⁰³ Bkz:T66/1.

¹⁰⁴ Bkz:T415/3.

¹⁰⁵ Bkz:K18/2.

¹⁰⁶ Bkz:G31/8.

¹⁰⁷ Bkz:G54/7.

¹⁰⁸ Bkz:G282/4.

¹⁰⁹ Bkz:Kt1/2.

“Yemm”, ayrıca “fûlk”¹¹⁰, “baħr”¹¹¹, “ummân”¹¹², “keşfi”¹¹³ ve “emvâc”¹¹⁴ gibi ilgili unsurlarla birlikte de zikredilmektedir.

C. AKARSU (CÛY, CÛY-BÂR, NEHR, ENHÂR)

1. Cûy, Cûy-bâr

Sultân Abdülazîz, âb-ı hayâtı “cûy”-ı lutfundan sebîl eylemiştir¹¹⁵. Sultân Abdülazîz’in “cûy-bâr”-ı adli cihâna baştan başa câri olmuştur¹¹⁶.

Ehl-i dil, muhabbet çölünde o kadar susuzdur ki bin “cûy-bâr” nuş eylese de suya kanmaz¹¹⁷. “Cûy”lar bağda cûş u ħurûş eylemektedir¹¹⁸. Sâkîden bezme şahbâyı revân etmesi istenir; zîrâ “cûy”-ı neşât odur¹¹⁹. Sevgiliden ayrı olmak, gönlü bir “cûy-bâr” etmiştir¹²⁰. Şâir, her seher vakti “cûy”ların başına toplanmak dileğindedir; böylece darb-ı feryâd ile zâhid irşâd olacaktır¹²¹. Âşık, sevgiliyi çemen-zâra; gâh-ı kenâr-ı “cûy”a davet etmektedir¹²².

2. Nehr, Enhâr

Menba u mecrâ-yı istignâ, muazzam “nehr”-i dildir¹²³. Şâir, râh-ı mecâz içre teşne-dil kalmış iken bir hakikat “nehr”ine ermiş; öylece kanmıştır¹²⁴. Derd ile hasret çekenlerin gözyaşı “nehr” olmaktadır¹²⁵. Nev-bâd-ı sabâ esmiş, âsâr-ı feyz dökmüştür; dilde bin “enhâr”-ı feyz cûş u hurûşa başlamıştır¹²⁶. “Nehr”, bir rubâide de “deryâ” ile birlikte zikredilmektedir:

¹¹⁰ Bkz:T63/11.

¹¹¹ Bkz:T126/2.

¹¹² Bkz:G55/6, G127/2.

¹¹³ Bkz:G266/5.

¹¹⁴ Bkz:G296/3.

¹¹⁵ Bkz:T36/6.

¹¹⁶ Bkz:T54/1.

¹¹⁷ Bkz:G89/2.

¹¹⁸ Bkz:G134/1.

¹¹⁹ Bkz:G157/3.

¹²⁰ Bkz:G210/2.

¹²¹ Bkz:G220/2.

¹²² Bkz:ThVIII/2.

¹²³ Bkz:G6/1.

¹²⁴ Bkz:G303/2.

¹²⁵ Bkz:ThX/4.

¹²⁶ Bkz:G148/1.

Çum gibi ‘âlem döküldi bu gice çumşallara
Nehri deryâsın yakın râkib olalım şallara

(R16)

“Özel İsim Kapsamındaki Sular” bölümünde üzerinde durulacak olan bazı nehir isimlerini de sadece ismen zikrederim: “nehr-i Tuna”¹²⁷, “nehr-i Şava”¹²⁸, “Neretva nehri”¹²⁹.

D. BULUT (EBR, SEHÂB)

Sultân Abdülmecîd’in “sehâb”-ı himmeti nîsân yağmuruna benzemektedir¹³⁰. Sultân Abdülazîz’in “ebr”-i lutfu cümle âleme zıll-ı zalil olmuştur¹³¹. Ömer Paşa’nın serdâr-ı ekrem oluşu zemînin “ebr-i nîsânî” ile feyz-yâb olması şeklinde tasavvur edilmektedir¹³².

Sevgilinin kara zülfü, rûz u şeb “ebr ü sehâb”a nâz etmektedir¹³³.

E. YAĞMUR (BÂRÂN, EMTÂR)

Sultân Abdülazîz’in “emtâr”-ı ihsânı nîsân yağmuru gibi düşmektedir¹³⁴. Sultân Abdülmecîd’in sehâb-ı himmeti “bârân”-ı nîsâna benzemektedir¹³⁵.

Zâhid, dâimâ bî-ħarf ü bî-şavt u şadâ fermân edip âleme rahmet ile “emtâr”-ı feyz ihsân eder (!)¹³⁶ “Bârân”-ı eşk, bir zamân şebnem-âsâ yağmazsa âlem bağında vücûd-ı hâk-sârdan fayda olmaz¹³⁷.

¹²⁷ Bkz:G247/5.

¹²⁸ Bkz:G247/6.

¹²⁹ Bkz:R14.

¹³⁰ Bkz:K7/12.

¹³¹ Bkz:T36/1.

¹³² Bkz:K7/2.

¹³³ Bkz:G71/1.

¹³⁴ Bkz:K2/40.

¹³⁵ Bkz:K7/12.

¹³⁶ Bkz:G148/5.

¹³⁷ Bkz:G283/3.

F. JÂLE VE ŞEBNEM

Âşık, sevgilisine gördüğü her şahsa lâle gibi açılmamasını; sakınmasını, her yere “jâle” gibi tenezzül etmemesini söyler¹³⁸. Karın yağışı için düşülen târîh goncaya “şebnem” gibi düşmüştür:

Düşdi qar târîhe Fâzıl gonçeye şebnem gibi

Gitdi eyyâm-ı şafâ geldi şitânın müjdesi (T192/2)

“Şebnem” bir beyitte de “bârân” ile birlikte kullanılmaktadır¹³⁹. “Şebnem”-i rahmet, âşıkın riyâz-ı kalbine yağmaktadır¹⁴⁰. Düzce’de, gece gündüz “şebnem”-i gam nâzil olmaktadır¹⁴¹. Dil-i dâna, şebnem gibi emrâz-ı asra düşmektedir¹⁴².

G. DENİZ TAŞITLARI VE İLGİLİ UNSURLAR (FÜLK, KEŞTİ, ZEVRAK, KÜREK)

1. Fülk

Âşıkın, “fülk-i heves”i semt-i nigâra gitmeden kalsa buna şaşılmalıdır¹⁴³. “Fülk”-i izz ü câh ile bahr-i gama azm eyleyen bir daha aslâ âlemde rahatlık bulamaz¹⁴⁴. Kişiye, ehl-i câhın “fülk”-i ikbâline bü’l-heves olmaması öğütlenmektedir¹⁴⁵. Seyrân-ı aşk onların gözünden pek uzak olduğu için cihânın “fülk”-i aşkın hâlinden haberdâr olması mümkün değildir¹⁴⁶. Âşıka “fülk”-i kalbi aşk denizine salması söylenir¹⁴⁷. Kişiye “fülk-i aşk” üstâdını şehr-i maḥabbetde arayıp bulması söylenmektedir¹⁴⁸. Neşe-i feyz ile “fülk”-i aşk denize salınmaktadır¹⁴⁹.

¹³⁸ Bkz:G310/1.

¹³⁹ Bkz:G283/3.

¹⁴⁰ Bkz:ThXVI/ 2.

¹⁴¹ Bkz:R18.

¹⁴² Bkz:R22.

¹⁴³ Bkz:G14/5.

¹⁴⁴ Bkz:G39/2.

¹⁴⁵ Bkz:G129/7.

¹⁴⁶ Bkz:G177/5.

¹⁴⁷ Bkz:G259/6.

¹⁴⁸ Bkz:G302/4.

¹⁴⁹ Bkz:ThXXIV/5.

“Fülk”, ayrıca “kürek”¹⁵⁰, “yemm”¹⁵¹, “mevc”¹⁵², “emvâc”¹⁵³, “bahır”¹⁵⁴, “keşti”¹⁵⁵ ve “lücce”¹⁵⁶ gibi ilgili unsurlarla birlikte de kullanılmaktadır.

2. Keştî

Fâzıl, Bosna'dan Rodos'a “keştî”-i takdîr ile gelmiştir¹⁵⁷. İtidâle aldanıp “keştî-süvâr” olunma-malıdır; zîrâ rüzgâr ile yem-i ummâna itimat yoktur¹⁵⁸. “Keştî-i Nûh”a girmeyen fevz ü necât bulmamıştır¹⁵⁹. Kaptan olmadan “keştî” ile sefer etmemelidir; rehbersiz emel deryâsında sâhil aranmamalıdır¹⁶⁰. Rüzgâr esmezse kaptan, “keştî”nin süratle seyretmesine çâre bulamaz¹⁶¹.

“Keştî” diğer birçok beyitte, sırf tamlama şekilleriyle bile beytin konusu hakkında fikir verebilecek şu kullanımlarla da karşımıza çıkmaktadır: “keştî-i vahdet”¹⁶², “keştî-i maksûd”¹⁶³, “ma'rifet keştîsi”¹⁶⁴, “keştî-i ümmîd”¹⁶⁵, “keştî-i cism”¹⁶⁶, “keştî-i dil”¹⁶⁷, “keştî-i iqbâl”¹⁶⁸, “keştî-i devlet”¹⁶⁹.

3. Zevrak

Sevgili bezmde “zevrâk”-ı sahbâyı işletmemektedir:

Zevrak-ı şahbâyı işletmez o âfet bezmde

Dilberân içre taşaddur eylemiş Dârâ gibi (G309/3)

¹⁵⁰ Bkz:K8/35.

¹⁵¹ Bkz:T63/11.

¹⁵² Bkz:G204/4, G220/3.

¹⁵³ Bkz:G64/4.

¹⁵⁴ Bkz:G77/1.

¹⁵⁵ Bkz:G150/2.

¹⁵⁶ Bkz:G296/3.

¹⁵⁷ Bkz:T405/1, T437/1.

¹⁵⁸ Bkz:G55/6.

¹⁵⁹ Bkz:G149/4.

¹⁶⁰ Bkz:G211/6.

¹⁶¹ Bkz:Kt62/2.

¹⁶² Bkz:G68/6.

¹⁶³ Bkz:G95/6.

¹⁶⁴ Bkz:G108/6.

¹⁶⁵ Bkz:G118/4, R21.

¹⁶⁶ Bkz:G150/2, ThXXVI/5.

¹⁶⁷ Bkz:G266/5.

¹⁶⁸ Bkz:Kt24/1.

¹⁶⁹ Bkz:Kt63/1.

4. Kürek

Bir beyitte “zer-kilk”, küreğe teşbîh edilmektedir:
Bağr-i musammağ fülk ile çekdim kürek zer-kilk ile
Açdım yolu bu silk ile inhâya itdim ictirâ (K8/35)

H. SU İLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR (MEVC, EMVÂC, ÇİRKÂB, MÎZÂB, REŞHA, LÜCCE, KAŞRE)

1.Mevc, Emvâc

“Mevc”-i sevdâ kalpte sabah akşam eksik değildir¹⁷⁰. Âşık, gönül gemisini ikbâl semtine revân etmeyi dilemektedir; “bahr-i gavnâs-ı gam-ı mevc”den sakınılmalıdır¹⁷¹. Âşık müstağrak-ı bahr-i tecellî “mevc” etmektedir¹⁷². Gönüllerdeki deryâ-yı aşk, “mevc” urup tûfân etmektedir¹⁷³.

Kişiyi, fülk-i câh u rûbte vü iqbâle müstenit olmaması; “emvâc”-ı ebhârden ümîdin kesilemeyeceği söylenmektedir¹⁷⁴. Mînâ-yı emel, “emvâc” ile deryâ gibi coşmuştur¹⁷⁵. Gam edilmemelidir; rûzgâr-ı âlemin hiç sebâtı yoktur; her ne kadar “emvâc” olsa da denize zarar veremez¹⁷⁶.

“Emvâc”, bir beyitte de “lücce” ile birlikte zikredilmektedir¹⁷⁷.

2.Çirkâb

Çirkef, pis su

Kâlâ-yı hüner, âlûde-i çirkâb olamaz¹⁷⁸.

¹⁷⁰ Bkz:G204/4.

¹⁷¹ Bkz:G220/3.

¹⁷² Bkz:ThV/2.

¹⁷³ Bkz:ThXXX/2.

¹⁷⁴ Bkz:G64/4.

¹⁷⁵ Bkz:G211/1.

¹⁷⁶ Bkz:K128/2.

¹⁷⁷ Bkz:G296/3.

¹⁷⁸ Bkz:G68/2.

3.Mîzâb

Su yolu, oluk.

Ona her ne türlü sağlamlık verilse de çâresizdir; “mîzâb-ı garaz”, bir gün elbet eskiyecektir¹⁷⁹.

“Mîzâb”, bir beyitte de “kaatre” ile birlikte kullanılmıştır¹⁸⁰.

4.Reşha

Sızıntı, damla.

Târih-i cevher-dâr, hâmeden “reşha reşha” dökülmüştür¹⁸¹. Âşık, sevgiliyi “reşha reşha” dökülen eşk-i çeşmiyle çağırılmaktadır¹⁸².

5.Lücce

Engin su.

Fülk-i dil-i cânân, garîk-i “lücce”-i şevk eylemektedir¹⁸³. Bütün millet, miyân-ı “lücce”-i endîşede kalmıştır¹⁸⁴.

6. Kaatre

Sultân Abdülazîz’in yaptırdığı çeşmenin suyu “katre”-i Kevserdir¹⁸⁵. Şâir, Fâzıl Mustafâ Paşa’nın Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliye nâzırlığı için “katre”-i nîsânda beyt-i târihî yazmıştır¹⁸⁶. İsmâil Paşa’nın Mısır vâlisi olması hasebiyle yazılan târihler Nil gibi “katre”-i târihten taşmıştır¹⁸⁷. Fâzıl, Ârif Hikmet Bey’in vefâtı için “katre”-i ekşiyle cevherîn târih demiştir¹⁸⁸.

¹⁷⁹ Bkz:G150/6.

¹⁸⁰ Bkz:G149/6.

¹⁸¹ Bkz:T202/2.

¹⁸² Bkz:G306/1.

¹⁸³ Bkz:G296/3.

¹⁸⁴ Bkz:R21.

¹⁸⁵ Bkz:T54/8.

¹⁸⁶ Bkz:T27/4.

¹⁸⁷ Bkz:T122/2, T176/2.

¹⁸⁸ Bkz:T410/3, T434/2.

Âb-ı hayât dahi olsa âşık mest edemez; onun aklını başından “katre”-i deryâ-yı şarâb alır¹⁸⁹. Âşıkın gözünden akan yaşların “katre”si heft-deryâyı tutar¹⁹⁰. Aşkın ne olduğunu bilmeyenin kalbine hiç “katre”-i mîzâb-ı feyz düşmemiştir¹⁹¹. Bâdenin “katre”si zînet-i mînâ-yı neşât olsa gerektir¹⁹². Kalb-i muhlise nisbetle bahr ü ber “katre”dir¹⁹³. Sâkî, “katre”-i şahbâ ile dâimâ gamı defetmektedir¹⁹⁴. Âşık, âlem-i tahkîkte vahdete kâil olduğundan beri “katre”den hâsıl olup bir başka deryâ olmuştur¹⁹⁵. Âşık, yâr elinden bir “katre” su içince (elbette) âb-ı hayâtı arzu etmez¹⁹⁶. Âşık, bir “katre” mey için sâkîden “ayag”ını istemektedir:

Ayagın istedim bûs itmege bir kaçre mey için

Teraḥḥum itmeyüp redd-i cevâb itdi bu şeb sâkî (G300/2)

“Katre”-i deryâ-yı aşk, âlemde büyük bir değere sâhiptir¹⁹⁷. Sahbânın her “katre”si bir lahzada bin derd-i ser peydâ etmektedir¹⁹⁸. Âşık, sevgili için “katre katre” kanlı gözyaşı dökmektedir:

.....
Laḥza laḥza gönlüm odundan şererlerdir çıkan

Kaçre kaçre dökdüğün şanmañ sirişkim kanıdır (ThXXX/3)

İrfândan nasîbini almamış kişi asâletle övünmemelidir; zîrâ düşen her “katre”-i nîsân inci olmaz¹⁹⁹. Hamiyet sâhibi, içmek için “katre”-i mâ bulamamaktadır:

.....
Kaçre-i mâ kalmadı ehl-i ḥamiyyet nûş ide

Yufkaya döndi gîdâsı neylesün ‘ayn-ı ḥabâb (R23)

¹⁸⁹ Bkz:G25/5.

¹⁹⁰ Bkz:G103/1.

¹⁹¹ Bkz:G149/6.

¹⁹² Bkz:G153/4.

¹⁹³ Bkz:G187/4.

¹⁹⁴ Bkz:G215/3.

¹⁹⁵ Bkz:G219/3.

¹⁹⁶ Bkz:G257/1.

¹⁹⁷ Bkz:ThX/5.

¹⁹⁸ Bkz:ThXIV/3.

¹⁹⁹ Bkz:Kt18/1.

I. SU İLE ALAKALI MEKAN UNSURLARI (ÇEŞME, ÂSİYÂ/ ÂSİYÂB, CİSR, ÇÂH, LİMÂN)

1. Çeşme

Sultân Abdülazîz, şehit olan askerlerin rûhu için “çeşme” yaptırmıştır²⁰⁰. Sultân Abdülazîz’in yaptırdığı çeşmenin suyu Kevser’e teşbîh edilmektedir²⁰¹. Hak, Vâlîde Sultân’ı “çeşme” bünyâd etmekte muvaffak kılmıştır²⁰². Yeşil meydân’a benzersiz bir “çeşme” yapılmıştır²⁰³.

Kadeh, “ser-çeşme-i âb-ı revân”dır²⁰⁴.

2. Âsiyâ/ Âsiyâb

Değirmen.

“Âsiyâb-ı çarh-ı ‘âlem” sürekli değişiklik göstermektedir (dönmektedir)²⁰⁵. “Âsiyâ-yı h’âhiş”in devrânına mâni felekse, ârzû-yı vuslat-ı matlûb dâimâ gönülde döner²⁰⁶. Bu dünyânın halleri, “âsiyâ” gibi devrân etmektedir²⁰⁷. Dünyânın “âsiyâ-yı seng”i hep boşa (boşuna) dönmektedir²⁰⁸. Değirmen, bir rubâide de “âsiyâb-ı iffet” şekliyle zamânın ahvâlini tenkit için kullanılmıştır:

‘Arşa-i iflâsdan döndi ğnâya irtikâb

Âsiyâb-ı ‘iffete virdi şusuzluk ıztırâb

..... (R23)

3. Cisir

Köprü.

İskender Paşa’nın himmetiyle, “cisir-i bî-naẓîr” inşâ olmuştur²⁰⁹. “Cisir-i bâlâ”, Sedd-i İskender gibi sağlam olmuştur²¹⁰.

²⁰⁰ Bkz:T54/7.

²⁰¹ Bkz:T54/8.

²⁰² Bkz:T158/1.

²⁰³ Bkz:T202/1.

²⁰⁴ Bkz:G47/1.

²⁰⁵ Bkz:G75/1.

²⁰⁶ Bkz:Kt20/1.

²⁰⁷ Bkz:Kt34/2.

²⁰⁸ Bkz:R22.

²⁰⁹ Bkz:T60/3.

²¹⁰ Bkz:T60/5.

4. Çâh

Kuyu.

Kişiden, nefsin isteklerine uyarak “çâh-ı mihnet-i dehr”e düşmemesi istenir²¹¹. Şâir, bir beyitte de Mostâr’ı “çâha” teşbîh eder:

Cüdâ düşmüş iken cânândan Mostar gibi çâha

Su’âle var mı hâcet ‘ âşıkı zevk ü şafâsından (Kt90/1)

5. Limân

Birbirini tamamlayan unsurlar verilirken “keştî” de “limân” ile berâber zikredilmektedir:

.....

Vezân üzre hevâ-keştî karar eyler mi limânsız

Gelürseñ gelme bezme zâhidâ bir âfet-i cânsız

Bilürsiñ girmek olmaz bâb-ı hulda çünkü imânsız (ThXVII/1)

İ. ÖZEL İSİM KAPSAMINDAKİ SULAR

1. Kızıl Irmak

Hız. Hasan ile Hız. Hüseyin’in Kerbelâ’da şehîd edilmesiyle zemîn Kızıl Irmak’a dönmüştür²¹².

2. Neretva (Neretva Nehri)

Yeni Mostar köprüsünün üzerine yapıldığı nehir. Şâirin Mostar’la ilgili olumsuz düşüncelerini anlatmasında diğerk bir vesîle olarak karşımıza çıkar²¹³.

3. Nil

Göz yaşları Nil’e teşbîh edilerek mübâlâğa yapılmaktadır²¹⁴.

²¹¹ Bkz:G129/4.

²¹² Bkz:MsII/2.

²¹³ Bkz:R14.

²¹⁴ Bkz:G210/2.

Bir başka yerde de düşülen târîhin yetkinliğini anlatmakta vesîle olarak kullanılır.

Taşdı Fâzıl Nîl-veş bir kaçre-i târîhden
Oldı İsmâ'îl Paşa Mışıra vâli buldı fer (T122/2)

4. Şava (Şava Nehri)

Sırbistan ile hudut teşkil eder. Pasarofça anlaşmasında Belgrad ve Semendre Avusturya'da kalmak üzere Şava nehri sınır kabul edilmiş idi. Dîvan'da sadece bir yerde ve gerçek anlamıyla kullanılır.

Zemînden tüt yolın vapur ile nehr-i Şava üzre
Gumûm-ı 'âlemi dilden çıkar temdîdi neylersin (G247/6)

5. Tuna (Tuna Nehri)

Bir beyitte, Belgrat ile râbitası öne çıkarılarak zikredilmektedir:

Şafâ-yı hâtır ile gel 'ubûr it nehr-i Tunadan
Beligrâda geçüp anda gamı tecdîdi neylersin (G247/5)

6. Kevser

Fuad Paşa'nın (Sultân Abdülaziz'in himâyesiyle) yaptırdığı çeşmenin suyu Kevser'e teşbîh edilmiştir²¹⁵.

7. Zemzem

Sultân Abdülaziz'in himâyesinde Fuad Paşa'nın yaptırdığı çeşmenin suyu "Zemzem"e teşbîh edilmektedir²¹⁶.

²¹⁵ Bkz:T54/8.

²¹⁶ Bkz:T54/11.

IV. TOPRAK VE İLGİLİ MEFHUMLAR

Bu başlık altında da sırasıyla “toprak” (hâk, türâb), “toz” (toz, gubâr), “dağ” (kûh, kûhsâr / tâğ) ve “taş” (seng) unsurları değerlendirilmiştir.

A. TOPRAK (HÂK, TÜRÂB)

“Peygamber Efendimiz”, “pâdişâh ve önemli devlet adamları” ve sevgili için “ayağının torağı/ (hâk-i pây) olmak” ilgisiyle karşımıza çıkan “hâk”, ölüm için düşülen târîhlerde de vazgeçilmez kelimelerdendir.

Meh ü hurşid, yer yer Peygamber Efendimiz’in “hâk”-i pâyinde püyân olmaktadır¹. Peygamber Efendimiz’in gubâr-ı “hâk”-i pâyi herkesin gözüne tûtiyâdır². Peygamber Efendimiz’in cismi “hâk”-i anberîn içinde gizlidir:

.....
Sezâ eflâke kat kat nâz iderse nâzenîn cismiñ

Bu hâk-i ‘anberîn içre nihândır Yâ Resûl-allâh (ThIII/3)

Fâzıl, Sultân Abdülazîz’in “hâk”-i pây-i devletinden dâimâ adının bendegânları defterinden çıkarılmamasını ricâ etmektedir³. Ashâb-ı nihâ, Âlî Paşa’ya “hâk-i pây” olsa buna şaşılmamalıdır⁴. Fâzıl’ın, Yûsuf Kâmil Paşa’nın “hâk-i pây”inden niyâzı cürmünün affedilmesidir⁵.

Ömer Ağa’nın zevcesi Havvâ Hanım vefât etmiş; lahd-i “hâk”e girmiştir⁶. Ecelin vâdesi ermiş, Mahmûd Paşa’nın na’sı “hâk”e konulmuştur⁷. Reşid Paşa, altıncı defâ sadârette iken bütün malı ve makamları terk edip “hâk”-i ifnâyâ girmiştir⁸. Mevhibe Hanım, bir dür-i pâk gibi lahd-i zîr-i “hâk”de yatmaktadır⁹.

¹ Bkz:ThII/2.

² Bkz:ThII/5.

³ Bkz:T38/9.

⁴ Bkz:K4/15.

⁵ Bkz:K12/16.

⁶ Bkz:T403/1.

⁷ Bkz:T405/4.

⁸ Bkz:T406/4.

⁹ Bkz:T414/4.

Sabâhın parlayan güneşi, lahd-i “hâk” içre yatsa da âlemi rûşen eder¹⁰. İrfân ehlinin tâlihi, deyr-i “hâk” içre yatmaktadır¹¹. Şîrîn bir kez sevgilinin güzelliğini görseydi, sevgilinin “hâk”-i rehini gözüne sürme yapardı¹². Şâir, nazmını sevgilinin “hâk”-i dergâhına hediye etmeye söz vermektedir¹³. Sevgilinin yolunda “hâk-sâr” olmak âşık için kemâl ü şân ü şöhrettir¹⁴. Meyhânenin âb u “hâk”inde âsâr-ı ferah vardır¹⁵. Hakîr Yezîd, ser-i şehzâdeyi “hâk” üzre yuvarlatmıştır¹⁶. Herkesin menzili hiç şüphesiz zîr-i defîn-i “hâk” olacaktır¹⁷. Sadâkat, “hâk”e dökülmüş; gül yaprağı gibi hep pejmürde olmuştur¹⁸.

Sevgilinin kâmeti, âşıklara meyletmeyip “türâb”a nâz etmektedir¹⁹. Fâzıl, Cenâb-ı Mevlevî’nin “türâb”-ı zîr-i pâyidir²⁰.

B. TOZ (TOZ, ĞUBÂR)

Şâir, kalp aynasının temiz olmasını “ikilik tozu”ndan kurtulmaya bağlamaktadır:

Mâ-sivâdan itmişim âyîne-i kalbi berî

İkilik tozun silüp ‘ayn-ı mücellâ olmuşum (G219/4)

Peygamber Efendimiz’in “gubâr”-ı hâk-i pâyi herkesin gözüne sürmedir²¹. “Gubâr”-ı râh-ı merdân olmak, cihânda irfândır²². Fâzıl’ın der-i sertâc-ı ikbâli, Peygamber Efendimiz’in “gubâr”-ı âsitânıdır²³. Saf olan altın âteşe konsa ebedîyen “gubâr” olmaz; (bu yüzden) âşıkın kalp aynası ebediyen lekelenmez²⁴.

¹⁰ Bkz:G43/2.

¹¹ Bkz:G123/6.

¹² Bkz:G198/4.

¹³ Bkz:ThXII/5.

¹⁴ Bkz:ThXVII/4.

¹⁵ Bkz:ThXX/2.

¹⁶ Bkz:MsII/2.

¹⁷ Bkz:Kt14/2.

¹⁸ Bkz:Kt31/2.

¹⁹ Bkz:G71/4.

²⁰ Bkz:G96/9.

²¹ Bkz:ThII/5.

²² Bkz:G106/1.

²³ Bkz:ThI/5.

²⁴ Bkz:R47.

C. DAĞ (KÛH, KÛHSÂR / TÂĞ)

Kûh, “dağ” ve kûhsâr da “dağlık, dağ tepesi” anlamlarındadır.

Tekrara düşmemek için “deşt veyâ sahrâ” ile birlikte geçen kullanımlar²⁵ zikretmiyoruz. Diğer kullanımlar ise şu şekildedir: Ehl-i dilin vakti, Ferhat gibi “kûh-ı maḥabbet”te geçer²⁶. Gönül, “kûh-ı Tûr” gibi tecellîden nasip almıştır²⁷. Kişiden, tîşe-i sıdk u hulûs ile “kûh-ı kurb”a hücum etmesi istenir²⁸. Ney, “dağ”ı ve bahçeyi terk etmiştir²⁹.

Son iki misâlden ilki “Mostâr” ile ilgilidir. İkincisini ise “tâğ” kelimesindeki “kinâyeli” söyleyiş sebebiyle aynen aldık:

(Mostar’ın şâirin nazarındaki yeri oldukça aşağıdadır)

Ki çâr eṭrâfı seng-istân-ı kûh eflâke ser çekmiş

Aқан şular bile râḥat gelüp geçmez cefâsından (Kt90/2)

Bilindiği üzere “tâğ” aynı zamanda “yara” anlamına da gelmektedir:

.....

Vaṭan ḥubbıyla kim ‘âşık geçer ğurbetde biñ âhi

Hâzer itmez seyâḥatden diler tâğ üsti tâğ olsun (R42)

D. TAŞ (SENG)

Ashâb-ı hukûkun iki eli de “taş” altında kalmıştır³⁰. Taş bir beyitte de sevgili ile alâkalı olarak zikredilmektedir:

Tâşa te’sîr ider bârût-veş her ân pinhânî

Firâk-ı yâr ile olmuş o maḥbûb-ı cihân ser-ḥûş (G141/5)

Fâzıl Paşa’nın babası Nûri Efendi, Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması sırasındaki isyânda şehit edilmiştir:

²⁵ Bkz:G126/7, G218/5, G240/6, G271/5, G202/6, G169/6.

²⁶ Bkz:G74/3.

²⁷ Bkz:G179/5.

²⁸ Bkz:G203/4.

²⁹ Bkz:ThXXVIII/2.

³⁰ Bkz:Kt55/1.

Eylediler rem-yi seng-i bî-hesâb ile şehîd

Ḥaşr olunca añılır meşhedle câ-yı merķadı (T401/8)

Fâzıl Paşa, babasının “seng”-i kabrinde nasıl şehit edildiğinin dâimâ okunmasını dilemektedir; böylece babası rahmetle yâd olunacaktır³¹. Ehl-i şıdk u dânişi nâdândan sormaya gerek yoktur; hâlis altınla kalay “seng”-i cevherden ortaya çıkmıştır³². Âşık gönli hiçbir zamân “seng”-i sevdâdan münkesir olmaz³³. “Seng”-i siyâh, güneş görmekle cevher-i elmâs-ı bî-hemtâ olmaz³⁴. Mostar’ın dört tarafı göğe kadar uzanan “seng-istân-ı kûh” gibidir³⁵. Dünyânın âsiyâyı “seng”i hep boşa dönmektedir³⁶.

³¹ Bkz:T401/10.

³² Bkz:G85/2.

³³ Bkz:G159/4.

³⁴ Bkz:Kt18/2.

³⁵ Bkz:Kt90/2.

³⁶ Bkz:R22.

V. ATEŞ (ÂTEŞ, NÂR)

“Âteş” daha çok âşık- sevgili ilişkisinde âşıkın durumunu belirtmek için mevzubahis edilmektedir:

Gönül, sevgilinin “âteş”-i ruhsârına baktıkça hâl-i Mecnûn’a girip yanıp yakılmaktadır¹. Sevgili, âşıkın ciğerini “âteş”-i hasretle yakıp kül etmiştir². Sevgilinin şem‘-i rûyı bütün âlemi “âteş-perest” etmiştir³. O şûh-ı nâzenîn, elde hançer “pür-âteş” bezme gelmiş; bezm ehlinin bağrını hûn eyleyip kebab etmiştir⁴. Gönül sevgiliden uzak durmalıdır, zîrâ o “âteş”i meşreptir:

Âteşî meşrebdir ol şûha gönül meyl eyleme

Fâide ummak saña ol nâr-ı sûzândan ‘abeş (G33/5)

Âteşî-meşreb olan dil-berlere yakın olunmamalıdır; zîrâ pervâne “nâr”da mahvolur, ondan bir fayda görmez⁵. Âşık gönlü, “âteş”-i aşk u muhabbetle semenderler gibi, sevgilinin hasretiyle gece gündüz sûzândır⁶. Sevgilinin “âteş”-i fûrkati gönle tesir etmiş, gönlü yakmıştır⁷. Âşık, sevgilinin “âteş”-i ruhsârından elini çekmez⁸. Sevgilinin “âteş”-i ârız-ı aşkıyla inleyen gönül kendini sahrâlara atmış, sürekli inleyerek gezmektedir⁹. Âşıkın gönlüden volkandaki gibi (çok) elem dumanı çıkmasının sebebi ne şem‘-i âlem-ârâ, ne de câm-ı “âteş”tir; sevgiliden ayrı olmaktır¹⁰. Gönülde “âteş”-i fûrkat, gittikçe fûrûzân olmuştur¹¹. “Âteş”-i fûrkat âşıkın sîne-i sûzânına dayanmıştır¹². Sevgilinin hayâl-i ârız, âşıkları “âteş-perest” etmiştir¹³. Sevgilinin şu‘ le-i hüsnü, âşıkı “âteş” gibi yakmıştır¹⁴. Âşık, sevgilinin “âteş”te yanan bir kuludur¹⁵. Sevgilinin “âteş”-i aşkı gönle tesir etmiştir ki; meğer kudret kalemi levha yazmıştır¹⁶. Sevgili hirmen-i akli yakan “âteş”-i sûzândır¹⁷.

¹ Bkz:G3/5.

² Bkz:G16/4.

³ Bkz:G20/5.

⁴ Bkz:G21/5.

⁵ Bkz:G165 /5.

⁶ Bkz:G213/3.

⁷ Bkz:G221/2.

⁸ Bkz:G228/2.

⁹ Bkz:G244/4.

¹⁰ Bkz:G273/2.

¹¹ Bkz:G281/1.

¹² Bkz:G287/4.

¹³ Bkz:G307/2.

¹⁴ Bkz:ThIX/2.

¹⁵ Bkz:ThXIII/4.

¹⁶ Bkz:ThXXIV/3.

¹⁷ Bkz:ThXXV/1.

Âşık, âh-ı “âteş”-pâreye mâlik olduğu için şükretmektedir:

.....
 Hamdülillâh mâlik oldum âh-ı âteş-pâre ben

Düşmeni berbâd ider kim bende vardır kimde var (ThXXXIII/3)

Aşk ehlinin iptilâsı bir zamân anlaşılmaz; (onların bu durumu gibi) pervâne dâimâ tâbiş-i “nâr”a heves eder¹⁸. Hâlet-i aşkın ne olduğunu anlamak isteyen hâl-i pervâneye bakmalıdır; (pervâne) “nâr”a haris olmak ile vücûdunu mahveder¹⁹. Âşık kendini, övünerek “nâr”-ı sûzâna atmıştır²⁰. Sevgilinin “nâr”-ı aşkından eser sadece âşıkta vardır²¹. Âşık gönlü, kıvılcım gibi rakîbi yakan bir “nâr”dır²². Sevgili “nâr”-ı aşkıyla yanan kimse olmadığını söylemektedir; oysa âşıkın ciğeri gece gündüz sevgiliye hasrettir:

Nâr-ı ‘aşkımla yanar yok nice dirsın cigerim²³

Seniñ içün gice gündüz nice hasret cigerim

..... (ThXIII/4)

“Âteş”in diğer kullanımlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Peygamber Efendimiz’in lutfu olmazsa âşıkın özü “nâr”-ı cehennemde yanar²⁴. Mahal-i neyzenân bir zamânlar huld-ı berrîni kıskandıracak güzellikte iken “âteş” bu dergâhı yakmış; ihvânı hazin kılmıştır²⁵. Felek bu dergâhı çok görmüş; “âteş”-i sûzân ile onu yakmıştır²⁶.

Mey-i aşktan mı yoksa bâdenin buhârından mıdır bilinmez, sarhoşun dili her ân “âteş”le duman saçmaktadır²⁷. Muhabbet ehli, âlemin itminânını çekemez; onların “âteş”-i âhı semender de olsa kül eder²⁸.

¹⁸ Bkz:G131/2.

¹⁹ Bkz:G146/3.

²⁰ Bkz:ThVII/4.

²¹ Bkz:ThXXXIII/1.

²² Bkz:R20.

²³ “Ciğirim” kelimesi üzerine yapılan oyun da dikkat çekicidir. İlkinde sevgiliye yönelik bir hitap olarak kullanılan “ciğirim” lafzı, ikinci mısradaki gerçek anlamıyla ele alınmakta; böylece güzel bir cinas örneği ortaya konmaktadır.

²⁴ Bkz:MsI/6.

²⁵ Bkz:T41/1.

²⁶ Bkz:T42/1.

²⁷ Bkz:G141/4.

²⁸ Bkz:G215/3.

Kişiye, “Kendini semender gibi “âteş”-i aşka vakfet; o kadar yan ki pervâneler görüp kıskansın.” denmektedir²⁹. Kişiye yanmayı hiç düşünmeden aşkın kanununa dâhil olması öğütlenmektedir:

Hiç düşünme sūzişi kânûn-ı ‘aşka dâhil ol

Şol Rifâ‘î-veş ki âteş-ğâneler reşk eylesün (G253/5)

Felek nice mukbilleri mahvetmiştir; felek tîz-reftâr olana “âteş”-i sūzândır³⁰. Kazâ ile kader, şâiri vatanından ayrı düşürmüş; ayrılığın “âteş”i alevlenip ciğeri kül etmiştir³¹. Pervâne pür-sûz-ı aşk olmakta övünmüştür; bilir ki “âteş”-i Nemrûd gülistâna dönmüştür³². Kişiye aşk “âteş”iyle yanması öğütlenir:

.....
Âteş-i ‘aşk ile yan ‘abd-i muţî‘-i Hâlîk ol

Añla sırr-ı vahdeti dâ‘im anñla zâ‘ik ol

İntisâb-ı Mevlevî ise murâdñ ‘âşık ol (MsIII/1)

Saf olan altın “âteş”e konsa ebediyen ğubâr olmaz; (bu yüzden) âşıkın kalp aynası ebediyen lekelenmez³³.

²⁹ Bkz:G253/2.

³⁰ Bkz:G256/7.

³¹ Bkz:G312/2.

³² Bkz:ThVII/4.

³³ Bkz:Bkz:R47.

VI. HAVA İLE İLGİLİ MEFHUMLAR

Bu başlık arında “rüzgâr”; “sabâ”, “nesîm” ve “sarsar” değerlendirilmeye çalışılacaktır.

A. RÜZGÂR (RÜZGÂR, BÂD)

1. Rüzgâr

İtidâle aldanıp gemiye binilmemelidir; (zîrâ) “rüzgâr” ile yem-i ummâna itimat yoktur¹. İkbâl denizindeki ümit gemisi, müsâit “rüzgâr”a ihtiyaç duymaktadır:

Çıkardık keşti-i ümmîdi şaldık bahr-i ikbâle

Müsâ' id rüzgâra himmet-i hünkâra muhtâcız (G118/4)

Âb u hevâda “rüzgâr”ın eseri yokken felek, Fâzıl'a bahr ile berrîn seferi göstermiştir². Boş yere gam edilmemelidir, “rüzgâr”-ı âlemin hiç sebâtı yoktur; (ancak) ne kadar dalga olursa olsun denize zarar ver(e)mez³.

2. Bâd

“Bâd-ı sabâ” maksat üzere cânib-i Hak'tan esip gül-i matlabi açmıştır⁴. Âlî Paşa'nın sadârete teşrîfini “bâd-ı sabâ” gelip haber vermiştir⁵. “Bâd-ı sabâ”nın eseri yeni esmiş; gonca gül açıp râyiha peydâ olmuştur⁶. Âlî Paşa'nın hânesi içinden “bâd-ı sabâ” ebediyen eksik olmaz⁷. Kışlâ-yı hümâyûn tab'a sevinç vermektedir; “bâd-ı sabâ” bir zamân onun yanından ayrılmaz⁸.

¹ Bkz:G55/6.

² Bkz:G312/1.

³ Bkz:Kt28/2.

⁴ Bkz:K2/7.

⁵ Bkz:K4/10.

⁶ Bkz:K5/1.

⁷ Bkz:T53/5.

⁸ Bkz:T57/7.

Nev-“bâd-ı şabâ” esip peygâm-ı ferâh arz etmiş; kışın mihneti tükenip cihân neşe-dâr olmuştur⁹. “Bâd-ı şabâ” yine sevgiliyi uykusundan uyandırmıştır; gamı târumâr edip baştan başa silip süpürmüştür¹⁰. Nev-“bâd-ı sabâ” esmiş, âsâr-ı feyz dökmüştür; dilde bin enhâr-ı feyz cûş u hurûşa başlamıştır¹¹. Dâimâ “bâd-ı şabâ”, rûha gıdâ İzmit’te esmektedir¹². Âşık kalp gemisini aşk denizine salması söylenir; onu semt-i maksûda “bâd-ı Hû” mutlaka ulaştıracaktır¹³. Gönül, sevgilinin züfünün ucunda “bâd-ı sabâ”dan çekinmektedir¹⁴.

Mevlevî külâhı “bâd”-ı vahdette cûşa gelip kederi def eder¹⁵. Süleymân’ın tahtını Sebâya “bâd-ı şabâ” sürmüştür¹⁶.

B. ŞABÂ

“Sabâ”dan lutf edip sevgiliye ulaşma haberini ulaştırması istenmektedir¹⁷. Bülbül, gülşende “sabâ”dan vuslat kokusunu koklamıştır¹⁸. Dünyânın hâli böyledir; geh bâd-ı semî, geh “şabâ” gösterir¹⁹. Âşık, “sabâ”dan bazı ricâlarda bulunmaktadır:

Ey şabâ var sû-yı aḥbâba firâkım kıl beyân
Gördiğñ aḥvâl-i ‘acz ü iftirâkım kıl beyân
Bezm-i cânâna melâl-i ḥasretim tefsîr it
Yâr u yârâna kemâl-i iştiyâkım kıl beyân (R27)

“Sabâ”nın diğerk birçok kullanımı “bâd-ı şabâ” şekliyledir²⁰.

⁹ Bkz:G44/4.

¹⁰ Bkz:G95/5.

¹¹ Bkz:G148/1.

¹² Bkz:G202/5.

¹³ Bkz:G259/6.

¹⁴ Bkz:ThXXIII/4.

¹⁵ Bkz:ThV/2.

¹⁶ Bkz:Kt63/2.

¹⁷ Bkz:G266/6.

¹⁸ Bkz:G273/3.

¹⁹ Bkz:G279/3.

²⁰ Bkz:K2/7, K4/10, K5/1, T53/5, T57/7, G44/4, G95/5, G148/1, G202/5, ThXXIII/4, Kt63/2.

C. NESİM

Hafif rüzgâr, anlamındadır.

Muhammed Paşa, kaptân-ı deryâ olmuştur:

Açdı fülki yemm-i iqbâle vezân oldu nesîm

Geldi câh-ı kapudânîye Muhammed Paşa (T63/11)

“Bâd-ı nesîm”, ikbâl semtine esip tâlihsizliği def etmiş; îmâ-yı neşât eylemiştir G153/6.

D. ŞARŞAR

“Şiddetli, gürültülü rüzgâr” anlamındadır. Makam mevki, bir anlık gelişi ve tesiriyle “bâd-ı sarsar”a teşbîh edilmektedir:

Bâd-ı şarşar gibidir iqbâl ü istidrâc-ı câh

Vehm içinde yelkeni eyler güşâde çün meges (G129/2)

VII. HAYVANLAR

“Hayvânlar” bölümündeki tasnif 4 genel ve bunlara âit 27 alt başlıktan oluşmaktadır. 1. kısımda “Genel Olarak Hayvân” unsuru ele alınmak sûretiyle bir giriş yapılmıştır. 2. kısımda “Kuşlar ve Çeşitleri” “Genel Olarak Kuş” (Tayr, Murg, Kuş) irdelendikten sonra sırasıyla “Bülbül” (bülbül, hezâr, ‘andelîb), “Tûfî”, “Şâhin” (Şehbâz), “Keklik” (Kebg), “Kumru”, “Ankâ”, “Hümâ”, “Karga” (Gurâb, zâg) ve “Baykuş” (Bûm) sıralamasıyla yapılmıştır. 3. kısım “Dört Ayaklı Hayvânlar” olan “At (Esb, at) ve Çeşitleri” (semend, eşheb), “Eşek (Har) ve Katır” (Ester), “Ceylân” (Ceylân, Âhû, Gazâl), “Köpek”, “Şîr”, “Samar” (Semmûr), “Tavşan” (Erneb, Hargûş), “Kuç” (Kuç, Kebş) ve “Köstebek”e ayrılmıştır. Son kısım olan “Sürüngenler, Böcekler ve Diğerleri”nde ise “Pervâne”, “Sinek” (Meges), “Karıncı” (Mûr), “Ejderhâ”, “Yılan” (Mâr, Ef’î), “Semender”, “Örümcek” ve “Maymûn” Dîvân’daki kullanımlarına göre değerlendirilmeye çalışılmıştır.

A. GENEL OLARAK HAYVÂN (HAYVÂN)

Sofunun hayâlinde dâimâ cehâletle heyûlâ devreder; bu yüzden o “hayvân” irfân dersine sokulmaz hey’ette kalır¹. Aşkî inkâr edeni insândan addetmek abestir; “hayvân”dan (da) insanlık beklemek abestir². Ata, sîmden gâşiye³’yi vururlar ancak; o “hayvân”ın ne giydiğini (giydiğinin değerini) bilmesi mümkün değildir⁴. Cins-i “hayvân”ın bile kadri alçalmıştır; rahvan atı arayan yokken katırla eşek muteberdir⁵.

Yüce Yaratıcı cümle “hayvân”ın mâni’ ü mu’fisidir⁶.

¹ Bkz:K17/5.

² Bkz:G33/1.

³ At eyerinin altına örtülen şırmalı veyâ şeritli örtü.

⁴ Bkz:G128/4.

⁵ Bkz:Kt59/2.

⁶ Bkz:R6.

B. KUŞLAR VE ÇEŞİTLERİ

1. Genel Olarak Kuş (Tayr, Murğ, Kuş)

a. Tayr

Âşık kalbi ankâ-yı muhibbin Kâf'ıdır; "tayr"ânın feyzi âleme hep ondan yayılmaya başlar⁷.

"Tayr", bir beyitte de "kuşdili" kalıbı içinde kullanılmaktadır:

Fâzılâ virdi haber baña cenâb-ı hünkâr

Manîkû't-tayrı 'aceb itdiler ihsân saña (G16/7)

b. Murğ

Sultân Abdülazîz'in tahta çıkışıyla "murğ"-ı hoş-elhân nevâ-yı adl ü dâda başlamıştır⁸.

"Murğ", vefât için yazılan iki târîh manzûmesinde de "murğ-ı rûh" ifâdesi içinde kullanılmaktadır⁹.

"Murğ"-ı dil gülsitânda her seher âh u enîn ü nâleyi bülbül-i şeydânın nevâsından almıştır¹⁰. "Murğ"-ı ankâ-yı hüner, kalb-i ârifte yatmaktadır¹¹. Mevlevî Fâzıl, "murğ"-ı ankâyâ tenezzül etmezken semt-i zâga hiç nigâh-ı iltifât eder mi?¹² Sevgili gibi gönca-dehen yâr bulunmaz; âşık gibi "murğ"-ı hoş-âvâz ele girmez¹³. Hulûs, bu asırda cism-i ankâ gibi (adı var, cismi yok) olmuştur; hulûs, lâne-i dilde yatan bir "murğ"-ı acîb olmuştur¹⁴. Âşık, öyle bir şehbâzdır ki kanadı "murğ"-ı aşkı çarpar¹⁵. Sevgilinin hayâl-i perçemi "murğ"-ı dili ankâ eylemiştir¹⁶. Gerçek şeyh ü vâiz, "murğ"-ı ankâ gibidir; varsa (/olsa olsa) Kâf dağının ardındadır¹⁷. Âşık, şeh-per-i "murğ"-ı hakikat sâyesi altındadır¹⁸. Âşık, "murğ"-ı lâhûttur; onun için bir mekân olmaz¹⁹.

⁷ Bkz:G166/4.

⁸ Bkz:K2/10.

⁹ Bkz:T446/1, T450/2.

¹⁰ Bkz:G63/5.

¹¹ Bkz:G68/4.

¹² Bkz:G107/5.

¹³ Bkz:G115/2.

¹⁴ Bkz:G143/1.

¹⁵ Bkz:G188/6.

¹⁶ Bkz:G201/1.

¹⁷ Bkz:G272/4.

¹⁸ Bkz:G290/4.

¹⁹ Bkz:ThXVI/1.

c. Kuş

Muvakkit-hâne vakt-i nevbette çalarken “kuş” ötüyor sanılmaktadır (muvakkit-hânenin sesi o kadar latîftir.)²⁰ “Kuş”lar ile dallara bakılıp anlaşılacağı üzere istirâhat kalmamıştır²¹.

2. Bülbül (bülbül, hezâr, ‘andelîb)

a. Bülbül

“Âşık” ve “âşık gönlü”²² için sıklıkla müşebbehün-bih olarak kullanılmaktadır. Mevzubahis vech-i şebehler güle/sevgiliye duyulan iştîyâk, çekilen âşk acısı; dolayısıyla feryâd u figân gibi özelliklerdir. Bülbül, şu kalıplar içinde âşık benzetilmektedir: “bülbül”²³, “bülbül-i şeydâ”²⁴, “bülbül-i şûrîde”²⁵, “bülbül-i nâlân”²⁶, “bülbül-i gülzâr-ı ‘aşk”²⁷, “bülbül-i gülzâr-ı şevk”²⁸.

“Bülbül”-i gülzâr-ı aşktan figân etmemesi istenir; zîrâ Hayy-ı Kadîm-i Lâ-mekân nâle ettirmez²⁹. “Bülbül”-i maḥzûn, gül-i şad-berg-i matlûba yetişmiştir³⁰. “Bülbül”-i şeydâ, âşıkın figân u nâlesini duyunca ona dem-sâz olmuştur³¹. Âşıktan “bülbül”e, gülzâr-ı aşk esrârını dinletmesi istenir³². Kapıcı, âşk ehlini bağda seyr-i cânâna koymamaktadır; bunun sebebi şahnenin yasağını mı yoksa “bülbül”-i şeydâ mıdır?³³ Nâle-i “bülbül”ün sebebi ezhâr-ı çemendir³⁴. Aşk bağı içre nây-ı Mevlevî “bülbül” gibi derd ü hasretle sabaha kadar nâlân u sûzândır³⁵. “Bülbül”-i şeydâya müjde verilmekte, ötmeye başlaması istenmektedir; zîrâ goncalar açılmış, hengâm-ı ferah gelmiştir³⁶.

²⁰ Bkz:T204/1.

²¹ Bkz:R16.

²² Bkz:G27/2, G49/6, G50/5, G117/3, G208/3, G234/3, G247/ 4, ThV/6, ThXI/3, ThXXII/1.

²³ Bkz:G4/1, G33/4, G38/1, G81/5, G124/5, G126/5, G133/7, G138/2, G216/3, G228/5, G230/1, G238/3, G241/4, ThXXIII/1, ThXXVII/1, MsIII/2, MIII/3.

²⁴ Bkz:K18/25, G164/9, G213/2, G299/10, G309/4, XVIII/2, ThXXIII/4.

²⁵ Bkz:G94/2, G258/4.

²⁶ Bkz:G256/2.

²⁷ Bkz:G3/1, ThXVI/1.

²⁸ Bkz:G31/7.

²⁹ Bkz:K1/1.

³⁰ Bkz:K9/4.

³¹ Bkz:G17/1.

³² Bkz:G29/1.

³³ Bkz:G35/3.

³⁴ Bkz:G37/4.

³⁵ Bkz:G43/7.

³⁶ Bkz:G44/2.

Bağın temâşâsı “bûlbû”-i gûyâya kalmıştır³⁷. “Bûlbû”ün sadâsı gülşende her yerden duyulmaktadır³⁸. “Bûlbû”-i şeydâ ebediye hâr elinden rahat etmez³⁹. “Bûlbû” feryâda başlamış, arz-ı niyâz eylemiştir; gülşen-i âlem tâzelenip verd-i ter açılmıştır⁴⁰. “Bûlbû” zârı kesmese bağda hazân olduğunu kimse bilmez⁴¹. “Bûlbû” varken güle diken yakışmaz⁴². Ay yüzlü sevgili tal’at-i hüsnüyle gülistânı kapatmıştır; onun için uzun zamândır sadâ-yı “bûlbûlân” gelmemektedir⁴³. Güneş batınca karga ve kargalar uykuya varır; gülşendeki “bûlbû”-i nâlân uyumaz⁴⁴. Bûlbûl, altın kafeste olsa da bir dem karâr edemez; “bûlbû”-i şeydâ âh ile gülzâra heves etmektedir⁴⁵. “Bûlbû”e, feyz-i nefes ancak gonçe-i ra’ nâdan ulaşır⁴⁶. Cûylar bağda cûş u hûrûş eylemektedir; “bûlbûlân”ın seher vaktinde hâmûş olması mümkün değildir⁴⁷. “Bûlbû”, seher vakti verd-i âlden gülâb almıştır⁴⁸. Cân u dilden o gül-i gül-zâra harîs olalı, “bûlbû”-i zâr sabah akşam hâr elinden neler çekmiştir⁴⁹. Verd-i gülşenin “bûlbû”-i nâlâna neşe vermemesi mümkün değildir⁵⁰. Âşık olan kişiye agyârdan bir fayda gelmez; “bûlbû”-i zâra dikenden hiçbir fayda gelmeyeceği gibi⁵¹. Ney aşk ile elhâna başlayınca, “bûlbû”-i şeydâ da o zamân efgâna başlar⁵². “Bûlbû”-i şeydâ gülşeni mesken etmiştir; zincir ile çekseler de gülistândan irak düşmez⁵³. “Bûlbû” ne kadar nağamât-ı dilsûz eylese de âşika dildârsız gül ü gülzâr latîf olmaz⁵⁴. Nây-ı pür-sadâ, gülşende “bûlbû”e karşı gelmiştir⁵⁵. “Bûlbû”-i gûyâ-yı aşk, gülşeni tebrik etmiştir⁵⁶. Âşık, reng-i gül ile “bûlbû”e dem-beste olmuştur⁵⁷. Bağda “bûlbû” öterken savt-ı zâğa kimse bakmaz⁵⁸. Sofu, âşıkları cânân seyrinden men etmektedir; ancak “bûlbû”-i nâlân u şeydâ’nın güle arzusu vardır⁵⁹.

³⁷ Bkz:G72/1.

³⁸ Bkz:G85/1.

³⁹ Bkz:G88/5.

⁴⁰ Bkz:G95/4.

⁴¹ Bkz:G105/1.

⁴² Bkz:G110/1.

⁴³ Bkz:G120/3.

⁴⁴ Bkz:G123/3.

⁴⁵ Bkz:G131/3.

⁴⁶ Bkz:G132/5.

⁴⁷ Bkz:G134/1.

⁴⁸ Bkz:G135/3.

⁴⁹ Bkz:G146/4.

⁵⁰ Bkz:G155/1.

⁵¹ Bkz:G165/1.

⁵² Bkz:G166/1.

⁵³ Bkz:G169/5.

⁵⁴ Bkz:G174/2.

⁵⁵ Bkz:G180/6.

⁵⁶ Bkz:G187/1.

⁵⁷ Bkz:G189/7.

⁵⁸ Bkz:G190/2.

⁵⁹ Bkz:G192/3.

Bu âlem bağının hâli hep üzüntüden ibârettir; sahbânın câmı “çeşm-i bülbül” olsa da neşe getirmez⁶⁰. Bu gülşende maksat gülüne vâsıl olmak isteyen kişi, sürekli “bülbül-i şûrîde” gibi ehl-i feryâd olmalıdır⁶¹. “Bülbül”ün seher vakti niçin feryâd ettiğini öğrenmek isteyen âşık, ulü'l-elbâb-ı aşk olmalıdır⁶². Âşık, gülzâra varıp nâle vü feryâd edince “bülbül”-i zâr figândan âzâd olacaktır⁶³. Kış gitmiş, bahâr gelmiştir; dîde-i “bülbül”e çemen gülşen görünmektedir⁶⁴. “Bülbül”-i şûrîde gül-i gülzârdan incinmez; mihnet ve zahmet çekmesinin sebebi hep hârdır⁶⁵. Sevgiliden ârız-ı ruhsârını gül goncasına karşı getirmesi istenir; “bülbül”-i nâlân ile cânâneler reşk eylesin diye⁶⁶. Âvâre “bülbül” gülşende yüzlerce belâya uğramaktadır; ne çâre ki güle müptelâdır ve hârı uzaklaştırmanın bir çâresi yoktur⁶⁷. Gülşende her dem gül ü gonca peydâ olmasa “bülbül” seher vaktinde âh u efgân etmez⁶⁸. Gül-rû sevgili, gülşende “bülbül” ile arbede koparmıştır⁶⁹. “Bülbül”, sabâdan gelen vuslat kokusunu koklayıp verd-i âlin ihtirâkıyla feryâda düşmektedir⁷⁰. “Bülbül” de âşık ile aynı derttedir; kınanması doğru olmaz:

Ol daği mağmûruñ olmuş ben gibi eyler figân

Tan' itme bülbül-i gülzâra Allâh 'aşkına (G277/2)

Devr-i gül olduğu için âşıkın hatırına “bülbül”-i gülzâr gelmiştir⁷¹. Bendegân-ı Mevlevî, “bülbül”-âsâ uykuya dalmaz⁷². “Bülbül”-i sevdâ-yı aşk, gülşen-i dilde uyanmıştır⁷³. “Bülbül”-i gülşen bile âşıkâ ârız-ı niyâz eylemektedir⁷⁴. Neyin safâsı, ne şanbûr u kemâna ne de sadâ-yı “bülbül”e benzer⁷⁵.

“Bülbülân”-ı ravza-i natı, Peygamber Efendimiz’e dem-beste olmuştur⁷⁶. “Bülbül” gibi, solar bir gül için zahmet çekilmemelidir⁷⁷. “Bülbül”-i hoş-deme gül-i zîbâ yaraşmaktadır⁷⁸.

⁶⁰ Bkz:G192/6.

⁶¹ Bkz:G203/5.

⁶² Bkz:G206/5.

⁶³ Bkz:G220/1.

⁶⁴ Bkz:G254/6.

⁶⁵ Bkz:G251/1.

⁶⁶ Bkz:G253/4.

⁶⁷ Bkz:G263/3.

⁶⁸ Bkz:G270/3.

⁶⁹ Bkz:G271/2.

⁷⁰ Bkz:G273/3.

⁷¹ Bkz:G288/2.

⁷² Bkz:G291/7.

⁷³ Bkz:G292/4.

⁷⁴ Bkz:G293/1.

⁷⁵ Bkz:G298/4.

⁷⁶ Bkz:ThIII/2.

⁷⁷ Bkz:ThVI/5.

⁷⁸ Bkz:ThVIII/1.

Bülbüle çer çöp ile uğraşmaktadır; derdi hep güldür⁷⁹. Şâir, “bülbül-i şeydâ” gibi bir gül için hâra düşmeyeceğini söylemektedir⁸⁰. Dikensiz gül bulunmaz; zahmesini de dâimâ “bülbül” çeker⁸¹. Gönül; bülbül-i gülzârdır⁸². Sevgili, güzellik bağının “bülbül”üdür⁸³. Âşıkın gözüne âlem görünmez, dâimâ gülşen arar; “bülbül”e başka yer mekân olmaz, illâ gülzâr olmalıdır⁸⁴.

b.Hezâr

Hasib Paşa'nın mâliye nâzırı olmasıyla mevsim-i şâdi ermiştir; böylece “hezâr”-ı zâr dünyâ bağında hiç nâlân olmayacaktır⁸⁵. Âli Paşa'nın hânesinde her yeri “hezârân”-ı hezâr mekân tutmuştur⁸⁶.

“Hezâr”ın türlü türlü zahmet çekmesi hep cevri-i hârdandır⁸⁷. Bu bâğ-ı dehrde şavt-ı “hezâr” her lânedden çıkmaz⁸⁸. Âşık, “hezâr”-ı bâğdan berg-i gül üzre fetvâyı almıştır⁸⁹. Gülün zevk ü safâsı, hârın zahmına değmezken nedense “hezâr”ın her dem itibârı vardır⁹⁰. “Hezâr”ın ârâmı gülistânsız çerâğânsız olmaz⁹¹. “Hezâr”-ı zâr sabah akşam sevgilinin teşrîfini arzu etmektedir; zîrâ sevgilinin mihr-i ruhsârıyla gülşen gülecektir⁹². Gayrıya sormaya hâcet olmadığı üzere dikensiz gül olmaz; “hezâr”-ı nağme-sâza vâkıf da gurâb olmaz⁹³.

c. Andelîb

Sultân Abdülazîz'in tahta çıkışıyla “andelîb”-i nağme-sâz şevk ile elhâna gelmiştir⁹⁴. Ömer Paşa'nın ser-asker oluşuyla “andelîb”in nâlesi şâdiye nakletmiştir⁹⁵.

⁷⁹ Bkz:ThXXII/3.

⁸⁰ Bkz:ThXXXIII/3.

⁸¹ Bkz:Kt65/1.

⁸² Bkz:R20.

⁸³ Bkz:R32.

⁸⁴ Bkz:R37.

⁸⁵ Bkz:K9/5.

⁸⁶ Bkz:T53/6.

⁸⁷ Bkz:G24/1.

⁸⁸ Bkz:G122/1.

⁸⁹ Bkz:G139/5.

⁹⁰ Bkz:G223/4.

⁹¹ Bkz:ThXVII/1.

⁹² Bkz:ThXIX/4.

⁹³ Bkz:Kt32/2.

⁹⁴ Bkz:K16/4.

⁹⁵ Bkz:K7/7.

“Andelîb”in hoş şadâsı şahñ-ı gülşende duyulmuştur⁹⁶. Verd-i gülşen, reng ü bûyu sevgilinin vech-i âlinden almıştır; “andelîb”-i zârın efgâna düşmemesi için hiçbir sebep yoktur⁹⁷. Kadeh, “andelîb”-i gülşenin hem-dâsitânıdır⁹⁸. “Andelîb”-i zâra dâimâ lezzetli olan şahñ-ı bûstândır⁹⁹. “Andelîbân”-ı maḥabbet ancak gül-i ter arar¹⁰⁰. Gûyâ âlem bağı ona mirâs kalmış bir mülktür; “andelîb”-i zâr her gülşende bir câyı tutmaktadır¹⁰¹. Âşık gönlü, “andelîb”-i bâğ-ı aşkın lânesidir¹⁰². O gül-rûy-ı neşâtın gelişi “andelîb”e müjde olarak verilmektedir¹⁰³. Sevgili lütfedip bir kez bâğa baksa, gönca feminden “andelîb”-i gülsitân mahzûz olur¹⁰⁴. Hâl-i hüsn ü aşk, gülşende “andelîb”i söyletmektedir¹⁰⁵. Âşık, “andelîb”-i kalbe rengin besteler meşk eylemeyi dilemektedir¹⁰⁶. Gülün dikenini, “andelîb”-i bâğ-ı aşka yâre açsa da bu andelîbin gülün bûy-ı cân-bahşından lezzet almasına mânî değildir¹⁰⁷. Âşık, “andelîb”dir; kimseye yâr olmamıştır, yine de olmayacaktır¹⁰⁸. “Andelîb”-i gonca olmayınca su sebze-dâra hiçbir fayda vermez¹⁰⁹. Gam ile endûh gülistân-ı cihânı harap etmiştir; bir “andelîb”-i hoş-nevânın mevcut olup olmadığı bilinmemektedir¹¹⁰. Bu âlemin gülistânı harâbe-zâr olmuştur; bir “andelîb”i kalmamıştır:

Bir ḥarâbe-zâr olmuş gülsitânı ‘âlemiñ

‘ Andelîbi ḫalmamış hep mâ-cerâ bî-hûdedir (Kt72/1)

3. Tûtî

“Tûtî”-i gûyâ önceden âşıkın şeker-i nutkunda lezzet almıştır; bu yüzden âşıka i‘tizâz eylemektedir¹¹¹. Âşık, tûtîdir; şekerini la‘l-i leb-i cânândır¹¹². Âşık, kalp aynasını “tûtî”-zebân sevgili için saf etmiştir¹¹³.

⁹⁶ Bkz:G13/3.

⁹⁷ Bkz:G20/4.

⁹⁸ Bkz:G46/4.

⁹⁹ Bkz:G61/1.

¹⁰⁰ Bkz:G74/2.

¹⁰¹ Bkz:G103/4.

¹⁰² Bkz:G108/2.

¹⁰³ Bkz:G157/1.

¹⁰⁴ Bkz:G158/2.

¹⁰⁵ Bkz:G178/4.

¹⁰⁶ Bkz:G188/3.

¹⁰⁷ Bkz:G215/1.

¹⁰⁸ Bkz:G278/1.

¹⁰⁹ Bkz:G283/1.

¹¹⁰ Bkz:Kt49/2.

¹¹¹ Bkz:G3/4.

¹¹² Bkz:G4/3.

¹¹³ Bkz:G11/2.

Kişiye “tûtî-veş” şeker ve aynaya mecbûr olmaması; ilim tahsîl edip âleme sözünü dinletmesi öğütlenmektedir¹¹⁴. Bir sükker için “tûtî” gibi habs-i kafes olunmamalıdır¹¹⁵. Tevhit halkası, dil-i “tûtî”ye mânend-i şekerdir¹¹⁶. “Tûtî-i dil”, sükker gibi bayram bahşîşinin zevkini sevgilinin şîrin dudağını öpüp bayramını tebrik eylerken bulmuştur¹¹⁷. Aşk sırrı, zâhidin kalp aynasına aksetmemiştir; (dolayısıyla) “tûtî” lisânını kargadan sormak abestir¹¹⁸. Gönül ehli, makam hayâlinde kurtulmuştur; “tûtî” gibi şeker için kafese girmez¹¹⁹. “Tûtî”-i zâr, bu kadar şekere ve söze harîs olmasaydı, kafes içre kapanıp kalmazdı¹²⁰. Vâîz-i hâr, takrîri karga gibi sesiyle yapmaktadır; “tûtî”nin o şeker gibi sözüne itiraz etmektedir¹²¹. “Tûtî”, gibi şeker sözlerle sohbe girilmemelidir; sonra (sırf taklit olduğu için) o saçma sapan sözler aldatılabilir¹²². “Tûtî”-i aşk-ı dili kâşâne bâbı görmeden Fâzıl, o mey-i sükkeri nûşa heves etmemiştir¹²³. “Tûtî”, âşıkın yüz parça olan gönül aynasına bir kez baksa âşıkın hâlini bilip ona yanıp yakılırdı¹²⁴. Sevgiliyi her gören “tûtî”-i gûyâ olmaktadır¹²⁵.

4. Şâhin (Şehbâz)

Sevgili keklik ve âşık da “şehbâz”dır¹²⁶. Elfâz, muhabbet evcinin tâir-i “şehbâz”ıdır¹²⁷. Âşık öyle bir “şehbâz”dır ki kanadı murg-ı aşkı çarpar¹²⁸. Av için kurulan tuzağa “şehbâz” da düşebilir; o zamân mertçe zaptına çalışılmalıdır¹²⁹.

¹¹⁴ Bkz:G29/2.

¹¹⁵ Bkz:G31/7.

¹¹⁶ Bkz:G54/2.

¹¹⁷ Bkz:G59/3.

¹¹⁸ Bkz:G105/2.

¹¹⁹ Bkz:G129/5.

¹²⁰ Bkz:G146/5.

¹²¹ Bkz:G152/3.

¹²² Bkz:G238/8.

¹²³ Bkz:G246/7.

¹²⁴ Bkz:G293/4.

¹²⁵ Bkz:ThXXV/4.

¹²⁶ Bkz:G115/5.

¹²⁷ Bkz:G161/5.

¹²⁸ Bkz:G188/6.

¹²⁹ Bkz:G270/7.

5. Keklik (Kebg)

Sevgili “kebg”-i hırâmân olarak vasfedilmektedir:

Bir sencileyin kebg-i hırâmân bulunmaz

Bir bencileyin Fâzıl-ı şehbâz ele girmez (G115/5)

6. Kumru

Şevk-i “kumri”-i dile sebep serv-i semendir¹³⁰. “Kumru”nun bağda serv-i hırâmânsız durması mümkün değildir¹³¹. Sevgilinin yüzlerce, iffet gülşenindeki serve âşinâ “kumru”su (âşıkları) vardır¹³². “Kumri”-i dil yâr için Hinde seyâhatten çekilmez¹³³.

7. ‘Ankâ

“Ankâ”, “murg-ı ankâ” şekliyle “murg” lafzında ele alınmıştır¹³⁴. Yaşadığı varsayılan yer olması hasebiyle “Kâf” ile birlikte de zikredilmektedir:

Aşk “ankâ”sı, Kâf dağına benzeyen kalbinde kanat çırpan kişi pâdişâhın sarayına râğbet etmez¹³⁵. Ehl-i ismet Kâf dağına benzeyen dünyâda “ankâ” gibi olmuştur¹³⁶. Sevgilinin kibir ve istignâ özelliklerini anlatmakta kullanılır:

O serv-i nâz urdı evc-i hüsne pâ-yı istignâ

Per açmış Kâf-ı nahvetde aña ‘ankâ-yı istignâ (G14/1)

Bâzi beyitlerde “olmazlığı” ifâde etmek için kullanılır: Gerçek şeyh ve vâiz “ankâ” kuşu gibi ancak Kâf dağının ardındadır¹³⁷. Sâdik yâr, ancak “ankâ” gibi Kâf dağının ardında bulunur¹³⁸.

¹³⁰ Bkz:G37/1.

¹³¹ Bkz:ThXVII/1.

¹³² Bkz:ThXIX/3.

¹³³ Bkz:R8.

¹³⁴ Bkz:G68/4, G107/5, G272/4

¹³⁵ Bkz:G187/3.

¹³⁶ Bkz:G140/3.

¹³⁷ Bkz:G272/4.

¹³⁸ Bkz:G282/6.

“Ankâ”nın diğer kullanımları sıralayalım:

Ankânın avlanması gibi (/kadar) âlem Ömer Paşa’ya mecburdur¹³⁹:

Şikâr u şayd-ı ‘ankâya gibi ‘âlem aña mecbûr

Dutulmaz kâba girmez kim o ejderhâ-yı devrânî (K7/50)

Âşık, “ankâ”-yı evc-i feyz-i irfândır¹⁴⁰. “Ankâ”, sevgilinin zülfünü görse oraya yuva yapardı¹⁴¹. Hulûs, bu asırda cism-i “ankâ”ya karîb olmuştur¹⁴². Kişiye dâne derdine düşmemesi; “ankâ-tabîat” olması öğütlenmektedir¹⁴³. Benzer bir anlam şu beyitte de vardır:

Her gördigine bâl açup sâye bırakma

Her kez seni zann eylesün ‘ankâya mı geldiñ (G189/4)

Âşık, lâne vü dâne hevâsından berî (bir) “ankâ”dır¹⁴⁴. Sevgilinin hayâl-i perçemi gönül kuşunu “ankâ” eylemiştir¹⁴⁵. Âşık gönlü, âşiyân u dâne derdinden müberrâdır; kemâl-i aşk ile mânend-i “ankâ” olmuştur¹⁴⁶. Âşık gönlü, hüsn ü aşk göğünün başka bir “ankâ”sıdır¹⁴⁷. “Ankâ”-yı himmetin imtidâd üzre gölgesini salması dilenmektedir¹⁴⁸. Emniyet ve âsâyiş, “ankâ” gibidir; gözle cismi görünmez, sadece ismi vardır¹⁴⁹. “Ankâ”-yı irfân, tutulacaksa gönül yuvası içre tutulmalıdır¹⁵⁰.

¹³⁹“Ankâ, avlanamayışı ve ele geçirilemeyişi nedeniyle ulaşılması zor durumlar için kullanılır.” Ayrıca, “bir efsâneye göre ankâ dişi bir kuşmuş. Allâh, bu kuş için bir erkek yaratmış ve çoğalmışlar. Sonra Necid ve Hicâz taraflarına yayılmışlar. Anka o yöredeki hayvanları birer birer alıp götürmüştü. Sonra sıra çocuklara gelmiş. O zaman Ashâb-ı Ress onu, peygamberleri Hanzale’ye şikâyet etmişler. O da dua etmiş ve ankâ kuşu nesli ile birlikte yıldırım çarpması sonucu ölmüş.” (Ansiklopedik Dîvan Şiiri Sözlüğü, sf. 34.)

İlk karîneden hareketle Ömer Paşa’nın tekliği, mümtâzlığı, eşine az rastlanır biri oluşu ; diğer karînden hareketle de ankanın yakalanması mecbûriyeti kadar Ömer Paşa’nın vazîfede bulunması mecbûriyeti olduğu sonuçları çıkarılabilir kanaatindeyiz.

¹⁴⁰ Bkz:G6/4.

¹⁴¹ Bkz:G94/3.

¹⁴² Bkz:G143/1.

¹⁴³ Bkz:G170/2.

¹⁴⁴ Bkz:G188/5.

¹⁴⁵ Bkz:G201/1.

¹⁴⁶ Bkz:G219/2.

¹⁴⁷ Bkz:G234/1.

¹⁴⁸ Bkz:G266/1.

¹⁴⁹ Bkz:G301/1.

¹⁵⁰ Bkz:G302/5.

8. Hümâ

Mahal-i neyzenân, “hümâ”-yı devlete şâyândır¹⁵¹. Yeni yılın Abdülazîz Hân-ı “hümâ”-sâyeye mesut olması dilenmektedir¹⁵².

“Hümâ”-yı pâye-i devlet, sâye verecek olursa, hep bî-mâyegânı devlet makamlarına yaklaştırır¹⁵³. “Hümâ”-yı aşk olan kişi dâm u dâne kaydına düşmemelidir¹⁵⁴. Ferâhlığın ismi “hümâ” gibi halkın lisânında gezmektedir¹⁵⁵. Tevhit halkası, “hümâ”-yı devlete bir bâl ü perdir¹⁵⁶. Müddeîler Felâtunluk dâvâsında bulunmaktadırlar; âlemde “hümâ” vardır, ancak mekânını kimse bilmez¹⁵⁷. Safâ vü zevk, halkın lisânında ismi var cismi yok bir “hümâ” gibi dolaşmaktadır¹⁵⁸. Şâir, “hümâ”-yı evc-i aşktır; gönlü dâne istemez¹⁵⁹. Ay yüzlü sevgili, güzellik âleminin “hümâ”-yı sad-pervâzıdır¹⁶⁰. Âşıklar, “hümâ” gibi felekte uça yeri vardır¹⁶¹. Mevlevîler, sâye-i Şemsde mânend-i “hümâ”dır¹⁶². “Hümâ”-yı âferîn kimseye sâye vermemektedir; kişinin çektiği de yanına kâr kalmaktadır:

Çekdiği mihnetde özge nesne kalmaz kendüye

Sâye-bağşâ kimseye olmaz hümâ-yı âferîn (G238/4)

Âşıkın “hümâ”-yı tâlihi murâd üzre pervâz etmektedir¹⁶³. Âşık, “hümâ”-yı evc-i aşktır; yer ona mekân olmaz¹⁶⁴. Şâir, nefsinin gıdâsı için dünyânın sultanlarına boyun eğmeyen ve cevvi semâ üzre uçan “hümâ”-yı Mevlevîlerdendir¹⁶⁵.

¹⁵¹ Bkz:T42/3.

¹⁵² Bkz:T383.

¹⁵³ Bkz:G28/1.

¹⁵⁴ Bkz:G31/6.

¹⁵⁵ Bkz:G48/4.

¹⁵⁶ Bkz:G54/1.

¹⁵⁷ Bkz:G99/4.

¹⁵⁸ Bkz:G102/5.

¹⁵⁹ Bkz:G109/1.

¹⁶⁰ Bkz:G158/3.

¹⁶¹ Bkz:G178/6.

¹⁶² Bkz:G230/5.

¹⁶³ Bkz:G266/1.

¹⁶⁴ Bkz:G292/1.

¹⁶⁵ Bkz:Kt8/2.

9. Karga (Ġurâb, zâġ)

a.Ġurâb

“Ġurâb”ın bülbülün hâline vâkıf olması mümkün değildir:

Dikensiz gül olur mı ġayrıya ġâcet midir Őormaġ

Hezâr-ı naġme-sâzı Şor aña vâkıf ġurâb olmaz (Kt32/2)

b.Zâġ

“Zâġ”, güzelliġin veya görkemlinin sembolü olan kuşların tam karşısında onların zıttı olarak zikredilmektedir: “bülbül”¹⁶⁶, “tûti”¹⁶⁷ ve “anka”¹⁶⁸. Bu zıtlıklara, zıtlığın diġer tarafındaki kuşların bölümlerinde izâh ettiġimiz için, burada bir daha değinmedik. Karganın diġer kullanımları ise Şunlardır:

Kûh-ken (Ferhat) aşk-ı süveydâ-yı dili bilseydi, “zâġ” gibi sahrâları ihtiyâr etmezdi¹⁶⁹. Bî-nemekler, meclis-i aşka mânend-i “zâġ” gelmektedir¹⁷⁰. Zâhid-i “zâġ”ın meclise konulmaması istenir; âşıkların buna izni yoktur¹⁷¹.

10. Baykuş (Bûm)

Bosna’da her yer mesken-i “bûm” olmuştur¹⁷². Bir beyitte de mahkeme kastedilerek kullanılmaktadır:

Fürġat ile mahkeme oldu ġarâbe-zâr kim

Merkez-i bûmân olur Şimden-girü itme ġased (Kt88/2)

¹⁶⁶ Bkz:G123/3, G126/5, G190/2, G292/4.

¹⁶⁷ Bkz:G105/2, G152/3.

¹⁶⁸ Bkz:G107/5.

¹⁶⁹ Bkz:G169/4.

¹⁷⁰ Bkz:G171/9.

¹⁷¹ Bkz:ThX/1.

¹⁷² Bkz:G280/7.

C. DÖRT AYAKLI HAYVÂNLAR

1. At (Esb, At) ve Çeşitleri (Semend, Eşheb)

Sâbit-i “eşheb”-süvâr-ı nazma tâbî olmak muhaldir; “esb”-i tab-ı çâpûki gem altına almak güçtür¹⁷³. “Esb” diğer iki kullanımında satranç taşlarından olarak mevzubahis edilmiştir:

Haşmını mat itmege şaf-beste it bunduqları
Şâha yinil at atı kiş eyleyüp ferzâne baş (G147/4)

Esb-i luft u himmeti şâhâne oynat dâ'imâ
Haşmı mat it beydağ u ferzâneler reşk eylesün (G253/3)

“Semend”, güzel ve çevik at; “eşheb” ise beyâz, kırat at anlamındadır.

Hak, Sultân Abdülazîz’in “semend”-i tâli-i iqbâline tecellî kılmıştır¹⁷⁴. Sevgili geminin yelkenini açıp sâhilden açılmıştır; yolu ortadan tutmuş, sanki “semend ü eşheb”dir¹⁷⁵.

2. Eşek (Har) ve Katır (Ester)

“Har”ın tüm kullanımları “sûfi”¹⁷⁶, “vâiz”¹⁷⁷ ve “zâhid”i¹⁷⁸ tahkîr içindir:

‘Abesdir hâline şol zâhid-i harîñ şakın bakma
Zer-i hâliş kesilmiş sikke var mı kalpuzanlarda (Kt56/2)

Cins-i hayvânın bile kadri alçalmıştır; rahvan atı arayan yokken “katır”la “eşek” muteberdir:

Cins-i hayvânın bile kadri tenezzül eyledi
Esb-i reh-vârı arar yok ester ü har mu‘teber (Kt59/2)

¹⁷³ Bkz:G40/6.

¹⁷⁴ Bkz:K2/14.

¹⁷⁵ Bkz:G22/3.

¹⁷⁶ Bkz:G74/4, G283/5, ThIX/5, Kt42/2.

¹⁷⁷ Bkz:G142/5, G152/3, Kt46/1.

¹⁷⁸ Bkz:G134/6, G293/3.

3. Ceylân (Ceylân, Âhû, Ğazâl)

a. Ceylân

Sâkî bezimde “ceylân” gibi devretmese âşık, sahbâ ve câm ile mest olmaz¹⁷⁹. Âşık, zamânın meh-veşânın vahşını “ceylân”a benzetmiştir¹⁸⁰.

“Ceylân” bir beyitte de “şîr” ile berâber anılmaktadır¹⁸¹.

b. Âhû

“Âhû-reviş” sevgilinin bakışı âfet gibidir¹⁸². Zâhid, cânân ile ülfetten çekinirse ona “âhû”-yı neşâtın Çin’den getirilmesi gerekecektir¹⁸³. Âşık, çok önceleri “çeşm-i âhû” sevgili ile ülfet etmiştir; o yüzden halk-ı âlemden vahşeti vardır¹⁸⁴. Sevgili “âhû” gibi vahşet edip çöle kaçmaktadır¹⁸⁵. Sevgili, yanından periler geçse “âhû” gibi vahşet etmektedir¹⁸⁶. Çeşm-i “âhû” sâkî, aşk ehli için ser ü sâmândır¹⁸⁷.

c. Ğazâl

Sevgili, “gazâl”-i vâdi-i vahşettir¹⁸⁸.

4. Köpek

Sadece bir kez, zâhidi tahkîr için kullanılmaktadır:

Kû-yı yâre gitmege yol var açılmış ince pek

Zâhid-i nâ-puhte bunca malı şarf itdi köpek

.....

(R25)

¹⁷⁹ Bkz:Kt50/2.

¹⁸⁰ Bkz:Kt86/2.

¹⁸¹ Bkz:K2/31.

¹⁸² Bkz:G73/3.

¹⁸³ Bkz:G157/6.

¹⁸⁴ Bkz:G224/1.

¹⁸⁵ Bkz:G270/7.

¹⁸⁶ Bkz:ThXIV/2.

¹⁸⁷ Bkz:R8.

¹⁸⁸ Bkz:ThXXXI/2.

5. Şîr

Sultân Abdülazîz, murat ederse “şîr ü ceylân” emrine boyun eğdirebilmektedir¹⁸⁹. Sultân Abdülazîz’in her bir askeri şecâatte “şîr” gibidir¹⁹⁰. Ömer Paşa sâyesinde askerin hepsine bir gayret gelmiş, mânend-i “şîr” olmuşlardır¹⁹¹. Mustafa Paşa’nın nasbını duyunca asker mânend-i “şîr” olmuştur¹⁹². Askerin her biri ser-asker olan Rızâ Paşa’nın şevkine mânend-i “şîr” olmuştur¹⁹³.

Meclis-i cânâneyi men etmek isteyen şahneye âşıklar, hemen hüçûm edip “şîr-âne” basacaklardır¹⁹⁴. İnsân nefsi, zapt olmaz ise “şîr”e benzemektedir¹⁹⁵.

6. Samur (Semmûr)

Sevgilinin zülf ü hâl ü rûhu öyle bir cism-i musavverdir ki hâme-i “semmûr” ile Bihzâd tasvîr eyleyemez¹⁹⁶. Sevgilinin rûy-ı âlindeki nokta nokta benlerin hikmeti, hâme-i “semmûr”un sevgilinin resmini yazarken mürekkep dökmesi olsa gerektir¹⁹⁷. “Semmûr”u gülgülü zîbâ tamamlamaktadır:

Dündur câme olur ise saña fermâyış

Gerçi semmûra begim gülgülü zîbâ yaraşur (ThVIII/3)

“Semmûr” bir yerde de kaşlar ile alakâlı olarak kullanılmaktadır:

O semmûr-ebrevânı hâmesiyle yazmadı nâme

Muhaldir ‘âdet-i ihlâşa nâ-bercâ-yı istignâ(G14/2)

¹⁸⁹ Bkz:K2/31.

¹⁹⁰ Bkz:T8/14.

¹⁹¹ Bkz:K7/30.

¹⁹² Bkz:K15/6.

¹⁹³ Bkz:T69/4.

¹⁹⁴ Bkz:G147/3.

¹⁹⁵ Bkz:G167/4.

¹⁹⁶ Bkz:G49/3.

¹⁹⁷ Bkz:G96/2.

7. Tavşan (Erneb, Hargûş)

Meh-pâre sevgili bu şeb sandala binmiş, denizde “erneb” gibi sağa sola seyretmektedir¹⁹⁸. “Hargûş” vâizin eli vakıf malına erse onu da yer¹⁹⁹.

8. Koç (Koç, Kebş)

“Koç”, tek bir yerde kullanılmaktadır; “koç başı sağ olsun” ifâdesiyle:

.....
Eger rahm eyleyüp bir kez suâl eylerse Leylâyı

Telefdir râh-ı ‘aşkında anîñ koç başı şâg olsun (ThXXXII/5)

Fâzıl Paşa’nın oğlu Tâhir, fedâ-yı “kebs”-i cân etmiş; bekâda râhatı bulmuştur²⁰⁰. Kişiyeye aşk için canını fedâ kılması, “kebs”-i İsmâ‘îl-âsâ fâik olması öğütlenmektedir²⁰¹.

9. Köstebek

Söze hacı efendiyi tenkit için kullanılmaktadır:

.....
Hâc efendi hacca gitmiş ‘ûd u ‘anber almağa

Hayra şarf eyler mi sîm ü zer nemâsız köstebek (R25)

¹⁹⁸ Bkz:G22/1.

¹⁹⁹ Bkz:G134/7.

²⁰⁰ Bkz:T425/2.

²⁰¹ Bkz:MsIII/1.

D. SÜRÜNGENLER, BÖCEKLER VE DİĞERLERİ

1. Pervâne

“Pervâne” çoğunlukla “âşık” için müşebbehün-bih olarak kullanılmaktadır²⁰². Ateşe hasret duyması ve onda yok olup gitmesi, dâimâ devretmesi; mahvına sebep olacağı hâlde sürekli âteşe yaklaşması gibi temel vasıfları “pervâne”yi âşika yakın ve benzer kılmıştır.

Özellik arz eden diğer kullanımları sıralayalım:

Ay ve güneş, Sultan Abdülazîz’in ikbalinin “pervâne”si olsa buna şaşılmamalıdır²⁰³.

Mevlevîler tevhit ile “pervâne” gibi dönmektedir²⁰⁴. Küstâh kişi, sûziş-i “pervâne”ye mânî olmaktadır²⁰⁵. “Pervâne” gibi fânûs-ı âlemden safâ ümit edilmemelidir²⁰⁶. Âteşî-meşreb olan dil-berlere yakın olunmamalıdır; “pervâne” nârda mahvolur, ondan bir fayda görmez²⁰⁷. Hüsn ü aşk, gönülde “pervâne” gibi devretmektedir²⁰⁸. “Pervâne”de temkîn olmaz; şem‘le mahvolur²⁰⁹. Kişiye, “Kendini semender gibi âteş-i aşka vakfet; o kadar yan ki ‘pervâne’ler seni görüp kıskansın.” denmektedir²¹⁰. “Pervâne” şem‘-i bemden ayrı kalınca sûzân olmaktadır²¹¹. “Pervâne” şem‘-i meşale-hîz olmasa (sürekli) devreder²¹². Zevk ü şevkin meclisi mahbûb ile revnak bulmaktadır; “pervâne”, şâmla mumun ışığında vuslata ulaşır²¹³.

²⁰² Bkz:G20/5, G23/7, G31/2, G36/5, G42/5, G45/3, G46/5, G59/4, G63/2, G93/3, G108/1, G109/6, G119/1, G125/3, G130/2, G131/2, G146/3, G164/8, G166/2, G171/3, G177/2, G200/2, G206/2, G219/1, G233/2, G238/6, G239/5, G270/2, G295/7, ThVII/4, ThIX/2, ThX/3, ThXI/3, ThXVI/5, ThXVIII/2, ThXXV/2, ThXXXII/2, Kt8/1, Kt9/1, Kt9/2 Kt42/1.

²⁰³ Bkz:T8/22.

²⁰⁴ Bkz:G43/6.

²⁰⁵ Bkz:G50/6.

²⁰⁶ Bkz:G122/2.

²⁰⁷ Bkz:G165/5.

²⁰⁸ Bkz:G179/3.

²⁰⁹ Bkz:G249/1.

²¹⁰ Bkz:G253/2.

²¹¹ Bkz:G273/1.

²¹² Bkz:G274/3.

²¹³ Bkz:Kt50/1.

2. Sinek (Meges)

Soylulukta, cömertlikte; fikrinin ve reyinin olgunluğunda bütün millet Ömer Paşa'nın yanında "mûr u meges" gibi kalmaktadır²¹⁴. İkbâl ve makam, bâd-ı sarsar gibidir; (bir an kuvvetle eser, bu sırada) "meges" vehm içinde yelkenini (kanatlarını) açmaktadır. (daha sonra her şey eski hâline döner; ikbâl ü câh böyledir, geçicidir.)²¹⁵

3. Karınca (Mûr)

Şâir, derhâl "mûr u Süleymân"²¹⁶ vakasını tasavvur eyleyip Sultân Abdülazîz'in medhiyesini yazmıştır²¹⁷. "Mûr"-ı ednâ dahi Sultân Abdülazîz'in cevır ü cefâsını görmemiştir²¹⁸. Sultân Abdülazîz zamânında bir ednâ "mûr"a dahi kimsenin zulmü yoktur²¹⁹. "Mûr"-ı ahkâr (bile), Âlî Paşa'nın vaktinde ezâ görse kâil olmaz²²⁰.

Fâzıl, Hazret-i Bârî'nin dünyâda "mûr" gibi bir ednâ kuluyken kendisine bir oğul ihsân edilmiştir²²¹. Monlâ-yı Rûm'un bendegân-ı dergehi hırka giyenler içinde dâimâ "mûr" şeklini göstermektedir²²². Sevgilinin leb-i sükker-feşânı üzre yüzlerce "mûr" toplanmıştır²²³. Mevlevî, der-i Hünkâr'da asrın Süleymân'ıdır; "mûr" dur, ancak 'âlü'l-e'âlî meşreptir²²⁴. Şeh Süleymân'ın kasrını mülk edinseler; "mûr" (aslını koruyup) yine zemîn içindeki dâra heves eder²²⁵. Akıllı kişi, âlemin şâhı olsa da kibirlenmez; Süleymân, yüce makâmında "mûr"a büyüklük taslamamıştır²²⁶. Akıllı kişi, ahkâr-ı "mûr"u bile rencide etmez²²⁷.

²¹⁴ Bkz:K7/24.

²¹⁵ Bkz:G129/2.

²¹⁶ Süleymân'ın cinlerden, insânlarda ve kuşlardan oluşan orduları huzurunda toplandı. Hep birlikte düzenli olarak O'nun tarafına sevk ediliyorlardı. (Neml 17) Nihâyet karınca vâdisine geldiklerinde bir karınca seslenip "Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin. Süleymân ve orduları farkına varmadan sizi ezmesinler." dedi. (Neml 18) Süleymân onun sözüne gülümsedi ve: "Ey Rabbim! Bana ve anama, babama verdiğin nimetlerine şükretmemi ve senin razı olacağım sâlih bir amel işlememi bana ilhâm et, beni rahmetinle Sâlih kulların arasına kat." dedi. (Neml 19)

²¹⁷ Bkz:K2/8.

²¹⁸ Bkz:K5/9.

²¹⁹ Bkz:T8/7.

²²⁰ Bkz:K4/16.

²²¹ Bkz:T179/1.

²²² Bkz:G69/7.

²²³ Bkz:G96/1.

²²⁴ Bkz:G125/7.

²²⁵ Bkz:G131/6.

²²⁶ Bkz:G276/4.

²²⁷ Bkz:R15.

4. Ejderhâ

Büyük yılan olarak tasavvur olunmaktadır.

Ömer Paşa; tutulmaz, kaba girmez bir “ejderhâ” olarak tasavvur edilmektedir²²⁸. Sultân Abdülazîz’in yaptırdığı kışlayı dışarıdan gören oranın kışla değil de “beyt-i ejderhâ” olduğunu düşünmektedir:

Hzet eyler ‘ubûra pîşe-gâhından düşmânı

Degil kışla şanur şeklin görünce beyt-i ejderhâ (T59/5)

5. Yılan (Mâr, Ef î)

a.Mâr

Âşık sevgiliden bir ân ayrı olmak dışında zehr-i “mâr” olmaz²²⁹. Ayağın altına cevher dökse de inanılmamalıdır; ağyârın efkârı “mâr-veş” zehrâbdır²³⁰. İnsânın nefis ü hevâdan yakın düşmânı yoktur; âkıllı insân zehr-âbe-i “mâr”dan devâ ummaz²³¹. Kin sâhibi kişiden hiçbir şekilde fayda gelmez; (tıpkı) zehr-i “mâr”dan fayda görülemeyeceği gibi²³². Âşık, kendisine zülf-i dilberden ziyân gelmeyeceğini düşünmektedir; bu yüzden elini (sevgilinin zülfü yılana benzetilerek) zehr-i “mâr”dan hiç çekmez²³³. Sevgiliden agyâra ilaç olarak semm-i “mâr”ı vermesi istenir²³⁴. Kendisini “mâr” ısırılmış kişiye ilaçtan ziyâde tiryâk gerekmektedir²³⁵. Sevgili, “mâr-ı sermâdî”deye tecellî olmuştur; âleme zehri bâde-i sârâ gibi içirmiştir²³⁶. Kişi kendini zehr-i “mâr”dan aşk ile koruyabilmektedir²³⁷. “Mâr-ı sermâdî”nin bir şahñ-ı ferah-zâda görünmesi gibi zâhid görününce bezme soğukluk vermektedir²³⁸.

²²⁸ Bkz:K7/50.

²²⁹ Bkz:G4/4.

²³⁰ Bkz:G30/2.

²³¹ Bkz:G64/2.

²³² Bkz:G165/2.

²³³ Bkz:G228/4.

²³⁴ Bkz:G277/5.

²³⁵ Bkz: G285/3.

²³⁶ Bkz:G301/3.

²³⁷ Bkz:MsIII/2.

²³⁸ Bkz:Kt65/2.

b.Ef î

Ef î; engerek yılanıdır.

Fitne-i devrân, “mâr-ı ef î”-i ziyân-kâr gibi bir an uyumaz²³⁹. İflâs, “zehr-i ef î” gibi halka yayılmıştır²⁴⁰. Düşmân, “mâr-ı ef î” gibidir; uyumaz²⁴¹.

6. Semender

Kurbağagillerin kuyruklu takımından bir hayvândır. Ateşte yaşadığı var sayılmaktadır; halbuki “semender” âteşe atıldığında salgıladığı özel bir sıvı sâyesinde ancak bir süre yanmaktan korunabilmektedir.

Âşık, pûte-i aşkı “semender” gibi yana yana tutması söylenir²⁴². Âşıkın gönlü, aşk ve muhabbet âteşinde “semenderler” gibi sabah akşam yanmaktadır²⁴³. Muhabbet ehli, âlemin mihnetini çekmez; onların âhının ateşi “semender”i bile kül eder²⁴⁴. Kişiye “semender” gibi cismini aşk âteşine vakfetmesi söylenir²⁴⁵.

7. Örümcek

Zâhid, ilmü'l-yakînin ne olduğunu, Kurân'ın mânâsını anlayamaz; “örümcek” onun gözüne perde çekmiştir²⁴⁶.

8. Zünbûr

Eşek arısı.

Mey-hâne, zühd ü takvâ ehlinin hücumuyla hâne-i “zünbûr”a dönmüştür:

²³⁹ Bkz:G123/1.

²⁴⁰ Bkz:G264/2.

²⁴¹ Bkz:Kt58/1.

²⁴² Bkz:G31/3.

²⁴³ Bkz:G213/3.

²⁴⁴ Bkz:G215/3.

²⁴⁵ Bkz:G253/2.

²⁴⁶ Bkz:R55.

Tehâcüm itmiş ehl-i zühd ü taqvâ almış eṭrâfın
Ser-â-pâ câ-yı sâķî ḥâne-i zünbûra dönmüşdür (Kt53/1)

9. Maymûn

Napolyon, devletlerin cümlesini emri altına almışken daha sonra “maymun”a dönmüştür²⁴⁷.

²⁴⁷ Bkz:Kt37/2.

VIII. BAĞ, ÇEMEN, ÇİÇEKLİK VE İLGİLİ MEFHÛMLAR

A. BÂĞ, RAVZA, RİYÂZ, BÛSTÂN, ŞÛKÛFE-ZÂR

1. Bâğ

“Bağ”, sevgilinin yâni “gül”ün mekânı; âşıkın yâni “bülbul”ün âh u figân ettiği yerdir. Bu vesîleyle “bağ” unsuru sıkça “bülbul” ile birlikte anılmaktadır. Daha önceki bölümde îzâhına çalıştığımız bu ve diğer hususlarda tekrara düşmemek için sâdece göndermeleri yapmakla yetineceğiz: “Bâğ”; “murg”¹, “bülbul/ hezâr/ ‘andelib”² ve “hazân”³ ile birlikte anılabildiği gibi “Yapı ve Mekânlar” bölümünde îzâh edilen “bâg-ı İrem”⁴ şekliyle de mevzubahis edilebilmektedir.

“Bâğ”ın diğer kullanımları ise şunlardır:

Kıbrıslı Muhammet Paşa'nın sadârete gelişiyle gonca-i “bâğ”-ı âmâl açılmıştır⁵.

Serv-i kad sevgilinin cihân durdukça “bâğ”-ı âlemde durması istenmektedir⁶. “Bâğ”-ı dehrde, meclis-i mestâneyi görünce servi boylu sevgiliye hakikat gözüyle bakılmalıdır⁷. “Bâğ”-ı âlem, ezhâr ile zîb ü fer peydâ etmiş; câm-ı gül-fâm-ı ferah da gönüllerden gamı def etmiştir⁸. “Bâğ”-ı Mevlânâ'da şevk ile ağaç dikilmemektedir; zîrâ kadeh, gülşen-i aşk içre nahl-i ergavândır⁹. Âlemin namusu başka bir “bağ”a nazîr olmuştur; meyvesiz, susuz; gölgesiz ve perdesiz kalmıştır¹⁰. Âşık, sevgilinin hangi “bağ”ın servi olduğunu bilmektedir¹¹. Zerrîn-kadeh, “bâğ”da lâle gibi devreyledikçe kadehin bezme revnak, rindâna neşe vermemesi mümkün değildir¹². Gönül ehli, (elbette) “bâğ”-ı aşk-ı yârden uzak durmaz¹³. Sevgilinin bahâr-ı hüsnünün “bâğ”-ı âlemde benzeri yoktur¹⁴. Âşık, sevgiliden “bâğ”-ı hüsnünü kendine emânet etmesini ister¹⁵.

¹ Bkz:T446/1.

² Bkz:K9/5, G33/4, G35/3, G72/1, G89/4, G103/4, G108/2, G122/1, G132/5, G138/2, G139/5, G158/2, G168/4, G190/2, G192/6, G213/2, G215/1, G283/1, ThV/6, ThXVII/1, ThXXXII/1, R32.

³ Bkz:G54/8, G105/1.

⁴ Bkz:G202/4, G280/7, Kt78/1.

⁵ Bkz:K6/2.

⁶ Bkz:G13/2.

⁷ Bkz:G42 /2.

⁸ Bkz:G44/3.

⁹ Bkz:G47/7.

¹⁰ Bkz:G70/2.

¹¹ Bkz:G71/4.

¹² Bkz:G155/2.

¹³ Bkz:G158/4.

¹⁴ Bkz:G254/4.

¹⁵ Bkz:G277/3.

Bârân-ı eşk bir zamân şebnem gibi yağmazsa, “bâg”-ı âlemde vücûdun toza toprağa karışması hiçbir şey ifade etmez¹⁶. Nihâl-i nâz olan sevgiliye meyve veren ağacın vaktinin az olduğu hatırlatılarak, hiç değilse âşıkları “bâg”-ı vuslatta perîşân etmemesi istenir¹⁷. Gül-i hod-rûy-ı “bâg”-ı âşikân, mihr-i mahşerdir¹⁸. Bâğbân-ı aşk, sevgilinin “bâg”-ı şevkine bakmaktadır¹⁹. Âlem sevgilinin der-bân-ı “bâg”ı olmaya hasret çekmektedir²⁰. Fidânlar, “bâg”da hâlâ binlerce çiçek hâsıl etmektedir²¹. Kişiye, “bâg”da sünbül gibi türlü türlü renge girmemesi söylenmektedir²². Âşıkta, bu “bâg”-ı âlemi temâşâ edip ibret alması söylenir²³.

2. Ravza

Kudretullâh Dede'nin “ravza”-i gülzâr-ı mevâda makâmını bulması dilenmektedir²⁴. Vefât eden İsmâil Paşa'nın “ravza”-i gülşende dâimî olması dilenmektedir²⁵.

Şeb-bûy-ı neşât, “ravza”-i dilde nümâyân olmuştur²⁶. Mâ-sivâ ağacı, aslâ “ravza”-i dilde konulmamalıdır²⁷. Bülbülân-ı “ravza”-i natı, Peygamber Efendimiz'e dem-beste olmuştur²⁸.

3. Riyâz

Sevgili “riyâz”-ı nâz u istignâda bir güldestedir; şükûfe-zâr-ı âlem içre misli peydâ olmamıştır²⁹. “Riyâz”-ı cennetin delili Peygamber Efendimizdir³⁰. Bâğbân-ı aşk sevgilinin “bâg”-ı şevkine bakmaktadır³¹.

¹⁶ Bkz:G283/3.

¹⁷ Bkz:G306/4.

¹⁸ Bkz:ThX/1.

¹⁹ Bkz:ThXVI/ 2.

²⁰ Bkz:ThXIX/3.

²¹ Bkz:ThXXXI/5.

²² Bkz:MIII/3.

²³ Bkz:Kt47/1.

²⁴ Bkz:T422/6.

²⁵ Bkz:T424/2.

²⁶ Bkz:G157/1.

²⁷ Bkz:G304/2.

²⁸ Bkz:ThIII/2.

²⁹ Bkz:G53/4.

³⁰ Bkz:G260/3.

³¹ Bkz:hXVI/ 2.

4. Bûstân

“Bûstân”-ı Mevlevî, dâimâ şükûfe-zârdır³². Aşk ehline bu âlem içinde sevgilinin kûyu lezîzdir; inleyen bülbüle dâimâ sahn-ı “bûstân” lezîzdir³³.

5. Şükûfe-zâr

Andelîb-i nağme-sâz şevk ile elhâna gelmiştir; her taraf “şükûfe-zâr” ile bir gülistân olmuştur³⁴. Bûstân-ı Mevlevî, dâ'im “şükûfe-zâr”dır³⁵. Sevgili riyâz-ı nâz u istignâda bir güldestedir; “şükûfe-zâr”-ı âlem içre misli peydâ olmamıştır³⁶. İzmit'in dağ u sahrâsı sonbahârda bile “şükûfe-zâr” olmaktadır³⁷.

B. ÇEMEN (ÇEMEN, ÇEMEN-ZÂR)

Nâle-i bülbüle sebep, ezhâr-ı “çemen”dir³⁸. Gönül, “çemen-zâr”-ı maḥabbette çeng ü rebâb istemektedir³⁹. Feyz-i “çemen” olmasa yazın geldiğini kimse bilmez⁴⁰. Serv-i revân sâkî, “çemen” ile kabâ-pûş olmuştur⁴¹. Âşıkâ zevk ü şevk veren, sahn-ı “çemen” dir⁴². Bahârın gelişiyile sahn-ı “çemen” bülbülün gözüne gülşen görünmektedir⁴³. Sevgiliye isterse “çemen-zâr”a, isterse kenâr-ı cûya buyurması söylenir⁴⁴.

³² Bkz:G51/5.

³³ Bkz:G61/1.

³⁴ Bkz:K16/4.

³⁵ Bkz:G51/5.

³⁶ Bkz:G53/4.

³⁷ Bkz:G202/6.

³⁸ Bkz:G37/4.

³⁹ Bkz:G86/4.

⁴⁰ Bkz:G105/1.

⁴¹ Bkz:G139/4.

⁴² Bkz:G157/2.

⁴³ Bkz:G254/6.

⁴⁴ Bkz:ThVIII/2.

C. GÜL-ZÂR (GÜL-ZÂR, GÜLİSTÂN/ GÜLSİTÂN, GÜLŞEN)

Sultân Abdülazîz'in cülûsu sırasında cümle âlem "gülistân" olmuştur⁴⁵.

Kışın gelişiyle ezhâr dönmüş; "gülşen"de bûyun zübdesi kalmamıştır⁴⁶. Hurşid Efendi'nin kızı Mevhîbe Hanım bir gonca-i "gülşen" iken vefât etmiştir⁴⁷. Ayrıca vefât için düşünülen târihlerin bir kısmında mekânın "gülşen-i me'vâ"⁴⁸, "ravza-i gülşen"⁴⁹ ve "ravza-i gülzâr-ı me'vâ"⁵⁰ olması dileğinde bulunmaktadır.

"Gülşen" ve külhan, âşık için aynıdır⁵¹. Gönle, "gülşen"-i âlemde bû-yı vefâ aramaması söylenir⁵². Kadeh, âlemde âşıkın reşk-i "gülistân"ıdır⁵³. Zevk ü şevk, ezhâr u cem'iyet, nice ceng ü cidâl; "gülşen" ü sahrâda bir vardır, bir yoktur⁵⁴. Fâzıl, bâb-ı Mevlânâ'ya fahr ile girmiştir; gönlü seyr-i "gülşen", mey-hâne köşesi istemez⁵⁵. O gül-i ra'nâ-yı neşât, âh u zâr eylemese şeydâ-yı dili bir lahza "gülistân"da koymaz⁵⁶. Gören "gülşen"de zanneyler; ancak âşık, kül-handadır⁵⁷. Fâzıl, aşk dersini dergeh-i Hünkâr'dan almıştır; onun için âşık Şems'in himmeti ile her "gülşen"dedir⁵⁸. Âşık, tecellî-i visâl-i yâr için kül-handadır; hayâl-i çeşm-i peykerle kendini "gülşen"de sanmaktadır⁵⁹. Bu sahrâ (dünyâ) içinde "gülşen" bulmak çok uzun bir yoldur⁶⁰. Sevgili, "gülşen"de bu şeb âşıklar bezmine teşrif eylemiştir⁶¹. Kişiye, "gülistân"-ı muhabbette dönüp dolâb-ı aşk olması öğütlenmektedir⁶². Sevgili, azm-i "gülşen" eylemişken; ansızın o gonca-fem sevgilinin karşısına adû çıkmıştır⁶³. Âşık, "gülşen"e girince hatırına gül-ruhsâr sevgili gelmiştir⁶⁴. Hevâ-yı ney, "gülistân"-ı şafâdan âleme esmiştir⁶⁵.

⁴⁵ Bkz:K2/10.

⁴⁶ Bkz:T192/1.

⁴⁷ Bkz:T414/2.

⁴⁸ Bkz:T403/3, T409/1, T413/4, T425/3.

⁴⁹ Bkz:T424/2.

⁵⁰ Bkz:T422/6.

⁵¹ Bkz:G4/2.

⁵² Bkz:G15/3.

⁵³ Bkz:G47/3.

⁵⁴ Bkz:G67/2.

⁵⁵ Bkz:G109/7.

⁵⁶ Bkz:G153/3.

⁵⁷ Bkz:G181/5.

⁵⁸ Bkz:G181/7.

⁵⁹ Bkz:G182/1.

⁶⁰ Bkz:G183/1.

⁶¹ Bkz:G197/4.

⁶² Bkz:G206/1.

⁶³ Bkz:G258/3.

⁶⁴ Bkz:G288/1.

⁶⁵ Bkz:G298/2.

Gerçek mürşit arayan kişi, gül-i ra'nâ-yı irfânı bu gülşende (dergeh-i Mevlânâ'da) bulur⁶⁶. Fâzıl'ın bu âlemde izlediği yol, "gülşen"-i ehl-i vefâdır⁶⁷. Pervâne pür-sûz-ı aşk olmakla övünmüştür; bilinir ki Nemrûd'un âteşi "gülistân"a dönmüştür⁶⁸. Otâğ-ı âşıkân, "gülşen" içre kurulmuştur⁶⁹. Âşıkın "gülistân"ı tâze tâze güller açmaktadır⁷⁰. Âşıklar cünûn "gülzâr"ının gül-i handânıdır⁷¹. Safânın vaktidir; çiçekler şah-ı "gülşen"de safâ-bağ-ı dimâğ olması istenir⁷².

"Gül-zâr"ın, (gül-zâr, gülistân/ gülsitân, gülşen) muhtevâ itibarıyla doğrudan alâkalı olduğu "bülbul"⁷³/ 'andelîb"⁷⁴/ hezâr"⁷⁵, "bâğ"⁷⁶ ve "bahâr"⁷⁷ gibi mefhûmlarla kullanımı da oldukça fazladır.

⁶⁶ Bkz:G302/1.

⁶⁷ Bkz:MhII/5.

⁶⁸ Bkz:ThVII/4.

⁶⁹ Bkz:ThX/1.

⁷⁰ Bkz:ThXVI/ 2.

⁷¹ Bkz:ThXXX/4.

⁷² Bkz:ThXXXII/1.

⁷³ Bkz:K1/1, K9/4, K18/25, T57/3, G3/1, G29/1, G31/7, G38/1, G43/7, G44/7, G50/5, G63/5, G72/1, G81/5, G85/1, G88/5, G95/4, G110/1, G120/3, G123/3, G124/5, G125/5, G126/5, G131/3, G133/7, G138/2, G146/4, G155/1, G168/4, G169/5, G174/2, G180/6, G187/1, G203/5, G208/3, G220/1, G228/5, G254/6, G251/1, G263/3, G270/3, G271/2, G273/3, G277/2, G288/2, G292/4, G293/1, G298/4, G299/10, ThV/6, ThVI/5, ThXVI/1, ThXXII/1, ThXXIII/4, ThXXVII/1, R20, R32, R37.

⁷⁴ Bkz:K16/4, G13/3, G20/4, G46/4, G103/4, G158/2, G178/4, G188/3, Kt49/2, Kt72/1.

⁷⁵ Bkz:ThXVII/1, ThXIX/4.

⁷⁶ Bkz:G47/7, ThXIX/3.

⁷⁷ Bkz:G264/5.

IX. NEBÂTÂT

“Nebâtât”ı incelerken tekrâra düşmemek amacıyla daha önceki kullanımları kısaca hatırlatmakla yetindik. Meselâ, aşağıdaki beyti “ezhâr” için mevzubahis edeceksek “bûlbûl” vesîlesiyle beyit daha önce incelendiği için beyti açıklamıyor; “Ezhâr bir beyitte de bûlbûl ile birlikte kullanılmıştır.” deyip dipnotta beyte işaret etmekle yetiniyoruz.

Dil-figâr olduğunu hâr u hâsa haml itme

Nâle-i “bûlbûl”e “ezhâr”-ı çemendir bâ‘ iş (G37/4)

Elbette ki bu “gönderme” esâsına dayalı tavrı meselâ “hayvanlar-bitkiler” gibi birbirine yakın başlıklarda kullanmakta bir sakınca görmezken, kullanım zorluğu olacağı için birbirinden uzak konularda kullanmadık.

“Nebâtât”ı iki ana başlıkta değerlendirdik. İlk bölüm olan “Ağaçlar ve Çeşitleri”nde önce “Umûmî Olarak Ağaç (Dıraht) ve İlgili Mefhûmlar (Fidân, Nahl, Nihâl)”ı sonra da sırasıyla “Yaprak (Berg)”, “Serv”, “Çenâr” ve “Şimşâd” gibi unsurları ele aldık. İkinci bölüm “Çiçekler ve Çeşitleri”, önce “Umûmî Olarak Çiçek (Şükûfe, Ezhâr, Çiçek)”i ve sonra da “Gül (Gül, verd)”, “Gonca”, “Lâle”, “Sünbül”, “Yâsemen”, “Şeb-bûy”, “Nîlüfer”, “Ergavân” ve “Nergis” gibi misâlleri kapsamaktadır.

A. AĞAÇLAR VE ÇEŞİTLERİ

1. Umûmî Olarak Ağaç (Dıraht) ve İlgili Mefhûmlar (Fidân, Nahl, Nihâl)

a. Dıraht

Kişiyi “dıraht”-ı mâsivâyı aslâ ravza-i dilde bırakmaması söylenir¹. Nihâl-i nâz olan sevgiliye meyve veren “dıraht”ın vaktinin az olduğu hatırlatılarak, hiç değilse âşıkları bâg-ı vuslatta perîşân etmemesi istenir². Meyvenin feyzi “dıraht”ın nev- bahârından görünür³.

b. Fidân

Agyârın vefâsız yâr ile ülfeti şâire “gül fidânı”nın hâr ile imtizâcını hatırlatmıştır:

¹ Bkz:G304/2.

² Bkz:G306/4.

³ Bkz:R11.

Ülfet-i ağıyâra bağıdıkça vefâsız yâr ile
Gül fidânla imtizâc-ı hâr geldi hâtıra (G288/5)

“Fidân”, “bağ”⁴ ve “bülbül”⁵ gibi ilgili unsurla ile birlikte de kullanılabilir.

c.Nahl

“Nahl”-i çenâr, bin kez sevgilinin boyuna tevâfuk etse de şivesi olmadığı için bir fayda vermez⁶. Mevlânâ Hazretleri, mîve-i “nahl”-i Halîl-i duhter-i Peyğamberîdir⁷. Hulûs ve sadâkat, gül yaprağı gibi toprağa dökülüp pejmürde olmuştur; (hulûs ve sadâkatin) nâm u “nahl”i sâyesiz kalmıştır⁸.

“Nahl”, bir beyitte “bağ”⁹ ve bir beyitte de “ergavân”¹⁰ ile birlikte zikredilmiştir.

d.Nihâl

“Nev-nihâl”-i hüsn ü aşk, âlemi ihâtâ etmiştir¹¹. O “nev-nihâl”, zülfünü yine halka halka etmiştir; niyeti âşıkları zincire vurmak olsa gerektir¹². Gönül, “nev-nihâl”i sevmiştir; (hiçbir şekilde) güvenmemesi istenir¹³.

“Nihâl” alâkalı olan “andelîb”¹⁴/ bülbül¹⁵”, “çiçek”¹⁶, “bağ”¹⁷ ve “dıraht”¹⁸ gibi mefhûmlarla birlikte de anılmaktadır.

⁴ Bkz:G254/4, ThXXXI/5.

⁵ Bkz:R32.

⁶ Bkz:G283/2.

⁷ Bkz:MhII/2.

⁸ Bkz:Kt31/2.

⁹ Bkz:K6/2.

¹⁰ Bkz:G47/7.

¹¹ Bkz:G178/5.

¹² Bkz:G216/4.

¹³ Bkz:G254/3.

¹⁴ Bkz:G13/3.

¹⁵ Bkz:G125/5.

¹⁶ Bkz:G44/5.

¹⁷ Bkz:G71/4, ThXIX/3.

¹⁸ Bkz:G306/4.

2. Yaprak (berg)

Mahzûn bülbül, gül-i sad-“berg”-i matlûba yetişmiştir; dünyâ gülistânında feryâd etse buna şaşılmamalıdır¹⁹.

“Berg”, ayrıca “hezâr”²⁰, “nergis”²¹ ve “nahl”²² gibi ilgili mefhumlarla birlikte de kullanılmaktadır.

3. Serv

Sevgilinin boyu ile alâkalı olarak kullanılmaktadır. Bu vesîleyle doğrudan sevgili kastedilebildiği gibi sevgilinin “boyu” da mevzubahis edilmektedir. “Serv”²³ müşebbehün-bihi açık istiâre yoluyla doğrudan sevgiliyi karşılayabildiği gibi “serv-şad/ serv-i şad”²⁴, “serv-kâmet/ serv-i kâmet”²⁵, “serv-i bâlâ”²⁶, “serv-endâm”²⁷, “serv-i revân”²⁸, “serv-i hürâmân”²⁹, “serv-i nâz”³⁰, “serv-i sehi”³¹ şekilleriyle de kullanılmaktadır.

Âşık, serve baktığında aklına sevgilinin boyu gelmektedir:

Gülşene girdim o gül-ruşâr geldi hâtırâ

Serve bağıdım kâmet-i dildâr geldi hâtırâ (G288/1)

4. Çenâr

Nahl-i “çenâr”, bin kez sevgilinin boyuna tevâfuk etse de şivesi olmadığı için bir fayda vermez³². Sevgilinin bütün uşşâk-ı sûzânı, “çenâr”-âsâ tutuşmuştur³³.

¹⁹ Bkz:K9/4.

²⁰ Bkz:G139/5.

²¹ Bkz:G283/4.

²² Bkz:Kt31/2.

²³ Bkz:G71/4, ThXIX/3.

²⁴ Bkz:T169/1, G13/2, G84/3, G306/5, ThXXIV/2.

²⁵ Bkz:G22/ 2, G42/2, G160/2, G242/1.

²⁶ Bkz:G53/3, G232/1.

²⁷ Bkz:G296/1.

²⁸ Bkz:G87/1, G139/4, G158/4, R32.

²⁹ Bkz:ThXVII/1.

³⁰ Bkz:G14/1, ThVIII/2, ThXXIII/4, ThXXVII/4.

³¹ Bkz:R41.

³² Bkz:G283/2.

³³ Bkz:ThXXXII/2.

5. Şimşâd

Şimşir ağacı.

Serv-i revân sevgiliden şimşâd-vâr arz-ı kâmet eylemesi istenir³⁴.
Şâir, sevgilinin kad-i mevzûnuna “şimşâd”ı nispet etmiştir³⁵.

B. ÇİÇEKLER VE ÇEŞİTLERİ

1. Umûmî Olarak Çiçek (Şükûfe, Ezhâr, Çiçek)

a.Şükûfe

“Şükûfe”nin kullanımlarından büyük çoğunluğu “şükûfe-zâr” şekliyledir³⁶.

Fidânlar hâlâ bağda bin “şükûfe” hâsıl eylemektedir³⁷.

b.Ezhâr

Çiçekler, anlamındadır.

“Ezhâr”; “gülşen”³⁸, “çemen”³⁹ ve “bağ”⁴⁰ gibi ilgili mefhûmlarla kullanılmaktadır.

c.Çiçek

Bahârın gelişiyle her nihâl “çiçek” açmış; lâleler güşâde olmuştur⁴¹. Çiçeklerin sahn-ı gülşende safâ-bahş-ı dimâğ olması dilenmektedir⁴².

³⁴ Bkz:G87/1.

³⁵ Bkz:ThXXXI/1.

³⁶ Bkz:K16/4, G51/5, G53/4, G202/6.

³⁷ Bkz:ThXXXI/5.

³⁸ Bkz:T192/1, G67/2.

³⁹ Bkz:G37/4.

⁴⁰ Bkz:G44/3.

⁴¹ Bkz:G44/5.

⁴² Bkz:ThXXXII/1.

2. Gül (Gül, verd)

Gül son derece hoş kokulu ve bir o kadar güzel görünümlü bir çiçektir. Tâzelik ve tarâvette eşi ʿemsâli yoktur. O tüm bu yönleriyle bahârın, çemen, bağ be bahçenin en çok rastlanılan; en çok aranan ve bu unsurlara en çok güzellik katan çiçektir. “Gül” hakkındaki kullanımları bu özellikleri de göz önüne alarak ve “ilgi” esâsına dayalı olarak tasnîf etmeye çalıştık:

a. Gül, Gülzâr, Gülşen- Bülbül

“Gül/ verd”⁴³, en fazla ve çeşitli şekilde “bülbül” ile birlikte anılmaktadır. Bülbül, sadece “gül” ile değil; “gülşen”, “gülzâr” gibi unsurlarla da iç içedir.

Bülbül, “bülbül-i gülzâr-ı ‘aşk”⁴⁴ ve “bülbül-i gülzâr-ı şevk”⁴⁵ şekillerinden de anlaşılacağı üzere âşıkın ta kendisidir. Bülbülün feryad u figânı, kendini aşkı uğruna harâp etmesi ve en nihâyetinde bir türlü vuslata erememesi onu âşık için bulunmaz bir müşebbehün-bih yapmıştır.

Bülbül-i “gülzâr”-ı âştan figân etmemesi istenir; zîrâ Hayy-ı Kâdîm-i Lâ-mekân nâle ettirmez⁴⁶. Bülbül-i maḥzûn, “gül”-i şad-berg-i matlûba yetişmiştir⁴⁷. Âşıktan bülbüle, “gülzâr”-ı aşk esrârını dinletmesi istenir⁴⁸. Bülbülün sadâsı “gülşen”de her yerden duyulmaktadır⁴⁹. Bülbül feryâda başlamış, arz-ı niyâz eylemiştir; “gülşen”-i âlem tâzelenip “verd”-i ter açılmıştır⁵⁰. Bülbül varken “gül”e diken yakışmaz⁵¹. Ay yüzlü sevgili tal‘at-i hüsnüyle “gülistân”ı kapatmıştır; onun için uzun zamandır sadâ-yı bülbülân gelmemektedir⁵². Güneş batınca karga ve kargalar uykuya varır; “gülşen”deki bülbül-i nâlân uyumaz⁵³. Bülbül, altın kafeste olsa da bir dem karâr edemez; bülbül-i şeydâ âh ile “gülzâr”a heves etmektedir⁵⁴.

⁴³ Gül- bülbül: G3/1, G4/1, G33/4, G38/1, G49/6, G50/5, G72/1, G85/1, G110/1, G117/3, G135/3, G146/4, G174/2, G187/1, G189/7, G192/3, G203/5, G213/2, G216/3, G230/1, G241/4, G251/1, G253/4, G256/2, G270/3, G271/2, G288/2, G309/4, ThV/6, ThVI/5, ThVIII/1, ThXXII/3, ThXXXIII/3, MIII/3, Kt65/1; verd-bülbül: G95/4, G135/3, G155/1, G208/3, G234/3, G273/3, G291/7.

⁴⁴ Bkz:G3/1, ThXVI/1.

⁴⁵ Bkz:G31/7.

⁴⁶ Bkz:K1/1.

⁴⁷ Bkz:K9/4.

⁴⁸ Bkz:G29/1.

⁴⁹ Bkz:G85/1.

⁵⁰ Bkz:G95/4.

⁵¹ Bkz:G110/1.

⁵² Bkz:G120/3.

⁵³ Bkz:G123/3.

⁵⁴ Bkz:G131/3.

Bülbül, seher vakti “verd”-i âlden “gülâb” almıştır⁵⁵. Cân u dilden o “gül-i gül-zâr”a harîs olalı, bülbül-i zâr sabah akşam hâr elinden neler çekmiştir⁵⁶. “Verd-i gülşen”in bülbül-i nâlâna neşe vermemesi mümkün değildir⁵⁷. Bülbül-i şeydâ “gülşen”i mesken etmiştir; zincir ile çekseler de “gülistân”dan irak düşmez⁵⁸. Bülbül ne kadar nağamât-ı dilsûz eylese de âşîka dildârsız “gül ü gülzâr” latîf olmaz⁵⁹. Nây-ı pür-sadâ, “gülşen”de bülbüle karşı gelmiştir⁶⁰. Bülbül-i gûyâ-yı aşk, “gülşen”i tebrîk etmiştir⁶¹. Âşîk, reng-i “gül” ile bülbüle dem-beste olmuştur⁶². Sofu, âşîkları cânân seyrinden men etmektedir; ancak bülbül-i nâlân u şeydânın “gül”e arzusu vardır⁶³. Bu “gülşen”de “maksat gülü”ne vâsıl olmak isteyen kişi, sürekli bülbül-i şûrîde gibi ehl-i feryâd olmalıdır⁶⁴. Âşîk, “gülzâr”a varıp nâle vü feryâd edince bülbül-i zâr figândan âzâd olacaktır⁶⁵. Kış gitmiş, bahâr gelmiştir; dîde-i bülbüle çemen “gülşen” görünmektedir⁶⁶. Bülbül-i şûrîde “gül-i gülzâr”dan incinmez; mihnet ve zahmet çekmesinin sebebi hep hârdır⁶⁷. Sevgiliden ârız-ı ruhsârını “gül” goncasına karşı getirmesi istenir; bülbül-i nâlân ile cânâneler reşk eylesin diye⁶⁸. Âvâre bülbül “gülşen”de yüzlerce belâya uğramaktadır; ne çâre ki “gül”e müptelâdır ve hârî uzaklaştırmanın bir çâresi yoktur⁶⁹. “Gülşen”de her dem “gül” ü gonca peydâ olmasa bülbül seher vaktinde âh u efgân etmez⁷⁰. “Gül-rû” sevgili, “gülşen”de bülbül ile arbede koparmıştır⁷¹. Bülbül de âşîk ile aynı derttedir; kınanması doğru olmaz:

Ol daği maḥmûruñ olmuş ben gibi eyler figân

Ṭan‘ itme bülbül-i gülzâra Allâh ‘aşkına (G277/2)

“Devr-i gül” olduğu için âşîkın hatırına bülbül-i “gülzâr” gelmiştir⁷². Bülbül-i sevdâ-yı aşk, “gülşen”-i dilde uyanmıştır⁷³. Bülbül-i “gülşen” bile âşîka ârız-ı niyâz eylemektedir⁷⁴.

⁵⁵ Bkz:G135/3.

⁵⁶ Bkz:G146/4.

⁵⁷ Bkz:G155/1.

⁵⁸ Bkz:G169/5.

⁵⁹ Bkz:G174/2.

⁶⁰ Bkz:G180/6.

⁶¹ Bkz:G187/1.

⁶² Bkz:G189/7.

⁶³ Bkz:G192/3.

⁶⁴ Bkz:G203/5.

⁶⁵ Bkz:G220/1.

⁶⁶ Bkz:G254/6.

⁶⁷ Bkz:G251/1.

⁶⁸ Bkz:G253/4.

⁶⁹ Bkz:G263/3.

⁷⁰ Bkz:G270/3.

⁷¹ Bkz:G271/2.

⁷² Bkz:G288/2.

⁷³ Bkz:G292/4.

⁷⁴ Bkz:G293/1.

Bülbül gibi, solar bir “gül” için zahmet çekilmemelidir⁷⁵. Bülbül-i hoş-deme “gül”-i zîbâ yaraşmaktadır⁷⁶. Bülbüle çer çöp ile uğraşmaktadır; derdi hep “gül”dür⁷⁷. Şâir, bülbül-i şeydâ gibi bir “gül” için hâra düşmeyeceğini söylemektedir⁷⁸. Dikensiz “gül” bulunmaz; zağmesini de dâimâ bülbül çeker⁷⁹. Gönül; bülbül-i “gülzâr”dır⁸⁰. Âşkın gözüne âlem görünmez, dâimâ “gülşen” arar; bülbüle başka yer mekân olmaz, illâ “gülzâr” olmalıdır⁸¹.

Âşık, hezâr-ı bâğdan berg-i “gül” üzre fetvâyı almıştır⁸². “Gül”ün zevk ü safâsı, hârın zahmına değmezken nedense hezârın her dem itibârı vardır⁸³. Hezârın ârâmı “gülistân”sız çerâğânsız olmaz⁸⁴. Hezâr-ı zâr sabah akşam sevgilinin teşrîfini arzu etmektedir; zîrâ sevgilinin mihr-i ruhsârıyla “gülşen” gülecektir⁸⁵. Gayrıya sormaya hâcet olmadığı üzere dikensiz “gül” olmaz; hezâr-ı nağme-sâza vâkıf da gurâb olmaz⁸⁶.

Andelîb’in hoş şadâsı şahın-ı “gülşen”de duyulmuştur⁸⁷. “Verd-i gülşen”, reng ü bûyu sevgilinin vech-i âlinden almıştır; andelîb-i zârın efgâna düşmemesi için hiçbir sebep yoktur⁸⁸. Kadeh, andelîb-i “gülşen”in hem-dâsitânıdır⁸⁹. Andelîbân-ı mağabbet ancak “gül”-i ter arar⁹⁰. Gûyâ âlem bağı ona mîrâs kalmış bir mülktür; andelîb-i zâr her “gülşen”de bir câyı tutmaktadır⁹¹. O “gül”-rûy-ı neşâtın gelişi andelîbe müjde olarak verilmektedir⁹². Sevgili lütfedip bir kez bâğa baksa, gönca feminden andelîb-i “gülsitân” mahzûz olur⁹³. Hâl-i hüsn ü aşk, “gülşen”de andelîbi söyletmektedir⁹⁴. “Gül”ün dikenini, andelîb-i bâğ-ı aşka yâre açsa da bu andelîbin “gül”ün bûy-ı cân-bahşından lezzet almasına mânî değildir⁹⁵.

⁷⁵ Bkz:ThVI/5.

⁷⁶ Bkz:ThVIII/1.

⁷⁷ Bkz:ThXXII/3.

⁷⁸ Bkz:ThXXXIII/3.

⁷⁹ Bkz:Kt65/1.

⁸⁰ Bkz:R20.

⁸¹ Bkz:R37.

⁸² Bkz:G139/5.

⁸³ Bkz:G223/4.

⁸⁴ Bkz:ThXVII/1.

⁸⁵ Bkz:ThXIX/4.

⁸⁶ Bkz:Kt32/2.

⁸⁷ Bkz:G13/3.

⁸⁸ Bkz:G20/4.

⁸⁹ Bkz:G46/4.

⁹⁰ Bkz:G74/2.

⁹¹ Bkz:G103/4.

⁹² Bkz:G157/1.

⁹³ Bkz:G158/2.

⁹⁴ Bkz:G178/4.

⁹⁵ Bkz:G215/1.

Gam ile endûh “gülistân”-ı cihânı harap etmiştir; bir andelîb-i hoş-nevânın mevcut olup olmadığı bilinmemektedir⁹⁶. Bu âlemin “gülistân”ı harâbe-zâr olmuştur; bir andelîbi kalmamıştır:

Bir harâbe-zâr olmuş gülsitânı ‘âlemiñ

‘Andelîbi kalmamış hep mâ-cerâ bî-hûdedir (Kt72/1)

b. Diğer Hayvânât ve Gül

Sevgilinin yüzlerce, “ıffet gülşeni”ndeki serve âşinâ “kumru”su (âşıkları) vardır⁹⁷. “Semmûr”u “gülgülü zîbâ” tamamlamaktadır:

Dündur câme olur ise saña fermâyış

Gerçi semmûra begim gülgülü zîbâ yaraşur (ThVIII/3)

c. Diğer Nebâtât ve Gül

Bülbül, Dîvân’da “fidân⁹⁸, nahl⁹⁹, nihâl¹⁰⁰”; “berg”¹⁰¹; “serv”¹⁰²; “şükûfe”¹⁰³, ezhâr¹⁰⁴, çiçek¹⁰⁵ gibi “Nebâtât” başlığı altında değerlendirmeye çalıştığımız unsurlarla birlikte anılmıştır.

d. Gülâb

Peygamber Efendimiz’in gelişi kevnî “gülâb” gibi mu‘anber etmiştir¹⁰⁶. Sevgilinin verd-i âlinden seher vakti bülbül “gülâb” almıştır¹⁰⁷.

⁹⁶ Bkz:Kt49/2.

⁹⁷ Bkz:ThXIX/3.

⁹⁸ Bkz:G288/5.

⁹⁹ Bkz:Kt31/2.

¹⁰⁰ Bkz:G13/3, G125/5,

¹⁰¹ Bkz:K9/4, G139/5.

¹⁰² Bkz:G288/1, ThXXIII/4.

¹⁰³ Bkz:G53/4, ThXXXI/5.

¹⁰⁴ Bkz:G44/3.

¹⁰⁵ Bkz:ThXXXII/1.

¹⁰⁶ Bkz:ThIII/5.

¹⁰⁷ Bkz:G135/3.

e. Rezm ve Gül

Nice ceng ü cedeller “gülşen” ü sahrâda bir vardır bir yoktur¹⁰⁸.

f. Bezm ve Gül

Sevgili bu şeb “gülşen”de bezme teşrîf eylemiştir¹⁰⁹. “Gül gibi rengin şarâb” sâkînin âlî cenaplığının göstergesidir¹¹⁰. “Mey-i gül-fâm” ‘uşşâk-ı zârı mest ider¹¹¹. “Gülşen”de, bezme teşrîf eyleyen âfet meyl-i “mey-i gül-fâm”a düşürülmüştür¹¹². İksîr ile gönüldeki derd ü gamı imhâ ider; andelîb-i “gülşen”in hem-dâsitânıdır¹¹³. Sevgilinin “gül cemâl”iyle neşe-dâr olunur, sâgar-ı Cemşîd gereksizdir¹¹⁴. “Câm-ı gül-fâm-ı feraḥ” gönülden gamı defetmiştir¹¹⁵. Bülbülün bir yerde karâr etmesi için “gülistân”, çerâgân gerekir¹¹⁶.

g. Mekân Unsurları ve Gül

Kişîye, bülbül-i şeydâ gibi “gülzâr”-ı aşkı mekân kılması önerilir¹¹⁷. Bülbüle mekân olmaz, o illa “gülzâr”da zâr üzeredir¹¹⁸. Bülbül-i şeydâ, “gülşen”i mesken edinmiştir; zencîr ile çekseler “gülistân”dan irak düşmez¹¹⁹. Zevk ü şevk, ezhâr u cemîyyet, pek çok ceng ü cidâl; “gülşen” ü sahrâda bir vardır, bir yoktur¹²⁰. Sahrâ içinde “gülşen” bulmaya çalışmak çok uzun bir yoldur¹²¹. Otâg-ı âşıkân, “gülşen” içre kurulmuştur¹²².

¹⁰⁸ Bkz:G67/2.

¹⁰⁹ Bkz:G197/4.

¹¹⁰ Bkz:G21/1.

¹¹¹ Bkz:G58/3.

¹¹² Bkz:G197/4.

¹¹³ Bkz:G46/4.

¹¹⁴ Bkz:G247/1.

¹¹⁵ Bkz:G44/3.

¹¹⁶ Bkz:ThXVII/1.

¹¹⁷ Bkz:G299/10.

¹¹⁸ Bkz:R37.

¹¹⁹ Bkz:G169/5.

¹²⁰ Bkz:G67/2.

¹²¹ Bkz:G183/1.

¹²² Bkz:ThX/1.

h. Söz- Yazı İle İlgili Unsurlar ve Gül

Zâhit, hezâr-ı bâğdan berg-i “gül” üzre fetvâyı almış; meye ruhsat için kadıdan isti'lâme uydurmuştur¹²³. Kadeh, andelîb-i “gülşen”in hem-dâsitânıdır¹²⁴. Sevgilinin hattı, “gül”-i ruhsâra reng-i müşg-i nûkhet etmiştir¹²⁵.

1. Bazı Meslek Grupları (İlgili Mefhûmlar) ve Gül

Şahnenin yasağı aşk ehlini “gülzâr”a girememe sebebi de olabilir¹²⁶. Fâzıl, “gülşen”-i dergâh-ı Mevlânâda derbândır¹²⁷. Derbân, aşk ehlini “gülzâr”a bırakmaz¹²⁸. Hüner dîbâsının nakşı “gül-çe”ler imal etmez¹²⁹.

i. Güzellik ve Gül

Sevgilideki o hüsn-i cemâl şaşkınlık vericidir; sevgili bu hâlde “gül”-i handânla bahs eylerse çok değildir¹³⁰. Sevgilinin zülf ü hâl ü ruhu, “gülistân-ı hüsn”de sünbül ü şebboya dönmüştür¹³¹. Ay yüzlü sevgili talat-i hüsnüyle “gülistân”ı kapatmıştır¹³². Cemâl-i yâre çeşm-i dikkatle bakıldığında o siyâh sîmâda birtakım goncaların “kırmızı gül” açtığı görülür¹³³. Sevgili bâğ-ı cemâl-i yâre bir bakışla kerem kılsa gonca feminden “gülistân”ın bülbülü mahzûz olur¹³⁴. Sevgilinin “gül cemâl”i âşıkı aşk ile bülbül gibi söyletir¹³⁵. “Cemâl-i sâki-i gül-rûy”a bakan kişi güneşe ihtiyaç duymaz¹³⁶. Hâl-i hüsn ü aşk, “gülşen”de bülbülü söyletir¹³⁷.

¹²³ Bkz:G139/5.

¹²⁴ Bkz:G46/4.

¹²⁵ Bkz:ThXXXI/5.

¹²⁶ Bkz:G168/4.

¹²⁷ Bkz:G44/7.

¹²⁸ Bkz:G168/4.

¹²⁹ Bkz:G68/2.

¹³⁰ Bkz:G34/3.

¹³¹ Bkz:G49/6.

¹³² Bkz:G120/3.

¹³³ Bkz:G51/2.

¹³⁴ Bkz:G158/2.

¹³⁵ Bkz:G241/4.

¹³⁶ Bkz:G247/1.

¹³⁷ Bkz:G178/4.

j. Sevgilinin Yüzü ve Gül

Âşık, meyhâne kapısından bir an ayrılmaz; bunun sebebi ya “sâkı-i gül-rû” ya da sahbâ olmalıdır¹³⁸. “Sâkı-i gül-rû” âşıkta safâ vermektedir¹³⁹. “Gül-rû” sevgili, gülşende bülbül ile arbede koparmıştır¹⁴⁰. “Cemâl-i sâkı-i gül-rûy” a bakan kişinin hurşide ihtiyâcı kalmamaktadır¹⁴¹. “Sâkı-i gül-çihre” için âşıklar mestânedir¹⁴².

k. Musîkî Unsurlar ve Gül

Nasıl olur da bülbül, Fâzıl’a “gülşen”de dem-sâz olur (olması mümkün değildir); zira Fâzıl’a Mevlânâ Hazretleri’nin nâyı âheng göstermiştir¹⁴³. Bülbül-nevâlî pâdişâh (Sultân Abdülaziz) Kışlâ-yı Hümâyûnu yaptırmak ile dört tarafı “gülistân” etmiştir¹⁴⁴. Gönül kuşu, “gülistân”da her seher âh u enîn ü nâleyi nevâ-yı bülbül-i şeydâdan almıştır¹⁴⁵. Âşık-ı şûrîde-dil; sevgilinin “gül”-i ruhsârını görse, şüphesiz, bülbül gibi nağme-sâz olurdu¹⁴⁶. Başkasına sormaya gerek yoktur, dikensiz “gül” olmaz; hezâr-ı nağme-sâza vâkıf gurâb olmaz. (dikensiz gülün olmayacağı, karganın bülbüle vâkıf olmayacağı kadar kesindir.)¹⁴⁷

Sultân Abdülaziz’in cülûsunda köhne âlem “gülistân” a dönmüş; murğ-ı hoş-elhânî, nevâ-yı adl u dâda başlamıştır¹⁴⁸. Şarkı söyleyen bülbülün şevkle elhâna gelmesi sonucu; her taraf şükûfe-zâr ile bir “gülistân” olmuştur¹⁴⁹. Tûtî gibi bir şeker için kafeste hapsolünmamalı, şevk “gülzâr”ının bülbülü olup nağme elhâna tutulmalıdır¹⁵⁰.

Nây-ı Mevlevî “gülşen”-i aşk içre bülbül gibidir¹⁵¹. Nây-ı pür-şadâ “gülşen”de bülbüle karşı gelmiştir¹⁵². “Gülistân”-ı safâdan âleme hevâ-yı ney esmiştir¹⁵³.

¹³⁸ Bkz:G35/4.

¹³⁹ Bkz:G79/6.

¹⁴⁰ Bkz:G271/2.

¹⁴¹ Bkz:G247/1.

¹⁴² Bkz:G93/2.

¹⁴³ Bkz:G133/7.

¹⁴⁴ Bkz:T57/3.

¹⁴⁵ Bkz:G63/5.

¹⁴⁶ Bkz:G216/3.

¹⁴⁷ Bkz:Kt32/2.

¹⁴⁸ Bkz:K2/10.

¹⁴⁹ Bkz:K16/4.

¹⁵⁰ Bkz:G31/7.

¹⁵¹ Bkz:G43/7.

¹⁵² Bkz:G180/6.

¹⁵³ Bkz:G298/2.

I. Rakîb ve Gül

Nasıl ki dikensiz gül olmaz ve bülbül gülün hatırına dikenlere katlanmak zorundadır; âşık da sevgilinin hatırına “rakîb”e katlanmayı göze almıştır:

Dikensiz gül bulunmaz zağmesin dâ'im çeker bülbül

Fesâdından değil mümkün rakîbî olmak âzâde (Kt65/1)

Bülbülün türlü türlü acı çekmesinin sebebi “gül”ün dikenidir; âşıkın gördüğü derd ü mihnetin sebebi ise hep “agyâr”dır¹⁵⁴. Bu “gülistân”da âşık “agyâr” olmaz; zîrâ “gül”e bülbül varken diken uygun olmaz¹⁵⁵. Âşık, vefâsız sevgilinin “agyâr” ile ülfet ettiğini görünce “gül fidanı”yla dikenin bir arada bulunması aklına gelmiştir¹⁵⁶. “Gayri”ya sormaya hâcet olmadığı üzere “dikensiz gül” olmaz¹⁵⁷.

m. Kozmik Âlem ve Gül

Bahâr, “gül bahçesi”ne zîb ü fer vermişken; “felek” (bunu çok görüp) kış mevsimindeymiş gibi (gülşene) kar yağdırmıştır¹⁵⁸. “Meh-rû” sevgili tal'at-i hüsnüyle “gülistân”ı kapatmıştır¹⁵⁹. “Gülşen”in, sevgilinin “meh-rû”su ile gülmesi dilenmektedir¹⁶⁰. “Gül”-i hod-rûy-ı bâğ-ı ‘âşıkân “mîhr”-i mahşerdir¹⁶¹.

n. Zamân ve Gül

“Gül-i ranâ”, sevgilinin ruğundan kırmızı rengi peydâ eylemiştir; o verd-i âlden “vakt”-i seher bülbül gülâb almıştır¹⁶². Eger “gülşen”de her dem gül ü gonca peydâ olmasa seher “vakt”inde bülbül âh u efgân etmez¹⁶³. Bu “sene” (1277) eylül sonrasındaki dördüncü gün kar yağmış; “gülşen”de bûyun zübdesi kalmamıştır¹⁶⁴. Yaratıcı, füyûzât-ı “bahâr”-ı şun'la “gül”-i ruhsâra hattı renk-i müşg-i nûkhet etmiştir¹⁶⁵.

¹⁵⁴ Bkz:G24/1.

¹⁵⁵ Bkz:G110/1.

¹⁵⁶ Bkz:G288/5.

¹⁵⁷ Bkz:Kt32/2.

¹⁵⁸ Bkz:G264/5.

¹⁵⁹ Bkz:G120/3.

¹⁶⁰ Bkz:ThXIX/4.

¹⁶¹ Bkz:ThX/1.

¹⁶² Bkz:G135/3.

¹⁶³ Bkz:G270/3.

¹⁶⁴ Bkz:T192/1.

¹⁶⁵ Bkz:ThXXXI/5.

Âşıkın bâg-ı “gülşen”de “gece gündüz” karârı yoktur; bülbül gibi feryat etmektedir¹⁶⁶. Âşık gönü, “gül yanaklı sevgili”nin hayâliyle bağda “leyl ü nehâr” nâlândır¹⁶⁷. Bülbül-i zâr, o “gül-i gül-zâr”a cân u dilden âşık olalı “subh u mesâ” dikenin elinden neler çekmektedir¹⁶⁸. Âşık, bülbül gibi her “gice” “gülzâr”a gitmektedir¹⁶⁹.

o. Anâsır-ı Erba‘a ve Gül

“Gül bahçesi”nde andelib-i gonca olmayınca “su”yun sebze-dâra hiçbir faydası olmaz¹⁷⁰.

Sadâkat, “hâk”e dökülmüş; “gül yaprağı” gibi hep pejmürde olmuştur¹⁷¹.

Pervâne pür-sûz-ı aşk olmakta övünmüştür; bilir ki “âteş”-i Nemrûd “gülistân”a dönmüştür¹⁷².

“Bâd-ı sabâ” maksat üzre cânib-i Hak’tan esip “gül-i matlab”ı açmıştır¹⁷³. “Bâd-ı sabâ”nın eseri yeni esmiş; gonca “gül” açıp râyiha peydâ olmuştur¹⁷⁴. Bülbül, “gülşen”de “sabâ”dan vuslat kokusunu koklamıştır¹⁷⁵.

3. Gonca

Gonca, gülün açılmamış hâli olması hasebiyle, “gül”¹⁷⁶, “bülbül”¹⁷⁷/ andelib¹⁷⁸; bahçenin vazgeçilmez unsuru olması sebebiyle de “bağ”¹⁷⁹, gülşen¹⁸⁰, “mevsim-i sayf”¹⁸¹, nev-bahâr¹⁸², “şebnem”¹⁸³ gibi öğelerle birlikte anılmaktadır.

¹⁶⁶ Bkz:G138/2.

¹⁶⁷ Bkz:G213/2.

¹⁶⁸ Bkz:G146/4.

¹⁶⁹ Bkz:ThXXVII/1.

¹⁷⁰ Bkz:G283/1.

¹⁷¹ Bkz:K131/2.

¹⁷² Bkz:ThVII/4.

¹⁷³ Bkz:K2/7.

¹⁷⁴ Bkz:K5/1.

¹⁷⁵ Bkz:G273/3.

¹⁷⁶ Bkz:K5/1, G51/2, G253/4, G256/2, G270/3.

¹⁷⁷ Bkz:G27/2, G44/2, G132/5, G164/9, R32.

¹⁷⁸ Bkz:G13/3, G158/2, G283/1.

¹⁷⁹ Bkz:K6/2, ThV/6.

¹⁸⁰ Bkz:T414/2.

¹⁸¹ Bkz:K9/3.

¹⁸² Bkz:G210/4.

¹⁸³ Bkz:T192/2.

“Gonca”; “dehân-ı gonca”¹⁸⁴, “gönce-dehen”¹⁸⁵, “gönce-i fem”¹⁸⁶ şekleriyle sevgilinin ağzı için müşebbehün-bihtir.

Kadeh, tâb-ı rûy-ı sâki aks ettikçe bir “gonca” olmaktadır¹⁸⁷. Agyâr, cihânda hiçbir vakit yar olmaz; zîrâ “gonca” ile bir olsa da kimse dikenini istemez¹⁸⁸.

4. Lâle

“Lâle” ruh sevgilinin fikr ü hayâli âşîka dağ olmuştur¹⁸⁹. Sevgiliden gördüğü şahsa “lâle” gibi açılmaması istenir¹⁹⁰. Âşık, şûh-ı “lâle- rûy”un gerden ü nâfe hevâsındadır¹⁹¹. “Lâle”ler sevgilinin aşkıyla açılacaktır:

.....

Bahâr eyyâmıdır bir kere cânâ ‘azm-i bâğ olsun

Açılsun lâleler ‘aşkıyla sînem dâğ-dâğ olsun (ThXXXII/1)

“Lâle”, ayrıca “gül”¹⁹², “çiçek”¹⁹³, “şükûfe-zâr”¹⁹⁴ ve “bâğ”¹⁹⁵ gibi ilgili unsurlarla birlikte de kullanılmaktadır.

5. Sünbül

Sevgilinin zülf ü hâl ü rûhu, gülistân-ı hüsnde “sünbül” ü şebbûya dönmüştür¹⁹⁶. Sevgilinin mutarrâ kâkülü ruhsârı üzre sâye-dâr olmuştur; cihân o “sünbül”-i zâra âşüfte vü âlüftedir¹⁹⁷. Kişiyi bâğda “sünbül” gibi türlü türlü renge girmemesi söylenmektedir¹⁹⁸.

¹⁸⁴ Bkz:K7/7, ThXIX/4.

¹⁸⁵ Bkz:G22/4, G115/2.

¹⁸⁶ Bkz:G258/3.

¹⁸⁷ Bkz:G47/3.

¹⁸⁸ Bkz:R37.

¹⁸⁹ Bkz:G171/7.

¹⁹⁰ Bkz:G310/1.

¹⁹¹ Bkz:ThXI/4.

¹⁹² Bkz:G21/1.

¹⁹³ Bkz:G44/5.

¹⁹⁴ Bkz:G51/5.

¹⁹⁵ Bkz:G155/2.

¹⁹⁶ Bkz:G49/6.

¹⁹⁷ Bkz:G263/5.

¹⁹⁸ Bkz:MIII/3.

6. Yâsemen

Âşık, ezelden beri “yâsemen” ü şeb-bûya müptelâdır¹⁹⁹. Sevgili zülf-i “semen”-bûyunu gösterince etrafa koku yayılmıştır²⁰⁰.

7. Şeb-bûy

Şebboy.

“Sünbül”²⁰¹, “bâğ”²⁰², “ravza”²⁰³ ve “yâsemen”²⁰⁴ gibi ilgili unsurlarla kullanılmaktadır.

8. Nîlûfer

Bir beyitte, su ile alâkalı olarak zikredilmektedir:

Devâ-i luğf u ihsânı şifâ-yâb itdi her cây

Açar iksîr-i cûd u şefqati mânend-i nîlûfer (T54/2)

9. Ergavân

Erguvân da denilen kırmızımtırak bir çiçek.

Kadeh, aşk gülşeninde âşıkın nağl-i “ergavân”ıdır²⁰⁵. Şarâb-ı “ergavân” içmek âşıkın medâr-ı intibâhıdır²⁰⁶.

¹⁹⁹ Bkz: ThVIII/2.

²⁰⁰ Bkz: ThXXIV/1.

²⁰¹ Bkz: G49/6.

²⁰² Bkz: G54/8.

²⁰³ Bkz: G157/1.

²⁰⁴ Bkz: ThVIII/2.

²⁰⁵ Bkz: G47/7.

²⁰⁶ Bkz: G90/1.

10. Nergis

Daha çok, sevgilinin gözü için müşebbehün-bih olarak kullanılmaktadır.

“Nergis”-i zîbâ-yı şarâb âşıkı ser-mest etmiştir²⁰⁷. “Nergis”in çeşmi açılmış; eyyâm-ı ferah ermiştir²⁰⁸. Âşık sevgiliye hâlini arz etmek için çâreler düşünmektedir; ne var ki o “nergis”-çeşm-i ser-keş mey-hânededen çıkmamaktadır²⁰⁹. Âşıkın “nergis”-i çeşmi tâ ezel âşıkı mest etmiştir²¹⁰. Âşık, bu gece o çeşm-i câdû, “nergis”-i şehlä mânî olmaktadır²¹¹. Âşık, sevgilinin “nergis”-çeşminin hayâliyle sûret-i duvar gibi başını eğmiştir²¹². Yapracağının rengi kırmızı yâkûtta latif olsa da “nergis”e ahvâl-i nigâh-ı pür-humârdan fayda olmaz²¹³. Kemâl-i şun‘-ı Yezdân ile “nergis”ler peydâ olmaktadır²¹⁴.

²⁰⁷ Bkz:G25/2.

²⁰⁸ Bkz:G44/5.

²⁰⁹ Bkz:G122/4.

²¹⁰ Bkz:G137/4.

²¹¹ Bkz:G168/1.

²¹² Bkz:G182/2.

²¹³ Bkz:G283/4.

²¹⁴ Bkz:ThXXXI/5.

YEDİNCİ BÖLÜM

METİN KURMADA İZLENEN YOL VE DEĞERLENDİRME

1. “Fâzıl Dîvânı”, Süleymâniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi Bölümü, no: 703’deki nüshaya göre hazırlanmıştır.

2. Eski harfli nüshadaki bazı manzûmelerin yeri nazım şekillerine göre yapılan sınıflamada değiştirilmiştir. Hangi manzûmenin nerede iken nereye alındığı (yapıldıysa) “Nazım Şekilleri”nde ilgili şeklin özellikleri arasında zikredilmiştir.

3. Son kısımdaki “İcâzet- nâme-i Evrâd-ı Şerîf-i Mevlevî ve Hulefâ-yı Mevlevîyesiniñ Ser- Bülendi” kısımlarındakiler de dâhil tüm manzûmelerin “aruz” kalıpları parantez içinde o manzûmeden önce yazılmıştır.

4. Manzûmelerdeki herhangi bir eksiklik (yapılabildiyse) köşeli parantez içindeki olası tamamlamalarla giderilmeye çalışılmış, vezindeki bir hata ve metindeki okunamayan kısımlar dipnotta ayrıca belirtilmiştir.

5. “Din-Tasavvuf”, “Cemiyet”, “İnsân” ve “Tabiat ve Eşya” bölümlerindeki her kısımda incelememizin esasını teşkil eden husus “anlaşılmayan bir nokta kalmaması” yönündedir. Bu vesileyle bizim kolaylıkla anladığımız ve muhatabının da anlayacağını düşündüğümüz konularda îzâha girişmedik. Anlatımın ağırlığını anlaşılması daha zor ifâdelerin çözümlenmesine verdik.

6. Manzûmelerin değerlendirilmesinde “mefhum” esas alınmış, bir beytin birden fazla; ancak başka ilgilerle ele alınmasında hiçbir mahsur görülmemiştir. Bir misâl olmak üzere aşağıdaki beyit, “cevher”, “tevhit”, “sadeî”, “bahr” ve “dürdâne” gibi unsurlar için ayrı ayrı ele alınmıştır:

Cevher-i tevîde mânend-i şadefdir cismimiz

Baîr-i ‘ilm-i hikmetiñ dürdânesidir göñlümüz (G108/4)

7. Kısımlarda izlediğimiz “her beytin nesre çevrimi üzerine kurulu” yöntemin en önemli tehlikesi olan “hata yapma” riskini, çözümlenmesinde tereddüt edilen tamlamayı “aynen bırakma” yoluyla bertaraf etmeye çalıştık.

8. Yaptığımız veya yapmaya çalıştığımız izâhın “havada kalmaması” için her açıklamanın sonuna dipnot düşüp Dîvân’daki yerini işâret ettik.

9. Çeşitli izah ve göndermeler sebebiyle “İnceleme” kısmında dipnotların aldığı yer ziyâdesiyle “fazla” olmuştur. Hacim problemine karşın, böyle bir tavır takınmamızın ve bu tavrı çalışmanın sonuna kadar ısrarla korumamızın iki çok önemli sebebi vardır. İlki, yapılan açıklama muhatapça Dîvân’daki karşılığundan kontrol edilebilecek; böylece takınılan “nesnel” tavır kuvvetlenecektir. İkinci sebep ise Dîvân üzerinde yapılabilecek diğer çalışmalara yapılan “göndermeler”le büyük kolaylık sağlanacak, malzeme her zaman “bir arada” tutulabilecektir.

10. Fâzıl Paşa’nın hayâtı irdelenirken babasının “Yeniçerilerin isyânı” sırasında şehit edildiği tespit edilmiştir.

11. Fâzıl Paşa’nın annesi çeşitli kaynaklarda “Cemile Fâzıloğlu” ismiyle kayıtlıyken Fâzıl, Dîvân’da annesinin adını “Kâmile Hanım” olarak zikreder.

12. Çalışmanın muhtasar ve diğer kısımlarla kuvvetli râbitası bulunmayan kısımlarının kaynakçası, kullanım kolaylığı olması açısından, ayrıca dipnotta verilmiştir.

13. Fâzıl Paşa’nın hayâtının daha net gözlemlenebilmesi için (birkaç yaklaşığı ile) hangi yaşta ne yaptığı ayrıca zikredilmiştir.

14. “Dile ve Üslûba Âit Bazı Özellikler”de, sık kullanılan bazı kelimeler “şema” ile de gösterilmiştir.

15. “Bosnalı Mehmet Fâzıl Paşa” ve “Ziyâ Paşa” arasındaki râbita ayrı bir bölümde ele alınmıştır.

16. Fâzıl Dîvânı’nda geçen “Özel İsimler” yalnızca indekste zikredilip kısaca izâh edilmemiş; mümkün olduğu kadar geniş bir çerçevede değerlendirilmeye çalışılmıştır.

17. Fâzıl Paşa, 1260 (1844- 1845)'ta Kudretullâh Dede'ye intisâbı ile kayıtlara da geçen ve fakat neredeyse her manzûmesinde bir şekilde zikrettiği "Mevlânâ" sevgisi ile gerçek bir Mevlevî'dir. Ne var ki onda "mutasavvıf şâir" tavrından çok "tasavvuf"la kuvvetli ilişkisi bulunan bir şâir tavrı gözlemledik.

18. Çalışmamızın en derinlikli kısmı "İçtimâî Hayat"tır. Bu kısımdaki her unsuru hem müstakilen, hem de diğer öğelerle alâkalı olarak değerlendirmeye çalıştık.

19. Sofu, hâce, şeyh, zâhit vb. tipleri, işlenişleri gereğince, "Tasavvuf" kısmında değil de "İnsân" kısmında ele almayı uygun gördük.

20. "Tabiât Unsurları"ndan bilhassa "Zamân ve ilgili unsurlar", Dîvân'ın en çok zikredilen mefhûmları durumundadır. Bunun sebebi "târih"ler içinde çok önemli bir yer tutan "yeni yıl tebrikleri"dir.

21. Ânâsır-ı erba'adan "Su", diğer üç unsurun toplamının iki katına yakın bir hacimle değerlendirilecek kadar çok zikredilmiştir.

22. Mahlasla ilgili özellikler, kullanım şekline göre ilgili bölümlerde verildiği için ayrıca "mahlas" başlıklı bir bölüm açmadık; yani mahlas aşağıdaki gibi zikredildiyse "İçtimâî Tabakalanma/ Kul" bölümünde ele alınmıştır.

Benim hünkâr-ı ma'nânî'nin bir ednâ çâkeri "Fâzıl"

Kitâb-ı Meşnevîden itmişim şem bû-yı feyz-âver (K3/24)

Aşağıdaki gibi bir örnekte ise "Dîn/ dergâh" veya "Mekânlar/ dergâh" kısmında mevzubahis edilmiştir:

"Fâzıl" ayrılma şağın dergeh-i Mevlânâdan

Öldürür âdemi zâhid bulıcağ tenhâda (G264/7)

23. Kur'ân-ı Kerim'den yapılan iktibaslar için sadece "âyet adı-sûre numarası" gösterilmiştir. Tüm iktibaslar için, çalışmamızın sürati bakımından bize çok faydası olan "Muallim" isimli cd'den yararlanılmıştır.

24. “Başlık” olarak kullandığımız unsur “redif” sözcüğü olarak kullanılmışsa bunun Dîvân’daki yerini dipnotla gösterdik.

25. Çalışmamız sırasında bizim şaşmaz rehberimiz olan, defalarca ve zevkle mürâcaat ettiğimiz kaynaklar şunlardır:

Ferit Devellioğlu, Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat;

İskender Pala, Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü;

Ali Nihat Tarlan, Şeyhî Dîvânı’nı Tetkik;

Mehmet Çavuşoğlu, Necâfî Bey Dîvânı’nın Tahlili;

Harun Tolasa, Ahmet Paşa’nı Şiir Dünyâsı;

Cemâl Kurnaz, Hayâlî Bey Dîvânı’nın Tahlili.

Tâbiri câizse elimizden hiç düşmeyen bu kaynaklardan ilkini, kısımlardaki kısa îzâhlarda sıklıkla kullandık. Kaynakça vermediğimiz tüm açıklamalar “Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat”ten alınmıştır.

Çalışmamızın “İnceleme” kısmında yukarıdaki kaynaklardan bilhassa son ikisini mürşit addettik. “Muhakeme ve tasnif” konusundaki olağanüstü yeteneğiyle Dr. Harun Tolasa’nın çalışmasını her bakımdan “misâl” kabul etmek, bizi içinden çıkılmaz bir çok meseleden şevk ve emek kaybı olmadan kurtarmıştır.

Çalışmamızın ikinci kısmına “İnceleme” adını versek de “şerh” düzeyinde tutmak için elimizden geleni yaptık. Yine de başlığın “İnceleme” olarak kaydedilmesi, sayılamaz çokluktaki hatamızın bir nebze de olsa affedilir olmasını sağlayacaktır düşüncesindeyiz.

26. “Transkripsiyonlu Metnin” sonuna “şahıs- mekân- eser” indeksi konmuştur.

KAYNAKÇA

Ahmedî; *İskender-nâme* (inceleme-tıpkıbasım), İsmâil Ünver, TDK yay., 1983.

Ahmet Râsim, *Osmanlı Târîhi*, Hikmet Neşriyat, C. IV., İst. 2000.

AKBAYAR, Nûri; *Osmânlı Yer Adları Sözlüğü*, İst. 2001.

AKGÜNDÜZ, Ahmet; ÖZTÜRK Sait; *Bilinmeyen Osmanlı*, OSAV Yay., 1999.

AKSUN, Ziya Nur; *Osmanlı Tarihi Osmanlı Devletinin Tahlilli Tenkitli Siyasi Tarihi*, Ötüken Neş., C V- VI., 1994.

AKÜN, Ömer Fâruk; “*Dîvân Edebiyatı*”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. IX., sf. 389- 427.

Aliyyü'l-Kârî, *Kırk Kudsî Hadis* (Ter: Hasan Hüsnü ERDEM), Ank. 1987.

APAYDIN, Yrd. Doç. Dr. Mustafa; *Türk Hiciv Edebiyatında Ziyâ Paşa*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

ARAT, R. Rahmeti; *Eski Türk Şiiri*, T.T.K., Ank. 1965.

ARMAOĞLU, Fâhir; *Siyâsî Târîh*, Ankara, 1973.

ARSLAN, Mehmet; *Aynî- Sâkinâme*, Kitabevi yay., İst.2003

ARSLAN, Mehmet; *Şeref Hanım Dîvânı*, Kitabevi yay., İstanbul 2002.

AYVAZOĞLU, Beşir; *Güller Kitabı*, Ötüken yay., İst. 1997.

BANARLI, Nihat Sâmi, Hıfzı Tevfik; **Başlangıçtan Tanzîmata Kadar Türk Edebiyatı Târîhi**, İst. 1943.

Bursalı Mehmed Tâhir, **Osmânlılar Zamânında Yetişen Kırım Müellifleri**, (Haz: Mehmet SARI), Ank. 1990.

ÇAVUŞOĞLU, Dr. Mehmed, **Necâti Bey Dîvânı'nın Tahfîli**, Milli Eğitim Basımevi, İst.1971.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmed; **Dîvânlar Arasında**, Kitabevi, İst. 2003.

DANIŞMEND, İ.H.; **Kronoloji**, C. IV, İstanbul 1961.

DEVELLİOĞLU, Ferit; **Osmânlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, Ank. 1999.

Doğu- Batı dergisi, "Aşk ve Doğu", Şubat- Mart- Nisan 2004.

El-Elbânî, **Sûlsiletü'l-Ehâdise'd-Daîfe Ve'l- Mevdûa**, C.I., Dımışk, 1384/ 1965.

ERGUN, S. Nüzhet; **Türk Edebiyatı Târîhi ve Nümûneleri**, İst. 1931.

Fatîn Davud Efendi, **Hâtîmetü'l- Eş'âr**, İst. 1271 (1854).

GÖÇGÜN, Prof. Dr. Önder; **"Ziyâ Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri"**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

HAMMER, Joseph V.; **Büyük Osmanlı Tarihi**, Emir Yay. C. IX-X.

İNAL, İbnülemin Mahmut Kemâl, **Son Sadrâzamlar**, C. I-III, İstanbul 1940.

İNAL, İbnülemin Mahmut Kemâl; **Son Asır Türk Şâirleri**, C.I., Dergâh yay. İst. 1988.

İPEKTEN, Haluk; **Eski Türk Edebiyatı (Nazım Şekilleri ve Aruz)**, Dergâh yay., İst. 2004.

İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyânet Vakfı yay.C.I, İst. 1988.

İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyânet Vakfı yay., C10, İst. 1994,

İsmâil Hakkı Bursevî, **Kenz-i Mahfi (Gizli Hazîne)** (Sad: Abdulkadir Akçiçek), İst. 1986.

İsmâil İbn Muhammedi'l-Aclûnî, **Keşfü'l-Hafâ ve Muzilü'l-İlbâs**, C.I- II., Mısır 1352.

İstanbul Kütüphâneleri Türkçe Yazma Dîvanlar Katalogu, C. IV. Fasikül III., Milli Eğitim Basımevi, İst. 1969.

KAM, Prof. Dr. Ömer Ferit; **Vahdet-i Vücûd**, (Sadeleştiren: Prof. Dr. Ethem ÇEBECİOĞLU), Diyânet İşleri Başkanlığı yay., Ank. 2003.

KAM, Prof. Dr. Ömer Ferit; **Dîvân Şiirinin Dünyâsına Giriş (Âsâr-ı Edebiye Tetkâtı)**, (Haz: Halil ÇELTİK) Milli Eğitim Bakanlığı yay., Ank. 2003.

KARAL, Enver Ziya; **Osmanlı Tarihi, "I. Meşrutiyet Ve İstibdat Devirleri; 1876-1907"**, TTK Basımevi, C. 3, Ankara 1983.

KARAL, Enver Ziya; **Osmanlı Târîhi**, C. V.

KIRKKILIÇ, Doç. Dr. Ahmet; **Başlangıçtan Günümüze Tasavvuf**, İst. 1996.

KOLCU, Hasan; **"Bosnalı Bir Şâir: Mehmet Fâzıl Paşa"**, Yedi İklim, Sayı 32, Kasım 1992.

KOLCU, Hasan; *Zafer-nâme'ye Reddiye ve Tekzibîyye*, Türk Dünyâsı Araştırmaları, nr. 54, Hazîran 1988.

KOLCU, Hasan; *Ziyâ Paşa'nın Zafer-nâme'sine Reddiye ve Tekzibîyye*, Can yay., İst. 1998.

KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuad; "Türk Edebiyatı Târihinde Usul", Edebiyat Araştırmaları, T.T.K. Basımevi, Ank. 1986.

KURNAZ, Cemâl; *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlîli*, M.E.B. yay., İst. 1996.

KURNAZ, Prof. Dr. Cemâl- ÇELTİK, Halil; *Osmânî Dönemi Kırım Edebiyatı*, T.C. Kültür bakanlığı yay. Ank. 2000.

LEVEND, Âgah Sırrı, *Dîvan Edebiyatı (Kelimeler ve Remizler, Mazmûnlar ve Mefhûmlar)*, İst.1943.

MÂCİT, Muhsin; *Dîvân Şiirinde Âhenk Unsurları*, Kapı yay., İst. 2005.

Mehmed Süreyyâ, *Sicil-i Osmânî*, Matba' a-i Âmire, 1311.

Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî- Dîvân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, (Haz: Cemâl KURNAZ, Mustafa TATÇI) C.II., Bizim Büro yay. 2001.

Mehmet Tâhir, *Osmânî Müellifleri*, târihsiz.

MENGİ, Mine; *Dîvân Şiiri Yazıları*, Akçağ yay., Ank. 2000.

ONAY, Ahmet Talat; *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, İst. 1996.

OKAY, Orhan; "Eski Şiirimize Yaklaşmak", *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, İst. 1990.

OKUYUCU, Cihân; *Dîvân Edebiyatı Estetiği*, L&M yay., İst. 2004.

Osmanlı Devleti 1600-1908 (Türkiye Tarihi 3), Cem Yay.2000.

PAKALIN, M. Zeki; *Osmânlı Târîh Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.I., İst. 1993.

PALA, İskender; *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, L&M yay., İst. 2003.

PALA, İskender; *İki Dirhem Bir Çekirdek*, L&M yay., İst. 2003.

PALA, İskender; *Tavan Arası*, Kapı yay. İst. 2004.

POLAT, Fâtiḥ; *Râmiz Mehmed Efendi Dîvânı (Edisyon- Kritik-Metin- İnceleme)*, (Cumhuriyet Üniversitesi, basılmamış yüksek lisans tezi) Sivas 2003.

SHOW, Stanford; *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye (Çevirmen: Mehmet Harmancı)*, CII. İstanbul.1983.

Şemseddin Sâmî; *Kâmûs-ı Türkî*, C. I- II., İst. 1989.

ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ; *Klâsik Osmânlı Edebiyatı Tiplerinden Râkib'e Dâir*, Enderun kitabevi, İst. 1995.

ŞÜKÛN, Ziyâ; *Gencîne-i Güftâr*, C. I- II- III., İst. 1996.

TANPINAR, Ahmet Hamdi; *19. Asır Türk Edebiyatı Târîhi*, İst. 1967.

TARLAN, Ali Nihat; *Metinler Şerhine Dâir*, İst. 1981.

TARLAN, Ali Nihat; *Şeyhî Dîvânı'nı Tetkik (2. Baskı)*, İst.1964.

TARLAN, Prof. Dr. Ali Nihat; "Edebiyât Târîhi Hakkında" Edebiyât Meseleleri, İst. 1981.

TARLAN, Prof. Dr. Ali Nihat; Necâtî Beg Dîvânı, Millî Eğitim Bakanlığı yay., İst. 1963.

TOLASA, Dr. Harun; Ahmet Paşa'nın Şiir Dûnyâsı, Akçağ yay., Ank.2001.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C.3, Dergâh yay., İst.1979.

ULUDAĞ, Prof. Süleymân; Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Kabalıcı yay., İst 2001.

ULUDAĞ, Prof. Süleymân; "Aşk", TDV İslâm Andiklopedisi, C. IV., sf.11-18.

Vakit, nr. 2553, 1 Safer 1300/ 1 Kânûn-ı evvel 1298/ 13 Kânûn-ı evvel 1882.

YAKIT, Doç. Dr. İsmâil; Türk- İslâm Kültüründe Ebced Hesâbı ve Târîh Düşürme, İst. 1992.

YENİTERZİ, Yrd. Doç. Dr. Emine; Dîvân Şiirinde Na't, Türkiye Diyânet Vakfı yay., Ank. 1993.

YILMAZ, Mehmet; Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler, Enderun Kitapevi, İst. 1992.

YILMAZ, Ömer Faruk; Belgelerle Osmanlı Tarihi, Osmanlı Yay., C IV.

FÂZIL DÎVÂNI
(TRANSKRİPSİYONLU METİN- İNCELEME)

Mehmet Âkif DUMAN

Cumhuriyet Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

146123
2. Cilt

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı için öngördüğü

746123

YÜKSEK LİSANS TEZİ
olarak hazırlanmıştır.

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Mehmet ARSLAN

SİVAS 2005

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

İşbu çalışma jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı,
Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak
kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Mehmet ARSLAN

Üye: Prof. Dr. Bilâl YÜCEL

Üye: Prof. Dr. Hüseyin AKKAYA

Onay:
Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine âit olduğunu
onaylarım.

...../...../ 2005

Doç. Dr. Nevzat GÜLDİKEN

Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

DĪVAN-I FÂŽII. PASA

Ba'zı kaşâid ü ğazâil ve tevârih ve sâireyi hâvî cem' ü te'lîfine muvaffak olduğım işbu dîvânçeden bir kıt'asını Der-sa'âdetde Galata Mevlevî-hânesinde a'zam-ı ricâl-i devlet-i 'alivveden merhûm Dede Hâlet Mevlevî Efendi hayratı olan kütüb-hânesine teberrüken vakf ve bâb-ı hıfzen bâb-ı mezkûre vaz' eyledim fi sene 1296 fi sehr-i mâh-ı sevvâl-i serîfe imzâ' vü mühr ile temhîr olındı

Es-seyyîd Eş-Şevh Mehmed Fâzıl bin Es-Seyyîd Mustafâ Nûrî'd-
dîn eş-şehîr Şerif-zâde Bosnavî an Saray-Bosnavî

Gufire lehûm

Âmîn âmîn âmîn hüve

Mehmed Fâzıl Es-Seyyîd

703

Dîvan Fâzıl-ı Bosnavî

[KAŞİDELER]

1

NA' T-I ŞERİF-İ HAZRET-İ SEYYİDÜ'L- ENÂM
ALEYHİ'Ş- ŞALÂTÜ VE'S- SELÂM

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Gel berü ey bülbül-i güzlâr-ı 'aşk itme figân
Nâle itdirmez bize Hayy-ı Kadîm-i Lâ-mekân
- 2 Bizi ümmet eyledi bir mürsel-i zî-şâna kim
'Âşıkâna va' di çok luğ u 'atâsı rây-gân
- 3 Hazret-i Ahmed Muhammed Muştafâ Mahmûd-ı Hak
Mürsel-i âhir zamân şüret-nümâ-yı kün-fe-kân
- 4 Âl-i Hâşim hem Kureyşî nesl-i Âzerden gelüp
İftihâr itdi anıñla ceddi bî-reyb ü gümân
- 5 Ol nebiyy-i muhterem ol rahmeten-li'l- 'âlemîn
Mâder ü vâliden eşfağ ol şeffi' -i âsiyân
- 6 Öyle bir şâh-ı risâlet gelmedi dünyâya hiç
Müftehir zât-ı şerîfiyle zemîn ü âsumân
- 7 H'âce-i fazl u kemâl vâkıf-ı sırr-ı celâl
Neyyir-i evc-i hidâyet dest-gîr-i 'âşıkân

- 8 Şâhib-i mühr-i nübüvvet menba‘-ı ilmü’l- yakîn
Mihr ü mâh-ı ehl-i îmân server-i kevn ü mekân
- 9 Cevher-i baħr-i kerâmet ma‘den-i feyz-i Ĥudâ
Kuħl-ı çeşm-i kâinât tûtiyâ-yı ins ü cân
- 10 Mazħar-ı luṭf-ı Ĥudâ maħbûb-ı Rabbü’l- ‘Âlemîn
Şâh-ı iḳlîm-i velâyet zübde-i ħalk-ı cihân
- 11 Rûḫ-ı ‘âlem nûr-baḫş-ı meclis-i fevz ü felâḫ
Câmi‘-i cûd u seḫâ dürr-i yetîm-i ḳadr ü şân
- 12 Ḳâfile-sâlâr-ı cümle-enbiyâ vü mürselîn
Şeh-süvâr-ı mülk-i lâhût şâhib-i kehfü’l-emân
- 13 Ĥazret-i Ĥaḳ zâtına virmiş ‘ulüvv-i ‘izzeti
Ḳadr ü şânı vaşfına geldikte ‘âcizdir zebân
- 14 Mürsel-i ḫayrû’l- verâdır şâdıḳu’l- va‘du’l- emîn
Bunca tebşîrât ile ḳıldı cihânı şâd-mân
- 15 Olmayız maħrûm-ı raḫmet mazħar-ı gufrân olup
Şâh-ı kevénye çün itdi bizi ümmet Müste‘ân
- 16 Ol ḫabîbe ümmet olmaḳdır dü-‘âlemde şeref
Luṭf idüp ancaḳ ḳabûle it bizi ol ḳadr-dân
- 17 Ḳul ne mümkün Fâzîlâ şebt eylesün evşâfını
Midḫatinde ‘acziñi Ĥassân itmişken beyân
- 18 ‘Arz-ı ḫâle cür’et itdim bu siyeh yüz ile ben
Cürmimi ‘afv eylesün oldır şefi‘ im el-amân

2

KAŞİDE BE-HENGÂM-I CÛLÛS-I SULTÂN 'ABDÛ'L-
'AZİZ HÂN

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Te'âl-allâh zihî elţâf-ı bi-pâyân-ı Sübhânî
Muvaffak oldu taħrîre kalem bu genc-i 'irfânî
- 2 Zihî ikbâl-i 'aşr-ı ma' delet-ھاşr içre kim oldu
Beyâza almağa tesvîdden tefsîr-i Kur'ânî
- 3 Zuhûr itdi niçe şâd u meserretle bu hengâmda
İrişdi tab'-ı aşhab-ı sülûka luţf-ı Yezdânî
- 4 Uyandırdım kulûb-ı ehl-i zikri h'âb-ı gâfletden
Nedir yazdım cenâb-ı Mevlevîniñ vird ü erkânî
- 5 Yazarken eyledim Haķķa tazarru' 'acz-i hâlimle
O dem ilhâmla imdâda geldi kuţb-ı Rabbânî
- 6 Yine elţâf u ihsan-ı Hudânın mazharı oldım
Reside olmamışdır böyle vaķte belki Hâķânî
- 7 Esüp bâd-ı şabâ maķşûdum üzre cânib-i Haķdan
Gül-i maţlab açıldı gördi çeşmim bu gülistânî
- 8 Taşavvur eyledim mûr u Süleymân vaķ'âsın der-hâl
Yazup 'arz eyledim medħiyye-i sultân-ı devrânî
- 9 Şehen-şâh-ı mu'azzam Hażret-i 'Abdü'l-'azîz Hân kim
Odur şimdi ħudâvend-i mûkerrem zıll-ı Yezdânî

- 10 Cülûsı sâ'atinde köhne 'âlem gülsitân oldu
Nevâ-yı 'adl u dâda başladı murğ-ı hoş-elhânî
- 11 Hâyât-ı tâze buldı sâyesinde ser-te-ser 'âlem
'Adâlet ile icrâ itdi yekser âb-ı hayvânı
- 12 'Înâyet merhamet luğf u 'adâlet buldı Qur'ânda
Tanîn-endâz-ı âfâk oldu şît ü şöhret ü şânı
- 13 Tefevvuk eyledi nûş-ı revânı 'adl ile birden
İhâta eyledi dünyâyı şît-i luğf u ihsânı
- 14 Semend-i tâli'-i iqbâline kıldı tecellî Hâk
Zihî iqbâl u iclâl 'arşasında itdi cevânı
- 15 Ne semte 'azm iderse şevket ü iqbâl ile ol dem
Mişâl-i mihr-i enver eyler ol iqlîmi nûrânî
- 16 Cihânı şöyle teşhîr eyledi inşâf u 'adliyle
K'olur bây u gedâ dâ'im yolunda cümle qurbânı
- 17 Kemâl-i 'adl ile zabt itdi dünyâyı Süleymân-veş
Murâd itse alur teşhîrine İrân u Tûrânı
- 18 Demâdem muntazırdır Hızr u İlyâs reh-güzârında
Cenâb-ı Şevketîdir var ise İskender-i şânî
- 19 Şu deñlü yasını tutdı cihât-ı rub'-ı meskûnı
Tuyunca nâmını düşmen tutar râh-ı gürîzânı
- 20 Vücûd-ı nâzenîni halk olunmuşdur 'inâyetden
Şehen-şâh-ı cihânîñ gelmedi dünyâya akrânı

- 21 Hisâb u haddi yok ihsânlar itdi nev^ç -i insâna
Meserretle ferahla kıldı memlû mülk-i imkânı
- 22 Mişâl-i mihr ü meh itmiş tecellî zâtına Mevlâ
‘Ayândır şems-veş ihsânınıñ şem^ç -i fûrûzânı
- 23 Bir ednâ bendeye cevri itmege yok haddi bir ferdiñ
Naşıl medh itmesün ehl-i qalem ol şâh-ı zî-şânı
- 24 Cihân mesrûr u hurrem sâye-i luğf u ‘ağasında
Beyâna var mı hâcet kimse inkâr eylemez anı
- 25 Gedâ vü ağıyâyâ luğf u ihsânı firâvândır
Ne mümkin ‘arz ide biñde birini nuğk-ı insânî
- 26 Kim itse ‘arz-ı hâlin südde-i ‘ulyâsına tağdîm
İrer mağlûbuna elbet olur mağcûb-ı ihsânı
- 27 Güşâd oldu der-i gencîne-i ‘irfân ‘aşrında
Pür itdi dürr-i dürc-i ma^ç rifet âğûş-ı imkânı
- 28 Zamân-ı devletinde düşdi ‘ilm ü dânişe ‘âlem
Hilâfım yok hüner-mend ile leb-rîz oldu her yanı
- 29 Odur ikmâl iden nâmûs-ı mülk ü milleti el-hağ
Anıñ ile yeñiden buldı revnağ taht-ı ‘Osmânî
- 30 Felâtûn zâtını görse olurdı vâlih ü hayrân
Selefde varsa görmüş söylesün böyle cihân-bânı
- 31 Zihî feyz-i İlâhî aña mazhardır şeh-i ‘âlem
Murâd itse ider münkâd-ı emri şîr ü ceylânı

- 32 Bulunsaydı Ferîdûn u Sikender devr-i ‘adlinde
Olurlardı der-i iclâliniñ her biri der-bânı
- 33 Cihânda kalmadı cevr-âzmâyân Hakkâ hamd olsun
Hudâ şol rütbe virdi zâtına ‘adl-i firâvânı
- 34 Cihân zir-i cenâh-ı şevketinde râhatı buldı
Re‘âyâ vü berâyâ görmedi her dürlü sâ mânı
- 35 İdüp ez-her-cihet ecdâdınıñ ervâhını şâdân
Bunuñla iftihâr eyler mülûk-ı Âl-i ‘Oşmânî
- 36 Odur fahr-i selâfın-ı selef yok iştibâhım hiç
‘Adâletle unutturdı geçen şâhân-ı devrânı
- 37 Nice âşâr-ı hayra Hakk muvaffak eylesün zâtın
Fünûn-ı harbe teşvîk itdi halkı zât-ı zî-şânı
- 38 Ne resme koydı mülk ü milleti görse nizâmın hep
Mülûk-ı sâlife tahsîn iderlerdi bu âvânı
- 39 Mezâlim bâbını sedd itdi efrâd-ı ra‘iyyetden
Bütün a‘lâ vü ednâya müsâvî oldu ihsânı
- 40 Zamân-ı devletiniñ her günü bir ‘îd bir nevrûz
Düşer emtâr-ı ihsânı mişâl-i âb-ı nîsânî
- 41 Cenâb-ı şevketidir muhtedâ-yı ehl-i îmân kim
Revândır maşrıq ile mağribe tâ emr ü fermânı
- 42 İder şâhib-şerî‘ât mu‘cizâtı hükümünü te‘yîd
Odur şâh-ı güzîn ü hâmi-i dîn-i müselmânî

- 43 Bütün ‘âlem revâdır iftihâr eylerse zâtıyla
Fürûğ-ı ‘adli tutdı ‘âlemi çün mihr-i raşânî
- 44 Kemâl-i ‘âcz ile ben cür’et itdim vaşfin imlâyâ
Ne kâbil medh idem hakkıyla ol zât-ı hüner-dânı
- 45 Geleydi şâhib-i Şehnâme Firdevsî bu ‘aşr içre
Çekerdi medh-i eslâf-ı mülûka haţt-ı buţlânı
- 46 Cesâret geldi taqđime şeh-i devrâna bu nazmı
Bilür her cevheriñ kadrin odur gevheriñ kânı
- 47 Hüner da‘vâsı itmem kendimi şâhib-hüner bilmem
İderken nazmımı teslîm benim ‘Urfi vü Hâkânî
- 48 Hünerden gerçi pek bî-behre bir ‘abd-i gedâyım ben
Dü-‘âlem mu‘înimdir benim âyât-ı Kurânî
- 49 Baña luţf-ı Hudâ irdi uzandım hîdmet-i sırâ
Hemân imdâda geldi himmet-i sultân-ı dîvânî
- 50 İki elle yapışdım hâmeye olmayım muhtî
Haţâmı ‘afv ide ancak Hudânıñ luţf u ihsânı
- 51 Yeteydi kudretim manzûme-i kübrâ iderdim cem‘
Cihânda midhat-ı elţâfınıñ yok hadd ü pâyânı
- 52 Hîtâma irdi bu bu nüshâ-i pâkize tebyîzi
Bu nazm-ı dil-güşâ oldı baña ilhâm-ı Rabbânî
- 53 Degil haddim bir ednâ çâkeriyim şâh-ı devrânıñ
Naşib oldı hîtâm-ı şerhde olmak şenâ-ğ‘ânı

- 54 Tamâm eyle sözi Fâzıl yetişmez kudretiñ artık
 Kûsûrın i‘tirâf it böyledir resm-i sühan-dânî
- 55 Demâdem şıdķ ile hayır du‘âsın itmedir kârım
 Şeb ü rûzîde teşvîķ eylerim bu kâra ihvânı
- 56 Du‘âsıdır hulâşa dâ‘imâ evrâd u ezkârımdır
 Mu‘ammer eylesün Mevlâ o şâhen-şâh-ı zî-şânı
- 57 Vücûd-ı nâzenîni şâhn-ı şihhatde olup mevcûd
 Teraķķi eylesün günden güne iclâlle şânı
- 58 Süleymân gibi taht-ı salţanatda ber-ķarâr olsun
 Meh-i iķbâl ü bahtı bulmasun ‘âlemde noķşânı
- 59 Olup her dem muzaffer ismine mazhar bu ‘âlemde
 Ola fermânına münķâd anıñ a‘dâ vü huşmânı
- 60 Nice şehzâde-gânıyla Hüdâ mesrûr ide zâtın
 Felek devr eyledikçe yâd ola ‘Abdü’l-‘azîz Hânî
- 61 Cülûs-ı hayr-me’nûsında yazdım tâm târihin
 Cisim buldı cihân ‘Abdü’l-‘azîz Hân oldu sulţânî

(1277)

3

MA' A-KAŞİDE TÂRİH BERÂY-I ŞADÂRET-İ ULÂ
RÜŞDÎ PAŞA

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Şehen-şâh-ı cihân ' Abdü'l-mecîd Hân-ı kerem-güster
Ki olmuş burc-ı devletde tecellî zâtına yâver
- 2 Cülûsından berü şît-i ' adâletle cihân taldı
Olur tevfiğ-i Hâk tedbîrine her hâlde rehber
- 3 Hudâ-yı Müste'ân zâtın qarîn-i hayr-h'âh itsün
Sa'âdetle ola 'âlemde dâ'im zîver-i efser
- 4 Umûr-ı müşkilâtın hâline Allâh itmişdir
O Eflâtûn-fikret şâh-ı Rıst-ı hikmeti mazhar
- 5 Şu'â'-ı mihr ü meh gibi ola iqbâli hep rûşen
Ola dâ'im felekde tâli' -i şâhânesi enver
- 6 Bu def'a şâhib-i şadr itdi bir düstûr-ı zî-şânı
Bulunmaz öyle bir hümmâm-ı server dâver-i bihter
- 7 Kim ol Rüşdî Mehemmed nâm ile ma'rûf bir âşaf
Bütün erkân-ı devlet 'aql u re'yinden alur zîver
- 8 Reîs-i bezm-i Tanzîmât iken ol âşaf-ı devrân
Kemâl-i rüşd ile mühr aldı şadri itdi rengin-ter
- 9 Müşârü'n-bi'l-benândır zât-ı 'âlîsi bu devletde
Kemâl-i fazlını teslîm ider cümle hünerverler

- 10 Hıdîv-i mekrümet-pîrâ müşîr-i ma' delet-ârâ
Kibâr-ı devlet içre yok aña mânend bir cevher
- 11 Buyurdı mühre şâyân zâtını şâh-ı felek-ıudret
Mağâm-ı şadı tenvîr itdi ol mihr-i ziyâ-güster
- 12 Kelâmı kîmyâdır ehl-i dâniş farq ider anı
Kılar jâ-yı zerîni külçeyi kaçd itse hâliş zer
- 13 Bu mışra' la mücâb olsun o zâtın münker-i kadri
Zer-i hâliş- 'ayâr u kıymetin farq itmez âhen-ger
- 14 Nazîr ü mişlini görmüş degildir dîde-i 'âlem
Şadâret mesnedinde 'ilm ü 'irfân ile müsteşher
- 15 O düstûr-ı mufahham vâkıf-ı ahvâl-i 'âlemdir
Kıalur ehl-i hikem bezminde dâ'im 'âciz ü kemter
- 16 Budur el-hâk zamânîñ Âşaf-ı zî-şanı bî-şübhe
Anîñ meddâhıdır 'âlemde cümle sâkin-i kişver
- 17 Felâtûn gelse vaktinde olurdı zâtına şâkird
İderdi hâşılı hâşıl vuqûf-ı hâl-i baır ü ber
- 18 Bu gûne zü'l-cenâhayn-ı ma' ârif-zâtîñ evşâfın
Olamaz şebte kâdir hâme-i nâçiz ü 'âciz-ter
- 19 Tefahhur ile tebşîr eyledim aşhâb-ı 'irfâna
Du'â-yı hayra nâil olsun ol zât-ı hüner-perver
- 20 Mağâm-ı şadrda devletle iqbâli füzûn olsun
Olup tevfiq-i Hâkka mazhar ol zât-ı 'inâyetger

- 21 Niçe âşâra zâtın eylesün Hıyy-ı Kâdım maqrûn
Cihânda yâd olunsun dâ'imâ hayr ile ol dâver
- 22 Degil lâyıķ huzûr-ı âşafiye 'arza bu nazmım
Kuşûrın i' tirâf ile cesâret itdi bu aķķar
- 23 Efendimdir der-i 'ulyâsı her anda penâhımdır
Hata vü cürmimi luţf eyleyüp elbette 'afv eyler
- 24 Benim hünkâr-ı ma'nânıñ bir ednâ çâkeri Fâzıl
Kitâb-ı Meşnevîden itmişim şem bû-yı feyz-âver
- 25 Du'ânıñ vaķtidir kaç' eyle taşdı' i yeter artık
Hemân tevfiķ-i Bârî rûz u şeb aña ola yâver
- 26 Şadâret mesnedinde Hâzret-i Hâķ eylesün dâ'im
Ola Hızır ile İlyâs zât-ı 'âlî-şânına rehber
- 27 Müberrâdır riyâdan sâde bu mışra'-ı târîhî
Meħemmed Rüşdî Paşa geçdi şadra mühre virdi fer (1276)

4

MA' A-ŞAŞİDE TÂRİH-İ ŞADÂRET-İ DEF' A-İ
RÂBİ' A MUHAMMED EMİN ' ÂLÎ PAŞA

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Zîb-i evreng-i hilâfet ya' ni Hân ' Abdü'l-' azîz
Mağdem-i pâki ile oldu bu ' âlem pür-şafâ
- 2 Ol şehen-şâh-ı Ferîdün-ğaşmetiñ bî-iştibâh
Toldı şît ü şöhret ü şânı ile çarğ-ı ' alâ
- 3 Devlet ü iclâlini Hallâğ-ı ' Alem gün-be-gün
İzdiyâd üzre ide döndükçe bu arz u semâ
- 4 Haşr-ı evkât itmede ihyâ-yı mülk ü millete
Sâye-i ' adlinde ' âlem râhat itdi bî-riyâ
- 5 Şadra lâyığ buldı bir zât-ı ' ulüvv-i himmeti
İtdi tefvîz-i umûr aña zihî luğf-ı Hudâ
- 6 Mühri virdi ' âlemiñ memdûğ-ı müsteşnâsına
Mihre mânend rûşen oldu hûsn-i tevfiğ rû-nümâ
- 7 Hamdülillâh ehlini buldı şadâret mesnedi
Oldı pür-zînet yine ol cây-câh-ı dil-güşâ
- 8 Def' a-i râbi' dir itdi zîb o câh-ı devleti
Olsa tâ yevmü'l-kıyâm nâm-âveri anıñ becâ

- 9 Hâbbezâ ‘ Âli Emîn Paşa-yı maḥmûdü’l-ḥıṣâl
Eḫḫam-ı erkân-ı devlet mecma‘-ı fehm ü zekâ
- 10 Şadra teşrîfin gelüp bâd-ı şabâ virdi ḫaber
‘ Âlemi ḫurşîd-veş itdi meserret pür-zîyâ
- 11 Halk-ı ‘ âlem birbirin tebşîre sür‘at eyledi
‘ İde emsâl ṭutdı ol rûzı hemîn bây u gedâ
- 12 Câh-ı şadrı yümnle dört kerre teşrîf eyledi
Her birinde ‘ âleme geldi diger zevk ü şafâ
- 13 Rub‘-ı meskûn içre şâyî‘ oldı nâm u şöhreti
Re’y ile tedbîrde mişl ü nazîr olmaz aña
- 14 Ğıbṭa eyler ‘ âql u isti‘ dâdına şımf-ı kibâr
Ḥaḫ aña virmiş o rûtbe dâniş-i bî-intihâ
- 15 Zâtıdır iksîr-i a‘zam ‘ aşrda bu millete
Ḥâk-i pây olsa ‘ aceb mi aña aşḫâb-ı nihâ
- 16 Öyle düstûr-ı kerîmü’ş-şân-ı şâḫib-raḫm kim
Ḳâil olmaz mûr-ı aḫḫar görse vaḫtinde ezâ
- 17 Zâtıdır ‘ âlemde el-ḫaḫ mecma‘-ı ḫulḫ-ı ḫasen
Kimseyi âzürde-ḫâṭır itmemişdir ḫâliyâ
- 18 ‘ İlm ü faẓl u ma‘rifet ‘ aḫl u feṭânet kânıdır
Rûkn-i dîn ü millet-i İslâmdır dinse sezâ
- 19 İltifâtı bende eyler ‘ âlemi dergâhına
Her sözi bir cevher-i yektâ-yı bî-mişl ü bahâ

- 20 Kande Eflâtûn olsun aña şâkird-i kemâl
Eylesün taḥşîl-i ‘ilm ü ḥikmeti bî-intihâ
- 21 Re’y ü tedbîrin Aristû görse ḥayretde ḳalur
İbn-i Sînâ ‘ilmine teslîm eyler bî-riyâ
- 22 Nef î-i mu‘ciz-beyân olsaydı ‘âlemde eger
Ḥaḳḳına tertîb iderdi nice dîvân-ı senâ
- 23 Tâze cân geldi bu ‘abd-i kemtere birdenbire
Maḫlab-ı maḳşûdımı virdi Ḥudâ-yı Zü’l-‘aḫâ
- 24 Dûr olaldan âsitânında o ‘âlî himmetîn
Bosna kendi mevlidimken oldu bir zindân baña
- 25 Oldığım-çün dergeh-i ‘ulyâsınıñ ednâ ḳulı
İftihârımdan bu nazmı sebte itdim ictirâ
- 26 Ḥazret-i ḥünkâr-ı ‘aşḳıñ olmasaydı sâyesi
Ḥâric-i vus‘umdur el-ḫaḳ nazma itmek ibtidâ
- 27 Şâ‘ir-i mu‘ciz-beyânım iftihâr itsem ne var
Ḳavlimi taşdıḳ ider aşḫâb-ı ‘irfân ḥâlişâ
- 28 Merḫamet luḫf u ‘inâyet ‘âḫıfet zâtındadır
Bendegâniñ cürmini elbet görür ‘afva revâ
- 29 Kes sözi taşdı‘ eylesin veliyy-i ni‘meti
Şıdḳ ile şimden-gerü eyle hemân ḫayır du‘â
- 30 Ḥaḳ mübârek eylesün aña bu câh-ı devleti
Kevkeb-i iḳbâli olsun şu‘le-ver şubḫ u mesâ

- 31 Ân-be-ân efzûn idüp iclâlîni feyz-i ezel
Zâtına göstermesün bir vechle rû-yı cefâ
- 32 Sâye-i luğfında ‘âlem rûz u şeb mesrûr olup
İstirâhat üzre olsun görmesün renc ü ezâ
- 33 Söyledi Fâzıl kulu târîh-i cevher-dârını
Şadrı tezyîn itdi nâzûk ‘Âli Paşa râbi‘ a (1278)

5

MA‘ A- KAŞİDE TÂRİH BERÂY-I DEF‘ A-İ ŞÂNİYE
MA‘ A- ŞADÂRET-İ KIBRISLI MUHAMMED PAŞA

(Fe‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilün/ Fa‘ lün)

- 1 Hâmdülillâh yeñi esdi eşer-i bâd-ı şabâ
Gül açup goncasını râyiha oldı peydâ
- 2 Geldi eyyâm-ı şafâ vaqt-i ferağ köhne-bahâr
İçre gûyâ Hızr-âsâ yine oldı dünyâ
- 3 Mecd ile mühri yine aldı şeh-i ‘âlemden
Müjde hem-nâm-ı Nebî âşaf-ı hâtem-ârâ
- 4 Şâhib-i seyf ü kalem farğ-ı besâletle ferîd
Mesned-ârâ-yı şadâret yine oldı hâlâ
- 5 Def‘ a-i şâniyedir oldı vekîl-i devlet
Zâtıdır merdûmek-i çeşm-i fiğâm-ı vükelâ

- 6 Kıldı ' izzet ile teşrîf o mu' allâ câha
Müstahâkdır dimege zâtına şadrü'l-vüzerâ
- 7 Şâhib-i şân ü şeref mâlik-i nîk-şâşlet
Sa' d ide mesned-i şadrı aña zât-ı Mevlâ
- 8 Celse-i sâbıkasında o ma' âlî himemiñ
Kimse incinmedi gördi keremin bî-hemtâ
- 9 Ne luţufdur aña ihsân-ı Hudâ bu hilkat
Görmedi cevri ü cefâsın daği mûr-ı ednâ
- 10 Şeh-i ' âlem ideli taht-ı ' alâya teşrîf
İtmemişdir buña aqrân o mağâma Paşa
- 11 Rûşen-i çeşm-i cihân zâtınıñ ' adl ü dâdı
Şer' ü kânûna tevessülde müsellem-dânâ
- 12 Birgivi gibi anıñ re'y-i şavâbı câri
Der-i ' ulyâsı açık Ka' be-i erbâb-ı recâ
- 13 Kim kul olmaz bu gibi şâhib-i luţf u kereme
Ben degil yanına gelse olur İbn-i Sînâ
- 14 Zât-ı zî-şânını câvid ide câhında Hudâ
Bârek-allâh dir elbet ' ulemâ vü fuğarâ
- 15 Şâh-ı ' âlem olacağdır daği bî-şek mazhar
Nice biñle ' aceze eyleyecek hayr du' â
- 16 İder elbette şenâ Hakkı tanur kim varsa
Bâ-şuş bî-kes olan ehl-i hîredle gürebâ

- 17 Şadr-ı vâlâya sezâ zâtına yokdur emşâl
Degil ifrât ile ancak nice itdim inhâ
- 18 Sâyesinde ola âsûde cihânîñ halkı
Nâil-i luţfi ola zâtınıñ a' lâ vü ednâ
- 19 Degilim şâ'ir-i mâhir ideyim Hakkı 'ayân
Virmişem 'aczim ile kilke cevâz-ı imlâ
- 20 Derd-i ğurbetle gice gün ider iken zârî
Böyle hengâm-ı meserret baña söyletti nevâ
- 21 Olurum sâye-i luţf u keremiñde bende
Vâşıl-ı mertebe-i fahr u mübâhât-ı 'alâ
- 22 O veliyyü'n-ni'ama oldı yeter bu 'arzım
Kılalım hâtimedede hâyır du'âyı îfâ
- 23 Heme Hallâk-ı Hudâ eyleye 'ömrin müzdâd
İderim rûz u şebi 'acz ile ben istircâ
- 24 Rû-nümâ oldı beşâretle bu beyt-i ra'nâ
Yazdı Fâzıl ne bu târîh-i dü-bâlâ a'lâ
- 25 Şân ile oldı sa'îd şadra Muḥammed Paşa (1276)
Geldi devletle belî şadra Muḥammed Paşa (1276)

6

MA' A-ĶAŞİDE TÂRİH BERÂY-I ŞADÂRET-İ DEF' A-İ
ŞÂLİŞE ĶIBRISLI MUĶHAMMED PAŞA

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Hâbbezâ mevsim-i şâdî-i sūrûd u hînâ
Bârek-allâh zihî ' âtıfet ü luţf-ı Ķudâ
- 2 Oldı üşkûfte yine gonca-i bâĝ-ı âmâl
Naĥl-i makşûd-ı cihân buldı ' aceb neşv ü nemâ
- 3 Şâdmân oldı cihân bu kerem-i Mevlâdan
Bâb-ı makşûd güşâd oldı şehâ çok yaşa
- 4 Ķüsn-i tevfiĶ-i Ķudâ ile cihân buldı feraĥ
Oldı nâm-âver-i sâbıĶ yine şadrü'l-vüzerâ
- 5 Zâtıdır âşaf-ı [pür-]himem ü ehl-i kerem
Şadra lâyıĶ aña mânend bulunmaz aşlâ
- 6 Ķüsrev-i kâr-şinâs-ı vükelâ-yı devlet
Dâver-i ' uĶde-güşâ-yı emel-i bây u gedâ
- 7 Nice yıldan berüdü görmedi dünyâ mişlin
Nola ĶaĶında disem cevher-i ferd-i vükelâ
- 8 Dâver-i dâire-i emn ü emân-ı ' âlem
Mecma' -ı mekremet ü menba' -ı iĥsân u şehâ
- 9 Bulmadı şâh-ı cihân zâtına aĶrân u ' adil
Âĥirü'l-emr anı şadrda Ķıldı ibĶâ

- 10 Hâk umûrunda muvaffak kıla zâtın dâ'im
Şadr-ı devletde ide zevk u şafâ şubh u mesâ
- 11 Sâye-i menkabet-i 'adl ü dâdında ola
Zevk ü râhatda cemî'-i fuqarâ vü zu'afâ
- 12 Ola mazhar nice ihsân-ı Hudâya zâtı
İdelim şubh u mesâ şıdk ile biz hayr du'â
- 13 Farç-ı şâdi-i meserretle olup nazm-âver
Yine bir beyt-i laţif eyledi Fâzıl inşâ
- 14 Evvelî mışra' ı şânîye bir itse imdâd
İki târih-i dil-ârâ olur andan peydâ
- 15 Ziver-i revnaç-ı şadr oldı Muhammed Paşa (1277)
Zinet-i şadr-ı bihîn oldı Muhammed Paşa (1275)

7

**TÂRÎH MA'A- KAŞİDE BERÂY-I DEF'A-İ ŞÂNİYE
MÜŞİR-İ ORDÛ-YI RÛM İLİ SER-DÂR-I EKREM PAŞA**

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Yine 'îd-i mübârek geldi irdi luţf-ı Yezdânî
Hilâl-i şehri-i şevvâliñ göründi cismi nûrânî
- 2 Yetişdi mevsim-i evvel-bahâr-ı sâl-i ferruḥ-fâl
Ne a' lâ feyz-yâb itdi zemîni ebr-i nîsânî

- 3 Cihâna tâze revnağ virdi bu hengâm-ı fevz-encâm
Yeñiden itdi bir bir şâd u hurrem cümle insânı
- 4 Te'âl-allâh zihî 'îd-i mübârek mevsim-i şâdî
Ġam u endûhdan azâde kıldı fikr ü ezhânı
- 5 Bi-hamdillâh irişdi müjde-i nev şehri-i nîsânda
Cihânda qalmanı hiç olmayan mesrûr u ħandânı
- 6 Meserretle o rûtbe 'îd-ber-bâlâ-yı 'îd oldı
Tecelli itdi Bosna ħalkına luğf-ı cihân-bânî
- 7 Bu demde 'andelîbiñ nâlesi şâdîye naql itdi
Dehân-ı ħonçadan ħuş eyledim ben de bu destânı
- 8 Ĥudâvend-i mufahğham nâil-i eltâf u feyz-i Ĥağ
Şeh-i 'Abdü'l-mecîd Ĥân-ı mu'azzam zıll-i Yezdânî
- 9 Ne şâhen-şâh-ı 'âlem mazğar-ı Bârî kim
'Ulüvv-i ħimmeti teşhîr ider insân ü ħayvânı
- 10 Melâz-ı pâdişâhândır der-i iclâl-i vâlâsı
Odur şâhen-şeh-i Dârâ-ğaşem İskender-i şânî
- 11 İmâmü'l-müslimîn ü ħâdim-i şer'-i nübüvvetdir
Füyûzât-ı İlâhîyle gider her mülke fermânı
- 12 Müşâbihdir şehâb-ı ħimmeti bârân-ı nîsâna
Dür-i şeh-vâr-ı luğfi ÷oldurur bu dürc-i imkânı
- 13 O deñlü feyz-bağşâdır cihânda re'y ü tedbîri
İder bir lağzada biñ müşkili ħal dest-i iğsânı

- 14 Cihân âsâyiş ü emn üzredir âvân-ı ‘adlinde
Kim olmaz böyle şâh-ı ‘âdiliñ her dem şenâ-h’ânı
- 15 Du‘a-yı hıdmetin vird-i zebân itmek baña vâcib
Hudâ kılsun mu‘ammer ‘ömr ü şevketle o hâkânı
- 16 ‘Adûsı dâ’imâ kahr-ı İlâhîye ola mazhar
İhânetde olanlar göre her dem tîğ-i bürrânı
- 17 Müeyyed eylesün Feyyâz-ı Muḫlaḫ zât-ı zî-şânın
Yine bir zâtı itdi bu diyâra sevke ihsânı
- 18 Bülend-âvâz ile âfâka tebsîr eylesem çok mı
Kilid-i ser-ḫada bu kez olan ihsân-ı sultânı
- 19 Dilim söyler kalem yazmaḫ diler ifrât-ı şâdîden
Hemân bir bende olsun vaşf-ı düstûr-ı kerem-kânı
- 20 Zihî ilhâm-ı Bârî re’y-i şâhen-şâh-ı ‘adl-ârâ
Ki tedbîrinde oldu müncelî elṫâf-ı Rabbânî
- 21 Biri ez-cümle Bosna ḫaḫḫına cârî olan luṫfi
Ki serdâr itdi Rûma bu müşîr-i merḫamet-kânı
- 22 Semiyy-i Ḥazret-i Fârûḫ düstûr-ı mufahḫam ki
Bulunmaz mülk ü devletde anıñ emşâl ü aḫrânı
- 23 Ne paşa maḫlaş-ı Luṫfi ile meşhûr-ı ‘âlemdir
Ne âşaf himmet ü ihsânınıñ yok ḫadd ü pâyânı
- 24 Şecâ‘ atde saḫâvetde kemâl-i re’y ü fikretde
Ḳalur mûr u meges-âsâ yanında millet erkânı

- 25 alur acletde Eflâtuñ görse usn-i tedbîrin
ıarmazdı Cenâb-ı Bû-‘alî ânûn-ı büldânı
- 26 Odur Behrâmı ‘aşrıñ şiddet-i ahr u şecâ‘atde
Nümâyândır düvel ‘indeinde bir bir fark u rçhânı
- 27 Odur bar-i fetânet cevher-i kân-ı dirâyetdir
ıdîv-i pâk-aşlet dâver-i dstr-ı zî-şânı
- 28 Gzi yılmaz ‘adûnuñ keşret ü cem‘iyyetinden hiç
Benî Aşfer gibi gelse yine avf eylemez cânı
- 29 Dili aşmıñ ter tel gibi avfından o serdârıñ
Our “eyne’l-mefer” a‘ dâ görünce ceys-i sultânı
- 30 Cnda geldi ayret her biri mânend-i şîr oldı
Hcm eylerse bir kez zabt ider İrân ü Trânı
- 31 udmiyle ehâl-i bilâda geldi bir gayret
Nola birdenbire zabt itseler Çîn ile âânı
- 32 Gelür mi şadr-ı serdârıye yine ol emîr’l-ceys
Taayyl eyler idim eyledi ihsân â ânı
- 33 Taşavvur eyledim nev-rz irişdi ‘âleme tekrâr
Müeyyed eylesün Allâh o serdâr-ı kerem-kânı
- 34 E‘âlî v edânî oldı urrem dîdeler rşen
Cihân pr-sz iken zev ü şafâlar buldı her yanı
- 35 Temeddhde tekellf semtine vaz‘-ı adem itsem
Mşâhid olmadıca nukumuñ âşâr u bürhânı

- 36 Taḥallûf var ise nazmımda şahn-ı tecrîbe vâsi'
İder şâ'ir taşavvur ma'ni-i rengîn-'irfânı
- 37 Cenâb-ı Mevlevîye intisâb itdim ḥulûş üzre
Anıñ-çün darb-ı nuḡkum hebṭ ider Etrâk u Ağvânı
- 38 Kazandım sâyesinde ben bu rütbe şî'r ile şöhret
Eb ü ceddım benim ma'lûm ne Süryânî ne Îrânî
- 39 Baña olmuş ḡadîmî böyle ilhâm-ı Ḥudâ mevhûb
Sipîhr-i tab'dan eyler ṭulû' inṭâḡ-ı Rabbânî
- 40 Degildir maḡşadım 'arz-ı hüner itmek bu 'âlemde
'Ubûdiyyet beni sevḡ itdi imlâya bu dîvânı
- 41 Ḥadîmî bende-i nâcîziyim biñ kez ḡuşûr itsem
Efendi şânıdır 'afv eylemek her cürm ü 'işyânı
- 42 Şikâyet eyler iken ben her ân baḡt-ı siyâhımdan
Uyandı ṭâlî' im yaḡdı yine şem'-i fûrûzânı
- 43 Veliyyü'n-ni' metâ bu çâkeriñ maḡrûr olup 'afva
Diyâr-ı midḡatiñde eyledim bu rütbe pûyânı
- 44 Der-i iḡbâliniñ dâ'im sitâyîş-kârıyım bî-reyb
Yine evşâfiñ ile aldım aḡrân içre meydânı
- 45 Ḥaḡîḡat üzre imlâya çalıḡdım nazm-ı ḡarrâyı
Ne çâre ḡâmeniñ oldu nümâyân ḡayli noḡşânı
- 46 Ḥaşâyidde uşûl-i ehl-i dildir ma'ni-i rengîn
Ḥazel ṭarḡ itme tâze fikr ü maẓmûn-ı zer-efşânı

- 47 Nazar eyle ŧihâb-âsâ ŧitâbında o ceylânı
Şerlerle zûlmet-i ŧebde ider dñnyâyı nûrânî
- 48 Döner hep halk-ı ‘âlem karşıusunda rakş u pervâza
Görünce ol mişâl-ahû-yı Çini çeşm-i fettânî
- 49 Cihân olmuş heves-gerdân-ı hñsn-i ŧîve vñ nâzı
Yolunda ol perîniñ hep olurlar fidiye kurbânı
- 50 Şikâr u ŧayd-ı ‘ankâyâ gibi ‘âlem aña mecbûr
Dutulmaz kâba girmez kim o ejderhâ-yı devrânî
- 51 Zebân u hâme ‘âcizdir anıñ medhinde ey Fâzıl
Yeter da‘vâ-yı i‘câz itme kâlâ-yı sũhan-dânı
- 52 Vücûduñ ‘âleme ser-mâye-i ‘izz ü sa‘âdetdir
Ehâlî eylesün hâyır du‘â kim buldı sâ mânı
- 53 Kõ taşdı‘i yeter artık du‘âya başla şıdk ile
Refik olsun o düstûr-ı güzîne ‘avn-i Sübhânî
- 54 Ola ŧîrâze-i cem‘iyyeti her yerde emn üzre
Bütün a‘dâsı mesken eylesün râh-ı perîşânı
- 55 ‘Adûsı ŧûriş-i gavgâyâ düşsün birbiri ile
Hudâ virsün umûrında aña ‘âlemde âsânı
- 56 Bu beyt-i dil-keş ile başka başka söyledim târih
Biri sâde biri tâmü’l-‘adedle buldı ‘unvânı
- 57 Pek a‘lâ Rûm ili serdârı oldu kim ‘Ömer Paşa (1277)
Yine mânend-i Âşaf leşkeriñ geldi kumandânı (1277)

8

KAŞİDE MA' A- TÂRİH BERÂY-I VÂLÎ-İ VİLÂYET-İ
BOSNA ŞERİF ' OSMÂN PAŞA

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

- 1 Şâhib- serîr-i salţanat ' Abdü'l-mecîd-i nîk-baht
Şâhen-şeh-i pür-ma' delet müstağrağ-ı feyz-i Hudâ
- 2 Ol şehr-yâr-ı dâd-ger virmekte mülke zîb ü fer
' Aşırında olsaydı eger Kayser olurdu kıl aña
- 3 Her re'yi bir sedd-i sedîd luţfindan ' âlem müstefid
İkbâli gâyetle medîd mânend-i meh pertev-nümâ
- 4 Ol pâdişâh-ı bî-mişâl şâhen-şeh-i şâhib-kemâl
Zâtın Hudâ-yı Lâ-yezâl bu mülke itmişdir ' atâ
- 5 İkmâl-i emr-i râhata i' mâr-ı mülk ü millete
İklîm-i şân u şevkete İskender-i fermân-revâ
- 6 A' lâdan a' lâ haşleti ta' dâd olunmaz ' iffeti
Cümle cihânı himmeti ma' mûr kıldı bî-riyâ
- 7 İksîr-i râhat ' âleme ' ayn-ı şifâ derd ü gama
Bağ şît ü şân-ı a' zâma ihyâsıdır bây u gedâ
- 8 Ol şâh-ı şâhib- mekremet itdi nigâh-ı merhamet
İcrâ-yı luţf u merhamet¹ tedbîre kıldı i' tinâ

¹ "luţf"dan sonra birinci mısradaki "merhamet" kelimesinin tekrarı yerine "ma' delet" kelimesi getirilirse anlam daha uygun olur kanaatindeyiz.

- 9 Devrânda Rabb-ı Ğanî kılsun mu‘ ammer zâtını
İtsün ziyâde şânını fevz ü zâferle dâ’imâ
- 10 Devlet ile iclâl ile dâ’im bülend- iqbâl ile
Biñ yaşasun biñ sâl ile ‘ âlem ider Hâkdan recâ
- 11 Ol dil-nevâz-ı bende-gân kehfü’l-emân-ı bî-kesân
İhsânı halka râygân yoğdur bu nuğkumda riyâ
- 12 Yazdım berây-ı iftihâr buldum bunuñla i‘ tibâr
Bu nazm-ı cevher âşikâr ilhâm-ı Bârîdir baña
- 13 Mâ-fi’z-zamîr söyleyim imlâya cür’et eyleyim
Aşlın nedir ‘ arz ideyim ruşsat olur ise buña
- 14 Bigler-begi zâtı iken geldi Beliğrada geçen
Anda olup sâye-figen itmişdi halkı pür-şafâ
- 15 Hışn-ı Beliğradıñ tamâm i‘ mârına kıldı kıyâm
Ol zât-ı şâhib-ihtişâm tavşîfe her dürlü sezâ
- 16 Akrân içinde hâliyâ çıkmış o âşâf gûyiyâ
Dürr-i yem-i luğf u ‘ ağâ yekdânedir dinse revâ
- 17 İrdi ‘ aceb bu nev-ğaber buldı ferağ nev‘-i beşer
Bosnaya virdi zîb ü fer bir âşaf-ı şâhib-ğayâ
- 18 ‘ Osmân Pâşâ-yı be-nâm oldı vezâretle be-kâm
Câhında olsun müstedâm durduğça bu çarğ-ı ‘ alâ
- 19 Şân-ı vezâret zâtına şâyestedir bağ hâline
Tercîğ olur eslâfına ol dâver-i fermân-fezâ

- 20 Ol rütbe vü câh-ı a' lâ zâtıyla buldı i' tilâ
Virdi bu mülke nev-zîyâ yok iştibâhım muṭlaqâ
- 21 Zâtıdır el-ḥaḳ kîmyâ bir cevher-i aḳl u zekâ
Aḳrâna fâiḳ bî-riyâ emr-i mehâme âşinâ
- 22 Geldi vezîr-i bî-naẓîr bu mülke bâ-^ç avn-i Ḳadîr
Tedbîr ü re'yi dil-peẓîr mecmû^ç a-i fehm ü zekâ
- 23 Ḥadd-i ' ızâmı zât-ı pâk nûr-ı keremle tâb-nâk
İtmez ^ç adilden infikâk rûşendir işbu müdde^ç â
- 24 Oldı bu ser-ḥad dâveri tevfiḳ-i Ḥaḳdır yâveri
İlgâ ider şûr u şeri bâşır-ı faḫrû'l-enbiyâ
- 25 Teşrîfi iksîr-i neşât virdi bu mülke irtibât
Buldı kemâl-i inbisât oldı ehâlî dil-güşâ
- 26 Bulsun hemân şevḳ-i cedîd manşıb ola aña sa' id
Olsun Ḥızırdan müstefid tevfiḳ-i Ḥaḳla dâ' imâ
- 27 Şems ü kamer ^ç âlemde hep devr eyledikçe rûz u şeb
İde niçe ḫayra sebep anı Ḥudâ-yı Kibriyâ
- 28 İnkâr olunmaz ^ç iffeti şer^ç -i şerîfe ḫıdmeti
Dîn-i mübîne gayreti her dürlü taḫsîne becâ
- 29 Farḫ-ı kemâliyle ferîd ^ç ilm ü ma' ârifle vahîd
^ç Aḳl u dirâyetle bedîd "ke'ş-şemsi fi-cevvi's-semâ"
- 30 Oldı müzeyyen her taraf mânend-i şems-i zû'ş-şeref
Ṭursun ehâlî şaf be şaf iken dü-dest-i ber-güşâ

- 31 Buldı ehâlî râhatı itsün du‘â-yı devleti
Ol zât alsun şöhreti itsün hemân zevk ü şafâ
- 32 Düşsün du‘âya şıdk ile dâ’im hulûş-ı kalb ile
‘ Âlemde tûl-i ‘ömr ile tursun o zât-ı pür-‘atâ
- 33 İqbâli olsun ber-çarâr olsun şafâsı bî-şümâr
Ol âşâf-ı ‘âlî-tebâr ‘âlemde her şubh u mesâ
- 34 Hâkîyla ger itsem beyân biñ beyte şıgmazdı hemân
Pek muhtaşar oldı ‘ayân bu nazm-ı pâkîze-edâ
- 35 Baħr-i musammať fûlk ile çekdim kürek zer-kilk ile
Açdım yolu bu silk ile inhâya itdim ictirâ
- 36 Çün Meşnevîdir rehberim i‘câz-gûyı yâverim
Ol nuĸ ile faħr eylerim kim olmaya mânend aña
- 37 Fâzıl uzatma şöĸbeti şarf eylediñ var kuvveti
Taĸdîme şâyân midĸati yazmaĸ degil mümkim saña
- 38 Olmaz kuşûrsuz şâ‘irân vâkıfıdır aña ‘ârifân
Bu ĸavlim erbâb-ı beyân taşdıĸ iderler ĸalişâ
- 39 Hünkâr-ı ma‘nâ bendesi ihsânınıñ şermendesı
‘ Abd-i du‘â-güyendesı nazm itdi beyt-i cân-fezâ
- 40 Mışrâ‘-ı evvel cevherî taħsîn olunsa var yeri
Tâmından oldı dîgeri târîĸ-i bî-mişl ü bahâ
- 41 ‘Oşmân Paşa bi’ş-şeref oldı mu‘azzez bir vezîr
‘Oşmân Paşa Bosnaya vâlî-i nev geldi becâ

9

KAŞİDE MA' A- TÂRÎH BERÂY-I NEZÂRET-İ
MÂLİYE DEF' A-İ ŞÂNİYE HASİB PAŞA

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Ola şükr ü sipâs-ı bî-nihâye her dem ü [her] ân
Göründi ğarra-i şehri recebde rahmet-i Rahmân
- 2 Zuhûr itdi niçe şevk ü meserret kalb-i mahzûnda
Olunca ol meh-i mes'ûd saḥ-ı arza nûr-efşân
- 3 Açıldı ğonca-i zerrîni bir bir mevsim-i şayfiñ
Bi-luḥfillâh geçüp sermâ taḳarrüb eyledi nîsân
- 4 Yetişdi bülbül-i mahzûn gül-i şad-berg-i maḥlûba
' Aceb mi ğülsitân-ı dehrde itmez ise efgân
- 5 Ki mi' râc-ı Nebîden evvel irdi mevsim-i şâdî
Hezâr-ı zâr bâğ-ı dünyede hiç olmasın nâlân
- 6 Beyân-ı maḥlab-ı mâ-fi'z-zamîriñ geldi hengâmı
Vuḳû' -ı ḥâli bir bir eylesem şekden berî i' lân
- 7 Hıdîv-i zü'l-himem şâhib- ' inâyet dâver-i eḫḫam
Semîyy-i Faḫr-i ' Âlem nâm-dâş-ı mecz-i Furḳân
- 8 Hasîb Paşa-yı ' iffet-pîşe ḫây-endeşe kim dâ'im
Der-i iḫsânına mensûbdur naşfetle ' izz ü şân
- 9 Kemâl-i şıdḳ u ehliyyet ile âfâḳda meşhûr
Anîñ-çün nâzır-ı mâliyye oldı ol kerîmü'ş-şân

- 10 Bu câha nakli şâh-ı ‘aşra ilhâm-ı İlâhîdir
Nola Hızır-ı nebî rehber olursa zâtına her ân
- 11 İlâhî zâtına tevfiğini her dem refîk eyle
Kemâl-i devlet ü iqbâl ile dâ’im ola şâdân
- 12 Cenâb-ı devleti evlâd u ensâbıyla rûz u şeb
İdüp zevk u şafâ bulsun cihânda ‘ömr-i bî-pâyân
- 13 İdüp hayr ile ibkâ nâm-ı vâlâsın cihân içre
Ola hulk-ı pesendi ile dâ’im fâikü’l-akrân
- 14 Olup zât-ı kerîmi nâzır-ı evkâf-ı hümayûna
Nice hayrâtı i‘mâr ile kıldı himmeti rahşân
- 15 Ne mümkün hâme tahrîr eylemek evşâf-ı ‘âlîsin
Bütün âşâr-ı eslâf-ı ‘izâmı itdi âbâdân
- 16 Sitânûl içre ta‘mîr olmadık hiç kalmadı ma‘bed
Cihân turduqça tursun taht-ı şevketde şeh-i devrân
- 17 İmâmü’l-müslimîne bâdi-i hayr-ı du‘â oldı
Vezaif ehlini kıldı ser-â-ser mazhar-ı ihsân
- 18 Merâtibçe tefevvuk eyler eslâfa ‘umûm üzre
Cevâmi‘ le ma‘âbidde du‘â itmekde dervîşân
- 19 Degildir maqşadım ifrât-ı evşâf itmek ey Fâzıl
Mübârek eylesün câh-ı cedîdîñ Hâzret-i Mennân
- 20 İrişdim şübhesiz ‘avn-i Hudâya hânümânımla
Baña bir ‘îd gibi kıldı bu rûzı Hâzret-i Yezdân

- 21 Degil isem de eş'âr u belâgatde henüz mâhir
 Kûşûrum 'afv idüp eyler beni elbette pür-ğandân
- 22 Yeter oldu du'âya başla ıtnâb-ı sühandan geç
 Getür âmîn-gûyânı kurulsun zıkr ile dîvân
- 23 Cenâb-ı Hâlık-ı kevneyn dâ'im eyleyüp zâtın
 Bu 'âlemde iderken sâ'at-i rûz u şebi devrân
- 24 İki târîh-i ğarrâ cem' olunca beyt-i vâhidde
 Virir mışrâ' -ı evvel mışrâ' -ı şânîye bir 'unvân
- 25 Hâsîb Paşaya câ-yı mâliye re'fetle câh oldu
 Zihî kıldı Hâsîb Paşa yine mâliyyeyi pür-şân (1275)

10

MA' A- KAŞİDE TÂRİH-İ MUŞANNA' BERÂY-I
 RİYÂSET-İ MECLİS-İ VÂLÂ ŞAFVETÎ PAŞA

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Mekârim-pîşe ya'ni Şafvetî Paşa-yı zî-şân kim
 Felâţûn-ı zamândır mişli nâ-bûd-ı enâm oldu
- 2 Umûr-ı şer' -i enverde nizâm-ı mülk ü milletde
 Müreccağdır kibâra re'yi maqbûl-ı 'avâm oldu
- 3 Müdebbir âşaf-ı yektâ muhaqqıq kâmil-i dâna
 Firâset ile bî-hemtâ cihânda bu kelâm oldu

- 4 Sezâ-vâr-ı kibâr-ı ‘aşrdır zât-ı kerem-kânı
Anıñ-çün meclis-i vâlâ riyâsetle be-kâm oldı
- 5 Buña akrân re’isi görmemişdir meclis-i ‘âlf
O câha zât-ı pâki zîb-bağş-ı ihtitâm oldı
- 6 Demâdem sa’yı âşaf-günedir tedbîr-i devletde
Bu mülk ü millete zâtı esâs-ı intizâm oldı
- 7 Ki hâll ü ‘ağd-i emre muğtedir zâtı gibi yokdur
Bu câya yümnlü naşbında ‘âlem şâd-kâm oldı
- 8 Cihân ahvâline vâkıf kemâl-esrârına ‘ârif
Devâmî zühd ü taqvâda müselleme şubh ü şâm oldı
- 9 Tecellide ne şafvetdir anıñ her re’y ü tedbîri
Qabûl-i hâş ü ‘âm ile qarîn-i ihtirâm oldı
- 10 Şeh-i ‘Abdü’l-mecîdîñ şâibâne re’y-i ‘âlîsi
Aña tevfiq-i Haq elbet devâm-ı i’ tişâm oldı
- 11 Dağı şadr-ı Ferîdün-ğaşmetiñ tertîb-i vâlâsın
Hucendî görse dirdi bâdi-i hüsni ü nizâm oldı
- 12 Hudâ her demde kılsun cümlesin tevfiğine maqrûn
Du’â-yı hayrı itmek ‘âleme emr-i mehâmm oldı
- 13 Eger Nef’î anı görse qalurdı ‘âciz-i imlâ
Senâsında haqîkat üzre inşâ iltizâm oldı
- 14 Efendimdir veliyy-i ni’ metimdir itmedim ifrât
Bu manzûmem beyân-ı ‘aciz ile miskû’l-ıhtâm oldı

- 15 Bu silk-i şâ' irânda bir haķîr-i Mevlevîyim ben
Kitâb-ı Meşnevîden nuţkuma izn-i müdâm oldu
- 16 Cesâret eyledim taķdîme Fâzıl biñ kuşûrumla
O zât-ı efhâmîñ 'afvı niyâzıyla tamâm oldu
- *
- 17 Sekiz vech üzre târîh-i mücevher eyledim inşâ
Ki bir mışrâ' ı 'indimde biñ genc-i merâm oldu
- 18 Pesend oldu riyâset Şafvetî Paşaya pek a' lâ
Riyâset manşıbyla Şafvetî Paşa be-kâm oldu (1276)

11

MA' A- KAŞİDE-İ DİGER TÂRİH-İ MUŞANNA'
BERÂY-I RİYÂSET-İ MÜŞÂRÜN-İLEYH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Bi-ḥamdillâh tecelli eyledi eltâf-ı Sübhânî
Maķâm-ı meclis-i 'ulyâya geldi pertev ü iķbâl
- 2 'Adâletle semâhatle dirâyetle kiyâsetle
Şeref viridi o câha bir müşîr-i şâhibü'l-iclâl
- 3 Cenâb-ı Şafvetî Pâşâ-yı şâhib-re'y-i Eflâtûn
Kibâr-ı devletiñ dâniş-veridir oldu ḥayra dâll
- 4 Nice sâl ü sinîn Yâ Rab bulup 'ömr-i füzûn olsun
Devâm-ı şân u saţvetle cihânda fâikü'l-emşâl

- 5 Hemân dil-ḥâhî üzere hep taşaddur itsün akrânın
Hasûdânı aña muhtâc kılsun Vâhibü'l-âmâl
- 6 Vezîrin buldı Hân ' Abdü'l-mecîd-i ma' delet-pîrâ
Bütûn ülkeyi ' ârif ḥaḳḳı üzere vâkıfû'l-ahvâl
- 7 Gürûh-ı bî-kesân hiç tırmayup dergâhına gelsün
İderler ' izz ü rif' atle refâh-ı ḥâli istihsâl
- 8 Nola taklîd idersem nazmı da şâ' ir Sürûriye
Virilmiştir müverriḳlik baña ber-vech-i istiḳlâl
- 9 Benim Monlâ-yı Rûmuñ bendesi yazdım icâzetle
Baña karşı gelür mi hiç der-i pîrimde bir abdâl
- 10 Zebânım ' âciz ü ḳâşırdir evşâf-ı cemîlinde
Ney-i ḥâmemle şebt oldı bu manzûme bulup iḳmâl
- 11 Degil şâyeste-i takdîm o zâtıñ bezmine ancak
Veliyy-i ni' metimdir baḳ anıñ-çün itdim ' arz-ı ḥâl
- 12 İki mışrâ'-ı ğarrâ eyledi tanzîm Fâzıl kim
Sekiz vech üzere târiḳ-i mücevher oldı bi'l-icmâl
- 13 Bihîn-i pertev-ârâ Şafvetî Paşa re'îs oldı
Bülend oldı riyâset Şafvetî Paşa ile bu sâl (1276)

12

MA' A- KAŞİDE TÂRİH-İ RİYÂSET-İ MECLİS-İ
VÂLÂ DEF' A-İ ŞÂNİYE YÛSUF KÂMİL PAŞA

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Hıdıv-i luţf-bağşâ-yı cihân ' Abdü'l-' azîz Hânîñ
Cülûsı ' âleme ihsân-ı mağz-ı Hâzret-i Mevlâ
- 2 Serîr-i şevkete teşrîf idince ol şeh-i devrân
Umûr-ı devleti taḥkîke himmet itdi pek a' lâ
- 3 Zihî şâhen-şeh-i ' âlem zihî şâhib-' adâlet kim
' İbâd-ullâhı ' adl ü dâd ile itdi bütûn ihyâ
- 4 Hudâ-yı Zü'l-celâl ' ömrin mezîd itsün bu ' âlemde
Cenâb-ı devletidir mefḥar-ı dünyâ vü mâ-fihâ
- 5 İdüp ' aţf-ı nigâh ol meclis-i vâlâya bir kerre
Riyâset câhına naşb itdi bir zât-ı kerem-pîrâ
- 6 Odur mîzân-ı ' adl ü dâd odur ser-levḥa-i aḥkâm
Huḫûḫ-ı ' âlem anda ḫaḫḫı üzre olmada icrâ
- 7 Getürdi bir müşîr-i şâhibü't-tedbîri ol câha
Ki oldur Yûsuf-ı Mışr-ı belâgat dâver-i vâlâ
- 8 İde tevfiḫine mazḥar Hudâ zât-ı kerem-kârın
Riyâset manşıbı hiç görmemişdir öyle bir pâşâ
- 9 Demâdem ' adl ü ḫaḫḫâniyyeti icrâdır efkârı
Odur beyne'l-emâşil ' aḫl ile mümtâz u müştensâ

- 10 Bilür ğaddâr ma' dûrın gelince yanına derhâl
Bu haşlet zâtına maşşûşdur hiç eyleme da' vâ
- 11 Cihânı gezseler bir bir bulunmaz zâtına aqrân
Riyâset câhına tekrâr anıñ-çün geldi bî-pervâ
- 12 Kibârıñ efhamı dehriñ feridü'l- ' aşrıdır zâtı
Umûr-ı devleti hep hûsn-i şûretle ider ifâ
- 13 Feşâhatde belâgatde kemâl-i ' ilm ü dânişde
Eline devletiñ geçmiş bahâsız cevher-i yektâ
- 14 Ne haşletdir bu kim aqrânına fâik iken böyle
Nevâzişle hitâb eyler gerek a' lâ gerek ednâ
- 15 Sehâvetde mişâl-i Bermekîdir zât-ı ' âlisi
Zer ü cevher yanında bir pula degmez bilür dânâ
- 16 Niyâzım hâk-i pâyiñden budur ' afv eylesün cürmüm
Degil şâyân-ı taqdîm eyledim bir iki beyt inşâ
- 17 Medâr-ı dîn ü devletsin müdür-i mülk ü milletsin
Hıdv-i şâhib- ' iffetsin du' â eyler saña dünyâ
- 18 Kâpuñda kimse incinmez saña beñzer müşîr olmaz
Girândır kıymetiñ dinmez budur kavlı-i dil-i şeydâ
- 19 Mücerred nüşa-i mergûbe-i luft u ' inâyetsin
Hudâ-yı Müste' ân itmiş seni devletde bî-hemtâ
- 20 Yeter taşdı' iñ artık ol hıdv-i şâhib- ' irfânı
Saña vâcibdir eyle ba' d-ezîn hayr-ı du' â imlâ

- 21 Hüdâ-yı Zü'l-minen zât-ı 'ulüvvü's-şânını dâ'im
Kıla envâ'-ı ikbâl ü meserretle şeref-bağşâ
- 22 Ola tevfiğ-i Rabbânî refiğ ü rehberiñ her dem
Du'â-yı devletiñ vird-i zebânımdır kerem-kânâ
- 23 Didi bir mışra'-ı zîbâ ile Fâzıl kulı târiğ
Yine Kâmil re'îs oldu aña bir ekremî paşa (1278)

13

KAŞİDE MA'A-TÂRİHİ BERÂY-I RÛTBE-İ MÜŞİRÎ-İ
MAZLÛM PAŞA KETHUDÂ-YI MEHD-İ 'ULYÂ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Hüsrev-i devrân Hân 'Abdü'l-'azîz-i efhama
Feyz-i ilhâm-ı Hüdâ oldu mu'în ü dest-gîr
- 2 Şöhret-ârâ oldu 'âlemde ne fermân eylese
Ol hıdîv-i zıll-ı Bârî pâdişâh-ı bî-naẓîr
- 3 Hızır yâ İlyâs açar her bâr bâb-ı devletin
Zâtına eshel olur bî-şübhe her emr-i 'asîr
- 4 Taht-ı 'âlî-bahtı teşrîf itdiği günden-berü
Her makâma ehlini naşb itdi bâ-'avn-i Qadîr
- 5 Eylemiş Hağ zâtına şol [rûtbe] tevfiğın refiğ
Müşteri olmuş 'Uṭârid olmağa aña debîr

- 6 Zâtını Hâllâk-ı ‘ Âlem mülk ü devletde kıla
Nice âvân u zamân şu hâl ile şâhib-serîr
- 7 O şehen-şâh-ı mu‘ azzam emr ü fermân eyleyüp
Kethüdâsı mehd-i ‘ ulyâ oldu bir ‘ işmet-semîr
- 8 Fâik-i emsâl ü akrân şâhib-i tab‘ -ı fehîm
Mîr-i Mazlûm kim odur memdûh-ı a‘ lâ vü fakîr
- 9 Hâfiz-ı nâmûs-ı devlet hâmi-i dîn-i mübîn
‘ Âleme gelmiş degildir öyle bir rûşen-zamîr
- 10 Rütbe-i şân-ı vezâret zâtına müştak idi
Şad-hezâr iqbâl ile oldu bu yıl pîrâye-gîr
- 11 Dîn ü devlet-çün demâdem şarf-ı evkât itmede
Zâtına akrân olmaz ‘ âlem içre bir vezîr
- 12 Ahsen-i ahlâk olmuş zâtına dâd-ı Hudâ
‘ İffet ü ‘ işmet ile olmuşdur ‘ âlemde şehîr
- 13 Cûd u luğf u merhâmetle muttaşîfdir şöyle kim
Kimseyi görmüş degildir dehrde hor u haķîr
- 14 Ehl-i dâniş iftihâr itse sezâdır ba‘ d-ezîn
Oldı ol kıadr-âşinâ zât-ı mufahhamda müşîr
- 15 Kıymetin ehl-i diliñ bilür çü zât-ı devleti
Şâ‘ ir-i yektâ-yı cevher-âşinâ-yı bî-nazîr
- 16 Bâbınıñ kemter gedâsı oldıgım zâtı bilür
Bir haķâ itsem daħi itmez beni hor u haķîr

- 17 Dâ'imâ vird-i zebânımdır du'â-yı devleti
Zâtını âfâtdan maḥfûz ide Rabb-i Ḳadîr
- 18 Mülhem-i ḥünkâr-ı ma'nâ oldığımda şübhe yok
Nazm-ı pâkim ki virir ehl-i dile bû-yı 'abîr
- 19 Fâzılâ ne söyledim târîḥ-i cevher-dârını
Oldı Mazlûm Beg bu yıl i'zâz ile 'âlî müşîr (1278)

14

MA'A- KAŞİDE TÂRİḤ-İ MEMÛRİYYET-İ VECİHÎ
PAŞA BE-A'ZÂ-YI MECLİS-İ VÂLÂ

(Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün)

- 1 Şehen-şâh-ı mu'azzâm Ḥazret-i 'Abdü'l-'azîz Ḥânîñ
Cülûs-ı meymenet-me'nûsı itdi 'âlemi ihyâ
- 2 Umûr-ı devlete 'atf-ı nigeḥle i'tinâ itdi
Olunca taḥt-ı 'âlî-baḥt-ı 'Osmânîye zîb-efzâ
- 3 Umûr-ı mülke vâḳıf bendegân-ı şıdḳ-ı âşârı
İdüp taḥḳîke himmet eyledi manşıbların icrâ
- 4 Ḥuşûşâ meclis-i aḥkâma a'zâ eyledi luḥfen
Felâḥtûn-ı zamân bir âşaf-ı devrânı bî-hemtâ
- 5 Semiyy-i faḥr-ı 'âlem dâver-i dâd-âver-i zî-şân
Veẓîr-i muḥterem şâḥib-kerem paşa-yı re'y-ârâ

- 6 Nice yıldan-berü Rûm u Anaṭol u ‘Irâḫ içre
İdüp icrâ-yı aḫkâm eyledi ḫayrât-ı lâ-yuḫşâ
- 7 Kitâbetde feṭânetde kemâl-i‘ ilm ü dânişde
Nazîri gelmemişdir bir daḫi bu ‘âleme aşlâ
- 8 Vezîrânîñ kıdemde şeyḫidir ol dâver-i devrân
Degil aḫkâma a‘ zâlık re’is olsa daḫi aḫrâ
- 9 Muvaffaḫ eyleyüp cümle umûr-ı mu‘tenâsında
İde iclâl ile ‘âlemde dâ’im zâtını Mevlâ
- 10 Degil şâyân-ı taḫdîm ol ma‘ârif-pîşeye ancaḫ
Sürûrumdan bu nazm-ı bî-meâli eyledim imlâ
- 11 İşitdim naşbını Fâzıl didim târiḫ-i ğarrâsın
Vecîhî meclis-i vâlâya oldı yümnele a‘ zâ (1278)

15

**KAŞİDE MA‘A-TÂRİḤ-İ TEVCİH-İ RÛTBE-İ MÜŞİRİ
VÛ ME‘MÛRİYYET-İ ORDU-YI ANAṬOLI BE-TEVFİḲ-İ
MUŞTAFÂ PAŞA**

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Ḥazret-i ‘Abdü’l-‘azîz Ḥânı nice an ü zamân
Kevne itsün fâtır-ı arz u semâ şâḫib-serîr
- 2 Her umûr-ı devleti ḫondurdu ḫüsn-i şûretle
Kim muvaffaḫ eylemişdir zâtını Rabb-ı Ḳadîr

- 3 İtdi terfî' kadrini bir zât-ı vâlâ-himmetiñ
Virdi menşûr-ı müşîri yapıdı nev- ' âlem müşîr
- 4 Muṭṭali' oldı Anaṭol ordusunuñ ḫâline
Muḫtedir dâna müşîr gönderdi ol zât-ı semîr
- 5 Rûm ili ordusunuñ mümtâz ferîki idi kim
Muṣṭafâ Paşa-yı şâhib-re'y ü tedbîr-i eṣîr
- 6 'Askeriñ şol rütbe aldı gönîlünü şâh-ı cihân
Gûş idince naşbını oldı sipeh mânend-i şîr
- 7 Farṭ-ı tedbîr ü şecâ'at ile zâtı muttasıf
Yoḫdı erkân-ı 'asâkir içre öyle bir dilîr
- 8 Vaşfını pek muḫtaşar itdim ḫikâye yoḫsa kim
Biñde bir medḫ ü şenâsın yazmadı kilik-i debîr
- 9 Ḥaḫ mübârek eylesün bu rütbe vü câhın anıñ
Âşafiñ mânendi oldı bir müşîr-i bî-naẓîr
- 10 Maḫlaşı gibi ola tevfiḫ-i Ḥaḫ hep yâveri
Nâil olsun maṭlab-ı dil-ḫ'âhına mâfi'z-ẓamîr
- 11 Gûş idince rütbesin Fâzıl didi târiḫini
Muṣṭafâ Paşa müceddid oldı mecd ile müşîr (1278)

16

MEDHİYE MA' A- TÂRİH-İ TEBRİK-İ HİTÂN-I
ŞEHZÂDE CELÂLÜ'D-DİN

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Feyz-i Hâkla geldi âvân-ı ferâh nev-sâlle
Müşteriyle Zühre itdi tâli' i içre kırân
- 2 Bu yılıñ nev-rûzını itdi te' âķub hep sūrūr
Zir-destâna bir 'id-i şubķ-dem geldi hemân
- 3 Bârek-allâhu zihî elķâf-ı Sübhânî ile
Nev-bahar irdi müzeyyen oldı bu şahn-ı cihân
- 4 'Andelîb-i nağme-sâz elhâna geldi şevķ ile
Her taraf oldı şükûfe-zâr ile bir gülsitân
- 5 Geldi eyyâm-ı şafâ itdi ğumûmı nâ-bedîd
Cümle hâķ-ı 'âlem oldı pūr-sūrūr u şâdmân
- 6 Farķ-ı şâdî-i meserret kevne oldı münteşir
Sūr-ı şâhen-şâhı îmâ eyledi müjde-resân
- 7 Sünnet-i faķr-ı cihânı bu sene icrâ için
Hâzret-i 'Abdü'l-'azîz Hân eyledi 'atf-ı 'inân
- 8 Eyleyüp şehzâdegânıñ emr-i mesnûnıñ emel
Hâķ muvaffaķ eyledi infâza bî-reyb ü ğumân
- 9 Sâye-i şâhânesinde biñler ile ehl-i dîn
Oldı mazķar sünnet-i Peyğambere bî-imtinân

- 10 Nice esvâb-ı girân- kıymet telebbüs itdiler
Hişşe-mend-i luţf u ihsân oldu etfâl-i hıtân
- 11 Kıldılar taħdîş şükr ü ni‘ meti ihlâş ile
Pâdişâhım çok yaşa irdi şadâ tâ âsumân
- 12 Oldı dil-sîr-i ni‘ am a‘ lâ vü ednâ bî-kıyâs
Şâh-ı ‘ âlem sûrı icrâ eyledi bâ-‘ izz ü şân
- 13 Olmadı şü deñlü cem‘ iyyet salefde bir vaķt
Olsa nazm u neşr ile zabt eyler idi şâ‘ irân
- 14 Böyle sûr-ı pür-sürûr olmuş degildir dehrde
Hâme ‘ âcizdir ne mümkün vaşfını itmek beyân
- 15 Ney ü def çeng ü rebâb itdi cihânı pür-ţanîn
Velvele virdi terennüm-sâz ile sâzende-gân
- 16 Çarĥa-dek âvâze-i âheng irdi neş’ eden
Tâ felekde Zühreyi raķşa getürdi muţribân
- 17 Mülk-i mevrûsı teceddüd itdi her aĥvâlde
Gün-be-gün ‘ adli ile buldı cihân emn ü emân
- 18 Zıll-i Tûbâsında bi’l-cümle ahâlî müsterîh
Nev-ĥayâtı buldı cism ü cân ile pîr ü civân
- 19 ‘ Âlemiñ âsâyişin şol rûtbe ikmâl itdi kim
Her düvel her millet itmiş medĥini vird-i lisân
- 20 Düşmeni maĥbûţı ola ĥaşre-dek ikbâliniñ
Nuşret ü iclâl ü fevzi dâ’im ola dâstân

- 21 Her bir emri maḥz-ı ḥayr-ı menfa‘ attir millete
Yâveri tevfiḳ-i Bârî rehberi ḳuṭb-ı zamân
- 22 Ola ‘ömr ü devleti şehzâdegân ile mezîd
Rûz u şeb eyler temennâ bâb-ı Ḥaḳdan bendegân
- 23 Şevket ü iclâli dâ’im evc-i a‘ lâda ola
Eyledi ‘âlem du‘â-yı ḥayrı îfâ yek-zebân
- 24 Söyledi mîr-i livâ Fâzıl ḳulı beyt-i bihîn
Yazdı ḥâme bu iki [târîh-i] tâm u dür-feşân
- 25 Sâl-i nevde sûri icrâ ḳıldı şeh ‘Abdü’l-‘azîz (1287)
Sa‘d ola sûr-ı ḥitânı ḳıldı sultân-ı zamân (1287)

17

**KAŞİDE-İ MEHDİYE-İ SULTÂNÜ’L-‘UŞŞÂKİN
HAZRET-İ MEVLÂNÂ ḲUDDİSE SIRRAHÛ**

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 Degildir nuṭḳ-ı ehl-i dilden aña zâhid-i nâdân
Ḥaḳîḳat sırrına vâḳıf olur şâ‘irle dervîşân
- 2 Ma‘ârif şehrine varmaḳsızın ‘arz-ı kemâl eyler
Oḳur şarf ile naḥvi rûz u şeb şûfi-i bî-iz‘ân

- 3 Girişür fâ' il ü mef' üle izhârı ider ezber
Şanur erbâb-ı mantık şoĥbetinden kesb ider ' irfân
- 4 Ĥayâlinde heyûla devr ider dâ'im cehâletle
Şoĥulmaz ders-i ' irfâna ĥalur hey'etde çün ĥayvân
- 5 Muţavvel ile Ĥazmîre gice gündüz olur meşĥûl
' Aĥâid şerĥine başlar ki taşĥîĥ eyleye î mân
- 6 Hele keşretde vaĥdetde nedir esrâr-ı Ĥaĥ bilmez
Mücerred nefy ü işbât ile eyler kendüyi ĥayrân
- 7 Nice ta' rîf olunsa zâhide bürhânı î mânîñ
Ta' aşşubla olur her mezheb içre tâib-i şeytân
- 8 İder ĥavl-i mücerredle ĥaĥîĥat ' ilmini inkâr
Aña itmez eşer tefsîr olunsa sûre-i Raĥmân
- 9 Degil pûşîde esrâr-ı ĥaĥâyıĥ ĥün gibi zâhir
Bu ' âlemde anı seyr eyler ancak şâĥib-i iz' ân
- 10 Yeter bu nuşĥ-ı pür-feyzim girelim ' arz-ı maĥşûda
Sözi ihlâş ile ĥûş eyleyüp fehm eylesün cânân
- 11 ' Ulûm-i zâhir ü bâtın rumûz-ı evvel ü âĥir
Ebû Bekr ü ' Ömer ' Oşmân u Ĥaydarla olup i' lân
- 12 Cenâb-ı eşref-i maĥlûĥdan aĥz eyleyüp cümle
Ĥehâr-ı yâr-ı zî-şân itdi ta' lîm ' âleme yeksân
- 13 Teselsül vech ile oldı icâzet ehline vâşıl
Ĥadış ü naşş ile buldı kemâli zâde-i insân

- 14 İrişdi hâzret-i şiddîk-i ekber nesl-i pâkinden
Cihâna fer ile bir mâh-ı reşk-i mihr-i nûr-efşân
- 15 Kim ol hem-nâm-ı fahr-ı enbiyâ sultân-ı ‘uşşâkîn
Celâlû’d-dîn-i Rûmî pişvâ-yı cümle-i pîrân
- 16 Odur kûtb-ı vekîl-i hâmi-i dîn-i müselmânî
Odur hâdî-i râh-ı mürsel-i Hâllâk-ı Zü’l-mennân
- 17 Hâkîkat mülkünüñ hânı velâyet şâhib-erkânı
‘Ulûmiñ cevher ü kânı odur el-hâk ulu sultân
- 18 Saña ey sûhte-dil feyziñ tarîkin eyleyem ta’ rîf
Dil-i nâ-puhteñi bî-hûde itme cehl ile sûzân
- 19 Gel ey şûfi hemân hâzfe eyle dilden cârr u mecrûrî
Semâ‘ ü hû ile ol sen de bir dem dâhil-i devrân
- 20 Süren dergâhına yüzler füyûzâtı görür rûşen
Odur miftâh-ı genc-i sırr-ı pâk-i Hâlîk-ı Ekvân
- 21 Benim ‘âşıkleriñ dergâhı içre post ferş itmiş
Cenâb-ı Mevlevîniñ lûtfuna ben olmuşum şâyân
- 22 Olaldan zâkir-i ism-i Celâl ‘âlemde ey Fâzıl
Benim şadr-ı güzîn-i ehl-i dâniş şâhib-i fermân
- 23 Ne isterseñ taleb eyle bu dergâh-ı mu‘allâdan
Saña mev‘ûddur Şems ile Monlâdan nice ihsân

18

[KALEM REDİFLİ KAŞİDE]

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Besmele levha yazup aldı ulu şânı kalem
Aña terdif idüp rahmet-i Rahmânı kalem
- 2 Ehl-i îmânı Rahîm ism ile kıldı tebşîr
Yem-i gufrâna ğarîk itdi müselmânı kalem
- 3 Bunca müddet çalışup kıldı keşide levha
Oldı kim besmeleniñ vâlih ü hayrânı kalem
- 4 İsm-i tevhîde idüp zeyl habîb-i Hakkı
Zîb itdi bu 'alâ levha-i zî-şânı kalem
- 5 Kıldı Hakk vahy-i emîn ile Resûle ihdâ
İtdi izbâra bedi' Hazret-i Qur'ânı kalem
- 6 Ne kadar dü-şak ise vahdeti kıldı ikrâr
Ne refi' mertebedir yazdı bu i' lâni kalem
- 7 Emr-i Hayy-ı Ezelî dâ'im ider şebt ü 'ayân
İrdi bu hıdmete buldı fer ü meydânı kalem
- 8 Sîm ü zer her güheriñ ma' deni bir nesne degil
Cevher-i ma' rifetiñ olmuş iken kânı kalem
- 9 Eyledi şıdk u şehâ ile Ebû Bekri senâ
Haşre-dek yâd olucağ yazdı o bürhânı kalem

- 10 İtdi îmân ile izhâr bu dîn-i Hakkı
Buldı zât-ı ‘Ömere ‘adl ile ‘unvânı kalem
- 11 Cem‘-i Kûr’âna muvaffak idüp ol zâtı Hudâ
Yazdı bu künye ile Hazret-i ‘Osmânı kalem
- 12 ‘İlm ü ‘irfân iledir şâh-ı velâyet nâmı
Eyledi böyle şenâ Haydar-ı merdânı kalem
- 13 Şühedâ kâfile-sâlârı Hasan ile Hüseyin
Yazdı şâhân-ı şehîdân o imâmânı kalem
- 14 Vak‘ a-i merg-i hafîdân-ı Resûl-ı Hakkı
Yazar iken ağıdup seyl gibi kanı kalem
- 15 Yâd olur haşre-degin kim bu hafîd-i Süfyân
Hâin-i Âl-i ‘Abâ yazdı o nâdânı kalem
- 16 Kim o merdûd-ı Hudâ kâtil-i sâdât-ı kirâm
Ebedî la‘net ile yazdı o şeytânı kalem
- 17 İrdi tâ ‘arşa degin âhı o mazlûmânîñ
Zâlime yazsa maħal dûzaħ-ı nîrânı kalem
- 18 Toğmadı bir anadan kevne Yezîd gibi habîş
İki ‘âlemde yazup kâfire hûsrânı kalem
- 19 Meded Allâh meded Hazret-i Raħmân u Raħîm
Mücrimim cürmimi ‘afva diler ihsânı kalem
- 20 Şâfi‘-i ehl-i kebâir o şefi‘ hürmeti-çün
Müznibim yazsa nola ‘afvıma fermânı kalem

- 21 Yâ İlâhî Hasaneyn hürmetine merhamet it
Baña yazsun dilerim hücçet-i gufrânı kalem
- 22 Rûz u şeb kesb-i yedim cürm ü ma' âşîdir hep
Bende yok hüsn-i 'amel defter ide anı kalem
- 23 'Afv ile olmaz ise cürm ü haţâmız imhâ
Âb-ı rahmet silemezse yazar 'işyânı kalem
- 24 Çâker-i Âl-i 'Abâ itdi bu nazmı tanzîm
Yazdı tertîb-i hecâ üzre bu divânı kalem
- 25 Oldı kim bülbül-i şeydâ gibi 'âşık Fâzıl
İtdi ser-levhaya imlâ bu gülistânı kalem

[TÂRİHLER]

1

TÂRİH BERÂY-I CÛLÛS-I ‘ABDÛ’L-MECÎD HÂN

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Oldı Maḥmûd Hân-ı ‘Adlî ‘âzıfı-m-i dârü’l-beḳâ
Geçdi taḫta necl-i emced-baḫtı Hân ‘Abdü’l-mecîd
- 2 Mihr ü meh devr eylediḫçe mülket-i İslâmîde
Müstemir ḳılsun o nesl-i pâki Feyyâzü’l-mecîd
- 3 Dâ’imâ şer‘-i mübîn-i Aḫmedî üzre ola
Zâtınıñ dü-rehberi tevfiḫ-i ‘Allâmü’l- vaḫîd
- 4 Düşmen-i dîn üzre ḡâlip nâmı manşürü’l-livâ
Dâsitân olsun cihânda ‘avn-i Ḥallâḳu’l-ḫamîd
- 5 Söyledi Fâzıl cülûsuñ cevherî târiḫini
Devlet ü dîhime revnaḫ virdi Hân ‘Abdü’l-mecîd
(1255)

2

TÂRİH-İ DİGER BERÂY-I CÛLÛS-I NUŞRET-
MANŞÛŞ

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Ḳıldı Hân ‘Abdü’l-mecîd taḫt-ı mu‘allâya cülûs
Ṭâli‘-i iḳbâli es‘ad ola tâ yevmü’l-ḳıyâm

2 Böyle inşâ eyledi Fâzıl zihî târîh-i tâm
Oldı Hân ' Abdü'l-mecîd evreng-i bâlâya be-kâm

3

TÂRÎH-İ DİĞER BERÂY-I CÛLÛS-I ' ABDÛ'L-' AZİZ
HÂN BİN MAHMÛD HÂN-I ŞÂNÎ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

1 Cülûsı Hâzret-i ' Abdü'l-' azîz Hân-ı keremkânîñ
Cihâñı şâd u hurrem itdi ' âlem oldı âbâdân

2 Hülûşâne du' â-yı hayrını vird-i zebân eyle
Oğunduğda miyân-ı huṭbede nâm-ı şeh-i şâhân

3 Zevâle irdi mihr-i ğam ṭulû' itdi meh-i şâdî
Geline bey' at-ı sulṭân-ı zî-şân haḳḳına fermân

4 Yine zevḳ ü meserretle pür oldı künbed-i ' âlem
Nola burc-ı felekde olsa Zühre şevḳle raḳşân

5 Olunca taḥt-i ' Oşmânîye câlis şân u şevketle
Şadâ-yı sa' d-bâdâ ile ṭoldı künbed-i devrân

6 Şanursın başladı âb-ı hayât etrâfa seylâna
Bu mevsimde cihâna luṭf-ı Haḳla geldi tâze cân

7 Hudâ-yı Müste' ânın luṭfidır ancak bu dünyâya
Cülûs-ı şevketi a' lâ vü ednâya zihî iḥsân

8 Oğunsun huṭbelerde nâm-ı ğâzî Fâtiḥa- mânend
İşitsün millet-i İslâm olsun hurrem ü ḥandân

- 9 Cihâna eylesün Fâzıl kulu târîh ile tebşîr
Cülûsı kıldı Şeh ‘ Abdü’l-‘ azîziñ kevnî nev-şâdân
(1277)

4

TÂRÎH-İ SÂL-İ CEDÎD-İ SA‘ ÂDET-BEDÎD

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Sâl-i hayr-ı fâl-i nev itdi sa‘ âdetle duhûl
Mağdemi nuşretle ola şâh-ı devrâna nüvîd
- 2 Şâh-ı ‘ âlem Hâzret-i ‘ Abdü’l-‘ azîz Hânîñ Hudâ
Eylesün iqbâl-i ‘ ömr ü devletin medd-i medîd
- 3 Taht-ı ‘ âli-bahtı üzre şevket ü iclâl ile
Nice mâh u sâli olsun ‘ id ber-bâlâ-yı ‘ id
- 4 Eyleye Bârî muvaffak emr-i hayra zâtını
‘ Adl ü dâd u şevketinden ‘ âlem olsun müstefîd
- 5 Zâtını şâdân u hurrem düşmenin kahr u zelîl
Nüh felek devr eyledikçe ide Hâllâk-ı Hâmîd
- 6 Beyt-i zîbâ yazdı Fâzıl kemterî tarz-ı bihîn
Tâm iki târîh ile oldı sükker vechi
- 7 Hükmi Hân ‘ Abdü’l-‘ azîze sa‘ d ola sâl-i neviñ (1278)
Nev sene geldi ola ‘ Abdü’l-‘ azîz Hâna sa‘ id (1278)

5
TÂRÎH-İ SÂL-İ HAYR-FÂL-İ MEYMENET-İŞTİMÂL-İ
CEDÎD

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Teceddüd eyleyen bu sâl-i nevde Hâzret-i Hâlîk
Muvaffâk eylesün ' Abdü'l-' azîz Hân-ı keremkârı
- 2 Cenâb-ı şevketi olsun mübeşşir fevz ü nuşretle
Dü-çeşmi görmesün ' aşrında hiç bir emr-i düşvârı
- 3 Kemâl-i şan u kudretle cihâna sâye-dâr olsun
Hudâ kahr u müdemmer eylesün bi'l-cümle ağıvârı
- 4 Bu mülkü eylesün i' mâr u ihyâ ' adl u dâd ile
Añılsun haşre-dek âvânı kim Nûşirevân-vârî
- 5 Ola zıll-ı zaliliñde ahâlî cümle âsûde
Felekden mihr ü meh olduğça boyununñ ziyâ-dârı
- 6 Kulu Fâzıl bu beyt-i dil-güşâ buldı ne a' lâdır
İki târîh yazdı ' arz u taqdîme sezâvârî
- 7 Bu sâl-i nevde Şeh ' Abdü'l-' azîze meymenet geldi (1279)
Mübârek kıla Şeh ' Abdü'l-' azîze sâl-i nev Bârî (1279)

6

TÂRÎH-İ TEBRÎK-İ SÂL-İ MEYMENET-FÂL-İ CEDÎD

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Hâzret-i ' Abdü'l- ' azîz Hân-ı keremkâra yine
' İzz ü iclâl ü şerefle sâl-i nev itdi vürüd
- 2 Devlet ü iqbâl ü fevz ü nuşreti müzdâd olup
Olsun ' âlemde müeyyed ol şeh-i pür- ' adl ü cûd
- 3 Tâli' -i mes' ûdını tenvîr idüp mihr-i felek
Kevkeb-i iqbâline reşk eylesün haşm-ı ' anûd
- 4 Sâyesinde bendegâni kesb-i âsâyiş idüp
Pây-mâl olsun yolunda hem dem-i a' dâ-yı hasûd
- 5 Her maħalde eyleyüp tevfiķini rehber aña
' Ömr ü ' izz-i şevketin efzûn ide Rabb-ı Vedûd
- 6 Çâker-i dirînesi Fâzıl iki mışra' ile
Bu iki târîh-i zîbâya zihî virdi vücûd
- 7 Sâli Ma' bûd eyleye ' Abdü'l- ' azîz Hâna sa' id (1280)
Ola Hân ' Abdü'l- ' azîze sa' d sâl-i nev-nümûd (1280)

7

TÂRÎH-İ TEBRİK-İ SÂL-İ CEDÎD-İ İKBÂL-NÜVÎD

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Şehen-şâh-ı mu'azzam Hâzret-i 'Abdü'l-'azîz Hânîñ
Der-i devlet-meâbı menba'-ı ihsân u luğ u cûd
- 2 Felek mağbûğ-ı devrânı cihân memnûn-ı ihsânı
Hulâşâ eyledi bây u gedâyı 'adl ile hoşnûd
- 3 İmâm-ı dîn ü devlet dâver-i dâd-âver-i millet
Şehen-şâh-ı 'alî-sîret nazîri dehrde nâ-bûd
- 4 Cülûs-ı meymenet-me'nûsı vaqtinden berü 'âlem
Olup gamdan berî Hâğğa iderler şükri nâ-ma' dûd
- 5 Bi-ğamdillâh vürûd itdi yine nev-sâl-i şevğ-efzâ
Hudâ hağğ-ı cihândârîde kılsun eymen-i pür-sûd
- 6 Demâdem şu'le-dâr itdikçe mihr ü meh bu dünyâyı
Ola iğbâl ile 'ömr-i şehen-şâh-ı cihân memdûd
- 7 Tecellî-i hümâyûnı cihânı eyledi âbâd
Bu çarhıñ devri olduğça ola şevket ile meşhûd
- 8 Teceddüd eyledikçe sâl ü mâh ü rûz-ı 'âlemde
Ola hısn-ı haşîn-i Hâğda her âfâtdan mesdûd
- 9 Ne semte 'azm iderse yâver olup zâtına tevfiğ
Kemâl-i fevz ü nuşret ile olsun nâil-i mağşûd

- 10 Der-i devlet-medâra bende-i dîrînesi Fâzıl
İki târîh taqdîm eyledi emşâli nâ-mevcûd
- 11 İlâhî ola Hân ‘ Abdü’l-‘ azîz bu sâl-i nev memnûn (1281)
Ola nev-sâl Hân ‘ Abdü’l-‘ azîze dâd ile mes‘ûd (1281)

8

TÂRÎH-İ TEBRİK-İ SÂL BERÂY-I SULTÂN ‘ ABDÜ’L-
‘ AZÎZ-İ FERHUNDE-FÂL

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 Teceddüd itdi sâl-i meymenet-fâl-i şehen-şâhî
Meserret-bağş ola fevz ü zaferle şâh-ı devrâna
- 2 Kudsûmın bâ‘ iş-i yümn ü sa‘âdet eyleye Mevlâ
Ola şevk ile reşk-i âsumân ‘ âlemde her hâne
- 3 Şeref burcında devrân ide dâ‘im tâli‘ -i ‘ âlem
Ola gâlib felekde kevkeb-i Mirrîh ü Keyvâna
- 4 ‘ Uğârid her murâdın şebt ide dil-h‘âhı vech üzre
Füyûzât-ı Hudâ maşşûş olup şâh-ı cihân-bâna
- 5 Ki ol şâh-ı zamân kehf-i emân ‘ Abdü’l-‘ azîz Hânîñ
Vücûdı zîb ü fer virdi maqâl-i Âl-i ‘ Oşmâna
- 6 ‘ Adâletle cihâñı eyledi ma‘mûr ser-tâ-ser
Görinmez oldu mülk-i devletinde cây-ı virâne

- 7 Bir ednâ mûra dağı kimseniñ yoğdur ta‘addîsi
O rütbe ‘adl ü dâdı oldı cârî zîr-destâna
- 8 Cihânda rehberi tevfiğ-i Hâğdır iştibâhım yoğ
Umûr-ı devleti tefvîz itdi ħayr-ğ‘âhâne
- 9 İdüp ‘atf-ı nigâh-ı merĥamet her bender ü ħışna
Yapıldı sâyesinde ħışlalar ceş-i nerîmâna
- 10 Virüp şımf-ı cünûda nûr-ı ‘ayn-ı devleti revnağ
İrişdi şit ü şân u şöhreti İrân ü Tûrâna
- 11 İde şehzâdegâniñ her birin bir mülkde vâlî
Tükenmez ‘ömr ü devlet Hâğ vire ol şâh-ı zî-şâna
- 12 Nizâm u intizâma koydı mülk ü milleti cümle
Müreccağdır zamân-ı sâbıka bu ‘aşr-ı şâhâna
- 13 Şunûf-ı ‘askeriniñ aldı gönlin luğ u iğşânla
İderler semt-i ħaşma ħamle bî-pervâ cesûrâne
- 14 Sipâhiñ her biri mânend-i şîr oldı şecâ‘atde
Ĥazer itmezler aşlâ olsa da biñ top u şeş-ğâne
- 15 Cihân ħâhişger oldı silk[ine hep] olmağa dâğil
O şâhı mazĥar itmiş Hâğ bu rütbe luğ u iğşâna
- 16 Donanma-yı hümâyûnın o rütbe eyledi teğşîr
Sefâyinden görünmez oldı deryâ ile tersâne
- 17 Mühimmâtıñ idüp iğmâl ile teğşîrine ĥimmet
Tüfenk ü top ile toldı bütün debbûy-ı cepğâne

- 18 İdüp ma' mûr mülki koymadı cây-ı harâb aşlâ
Sezâdır hâk-i pâyin sürme itse halk çeşmâna
- 19 O deñlü himmet-i şâhânesi var berr ile baħre
İşitdikçe gelür hayret ' uķûl-i nev' -i insâna
- 20 İdüp taşhîh-i sikke ğıll u ğışdan eyledi hâlî
Bunuñla ' âlemi müstağraķ itdi baħr-i ihsâna
- 21 Nuķûddan ķalmamış iken eşer bâzâr-ı ' âlemde
Zer ü sim ile tıldı her taraf mânend-i ğarb-hâne
- 22 ' Aceb mi mihr ü meh iķbâliniñ pervânesi olsa
Şu' â' -ı pertev-i ' adli irişdi cümle büldâna
- 23 Ne tâli' dir ki virmiş Hâķ o şâh-ı ma' delet-kâra
Ferîdûn görse eylerdi ğased bu şevket ü şâna
- 24 O hâķân-ı kerem-kârıñ o rütbe luţfı çokdur kim
Degil biñde birin mümkin getürmek şebt ü ityâna
- 25 Biri ez-cümle Bosna mülkini ihyâ buyurdı kim
Ahâlisin ķodı ğüsn-i nazarla eski ' unvâna
- 26 Meħemmed Hân-ı ğâzîniñ idüp rûh-ı şerîfin şâd
Yine çıķdı o ser-ğaddiñ kıdemli nâmı meydâna
- 27 Hüdûduñ çâr eţrâfın nezâret eylemek için
Ķarağollar yapup naşb-ı ' asâkir itdi her yana
- 28 İdüp tecdîd emr-i vâlid-i zî-şânını şimdi
' Asâkir eyledi tertîb ğâyetle levendâne

- 29 Ne mümkin eylemek sũ-yı nażar a‘ dâ-yı bed-ḡ‘âhı
Göñüllü oldılar ‘ asker ahâlî añâ merdâne
- 30 Tereddüdsüz uġûr-ı devletinde ol ŧehen-ŧâhıñ
Fedâ-yı mülk ü mâl eyler ahâlî cân-sipârâne
- 31 Vezîr-i a‘ zâmı ser-‘ asker-i zî-ŧânını görse
Felâḡun ser-fürü eylerdi ol zât-ı kerem-kâna
- 32 Zamânıñ Hüsrev ü hem Rüstemidir el-ḡaḡ ol âşaf
Anıñ-çün nâil itdi ḡaḡ anı mühr-i Süleymâna
- 33 Kemâl-i dâniş ü ‘ irfânını ol ŧâhib-i ŧadriñ
Bilür ehl-i ḡired ḡâcet nedir tavzîḡ ü burhâna
- 34 O deñlü muḡḡalı‘ dir ḡâl-i dehre zât-ı vâlâsı
Suâle iḡtiyâcı yok bir emri ehl-i ‘ irfâna
- 35 ḡudâ ŧâhen-ŧeh-i devrânıñ itsün ‘ ömrini müzdâd
Du‘ â ‘ arz idelim cân u göñüldeñ bâb-ı Raḡmâna
- 36 Cenâb-ı devletiniñ aḡter-i iḡbâl ü iclâlî
Ziyâ-baḡşâ ola güñden güñe mülk-i ḡâḡâna
- 37 Ḳıla her rûzını bir mâḡ idüp her mâḡını bir sâl
Kerûbiyyün ide imdâd o ŧâha müstemirrâne
- 38 Müdemmer eyleye a‘ dâ-yı dîn ü devletin dâ‘im
Gice güñdüz tazarru‘ eyleriz dergâḡ-ı Yezdâna
- 39 Nice tebrîk-i sâl-i ḡayr-fâli ḡaḡ naşib itsün
İmâmü‘l-müslimîne ol mu‘în-i ehl-i îmâna

- 40 Kulu mîr-i livâ Fâzıl iki mışra‘ idüp tertîb
Sekiz târîh taqđim eyledi ol şâh-ı devrâna
- 41 İlâhî ola Hân ‘ Abdü’l-‘ azîz nev-sâlde memnûn (1282)
İde sâli sa‘ id Allâh ‘ azîz ‘ Abdü’l-‘ azîz Hâna (1282)

9

TÂRÎH-İ TEBRİK-İ SÂL-İ HAYR-FÂL-İ CEDÎD

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 Bi-ğamdillâh teceddüd eyledi sâl-i sūr-efzâ
Kıla ‘ Abdü’l-‘ azîz Hâna Hudâ nev-mağdemîn bihbûd
- 2 Gice gündüz ziyâ virdikçe mihr ü meh bu dünyâda
Hudâ şâh-ı cihânîñ ide zıll-i devletin memdûd
- 3 Şu‘ â‘ -ı ‘ adl ü dâdı şark u ğarbı eyledi rûşen
Mişâl-i seb‘ a-i seyyâre olsun şevketi meşhûd
- 4 Teceddüd eyledikçe sâller bu köhne ‘ âlemde
Ola hıfz-ı İlâhîde o şâhen-şâh-ı şâhib-cûd
- 5 Ne semte ‘ azm iderse Hızır rehber eyleyüp Mevlâ
İde ‘ âlemde dâ‘ im düşmen-i bed-ğ‘ âhını nâ-bûd
- 6 Yazup bu beyt-i ğarrâ kemterî mîr-i livâ Fâzıl
İki târîh-i bî-mişl ü bahâne eyledi ma‘ dūd
- 7 Yeñilendi sene es‘ ad ola ‘ Abdü’l-‘ azîz Hâna (1283)
Ola nev-sâli Hân ‘ Abdü’l-‘ azîze dâ‘ imâ mes‘ ūd (1283)

10

TÂRÎH-İ TEBRİK-İ SÂL-İ CEDİD-İ MEYMENET-
İŞTİMÂL

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Teceddüd eyledi sâl-i pür-iqbâl-i neşât-ârâ
Mübârek kıla Hân ' Abdü'l-' azîze Hazret-i Mevlâ
- 2 Cihân durduqça zât-ı şevketi iclâl ü devletle
Ola şadr-ı serîr-i salţanatda şâhib-i fermâ
- 3 Odur revnaq-fezâ-yı taht-gâh-ı Âl-i ' Osmânî
Odur hâmi-i şer' -i Aḥmedî şâhen-şeh-i dünyâ
- 4 Demâdem ' adl ü dâd ile bu mülki itdi ihyâ kim
Vücûdı zâtınıñ rûḥ aldı cism-i devlete ḥaḳḳâ
- 5 Kıla ol şehr-i yâr-ı ' âlemi her hâlde Mevlâ
Ne sûya ' azm iderse nâil-i şad-nuşret-i ' uz mâ
- 6 Ola zât-ı şerîfi miḥnet ü ekdârdan maḥfûz
' İbâda farzdır ḥayr-ı du' âsın eylemek îfâ
- 7 Her emrinde muvaffaḳ kıla Ḥaḳ zât-ı hümâyûnın
Ola maḡbût-ı ' âlem ḫâlî' -i iqbâli bî-hemtâ
- 8 Bulup bu beyt-i zîbâ çâkerî mîr-i livâ Fâzıl
Sekiz târîḫ-i bî-mişl ü bahâne eyledi imlâ
- 9 Ola memdûd sâl-i nev sa' id ' Abdü'l-' azîz Hâna
Ola mes' ûd Hân ' Abdü'l-' azîze nev sene bâlâ (1284)

11

TÂRÎH-İ TEBRÎK-İ SÂL-İ SA' ÂDET-İŞTİMÂL

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Cenâb-ı Şâni'-i ' Âlem şeh-i ' Abdü'l-'azîz Hâna
Sa' âdetle bu nev-sâliñ kudûmın eyleye mes' ûd
- 2 Odur şâhib-serîr-i salţanat zıll-i zalîl-i Hâk
Odur nâib-menâb-ı Fahr-i ' Âlem şâh-ı şâhib-cûd
- 3 O rütbe kıldı rûşen pertev-i ' adliyle dünyâyı
Ėam u endûh u zûlmüñ zûlmetin hep eyledi nâ-bûd
- 4 Huzûra irdi cümle zîr-destân ' ahd-i ' adlinde
E' âlî vü edânî sâyesinde Ėurrem ü pür-sûd
- 5 İde dâ'im muvaffağ her umûrında Cenâb-ı Hâk
Ola dil-Ėâhı üzre vâşıl-ı ser-menzil-i mağşûd
- 6 Hüdâ düşmenlerin mağhûr zâtın eylesün maşûr
Kıla rû-yı zemînde nâmını bed-Ėâhların meĖĖûd
- 7 Felek devr eyledikĖe HâĖĖ ide müzdâd iğbâlin
Mişâl-i şems-i tâbân tâli' i dâ'im ola meşĖûd
- 8 Ėulı mîr-i livâ Fâzıl yazup bir beyt-i Ėarrâ kim
Olup her mışra' ı târîğ-i sâl-i tâm ile ma' dûd
- 9 Mübârek ide bu sâli İlâh ' Abdü'l-'azîz Hâna
Ola nev sâli Hân ' Abdü'l-'azîze yümnlle memdûd (1285)

12

TÂRÎH-İ TEBRİK-İ SÂL-İ NUŞRET-MAKÂL-İ HAYR-
FÂL 'AZZE NAŞRAHÛ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Şâhib-i taht-ı hilâfet şeh-i yâr-ı ma' delet
Hâzret-i ' Abdü'l-' azîz Hânîñ ola ' ömri mezîd
- 2 Sâl-i hâl itdi teceddüd Hâk mübârek eylesün
Yümn ü iqbâl ile ol hâkâna âvân-ı medîd
- 3 Nice mâh u sâl mülk ü millet üzre zâtınıñ
Sâye itsün zıll-i ' adl ü dâdını Rabb-ı Vahîd
- 4 Zîr-i destâna peder mâderden ' âli şefqati
Luţf u ihsânından a' lâ vü edânî müstefid
- 5 Her milel irmiş müsâvât üzre ' adl ü dâdına
Ahsen-i ahlâk virmiş zâtına Hayy-ı Hamîd
- 6 Gelmemişdir dehre böyle bir şeh-i şevket-meâb
Öyle kılmışdır muvaffâk zâtını Rabb-ı Mecîd
- 7 Haşr-ı evkât eylemiş i' mâr-ı mülk ü millete
Zulm ü cevri maḥv idüp olmuş vücûdıyla sedîd
- 8 ' Âlemi itdikçe rûşen rûz u şeb mihr ile mâh
Şevket ü iclâli olsun evc-i a' lâya resîd
- 9 Zâtınıñ şehzâdegân-ı devlet ile dehrde
İzdiyâd-ı ' ömrini Hâkdan diler her bir ' abîd

- 10 Şâh-ı ‘âlem nâil olmuş bir vahîd-i ‘aşra kim
Şâhib-i mühri her emre itmede cehd-i cehîd
- 11 Âşaf-ı ‘âlî maqâmûñ hüsni-i tedbiri ile
Ber-ţaraf itdi fesâd-ı harbi feth oldu Girîd
- 12 Ol dâver ki Giridiñ fâtiĥ-i şânîsidir
Millet oldu Köprili mânendi ol zâta vedîd
- 13 Fitne-i Yûnanı tîĥ-i kîlk ile kahr eyledi
Mâlik olmuş öyle şadr-ı a‘ zama şâh-ı reşîd
- 14 Şâh-ı devrânîñ tecellî-i Ĥudâdır rehberi
Kim vekîl-i muţlakı olmuşdur ol zât-ı ferîd
- 15 ‘Aql u ‘ilm ü şî‘r ü inşâda kemâli şöyle kim
Görse Eflâtûn olurdu aña şâkird ü mu‘îd
- 16 Ĥâmesi düşmen ile ceng ü cidâle muţtedir
Ĥaşmı târ ü mâr ider gûyâ ki şad tûb-ı ĥadîd
- 17 Eşkıyâ “eyne’l-mefer” döndü şireye ye’sle
Başdı maĥzûlîni Fir‘avnî gibi baĥr-i sefid
- 18 Yapdı istiĥkâm virdi taĥviyet her mevķi‘e
Ĥâr eţrâfın taĥaffuz eyleyüp aşdı kilid
- 19 Hep muĥarrikler çekildi kaldı ĥayretde ‘uşât
Oldılar vâdî-i zilletde ĥarâretten ĥadîd
- 20 Ĥuvve-i bâzû-yı ceys-i devleti fehm eyleyüp
Kaldı bî-tâb ü tüvân bi’l-cümle eşĥâş-ı ‘anîd

- 21 Eşkîyâyı öyle tazîyîk eyledi bir rütbede
Harb u darbı Köpriliden geldi ‘uşşâta şedîd
- 22 Münkaṭı‘ oldı i‘âne düşdiler hızlâna kim
Yâr u yâver kalmadı hep itdiler kaṭ‘-ı ümîd
- 23 Kalmadı şabra taḥammül ehl-i ifsâdiñ bu kim
Çâresiz kaldı Cezîre içre ‘uşşât-ı merîd
- 24 Kara yüzle kaḥkarî ric‘atle döndi eşkıyâ
Şadr-ı ‘âlî ehl-i îmânıñ yüzün itdi sepîd
- 25 Oldılar dûcâr cû‘ u ıztırâba bî-ḥisâb
Ye’sle re’y ü emâne düşdi ecnâd-ı pelîd
- 26 Cümleye geldi nedâmet i‘tirâf-ı cürm ile
Oldı hep ehl-i Cezîre mazḥar-ı afv-ı cedîd
- 27 Sâl-i sâbıkda muzaffer kıldı Haḫ şâhen-şehi
Kalmadı âlâm u guşsa oldı ‘âlemden ba‘îd
- 28 Şâh-ı devrân ile Haḫ ol şadr-ı ‘âlî-himmetiñ
Eyleye naşr u zaferle her günin emşâl-i ‘îd
- 29 Tâli‘-i ‘âlisi dâ’im devr ide iḳbâlde
Hâsidi maḳdûḫ ola dünyâda mânend-i Yezîd
- 30 Yazdı Fâzıl bendesi bu beyt-i garrâ bî-bedel
Buldı nev-sâle sekiz vech üzre târih-i ‘adîd
- 31 Yümn ü iḳbâl ola Hân ‘Abdü’l-‘azîze sâl-i nev (1286)
İde Haḫ sâl-i nevi ‘Abdü’l-‘azîz Hâna sa‘îd (1286)

13

TÂRÎH-İ TEBRİK-İ SÂL-İ CEDÎD-İ NUŞRET-BEDÎD

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Bârek-allâh husrev-i devrâna geldi sâl-i nev
Şevket ü iclâl ile 'ömrin Hüdâ itsün mezîd
- 2 Nice âvân u zamân evreng-i devlet üzre hep
Eylesün imrâr-ı sâl ü mâh u eyyâm-ı cedîd
- 3 Dâstân-ı 'adl ü dâdı yâr ola tâ haşre-dek
Zîr-destânında itdi zulm ü cevri nâ-bedîd
- 4 Eyledi i' mâr u ihyâ cümle mülk ü milleti
Sâyesinde hâşıl oldı maṭlab-ı ehl-i ümîd
- 5 Çeşm-i 'ibret görmedi târîh-i eslâf içre kim
Dehre el-ḥaḫ gelmedi zâtı gibi şâh-ı ferîd
- 6 Her milel taşdıḫ ider hengâm-ı 'adl ü şevketin
Hüsni-şîṭ ü şânı şarḫ u ğarba olmuşdur resîd
- 7 Hâsid-i iḫbâli olsun dehrde dâ'im zebûn
Zâtını a' dâsına ğâlip kıla Rabb-ı Vahîd
- 8 Bî-mişil bir beyt-i ğarrâ yazdı Fâzıl çâkeri
Bu iki târîh-i tâm oldı sekiz vechi müfid
- 9 Ḥaḫ müeyyed eylesün ' Abdü'l-'azîz Hânı bu sâl
İde Ḥaḫ hep sâlini ' Abdü'l-'azîz Hâna sa' id

14

TÂRÎH-İ ĞARRÂ BERÂY-I TEBRÎK-İ ŞADÂRET-İ
FUÂD PAŞA

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün) '

- 1 Tulu' itdi yine mihr-i ' inâyet burc-1 devletde
Cihân oldı münevver âfitâb-1 luţf-1 Yezdândan
- 2 İrişdi müjde-resler halk-1 ' âlem şâdmân oldı
Niçe memnûn olmaz bendegân ' Abdü'l-' aziz Hândan
- 3 Zihî taht-1 hümâyûna cülûs itdi sa' âdetle
Cihân vâreste oldı mihnet ü âlâm ü hırmândan
- 4 O şâhen-şâh-1 ' âlem mazhar-1 tevfiğdir el-ħağ
Müşâhiddir bu ma' nâ itdiği her emr ü fermândan
- 5 Getürdi mesned-i şadra bu def' a bir güher-bârı
Bütün halk-1 cihânı hisşe-mend itdi bu ihsândan
- 6 Vekîl-i muţlak oldı fart-1 isti' dâd ü dânişle
Maşûn itsün Hudâ zâtın her an ekdâr-1 devrândan
- 7 Kibâr-1 devlet içre bir daği gelmiş degil mişli
Naşıl hoşnûd olmaz ' âlem o düstûr-1 zî-şândan
- 8 O bir düstûr-1 efham sâhib-i ' aql u zeğâdır kim
Kemâl ü ' ilmi rûşendir anıñ mihr-i dirahşândan
- 9 Kemâl ile ne mümkün zâtını medh ü şenâ itmek
Anıñ ħâricdir evşâf-1 cemîli ħadd-i imkândan

- 10 Cenâb-ı devleti hünkâr-ı ma' nânîñ muhibbidir
Olur re'y-i bihîn mülhem aña her dem o sultândan
- 11 Hudâ tevfiğine maqrûn idüp her emrde zâtın
İde mümtâz u müstesnâ vezîrân u müşîrândan
- 12 Der-i vâlâsınıñ ednâ vü aḥḳar çâkeriyim ben
Ḳuşûrum 'afvıdır maḡlab hemân ol şâhib-iḥsândan
- 13 Vekâlet mühri gibi yazdı Fâzıl cevherîn târiḡ
Şadâret manşıbı aldı Fuâd 'Abdü'l-'azîz Ḥândan (1278)

15

TÂRİḤ BERÂY-I CÛLÛS-I HÛMÂYÛN-I
MEYMENET- MAḲRÛN-I SULTÂN MURÂD-I ḤÂMİS ḤÂN

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Bârek-allâh sû-yı maşrıḡdan ṭulû' itdi sūrûr
'Âlemi tenvîr ü tezyîn eyledi aḡbâr-ı dâd
- 2 Ṭâli'-i devlet taḡavvül itdi necm-i es' ada
Kıldı rûşen 'âlemi oldı feraḡ-zâd-ı fuâd
- 3 Şûriş ü 'işyân-ı a' dâdan 'umûm maḡmûm hem
Âh u efgân eyler iken cümle birden oldı şâd
- 4 Müjdeler neşr eyledi hep 'âleme ḡabl-i ḡadîd
Vâriş-i dîhîm-i şevket taḡta geçdi Şeh Murâd

- 5 Olsun ecdâdı gibi dünyâya maḥsûd-ı mülûk
Âl-i ‘Oṣmânîñ ‘ulüvv-i şânın itsün müstezâd
- 6 Dâ’imâ fevz ü zâferle ola mañşûrû’l-livâ
Düşmen-i dîn üzre gâlib eylesün Rabbû’l-‘ ibâd
- 7 Maḥv ide bed-ḥ’âhmı Hıllâk-ı ‘Âlem dehrden
Bendegân-ı devleti hep olsun aşḥâb-ı reşâd
- 8 Eylesün tevfiḳini rehber Hıdâ her emrde
Şıḏḑ-ı ḳalb ile du’â eyler aña ehl-i bilâd
- 9 Yazdı kim mîr-i livâ Fâzıl ḳulı târîḫini
Pâdişâh-ı bâb-ı dâd oldı beşinci Şeh Murâd (1293)

16

TÂRİḫ-İ DİĞER

(Fâ’ ilâtün Fâ’ ilâtün Fâ’ ilâtün Fâ’ ilün)

- 1 Söyledim bu beyt-i ğarrâyı sekiz târîḫ ile
Eyledim maḥsûb miet ü ‘aşer ü ḥâdî ‘idâd
- 2 Dehre Hâḳ Sulṫân Murâdı pâdişâh ḳıldı bu sâl
Müjde kim itdi cülûs dâd ile vâlâ Şeh Murâd

17

TÂRÎH-İ DİĞER

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Hâlık-ı kevineyn 'İbâdullâha ihsân eyledi
Şâhib-i taht-ı hilâfet oldu kim Sultân Murâd
- 2 Kuvve-i berkıyyedir âfâka tebsîr eyleyen
Yevm-i vâhidde donanma eyledi cümle bilâd
- 3 Şeh Murâd-ı evvel ü şânî vü şâlis râbî' in
Şübhesiz ervâhını şâd eyledi Rabbü'l-' ibâd
- 4 Eyledi evreng-i ecdâda cülûs iqbâl ile
Zîr-i destânın 'umûmen itdi iqbâlin güşâd
- 5 Gam u neşât-ı idbâr iqbâle tahavvül eyleyüp
Aşdikâ-yı dîn ü devlet oldu mesrûrû'l-fu'âd
- 6 Zulmet-i dehri 'ulüvv-i himmeti imhâ ile
Tal'at-i 'adl ile mülki ola maşûdü'l-bilâd
- 7 Sâyesinde emn ü âsâyiş teceddüd eylesün
Mağv u nâ-bûd olsun 'işyân u şekâvetle fesâd
- 8 Görmesün rû-yı keder devr eyledikçe mihr ü meh
Tûl-i 'ömr ile mu'ammer olsun ol âlî-nijâd
- 9 Devlet ü iqbâl ile ferr ü şükûh-ı şevketi
Müstedâm ola İlâhî tâ ilâ- yevmi't-tenâd

- 10 MıŖra‘ -1 evvel vilâdetle cülûs târîhidir
MıŖra‘ -1 Ŗânîyi Fâzıl buldı kim tâmü’l-‘ idâd
- 11 Tâc-1 ‘Âl-i ‘ OŖmânı bağ irŖ ile geydi Ŗeh Murâd
Bârek-allâh pâdiŖâh-1 mülk oldu Ŗeh Murâd (1293)

18

TÂRÎĞ-İ DİGER

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 İmâmü’l-müslimîn ile cihânı ber-murâd itdi
Cenâb-ı Ėađ bu mülk ü milleti nev eyledi iğyâ
- 2 Cülûs-1 meymenet-me’nûs-1 Ŗâhâne sa‘îd olsun
Ėulı Fâzıl bu mıŖrâ‘ -1 muŖanna‘ eyledi imlâ
- 3 Mücevher sâl-i hicrî mühmeli târîğ-1 rûmîdir (1293)
Murâd Ėâna cülûsı Ėayr ola oldu serîr-ârâ

19

TÂRÎĞ BERÂY-I MEŖĖĖAT-I ĖÛSÂMÛ’D-DÎN

EFENDİ

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 Ėudâvend-i cihân ‘ Abdü’l-‘ azîz Ėân-1 kerem-kârı
Muvaffağ eylemiŖdir Ėađ bilâ-Ŗekk Ėađđı icrâyâ
- 2 Kerâmâtında yoğdur iŖtibâh ol Ŗâh-1 devrânın
Fuğûl-i ‘ aŖrdan bir zâtı müftî itdi dÛnyâya

- 3 Vezîr-i a'zamı gencîne-i 'ilm ü ma'ârifdir
Mümâşil buldı bu nihrîri ol düstûr-ı vâlâya
- 4 Ezelde aña ihsân-ı Hudâdur 'ilm ile 'irfân
Nazîri gelmemişdir bir daği bu câh-ı 'ulyâya
- 5 Kemâl ü fazl ile âfâkı tutdı şöret ü şânı
Odur İbn-i Kemâlîñ tev'emi bâ-'ilm ü bâ-pâye
- 6 Odur dür-dâne-i baħr-i 'atâ vü luğf u ihsân kim
Vücûd-ı nâzenîni virdi revnağ cây-ı fetvâya
- 7 Kibâr-ı ehl-i 'ilmiñ erşedir zât-ı zî-şânı
Bi-ħağğın nâil oldı luğf-ı bî-pâyân-ı Mevlâya
- 8 Eb ü cedden aña mevrûşdur bu 'ilm ü bu 'irfân
Ki zât-ı mecdidir [ol] ehl-i isti'dâda ser-mâye
- 9 Ma'ârif meclisinden mesned-i fetvâya nağl itdi
Çalır mı ba'de-zîn ehl-i hüner bî-ğadr ü bî-pâye
- 10 Hudâ iğbâl ü 'ömrin eylesün günden güne müzdâd
Nice âşâra dâl olsun muvâfiğ şerħ-i ğarrâya
- 11 Budur ancağ du'âmız dâ'imâ tevfiğ-i Ħağ ile
Meşîhat câhına olsun cihân durduğça pîrâye
- 12 Degil şâyân-ı tağdîm hâk-i pâye nazm-ı nâçizim
Riyâsızca getürdüm ben şikeste beste imlâya
- 13 Tıyunca naşbını târiğ-i tâmın söyledi Fâzıl
Ħüsâmü'd-dîn Efendi fâiz oldı şadr-ı iftâya (1280)

20

TÂRİH-İ BERÂY-I MEŞİHAT-I 'ULYÂ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Pişvâ-yı ehl-i sünnet fahr-i erbâb-ı 'ulûm
Ya'ni Sa'dü'd-dîn Efendi erşed-i Ristü-'abîd
- 2 Menba'-ı 'ilm ü ma'ârif fâzıl-ı şadrü's-şudûr
Mecmâ'-ı 'irfân u dâniş şâhib-i 'aql-ı sedîd
- 3 Bârek-allâh millet-i İslâma bu müfti'l-enâm
Eylesün 'aşrında herkes 'id-ber-bâlâ-yı 'id
- 4 Şâh-ı 'âlem mazhar oldu hüsni-tevfîke yine
Mesned-i fetvâya buldı böyle bir zât-ı sa' id
- 5 Hâk muvaffâk eylesün zât-ı şerîfiñ dâ'imâ
Hıdmet-i şer'-i Nebîde ola biñ sâl-i cedîd
- 6 Görse Sâ'dî-i zamân İbn-i Kemâl taşsîn ider
Zâtına eyler du'â dir Hâk vire 'ömr-i mezîd
- 7 Sâye-i lutfunda şmf-ı râ'iyân u bendegân
Vâşıl-ı âmâl ola hem nâzır-ı rû-yı ümîd
- 8 Hâme-i Fâzıl zihî bir beyt-i garrâ yazdı kim
Heşt vech üzre sekiz târîh oldu müstefîd
- 9 Geçdi Sa'dü'd-dîn Efendi şadr-ı fetvâya sezâ (1275)
Geldi Sa'dü'd-dîn Efendi şadr-ı fetvâya güzîd (1275)

21

TÂRÎH BERÂY-I ŞADÂRET-İ 'UZMÂ DEF'A-İ
HÂMİSE 'ÂLÎ PAŞA

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Bu 'idiñ irdi yevm-i sâdis-i işneyn ile bir 'id
Yine virdi maqâm-ı şadra esbağ emşâli
- 2 Açıldı Fâzılın iqbâli yazdı beyt-i garrâ kim
İki târîh-i tâmı buldı hâşıl oldu âmâli
- 3 Beşinci kerre 'âlî mühri aldı âşaf-ı 'Âlî (1283)
Beşinci kerre geldi şadra mecden âşaf-ı 'âlî (1283)

22

TÂRÎH BERÂY-I ŞADÂRET-İ ANAṬOLI BÎ'L-Fİ'L
REFİK EFENDİ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Şâh-ı mülk-i ma' delet ' Abdü'l-' azîz Hâmîñ eger
' Aşrını görse hâsed eylerdi şâhân-ı ' atîk
- 2 Her maqâmı şâhib-istiḥkâka tefvîz itmede
Zâtını Ḥaḳ eylemişdir zîr-destâna şefîk
- 3 Müfti-i dîn eyledi bir câmi' -i taḳvâyı kim
Şerre âlet olmayup dâ'im olur ḥayra vefîk
- 4 Öyle şâhib-fazl u ' irfân kim odur bu ' aşrda
Menba' -ı ' ilm ü kemâl ü ḳulzüm-i fenn-i daḳîk

- 5 Ehl ü erbâba ider ‘ayn-ı haqîkatle nazar
Hıfz-ı şer‘ -i Aḥmedî haqqında efkârı ‘amîk
- 6 Şadr-ı Anaṭolıya naşb eyledi bir zâtı kim
Bârek-allâh dir bu tevcîhi tıyan merd-i şadîk
- 7 Muḳtedir ğavvâş-ı fikri def‘ aten iḥrâcına
‘İlm-i menḳûlât olmuş olsa deryâya ğarîk
- 8 Hûlîk-ı ‘arz u semâ tevfiḳini terfiḳ idüp
Aḫter-i iḳbâline göstermesün devr-i ḫarîk
- 9 Fâzılâ dürrü’l-ma‘ârif gibi yaz târiḫini
Anaṭolı şadrı oldu fazl u ‘irfânla Refîk (1280)

23

TÂRİḤ BERÂY-I PÂYE-İ ŞADR-I ANAṬOLI BE-ḤÂCE-İ
ŞÂH-I ‘ÂLEM

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Ḥazret-i ‘Abdü’l-‘azîz Ḥâniñ cihân durduḳça hiç
Olmasun taḫt-ı hümâyûnında zâil sâyesi
- 2 Gelmedi aḳrânı eslâf-ı ‘ızâmı içre kim
‘Âleme luḫf u ‘inâyet eylemekdir vâyesi
- 3 Biri ez-cümle bu def‘ a ḫ‘âce-i zî-şânına
Eyledi iḫsân şadr-ı Anaṭolı pâyesi

- 4 Seyyid-i ‘aşr ol Hâsan Fehmî Efendi kim odur
‘İlm ile bu ‘âlemiñ ârâyış ü pîrâyesi
- 5 Düşdi bir târîh Fâzıl rütbesi tevcîhine
Hâce-i şeh aldı luţfen Anaţolı pâyesi (1280)

24

TÂRÎH BERÂY-I VÂLÎ- ŞODEN DER- VÎLÂYET-İ
MÎŞR İSMÂ‘ÎL PAŞA

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Vâli-i iklîm-i Mısrıñ nâm u şân u şöreti
Rub‘ -ı meskûn-ı cihâna münteşirdir ‘aql ile
- 2 Far‘-ı luţf u himmet ü ‘irfân ü ‘ilm ü rüşde
‘Aşrıñ Eflâtûnıdır zâtı kemâl ü fazl ile
- 3 Ümm-i dünyâ görmemişdir mişlini eslâfda
Eyledi i‘ mâr mülk-i Mısrı dâd u ‘adl ile
- 4 Hâme nazm itsün ne mümkin hüs-n-i sît-i devletin
Yazsa Şehnâme kadar vaşfında baħs ü faşl ile
- 5 Rüşen iken mihr ü meh gibi cihânda hâl ü şân
Ehl-i ‘irfâna degil bürhâna hâcet naql ile
- 6 ‘Ömr ü ikbâli mezîd olsun valiyy-i ‘ahd ile
Eylesün Bârî mu‘ammer zâtını ol necl ile

- 7 Bârek-allâh yazdı Fâzıl çâkeri târîh-i tâm
Dâver-i Mısr oldu İsmâ'îl Paşa nesl ile (1282)

25

**TÂRÎH BERÂY-I MANŞIB-I MÜSTEŞÂR-I MÂLİYYE
MÜMTÂZ EFENDİ**

(Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün)

- 1 Ricâl-i rütbe-i bâlâ ki bir zât-ı kerem-pîrâ
Feţânetle kitâbetle sezâ-yı i'tibâr oldu
- 2 Her emri muhtedirdir ahsen-i vech üzre tedbire
Sezâdır mâliye câha bu kerre müsteşâr oldu
- 3 Bulunmaz re'yiniñ mümtâz u aqrânı bu devletde
Müsellem zât-ı bî-hemtâsı maşsûd-ı kibâr oldu
- 4 Hudâ tevfiğine maqrûn itsün dâ'imâ zâtın
Bi-haqqın yine bu manşibla taqdîr-i neşâr oldu
- 5 Didim naşbında Fâzıl bu güher târîh haq üzre
Becâ mâliyyece Mümtâz Efendi müsteşâr oldu (1275)

26

**TÂRÎH BERÂY-I NEZÂRET-İ DÎVÂN-I AĞKÂM-I
'ADLİYE FÂZİL MUŞTAFÂ PAŞA**

(Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün)

- 1 Nâzır-ı dîvân-ı ağkâm oldu bir zât-ı celîl
Kalmadı ehl-i hıkkûkuñ 'aql u fikrinde esef

- 2 Yümn ü mes'ûd eylesün hakkında Hallâk-ı Hakîm
Ol hüdîv-i zî-şiyem bî-şek olur hayrû'l-âlelf
- 3 Zâtınıñ vicdân-ı re'yi 'âlemi iskât ider
Her bir emri hüşn-i tedbîr üzre eyler ber-âraf
- 4 Beyt-i târîhî yazıldı kaçre-i nîsânda
Bağr-i iqbâl içre Fâzıl buldı nev-dürr-i şadef
- 5 Eyledi dîvân-ı ahkâma sa'âdetle vürûd
Câh-ı 'adlî Muştafâ Paşa ile buldı şeref (1287)

27

TÂRÎH BERÂY-I PÂYE-İ ŞADÂRET-İ ANAÏOLI
TEVHÎD EFENDİ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Hâzret-i Tevhîd Efendiniñ müdâm
Devlet ü iqbâli hep memdûd ola
- 2 Tâli' i bulsun terakki rûz u şeb
Necm-i garrâsı her an mes'ûd ola
- 3 Tıbğ-ı dil-h'âhı gibi her hâlde
Vâşıl-ı ser-menzil-i maşşûd ola
- 4 Yâd olunsun mesned-i 'ulyâ ile
Zât-ı pâkinden Hudâ hoşnûd ola

- 5 Eylesün şol rütbe terfi'-i rüteb
Zâtınıñ emsâli hep maḥsûd ola
- 6 İtdi iḥrâz Anaṭolı pâyesin
Rütbe-i 'âli[yyesi] bihbûd ola
- 7 Her umûrında muvaffaq ide Ḥaḳ
Dâ'im anıñ mülhimi Ma' bûd ola
- 8 Fâzıl 'arz eyle bu beyt-i dil-keşi
Tâm târîḫi anıñ ma' dûd ola
- 9 Aldı kim Tevḫîd Efendi 'izz ile
Anaṭolı pâyesin mes'ûd ola (1277)

28

TÂRİH BERÂY-I MESNED-İ NEZÂRET-İ MÂLİYE
TEVFİK EFENDİ BÂ-RÛTBE-İ BÂLÂ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Kerûbiyyü'ş-şiyem Tevfik Efendi kâmil ü dâna
Bütün erbâb-ı aḳlâmıñ odur aşḫâb-ı âgâhı
- 2 İdüp aḳrân u emsâlin tefevvuk şıdḳ u 'iffetle
Olup ḥaḳḳında lâmi' luḫ u iḥsân-ı şehen-şâhî
- 3 Umûr-ı ḥuṭb-ı mâliyye maḳâmıñ nâzırı oldı
İder her ḥall ü 'aḳdi miḫverinde yoḳdur eşbâhı

- 4 Hüdâ ismi gibi dâ'im kıla tevfiğine maqrûn
Mehâmm-ı devleti tevşîke ber-maksûd dil-h'âhı
- 5 Didi bir Mevlevî Fâzıl bu târîhi idüp imlâ
Sezâdır kıldı câ Tevfîk Efendi mâliye câh (1277)

29

TÂRÎH BERÂY-I NEZÂRET-İ DÎVÂN- I DE'ÂVÎ
EMİN BEG

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Yegâne vâkıf-ı emr-i mehâm-ı saltanat ol kim
De'âvî câhına şâyân-ı memdûh-ı selef geldi
- 2 Hâkîmâne ider her hüsni-i tedbîri mağallinde
Edânî vü e'âlî yâd ide hayrû'l-halef geldi
- 3 Yazup târîh-i tâmın Fâzıl 'âleme tebşîr
Emîn Beg de'âvî câhına kıadr u şeref geldi

30

TÂRÎH BERÂY-I ŞADR-I RÛM İLİ DEF'A- İ
ŞÂNİYE TAHSİN BEG

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Seyyid-i sâdât kim hâlâ naķib-i zî-himem
Ya'ni Tahsîn Begefendi kıldı şadr-ı Rûmı câ
- 2 Def a-i şânîyedir bu câha virdi zîb ü fer
Fâikû'l-emsâldir 'irfân u fazl ile sezâ

- 3 Yazdı Fâzıl hâme bu târîh-i tâmin naşbında
Yine geldi cây-ı şadrü'r-Rûma Taşsîn Beg becâ

31

TÂRÎH BERÂY-I MANŞIB-I BEGLİKCI-İ BESİM BEG
(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Bi-ğamdillâh zühûr itdi yine elâf-ı Sübhânî
Şerefle manşib aldı bir veliyy-i ni' met-i zî-şân
- 2 Cenâb-ı Hâk şeh-i devrânîñ 'ömrin eylesün müzdâd
Ki bir zât-ı şerîfiñ eyledi taltîfini fermân
- 3 Ola şadrü'ş-şudûruñ tâli'-i iqbâli efzûn-ter
Umûrında kıla zâtın muvaffak Hâzret-i Yezdân
- 4 Kibârñ efham-ı şâhib-kemâli ulı beglikci
Bi-ğakğın cânib-i Hâkdan virildi aña bir 'unvân
- 5 İder her bendesin bir vechle ihsânına mazhar
Çok ahlâk-ı hamîde eylemiş Hâk zâtına ihsân
- 6 Dirâyetde nazâketde nazîri gelmedi dehre
İder evşâfını yazmağda hâmem 'acziñi i' lân
- 7 Gelüp bir müjde-res Fâzıl ne a' lâ söyledi târîh
Besîm Beg oldı beglikci-i devlet fâikü'l-ağrân (1277)

32

TÂRİH BERÂY-I MANŞIB-I ÂMEDÎ-İ DÎVÂN-I
HÛMÂYÛN RAÛF BEG

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Zâdegânda zâtıdır fer' -i dirâyetle vahîd
Mâye-i farı-ı feţânetle hem aşâletle ferîd
- 2 Vâlidî gibi vekâlet nâmın aşla naql idüp
Bârek-allâh evc-i iqbâli ola bâlâ mezîd
- 3 Fâzılâ ehl-i kalem tebşîr idüp târîh ile
Âmedî oldı Raûf Beg ola rif' atde medîd (1274)

33

TÂRİH-İ VİLÂDET-İ ŞEHZÂDE YÛSUF İZZÛ'D-DÎN
TAVELALLÂHU 'ÖMREHÛ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Hâzret-i ' Abdü'l-' azîz Hânî cülûs-ı şevketi
Koymadı gam dilde virdi ' âleme şevk-i ' azîm
- 2 Taht-ı ' âli-bahtı teşrîfinden aqdem zâtına
Vâriş-i mülk eylemiş ihsân Hâllâk-ı Kadîm
- 3 Ehl-i dîni nesl-i pâkiyle mübeşşer eyledi
Rû-yı ' âlem oldı bu yüzden daği şâd u besîm

- 4 Zâtını Hâk şân u şevket ile dâ'im eylesün
 'Âlemi memnûn itdi şeh-i luğf-ı 'amîm
- 5 Mihr ü meh virdikçe pertev bu cihâna rûz u şeb
 Ola zât-ı şevketi dâ'im serîrinde muğîs
- 6 Silk-i mergûb-ı cünûna yazdı ol şehzâdesin
 Nâmı 'İzzü'd-dîn Yûsuf kim o sultân-ı kerîm
- 7 Vâlid-i zî-şânı zâtın ceşşe serdâr eyleyüp
 Nice [âvân u zamân] bâ-luğf-ı Yezdân-ı Hâkîm
- 8 Mevlid-i târîhi tâm buldı güherle dîgeri
 Fâzıl-ı kemter didi bu beyti bâ-'avn-i 'Alîm
- 9 Qondı mehd-i devlete şehzâde 'İzzü'd-dîn nevîn (1274)
 'Asker itdi tıfl iken şehzâdeyi şâh-ı fehîm (1277)

34

TÂRÎH-İ VİLÂDET-İ ŞEHZÂDE SULTÂN MAHMÛD
 CELÂLÛ'D-DÎN

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

- 1 'Abdü'l-'azîz-i Hâna Hâk şehzâde ihsân itdi bağ
 Şükr itse 'âlem müsteħağ bu ni' mete rûz u şeb
- 2 Dağı nice şehzâdegân olsun rikâbında revân
 Görsün medîd-i sâl ü ân kim ol şeh-i şâhib-ķırân

- 3 İ‘mâr-ı mülk ü millete tevsî‘ -i [mâl] ü şervete
Halkı getürdi ğayrete itdi cihânı şâd-mân
- 4 İşlâh itdi sikkeyi taldırdı zerle dünyeyi
Şâdân kıldı cümleyi bu luğ u ihsânı hemân
- 5 ‘Aynü’l-yaķındır ‘âleme rü’yetde bî-şek merdüme
Mażhardır ism-i a‘zama ol şâh-ı aķtâb-ı cihân
- 6 Buldı vezîr-i a‘zamı ka‘bında yoķdur efhamı
Cümle cihânıñ eslemi ‘âlem dimekte yek-zebân
- 7 Âbâ vü ecdâdı kadîm devletde ‘abd-i müstedîm
Aķrân u emşâli ‘adîm buña muķırdır ins ü cân
- 8 Yoķdur debîriñ kudreti taķrîre kilkiñ vüs‘ati
Ta‘dâda luğ u himmeti haķķıyla kim itsün beyân
- 9 Farz-ı ‘ayındır bî-riyâ itsün cihân hayr-ı du‘â
Olsun mużaffer dâ‘imâ ol şâhib-i dârü’l-emân
- 10 Yâd itdi ceddin ism ile olsun mu‘ammer ‘ömr ile
Taķtında dâd ü ‘adl ile necliyle hâķân-ı zamân
- 11 Fâzıl ne a‘lâ muntazam târiķini yazdı kalem
Başdı cihâna nev-ķadem Maķmûd Celâlü’-d-dîn Hân

(1279)

35

TÂRÎH-İ DİĞER BERÂY-I VİLÂDET-İ ŞEHZÂDE
CELÂLÜ'D-DÎN

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Yine şehzâde Hân ' Abdü'l-' azîze eyledi ihsân
İde nesl-i güzînin bî-' aded Hâk mülk-i dünyâda
- 2 Nice şehzâdegânıyla ide Hâk ol şehi mesrûr
Ola biñ sâl ol şâhib-i ' adl evreng-i ' ulyâda
- 3 Celâlü`d-dîn-i Rûmî ile hem-nâm itdi maḥdûmun
O şâh-ı Mevlevîdir rehberi her ḥayrı icrâda
- 4 Hâḫâdır Hâtemiñ yâdı cihânda ol şeh-i zî-şân
Yeñi başdan ' inâyet resmini kâdirken icâda
- 5 ' Adîli gelmemiş bir pâdişehdir mülk-i ' Oşmâna
Nüvis ü şâ' irânîñ ' aczi zâhir vaşfın imlâda
- 6 Du' âsı dâ'im ezkârımdır iclâl ü übehhetle¹
Ola zât-ı hümâyûnı hemîşe ḥıfz-ı Mevlâda
- 7 Bu târîh ile Fâzıl mevlidin tebşîr ider ḥalka
Fer-i nev virdi bu dehre Celâlü'd-dîn-i şehzâde (1279)

¹ Aslı "übbehet" olan kelime vezin gereği "übehhet" şeklinde yazılmıştır.

36
TÂRÎH-İ DİĞER DER- TEBRÎK-İ HİTÂN-I
MÜŞÂRÜN-İLEYH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Hâzret-i ' Abdü'l- ' azîz Hân-ı ' adâlet-pîşeniñ
Ebr-i luţfi oldı cümle ' âleme zıll-i zalil
- 2 Zâtını Hâk dâl-i hayr itmiş bu mülk ü millete
Buña hep halk-ı cihân şâhid olur bî-kâl ü kıl
- 3 Bu sene şehzâde-i zî-şânı sünnet eyledi
Yümn ü mes' üd eylesün bu sûrını Hayy-ı Celil
- 4 Emr-i mesnûn-ı habîb-i Hâkka itdi imtişâl
Hıdmetinden şübhesiz memnûn olur rûh-ı Halil
- 5 Bunca bî-vâye tufeylânı meserret-bahş idüp
Oldı bu şûretle el-hâkğ nâil-i ecr-i cezil
- 6 Kıldı halk-ı ' âlemi dil-sır cûd-ı ni' meti
Eyledi âb-ı hayâtı cûy-ı luţfindan sebîl
- 7 Nûr-ı şems âfâkı tenvîr eyledikçe ol şehiñ
Bendegânı şâd u hurrem düşmeni ola zelif
- 8 Nice böyle sûrı icrâya muvaffâk eyleyüp
Zâtını kılsun müeyyed fevz ile Rabb-ı Cemil
- 9 Zîr-destânı ider şıdğ u hulûş ile du' â
Hâzret-i Hâk eylesün ihsân aña ' ömr-i tavîl

- 10 Buldı Fâzıl bendesi bir beyt-i zîbâ vü güzîn
Kim anıñ her mışra‘ ı târîh-i tâm u bî-‘adîl
- 11 Aķ bıyık görsün şeh-i ‘ Abdü’l-‘azîz bu dehrde (1287)
Sünnet oldı bâ-şafâ şehzâde ‘ İzzü’ d-dîn bu yıl (1287)

37

TÂRİH BERÂY-I CÂMİ‘-İ ŞERİF-İ VÂLİDE SULTÂN

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 İmâmü’l-müslimîn ‘ Abdü’l-‘azîz Hân-ı kerem-kânıñ
Zamânı bîr ü i‘ mâr ile devrân itmede her ân
- 2 Biri ez-cümle zât-ı mehd-i ‘ ulyâsı bu hayrâtı
İdüp inşâya himmet tarhına hayretde her insân
- 3 Yapıldı Ka‘ be üslûbunda el-ħaķ bu ‘ ibâdetgâh
Qılûb-ı ehl-i dîni itdi bî-şek ħurrem ü ħandân
- 4 Menârında oķundıķça şalât-ı ħamse ezânı
Kerûbiyyûn ider eṭrâfını bu ma‘ bediñ devrân
- 5 Ola ma‘ mûr u âbâdân bu beyt-i mu‘ allâ kim
Münevver eyledikçe âlemi mihr enver-i raḫşân
- 6 Civâr-ı Aķsarâyı eyledi ez-her-cihet iḫyâ
Muvaffaķ kıldı itmâmın Cenâb-ı İzîd-i Mennân

- 7 Metânetle raşânetle mişâli yok Sitânbûlda
Gören resmin bu dil-cû ma' bediî elbet olur hayrân
- 8 Nice âşâra olsun rehberi tevfiğ-i Rabbânî
Qabûl itsün bu birr-i bî-mişâli Hâzret-i Hânnân
- 9 Felek döndükçe necl-i şevketiyle zât-ı 'ulyâsın
Kıla iclâl ile kâim cihânda Mûcid-i Ekvân
- 10 İki mısrâ' buldı her biri târîh-i tâm Fazıl
Yazılsun bâbınıñ bâlâsına bu beyt-i bî-noğşân
- 11 Yapıldı Aqsarâyda câmi'-i nev Ka'be emşâli (1287)
Şerefli yerde 'âlî yapıdı câmi' Vâlîde Sultân (1287)

38

TÂRÎH BERÂ-YI BİNÂ-YI HÂNE-İ ŞADR-I 'ÂLÎ DER-
ÂSITÂNE-İ 'ALİYYE

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Bârek-allâh oldı nev-kâşâne nâ-dîde binâ
Dâr-ı şevk ide anı bânîsine Rabb-ı Mecîd
- 2 Bu sene irdi hitâma devlet ü iqbâl ile
Oldı luğf-ı Hâk ile [ol] bî-bedel dâr-ı cedîd
- 3 Mevki'-i zâtîsi ra' nâ tarhınıñ emşâli yok
Seyr olur andan güzel baħr-i siyâh ile sefid

- 4 H yrete d   ar olur Bihz d u M n  görseler
 eklini ters me eylerler idi cehd-i ceh d
- 5 Ma demi es' ad ola bu menzile b n sini n
T l-1 '  mr ile mu' ammer  ıla z tın H k va  d
- 6 Görmesün r -y1 keder bu d r-1 dil-ke de ebed
T li' i evc-i felekde sa' d ile olsun bed d
- 7 Eylesün zevk   şaf  evl d u a f dıyla hep
Z t-1 '  lisinden  l m   g m m olsun ba'  d
- 8 Ma har-1 tevfi -i B r  ola z t-1 devleti
Lu f u i s nından olsun cümle '  lem müstefid
- 9 H k-i p y-i devletinden eylerim d 'im rec 
Bendeg nı defterinden olmasun n mum res d
- 10 İki mı r ' yazdı F z l her biri t r h-i t m
Kim olur bu beyt-i g rr dan sekiz vechi ' ad d
- 11 Yapdı Ő hib-Şadr '  li beyt-i  arz-1 b - ' ad l (1287)
Şadr-1 '  liye bu beyt-i nev ola d r-1 sa'  d (1287)

39

TÂRÎH BERÂY-I CÂMÎ' -İ ŞERÎF-İ 'ÂLÎ 'ÂLÎ PAŞA

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Şeh-i şâhân-ı cihân ' Abdü'l- ' azîz Hânîñ kim
Hâmil-i hâtem-i şadı ya' ni ' Âlî Paşa
- 2 Dâ'imâ bezl-i nuķûd ile idüp hayra kıyâm
Biri ez-cümle bu secde-gehi itdi inşâ
- 3 Resm-i zîbendesiniñ mişl ü nazîri yoķdur
Câmi' ü'n-nûr ile yâd olsa olurdu ahrâ
- 4 Baķ menârın ne güzel tarķ ile bünyâd olmuş
Diñleyen vaķt-i ezânın hep ider hayr-ı du' â
- 5 İttibâ' eyledi naşş ile hadîse el-ħaķ
İki ' âlemde ola mazhar-ı elĥâf-ı Hudâ
- 6 Buldı taħsîne sezâ çâkeri Fâzıl bir beyt
Heşt târiħ hisâb eyleyüp itdi imlâ
- 7 Kıldı zînetli binâ ma' bedin ' Âlî Paşa (1285)
Oldı inşâ-ı raşın ma' bed-i ' Âlî Paşa (1285)

40

TÂRÎH-İ TA‘MİR-İ CÂMİ‘-İ ŞERİF-İ ŞEHZÂDE
SULTÂN MEHMMED

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Şâhib-i tâc-ı hilâfet hâdim-i beyt-i Hudâ
Hâzret-i ‘ Abdü’l-‘ azîz Hân-ı imâm-ı müslimîn
- 2 Zühd ü taqvâ ‘ adl ü dâd olmuşdur aña lutf-ı Hâk
Zâtıdır hâkân-ı ‘ âlem hâmi-i şer‘ -i mübîn
- 3 Berr ü bahren taqviyet virmekde mülk ü devlete
Mülhemidir zâtınıñ vaz‘ -ı esâs-ı bihterîn
- 4 Başka revnağ virdi taht-ı devlete ol şehr-yâr
Reşk iderdi ‘ aşrını görse selâfîn-i bihîn
- 5 Nice hayrât-ı harâbe-zârı ihyâ eyledi
Câmi‘ ü’l-hayr itmiş ol şâhen-şehi Rabb-ı Mu‘în
- 6 Câmi‘ -i şehzâde olmuş idi gâyetle harâb
Eyledi ta‘ mîri ile ol şehi Hâk kâmbîn
- 7 İrdi ta‘ mîri hitâma yevm-i cum‘ a açılıp
Hurrem oldı nişf-ı mâh-ı rûzede hep mü‘minîn
- 8 Sâye-i lutfunda ma‘ mûr oldı ‘ âlem ser-te-ser
Görmedi böyle müceddid pâdişeh çarç u zemîn
- 9 Mülk-i ‘ Osmânide tecdîd itmedik yer koymadı
Zâtını kılmış muvaffâk hayra Rabbü’l-‘ Âlemîn

- 10 'Âlemiñ vird-i zebânıdır du'â-yı devleti
'Ömr ü iclâlin ide müzdâd Hıyırü'n-Nâşırın
- 11 Secde-i şükr eyleyüp Fâzıl didi târîhini
Bu 'ibâdet-gâhı i' mâr eyledi şâh-ı güzîn (1281)

41

TÂRÎH BERÂY-I SEMA'-HÂNE-I HÂNKÂH-I ŞERÎF

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Bir zamân olmuş iken reşk-âver-i huld-ı berîn
Yağdı bu dergâhı âteş kıldı ihvânı hazîn
- 2 Eyledi i' mârına bezl-i 'inâyet pâdişâh
Yâd olunsun haşre-dek ol muqtedâ-yı müslimîn
- 3 Zâtını kılsun mu'ammer şân ile Rabbü'l-Mecîd
Kıldı bu dergâhı ihyâ dâ'im ola kâmbîn
- 4 Vâr mıdır 'âlemde böyle bir metîn 'âlî binâ
İşte gerdün işte âşâr-ı selâtin-i güzîn
- 5 Görmedik mişlin bu dâr-ı Mevlevîniñ bir dağı
Bânisin mesrûr u hurrem kıla Rabbü'l-'Âlemîn
- 6 Çeşm-i 'ibretle nazar kıl şâh-ı 'aşrîñ luğfuna
Yok bunuñ fevkinde 'âlî dergeh-i ehl-i yakîn
- 7 Cennete döndi semâ'-hâne tamâm oldı zihî
Cem' olunsun bu maqâma ehl-i firdevs-i berîn

- 8 İki târîh oldı Fâzıl çâkere ilhâm-ı pîr
Birisi tâmü'l-'adeddir biri daği cevherîn
- 9 Yapdı nev dergâh-ı Mevlânâyı Hân ' Abdü'l-mecîd
Tekye ihyâ kıldı Hân ' Abdü'l-mecîd zîb ü bihîn

42

TÂRÎH-İ MAHALL-İ NEY-ZENÂN

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Zâhîr olmuş iken bu dergeh-i sultân-ı dîvânî
Felek çok gördi yağıdı âteş-i sûzân ile anı
- 2 Lisân-ı hâl ile itmekde idi dem-be-dem feryâd
Dir idi el-emân yok mı baña imdâd-ı Sübhânî
- 3 Olup ihyâsı mülhem kalb-i pâk-i şâh-ı bü'l-hayra
Binâ kıldı hümâ-yı devlete şâyân dîvânî
- 4 Hemîşe mağdemi mes' ûd ola ol şâh-ı devrânî
Kıla taht-ı ferağ-zâdan temâşâ şems-i rahşânî
- 5 Müeyyed eylesün mecd ile Hâk evreng-i saşvetde
Sipihriñ devri oldukça devâm üzre o hâkânî
- 6 İrişsün şânına lâyıq hezârân âferîn pîrden
Daği rûh-ı revânından göre imdâd-ı rûhânî
- 7 Semâ' itdikçe dervîşân kudûm-ı şevkle her dem
Mişâl-i ney ide âh u enîn a' dâ vü haşmânî

- 8 İşitdi semt-i kudretden dü mışrâ‘ çâkeri Fâzıl
Biri cevher biri târîh-i tâm gör luşf u işsânı
- 9 Mişâlsizdir bu maşfil yaptı Hân ‘ Abdü’l-mecîd a‘lâ (1274)
Yapıldı Ferqadân-mânend resmi muşrib-i eyvânı (1274)

43

TÂRÎH BERÂY-I CÂMÎ‘-İ ŞERÎF-İ DERVÎŞ DER-
TRAVNİK

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 Hârâba varmış idi bu ‘ ibâdet-gâh esâsından
Şeb ü rûzî idi bir ehl-i birre muntazır hařķâ
- 2 İdüp bünyâda Hâmîî Beg ile Dervîş Beg himmet
Muvaffaķ kıldı Hâķ ol hânedânı itdiler inşâ
- 3 Anı tecdîd iderken virdiler ĥayriyye ‘ unvânın
Didiler feyz-yâb olsun iki ‘ âlemde lâ-yuşşâ
- 4 Şalât-ı ĥamsede bânîleri mazĥar olur dâ‘im
Du‘ â-yı ĥayra kim şarf itdiler sîm ü zeri aña
- 5 Menârında mü‘ezzîn eyledi Fâzıl nidâ târîh
Yapıldı muřliĥü‘d-dîn ma‘bedi resm-i metîn bâlâ (1280)

44

TÂRİH BERÂY-I CÂMÎ'İ CEDÎD-İ ALTUNÎZÂDE
DER- ÇAMLICA

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Hâzret-i ' Abdü'l-' azîz Hân-ı şalâbet-pîşedir
Şem'-i mihrâb-ı hilâfet hâdim-i beyt-i Hudâ
- 2 Sâyesinde dâ'imâ hayrât inşâ olmada
Biri ez-cümle binâ oldu bu ma' bed dil-güşâ
- 3 Devletiñ şımf-ı ricâlinden bir ehl-i berr olup
Altunî-zâde kim İsmâ'îl Efendi pür-sehâ
- 4 Efdâl-i a' mâl olan hayrâta râh-ı rev olup
Naqd-i himmetle berâber sîm ü zer itdi fedâ
- 5 Eyledi naşş u hadîşe ittiba' bu câmi' i
Yapdı kim itdi Halîl-ullâha bunda iktidâ
- 6 İster iseñ dü-cihânda yüzini âğ itmege
Gel namâzı kııl bu Beyt-ullâhda eyle du' â
- 7 Söyledi mîr-i livâ Fâzıl bu târih-i güzîn
Kıldı İsmâ'îl Efendi câmi' in rûşen binâ (1283)

45

TÂRÎH-İ CÂMÎ'-İ ŞERÎF DER- KAŞABA-İ ÇELEBİ
PAZARI

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Şeyhü'l-islâm-ı fezâil-şîme Mevlânâ Refîk
Eyleyüp ihyâ-yı birre bezl-i himmet şubh u şâm
- 2 Kalmamış idi esâsından eşer bu ma' bediñ
Câmi'-i tekve müsemmasıyla olmuşken be-nâm
- 3 Hürmet itdi mesken-i âbâ vü ecdâda heme
Eyledi bu câmi' i inşâya sa' y u ihtimâm
- 4 Hâk muvaffâk kıldı itmâmın müyesser eyledi
Oldı zâtı mazhar-ı hayr-ı du' â-yı hâş ü 'âm
- 5 Söyledi Fâzıl bu zîbâ mısra'-ı târîhini
Yapdı ma' bed tarz-ı 'âlî sâbıkâ müfti'l-enâm (1287)

46

TÂRÎH-İ DİGER BERÂY-I CÂMÎ'-İ ŞERÎF-İ MEZKÛR

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

- 1 Aşhâb-ı fazlıñ emcedi 'ilm ü kemâliñ erşedi
Nihrîri 'aşriñ evhadı 'ömr ile olsun sermedi

- 2 Müfti'l-enâm-ı sâbıkâ bu câmi' i itdi binâ
Nev-tarhı tahsîne sezâ irdi huşûle maqşadı
- 3 Bir mışra' -ı ğarrâ ile Fâzıl didi târifini
Refîk Efendi itdi kim ihyâ bu a' lâ ma' bedi (1287)

47

TÂRÎH-İ BİNÂ-YI SARÂ-YI HÛMÂYÛN DER-
SÂHİL-İ BEGLERBEGİ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Hüsrev-i rû-yı zemîn ' Abdü'l-' azîz Hân-ı kerîm
Kim odur sultân-ı ' âlem zıll-i Rabbü'l-' Âlemîn
- 2 Kıldı bu ' unvân ile nâm-âver ol hâkân-ı Hâk
Kıble-gâh-ı pâdişâhân muqtedâ-yı müslimîn
- 3 Baır-i ihsân ü kerem şâhib-' atâ Hâtem-şiyem
Zib-i evreng-i hilâfet hâdim-i şer' -i mübîn
- 4 İntizâm-ı mülki tecdîd eyledi her vech ile
Sâyesinde buldı âsâyış bütün rû-yı zemîn
- 5 Yâveri tevfiq-i Bârî rehberi Hızr-ı Nebî
Olmuş iken ol şehe lâzım bir dîger mu' in
- 6 Devlet ile ' ömrini efzûn ide Rabb-ı Kerîm
Nuşret ü ikbâl ile ola cihânda kâm-bîn

- 7 Çalmamışdır sâye-i ‘adlinde bir cây-ı ğarâb
 ‘Âleme mi‘ mâr-ı luğfi viridi bir resm-i nevîn
- 8 Çıldı bu ğaşr-ı felek-fersâyı inşâ şöyle kim
 Sâhil-i Beglerbegiñ reşk-i cinân itdi hemîn
- 9 Yok bunuñ mânendi âşâr-ı selefde bir binâ
 Sâhil ü şâhiğde böyle zîb ü tarz-ı nâzenîn
- 10 Yapmadı İskender ü Dârâ vü Çayser mişlini
 Oldı bu sâhil-serâ ‘âlemde yektâ dek-nişîn
- 11 Görseler taşvîr-i zîbâsın bu kâğ-ı dil-keşiñ
 Mâni vü Bihzâd olurdı şübhesiz ebkem o ğîn
- 12 Görmemişdir bir dağı çeşm-i felek böyle binâ
 Her gören dir Bârek-allâh bu ne ‘âlî şeh-nişîn
- 13 Eyleyüp zât-ı hümâyûna mübârek Ğağ anı
 Ğurrem ü mesrûr ola olduğça bu câda mekîn
- 14 Yazdı ‘abd-i kemteri Fâzıl iki târiğ-i tâm
 Her birisi oldı bî-mişl ü nazîr ü bihterîn
- 15 Bî-‘adil oldı güzel nüzhet-serây-ı pâdişâ (1281)
 Yapdı Şeh ‘Abdü’l-‘azîz sâhil-serâ ra‘nâ bihîn (1281)

48

ŞU'ARÂ-YI DEHRDEN ZİYÂ PAŞA HAĞĞINDA
TÂRÎĦ-İ BELİĞDİR

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Şehen-şâh-ı cihân bir mîr-i 'âlî-himmeti luţfen
Müfettişlik ile kıldı Serây-ı Bosnaya irsâl
- 2 O mîr-i ekmel ü a'kal ki mişli gelmedi dehre
Felâtûn-ı zamân andan ider noğşânın istikmâl
- 3 Kibâr-ı 'aşrınıñ mümtâzıdır irfân u dânişle
Dir idi görse zâtın şübhesiz İbn-i Kemâl derhâl
- 4 O zâtıñ görseler âşârını Tercî'-i Bendinde
Olurdu Şâbit ü Sâmi ile Bâkı yanında lâl
- 5 Ėalur şabr ile Nef'î tıfl-ı ebced-Ėân kaşâyidde
Ėurûf-ı sâdeden gör nazmını kâfidir istidlâl
- 6 Kemâl-i 'ilmini imlâda 'âcizdir kalem çün-kim
O bir gençinedir 'irfân u Ėikmet ile mâl-â-mâl
- 7 Ėudûmında e'âlî vü edânî şâd-mân oldu
Umûrında muvaffağ ide ĖaĖ ber-vech-i istiğlâl
- 8 Nüzûl-i meymenet-mebzûli mağz-ı luţf-ı ĖaĖ oldu
Diyâr-ı Bosnaya geldi anıñla tâli' u iğbâl
- 9 Ėırâ'at itdi emr-i vâcibü'l-icrâyı yümn ile
Olup cümle ehâlî nâil-i ağşâ-yı mâ-fi'l-bâl

- 10 Kıla iqbâlini efzûn-ter her rûz u şeb Bârî
Ola dil-ḡâhı üzre vâşıl-ı ser-menzil-i âmâl
- 11 Murâd üzre idüp taḡkîḡ aḡvâl-i ehâliyi
Şeh-i ‘âlem için itdi du‘â-yı ḡayr istiḡşâl
- 12 Felek devr eyledikçe şâh-ı dehrîñ ‘ömri vâr olsun
Bu mülki sâye-i ‘adliyle dâ’im itsün istizlâl
- 13 Degil şâyân-ı taḡdîm böyle nazm-ı pür-ḡuşûr ancak
O zâtîñ ḡâmesi eyler ḡaḡâmı maḡv u istibdâl
- 14 Tıyup teşrîfini Fâzıl didi târîḡ-i cevher-dâr
Şerefle mecd ile geldi Ziyâ Beg Bosnaya bu sâl (1279)

49

TÂRÎḡ BERÂY-I DER-FETH-İ ‘ASÎRÎ

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 İmâmü’l-müslimîn ü ḡâmi-i şer‘ -i mübîn-i ḡaḡ
Şehen-şâh-ı mu‘azzam ḡâdim-i beyt-i ḡalîlullâh
- 2 Cihânı tiḡ-i ‘adl ü dâd ile zabt eyler isterse
Odur zıll-ı zalil-i dîn ü devlet şâh-ı taḡtı ḡâh
- 3 Her emri yûsr ile infâza yâverdir tecellîsi
Muvaffaḡ kıldı ḡân ‘Abdü’l-‘azizi ḡazret-i Allâh

- 4 Muḳaddem itmiş idi ḫâricîden vâlidî taḫîr
‘Asîri itdi şimdi terbiye fermân-ı şâhen-şâh
- 5 Nice âvândır çıkmışdı elden bu Yemen mülki
Perîşân oldı cündüñ ḫamlesinden fırḫa-i gümrâh
- 6 Re’îsü’l-eşkıyâ seyf-i celâdetle cezâ buldı
Gürûh-ı mefsedet tutdı reh-i “eyne’l-mefer” nâ-gâh
- 7 Cünûd-ı pâdişâhîniñ ḫumandanı Redîf Paşa
ḫicâzı ḫabza-i teşḫire aldı ḫurdı ordu-gâh
- 8 Ümîdi ḫaç‘ idüp ye’s ü nedâmet geldi ‘uşâta
Der-i devlet-me’âba ilticâyâ oldılar rev-râh
- 9 Ne semte sevḫ iderse ceyš-i manşûrû’l-livâsı hep
Olup düşmâna gâlip vâşıl-ı ser-menzil-i dil-ḫ’âh
- 10 İki yâver aña iḫsân-ı ḫaḫdır şadr u ser-‘ asker
Ne vâr reşk eylese bu ḫâlî‘-i ḫâḫâna mihr ü mâh
- 11 ḫudâ müzdâd itsün ‘ömr ü şevket ile iḫbâlin
Bu dehre gelmedi zâtı gibi sultân-ı dil-âgâh
- 12 Cihân durduḫça şarḫ u ḫarba cârî ola fermânı
‘Adûsı dâ’imâ maḫsûdı olsun çeksün âh ü vâh
- 13 Donatdı müjde-i nuşretle târîḫ-i güher Fâzıl
Bu sâl-i nevde fetḫ itdi ‘Asîri kim şeh-i Cem-câh

50

TÂRÎH BERÂY-I CÂMÎ'-İ ŞERÎF-İ VÂLİDE SULTÂN

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Hâzret-i 'Abdü'l-'azîz Hân-ı şalâbet-pîşe kim
Muğtedâ-yı millet-i beyzâ-yı dîn-i Aḥmedi
- 2 Mülk-i mevrûsında aşlâ koymayup cây-ı ḥarâb
Eyledi i' mâr u iḥyâ ḥâşıl oldı maḳşadı
- 3 Cümleden biri bu ḥayrı mehd-i 'ulyâ nâmına
Ḥaḳ muvaffaḳ eyledi inşâya şâh-ı emcedi
- 4 Bî-bedel üss-i metîn-i dil-güşâ tarḥ-ı nevîn
Yapdı câmi' aldı el-ḥaḳ nâm-ı nîgû sermedi
- 5 Karşusunda mekteb-i zîbâyı bünyâd eyleyüp
Şübhesiz ilhâm-ı Ḥaḳ oldı bu birr-i es' adı
- 6 Nezd-i câmi' de aḳıtdı âb-ı ḥayvân-ı lezîz
Şâd u ḥurrem eyledi ervâḥ-ı ehl-i meşhedî
- 7 Söyledi mîr-i livâ Fâzıl ḳulı târîḥ-i tâm
Yapdı Hân 'Abdü'l-'azîziñ mâderi bu ma' bedi (1288)

51

TÂRÎH BERÂY-I MEŞÎHÂT-I MOLLÂ BEG

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Teceddüd eyledi devletle mülk ü milletin feyzi
Nümâyân oldu elţâf-ı Cenâb-ı Hâlık-ı Mu' tî
- 2 Semiyy-i Aĥmed-i muĥtâr Mollâ Begfendiniñ
Kemâl ü fazlını mümkün midir ĥâme ola muĥşî
- 3 Meşîhât câhını teşrif idince böyle bir ĥaĥ-gû
Ĥuzûrında nedâmet olur tâib nice muĥtî
- 4 Ola şer'-i şerîf-i Aĥmedî te'yîde ĥâdim
İde yâver Ĥudâ zâtına ism-i Ĥayy ile muĥyî
- 5 Yazup târîĥ Fâzıl bâb-ı fetvâya ĥudûmında
Muvaffaĥ kıla Ĥaĥ Mollâ Beg oldu yümnle müftî

52

TÂRÎH BERÂY-I BİNÂ-YI ĤÂNE-İ KÂMİL PAŞA

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Yümn ü devlet ile ol âşâf-ı zî-şân u kerîm
Bârek-allâĥ bu kâşâneyi kıldı inşâ
- 2 Kaşr-ı Nu' mâna nazîr oldu bu devlet-ĥâne
Mevĥî' ü resmi Sitânbulda bulunmaz aşlâ

- 3 Saķf-ı ‘âlisini gördükçe bu rütbe rengin
Ne ‘aceb reşk ü ħased eylese çarĥ-ı minâ
- 4 Naķş-ı zîbâsını Bihzâd ile Mânî görse
Ĥâl-i ħayretde ħalurlar idi bî-reyb ü riyâ
- 5 Müteyemmen kıla bânîsine Ĥallâk-ı Cihân
Eylerim şubĥ u mesâ böyle ĥulûşâne du‘ â
- 6 Ola ol dâver-i zî-şâna maķâm u mesken
Nice evķât ile ezmân bu beyt-i vâlâ
- 7 ‘Ömr-i Nûĥ eyleyüp iĥsân be-ĥaķķ-ı Ka‘be
Sâyesinde ola ma‘mûr bu pâkîze binâ
- 8 Ola revnaķ-dih o iķbâl ü şeref her dem ü ân
Bu nevîn ĥâne-i bî-mişlde bâ-zevķ u şafâ
- 9 Bendesi olduĥuma müsteniden ‘arz itdim
Gerçi taķdîme bu manzûme degildir aĥrâ
- 10 Fâzılâ tâķına taĥrîr olunsa yeridir
Heşt târîĥ-i laţîf oldu bu beyt-i zîbâ
- 11 ‘İzz ile ĥâne binâ eyledi Kâmil Paşa (1281)
Ne biĥîn ĥâne binâ eyledi Kâmil Paşa (1281)

53

TÂRİH BERÂ-YI BİNÂ-YI HÂNE-İ 'ÂLÎ PAŞA

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 'İzz ü devletle hıdîv-i zevi'l-' irfân-ı kibâr
Ya'ni ol âşaf-ı 'âlî-şiyem 'Âli Paşa
- 2 Müteyemmen ola ol dâver-i zî-şâna mûdâm
Kıldı sâhilde temellük bu sarâyı hâlâ
- 3 Leb-i deryâda buña benzer olur mı mevki'
Sâha-i fâ'ikadır her yeri bî-reyb ü riyâ
- 4 Rûm ili Anaıolı cânibini seyr eyle
Buña tev'em olacağ bir daği var mı âyâ
- 5 Bu nezâret bu letâfet bu hevâ-yı memdûh
Münkaıı' olmaz içinden ebedî bâd-ı şabâ
- 6 Eylemiş her yerini cây hezârân-ı hezâr
Ney gibi anda çekerler demi her şubh u mesâ
- 7 Necm ü iqbâliniñ olsun nazarı bu câya
Hased itsün şeref-i tâli' ine bây u gedâ
- 8 Hağ ide 'ömrini evlâd-ı kirâm ile füzûn
Dâ'imâ zâtı ola mazhar-ı elâf-ı Hudâ
- 9 Görmesün rû-yı keder anda vücûd-ı pâki
Biñ sene zâtına ola bu serâ cây-ı şafâ

- 10 Yüz sürüp dergeh-i iclâline bâ-‘acz ü kuşûr
Çâkeri Fâzıl-ı kemter didi târîh-i dü-tâ
- 11 Dil-güşâ sa‘ d u şeref geldi Bebek Sâhiline (1280)
Aldı bu dâr-ı sa‘ âdet-gehi ‘ Âlî Paşa (1280)

54

TÂRÎH BERÂY-I ÇEŞME

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 Şeh-i ‘ âlem şehen-şâh-ı kerem ‘ Abdü’l-‘ azîz Hânîñ
Cihâna oldı cârî cûy-bâr-ı ‘ adli ser-te-ser
- 2 Devâ-i luţf u ihsânı şifâ-yâb itdi her câyı
Açar iksîr-i cûd u şefqati mânend-i nilûfer
- 3 O bir baħr-i sehâ vü cûd u ihsân u keremdir kim
Cihânı eyledi müstağrak-ı elţâf bâlá-ter
- 4 Aña bir zâtı Hâķ ihsân itdi şadr u ser-‘ asker
Bunuñ mânendine hiç olmamışdır nâil İskender
- 5 Ne ser-‘ askerdir ol şadr-ı güzîn-i efham u a‘ zam
Fu’âd-ı cism-i devlet şaf-der-i zî-şân-ı nâm-âver
- 6 Degil vaķt-i mu‘ ayyen belki her ân ü zamân içre
Umûr-ı dîn ü devletde hemân [ol dem] vücûd eyler
- 7 Şehîdân-ı ‘ asâkir rûhı içün yaptı nev-çeşme
Bu ħayr-ı maħza himmet itdi kıldı şarf-ı sîm ü zer

- 8 Karaçulaç Şuyın kim yâd ider bir daği ' âlemde
Bu çeşme-sârdan nûş eyleyince kaçre-i Kevser
- 9 Şehen-şâh-ı cihânîñ ' ömr ü iqbâli ola dâ'im
Bu ' âlemde şular aqdıqça nuşret ile efzûn-ter
- 10 Nice âşâr-ı hayra Hâk muvaffak kıla ol zâtı
Bula biñ yıl bu mühr ü şadr-ı devlet ile zîb ü fer
- 11 Düşürdüm Fâzîlâ bir mışra' -ı dil-cûda târîhin
Nev-âb-ı Zemzeme gel kıldı ihyâ şadr u ser- asker (1281)

55

TÂRÎH-İ TEŞRÎF-İ VÂLÎ-İ EYÂLET-İ BOSNA BE-
KAL' A-İ BİHKE

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Bosna vâlisi vezîr-i şâhibü't-tedbîr kim
Maçdem-i teşrîfi oldı rûh-efzâ Bihkeye
- 2 İhtilâl ü şûrişi def itdi bâ- avn-i Hudâ
Sâye-i şâhânedede fer virdi bâlâ Bihkeye
- 3 Şâibâne re'y idüp bir şahşî incitmeksizin
Geldi zât-ı devleti yümn ile hâlâ Bihkeye
- 4 Eyleyüp ser-hadd-i İslâmîñ temâşâ kal' asın
Zâtı oldı bâ' iş ü bâdî-i ihyâ Bihkeye

- 5 Çâr eṭrâfî ḥarâb u münhedim olmuṣṣa da
Eyledi ‘aṭf-ı nıgeh ol zât-ı vâlâ Bihkeye
- 6 Her umûrında muvaffaḫ eyleyüp Rabb-ı Ḳadîr
Zât-ı zî-şânı ḳadem baṣdı pek a‘ lâ Bihkeye
- 7 Söyledim târîḥ-i teṣrîfin ne a‘ lâ Fâzılâ
Geldi ‘adl ü mecd ile ‘Oṣmân Paṣa Bihkeye (1278)

56

TÂRÎḤ-İ DİĞER BERÂY-I TEŞRÎF-İ VÂLÎ-İ
MÜŞÂRÛN-İLEYH

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Bosna vâlîsi vezîr-i ma‘ delet-endîşeniñ
Dâ‘imâ olsun mu‘îni Ḥazret-i Rabb-ı Celîl
- 2 Luṭf-ı Ḥaḳ ile Serây-ı Bosnadan ‘azm eyleyüp
Nâil-i maḳşûd oldı ol vezîr-i bî-‘adîl
- 3 Yümn ü iḳbâl ile Bihke ḳal‘asın teṣrîf idüp
Cümleten oldı ahâlî mazhar-ı Őevḳ-i cemîl
- 4 Her umûrında muvaffaḫ eylesün zâtın Ḥudâ
Düşmen-i bed-ḥ‘âhını itsün her ân ḥ‘âr u zelîl
- 5 Ḥâme-i nâçîz-i Fâzıl yazdı târîḥ-i bihîn
Bihkeye ‘Oṣmân Paṣa geldi bâ-‘avn-i Celîl (1278)

57

TÂRÎH-İ KAŞR-I VÂLÂ DER-BÂB-I KİŞLÂ-YI
HÛMÂYÛN

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Sâye-i şâhen-şehîde bir ferîk-i kâdr-dân
Mazhar-ı tevfiķ olup kıldı bu nev kaşrı binâ
- 2 Cünd-i İslâmiyyede olmuş müşârün-bi'l-benân
Ol semiyî-i pâdişâh-ı tâc u taht-ı iştfâ
- 3 Virdi zîb ebvâb-ı dârü'l-ceyşe bî-mişl ü bedel
Çâr etrâfın gülistân itdi ol bülbül-nevâ
- 4 Zât-ı 'âlî-himmeti birdir ferîkân içre kim
Kıldı ihyâ 'âlemi mi' mâr-ı luţfi câ-be-câ
- 5 İşte ez-cümle binâ kıldı bu kaşr-ı dil-keşi
Her gören taḥsîn idüp eyler aña ḥayr-ı du'â
- 6 Görse bu resm-i laţfi Mâni vü Bihzâd eger
Ḥayretinden lâl olup eyler idi terk-i sivâ
- 7 Bu maķâm-ı cân-fezâ virmez mi hiç ṭab'a sürûr
Bir zamân yanından ayrılmaz anîñ bâd-ı şabâ
- 8 Eyleyüp günden güne iķbâlini efzûn-ter
'Ömrini müzdâd itsün Ḥazret-i Ḥayy-ı Ḥudâ
- 9 Yazdı târîḥ-i mücevher Fâzıl-ı siḥr-âferîn
Zînet-i i' mâr-ı kışla oldu kaşr-ı dil-güşâ (1277)

58

TÂRÎH-İ DİGER BERÂY-I KAŞR-I FERÂH-ZÂ-YI
MEZBÛR DER-SERÂY-I BOSNA

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Serây-ı Bosnayı ma' mûr u âbâd itdi bu kışla
Şeh-i ' Abdü'l-mecîdîñ şânını gör bağ bu nev-câya
- 2 Teâlallâh zihî zîbende bu bünyâd-ı bâlâyı
İdüp inşâya himmet âferîn Tevfik Paşaya
- 3 Cihânda itmedi bu resm ü tarhı Sinnimâr icâd
Muvaffak olmadı bir böyle kaşr-ı dil-keş inşâya
- 4 Biri tâmü'l-'adedle dîgeri âvîze-i gevher
Getürdi Fâzıl a' lâ beyt-i târîhî bu imlâya
- 5 Yapıldı nev-neşîmen-gâh-ı dil-cû dâr-ı kışlada (1277)
Yapıldı şeh-nişîn zîb ü bihîn nev-bâb-ı kışlaya (1277)

59

TÂRÎH BERÂY-I BİNÂ-YI KİŞLA-YI HÛMÂYÛN
DER- İSPENİÇE

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Emîrû'l-mü'minîn ' Abdü'l-'azîz Hân-ı kerem-güster
Cülûsından berü i' mâr-ı mülke oldı üss-âsâ

- 2 Ezân cümle biri bu mevki' -i nâzikde mişli yok
Cünûd-ı nuşret-i memdûd için kışla idüp inşâ
- 3 Bu merkez oldu mülhem zâtına Mi' mâr-ı Kudsîden
Sipençe hışnını bu cây ile çün eyledi ihyâ
- 4 Müşîr-i Rûm ili serdâr-ı ekrem zât-ı zî-şânıñ
Kemâl-i himmeti yaptırdı bu kışlayı bî-hemtâ
- 5 Hâzer eyler 'ubûra pîşe-gâhından düşîmânı
Degil kışla şanur şeklin görünce beyt-i ejderhâ
- 6 Derûnunda cünûd-ı muntazam zevk u şafâ itsün
Cihân durdukça bânisi ola şâhen-şeh-i dünyâ
- 7 Bir ednâ bendesi mîr-i livâ Fâzıl didi târîh
Şeh-i ' Abdü'l-' azîz kıldı cünûd için binâ kışla (1278)

60

**TÂRÎH BERÂY-I CİSR-İ İSKENDER PAŞA DER-
SERÂY-I BOSNA**

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Bosna vâlisi şerîf ' Oşmân Paşa dâl-i hayr
Oldı ecriñ fâ' ili bâ-' avn-i Rabbü'l-' Âlemîn
- 2 Şarf-ı himmet eyleyüp envâ' -ı berre rûz u şeb
Bu nehirde işte ihyâ kıldı beş hayr-ı nevîn

- 3 Cümleden biri bu cısr-i bî-naẓîr oldu binâ
Ola zâtı dü-cihânda devlet ile kâm-bîn
- 4 Şâhibü'l-ḥayrâtıdır Paşa-yı İskender bunuñ
Oldı vaqfindan yine inşâ bu ḥayr-ı nev raşîn
- 5 Çıkdı Fâzıl mışra' -ı târîḥ mi' mâra didi
Cısr-i bâlâ Sedd-i İskender gibi oldu mefîn (1287)

61

**TÂRÎḤ BERÂY-I BÂB-I CEDÎD-İ ḤAREM-İ CÂMİ'-İ
ḤÛSREV BEG RAHİMEHULLÂHU TE' ÂLÂ**

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Serây-ı Bosna içre bu ' ibâdetgâh-ı pür-nûrı
Cenâb-ı mîr-i Ḥüsrev eylemiş inşâya çok himmet
- 2 Bu bir câmi' ki anda zâil olmaz nûr-ı Ḥaḫ dâ'im
Olur bî-şek melâikden cemâ' at-güne cem' iyyet
- 3 Var idi bu cihet bir bâb-ı dîki ma' bediñ ancak
İdüp ' Âşım Beg anıñ bî-mişil tevsî' ine ḡayret
- 4 Görinür türbe-i pür-nûrı bundan şâhibü'l-ḥayrîñ
Geçenler rûḥuna bir fâtiḥa ihdâ ider elbet
- 5 Görenler bu der-i ' ulyâyı Fâzıl yazdılar târîḥ
Ḥarîm-i câmi'e bu bâb-ı bâlâ virdi çok zînet (1278)

62

TÂRÎḤ BERÂY-I EVKÂF NÂZIRI ŞÜDEN-İ
MÜMTÂZ EFENDİ

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

- 1 Şâh-ı merâhim-menķabet ḥâķân-ı dâd u ma' delet
Sulţân-ı şâhib-mekremet ' Abdü'l-' azîz-i zü'l-' aţâ
- 2 Evreng-i a' lâya ķu' ũd itdi anı Ḥayy-ı Vedũd
Oldı cihâna rũ-nũmũd envâ' -ı iḥsân-ı Ḥudâ
- 3 Ol pâdişeh ile zemîn i' mâra yũz tũtdı hemîn
Bâ-' avn-i Rabbũ'l-' Âlemîn âşârı oldı rũ-nũmâ
- 4 Evķâfa itdi yek nazar hep ' âlem iken muntazar
Ol şehr-yâr-ı baḥr ũ ber iḥyâya ķıldı i' tinâ
- 5 İcrâya emr-i devleti buldı sezâdır midḥati
Bir zât-ı ' âli-himmeti taşdıķ ider bây u gedâ
- 6 Evķâfa nâzır eyledi kim farķ ider nîk ũ bedi
İḥyâ ider her ma' bedi bî-şũbhe ol ehl-i vefâ
- 7 Mümtâz-ı ' âlemdir celî ḥulk-ı ḥasenle mũncelî
Her re'yi fâiķdir belî eslâfa bî-reyb ũ riyâ
- 8 Ehl-i vezâif oldı şâd çıķdı vaķıfdan her fesâd
İcrâ ider ' adliyle dâd ol şâhib-i luţf u seḥâ
- 9 Her câh-ı vâlâya sezâ zâtıdır el-ḥaķ ḥâliyâ
Vaşında yokdur hiķ riyâ ne dũrlũ olunsa şenâ

- 10 Tevfîki Hakkîñ rehberi rûz u şeb ola yâveri
 Hayr-ı du'ânîñ mazharı ol zât olsun dâ'imâ
- 11 Târîh Fâzıl şıdk ile yazdı ne a' lâ ' izz ile
 Mümtâz Efendi yümnele zîb virdi evkâfa sezâ (1278)

63

TÂRÎH BERÂY-I RÛTBE-İ KAPUDÂNÎ-İ DERYÂ
 MUHAMMED PAŞA

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Kıpudâne idi tersânede bir zât-ı kerîm
 Pâdişâh-ı bahr¹ ü ber lutf-ı 'amîm itdi añâ
- 2 Şübhesiz emri kerâmet gibidir pâdişehiñ
 İtdi bir bende-i şâdik kıpudân-ı deryâ
- 3 Eyledi zâtını 'unvân-ı müşîr ile be-nâm
 Müsteħâkdır o kerem-pîşe dir a' lâ ednâ
- 4 Mâlik-i 'aql u zekâ şâhib-i bahr-i 'irfân
 Dâver-i 'aşr-ı cihân ya' ni Muhammed Paşa
- 5 Şâhib-i emr-i mehâm şâdik-ı dîn ü devlet
 'İffet ü şafvet ile nâmı müselleme hakkâ

¹ İkinci mısradaki bahr kelimesi vezni bozmaktadır.

- 6 Hâk budur fenn-i bahrde buña emsâl olmaz
Gelmedi zâtı gibi dâniş ü kâmil aşlâ
- 7 Buldı tersâne henüz kendüye erbâb u dilîr
Fâhr ile Hâk sözimi söylüyorum bî-pervâ
- 8 İde Feyyâz-ı Ezel Hızırı aña rehber kim
Dâ'imâ yâver ola zâtına tevfiq-i Hudâ
- 9 Nice âvân u zamân mesned-i iqbâlde ola
Hüsn-i şît ile mûlakqab o mehâsin-pîrâ
- 10 Didi Fâzıl kulu bu bahr-i hünerden târîh
Eyledi hâmesi inşâya bu beyt-i a' lâ
- 11 Açdı fülki yemm-i iqbâle vezân oldı nesîm (1279)
Geldi câh-ı kapudânîye Muhammed Paşa (1279)

64

**TÂRİH BERÂY-I ŞADÂRET-İ DEF' A-İ SÂDİSE
REŞİD PAŞA**

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Vezîr-i a' zam-ı şâhib-kerem ol kim Reşid Paşa
Bi-hamdillâh yine oldı şadâretde ziyâ-bağşâ
- 2 Şeh-i devrâna her dâ'im olur ilhâm-ı Sübhânî
Bu tevcihât ile kıldı kerâmâtın yine ifşâ

- 3 Teşekkür idelim emr-i mehâm işte yola girdi
Ola zâtı muķârin ħüsn-i tevfiķe ilâ-mâ-şâ
- 4 İder her bendegân böyle du‘â-yı ħayrı ol zâta
Ola şad-sâl şadr üzre kemâl-i yümnle Paşa
- 5 Ne yazsam şânına lâyıķ hezâr içre biri olmaz
Hünerverlik idem izhâr degildir muzmerim ħâşâ
- 6 Birinci mühmeliñ ta‘ dâd olunsa on sekiz ħarfi
İkinci cevherî geldi dü-târîĥ eyledim inşâ
- 7 Bu mısra‘ nezr-i Mevlânâ ile Fâzıl ħulı buldı (1274)
Şadâret-manşıba ħadr u ferî virdi Reşîd Paşa (1274)

65

TÂRİĤ-İ DİĞER BERÂ-Y-I DEF‘A-İ MEZKÛR
MÛŞÂRÛN-İLEYH

(Müstef‘ ilâtün Müstef‘ ilâtün Müstef‘ ilâtün Müstef‘ ilâtün)

- 1 Ola mübârek ħâtem Paşaya bu şadr-ı vâlâya naşbı ħâli
Yümn ile geldi tekrâr-be-tekrâr yazdı nüvisân ħayr ile fâli
- 2 Târîĥi Fâzıl cevherle saydı kaç kerre oldı ‘âlîü’l-‘âlî
Müĥr-i ħümâyûn Reşîd Paşaya altıncı def‘a zîb virdi ‘âlî
(1274)

66

TÂRÎH BERÂ-Y-I ŞADÂRET-Î DEF' A-Î 'ULÂ KIBRÎSÎ
MUHAMMED PAŞA

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Edrine vâlisi iken yem-i iqbâl-i Hudâ
İrişüp zâtına oldu kapudân-ı deryâ
- 2 Tâli' i neyyir-i hurşîd gibi pertev aldı
Manşib-ı câh-ı mu' allâya olup zâtı becâ
- 3 Böyle târihi didim mesned-i iqbâle gelince¹
Aldı mühri fevz² ü devletle Muhammed Paşa (1270)

67

TÂRÎH BERÂ-Y-I SER-' ASKER-Î MÜTERCEM
MEHMED RÜŞDÎ PAŞA DEF' A-Î ŞÂNIYE

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Hazret-i Haq kıla manşûr şeh-i devrânı müdâm
Şadr-ı şevketde ola rehberi tevfiq-i Hudâ
- 2 İtdi bir dâniş-i 'aşrı yine ser-' asker-i ceşş
Söylenür Köprili-zâde gibidir zât-ı 'alâ

¹Mısra sonundaki "gelince" sözcüğü ilk mısram veznini bozmaktadır.

²İkinci mısradaki "fevz" kelimesi vezni bozmaktadır.

- 3 Ehl-i İslâma bir ‘îd oldu anıñ naşbında
Hind ü Sînde olsa yâd nâm-ı ğazâ ile sezâ
- 4 Öyle ser-‘ asker-i dâna şâhib-i seyf ü qalem
Kırım degil belki Kazanı idecek istilâ¹
- 5 ‘Âlim ü kâmil ü ‘âkil ü müdebbir olamaz
Zâtı fevķinde o câha yaķışur bir vüzerâ
- 6 Fâzilâ âyet-i fetħi oķu tebsîr eyle
Böyle târiħi ki manşûr ola Rüşdî Paşa (1271)

68

TÂRİH BERÂY-I KAPÛDÂNÎ-İ DERYÂ HASAN
RIZÂ PAŞA

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 Ola zât-ı şehen-şâhî bihâr ü berr ile dil-şâd
İşinde Hâķ kıla mazhar muzaffer ismine irşâd
- 2 İdüp her mesnedi elyaķ olan erbâbına tefvîz
Biridir işte tersâne umûrın idecek âbâd
- 3 Rızâ Paşa gibi şâdıķ kulumı eyleyüp ta‘yîn
Anıñ efkârıdır i‘mâr-ı mülk ü devleti mu‘tâd

¹İkinci mısrada vezin bozukluğu tespit edilmiştir.

- 4 Hüdâ her hâlde yâr u yâveri olsun umûrında
İrişsün zâtına Hızr-ı Nebîden rûz u şeb imdâd
- 5 Du‘â-yı hayr ile Fâzıl yazup bu cevherî târîh
Çapûdân-ı bihâr oldu Rızâ Paşa mübârek bâd (1270)

69

TÂRÎH BERÂY-I DEF‘A-İ ŞÂLİSE SER-‘ASKER
HASAN RIZÂ PAŞA

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Şâh-ı ‘âlem dem-be-dem nuşretle fevz ü fer bula
Şark u garben ceysine Hızr-ı Nebî rehber ola
- 2 Leşkerin talâtif için serdâr-ı ekrem naşb idüp
Ol Rızâ Paşa-yı Eflâtûn-ı ‘aşrı bu yola
- 3 Gûş idince cünd-i sultân bu meserret şu‘ lesin
Pâdişâhım çok yaşa şaldı şadâsı şâg şola
- 4 Her biri mânend-i şîr oldu bu zâtın şevkine
‘Ahd ü peymân eyleyüpdür başların fedâ kıla
- 5 Haq muvaffaq eylesün zâtın umûr-ı ceyside
Âyet-i fetih ü naşır gülbend ile ‘âlem şola
- 6 Cevherîn târîh ile Fâzıl kulu tebrîk ider
Oldı ser-‘ asker Rızâ itdüm du‘â manşûr ola (1270)

70

TÂRÎH BERÂY-I RİYÂSET-İ MECLİS-İ TANZİMÂT
FU'ÂD PAŞA

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Şeh-i ' Abdü'l-mecîd Hâna Hudâdan irdi tevfiķât
O dem zât-ı hümâyûna sünûh itdi bu tevcîhât
- 2 Açıldı perde-i ilhâm bu sâl-i mes' adet-fâlde
Olup rûşen meh ü hırşîd gibi envâ' -ı taşînât
- 3 Buyurdu ehl ü erbâba umûr-ı mülketi tefvîz
İdüp merd-i Felâfûnı re'is-i câh-ı ta' dilât
- 4 Bu âşafla henüz buldı şeref ol meclis-i ' âli
Nişâbında kılar tertîb nice hayr ile tensîkât
- 5 İlâhî kıl müeyyed zâtını re'y-i şavâb üzre
Pesend ola pes ' âlemde kemâl-i hüsni tedbîrât
- 6 Hemîşe meclisi her rûz güşâd itsün ' adâletle
Vaķâyî' tab' ide Fâzıl du' â kıldı bu tebsîrât
- 7 Yazıldı sâl ü manşıbla bu mışrâ' da iki târîh
Fu'âd Paşa ile aldı şeref Cem-câh-ı tanzîmât (1274)

71

TÂRÎH BERÂY-I VÂLÎ-İ İZMİR SER- 'ASKER-İ
ESBAĞ KÂMİL PAŞA

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Halebden infişâlinde muķîm-i 'uzlet olmuşdı
Civâr-ı şehr-i İslâmbol idi âmâl ü dil-h'âhı
- 2 Kıla tahşîl-i mesned böyle bir câ-yı ferağ-efzâ
Açıldı İzmirîñ vâlılığı buldı emel câhı
- 3 Yazup naşbında cevher-güne Fâzıl böyle târîhe
İdi Kâmil Paşanıñ çün zamîri İzmirîñ câhı (1275)

72

TÂRÎH BERÂY-I MÜSTEŞÂR-I ŞADR-I 'ÂLÎ
MAHMÛD NEDİM BEG

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Mîr-i Maħmudü'ş-şiyem İbn-i Necîb Paşa bu kim
Zâdegân-ı ehl-i 'aşrıñ dürr-i yektâsı Nedîm
- 2 İtmez inkâr kıadrını hiç ehl-i inşâf kim odur
Farı-ı 'irfân ile yektâ ħüsn-i şît ile selîm
- 3 Kilk ü tensîk ile tedbîr şâhib-ıdrâk zâtıdır
Bâb-ı 'âlî içredir şâyân-ı taķdîr ez-ķadîm

- 4 Kendidir kân-ı mürüvvet eşer-i vâlidle be-nâm
Hüsni ahlâk ile mevhûb ol kerîm ibn-i kerîm
- 5 Medhe lâyıkdır ne yazsam haqqı inkâr eylemem
Rehber ü tevfiği yâver zâtına kılsun Raḥîm
- 6 Yazdı bir beyt başka başka cevherî târiḥ ile
Fâzılıñ bakma kuşûrın çâkeriñdir müstedîm
- 7 Aldı meydân rif'at ile mîr-i Maḥmûd müsteşâr (1270)
Oldı 'âlî müsteşâr 'iffet ile Maḥmûd Nedîm (1270)

73

TÂRİḤ BERÂY-I AŞÂLET-İ ÂMEDÎ RİF'AT PAŞA-
ZÂDE RAÛF BEG

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Zâdegânda zâtıdır fer'-i dirâyetle vaḥîd
Mâye-i farḥ-ı feḫânet ile aqlâmda mezîd
- 2 Vâlidî gibi vekâlet nâmı aşla naql idüp
Bârek-allâh bâb-ı 'âlî içre bu oldu ferîd
- 3 Bi'l-bedâhe söyledi târiḥ Fâzıl geldi tâm
Âmedî oldu Raûf Beg ola rif'atde medîd (1274)

74

TÂRÎH BERÂY-I ME'MÛRİYYET-İ CEDÎD
MÛSTEŞÂR-I MÂLİYE ŞÂ'ÎR MÎR-İ 'İRFÂN

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Ehl-i dil içredir 'İrfân Beg sezâ-yı i'tibâr
Ola dâ'im kenz-i tevfiğ ile zâtı nâm-dâr
- 2 Eyledi terfi' câh u şânı istihkâk ile
Oldı nev-gencine-i devletde 'âlî müsteşâr
- 3 Şafvetî Paşa-yı 'âlî-himmetiñ tedbîri bak
Her huşûsuñ re'yine el-ğak kavıyyü'l-ihtidâr
- 4 Mağşadı îrâd-ı devlet kesb-i vüs'at eyleye
Vâridâtdan maşrafı itmekle böyle ihtişâr
- 5 Kilk-i zerle Fâzılâ yaz cevherî târîhine
Mâliye 'İrfânı buldı câha yektâ müsteşâr (1275)

75

TÂRÎH BERÂY-I MANŞIB-I NEZÂRET-İ DE'ÂVÎ
EMÎN BEGEFENDÎ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Yegâne vâkıf-ı emr-i mehâm-ı saltanat ol kim
De'âvî câyına şâyân memdûh-ı selef geldi
- 2 Hekîmâne ider her hüsni tedbîri mağallinde
Edânî vü e'âlî yâd ide hayrû'l-halef geldi

- 3 Yazup târih-i tâmin Fâzıl eyle 'âleme tebşîr
Emîn Begle de'âvî câhına kâdr u şeref geldi (1277)

76

**TÂRÎH BERÂY-I VİLÂDET-İ MAHDÛM-I FAKÎR ES-
SEYYİD MUŞTAFÂ HAYRÛ'D-DÎN BEG**

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Dâ'imâ eyler idim Hâkdan temennî şıdık ile
Baña ihsân kıla bir necl-i mükerrerem bâ-şafâ
- 2 Mâh-ı şavmîñ on birinci idi bir şeb-i hamîs
Nişf-ı şânîsinde kevne geldi oğlum Muştafâ
- 3 Ola câvîd hüsni-hâl üzre mu'ammer 'ömr ile
Görmesün 'âlemde miñnet nâmı ola pür-vefâ
- 4 Söyledim Fâzıl vilâdet sâline bu mışra'ı
Böyle târih bula Hayrû'd-dîn Seyyid Muştafâ (1251)

77

**MUĞAĞĞA'ÂT BERÂY-I TEVÂRÎH TÂRÎH BERÂY-I
MEŞÎHÂT-I 'ÂRİF EFENDİ**

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

- 1 İtdi bu 'aşrîñ seyyidi nev şadr-ı fetvâyı mağâm
Geydi şeri'at mesnedi dil-hâhı üzre câhını
- 2 Fâzıl mücevher söyledi târih mışra'ın nefis
'Ârif Efendi eyledi tezyîn fetvâ câhını (1270)

78

TÂRÎH-İ DİĞER BERÂY-I MEŞÎHAT-I MÜŞÂRÜN-İLEYH

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

- 1 Şadr-ı şerî' at buldı nev-' allâme müftî câhına
Zâtı sezâdır bî-riyâ taqdîm olunsa sâlife
- 2 Tahsîne lâyıq bu güher târîhi Fâzıl söyledi
Naql oldı fetvâ sa'd ile hikmetden ' Ârif ' ârife (1270)

79

TÂRÎH BERÂY-I MANŞIB-I CELÎL-İ KAPÛDÂNÎ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Kıla tevfiğini yâver Hudâ her bir umûrunda
İde Hıẓr-ı Nebî hep emr-i hayra zâtını irşâd
- 2 Güher târîhini Fâzıl du' â-yı hayr ile yazdı
Kıpûdân-ı bihâr oldı Rızâ Paşa mübârek-bâd (1270)

80

TÂRÎH BERÂY-I MESNED-İ CELÎL-İ SER-' ASKERÎ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Def' a-i şânîsidir oldı sipeh-sâlâr-ı ceys
Eylesün tebşîr-i nuşret ' âleme mesrûr ola
- 2 Eyledi târîh ile Fâzıl tazarru' Hâkka kim
Oldı ser-' asker Rızâ itdim du' â manşûr ola (1270)

81

TÂRÎH BERÂY-I MESNED-İ CELİL-İ ŞADÂRET-İ

‘UZMÂ

(Fe‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilün/ Fa‘ lün)

- 1 Hâk muvaffâk ide zâtın nice âvân u zamân
Yümn ü iqbâl ile şâdrı bu sefer kıldı câ
- 2 Fâzılâ hâmeden aqdı müteyemmin târîh
Aldı mûhri fevz¹ ü devletle Muḥammed Paşa

82

TÂRÎH BERÂY-I RİYÂSET-İ MECLİS-İ TANZİMÂT

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 Riyâset ile tanzîmâta geldi yümn ü devletle
Ola zâtı hemîşe mazhar-ı envâ‘ -ı tevfiḳât
- 2 Yazup bu mısra‘ ı târîh-i dü-tâ ile Fâzıl kim
Fu‘âd Paşa ile buldı şeref Cem-câh-ı Tanzîmât (1272)

83

TÂRÎH BERÂY-I MESNED-İ CELİL-İ ŞADÂRET-İ

‘UZMÂ

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Yine câh-ı şâdra geldi bir vezîr-i zî-şiyem
İrdi yümn ü devlet ile bi‘ş-şeref bu maḳşada

¹İkinci mısradâ “fevz” kelimesinden kaynaklanan bir vezin bozukluḡu mevcuttur.

- 2 Bâma yazdı Fâzılâ târîh-i tâmın şöyle kim
Oldı nâil Muştafâ Paşa vekâlet mesnede (1273)

84

TÂRÎH BERÂY-I MANŞIB-I CELÎL-İ NEZÂRET-İ
MÂLİYE

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Zer-i hâliş gibi buldı müşîri mâliye câhı
Muvaffaq eyleye zâtın Hudâ-yı Zü'l-minen bâlâ
- 2 Sünûh itdi gönülden Fâzılıñ bir mısrâ'-ı târîh
Emîn-i mâliye oldı Hasîb-i müstakîm Paşa (1273)

85

TÂRÎH BERÂY-I MESNED-İ CELÎL-İ ŞADÂRET-İ
'UZMÂ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Birinci mühmeliñ ta' dâd olunsa on sekiz harfi
İkinci cevherî geldi dü-târîh eyledim inşâ
- 2 Bu mısrâ' iki târîh-i muşanna' yazdı Fâzıl kim
Şadâret manşiba qadr u ferî virdi Reşîd Paşa (1274)

86

TÂRÎH-İ MÜŞİRİ-İ TOP-ĤÂNE-İ ‘ÂMİRE

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Ĥâtıra gelmezken oldu munfaşıl Fetĥi müşîr
Eylemiş taĥdîr böyle Ĥazret-i Rabbü’l-ĥadır
- 2 Yazdı bu târîĥi Fâzıl dökdi cevherden metîn
Virdi revnaĥ manşib-ı top-ĥâneye Vâşîf müşîr

87

TÂRÎĤ BERÂY-İ MANŞIB-İ NEZÂRET-İ DE‘ ÂVÎ

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Sâye-i şâhânedede muĥtâr-ı ‘âlem yümnle
Oldı el-ĥaĥ bâb-ı ‘âlîniñ de‘ âvî nâzırı
- 2 Söyledi Fâzıl bu târîĥ-i biĥîn-i gevheri
Virdi Muĥtâr Beg de‘ âvî manşiba ĥadr u ferî

88

TÂRÎĤ BERÂY-İ MESNED-İ CELÎL-İ ŞADÂRET

(Müstef‘ ilâtün Müstef‘ ilâtün Müstef‘ ilâtün Müstef‘ ilâtün)

- 1 Ol câh-ı a‘ lâdan munfaşılken oldu sa‘ âdetle şadr-ı a‘ zâm
Şâh-ı cihânîñ ‘âlî vezîri ‘aşrîñ vaĥîdi ‘âlû’l-e‘ âlî
- 2 Fâzıl bu mühmel târîĥi yazdı cevher gibidir aniñ nazîri
‘Âlî müşîriñ tekrârı itdi bu şadrı zîbî üç def‘ a ‘Âlî (1274)

89

TÂRÎH-İ DİĞER BERÂY-I MÜŞÂRÜN-İLEYH ‘ÂLÎ

PAŞA

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Bârek-allâh yine şadra geldi revnağ bî-riyâ
Söyle dü-târîhi Fâzıl müşterek bir bir şay
- 2 Virdi mührî şâh-ı ‘âlem yine a‘ lâ âşafa
Kıldı şadrı âşaf-ı ‘âlî-şiyem üç def a cây (1274)

90

TÂRÎH BERÂY-I ŞADÂRET-İ MEHMET PAŞA

(Fe‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilün/ Fa‘ lün)

- 1 Sabıkâ olmuş idi şadr-ı güzîn-i efham
‘İzz ü devletle yine oldu bu câ câha becâ
- 2 Çıkdı bir muhbir-i şâdık didi Fâzıl târîh
Şân ile şadr-ı selîm oldu Mehemmed Paşa (1274)

91

TÂRÎH BERÂY-I MESNED-İ CELÎL-İ SER-‘ ASKERÎ

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 Cihâna velvele virdi didiler biñ yaşa şâhım
Cünûd-ı müslimîne şimdi geldi ‘îd-i dü-bâlâ
- 2 Teceddüd eyledi iqbâli Fâzıl yaz güher târîh
Be-nâm oldu ser-‘ askerlik maqâmıyla Rızâ Paşa (1274)

92

TÂRİH -İ ŞADÂRET

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Gelüp üçler didiler sâde bu mısrâ' da târihin
Hürûf-ı gevherîden dîgerin Fâzıl idüp imlâ
- 2 İki târih-i zîbâ oldı zâhir her biri a' lâ
Şadâret manşibiñ kadr u ferî virdi Reşid Paşa (1274)

93

TÂRİH-İ MEŞİHAT

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Meşihat mesnedi muhtâc idi bir zât-ı zî-şâna
Hudâ ihsân idüp oldı meserret-bağş-ı ehl-i dîn
- 2 Yazardı seyyid-i 'allâme Fâzıl böyle târihin
Fıkıh 'allâmesi oldı cihâna müfti Sa' dü'd-dîn

94

TÂRİH -İ NEZÂRET-İ MÂLİYE

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Hâk Te' âlâ eylesün her hâlde yümn ü sa' id
Geldi iqbâl ü sa' âdetle bu sâl-i hâliye
- 2 Bârek-allâh akdı Fâzıl hâmeden târih-i tâm
Oldı 'iffetle Hâsib Paşaya mesned mâliye (1275)

95

TÂRÎH -İ SÂL-İ NEV BERÂY-I ‘ ABDÛ’L-‘ AZİZ HÂNA

(Müstef’ ilün Müstef’ ilün Müstef’ ilün Müstef’ ilün)

- 1 İkbâl ile oldı bedîd bu maqdem-i sâl-i cedîd
Fâzıl dü-târîh-i müfid buldı sekiz vechi ‘adîd
- 2 Sâl-i neviñ hükmi ola ‘ Abdü’l-‘ azîz Hâna sa’id
Bu sâli Ma’bûd eyleye ‘ Abdü’l-‘ azîz Hâna sa’id (1288)

96

TÂRÎH-İ DİĞER

(Fâ’ ilâtün Fâ’ ilâtün Fâ’ ilâtün Fâ’ ilün)

- 1 Yümn ü devletle bu sâl-i nev duhûl itdi henüz
Şâh-ı devrâna mübârek eylesin Rabb-i Vahîd
- 2 Yazdı târîhin du’â-yı hayr ile Fâzıl kulu
Hağ ide bu sâlini ‘ Abdü’l-‘ azîz Hâna sa’id (1288)

97

TÂRÎH

(Müstef’ ilün Müstef’ ilün Müstef’ ilün Müstef’ ilün)

- 1 İtdi yine tecdîd-i sâl şâh-ı cihâna hayr-fâl
Dâ’im Hudâ-yı Mute’âl bed-ğâhın itsün pâyımâl
- 2 Fâzıl meserret-iştimâl târîh yazdı bî-mişâl
Mes’ûd ola iclâl ile ‘ Abdü’l-‘ azîz Hâna bu sâl (1288)

98

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Ḳudümü şâh-ı devrâna mübârek ola nev-sâliñ
Hemîşe mazhar-ı fevz ü zafer zâtın kıla Ma' bûd
- 2 Du' â-yı şıdķ u ihlâs ile Fâzıl söyledi târîḥ
İde Allâh Ḥân ' Abdü'l- ' aziziñ sâlini mes' ûd (1289)

99

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Ḥaķ şehen-şâh-ı cihânıñ ' ömrini müzdâd ide
İrdi sâl-i nev şerefle dehrde oldı bedîd
- 2 ' Âcizâne yazdı Fâzıl bendesi târîḥ-i tâm
Geldi Ḥân ' Abdü'l- ' azize nev-sene mecd ü sa' id (1289)

100

TÂRÎḤ

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

- 1 Bu maķdem-i sâl-i cedîd oldı şeref ile bedîd
' Ömr-i şehen-şâh-ı medîd itsün Cenâb-ı Ḥaķ mezîd
- 2 Târîhini yazdı müfid yümn ile bu Fâzıl ' abîd
' İzz ile ola bu sene ' Abdü'l- ' azîz Ḥâna sa' id (1289)

101

TÂRÎH BERÂY-I CÛLÛS-I SULTÂN MURÂD HAN-I

HÂMİS

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 İmâmü'l-müslimîn ile cihânı ber-murâd itdi
Cenâb-ı Hâk bu mülk ü milleti nev eyledi ihyâ
- 2 Cülûs-ı meymenet-me'nûs-ı şâhâne sa'îd olsun
Çulı Fâzıl bu mısrâ' ı muşanna' eyledi imlâ
- 3 Mücevher sâl-i hicrî mühmeli târîh rûmîdir
Murâd Hâna cülûsı hayr ola oldu serîr-ârâ (1293)

102

TÂRÎH-İ DİĞER

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Bulundı mühmel ile mevlid-i şâhâneye rûmî
Cülûsı harf-i cevherden bulur elbet dil-âgâhı
- 2 İki târîh yazdı mısrâ' -ı nâ-dîdede Fâzıl
Serfire Hân Murâd-ı Hâmisi gördi revâ câhı
(1292-1255)

103

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 İnzivâya çekdi Şeh ' Abdü'l-' azîzi Hâk-Îlâh
Oldı taht-ı şevkete câlis Murâd Hân-ı zamân
- 2 Yazdı Fâzıl çâkeri târîh-i cevher-dârı kim
Eyledi Hâk Şeh Murâd-ı Hâmisi şâh-ı cihân (1293)

104

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Muktedâ-yı ehl-i dîn oldı velî ' ahd-i zamân
Zâtını tevfiğe mazhar ide Rabb-i Zü'l-celâl
- 2 Söyledi mîr-i livâ Fâzıl kulu târîh-i tâm
Dehre Hâk Sulţân Murâdı pâdişâh kıldı bu sâl (1293)

105

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Hâk şehen-şâh-ı cedîdi ide manşûrû'l-livâ
Cümle ehl-i dîni itdi şâd u hurrem ber-murâd
- 2 Biñde bir ancağ düşer Fâzıl bu târîhim gibi
Revnağ-ı Cem-câh-ı devlet oldı Sulţân-ı Murâd (1292)

106

TÂRİH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Bulup bir beyt-i zîbâ hâme târihe sezâ Fâzıl
İki mışrâ' yazdı her biri başka ' idâd oldu
- 2 E'âlî eyledi Sultân Murâd-ı Hâmisi hâdî
Sa'id olsun şeh-i Cem-câh-ı vâlâ Şeh Murâd oldu

107

TÂRİH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Biri geldi biri çıkdı yazarken beyt-i ra' nâyı
İki târih Fâzıl eyledim bir beytte inşâd
- 2 Bu mülk-i dehre Hâk Sultân Murâdı pâdişâh kıldı
Cülûsı Şeh Murâdın ' âlemi kim eyledi dil-şâd (1293)

108

TÂRİH

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

- 1 İcmâ'-ı ümmet beyati ile serîri kıldı câh
' Abdü'l-mecîdiñ necli kim oldu şeh-i ' âlem-penâh
- 2 Fâzıl bu târihi didi mes' ûd olsun sermedi
Şâh-ı Murâdı Hâk vedûd nev kıldı kevne pâdişâh (1293)

109

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Göründi tâli' -i iqbâl-i millet ber-murâd üzre
Felek tahvîl itdi necm-i sa' dı evce bu hengâm
- 2 Cülûs-ı şehr-yâr-ı ' âleme şâd ile yaz târîh
Hümâyûn ola eymen şeh Murâd oldı şeh-i İslâm (1293)

110

TÂRÎH BERÂY-I SÂL-İ CEDÎD-İ SULTÂN 'ABDÜ'L-
HAMÎD HÂN

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Mübârek ola şâh-ı dehre bu sâl-i nevi dâ'im
Zâfer ile kemâl-i gâlibiyet ile düşmâna
- 2 Du' â güne güherle yazdı Fâzıl mışra' -ı târîh
Hudâ sâl-i cedîdi sa' d ide ' Abdü'l-hamîd Hâna (1295)

111

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Sâl-i hicret fâl-i hayr itdi teceddüd dâ'imâ
Düşmen-i dîn-i mübîni qahr ide Rabbü'l-felağ
- 2 Yümn ile geldi muharrem Fâzılâ târîh yaz
Kıla Şâh ' Abdü'l-hamîdi nev sene mansûr-ı Hâğ (1295)

112

TÂRÎH BERÂY-I ŞADÂRET

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Şadra revnağ virdi bir erşed vekîl-i saltanat
Âşaf-ı zî-şân kim hem-nâm-ı fahrû'l-enbiyâ
- 2 Söyledi aşhâb-ı seyf ü hâme târîh Fâzîlâ
Rüşdi Paşaya bu câ mühr ile oldı pek sezâ (1276)

113

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Re'îs-i câh-ı tanzîmât iken bir şâhib-i ' irfân
Kemâl-i yümn ile oldı şadâret câha zîb-efzâ
- 2 Didi bir Mevlevî gevher gibi târîhini Fâzîl
Yaşıdı Rüşdi Paşaya maqâm-ı şadri kıldı câ (1276)

114

TÂRÎH

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

- 1 Meclis teşekkür eylesün buldı henüz câha re'îs
Ahmed Efendi gibi yok mâliyyece re'yi nefis
- 2 Târîhi Fâzîl söyledim haq üzre eyledim
Şartınca yümnî meclis-i gencîneye oldı re'îs (1275)

115

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Eyledi terfi' câh u şânı istiḥkâḳ ile
Oldı nev-gencîne-i devletde vâlâ müsteşâr
- 2 Yazdı kilik-i zerle Fâzıl böyle târîḳ-i güher
Mâliye 'İrfânı buldı câha yektâ müsteşâr (1275)

116

TÂRÎH

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

- 1 Bir ḳadr-dân-ı zî-himem evḳâfiñ oldı nâzırı
Nev-câhı ḳıla zâtına dâ'im mübârek Ḥaḳ İlâh
- 2 Ehl-i vezâif söyledi Fâzıl güher târîḳ kim
Rızâ Efendi sa'd ile evḳâfi ḳıldı câ-be-câh (1276)

117

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Kemâl-i 'iffet ile muttaşîf bir zât-ı 'âlî-şân
Tecellisi teraḳḳi eyleyüp ḳadr-i diger buldı
- 2 Sezâdır cevherîn târîḳ ile tebrîk yaz Fâzıl
Şeref buldı 'Aff-i müsteşâr-ı câh-ı şadr oldı (1277)

118

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Buldı devlet bir müşîr-i şâhibü't-tedbîri kim
Mühri aldı pâdişehden viridi nâm-ı şadra zîb
- 2 Ahsen-i vech üzre Fâzıl buldı târîh-i bihîn
Hâk ile viridi Fu'âd Paşa maqâm-ı şadra zîb (1276)

119

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Müjde cümle ehl-i dîne düşmeniñ hizlânı-çün
Bir farîk-i kıadr-dân oldı müşîr-i bî-nazîr
- 2 İtdiler tebşîr Fâzıl cevherîn târîh ile
Şâh-ı cây-câh eyledi Dervîş Paşayı müşîr (1278)

120

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Hâk muvaffak eylesün oldı vekîl-i salţanat
Buldı devlet câha lâyıq şimdi 'âkıll âşafı
- 2 Cümle 'âlem Fâzılıñ târîhini taşdıķ ider
Şâh-ı 'âdil buldı mühr-i şadra Kâmil âşafı (1279)

121

TÂRÎH

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Şadri zîb eyledi bir âşaf-ı zî-şân-ı celîl
Eyleye zâtını Hâk nâil-i tevfiğ-i 'alâ
- 2 Didi naşbında bu târîh-i bihîni Fâzîl
Yümnle câh-ı şadâret aldı¹ Kâmil Paşa (1279)

122

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Eyledi 'ammîsi 'uqbâ mülkine 'azm u sefer
Kıldı İsmâ'îl Paşa ümm-i dünyâyı maqarr
- 2 Taşdı Fâzîl Nîl-veş bir kaçre-i târîhden
Oldı İsmâ'îl Paşa Mışıra vâlî buldı fer (1279)

123

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 İki mışrâ' yazdı Fâzîl her biri târîh-i tâm
Ehl-i dil eyler hâsed bu beyte yokdur iştibâh
- 2 Mîr-i mîrân oldı bu nev-manşîb aldı şânla
Hersekî mes'ûd ola Câvîd Paşa itdi câh (1279)

¹Mısrada "aldı" kelimesinden kaynaklanan bir vezin bozukluğu bulunmaktadır.

124

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 İki mışrâ' ile Fâzıl yazdı dü-târîh kim
Yümnle oldu sezâdır zâtı el-ḥaḫ Herseke
- 2 Kıldı iḥrâz manşib ile mîr-i mîrân pâyesin (1279)
Seyyid-i Câvîd Paşa virdi revnaḫ Herseke (1279)

125

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Yazup bir beyt-i ḡarrâ her biri târîh-i tâm oldu
Biri rütbe biri manşib için Fâzıl idüp imlâ
- 2 Ferîḫ-i bî-'adîl-i yem idi Fâiz müşîr oldu (1279)
Ḳapudân oldu baḫre 'izz ü ḳadr ile Vesîm Paşa (1279)

126

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Şâhib-i 'irfân bir vezîr-i bî-naẓîr-i ekremiñ
Oldı manşib zâtına el-ḥaḫ sezâdır Rûm ili
- 2 Fâzıla bir Mevlevî virdi ḫaber târîhini
Câhı oldu Ḥüsni Paşanıñ revâdır Rûm ili (1281)

127

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Muvaffağ eylesün Hağ zâtını cây-ı şerî' atda
Devâm üzre kıla şer' -i şerîfîñ emrini icrâ
- 2 Bu zîbâ mısra' ile söyledi târîhini Fâzıl
Hemîn ' Âşım Efendi itdi şadr-ı Anaçolı câ

128

TÂRÎH

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

- 1 Bir Fâzıl-ı vâlâ-güher ' allâme-i şâhib-hüner
Virdi gelüp kadr-i diger bu şadr-ı Anaçolıya
- 2 Bir mısra' -ı rengîn ile Fâzıl didi târîhini
' Âşım Efendi virdi fer bu şadr-ı Anaçolıya (1281)

129

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Hüdâ iğbâl ü ' ömrin eylesün günden güne müzdâd
Kemâl-i mecma' -ı ' irfân ma' ârif nâzırı oldı
- 2 Yazup târîhini Fâzıl cihâna eyledim tebşîr
Kemâl ile ma' ârif câhı yine Pertevi buldı (1281)

130

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Şeh-i 'âlem idüp şarrâf-ı mehd-i devlete hürmet
Ki emşâl ile akrânından itdi qadrini bâlâ
- 2 Ahibbâdan gelüp bir müjde-res yazdı bu târîhi
Mışırılı-zâde oldı rütbe-i beglik ile evlâ (1281)

131

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Kibâr-ı devletiñ memdûh u mümtâzı Nazîf Beg kim
Sezâdır zâtına tevcîh olunsa rütbe-i bâlâ
- 2 Hürûfuñ cevherinden yazdı Fâzıl naşbında târîh
Nazîf Beg virdi Aydın câhına zîverle fer hâlâ (1282)

132

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Yine şadr-ı güzîn-i esbak oldı yümnlâ lâhik
Maqâma zîb ü zîver virdi el-ħağ itmeziz inkâr
- 2 Gelüp bir bendesi Fâzıl didi bu sâde târîhi
Şadâret mühri aldı Rüşdi Paşa mecd ile tekrâr (1283)

133

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Şeh-i 'âlem-penâha oldı ilhâm-ı Hudâ bî-şek
Cihânı hurrem itdi câh-ı şadra buldı bir ebrâr
- 2 Yazup bir çâkerî târîh-i mühmel Fâzıla virdi
Şadâret mühri taqdı Rüşdi Paşa-yı mekârim-kâr (1283)

134

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Câh-ı fetvâ Bin-Kemâl-i 'aşra irdi yümnele
Cây-ı 'ulyâya yine oldı nâil-i feyz-i 'atîk
- 2 Fâzılâ kavlı-i eşaḥḥ ile didim târîh-i tâm
Câme iftâ'yı geydi 'ilm ile 'âlî Refîk (1283)

135

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 İtdi bir nıḥrîri dehrîñ şadr-ı iftâyı maḳâm
İde Ḥaḳ her ḥâlde tevfiḳini aña refîk
- 2 Biñde bir ancaḳ düşer Fâzıl bu târîhim gibi
Geldi fetvâ câhına yümnele mevlânâ Refîk (1283)

136

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Şadr-ı fetvâ buldı şimdi bir faķîh-i 'aşrı kim
Bâb-ı üftâde cihân görsün yine vaķt-i 'atîķ
- 2 Düşdi bir târîh-i zîbâ yazdı hâmem Fâzıla
Câh-ı fetvâ kıldı hâlâ zeyn mevlânâ Refîķ (1283)

137

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Bâb-ı iķbâli açıldı yine cünd-i devletiñ
Oldı ser-^ç asker şerefle bir hıdîv-i zî-şiyem
- 2 Fâzıla intâķ-ı Hâķ oldu bu târîh-i güzîn
Sa^ç d ola ser-^ç asker oldu Nâmîķ âşaf-ı himem (1284)

138

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Dîn ü devlet hayr-ķ'âhı zât-ı 'âlî-şânıdır
Hâķ muvaffâķ kıla ceyme oldu rehber bu sene
- 2 Çâkerî mîr-i livâ Fâzıl didi târîh-i tâm
Nâmîķ âşaf ne güzel oldu ser-^ç asker bu sene (1284)

139

TÂRİH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Bir âşaf oldı vâlî-i vilâyet yümn ü devletle
Mağarrın itdi rûşen kim Süreyyâ Muştafâ Paşa
- 2 Kudûmın Hâk mübârek ide yaz târîhîni Fâzıl
Bursaya¹ geldi vâlî-i vilâyet şân ile hâlâ (1284)

140

TÂRİH

(Müstef' ilâtün Müstef' ilâtün Müstef' ilâtün Müstef' ilâtün)

- 1 Oldı re'îs şûrâ-yı devlet bir zât-ı 'âlî kâdr u meziyyet
Cümle umûra ola muvaffâk dil-h'âhı üzre ol nîk-ğaslet
- 2 Oldı bu mısrâ' târîh-i zîbâ gevherden inşâ Fâzıl ne a' lâ
Farğ-ı şerefle câ buldı âşaf Kâmil re'îs-i şûrâ-yı devlet
(1285)

141

TÂRİH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Hıdîv-i zî-şiyem Paşa-yı Kâmil yümn ü devletle
Revâ şûrâ-yı devlet şadrına şimdi re'îs oldı
- 2 Düşürdim medh ü taşsîne sezâ bir mısrâ'-ı târîh
Henüz şûrâ-yı devlet câ-be-câha âşafı buldı (1285)

¹Mısrada, "Bursaya" sözcüğünden kaynaklanan bir vezin bozukluğu bulunmaktadır.

142

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Mübârek ola ceyš-i pâdişâhîye meserretle
Sipeh-sâlârı oldu şimdi bir zât-ı kerem-perver
- 2 Didi târih-i tâmin mışra'-ı garrâ ile Fâzıl
Ola eymen Hüseyn Paşa mücedded oldu ser-^c asker (1285)

143

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Umûr-ı dâhiliyye nâzırı 'unvânı bir zâta
Virildi bâb-ı 'âlîde ma'âdin şadr-ı 'uzmâda
- 2 Dü-destimle şarıldım hâmeye yazdım bu târihî
Mübârek ola bu câhıñ dinildi Rüşdi Paşaya (1285)

144

TÂRÎH

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

- 1 Şıdķ ile ihrâz eyledi manşıbla bâlâ rütbeyi
Bir qadr-dân-ı muhterem kıla mübârek Hâķ Hüdâ
- 2 Târîh aķdı gevher ü zer ile Fâzıl hâmeden
Şâdıķ Efendi nâzır-ı mâliyye ferle becâ (1285)

145

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Dâhiliyye müsteşarı oldu bir şâhib-kemâl
Rütbe-i bâlâ ile ol müjde-res ehl-i dile
- 2 Hâme-i dü-şakqla yazdı aşdikâ târîhini
Mîr-i Ken'ân rütbe-i bâlâyı aldı yümnle (1285)

146

TÂRÎH

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

- 1 Bir mîr-i 'âlî-himmetiñ terfi' olundu rütbesi
Oldı be-ħakqlı mültefet taqdîr ider ħavâşş ü 'âm
- 2 Yek-dâne düşdi mışra'-ı târîh Fâzıl yümnle
'İrfân Beg oldu rütbe-i bâlâya mecd ile bekâm (1285)

147

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Cenâb-ı mîr-i Maħmûd-ı Celâlü'd-dîn münşiniñ
Kitâbetde yoħ emşâli sezâ-yı i' tibâr oldu
- 2 İdüp terfi'-i câh u rütbe yaz Fâzıl güher târîh
Liyâkat ile Maħmûd Beg becâ nev-müsteşâr oldu (1287)

148

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Kâtib-i şûrâ-yı devlet idi Maḥmûd Beg henüz
Müsteşâr-ı dâhiliyye oldı ol şâhib-kemâl
- 2 Rütbesi terfî' ine bir müjde-res târîh didi
Rütbe-i bâlâyı aldı 'izz ü şân ile bu sâl (1287)

149

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Kibâr-ı devletiñ nihâr-i şâhib-faẓl u 'irfânı
Liyâkatle vezîr oldı mübârek eylesün Mevlâ
- 2 İder târîh-i tâm ile bu Fâzıl bendesi tebrîk
Becâdır qâdr ile bu yıl vezîr oldı Kemâl Paşa (1287)

150

TÂRÎH

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

- 1 Bir zât-ı memdûḥü'ş-şiyem 'irfân ile faḥr-i ümem
Oldı vezîr-i pür-himem ola şerefde dem-be-dem
- 2 Fâzıl düşürdim bir aña mışrâ' -ı târîhin becâ
Kemâl Efendi pek sezâ oldı vezîr-i muḥterem (1287)

151

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Vaḥîdi 'aşrîñ el-ḥaḫ her cihet fazl u feṭânetle
Bi-ḥaḫḫın eyledi iḥrâz şân u rütbe-i 'ulyâ
- 2 Gelüp bir müjde-res Fâzıl didi mısrâ'-ı târîhin
Vezîr oldı bu kim devlet ile Aḫmed Kemâl Paşa (1287)

152

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Necl-i zî-şânı Şeh-i 'Abdü'l-'azîz bu dehrde
Tûl-i 'ömr ü şevket ile biñ sene ḥâḫân ola
- 2 Geldi Fâzıl nev-sene târîh ile itdim du'â
Dâ'imâ zevḫ u şafâda Vâlide Sultân ola (1286)

153

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Ḥudâ 'Abdü'l-'azîz Ḥânîñ mübârek eylesün sûrın
Tükenmez 'ömr ü şevket itsün nice şeh-râyîn
- 2 Bu târîhî çerâğı ceddiniñ Fâzıl ḫulı yazdı
Nev oldı sünnet 'izz ü mecd ile Şehzâde 'İzzü'd-dîn (1287)

154

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Hâzret-i ' Abdü'l-' azîz Hânı muvaffak kıldı Hâk
Mühre lâyıķ buldı el-ḥaķ âşafı ol pâdşâh
- 2 Bînde bir Fâzıl düşer bu mışra' -ı târîḥ gibi
Şadra zînet eyledi Maḥmûd Paşayı İlâh (1288)

155

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Nâdirü'l-aqrân bir zât-ı ma' ârif-pîşe kim
Devletiñ şımf-ı kibârı içre ' iffetle şehîr
- 2 Nâsa târîḥin mübeşşir böyle Fâzıl söyledi
Oldı ' İrfân Begefendi mecd ü şân ile vezîr (1288)

156

TÂRÎḤ

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Millet ü ' askeriniñ müntaḥabın buldı henüz
Şeh-i devrânıñ ide ' ömrini müzdâd Hudâ
- 2 Söyledi mîr-i livâ Bosnalı Fâzıl târîḥ
Oldı ser-' asker ola yümn ile Es' ad Paşa (1288)

157

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Ferîk iken idüp terfi' -i rütbe hasbe'l-istihkâk
Liyâkatle müsellemdir vezîr ibn-i vezîr oldu
- 2 Düşer biñde bir ancak böyle Fâzıl mışra' -ı târîh
Sezâdır bu üçinci orduya Sâmih müşîr oldu (1288)

158

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Hüdâ kıldı muvaffak Vâlide Sultân-ı zî-şânı
Civâr-ı ma' bede bünyâd itdi çeşme-i zîbâ
- 2 Yazup târîh-i tâmun çâkerî mîr-i livâ Fâzıl
Bu 'aynı kıldı Şeh ' Abdü'l-' aziziñ mâderi icrâ (1288)

159

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Nâmdâş-ı Fahr-i ' Âlem Aḥmed-i Muhtâr Beg
Mesned-i fetvâ ile oldu be-ḥakkı kâm-bîn
- 2 Dürr-i muhtârdan tetebbu' eyledim târîh-i tâm
Bâb-ı fetvâ zîb olundu geldi bu müfti-i dîn (1288)

160

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Budır muhtâr-ı millet şeyhü'l-islâm-ı enâm oldu
Didi huddâm-ı şer'-i Ahmedi aşhâbı hamd ola
- 2 İdüp Hağğa teşekkür yazdı Fâzıl tâm târîhin
Nev oldu câh-ı fetvâya qarîn erbâbı hamd ola (1288)

161

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Cenâb-ı Hağğ ide tevfiğine nâil umûrında
Sezâdır nâzır-ı mâliye bir zât-ı kerîm oldu
- 2 Zer ü cevher ile Fâzıl donatdı naşbı târîhin
Ne revnağ manşıb-ı mâliye Ğâlib Beg ile buldı (1288)

162

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 'Utârid eyledi evc-i şerefde istikâmet kim
Yine aqlâma revnağ virdi rûşen şâhib-' İrfân Beg
- 2 Gelince cây-câh-ı sâbıka Fâzıl didi târîh
Güzel açdı qalem mektûbi-i şadr oldu Ken'ân Beg (1288)

163

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Oldı bu 'âlî serâ bâb-ı şerî'at merkezi
Olmuş iken mecma' ı cür' a-keşân-ı bâdeniñ
- 2 Şâh-ı 'âdil eyleyüp fermân târîhin didim
Şimdi oldı cây-ı iftâ yurdı Mekkî-zâdeniñ (1288)

164

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Sâye-i şâhânedede bu hışn-ı nev esâsında
Sedd-i İskender gibi inşâ olundı mâ-ğaşal
- 2 Söyledi Fâzıl hitâma ism ile târîhini
Oldı Yıldız Tâbiye tarh-ı raşîn-i bî-mişil (1287)

165

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 'Avn-i Hâkla nev yapıldı sâye-i şâhânedede
Ceyşe istihkâm hem hoş merkez-i mehtâbiye
- 2 Mevki' in Fâzıl temâşâsında târîhin didi
Virdi nev-şu' le her eţrâfa bu Yıldız Tâbiye (1287)

166

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Şeyhimiñ bir necli başdı mehd-i dünyâya kadem
Tûl-i 'ömr ile mu'ammer eylesün Hayy-ı Hudâ
- 2 Yazdı hâme şübhesiz mevlûdiniñ târîhini
Kudretullâha 'Aţâullâhı Hağ kıldı 'atâ (1289)

167

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Cenâb-ı kudret idi mürşidim Mevlâsına göçdi
Virüp mağdûmına emr-i hilâfet pîr evi şeyhi
- 2 Didi iclâsına bu şeyh Fâzıl Bosnavî târîh
'Aţâullâh Dede oldı bu yılda Mevlevî şeyhi (1288)

168

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Bu dergâhı ne a' lâ vâli-i Mısr eyledi inşâ
Cenâb-ı pîr-i rûhânî gelür şevk ile devrâna
- 2 Semâ' a bed' olunduğda didim Fâzıl bu târîhi
Ne âbâdân oldı tarz-ı nevde bu semâ' -hâne (1281)

169

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Tecellîsi döner iqbâle kâfi oldu bu çille
Taḥarrî eylesün maḥbûb-ı serv-ḳadi çeşm-âhû
- 2 Düşer Fâzıl bu mısrâ' gibi ancak biñde bir a' lâ
Didim târih Sa' id Paşa boğası geyse beş yâhû (1287)

170

TÂRÎH

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

- 1 İtdi tesâdüf mesned-i fetvâ ile ikisi bir
Oldı müşîr-i meclis-i vâlâ re'îsi ' izz ile
- 2 Bir Mevlevî tâm eyledi Fâzıl saña bu lafz ile
Târîhi bu oldu Şekîb Paşa re'îs nevrûz ile (1270)

171

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Şeh-i ' Abdü'l-mecîdiñ kuvve-i ḳudsîsidir bî-reyb
Cihânın bir Felâtûnın mesnedle ḳıldı zîb
- 2 Cevâhirlere muvaffaḳ vefḳi Fâzıl yazdı târiḫe
Reşid Paşa muḫammes ile şadı eyledi pür zîb (1274)

172

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 'Asâkir biñ yaşa şâhım deyincedir bir nidâ geldi
Teceddüd eyledi iqbâliñiz muhriķ şadâ geldi
- 2 Beşinci def' aya târihi Fâzıl cevheri buldı
Ser-' askerlik maķâmıyla Rızâ Paşa be-nâm oldu (1274)

173

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Sem' olunca rütbesiyle manşıbı böyle didim
Fâzılâ bir beyt iki târihi şebt itdi ķalem
- 2 Kâni Paşa buldı kân şafvet ile bu seneyi
Aldı pek mes' ûd vüzerâ Kâni-i kân-ı kerem (1275)

174

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Kudûmîñ hayr ola ķıldıñ şalâ-yı rahmi devletle
Ola tevfiķ-i Hıķ yâriñ zebâna bu du' â geldi
- 2 Sa' id olsun bu târihi yazup Fâzıl meserretle
Zihî vâli-i vâlâ Bosnaya 'Oşmân Paşa geldi (1275)

175

TÂRÎH

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

- 1 Aḥkâm-ı 'adle nev re'îs yümn ile oldı kâm-bîn
Şafvetle paşa-yı be-nâm mecd ile geldi şad bihîn
- 2 Cevherle Fâzıl söyledi a' zâyâ târîḥ-i nevîn
Oldı bu sâlde Şafvetî Paşa re'îs-i pertevîn (1276)

176

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Necl-i İbrâhîm Paşa-yı cesûriñ nevbeti
Ḳâhire buldı yine şânınca lâyıḳ câya er
- 2 Taşdı Fâzıl Nil gibi bir ḳatre-i târîhden
Mışra vâlî oldı İsmâ'îl Paşa buldı fer (1279)

177

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Fâzılâ sen secde-i şükrâne ifâ eyle kim
Ḥazret-i Ḥaḳ saña virdi böyle necl-i ekremi
- 2 Rûşen oldı ḳurş-ı mihr-âsâ bu târîḥ-i güher
Muştafâ toḡdı bu dehre zîb virdi maḳdemi (1251)

178

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Hâmd ü şükr bî-ķıyâs olsun Hâkîm-i Muṭlaķa
Kıldı bir maḥdûmı iḥsân 'ömrin efzûn eyleye
- 2 Fâzıla bir müjde-res tebşîr idüp târîhîni
Geldi Ḥayrû'd-dîn cihâna Ḥaķ müeyyed eyleye (1251)

179

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Ḥazret-i Bârî yine bir necli iḥsân eyledi
Fâzıla ednâ ķuliyken dehrde bir mûr gibi
- 2 Yazdı mevlûdinde şükrâne bu târîh-i güher
Ṭoĝdı seyyid mîr-i Nûrû'd-dîn bu kevne nûr gibi (1254)

180

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Yine iḥsân eyledi bu 'abde ol Rabb-i Mecîd
Böyle bir necl-i 'azîzi 'ömrini ķılsun mezîd
- 2 Söyledim Fâzıl vilâdet sâliniñ târîhine
Mehd-i Nûrû'd-dîn 'Ömer Beg oldu şevketle bedîd (1254)

181

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 'Înâyet kıldı bir hayrû'l-ḥalef bu çâkere Ḥâlîk
Benimle behremend-i 'ömr-i sermed eylesün Maḥmûd
- 2 Gelüp tebrîke böyle söyledi bir Mevlevî târîh
İde Allâh 'Ömer Nûrî Begi çok 'ömr ile memdûd (1254)

182

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Sinn-i şeyḥûhet qarîb iken bu 'abd-i 'âcize
Yine iḥsân kıldı bir ferzendi Ḥayy-ı Zü'l-kerîm
- 2 Söyledim târîh-i menḳûtın sürûr u şevḳ ile
Togdı dehre virdi revnaḳ âşaf-ı Maḥmûd sîm (1270)

183

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Vâli-i Hersek 'Alî Paşa-yı zî-şân necline
Virdi bir ferzend-i dânâ Ḥazret-i Perverd-gâr
- 2 Yazdı Fâzıl mevlid-i târîhini pek şîve-dâr
Meh gibi gerdüne geldi 'Ârif İbn-i Zü'l-fikâr (1254)

184

TÂRÎH

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

- 1 Şun'î Efendiye İlâh virdi bu necl-i muhterem
Ola mu'ammer bî-ḥisâb vâlidle bâ-mecd ü şafâ
- 2 Bir Mevlevî çıktdı semâ' eyler iken târîḥ didi
Olsun sa'âdetle selîm dehre Meḥemmed başdı pâ (1277)

185

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Şokullu-zâde Şun'-ullâh Efendiniñ bu kim necli
Cihâna geldi şad sâl gitmesün kim mülk-i ma'dûma
- 2 Didi târîḥ-i cevher-dârını Fâzıl vilâdetle
Meḥemmed çün olup maḥlâş Selîm oldu bu maḥdûma
(1277)

186

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Virdi İbrâhîm Bege bir necli Rabb-i Zü'l-celâl
'Ömri vâlidin ile sad sâle itsün ittişâl
- 2 Yazdı Fâzıl cevherî târîḥini bâ-ḥayr-fâl
Başdı pâ maḥdûm-ı hem-nâm-ı Ḥalîl dehre Celâl (1277)

187

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 'Înâyet kıldı bir necl-i necîl Nâşid Efendiye
Pederle mâderine 'ömr-i bî-ḥad eyleye Mevlâ
- 2 Mükemmel söyledi mevlûdiniñ târîhini Fâzıl
'Alî Bin Râşid-i Nâşid bu yılda kevne başdı pâ (1279)

188

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Hâzret-i Nâşid Efendiniñ meh-i şevvâlde
Oldı bir ferzend-i vâlâsı cihânda münceî
- 2 Yazdı Fâzıl gün gibi rûşen bu târîh-i güher
Farṭ-ı zîb ü revnaḳ ile toḡdı mihr-âsâ 'Alî (1279)

189

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Meḥemmed mevlîdiniñ mehd-i dehre ḳondı bir necli
Ola 'ömr-i muṭavvel ile beyne'l-ḥâşş u 'âm ḥâzım
- 2 Didi ilhâm-ı Mevlânâ ile Fâzıl güher târîh
Mihir mânendi toḡdı kevne yâhû Muştafâ câzım (1280)

190

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Mübârek eyleye Mevlâ bu sâl-i hayr-fâli kim
Şeb ü rûz devlet ü iqbâli müstezâd olsun
- 2 Didi bu çâkeri Fâzıl du'â-yı hayr ile târîh
Müdâmen sâl-i nev Lütfi 'Ömer Paşaya sa'd olsun (1278)

191

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Pâdişâh-ı 'âleme sâl-i cedîd olsun sa'id
Eyle Fâzıl Hâzret-i Hâkka tazarru' şıdık ile
- 2 Bir sühan-ver çıkdı târîh lafz u ma'nâ söyledi
Geldi sâl biñ iki yüz yetmiş toğuz biñ yümnle (1279)

192

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Bu sene eylül ahîri idi yevme'l-erba'a
Döndi ezhâr kalmadı gülşende bûyuñ zübdesi
- 2 Düşdi qar târîhe Fâzıl gonçeye şebnem gibi
Gitdi eyyâm-ı şafâ geldi şitânıñ müjdesi (1277)

193

TÂRÎH

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Def' a-i şâlise teşrîfi şerefle oldu
Ola dil-ḥâhı gibi nâil-i tevfiḳ-i Ḥudâ
- 2 Yümn ola manşıbına maḳdemi yaz târiḥin
Viridi fer Bosnaya a' lâ yine ' Âkîf Paşa (1290)

194

TÂRÎH

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Bosna vâlisini iken nâzır-ı aḥkâm oldu
Dâ'im iḳbâl ile câhın ide es' ad Mevlâ
- 2 Biñde bir böyle gelür mıṣra' -ı târiḥ Fâzıl
Viridi aḥkâma ḳadem revnaḳı ' Âkîf Paşa (1290)

195

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Ma' bedi Ḥacı Ḥüseyniñ pek ḥarâb olmuş idi
Ḥamd ola iḫyâsın iḫsân-ı Rabb-ı Zü'l-celâl
- 2 Luṭf-ı Ḥaḳla yazdı bânisi güher târiḥ kim
Yapdı Fâzıl mescid-i Ḥacı Peşimânı bu sâl (1292)

196

TÂRÎH

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

- 1 Bu şeh-nişîn-i dil-keşe kim eylese 'atf-ı nigâh
Tahsîn ider tarz-ı nevîn dir Bârek-allâh hür gibi
- 2 Fâzıl bu târîhi sezâ taqdîme itse ictirâ
Nev âşiyân oldı bu maḥfîl pâdişâhım nur gibi (1274)

197

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Kûlûb-ı ehl-i tevḥîde 'ibâdetdir viren zînet
Şalât-ı ḥamseyi kııl eyleyüp erkânına ta' zîm
- 2 Şu târîhe gelince kimse ta' rîz itmedi Fâzıl
Bu mihrâbıñ yemîninden nümâyân beyt-i İbrâhîm (1274)

198

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Nu'ût-ı mevlid ü mi'râc-ı pâk-i Şâh-ı Levlâki
Tilâvet eyleyenler olmadı bir vechle medḥûl
- 2 Dür-i meknûna mânend oldı Fâzıl mışra'-ı târîh
Bu kürs üzre oḡunur nazm-ı mi'râc-ı Nebî maḡbûl (1274)

199

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Cây-ı 'ilmiñ vaz' olundı üssi Bismillâh ile
Hâmîd ola itmâmın ihsân eyledi Rabb-ı Mücîb
- 2 Yazdı şükrâne zihî bânîsi târîh-i güher
Nev binâ-yı medrese Hâk Fâzıla kıldı naşîb (1274)

200

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Bu fâtiḥ ma' bedin i' mâr iderken eyledim inşâ
Yok idi mâ-teḳaddemden bu belde içre mîḳât-câ
- 2 Ḳonarken sâ' at-i tâmı didi Fâzıl güher târîh
Serây-ı Bosnada bu nev muvaḳḳit-ḥâne dil-cû câ (1270)

201

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Ne ra' nâ resmde tevsî' olundı mekteb-i eḫfâl
Bu dârîñ Kâmile Ḥânım olup bânî-i şânîsi
- 2 Didim cevher gibi Fâzıl bu ḥayr-ı mâdere târîh
Çü şübyân vâşıl-ı gufrân ola merḥûme bânîsi (1267)

202

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Teceddüd itdi mevki' ile ıssı âb-ı hayvânîñ
Yapıldı tarh-ı dil-cû bî-mişil ra' nâ metîn çeşme
- 2 Döküldi reşha reşha hâmeden târîh-i cevher-dâr
Yeşil meydâna zînet virdi bâlâ nev-zemîn çeşme (1279)

203

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Fe' ülün)

- 1 Hârîm-i câmi' -i Hüsrev Beg içre
Bu mîkât-hâne pek a' lâ yapıldı
- 2 Sezâdır bu güher târîhe Fâzıl
Muvakkit-hâne çok a' lâ yapıldı (1275)

204

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Kuruldu bu muvakkit-hâne nev-kâşâne-i mîkât
Çalarken vaqt-i nevbette öter kuş zann olur yâhû
- 2 Muvakkit söyledi Fâzıl yazarken tâm târîhin
Yapıldı merkez-i sâ' at hârîm-i câmi' e dil-cû (1275)

205

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Tecâvüz itmiş idi Qaratâg 'uşşâtı Hersenke
Guzât-ı dîn yetişdi hâini tîrd itdi gerçekden
- 2 İrüp üçler ile tîrîh-i mühmel ceş-i İslâma
Qaratâglu qara yüzli firâren şavdı Hersekden (1293)

206

TÂRÎH-İ MÜFREDÂT

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

Yazdı bu mışra' -ı tîrîh-i cülûsı Fâzıl
Pâdişâh dâd ile kıldı Şeh-i Murâd Bârî (1293)

207

TÂRÎH

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

Oldı meserretle be-kâm Fâzıl didi tîrîh-i tâm
Nev kıldı Hâk Sultân Murâd ile 'ibâdı ber-murâd (1293)

208

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Hurûf-ı sâdeden Fâzıl cülûsa buldı tîrîhi
Serîre virdi fer Şâh-ı Murâd-ı Hâmîs-i dânâ (1292)

209

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Cülûs u mevlidü târîhidir bu mışra' -ı Fâzıl
Serîr-i devlete nev kıldı Bârî Şeh Murâd Hânı (1292)

210

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Cülûsa söyledim bu mışra' -ı zîbâyı Fâzıl kim
Didim târîh Murâd-ı Hâmîs oldı ' âleme sultân (1292)

211

TÂRÎH

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

Fâzıl mübeşşir söyledi bir mışra' -ı târîh didi
Fettâh imamü'l-müslimîn Sultân Murâdı ola (1292)

212

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

'Umûmîñ ittifâkıyla cülûsa yaz güher târîh
Hudâ-yı Hâk hemân kıldı murâd-ı milleti icrâ (1292)

213

TÂRÎH

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

Târîhini kıldı 'ayân Fâzıl tamâmıyla beyân
Şâhen-şeh-i dâd-ı zamân oldu Şeh-i 'Abdü'l-hamîd (1292)

214

TÂRÎH

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

Lafzen u ma'nen söyledim Fâzıl bu târîh-i selîs
Başıldı mansûr nev sene biñ iki yüz toqsan beşi (1295)

215

TÂRÎH

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

Yümn ü sa'âdet ile tâm oldu bu târîh rû-nümâ
Bu sâlini sa'd eylesün 'Abdü'l-hamîd Hâna Vedûd
(1295)

216

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Yazdı Fâzıl mışra' -ı ra'nâda bu târîh-i tâm
Geldi Hân 'Abdü'l-hamîd-i şâhib-iqbâl nev-sene (1295)

217

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Fâzıla ilhâm-ı pîr oldı bu târîh-i nefis
Şâh-ı 'âdil buldı mühr-i şadra Kâmil âşafı (1279)

218

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Çondı mehd-i kevine oğlum bu güher târîh didim
Oldı hayr-ı Muştafâ Beg zînet-i bezm-i cihân (1251)

TEVÂRÎH-İ MAŞÂRİ'

219

TEVÂRÎH BERÂY-I SÂL-İ NEV 'ABDÜ'L-MECÎD HÂN

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

Sâl-i cedîd kıla sa'îd 'Abdü'l-mecîd Hâna İlâh (1257)

220

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Çudûm-ı sâli Hân 'Abdü'l-mecîde yümn ide Allâh(1257)

221

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Yeñi geldi sene ' Abdü'l-mecîd Ḥâna hümâyûn-fâl (1262)

222

TÂRÎḤ

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

Ḥaḡ eyleye luḡ-ı mezîd ' Abdü'l-mecîd Ḥâna bu sâl (1262)

223

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

İlâhî kıl sa' id sâl-i cedîd ' Abdü'l-mecîd Ḥâna (1262)

224

TÂRÎḤ

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

Es' ad kıla sâl-i nevi ' Abdü'l-mecîd Ḥâna İlâh (1262)

225

TÂRÎḤ

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

Şad sâl ide ' aṡr-ı cedîd şâh-ı dehr ' Abdü'l-mecîd (1265)

226

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Yeñi sâl geldi Ḥân ' Abdü'l-mecîdiñ sâl-i iḡbâli (1265)

227

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Nev sene memdûd-ı iḳbâlde Ḥân ' Abdü'l-mecîd (1265)

228

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Nev sene ' Abdü'l-mecîd Ḥân ola sa' d ile bekâm (1270)

229

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Yeñi iḳbâl ola ' Abdü'l-mecîd Ḥâna ḳudûm-i sâl (1277)

230

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

İlâhî ḳıl cedîd sâli sa' id ' Abdü'l-mecîd Ḥâna (1272)

231

TÂRÎḤ

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

Nev sâlîde ' âli ide ' Abdü'l-mecîd Ḥânı ' Alîm (1272)

232

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Şehen-şâh-ı cihâna Ḥaḳ mübârek ide nev sâli (1273)

233

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Geldi 'âlî sa' d ile ' Abdü'l-mecîd Hâna bu sâl (1273)

234

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Şâd ide Hayy-ı Ebed ' Abdü'l-mecîd Hânı bu sâl (1274)

235

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Geldi yümn-i sâl-i nev ' Abdü'l-mecîd Hâna sa' id (1275)

236

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Luṭf-İlâh ola mu' in ' Abdü'l-mecîd Hâna bu sâl (1276)

237

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Biñ iki yüz yetmiş altı sâli geldi fevz ile (1276)

238

TÂRÎH

(Müstef ilün Müstef ilün Müstef ilün Müstef ilün)

Bu sâl ola 'avn-i Vedûd ' Abdü'l-mecîd Hâna mu' in (1277)

239

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Bu sene ' Abdü'l-mecîd Ḥânı kıla âsûde Ḥaḡ (1277)

240

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Geldi Ḥân ' Abdü'l-mecîd sâl-i nev-i yümn ü sa' id (1276)

241

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Bu nev sâlde ola ' Abdü'l-mecîd Ḥân tâli' i es' ad (1276)

242

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Bu nev sâlde bula tâli' sa' id ' Abdü'l-mecîd Ḥâna(1276)

243

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Bula tâli' -i sa' d ' Abdü'l-mecîd-i Ḥânı nev sâlde
(1278)

244

TÂRÎḤ

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

' Abdü'l-mecîd Ḥân tâli' i nev sâlde es' ad ola (1278)

245

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Yümni nev geldi sa'îd-i sâl-i Ḥân ' Abdü'l-mecîd (1280)

246

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Sene geldi hümâyün yümn ile ' Abdü'l-mecîd Ḥâna (1257)

247

**TEVÂRÎḤ-İ SÂL-İ MEYMENET-İŞTİMÂL-İ ' ABDÜ'L-
' AZİZ ḤÂN**

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Nev sene geldi ola ' Abdü'l-' azîz Ḥâna sa'îd (1278)

248

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Hükmi Ḥân ' Abdü'l-' azîze sa'd ola sâl-i neviñ (1278)

249

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola bu sâl Ḥân ' Abdü'l-' azîze yümn ile iḳbâl (1278)

250

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Kemâl ile bu sâl ' Abdü'l-' azîz Ḥâna ola iḳbâl (1278)

251

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Mecd ü luḡf-ı Ḥaḡ ola ' Abdü'l-' azîz Ḥâna bu sâl (1278)

252

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Zamân-ı sâl-i nev ' Abdü'l-' azîz Ḥâna ola iḡbâl (1278)

253

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

E' azz iḡbâl ile geldi bu sâl ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1278)

254

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Kemâl ile sa' id ola bu sâl ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1278)

255

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Bu sene Mevlâ ide ' Abdü'l-' azîz Ḥâna sa' id (1278)

256

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Bülend iḡbâl ile buldı bu sâl ' Abdü'l-' azîz Ḥânı (1279)

257

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola maḥsûdı dünyâ nev sene ' Abdü'l-' azîz Ḥânî (1279)

258

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Bu sâl-i nevde Şeh ' Abdü'l-' azîze meymenet geldi (1279)

259

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Mübârek kıla Şeh ' Abdü'l-' azîze sâl-i nev Bârî (1279)

260

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Müeyyed ide Ḥân ' Abdü'l-' azîzi nev sene Bârî (1279)

261

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Hümâyün-fâl ola sâl-i nevi ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1279)

262

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Bu sâl-i nev kemâl-i sa'd ola ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1279)

263

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Bülend-yümn ile nev sâl ola ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1279)

264

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

İde Ḥayy-ı ' Alîm es' ad bu sâl ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1279)

265

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

İlâhî sâli Ḥân ' Abdü'l-' azîze eyle sa' d encâm (1279)

266

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola maḥmûd Ḥân ' Abdü'l-' azîze yümnlle nev sâl (1279)

267

TÂRÎḤ

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

Sâl-i nevi Ma' bûd ide ' Abdü'l-' azîz Ḥâna Cemîl (1279)

268

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Sa' âdetle Şeh-i ' Abdü'l-' azîze ola nev sâli (1279)

269

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Sa' âdet ile Şeh ' Abdü'l-' azîze bu sene geldi (1279)

270

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Sâl-i hâl ' Abdü'l-' azîz Ḥâna ola yümn ü sa' id (1279)

271

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Hümâyün ola bu sâli sa' id ' Abdü'l-' azîz Ḥâniñ (1279)

272

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Sâli Ma' bûd eyleye ' Abdü'l-' azîz Ḥâna sa' id (1280)

273

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Hümâyün eyleye Ḥaḫ sâl-i nev ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1280)

274

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola sâl-i neviñ aḫkâmı sa' d ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1280)

275

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Bu nev geldi Şeh-i ' Abdü'l-' azîze meymenet sâli (1280)

276

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Mübârek kıla şâh-ı ' âleme sâl-i nevîn Bârî (1280)

277

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola mes' ûd Ḥân ' Abdü'l-' azîze dâd ile nev sâl (1280)

278

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Müsâ' id ola Ḥân ' Abdü'l-' azîze dâd-ı Ḥaḫ bu sâl (1280)

279

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Yeñilendi bu sâl ' Abdü'l-' azîz Ḥâna yeñi iḫbâl (1280)

280

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Yeñilendi sene ' Abdü'l-' azîz Ḥâna yeñi iḫbâl (1280)

281

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ḳudûm-i sâl 'izz ü mecd ola ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1280)

282

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ne es' ad sâl-i nev geldi zihî ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1280)

283

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

İde yümn ile emced sâli Ḥaḳ ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1280)

284

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola ' izz ile ' âli sâl-i nev ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1280)

285

TÂRÎḤ

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

Ola Şeh-i ' Abdü'l-' azîze meymenetli sâl-i nev (1280)

286

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

İlâhî kıl müeyyed nev sene ' Abdü'l-' azîz Ḥâmî (1280)

287

TÂRÎḤ

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

İkbâl ile bu yıl ola ' Abdü'l-' azîz Ḥâna sa' id (1280)

288

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Emân-ı Ḥaḫka Ḥân ' Abdü'l-' azîz bu sâl ola nâil (1280)

289

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola her sâlde ' Abdü'l-' azîz Ḥân ḥurrem ü mesrûr (1280)

290

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Sâl-i nev geldi sa' id ' Abdü'l-' azîz Ḥâna sezâ (1280)

291

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola dâd ile Ḥân ' Abdü'l-' azîze sâl-i nev mes' ud (1280)

292

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Sâl[i] Ḥân ' Abdü'l-' azîze Ḥaḫ ide dâ'im sa' id (1280)

293

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola iķbâl 'adl ile bu sâl 'Abdü'l-'azîz Hâna (1281)

294

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Mülâkî ola iclâl ile sâl 'Abdü'l-'azîz Hâna (1281)

295

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Cûd-ı Hâķ 'Abdü'l-'azîz Hâna bu yıl meftûh ola (1281)

296

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Sa' âdet ola Şeh 'Abdü'l-'azîze sâl-i nev dâ'im (1281)

297

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Kıla Hâķ sâl-i nev dâ'im mübârek şâh-ı devrâna (1281)

298

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola 'Abdü'l-'azîz Hâna 'umûmî dâd-ı Hâķ bu sâl (1281)

299

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Ḥaḡ mübârek ide şâhen-şâh-ı kevne sâl-i nev (1281)

300

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Sâl-i nev ' Abdü'l-' azîz Ḥâna ola kâmil sa' id (1281)

301

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola ' Abdü'l-' azîz Ḥâna kemâl-i sa' d nev sâli (1281)

302

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Luṭf-ı Ḥaḡ bu sâl-i nev ' Abdü'l-' azîz Ḥâna ola (1281)

303

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Sâl ile nev mâh ola ' Abdü'l-' azîz Ḥâna sa' id (1281)

304

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

' Azîz ' Abdü'l-' azîz Ḥâniñ ide Maḡmûd nev sâliñ (1281)

305

TÂRÎḤ

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

Şâhib-i iqbâl ola Ḥân ' Abdü'l-' azîze sâl-i nev (1281)

306

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola biñ dâver-i devlet Şeh-i ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1281)

307

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Ola Ḥân ' Abdü'l-' azîze sâl-i nev es' ad-nümûd (1281)

308

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola cûd-ı Ḥudâ bu sâlde ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1281)

309

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Nemâ-yı sâl-i nev ' Abdü'l-' azîz Ḥâna ola iqbâl (1281)

310

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola nev sâl Ḥân ' Abdü'l-' azîze sa' d ile müzdâd (1281)

311

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola iḳbâli kâmil sâl-i nev ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1281)

312

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Şerefle bu sene biñ iki yüz seksen bir geldi (1281)

313

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

İlâhî ola Ḥân ' Abdü'l-' azîz bu sâl-i nev memnûn (1281)

314

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Bu sâli ola Ḥân ' Abdü'l-' azîze mecd ile mes' ûd (1281)

315

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Hümâyûn ide Ḥân ' Abdü'l-' azîze nev sene Ma' bûd (1281)

316

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Sene biñ iki yüz seksen bir işte şevḳ ile irdi (1281)

317

TÂRÎḤ

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

Sa'd eyleye sâl-i nevi ' Abdü'l-' azîz Ḥâna Ḥakîm (1282)

318

TÂRÎḤ

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

İqbâli ile geldi Ḥân ' Abdü'l-' azîze nev sene (1282)

319

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

İde Ḥaḫ yümnle sâli mezîd ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1282)

320

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ma'âdin ola Ḥân ' Abdü'l-' azîze dâd-ı Ḥaḫ bu sâl (1282)

321

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Sâl-i nevde luḫf-ı Ḥaḫ ' Abdü'l-' azîz Ḥâna ola (1282)

322

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola iḫsân-ı Ḥaḫ nev sâlde ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1283)

323

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola nev sâl Hân ' Abdü'l-' azîze dâd-ı luṭf-ı Hâḳ (1282)

324

TÂRÎH

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

Aḫsen ide sâl-i nevi ' Abdü'l-' azîz Hâna Laṭîf (1282)

325

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Emân-ı Hâḳda Hân ' Abdü'l-' azîz bu nev sene ola (1282)

326

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Bu sâl ' Abdü'l-' azîz Hâna ola iḳbâl ' adl ile (1282)

327

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola ' Abdü'l-' azîz Hâna sa' id nev mâh ile sâli (1282)

328

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Sâl-i nev sa' d ile Hân ' Abdü'l-' azîz oldı bekâm (1282)

329

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Yeñilendi sene ' Abdü'l-' azîz Ḥâna ola es' ad (1283)

330

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola mecd ile sâl-i nev sa' id ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1283)

331

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola sâl-i nevi mecd ile sa' d ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1283)

332

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola bu sâli Ḥân ' Abdü'l-' azîze dâ' imâ mes' ûd (1283)

333

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Geldi tâli' de bu sâl ' Abdü'l-' azîz Ḥâna sa' id (1283)

334

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola nâil bu sâl ' Abdü'l-' azîz Ḥân luṭf-ı Yezdâna (1283)

335

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola âvân-ı lutf-ı Ḥaḫ bu sâl ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1283)

336

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola iḥsân-ı Ḥaḫ nev sâlde ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1283)

337

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola mânend-i ' id bu sâl-i nev ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1283)

338

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola ' Abdü'l-' azîz Ḥâniñ mu' ini bu sene İlâh (1283)

339

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Sâli Ḥân ' Abdü'l-' azîze Ḥaḫ ide mecd ü sa' id (1283)

340

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Kıla bu sâlde ' Abdü'l-' azîz Ḥânı müeyyed Ḥaḫ (1283)

341

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Hep muvaffaq ola sâl-i nevde Ḥân ' Abdü'l-' azîz (1283)

342

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola sâl-i nevi ' izz ü sa' id ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1283)

343

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola nev sâl Ḥân ' Abdü'l-' azîze mecdle es' ad (1283)

344

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Mübârek ide Hâdî bu sene ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1283)

345

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Cenâb-ı Ḥaḫ ide bu sâli sa' d ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1283)

346

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

İde Ḥân ' Abdü'l-' azîze Ḥaḫ bu sâl-i nev sa' id (1283)

347

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Bu sâl-i nev heme ' Abdü'l-' azîz Ḥâna ola mes' ûd(1283)

348

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Bu sâl iqbâl ü yümn ile ola ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1283)

349

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Yümn ü sa' d ile bu sâl ' Abdü'l-' azîz Ḥâna ola (1284)

350

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

İde Allâh sâli yümn ü sa' d ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1284)

351

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Hümâyûn ola a' lâ nev sene ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1284)

352

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola memdûd sâl-i nev sa' id ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1284)

353

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Geldi emced nev sene ' Abdü'l-' azîz Ḥâna sa' id (1284)

354

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola mes' ûd Ḥân ' Abdü'l-' azîze nev sene bâlâ (1284)

355

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola hengâm-ı iḳbâl sâl-i nev ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1284)

356

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Îlâhî eyle nev sâlin sa' id ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1284)

357

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

İde Ma' bûd yeñi sâli sa' id ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1284)

358

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Nev sene aḥkâmı Ḥân ' Abdü'l-' azîze sa' d ola (1284)

359

TÂRÎḤ

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

Nev sâl Mevlâ eyleye ' Abdü'l-' azîz Ḥâna sa' id (1284)

360

TÂRÎḤ

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

Sâli hümâyûn-fâl ide ' Abdü'l-' azîz Ḥâna Cemil (1284)

361

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Sene ' Abdü'l-' azîz Ḥâna hümâyûn yümn ile geldi (1284)

362

TÂRÎḤ

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

Nev sâlini mes' ûd ide ' Abdü'l-' azîz Ḥâna Vedûd (1284)

363

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Bu nev yıl ola Ḥân ' Abdü'l-' azîze mecd ile mes' ûd (1285)

364

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Mübârek ide bu sâli İlâh ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1285)

365

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Bülend iqbâl ile geldi bu sâl ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1285)

366

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Kıla maqdûr Şeh ' Abdü'l-' azîze sâl-i nev Ma' bûd (1285)

367

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Sa' id ola müdâmî sâl-i nev ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1285)

368

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Sâlini mes' ûd ide ' Abdü'l-' azîz Ḥânîñ Ḥamîd (1285)

369

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Mübârek ide bu sâli İlâh ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1285)

370

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

İde Ḥaḫ sâl-i nevi ' Abdü'l-' azîz Ḥâna sa' id (1286)

371

TÂRÎḤ

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

Ma' bûd ide sâl-i nevi ' Abdü'l-' azîz Ḥâna sa' id (1286)

372

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Yümn ü iqbâl ola Ḥân ' Abdü'l-' azîze sâl-i nev (1286)

373

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Cenâb-ı Ḥaḡ ide sâli sa' id ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1286)

374

TÂRÎḤ

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

' Abdü'l-' azîz Ḥân-ı zamân bu sâlde memnûn ola (1286)

375

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola bu sâl Ḥân ' Abdü'l-' azîz-i ' âdile es' ad (1286)

376

TÂRÎḤ

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

Nev sâli Yezdân eyleye ' Abdü'l-' azîz Ḥâna sa' id (1286)

377

TÂRÎḤ

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

Bu nev sene geldi ola ' Abdü'l-' azîz Ḥâna sa' id (1286)

378

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Haḡ ide hep sâlini ' Abdü'l-' azîz Ḥâna sa' id (1287)

379

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola yümn ü sa' id ' Abdü'l-' azîz Ḥâna bu sâl-i ḡâl (1287)

380

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Yümn ü es' ad ola Ḥân ' Abdü'l-' azîze sâl-i nev (1287)

381

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola ' Abdü'l-' azîz Ḥân nev sene iclâl ile ' âli (1287)

382

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Sa' d Ḥân ' Abdü'l-' azîze ola başdı sâl-i nev (1287)

383

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ola mes'ûd sâl ' Abdü'l-' azîz Ḥân-ı hümâ-sâye (1287)

384

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Ḥaḫ müeyyed eylesün ' Abdü'l-' azîz Ḥânı bu sâl (1287)

385

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

İde Ḥaḫ hep sâlini ' Abdü'l-' azîz Ḥâna sa'îd (1287)

386

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

' İzz ile geldi bu sâl ' Abdü'l-' azîz Ḥâna sa'îd (1287)

387

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Hicretiñ yıl iki yüz seksen yedinci sâlidir (1287)

388

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Nev sene geldi ola ' Abdü'l-' azîz Ḥâna sa'îd (1288)

389

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Haḡ ide bu sâlini ' Abdü'l-' azîz Ḥâna sa' id (1288)

390

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Bu sâl ola mübârek dâ'imâ ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1288)

391

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Hümâyûn ola sa' d ile bu sâl ' Abdü'l-' azîz Ḥâna (1289)

392

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Geldi Ḥân ' Abdü'l-' azîze bu sene ' âli sa' id (1289)

393

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Geldi Ḥân ' Abdü'l-' azîze nev sene mecd ü sa' id (1289)

394

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Sa' id ' Abdü'l-' azîz Ḥâna ide bu sâlini Ḥannân (1289)

395

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Mu'ini ola Ḥân ' Abdü'l-'azîziñ bu sene Yezdân (1289)

396

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Bu sâlin Ḥaḡ Vedûd es' ad ide ' Abdü'l-'azîz Ḥâna(1289)

397

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Hümâyûn eyleye nev sâli Ḥaḡ ' Abdü'l-'azîz Ḥâna(1290)

398

TÂRÎḤ

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

Nev sâliñ aḡkâmı ola ' Abdü'l-'azîz Ḥâna sa' id (1290)

399

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Bu sâliñ eyleye Mevlâ sa' id ' Abdü'l-'azîz Ḥâna (1290)

400

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Sâl-i nev Ma' bûd ide ' Abdü'l-'azîz Ḥâna sa' id (1290)

401

TÂRİH-İ İRTİHÂL-İ PEDER-İ NÂZİMÜ'L- FAKİR
RAHİMEHULLÂH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Sâbıkâ Mollâ-yı Şofya hânedân-ı Bosna kim
Âl-i sâdâtın naķibi idi zât-ı erşedi
- 2 Nâm-ı vâlâ-yı şerif-zâde ile şöret-şi'âr
Ya' ni Seyyid Muştafâ Nûri Efendi es' adı
- 3 Karyem içre Keffe nâmiyla müsemmâ beldeden
Bü'l-beķâ idi anın cediti kebîr-i emcedi
- 4 Yeñçeri ocağını ref' idicek Maħmûd Hân
Her biri ' işyân idüp buldı cezâ-yı merşadı
- 5 Açdı ebvâb-ı fesâdı ol gürûh-ı bî-şu'âr
Zâtınıñ ıslâh itmek idi gerçi maķşadı
- 6 Serseriler çalısup ocaķlarıñ ibķâsına
Farķ u temyîz idemezler idi hiç nîk ü bedi
- 7 Nuşı te'sîr itmedi şımf-ı ' uşâta ' âķıbet
İtdiler işhâd ol zât-ı muħıbb-i meşhedî
- 8 Eylediler remy-i seng-i bî-ķesâb ile şehîd
Haşr olunca añılur meşhedle câ-yı merķadı
- 9 Hâcegân-ı Naķş-bendî içre bî-hemtâ idi
Zühd ü taķvâ şâķibi ehl-i tarıķıñ emcedi

- 10 Seng-i kabrinde oğunsun vaq' a-i mergi müdâm
Rağmet ile yâd ola budur du' â-yı sermedi
- 11 Oğlı Fâzıl yazdı eşk-i çeşm ile târîhini
Lâmi' ü'l-envâr ola Nûrî Efendi meşhedî (1242)

402

TÂRÎH-İ İRTİHÂL-İ 'AMM-İ NÂZİMÜ'L- FAĞÎR
RAHİMEHULLÂH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Rûkn-i eşrâf-1 kirâm-1 beldeden bir zât idi
'Azm-i 'uqbâ kıldı terk itdi dâr-1 miñneti
- 2 Künyesi idi Şerîf-zâde o zât-1 efhamıñ
Cennet-i a' lâda bulsun i' tilâ vü rif' ati
- 3 Ced-be-ced Âl-i Hüseynî ma' den-i fażl u kemâl
Vechi var dâr-1 cinân içre geyerse hil' ati
- 4 Zâkir ü 'âbid idi ' iffet ile bu dehrde
Mâl ü emlâke yok idi i' tibâr ü rağbeti
- 5 Öz qarındaşından on beş gün muahhar âh kim
İştîyâk-1 hasret ile oldı vâki' rihleti
- 6 Baña iki Kerbelâ derdi degil de ya nedir
Vâlid ü 'ammıñ bu gûne iftirâk u hasreti

- 7 Bu esefle yazdı hâme Fâzılâ târihîni
Göçdi Şun'ullâh Efendi kıla mesken cenneti (1242)

403

TÂRİH-İ İRTİHÂL-İ CEDDE-İ NÂZİMÜ'L- FAĞİR
RAHİMEHULLÂH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Fazlı Ağa-zâde kim 'Ömer Ağaniñ zevcesi
Eyledi 'uqbâya rihlet lahd-i hâke girdi vây
- 2 Şavm-ı dâ'imle geçürdi 'ömrini ol sâliha
On toquzdan kırk üçe dek mâh ü sâl tâm şay
- 3 Fevtine Fâzıl-ıhafîdi yazdı târih-i güher
Kıla Havvâ Hanıma Haq gülşen-i me'vâyı cây

404

TÂRİH-İ İRTİHÂL-İ MÂDER-İ NÂZİMÜ'L- FAĞİR
RAHİMEHULLÂH

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Zâde-i Fazlı Ağa ya'ni 'Ömer Ağaniñ
Duhter-i Kâmileşi gitdi cihândan eyvâh
- 2 Hadd-i seb'ini güzâr eylemiş idi sinni
Maraz-ı pîri ile oldı meded maıv u tebâh

- 3 Fuḡarâ ile mesâkîne iderdi ihsân
Kîsesi ceyb-i taşadduḡ idi bâ-luḡf-ı İlâh
- 4 Haşr ola Ḥayr-ı Nisâ ile hemân maḡşerde
Olmaya miḡnet-i nîrânda aşlâ âḡâh
- 5 Necl-i ḡasret-keşi Fâzıl didi târiḡ-i nefis
Kâmile Ḥânıma menzil kıla ‘adni Allâh (1264)

405

TÂRİḤ-İ VEFÂT-I ṬUZLAVÎ-Yİ MAḤMÛD PAŞA

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Bosnadan geldi Radosa keşti-i taḡdîr ile
Bu ḡaşîn içre misâfirken idüp terk-i cihân
- 2 Ğurbetiñ zâtın bilürsin yoḡ vaṡanda bir kişi
Devr-i Âdemden-berü ‘âlem gider şaçma şaban
- 3 Cümle-i zî-rûḡ ider nûş şarâb-ı mevtini
Bu fenâ mekkâredir bilmez anı ten içre cân
- 4 Virdi va‘de-i ecel bu ḡâke koydı na‘şını
Eyledi rıḡlet beḡâya rûḡ ile bulsun cinân
- 5 Söyledi târiḡ-i fevtin Fâzıla bir Mevlevî
Ḥaḡ kıla Maḡmûd Paşaya ‘adn ü firdevsi mekân (1272)

406

TÂRÎH-İ VEFÂT-I MUŞTAFÂ REŞİD PAŞA ŞADR-I

SÂBIK

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Gerek a' lâ gerek ednâ cihângîr olsa ' âlemde
Eger ehl-i hîred ise kâpılmaz mülk-i dünyâya
- 2 Mülûk-ı Âl-i ' Osmânîñ şadâret mesnedinde bak
Reşîd Paşa gibi şâhib-nüfûz yok gelmiş ol câya
- 3 Cihânda nâmı bâlâ-ter iken Bermekkidenden bâlâ
Olup ' ömri tamâm hiç bulmadı bir çâre ibkâyâ
- 4 İken altıncı def' a şadr-ı ' âlîniñ nişîn-câhı
Bütün terk itdi mâl ü câhı girdi hâk-i ifnâyâ
- 5 Şağın aldanma bu fânî cihâna böyle ' âdetdir
Çalış dâr-ı beğâda kıl tedârik kendine sâye
- 6 Didim fevtinde bu târîh-i cevher-dâr aña Fâzıl
Reşîd Paşa mağâm-ı şadrı tebdîl kıldı me'vâyâ

407

TÂRÎH-İ VEFÂT-I FU'ÂD PAŞA

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Felek çok gördi bir dâna-yı bî-hemtâyı bu dehre
Fu'âd Paşayı kim nihîr-i ' aşr idi dünyâda

- 2 ‘Ulüvv-i şân ile her mesned-i ‘ulyâ devr itdi
İki def a vekîl-i muṭlaḳ oldu şadr-ı ‘uzmâda
- 3 Güzer itmişdi sinn-i nâzenîni elli beş sâli
İrişdi “irci’î” emri bulunmaz çâre ib’âda
- 4 Var idi bir qarîha zâtına maḥşûş olmuşdı
Cihânda ḳalmadı aḳrânı el-ḥaḳ şî’r ü inşâda
- 5 Olurdı cümle re’yi ḥikmet ü ‘aḳl üzre müstaḥsen
Muvaffaḳ idi her bir emre ḥâcet yoḳdı irşâda
- 6 Aña baḥş-ı İlâhî idi farṭ-ı ḥüsn-i aḥlâḳı
Bulunmaz öyle aşḥâb-ı ḥired a’lâ vü ednâda
- 7 Gelen erbâb-ı ḥâcâtı iderdi dâ’imâ memnûn
Olurdı bî-tereddüd herkese talṭîfi icrâda
- 8 Muḥammed ismi ḥaḳḳı-çün ide zâtın Ḥudâ maḡfûr
Ola müstaḡraḳ-ı raḥmet tecellî-gâh-ı Mevlâda
- 9 İşıtdim irtiḥâlin ḥâme yazdı tâm târîḫi
Fu’âd Paşa maḥalli cennet-i ‘adn ola ‘uḳbâda

408

TÂRÎḲ-İ VEFÂT-İ ḤÂHER-İ DÜŞİZE-İ NÂZİMÜ’L-
FAḲÎR

(Fâ’ ilâtün Fâ’ ilâtün Fâ’ ilâtün Fâ’ ilün)

- 1 Ḥâher-i düşîzemiz bir sâliḫa ḥanım iken
Ḥayf kim bir şebde nâgâh eyledi ‘azm-i beḳâ

- 2 Hacle-gâh-ı izdivâca meyl ü rağbet itmeyüp
Vaqtini zühd ü şalâh ile geçürdi bî-riyâ
- 3 Hadd-i sittîni sinîn-i ‘ömri geçmişken yine
Her şalât-ı hamseyi eylerdi vaqtinde edâ
- 4 “İrcı‘î” emri irince gûşına bî-ihtiyâr
Eyledi maḥv-ı vücûd ol cevher-i ‘âlem-bahâ
- 5 Cennet-i a‘lâyı mesken kabrini rûşen idüp
Rûḥını müstağrağ-ı raḥmet ide her dem Ḥudâ

- 6 Bâ-te’essüf söyledim târîḥ-i cevher-dârını
Hây meded buldı ‘Afife ‘Âişe Hanım fenâ (1282)

409

TÂRİḤ BERÂY-I İRTİḤÂL-I ŞEYḤÛ’L- İSLÂM
ESBAĞ ‘ÂRİF ḤİKMET BEG

(Müstef ilün Müstef ilün Müstef ilün Müstef ilün)

- 1 Şeyḥü’l-ma‘ârif müfti-i esbağ idüp ‘azm-i beğâ
Me’vâsını gülşen kıla dâ’im Ḥudâ-yı Müste‘ân
- 2 Çokdan-berü zâtın gibi şadr-ı meşîḥat görmedi
Fazl u kemâliñ mecma‘ı idi Ḥucendî-i zamân
- 3 Milletde yektâ zât idi mânendi el-ḥağ qalmanı
Bu ‘aşriñ idi seyyidi erkân-ı devletde hemân
- 4 Târîḥ-i tâmın söyledi Fâzıl ‘abîdi ‘acz ile
Bu ‘Ârif-i Ḥikmet Begiñ câyı ola dârü’l-cinân (1275)

410

TÂRÎH-İ DİĞER BERÂY-I İRTİHÂL-İ MÜŞÂRÜN-
İLEYH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Müfti-i esbak kim Aḥmed ' Ârif-i Ḥikmet Begim
Menba'-ı ' ilm ü fezâil ' âleme bir ḥayr-ḥ'âh
- 2 Ma' den-i envâ'-ı irfân sâlik-i taḫvâ iken
Terk idüp dünyâyı oldı ' âzim-i ḳurb-ı İlâh
- 3 Ḳaṭre-i eşkiyle Fâzıl cevherîn târiḫ didi
Gitdi lâhûta cenâb-ı mîr-i Ḥikmet âh ü vâh (1275)

411

TÂRÎH BERÂY-I VEFÂT-I MÜFTÎ-İ SÂBIḲ-I SERÂY-
BOSNA

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

- 1 Zâtı Serây-ı Bosnada olmuş idi fetvâ-güzîn
Dâr-ı fenâyı terk idüp itdi yerin dâr-ı cinân
- 2 Bulmuş idi sinni kemâl gerçi o zât-ı ekremiñ
Her fende ḥall-i müşkilât eylerdi bî-reyb ü gümân
- 3 Bu belde içre ḳalmadı mişl ü nazîri bir daḫi
Fazl u ma' ârif zâtına Ḥaḳdan virilmiştir hemân

- 4 'İlm ü hadîş ü fikhda tefsîrde mâhir idi
Bir 'âlim-i yektâ idi seyyid gibi almışdı şân
- 5 Fâzıl hülûşla söylerdi târîh-i tâmın bî-kuşûr
Dâ'im serây-ı 'adn ola Şâkir Efendiye mekân (1275)

412

**TÂRÎH-İ DİĞER BERÂY-I İRTİHÂL-İ MÜFTÎ-İ
MÛMÂ-İLEYH**

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

- 1 Hayfâ Serây-ı Bosnaniñ fetvâ-nişîn-i sâbıķı
Mülk-i fenâyı bezl idüp oldı beķâyâ rû-be-rû
- 2 Fażl u kemâliñ menba'-ı 'ilm-i kelâmıñ mecma'ı
Nazm u 'arûsuñ münşi' i zâtı idi bî-iştibâh
- 3 Bu 'ârif-i dâna idi bu beldede yektâ idi
Ehl ü 'ıyâli çok degil eylerse dâ'im âh ü vâh
- 4 Fâzıl-kemîne eyledi târîh-i menķûtla beyân
Şâkir Efendiye İlâh kıldı behiştı cilve-gâh (1275)

413

TÂRÎH-İ VEFÂT-I RE'İS-İ MECLİS-İ KOMİSYON-I
HAZİNE-İ HÂŞA EZ-RİCÂL-İ RÛTBE-İ ÛLÂ

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

- 1 Şinf-ı kibâr-ı 'aşrdan bir zât-ı 'âlî-menķabet
Fânî cihânı terk idüp 'azm itdi ķurb-ı 'izzete
- 2 Bir pîr-i şâhib-câh idi terk-i riyâset eyledi
Hem-meclis-i sâdât olup irdi kemâl-i devlete
- 3 Silkü'l-leâl-i Halvetiye münselik bir zât idi
Hayrâta himmet eyleyüp bakmazdı mâl ü şervete
- 4 Mağfûr kılsun zâtını dâ'im Cenâb-ı Müste'ân
Rûh-ı şerîfi gülşen-i me'vâda irsün râhata
- 5 Fevtin tıyunca Bosnavî Fâzıl didi târîhîni
Seyyid Efendi Hû diyüp irdi maķarr-ı cennete (1275)

414

TÂRÎH-İ VEFÂT-I DUĞTER-İ HURŞİD EFENDİ
DEFTER-DÂR-I EYÂLET-İ VİDİN

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Hıtta-i Vidinde defter-dâr-ı 'âlî-menķabet
Ya' ni kim Hurşid Efendi eyledi âh u figân

- 2 Duĥter-i nâzik-teri bir gonçe-i gülşen gibi
Genc iken baĥ ħurb-ı Hâĥĥa rûĥ ile oldu revân
- 3 Vâlideynin ħıldı ĥasret ile bî-şabr u şebât
On yedi yaşında oldu vâşıl-ı dârü'l-cinân
- 4 Ol dür-i pâki yaturken laĥd-i zîr-i ĥâkde
Vâlideyne şabr ide iĥsân Hĥallâĥ-ı Cihân
- 5 Gerden-i ĥavrâ sezâ târîĥ Fâzıl söyledi
Mevhibe bir pâk-duĥter ħıldı 'adni nev-mekân (1276)

415

TÂRÎĥ BERÂY-I İRTİĥÂL-I ŞEYĥ-İ MEVLEVÎ-
ĥÂNE-İ SERÂY-I BOSNA

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Târîĥ-i Mevlevîden 'ârif-i dâna bir ehl-i dil
Diyüp Allâĥ oldu ħurb-gâĥ-ı ĥazrete vâşıl
- 2 Kemâl-i zühd ü taĥvâ ile ma' rûf idi 'âlemde
Bu dergâĥ içre olmuşdı nice yıl mürşid-i kâmil
- 3 Olup rûĥ-ı revânı cennet-i a' lâda ârâmsâz
Ola pîr-i 'azizi bezmine pîrân ile dâĥil
- 4 ĥudâ ism-i Celâli ĥurmet için ide ol zâtı
Yem-i ĥufrâna maĥzar rû'yet-i didârına nâil

- 5 Didi Fâzıl du'â gûne zihî târîh-i cevher-dâr
Na'îmi Şeyh Luţfullâh Efendi eyleye menzil (1277)

416

TÂRÎH-İ İRTİHÂL-İ DUĞTER-İ MAHMÛD PAŞA

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

- 1 Maĥmûd Paşanıñ güzîde duğter-i pâkîzesin
Çok gördi 'âlemde felek itdi hemân maĥv u tebâh
- 2 Zühd ü şalâh ile cihânda eyledi vaĥtı güzâr
Ĥaĥ rûĥ-ı pâkin mazhar-ı rahmet ider bî-iştibâh
- 3 Ėurbetde iken vâlide olmuşdı 'uĥbâya revân
Derd-i firâkıyla anıñ ol daĥi gitdi âh âh
- 4 Ĥüzn ü elem olmuşdı müstevlî vücûd-ı pâkine
Dâr-ı fenâda görmedi bir laĥza hiç rû-yı refâh
- 5 Târîh-i menĥûtnın ĥalem itdi du'â gûne raĥam
Ĥıla beĥâda Râşide Ĥanım cinânı cilve-gâh (1278)

417

TÂRÎH-İ VEFÂT-İ HÂŞİM BEG

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Bâbi-zâde Muştafâ Paşa ĥafidi genc iken
Ĥıldı rıĥlet rûĥ-ı pâki itdi bâlâya şu'ûd

- 2 Vâli di mîr-i alây Edhem Beg ile mâderi
Genc iken bir sâl içre itdiler maḥv-ı vücûd
- 3 Hânedânı şöhreti ḥaşr olmuş idi zâtına
İhtiyâc aşḥâbına eyler idi iḥsân u cûd
- 4 Eyledi ḥâl-i tecerrüd ile evḳâtı güzâr
Olmadı bir kez ‘arûs-ı kâm aña çihre-nümûd
- 5 Sinni itdikçe tecâvüz ḥadd-i ‘ısrîni dirîḡ
Eyledi nâbûd ‘âlemden anı çarḡ-ı ‘anûd
- 6 İtdi târîḡin ricâl-i ḡaybdan cecdi semâ‘
Kıldı cennetde maḡal Hâşim Bege Rabb-ı Vedûd (1279)

418

TÂRÎḤ-İ VEFÂT-I ŞEYḤ EL- ḤÂC AḤMED

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Göçdi ‘uḡbâya yine bir mürşid-i şâḡib-kemâl
Raḡmet itsün rûḡına her dem Cenâb-ı Müste‘ân
- 2 Farḡ-ı dânişle tarîḡ-i Şâzelîde şeyḡ olup
‘Âlemi irşâda eyler idi sa‘y-ı bî-kerân
- 3 Az gelür bu ‘âleme bir öyle memdûḡü’l-ḡışâl
Eylemişdi zühd ü taḡvâ ile kesb-i nâm ü şân

- 4 Zıkr ü tevḥîd ile evkâtı güzâr eyler idi
Yok idi zerre kadar ‘aynında bu fânî cihân
- 5 Allâh Allâh diyerek tekmîl-i enfâs eyledi
“İrcî‘î” emri ile itdi hemân teslîm-i cân
- 6 Hâlişâne merḳad-i pâkin ziyâret eyleyüp
Rûhuna ihlâş ile bir Fâtihâ eyle revân
- 7 Ḳudsiyân târiḫ-i fevtin böyle Fâzıl söyledi
Şeyḫ Hâcî Aḫmed oldı vâşıl-ı câ-yı cinân (1281)

419

TÂRÎḤ-İ VEFÂT-I MUŞTAFÂ ‘ÂŞİM EFENDİ

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 Felek çok gördi bir İbn-i Kemâl-i ‘aşrı bu dehre
Şudûr-ı Rûm iliden olmuş iken ḫâiz-i pâye
- 2 Kibâr-ı ehl-i ‘ilmiñ efḫamı niḫrîr-i ‘aşr idi
Hüveydâdır ulü’l-ebşâr olan a‘ lâ vü ednâya
- 3 Kemâl-i zühd ü taḳvâ ile mümtâz-ı cihân iken
O zât-ı muḫterem şehr-i şaferde gitdi ‘uḳbâya
- 4 Ḳıla müstaḡraḳ-ı deryâ-yı rahmet zâtını Bârî
Ḥulûş üzre tazarru‘ eyleyiz dergâh-ı Mevlâya
- 5 Gelüp şadreyn ihbâr eyledi târiḫ-i fevtin kim
Değişdi Muştafâ ‘Âşım Efendi şadrı me’vâya (1283)

420

TÂRİH-İ VEFÂT-I MEHMED PAŞA

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 İtdi zabtıyye müşîri bu cihândan rıhlet
Meskenin eyleye Hâk huld-ı berîn-i bâlâ
- 2 “İrci' î” emrine lebbeyk idi sūr' atle
Füc' eten eyledi 'azm-i sefer-i dâr-ı beğâ
- 3 Sinni şad sâle qarîb irmiş iken ol zâtîñ
Kimse incinmedi 'âlemde yüzünden aşlâ
- 4 Devlet ü milletiñ efham vüzerâsından olup
'Âkil ü şâdık u munşif idi zâtı haqqâ
- 5 Nice bî-vâyesi ihsâmı iderdi infâk
Zâtı el-hâk idi gencîne vü ceyb-i fuqarâ
- 6 Hân Maḥmûduñ idi zâtı çerâğ-ı hâşî
Mağfîret kıla o şehle anı eltâf-ı Hudâ
- 7 İşidüp rıhletini söyledi Fâzıl târiḥ
Câ-yı firdevse bugün gitdi Meḥemmed Paşa

421

TÂRÎH

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Fâtıma hüsni-i melek Hıanım idüp 'azm-i beğâ
Eylesün Hazret-i Hağ meskenini dâr-ı cinân
- 2 Haremi Mîr Halîmiñ idi bu hanım kim
Sürmedi 'ömr-i vücûdın verem itdi lertzân
- 3 Bulmadı çâre tabîb ile dâ irdi ecel
Ola 'uğbâda dağı mazhar-ı 'afv u gufrân
- 4 Bunca evlâdı qodı tıfl u şabî dünyâda
İrdi eflâke kadar velvele-i âh u figân
- 5 Çıkdı bir hür-ı cinân böyle didi târîhi
Fâtıma Hıanıma 'adni kıla Allâh mekân (1286)

422

TÂRÎH-İ VEFÂT-I POST- NİŞİN-İ DERGÂH-I
MEVLÂNÂ CENÂB-I ŞEYHİ KUDRETULLÂH EFENDİ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Mağâm-ı hazret-i sulţân-ı divânide şeyh iken
Mu'ammer oldı seksân beş sene müddetle dünyâda
- 2 Şerif Ahmed Dede kim şöhreti seyyid-şahîh idi
Anıñ necl-i necîlidir müselsel şeyh-i şeyh-zâde

- 3 Muhibb-i hânedân-ı ehl-i beyt-i seyîdû'l-kevneyn
Bu meslekde fedâ-yı câna idi dâ'im âmâde
- 4 Semâ' u zıkr ü tevhîd ile eyyâmı gelüp geçdi
Hilâfet ile elli beş sene dergâh-ı Monlâda
- 5 Riyâsız mürşid-i kâmil meşâyihde bu zât idi
Kalem 'âcizdir el-ğak hulk-ı hüsün ketb ü imlâda
- 6 Receb mâhında emr-i "ircı'î"ye imtişâl itdi
Mağâmın bula rûhı ravza-i gülzâr-ı me'vâda
- 7 Cenâb-ı Hâk kıla zât-ı şerîfin hem-dem-i pîrân
Beğâda rûhına menzil ide cennet-i a' lâda
- 8 Muhibb-i şâdıķı devîş Fâzıl yazdı bu beyti
Ki her mısırâ' ı başka başka târîh oldı ihşâda
- 9 Diyüp yâ Hayy şeyh-i Mevlavî Mevlâsına göçdi (1288)
Muhammed Kudretullâh buldı yâ Hû mesken 'uqbâda
(1288)

423

TÂRİH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Mîr-i mîrân idi sâbık Kenferîden munfaşıl
Elli dört yaşında oldı dâr-ı 'uqbâya revân
- 2 Mu' tekid ümmî muhibb-i ehl-i beyt-i pâk idi
İde zâtın mazhar-ı gufrân Hallâk-ı Cihân

- 3 Pür-sehâ bir hânedân-ı nâdirü'l-emşâl olup
Bî-kes ü bî-vâyeye ihsân iderdi naqd ü nân
- 4 Germ ü ülfet itdigi aḥbâb u aḫrânı için
Hiç dirîğ itmezdi eylerdi fedâ-yı cism ü cân
- 5 Fevti târîhin düşürdi bir du'â-gû söyledi
Ḥaḫ Sa'îd Paşaya ide cennet-i 'adni mekân (1288)

424

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Diyâr-ı Rûm ilide Arnabudluḫ hânedânından
Vefât itdi bu zât aḥbâba oldı mûcib-i şîven
- 2 Recebde rûz-ı cum'a füc'eten gitdi bu 'âlemden
Beḫâda cây ü câhı dâ'im olsun ravza-i gülşen
- 3 Tecellîsiyle maḫzar idi zâtı ḫüsn-i aḫlâḫa
Ġarîḫ-i raḫmet itsün ol vezîri Ḥazret-i Zü'l-menn
- 4 Muvahḫid ehl-i iḫlâş idi îmân-ı ḫaḫîḫatle
Ḥudâ envâr-ı tevḫîd ile ḫabrin eyleye rûşen
- 5 O mebzûlü'n-ni' am 'uḫbâya gitdi söyledim târîḫ
Na'îmi ḫıldı İsmâ'îl Paşa rûḫuna mesken (1288)

425

TÂRÎH

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

- 1 Yok şöñi kim bu 'âlemiñ 'aqlı olan aldanmayup
Fâzıl Paşa-yı Bosnavîniñ necli bir ma' şüm iken
- 2 İtdi fedâ-yı kebş-i cân buldı beqâda râhatı
Hem-dem olup sâdâtle mer' â-yı gurbetde iken
- 3 Mâtemde târihin didi Monlâ-yı Rûmuñ kemteri
Kıldı maqâmın gülşen-i me'vâyı Tâhir tıfl iken (1269)

426

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Bosnavî Fâzıl Paşanıñ necl-i vâlâ gevheri
Göçdi bu fânî cihândan pâk ü tâhir nesl iken
- 2 Söyledi bir Mevlevî târihini şebt eyledim
Tâhir İsmâ' il Beg gitdi na' ime tıfl iken (1269)

427

TÂRÎH

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Mîr-i mîrân idi bu Bihkeli şöhetle be-nâm
İttiñâz itmiş idi Bosna serâyın sügnâ

- 2 Bî-başar bunca sinîn vaqti güzer itmiş iken
‘ Âzim-i sû-yı Hicâz oldu idüp haccı edâ
- 3 Hadd-i seb‘îni tecâvüz eylemişdi ‘ ömri
Râbi‘ -i şehr-i muharremde idüp ‘ azm-i beğâ
- 4 Mu‘tekid ‘ âbid idi hâl-i şalâh ile müdâm
Zâtını mazhar-ı gufrân ide Hâllâk-ı Hudâ
- 5 Buldı bir mışra‘ -i târîh-i vefâtın hâme
Sâkin-i câ-yı behişt ola Mehemmed Paşa (1291)

428

TÂRİH-İ VEFÂT-I DEDE AĞA DERVİŞ PAŞA

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Mîr-i mîrân rütbesi hâiz olmuşdı henüz
“İrci‘î” emri irişdi oldu dünyâdan cüdâ
- 2 Şehr-i Mostârdan gelür iken Serây-ı Bosnaya
Eyledi eşnâ-yı râh-ı revde râh ‘ azm-i beğâ
- 3 Kenferîli-zâde aşl u nesl ile ma‘ rûf idi
Ya‘ ni İsmâ‘ il Ağa necli dirlerdi aña
- 4 Vâlid-i merhûmı kim düşmân-ı dîn itdi şehîd
İntikâmın aldı haq-ı vâlidî kıldı edâ
- 5 Hıdmet-i devletde itdi şıdık ile vaqf-ı vücûd
Fâik-i akrân idi zât-ı şecî‘ i bî-riyâ

- 6 Ekşerî harb u gâzâ ile geçürdi 'ömrini
Maẓhar-ı ğufrân ide zâtın Cenâb-ı Kibriyâ
- 7 Yolda rıhlet itdi hâme yazdı târîh-i güher
Mülk-i 'adnî dâr ide Dervîş Paşaya Hüdâ (1292)

429

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Belde eşrâfından idi mu' tekid bir zât kim
İspeniç-zâde dimekle gitdi dünyâdan hemîn
- 2 Üç sene imrâr-ı eyyâm itdi ma' lûl 'ömr ile
Mağfiret kılsun beğâda zâtını Rabb-i Mu'în
- 3 Naş-bendî mesleginde zâkir-i tevhîd idi
Cennet-i a' lâda ola pîri ile hem-nişîn
- 4 Bî-peder bî-mâder işte kaldılar bu dehrde
Ba' z-ı evlâd-ı şığârın koydı rıhletle hazîn
- 5 Fevtine bir mışra' -ı târîh düşdi söyledim
Ola kim Hâcî Mehemmed Beg behişt içre mekîn (1293)

430

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Felek kıydı bu 'aşrıñ 'âkil ü nihriri bir zâta
Ferîd-i dehr idi dinse sezâdır şimdi dünyâda
- 2 Ğarîķ-i baħr-i rahmet eyleye Mevlâ du'âsıyla
İki târiķ inşâ eyledim bu beyt-i ğarrâda
- 3 Fu'âd Paşanıñ uçdı rûhı 'âlî-câ-yı lâhûta (1285)
Fu'âd Paşa mekânı mülk-i cennet ola 'uķbâda (1285)

431

TÂRÎH

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Şoñı yok dâr-ı fenâniñ aña maġrûr olma
İrişür bây u gedâya heme bir rûz-ı ecel
- 2 Eyledi Mîr Ğalimiñ bu kenîzi rıķlet
Nâil-i dâr-ı cinân ide anı Ğayy-ı Ezel
- 3 Geldi üçler didiler fevtine böyle târiķ
Fâtıma ħüsn-i melek Ğanıma 'adn ola maķal (1286)

432

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Kenîzi Bosnavî Mîr-i livâ-yı Fâzılıñ bu yıl
İdüp vaz'-ı hamil re's-i sene şalı günü bi-âh
- 2 Tağayyür itdi hâli ansızın bu dâr-ı dünyâdan
Şabâh-ı erba'âda 'azm-i 'uqbâ eyledi nâ-gâh
- 3 Çıķup bir hûr-ı cennet yaz didi târîh-i menķûtın
Muħarrem ğuresinde 'adni mesken ķıldı Zehrâ vâh

433

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Eriķe-zîb-i Mevlânâ Meħammed hem-dem-i efħam
Gidüp 'uqbâya oldu sâkinân-ı cennete mülħaķ
- 2 Muħîbb-i Mevlevî Fâzıl du'â-güne didi târîh
Sa'îdi bezm-i cennetde ķıla pîrâne hem-dem Hâķ

434

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Ma'den-i 'ilm ü kemâl ü ma'rifet bir zât iken
Terk idüp dünyâyı oldu 'âzim-i ķurb-ı İlâh
- 2 Kâķre-i eşkiyle Fâzıl yazdı târîh-i ğüher
Gitdi lâhûta cenâb-ı mîr-i Hîķmet âh ü vâh (1275)

435

TÂRÎH

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

- 1 'İlm-i fıkıhda 'aşrınıñ İbn-i Kemâli zât idi
Câh-ı meşîhatda iken terk itdi fânî mesnedin
- 2 Bir Mevlevî yaz Fâzılâ târîh-i fevtin söyledi
Hayy-ı Ezel nûr eyleye 'Ârif Efendi merķadın (1275)

436

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 İken mektûbi-i şadr-ı mu'allâda nüvîsândan
İrişdi füc'eten mevti hemân-dem gitdi uhrâya
- 2 Yazıldı hîn-i fevtinde bu târîh-i güher Fâzıl
Hemân nâgeh gidüp Şâbit Efendi rûhı 'uķbâya (1274)

437

TÂRÎH

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

- 1 Geldi Radosa keşti-i taķdır ile bu yıl Bosnadan
İķâmete me'mûr iken itdi fedâ-yı mâl ü cân
- 2 Târîh-i fevtin söyledi Fâzıl du'â-yı hayr ile
Hâķ 'adn ü firdevsi kıla Maħmûd Paşaya mekân (1272)

438

TÂRÎḤ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Çâker-i Âl-i 'Abâ bir şâ'ir-i dâná iken
"İrci'î" emrine lebbeyk didi Rabb-i İzzetiñ
- 2 Mâteminde ehl-i dil târîḥ-i cevher söyledi
Cennet-i 'ulyâya irdi rûḥı şâ'ir Şafvetiñ (1283)

439

TÂRÎḤ

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

- 1 Rûm ili şadrı pâyesin iḥrâz itmişdi henüz
Tekmîl enfâs eyleyüp 'uḡbâyı lâne eyledi
- 2 Fâzıl bu târîḥ-i güher ehl-i vefâ virdi ḡaber
'Âşım Efendi cennet-i me'vâyı ḡâne eyledi (1283)

440

TÂRÎḤ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Ḥıdîv-i şadr-ı 'ulyâ âşaf-ı 'âlî-i zî-şânıñ
Kılup dâmâdı rıḡlet raḡmet itsün İzid-i Zü'l-men
- 2 Vefâtında du'â-güne didim târîḥ-i tâmın kim
Behiştî Ḥaḡ-Vedûd ide Şalâḡü'd-dîn Bege mesken (1286)

441

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Cenâb-ı şadr-ı 'âliniñ idi dâmâdı kim bu zât
İdüp dâr-ı beğâya 'azm ü rihlet sinni genc iken
- 2 İşıtdim fevtini yazdım du' â-güne bu târîhi
Şalâhü'd-dîn Beg ide behiştî menzil ü mesken (1286)

442

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Edîb ü nâzik-i rûşen-dil el-ğâğ idi bir mağdûm
İdüp terk-i fenâ 'uğbâda ola nâil-i cennet
- 2 Düşürdüm şübhesiz hayr-ı du' â ile bu târîhi
Şalâhü'd-dîn Beg kıldı cinâna genc iken rihlet (1286)

443

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Elvedâ' didi ahibbâya idüp 'azm-i beğâ
Mazhar-ı gufrân itsün anı Rabbü'l-'Âlemîn
- 2 Çıkdı bir ehl-i sühan târîh-i fevtin söyledi
Göçdi dâr-ı 'adni menzil eyledi şâ' ir Fağîn (1283)

444

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Şâ' ir ü mâhir idi inkâr olunmaz haqqı kim
Eyleyüp terk-i fenâ 'azm-i beğâ itdi hemîn
- 2 Bir muhibbi hüzn ile târîh-i fevtin söyledi
Göçdi bu yıl irdi 'uqbâya meded şâ' ir Faîin (1283)

445

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Sühan-gûyân-ı 'aşrîñ şâ' ir-i yektâsı idi kim
Faîin-i pür-hüner Hâssânîñ ola bezmine mülhak
- 2 Du' â-güne didi erbâb-ı dil târîh-i gevher-dâr
Na' im-i cennete elyağ kıla şâ' ir Faîini Hâk (1283)

446

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Tarîk-i Halvetîden Şeyh Kâmil idi bu zâtîñ
İdüp pervâz murğ-ı rûhı bâğ-ı cennete uçdı
- 2 Bu târîhi düşürdüm dört kitâb-ı münzil emrince
Diyüp Şeyh-i Mehemmed "kul hüvallâhu-ağad" göçdi
(1283)

447

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Oğu ihlâş ile bir fâtiha merhûme rûhıçün
Hudâ kılsun seni 'âlemde yâ Hû cümleden a' lâ
- 2 Niyâz itdi yazarken dâveri Fâzıl bu târîhi
İlâhî meskeni ola 'Affe Hanımıñ me'vâ (1282)

448

TÂRÎH

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Duhter-i pâki budur Mîr Halîmiñ eyvâh
İtmedi 'ömr vefâ eyledi 'uqbâya hırâm
- 2 Dâyesi itdi du'â söyledi târîh-i güher
Rûhına ide behişt 'Âişe Şiddîka maqâm (1282)

449

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 'İlm ü fazlı el-ḥaḳ fâikü'l-emşâl olup
Ḥâiz olmuş idi şadr-ı Rûm ili 'unvânıyla
- 2 Ḥaḳ ğarîḳ-i rahmet itsün fevt-i târîhin didim
'Azm-i lâhût eyledi Tevhîd Efendi cân ile (1286)

450

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Kenîzi Bosnavî mîr-i livâ-yı Fâzılıñ Zehrâ
Toğurdı duğterin ferdâsı ' uqbâ mülkine göçdi
- 2 Münakkaḫ ḫarf ile dâye bu târîhi ḫaber virdi
On aylıḫ murğ-ı rûḫ ile cinâna Kâmile göçdi (1286)

451

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Ferâgat eyleyüp şadr-ı fenâdan söyledim târîḫ
Beḫâ manşıbla bu câhı değışdirdi Fu'âd Paşa (1286)

452

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Didim târîḫ-i fevtin ḫarf-i cevherle bu mışrâ' da
Fu'âd Paşa sefer itdi cinâna mâh-ı şevvâlde (1286)

453

TÂRÎH

(Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün)

Hâtifden irdi bu nidâ târîh-i cevher ibtidâ
 'Âşım Efendiye ide cennet ile mün' im Hüdâ (1283)

454

TÂRÎH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Çıkdı bir ehl-i semâ' târîh-i fevtin söyledi
 Şeyh Aḥmed Hû didi me'vâda buldı meskeni (1281)

455

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Çıkup bir Mevlevî hem-şîrisi yazdı bu târîhi
 Didi Allâh Hû Şeyh-i Meḥemmed Bosnavî göçdi (1283)

456

TÂRÎH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Te'essüfle didi bir muḥlişi mışra'-ı târîhi
 Faḫniñ irtihâli bir nev'-i ḫüzn oldı aḫbâba (1283)

İBTİDÂ-YI ĞAZELİYYÂT

ĦARFÛ'L-ELİF

1

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Yorulma vâr iken 'âlemde bâb-1 şâh-1 Mevlânâ
Müreccağdır serây-1 devlete dergâh-1 Mevlânâ
- 2 Muraşşa' tâc u taht-1 şehriyârîyi nider 'âşık
Başına konmuş iken efsar-i âgâh-1 Mevlânâ
- 3 Cihânda rûşenâdır ehl-i 'aşka pertev-i feyzi
Ħusûfi yok olur her gice ğurre mâh-1 Mevlânâ
- 4 Hevâ-yı ma'şiyetden 'âşıkı teb'id ider her dem
Anuñ-çün ism-i Hû ile çeker ney âh-1 Mevlânâ
- 5 Nola dîvânıma ser-levha olsa bu ğazel Fâzıl
Pesend itdi kelâmım sâlikân-1 râh-1 Mevlânâ

2

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Ħil'at-i fâhiredir Ħırka-i tefrîd baña
Devlet-i dâ'imedir Ħıdmet-i tevĦîd baña
- 2 Özge bir şem' -i şebistân-1 füyûzâtım kim
Görünür zerre gibi tal'at-1 Ħurşîd baña

3 Öyle maḥmûr-ı mey-i ye's ü fütûr oldum kim
Neş'e-baḥşâ olamaz sâgar-ı Cemşid baña

4 Benim ol şâhib-i bed-baht u siyeh tâli' kim
Bûy-ı nevmîdi virir her gül-i ümmîd baña

5 Saña maḥşûşdur ey fitne mürâî-ḥaşlet
Düşmez erbâb-ı dili eyleme tehdîd baña

6 Kıadirim nazm-ı sūḥan itmege her vâdîde
Kimse Fâzıl diyemez eyledi taḳlîd baña

7 Tâc-ı 'izz ü şerefim sikke-i Mevlânâdır
Baḥş olundı oradan ḥil'at-i tecdîd baña

3

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

1 'Âşık-ı şûrîdeyim 'âlem ne nâz eyler baña
Bûlbûl-i gülzâr-ı 'aşkım gül niyâz eyler baña

2 Nâil-i feyz-i temeyyüz olmuşum devrânda
Nây-ı pîr îmâ-yı sırr-ı imtiyâz eyler baña

3 Cûşa gelse sîne-i sūzânda baḥr-i kemâl
Şeyḥ ü vâ'iz 'arz-ı rû-yı dil-nüvâz eyler baña

4 Şekker-i nuḳkumda istilzâz itmiş tâ ezel
Tûṭî-i gûyâ anîñ-çün i'tizâz eyler baña

- 5 Âteş-i ruhsârına bağıdıçça cânânıñ gönül
Hâl-i Mecnûna girüp sûz u güdâz eyler baña
- 6 Sırr-ı tevhîde haqîkatle degilken âşinâ
Hâce-i dil-mürde ta' lîm-i namâz eyler baña
- 7 İlticâ itmeme bugün sulţân-ı dehre Fâzılâ
Hazret-i hünkâr-ı ma' nâ keşf-i râz eyler baña

4

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 'Âşıkım yârim ne teklîf itse bâr olmaz baña
Bübül-i âzâr-ı gül mânend-i hâr olmaz baña
- 2 Gülşen ü külhan müsâvidir egerçi 'âşıkâ
Câhili ammâ bu dehrîñ hem-civâr olmaz baña
- 3 Tûtüyim ben sükkerim la' l-i leb-i cânândır
Görmedikçe rûyını aşlâ qarâr olmaz baña
- 4 Yârdan bir lahza dûr olsam olur hâlim yamân
Andan özge bu cihânda zehr-i mâr olmaz baña
- 5 Sırr-ı 'aşkı pûte-i dilde zer-i şâf itmişim
Miss ü erzîz ile bu 'âlemde kâr olmaz baña
- 6 Yâ İlâhî âb-ı luţfuñla beni sır-âb kııl
'Afv u gufrânıñdan özge intizâr olmaz baña

7 Fâzılâ ben şıdķ ile ķul olmuşum dergâhına
Hâzret-i ģünkâra beñzer Şehr-i yâr olmaz baña

5

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

1 Bâ' iş-i Őevķ ü meserret cûşiş-i meydır baña
Mûriş-i ' ařķ u maĥabbet nâle-i neydır baña

2 Fûrķat-i aĥbâb göñlüm Şöyle me'yûs itdi kim
Mâl-i Ķârûn olsa naķdim yine lâ-şeydir baña

3 Muķbilânıñ mûnisi olmaķdan ise dehrde
Ehl-i dil hem-bezmi olmaķ cümleden eydir baña

4 Muźtarib oldum o rûtbe cânib-i Mostârda
Ķüft-ĝû-yı ĥalk-ı ' âlem cümle hey heydir baña

5 Pâdişâh-ı mûlk-i ma' nâyım disem Fâzıl revâ
Sikkesi Monlâ-yı Rûmuñ efser-i keydir baña

6

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

1 Mu' azzam nehr-i dildir menba' u mecrâ-yı istiĝnâ
Naşıl itmez iĥâta ' âlemi deryâ-yı istiĝnâ

2 Dil-i ' âřıķdır iķlîm-i cihânıñ şâh-ı Cem-câhı
Muraşşa' tâc-ı zerdır ķubbe-i mînâ-yı istiĝnâ

3 Uzatmaz destini ĥâr u ĥasa erbâb-ı dil zâhid
Tenezzül itmez ednâya yed-i beyzâ-yı istiĝnâ

4 Ben ol ‘anķâ-yı evc-i feyz-i ‘irfânım ki ‘âlemde
Baña minnet ider bâl ü per-i ‘ulyâ-yı istignâ

5 Olur Fâzıl güşâde bâb-ı feyz-i Şems ü Mevlânâ
Çalındıkça uşûl-i ‘aşķ ile şeh-nâ-yı istignâ

7

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

1 Feyz-i meyden olmadan câm-ı feraķ-dem âşinâ
Neş’esinden olmuş idi tıynet-i Cem âşinâ

2 Sine-i mecrûh-ı tîg-i ğamze-i hûn-rîz-i yâr
Olmaz ‘âlemde kıyâmet kıpsa merhem âşinâ

3 Hiç muţayyeb mi olur me’yûs-ı istihkâr olan
Olmaz ümmîd-i şifâda merdüm-i sem âşinâ

4 ‘Arz-ı ma‘lûmât ‘abeşdir meclis-i nâdânda
Sûd virmez olsa da ğüftâra ebkem âşinâ

5 Zühd ü taķvâ câhili idhâl ider mi cennete
Olmamış ħavf u recâda ħalbi bir dem âşinâ

6 Nazm-ı mîr-i Fâiķi Fâzıl naşıl tanzîr ider
Ŧab‘ ı bu vâdide hem bigânedir hem âşinâ

7 Olmadıkça bende-i ħaş-ı cenâb-ı Mevlevî
Nükte-hâ-yı Meşnevîye olmaz âdem âşinâ

8

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Dili şad-pâre itdi tîğ-i tîz-i fûrkatîñ cânâ
Gözümnden zâil olmaz h'âba varsam Ƨal' atîñ cânâ
- 2 Gice gündüz tahayyül eylerim bezm-i dil-ârânı
Çıkar mı hâtırimdan hiç zevk-i vuşlatîñ cânâ
- 3 Ne 'âlemde gezersin kimler ile hem-dem olmuşuñ
Tefekkür eylerim kimdir nedîm-i şöhetîñ cânâ
- 4 Baña zindân oldu maskat-ı re'sim dağı sensiz
Ferâmûş eylemek mümkün mi bezm-i devletîñ cânâ
- 5 Der-i Monlâda Fâzıl gibi şâdıķ bende olduñsa
Diliñde hiç olur mı ğayr-ı bâba rağbetîñ cânâ

9

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Pâdişehler olmaz iken derd ü âlâmdan rehâ
Ēayrılar mümkün mi olmaķ fikr ü evhâmdan rehâ
- 2 Nev' -i vâhidde degildir ' illet-i halk-ı cihân
Ol eţibbâ ķandedir kim itsün eşķâmdan rehâ
- 3 Eylediñ dürlü nevâziş câm u meyle sâķiyâ
Olmasun kâfir raķîb şemşîr-i İslâmdan rehâ

- 4 Ehl-i ‘aşka ʔa‘n idersin ey mürâi-i zamân
Olma sen de Һaşre dek bühtân ü düşnâmdan rehâ
- 5 Bû’l-heves olma ba‘îd ol meclis-i nâ-merdden
Kendüni eyle nihânî Һurdığı dâmdan rehâ
- 6 Her zamân ehl-i kemâl ü dâniş ile ülfet it
Olasın tâ câhil-i nâ-puhte vü Һâmdan rehâ
- 7 Fâzılı mümkün degildi terbiye itmek cihân
Sâye-i Monlâda oldu şağş-ı bed-nâmdan rehâ

10

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Dil-rübâlardan ʔabî‘î nâz olur ‘âlem bu ya
Çâr ü nâçâr ehl-i dil dem-sâz olur ‘âlem bu ya
- 2 Her mağabbet itdigiñ eşĖâşa itme keşf-i sır
Kimi ʔannâz kimi ehl-i râz olur ‘âlem bu ya
- 3 Ehl-i ‘iffet mu‘teber olmaz cihânda bir zamân
Müfsid ü Ėammâz olan mümtâz olur ‘âlem bu ya
- 4 ÇarĖ-ı nâdân şâğib- isti‘dâda itmez i‘tibâr
Bed-menişler lâyığ-ı i‘zâz olur ‘âlem bu ya
- 5 Ėayrıdan ‘irfânı Fâzıl itme tağşile heves
ʔab‘ına ilĖâmı pîriñ bâz olur ‘âlem bu ya

11

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Bu gice gel bezme ey meh hasb-i hâlim var saña
Söylenilmez gayra birçok kıl ü kâlim var saña
- 2 Eyledim âyîne-i kalbi seniñ-çün şâf şâf
Gel gel ey tûfî- zebânım bir suâlim var saña
- 3 Sûz-ı 'aşkıñla yazılmış rûz-ı fürkatden berü
Nüşa-i kübrâ gibi bir 'arz-ı hâlim var saña
- 4 Bir selâmın gelmedi bunca zamândır ey perî
Bu sebeble sû-yı dilden infi' âlim var saña
- 5 Bezme geldikçe rakîbîñ bed-nigâhından şağın
Vechine eyle niğâb Keşmîr şâlım var saña
- 6 Fâzılın diñle sözün ağıyâre minnet eyleme
Sîm ü zer envâ'-ı gevher genc ü mâlim var saña
- 7 Dergehiñde bendeyim ey Hâzret-i Monlâ-yı Rûm
Hırka-i peşmîne ile imtişâlim var saña

12

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Olmaz aşhâb-ı hased aqvâli ma' mül-i bahâ
Hiç olur mı ehl-i red aqvâli ma' mül-i bahâ

- 2 Dûr-bîn-i çeşm ile seyyâre seyrin seyr iden
Olmaz ol ehl-i raşad aqvâli ma' mûl-i bahâ
- 3 Câhiliñ ' indinde kim yeksândır nef' ü zarâr
Anıñ olmaz nîk ü bed aqvâli ma' mûl-i bahâ
- 4 Nazmı müdrîk olmayup ehl-i dile ta' rîz iden
Olmaz ol şahşıñ ebed aqvâli ma' mûl-i bahâ
- 5 Çok mıdır itse kitâb-ı Meşnevîyi istinâd
Fâzıla olur sened aqvâli ma' mûl-i bahâ

13

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Bu şeb meclisde oldı gül gibi bir la' l-i leb peydâ
Sitâbulda yeñi olmuş o şûh-ı muntehab peydâ
- 2 O serv-i qad cihân durduqça dursun bâğ-ı ' âlemde
İderler sâyesinde ' âşıkân şevk ü tarab peydâ
- 3 Tıyuldı ' andelîbiñ hoş şadâsı şahn-ı gülşende
Nihâl-i gülde yüz biñ gonce oldı der-' aqab peydâ
- 4 Kumâş-ı nâz u naḥvetden giyüp bir câme-i rengîn
Oturdı şadr-ı bezme gûyiyâ itdi rüteb peydâ
- 5 Demâdem başladı ' uşşâka emr ü nehye şâhâne
Hülûgû mıdır âyâ nerden olmuşdur ' aceb peydâ

- 6 Tıyunca muhtesib cem' iyyet-i 'uşşâkı pey-der-pey
Yasağ itdi meye hiç olmamışken bir sebep peydâ
- 7 Taḥammül itmege cevr ü cefâya kalmadı tâḳat
Anuñ-çün ḥalk içinde oldu envâ'-ı şegab peydâ
- 8 'Aṭâ vü luṭfi çok idi o yâriñ evvel 'uşşâka
Yoğ idi ḥisseti itmeksizin sîm ü zeheb peydâ
- 9 Olunca şâ' irân-ı 'aşra pey-rev Mevlevî Fâzıl
Cenâb-ı pîrden oldu aña elṭâf-ı Rab peydâ

14

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 O serv-i nâz urdı evc-i ḥüsne pâ-yı istignâ
Per açmış Ḳâf-ı naḥvetde aña 'anḳâ-yı istignâ
- 2 O semmûr-ebrevânı ḥâmesiyle yazmadı nâme
Muḥaldir 'âdet-i iḥlâşa nâ-bercâ-yı istignâ
- 3 Raḳîb-i bed-likâya muğber olmuş ol cefâ-pîşe
Bu şeb bezme gelür hiç eylemez îmâ-yı istignâ
- 4 Zamâne dilberiniñ 'âdet-i me'lûfidır dâ'im
İder âşüfte-gâne çâresiz icrâ-yı istignâ
- 5 'Aceb fülk-i heves semt-i nigâra gitmeden kaldı
Hevâ-yı mu' tedil göstermedi deryâ-yı istignâ

6 Şumâş-ı ma' rifetden bahş ider bî-mâyeler bilmez
Şatılmaz bir zamân ehl-i dile kâlâ-yı istignâ

7 Der-i Monlâda Fâzıl 'aşka dâir besteler söyler
Ne hikmet nâle itmez dem çıkarmaz nây-ı istignâ

15

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

1 'Âşık-ı zârına gösterse o meh rû-yı vefâ
Hep iderdi dil aña 'arz tekâpû-yı vefâ

2 Menba'ın itdi felek 'ayn-ı nazardan mestûr
Âb-ı hayvâna menend oldı 'aceb cû-yı vefâ

3 Çalması bildigimiz yâr u muhibb-i şâdık
Arama gülşen-i 'âlemde gönül bû-yı vefâ

4 Çilekeş olsa da 'âşık yine mağmûm olmaz
El verir ehl-i dile kuvvet-i bâzû-yı vefâ

5 Bağr-i ihsânına müstağrak olursun Fâzıl
Der-i Monlâda düşer destîne lü'lü'-yi vefâ

16

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

1 Zûr-âver dimiş iken şeh-i hûbân saña
Lâyık olmaz mı disem Rüstem-i devrân saña

2 Dil-i ‘âşık naşıl olmaz nigehiñden maḥzûz
Oldı âyîne daḥi ‘âşık u ḥayrân saña

3 Bu sitiğnâyı ‘aceb böyle niçün eylersin
Yaraşur mı bu reviş ey meh-i tâbân saña

4 Cigerim âteş-i ḥasretle yaqup kül itdiñ
Ne ‘aceb eyler isem sûzişim i‘ lâñ saña

5 Mâşaallâh yazayım rûyına bâ-ḥaṭṭ-ı celî
Nazar içün okusun ‘âşık-ı nâlân saña

6 Bilmedim bunca zamândır nidügüñ ey âfet
Diyemem toğrusı bu ḥüsñle insân saña

7 Fâzılâ virdi ḥaber baña cenâb-ı ḥünkâr
Manṭikü’-ṭ-ṭayrı ‘aceb itdiler iḥsân saña

17

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

1 Fiğân u nâleme vâkıf olunca bülbül-i şeydâ
Baña dem-sâz oldı sen daha olmaz mısın cânâ

2 Aqar şular yine câri olur ‘ırq-ı kadîminden
Meşeldir gayrı tefṭiş eyleme yâhû diger mecrâ

3 Gelüp bâr olma bu meclisde aḥbâb ile sâķiye
Şafâya baq ele geçmiş iken peymâne vü şahbâ

- 4 Kaderde olmayan bir emri itme tâli' e isnâd
 Seniñ dil-ğ'âhına zâmin degil bu kubbe-i bâlâ
- 5 Tecelli-i Hudâdır hâiz oldı Fâzıl-ı çâker
 Anı dervîş-i bî-endîş itdi bâb-ı Mevlânâ

FÎ- ĞARFÎ'L-BÂ

18

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Mecma' -ı erbâb-ı zevk u râhat oldı irtikâb
 Tılsım-ı genc ü ğinâ vü şervet oldı irtikâb
- 2 'İffeti dellâle virdiñ kimse rağbet itmedi
 Muğbilân-ı dehre resm ü 'âdet oldı irtikâb
- 3 Muğrib-i çeng-i hamiyet kaldı 'âlemde tehî
 Sâz-ı pür-âvâz-ı câh u haşmet oldı irtikâb
- 4 Mürtekiblikmiş meger 'âlemde 'ilm-i sîmyâ
 A'zam-ı eczâ-yı şân u şöhret oldı irtikâb
- 5 Vaqt-i mâzîde egerçi ağızı güç bir 'ilm idi
 'Aşrımızda şan'at-ı bî-külfet oldı irtikâb
- 6 Gûşe-i kitmânda 'arz-ı cemâl eyler iken
 Şimdi bir mağbûb-ı şâhib-ülfet oldı irtikâb
- 7 Çekme âh u zârı Fâzıl bâb-ı Mevlânâya gir
 Şeyğ ü vâ' iz arasında müşbet oldı irtikâb

19

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Eyleyüp zülfin taḥayyül terk-i ḥ'âb itdim bu şeb
Ṭurmadım bir yerde ḥayli piç ü tâb itdim bu şeb
- 2 Keyf-i bî-tâb ü tüvânken geldi yâr ile raķıb
İḥtiyârım gitdi elden çok 'itâb itdim bu şeb
- 3 İşledi cânâ şeker-âb sözleri ol mehveşiñ
Kûyına 'azm eylemekden ictinâb itdim bu şeb
- 4 İḥtilâş-ı vaķt itmem keşret-i aġyârden
Yâd idüp yâri derûnı zevķ-yâb itdim bu şeb
- 5 İnşirâḥ-ı ṭab' ḥâşıl eylemek kaşdı ile
Meclis-i cânânda nuķl-i şarâb itdim bu şeb
- 6 'Aşķ-ı dilberden ferâġat eylemek mümkün degil
Bî-muḥâbâ zâhide redd-i cevâb itdim bu şeb
- 7 Meclis-i zühhâda başmazsam ḳadem ma' zûr ola
Âsitân-ı pîre Fâzıl intisâb itdim bu şeb

20

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Ol perî gelmez mi bir dem bezm-i rindâna 'aceb
'Âşıkıñ itmez mi mahzar luṭf u iḥsâna 'aceb

- 2 Kâkülüñ ref' eylese vech-i cemîlinden o şûh
Beñzemez mi tal' ati nev-mâh-ı tâbâna ' aceb
- 3 Sînesin açsa o sîmîn-ten mişâl-i âfitâb
Gıbta îrâş eylemez mi mihr-i raşşâna ' aceb
- 4 Reng ü bûyı verd-i gülşen vech-i âlinden alur
Nice düşmez ' andelîb-i zâr efgâna ' aceb
- 5 Şem'-i rûyı ' âlemi âteş-perest itdi bütün
' Âşıkân devrâna düşdi mişl-i pervâne ' aceb
- 6 Cümle erbâb-ı diliñ yağmaya virdi ' aqlını
Kays-veş şahrâda düşmezler mi her yana ' aceb
- 7 Neyle Fâzıl dâğ açdıñ sîne-i sûzânda
Girmediñ mi dergeh-i hünkâr-ı zî-şâna ' aceb

21

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Lâle şeklinde piyâle gül gibi rengîn şarâb
Hâtem-i Tayden saĥîdir sâķi-i ' âli- cenâb
- 2 ' Ârız-ı pür-tâbıdır mânend-i ĥurşîd-i cihân
Meh cebînde nümâyân nûr-ı bedr ü mâh-tâb
- 3 Anı naķķâş-ı ezel taşvîr itmiş bî-bedel
Mışr-ı ĥüsniñ Yûsuf-ı Ken' ânıdır bî-irtiyâb

- 4 Tâbiş-i refâtına bakdıqça dîde kamaşur
Ol perîden iktibâs-ı nûr eyler âfitâb
- 5 Geldi hınçer elde pür-âteş o şûh-ı nâzenîn
Ehl-i bezmiñ bağrını hûn eyleyüp itdi kebâb
- 6 İdemez hayrî's-şabâh-ı vechini 'arz u beyân
Olmadıqça rûz u şeb bâbında 'âşık bâ-rikâb
- 7 Çok degil Şehnâme-veş tahrîr olunsa midhâti
Ehl-i 'aşka tuhfe-i memdûhdur hûsn-i nişâb
- 8 Derd-mend-i 'aşka olmuş lebleri âb-ı hayât
Vuşlatı şadra şifâ vü kıti kalbe 'azâb
- 9 Mâni'-i feyzi olur mı dilberânîñ ülfeti
Hâzret-i hünkâra Fâzıl itmiş iken intisâb

22

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Şandala binmiş o meh-pâreyi gördüm bu şeb
Seyr ider şâg u şola baırde gûyâ erneb
- 2 Penbe-zâr câme ile tâifesi ser-tâ-ser
Serv-kâmet Yeñi Köy dilberi nâzik-ter hep
- 3 Fülkenin yelkenin açmış açılup sâhilden
Ortadan tutdı yolu şanki semend ü eşheb

- 4 Nedir ol kuvve-i bâzû nedir ol gonce-dehen
Nedir ol sîne-i sîmîn nedir ol sîb gâbgab
- 5 Boğaz içre vükelâ diğkat olunsa yokdur
Tûr-ı Sînâda daği öylece Rûmî mezheb
- 6 Olsa deryâ kapudânı o güzel lâyığdır
Hâkqına gevher-i yekdâne dinilse enseb
- 7 Meşnevî sırrına düş ol yeter oldı Fâzıl
Bilesin ‘ilm-i ledünni bulasın cây-ı taleb

23

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 Gönül câm-ı Cemiñ sâkîsini rindâne ister hep
Toyunca görmege çeşmim ruğ-ı cânâne ister hep
- 2 Kulağın güft-gû-yı ‘âleme hiç virmez ehl-i dil
Mağabbet ‘âleminde şöhet-i mestâne ister hep
- 3 Şadef-veş şâk-ı sîne bezme geldi ol perî-peyker
Sirişki ‘âşıkânûñ ser-te-ser dür-dâne ister hep
- 4 Felâtûnum diyenler ile ülfet eylemez ‘âkil
Anuñ-çün lâübâlî ‘âşık-ı divâne ister hep
- 5 ‘Ulüvv-i himmetinden halka hergiz ser-fürû itmez
Gönül ‘arz-ı temelluk itmesün nâdâne ister hep

- 6 Zebânı hüsn-i ta' bîre muvaffağ yâr arar kâmil
Nitekim merd-i câhil şâhib-i efsâne ister hep
- 7 Görünce şem'-i feyz-i Şems ü Mevlânâyı Fâzıl dil
Yanup maıv olmağı mânende-i pervâne ister hep

24

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Hezârñ zaıım-ı gûn-â-gûnı cevri-i hârdandır hep
Benim bu gördüğim derd ü miıen ağıvârdandır hep
- 2 Düşer dünyâyı ta' na aşlını fark itmeden âdem
Bu miınetler degil ikrârdan inkrârdandır hep
- 3 Kelâm-ı nâ-sezâyı söyleyen nâdim olur elbet
Kişiniñ çekdiği gam eylediği kârdandır hep
- 4 Raııb-i fitne-kâra fâş-ı esrâr itdiğim böyle
O şûıuñ kırdığı evzâ' -ı nâ-hemvârdandır hep
- 5 Dürûg-efgen olan aııbâbdan dâ'im hazer eyle
Cihânñ gördüğü kıhr u sitem bî-'ârdandır hep
- 6 Cünûn-ı 'aşkımuñ böyle tezâyüd bulması sâkı
Baña 'arz itdiğini ol sâgar-ı ser-şârdandır hep
- 7 Teşekkür eylerim Fâzıl ki gayra itmedi muıtâc
Cihânda bulduğum rif' at der-i hünkârdandır hep

25

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Beñzer ol la' l-i lebe renkde sîmâ-yı şarâb
Dili pür-neş'e ider sâki-i ra' nâ-yı şarâb
- 2 ' Aks idüp ' ârız-ı âli o şeh-i hûbânın
İtdi ser-mest beni nergis-i zîbâ-yı şarâb
- 3 Bir zamân bâde humarı ne imiş bilmez iken
Viridi keyfiyet-i dîger baña mînâ-yı şarâb
- 4 Muntazırdır dili maħmûr olan sâkiye
Eyler îhyâ anı bu bezmde eczâ-yı şarâb
- 5 ' Âşıkı mest idemez âb-ı hayât olsa daħi
Anı lâ-ya' kıl ider kaṭre-i deryâ-yı şarâb
- 6 Göremez mışra' -ı berceste-i sâkiyi ' aceb
Şeyhi mest eyledi vâri ise mu' ammâ-yı şarâb
- 7 Kevşer-i himmete kanmış der-i Mevlânâda
Kalmadı Fâzıl-ı dil-teşnede sevdâ-yı şarâb

26

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Felekde döndi tâli' şahın-ı ' âlem câ-yı ğamdır hep
Şu' ûnât-ı havâdiş ile diller pür-elemdir hep

- 2 Şeb-i yeldâda ‘illet oldu zâhir her devâ nâ-bûd
Tabîb-i bî-emânîñ virdügi ma‘cûn-ı semdir hep
- 3 Te’emmül itmeyüp nîk ü bedî mest-i ğurûr olduñ
Dime derd ü belânîñ bâhişi şahbâ-yı Cemdir hep
- 4 Taharrî itme şıdķ u ‘iffet aşhâbın bu ‘aşr içre
Cebânetle denâet ehli bî-şek muhteremdir hep
- 5 Tefahhur itme mâl ü mülk-i dünyâya şeh olsañ sen
Vücûd-ı ‘âlemi bir nesne şanma kim ‘ademdir hep
- 6 Hakîm-i diplomat nabza bakup ‘illet nedir bilmez
Teşahhuşdan müberrâ haste-gâna dir veremdir hep
- 7 Beni ikâz itdi sırr-ı vahdet neydiğün pîrim
Der-i Monlâda Fâzıl gördiğñ luţf u keremdir hep

FÎ- ĞARFÎ’T-TÂ

27

(Mef’ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘ûlün)

- 1 Oldum bu şeb ol mâh ile dem-sâz-ı maħabbet
Tâ şubħ baña eyledi ibrâz-ı maħabbet
- 2 Ol ğonce-i handâni görünce dil-i şeydâ
Bûlbûl ğibi serd eyledi âvâz-ı maħabbet

- 3 Bilmem o perî kimleriñ âlüftesi oldu
Bir kere gelüp itmedi âğâz-ı maḥabbet
- 4 Erbâb-ı ğama şevk gelür yâri görünce
Arzû çeker olmaklığa hem-râz-ı maḥabbet
- 5 Şûfî ne bilür kıâide-i mezheb-i ‘aşkı
Bî-hûde tutar kendüyi mümtâz-ı maḥabbet
- 6 Evc-i felege çıksa nola sûz-ı dil-i zâr
‘Arz irdi o şeh bezimde şeh-nâz-ı maḥabbet
- 7 Fâzıl olalı müntesib-i dergeh-i hünkâr
Her bâbda itmekdedir ihrâz-ı maḥabbet

28

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 Olursa sâye-efgen ger hümâ-yı pâye-i devlet
İder bî-mâyegânı hep qarîn-i vâye-i devlet
- 2 Hüner-mendânı aç kor loğma virmez h‘ân-ı luḫfûndan
Virir bî-behreye şîr-i ‘atâsın dâye-i devlet
- 3 Dür-i ‘ilm ü hüner suvķ-ı cihânda kaldı bî-kıymet
Meta‘ -ı cehl ile buldı şeref bî-mâye-i devlet
- 4 Tefekkür eylemez mi hiç çıkanlar tâķ-ı iķbâle
Ḥakîkatde mu‘allakdır binâ-yı sâye-i devlet

- 5 Cihânîñ manşıbında var mı hiç bir pâydâr olmuş
Tevekkülde bulunmağdır aşıl ser-mâye-i devlet
- 6 ‘ Aceb ğafletdedir hiç ‘ ibret almaz hâl-i mâzîden
Odur diğkat olunsa hâşılı bî-pâye-i devlet
- 7 Çün oldum Hâzret-i Monlâ-yı Rûma müntesib Fâzıl
‘ Aceb mi Şemsten irse baña pîrâye-i devlet

29

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 Gel ‘ âşık bülbüle gûlzâr-ı ‘ aşk esrârını diñlet
Bu şûretle o derd-i nâza âh ü zârını diñlet
- 2 Hemân tûñi-veş olma sükker ü âyîneye mecbûr
İdüp kesb-i ma‘ ârif ‘ âleme güftârını diñlet
- 3 Kelâmîñ kılletidir mu‘ teber ikşâra meyl itme
Sözi az söyle halka nutğ-ı gevher-bârını diñlet
- 4 Der-i mey-hâneye gir pîr-i meyle eyle ünsiyet
Uzağdan şeyhe şavt-ı sâğar-ı ser-şârını diñlet
- 5 Dehâlet eyleyüp dergâh-ı Mevlânâya ey Fâzıl
Muhibbâna dem-â-dem ney gibi ezkârını diñlet

30

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Ğâfil olma hâtırın yâr-ı vefâdârıñ göz et
Cân u dilden kâdrini dost-ı hevâdârıñ göz et
- 2 Ayağıñ altına gevher dökse olma muţmain
Mâr-veş zehrâbdır efkârın ağıyârıñ göz et
- 3 Şatma sırr-ı kîmyâyı çarsu vü bâzârda
Cüst-cûda olma halkı kendü bâzârıñ göz et
- 4 Nefsiñi çirk-i sivâdan dâ'imâ taţhîr it
Eyleme itlâf naqd-i 'ömrini vâriñ göz et
- 5 Hıdmet it dergâh-ı Mevlânâda Fâzıl şıdk ile
Rûz u şeb terk itmeyüp evrâd u ezkârıñ göz et

31

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Ey dahîl-i bezm-i himmet kendüni merdâne tut
Bende-i pîr-i muğân ol kalbini şâhâne tut
- 2 Semt-i nâdâna şaķın bir vechle olma yaķın
Şem'-i bezm-i ehl-i 'aşka kendüñi pervâne tut
- 3 Ma'den-i ehl-i hünersin cevherin itme telef
Pûte-i 'aşkı semender gibi yana yana tut

- 4 Zâhid ile itme ülfet zühde olma mübtelâ
Meclis-i ' irfâna gir de na' ra-i merdâne tüt
- 5 Câhil eyler dâ'imâ ehl-i dile buğz u hâsed
Sırr-ı ' aşkı bilmez ol güm-râhı sen dîvâne tüt
- 6 Dâm u dâne kaydına düşme hümâ-yı ' aşk iseñ
Aç cenâh-ı himmeti cevvi-i semâda lâne tüt
- 7 Olma bir sükker için tûtî gibi habs-i kafes
Bülbül-i gülzâr-ı şevk ol nağmeyi elhâna tüt
- 8 Ol Fuzûlî gibi ğavvâş-ı yem-i ' aşk-ı ebed
Dâ'imâ kalbinde mânend-i şadef dür-dâne tüt
- 9 Bâb-ı Mevlânâya Fâzıl dâhil olduñ ba' d-ezîn
Pîr ü ehl-i dil ol kendüñi üstâdâne tüt

32

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Noldı ol şûh-ı dil-ârâya bu şeb dest-be-dest
Geldi ağıâr ile bezme heme lâ-ya' kı l ü mest
- 2 Geldi mey-hâneye ol dîdesi maḥmûr sâkı
Eyledi ehl-i diliñ cümlesini bâde-perest
- 3 H'âceniñ geldi meger tab'ına cüz' î neş'e
Buldı bir maştabada va' z' idecek cây-ı nişest

- 4 İtme ta‘yîb şakın vaḥdeti münkir olanı
Aña ma‘lûm degil dağdağa-i rûz-ı elest
- 5 ‘Âlem-i vaḥdeti şûfi nice bilsün zîrâ
Ḳalbi tevḥîde degildir fem-i ‘an-fem peyvest
- 6 Hı‘âbda zâhîde mekr eyledi şeytân-ı racîm
‘Âḳıbet şîşe-i takvâsı daḫi oldı şikest
- 7 Nice biñ dâğ açılır sîne-i Fâzılda çü-nây
Öyle ‘âlidir anıñ ḳadrini zânn eyleme pest

FÎ- ḤARFİ’S-ŞÂ

33

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Münkir-i ‘aşḳ olanı ‘add itmek insândan ‘abeş
Âdemiyet eylemek ümmîd ḫayvândan ‘abeş
- 2 Görmedik bir kimse kim mecrâsına vâşıl ola
Ḳıl teeddüb eyleme baḫş âb-ı ḫayvândan ‘abeş
- 3 Rağbet eyle ülfete ḫâli mücerrebler ile
İtmek ümmîd-i vefâ a‘dâ-yı devrândan ‘abeş
- 4 Bir güle ‘âşık olup bülbül gibi bu bâğda
İtmek istimdâd her ḫâr-ı muğaylândan ‘abeş

- 5 Âteşî meşrebdir ol şûha göñül meyl eyleme
Fâide ummak saña ol nâr-ı süzândan ‘abeş
- 6 La‘l-i leb sâkî virirken sâgar ile bâdeyi
Bezmdede baħş eylemek yâķût-ı rümmândan ‘abeş
- 7 Çâker-i memlûkiyem ħünkâr-ı ‘aşķıñ tâ ezel
Fâzıla ümmîd ķılmaķ ġayrı sultândan ‘abeş

34

(Fe‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilün/ Fa‘ lün)

- 1 Pek şaķın itme şehim bezmdede nâdânla baħş
İ‘timâd eyleme ger itse de peymânla baħş
- 2 İctinâb eyle ġürûġ-ı süfehâdan her dem
İde ġör meclis-i ‘uşşâķda cânânla baħş
- 3 Nedir ol âb u t̄arâvet nedir ol ġüsn-i cemâl
Çoķ degil eyler iseñ ġül-i ġandânla baħş
- 4 Perde-i ġafleti açsañ şafaķ-ı şubġında
Kalbiñ itmez mi seniñ mihr-i dirâġşânla baħş
- 5 ‘Azm-i mehtâb idüp ġasret-i rüyuñla nola
Şubġa dek eyler iseñ bir meh-i tâbânla baħş
- 6 Sen kemân-keşlige meyl eyleseñ ey ķaşı kemân
Kimseler eyleyemez nâvek-i müġânla baħş

- 7 Görseñ ey meh leb-i cân-bahşını bir kere seniñ
Haşre dek eyler idiñ la' l-i Bedehşânla bahş
- 8 Ehl-i dil Mısr-ı maḥabbetde tecemmu' eyler
Ne 'aceb eyler ise Yûsuf-ı Ken'ânla bahş
- 9 Bende vü çâkeridir Ḥâzret-i Mevlânânıñ
Fâzıl eylerse revâ ol şeh-i devrânla bahş

35

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Bu rütbe ızırâba ol gözi şehlâ mıdır bâ' iş
Beni böyle perişân itmege ḥulyâ mıdır bâ' iş
- 2 Gönül ğurbetde bir mihr ü nigâra oldu âşüfte
Vaṭan gelmez ḥayâle bilmem ol sevdâ mıdır bâ' iş
- 3 Qomaz derbânı bâğıñ ehl-i 'aşkı seyr-i cânâna
Yasağ-ı şahne midir bülbül-i şeydâ mıdır bâ' iş
- 4 Der-i mey-ḥâneden bir lahza ayrılmaz dil-i rüsvâ
Buña sâķi-i gül-rû mı 'aceb şahbâ mıdır bâ' iş
- 5 Raķib-i bed-menişle bezme geldi ol şeh-i ḥûbân
Bu vaz' -ı nâ-becâyâ şoḥbet-i ḥelvâ mıdır bâ' iş
- 6 Tecelliniñ bu gûne zevķ u şevķiñ 'aksine meyli
Benim kesb itdigim i' mâl-i nâ-bercâ mıdır bâ' iş
- 7 Gice gündüz der-i ḥünkârı gözler dide-i Fâzıl
O bâba intisâba gördiği rû'yâ mıdır bâ' iş

36

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 O şûh-ı ser-keşi mest itmege peymânedir bâ' is
Zekât-ı hüsni virdirmege mey-hânedir bâ' is
- 2 Yine zülf-i siyeh-kârın perişân görmek ol mâhûn
Raķibiñ pâre pâre olmasına şânedir bâ' is
- 3 Teğâfûl ile sırr-ı yâri itmek kimseye ifşâ
Haķikat üzre 'arz itmekligim cânânedir bâ' is
- 4 Bu günde olsa Loķmân 'illet-i 'aşra devâ bulmaz
Cihâna karşulığı virmege şeş-hânedir bâ' is
- 5 O şem'-i hüsni her şeb yanıp yakılmağa böyle
Kemâl-i 'aşkdır şanma hemân pervânedir bâ' is
- 6 Tahallûf eyledi va' dinde bezme gelmedi ol şûh
Merâmı meclisi terk itme mi âyâ nedir bâ' is
- 7 Tarîķ-i Mevlevide kaldı Fâzıl kadr ile kıymet
Benim de böyle dervîş olmağa ol lânedir bâ' is

37

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Nazm-ı ter-tarhına ol hokķa dehendir bâ' is
Sevķ-i kumrî-i dile serv-i semendir bâ' is

- 2 Bezm-i rindâna ayagıyla gelür bâde-i ter
Neş'eye sâki-i sîmîn-bedendir bâ' iş
- 3 Kıadr ü şân şervet ü câh ile vücûda gelmez
Nîk-nâm olmağa hep hulk-ı hasendir bâ' iş
- 4 Dil-figâr oldığını hâr u hasa haml itme
Nâle-i bülbüle ezhâr-ı cemendir bâ' iş
- 5 Ehl-i dil göz göre kayd-ı şadefe düşmez idi
Çekilen mihnete hep dürr-i ' Adendir bâ' iş
- 6 Bu kadar ceng ü cedel böyle uzun gavgâya
Düşmeniñ kurdığı dolâb-ı fitendir bâ' iş
- 7 Hayli demdir der-i hünkâra gönül hasretdir
Fâzılıñ nâlesine hubb-ı vaşandır bâ' iş

FÎ-HARFİ'L-CİM

38

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Yok kalenderlikde hiçbir vâra ' arz-ı ihtiyâc
İtme bülbül-veş gül ü gülzâra ' arz-ı ihtiyâc
- 2 Hırka-i ' aşkı telebbüs eyleyen olmaz harîş
Pâdişâha eylemez hem-vâre ' arz-ı ihtiyâc

- 3 Lokma-i faqr u kanâ'atde bulan şabr u sükûn
Eylemez sükker için tüccâra 'arz-ı ihtiyâc
- 4 Fûrkat-i yâre ta Hammül eyleyen erbâb-ı dil
Bir vakitte eylemez ağıyâra 'arz-ı ihtiyâc
- 5 Bâb-ı Hâkdan gayrıyı görmez gözi 'âşıkleriñ
Mâl için itmezler ehl-i kâra 'arz-ı ihtiyâc
- 6 Çarha itmez ser-fürû bir vech ile ehl-i kemâl
Bî-hıreddir eyleyen bî-'âra 'arz-ı ihtiyâc
- 7 Şems-i Tebrîzî gibi sultânî olmuşken kûlî
Fâzîlâ itme şaşın hünkâra 'arz-ı ihtiyâc

39

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 'Âkil olmaz mest-i 'izz ü câh-ı devlet hiç hiç
Dûr-endîş eylemez ikbâle ragbet hiç hiç
- 2 Fülk-i 'izz ü câh ile baır-i gama 'azm eyleyen
Bir dağı 'âlemde bulmaz cây-ı râhat hiç hiç
- 3 Böyledir hâli harîş-i mâl olan nekbetleriñ
'Âlem-i ma' nâda görmez h'âb u servet hiç hiç
- 4 H'âce baış-i bîrr ü ihsân ile derse bed' ider
Eylemez taqrîrde nisyân u gaflet hiç hiç

- 5 ‘Âşıkânda yok riyâ zevk ü şafâdır her işi
Anuñ için zâhid ile itmez ülfet hiç hiç
- 6 Kevkebe bühtân idüp maglûb olanlar tâli‘ e
‘Âlem içre göremez rû-yı sa‘âdet hiç hiç
- 7 Halka-i devrâna Fâzıl girdi farı-ı ‘aşk ile
Bâb-ı Mevlânâda itmez fekk ü fûrkat hiç hiç

40

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Meclise virdi kesel def‘ a kıyâm itmek de güç
Zâhidi bir câm ile mest-i müdâm itmek de güç
- 2 Bir dem aşhâb-ı hıred olmaz mu‘ârızdan berî
Emr-i nâ-hemvârda zabt-ı kelâm itmek de güç
- 3 Tab‘-ı erbâb-ı dile vaz‘-ı zamân müşkil gelür
İstikâmet yok müdârâya devâm itmek de güç
- 4 Kendini maıv itmeyüp ehl-i hamiyet neylesün
Bu cihânda kubû ile ibkâ-yı nâm itmek de güç
- 5 Ger Mesîh olsa tabîbi çâre-sâz olmaz aña
Şerha-i tîg-i cefâyı iltiyâm itmek de güç
- 6 Sâbit-i eşheb-süvâr-ı nazma peyrevlik muhal
Esb-i tab‘-ı çâpüki zîr-i licâm itmek de güç
- 7 Hâzret-i Monlâ gibi vârken ulu sultânımız
Fâzılâ şâhân-ı gayra ihtirâm itmek de güç

41

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Yufkaya döndi maḥabbet cihân oldu gözi aç
Dostluk incelenüp kaldı mişâl-i güllaç
- 2 Kevkebiñ devri midir naḥsı mıdır bilmem kim
Ermenî milletine oldu ekâbir muḥtâc
- 3 Sâḫirân ile müneccim bitürüp iḳbâli
Çarşu-yı dâd u sited rüşvet ile buldı revaç
- 4 Zenneler daḫi gulâm-pâreliğe virdi qarâr
İtdi ta' yîncilerin kîselerin hep târâc
- 5 Dönme maḥbûbları çarşuda mümtâz geçinür
Örme çorâb şatup almadadırlar ḫarrâc
- 6 Şimdi nev-reslere döndi iki yüzden ḫâlî'
Nedir onlarda 'aceb bu derece istidrâc
- 7 Fâzılâ tekye-nişîn ol da bu berzaḫdan çık
Başına ḫonmuş iken salḫanat-ı sikke vü tâc

42

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 El al pîr-i ḫarâbâtıdan der-i mey-ḫâneyi görgeç
Şarâb-ı 'aşkı nûş it cür' a vü peymâneyi görgeç

- 2 Nazar eyle o serv-i kâmete çeşm-i haqîkatle
Bu bâğ-ı dehrde ol meclis-i mestâneyi görgeç
- 3 Süleymâna bu ‘âlem nice mekr ü hîleler itdi
Hârâbâtüñ yolın tut efser-i şâhâneyi görgeç
- 4 Şebât üzre degil bünyâd-ı câh u devlet ü iqbâl
Heves itme o kâra ‘âşık-ı dîvâneyi görgeç
- 5 Şağın aldanma şevk-âver görüp şem‘-i kibâra sen
Al ‘ibret cânını yakmış olan pervâneyi görgeç
- 6 Olup tennûre-bend-i meslek-i şems-i Hüdâ dâ'im
Sema‘a gir ‘ulüvv-i himmet-i şeyhâneyi görgeç
- 7 Devâm it bâb-ı Mevlânâya Fâzıl şıdık-ı kalb ile
Serây-ı pâdişâhîyi ulu kâşâneyi görgeç

FÎ-HARFÎ'L-HÂ

43

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Maṭbağ-ı hünkârdır ser-ḥadd-i cevlân-ı şabâḥ
Ḳurılır ‘uşşâka ol dergehde dîvân-ı şabâḥ
- 2 Laḥd-i ḥâk içre yatur bu ‘âlemi rûşen ider
Zâil olmaz tâ-ḳıyâmet şems-i raḥşân-ı şabâḥ

- 3 Sühhasız ism-i Celâle ehl-i ‘aşk eyler devâm
Başkadır vaqt-i seherde zıkr-i pinhân-ı şabâh
- 4 Suhte-gân-ı sâde-diller şubh olunca şarf okur
Anlara olmaz keşîde hûân-ı ihsân-ı şabâh
- 5 Cevher-i ‘ilm-i ledünnî naḥv ü mantıqla degil
‘Âşık-ı şâfi-dilândır vâşıl-ı kân-ı şabâh
- 6 Mevlevîler hem-çü pervâne döner tevḥîd ile
Terk olunmaz bir zamân anlarda devrân-ı şabâh
- 7 Bülbül-âsâ gülşen-i ‘aşk içre nây-ı Mevlevî
Derd ü ḥasretle olur sûzân u nâlân-ı şabâh
- 8 Hûâb-ı gâfletden uyan ger ‘âşık-ı şâdık iseñ
Kim menâr üzre mü’ezzin eyler i‘lân-ı şabâh
- 9 Zâhidâ gir ḥân-kâh-ı pîre Fâzıl gibi sen
Göresin tâ kim nedir evzâ‘ u erkân-ı şabâh

44

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Buldı ‘âlem ṭâli‘-i nevrûz ile ṭâm-ı feraḥ
Gitti âvân-ı şitâ dil aldı nev-kâm-ı feraḥ
- 2 Bülbül-i şeydâya müjde itsün âgâz-ı nevâ
Goncalar oldu güşâde geldi hengâm-ı feraḥ

- 3 Bâg-1 'âlem zîb ü fer peydâ idüp ezhâr ile
Def -i gam itdi gönülden câm-1 gül-fâm-1 ferağ
- 4 Miñnet-i sermâ dükendi neş'e-dâr oldı cihân
Esdî nev-bâd-1 şabâ 'arz itdi peygâm-1 ferağ
- 5 Her nihâl açdı çiçek oldı güşâde lâleler
Nergisiñ çeşmi açıldı irdi eyyâm-1 ferağ
- 6 Ehl-i 'aşkıñ kalbini şâdân itdi 'aşk-ı yâr
Koymadı dilde eşer miñnetden ahkâm-1 ferağ

- 7 Gülşen-i dergâh-1 Mevlânâda derbân olmuşum
Bülbül-i şeydâdan aldım Fâzıl i' lân-1 ferağ

45

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Yed-be-yed mevrûş-1 Cem-i şâhâne meşrebirdir kadeğ
Mât ider her haşmını ferzâne meşrebirdir kadeğ
- 2 Bî-muñhabâ mescid ü mey-ñâneye dâñil olur
Vire râhib tekyede şeyñâne meşrebirdir kadeğ
- 3 Şubñ olunca şem' iñ eñrâfında devr eyler müdâm
Kimseden pervâsı yok pervâne meşrebirdir kadeğ
- 4 Gâh iksîr-i hayât gâh 'aşk eyler nişâr
Neş'e îrâş itmede rindâne meşrebirdir kadeğ
- 5 Bâde-i 'aşkı der-i ñünkârda iç Fâzılâ
Devr ider anda 'aceb mestâne meşrebirdir kadeğ

46

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Şâh-1 Cemden müntakîl bir pîr-i fânîdir kadeh
Mübtelâ-yı hüsn ü 'aşkıñ armağanıdır kadeh
- 2 Sînelerde dağ açar halkı ider zâr u nizâr
Cünbiş-i 'aşkıñ 'aceb Kahramânıdır kadeh
- 3 Halk-1 'âlem zâtına itmez ri'âyetde kuşûr
Pâdişâh-1 neş'eniñ 'unvân u şânıdır kadeh
- 4 Dildeki derd ü gamı imhâ ider iksîr ile
'Andelîb-i gülşeniñ hem-dâsitânıdır kadeh
- 5 Şu' le-dâr itmekdedir her bezmi mihr ü meh gibi
'Âşık-1 pervâneniñ mânend-i cânıdır kadeh
- 6 Renkden renge girer bir hâlde itmez qarâr
Gâh hem-bezm-i e'âlî geh edânîdir kadeh
- 7 Mescid ü deyr-i senâvîye devâm itmekdedir
Her zevâyâ hıdmetinde câvidânîdir kadeh
- 8 Her uşûle âşinâ her fende mâhir rûşenâ
H'âceniñ ehl-i dilâniñ hem-'inânıdır kadeh
- 9 Dergeh-i Monlâda Fâzıl iç mey-i feyzi müdâm
Sâlikân-1 aşk u şevkiñ imtiyhânıdır kadeh

47

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Cân-fezâ ser-çeşme-i âb-ı revânımdır kadeh
Ol sebebdan rûz u şeb hâtır-nişânımdır kadeh
- 2 Cem gibi şâhib-serîr ü muhteşemdir dâ'imâ
Neş'e-bahşâ-yı cihân şâh-ı zamânımdır kadeh
- 3 Tâb-ı rûy-ı sâki 'aks itdikçe bir gonca olur
Hâşılı 'âlemde reşk-i gülsitânımdır kadeh
- 4 Dönmedikçe bezimde yâr ile ârâm eylemem
'Âşık-ı didâriyım şûh-ı cihânımdır kadeh
- 5 Şiñne-i devrânı bilmez kimseden itmez hâzer
'Âleme karşı turur bir pehlivânımdır kadeh
- 6 Cerr-i eşkâl anı depretmez yerinden bir zamân
Zâhide itmez tekâpû ser-girânımdır kadeh
- 7 Bâğ-ı Mevlânâda Fâzıl ğars olunmaz şevk ile
Gülşen-i 'aşk içre nañl-i ergavânımdır kadeh

48

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Nâmı kaldı halkda mefkûd oldu inşirâh
'Âlem içre şimdi nâ-mevcûd oldu inşirâh

- 2 Halkı gafletde kodı dehrin şu' ünâtı ' aceb
Başdı kâbûs-ı elem nâ-bûd oldu inşirâh
- 3 Vâlih ü hayrândır nîk ü bedi idrâk iden
Sedd-i İskender gibi mesdûd oldu inşirâh
- 4 İsmi mânend-i hü mâ halkıñ lisânında gezer
Cismi yok ' âlemde nâ-meşhûd oldu inşirâh
- 5 Muqbilân-ı efham-ı erkâna olmuş münhaşır
Perçem-i dilber gibi maşsûd oldu inşirâh
- 6 Celb-i rızkıñ kaydına düşdi bütün bâ y u gedâ
' Âlem-i imkânda maşdûd oldu inşirâh
- 7 Fâzılâ olma ba' id bâbdan dervîş iseñ
Dergeh-i hünkârda maşdûd oldu inşirâh

FÎ-HARFÎ'L-HÂ

49

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Şâh-ı mülk-i hüsne zîverdir o zülf ü hâl ü ruḥ
Tâc-ı zerrîn-i mücevherdir o zülf ü hâl ü ruḥ
- 2 Âsumândan ' âlem-i süflâya inmiş gûyiyâ
Pür-ziyâ dünbâl-aḥterdir o zülf ü hâl ü ruḥ
- 3 Hâme-i semmûr ile Bihzâd taşvîr eylemez
Öyle bir cism-i muşavverdir o zülf ü hâl ü ruḥ

- 4 Seyr iden ol meh-veşi hayrân olur bî-ihtiyâr
‘Âşîka iksîr-i aḥmerdir o zülf ü ḥâl ü ruḥ
- 5 Bir nigehte âdemi Mecnûn-ı lâ-ya‘kıl ider
Ehl-i ḥâle sihr-i dîgerdir o zülf ü ḥâl ü ruḥ
- 6 Sünbül ü şebbûya dönmüş gülsitân-ı ḥüsnde
Bûlbül-i ḳalbe gül-i terdir o zülf ü ḥâl ü ruḥ
- 7 Fâzîlâ vaşfında ‘âcizdir anîñ kilik-i beyân
Levḥa-i dilde muḥarrerdir o zülf ü ḥâl ü ruḥ

50

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 Degilken âşinâ la‘l-i leb-i cânâneye güstâḥ
Te’eddüb itmeyüp gelmiş ‘aceb mey-ḥâneye güstâḥ
- 2 Yoğ iken ülfeti sâḳî-i meclis ile şûfîniñ
Şarıldı sübhâ-âsâ der-‘aḳab peymâneye güstâḥ
- 3 Ebed mest olmamışken bâde-i ‘aşḳ ile ‘âlemde
Neden ta‘rîze düşmüş zümre-i rindâneye güstâḥ
- 4 Şeh-i mümtâzı iken ol cefâ-cû mülk-i ‘uşşâḳiñ
Niçün oldu bu gûne ‘âşîḳ-ı bigâneye güstâḥ
- 5 Gülistân-ı cihâna bûlbül-âsâ nâle eylerken
Neden oldu o gül-fem bu dil-i divâneye güstâḥ

- 6 Çerâğ-ı ehl-i ‘aşkı dâ’imâ iş‘âl eylerken
Olurmuş şimdi mâni‘ sûziş-i pervâneye güstâh
- 7 Diliñ pâk eyleyüp de git der-i Monlâya ey Fâzıl
Alınmaz bir zamân ol dergeh-i şeyhâneye güstâh

51

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Göz siyeh kaçlar siyeh başındaki fes sâde sürh
Meclis-i rindâna sâkî geldi elde bâde sürh
- 2 Çeşm-i diğkatle nazar eyle cemâl-i yâre kim
Bir taşım gül gönce açmış ol siyeh sîmâda sürh
- 3 Şeyh-i zâhid eylemez tecvîz ikâmet itmegi
Tekye vü ma‘bedde olsa post ile seccâde sürh
- 4 Men‘ ider fetvâ ile müftî kerâhetdir deyü
Sübha-i mercân çeker destinde fevke’l-‘âde sürh
- 5 Bûstân-ı Mevlevî dâ’im şükûfe-zârdır
Şanma Fâzıl yaz u kış lâle olur şahrâda sürh

52

(Fe‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilün/ Fa‘ lün)

- 1 Sürme çekmiş gözine aldudur ihvânı şeyh
Hûb-rû görse virir dîn ile îmânı şeyh

- 2 Cezbe-hâl ile girer halka-i tevhîde müdâm
Celb idüp halvete bir âfet-i devrânı şeyh
- 3 Sübha elde dolaşur şubh u mesâ etrâfi
Nemleye başmaz iken başdırır oğlânı şeyh
- 4 Sûk u pâzârda dá'im mey ü maḥbûb arar
Şarf ider ḥâşılı bu yolda ten ü cânı şeyh
- 5 Tekyeye her gelene dürlü yalânlar söyler
Nâr u aqçe gibi dökmede 'irfânı şeyh
- 6 Nerede şöḥbet-i ḥelvâyı ḥaber alsa gider
Tâ uzakdan biledir hırş ile dendânı şeyh
- 7 Silk-i Monlâda olanlarda bu ḥâlet yoḡdur
Mübtezal eyledi Fâzıl reh-i şeyḥânı şeyh

53

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Perîler pâdişâhıdır disem şâyestedir ol şûḡ
Sabâḫat mülkini zabt eylemiş nev-restedir ol şûḡ
- 2 Mişâli yoḡ cemâl ü ḥüsnine şâh u gedâ meftûn
Cihânda gevher-i yektâ gibi dil-bestedir ol şûḡ
- 3 Ne mümkün ḫâmet-i mevzûnına 'uzv-ı ḫuşûr itmek
Mişâl-i serv-i bâlâ 'aybdan vârestedir ol şûḡ

- 4 Şükûfe-zâr-ı ‘ âlem içre peydâ olmamış mişli
Riyâz-ı nâz u istiğnâda bir güldestedir ol şûh
- 5 Muğavves ebruvânın kânde hâme eylesün taşvîr
Mişâl-i mâh-ı nev bir mışra‘-ı bercestedir ol şûh
- 6 ‘ Aceb Fârâbdan mı mûsikîyi eyledi taşşîl
Mağâm-ı bûselikte ‘ âşîka dem-bestedir ol şûh
- 7 Oğurlar mağfil-i Monlâda Fâzıl zâkirân ismin
Ney ü kânûnda her besteye vâbestedir ol şûh

FÎ-ĤARFÎ’D-DÂL

54

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 Şeh-i evreng-i ‘ aşka tâc-ı serdir halka-i tevĥîd
Hümâ-yı devlete bir bâl ü perdir halka-i tevĥîd
- 2 Derûna işlemekte lâ vü illâ nefy ü işbâtı
Dil-i tûŧiye mânend-i şekerdir halka-i tevĥîd
- 3 Ĥayâl-i vehmden cân u dili dâ’im ider mağfûz
Dü-‘ âlemde ĥaşîn-i bî-ĥaŧâdır halka-i tevĥîd
- 4 Yakîniyyet ider ĥâşıl serây-ı fevze bî-şübhe
Füyûzât-ı Ĥudâya râhberdir halka-i tevĥîd

- 5 Süveydâ-yı dili derd-i sivâdan kırtarır el-**hakk**
‘ Aceb bir pûte hâliş sîm ü zerdır halka-i tev^hîd
- 6 Olur ra^hne-pe^zîr ol zâhid-i nâ-pu^hte cehlinden
Ta^hyay^ül eylemez nefse siperdir halka-i tev^hîd
- 7 Şinâ-sâz-ı yem-i ‘aşk olmayanlar kıymetin bilmez
Dil-i ‘âşıkda gizlû bir güherdir halka-i tev^hîd
- 8 Şitâ vü şayfda irmez hazâna bâğ-ı ‘âlemde
Nazîr ü mişli yok şebbûy-ı terdir halka-i tev^hîd
- 9 Müşârü’ n-bi’l-benânım Fâzîlâ dergâh-ı Monlâda
Degil sikke başımda tâc-ı zerdır halka-i tev^hîd

55

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Sırr-ı ‘aşkı söyleme ihvâna yokdur i‘ timâd
Hâl-i sevdâ başkadır yârâna yokdur i‘ timâd
- 2 Ey perî mağrûr olma mun^hkalibdir bu cihân
Zâyi‘ eyler hüsniñi devrâna yokdur i‘ timâd
- 3 Mâl-i Qârûna da^hi mâlik iseñ kibr itme gel
Mülk-i fânîde olan sâ mâna yokdur i‘ timâd
- 4 Her ne rütbe mu^hbil olsañ ‘aqlını al başıña
Olma dil-beste der-i sul^htâna yokdur i‘ timâd

- 5 Lâfla kûşe-nişîn-i 'uzlete olma yakîn
Va' d-i ma' zûlîn olan ihsâna yoğdur i' timâd
- 6 İ' tidâle aldanup keştî-süvâr olma şakın
Rûzgâr ile yem-i 'ummâna yoğdur i' timâd
- 7 Sırrını fâş itme aşhâb-ı dirâyetden iseñ
Yâr-vâr ağıyâr-vâr insâna yoğdur i' timâd
- 8 Mümkin olduğça i' âne eyle mazlûm olana
Hayra dâll ol çünkü kadr ü şâna yoğdur i' timâd
- 9 Dergeh-i hünkâr-ı ma' nâya devâm it zikre gir
Fâzil uyma nefse kim şeytâna yoğdur i' timâd

56

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Âl-i Tahâ hubbı gönlümden ba' id olmaz ebed
Bundan özge 'âşıkâ luğf-ı mezid olmaz ebed
- 2 Nûr-ı 'ayn-ı 'âşıkân oldu Hasan ile Hüseyin
Hubb-ı Âli bilmen şâdık ' abid olmaz ebed
- 3 Ehl-i zâhir la' neti İblise taşşış itse de
Kalb-i 'âşık târik-i la' n-i Yezid olmaz ebed
- 4 İtmemiş resm-i tarikat noldığım idrâk hiç
Zâhid-i huşka sülûk ehli mu' id olmaz ebed

- 5 Semtine başma kadem ol şûfi-i mürde-diliñ
Kavl ü fi' linden aniñ dil müstefid olmaz ebed
- 6 Düşmen-i âl-i Resûlün rûyı jengdir dâ'imâ
Rûz-ı maşşerde bile rengi sepîd olmaz ebed
- 7 Dergeh-i hünkâra hubb-ı Âl ile kul olmuşum
Ehl-i Beyden gayrıya Fâzıl mürîd olmaz ebed

57

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Mest olmaz bezm-i gâmda 'âşık-ı şeydâ ebed
Hiç olur mı baırde bir dürlü dâ'im cezr ü med
- 2 Zâhidân 'uşşâkı itmez degme hâl ile kabûl
Deyr ile mey-hânede ehl-i dile eyler hâsed
- 3 Her münecim ahter-i dünbâleyi gerçi görür
Tûl u kaddin söylemez keşf itmeden ehl-i raşad
- 4 Kalmadı kâlâ-yı ehl-i dilde şimdi hiç revâç
Çekdi cer mâl-i zamân eflâke dek dîvâr u sed
- 5 'Âkıl iseñ şimdi Fâzıl ol münîb-âsâ hemân
Tâ ki ma' lûmuñ ola dünyâda her dâd u sited

58

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Uşan geldi tekâpûdan kibâra her çi-bâd-âbâd
Taḥammül eylerim hiç eylemem anlardan istimdâd
- 2 Şafâ-yâb olmak istersenñ duḥûl it silk-i 'uşşâka
Olan bâb-ı tevekkülde olur âlemde dâ'im şâd
- 3 Leb-i meygûn-ı yâri bûseye bâ' iş iken 'işret
Mey-i gül-fâm ider 'uşşâk-ı zârı mest ber-mu' tâd
- 4 O yâr-i bî-vefâ itdi beni bî-zâr 'âlemden
Refik olmuş raķib ile anuñ-çün eylerim feryâd
- 5 Hülûşâne girerse dergeh-i Monlâya bir bende
Nevâ-yı ney ile Fâzıl gibi elbet olur irşâd

59

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Ğamı ḳalb-i ḥazînimden berî itdi hilâl-i 'îd
Ḳudûm-i yâre bâdî oldı ḥamd olsun vişâl-i 'îd
- 2 Neşât-efzâ ḥaber gönderdi yârim va'd-i mâzîden
Baña geldi 'amîmü'l-feyz bu sâl içre ḥâl-i 'îd
- 3 Leb-i şîrîn-i yâri bûs ider tebrîk cylerken
Bulur tûḫî-i dil sükker gibi zevķ-i nevâl-i 'îd

- 4 Dili pervâne-i súzânıñ elbette olur pür-nûr
Ğamı tahvîl ider şevk ü sürûr meh-i cemâl-i 'îd
- 5 Geyüp tennûreden nev-câme-i rengîn ey Fâzıl
Der-i Monlâda dervîşân devr eyler mişâl-i 'îd

60

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Biz ki ser-mest-i mey-i bezm-i clestiz zâhid
Ya' ni lâ-ya' kıl u peymâne-be-destiz zâhid
- 2 Bâde-i aşkı ki nûş cylemişiz rûz-ı czel
Anıñ için bu harâbâtda mestiz zâhid
- 3 Olmuşuz silsile-i bezm-i maḥabbetde esîr
Ḥazret-i Ḥaḳḳa tapan ḥûb-perestiz zâhid
- 4 Cerr-i eşkâl-i semâ' ile ulaştık 'arşa
Çarḫı devrân ider merdüm-i pestiz zâhid
- 5 Der-i ḥünkâra ḥaḳîqatle kıl olduk Fâzıl
Münkir-i ehl-i dile ahd-şikestiz zâhid

FÎ-HARFÎ'Z-ZÂL

61

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Ehl-i 'aşka 'âlem içre kûy-ı cânândır lezîz
'Andelîb-i zâra dâ'im şahn-ı büstândır lezîz
- 2 Bed-menişler dâ'imâ imsâk-i mâla sa'y ider
Eşhyâ-yı şâhib-i 'irfâna ihsândır lezîz
- 3 Ehline 'aşk-ı maḥabbet başka bir lezzet virir
'Âşıkâ zevk u şafâdan âh u efgândır lezîz
- 4 Zâhid-i zâhir-perest ile niçe hem-dem olur
Bezm-i zühde girmez 'âşık aña hırmândır lezîz
- 5 Şâne olsam cây iderdim kâkül-i cânâneyi
Ehl-i sevdâya göre zülf-i perîşândır lezîz
- 6 Bir görüşde eyledi ser-mest-i lâ-ya'kıl beni
Kim dimiş la'l-i lebinden âb-ı ḥayvândır lezîz
- 7 Bir zamân çekmem ayağı âsitân-ı pîrden
Cümleden Fâzıl baña çâşnî-i devrândır lezîz

62

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Bir daği ol şeh-i hûbâna da yazsam kâğız
Bu sebeple olıcak sırrımı mahrem kâğız
- 2 Ne tecellisi kavî şâh u gedâ hürmet ider
Cümleye fâiğ olup oldu mükerrerem kâğız
- 3 Qadr u kıymet bulup 'âlemde mu' azzez oldu
Bir zamân itmez iken bir iki dirhem kâğız
- 4 Posta-hâne yolına muntazırım şubh u mesâ
Baña gelmez gelür ağıyâre dem-â-dem kâğız
- 5 Alalı dergeh-i Monlâdan icâzet-nâme
Fâzılıñ yâresine olmada merhem kâğız

63

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Ders-i 'aşkı itmişim ben dergeh-i Monlâdan ağız
Kılmışım 'ilm-i ledünni ol der-i vâlâdan ağız
- 2 Şem'-i âlem-tâba gördüm h'âhiş-i pervâneniñ
Şeb-çerâğ-ı 'aşkı dilde itdim ol ma'nâdan ağız
- 3 Deşt-i 'aşka düşmüşem 'âlem görünmez çeşmime
Eyledim bu hâli ben Mecnûn-veş Leylâdan ağız

- 4 Ol mehiñ âşüfte-i zülfi olursam çok degil
İtmişem bûy-ı vefâ ol anber-i sârâdan aḥz
- 5 Gülsitânda her seher âh u enîn ü nâleyi
Murg-ı dil itmiş nevâ-yı bülbül-i şeydâdan aḥz
- 6 Zülf-i yâre mübtelâ itmiş beni baht-ı siyâh
İtdi hâl-i zulmeti dil ol şeb-i yeldâdan aḥz
- 7 Kûhkenlik ḥâtıra gelmişdi bir Şîrîn için
Eyledim ol kârı da Ferhâd-ı bî-pervâdan aḥz
- 8 ‘Ârız-ı rengîn-i sâķîyi taḥayyül eyleyüp
İtdi göñlüm neş’eyi ol bâde-i ḥamrâdan aḥz
- 9 Fâzılâ sultân-ı ‘aşķa müntesibken tâ ezel
‘İlm ü ‘irfân eylerim divân-ı Mevlânâdan aḥz

64

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Eylemez kâmil olan inşâf-ı aġyârdan ümîz
Eyleyen kimdir şebât-ı âh-ı küffârdan ümîz
- 2 Âdemiñ nefis ü hevâsından yok aķreb düşmeni
‘Âķil eyler mi devâ zehr-âbe-i mârdan ümîz
- 3 Zâhid-i ehl-i riyâdan ḥayr me’ mûl itme kim
Câm çâk itmezden özge olamaz ḥârdan ümîz

- 4 Fülk-i câh u rütbe vü iqbâle olma müstenid
Münkaatı^ç olmaz mı hiç emvâc-ı ebhârdan ümîz
- 5 Bulmayınca bir tabîb-i hâzık ehl-i derd olan
Nâfile eyler şifâ-sûziş ile zârdan ümîz
- 6 ^çAşrımızda kalmadı aşhâb-ı dânişde vefâ
Nice eyler ehl-i dil şûfi-i bed-kârdan ümîz
- 7 Şart-ı a^çzam istikâmetdir bu yolda Fâzıl
Var mıdır ihsân itmez bâb-ı hünkârdan ümîz

65

(Fâ^ç ilâtün Fâ^ç ilâtün Fâ^ç ilâtün Fâ^ç ilün)

- 1 İtmişim rûz-ı ezelde çünkü ikrâr-ı lezîz
Oldı zâtımda nümâyân nice âşâr-ı lezîz
- 2 Hâdim-i râh-ı Hüdâ sâkı-i feyz-i dâ'imî
İtdi himmet virdi baña câm-ı ser-şâr-ı lezîz
- 3 Vaḥdet-i Ḥaḳḳı baña bildirdi her şekden berî
Ḥ'âb-ı ğafletden beni kaldırdı ezkâr-ı lezîz
- 4 Reh-nümâ-yı şâh-râh-ı hâdim-i dîn-i mübîn
Dü-cihânda nefsim için oldı sâlâr-ı lezîz
- 5 Piş-i çeşmimde müşâhid kııl İlâhî sen anı
Kalbime ^çaks eylesün mir'at-ı didâr-ı lezîz

- 6 Ben o deñlü hâl-i ‘ișyân ile oldum derd-mend
Luţf u ihsâniñ ile vir baña tîmâr-ı lezîz
- 7 Fâzıl-ı kemter diler dergâh-ı pâkinden necât
Sâniñ oldı ıab‘ına nâ-geh bu güftâr-ı lezîz

FÎ-ĤARFÎ’R-RÂ

66

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 Cihâniñ hâlidir bu geh ĥarâb ü geh olur ma‘ mûr
Olur mı şem‘-i iĥbâli kişiniñ dâ’imâ pür-nûr
- 2 Füyûzât-ı İlâhiye o rütbe mahzar olmuşken
‘Aceb ‘âlemde hem-vâre tecellî-zâr olmaz ıur
- 3 Mücâzât-ı ‘ameldir çekdiğniñ bu derd ü miñnetler
Seni şanma felekde tâli‘iñdir eyleyen ma‘ zûr
- 4 Sürerdiñ sâz u neyle bezm-i ‘âlemde nice demler
Mey-i düşîneden âh olmasaydıñ der-‘aĥab maĥmûr
- 5 Bilürken resm ü âdâbı Süleymânlar saña baĥmaz
‘Aceb ĥadriñ de yok mı bu cihân içre mişâl-i nûr
- 6 Ma‘ ârif defterine şebte lâyıĥ yoksa âşârniñ
Seniñ bu nazmiña teslim olup fetvâ virir cumhûr
- 7 Serây-ı pâdişâhı Fâzıla ‘arz itseler baĥmaz
Der-i vâlâ-yı Mevlânâya olmuş ol ĥadar mecbûr

67

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Bâde kim mînâda geh mevcûd geh nâ-bûd olur
Def' -i ğam şahbâda geh mevcûd geh nâ-bûd olur
- 2 Zevk ü şevk ezhâr u cem' iyyet nice ceng ü cidâl
Gülşen ü şahrâda geh mevcûd geh nâ-bûd olur
- 3 'Âkil olmaz müstenid iqbâl ü câha bir zamân
Mesned-i 'ulyâda geh mevcûd geh nâ-bûd olur
- 4 Olma mâl-i müddahtarla müftehir 'âlemde kim
Şu gibi mecrâda geh mevcûd geh nâ-bûd olur
- 5 Vecdi imhâ itmege 'âşıkda var mı iktidâr
Mevc kim deryâda geh mevcûd geh nâ-bûd olur
- 6 Ferr-i câha olma mağrûr ahter-i dünbâle-vâr
'Âlem-i bâlâda geh mevcûd geh nâ-bûd olur
- 7 Fâzilâ nüh-'âlemi devr eyleyüp ehl-i sülûk
Bâb-ı Mevlânâda geh mevcûd geh nâ-bûd olur

68

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Zer gibi itmez tevârüş kilk-i garrâ-yı hüner
Tuḥfe-i feyyâz-ı 'âlemdir 'atâyâ-yı hüner

- 2 Olamaz âlûde-i çirkâb kâlâ-yı hüner
Gül-çeler i' mâl itmez naqş-ı dîbâ-yı hüner
- 3 İftihâr itme mücevher olsa sîneñde nişân
Yoksa ger lübb-i qarîhañda mezâyâ-yı hüner
- 4 Lâne-i maḥfide çekmiş inzivâya cismini
Ḳalb-i 'ârifde yatur çün murğ-ı 'anḳâ-yı hüner
- 5 Pâdişâh-ı dehre itmez ser-fürû erbâb-ı dil
Ḳalbi içre devr ider hep çarḫ-ı mînâ-yı hüner
- 6 Nâḥudâsız keşti-i vaḥdet ider seyr ü sefer
Kim dil-i 'âşıḳdadır maḥfûz deryâ-yı hüner
- 7 Meşnevîden ders oḳur zâhidle baḫş-i feyz
Fâzılı irşâd ider kim ḥâme-i nây-ı hüner

69

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Sînesi erbâb-ı 'aşḳıñ Ṭûr şeklin gösterir
Şu' le-i âhı dem-â-dem nûr şeklin gösterir
- 2 Dil ki mâl-â-mâldir envâr-ı zıkrullâh ile
Nûra ğark olmuş dili deycûr şeklin gösterir
- 3 Ehl-i dil kîse iken tehî ğmâdan baḫş ider
Bir ḥarâbe-zârdır ma' mûr şeklin gösterir

- 4 Levh-i dilde naqş olunmuşdur cemâl-i dil-rübâ
‘Âşıkân anîñ için mesrûr şeklin gösterir
- 5 Bâde-i vecd ile dâ’im mest olur ehl-i sülûk
Fâş-ı esrâr itmeyüp maḥmûr şeklin gösterir
- 6 Geh Süleymân-ı zamân geh Ḥüsrev ü Dârâ olur
Bî-ḥiredler dehrde Tîmûr şeklin gösterir
- 7 Fâzılâ Monlâ-yı Rûmuñ bendegân-ı dergehi
Hırka-pûşân içre dâ’im mûr şeklin gösterir

70

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 Vefâ bir lafz-ı bî-ma‘ nâ gibi dillerde ḳalmışdır
Cihânîñ i‘ tibârından eyilmiş yerde ḳalmışdır
- 2 ‘Aceb nâmûs-ı ‘âlem özge bir bâğa nazîr olmuş
Semersiz âbsız bî-sâye vü bî-perde ḳalmışdır
- 3 Bu tavır-ı nâ-becâ her şıñfiñ itdi râḫatın meslûb
Mezâḳ erbâb-ı dilde bâdede sâğarda ḳalmışdır
- 4 İder ehl-i ‘uḳûl erbâb-ı ḫâli ḫâl ile idrâk
Bozulmuş pûte ammâ mâyesi cevherde ḳalmışdır
- 5 Der-i ḫünkâr-ı ma‘ nâ vâr iken Fâzıl bu ‘âlemde
Su’âl itme şafâ vü râḫatı kim nerde ḳalmışdır

71

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 'Ârız-ı rengîniñ ey meh âfitâba nâz ider
Kara zülfüñ rûz u şeb ebr ü seĥâba nâz ider
- 2 Çeşm-i mestiñ kana bulaşmış iken ey nâzenîn
Leyle-i vuşlatda kibr eyler de ĥ'âba nâz ider
- 3 Nice biñ dil-ĥasteler senden devâ eyler niyâz
Lebleriñ ise seniñ redd-i cevâba nâz ider
- 4 Kağıt bâğıñ servisiz bilmem seni ey nev-nihâl
Kâmetiñ 'uşşâka meyl itmez türâba nâz ider
- 5 Dergeh-i ĥünkâra Fâzıl eyleyelden ilticâ
Bâb-ı aşĥâb-ı riyâyâ intisâba nâz ider

72

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Güşâyış gülşen içre ol gül-i ra'nâyâ kalmışdır
Temâşası bu bâğıñ bülbül-i gûyâyâ kalmışdır
- 2 Ne mümkün vech-i yâri görmek ağıâr-ı bed-endişe
Bu nevbet 'âlem içre 'âşık-ı şeydâyâ kalmışdır
- 3 Şitâb eyler yorar bî-hûde kendin rind-i leb-teşne
Şafâ-yı meygede sâkı ile şahbâyâ kalmışdır

- 4 Göñül boş yire şahrâ-yı maḥabbetde olur pûyân
Bu deştiñ zevk ü şevki Kays ile Leylâya qalmışdır
- 5 Der-i Monlâda Fâzıl şâh-ı ‘aşq olduñ ne devletdir
Saña nisbet livâlîk rütbesi ednâya qalmışdır

73

(Fe‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilün/ Fa‘ lün)

- 1 Cevr-i yâr ‘aşık-ı bî-çâreye ‘âdet gibidir
Âhire luḫf u kerem itme mürüvvet gibidir
- 2 Bûs-ı la‘l-i leb-i cânânı emel eyler idim
Rûz-ı ‘îd olduñ sebep buña kerâmet gibidir
- 3 Çeşm-i şehhârı baña olduñ belâ-yı mübrem
Âh o âhû-revişiñ bağışı âfet gibidir
- 4 Bâ‘ iş-i şevki diliñ bâde degil sâkîdir
Meze-i şeftâlusı bir başqa melâḫat gibidir
- 5 ‘Âr u nâmûsı bilen dil-bere dil-dâde olan
Münzevî sâlik-i erbâb-ı riyâzet gibidir
- 6 Bir nevâziş idecek olsa kibârı ‘aşrıñ
Zann ider pek büyük iḫsân u ‘inâyet gibidir
- 7 Bilmeyen qadrini Fâzıl der-i Mevlânânıñ
Münkir-i mezheb olan ehl-i dâlâlet gibidir

74

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Kõmaz aşhâb-ı hüner dilde gumûm ile keder
Gice gündüz 'araç u meyle ider vaçtı güzër
- 2 Olamaz dâğ-ı derûn 'âşıka kayd-ı manşıb
'Andelîbân-ı maħabbet arar ancaç gül-i ter
- 3 Ehl-i dil dilber-i şîrne hemân 'âşıqdır
Vaçtı Ferhâd gibi kûh-ı maħabbetde geçer
- 4 Zâhidân ehl-i diliñ hâline vâkıf olamaz
Bilemez neş'e-i rindân nidüğün şûfi-i ħar
- 5 Fâzılâ olma şikâyetde cihân hâlinden
Silk-i Monlâda bulunduñ arama râh-ı diger

75

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Âsiyâb-ı çarç-ı 'âlem inqılâbın gösterir
Dehr-i dún gâhî feraç gâh ızırâbın gösterir
- 2 Mihr-i 'âlem-tâb hâl-i bî-şebâtın bildirir
Geh şu'â'ın 'arz ider gâhî hiçâbın gösterir
- 3 Teşne-gân-ı câm-ı şahbâ dâ'imâ ħasret-keşi
Rûy-ı sâkî-i 'araç-efşân ħabâbın gösterir

- 4 Ol şehiñ tab'-ı hadîdinden naşıl havf eylemem
Hışm ile bezme gelür her dem 'itâbın gösterir
- 5 Tab'-ı Fâzılda tekellüf ber-ıtarafdır 'aşk ola
Bâb-ı Mevlânâya dâ'im intisâbın gösterir

76

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Bu devriñ âdeminde şıdka hiç rağbet mi kalmışdır
Hulûş-âne cihân halkında ünsiyyet mi kalmışdır
- 2 Dilinde kalmadı meyl-i haqîkat kimseniñ aşlâ
Bu 'aşr-ı nâ-becâda toğruya minnet mi kalmışdır
- 3 Çeker ehl-i tama' bâr-ı girân-ı dehri mâl için
Bu sevdâda olanlarda 'aceb râhat mı kalmışdır
- 4 Tecelli kimseniñ iqbâlini göstermedi memdûd
Zevi'l-'irfân olandan câha emniyet mi kalmışdır
- 5 Harâbât ehli olmak hâl ü şânındandır 'uşşâkıñ
Bu köhne 'âlem içre kayddan 'âdet mi kalmışdır
- 6 Ğaraz mülk-i vücûdı zâhidâ mahv eylemekdir hep
Saña hod-bînligiñ Nemrûddan 'illet mi kalmışdır
- 7 Der-i hünkâra Fâzıl girmeyenler zâhidân-âsâ
'Aceb bî-feyz ü bî-'irfân ü bî-'izzet mi kalmışdır

77

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Dil-i 'âşık gelür cûş u hurûşa şanki deryâdır
Seyâhat eyleyen baır-i elemde fûlk-i sevdâdır
- 2 Ne mümkün kayd-ı zülfinden dil-i Mecnûn kırtulsun
Anı zencir-i 'aşka bağlayan sevdâ-yı Leylâdır
- 3 Beni mecbûr-ı 'işret eyleyen endûhdur şanma
Gam olmaz kalb-i 'âşıkda o bir lafz-ı mu'ammâdır
- 4 Kemân u sâz ile erbâb-ı 'işret zevk-yâb olmaz
Bu bezme neş'eyi taqsîm iden sâkî-i şahbâdır
- 5 Hilâl ebrûsını gördükçe yârîñ evc-i hüsniinde
Şanur 'uşşâk her yer kendine bir 'id-i adhâdır
- 6 'Aceb râhatda kıor mı 'âşıkı müştâk-ı 'uşşâkı
Derûnunda gam-ı 'âlem anîñ 'ayn-ı süveydâdır
- 7 Cihânı sâye-i Monlâda Fâzıl naqd-i feyz itdi
Anîñ-çün zevk ü şevki rûz u şeb böyle dü-bâlâdır

78

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Nifâkla ehl-i bezmi mübtelâ-yı hayret itmişdir
Degil bî-gâne aıhbâbı kıarîn-i nefret itmişdir

- 2 Terâzû-yı nigâh-ı yâre kıalmaz oldu emniyet
Yine vezn-i edebde hayli noķşâniyyet itmişdir
- 3 Devâm üzre iderken ehl-i dil hürmet o bî-‘aķla
Ri‘âyetsizliği şâhib-kemâle ‘âdet itmişdir
- 4 Degil h‘âhişle râzî ülfete ol bed-zebânla halk
Cihânda ‘arz-ı ma‘lûmâtle selb-i râhat itmişdir
- 5 O bir da‘vâ-yı ‘ulviyyetdedir kim vaşfı nâ-kâbil
Enâniyyetde ışrâr ile kesb-i cennet itmişdir
- 6 şarâbı men‘ iderken bir tarafından vâ‘ız-i nâdân
O da nazm ile bezmi tıldurup bî-lezzet itmişdir
- 7 Biziz Monlâ-yı Rûmuñ bendesi Fâzıl halâş olduķ
O nâdânlıķla meclisden bu şebde fûrķat itmişdir

79

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 ‘Âşıkâna hâl ü vecd-i ‘aşķ a‘lâ neş’edir
Ehl-i ‘irfâna göre seyr ü temâşâ neş’edir
- 2 Fikr-i Leylâ ile ķande olsa lezzet-yâb olur
Ķays-ı bî-endişeye kühsâr u şahrâ neş’edir
- 3 şemme-i zülf-i taħayyül ‘âşık-ı hasret-keşe
Câme-i câhı telebbüsdan dü-bâlâ neş’edir

- 4 Gevher-i 'aql u dirâyetden berî eblehlere
Sübha-i mercân-ı faşş-ı dürr-i yektâ neş'edir
- 5 Raḥmet-i ğufrânı vâ' iz bir zamân almaz dile
Nâsı ğayyâ ile tehdîd itmek aña neş'edir
- 6 Teşne-gân-ı la'l-i lebde vâri iki dürlü şafâ
Sâki-i gül-rû digerdir câm-ı minâ neş'edir
- 7 Zevk bulmam sâki vü meyde egerçi Fâzilâ
Hıdmet itmek dergeh-i Monlâda baña neş'edir

80

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Halka luḥf eylemek 'âlemde fezâḥat mi nedir
Yohsa ihsân u 'aḫâ cürm ü kabâḥat mi nedir
- 2 Toḥm-ı kizb olmaz iken feyz-nümâ 'âlemde
Ne 'aceb ḳadr u şeref buldı felâḥat mi nedir
- 3 Halka nûş itdiriyor zehrini çarḫ-ı gerdûn
Hüküm devrin mi 'aceb kesb-i şalâḥat mi nedir
- 4 Avrupa meslegine girdi bütûn bây u gedâ
'Acabâ buña sebep seyr ü seyâḥat mi nedir
- 5 Üdebâya süfehâ ḫayli müreccaḫ görünür
Terk-i nâmûs u ḫayâ ḫüsn-i şabâḥat mi nedir

6 Çıkdı iflâsa cihân dağdağa-i zînetden
Bu revîş hâlet-i cennet mi semâhat mi nedir

7 Pey-rev olmaklığıñ üstâd-ı Lebîbe Fâzıl
Pîrden şâdır olan emr-i şarâhat mi nedir

81

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

1 Hârâbât ehliyim sâķî vü şahbâ hem-zebânımdır
Anıñ-çün âsitân-ı pîr-i mey her dem mekânımdır

2 Nola Ferhâd-veş 'aşķ ile çeksem tîşe-i âhı
O şîrîn-leb nigâra 'âşık olmak kâdr ü şânımdır

3 O şûhuñ dîdeden olmaz hayâli bir zamân zâil
Hemân evşâf-ı hüsni dilde dâ'im dâsitânımdır

4 Naşıl ğaddârdır benden şor ol şûh-ı cefâ-kârı
Şikest-i şîşe-i dil itdigi zâhir nişânımdır

5 Nola bülbül gibi nâle idersem 'aşķ ile Fâzıl
Benim dergâh-ı Mevlânâ cihânda gülsitânımdır

82

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

1 İstikâmetde olan şâhib-i töhmet gibidir
Eyleyen 'arz-ı hülûş ehl-i cinâyet gibidir

- 2 Ehl-i inşâf ne mûmkin bula ‘ izz ü iqbâl
Şıdķ u ihlâş zamân içre kabâhat gibidir
- 3 Hiyel ü kizbi bilen kaç‘ -ı merâtib eyler
Nezd-i devletde bu bir başka dirâyet gibidir
- 4 Re’y-i ehl-i hıredi bir pula almaz kimse
Vâ‘ iziñ eylediği pend ü naşihat gibidir
- 5 Fâzıl ayrılma şaķın şoĥbet-i dervîşândan
Sâire nisbet ile pîr evi râhat gibidir

83

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Gel mürîdi kâle alma şeyĥ efendi bundadır
H‘âce taķrîri uzatdı dil-pesendi bundadır
- 2 Câm-ı Cemle bezmde sâķî-i mey devrân ider
Pîr-i muğ şadra kurulmuş şeh-levendi bundadır
- 3 ‘ Âşık-ı âvâreniñ her cânibi ma‘ mûr kim
Dilde sevdâsı olan nevres-levendi bundadır
- 4 Münfek olmaz ehl-i dil yâriñ hayâlinden ebed
Halka-i zencîr-i zülfüñ müstmeni bundadır
- 5 Mevlevîniñ sâyesinde tab‘ -ı pākîz şâ‘ irim
‘ Âşıkâna Fâzılıñ nazm-ı bülendi bundadır

84

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Bezm-i ehl-i dilde peydâ oldu bir nev-restedir
Mihr-i rûyun hâme yazsa maṭla' a şâyestedir
- 2 Hâlimi ol şûha 'arza ruḥşat ister bu göñül
Bezme dâhil olmamız fermânına vâbestedir
- 3 Rûz u şeb çıkmaz hayâlimden o serv-i kad perî
Göñlümi zencîr-i zülfe bend idüp peyvestedir
- 4 Hâme-i kudretle naqş olmuş o hâl ü ebruvân
'Anber-âsâ micmer-i rûyı koḫar güldestedir
- 5 Sikkeyi efser idindik Fâzıl artık neyleriz
Sây-e Monlâda ğamdan göñlümüz vârestedir

85

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 İder erbâb-ı dil bahtı gül-i terden hüveydâdır
Şadâsı bülbülñ gülşende her yerden hüveydâdır
- 2 Ne hâcet ehl-i şıdḫ u dânişi nâdândan şormaq
Zer-i hâlişle erzîz seng-i cevherden hüveydâdır
- 3 Revâ mı bunca mülki zabṭ ide bir kıbtî-i bed-rû
Şeh-i devrân olan zerrîn efserden hüveydâdır

4 Sitânbûl gibi ‘âlem içre yokdur bir ferağ-efzâ
Nazar eyle bu ma‘nâ baır ile berden hüveydâdır

5 Ne lâzım defter-i ‘uşşâkı ibrâz itmek ey Fâzıl
Seniñ kadr ü kemâliñ sikke-i serden hüveydâdır

86

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

1 Yine nev-rûz irişdi sâkıyâ gönülüm şarâb ister
Geçen eyyâm derd-i kırkına bir bir hesâb ister

2 Haı-ı ruhsâr-ı yâre kıl nazar çeşm-i haqıkatle
Cihânda hall-i ‘aşka böyle bir rengîn kitâb ister

3 Nedir maqşad tefekkür eyle gelmekden bu dünyâya
Haıadan geç Hudâyı bulmağa râh-ı şavâb ister

4 Harâbât ehliyüz kayd-ı menâşıbdan müberrâyuz
Çemen-zâr-ı maıabbetde gönül çeng ü rebâb ister

5 Cenâb-ı Mevlevîniñ sâyesi varken bu Fâzıl
Ne ehl-i zühd ile ülfet ne sâkıden şarâb ister

87

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

1 ‘Arz-ı kâmet eyle ey serv-i revân şimşâd-vâr
Eyleme terk-i aııbbâ düşmen-i bî-dâd-vâr

- 2 'Âkil ü kâmil olan endûh-ı gam bilmez nedir
Pâs tutmaz dilde hiç âyîne-i pûlâd-vâr
- 3 Seyr-i ruhsârı beni mest eylemişken bâdesiz
Başıma çokdı o kâfir câm ile cellâd-vâr
- 4 H'âce mescidden çıkup başdı ayak mey-ğâneye
Eyledi pîr-i muğâna hürmeti üstâd-vâr
- 5 Fâzılıñ nazm itdigi her bir gazelde 'âdeti
İsm-i pîri yâd u tezkîr itmedir evrâd-vâr

88

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Bu cihânıñ mâl ü câhı kimsede itmez qarâr
Hüsni hulkı iktisâb ile düşünme başka kâr
- 2 Derd ü miñnet çekse de aşhâb-ı qadr ü nâm ü şân
Ketm ider ağıyardan ahhâba itmez âşikâr
- 3 Neş'e-i dîger gelür her virdigi peymânede
Söylemem 'uşşâqa sâkî kimdir ol vâlâ-şikâr
- 4 Kûh-ken mânend ben efsâne olmam 'âleme
Tîşe ile üstüme itse hücum ehl-i hisâr
- 5 Hâr elinden râhat itmez bülbül-i şeydâ ebed
Eksik olmaz gülsitânda ânıñ içün âh ü zâr

6 Eyles istimdâd andan pâdişâh-ı baħr ü ber
Konyada Fâzıl o rütbe bir ulu ħünkâr var

7 Çâker-i dîrînesiyim iki ‘âlemde anıñ
Pâdişâha ser-fürû itmem degil mi iftiħâr

89

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

1 Ehl-i ‘aşka kûşe-i mey-ĥânedir cây-ı qarâr
Her ğüni nev-rûzdu her faşlı bir evvel-bahâr

2 Ehl-i dil deşt-i maħabbetde o rütbe teşnedir
Olamaz sırâb nûş eylerse de biñ cûy-bâr

3 Bâde-i ĥamrâyı vir nûş eyleyim ĥâfız gibi
Sâķiyâ ben ‘âşık-ı şûrîdeyim bî-iĥtiyâr

4 Rind ĥab‘ım meclis-i ehl-i dile dil-dâdeyim
‘Andelîb-i bâĝ-ı ‘aşka eyleme benden firâr

5 Şâf-dil bilmez nedir bu neş‘e-i bintü’l-‘ineb
Görmemişdir bezm-i ‘âlemde şarâb-ı ĥoş-ĝüvâr

6 Girmesün nâ-kes ĥazer bir dem der-i mey-ĥâneye
Bir piyâle mey içün dünyâyı eyler târ ü mâr

7 Biz hele pûyân-ı bâb-ı Mevlevîyüz tâ ezel
Bu ĝöñül mestâne gelmişdir cihâna neş‘e-dâr

8 Himmet-i rûhâni-i 'âlîsi söyletdi beni
Baña hünkârîñ tükenmez güfteye imdâdı var

9 Fâzılâ her kayddan âzâdedir aşhâb-ı dil
Anlar için kûşe-i mey-hânedir cây-ı qarâr

90

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

1 Benim ki kûşe-i mey-hânedede me'vâ vü penâhımdır
Şarâb-ı ergavân içmek medâr-ı intibâhımdır

2 Ne hâletdir a zâhid sendeki bu da'vi-i taqvâ
Kemâl-i hırşını işbâta bu rûşen güvâhımdır

3 Süpür sil sürme-i çeşmi açılsun dîde-i qalbiñ
Hâlâş ol bu riyâdan kim benim 'ayn-ı günâhımdır

4 Eger maqşad riyâ-kâr oldıgıñ îmâ ise halka
Yıqıl git meclise ta'n itme hâl-i tebâhımdır

5 Benim ehl-i haqîkat bendesi Fâzıl bu 'âlemde
Der-i vâlâ-yı Mevlânâ kadîmî tekye-gâhımdır

91

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

1 Hârâbât ehline ta'n itme kim pek çok yalan söyler
Cihân-peymâ olan 'âlemde şad şad dâstân söyler

- 2 Zamâne ülfeti şol rütbe müşkil oldı ‘âlemde
Kime ifşâ-yı râz itseñ o demde bî-nihân söyler
- 3 Ne var ol bî-vefâyı gâhice zemm itsem aḥbâba
Refîḫ-i ḥacc ile gavgâyı dâ’im ḥâciyân söyler
- 4 Ḥayâl-i ḳalbe ‘âşîḳ naḳş idince şekl-i dildârı
‘Aceb kim sîne-i muṭribdeki ḥâli kemân söyler
- 5 Ḥaḳîḳat sırrını ol zâhid-i bî-behre bilmezken
‘Urûc-ı âsumâna bir mücevher nerdübân söyler
- 6 Bu ‘aşrıñ şeyḫ ile remmâline gel i‘timâd itme
Tecellî-i Ḥudâ her ḳârı bî-reyb ü gümân söyler
- 7 Der-i Monlâda Fâzıl ihtiyâr-ı ‘uzlet itmişdir
Ne kimse ḥâlini añlar ne nâ-merde zebân söyler

92

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 O şeh bây u gedâyı mübtelâ-yı ḥayret itmişdir
Nigâh-ı iltifâtı bendegâna ‘âdet itmişdir
- 2 Ne zerle aldanur ol meh ne sözle ḳanması mümkün
Bu istignâ vü nâzı celb-i ḳalbe âlet itmişdir
- 3 Terâzû-yı nigeḥde ben geçürdüm o şeh-i nâzı
Gurûr-ı ḥüsnde iḳrârını çok sebḳat itmişdir

- 4 Maḥabbet ‘âlemini görmeyen bilmez bu sevdâyı
‘Alâka eyleyüp ol şûha ‘âşık ‘uzlet itmiştir
- 5 Kemâle vâsıl olmuş ol mehiñ baht-ı tecellîsi
Ser-i kûym bütün ‘uşşâkı bâbü’l-hâcet itmiştir
- 6 O temkîn-i fiten-âmîzine erbâb-ı dil ḥayrân
Cihân meftûnı olmuş ‘arz-ı rûy-ı minnet itmiştir
- 7 O niḥririñ ne mümkin ide Fâzıl nazmını tanzîr
Anı ol deñlü Bârî âşinâ-yı ḥikmet itmiştir

93

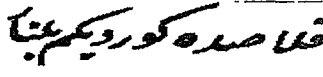
(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Şâh-ı ‘aşkıñ taht-gâhı kûşe-i mey-ḥânedir
Ḥ‘âbda olsa bile ḥasret-keş-i peymânedir
- 2 Meclis-i ehl-i dil olmaz câmsız bir laḥze-veş
Sâki-i gül-çihre için ‘âşıkân mestânedir
- 3 Muntazırdır ehl-i dil nûr-ı tecellîye her ân
Şeb-çerâğ-ı vaşla ḥasret-keş olan pervânedir
- 4 Ehl-i ḥırş âyâ şeb-i târikde kâlsa nola
Ḳalbi mağmûm-ı hevâ mânende-i efsânedir
- 5 Ṭa‘n ider ‘uşşâka sırr-ı vaḥdeti fark itmeyen
‘Âlem-i keşretde ḳalmış özge bir divânedir

- 6 Zâhid-i bî-mürşide şad hayf kim bu dehrde
Âşinâ-yı zühd olup ‘irfândan bigânedir
- 7 Sâye-i hünkârda itmem cihâna ser-fürû
Hân-kâh-ı Mevlevî Fâzıl ‘aceb kâşânedir

94

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 Hayâl-i dîdeden gitmez
Eger Cemşîd görse ol mehi eyler idi ilgâr
- 2 Bahâr-ı hüsni virmiş reng-i dîger vech-i cânâna
Anîñ-çün bülbül-i şûrîde feryâd itmede her-bâr
- 3 O şûhuñ zülfini görse yapardı âşiyân ‘anķâ
Dökülmüş dâne-veş ruhsârına beñler zihî âşâr
- 4 O şundukça baña câm-ı Cemi ben rûyına bakdım
Meh ü ğurşîd-veş virdi ziyâ gitdi bütün efkâr
- 5 Doyulmaz nâz ile refâtına bir vechle yâriñ
Sezâdır Yaşı pâ-y-i taht iderse ol mehe hünkâr
- 6 Nigâh-ı iltifâta mahzar oldukça dil-i şeydâ
Degil böyle ğazel tarĥ itme söyler şad-hezâr eş‘âr
- 7 Lisân-ı hâl ile Fâzıl beni ğuyâ iden böyle
Cenâb-ı Mevlevîniñ sâyesidir eylemem inkâr

95

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Var iken dilde elem irdi meserretten haber
Tîz yetişdi sâgar-ı şahbâ ile ol sîm-ber
- 2 Dîde-i maħmûrına baqdıqça ol nâzik-teriñ
Göñlüme geldi feraħ hiç qalmadı ğamdan eşer
- 3 Rüstem-i ğam üstüne çekdi ħüsâm-ı himmeti
Geldi serheng-i meserret ol bulur şevk-i diger
- 4 Başladı feryâda bülbül eyledi ' arz-ı niyâz
Tâzelendi gülşen-i ' âlem açıldı verd-i ter
- 5 H'âbdan yâri uyandırdı yine bâd-ı şabâ
Târ ü mâr itdi ğamı sildi süpürdi ser-te-ser
- 6 Keşti-i maqşûdımız sâhil-res-i vuşlat olup
Nâ'il-i âmâl olduq qalmadı hiç derd-i ser
- 7 Fâzılâ dergâh-ı Monlâda muqîm ol dâ'imâ
Cilve-i taqdîrdir cümle zuhûr-ı ħayr u şer

96

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 O şûhuñ gerden-i billûrına mânenddir kâfûr
Leb-i sükker-feşânı üzre cem' olmuş hezârân mûr

- 2 Ne hikmetdir o nokta nokta beñler rûy-ı âlinde
Yazarken resmini dökmüş mürekkebe hâme-i semmûr
- 3 O ressâma ‘aceb mi ra‘şe geldi ol perfî- rûdan
Cemâl-i bâ-kemâlından mi oldu ‘aklı böyle şûr
- 4 O ebrûlar ki tîğ-i Hüsrevî mânend-i şârimdir
Mişâl-i mâh-ı nevdîr lîk açar biñ yâre-i nâsûr
- 5 Nevâziş eyleyüp ‘uşşâka meclisde o meh-pâre
Elinde dâire rakş itdi kıldı dilleri mesrûr
- 6 Geçürdük mâh-tâbiñ zevkine seyr-i cemâliyle
O meh-rû bezme taqsîm eyledi bir bâde-i engûr
- 7 Ne ğam kaldı ne ğuşşa koydı dilde sâki-i meclis
Terennüm eyledi pîr ü civân elde def ü şanbûr
- 8 Yeter oldu o şûh-ı nâzenîniñ mebhâşi ğayrı
Dil-ârâm-ı haqîkiye gönülden olmuşuz mecbûr
- 9 Tûrâb-ı zîr-i pâyiyiz Cenâb-ı Mevlevîniñ biz
Ne mümkindir ola Fâzıl mey-i dûşîmeden maħmûr

97

(Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün)

- 1 Tevaḳḳuf itme ey dil ḥalka-i ‘uşşâka sen gel gir
Ḥarîm-i bezm-i ḥâşü’l- ḥâş olmaz şeyḥ-i şöhret-ġîr

- 2 ' Abeşdir âb-ı rûyuñ dökme nâmûsı telef itme
Kerem ümîdi ile ehl-i câha eyleyüp tevķîr
- 3 Şaķın bir loķma içün minnet itme şahş-ı nâ-merde
Tevekkül bâbına eyle tevessül luţf-ı Hakkıa ir
- 4 Eger nâm-ı şükûh ihrâz itmek maţlabıñ ise
Kelâm-ı şâ' iri ' âlemde bil mânende-i iksîr
- 5 Der-i Monlâda Fâzıl tıldı sırr-ı vaĥdeti neyden
Tevakkuf itme ey dil ĥalka-i ' uşşâķa sen gel gir

98

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Bu ' aşr-ı nâ-becâda ehl-i ' irfân ' uzlet itmişdir
Anıñla iktisâb-ı zevķ ü şevķ ü râĥat itmişdir
- 2 Mûkaĥĥal çeşm ile tefsîr-i ' aşķı göremez vâ' iz
Anıñ-çün böyle taķrîrinde noķşâniyyet itmişdir
- 3 Şarâbı içmemekde yoķ ĥaţâsı ĥ' âceniñ artık
Bulup la' l-i leb-i dildâra fetvâ ĥürmet itmişdir
- 4 İdüp bi bûse istid' â vir îmânın didi kâfir
Naşıl ol şûĥa zâhid dînini emniyyet itmişdir
- 5 Der-i ĥünkâra Fâzıl girmeden bilmez idi ĥadrin
Olaldan vâķıf-ı esrâr neyle ülfet itmişdir

99

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Şâhib-‘ irfân ü kemâliñ qadr ü şânın kim bilür
İstikâmet ehliniñ nâm ü nişânın kim bilür
- 2 Cevher-i zî-kıymet-i ihlâş ancak dildedir
Ehl-i şıdk kim arar zât u zamânın kim bilür
- 3 Ehl-i şıdk u kizbi tefriğ eylemez emr-i muhâl
Hüsni ile kubhuñ dilâ râz-ı nihânın kim bilür
- 4 Müdde‘ iler gerçi da‘vâ-yı Felâtûnî ider
Vardır ‘âlemde hümâ ammâ mekânın kim bilür
- 5 Nice genc-i ma‘rifet dillerde maıv olur gider
Bir sorar yoğ cevheriñ ‘âlemde kânın kim bilür
- 6 Bir zamân hâlî degildir Bermekîlerden cihân
Luıf u ihşâniñ begim vağt u zamânın kim bilür
- 7 Bâb-ı Mevlânâya Fâzıl dâhil ol ihlâş ile
Dehrde ehl-i riyâniñ âsitânın kim bilür

100

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 O şâh-ı mülk-i hüsni-ârâ ile ünsiyyetiñ yoğdur
Aniñ-çün zümre-i ‘uşşâkda hayşiyyetiñ yoğdur

- 2 Ne hulyâ ile şûfi bezm-i ehl-i 'işrete girdiñ
Seniñ ol sâki-i meh-rû ile germiyyetiñ yoğdur
- 3 Niçün her ercümende şavr u kibr eylersiñ akrâna
Girbânında bir cevher-nişân-ı devletiñ yoğdur
- 4 Kemâl-i 'aşkı sen hâl-i riyâya nisbet eylersin
Aniñ-çün bezm-i ehl-i dilde vâ' iz hürmetiñ yoğdur
- 5 Seni 'uşşâkdır şanma iden mey-hâneden mehcûr
O câya girmege pîr-i muğandan ruşşatiñ yoğdur
- 6 El atdiñ hâl-i 'anber-fâm-ı yâre sübha mı şandiñ
'Aceb 'âbid seniñ nâmûs u 'âr u hacletiñ yoğdur
- 7 İnandiñ va' d-i hulf-âmîzine birdenbire aħmaq
O şûh-ı dil-firîbi farka hâlâ kudretiñ yoğdur
- 8 Çalışma Gökşuda her gördüğüñ maħbûbı teşhîre
Sitânbûl nevresânı ile üns ü ülfetiñ yoğdur
- 9 Mu'allâ maħfil-i dergâha bî-pervâ naşıl çıkdıñ
Seniñ Fâzıl gibi ney ile h'âce nisbetiñ yoğdur

101

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Âdeme luş u nevâziş gibi bir haşlet mi var
Kibr ü naħvetden büyük 'âlemde bir tühmet mi var

- 2 Ehl-i isti‘ dâd olan olmaz tevâzu‘ dan berî
 Hâşm-ı câh u menzilet-mânend bir ‘ izzet mi var
- 3 Resm ü âdâbı dem-â-dem iltizâm eyler ise
 Şâhib-iqbâle bu hâletden girân şıklet mi var
- 4 Tavr-ı nâ-bercâ-yı dúnân câna kâr eyler müdâm
 Şahs-ı nâ-merde tekâpûdan eşed zillet mi var
- 5 Kendüden bâlâ-teri taşkîr itmektir hûner
 Andan ‘ âli’l-‘ âl şâhib-şafvet-i şöret mi var
- 6 Loğma-i nânı koyup meydâna bu zevk ü şafâ
 Bundan a‘ lâ eşıyâ nezdinde bir lezzet mi var
- 7 ‘ Arz-ı minnet eyleme Fâzıl kibâr-ı ‘ aşra hiç
 Bâb-ı Mevlânâ gibi bir melce’-i devlet mi var

102

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 Bu şeb erbâb-ı dil hasret-keş-i câm-ı Cem olmuşdur
 Kemâl-i teşnegîden her birisi ebkem olmuşdur
- 2 Gelür neş’e egerçi ehl-i bezme meyden ey sâkî
 Seniñ la‘ l-i lebiñ görmekle göñlüm hurrem olmuşdur
- 3 Gelince meclis-i rindâna müstesşıl olur elbet
 ‘ Aceb ol şahs-ı eşkal kângı yerde mükrem olmuşdur

- 4 ' Aceb mümkin midir taqđiri tebdîr ile ref' itmek
Ki hayr u şer bütûn levh-i ezelde muşsem olmuşdur
- 5 Lisân-ı halkda var ismi cismi yok hümâ-âsâ
Şafâ vü zevk ma' düm-fezâ-yı ' âlem olmuşdur
- 6 Düşer mi ' âkile itmek teessüf hâli âtiye
Te' âkubda cihânîñ germ ü serdi tev'em olmuşdur
- 7 Der-i Monlâya Fâzıl müntesibdir cân ile dilden
Anîñ-çün şi' r-i ter nazm itmek aña mülhem olmuşdur

103

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 ' Âşık-ı sevdâlarıñ feryâdı dünyâyı tutar
Kaşresi çeşmânınıñ bu heft-deryâyı tutar
- 2 Bî-kesânı hoşça tut feryâd itdirme şaşın
Dûd-ı âhı bu zemîn ü çarh-ı bâlâyı tutar
- 3 Şîşe-i kalbin şikest itmekden eyle ihtirâz
Zârı mazlûm olanıñ a' lâ vü ednâyı tutar
- 4 Bâğ-ı ' âlem mülk-i mevrûşı olup gûyâ anîñ
' Andelîb-i zâr her gülşende bir câyı tutar
- 5 Fâzılâ tennûre-bend ol maşbağ-ı hünkârda
' Âşıkânîñ hây u hûyı evc-i a' lâyı tutar

104

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Hevâ mağmûmdur aç sineñi bir âfitâb göster
Şeb-i târikde ref' it niğâbıñ mâh-tâb göster
- 2 Temâşâ idelim bir kez efendim nüsha-i hüsnüñ
Ne yazmış kâtib-i kudret bize ey şeh kitâb göster
- 3 Eger vuşlat dilerseñ reh-neverd-i 'aşk-ı cânân ol
Hemân Mecnûn-veş bi-vehm ü bi-pervâ şitâb göster
- 4 Ta'aşşub eyleyüp ol vâ' iz-i huşk-mağz ey sâķi
Saña 'arz-ı kitâb eylerse sen aña şarâb göster
- 5 Kaçır ağıârı bu şeb bezm-i pîr-i meyden ey âfet
Dü-çeşmiñ mest kendiñ neş'e-yâb-ı meyl-i h'âb göster
- 6 Berât-ı 'aşkı ben şems-i Hüdâdan aldım ey şüfi
Beni ilzâma dâir sende varsa bir cevâb göster
- 7 Riyâyı kov diliñden 'âşık ol Fâzıl gibi zâhid
Kemâliñ varsa bâb-ı Mevlevîye intisâb göster

105

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Olmasa feyz-i çemen şayfiñ zamânın kim bilür
Zârı bülbül kesmese bâğıñ hazânın kim bilür

- 2 Sırr-ı ‘aşk ‘aks itmemiş mir’at-i alb-i zâhide
Zâgdan ormak ‘abeş tûfî lisânın kim bilür
- 3 Gelmedi semt-i aıbbâya bu eb ol nâzenîn
Meclis-i ayârda zev-i nihânın kim bilür
- 4 Tıfl-ı mektebken nigâhından iderdim ihtirâz
Şimdi ol esm-i siyâhıñ hûn-feşânın kim bilür
- 5 Sîne-i ‘uşşâa tır-i amze olmazsa resâ
Ol şeh-i merdüm-keşîñ zûr-ı kemânın kim bilür
- 6 Şems ü Mevlânâ gibi sulţân u hâân olmasa
‘Âşık asret-keşânıñ hâl ü şânın kim bilür
- 7 Dürr-i bar-i feyz-i ‘aşk u ma‘ rifetdir söyleden
Fâzılıñ ‘âlemde kilik-i hoş-beyânın kim bilür

FÎ-ARFÎ’Z-ZÂ

106

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 Ğubâr-ı râh-ı merdân ol cihânda alma ‘ irfânsız
Vücûdı ‘âşıkıñ almaz iki ‘âlemde dermânsız
- 2 Döker bî-hûde vâ‘ iz âb-ı rûyuñ kesb-i feyz itmez
Zarûretsiz yetinmem câiz olmaz bilmez îmânsız

- 3 Hâkikat sırrına vâkıf degildir kâdı-i hod-bîn
Olur mı hâkimiñ hiç hücceti maqbûl bürhânsız
- 4 Nişâba mâlik olmuş cerr ile müftî zekat virmez
Olur mı 'id-i adhânîñ vücûbı renc-i kurbânsız
- 5 Der-i Monlâda Fâzıl kalbini ihyâya sa'y eyle
'Aceb şûfi-i münkir gibi cismiñ kalmasun cânsız

107

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 İsm-i Hûdır hân-kâh-ı 'aşkıda evrâdımız
Sâlik-i râh-ı maħabbetdir istirşâdımız
- 2 Kaşr-ı tevħide cilâ virmekdedir leyl ü nehâr
Mâsivâ naqşın nedir bilmez dil-i Bihzâdımız
- 3 'Âşık-ı 'âlî-maħâmız 'âlem-i süflideyiz
Naqş olunsa atlas-ı gerdûna çok mı adımız
- 4 Hâl-i 'aşkı zâhidân 'âcizdir idrâk itmede
Anlara te'sîr itmezse nola feryâdımız
- 5 Semt-i zâğa hiç eyler mi nigâh-ı iltifât
Murğ-ı 'anķâyâ tenezzül itmeyen şayyâdımız
- 6 Her ne deñlü fâik-i aķrân degilseñ Fâzıl
Nazm-ı güftâra bizim de vardır isti'dâdımız
- 7 Bâb-ı ğayra 'arz-ı hâcet itmeyüz bir vechle
Âsitân-ı pirdendir her dem istimdâdımız

108

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Hüsni-i 'aşkıñ tâ ezel dîvânesidir gönlümüz
Bezm-i vahdet şem' iniñ pervânesidir gönlümüz
- 2 Nağme-senc-i feyz olur bizden bütün aşhâb-ı dil
'Andelîb-i bâğ-ı 'aşkıñ lânesidir gönlümüz
- 3 Biz harâbât ehliyiz semt-i melâmet bekleriz
Mey-perestân-ı gamıñ mey-ğânesidir gönlümüz
- 4 Cevher-i tevhîde mânend-i şadefdir cismimiz
Bağr-i 'ilm-i hikmetiñ dürdânesidir gönlümüz
- 5 Hâceeden ders almazız zâhidle ülfet itmeziz
Kim haqîkat sırrınıñ peymânesidir gönlümüz
- 6 Bağr-i 'irfânı temellük itmişiz bu dehrde
Ma'rifet keşfisiniñ tersânesidir gönlümüz
- 7 Dergeh-i vâlâsını Fâzıl gibi mesken idüp
Mevlevîniñ bende-i şâhânesidir gönlümüz

109

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Ben hümâ-yı evc-i 'aşkıñ dâne gönlüm istemez
Deşt-i vahdet baña yegdir lâne gönlüm istemez

- 2 Hâne-i kalbimde nuṭṭa geldi çün ism-i Celâl
İstima^ç -ı sübḥa-i sad-dâne göñlüm istemez
- 3 Toldı vahdet bâdesiyle bu şurâhî-i dilim
Mest-i ‘aşkıñ mürşid ü mey-ḥâne göñlüm istemez
- 4 İztrâba düşme ey sâķi-i sîm-endâm kim
Neş’e-dâr-ı ‘aşkıñım peymâne göñlüm istemez
- 5 Rûz u şeb itsem taḥayyül zülf-i şeb-gûñıñ nola
Âşiyâna ḥasretim bî-gâne göñlüm istemez
- 6 Kalbim içre şem^ç -i ‘aşķ-ı yâr oldu şu^ç le-dâr
Bezmdede cem^ç iyyet-i pervâne göñlüm istemez
- 7 Bâb-ı Mevlânâda Fâzıl faḥr ile ben girmişim
Seyr-i gülşen kûşe-i büt-ḥâne göñlüm istemez

110

(Fe^ç ilâtün/ Fâ^ç ilâtün Fe^ç ilâtün Fe^ç ilâtün Fe^ç ilün/ Fa^ç lün)

- 1 Saña ‘âşķ bu gülistânda aġyâr olmaz
Güle bülbül var iken ḥâr sezâ-vâr olmaz
- 2 Görmedik dehrde bir kimsede iķbâl-i ebed
Var mı bir câh ki müstelzim idbâr olmaz
- 3 Eyleme pek şıķı ülfet cühelâ ile şaķın
Vâr ise ‘aķlıñ eger bundan eyü kâr olmaz

- 4 Kıymet ü kıadrini ben Bosnada bildim ne imiş
Baña ol şûh gibi yâr-i vefâ-dâr olmaz
- 5 Ne kadar eylese bir zâhide ‘âşık iz‘ âc
Ecre nâil olur anıñla kühen-kâr olmaz
- 6 Ehl-i dil kıymetini bilmelidir ‘âkil olan
Bir yere gelse hazef ile güher-ğ̃âr olmaz
- 7 Bende-i hırqa-be-düşum der-i iclâlinde
Fâzıla Hazret-i Monlâ gibi hünkâr olmaz

111

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 Odur nihrir-i efham kim cihâna ser-fürû itmez
Bilür âdâb u resmi bûs-ı dâmân-ı ‘adû itmez
- 2 Ba‘ id ol meclis-i ehl-i ta‘azzumdan şaşın ey dil
Anı erbâb-ı himmet bir zamânda ârzû itmez
- 3 Mağâmı her ne rütbe olsa ‘âlî kâmilîñ yine
Tefâhür itmeye kendüye meslek cüst-cû itmez
- 4 Raķib ol şûhı teb‘ id eyledi bezm-i ahibbâda
Bu demlerde anıñ-çün ‘âşıkânla güft-gû itmez
- 5 Hemân dergâh-ı Mevlânâya ‘arz-ı ihtiyâc eyler
Der-i dîgerde Fâzıl zerre şarf-ı âb-rû itmez

112

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Tekye-i tecriddendir mürşid-i irşadımız
Yed-be-yed şâh-ı velâyetdendir istirşadımız
- 2 Hücet-i kâdî ile tevhîdi taşdıķ itmedik
Bezm-i ikrâra bizi sevķ itdi isti' dâdımız
- 3 Zâhid-i ebleh bu sırra olmadı âgâh kim
Aña ders-i ' aşķı ta' lîm itmedi üstâdımız
- 4 Sû-be-sû şahrâ-be-şahrâ ' âlemi devr eyledik
Ey tecellî çarķa irse çok mudur feryâdımız
- 5 İftirâķ-ı yâr hayli dâĝ açdı sînde
Yine hem-dem olsa lâyıķdır dil-i nâ-şâdımız
- 6 Sems-i Tebriziñ var iken sâye-i ķudsiyyesi
Cânib-i Hâķdan irer bir ğün bizim imdâdımız
- 7 Bâb-ı Mevlânâda Fâzıl feyz-yâb olsaķ nola
İsm-i zât-ı lâ-mekândır rûz u şeb evrâdımız

113

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Şâhib-iķbâliñ kemâl-i i' tilâsın görmüşüz
Tâli' i ma' kûs olup âķir fenâsın görmüşüz

- 2 Çarh-ı gerdûn mihverinde dâ'imâ devrân ider
Kâh cevrin 'âlemiñ kâhî şafâsın görmüşüz
- 3 Muhtelifdir meşreb ü mezhebde bu halk-ı cihân
Sad-hezâr ehl-i vefâ vü bî-vefâsın görmüşüz
- 4 Mümkin olmaz kimseniñ her re'yi müstaşsen ola
Pek çok ehl-i dânişîñ sehv ü haţâsın görmüşüz
- 5 Bâb-ı Mevlânâda Fâzıl münzevî ol şıdık ile
Nice şâhib-câh ü iclâlîñ gedâsın görmüşüz

114

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Odur merd-i hıred kim bâb-ı Hağdan nâ-ümîd olmaz
Bu 'aşrîñ ehl-i câhından mürüvvet müstefid olmaz
- 2 Şad-ender-şad tekâpû eyleyüp bûs eylesen dâmen
O hâletde olan va' d ü va' îde bil 'aķîd olmaz
- 3 Tama' u şervete düşmüş gerek a' lâ gerek ednâ
Bu âvânda olan rüsvâ rezâletden mezîd olmaz
- 4 Bu dehrîñ şevķini nahseyñ-kırânı târ ü mâr itdi
Yine sa' deyn muķârin olmadan 'âlem sepîd olmaz
- 5 Bilenler neş'e-i beyt-i tecellîniñ bu aķkâmın
Harîs-i câ-be-câh olsa Felâtûna mürîd olmaz

- 6 Olurken böyle vaktiñ dânişi baq ‘aqlıma cânâ
Ümîd yokken yine devrân-ı ebvâba sedîd olmaz
- 7 Gel ey Fâzıl hâlâş it nefsinı bu mübtezellikden
Meded Monlâ-yı Rûmdan iste andan ey ümîd olmaz

115

(Mef’ülü Mefâ’ilü Mefâ’ilü Fe’ülün)

- 1 Bir sencileyin dilber-i mümtâz ele girmez
Bir bencileyin ‘âşık-ı ser-bâz ele girmez
- 2 Bir sencileyin gonca-dehen yâr bulunmaz
Bir bencileyin murg-ı hoş-âvâz ele girmez
- 3 Bir sencileyin dîdesi maħmûr bulunmaz
Bir bencileyin mest-i nevâ-sâz ele girmez
- 4 Bir sencileyin şûh-ı vefâ-dâr bulunmaz
Bir bencileyin hem-dem ü hem-râz ele girmez
- 5 Bir sencileyin kebg-i hırâmân bulunmaz
Bir bencileyin Fâzıl-ı şehbâz ele girmez

116

(Mef' ulü Mefâ' ilü Mefâ' ilü Fe' ülün)

- 1 Bir şemme-i kâkülle gönül mültefet olmaz
İfâ-yı teşekkür ideriz ma' zeret olmaz
- 2 Elden kıoma mümkün ise hiç ' arz-ı hülûşı
' Âlemde müdârâ gibi bir maşlahat olmaz
- 3 Bir manşıbı fikr eyleme kim dâr-ı fenâda
Evlâdına meşrûta değil tevliyet olmaz
- 4 İrâdı olan ' avrete meyl itme şaķın kim
Mâlında anıñ fâide vü meymenet olmaz
- 5 Fâzıl eger iksîr-i hayât ister iseñ sen
Ezķâr-ı Hudâ gibi saña mefa' at olmaz

117

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Fırķat içre fikr-i vaşl-ı yâre düşdi gönümüz
Yâda geldikçe o meh efķara düşdi gönümüz
- 2 Hiç hayâl ü hâtıra gelmez iken bu ' aşrda
Sevķ-i taķdîr ile tâ Mostara düşdi gönümüz
- 3 Bu sefer Hindî gibi döndük dolaşdık ' âlemi
Bülbül-âsâ gül ararken hâra düşdi gönümüz

4 Bir pula degmez iken p azar-ı ‘aşk ire hele
B -bedel  adr- şin  dil-d ara düşdi gönlümüz

5 Olmuşuz  z de-i  am s yesinde F z l 
H zret-i Monl  gibi h nk ra düşdi gönlümüz

118

(Mef ‘  l n Mef ‘  l n Mef ‘  l n Mef ‘  l n)

1 Uşand rdı bizi  urbet diy r-ı y ra muht c z
T bib-i h z ka h sret-keşiz t m ra muht c z

2 Dil-i maľm rumuz aľb b u ‘ işretten ber  oldu
Muhibb-i ş dik u s k -i hoş-ɡ ft ra muht c z

3 D ketdik naqd-i eşki  h u fery d ile Hersekde
 amı def‘ itmege bir şehr-i şevk-iş ra muht c z

4  ıkardık keşti-i  mmidi şaldık baħr-i iķb le
M s ‘ id r zg ra himmet-i h nk ra muht c z

5 T riķ-i m stak mi F z l  tut meslegiň üzre
Var iken s ye-i Monl  dime aġy ra muht c z

119

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Ol perî-rûya bakup mestâne olmuşlardanız
Şevk-i şem'-i vechine pervâne olmuşlardanız
- 2 Câ-be-câ biz âşinâ-yı meclisi olduksa da
Şimdi cânândan berî bigâne olmuşlardanız
- 3 İtmez iken biz harâbe-zâra rağbet şimdi bak
Şûret ü sîretde çün vîrâne olmuşlardanız
- 4 Âferîn ol rinde kim bâde-keşânı bilmiyor
Nâfile mey-ğânedede peymâne olmuşlardanız
- 5 Hayme kurduk Kays-veş deşt-i Serây-ı Bosnada
Hasret-i Leylâ ile dîvâne olmuşlardanız
- 6 Sîne-i şad-pâreme itsün nigâh-ı iltifât
Zülf-i yâre bî-tekellûf şâne olmuşlardanız
- 7 Fâzılıñ baħr-i dilinde bul ararsan cevheri
Bâb-ı Mevlânâda dürr ü dâne olmuşlardanız

120

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Seniñ gibi cihâna ey perî bir miħribân gelmez
Saña 'âşık olandan niçe lafz-ı el-amân gelmez

- 2 Kemânkeşler bile tîr-i nigâhından hâzer eyler
Saña beñzer bu şahna bir daği kaşı kemân gelmez
- 3 Gülistânı kapatdıñ tal‘at-i hüsniñle ey meh-rû
Anıñ-çün hayli demlerdir şadâ-yı bülbülân gelmez
- 4 Ser-â-ser ‘âleme hod-bînligiñ ‘aks itdi ey âfet
Bunuñ-çün kûyuña nice zamândır ‘âşıkân gelmez
- 5 Ne mümkün Fâzıla akrân bulunsun şâ‘irân içre
Tarîk-i Mevlevîde öyle bir şîrîn-zebân gelmez

121

(Fe‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilün/ Fa‘ lün)

- 1 Keşret-i zerle tamâ‘-kâra semâhat gelmez
Şeyhe kim tâc u kıyâfetle kerâmet gelmez
- 2 Tabl-i iqbâli çalup rütbede itse ihrâz
Merd-i kıbtîye vezâretle aşâlet gelmez
- 3 Terbiye itse Felâfûn yine kâr itmez aña
Zür-ı bâzû ile bî-‘aqla feţânet gelmez
- 4 İbtîlâdan olamazsa nola fâriğ insân
Sâile rûze-ma‘îşetle kanâ‘at gelmez
- 5 Ne kadar olsa ganî mürtekib ü sâriğ olan
Fıtrat-ı aşla çeker aña ferâgat gelmez

- 6 Dâ'îmâ 'âlemi dûzahla ider taħdiş kim
Vâ' ize cennete girmekle beşâşet gelmez
- 7 Re'y-i ħodıyla virir istedigini ma' nâyı
Ĥalka-i zâhîde erbâb-ı ĥaķîķat gelmez
- 8 Eyledim Şâbite peyrevligi ârzû ammâ
Sa'y ile neyleyeyim nazma letâfet gelmez
- 9 Münkiri dergeh-i Monlâya getürme Fâzıl
Kâfire mescide girmekle hidâyet gelmez

122

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Bu bâĝ-ı dehrde şavt-ı hezâr her lânedden çıķmaz
Şadâ-yı ney ki her bir sine-i süzânedden çıķmaz
- 2 Ümîd itme şafâ pervâne-veş fânûs-ı 'âlemden
Ziyâ-yı şem' -i iĥsân sevdiğim her ĥânedden çıķmaz
- 3 Çıķar zevķ u şafânîñ ehl-i dille neş'esi yoĥsa
Mey-i ĥamrâ ile ol sâķi-i peymânedden çıķmaz
- 4 Naşıl ĥâl-i perîşânım aña ' arz eyleyim bilmem
O nergis-çeşm-i ser-keş bir zamân mey-ĥânedden çıķmaz
- 5 Var ise ' aşķa dâir bir suâliñ vâ' ize şorma
Yalandan ĝayr bir nesne o pür-efsânedden çıķmaz

- 6 Yıkılmış gönlümi ta' mîr kıl koyma harâb-âbâd
Mazarrat-vâr saña bir mefa' at virânededen çıkmaz
- 7 Serây-ı Bosnada Fâzıl gibi şâ' ir degil hâlâ
Sitânbulda daği her dergeh ü kâşânededen çıkmaz

123

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Şanma ğafletde yetur fitne-i devrân uyumaz
Mâr-ı ef' î-i ziyân-kâr gibi bir an uyumaz
- 2 Dâyesi virmeyicek tıfl-ı şabîye şîri
Halkı bizâr ider merdüm-i çeşmân uyumaz
- 3 Zâil oldukça güneş zâğ u zağan h'âba varır
Şaĥn-ı gülşende olan bülbül-i nâlân uyumaz
- 4 Veled-i ħalbi olan ' âşık-ı dervîş-i nihâd
Hâl-i h'âbîde iken merdümek-i cân uyumaz
- 5 Kimsede olmaz idi h'âb u ħuzûr ' âlemde
Zab' ü rab' olmayıcağ fitne-i büldân uyumaz
- 6 Deyr-i hâk içre yatur tâli' -i ehl-i ' irfân
Gerçi kim şubĥ u mesâ mihr-i dıraĥşân uyumaz
- 7 Meşnevîden baña gösterdi bu dersi ħünkâr
Fâzîlâ ĥaşre-degin dîde-i imkân uyumaz

124

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Mâil-i zevk ü şafâ kim didiler işte biziz
Ĝamdan âzâd u rehâ kim didiler işte biziz
- 2 Ururuz na' ra-i mestâne be- aşk-ı cânân
Hem-dem-i nây ü nevâ kim didiler işte biziz
- 3 Almayuz bir pula zühhâd-ı zamânîñ hâlin
Münkir-i ehl-i riyâ kim didiler işte biziz
- 4 İtmeyüz şevke o maḥbûb-ı zamândan hergiz
Kâil-i cevri ü cefâ kim didiler işte biziz
- 5 Yâr için âh-ı hezâr itmedeyüz gülşende
Aşık-ı bülbül-edâ kim didiler işte biziz
- 6 Künc-i dil genc-i tevekkül ile dâ'im memlû
Şâhib-i faqr u ğınâ kim didiler işte biziz
- 7 Fâzilâ dergeh-i hünkârı penâh eylemişiz
Zâkir-i ism-i Hüdâ kim didiler işte biziz

125

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Ğuşşa vü ğamdan berû'z-zimme ḥâlî meşrebiz
Biz ḳalender fiḫratız hem lâübâlî meşrebiz

- 2 Pîr-i meyle birleşüp cây eyledik mey-ğâneyi
Meclisi teşkîl itdik rind-i ‘âlî meşrebiz
- 3 Tekyede devrâna müştâk olalıdan gönflümüz
Şem‘-i ‘aşka mübtelâ pervâne hâlî meşrebiz
- 4 Her cihetde kıble-i ‘aşka teveccüh eyleriz
‘Âlem içre ne cenûbî ne şimâlî meşrebiz
- 5 Bülbül-i gûyâyı mecbûr itmişiz dâğ-ı dile
Gülşen-i ‘aşk içre gûyâ gül-nihâlî meşrebiz
- 6 Müşterî vü Zühreyi tâlî‘ de teşhîş eyledik
Bend-i zencîr itmişiz nağsı celâlî meşrebiz
- 7 Olmuşuz ‘aşrîñ Süleymânı der-i hünkârda
Mûruz ancak Fâzîlâ ‘âlû‘l-e‘âlî meşrebiz

126

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Şâhib-i tecrîd olan mühr-i Süleymân istemez
Şûretâ ‘unvân u câh u şadr u dîvân istemez
- 2 Muğbil-i bî-‘aql u idrâkiñ ‘aceb hâlî budur
Rûtbe vü câhında hergiz kâmil insân istemez
- 3 Sırr-ı tevîdî bilen insâna ‘âlem bir olur
Kânde olsa gönli başka zevk ü vicdân istemez

- 4 Zâhid olmaz derd-i ‘aşkıñ kâbili hiçbir zamân
Kim hidâyet irmedikçe kâfir îmân istemez
- 5 Bûlbûlân feryâd iderken ‘aşık-ı şûride-dil
Gûlsitânda zâg olsun şâd u handân istemez
- 6 Kân-ı dürr ü cevher-i ‘irfân olmuşken dili
‘Âşık-ı âlüfte-meşreb feyz-i nîsân istemez
- 7 ‘Aşk-ı Leylâ ile şol kim ‘âkıbet Mecnûn olur
Deşt ü kûhı geşt ider bir başka seyrân istemez
- 8 Şems-i Tebrîze kul olmak herkese olmaz naşîb
Bâbına bende olan dergâh-ı sulţân istemez
- 9 Bâb-ı Mevlânâda ehl-i hâl alur menşûr-ı ‘aşk
Fâzilâ anlar diger tuğralı fermân istemez

FÎ-HARFÎ’S-SÎN

127

(Fe‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilün/ Fa‘ lün)

- 1 Adı Mecnûn ise de ‘âkil-i devrân idi Qays
Halk dîvâne şanur şâhib-i ‘irfân idi Qays
- 2 Feyz-i ‘aşk eyler idi cûş u hurûş anda müdâm
Hâşılı gâyeti yok bir yem-i ‘ummân idi Qays

- 3 Leyliye ‘âşık olup râh-ı melâmetde meger
Reh-zen-i yâre şoyulmuş ‘aceb ‘uryân idi Qays
- 4 Geldi ma‘şukası çün pâyine Belkıs gibi
Gûyiyâ şâhib-i evreng-i Süleymân idi Qays
- 5 Düşme teftîşine Fâzıl kışa geş kışşasını
Şems ü Monla gibi bir ulu sulţân idi Qays

128

(Fe‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilün/ Fa‘ lün)

- 1 Hırqa dervîşe yeter dehrde şâhâne libâs
Olamaz bâdi-i qadr ü şeref insâna libâs
- 2 Nâfile câme-i zer-dûza düşer nev-hevesân
Olmaz ‘âlemde sebep şöhret ü şâne libâs
- 3 Renkden renge girüp ba‘z-ı esâfil-meşreb
Yapdırır kendiye maşşûş sefih-âne libâs
- 4 Sîmden gâşiyeyi rahşa ururlar ammâ
Derk ider mi ‘aceb îrâş o hayvâna libâs
- 5 Hil‘at-i fâhireye Fâzıl ider mi rağbet
Hırqa dervîşe yeter dehrde şâhâne libâs

129

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Ehl-i câhûñ ' izzet ü iqbâline itme heves
Olsa da başında tuğralı mücevher tâc u fes
- 2 Bâd-ı şarşar gibidir iqbâl ü istidrâc-ı câh
Vehm içinde yelkeni eyler güşâde çün meges
- 3 İtme bezm-i zevk ü şevki reng-i miñnetde ħarâb
Minneti kov düşmene aĥbâbdan ümîdi kes
- 4 Düşme çâh-ı miñnet-i dehre hevâ-yı nefis ile
Âb-ı rûyuñ dökme itme nâfile şarf-ı nefes
- 5 Ehl-i dil âzâdedir vehm ü ħayâl-i câhdan
Tûti gibi sükker için ihtiyâr itmez kafes
- 6 ħayf-ender-ħayf ol nâdâna kim dünyâ için
Sârik-âsâ gezdigi yerde geçer ħavf-ı ' ases
- 7 Bâb-ı Mevlânâda Fâzıl bulmuşuñ feyz-i ezel
Ehl-i câhûñ fûlk-i iqbâline olma bü'l-heves

130

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Olur erbâb-ı dil cânânsız bigâne-i meclis
Getürmez neş'e sâķi olmasa peymâne-i meclis

- 2 Virince şem' -i rûyî şu' le maḥbûb-ı dil-ârânî
Hemân sûzişle devrâna düşer pervâne-i meclis
- 3 Şarâb-ı la' liñ itdi 'aqlımı yağma bu şeb sâķî
Baña şimden-girü dinse revâ divâne-i meclis
- 4 Olur olmaz yere itme tenezzül ḳadrin 'âlî tüt
Sûḫan erbâbı ḫaḳķında disün dürdâne-i meclis
- 5 Serây-ı pâdişâhiye tenezzül mi ider Fâzil
Var iken maḫbaḫ-ı Monlâ gibi kâşâne-i meclis

131

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Kâmil itmez meclis-i erbâb-ı inkâra heves
Göz göre âdem ider mi öyle bî-'âra heves
- 2 Añlaşılmaz ehl-i 'aşķıñ ibtilâsı bir zamân
Dâ'imâ pervâne eyler tâbiş-i nâra heves
- 3 Olsa da altun ḳafesde eylemez bir dem ḳarâr
Bûlbûl-i şeydâ ider âh ile gülzâra heves
- 4 İtse de tîĝ-i nigeḫle dâ'im 'uşşâķı helâķ
Ehl-i dil eyler yine ol çeşm-i ḫûn-ḫ'âra heves
- 5 Levḫ-i dilde naḳş olunmuşdur o şûḫuñ şûreti
İtmemek mümkün midir didâr-ı dil-dâra heves

- 6 Şeh Süleymânîñ eger kaçrın temellük itseler
Yine mûr eyler zemîn içre olan dâra heves
- 7 Derd-i fûrkat buldı gitdikçe kemâl-i imtidâd
Dil naşıl itmez dem-â-dem vuşlat-ı yâre heves
- 8 Müctenib ol ehl-i naşfet olmayandan rûz u şeb
Eylemez şâhib-dirâyet öyle gaddâra heves
- 9 Zulmet-i şebden çıkardı şems-i raşşân Fâzılı
İtmesün mi dâ'imâ dergâh-ı hünkâra heves

132

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Dir iseñ kangı zevâyâdan irer feyz-i nefes
Dergeh-i Hâzret-i Monlâdan irer feyz-i nefes
- 2 Ehl-i dil zühd ile taqvâ sözine aldanmaz
Gûşma cânib-i Mevlâdan irer feyz-i nefes
- 3 Nice mürde dili ihyâ ider erbâb-ı kulûb
Ehl-i 'aşka dem-i 'Îsâdan irer feyz-i nefes
- 4 Rind meşreb olan ehl-i dile ey şûfi-i dún
Kulkul ü şişe-i şahbâdan irer feyz-i nefes
- 5 Bâgda hâr ü hasa rağbet ider mi hergiz
Bülbüle gonçe-i ra'nâdan irer feyz-i nefes

- 6 ‘Aşk-ı muṭlaḳ yoluna ‘azm iden ehl-i şıdḳa
Ḳays-veş Leylâ vü şahrâdan irer feyz-i nefes
- 7 Pend-i zâhid eşer eyler mi saña ey Fâzıl
Ḳazret-i Şems ile Monlâdan irer feyz-i nefes

FÎ-ḲARFÎ’Ş-ŞİN

133

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 Tecellisin Ḳudâ kim Ḳalka reng-â-reng göstermiş
Nice nâ-ḳâbili kevne şeh-i evreng göstermiş
- 2 Görür ehl-i Ḳired nîk ü bedi yeksân her demde
Egerçi Şâni‘-i ‘Âlem nice Erjeng göstermiş
- 3 Sa‘ âdetle nuḥûset birbirin ta‘ ḳîb ider dâ‘im
Felek iḳbâl ile idbârı deg-â-deng göstermiş
- 4 Olup insâna zîb-i nâṭıḳa iḥsân-ı maḳz-ı Ḳaḳ
Kemâl ü ‘ilme bî-ḳadd ü ‘aded ferheng göstermiş
- 5 Ne mümkin sırr-ı vaḳdetden ola âgâh zühd ile
Riyâ mir‘at-ı ‘aşḳı zâhide pür-jeng göstermiş
- 6 Degildir ehl-i ‘irfâna sezâ taḳdîme bu nazmım
Tabî‘ at zâtımı tanzîre dil-teng göstermiş
- 7 Naşıl gülşende bülbül Fâzıla dem-sâz olur bilmem
Aña nây-ı cenâb-ı Mevlevî âheng göstermiş

134

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Cûylar bâgda kim eylemede cûş u ħurûş
Bûlbûlân vaqt-i seherde nice olsun ħâmûş
- 2 Reng-i mey kim leb-i cânâneyi eyler îmâ
Fikri şaşmaz ne kadar olsa da ' âşîk serħûş
- 3 Mest olur ehl-i tama' bâde-i ħırs ile müdâm
Câh-ı ħızlâna düşer kendüyi bilmez bî-hûş
- 4 ' Âşîkîñ kalbidir âyîne-i bî-jeng ü keder
Seyr ider ' âlem-i lâhûtı degildir medhûş
- 5 Bî-sütûn ħayme kıran uçmağa balon-âsâ
Seyr-i sūr' atle düşer baħre görür bir niçe düş
- 6 Gözine sürme çeker zâhid-i ħar şubħ u mesâ
Na' ra-i "ħayrun mine'n-nevm"i işitmez bî-gûş
- 7 Meye biñ tevbe ider vâ' iz-i ħod-bîn ammâ
Mâl-i vaqfa eli irse yer anı ol ħargûş
- 8 Hîç igvâ ide mi ehl-i dili ol iblîs
Ķalbde itmiş iken ism-i Celâli menķûş
- 9 Ka' beden semt-i beyâbâna gidilmez Fâzıl
Bâb-ı Monlâda geyüp ħırķayı kıll sikkeyi pûş

135

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Şeb-i deycür o şûhuñ pertevinden âb ü tâb almış
Cemâl-i bâ-kemâlınden bu nûrı âfitâb almış
- 2 Açılmış gerden-i şâfi şafâ-bahş olmuş âfâka
O rengîn şîşe-i billûrdan sâkî şarâb almış
- 3 Ruhuñdan reng-i surhı eylemiş peydâ gül-i ra' nâ
O verd-i âldan vaqt-i seher bülbül gülâb almış
- 4 O şûh-ı nâzikiñ tel tel dökülmüş rûyına zülfı
Muarrâ kâkülinden vech-i pâki hoş-niğâb almış
- 5 Görünce bezmde ol şûhı şûfi-i siyeh-çehre
Oturmuş karşusunda tıfl-ı mekteb-ves kitâb almış
- 6 Ne hâletdir ketim-ger rûzgâr aşlâ zamân virmez
Nice ehl-i hünerden yok yere yüz biñ hisâb almış
- 7 Hâkîkat mektebinde derse hâzır olduq ey Fâzıl
Cenâb-ı Mevlevîden hüsn ü ' aşka dil hiğâb almış

136

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Vech-i sâkîyi görünce kaldı şûfi lâl-ves
Zevk ü şahbâya dõşendi ahsen-i a' mâl-ves

- 2 Âlet olmuş pûse-i la‘l-i leb-i cânâneye
Ehl-i ‘aşka neş‘e-bağş olmaz meh-i şevvâl-veş
- 3 Eyle taqlîl-i sühân temkîn üzre ol müdâm
Şevk-i ehl-i dilde şatma ma‘rifet dellâl-veş
- 4 ‘Âlem içre nâkı1-1 meclis olan ehl-i nifâk
Mübtezeldir meclis-i ‘irfânda hammâl-veş
- 5 Fâzılıñ nuţkunda vardır bûy-1 sırr-1 Mevlevî
Âsitân-1 pîre rû-mâl olmadı cühhâl-veş

137

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Ol perî eyler nazar ‘uşşâkına şayyâd-veş
Meclisi terk itdi bu şeb düşmen-i bî-dâd-veş
- 2 ‘Âşıkâ te’sîr itmezse nola endûh u ğam
Pâs tutmaz ehl-i dil âyîne-i pûlâd-veş
- 3 H‘âce câmi‘ den çıqup mey-hâneye başdı ayak
Eyledi pîr-i muġâna ilticâ üstâd-veş
- 4 Nergis-i çeşmi beni mest itmiş iken tâ ezel
Başıma çökdi o kâfir-mâ-cerâ cellâd-veş
- 5 Fâzıl-1 bî-çâreniñ her bir gazelde ‘âdeti
İsm-i pîri yâd itmekdir hemân evrâd-veş

138

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Sirişki mey yerine eyledim sâgar ile ben nûş
Ġam-ı hecriñle ey meh-rû dolaşdım 'âlemi ser-ġûş
- 2 Ġarârım yok gice gündüz benim bu bâġ-ı gülşende
' Aceb bülbül gibi feryâdımı itmez misin sen ġûş
- 3 Baña bu itdiġiñ ġaddârlıġ nolsun a kâfir-kîş
Tevahġuş itmeyüp aġyâr-ı bed-girdâra olduñ dûş
- 4 Çıkar tâ ġubbe-i çarġa a zâlim âh u eġġânım
İder sükkân-ı 'ulvîyi dem-â-dem vâlih ü bî-hûş
- 5 Nigâh-ı merġametle ġıl benim bu ġâl-i dil-zâra
Gelür belki saña inşâf görünce bendeñi ġâmûş
- 6 Ĥaġıġat ġâlîni ehl-i sülûkuñ fehm idersin sen
Olursañ âsitân-ı Mevlevîde 'aşġ ile medhûş
- 7 Ġumâş-ı mâsivâdan Fâzıl 'âciz-i mücerreddir
Ġoyup 'unvân-ı kibri oldu şıdġ ile 'abâ-ber-dûş

139

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 O simîn-ten ġumâş-ı reng-i bûdan câme uydurmuş
Siyâh zülfün şalup ruġsârına aġşâma uydurmuş

- 2 O meh-rû rûz-ı vaşlın ‘îd-i fıtra eyleyüp teşbîh
Hilâl ebrûlarını gurra-i bayrâma uydurmuş
- 3 Müsahhar eylemiş ol çeşm-i sehîhâr ile ‘uşşâkı
Tılısmı hâl-i ‘anber ile yazmış nâme uydurmuş
- 4 Çemen ile kabâ-pûş olmuş ol serv-i revân sâkı
‘Aceb câm-ı Cemi şahbâ ile hoş-fâma uydurmuş
- 5 Hezâr-ı bâğdan fetvâyı almış berg-i gül üzre
Meye ruşsat için kâğîdan isti‘lâme uydurmuş
- 6 Hüseynîye çıkarmış yine zâhid muṭrib-i nâyı
Riyâyı ber-ṭaraf itmîş sözi eyyâma uydurmuş
- 7 Der-i Monlâda Fâzıl nâil oldu sikkeye hâlâ
Semâ‘ itmek için tennûreyi endâma uydurmuş

140

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Kâle-i ihlâş u şıdķıñ i‘tibârı ḳalmamış
Suvķ-ı ehl-i ‘iffetiñ hiç kisb ü kârı ḳalmamış
- 2 Mevķi‘-i ehl-i ḫamiyyet oldu kim şaff-ı ni‘âl
Muḳbilân-ı devletiñ insâf u ‘ârı ḳalmamış
- 3 Ehl-i ‘işmet oldu Kâf-ı dehrde ‘anķâ gibi
‘Âlem içre ‘âr u nâmûsuñ şî‘ârı ḳalmamış

- 4 Dûr-bîn-i çeşm-i ‘ibretle bu hüküm-i ‘aşra bak
Vâdi-i hayretde hep halkıñ medârı kalmamış
- 5 Her taraf mesdûd olmuş sedd-i İskender gibi
Câdde-i râh-ı şavâbıñ reh-güzârı kalmamış
- 6 Dâsitâni söylenür tay oldu nâmı Hâtemiñ
‘Aşrıñ aşhâb-ı semâhat bir kibârı kalmamış
- 7 Sikke-i sîm ü zeriñ ismi var ise cismi yok
Şâf u hâliş bahşi itme kem-‘iyârı kalmamış
- 8 ‘İllet-i efrence ‘âlem uğradı ister devâ
Sûkda altûnbaş tiryâk-ı mârı kalmamış
- 9 Tûti-i gûyâ gibi söylerdi Fâzıl şorsalar
Çâre yok elde irâdet ihtiyârı kalmamış

141

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 O şûh-ı dil-keşi gördüm Kalendarde yamân ser-hûş
Der-i mey-hânedden çıkmış yola olmuş revân ser-hûş
- 2 Kuşanmış bir ‘Acem şemşîrini gûyâ Hülâgûdur
Özenmiş katl-i ‘uşşâka nedir bilmez amân ser-hûş
- 3 Gelür âheste âheste hâzer it andan ey sâkî
Ulaşdırma aña peymâne olmuş pek girân ser-hûş

- 4 Mey-i ‘aşk ile mey yoğsa buğâr-ı bâdeden midir
Dilinden saçmada her ân âteşle dumân ser-ğûş
- 5 Taşa te’sîr ider bârût-veş her ân pinhânî
Firâk-ı yâr ile olmuş o mağbûb-ı cihân ser-ğûş
- 6 Cihânı devr ider kayd-ı ‘alâka ile ol ser-mest
‘Aceb mi bilmes e ‘âlemde hiç râz u nihân ser-ğûş
- 7 Der-i Monlâda mest-i mâsivâ olmak ne mümkündür
Ğalağ söylerler ehl-i ‘aşk Fâzıl münkirân ser-ğûş

142

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 Rağîb-i kâfiri ol şaf-dil mağrem kıyâs itmiş
Beyân-ı hâl kılmış derdine merhem kıyâs itmiş
- 2 Olup mest-i gurûr u câh u rütbe nâkes-i ğod-bîn
Sikenderden daği kendüsini a‘ zam kıyâs itmiş
- 3 Cenâb-ı Külhanî ka‘ bında geldi meclise şûfi
Kerâmetden urup dem ‘âlemi ebkem kıyâs itmiş
- 4 Nümâyişde berû‘z-zimme göstermiş meger kendin
Şanur zâhid bütün ‘âlem anı Edhem kıyâs itmiş
- 5 Hağikatden ğaberdâr olmamış rûz-ı ezel içre
Şarâb-ı nâb-ı ‘aşkı vâ‘ iz-i ğar sem kıyâs itmiş

6 ‘ Aceb eyyâm-ı rûze bâdeyi kâdîya haşr itdi
Görüp sâkî anıñ bu ihtîşâmın Cem kıyâs itmiş

7 Getürmiş h̄âce nâdânı Fâzıl bâb-ı Monlâya
Yañılmış münkir-i devrânı ol âdem kıyâs itmiş

FÎ-HARFİ’Ş-ŞÂD

143

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

1 ‘ Aşrımızda cism-i ‘ anķâya karîb oldı h̄ulûş
Lâne-i dilde yatur murğ-ı ‘ acîb oldı h̄ulûş

2 Kalmadı fark u temeyyüz yâr ile aġyârda
Lafzda mevcûd ma‘ nâda ġarîb oldı h̄ulûş

3 Bir tevâzu‘ dur gezer halk içre yek-dil yek-vücûd
Sâde bir nabza baķar ġuyâ tabîb oldı h̄ulûş

4 Sükkeri nân ile kerrânide kânı beslesen
Kimse bilmez şekerini bî-naşîb oldı h̄ulûş

5 ‘ Âķil itmez zümre-i nâdâna aşlâ ser-fürû
Gerçi ehl-i dânişe yâr-ı ġabîb oldı h̄ulûş

6 Ehl-i ġâcet bi’l-żarûr eyler müdârâ muķbile
Kâm-yâb olmaķ içün ebleh-firîb oldı h̄ulûş

7 Hâlişâne dergeh-i ġünkâra itmiş intisâb
Mesleginde Fâzıl-ı zârıñ muşîb oldı h̄ulûş

144

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Vefâ ' âlemde yâr-ı şâdıķ-ı dîrîneye maḥşûş
İhânet eylemekse düşmen-i pür-kîneye maḥşûş
- 2 Dili naķş-ı sivâdan kııl berî her ne geyerseñ gey
Degil dervîş olmak ħırķa-i peşmîneye maḥşûş
- 3 Nice ayyâşlar var bezm-i ' işret noldığın bilmez
Degildir ħâl-i mestî bâde-i dûşîneye maḥşûş
- 4 Mürüvvet başka ħâletdir ğınâ vü mâl ile olmaz
Degildir luţf u iḥsân eylemek gencîneye maḥşûş
- 5 Nuķûş-ı nîk ü bed kim müncelîdir ṭab' -ı insânda
Degildir ' aks-i eşyâ yalnız âyîneye maḥşûş
- 6 Tebeddülle taĝayyür üzredir her ħâlde ' âlem
Degildir gördiğini luţf u sitem pîşîneye maḥşûş
- 7 Celâlî'd-dîn-i Rûma intisâb itmek için Fâzıl
Mişâl-i ney nice biñ dâĝ açdım sîneye maḥşûş

145

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Ĥâne-i kalbde yaķdıñsa çerâĝ-ı iḥlâş
Arama bir daḥi ' âlemde sūrâĝ-ı iḥlâş

- 2 Kâlb-i pâk içre ider nûr-ı tecellî leme'ân
Tûrdan rûşen olur dilde ocâg-ı ihlâş
- 3 Añlayan kâdrini biñ câm-ı Ceme virmez anı
Başkadır kıymet-i vâlâ-yı ayâg-ı ihlâş
- 4 Kendiñi kırtarasın tâ marâz-ı naıvetden
Nefs ü şeytâna uyup olma ferâg-ı ihlâş
- 5 Cûhelâdan hâzer it ehl-i kemâli ara bul
Bir zamân olmaya tâ saña yasâg-ı ihlâş
- 6 Reh-i nâ-refteye gitme şaşırırsın kendiñ
Saña el vermiş iken böyle mesâg-ı ihlâş
- 7 Şerefim sikke-i Hûnkârı telebbûs iledir
Baña Fâzıl olamaz öyle otâg-ı ihlâş

146

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Ey gönül olma şaşkın sâgar-ı ser-şâra hârîş
Mest olup fâş-ı sır eyler heme ağıyâra hârîş
- 2 H'âceye ra'şe gelüp dersi iderken taqrîr
Olmuş ol dağı meger bir gözi sehhâra hârîş
- 3 Hâl-i pervâneyi gör añla nedir hâlet-i 'aşk
Eyler ifnâ-yı vücûd olmağ ile nâra hârîş

- 4 Hâr elinden ne çeker şubh mesâ bülbül-i zâr
Cân u dilden olalı ol gül-i gül-zâra harîş
- 5 Kafes içre kapanup kalmaz idi tûti-i zâr
Olmasaydı bu kadar sükker ü güftâra harîş
- 6 Kîmyâ derdine ekşer düşüp aşhâb-ı yesâr
Ehl-i şervetken olur dirhem ü dînâra harîş
- 7 Evc-i ikbâl ider şâhibin ekşer itlâf
Bulamaz ‘ illetine dehrde bir çâre harîş
- 8 Tâma‘ -ı hâm anı ‘ âkıbet eyler tezîl
Câh u rütbe emeliyle olur âvâre harîş
- 9 Fâzîlâ hân-kağ-ı Hâzret-i Mevlânâda
Olmuş aşhâb-ı şafâ şıdk ile ezkâra harîş

147

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Şeyhe sâkî tırmayup bir iki üç peymâne baş
Red iderse al ayagıñ altına merdâne baş
- 2 Geldi zâhid meclise kâbûs-veş başdı bizi
Sâkiyâ virme emân şahbâyı ol nâdâna baş
- 3 Şahne men‘ itmek dilerse meclis-i cânâneyi
Der-‘ aqab eyle hücüm ‘ uşşâk ile şîr-âne baş

- 4 Hşşmını mat itmege şaf-beste it bunduğları
Şâha yinil at atı kiş eyleyüp ferzâne baş
- 5 Semt-i ihlâşa ‘azîmet eyle rabt-ı ıalib ile
İstikâmet râhını tut ayađıñ rindâne baş
- 6 Dök şadef-veş dür-i nazmı sebkat it aıırânını
Baır-i ‘irfâni temevvüc itdirüp ‘ummâna baş
- 7 Dergeh-i Monlâda çek ism-i Celâli Fâzilâ
Tuğm-ı enfâs-ı hayâtı ğurmen-i devrâna baş

FÎ-HARFÎ'D-DÂD

148

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Esdî nev-bâd-ı şabâ dökdi yine âşâr-ı feyz
Başladı cûş u ğurûşa dilde biñ enhâr-ı feyz
- 2 Eyledi ıalbi mücellâ “ıul hüvallahü-aıad”
Mün‘akisdir ‘âşııa ma‘ şûıdan envâr-ı feyz
- 3 Dil olursa zâkir-i ezıâr-ı “Allâhü’ş-şamed”
Şeklden ‘ârî olup zâhir olur esrâr-ı feyz
- 4 “Lem-yelid lem-yüled” ile muttaşııdır zât-ı Hıak
Dâ’im ü bâkıdir eyler dâ’imâ işâr-ı feyz
- 5 Dâ’imâ bî-ıarf ü bî-şavt u şadâ fermân idüp
‘Âleme inzâl ider rahmet ile emtâr-ı feyz

- 6 Bî-vezîr ü bî-müşîr aḥkâmı cârî ‘âleme
Küfv ü aḳrândan mûnezzeḥdir ider izḥâr-ı feyz
- 7 Vaḥdetin iḳrâr idüp zıḳr ile eyle iştigâl
Eylesün dilde temevvüc mence-i ebḥâr-ı feyz
- 8 Zâhidâ eyle edâ şavm u şalâtı bî-riyâ
Nefsiñe uyma ki oldur eyleyen inkâr-ı feyz
- 9 Ḳalbine ism-i Celâl-i Ḥaḳ virüp feyz-i ezel
Eylemiş bende deriñde Fâzılı ḥûnkâr-ı feyz

149

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Meclis-i dâniş ḳuruldı geldi hep aşḥâb-ı feyz
Hû diyüp devr ü semâ‘ a başladı erbâb-ı feyz
- 2 Ḥalḳa-i tevḥîde raḥmet nâzil oldı ‘âşîḳân
Döne döne zıḳr ile hep oldular ğarḳ-âb-ı feyz
- 3 Nola itseñ isti‘âze zâhidâ şeytândan
‘Âlem içre anlara mesdûddur ebvâb-ı feyz
- 4 Girmeyen keştî-i Nûḥa bulmadı feyz ü necât
Ġarḳ-ı baḥr-i naḳmet oldı görmedi girdâb-ı feyz
- 5 Çoḳ kişi beyt-i ‘atîḳi rûz u şeb eyler tavâf
Perde-i zühd ü riyâdan göremez miḥrâb-ı feyz

- 6 Hâl-i ‘aşkı bilmeyen ehl-i dili ser-ğûş şanur
Düşmemişdir kalbine hiç kaçre-i mîzâb-ı feyz
- 7 Şeş cihetden na‘ra-i Hûyî işidir Mevlevî
Anlar için Fâzılâ meftûhdur her bâb-ı feyz

150

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Menzil-i maflûba vâsıl olmaz erbâb-ı ğaraž
Dâmdan dâma düşer miñnetle reh-yâb-ı ğaraž
- 2 Fülk-i kalb-i bî-kesi sevğ eyleme baħr-i ğama
Keşti-i cismiñ ider itlâf ğirdâb-ı ğaraž
- 3 Her ne rûtbe üstüvâr olsa ğarâba meyl ider
Dâ‘imî dönmez bu‘ âlem içre dolâb-ı ğaraž
- 4 Bir zamân ehl-i kemâl olmaz ğarîş-i intikâm
Çünki menfûr-ı cihândır dâ‘im aşhâb-ı ğaraž
- 5 Ehl-i ‘iffet şirk-i töħmetden naşıl olsun rehâ
Bu cihânda dâ‘imâ meftûhdur bâb-ı ğaraž
- 6 Her ne deñlü añâ istiħkâm virse çâresiz
Bir ğün elbette olur fersûde mîzâb-ı ğaraž
- 7 Fâzılâ dergâh-ı Mevlânâya eyle ilticâ
Ol der-i ‘âlîde maħv olmuşdur esbâb-ı ğaraž

151

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Dehre gelmekden heme taḥşîl-i ' irfândır ğaraż
Ḥaḳḳı üzre Ḥaḳḳa ancaḳ ḳalben îmândır ğaraż
- 2 Ehl-i cehliñ bir sanemdir Şanki ḫâl-i zâhiri
Ḳâleb-i bî-rûḫdur kim cismden cândır ğaraż
- 3 Oldı bî-ḫad nesnede envâ' -ı Şûret müncelî
Anları seyr eylemekden kesb-i iz' ândır ğaraż
- 4 Şanma lu' biyyâtdır ehl-i semâ' îñ ḫâleti
Ḥaḳḳa-i tevḫîdden dervîŐe devrândır ğaraż
- 5 Ḳadr u rûtbe câh u devlet nesneyi olmaz müfid
Dehre gelmekden beḳâ-yı Őöhret ü Őândır ğaraż
- 6 Mâl u Şervet bir pula degmez anı imsâk ile
' Âḳile gencîne-i dünyâdan iḫsândır ğaraż
- 7 Fikr-i câh u menzilet lâyıḳ degil ehl-i dile
Derĝeh-i Monlâda Fâzil kesb-i ' irfândır ğaraż

152

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Ehl-i dil eṫvâr-ı nâ-hemvâra eyler i' tirâz
Ol cihetden zâhid-i bî-' âra eyler i' tirâz

- 2 Şeyh sâkîden zekat-ı hüsni bûse istedi
Hulkıdır kim ‘âşık ol cerrâra eyler i‘ tirâz
- 3 Vâ‘ iz-i har zâga beñzer şavt ile takrîr ider
Tûtiniñ ol sükkerin güftâra eyler i‘ tirâz
- 4 Ehl-i inşâf u kemâl itmez sükûtı ihtiyâr
Dâ‘imâ Hâk-gû olan ğaddâra eyler i‘ tirâz
- 5 Bilmeyen ol nazm-ı i‘ câz-ı nümâyı Fâzılâ
Meşnevî-i Hazret-i Hünkâra eyler i‘ tirâz

FÎ-ĦARFÎ’Ŧ-ŦÂ

153

(Fe‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilün/ Fa‘ lün)

- 1 Geldi müjde bezme o encemen-ârâ-yı neşât
Sâgra-ı kalbime koydı yine şahbâ-yı neşât
- 2 Şevke gelmez mi dili ‘âşık-ı bî-çâreleriñ
Görse bir kerre eger gözleri şahrâ-yı neşât
- 3 Kır mı bir lahza gülistânda şeydâ-yı dili
Âh u zâr eylemese ol gül-i ra‘ nâ-yı neşât
- 4 Bâde kim cevher-i iksîr-i şafâ-yı dildir
Kaşresi olsa nola zînet-i minâ-yı neşât

5 Olur olmaz yere şarf itme şaşın şahbâyı
Şâkiyâ itme telef kim odur eczâ-yı neşât

6 Semt-i iqbâle bugün esdi 'aceb bâd-ı nesîm
Def -i idbâr idüp eyledi îmâ-yı neşât

7 Virdi endîşeyi ağıyâra cihânda Fâzıl
Himmet-i pîri ile eyledi icrâ-yı neşât

154

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

1 Nâme-i yâri okutdum hıtt u imlâsı gâlať
İtmiş ibrâz-ı maħabbet mühr ü imzâsı gâlať

2 Bir ħabîş-i ħîle-kârı kâtib itmiş kendüye
Raťb u yâbis yazdıđı elfâz u ma' nâsı gâlať

3 Ta' n idersem çok mıdır ol şâ' ir-i hezl-âveri
Ĥikmet-âmiz sözleri saçma mu' ammâsı gâlať

4 Fâiķ-i akrân olmuş gibi eyler iftiħâr
Kendüyi kâtib şanur bilmez ki inşâsı gâlať

5 Ėâlîbâne mest-i lâ-ya' kıl olup leyl ü nehâr
Şâ' iriyyet iddi' âsı gibi rû'yâsı gâlať

6 Farķ u temyîze degildir muķtedir nîk ü bedi
'Aķlı ķaşır fehmi nâķış fikr ü ħulyâsı gâlať

7 Sâye-i Monlâda olmuşken rumûza âşinâ
Fâzîliñ olmak ne mümkin ' arz u inhâsı gâlať

155

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Vech-i cânânı diler hiç câna virmez mi neşât
Verd-i gülşen bülbül-i nâlâna virmez mi neşât
- 2 Lâle-veş zerrîn-ķadeķ devr eyledikķe bâĝda
Bezme revnaķ ĥâtır-ı rindâna virmez mi neşât
- 3 Sâķi-i sîmîn-ten raķş eyledikķe bezmde
Bâde-i engûr ile peymâne virmez mi neşât
- 4 Görse mir'at-ı mücellâda cemâl-i pâkini
Kendi cism-i nâziki ĥûbâna virmez mi neşât
- 5 Çille-i hecri olurken 'âşıkâ dâĝ-ı derûn
Vuşlatı âyâ dil-i sûzâna virmez mi neşât
- 6 Bir ĝazel tarķ eylesem ĥaķķında evvel şûĥ seniñ
Vaşf-ı ĥatķ-ı 'ârızı dîvâna virmez mi neşât
- 7 Bâb-ı Mevlânâda Fâzıl olmuşum âsûde-ĥâl
Himmet-i ĥünkâr dervîşâna virmez mi neşât

156

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Vâ' izîñ ĥalbinde yok "lâ-taķnetû"dan inbisât
Düşmez anıñ-ķün dilinden bir zamân zıkr-i şırât

- 2 İhtilâf-ı münkir ü ‘âşık maḥabbetden degil
Pûtede nâçâr erzîz zerle eyler irtibât
- 3 Kâle-i faẓl u ma‘ârifdir cihânda mu‘teber
Zâtadır raġbet degil zer-kârdan olsa bisât
- 4 Lâübâlî meşrebândır dâ‘imâ fâka başan
Şadme-i düşmen yemez ‘âlemde ehl-i ihtiyât
- 5 Yâr ile aġyâr temyîz idemez bir vechle
Devr-i ebvâb eyleyen şahş ile itme ihtilât
- 6 Kâlb-i ‘âşık bûy-ı zülfinden olurken münbasit
Sâki vü şahbâdan ‘âlû’l-‘âl gelmez mi neşât
- 7 Hikmet ü ‘irfân dîrsen Meşnevîden almışım
Fâzîlâ her nuṭkumu taḥsîn ider ehl-i simât

157

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Ravza-i dilde nümâyân oldı şeb-bûy-ı neşât
‘Andelîbe müjde kim geldi o gül-rûy-ı neşât
- 2 Zevk ü şevk îrâş iden şahn-ı çemendir ‘âşıka
Eylemez mi ârzû ‘âkil olan sûy-ı neşât
- 3 Pâre pâre eyle sâkî şişe-i derd ü ġamı
Bezme şahbâyı revân it kim odur cûy-ı neşât

- 4 Keyf gelmez ‘âşıka zâhid gelürse meclise
Hâlet-i ‘aşkı nedir bilmez o bed-ḥûy-ı neşât
- 5 Nûş-ı meyden neşve hâsıl eylemez ehl-i verâ‘
Bilmez ol bî-derk ü iz‘ân kıdedir kûy-ı neşât
- 6 Zâhidâ cânân ile ülfetden eylersen ibâ
Çinden gelse gerekdir saña âhû-yı neşât
- 7 Fâzılâ dergâh-ı ḥünkâra olaldan âşinâ
Nev-nümâyiş mi saña gösterdi dil-cû-yı neşât

FÎ-HARFÎ’Z-ZÂ

158

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 O şâh-ı ‘âlemiñ çeşm-i siyâhından cihân maḥzûz
Ḥayâl-i tir-i müjgânından olmaz mı kemân maḥzûz
- 2 Eger bâğ-ı cemâl-i yâre kılsa yek nigâh kerem
Olur gönce feminden ‘andelîb-i gülsitân maḥzûz
- 3 O mehdîr ‘âlem-i ḥüsnüñ hümâ-yı sa‘d-pervâzı
Vücûd-ı nâzikinden evc-i dilde âşiyân maḥzûz
- 4 İder mi bâğ-ı ‘aşk-ı yârdan ehl-i dil istib‘âd
O şûḥuñ kıametinden olmada serv-i revân maḥzûz

- 5 Muşavverdir hayâl âyînesinde ‘âşıkıñ ma‘ şûk
O sîm-endâma baqdıqça olur şâfi-dilân maḥzûz
- 6 Eger bezm-i maḥabbetde bulunsa ol perî-peyker
Degil âlüftesi belki olur pîr-i muġân maḥzûz
- 7 Göñül dest-i irâdetle maḥabbet itdi ol şûḡa
‘ Aceb mi iltifâtından olursam her zamân maḥzûz
- 8 ‘ Alâqa neydügin añla ḡaḡîkat mübtelâsından
Teferrüs eyle ḡâl-i ‘ aşkı ol her vaḡt ü ân maḥzûz

- 9 Şadâ-yı nây Fâzıl ġuş idüp dergâh-ı Monlâda
Nevâsından olurlar sâkinân-ı âsumân maḥzûz

159

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 O şûḡuñ maḡdemiyle oldı meclis neş’e-yâb-ı ḡazz
Bütün ehl-i dile geldi şafâ-yı bî-ḡisâb-ı ḡazz
- 2 Ṭulu‘ itdi şeb-i târikde bedr-i münîr-âsâ
Ṭaġıtdı bezmi [ser-â-ser] zihî ol mâh-tâb-ı ḡazz
- 3 Görünce ḡâce kürsîden o şûḡuñ ḡaṡṡ-ı ruḡsârın
Bıraġdı pendî açdı ‘ aşқа dâir bir kitâb-ı ḡazz
- 4 Dil-i ‘ âşık olur mı münkesir hiç seng-i sevdâdan
O şûḡuñ her nigâhından gelür şeyḡe şebâb-ı ḡazz
- 5 Dil-i maḡzûn-ı ehl-i ‘ aşkı mesrûr eylesün nazmım
Ben oldum sâye-i Monlâda Fâzıl müstetâb-ı ḡazz

160

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 O şûha bir bakışda oldı böyle bî-mecâl vâ' iz
İdüp da' vâ-yı 'aşkı virdi şâha ' arz-ı hâl vâ' iz
- 2 O serv-i kâmetiñ bir kez göreydi zülf-i müşgînin
Virir fetvâ-yı 'aşkı ' aşıkâ bî-kîl ü kâl vâ' iz
- 3 İdelden ârzü-yı bûs-ı la' liñ ol perî rûyuñ
Güzel sevmekligi dersinde gösterdi helâl vâ' iz
- 4 ' Aceb sevdâ-yı hâma düşdi ol âfet için şimdi
Ferâmûş eyledi takvâyı ' aşka oldı dâl vâ' iz
- 5 Olur şirk-i hafiden Fâzılâ âzâde bir demde
Kitâb-ı Meşnevîyle eyler ise hasb-ı hâl vâ' iz

161

(Mef' ülü Mefâ' ilü Mefâ' ilü Fe' ülün)

- 1 Ma' ârif-âşinânıñ bâ' iş-i i' zâzıdır elfâz
Mağâzîn-i kemâliñ cevher-i mümtâzıdır elfâz
- 2 Hâkîkatde kelâm-ı hüsn ü kubha tercemân olmuş
Kemâl aşhâbınıñ eczâ-yı ser-efrâzıdır elfâz
- 3 İder ağıyârı şâdık yâri düşmen bir tekellümde
Bu hâlet ile halkıñ muhliş ü gammâzıdır elfâz

- 4 Sürûr u hüznî dâ'im eyler ilkâ tâb' -i insâna
Gerek hayr u gerek şerriñ 'aceb dem-sâzıdır elfâz
- 5 Der-i Monlâya Fâzıl dâhil olduñ başla güftâra
Mağabbet evciniñ kim tâir-i şehbâzıdır elfâz

162

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Nümâyişde şer'iat bâbınıñ derbânıdır vâ' iz
Haqîkat münkiri eblehleriñ sultânıdır vâ' iz
- 2 Riyâya devr ider halka mübâhen gösterir biñ yol
Dalâlet kişveriniñ şâhib-i hizlânıdır vâ' iz
- 3 Haqîkat sırrını seyr idemez âyine-i dilde
Hemân şirk-i hafiniñ vâkıf u bürhânıdır vâ' iz
- 4 Sivâ derdiyle sapmış cerre râh-ı istikâmetden
Velâyet münkiri sîm ü zeriñ kurbânıdır vâ' iz
- 5 Cihânı aldadır zâhir kıyâfetle şaşkın Fâzıl
Şavuş dergâh-ı Monlâya riyâ şeytânıdır vâ' iz

FÎ-HARFÎ'L-' AYN

163

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Ka' be-i ' aşka teveccühedir aşhâb-ı semâ'
Kürre-i ' arz gibi dönmede erbâb-ı semâ'
- 2 ' Âşıka şubh u mesâ bâb-ı teveccüh meftûh
Nereye baksa görür kıble vü mihrâb-ı semâ'
- 3 Münkir-i vaḥdet olan nâil-i maṭlab olamaz
Ara bul ehl-i başîret iseñ esbâb-ı semâ'
- 4 Kâil-i vaḥdet olan kâyd-ı riyâya düşmez
Fehm ider bu sözi ancak ulü'l-elbâb-ı semâ'
- 5 Şark ile garba cenûb ile şimâle düşmez
Şems-veş Fâzıla rûşen görünür bâb-ı semâ'

164

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Her ne dem tennûre bend-i vecd olup itse semâ'
Mevlevî cev-v-i semâda zikri eyler istimâ'
- 2 Nâyı ta' yîb eyleme ifşâ-yı râz itdi deyu
Mâ-şadağdır "küllü sırrın câveze'l-işneyn-i şâ'"
- 3 Dâ'imâ ehl-i ḥaḳîkat nâil-i maḳşûd olup
Mihr-i raḥşân gibi ' âlem içre eyler intifâ'

- 4 ‘Âşık-ı nâlânda mümkin mi olsun inbisât
Ney gibi âh u enîn-i ‘aşkı bulmaz inkıfâ‘
- 5 Yâre vuşlat isteyen hûb-ı sivâyı terk ider
Rişt-e-i tûl-i emelle eylemez hiç ictimâ‘
- 6 Şâf-dil idrâka kâdir olamaz ehl-i dili
İtmedikçe zümre-i ehl-i kemâle ittibâ‘
- 7 Girse zâhid bezm-i ‘uşşâka hevâ-yı ‘aşkla
Muṭrib-i maḥfil gibi eylerdi beste ihtirâ‘
- 8 Hâne-i ḳalbine kimiñ virse pertev şem‘-i ‘aşḳ
Devr ider pervâne-veş rûşen olur mişl-i şu‘â‘
- 9 Bülbül-i şeydâ gibi Fâzıl der-i hünkârda
Gonca-i maḳşûda irdi buldı bûy-ı intifâ‘

165

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Eylemez ‘âşık olan aḡyârdan bir intifâ‘
Bülbül-i zâra gelür mi hârdan bir intifâ‘
- 2 Merd-i şâhib-kînden bir vechle gelmez vefâ
Var mı görmüş kimse zehr-i mârdan bir intifâ‘
- 3 Hâşma eyler ser-fürû bî-hûde bî-idrâk olan
Var mı itmiş hâin-i bed-kârdan bir intifâ‘

- 4 Devr-i ebvâb eyleyen şahşı muhib tütme ebed
İtme ümmîd öyle bir bî-‘ârdan bir intifâ‘
- 5 Âteşî-meşreb olan dil-berlere olma yakîn
Maıv olur pervâne görmez nârdan bir intifâ‘
- 6 Bir zamân şûfi-i bârid dersine itme devâm
Hâşıl olmaz öyle hâm inkârdan bir intifâ‘
- 7 Hırkâ-pûş ol Fâzıl dergâh-ı Mevlânâda kim
İtmek mümkün midir hünkârdan bir intifâ‘

166

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Ney idince ‘aşk ile izhâr-ı elhâna şürû‘
Bülbül-i şeydâ ider ol demde efgâna şürû‘
- 2 Şem‘ -i hüsn-i yâri seyr itdikçe pervâne-mişâl
‘Âşıkñ kalbinde eyler ‘aşk cevlnâna şürû‘
- 3 ‘Akıbet ordû-yı ‘aşka ehl-i dâniş ‘azm ider
Nefsle gavgâya eyler pâdişâhâne şürû‘
- 4 Kâf-ı ‘anķâ-yı muhibb-i kalb-i ‘âşıkdır hemân
‘Âleme hep andan eyler feyz-i tayrâna şürû‘
- 5 Müst-mend-i ‘aşk olan erbâb-ı dil bî-ihtiyâr
Rû-yı yâri görmege eyler hâķîmâne şürû‘

- 6 Hâl-i zevk ü ' aşkı bir kez añlasa bühtândan
Tevbesin şûfi iderdi halka i' lâna şürû'
- 7 Hâne-i dilde bırakmaz zerrece gamdan eşer
Eyleyince bezmde devrâna peymâne şürû'
- 8 Zevk-i şahbâ-yı maḥabbet noldığın derk eylese
H'âce eyler idi ders-i ' aşkı şıbyâna şürû'
- 9 Ehl-i vecdiñ şeh-peridir Fâzılâ ism-i Celâl
Mevlevîler eyler anıñ ile devrâna şürû'

167

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Te'aḥḥurda bir emriñ şanma kim tevbîrdir mâni'
Anı levḥ-i ezelde yazmamış taqdîrdir mâni'
- 2 Hârâbe-zâr olur idi bu ' âlem ḡaflet olmazsa
' Aqıl nefse uyup hep ḥ'âhiş-i ta' mîrdir mâni'
- 3 Cihânıñ çekdiği miḥnet meşâkından ḥalâş olmak
Bütün kesb-i yed-i a' mâl olan taqşîrdir mâni'
- 4 Eger zabt olmaz ise şîre beñzer nefsi insânî
Mazarrat itmege bend oldığı zencîrdir mâni'
- 5 Ḥamâil neyleyim Fâzıl belâdan olmağa maḥfûz
Der-i Monlâya girdim her belâdan pîrdir mâni'

168

(Mef' ulü Mefâ' ilü Mefâ' ilü Fe' ülün)

- 1 Bu şeb ol çeşm-i cādū nergis-i şehlâ mıdır mâni'
Hayâle h'âb gelmez başka bir hulyâ mıdır mâni'
- 2 Gönül pîr-i meyiñ ayrılmıyor bezm-i şafâsından
O sâkı-i perî-rû şîşe-i şahbâ mıdır mâni'
- 3 Beni bend itdi küfr-i zülfine bir âfet-i devrân
Görinmez çeşmime bir nesne bu sevdâ mıdır mâni'
- 4 Kıomaz derbânı bâğ-ı yâriñ ehl-i 'aşkı gülzâra
Yasâğ-ı şahne midir bülbül-i gûyâ mıdır mâni'
- 5 Külâh u hırka Fâzıl lâbis olmuş şıdık ile anda
Dehâlet itmek gayra der-i Monlâ mıdır mâni'

FÎ-ĤARFÎ'L-ĠAYN

169

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Virmez iken müfti-i 'allâme fetvâ-yı mesâğ
Ehl-i dil itmez mey ü maĥbûbdan bir dem ferâğ
- 2 Men' iderken h'âce tullâbı mey-i dūşineden
Sâkı-i nevres içün bezme bu şeb atdı ayâğ

- 3 Mescidi mey-ğâneye taḥvîl iderdi bî-riyâ
Lezzet-i şahbâ ile eylerse ta'ṭîr-i dimâğ
- 4 Kûh-ken bilseydi ger 'aşk-ı süveydâ-yı dili
İhtiyâr itmez idi şahrâları mânend-i zâğ
- 5 Bülbül-i şeydâyı gör kim mesken itmiş gülşeni
Çekseler zencîr ile düşmez gülistândan ırâğ
- 6 Âşînâ-yı sırr olan ta' n itmez aşḥâb-ı dili
Zâhid-i vaḥşî gibi gezmez cihânda deşt ü dâğ
- 7 Sâye-i Monlâda Fâzıl buldı râh-ı müstaḳîm
Vâkı' â olmaz ḥaḳîkat dehr-i dûnda sol u sâğ

170

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Dehr-i dún qoymaz cihânda dâ'imâ ecsâmı şâğ
Var mıdır imkân her re'yiñ ola aḥkâmı şâğ
- 2 Düşme kayd-ı dâneye 'anḳâ-ṭabî'at ol müdâm
Ḥaḳqa tefvîz it umûruñ kim ola encâmı şâğ
- 3 Ğill u ğışdan şâf tut 'âlemde dâ'im ḳâlbini
Ṭutmaḳ isterseñ eger âyîne-i endâmı şâğ
- 4 Himmet it kim ḳubḫ ile yâd itmeye 'âlem seni
Nîk ṭab' âniñ olur dünyâda dâ'im nâmı şâğ

- 5 Câm-ı billûrı ne gûne hıfza itseñ i' tinâ
Bir gün elbette ölür görmezseñ ol gülfâm şâğ
- 6 Var mıdır işkeste-hâtır olmamış bu dehrde
Âdeme mümkün mi olmak müddet-i eyyâmı şâğ
- 7 Fâzılâ sevdâ-yı bî-ma' nâyı kalbiñden çıkar
Bâb-ı Mevlânâya gir gör anda şubh u şâmı şâğ

171

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Zâhidâ şahbâyı itdiñ gerçi 'uşşâka yasâğ
Yok 'arağdan bağş mādâm vir aña bâri mesâğ
- 2 Bâdedir ehl-i diliñ kâşânesin şenlendiren
Sâgar-ı şahbâya men' -i nâ-sezâdan vir ferâğ
- 3 Sâki-i sîmîn-ber devr itmede pervâne-veş
Ehl-i meclis hâzır olmuş ortada ister çerâğ
- 4 Muhtesib resmin alurken her gice mey-hâneniñ
Vâ' iz-i nâ-puhte men' i neşr ider hep sol u şâğ
- 5 Hâkim-i belde oturmuş bezmde görmez misin
Hüsrev-i Dârâ gibi kurmuş mülûkâne otâğ
- 6 H'âce tahta başına geçmiş hem açmış ağzını
Teşnelikten bağş ider olmuş 'aceb sûhte-dimâğ

- 7 İtdi ders ü mescidi şûfi ferâmûş aşkla
Olmuş ol lâle ruhuñ fikr ü hayâli aña dâg
- 8 Şavt-ı sâz u nağmeniñ âlüftesi olmuş meger
Bezm-i cânândan ne mümkin hârice atsun ayâg
- 9 Dergeh-i hünkârda Fâzıl mey-i feyzi içer
Bî-nemekler meclis-i ‘aşka gelür mânend-i zâg

172

(Fe‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilün/ Fa‘ lün)

- 1 Hîkmet ü ‘aql u kemâl olalı ‘unvân-ı dürûg
Kesb-i i‘zâz u şeref eyledi erkân-ı dürûg
- 2 Cevher-i şıdka ‘aceb kalmadı ‘âlemde revaç
Zîb-i dürc-i şeref oldı güher-kân-ı dürûg
- 3 İzdihâm oldı mağal kalmadı ehl-i şıdka
Doğrusı buldı girân-kıymeti meydân-ı dürûg
- 4 İstikâmet aramaz ‘aşrımızıñ erkânı
Nâil-i hil‘at olur nâdire-sencân-ı dürûg
- 5 Pek kesâd oldı gedâ çarşusına gelmez hiç
Artdı bâzâr-ı kibâr içre yeñi şân-ı dürûg
- 6 Daha bundan eyü olur mı şeref mâyesi kim
Neşr olur ‘âleme bir gün nice i‘lân-ı dürûg
- 7 Der-i Monlâya düşüp maţbağa girdi Fâzıl
Bulamaz anda mağal kendüye mihmân-ı dürûg

FÎ-HARFÎ'L-FÂ

173

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Yâr ile hem-bezm olmaqdır baña 'izz ü şeref
Dildeki dâğ-ı elem böyle olur maḥv u telef
- 2 'Âşık-ı nâ-şâd 'aceb mi eylese fikr-i vişâl
Yâri gördükçe olur gönlündeki gam ber-ṭaraf
- 3 Yâri añdıqça dil-i gam-gîr-i 'âşık şâd olur
Kalmaz ehl-i 'aşkda şevk-i maḥabbetle esef
- 4 Kâh ağlar kâh tebessümde olur erbâb-ı 'aşk
Bağlamışdır añları zencîr-i sevdâ-yı selef
- 5 Lezzet-i 'aşk-ı ḥaḳîḳîyi ne bilsün zâhidân
Girmemişdir gûşına ma'nâ-yı lafz-ı "men-'araf"
- 6 Zıkr ü devrân-ı semâ'a ṭa'n ider ehl-i verâ'
Zann iderler cevher-i 'irfânı mânend-i ḥazef
- 7 Bendegân-ı Mevlevî her dem çeker ism-i Celâl
Añlara Fâzıl virir şevk-i diger nây ile def

174

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Ḥâṭıra gam mı gelür var iken ol yâr laṭîf
Ṭab'a şıḳlet getirür olsa da aḡyâr laṭîf

- 2 Ne kadar eylese bülbül nağamât-ı dilsûz
Baña dildârsız olmaz gül ü gülzâr laţif
- 3 Çeşm-i maħmûrı ile neş'e gelür encümene
O sebebden ararız dehrde dildâr laţif
- 4 Mihr ü meh ħüsnine bir vechle karşı gelemiz
Bârek-allâh nedir andaki ruhsâr laţif
- 5 Luţf u ihsân ile eyler 'uqalâ kesb-i şafâ
Andan özge olamaz dehrde bir kâr laţif

- 6 Cerr-i eşkâl gibi olma girân câna şaşın
Çekmez erbâb-ı hüner olsa dağı bâr laţif
- 7 Fâzılâ dergeh-i ħünkâra değâlet itdiñ
Allah Allah di ki oldur saña ezkâr laţif

175

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Cezbe-i 'uşşâka bir âlet olup bî-çâre def
Çalınur şevk u maħabbetle 'aceb hem-vâre def
- 2 Hey'etiñ tağyîr idüp aşhâb-ı 'iş u nûş anıñ
Dâire şeklinde oldu fâsık u âvâre def
- 3 Tekyelerden bir zamân çıkmaz iken fışka düşüp
Devr ider mey-ħânelerde şimdicek mekkâre def
- 4 Bir 'aceb ħâldir ki derk eyler anı ehl-i 'uqûl
Ĥalk-ı 'âlem gibi düşdi tab'-ı nâ-hemvâra def

- 5 Gûyiyâ zî-rûhdur ‘uşşâk-ı bî-pervâ gibi
Görse bir meh-pâre eyler kendini biñ pâre def
- 6 Şûreti bî-cân iken maḥbûb için efgân ider
Meclis-i ḥûbânda olsa nola şad-pâre def
- 7 Sa‘y iderken ehl-i ‘aşkıñ keşret-i tevḥîdine
Bi‘l-‘akis fışk u fücûrın başladı izhâra def
- 8 Geçdi neyden itdi ṭanbûr u kemâna ilticâ
Merkezin terk eyleyüp âh oldı yâr agyâra def
- 9 Neyle dem-sâz ol der-i ḥünkârda Fâzıl gibi
Maḥrem itmez ehl-i ‘aşkı nûkte-i esrâra def
- 10 Peyrev olmak Ḥaḳḳı-yı Pîre ne mümkin nazmda
Dühül-i pür-âvâza mânend olamaz bî-çâre def
- 176
(Fe‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilün/ Fa‘ lün)
- 1 Rûy-ı cânâna yaraşmış o siyeh zülf-i zarîf
‘Âleme fülful-i ḥâli getirür bûy-ı laṭîf
- 2 Ḥaṭṭ-ı ebrûları bir levḫa-i mihrâb gibi
O mehiñ vechi ider câmi‘-i ḥüsni ta‘ rîf

‘Esası “Baḳamaz oldı anı vâ‘iz ile merd-i ḥarîf” biçiminde olan ikinci mısraın yerine, sayfa kenarına, vezin ve anlamca daha uygun olan yukarıdaki mısra yazılmıştır.

- 3 O elif kâmeti bir kerre tahayyül eyle
‘ Ârif olmaz kişi bilmek ile lâm-ı ta‘ rîf
- 4 Bâdesiz neş’e virir ehl-i dile ol sâkî
O leb-i sükkeri kâbil midir itmek ta‘ rîf
- 5 Farzı kıl virdi oğu eyle semâ‘ ey zâhid
Sen de ol Mevlevi Fâzıl gibi dervîş-i ‘ arîf

FÎ-HARFÎ’L-KÂF

177

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Mevlevîniñ pîr evidir gûyiyâ eyvân-ı ‘ aşk
Nevbetin muṭrib çalınca kurulur dîvân-ı ‘ aşk
- 2 Sâlikânîñ hâlini seyr it semâ‘ eyler iken
Ėark olurlar nûra pervâne gibi erkân-ı ‘ aşk
- 3 Ser-fürû itmez cihânda kimseye ehl-i sülûk
Her biri bir meslege olmuş anîñ sultân-ı ‘ aşk
- 4 Zâhidân iklim-i ‘ aşkı târ u mâr itmek diler
Haydar-ı Kerrâr kıomaz kim andadır meydân-ı ‘ aşk
- 5 Fülk-i ‘ aşkıñ hâline nerden habîr olsun cihân
Pek uzaktadır gözlerinden anlarıñ seyrân-ı ‘ aşk

- 6 Hep felekler devr ider erkân-ı Mevlânâ gibi
Anları tahrik idendir mâlik-i devrân-ı 'aşk
- 7 Vâ' izâ girme benimle imtihân-ı 'aşka sen
Fâzıla Şems ile Monlâdır viren fermân-ı 'aşk

178

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Her zamân 'aynımda şâbitdir hayâl-i hüsn ü 'aşk
Müncelîdir Tûr-ı dilde rûy-ı âl-i hüsn ü 'aşk
- 2 Şûretâ mestûr-ı ma'nâda 'ayân u müncelî
'Aks ider âyîne-i kalbe cemâl-i hüsn ü 'aşk
- 3 Ol kadar hâl-i teyakkuz üzreyim 'âlemde kim
Her neye bakksam nümâyândır kemâl-i hüsn ü 'aşk
- 4 Zâhid istiğrak-ı 'âşıkdan haber-dâr olmadı
'Andelîbi söyledir gülşende hâl-i hüsn ü 'aşk
- 5 İns ü cinn nev'-i behâ'im üzre kıâimdir müdâm
'Âlemi itmiş ihâta nev-nihâl-i hüsn ü 'aşk
- 6 'Âşıkân mişl-i hümâ uça felekde var yeri
Anlara eyler i'ânet per ü bâl-i hüsn ü 'aşk
- 7 Bâb-ı Mevlânâya Fâzıl rûz u şeb eyle devâm
Bendegân anda çeker ism-i celâl-i hüsn ü 'aşk

179

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Hâne-i kalbe gelüp iskân itdi hüsñ ü 'aşk
'Âşıkâ ihşân-ı bî-pâyân itdi hüsñ ü 'aşk
- 2 Sâha-i dilden gamı sildi süpürdi ser-te-ser
Hâtır-ı maḥzûnımı şâdân itdi hüsñ ü 'aşk
- 3 Şeb-çerâğ-âsâ nola sûzân olursam ḥaşre-dek
Dilde pervâne gibi devrân itdi hüsñ ü 'aşk
- 4 Vâkıf oldum ehl-i 'aşkıñ sırrına her vechle
Baña bir feyz-i diger ihşân itdi hüsñ ü 'aşk
- 5 Kûh-ı Tûr-âsâ gönül aldı tecelliden naşib
Sînede birden bire tuğyân itdi hüsñ ü 'aşk
- 6 İrdi dil âb-ı hayâta bâb-ı Mevlânâda kim
Zıkr ile ḳalimde baḳ tûfân itdi hüsñ ü 'aşk
- 7 Sâyesinde iftiḥâr eyler isem Fâzıl sezâ
Ḥâzret-i Şemsi baña sultân itdi hüsñ ü 'aşk

180

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Ḥâzret-i ḥünkâr-ı ma' nîdir cihânda şâh-ı 'aşk
Olmasun mı ehl-i 'irfân 'âzim-i şeh-râh-ı 'aşk

- 2 Kisve-i mevrûş-ı serverdir külâh-ı Mevlevî
Anñ ile sâlikân olmağdadır âgâh-ı ‘aşk
- 3 Kùbbe-i pâk-i binâ-yı Hâzret-i Kerrârdır
Bir zamân olmaz hârâbe-zâr hiç dergâh-ı ‘aşk
- 4 Zâhid-i nâ-puhte münkirdir mağâm-ı ‘aşkı kim
Olmamışdır aña mesken bu nişîmen-gâh-ı ‘aşk
- 5 Bu cihân durduğça şâbitdir ziyâ vü pertevi
Zâil olmaz haşre-dek ‘âlemde mihr ü mâh-ı ‘aşk
- 6 Bülbüle karşı gelüp gülşende nây-ı pür-şadâ
Açdı sînemde benim biñ dâğ-ı demle âh-ı ‘aşk
- 7 Fâzîl itsem sâye-i Monlâda gayra ser-fürû
Red ider mi bendesini hiç o şâhen-şâh-ı ‘aşk

181

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 Melâmet-kâr olup Mecnûn gibi nâlendedir ‘âşık
Pey-â-pey vuşlat-ı yâri ‘aceb gûyendedir ‘âşık
- 2 Yanar şem‘-i mağabbet ‘âşıkñ göñlinde sönmez hiç
Bu ‘âlem ser-nigûn olsa yine pür-handedir ‘âşık
- 3 Bir özge semm-i kâtildir cefâ vü fûrkât-i mağbûb
Ne dürlü itse istignâ yine pâyendedir ‘âşık

- 4 Aña ‘arz-1 kumâş-1 iştîyâkda hiç kuşûr itmez
O şûhuñ luţf-1 bî-pâyânına şermendedir ‘âşık
- 5 Biz ise bezm-i ‘aşkı şu‘ lelendirdik ney ü demle
Gören gülşende zann eyler velî kül-ğandadır ‘âşık
- 6 Hâyâl-i yâr ile rûz u şebîñ devrânını görmez
O mihriñ neyyir-i ruhsârıla tâbendedir ‘âşık
- 7 Biz aldık ders-i ‘aşkı dergeh-i ħünkârdan Fâzıl
Anıñ-çün himmet-i Şems ile her gülşendedir ‘âşık

182

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 Tecellî-i vişâl-i yâr içün kül-ğandadır ‘âşık
Hâyâl-i çeşm-i peykerle şanur gülşendedir ‘âşık
- 2 Hâyâl-i nergisî-çeşmiyle ol şûh-1 sitem-kârıñ
Mişâl-i şûret-i dîvâr ser-efgendedir ‘âşık
- 3 Taşavvur eyledikçe ‘ârız-1 pür-tâb-1 cânânı
Ser-â-pâ şu‘ le-i cevvalé-veş tâbendedir ‘âşık
- 4 Mağabbet mülkiniñ ħâkân-1 pür-‘ unvânıdır ma‘ şûk
Anıñ tâk-1 mu‘ allâ dîde-bânı bendedir ‘âşık
- 5 Başında ol kıyâmet kâmetiñ sevdâsı olduğça
Vücûdı maħv olur ammâ yine pâyendedir ‘âşık

- 6 Seniñ biñ cân ile memnûn-ı düşnâm u ‘ itâbıñdır
Hemân zann itme kim maḥzûz-ı luḥf u ḥandedir ‘ âşık
- 7 Faḥîn ü Fâzıl u Ḥikmet olunca yek-zebân böyle
Rümûz-ı ‘ aşkıdan baḥş itmede şermendedir ‘ âşık

183

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Girme baḥş-i vaḥdete ey sâlik-i ziyy-i tarîk
Baḥ ḥulûş üzre hemân tevḥîd-i Ḥaḥḥa ol şadık
- 2 Çok tavîl yoldur bu şahrâ içre gülşen bulmağa
Gir yola gerçek bulursuñ kendine şadık vefîk
- 3 Her kişi çıkmaz bu yoldan doğru râh-ı vuşlata
İrişür pâyine dâmen bulmadan mürşid-i veşîk
- 4 Ehl-i ‘ aşkıñ pek çoğı bu silke ‘ azm itdiyse de
Ḳaldı baḥr-i ḥayret içre cezbese oldı ‘ amîk
- 5 Baḥ Nesîmî ile Manşûr sekr içünde ḥaldılar
Bulmadı Şiblî gibi ol meyde maḥmûr bir refîk
- 6 Diyemem ben vaḥdeti inkâr iden Ḥaḥḥı bilür
Mürşidi bulmaḥ gerekdir ḥalmasun mülḥid ‘ atîk
- 7 Pîrimiz ism-i Celâliñ zâkiri Monlâ-yı Rûm
Fâzıla sen ḥıl ‘ inâyet râh-ı Ḥaḥḥda ol şefîk

184

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Gidilmez menzil-i maqşûda hem-dem olmasa tevfiķ
İrilmez maḥlab-ı tedbîre munzam olmasa tevfiķ
- 2 Sikender-veş cihâna mâlik olsun kudretiñ yetmez
Esâs-ı re'y ü tedbîr üzre muḥkem olmasa tevfiķ
- 3 Ḥayâl-i cem' -i mâl ü câh u şervet fâide virmez
Terâzûda muvâzin zerle dirhem olmasa tevfiķ
- 4 Dil-i bî-mârı aġyâr zaḥmesinden itmege tedhîn
' Aceb mümkün mi ḥâzîķ ile merhem olmasa tevfiķ
- 5 Nice bî-çâreler kaç' -ı merâtib-çün çeker zaḥmet
İrişmez rûtbe-i vâlâya süllem olmasa tevfiķ
- 6 İşâbet eylemez bir re'ye ' aķl u fikr-i Eflâtûn
Eger ol emriñ icrâsında mülhem olmasa tevfiķ
- 7 Ne mümkün Fâzıl-ı bî-çâre girmek bâb-ı Monlâya
Aña râh-ı Ḥudâda yâr u hem-dem olmasa tevfiķ

185

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 ' Âdetim âvârelikdir ḳalbde ârâm yoķ
Ḥâtırımıdan ârzû-yı zevķ-i bî-encâm yoķ

- 2 Tende şıhhat dilde râhat elde fırsat olsa da
Bezm-i meyde câm yok sâkî-i sîm-endâm yok
- 3 Cânıma kâr eyledi gurbetde yârîñ hasreti
Anıñ için kalbde ârâma hiç hengâm yok
- 4 Meclis-i cânânda ben dûr u mehcûr olalı
Dilde bir şüretle meyl-i zevke şubh u şâm yok
- 5 Fâzılâ gir hân-kâh-ı Mevlevîye şıdık ile
Rağbet itme mâ-sivâya anda neyl-i kâm yok

186

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Birtakım zâlim elinde kaldık ehl-i dâd yok
Şâhib-i inşâf yok hem şân-ı istimdâd yok
- 2 Çok ta' accüb eylerim zâhid seniñ ahvâline
İtme da' vî-i kerâmet sende isti' dâd yok
- 3 Şeyh efendi bî-delîl erkân-ı hac mümkin degil
Kande ihlâş u icâzet kuvvet-i irşâd yok
- 4 Mağsadıñ tahşîl-i ' ilm itmedir ammâ sevdiğim
Mekteb-i etfâl içre ehl-i dil üstâd yok
- 5 Mevlevîlerle nola Fâzıl olursam hem-nişîn
İçlerinde ehl-i dil çok münkir ü hussâd yok

187

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Gülşeni tebrîk itdi bülbül-i gûyâ-yı 'aşk
'Âşıkıñ göñlinde açıldı gül-i ra'nâ-yı 'aşk
- 2 Kays-âsâ sû-be-sû Leylâyı eyler güft-gû
Düşdi şahrâ-yı belâya 'âşık-ı rüsvâ-yı 'aşk
- 3 Eylemez rağbet serây-ı pâdişâhîye o kim
Lâne tutdı Kâf-ı qalbinde aniñ 'anqâ-yı 'aşk
- 4 Kâtre dir nisbetle qâlb-i muhlîşe bu baħr ü ber
Cümleden a'zamdır anda sâhil ü deryâ-yı 'aşk
- 5 Tîşe-i âh ile kaṭ' it mâ-sivâyı qalbden
Kûh-kenden hisse al añla nedir sevdâ-yı 'aşk
- 6 Birgivîden baħş olunmaz bu kitâb-ı 'aşk
İtme bîhûde yere zâhid ile gavğâ-yı 'aşk
- 7 Varsa 'aqlıñ intisâb eyle hulûş-ı qalb ile
Dergeh-i Monlâdadır Fâzil nevâ vü nây-ı 'aşk

FÎ-HARFÎ'L-KÂF

188

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Bâde-i rengîn ile kânûnı hâr itsem gerek
Geldi âvân-ı şitâ nârı bahâr itsem gerek
- 2 Şem'-i ruhsârın tahayyül eyleyüp ol meh-veşiñ
Qalbede 'aşkıñ şarâbın şu'le-dâr itsem gerek
- 3 'Andelîb-i qalbe rengîn besteler meşq eyleyüp
Gülsitân-ı 'aşka pür-şevk ü mesâr itsem gerek
- 4 Rind-i bî-endîşe şâh-ı mülk-i 'aşkıñ dehrde
Ceş-i âlâmı gönülde târ u mâr itsem gerek
- 5 Lâne vü dâne hevâsından berî 'ankâ benim
Per ü bâl-i 'aşk ile çarhı güzâr itsem gerek
- 6 Öyle şebbâzım ki murğ-ı 'aşkı çarpar şehperim
Evc-i a'lâ-yı ma'ârifde şikâr itsem gerek
- 7 Ney gibi dem çekdigimde çarha dek âhım çıkar
Bâb-ı Mevlânâda Fâzıl iftihâr itsem gerek

189

(Mef' ûlü Mefâ' ilü Mefâ' ilü Fe' ûlün)

- 1 Ey şûh-ı cihân 'âlemi igvâya mı geldiñ
Maḥbûb-ı zamân oldıgıñ inhâya mı geldiñ
- 2 'Arz itmiş idim derd-i dili ben saña maḥfi
Serd eyledigim râzımı ifşâya mı geldiñ
- 3 Aḥbâbıñ ile kaṭ'-ı maḥabbet mi murâdıñ
Âlüfte olup düşmene hem-pâye mı geldiñ
- 4 Her gördigine bâl açup sâye bırakma
Her kez seni zann eylesün 'ankâya mı geldiñ
- 5 Deyüm ki 'aceb kırdıñ ayagın sen a zâhid
Bu meclis-i 'uşşâkda gavgâya mı geldiñ
- 6 Şûfî sıgamaz ehl-i riyâya bu nümâyış
Seyr itmek için sâkî vü şahbâya mı geldiñ
- 7 Reng-i gül ile bülbüle dem-beste mi olduñ
Fâzıl gibi yâ dergeh-i Monlâya mı geldiñ

190

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Çok mıdır kadri bilinmezse cihânda kâmilîñ
Zerre denlü farkı yokdur kâbil ü nâ-kâbilîñ

- 2 Bâğda bülbül öterken şavt-ı zâğa kim bakar
Diñlenür mi bezm-i ehl-i dilde lâfi câhiliñ
- 3 Nazm u inşâda Ferîdûnum deyü da' vâ iden
Şâhib-i şadr olamaz çalmağla mührin hâmiliñ
- 4 'Âr u nâmûsın şikest itmiş olan bî-ķâyddır
'Âdeti olmağ mübeddel mümteni' dir sâ'iliñ
- 5 Çarhı vapurıñ kırılrsa kâr ider mi re'y aña
Engine biñ fersağ olsa bu' dı semt-i sâhiliñ
- 6 Râkib-i fayton olan aşhâb-ı câh u menzilet
Vâkıf olmaz hâline pâmâl olmuş râciliñ
- 7 Çok mıdır da' vâ-yı rüchâniyyet itse 'aşrda
Sâye-i Monlâda oldı nazmı bâlâ Fâziliñ

191

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Müsâvî olmaz erbâb-ı hıredle ķadri abdâliñ
Olur mı meclis-i devletde hiç tevķiri hâmmâliñ
- 2 Kibârıñ süllem-i nuķuyla çıkma ķaşr-ı iķbâle
Hâzer üzre buluñ yoķ şıhhati kavlinde remmâliñ
- 3 Zamâne halkı re's-i mâl mânend 'add ider kizbi
Şatar 'âlemde kıymetlendirir vezn ile aķvâliñ

- 4 Mürüvvet şervet ‘âlemde degildir kimseye mevrûs
Sahî itmez hasîs ü nâkesi hiç keşreti mâliñ
- 5 Ne deñlü nâzik olsa câhiliñ olmaz sözi maqbûl
İşitmez şavt-ı nâ-sâzın kemâl- aşhâbı kavvâlîñ
- 6 Egerçi şemse nisbetle kamer ez‘ af muzâ‘ afken
Bedirle pertevin bî-şevk ider necm-i şafâ-fâliñ
- 7 Riyâ-kârânı koymaz zühd ü takvâ bâb-ı hünkâra
Bulunmaz Fâzıl anlarda şafâsı hüsn-i a‘ mâliñ

192

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 Sitâbulda yine bir nev-resîde şâh-ı hûbânîñ
Olup üftâdesi rüsvâsı oldum halk-ı dünyânîñ
- 2 Cihâna bir daği gelmiş degildir mişl ü akrânı
Nice biñ sihr ider ‘uşşâkına çeşmi o fettânîñ
- 3 Niçün nezzâreden ‘uşşâkı men‘ eylersin ey şüfi
Güle arzûsı vardır bülbül-i nâlân u şeydânîñ
- 4 ‘Îzârından nolur bir lahza kaldır zülf-i şebgûnın
Görünsün pertev-i hüsnî o mihr-i ‘âlem-ârânîñ
- 5 İrişirdi husûfa gâhi hüsnin ‘arz idüp ol şûh
Görünmez oldu şimdi tal‘ ati ol mâh-ı tâbânîñ

- 6 Taḥassürden ‘ibâretdir bu bâğ-ı ‘âlemiñ ḥâli
Getürmez neş’e çeşm-i bülbül olsa câmı şahbânıñ
- 7 Hazer eyler mi baḥş-i ‘aşqdan zâhid ile hergiz
Bu Fâzıl çâkeridir Hâzret-i Şems ile Monlânıñ

193

MEDḤİYYE-İ HÂZRET-İ ÇEHÂR-YÂR-I GÜZİN RIDVÂN-
ULLÂHİ TE‘ÂLÂ ALEYHİM ECMA‘İN

(Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün)

- 1 Gice gündüz buña şıdķ ile dâ‘im olsuñ îmânıñ
Rızâsı maķşadıñ ise Hudâ-yı Ḥayy ü Mennânıñ
- 2 Fedâkâr ol yolunda ḥânedân-ı âl-i Ṭahânıñ
Ebûbeker ü ‘Ömer ‘Oşmân u Ḥaydar çâr erkânıñ
- 3 İmâmeyn-i şehîdeyn nûr-ı ‘ayn-ı server-i Yezdân
Ḥasan ile Ḥüseyn için fedâ kı l cism ile cânıñ
- 4 İki ‘âlemde kâfîdir saña bu devlet ü ‘izzet
Çalış kulluk ile kı l iftiḥâr ol şeh-r-i yârânıñ
- 5 Kulaķ virme şaķın erbâb-ı inkâr olmadı âğâḥ
Nedir Âl-i ‘Abâya ḥubb u ‘aşķı ehl-i ‘irfânıñ
- 6 Meveddet lâzım iken âl-i fâḥr-i ‘âleme dâ‘im
Diger efkâr idenler münkiridir naşş-ı Qur‘ânıñ

- 7 Beni haşr eyle Kıtmîri ile Aşhâb-ı Kehf-âsâ
Bu yüzden bendeñe olsun İlâhî luḫ u ihsânîñ
- 8 Gönül dîger bir ümmîdiñ yok illâ Raḫmet-i Raḫmân
Ḥudânîñ baḫr-i ğufrânıdır ancak derde dermânîñ
- 9 Cenâb-ı Mevlevîdir zü'l-cenâheyn nesl ü nisbetle
Ebûbekr ü ' Aliyyü'l-murtażâ şâhân-ı ekvânîñ
- 10 Bir ednâ çâkeriyim iki şâh-ı ' âlem ü fazlıñ
Cenâb-ı Mevlevî vü Şems-i Tebrîz-i dıraḫşânîñ
- 11 İlâhî Fâzılı dûr itme bâb-ı intisâbından
Çehâr-ı yâr-ı serverle Veliyyullâh-ı zî-şânîñ

194

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Şaḫın nâ-merde dökme âb-ı rûyuñ ' izzet isterseñ
Ḥayâl-i bî-meâl-i câha düşme devlet isterseñ
- 2 Ta' amdır sevḫ iden bu ' âlemi her zîllete ey dil
Ḥarîş-i şervet olma ḫüsn-i şît ü şöhret isterseñ
- 3 Cefâ-yı zaḫma degmez muḫbilâna ' arz u ihlâşîñ
Ḳalender meşreb ol sen bu cihânda râḫat isterseñ
- 4 Ḳanâ' at ḫıl nevâl-i mâ-ḫazarla iktifâ eyle
Otur ehl-i maḫabbet cihânda lezzet isterseñ

- 5 Mişâl-i gevher-i şehvâr bil her nuṭṭ-ı aḥbâbı
Şoḡulma meclis-i aḡyâra ḡadr u ḡıymet isterseñ
- 6 Sebük-maḡzân-ı zühhâd ile girme mebḡaş-i ‘aşḡa
Kelâm-ı ehl-i ḡumḡı diñleme cem‘ iyyet isterseñ
- 7 Duḡûl it ‘âşıkâne dergeh-i Monlâya ey Fâzıl
Ḥarîm-i bezm-i ‘uşşâḡ ol felekde rif‘ at isterseñ

195

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 ‘Âşıḡa ṭa‘ n eylemez îmânı olsa zâhidiñ
Meclis-i ‘aşḡa girer iz‘ânı olsa zâhidiñ
- 2 Şâ‘ ire daḡl eylemezdi münkir-i Ḥassân olup
Bir tettebbu‘ idecek dîvânı olsa zâhidiñ
- 3 Naşş-ı ḡâtı‘ la Cenâb-ı Ḥaḡ ḡarâm itdi deyu
Aḡza almaz bâdeyi ‘irfânı olsa zâhidiñ
- 4 Ez-ḡazâ tevcîh olunsa bir ḡazânıñ manşıbı
İftihâr eyler keşîş ‘unvânı olsa zâhidiñ
- 5 Ḥânesinde hey‘et ü ḡikmetle dâ‘im uğraşur
Münkir-i ḡudret olur dermânı olsa zâhidiñ
- 6 Mâni‘-i fişḡ olmada dâ‘im aña dîḡ-i ma‘âş
ḡatl ider ehl-i dili meydânı olsa zâhidiñ
- 7 Ben deḡişmem bâb-ı Mevlânâyı Fâzıl ‘âleme
ḡam degildir ḡaḡḡıma bühtânı olsa zâhidiñ

196

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Ta' n u teşnî' itme h'âce hâline sen 'âşıkıñ
Olsa da noqşânı hoş gör bezmine gel şâdıķıñ
- 2 Mâ-sivâdan yoķ anıñ kâlbinde hiç reng-i tamâ'
Dil uzatma ol kalendar zâkiridir Hâlîķiñ
- 3 Pûteye kondaķda zer izhâr ider şâfiyyetin
Kurtulur mi' yârda her hîlesinden sârîķiñ
- 4 Kıl nazar tevhîd-i ehl-i vecde 'ayn-ı dil ile
Geç riyâdan diñle nuşhın mürşidân-ı hâzîķiñ
- 5 Nuţkumı fehm eyle münkir meclis-i 'irfâna gel
Vâķıf olmaķ ister iseñ zevķine her zâ'îķiñ
- 6 Ehl-i zâhir zîkr-i cehrî men'ine fetvâ virüp
İ'tibâr olmaz mücerred kâvline ol nâmîķiñ
- 7 Bâb-ı Mevlânâya Fâzıl girmeden bilmez idik
Dergeh-i 'âlemde kâdrin ehl-i hâl-i fâ'îķiñ

197

(Mef' ûlü Mefâ' ilü Mefâ' ilü Fe' ûlün)

- 1 Yâr ile maķabbet demin eyyâma düşürdük
Bu derd ile aģyârı şad âlâma düşürdük

- 2 Yâri bırağup gitdi raqîb ‘âlem-i âba
Ol fitneyi âşir hele bir dâma düşürdük
- 3 Meyl itdi gönül ol meh-i tâbâna bu şeb
Hem-dem olalım bezmde aqâdâma düşürdük
- 4 Gülşende bu şeb bezmimizi eyledi teşrîf
Ol âfeti meyl-i mey-i gül-fâma düşürdük
- 5 Gerçi aña bir cây-ı şafâ bulma muhâldir
Biñ minnet ile ol şehi ârâma düşürdük
- 6 Fâzıl ne güzel dergeh-i Monlâya alışdık
Tevhîd şafâsın dil-i nâ-kâma düşürdük
- 7 Râğıb gibi bir ‘ârifi tanzîre ne mümkün
Kendümüzü bî-hûde bu evhâma düşürdük

198

(Fe‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilün/ Fa‘ lün)

- 1 Özge sehhârdır ey şûh dü-çeşm-i siyehiñ
Bir nighde qara eyler gözini mihr ü mehiñ
- 2 Tesliyet-bağş-ı dil-i ‘âşık olurken deheniñ
Öldürür âdemi bir lahzada tîğ-i nighiñ
- 3 Melik-i Kayşer olur idi kapuñda der-bân
Sen gibi şûh-ı cihân mâh-liqâ pâdişehiñ

4 Görmüş olsaydı seniñ hüsniñi bir kez Şîrîn
Tûṭiyâ eyler idi dîdesine hâk-i rehiñ

5 Fâzîlâ ḥasret-i cânân ne qadar virse telâş
Mevlevîsin alamaz kimse seriñden külâhiñ

199

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

1 Gör Qalender içre maḥbûb-ı terin İslâmboluñ
Olma mücbir-i zenân sev dilberin İslâmboluñ

2 Görmemişdir mişlini kimse cihânda bir daḡı
Sevmemek mümkün mi ol meh-peykerin İslâmboluñ

3 Beñleri ruḥsârı üzre dâne-i fülful gibi
Medḡ ider 'âlem o şûḡ-ı esmerin İslâmboluñ

4 Liḡyesin teslîm itdi zâhid-i gümrâh vâh
Gördiği anda o ḥasnâ berberin İslâmboluñ

5 Şeyḡ efendi ḡalka-i zikri çıkardı aradan
Seyredince ḡoş-edâ dilberlerin İslâmboluñ

6 Devr-i ebvâb ile gelmez ṭâlib-i câha fütûr
Şaldırır gördükçe zîb ü zîverin İslâmboluñ

7 Gey külâh-ı Mevlevîyi ḡırqa-pûş ol Fâzîlâ
ḡân-ḡâh-ı 'aşqa gir gör cevherin İslâmboluñ

200

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Görmedik emşâlini ol şûh-ı şâhib-behçetiñ
Dîdeden gitmez hayâli bir dem ol meh-çal' atıñ
- 2 Şu'le-i şem'-i cemâli bezmi pür-nûr eyledi
Çok mıdır pervânesi olsa gönül ol âfetiñ
- 3 Câm-ı Cemşîdi ayaklandırdı sâkî şevk ile
Görmedik bir mişlini ' âlemde bu cem' iyyetiñ
- 4 Ol rakîb-i fitne-engîze uyup olduñ refîk
Bezm-i ehl-i dilde degmez bir pula hayşiyyetiñ
- 5 Ey mürâyî ol büte 'aqlıñ esîr itmiş seni
' Âlem içre kalmadı bir vechle hürriyyetiñ
- 6 Şems-i Tebrîze ben oldum müstenid ihlâş ile
Münfek olmam haşre-dek bâbından ehl-i himmetiñ
- 7 İtmeden Fâzıl gibi dergâh-ı hünkârı penâh
Añlamaz zâhid nedir zevki maqâm-ı vahdetiñ

201

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 'Aqlımı çekdi hevâya per ü bâl-i perçemiñ
Eyledi murğ-ı dili 'anķâ hayâl-i perçemiñ

- 2 Bûy-ı müşgîni demâg u cânı ta'îr itmede
Vaşf olunmaz hâşılı 'anber-mişâl-i perçemiñ
- 3 Mülk-i Fas şâhı mıdır ser-'asker-i Sûdan mıdır
'Âlemi teşvîşe virdi kıl ü kâl-i perçemiñ
- 4 Bağladı zencîr-i sevdâya bütün 'âşıkları
Bir muţalsam fitnedir sihr-i helâl-i perçemiñ
- 5 Hâzret-i Hünkâra şekvâ eylese bî-câ mıdır
Fâzılı âvâre itdi hasb-i hâl-i perçemiñ

202

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Gördi çeşmim bir perî-rû dil-rübâsın İzmidiñ
Sevdi gönülüm ol şeh-i nâzik-edâsın İzmidiñ
- 2 Bir nigârîñ zülfine bend oldı bu dil şöyle kim
Her ne deñlü çekse râzıdır cefâsın İzmidiñ
- 3 Bir tenezzüh-gâhı var çarç-ı felekde mişli yok
Gel yüzüñ görsün o cây-ı âsiyâsın İzmidiñ
- 4 Çâr etrafı anıñ bâg-ı irem mânendidir
Kimse inkâr eylemez zevk u şafâsın İzmidiñ
- 5 Dâ'imâ bâd-ı şabâ rûha gıdâ anda eser
Var mıdır cerç idecek âb u hevâsın İzmidiñ

- 6 Tâğ u şahrâsı şükûfe-zâr olur faşl-ı harîf
¹ bak zînet-fezâsın İzmidiñ
- 7 Bulmadım ben kimse Fâzıl vaşfını ‘arz eylesem
 Görmedim ben haq-şinâsın ehl-i vefâsın İzmidiñ

FÎ-ĤARFÎ’L-LÂM

203

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 Der-i hünkâra gel feyz al muhibb-i ehl-i irşâd ol
 Külâh u hurka-i peşmîne gey sultân-ı efrâd ol
- 2 Şunûf-ı evliyâ vü aşfiyâya intisâb eyle
 Tulu‘ -ı şemsde bîdâr olup gafletden âzâd ol
- 3 Geçüp râh-ı mecâzî ol haqîkat şehrine vâşıl
 Çıkar hubb u sivâyı hâtırından hurrem ü şâd ol
- 4 Hücûm it kûh-ı kurba tîşe-i şıdk u hulûş ile
 İriş şîrîn kâm-ı maţlaba mânend-i Ferhâd ol
- 5 Gül-i maqşûda vâşıl olmak istersen bu gülşende
 Dem-â-dem bülbül-i şûrîde gibi ehl-i feryâd ol
- 6 Cihânîñ mâl u iqbâliyle olma mest-i lâ-ya‘ kııl
 Me’âl-i “faqrü fahrî” kııl teemmül gamdan âzâd ol

¹ İlgili kısım, elyazması metinde boş bırakılmıştır.

- 7 Bu kevnîñ mâl ü câhın bir pula almaz kemâl ehli
Sebük-mağz olma şâhib-dânişi bul kâmil üstâd ol
- 8 Şikest itme kulûb-ı nâsı hod-bîn olma ey dervîş
Müdâvâ eyle rûy-ı dille halka ehl-i imdâd ol
- 9 Hülûş üzre girüp dergâh-ı Mevlânâya çün Fâzıl
Harâb-âbâd-ı 'âlemde her an ma' mûr-âbâd ol

204

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Bezm-i gamda 'âşık-ı derd-âşinâ eksik degil
Nâle-i cân-kâh anıñ-çün dâ'imâ eksik degil
- 2 Kûşe-i mey-ğâne gibi var mı bir cây-ı emân
Câm-ı gam-fersâ tolu zevk u şâfâ eksik degil
- 3 Sâki-i meh-pâre esbâb-ı tarab olmazsa da
Meclis-i 'uşşâkda sâz u nevâ eksik degil
- 4 Bahr-i 'aşka düşdi fülk-i dil hevâ-yı zülfe
Mevc-i sevdâ kalbde şubh u mesâ eksik degil
- 5 Hâtır-ı vîrânemi gâhî yapar gâhî yıkar
Tab'-ı cânânda vefâ ile cefâ eksik degil
- 6 Şehr-i igrâmı temâşâ itdim ise bu sefer
Var gözümle gördigim biñ dil-rübâ eksik degil
- 7 Çâker-i Monlâ-yı Rûmî oldığı-çün Fâzılñ
Tab'-ı derrâkinde nazm-ı dil-güşâ eksik degil

205

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Hezârân âşinâyâ i' timâd itmek degil kâbil
Vücûd-ı 'ârîziye istinâd itmek degil kâbil
- 2 Tecellîdir sebep efzâyiş-i iqbâl-i dünyâyâ
Yanan şem' iñ fûrûğın müstezâd itmek degil kâbil
- 3 Cihânda nîk nâm ibkâsına kııl himmeti dâ'im
Bu dehrîñ zevk u şevkin imtidâd itmek degil kâbil
- 4 Hîlâf-ı cinse hem-dem olmadan eyle hâzer zîrâ
Sebük-mağz ile 'âkil ittihâd itmek degil kâbil
- 5 "Ene'l-Hak" didi Manşûr itdi kendin 'âkıbet ber-dâr
Mu' annid gâfile karşı cihâd itmek degil kâbil
- 6 Cihânda sırr-ı vahdetden haber-dâr olmayan şahşı
Eger olmazsa mülhem irtişâd itmek degil kâbil
- 7 Mürâyî zâhid ile Fâzıl ülfetden hâzer eyle
Der-i Monlâyâ gelse inkıyâd itmek degil kâbil

206

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Esîr-i nefis-i dîn olma dahîl-i bâb-ı 'aşk ol gel
Gülistân-ı maḥabbetde dönüp dolab-ı 'aşk ol gel

- 2 Temâşâ kı1 her eşyâda ‘ayândır kudreti Hakkıñ
Yanup pervâne gibi hişse-mend-i tâb-1 ‘aşk ol gel
- 3 Libâs-1 zâhide kı1ma nazar bu bezm-i fânide
Şeb-i târdan çıkar kendiñ meh-i erbâb-1 ‘aşk ol gel
- 4 Hâyât-1 câvidân-1 ‘aşka irmek ma1labıñ ise
Hevâ-yı mâ-sivâyı sil süpür nâ-yâb-1 ‘aşk ol gel
- 5 Neden feryâd ider bülbül seher va1tinde ey ‘âşık
Anı bilmek murâduñsa ulü’l-elbâb-1 ‘aşk ol gel
- 6 Semâ‘-1 nây-1 Mevlânâda esrâr-1 ‘Alî rûşen
Rebâb-1 ceng-âsâ mazhar-1 âdâb-1 ‘aşk ol gel
- 7 Şu hâle var ki gön1lüñ müsterîh olsun dü-‘âlemde
Seher va1tinde Fâzıl zıkr ile reh-yâb-1 ‘aşk ol gel

207

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Neş’e-ba1ş-1 iltifât ol düşmeni şâd itme gel
Tavrını rindâne tut a1bâbı nâ-şâd itme gel
- 2 Ey felek ehl-i dile çok görme bu cem‘iyyeti
Sâki-i nâzik-teni meclisden ib‘âd itme gel
- 3 Ey perî dünyâya itmem ser-fürû bir baş içün
Sen de seyl-i eşk-i çeşme bâri imdâd itme gel

- 4 Tâli‘ ü ikbâle mağrûren eyâ şûh-ı cihân
Yâri maḥzûn düşmeni mesrûr u dil-şâd itme gel
- 5 Rûze-dârân-ı gama yokdur taḥammül dehrde
‘Âşık-ı bî-çâreye bu rütbe bî-dâd itme gel
- 6 Hâl-i ruhsârîñ aña dâg-ı derûn oldı yeter
Ehl- ‘aşkı mübtelâ-yı âh u feryâd itme gel
- 7 Sâye-i Monlâda Fâzıl itme minnet kimseye
Fikr-i manşıb ile ḳadr ü şanı berbâd itme gel

208

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Menba‘ -ı âb-ı ḥayât-ı câvidânîdir gönül
Gevher-i îmânîñ ancak baḥr ü kânıdır gönül
- 2 Zâhid ü şeyḫe ḫaḳîḳat sırrını tefhîm ider
Gûyiyâ bezm-i şühûduñ tercemânıdır gönül
- 3 Anda itmişdir taḥaşşun bülbül-i gûyâ-yı Ḥaḳ
Verd-i ‘aşkıñ ḫâşılı bir gülsitânıdır gönül
- 4 Derd-i ‘aşḫa isteyen anda bulur dermânı
‘Âlemiñ nabz-âşinâ bir nükte-dânıdır gönül
- 5 Bir daḳîḳa dûr olmaz dergeh-i ḫünkârdan
Fâzılâ ism-i Celâlîñ pâs-bânıdır gönül

209

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Derd-i 'aşka mübtelâyım bir tabîb ister gönül
Şûret ü sîretde bir yâr-i edîb ister gönül
- 2 Her kimi gördümse anda bulmuşum bu derdi ben
Çâre-sâz-ı 'aşk olur merd-i lebîb ister gönül
- 3 Biz bu bezm-i 'aşkda kaldık bu şeb bî-ehl-i dil
Lebleri mül sâkı-i hûb u erîb ister gönül
- 4 Çıkdı hayt-ı şubh-ı şâdık tâkatim tâk eyledi
Mihr-i envâr maṭla'ında bir habîb ister gönül
- 5 Olmuşum ben bu tecellî ile mest-i câm-ı 'aşk
Meclis-i 'irfânda şûh-ı dil-firîb ister gönül
- 6 Yârdan fûrkat idüp dil düşdi tâ İslâmbola
Hâne-ber-düş ben gibi şûh-ı garîb ister gönül
- 7 Fâzılı koymaz tehî-destîde hünkârı anıñ
Böyle cerrârâne bâbından naşîb ister gönül

210

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Yâd idüp gurbetde zülfüñ târ ü mâr oldı gönül
Hasret-i la' l-i lebiñle bî-çarâr oldı gönül

- 2 Seyl-i eşkim ‘âlemi itdi ihâta Nîl-veş
Hâşılı hecriñ ile bir cûy-bâr oldu gönül
- 3 Fırkat ile kişver-i gamda melûl olmuş idi
Vuşlat-ı cânâne ile kâm-kâr oldu gönül
- 4 Çarha te’sîr eyleyüp âh u figânım ‘âkıbet
Gonce-i maşşûd açıldı nev-bahâr oldu gönül
- 5 Hamdülillâh derd-i gam itdi yanımdan iftirâk
Şadr-ı ‘âlî-i şafâya müsteşâr oldu gönül
- 6 Câm-ı meyden hiç kesb-i inşirâh itmez idim
Bir perî-çihre yetişdi neş’e-dâr oldu gönül
- 7 Biz kâlemler meşrebiz şâh u gedâ yegdir bize
Sâye-i Monlâda Fâzıl şehri-yâr oldu gönül

211

(Fe‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilün/ Fa‘ lün)

- 1 Coşdı deryâ gibi emvâc ile mînâ-yı emel
Oldı aşhâb-ı rüteb mesti-i şahbâ-yı emel
- 2 Akmasa feyz-i tecellî-i Hudâ şu gibi
Eylemez fâide dil-teşneye mecrâ-yı emel
- 3 İnqılâbâtını dehrîñ görür âyîne- mişâl
Olmaz aşhâb-ı hîred ‘âzim-i sevdâ-yı emel

- 4 ‘ Âkıbet hâşıl olur her ne ise taqdîriñ
Yoħsa tedbîr ile gemez ele ħulyâ-yı emel
- 5 Ne adar nabz-ı marîze baacağ olsa tabîb
Nağd-i zer ile vücûda gelür eczâ-yı emel
- 6 Nâhudâ olmayıcağ keşti ile itme sefer
Râh-bersiz arama sâhil-i deryâ-yı emel
- 7 Şadığ ol itme televvün ikilikden ħazer it
Çeşm-i ħağ-bîniñi sen eyleme şehlâ-yı emel
- 8 Toldı mey-ħâne-i ħafletde bütün bâı u gedâ
Añlaşılmaz gibidir ħalkda ħavgâ-yı emel
- 9 Dost u düşmen olamaz yek-digerinden tefrîğ
İtme ihvânına Fâzıl dağı ifşâ-yı emel

212

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Mâ-sivâ girmez sivâda şâh-râh ister gönül
Ĥâb-ı ħafletden müberrâ intibâh ister gönül
- 2 Eylemiş ħâim vücûdı ile her bir ‘ âlemi
Ĥâlini o şâh-ı ‘ arza bir penâh ister gönül
- 3 Müşkil-i râz-ı dil ancağ ħall olur bu rütbede
Her cihet mağv eyleyüp vaşl-ı İlâh ister gönül

4 Her ne görse Kays zann eyler idi Leylâ odur
Hep o deñlü seyr ü şahrâ cilve-gâh ister gönül

5 Tâ ezelden Fâzıl olmuş Şems ü Monlâ çâkeri
Ders-i ‘irfâna güşâde hân-ķâh ister gönül

213

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

1 Âfitâb-ı rûyîña hayrân kim gönlümdir ol
Luţfîña ihsânîña şâyân kim gönlümdir ol

2 Gül-‘ izârîñ fikr ile bu bâgda leyl ü nehâr
Bülbül-i şeydâ gibi nâlân kim gönlümdir ol

3 Âteş-i ‘aşķ u maķabbetde semenderler gibi
Ħasretiñle rûz u şeb sûzân kim gönlümdir ol

4 ‘Âlem içre kûşe-i mey-ķâneyi cây eyleyüp
Va‘ de-i âlâm ile mestân kim gönlümdir ol

5 Eyleyüp her dem taķammül nâz u istignâsına
Bî-şikâyet şâķib-i ‘irfân kim gönlümdir ol

6 Nażm-ı Leylâyı görüp tanzîre itdim ihtimâm
Bî-muķâbâ cevher-i iz‘ ân kim gönlümdir ol

7 Dûr olmaz hân-ķâh-ı Mevlevîden bir zamân
Fâzılâ ne nây-veş mihmân kim gönlümdir ol

214

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 O cefâ-pîşe bu şeb itmiş idi va' d-i vişâl
Tâ seher göz kaçamağ oldu baña emr-i muhâl
- 2 İntizâr üzre idim rûyuñı seyr itmek için
Dökdi ruhsârına kâküllerini ebr-mişâl
- 3 Neş'e-dâr itmiş iken va' d-i vişâl ile beni
Ruqabâ sözi ile itdi baña istişkâl
- 4 Hâl-i derd-i dili söyletmedi bir nebze baña
Bu şeb ol mâh-veş itdi beni tekdîr ile lâl
- 5 Haylice dâg-ı derûn oldu baña bu şun'ı
Luğf u ihsânını ben itmedeyim fikr ü hayâl
- 6 Uyup ağıyâre beni münkesir itdi ol yâr
Vechi vâre eyler isem şubh u mesâ ' arz-ı melâl
- 7 Fâzılâ böyle gazel söylemeden eyle ferâğ
Dergeh-i Pîre gidüp ' aşk ile çek ism-i Celâl

215

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Bûy-ı cân-bağşı virirken lezzeti mâni' degil
' Andelîb-i bâğ-ı ' aşka yâre açsa hâr-ı gül

- 2 Çekmez erbâb-ı maḥabbet imtinân-ı ‘âlemi
Âteş-i âhı semender olsa eyler anı kül
- 3 Kaṭre-i şahbâ ile def’-i ğumûm eyler müdâm
Sâki-i meclis tebessüm eyledikçe sen de gül
- 4 Evc-i feyz-i pîrde Şemse taḳarrüb eyleyüp
Neyyir-i a‘zam gibi dâ’im alur pertev göñül
- 5 Vâkîf-ı hâl olmayan zâhidle ülfetden ise
Meclis-i rindânda Fâzıl ṭolansun câm-ı mül

216

(Fâ’ ilâtün Fâ’ ilâtün Fâ’ ilâtün Fâ’ ilün)

- 1 Ol şehîñ şem‘-i ruḥ-ı zîbâsını itdim ḥayâl
Ṭûr-ı ḳalbimde tecellî eyledi nûr-ı Cemâl
- 2 Sînesin açmış idi zann eyledim âyînedir
Ḳâmet-i dil-cûsına baḳdıḳça oldum bî-mecâl
- 3 ‘Âşîḳ-ı şûrîde-dil görse gül-i ruḥsârını
Nağme-sâz olur idi bülbül gibi bî-iḥtimâl
- 4 Niyyeti ‘uşşâkı der-zencîr itmek mi ‘aceb
Ḥalḳa ḥalḳa zülfini itmiş yine ol nev-nihâl
- 5 O şeh-i nâzik-edâya olmuş âşüfte cihân
Zâhid-i ebleh naşıl olmaz yolunda pây-mâl

- 6 Şeyh efendi görse o şûh-ı nezâket-kârımı
Ehl-i ‘aşka dir idi yokdur bu ülfetde vebâl
- 7 Şıdık ile Fâzıl der-i vâlâsını itdim penâh
Dest-gârimdir ezelden Hâzret-i Monlâ Celâl

217

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Kaşı yâ müjgânı ok bir yâre düşdi bu gönül
Ol Hülâgû-menkâbet Tatarâ düşdi bu gönül
- 2 Şehr-i hüsni leşker-i haçla ihâta eylemiş
Öyle bir sultân dil-i gaddâra düşdi bu gönül
- 3 İtdi nâmûsı şikest ol âfet-i devrân için
Sâil ü cerrâr-veş âvâre düşdi bu gönül
- 4 Biz ümîd-i luğf ile itdik seyâhat ihtiyâr
Kîmyâ şandık ‘abeş- efkâra düşdi bu gönül
- 5 İtme şekvâ Fâzılâ şükr eyle Hâkka rûz u şeb
Dergeh-i hünkâr-ı feyz-âşâra düşdi bu gönül

FÎ-HARFÎ'L-MÎM

218

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 'Âbidim ben şâhidim naqş-ı cebînimdir benim
Şeyh-i vaqtim sâlikim kalb-i hazînimdir benim
- 2 Ben tecellî-zâr-ı 'aşkıñ mazharıyım dâ'imâ
Şeb-çerâğ-ı sırr-ı Hâk 'ayne'l- yakînimdir benim
- 3 Ben rumûz-ı 'aşkı ta' lîm eylerim erbâbına
Zâhir ü bâtın bütün 'ilm-i karînimdir benim
- 4 Lâ vü illâ zîkr ü fikrimdir hulûş-ı kalb ile
Rûz u şeb evşâf-ı Hâk derd-i güzînimdir benim
- 5 Leyli-i zülfüñ ucından olmuşum Kaysa şebîh
Kûh u deşte 'aks iden âh u enînimdir benim
- 6 Dâ'imâ ceyhûn-veş sînemde yüz biñ dâğ açan
Ol lebi şîrîn u şûh dil-nişînimdir benim
- 7 Tâc u taht u salţanat Fâzıl yed-i kabzımdadır
Hazret-i Hünkâr kim ma'nen mu'înimdir benim

219

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Şem' -i ' aşka yanmada pervâne-âsâ olmuşum
Tâ ezel ehl-i melâlet içre rüsvâ olmuşum
- 2 Âşiyân u dâne derdinden müberrâdır dilim
Ben kemâl-i ' aşk ile mânend-i ' ankâ olmuşum
- 3 Kâil-i vahdet olaldan ' âlem-i tahkîkde
Kahtreden hâşıl olup bir başka deryâ olmuşum
- 4 Mâ-sivâdan itmişim âyîne-i kalbi berî
İkilik tozın silüp ' ayn-ı mücellâ olmuşum
- 5 ' Ârifîñ kâdrin bilüp tahşîl-i ' irfân eyledim
Meclis-i ehl-i riyâdan ben müberrâ olmuşum
- 6 İhtiyârımla hevâ-yı ' aşkı aldım başıma
Terk idüp cümle murâdı ehl-i sevdâ olmuşum
- 7 ' Âlem âgâh olmamışdır hâlîme Fâzıl benim
Bâb-ı Mevlânâda ben dervîş-i yektâ olmuşum

220

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Şahn-ı gülzâra varup nâle vü feryâd idelim
Bülbül-i zârı figân itmeden âzâd idelim

- 2 Üşelim cûylarıñ başına her vaqt-i seher
Darb-ı feryâd ile zâhidi irşâd idelim
- 3 Semt-i iqbâle revân eyleyelim fülk-i dili
Baħr-i ğavvâş-ı ğam-ı mevcden ib'âd idelim
- 4 Ey şeh-i nâz yeter oldu göñül şehri ħarâb
Hışn-ı âmâli bugün sa' d ile bünyâd idelim
- 5 Cünd-i 'uşşâkını şaf-beste idüp cânânıñ
Tîĝ-i ebrûlarını düşmene cellâd idelim
- 6 Ders-i 'aşkı bize ey ħ'âce hemân ta' lîm it
Seni bu meclise şimden-gerü üstâd idelim
- 7 Hâlet-i cezbe ile yazdı kalem bu ğazeli
Fâzılâ derĝeh-i Monlâda anı yâd idelim

221

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Gehî dervîş-i 'uryânım gehî sultân-ı devrânım
Nice demdir ğarîbâne muķîm-i kûy-ı cânânım
- 2 Kime 'arz eyleyem ħâlim muħibb yok ħâlden añlar
Dile te'sîr itdi âteş-i fûrķatle sûzânım
- 3 Mesîħ-âsâ benim mürde-dilânı eyleyen ihyâ
Benimle da' vi-i i' câz iden nâdâna ħayrânım

- 4 Sebük-mağzâna minnet eylemem ben ihtiyârımla
Cihânda ad kazanmış şöret almış şâhib-‘ irfânım
- 5 Cenâb-ı Şems ü Mevlânâyâ Fâzıl istinâd itdim
Anîñ-çün ben de mümtâz-ı emâsil bir sühandânım

222

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Sînemi çâk eyleyen ğaddârı bildim bilmedim
Hey’et-i İslâmda küffârı bildim bilmedim
- 2 Hışamıma karşı gelür zann itdigim merd-i cesûr
Zâlim-i bî-dîn imiş hûn-hûârı bildim bilmedim
- 3 Zehr ile i‘ mâl olunmuş tîgi çekdi üstüme
Ol Hülâgû-kâr olan serdârı bildim bilmedim
- 4 ‘Aşrımızda kendidir ‘aynıyla ‘ayn-ı Bû-Leheb
Hânemiñ bâmında yatmış mârı bildim bilmedim
- 5 Hiç idrâk itmedim ol büt-perestiñ hûlesin
Neş’ede kâr-ı humâr âşârı bildim bilmedim
- 6 Olmuş idim ben metâ‘-ı fahr ile âşüfte-dil
Hayf suvķ-ı ğadrda simsârı bildim bilmedim
- 7 Küfre meyl ile perîşân itdi bunca ‘âlemi
Göz göre ol mefsedet-girdârı bildim bilmedim

- 8 Balsa fırsat Ka' be't-ullâhı yıkar Haccâc-vâr
 albimi vîrân iden bî-‘ârı bildim bilmedim
- 9 Szlerim intâ-ı Hâdır ehl-i ‘irfân fark ider
 Sihr ile fahr eyleyen sehhârı bildim bilmedim
- 10 Seyf-i ahr-ı zü'l-celâle ıl havâle ey alem
 Tut ki ‘âlemde ben ol murdârı bildim bilmedim
- 11 Sâye-i Monlâda ben hıfz-ı Hudâda almıım
 Fâzılâ bu cilvede ayârı bildim bilmedim

223

(Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün)

- 1 Baña ol âh-ı hsnn ibirârı var nedir bilmem
 Aña bu gnlmn pek iftiârı var nedir bilmem
- 2 Raibe dâ‘imâ hsn-i mmâat eyler ol meh-r
 Ne hkmetdir drga ihtiyârı var nedir bilmem
- 3 O ha var iken fart-ı maabbet dâ‘imâ dilde
 Selâm virsem alurken ızrârı var nedir bilmem
- 4 Gln degmez iken zev u afâsı zamına hârn
 Hezârn ise her dem i‘tibârı var nedir bilmem
- 5 Cihânı virseler Fâzıl aña terch itmez kim
 Der-i Monlâ ile pek iftiârı var nedir bilmem

224

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Tâ ezel ol çeşm-i âhû ile olmuş ülfetim
Halk-ı 'âlemden benim vardır anıñ-çün vañşetim
- 2 Göñlümüñ bir âfet-i devrâna pek sevdâsı var
'Âlemi çutsa nola dîvânelikle şöhretim
- 3 Şem'-i 'aşk ol rütbe rûşen eylemişdir kalbi kim
Mihrîne ey çarh-ı gerdûn yoğdur aşlâ minnetim
- 4 Sûz-ı 'aşkıñ cismime şol deñlü te'şîr itdi kim
Bir nigâh ile yine dutdı aña fer hey'etim
- 5 Kimse ihsâs eylemez oldı benim 'âlemde ben
Hâşılı cism-i lañfe döndi şimdi şûretim
- 6 Girye-i çeşm-i terimden ihtirâz eyle benim
Bir gün 'âlemde olur ceyhûn eşk-i hasretim
- 7 İtmesem Fâzıl ne var şâh u gedâya 'arz-ı hâl
Bâb-ı Mevlânâda olmuşdur mu'ayyen kısmetim

225

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Hâne mey-hâne gezüp cerr ü seâlet idemem
Devr-i ebvâbı o zâhid gibi 'âdet idemem

- 2 Bulmadım dehrde bir mürşid-i şâhib-‘ irfân
Mübtezel ehl-i sivâ şeyhe inâbet idemem
- 3 ‘Aşrda kalmadı kim cevher-i şıdk u ihlâş
İhtilâf-ı süfehâ ile rezâlet idemem
- 4 Kimi medh ü kimi zemde Dahhâk-ı cihân
Bezm-i erbâb-ı dile ‘azme cesâret idemem
- 5 Derdimiñ nüñ felege âhı çıkarken Fâzıl
Ney gibi sırrımı ifşâda semâhat idemem

226

(Fe‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilün/ Fa‘ lün)

- 1 Olmasa her ne kadar vuşlata dâir emelim
Kâkülüñden kefi-yed eyleyemem ey güzelim
- 2 Hâtırımdan benim ol şüh-ı dil-ârâ çıkmaz
Dile geldikçe hayâli gider ol dem keselim
- 3 Bir dakika reh-i cânândan olmaz mehcûr
Niçe olmaz benim ağıâr ile ceng ü cedelim
- 4 İtmeyüp ‘atf-ı nażar cânib-i a‘ dâya hemân
Yegdir Allâh diyerek Bihkeye toğrı gidelim
- 5 Kim bilür kadrini Şemsiñ bu cihânda Fâzıl
Ney gibi nâfile böyle yine feryâd idelim

227

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Yok yanında zerre deñlü ey dil-ârâ kıymetim
Hep hebâ mı oldu âyâ itdigim bu hıdmetim
- 2 Fark olunmaz oldu şâdıķ ile hâin dehrde
Şöyle tursun ğayra belki yâre yok emniyyetim
- 3 Gerçi ben bir bî-nevâyım sâkiyâ bu bezimde
Bir piyâle mey için gerdûna yokdur minnetim
- 4 Olmuşum ben her cihet kûşe-nişîn-i iğtinâ
Mışra sultân itseler yokdur aña da rağbetim
- 5 Zülfüne bend oldu gönlüm dâne-i hâli görüp
Atdı ol dâm-ı belâya beni âhîr ğafletim
- 6 Gitmezem yabana girdim istikâmet şehrine
Çıkmazam eyden ebed güç ile buldum râhatım
- 7 Bulmuşum ben Fâzılâ dergâh-ı Mevlânâda feyz
Pîrden ğayra benim yokdur niyâz u hâcetim

228

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 İhtilât-ı yârdan çekmem elim
O şeh-i ğaddârdan çekmem elim

- 2 Hâl-i ‘anber-bûyudur fikrimde hep
Âteş-i ruhsârdan çekmem elim
- 3 Kırsa başımda ayâğ-ı bâdeyi
Sâki-i mekkârdan çekmem elim
- 4 Zülf-i dilberden baña gelmez ziyân
Hiç zehr-i mârdan çekmem elim
- 5 Bâb-ı Monlâ bülbüliyem Fâzılâ
‘Âşıkım gülzârdan çekmem elim

229

(Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Fe‘ûlün)

- 1 Bilmem ben o şive-kârı bilmem
‘Uşşâka cefâ mı kârı bilmem
- 2 Meftûnı degil nazarda bildim
Ağyâra mı i‘tibârı bilmem
- 3 Ol şûha ‘aceb ider mi te’sîr
Gönlümdeki âh ü zârı bilmem
- 4 Cevri niçün eyler ehl-i hâle
Keyfiyyet-i rûzgârı bilmem
- 5 Eyler mi nevâziş ile mesrûr
Fâzıl gibi gam-güsârı bilmem

230

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Bülbüle ol gül-i nev-resteyi hem-râz idelim
Hüsn ü 'aşka dil-i şûrîdeyi dem-sâz idelim
- 2 Râstdan ol şeh-i nâza kılalım 'arz-ı niyâz
Bûse-i la' l-i lebe ney gibi âgâz idelim
- 3 Ref' idüp kâkülün ol 'ârız-ı âl üstünden
Mâha karşı o şehi bezme ser-efrâz idelim
- 4 Bâde-i 'aşkı semâ' eyler iken nûş itdik
Bir zamân sâki ile pîr-i meye nâz idelim
- 5 Sâye-i Şemsde mânend-i hümâyuz Fâzıl
Himmet-i pîr ile biz çarhda pervâz idelim

231

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Ey şeh-i mülk-i hasen mihr-i melâhat cânım
Vey hîred-sûz daği 'ayn-ı leţâfet cânım
- 2 Gerçi dildâra sitignâ da gerekdir ammâ
Bâri bir kerre ne vâr eyle 'inâyet cânım
- 3 Ben tahammül ideyim gayra sen inşâf eyle
İtdiğñ cevre baña yok mı nihâyet cânım

- 4 Bulmadı tîr-i müjeñden dil ü cân bir dem emân
Ganzelerden nola itsem de şikâyet cânım
- 5 Kaşd-ı cân itmegi mu' tâd idinüp ol hûnî
El-emân fitne nigâhından ey âfet cânım
- 6 Şöyle dil zâr u zebûn oldu ki ta' rîf olmaz
Eyle bir çâre aña bulsun ifâkat cânım
- 7 Şöyle kı1 merhamet ol Fâzıl-ı dil-ğastesine
Eylesün vaşlıñı îmâ vü işâret cânım

232

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Hüsni cânân gibi mâh-ı pertev-efzâ görmedim
Kâmet-i yâra mümâşil serv-i bâlâ görmedim
- 2 Encüm-i evc-i semâ reşk eylemez mi hüsnine
Öyle bir mihr-i münîr-i ' âlem-ârâ görmedim
- 3 Mescidiñ mihrâbı şandım tâğ-ı ebrûsın görüp
' Ârız-ı pâki gibi bir bedr-i a' lâ görmedim
- 4 Yek nazarda mürde cismi eylese ihyâ ne var
Hikmet-âmîz öyle enfâs-ı Mesîhâ görmedim
- 5 ' Âşık-ı üftâdeye eyler nevâziş dâ'imâ
Kışver-i hüsni içre öyle şûh-ı vâlâ görmedim

6 Eyledim seyr ü seyâhat şark u ğarby bir zamân
Şems ü Mevlânâ mişâli şâh u dâna görmedim

7 Fâzıl olmuş mazhar-ı feyz-i tarîk-i Mevlevî
Rind meşreb böyle bir dervîş hâlâ görmedim

233

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

1 Ezelden 'âşık-ı şûrîde vü mestânedir gönlüm
'Aceb bir rind-meşreb sâkin-i mey-hânedir gönlüm

2 Meh ü hürşîd kim hep senden eyler ıktibâs nûr
Anîñ-çün bezm-i 'aşkıñda döner pervânedir gönlüm

3 Anı sermest ü hayrân itmedi iksîriñ ey sâkî
Seni vaşf itmek içün mâil-i efsânedir gönlüm

4 Tahammül itmez oldı derd-i hicrâna anîñ içün
Hayâl-i la' liñ hem-dem-i peymânedir gönlüm

5 Degil bî-'âr u bî-nâmûs u bî-mezheb bu 'âlemde
Sebük-magzân ço zann eylesün dîvânedir gönlüm

6 Gezer şahrâları Mecnûn-veş kim ızırârîdir
Der-i Monlâyı eyler ârzû Kays-ânedir gönlüm

7 Ma'ârif bahriniñ kim dürr-i müstesnâsıdır Fâzıl
Serây-ı Bosnada mânendi yok bir dânedir gönlüm

234

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Sipih-r-i hüsn ü 'aşkıñ özge bir 'anķâsıdır göñlüm
Anıñ-çün 'âlemiñ bu rütbe bî-pervâsıdır göñlüm
- 2 Kanâ'at eylemişdir hırķa ile luţf-ı yek-rûza
Kalendar-meşrebânıñ zevķ u şevķ-efzâsıdır göñlüm
- 3 Hırâbât ehliniñ yanında bulmuş verd-i maķşûdı
Der-i pîr-i muġânıñ bülbül-i ġuyâsıdır göñlüm
- 4 Şi'ârı 'âşık-ı âşüfteniñ bundan olur ma' lüm
Bu 'işret-hânede câm-ı Cemiñ hem-pâsıdır göñlüm
- 5 Beni bu vech ile ser-mest iden şahbâ degil sâķî
Şarâb-ı 'aşkıñıñ bî-hûş müsteşnâsıdır göñlüm
- 6 Görünce hüsnini yağmaya virdim şabr u sâ mânı
O şûh-ı nâzenîniñ 'âşık-ı şeydâsıdır göñlüm
- 7 Kıl olmak ihtimâli var mı Fâzıl başka dergâha
Cenâb-ı Mevlevîniñ çâker-i ednâsıdır göñlüm

235

MANZÛME-İ İSTİĞFÂR VE İ' TİRÂF-I HÂTÂ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 İtmişem bî-ḥad ḥaṭâ estağfirullâhe'l-' azîm
"Rabbenâ f' aġfir-lenâ" estağfirullâhe'l-' azîm
- 2 Ḥalvetî vü Celvetî keşretde vahdet gösterir
Zikr ü fikrim dâ'imâ estağfirullâhe'l-' azîm
- 3 Derd-i ' aşka bulmak isterseñ devâ ey derd-mend
İşte iksîr-i şifâ estağfirullâhe'l-' azîm
- 4 Çeşme ' ayn-ı tûtiyâ mir'ât-ı kâlbe incilâ
Bahş ider şubḥ u mesâ estağfirullâhe'l-' azîm
- 5 Olma ezkâr-ı şalât şavm ile maġrûr kim
Dâ'imâ virdiñ ola estağfirullâhe'l-' azîm
- 6 Ümmet-i merḥûmeye oldı berât-ı maġfîret
Eyleme reyb ü riyâ estağfirullâhe'l-' azîm
- 7 Kâlîben kâlben ḥaṭâñı mu' terif ol Fâzîlâ
Kim mu' in ola saña estağfirullâhe'l-' azîm

FÎ-HARFÎ'N-NÛN

236

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 'Abesdir kıla kılluk eylemek Allâhımız varken
Bir öyle pâdişehler pâdişâhı şâhımız varken
- 2 Nedir bir dâne-i maqsûm için halka esir olmak
Cihânı halk iden Rezzâk-ı bî-eşbâhımız varken
- 3 Yine ebvâb-ı nâ-merde düşüp minnetdeyiz ey dil
Serây-ı pâdişâhîden ulu dergâhımız varken
- 4 Tarîk-i istikâmet 'indimizde zâhir ü rûşen
Revâ mı gayra gitmek ol reh-i dil-ıhâhımız varken
- 5 Ne hâcet ders-i 'aşkı gayrıdan öğrenmek ey Fâzıl
Der-i hünkârda ol mürşid-i âgâhımız varken

237

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Her ne semte 'azm iderseñ şaşma hiç şeh-râhdan
Tut tarîk-i müstakîmi geçme gayrı râhdan
- 2 'İlm ü 'irfân cevherin bulmak eger ister iseñ
Ma' rifet dersin oku bir mürşid-i âgâhdan
- 3 Meclis-i 'uşşâka gel zâhîdden eyle ihtirâz
Münfek olma tâlib-i didâr iseñ dergâhdan

- 4 Bende-i fermânı ol ehl-i tarîkıñ rûz u şeb
Hıdmete el bağlayup ayrılma bâbullâhdan
- 5 Fâzılñ aşlâ nazır olmaz bu ğazl-i pâkine
Şi'ri taḥsîl itdi Mevlânâ gibi bir şâhdan

238

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Hoş-nümâdır ehl-i 'irfâna şadâ-yı âferîn
Dürr ü cevherle berâberdir bahâ-yı âferîn
- 2 Muḫbilânñ ekşeri nîk ü bedi farḫ eylemez
Aldanup olmaḫdadır ḫayret-fezâ-yı âferîn
- 3 Bülbül-i insem dime 'âlem taḫammül eylemez
Saña olur ḫârlar ğıbṭa-nümâ-yı âferîn
- 4 Çekdiĝi miḫnetde özge nesne ḫalmaz kendüye
Sâye-baḫşâ kimseye olmaz hümâ-yı âferîn
- 5 Sen hemân kendi umûrında muḫayyed ola gör
Var mı görmüş bu cihân içre vefâ-yı âferîn
- 6 İ'tibâr u ḫadr ile maĝrûr olma bir zamân
Maḫv ider pervâne-veş nâmın ziyâ-yı âferîn
- 7 Şûret-i ümmîdiniñ 'aksin görünce bir kişi
Jeng-baḫşâdır aña âyîne-hâ-yı âferîn

8 Bahşе girme sũkkerĩn şohbet ile tũtũ gibi
Aldadur şofra seni ol jâj-hâ-yı âferĩn

9 Dergeh-i Monlâda olmaz Fâzilâ redd-i cevâb
Hırқа-i peşmĩnedir aña қabâ-yı âferĩn

239

(Fâ' ilâtũn Fâ' ilâtũn Fâ' ilâtũn Fâ' ilũn)

1 Añladurdum hâlimi her vechle cânâna ben
Söylesem sũz-ı derũnum yanarak her yana ben

2 Çekmeyenler fũrқat-i yâri ne bilsũn hâlimi
Dest-i cevrenden felek oldum seniñ dîvâne ben

3 Şarқ u gârba mihr-veş şohret-nişâr olsam nola
'Âşık oldum cân u dilden bir meh-i tâbâna ben

4 Nâzikâne bir nigâh-ı iltifât itse baña
Bezл iderdim vârimı ol âfet-i devrâna ben

5 Mübtelâyım ol қadar ol şem'-i bezm-i nâza kim
Yandım 'aşkıyla aniñ mânende-i pervâne ben

6 H'âb u râhat görmedim bezm-i maḥabbetde bu şeb
Şevқ-i la'-ı yâr ile döndüm 'aceb mestâna ben

7 Fâzilâ yoқdur aḥibbâ içre baña hem-zebân
Bâb-ı Mevlânâda neyle çıkmışım meydâna ben

240

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Görelî âyîne de ol dilber-i ra' nâ yüzün
' Âşıkından yüz çevirdi tutdı istiğnâ yüzün
- 2 ' Âşıkıñ ma' şûk göñlünde teferrüd eylemiş
Görmez anıñ-çün gözi mâh-ı melek-sîmâ yüzün
- 3 Ehl-i ' aşkıñ gözi görmez yârdan ğayrı vücûd
Gösterir Mecnûna her eşyâ hemân Leylâ yüzün
- 4 Tîşe-i âh ile düşmüş kûhken şahrâlara
Kande baksa seyr ider bir vech ile yaylâ yüzün
- 5 Vaĥdeti münkir misin zâhid nedir bu zişt-rû
Ehl-i ' aşka gösterirsin dâ'imâ tersâ yüzün
- 6 Tâli'-i ' âlem bu ya her dem teĝayyür eyleyüp
Gâh kûh-ı Kâf gâhî gösterir şahrâ yüzün
- 7 Şems ü Mavlânâya Fâzıl rabt-ı ħalb eyle hemân
Pertev-i ħurşîd-veş anlar tutar dünyâ yüzün

241

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Sevdî ol şûhı göñül beg-zâde olsun olmasun
İltifâtı ehl-i isti' dâda olsun olmasun

- 2 Kaşları ol âfetiñ mihrâb-ı ehl-i ‘aşkıdır
Zâhid-i münkir aña dil-dâde olsun olmasun
- 3 ‘Âşık oldum ol şeh-i mümtâza ez-cân u gönül
Mişli bu dünyâ vü mâ-fihâda olsun olmasun
- 4 Gül cemâli söyledür ‘aşk ile bülbül-veş beni
Dideden gitmez o meh rü’yâda olsun olmasun
- 5 İtsün ol sâkı-i sîm-endâm tek bezme devâm
Ėam degil sâz ü tarab âmâde olsun olmasun
- 6 Bu gice bezmi mişâl-i bedr itdi şu‘le-dâr
Cevri ol mâhiñ dil-i nâ-şâda olsun olmasun
- 7 İntisâbım dergeh-i hünkâradır Fâzıl benim
Gönlüm ol şûh-ı melek-sîmâda olsun olmasun

242

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 Gönül virmiş idim âgûş-ı mâderde nihân iken
O serv-i kâmete üftâde olmuşdum cüvân iken
- 2 Nigâh-ı i‘tibârından cihâniñ olsa da sâkıı
‘Alâkam var yine ol çeşm-i meste kahramân iken
- 3 O tıfl-ı nev-resiñ gitmez hayâli dideden bir an
Turur mir’at-ı dilde şüreti geçmiş zamân iken

- 4 Görürken hâlini erbâb-ı ‘aşkıñ dâ’imâ böyle
Niçün dervîşe ta‘n eyler o şûfi müslümân iken
- 5 Der-i Monlâda Fâzıl gibi niçe ‘âşık-ı şeydâ
Semâ‘ eyler girüp devrâna şâhib-nâm ü şân iken

243

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Ehl-i ‘ilm ü ma‘rifet iken sezâ-yı âferîn
Şimdi müstaķbeķ olur dâ’im becâ-yı âferîn
- 2 İ‘tibâr-ı devlete eyler mi ‘âķil istinâd
Vâşıl olmaz sem‘ine bir kez nidâ-yı âferîn
- 3 İltifâta aldanur erbâb-ı hâcât ekşerî
Şarf ile naķdin ider kendin fedâ-yı âferîn
- 4 ‘Âşık-ı ma‘şûķ beyninde daķı tûl u dıraz
İşidilmez oldı lafz-ı merķabâ-yı âferîn
- 5 Eb ü ced ile nice câhiller eyler iftiķâr
Eblehân ekşer meşel söyler berây-ı âferîn
- 6 Nev-zemîn bu nazmıña erbâb-ı himmet baķş ider
Şûret-i tanzîrde bir dil-güşâ-yı âferîn
- 7 Bâb-ı Mevlânâda Fâzıl Hâzret-i Nâyî Dede
Ehline çalmaķdadır her demde nây-ı âferîn

244

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 'Âşık-ı şâdıķıña destîñ ile kı1 ihsân
Sâgar-ı nâziki ser-şâr iderek ey cânân
- 2 Nazarıñdan giderir iseñ eger nâdânı
Hâne-i hâtır-ı yârânın idersin şâdân
- 3 Her gice saçlarını saçdıķını añlar ise
Artırır derd-i seri hâşılı aġyâr-ı cihân
- 4 Âteş-i 'ârız-ı 'aşkıñla dil-i zâr seniñ
Atdı şahrâlara kendin gezer elân nâlân
- 5 Kağdı şâ' ir idecek nazmını Fâzıl tanzîr
İder elbette anı halk-ı cihân istihsân

245

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 'Âşıkâ bir gibidir ġurbet ile cây-ı vaţan
Bulsa ger cânâ yakın encümen-i ehl-i sühan
- 2 Cennetiñ 'aynıdır ehl-i dile bezm-i aġbâb
Unudulmazsa nola âh bu üslûb-ı kühen
- 3 Çeşm-i 'uşşâka ġörünmez ne kadar olsa ba'îd
Yâr için istenilürmüş sefer-i Çîn ü Hutun

- 4 Bu sene Bosnaya sevķ itdi beni baķt-ı siyâh
Yalnız ıkaldı gönül hiç çekilür mi bu miķen
- 5 Hâl-i ‘âşık nidügin bilse idi ‘âlemde
Baña bir bûse virir idi o sîmîn beden
- 6 Geçdi eyyâm-ı şitâ geldi bahâr-ı hoş-dem
Dîde-i bülbüle gülşen görünür şaķn-ı çemen
- 7 Fâzıla geldi heves pey-rev olup Seyrîye
Himmet-i pîr ile ‘arz itdi zihî dürr-i ‘Aden

246

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Neş‘e bulmam o şeh-i ‘âlî-cenâbı görmeden
Keyf olmaz rind-meşrebler şarâbı görmeden
- 2 Bu cihâna meyl iden i‘mârına eyler emel
Vaķfı ta‘mîr eylemez câbî ģarâbı görmeden
- 3 Sâķiyâ biz dün gice gelmiş idik mey-ģâneye
Virmediñ zâlim bize şahbâ ģisâbı görmeden
- 4 Ehl-i ‘aşkıñ zevķini fehmi eylemek mümkün degil
Mürşid-i âģâhdan ders ü kitâbı görmeden
- 5 Vâķıf-ı esrâr-ı Mevlânâ olur mı ehl-i zühd
Şavt-ı nâyı tuymadan çeng ü rebâbı görmeden

6 Biñ sene taşşıl-i ‘ilm itse cihânda bir kişi
‘Ârif olmaz mürşid-i ‘izzet-me’âbı görmeden

7 İtmedi Fâzıl o meyy-i sükkeri nûşa heves
Tûti-i ‘aşk-ı dili kâşâne bâbı görmeden

247

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

1 Cemâl-i sâki-i gül-rûya bak hürşidi neylersin
Anıñla neş’e-dâr ol sâgar-ı Cemşidi neylersin

2 Düşünme şîşe-i billûr içre bâde-i nâbı
Nazar kıl gerden-i yâra mey-i nev-mîdi neylersin

3 Neşât-ı rûhdur sen şâd-mân ol seyr-i dilberden
Şafâ-yı mevsim-i nev-rûz u zevk-i ‘îdi neylersin

4 Karâr eyle dem-â-dem meclis-i ‘uşşâkda ey dil
Nevâ-yı bülbüle âheng ile taklîdi neylersin

5 Şafâ-yı hâtır ile gel ‘ubûr it nehr-i Tınadan
Beliğrâda geçüp anda gamı tecdîdi neylersin

6 Zemînden tut yolın vapur ile nehr-i Şava üzre
Gumûm-ı ‘âlemi dilden çıkar temdîdi neylersin

7 Hemân ihlâş ile kul ol der-i hünkâra ey Fâzıl
Kibâr-ı ‘aşra bî-hûde yire te’yîdi neylersin

248

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Setr ider pîr-i muğân ol âfeti aḥbâbdan
Çaldırup câmi' deki seccâdesi miḥrâbdan
- 2 Câhil-i ebter ne rütbe ketm-i sır eyledse de
Çâresizdir anı ifşâ itmeden küttâbdan
- 3 Ağniyâ-yı ehl-i hisset beñzer ol a' mâya kim
Hişşe-mend olmaz şafâ-yı mihr ile mehtâbdan
- 4 Zîkr ile meşgûl olan oldukça ḳalbinde riyâ
Sûd-mend olmaz tilâvet itdigi aḥzâbdan
- 5 İntisâb itmek der-i ḥünḳâra emr-i mümteni'
Almadan menşûrını Fâzıl gibi ol bâbdan

249

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Sevdigim ' âşîḳ-ı dîvânedede olmaz temkîn
Maḥv olur şem' le pervânedede olmaz temkîn
- 2 İtme aḡyâr ile ülfet didim ol şûḥa didi
Meclis-i bâdede mey-ḥânedede olmaz temkîn
- 3 Def ü sâz sâḳi-i raḳḳâş var iken meydânda
Zerrece meclis-i rindânedede olmaz temkîn

- 4 Kimisi sâz ile mecbûr u kimi ‘işret ider
Sâha vü şahn-ı Kâğıd-ğânede olmaz temkîn
- 5 Medğ ü zem hezl ü mizâh olmuş aña sermâye
Hâşılı şâhib-i efsânede olmaz temkîn
- 6 İtme zî-kıymet olan nesneye meyl ü râğbet
Zâhidâ sübhâ-i dürdânede olmaz temkîn
- 7 Ney-i hünkâr ile dergâha girince cânân
Fâzilâ ehl-i semâ‘-ğânede olmaz temkîn

250

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 O yâr-i bî-vefâya bu cefâ kat kat helâl olsun
Bu tekdîre muğâbil aña luğf-ı bî-mişâl olsun
- 2 Getür sâkı şarâbı bezm-i ‘işret parasun şöyle
Göñül ol şevğ ile mânend-i fânûs-ı hayâl olsun
- 3 Oturmuş kürside vâ‘ iz ‘azâbdan halka bağş eyler
Diler kim ehl-i meclis şohbetinden pür-melâl olsun
- 4 Tehî döndürmesün ‘uşşâğına gâhîce luğf itsün
Ser-i kûyında isterse o meh ceng ü cidâl olsun
- 5 Tarîğ-i Mevlevîde Fâzıl irşâd olmak isterseñ
Gice gündüz seniñ virdiñ hemân ism-i Celâl olsun

251

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Bülbul-i şûrîde incinmez gül-i gülzârdan
Mihnet ü zaḥmet aña 'ârîz olur hep ḥârdan
- 2 Kâleben ḳalben ki biz taḳdîri inkâr itmeyiz
Bir sebebdir dil-figâr olmak kiṣi aḡyârdan
- 3 Hâlini Manşûruñ ehl-i zâhir idrâk itmedi
Anıñ içün olmadı vâreste pâ-yı dârdan
- 4 Zâhid-i bî-dâniş ile baḡş-i 'aşḳa girmeyüp
Müctenib ol öyle bir nâdân olan bî-'ârdan
- 5 Dîn ü mezheb lâübâlîsinden eyle iḥtirâz
Olmaz ümmîd-i şadâḳat bir zamân küffârdan
- 6 Şıḳlet-i zühhâdı ehl-i dil çeker bî-iḥtiyâr
Cerr-i eşḳâle bulunmaz çâre ḥaml-i bârdan
- 7 Zehr iken sükker ider mürşid mürîdiñ ḳalbini
Raḥmet-i nîsân kim taḳtîr olur ebḥârdan
- 8 Olmaz iḳbâlîñ tecellîsi dem-â-dem şu' le-dâr
Şem' iñ aḡvâli bunu îmâ ider edvârdan
- 9 Müsta' idsiñ luḡ u iḥsânıñ olursun maḡzharı
Bir zamân dûr olma Fâzıl dergeh-i ḥünkârdan

252

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Mürüvvet bâbı sedd oldı çıqaldan dest-i Hâtemden
Yed-i 'âlemde qaldı bir piyâle devlet-i Cemden
- 2 Şağın aldanma va' d-i bî-esâs-ı ehl-i iqbâle
'Aţâyı Hağdan ümmîd eyle itme şadr u hâtemden
- 3 Temâşil-i şu'ûnâta bakınca 'aql olur hayrân
Naşıl âdem qalur vâreste bir dem miñnet ü gamdan
- 4 Rumûzât u haqâyıqdan yoğ iken şeyhde behre
Kerâmetden urur dem başş ider aqvâl-i Edhemden
- 5 Sebât it hân-kâh-ı Mevlevîde şıdğ ile Fâzıl
Yücedir qadri hünkârıñ şehen-şâh-ı mu' azzamdan

253

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Mest-i 'aşq ol sâqi vü peymâneler reşk eylesün
Neş'eñi seyr eyleyüp mestâneler reşk eylesün
- 2 Âteş-i 'aşqa semender gibi vaqf it cismiñi
Ol qadar yan ki görüp pervâneler reşk eylesün
- 3 Esb-i luţf u himmeti şâhâne oynat dâ'imâ
Haşmı mat it beydağ u ferzâneler reşk eylesün

- 4 ‘Ârız-ı ruhsârîni gül gonçeye karşı getir
Bülbül-i nâlân ile cânâneler reşk eylesün
- 5 Hiç düşünme sûzişi kânûn-ı ‘aşka dâhil ol
Şol Rifâ‘î-veş ki âteş-hâneler reşk eylesün
- 6 Baħr-i ‘aşka düşmeden bir vechle itme hâzer
Bir şadef ol kim saña dürdâneler reşk eylesün
- 7 Fâzılâ zencîr-bend-i intisâb ol kim saña
Bâb-ı Mevlânâdaki dîvâneler reşk eylesün

FÎ-ĤARFÎ’L- VÂV

254

(Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün)

- 1 Sözüml diñle a şûfi şanma lâf-ı zâhidândır bu
Gelüp de bezme şıķlet virme câ-yı ‘âşıkândır bu
- 2 Şaķın pek lâübâlî dâhil olma kûy-ı cânâna
Ĥabîr ol şâh-ı ‘aşkıñ taht-gâhı bir mekândır bu
- 3 Göñül sevdi seni ey nev-nihâlim münfa‘il olma
Ĥırılrsa bir daħi çâre bulunmaz bir kemândır bu
- 4 Bahâr-ı ĥüsnünün yokdur nazîri bâg-ı ‘âlemde
Anıñ-çün nâz u istignâya düşmüş bir fidândır bu

- 5 Ne dürlü minnet itse aña ‘aşık iltifât itmez
Cefâ vü cevri ‘âdet eylemiş bir nev-civândır bu
- 6 O yârîñ ‘aşkına Mecnûn-veş şahrâlara düşdüm
Baña ‘âlem disün dîvâne eski nâm ü şândır bu
- 7 Cenâb-ı Mevlevîye istinâd ile ğazel söyler
Degildir nuţğ-ı Fâzıl şâh-ı ‘aşka tercemândır bu

255

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 ‘Âşıkım bir yâre dilde vuşlata var ârzû
Eylerim ol meh-veşi ‘âlemde dâ’im cüst-cû
- 2 Kibr ü nahvetden degil temkîn ğayretten gelür
Bir zamânda ehl-i dil ağyâra itmez ser-fürû
- 3 İ‘tibâr-ı ‘âkili nâ-ķâbilân pek çok görür
Bî-sebeb aşhâb-ı iķbâle olur müdbir ‘adû
- 4 Kalmadı ehl-i menâşib içre ğasbî iş görür
Bî-mürüvet muķbilân-ı ‘aşra dökme âb-rû
- 5 Serde tâc-ı iftiğârdır külâh-ı Mevlevî
Fâzılıñ iki cihânda imtiyâzı oldu bu

256

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Sırrı fâş itme begim meclis-i 'irfândır bu
Hâşmınıñ mekrine düşme saña fermândır bu
- 2 Hâr-ı gülden şakınur gonceyi şem eyler iken
'Aşk ile nâle iden bülbül-i nâlândır bu
- 3 Bezm-i agyâra girersen de eger bir demde
Nigeh-i hayr ile bakma saña noşşândır bu
- 4 Zevk ü şevkiñ ne 'acîb-i bü'l-hevesi çokdur
Süfehâdan hazer it hıffeti koşandır bu
- 5 Nâminı itme şikest 'âkil iseñ gaflet ile
Çeşm-i 'ibretle nazar kıl nice seyrândır bu
- 6 Dâ'imâ şevk olamaz vaktine her şey merhûn
Giceler zâil olur mihr-i dirahşândır bu
- 7 Nice muqbilleri maḥv itdi sipihr-i gaddâr
Tîz-reftâr olana âteş-i sûzândır bu
- 8 Mâl-i hulyâya düşüp mübtezel olma yâhû
'Âkilâna hareket eyle ki devrândır bu
- 9 Koma dervîşligi Fâzıl der-i Mevlânâda
Zâkir-i ism-i Celâl ol saña ihsândır bu

257

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Yâr elinden nûş iden bir kaçre şu
Âb-ı hayvânı ider mi ârzû
- 2 Mey taleb itdim o sâkîden bu şeb
Virmedi bî-hûde döküm âb-rû
- 3 Nâil oldum bir gül-i nâzik-tere
Hâlimi görsün hâsed itsün 'adû
- 4 Hüsni-nev virmiş o çâr-ebrûya haç
Başıma bir başka sevdâ viridi bu
- 5 Bâb-ı hünkâra var iken nisbetiñ
Fâzil itme ehl-i câha ser-fürû

258

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 'Âşık itmez pâdişâha ser-fürû
'İzz ü câha yok dilinde ârzû
- 2 Kalmadı ehl-i kerem bu 'aşrda
Bî-sebeb luğf eylesün bir kaçre şu
- 3 'Azm-i gülşen eylemişken nâgehân
Çıkdı gonce-i feme karşı 'adû

- 4 ‘Âşık oldum bülbül-i şûrîde-veş
Görmedim ‘âlemde öyle hûb-rû
- 5 Zülfünü şemm eyledim ol âfetiñ
Virdi sevdâ-yı dile bir başka bû
- 6 Muşhaf-ı hüsniñ müzeyyen eylemiş
Vech-i cânâna gelüp haţ mû-be-mû
- 7 Fâzılâ yetmez mi bu devlet saña
Dergeh-i Monlâya gel çek ism-i Hû

259

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 ‘Âşıkân ihlâş ile her dem çeker evrâd-ı Hû
Zâhidâ gir halkaya añla nedir irşâd-ı Hû
- 2 Vir cilâ mir’ât-ı kalbe rû-nümâ olsun saña
Zikr-i “lâ-ma‘ bûde illallâh” ile kıl yâ Hû
- 3 Maqşad u mâ-fi’z-zamîre irmek isterseñ eger
Kalbini ‘âlemde eyle dâ’imâ mu‘ tâd-ı Hû
- 4 Öyle bir hışn-ı haşîn insâna yokdur bir daği
İki ‘âlemde harâb olmaz ebed bünyâd-ı Hû
- 5 Olma münfek istikâmetde bulun her ân ü dem
Bir zamân bulmaz fenâ ol kim olur âbâd-ı Hû

- 6 Fülk-i kalbi baħr-i ‘aşka şaldır ey ‘âşık her ân
Semt-i maķşûda seni sevķ eyler elbet bād-ı Hû
- 7 Hûâb-ı ğafletden uyandır göñlini her rûz u şeb
‘Âdetiñ olsun cihânda dem-be-dem feryâd-ı Hû
- 8 Şanma fânî ‘âlemiñ bâķî kalur kâşânesi
Ķalbini sa‘y it ki ma‘mûr itsün istimdâd-ı Hû
- 9 Şun‘ına nisbet olunmaz nesne ol şâhen-şehiñ
‘Âlemi ma‘mûr ider dâ‘im o şâhib-dâd-ı Hû
- 10 Dergeh-i Monlâya dâ‘im şıdķ ile var bende ol
Tâ cefâ-yı dehr-i dûndan olasın âzâd-ı Hû
- 11 Halka ‘arz-ı hâcet itmek Fâzılâ lâyıķ mıdır
‘Âlem içre saña besdir her nefes evrâd-ı Hû

FÎ-HARFÎ’L-HÂ

260

NA‘T-I ŞERÎF-İ DİĞER HÂZRET-İ FAHRÛ’L-ENBİYÂ
‘ALEYH-İ EFDÂLÛ’T- TEĤÂYÂ

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 Risâlet mülkiniñ sultânı sensin Yâ Resûl-allâh
Nübüvvet taħtınıñ hâkânı sensin Yâ Resûl-allâh

- 2 Şefâ'atle şifâ-bağış ol bu 'âşî kullara dâ'im
'Uşât-ı ümmetiñ dermânı sensin Yâ Resûl-allâh
- 3 Kebâ'ir ehli için va'd-i rahm ü şefqatiñ bî-ğad
Riyâz-ı cennetiñ bürhânı sensin Yâ Resûl-allâh
- 4 Hîtâb-ı 'izzet-i levlâk ile taltîf olunduñ sen
Hudâniñ sevgili cânânı sensin Yâ Resûl-allâh
- 5 Saña Cibrîl ile inzâl olundu Hâzret-i Qur'ân
Cihânîñ şâhib-i fermânı sensin Yâ Resûl-allâh
- 6 En evvel ehl-i küfre sell-i seyf ile gâzâ itdiñ
O sınıfîñ düşmen-i sâ mânı sensin Yâ Resûl-allâh
- 7 Kerem kıl merhamet kıl Fâzıl-ı 'abd-i güneh-kâra
Dü- 'âlemde şefâ'at kânı sensin Yâ Resûl-allâh

261

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Her emr-i hayra miftâh-ı bidâyet oldu Bismillâh
Kilid-i mahzen-i bed'-i kırâat oldu Bismillâh
- 2 Bütün mağlûka rahmâniyyetiyle muttaşıfdir Hâk
Bu vech üzre 'ibâdullâha hücced oldu Bismillâh
- 3 Rahîmiyyet ile tebşîr kıldı ehl-i îmânı
Buña 'âlemde bürhân-ı hidâyet oldu Bismillâh

- 4 Anıñ sîinde İslâma selâmetler muharrerdir
Bağılsa mîmine ‘ayn-ı ‘inâyet oldu Bismillâh
- 5 ‘Aceb mısrâ‘-ı berceste ‘ulûmuñ cümlesin şâmil
Ma‘ânîde nazar kııl bî-nihâyet oldu Bismillâh
- 6 Benim ‘işyânıma yoğdır nihâyet evvel ü âhîr
Hemân ğufrânıma fikr-i selâmet oldu Bismillâh
- 7 İlâhî sen zünûbın Fâzılıñ luğfiñla ‘afv eyle
Ki dîvânında miftâh-ı bidâyet oldu Bismillâh

262

(Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün)

- 1 Ziyâ-bağşâ degilken mihr-i devlet bir qarâr üzre
Naşıl mümkindir olmağ ‘izz ü zillet bir qarâr üzre
- 2 Varılmaz menzil-i mağşûda sa‘y u ihtimâm ile
Eger tağdîr itmezse delâlet bir qarâr üzre
- 3 Döner mânend-i çarğ iğbâl ile idbâr hem-vâre
Degildir tâli‘-i ‘âlemde hâcet bir qarâr üzre
- 4 Tevâzu‘-pîşe ol emşâl ü akrân içre ‘âkilseñ
‘Azîz eyler seni hulğ-ı haşlet bir qarâr üzre
- 5 Tedâvîde eṭıbbâ-yı zamâna eyleme ta‘rîz
Degildir ṭab‘ da emrâz u ‘illet bir qarâr üzre

- 6 Olunca mâye-i ‘irfân u isti‘dâd mâder-zâd
 Qalur mı anda âşâr-ı cehâlet bir qarâr üzre
- 7 Ne mümkün Fâzılı teb‘îd itmek âsitânından
 Der-i hünkâra itdi çün dehqâlet bir qarâr üzre
- 8 Yapıldı bu gâzel kâfiyyesi ta‘rîzden hâlî
 Ki vardır ehl-i dânişde aşâlet bir qarâr üzre
- 9 Eger itmez ise tanzîre rağbet ‘Ârif-i Hikmet
 Qalur da‘vâ-yı aşhâb-ı fazîlet bir qarâr üzre

263

(Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün)

- 1 Cihânîñ ehl-i dil ‘indinde degmez qadri bir pâre
 Bilen kânûn u âdâbı bakar mı resm-i ağıâra
- 2 ‘Aceb hâletdir ehl-i dilde sevdâ-yı mahabbet kim
 Hâlel gelmez aña ‘aşq içre düşse dürlü efkâra
- 3 Bulur âvâre bülbül şad-belâ-yı zağm gülşende
 Ne çâre mübtelâdır hârı yok teb‘îde bir çâre
- 4 Tebeddül eylemez ahvâli ehl-i şıdık u ihlâşîñ
 Eger cânân iderse hâtırın bir demde biñ pâre
- 5 Muţarrâ kâküli ruşârı üzre sâye-dâr olmuş
 Cihân âşüfte vü âlüftedir ol sünbül-i zâra

- 6 Ne mümkin ser-fürû itsün sipihre Fâzıl-ı kemter
İder ancak tekâpû hazret-i Şems ile hünkâra
- 7 Niyâza ‘âr ider seyyâh-ı tab‘ım bâb-ı diğerden
Kapuña geldi himmet eyle bu ‘abd-i şerm-sâra

264

(Fe‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilün/ Fa‘ lün)

- 1 Zer ü sîmi göremez kimse meger rü’yâda
Sûd virmez olıcağ dürr ü güher deryâda
- 2 Zehr-i ef‘î gibi iflâs yayıldı halka
Nağdden kalmadı bir pulca eşer dünyâda
- 3 Kalmadı mihr-i vefâ ‘âşık ile dilberde
Nice neş’e bulunur sâğar ile şahbâda
- 4 Ol kadar teşnesiyim encümen-i ‘uşşâkıñ
H̄âb girmez gözüme olsa şeb-i yeldâ da
- 5 Zîb ü fer virmiş iken gülşene eyyâm-ı bahâr
Berf yağdırdı felek mertebe-i sermâda
- 6 Yâri yok yâveri yok kalb-i hazîn ü zârîñ
Cân u dilden ne ‘aceb başlar isen feryâda
- 7 Fâzıl ayrılma şağın dergah-i Mevlânâdan
Öldürür âdemi zâhid bulıcağ tenhâda

265

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 İrişmez kimse câ-yı maṭlaba fikr ü taşavvurla
Ser-efrâz-ı cihân olmaz kişi câh-ı taşaddurla
- 2 Kimiñ kim zerrece idrâki varsa olmayup gâfil
Düşürmez nefsinı kibr ü gurûra hiç tehevürle
- 3 Nedir bu âdemiyyet mâyesi derk itmek isterseñ
Kıpılma mal ile câha gönül kırma tekebbürle
- 4 Olunca bir kişi ehl-i ħıred bu köhne 'âlemde
Cihân gencînesine müstenid olmaz tefahhurla
- 5 Karârı yok zamânıñ devr ider bunca felâketle
Nice sultânlar geçdi bu varlıktan taḥassürle
- 6 Düşünce mesnedinden ehl-i câhı görmüşüz âhir
İder ehl-i kubbûrdan ilticâ 'arz-ı taḥaqqurla
- 7 Ĥudâ-yı zü'l-minenden gayrı nesne ber-ķarâr olmaz
Döner bu çarḥ-ı 'âlem şübhesiz ħâl-i tağayyürle
- 8 Bu nazmım tuḥfedir her ehl-i inşâfa dür-i yektâ
Naşîhat diñler ise muṭṭali' olsun tefekkürle
- 9 Gel ey Fâzıl ḥazer kıl meclis-i nâdâna girmekden
Ġarîbâne der-i ħünkâra dâhil ol tefahhurla

266

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Hümâ-yı tâli' im pervâz ider idi murâd üzre
Şalaydı sâyesin ' anķâ-yı himmet imtidâd üzre
- 2 Felek hep cevri baña görme şâyeste bu ' âlemde
Hudânın luḡfi zîrâ ğâlib olmuşdur ' ibâd üzre
- 3 Cihânın ' izz ü câhın dil hayâle almamak ister
Olur tâbi' hevâ-yı nefse nâçâr i' tiyâd üzre
- 4 Geçürdi âh-ı ğurbet hañçer-i hecri ciger-ĝâha
Tecellîdir sebep hiç şübhe itmem i' tiķâd üzre
- 5 Yine keştî-i dil düşdi yem-i hecr-i firâķa âh
İrişdir sâhil-i maķşûda yâ Rab iştiḡâd üzre
- 6 Peyâm-ı vaşl-ı cânânı ulaşdır ey şabâ luḡf üzre
Raķibiñ kes ayaĝın bilmesün fişķ u fesâd üzre
- 7 Ezelde Fâzılı irşâd itdi luḡf u iḡsânı
Der-i Monlâya dâhil olmuşum ben i' timâd üzre

267

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Kibâr-ı ' aşrîñ aldanma cihânda ĝüft-ĝûsıyla
Dehânın nâfile telvîş itme pâ-y-bûsıyla

- 2 Mürüvvet irmez aşhâb-ı tekebbürden saña ey dil
Havâle kıl anı nâdânlara vech-i ‘ abûs ile
- 3 Ricâl-i ‘ aşr İskender gibi şöhret-şi‘ âr olmaz
Cihânı pür-tanîn itse şadâ-yı tabl u kös ile
- 4 Saña ger rütbe-i bâlâ teveccüh itse bir anda
Şebâtı yokdur aldanma cihânıñ reng-i bûsıyla
- 5 Sitânbulda teehhülden hazer it var ise ‘ aklıñ
Seni pâ-beste-i hırmân ider kayd-ı ‘ arûsıyla
- 6 Ne fikr ile der-i mey-ğâneye girdi ‘ aceb zâhid
İçer erbâb-ı ‘ işret bâdeyi bunda sebûsıyla
- 7 Der-i Monlâya Fâzıl girmişim şıdķ u hulûş üzre
‘ Aceb mi dost olsam ‘ âlemiñ cümle ‘ adûsıyla

268

DİĞER MÜNÂCÂT BE-DERGÂH-I HAZRET-İ KÂDÎ'L- HÂCÂT

(Fe‘ ilâtün/ Fâ‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilâtün Fe‘ ilün/ Fa‘ lün)

- 1 Yâ İlâhî baña kıl merhamet ihsân eyle
Raḫmetiñle dil-i maḫzûnımı şâdân eyle
- 2 Nûr-ı îmânıma takviyyeti [sen] soñ demde
Luḫfiña nâil idüp mazḫar-ı gufrân eyle

- 3 İsmiñi zıkr iderek ھاtm-i kelâm eyle naşib
Cürmim ‘afv it beni âzâde-i nîrân eyle
- 4 Nefs-i şûmiñ yed-i ھاhrında esirim luř it
Dest-gîr ol baña her kârımı âsân eyle
- 5 ‘Amel-i ھاyr[iye]den zerre eser yok bende
Bâr-ı luřfiñla beni dâhil-i izân eyle
- 6 Çâre-sâzım olacağ sensin ‘aziz ü mennân
İki ‘âlemde benim derdime dermân eyle
- 7 Fâzılı eyleyüp evlâd-ı ‘Alîye bende
Yâ İlâhî aña kııl merھاmet ihsân eyle

269

NA‘T-I ŞERİF-İ HAZRET-İ FAHRÜ‘L-ENÂM ALEYİ‘Ş-
ŞALÂTÜ VE‘S-SELÂM

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Cân virirler ھیye-i pâkiñ gören cânlar saña
‘Abd-i mahz olmağdadır ھاđân-ı devrânlar saña
- 2 ‘Âşıkân ھاşretkeş-i nûr-ı cemâliñdir bütün
Oldı hep âzâdsız kul ehl-i îmânlar saña
- 3 Sen o ‘âlî şâh-ı ‘âlemsin ki mişliñ gelmedi
Bendedir kevne gelen bi‘l-cümle sultânlar saña

- 4 Mürsel-i Hâk oldığın i' lân için bu ' âleme
Nâzil oldu naşş u Kûr'ân ile fermânlar saña
- 5 İns ü cinne eylediñ dîn-i mübîni âşikâr
Cânib-i Hâkdan virilmiştir nice şânlar saña
- 6 Zâhir oldu mu' cizâtñ maqðemiñle ' âleme
İtmeyüp inkâr îmân itdi ruhbânlar saña
- 7 Muqtedâ kıldı gürûh-ı enbiyâya zâtını
Hâk meleklerden müretteb itdi der-bânlarını
- 8 Zâtını levlâk ile Mevlâ muhâtab eyleyüp
Eyledi bu vechle ihsân ' unvânlar saña
- 9 Hûr u gılmân-ı cinân halk-ı zemîn ü âsumân
Da' vi-i ikrârda müştâk ü hayrânlar saña
- 10 Ümmet için kıldın istişfâ' huzûr-ı Hâkka çün
Baş olundu mücrim ü ' âşî müselmânlar saña
- 11 Rûz-ı maşerde şefâ' at eyle Fâzıl kemtere
Va' d olundu Hâzret-i Hâkdan bu ihsânlar saña

270

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 İder ' arz-ı ' ubûdiyyet egerçi ehl-i ' irfâna
İder mi ser-fürû şâhib-hüner hiç şahş-ı nâdâna

- 2 Eger şem‘-i maḥabbet olmasa bu bezm-i ‘âlemde
Döne döne yanar mı ehl-i dil mânend-i pervâne
- 3 Eger gülşende peydâ olmasa her dem gül ü gonca
Şeḥer vaḳtinde bülbül-veş olur mı âh u efgâne
- 4 Cihânda ehl-i diller ülfetiñ mecbûrıdır ṭab‘ım
Eger sâḳî-i şahbâ olmasa neyler bu dîvâne
- 5 Ḳapıldım bir meh-i tâbân-ı çâr-ebrûya meclisde
Şarâb-ı ‘aşḳ ile mest oldum ammâ yoḳdı peymâne
- 6 Tekâsül itme ey dil zâbt u teşhîrinde ol yârîñ
Ḳaçar âhû gibi vaḥşet idüp deşt-i beyâbâna
- 7 Gözüñ aç dâm-ı şayda dâ’imâ çil yavrusı düşmez
O şebbâz elde iken zâbtına çalıḫ dilîr-âne
- 8 Oyunda aldanup mat itme kendin yâr u aḡyâra
Sürüp tedbîr atın def‘ ile fil ḫaşmı ferzâne
- 9 Der-i ḫünkârda Fâzıl semâ‘a var ise meyliñ
Geyüp tennûreyi ‘uḫşâḳ ile gir gâḫ devrâna

271

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 Lebiñ ‘uḫşâḳa oldı sâḳiyâ bir reh-zen-i fitne
Getür câm-ı Cemi kim bezme düşdi şîven-i fitne

- 2 Kopardiñ ‘arbede gülşende bülbül ile ey gül-rû
Tuyurduñ şahneye itdiñ güşâde revzen-i fitne
- 3 Nedir ol çeşm-i hûnriziñle halka virdigiñ dehşet
Cihânı târ-ü-mâr itdiñ bütün ey Behmen-i fitne
- 4 Ser-i zülfüñ ucından nice gavgâlar zuhûr itdi
Degildir şahn-ı Kâgıd-hâne gayrı me’men-i fitne
- 5 Olup Leylâ ‘âşık atdı kendin kûh u şahrâya
Kodı Mecnûnı bu sevdâya âhîr ol zen-i fitne
- 6 Perişân eylediñ zülf-i perişânıñ gibi halkı
Cihânda kalmadı şimden- girû müste’men-i fitne
- 7 Huzûr u râhatı var Fâzıl erbâb-ı diliñ anda
Degildir dergeh-i Monlâ-yı Rûmî mesken-i fitne

272

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Der-miyân-ı hâtır itdim dehr-i bî-inşâfda
Ehl-i dil mefkûd oldı sâha-i etrâfda
- 2 İtme me’mûl-i vefâ biñ yıllık olsa ülfetiñ
Olmaz inşâf u mürüvvet hiç bir eşnâfda
- 3 Haqq-ı nân u ni‘ meti bilsün muhâldir Ermenî
‘Âr u nâmûs olmaz ümmîd eyleme şarrâfda

- 4 Şeyh ü vâ' iz kîmyâya döndi dillerde gezer
Murğ-ı ' anğâ gibidir varsa verâ-yı Kâfda
- 5 Himmet isterseñ der-i hünkâra Fâzıl kıl devâm
Çaldı kim ehl-i semâhat nâm ü şânı lâfda

273

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Dil-i ' âşık ider feryâd o yârîñ iştiyâkıyla
Olur pervâne sûzân şem' -i bezmiñ iftirâkıyla
- 2 Ne şem' -i ' âlem-ârâdan ne câm-ı âteşindendir
Çıkan volğân gibi dûd-ı elem yârîñ firâkıyla
- 3 Şabâdan bû-yı vuşlat eyleyüp gülşende istişmâm
Düşer feryâda bülbül verd-i âliñ ihtirâkıyla
- 4 Düşürdüñ ' âşığı kayd-ı belâya Kays-veş âhir
Yine bir fitne peydâ eylediñ zülfüñ nifâkıyla
- 5 Benim Monlâ-yı Rûmuñ çâkeri Fâzıl bu ' âlemde
Nükûl itmeme sözümde zâhidânıñ ittifâkıyla

274

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 ' Âşık ârâm eylemez zülf-i dil-âvîz olmasa
Teşne-dil sîr-âb olmaz câm-ı leb-rîz olmasa

- 2 Ehl-i dil ayağını atmaz der-i mey-ḥâneye
Sâkı-i sîmîn-sâkı fitne-engîz olmasa
- 3 Mey ile olmaz münevver meclis-i şâhib-dilân
Devr ider pervâne şem‘-i meş‘ ale-ḥîz olmasa
- 4 Ehl-i ‘aşkıñ kimse bilmezdi cihânda noldığın
Dûd-ı âhı her nefesde şu‘ le-âmîz olmasa
- 5 Kimse ta‘n itmez idi pâkize-ṭab‘ ehl-i dile
Zâhid-i nâ-puḥte vü bî-‘ aql u temyîz olmasa
- 6 Şâh-ı Rûmuñ kim bilür sultân-ı ‘uşşâk oldığın
Evc-i himmetde refîki Şems-i Tebrîz olmasa
- 7 Kande ‘âşık nev-zemîn tâze gâzel tarḥ eylesün
Fâzıl-ı ‘âciz gibi dervîş-i nâçîz olmasa

275

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Vuşlatıñ kadri bilinmez gâh fûrkat olmasa
Şıḥhatiñ nâmı añılmaz derd ü ‘ illet olmasa
- 2 Ehl-i ‘aşka bâde-i ḥamrâ ile sâkı gerek
Neş‘e olmaz bezmde esbâb-ı ‘ işret olmasa
- 3 Rûz u şeb itmez idi bu mertebe sa‘y-ı belîğ
‘Âlemiñ i‘mârına insânda gâflet olmasa

- 4 İ‘tibâr u kıymeti olmazdı böyle bî-kıyâs
Ehl-i servetde eger elmâsa rağbet olmasa
- 5 Târ-ü-mâr olurdu fisk u fitneden halk-ı cihân
Resm-i kânûn-ı cezâ ahkâm-ı devlet olmasa
- 6 Çok muğallidler bu ‘âlemde “ene’l-ıhak” dir idi
Da‘vi-i Manşûrı müş‘ir dâr-ı ‘ibret olmasa
- 7 Fâzıl erbâbı bilür ism-i Celâlin noldığın
Kimse girmez halka-i tevhîde lezzet olmasa

276

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 Hârîş-i mal olan derd-i tama‘ dan olmaz âzâde
Belâkeşdir bu hâletde olan dünyâda ‘uqbâda
- 2 Degildir ‘âkil ü kâmil olanlar mal için mağmûm
‘ Aceb gencînedir nâm-ı nigû dânyâya dünyâda
- 3 ‘Ulüvv-i kâdr olan ehl-i tevâzu‘ dur bu ‘âlemde
Tevakkur eylemez ‘ârif olanlar şadr-ı ‘ulyâda
- 4 Şeh-i iklîm-i ‘âlem olsa da kibr eylemez ‘âkil
Ta‘azzum itmedi mûra Süleymân câh-ı bâlâda
- 5 Olanlar hisse-yâb-ı genc-i Qarûn hâllerin seyr it
Götürmez mülk-i ‘uqbâyâ cihânda pûst u seccâde

- 6 Tefekkür itmedir şon kârı kâr-ı ‘âkil ü dâna
 alur bî-mâl ü bî-evlâd âdem câ-yı tenhâda
- 7 Ne şadruñ ‘izzetin iste ne adr ü kıymetin gözle
 Hazer ıl Fâzıl anlardan muım ol bâb-ı Monlâda

277

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Derdimi ‘âşık haber vir yâra Allâh ‘aşkına
 İbtılâmı söyle ol dildâra Allâh ‘aşkına
- 2 Ol dahı maħmûruñ olmuş ben gibi eyler figân
 Tan‘ itme bülbül-i gülzâra Allâh ‘aşkına
- 3 İ‘ timâdıñ yok mıdır ey şûh teslîm itmege
 Bâğ-ı hüsnuñ bu şadâkat-kâra Allâh ‘aşkına
- 4 H‘âce-i bî-‘âr istermiş zekat-ı hüsniñi
 Bendeñe vir virme ol cerrâra Allâh ‘aşkına
- 5 Derd-mend-i ‘aşkıña eyle vişâliñle devâ
 Semm-i mârı vir ‘ilâc ağıyâra Allâh ‘aşkına
- 6 Seyr idüp la‘l-i lebiñ temennî lufiñı
 Vir bir iksîr-i hayât mey-h‘âra Allâh ‘aşkına
- 7 Fâzıla esrâr-ı ‘aşk-ı Hakkı ta‘lîm itmege
 Şems ü Mevlânâ bulur bir çâre Allâh ‘aşkına

278

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Düşmene gül dûsta hâr olmadım olmam yine
‘Andelîbim kimseye yâr olmadım olmam yine
- 2 Ben ki taqdîre havâle eyledim her kârımı
Mesleğimde şâhib-inkâr olmadım olmam yine
- 3 Bu cihân bir gün harâbe-zâr olur fehm eyledim
Yer yüzün i' mâra mi' mâr olmadım olmam yine
- 4 Rütbe-i manşib için itnem cihâna ser-fürû
Bâb-ı muqbilden ümîd-kâr olmadım olmam yine
- 5 Eylerim bezm-i ahibbâya hulûş üzre devâm
Şıdķ u kizbi mürtekib yâr olmadım olmam yine
- 6 Herkese ' arz-ı nevâziş eylerim mümkün ise
Kimseden ' âlemde bî-zâr olmadım olmam yine
- 7 Bâb-ı Mevlânâda Fâzıl istikâmet üzreyim
Fikr-i dâ' ile ğam-h'âr olmadım olmam yine

279

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 'Înâyât-ı Hudâya yoķ mesâha metr ü endâze
Tecellîde mücellid urmadı bu şerhe şîrâze

- 2 Felek mir'at-1 gerdûn içre dâ'im gösterir bâze
Havâdiş neşr ider halk-1 cihâna tâzeden tâze
- 3 Bu kevni dâ'imâ itmekdedir târâc-1 âbâdân
Gehî bâd-1 semî gâhî şabâ gösterdi yelpâze
- 4 Kim olsa müstenid iqbâline bu köhne dünyâda
Düşer rûbeh gibi elbette bir gün dâm-1 perdâza
- 5 Bakın aşhâb-1 rüşdüñ kârı hep şabr u taḥammüldür
Yorulmaz ol reh-i nâ-refteye bâzâr-1 nâ-sâza
- 6 Nice bî-mâyeler var iltifâta aldanur bî-sûd
Kıyılmaz ehl-i 'irfân u kemâl ikrâm u i'zâza
- 7 Kanâ'at vezni der-dest itmeyen bu suvķ-1 'âlemde
Çeker bî-şübhe Fâzıl miḥnet ü ğam ile hem-bâza

280

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Beni bî-tâb u tûvân itdi cefâ-yı Bosna
Yere mi batdı 'aceb zevķ ü şafâ-yı Bosna
- 2 Kelle-keş itdi tecellî bizi dervîş mişâl
Çekilür mi bu sefâletle ezâ-yı Bosna
- 3 Bir zamân sîm ü zer ü şa' şa' ası pek çok idi
Çıkmış iflâsa meger şimdi ğinâ-yı Bosna

- 4 Şu'arâ vaḳti ile bõylece vaşf itmiş idi
Başkadır şîve-i dilberde edâ-yı Bosna
- 5 Dile neş'e virecek ḳalmadı esbâb-ı ṫarab
Ḫalkı dil-teng ider âb u hevâ-yı Bosna
- 6 Vaṫanımken ben uşandım nazarımdan düşdi
ṫab'ıma virdi kesel medḫ ü şenâ-yı Bosna
- 7 Fâzılâ mesken-i bûm olmuş 'aceb her câyı
Evvelî bâğ-ı İrem idi Serây-ı Bosna

281

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Gözümde vuşlat-ı cânân nümâyân oldu gitdikçe
Gönülde âteş-i fûrḳat fûrûzân oldu gitdikçe
- 2 O deñlü zaḫm-dâr itdi beni tîğ-i nigâh-ı yâr
Sirişḳ-i çeşm-i ter bir baḫr-i 'ummân oldu gitdikçe
- 3 Cihânıñ ḳayd-ı âlâm u ğamından oldum âzâde
Fırâḳ-ı dil-rübâ bî-ḫadd ü pâyan oldu gitdikçe
- 4 Müyesser oldu yâr ile Sitânbulda yine vuşlat
Dile bir başka ḫâlet şâdân oldu gitdikçe
- 5 Degilken zerrece 'irfânda âgeh Fâzıl-ı kemter
Cenâb-ı Mevlevîden luṫf u iḫsân oldu gitdikçe

282

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Bû-yı müşg olmaz begim 'âlemde her bir nâfda
İ' timâd itme cihânın halkına her lâfda
- 2 Hâfiz-ı muṭlaḳdan olma müstenid ḡayra şaḳın
Fâide virmez saña hıṣn olsa da eṭrâfda
- 3 Kalmadı ehl-i fenâ a' lâda da ednâda da
Ḳande aṣḫâb-ı fütüvvet ṣimdi bu evṣâfda
- 4 Düṣdi kıymetden meta' -ı istiḳâmet şöyle kim
Devr ider naḳd-i hıyel ṣimdi yed-i eṣnâfda
- 5 'Aḳl ile dâniş zer ü sîme taḫavvül eyledi
Ḳadr ü câhı isteyen bulsa bulur ṣarrâfda
- 6 Yâr-ı ṣadık varsa ger zîr-i felekde ṣimdicek
Bulunur 'anḳâ gibi ancaḳ verâ-yı Ḳâfda
- 7 Feyz-i 'ilm ü ma' rifet Fâzıl der-i Monlâdadır
'Aṣṣa isti' dâd yoḳdur zâhid-i leffâfda

283

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Ehl-i zevḳe yârsız bâḡ u bahârdan sûd ne
'Andelîb-i ḡoncesiz ṣu sebze-zârdan sûd ne

- 2 Kâmet-i yâre tevâfuğ itse de biñ kerre ger
Şîvesi yoğ öyle bir nağl-i çenârdan sûd ne
- 3 Yağmaz ise şebnem-âsâ bir zamân bârân-ı eşk
Bâğ-ı ‘âlemde vücûd-ı hâk-sârdan sûd ne
- 4 Reng-i bergi olsa da yâkût-ı aħmerden laţîf
Nergise aħvâl-i nigâh-ı pür-ħumârdan sûd ne
- 5 Mevlevîler gibi Fâzıl şehri-ı ‘aşka girmeyen
Şûfi-ı ħar fark ider mi ol diyârdan sûd ne

284

(Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün)

- 1 Yine bir âfete meyl itdi gönlüm ihtiyârımla
Bütün şeb uykusuz kaldım aña ben intizârımla
- 2 Tıyurdum zâr-ı ‘aşkı çarħa çıkdı âh u efgânım
Uyandırdım cihânı âh ü zâr-ı bî-ħarârımla
- 3 Niçün ser-keşlik eyler ol cefâ-pîşe baña böyle
Anı ben bî-ħuzûr itmez iken feryâd u zârımla
- 4 Ne ħanlar dökdigin görmez mi ol meh çeşm-i giryânım
Yem-i aħmer gibi oldı cihân eşk-i hezârımla
- 5 İki ‘âlemde buldum ‘izzeti Fâzıl fakîrâne
Cenâb-ı Mevlevîye nisbet-i şıdğ-ıştihârımla

285

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Hüsni-i hulkuñ kadri olmazdı bed-ahlâk olmasa
Kıymeti yâriñ bilinmez idi 'uşşâk olmasa
- 2 Leyli-i pîşini kimse bilmez idi dehrde
Kışsa-i Mecnûn şöret-gîr-i âfâk olmasa
- 3 Mâr-gezîd âdeme hâzık da olsa bir hekîm
Kâr-ger olmaz 'ilâcı cüz'i tiryâk olmasa
- 4 Farq olunmazdı cihân içre hamâkat şâhibi
Hırşla 'âlemde ger rüsvâ-yı esvâk olmasa
- 5 Feyz alır mı Fâzıl-ı kemter bu 'âlem içre hiç
Cân u dilden âsitân-ı pîre müştâk olmasa

286

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Zevki olmaz meclisiñ çeng ü rebâbı olmasa
Kim şanur pîr-i harâbâtı şarâbı olmasa
- 2 Kim bilürdi ehl-i derdiñ hâlini bu dehrde
Hüsni-i hatt-ı dil-rübâ 'aşkıñ kitâbı olmasa
- 3 Câhile iqbâlden olmazdı bir nesne elezz
Telhi-i idbâra nâgeh inqılâbı olmasa

- 4 Dûr ider idim raķfibi kûy-ı yâre gitmekden
Rûz-ı ferdâ ile ger maķşer ķisâbı olmasa
- 5 Ehl-i ‘aşķıñ ģâlini Fâzıl bilür miydi ‘aceb
Ĥâzret-i Monlâ-yı Rûma intisâbı olmasa

287

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Zâhid-i münkir gelür bilmem ne yüzle yanıma
Muttaşıl geçmekte iken dînime îmânıma
- 2 Silk-i ‘aşķıñ ģâline câhil iken ehl-i riyâ
Nice daĥl idebilür âyâ benim cânânıma
- 3 Meclis-i aġyâra gitmiş yâr tıydum bu gice
Bu peyâm-ı telĥ-i ter güç gelmesün mi cânıma
- 4 Ğurbet içre kimse bilmez çekdiğim derd ü ġamı
Âteş-i fûrķat tıyandı sine-i sûzânıma
- 5 İntisâbım âsitân-ı pîredir Fâzıl benim
Ol ķapuya gelmeyen insânı ķoymam yanıma

288

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Ğülşene girdim o ġül-ruĥsâr geldi ģâtıra
Serve baķdım ķâmet-i dildâr geldi ģâtıra

- 2 Bezm-i 'işret ehl-i dil sâkı-i şahbâ hem-dağı
Devr-i güldür bülbül-i gülzâr geldi hâtırâ
- 3 Ğurbet içre artmada leylî-şifat efkâr hep
Kışşa-i Mecnûn ' aceb tekrâr geldi hâtırâ
- 4 Bir nigâr-ı çâr-ebrû cin gibi çarpdı beni
Seyr-i şahrâ-yı cihân nâçâr geldi hâtırâ
- 5 Ülfet-i ağıyâra bağıdıkça vefâsız yâr ile
Gül fidânla imtizâc-ı hâr geldi hâtırâ
- 6 İftirâk-ı yâr ile deryâ kesildi göz yaşıım
Âh iderken ney gibi hünkâr geldi hâtırâ
- 7 Bu ğazel söyletdi bir ğün hâl-i ğurbet Fâzıla
Nazm iderken yâr hem ağıyâr geldi hâtırâ

289

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Tağammül yok cefâyâ bu dil-i zâr-ı zebûnumda
İder devrân dâ'im ol perî-peyker derûnumda
- 2 Vişâliñe süveydâ-yı diliñ şevki olur efzûn
Fırâkıñ ey perî düşvâr gördüm rû-nümûnumda
- 3 Cihânı eyledi teşhîr şordum ol şehe aşlın
Didi kim sihr-i ğunâ-ğün var çeşm-i füsûnumda

- 4 Hüseyîye çıkardı muṭrib-i ğam cümle ‘uşşâkı
Maḳâmâtı ta‘ allüm itdi ḳalb-i erganûnumda
- 5 Mürîdiñ ḥüsnini seyr eyleyince şaşırup kendin
Diger bir cezbe zâhir oldu şeyḥ-i zü-fünûnumda
- 6 Kemân ebrûları çekdi görünce ‘abd-i ğam-ḥ’ârı
O tîr-i ğamzeler kim neş’e bulmuş nûş-ı ḥûnumda
- 7 O bâlâ ḳâmet-i Leylâ iken Fâzıl ḥayâlimde
Der-i Monlâda buldum incilâ ḳalb-i cünûnumda

290

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 İrtifâ‘ -ı menzilet ‘ayn-ı melâmetdir bize
İnkıṭâ‘ u inzivâ emn ü selâmetdir bize
- 2 Nûr-ı tevḥîdi muḥîṭiz vaḳt-i ḥilḳatden-berü
Dildeki sûz u maḥabbet bir ‘alâmetdir bize
- 3 Bir nefesde nice mürde diller iḥyâ eyleriz
Meslek-i ğayra heves itmek nedâmetdir bize
- 4 Şeh-per-i murğ-ı ḥaḳîḳat sâyesi altındayuz
Ehl-i dilden ğayr ile ülfet saḳâmetdir bize
- 5 Ehl-i ‘aşḳa ṭa‘n ider şeyḥ-i mürâyî dersini
Dinlemek her vechle cürm ü vehâmetdir bize

6 İtmeyüz ' âlemde da' vî-i şadâkat bir zamân
Bâ' iş-i kâdr ü şeref bu istikâmetdir bize

7 Şıdķ ile dergâh-ı Mevlânâya Fâzıl girmişiz
Sikke-pûş-ı fâķa olmak bir kerâmetdir bize

291

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

1 Câm-ı Cem cânân u hem-dem olsa ger mehtâbda
Sâhil-i deryâ virir şevķ-i diger mehtâbda

2 Sînesin açup o meh-rû bezme teşrîf eylese
Kesb ider ' uşşâķ başka zîb ü fer mehtâbda

3 Muntazır oldum bu şeb şubħa kadar ol meh-veşe
Sû-yı bahre eyleyüp ' atf-ı nazar mehtâbda

4 Kûy-ı yâre ' azm idersem bu gice şâyestedir
Başķa bir hâlet virir medd-i başar mehtâbda

5 Ƙalb-i maħzûna gelür birdenbire şevķ ü sürûr
Anıñ için ehl-i dil gezmek diler mehtâbda

6 Zışt-rûdur beñzemez bir kimseye hiç sâyesi
Vâ' iže gelse nola biñ derd-i ser mehtâbda

7 H̃âba varmaz bülbül-âsâ bendegân-ı Mevlevî
Fâzılâ biñ bû döker çün verd-i ter mehtâbda

292

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Biz hümâ-yı evc-i 'aşkıız yer mekân olmaz bize
Cismimiz dünyâya şıgmaz âsitân olmaz bize
- 2 Tahtımız gâhî hevâ-yı 'aşk ile çarha çıkar
Öyle bir şâhız ki mânend ins ü cân olmaz bize
- 3 Olsa şahbâ-yı maḥabbetle gönül teskîn olur
Câm-ı Cem neş'e-nümâ-yı cism ü cân olmaz bize
- 4 Gülşen-i dilde uyandı bülbül-i sevdâ-yı 'aşk
Bir taḫım zâg u zağânlar hem-zebân olmaz bize
- 5 Şu' lelendirdi dili Şemsiñ ziyâsı Fâzîlâ
Bâb-ı Mevlânâ gibi bir âsitân olmaz bize

293

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Mest-i 'aşkıız muḫrib ü sâkî ne nâz eyler bize
Bülbül-i gülşen bile 'ârz-ı niyâz eyler bize
- 2 Biz şarâb-ı 'aşkı tâ rûz-ı ezel nûş itmişiz
Nây-ı Mevlânâ daḫi ifşâ-yı râz eyler bize
- 3 Sırr-ı vaḫdet neydügin fehm idemez dünyâ-perest
Zâhid-i ḫar nâfile gûşın dirâz eyler bize

- 4 İtse mir'ât-ı dil-i şad-pâreye bir kez nazar
Hâlimiz tûfî bilüp sûz u güdâz eyler bize
- 5 Necmimiz evc-i sa' âdetde her an devrân ider
Tâli'-i iqbâl ' arz-ı imtiyâz eyler bize
- 6 Hüzün ü şâdî birbirin eyler te' âķub dâ'imâ
Bir gün olur ki felek de cevri az eyler bize
- 7 Vâye-mend-i feyz-i maķlab olmuşuzdur Fâzılâ
Sâye-i Monlâda her kez i' tirâz eyler bize

294

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Hâr u hâşâk gibi ' âleme şıķlet virme
Berd-i sermâya dönüp şab' a bürüdet virme
- 2 Bezme geldikçe riyâyı ķo diliñden şûfi
Bir řaķım ehl-i dile vehm ü kûdûret virme
- 3 Herkesiñ ķadrini bil ehl-i ķured ķâli budur
Şıfat-ı ' ucb ile âfâķda şöhret virme
- 4 Dil-i maġdûrı şikest itme şutar âhı seni
Kibr ü naķvetle baķup ' âleme nefret virme
- 5 Fâzılâ çirk-i sivâdan diliñi taşhîr it
Der-i Monlâda otur kendiñe zaķmet virme

FÎ-HARFÎ'L-YÂ

295

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Gördiğın şahşâ açılma der-i mey-ğâne gibi
Bezm-i aħbâbda devr eyleme peymâne gibi
- 2 Açma nâ-ğâbile ' irfân u kemâliñ bahşın
Yorma pâyiñ reh-i nâ-refteye dîvâne gibi
- 3 Kimseye olma şaşın ħâlini ifşâyâ ħarîş
Virme ħalkıñ diline sırrıñı efsâne gibi
- 4 Bozma temkîni edânî vü e' âlî içre
Ğadriñ a' lâ ola tâ cevher-i yek-dâne gibi
- 5 İtme tefrîğe heves ' uğde-i ' aşkı ħalkğa
Ğılma dendânların elde gezen şâne gibi
- 6 Düşme erbâb-ı dili ħaybete varsa ' aklıñ
Olma menfûr-ı cihân vâ' iz-i bî-ğâne gibi
- 7 Şu' le vir şem' -i dile dergeh-i Mevlânâda
Fâzîlâ eyle semâ' ' âşık-ı pervâne gibi

296

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 O serv-endâm bu şeb bezm-i rindâna ħadem başdı
' Aceb nev-rûz oldu ' âlemi ferħunde-dem başdı

- 2 Görünce ol meh-i tâbânı zann itdim güneş toğdı
Göñül mağmûm iken nâgeh sūr-ı şubh-dem başdı
- 3 Ğarîk-i lücce-i şevk eyleyüp fülk-i dil-i cânân
Hevâ-yı ‘aşk tûfân eyledi emvâc-ı yem başdı
- 4 Raķîb ile mülâkî oldıgım bu şeb idüp inkâr
Kitâb-ı hüsñüne el koydı ol âfet kâsem başdı
- 5 Yine ğül-i beyâbân gibi geldi meclise zâhid
Anıñ-çün ‘âlemi birdenbire derd ü elem başdı
- 6 Getürmiş tekyeye mağfice bir mağbûb-ı müsteşnâ
Mürîdânı bu şeb hâlvetde şeyhi müttehem başdı
- 7 İrişse mağlab u dil-h’âhına Fâzıl degil eb’ âd
Der-i Monlâya zîrâ şıdk ile pâ-yı kadem başdı

297

DİĞER MŪNÂCÂT BE-DERGÂH-I HAZRET-İ KÂDÎ'L- HÂCÂT

(Mefâ’ ilün Mefâ’ ilün Mefâ’ ilün Mefâ’ ilün)

- 1 Dürüst eyle İlâhî dilde dâ’im nûr-ı îmânı
Kerîmâ zıkr ü tevhîdiñle i’ mâr it o vîrânı
- 2 Ğarîbim hem Ğarîk-i baħr-i ‘işyânım dü-‘ âlemde
Dil-i nâlânıma raħm eyle luţf it ey keremkânî

- 3 Benim zenb ü günehden özge mâl ü şervetim yokdır
Meded setr eylesün Yâ Rab beni gufrânîñ ‘ummânı
- 4 Ne işlersem ne efkâr eylesem zâhirdir ‘indiñde
Benim şu hâlime sen kıl hemân luţf-ı firâvânî
- 5 Kapuñdan ğayrı ‘arz-ı ihtiyâc itmem bu dünyâda
Baña Yâ Rab sen ihsân eyle rûhânî vü cismânî
- 6 Bütün ‘âlem leb-â-leb taldı kubh-ı vizr-i nefsimle
O deñlü zâlimim Yâ Rab ki yokdır hadd ü pâyânı

- 7 Terahhum eyle Fâzıl mücrime dünyâ vü ‘uqbâda
Anı dür itme Âl-i Muşafâdan kıl bu ihsânı

298

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 Beni mest eyledi bezm-i maḥabbetde şadâ-yı ney
Ğamı maḥv eyledi bir demde gönlümden nidâ-yı ney
- 2 İmâm-ı Mescid-i Aqsâdan aldı sırr-ı ‘irfânı
Gülistân-ı şafâdan ‘âleme esdi hevâ-yı ney
- 3 Bu ḥaşıyyet bu keyfiyyet nedendir tab‘ -ı pâkinde
Şeker güftâr ider tûtî gibi ḥalka ğidâ-yı ney
- 4 Ne tanbûr u kemâna ne şadâ-yı bülbüle beñzer
Bulunmaz meclis ü gülşende ‘âşık bu şafâ-yı ney

- 5 Yanar şem‘-i vücûdî sûziş-i ‘aşk-ı Hudâ ile
Güneş mânendi sönmez tâ kıyâmet hûy u hây-ı ney
- 6 Bilür zâhid salâh-ı şûriyi görmüş bu ‘âlemde
Gözi görmez ne semti gösterir kıble-nümâ-yı ney
- 7 Semâ‘ eyler iken Fâzıl der-i hünkârda ‘uşşâk
Kâulur ‘âlem-i hayretde irince nevâ-yı ney

299

MEDHİYYE-İ SİKKE-İ ŞERİF VE TARİK-İ FEYZ-
REFİK- İ HAZRET-İ MEVLEVÎ KUDDİSE SIRRAHÛ

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Söylenür efsânelerde efser-i Keyhüsrevî
Ehl-i ‘aşka özgedir andan külâh-ı Mevlevî
- 2 Sikkeye olduñsa nâil itme minnet bir kese
Müftehîr ol efseriñle dünyevî hem uhrevî
- 3 Cevher-i ‘irfânı bulmak maqşadıñ ise eger
Ma‘ den-i ‘ilm-i ledündür oqu nazm-ı Meşnevî
- 4 Hacle-gâh-ı vehme düşme sâlik-i tevhid ol
Feyzini senden dirîg itmez ol şâh-ı ma‘ nevî
- 5 Zâil olmaz haşre-dek devrân ider bu ‘âlemi
Müstemirdir Şems ile Monlâ-yı Rûmuñ pertevi

- 6 İ'tikâf u zühdi ço şûfi semâ' u zikre gir
Varsa 'aqlîñ dâ'im ol ehl-i sülûkuñ pey-revi
- 7 Hâce geç cehl-i ta'aşşubdan çalış 'irfâna kim
Bezm-i ehl-i 'aşka gir olma mürâî münzevî
- 8 Deşt-i 'irfâna sefer kııl Qays-veş Leylâ için
Bu tarîk-i müstakîmiñ mürşid ü pîş-i revî
- 9 Vir cilâ âyîne-veş Hû zikr ile mürde dile
Ol Mesîh-âsa hayât-ı câvidânîñ reh-revî
- 10 Bülbül-i şeydâ gibi gülzâr-ı 'aşkı kııl mekân
Kâh-ı şehden saña evlâ cây-ı câdır pîr evî
- 11 Dergeh-i Monlâdadır şahbâ-yı vahdet sâgarı
Fâzılâ nûş eyle andan mest-i 'aşk it cân evî

300

(Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün)

- 1 Baña nev-höd-bînlikle hitâb itdi bu şeb sâkî
Tehevvrle gâzûbâne 'itâb itdi bu şeb sâkî
- 2 Ayağın istedim bûs itmege bir kaçre mey için
Teraħhum itmeyüp redd-i cevâb itdi bu şeb sâkî
- 3 Bu şahñ-ı encümende kibr ü naħvet ile şubha-dek
Nice kizb-i desâisle dolâb itdi bu şeb sâkî

- 4 Piyâle elde baq kâfir raqîbe pek tekellüfsüz
Pey-â-pey virmege bâde şitâb itdi bu şeb sâkıf
- 5 Didi iç bâb-ı Monlâda haqîkat bâdesin Fâzıl
Baña mürşid gibi re'y-i şavâb itdi bu şeb sâkıf

301

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Çeşm ile cismi görünmez ismi var 'anqâ gibi
Emn ü âsâyiş gezer dillerde hep rû'yâ gibi
- 2 Bilmeyüp nîk ü bedi bâde-keşim şanma şaşın
İnkılâb-ı hâl mest itdi beni şahbâ gibi
- 3 Mâr-ı sermâdideye oldu tecellî yâr kim
'Âleme içdirdi zehri bâde-i sârâ gibi
- 4 Şahn-ı kâm-ı maqşada pâ irmedi qaldı 'aceb
Kesdi dîn ağıyârı râh-ı vuşlatı Dârâ gibi
- 5 Cürmümüzle nuşretinden qaç' -ı ümmîd itmeziz
Fâzıla olmaz sened kim raqmet-i Mevlâ gibi

302

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Taharrî ile sâlik mürşid-i vâlâ-yı 'irfânı
Bu gülşende bulursun ol gül-i ra' nâ-yı 'irfânı

- 2 Oķu bir kerre Mecnûn ile Leylâ kışsasın ‘âşık
Temellük eylemekse maķşadıñ şahrâ-yı ‘irfânı
- 3 Düşünce Ķays-veş deşt-i belâ-yı ‘aşķa bî-şübhe
Görürsün ol taķassür itdigiñ Leylâ-yı ‘irfânı
- 4 Ara bul fülk-i ‘aşķ üstâdını şehr-i maķabbetde
Bulursun nâĥudâ-veş sû-be-sû deryâ-yı ‘irfânı
- 5 Hevâya çıkma yoķdur süllemi şayd u şikâr olmaz
Tutarsañ lâne-i dil içre tut ‘anķâ-yı ‘irfânı
- 6 Degildir âşinâ-yı meslek-i ehl-i yakîn vâ‘ iz
Ķaber virmez saña ol Mescid-i Akşâ-yı ‘irfânı
- 7 Eger ister iseñ Feyyâz-ı Muţlakdan naşıb almak
Ara kendiñde dâ‘im gevher-i yektâ-yı ‘irfânı
- 8 Cenâb-ı Mevlevîdir ehl-i ‘aşķıñ şâh u sultânı
Çalar muţrib der-i pâkinde her dem nây-ı ‘irfânı
- 9 Ķulûşâne devâm it bâb-ı pîre bende ol Fâzıl
Görürsün bir gün ol ķuţb-ı cihân-peymâ-yı ‘irfânı

303

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Râh-ı ‘aşķıñ mürşid-i pâki uyandırdı beni
Ķall-i müşkil itdi her dürlü inandırdı beni

- 2 Teşne-dil kalmış idim râh-ı mecâz içre hele
Bir haķıķat nehrine irdim o ķandırdı beni
- 3 Perde çekdi gûyiyâ çeşmânıma ehl-i riyâ
Dûr idüp ‘ uşşâķdan hayli dolandırdı beni
- 4 Üns ü ülfet olmaz ehl-i zâhir ile bir zamân
H̄âce bî-‘ aķl u iz‘ ân pek uşandırdı beni
- 5 Bende oldum H̄azret-i Monlâ-yı Rûma Fâzılâ
Kurtarup çirk-i sivâdan H̄aķķa ķandırdı beni

304

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 Şalâh-ı hâline olmaz nümûne şûfiyâne zey
Hayâliñ zâhir it şevb-i riyâdan ne geyersen gey
- 2 Koma hergiz dıraht-ı mâ-sivâyı ravza-i dilde
Çalış hal‘ eyle destinde iken hemvâre-i yâ H̄ayy
- 3 Bütün ‘ âlem lisân-ı hâlle tesbîh ider H̄aķķı
Bunu muħbir degil mi âyet-i Furķanda “inne min şey”¹
- 4 Şimâh-ı cân ile gûş itmege muhtâcdır ey dil
Duyarsın zıkr-i hûyı sem‘ ine girse şadâ-yı ney

¹Beytin ikinci mısranda hece fazlalığından dolayı vezin bozukluğu tespit edilmiştir.

- 5 Dem-â-dem dâmen-i Monlâyı Fâzıl tut semâ‘ eyle
Devâm üzre enîs olmaz saña zıkr-i Hudâdan ey

305

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Meslek-i ‘aşk-ı Hudâda iç şarâb-ı vahdeti
Cezbeye gir kov gönülden nâ-şavâb-ı keşreti
- 2 Tîşe-i zıkr ile kat‘ it ikilik zağğumını
Hakkı bil nâ-hakkı tarh it bul nişâb-ı sîreti
- 3 Diñle nuşhı Meşnevîden terk idüp ğill ü ğışı
Ma‘nevî feyze çalış diñle hitâb-ı ‘izzeti
- 4 Nerd-bânsız çıkma eflâke a zâhid yol budur
Rehberi bul ki gözün görsün bu bâb-ı devleti
- 5 Geç pül-i inkârdan gir râh-ı ‘aşka şıdk ile
Zıkr ü tevhid ile gel seyr it kıbâb-ı rahmeti
- 6 Zâhidâ bezm-i ezelde böyle ikrâr eylediñ
Münkirâne lâbis olma bu şiyâb-ı zilleti
- 7 Her bir ‘uzvuñ şâhid olmuşdur belî peymânına
Kâil olduñ nefy ü işbâta Cenâb-ı Hâzreti
- 8 Med ile lâmı uzat kaşr ile olma bü’l-heves
Gör tefâsîr-i selefde bu cevâb-ı şıhhati

- 9 Bul haqîkat kîmyâsın Haqqa sen kulluk ile
Maḥrem-i esrâr olup ref^ç it niḳâb-ı ḡafleti
- 10 Gir ma^ç ârif şehrine yoḳluḳla var ol tâ ebed
Ḳufl-ı ^çirfân ile meftûḥ eyle bâb-ı ḥikmeti
- 11 Çok ^çinâyet görmüşüm ḥünkâr-ı ma^ç nîden bu şeb
Fâzîlâ ne bende oldum kâm-yâb-ı himmeti

306

(Mefâ^ç ilün Mefâ^ç ilün Mefâ^ç ilün Mefâ^ç ilün)

- 1 Döküldi reşḡa reşḡa eşk-i çeşmim celbe müştâḳı
Ne dürlü külfet itdimse zafer-yâb olmadım sâḳî
- 2 O zâlim baḡrımı pür-ḥûn itdi nâz ile ben de
^çAceb mi iltizâm eyler isem tebdîl-i aḥlâḳı
- 3 Civânlık ^çâleminde ol perî der-ḥâtır itmez mi
Ki şetm-i derd-i ruḡsârı degildir dâ'im ü bâḳî
- 4 Dıraḡt-ı mîve-dârîñ vaḳti azdır ey nihâl-i nâz
Perişân itme bâḡ-ı vuşlatından bâri ^çuşşâḳı
- 5 O şûḡ-ı serv-ḳad mânend çok meh-pâreler gördük
Şihâb-âsâ göründi zâil âḡir ḥüsn-i berrâḳı
- 6 Eger zerre ḳadar iz^ç ânı varsa ol şehiñ añlar
Vefâsızdır şebâb iḳlîminiñ iksîr ü tiryâḳı
- 7 Der-i Monlâda Fâzîl buldı ma^ç şûḡ-ı haqîḳîyi
Ḳabûl itmez olur olmaz şeh-i bî-raḡm u eşfâḳı

307

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 O sâkî âşıkânı meclis-i vuşlatda mest itdi
Ne devlet hâtır-ı ağıyarı incitdi şikest itdi
- 2 Cihâna gelmemişdir öyle kâfir-mâ-cerâ maḥbûb
Ḥayâl-i 'ârızî 'âşıklarî âteş-perest itdi
- 3 Nedir ḥâşıyyet-i keyfiyyeti pîr-i meyiñ bilmem
Nice zengînleri bu 'âlem içre teng-dest itdi
- 4 Şaḫın ol şûḫ-ı bî-inşâfa meyl itmekden ey 'âşık
Çün erbâb-ı kemâliñ ḫadrini 'âlemde pest itdi
- 5 Ne mümkim Fâzılı aşḫâb-ı zâhir eylesün mahcûr
Anı dergâh-ı pîre müntesib rûz-ı elest itdi

308

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Ol perî kesr eyleyüp Cemden ḫalan peymâneyi
Bâdeden maḥrûm itdi 'âşık-ı mestâneyi
- 2 'Aqlımı aldı bu şeb sevdâ-yı zülfi ol mehiñ
Degme bir zencîr zâbt itmez dil-i dîvâneyi
- 3 Devr iderken sûziş-i 'aşḫ ile yanınca bu şeb
İtmedi şâyân-ı vuşlat ol perî pervâneyi

- 4 Gönlini almak için bî-h'âb kaldım şubha-dek
Almadı sem'e o kâfir yazdığım efsâneyi
- 5 Eylemem dünyâ için bâ y u gedâya ser-fürû
Sikkeye Fâzıl deyişmem efser-i şâhâneyi

309

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Vech-i pâki ol şehîñ mihr-i ziyâ-bahşâ gibi
Ol siyeh ebrûları mâh-ı nev-i ğarrâ gibi
- 2 Dâne dâne rûyına benler dökülmüş sû-be-sû
Kıı' a-i kâfûr üzre 'anber-i sârâ gibi
- 3 Zevrak-ı şahbâyı işletmez o âfet bezimde
Dilberân içre taşaddur eylemiş Dârâ gibi
- 4 İtmiş erbâb-ı dili mecbûr gül-i ruhsârına
Her biri feryâd eyler bülbül-i şeydâ gibi
- 5 Nâliş-i 'aşk ile işbât eylerim bu kavlimi
Fâzıla hüccet olur mı nây-ı Mevlânâ gibi

310

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Gördiğñ şahşâ açılma sevdiğim lâle gibi
Kıl hâzer itme tenezzül her yere jâle gibi

- 2 Kâkûl-i ruhsârını teşbîhde itmeme hâta
Bezme pertev virmededir necm-i dñnbâle gibi
- 3 Ol meh-i tâbânı gördüm dün gece mehtâbda
Eylemiş zülfi ihâta vechini hâle gibi
- 4 Hiffet itme meclis-i ‘uşşâkda ey mâh-rû
Mu‘ teber ol dâ‘imâ tüccâr-ı menkâle gibi
- 5 Fâzilâ dâ‘im kitâb-ı Meşnevîden al sebak
Sözleriñ maqbûl ola yâkût-ı seyyâle gibi

311

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Ol büt-i kâfir-nijâdîñ hañçer-i ebrûları
Zahm-dâr eyler dem-â-dem ‘âşık-ı ğam-perveri
- 2 ‘Âşıkân bî-tâb olur nezzâresiyle hüsnünñ
Vâlih ü hayrân ider her gördigini ol perî
- 3 Tîr-i müjgânı çeküp itdi dilîrâne hücûm
Bir kemân-keş mi nedir bilmem o şûh-ı serverî
- 4 Ey perî sen bir zamân aħbâbîña me’nûs idiñ
Hâtırından mı çıkardîñ ol dem-i şûy-âveri
- 5 Bir nigâh-ı germ ile yakdıñ bütün ‘uşşâkıñı
Az mıdır bu itdigiñ terk it bu huy-ı bed-teri

- 6 Taht-gâh-ı 'ışveniñ sensin bu gün şâhen-şehi
Bend itdiñ kalb-i 'uşşâkı yeter şimden-geri
- 7 Tîg-i cevriñden seniñ itmez hâzer hiçbir zamân
Fâzılın hünkâr-ı ma' nî dergehinde var yeri

312

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Rûzgârın yoğ iken âb u hevâda eşeri
Baña gösterdi felek baħr ile berrin seferi
- 2 Vaţanımdan beni dūr itdi kazâ ile kader
Âteşi hecriñ 'aevlendi kül itdi cigeri
- 3 Ğurbete düşdi gönül itdi Sitânbulı mağar
Luţf-ı Hâk yâver olup görmedi cevri ü kederi
- 4 İlticâyı komadı bâb-ı kibâra hâcet
Taraf-ı Şemsden irdi bu 'inâyet nazarı
- 5 Neyzen-i maħfilini Fâzıl idindi mesken
Dergeh-i pırde buldı ne müferriħ bu yeri

313

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Bu şeb saşvetle geldi meclise bir kahramân sâkı
Elinde câm-ı şahbâ devri ider şâhib-ı kırân sâkı

- 2 'Acéb hâle giriftâr oldı hayret geldi 'uşşâka
Nigâh-ı çeşm ile mest itdi halkı ol yamân sâkî
- 3 Hücûma leşker-i müjgân ile arş itdi 'uşşâka
O tîg-i ebruvânı ile dökdi nice kıan sâkî
- 4 Şurâhîyi uzatdı oğ gibi cem' iyyet-i bezme
Hülâgû-veş kırıldı cengi itdi bî-kemân sâkî
- 5 Der-i hünkârdan ister bu Fâzıl teşne-dil câmîñ
Şarâb-ı 'aşğdan mest olmağ için her zamân sâkî

[MUŞAMMATLAR]

[MUHAMMESLER]

I

MERŞİYE-İ HAZRET-İ İMÂMEYN-İ HÜMÂMEYN
RADİYALLÂHU-ANHÜMÂ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Unudulmaz ilâ-yevmi'l-ıyâm eyyâm-ı mâtemdir
O rûz-ı pür-mihen dünyâda kim maşerle tev'emdir
Gözünden kan dökülsün yaş yerine mevsim-i gamdır
Meded 'âşık muharremdir bugünkü gün de mâtemdir
Anıñ-çün gice gündüz dide-i terden akan demdir
- 2 Bugün bir kara gündür görmedi emşâlini insân
Bugün aşhâb-ı hubb-ı âl ü ehl-i beytedir efgân
Bu günde oldı sultân-ı şehîdân kan ile pûyân
Meded 'âşık muharremdir bugünkü gün de mâtemdir
Anıñ-çün gice gündüz dide-i terden akan demdir
- 3 Naşıl kıydı o şâh-ı 'âleme bu bî-nemekler baķ
'Aceb nice taħammül itdi bu zulme felekler baķ
Bugün âh u figân itmekdedir ins ü melekler baķ
Meded 'âşık muharremdir bugünkü gün de mâtemdir
Anıñ-çün gice gündüz dide-i terden akan demdir

- 4 Bu ayda virdi ser o şâh-ı enver ıopdı vâveylâ
 Hafîd-i seyyid-i ‘âlem şehîd-i Kerbelâ hâlâ
 Hüseyin İbn-i ‘Aliyyü’l-murtażâ şâhen-şeh-i vâlâ
 Meded ‘âşık muharremdir bugünkü gün de mâtemdir
 Anıñ-çün gice gündüz dîde-i terden ağan demdir
- 5 Şabâh-ı haşre-dek Hayrû’n-nîsâ kim Fâtımâ ana
 Ciger-pârem deyu âh-ı dil ile başlar efgâna
 Revân olsun sirişkiñ cûş idüp ‘âlemde her yana
 Meded ‘âşık muharremdir bugünkü gün de mâtemdir
 Anıñ-çün gice gündüz dîde-i terden ağan demdir
- 6 Yezîd-i kâfir ü bed-ıılkat ü bî-rahm ü bî-dîni
 Hudâ-yı Lâ-yezâliñ düşmen-i şâyân-ı nefrîni
 Her ân la‘netle yâd it ol habîş-i fitne-âyîni
 Meded ‘âşık muharremdir bugünkü gün de mâtemdir
 Anıñ-çün gice gündüz dîde-i terden ağan demdir
- 7 Cihânı eyledi ol hâin-i bed-ıû bütün mağmûm
 Sürer haşre-degin bu da‘vî-i Âl-i ‘Abâ ma‘lûm
 Yezîdiñ cinsine la‘net oıu kim olasın merhûm
 Meded ‘âşık muharremdir bugünkü gün de mâtemdir
 Anıñ-çün gice gündüz dîde-i terden ağan demdir
- 8 İki ‘âlemde Fâzıl şânımızdır Haydarîyüz biz
 Degil ‘unvânımız zâhid çalâletden berîyüz biz
 Dü-‘âlem içre evlâd-ı ‘Alîniñ çâkerîyüz biz
 Meded ‘âşık muharremdir bugünkü gün de mâtemdir
 Anıñ-çün gice gündüz dîde-i terden ağan demdir

II
MEDHİYYE-İ HAZRET-İ MEVLÂNÂ KUDDİSE
SIRRAHU'L- A'LÂ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Mâlik-i tâc-ı hidâyet şâh-ı mülk-i ma'nevî
Hâce-i 'ilm-i ledündür zât-ı pâk-i Mevlevî
Şark u garba münteşir olmuş şu'â'-ı pertevi
Sözleri iksîr-i a'zam nazmınıñ yok pey-revî
Tercemân-ı 'âlem-i 'irfân şâhib-i Meşnevî
- 2 Zâtıdır ser-levha-i cümle nüfûs-ı serverî
Mîve-i nağl-i Halîl-i duğter-i peygamberî
Nesl-i Bekrî sâlik-i râh-ı cenâb-ı Haydarî
Muğtedâ-yı evliyâ mülk-i haqîkat dâveri
Âsitân-ı pâkidir kehf-i emân-ı uğrevî
- 3 Bir nazarda itdi ihyâ nice mürde zâhidi
Mîhr ü mehdîr kuşb-ı a'zam oldığınıñ şâhidi
Zâtıdır müstağrak-ı nûr-ı cemâl-i Ahmedî
Zâhir ü bâtın odır evlâd-i pâkiñ erşedi
Kuvve-i kudsiyyesi mânend-i nuğk-ı 'İsevî
- 4 Sikke-i 'ulyâsınıñ vardır kemâl-i rif'ati
Her mücevherden girânterdir felekde kıymeti
Kul idinmişdir bu dünyâya gelen her devleti
Pâdişehler mağv ider bir demde şân u şevketi
Zerredir yanında anıñ efser-i Keyhüsrevî

- 5 ‘Âşıkân ism-i Celâl ile idince iştigâl
Devr iderler eyleyüp tennûreyi çün per ü bâl
Zâhir ü-bâtında oldır mecma‘-ı ‘ilm ü kemâl
Fâzıl itdi sâye-i kudretde aña imtişâl
Gülşen-i ehl-i vefâdır ‘âlem içre pey-revi

[TAHMİSLER]

I

TAHMİS-İ NA'T-I ŞERİF-İ SULTÂNÜ'Ş- ŞU'ARÂ
MERHÛM SÂMÎ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Kemâl-i luţfuña yok iştibâhım Yâ Resûl-allâh
Egerçi yok günehten intibâhım Yâ Resûl-allâh
‘Înâyet eyle sensin pâdişâhım Yâ Resûl-allâh
Cemâlin ârzü eyler nigâhım Yâ Resûl-allâh
Çıkar her şeb anıñ-çün ‘arşa âhım Yâ Resûl-allâh
- 2 Meded-res ol baña luţf-ı firâvânıñla luţf eyle
Kebâir ehline mev‘ûd-ı fermâniñla luţf eyle
‘Uşât-ı müslimîne ‘izzet ü şânıñla luţf eyle
Şeb-i ‘isyânda kaldım mihr-i ihsânıñla luţf eyle
Beyâz eyle meded rûy-ı siyâhım Yâ Resûl-allâh
- 3 Zünûbı irtikâb itmek baña emr-i bedîd oldı
Göñil ‘işyâna meyl itmekle gûyâ müstefid oldı
Günâhım bulmayup noqşân mezîd- ender- mezîd oldı
Anı luţfiñla def it kalbime sedd-i sedîd oldı
Vücûdumdur benim cürm ü günâhım Yâ Resûl-allâh
- 4 Yüzüm yok hâlimi dergâhına i‘lân ü inhâya
Ne dürlü eyleyem bilmem cesâret nakş u imlâya
Şadâ-yı fişk u ‘işyânım irişdi çarh-ı bâlâya
Kerem senden yapışdım halka-i bâb-ı temennâya
Kapuñdan ma‘ada yokdur penâhım Yâ Resûl-allâh

- 5 Şeffî' ü'l-müznibîn olmak seniñ ' alemde şâniñdir
 Şefâ' at kıl ' uşât-ı müslimîne bendegâniñdir
 Hüsûsiyle bu ' âciz Fâzıl ' abd-i nâ-tüvâniñdir
 Der-i sertâc-ı ikbâlim ğubâr-ı âsitâniñdir
 ' Ubûdiyyetdir ancak ' izz ü câhım Yâ Resûl-allâh

II

TAHMÎS-İ NA' T-I ŞERÎF-İ ŞÂ' İRE LEYLÂ HANIM

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 İmâm-ı enbiyâ vü evliyâsın Yâ Resûl-allâh
 Hâbîb-i kibriyâsın müctebâsın Yâ Resûl-allâh
 Marîz-i cürme sen ' ayn-ı şifâsın Yâ Resûl-allâh
 ' Alîl-i derd ü ' isyâna devâsın Yâ Resûl-allâh
 Bize sû-yı cinâna reh-nümâsın Yâ Resûl-allâh
- 2 Meh ü ğurşîd olur pûyân yer yer ğâk-i pâyiñde
 Bulur her rûz u şeb envâr-ı dîger ğâk-i pâyiñde
 Melekler şaf şaf olmuş ğıdmet ister ğâk-i pâyiñde
 Saña ' âşîk olanlar secde eyler ğâk-i pâyiñde
 Cemî' -i ümmete kıble-nümâsın Yâ Resûl-allâh
- 3 Seniñ nûriñ Hudâ ğalk eyledi yokken bu âdemler
 Cemâl-i pâkine mir'at idindi anı çok demler
 Kudûmüñle vücûda geldi nice emr-i mübhemler
 Yaradılmazdan evvel pâdişâhım hep bu ' âlemler
 Cenâb-ı Ğâk ile sen âşinâsın Yâ Resûl-allâh

- 4 Umar ihsânîni a' lâ vü ednâ dâ'im 'îd eyler
Eger irmezse luţfiñ kendi kendin nâ-bedîd eyler
Şakî olsa daĥi bir ħul anı Mevlâ sa'îd eyler
Cihânda fâsık u fâcir kerem senden ümîd eyler
Şefâ' at ħıl ĥabîb-i kibriyâsın Yâ Resûl-allâh
- 5 Seniñ şân-ı şerîfiñ rûşenâdır gökde hem yerde
Ġubâr-ı ĥâk-i pâyiñ tûtiyâdır çeşm-i her-merde
Bu mücrim Fâzılı maĥrûm ħılma ħaldı bu derde
Ne yüzle varacaĥ Leylâ huzûra rûz-ı maĥşerde
Aña raĥm eyle şâh-ı enbiyâsın Yâ Resûl-allâh

III

TAĤMÎS-İ NA'T-I ŞERÎF-İ BURUSEVÎ ŞEYĤ MERĤÛM

'İFFET

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Saña ĥâl-i perîşânım 'ayândır Yâ Resûl-allâh
Şefî' olmaz iseñ kârım yamândır Yâ Resûl-allâh
Beyân-ı ĥâle ĥâmem tercemândır Yâ Resûl-allâh
Nigâh-ı iltifâtiñ câna cândır Yâ Resûl-allâh
Ġam-ı 'aşkıñ ĥayât-ı câvidândır Yâ Resûl-allâh

- 2 Hudâ halk itmedi ‘ âlemde mişl-i hilye-i zâtıñ
Aña îmânı vardır ins ü cinle her nebâtâtıñ
Degil bürhâna hâcet gün gibi zâhirdir işbâtıñ
Nice dem-beste oldu bülbülân-ı ravza-i na‘ tıñ
Cemâliñle cihân reşk-i cinândır Yâ Resûl-allâh
- 3 Olup mi‘ râc u kırb-ı hâzret ile kâmbîn cismiñ
Cihânı eyledi hatm-i nübüvvetle rezîn cismiñ
Hem oldu bâ‘ iş-i ibdâ‘ -ı âfâk u zemîn cismiñ
Sezâ eflâke kıat kıat nâz iderse nâzenîn cismiñ
Bu hâk-i ‘ anberîn içre nihândır Yâ Resûl-allâh
- 4 Hudâ cem‘ eylemişdir şefkıat ile rahmı mâyeñde
Cihâna gelmemişdir bir peyember kıadr u pâyeñde
Zemîn ü çarlı kıoydı ser-te-ser cümle himâyeñde
Sen ol sultân-ı evreng-i nübüvetsin ki sâyeñde
Felek encüm mücevher sâyebândır Yâ Resûl-allâh
- 5 Mu‘ anber itdi ân-ı maқdemiñ kevnı gülâb-âsâ
Vücûd-ı müşrikîni yaқdı yandırdı şihâb-âsâ
Cihânda nûr-ı zâtıñ zâhir oldu mâhtâb-âsâ
Münevver tâ-be-maşşer dîn ü şer‘ iñ âfitâb-âsâ
Mücevher tâc u şemsîriñ revândır Yâ Resûl-allâh
- 6 Kuluñ Fâzıl ider ümmîd-i luţfiñ cümleden aқdem
Şefâ‘ atdır cenâb-ı devletiñ maţlabı her dem
İki ‘ âlemde sensin sîne-i mecrûhına merhem
Nigâh-ı merhamet kııl ümmetiñdir ‘ İffet-i pür-gam
Ĝarîb ü derd-mend ü bî-kesândır Yâ Resûl-allâh

IV
 TAHMÎS-İ NA‘T-I ŞERİF-İ NECCÂRÎ-ZÂDE ŞEYH
 RIZÂ KUDDÎSE SIRRAHU

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 Benî- Hâşîm nebiy-i bî- halelsin Yâ Resûl-allâh
 Şifâ-bahşende-i cümle ‘ ilelsin Yâ Resûl-allâh
 Ne rütbe medhiñ eylersem maħalsin Yâ Resûl-allâh
 Melâhat kişverinde bî-bedelsin Yâ Resûl-allâh
 Letâfetde güzellerden güzelsin Yâ Resûl-allâh
- 2 Muhammed Aħmed Maħmûd haķ ism-i lařifiñdir
 Ķureyşî vü nübüvvet hâtemi nâm-ı nazîfiñdir
 İmâmü’l- enbiyâ ‘ unvân-ı vâlâ-yı redîfiñdir
 Nebiyy-i zi’l- ħaseb ümmî laķab vaşf-ı şerîfiñdir
 Muħaķķaķ ħ’âce-i ‘ ilm-i ezelsin Yâ Resûl-allâh
- 3 Cemâl-i ħâlık-ı kevneyn mir’at-ı şühûduñdur
 Melâik ins ü cin saña musaħħardır cünûduñdur
 Mücerred Raħmeten-li’l- ‘ âlemîn ‘ âlî vücûduñdur
 Civan-merdân-ı ‘ âlem yek-be-yek muħtâc-ı cûduñdur
 Kerem şadrında düstûrü’l- ‘ amelsin Yâ Resûl-allâh
- 4 İrişdiñ “Ķâbe Ķavseyne” aña özge kemâl olmaz
 Ķiřâb-ı ‘ izzete bi’z-zât irdiñ kıl ü kâl olmaz
 Vücûduñ nûr-ı Ķaķdır aña mânend ü mişâl olmaz
 Şu‘ â’-ı maşrıķ-ı iķbâliñe hergiz zevâl olmaz
 Ķabîb-i Lâ-yezâl ü Lem-yezelsin Yâ Resûl-allâh

- 5 Bu fâcir Fâzılıñ ‘ işyânı bî-ḥadd ü nihâyetdir
 Keremdir meşreb-i zâtıñ ümîdi hep ‘ inâyetdir
 Esîr-i nefsdîr muḥtâc-ı iḥsân u şefâ‘ atdır
 Rızâ zıll-ı hümâyûnuñda muḥtâc-ı ḥimâyetdir
 Penâ-gâh-ı ümem kehf-i milelsin Yâ Resûl-allâh

V

TAḤMÎS-İ MEDḤİYYE-İ NAZÎM-İ DER-ḤAKḤ-I
 SİKKE-İ ŞERÎF-İ MEVLEVÎ

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Dürretü’t-tâc-ı sa‘ âdetdir külâh-ı Mevlevî
 Kise-i aşḥâb-ı cennetdir külâh-ı Mevlevî
 Kûbbe-i kaşr-ı selâmetdir külâh-ı Mevlevî
 Şems-i gerdûn-ı kerâmetdir külâh-ı Mevlevî
 Ya kamer devrin işâretdir külâh-ı Mevlevî
- 2 Menba‘ -ı iksîrdir erzîzi zer eyler geçer
 Cevşen-i feyz-i Ḥudâdan cüz’-i a‘ zamdır meger
 Bâd-ı vaḥdetde gelür cûşa ider def‘ -i keder
 ‘ Âşıkı müstağrak-ı baḥr-i tecellî mevc ider
 Dürr-i girdâb-ı ḥaḳîḳatdir külâh-ı Mevlevî
- 3 Olmaz aşḥâb-ı şekk beyt-i sülûkuñ ‘ âkifi
 İtmeden taşdıḳ ḥâl ü vecd ü ḳâvl-i sâlifi
 Eyleyen serpûş gûş eyler nidâ-yı hâtifi
 Eyler Eflâtûn-ı devrân câm-ı feyzi ‘ ârifi
 Ḥumm-ı pür-esrâr-ı ḥikmetdir külâh-ı Mevlevî

- 4 Cümle erbâb-1 ğired buldı anıñ ile kemâl
 Oldılar ehl-i vefâ hep eyleyenler imtişâl
 İns ü cinden irmez ol aşhâba bir gûne zevâl
 ‘Alemler itmiş uşul-i vecd ile pür-vecd ü ğâl
 Çarğ-1 gerdûn-1 celâletdir külâh-1 Mevlevî
- 5 Bilmez erbâb-1 ğağığat renciş-i ye’s ü keder
 Vâşıl-1 Tûr-1 tecellî ehl-i ‘aşğ olur gider
 Reşğ ider envârına her rûz u şeb şems ü ğamer
 Kâinâtı pertevi lebrîz-i nûr-1 feyz ider
 Şem’ -i bezm-efrûz-1 vahdetdir külâh-1 Mevlevî
- 6 Eyleyenler meslek-i Monlâ-yı Rûma iğtidâ
 Oldılar râh-1 şavâb-1 ğağda ğalka muğtedâ
 ğülşen-i tevğîd bâbın anlar açdı ibtidâ
 Bülbul-i cân u dile gelse nola bûy-1 Hüdâ
 ğonca-i bâğ-1 hidâyetdir külâh-1 Mevlevî
- 7 Müfteğirdir Fâzılâ anıñla her ‘ağl-1 selîm
 Aña ragbet itmede âğâh-1 esrâr-1 ‘alîm
 Ēadrini bilse bilür ancağ anıñ merd-i fehîm
 Pâdişâh eyler cihâna bir ğedâyı ey Nazîm
 Serde iklîl-i sa’âdetdir külâh-1 Mevlevî

İBTİDÂ-YI TAHMÎSÂT-I MUṬARRAF

VI

TAHMÎS-İ MUṬARRAF-I ĞAZEL-İ CENÂB-I
ḤAŞMET MERḤÛM

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Ḥakâyık-âşinâ-yı 'âleme bîgânedir dünyâ
Nazar kıl çeşm-i 'ibretle 'aceb efsânedir dünyâ
Temâşîl-i havâdişle tolu put-ḥânedir dünyâ
Şoñı yok üssi yok ḥayme gibi kâşânedir dünyâ
'Îmâret-yâb-ı istignâya bir vîrânedir dünyâ
- 2 Bu bezm-i ser-nigûn sâgârda kim def' -i ḥumâr itmiş
Aña ehl-i ḥiredden var mı bir kes i' tibâr itmiş
Bu қаһpe kimseniñ ḥükminde var mı kim қарâr itmiş
Nice bî-çâreler zabt itmek isterken firâr itmiş
Dökülmüş bâde-i şevki tehî ḥum-ḥânedir dünyâ
- 3 Yaқar ehl-i diliñ şem' -i şeb-ârâ-veş ciger-gâhıñ
Arar çok bî-başîretler ḥuşûle kâm-ı dil-ḥ'âhın
İderler şubḥa dek peyveste çarḥa her gice âhın
Cihânda müşkil oldı bulması bu ḥâle âgâhıñ
Çerâğ-ı bezm-i nâdâna yanar pervânedir dünyâ

4 Görüp bî-râbiṭa eṭvârı düşme kayd-ı tensîke
 Yazar erbâb-ı dâniş nâmını elvâh-ı tahmîke
 Hârâbe-zârı ḥâli üzre var mı çâre ta' vîke
 Heveskârânı mümkün mi getürmek câ-yı taşdıke
 Sebük-mağzâna' âkil 'âkile divânedir dünyâ

5 Hümâ-yı ' arş pervâz-ı tecerrüd itdigiñ Hâşmet
 Göñül virme bu fânî dehre Fâzıl eyleme rağbet
 Şaḫın çekme şolar bir gül için bülbül gibi zaḫmet
 Gülistân-ı cihânda ḥâra 'âkil eylemez minnet
 Ki bî-ḥod-bûm şûm-ı ğaflete bir lânedir dünyâ

VII

TAHMÎS-İ MUṬARRAF-I ĞAZEL-İ MUVAKḪÎT-ZÂDE ÂMEDÎ PERTEV MERḪÛM

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

1 Raḫîbiñ ' arz-ı ḥâle ictisârı var benim yoḫdur
 Dil-i zârıñ hezârân âh ü zârı var benim yoḫdur
 Egerçi yâre çeşmiñ intizârı var benim yoḫdur
 O ğaddarıñ baña çoḫ inkisârı var benim yoḫdur
 Anıñ her dürlü ' arz-ı iftikârı var benim yoḫdur

- 2 Ne dervîşim ne bâ-y ü ne gedâyım ben bu ‘âlemde
 ‘Alâikden biri ‘abd-i Hudâyım ben bu ‘âlemde
 ‘Aceb fakr-âşinâ bir bî-nevâyım ben bu ‘âlemde
 Hârâbâtîler içre pür-şafâyım ben bu ‘âlemde
 Cihânda herkesiñ bir gûne kârı var benim yokdur
- 3 Dil-i zârımda bu farç-ı maħabbet ıztırârîdir
 Selefden intikâl itmiş gönülde hükmi cârîdir
 Dil-i bî-çâreye mânend ‘illet ‘aşk-ı sârîdir
 Beni mecbûr iden ol meh-veşe luğf-ı hezârândır
 Güzel sevmekde halkıñ ihtiyârı var benim yokdur
- 4 Mübâhât eylemiş pür-sûz-ı ‘aşk olmağda pervâne
 Bilür kim âteş-i Nemrûd dönmişdi gülistâna
 Cihâna geldi gitdi hâşılı çok böyle dîvâne
 Tefâhür ile ‘âşık kendin atmış nâr-ı sûzâna
 Dimiş bak Kays u Ferhâdıñ mezârı var benim yokdur
- 5 Cenâb-ı Neş’etiñ feyziyle buldı gün gibi şöhet
 Der-i Monlâ-yı Rûma eyleyüp ‘arz-ı ‘ubûdiyyet
 Olur mı bundan özge dü-cihânda devlet ü şervet
 Kitâb-ı Meşnevîden Fâzılıñ almış dili lezzet
 Ki Pertev almağa aniñ medârı var benim yokdur

VIII

TAHMÎS-İ MUṬARRAF-I ĞAZEL-İ PERTEV PAŞA-YI
MERḤŪM

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Gül-‘ izârım saña Saķız ili dîbâ yaraşur
 Bûlbûl-i hoş-deme zîrâ gül-i zîbâ yaraşur
 Bezme sâķîlik idersek mül ü mînâ yaraşur
 Gel efendim saña her zînet-i dünyâ yaraşur
 İki yüzden hele al itmege ra‘ nâ yaraşur
- 2 Sen çemen-zâra buyur gâh-ı kenâr-ı cûya
 Ḥasretiz ḥayli zamândır o kadar dil-cûya
 ‘Âşķız tâ ezeli yâsemen ü şeb-bûya
 Biz de cem‘ iyyet ile ‘azm idelim ol sûya
 Serv-i nâzım bize de seyr ü temâşâ yaraşur
- 3 Bulunur mı ḥaṭ-ı rûyuñda ola zîbâyış
 Görmedim bir daḥi ben böyle edâ ârâyış
 Ḥaķķıñ iḥsânıdır ancaķ saña bu âlâyış
 Dûndur câme olur ise saña fermâyış
 Gerçi semmûra begim gülgüli zîbâ yaraşur

4 Harf-i düşnâmını düşmânına ‘aţf itdim anıñ
 ‘Arz-ı hâl eylemege kûyına dün gitdim anıñ
 Maħremâne bir iki sözini işitdim anıñ
 Bu ‘inâyetlerine toğrusı ben bitdim anıñ
 Kıalb ehli didiler işte bu ma‘ nâ yaraşur

5 Pertev itmez hele bir câme-i rengîn taħşîş
 Eyledik ol şehe bu vechle ‘arz u telhîş
 Umarız re’yimizi itmeye kimse tenkîş
 Fâzılın kıalbini endîşeden itdik taħlîş
 Ne geyerseñ saña ey şûh-ı dil-ârâ yaraşur

IX

TAĤMÎS-İ MUᤀARRAF-I ĖAZEL-İ ŐEYĤ CENÂB-I ZEKÂİ-İ MERĤÛM

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

1 Seniñ cellâd-ı ġamzeñ câm-ı ġaddârîye dönmişdir
 Çekenler çille-i ‘aşkıñ bu ‘âlemde uşanmışdır
 Hülâġûya bedel oldığına ‘âlem inanmışdır
 Egerçi gözleriñ seĥhârlık nâmın kıazanmışdır
 O zâlim ġûyiyâ şemşîr-i müġġâna kıayanmışdır

- 2 Efendim şu‘le-i hüsniñ beni âteş gibi yakdı
 Cemâliñ görelî çeşm-i terimden seyller aqdı
 Gören âh-ı şerer-bârım şanur tîr-i hevâ çaqdı
 Bu hâl-i hayret-engîze bütün halk-ı cihân baqdı
 Göñül pervânesi de gâlibâ ol şem‘e yanmışdır
- 3 Nigâh-ı çeşm-i mestiñ günde biñ ‘âşîk helâk eyler
 Anıñla sine-i ‘uşşâkı yer yer zaħm-nâk eyler
 Girîbânın seniñ-çün ‘âşîkân hep çâk çâk eyler
 Gören bir kez cemâliñ cism ü cânın vaqf-ı çâk eyler
 Anıñ-çün nûr-ı ‘aynım gözleriñ kana boyanmışdır
- 4 Göñül Mecnûn olup deşt-i belâ vü miñnete düş dir
 Haqîkatle eger ‘âşîk iseñ sen de bu yola gir
 Ser-i kûyında âh u nâle ile ol mehiñ yir yir
 Taħammül eyle yâriñ cevrine maṭlûbına dir ir
 Bu vâdîde beni kendi gibi dîvâne şanmışdır
- 5 Hayâl-i vech-i yâr ile olup tâ şubha-dek bidâr
 Bu hâli Fâzılâ şûfi-i ħar bilmez ider inkâr
 Tutar destinde sübha dâ’imâ ol münkir-i ezkâr
 Bu sırrı fehm ider ehl-i sülûkı eyleyen ikrâr
 Zekâî dîde-i dil çünki bu yüzden uyanmışdır

X

TAHMÎS-İ MUTARRAF-I ĞAZEL-İ ŐEYHŪ'L-İSLÂM
 ÇELEBİ-ZÂDE 'ÂŐIM EFENDİ MERHŪM

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Reşk-i cennetdir derûn-1 dâĝdâĝ-1 'âşıkân
 Gülşen içre rekz olunmuşdur otâĝ-1 'âşıkân
 Dürr ü cevherle müzeyyendir ayâĝ-1 'âşıkân
 Zâhid-i zâĝı kıoma yokdur mesâĝ-1 'âşıkân
 Mihr-i maŐŐerdir gül-i ĥod-rûy-1 bâĝ-1 'âşıkân
- 2 Minnet-i bû-yı gül-i ümmîdi çekmez ye's ile
 Çâr eĥrâfa bakup itmez işâret re's ile
 Teşne-diller dâ'imâ seyre giderler ke's ile
 Zâhidâ girmek dilersenĥ bezme gel lâ-be's ile
 Gerden-i mînâ-yı Őahbâdir çerâĝ-1 'âşıkân
- 3 Mürde-diller Şem' a-i kâfûr yansun bezmine
 Her gelen pervâne-veş dönsün dolansun bezmine
 Pîr-i meydîr Şâhı bu taĥtîñ dayansun bezmine
 Şuyını nâdân görüp aĝzı Şulansun bezmine
 Hep zükâm-1 efsürde-i ĝamdîr demâĝ-1 'âşıkân

- 4 Rind-i bî-dil destine aldıkça şâh-ı dehr olur
 Derd ile hasret-keşânîñ eşk-i çeşmi nehr olur
 Merdüm-i rüsvâ-yı ‘aşka dâ’-i def’-i zehr olur
 Zîr-i hum erbâbı gâh-ı ‘ayn-ı şehri olur
 Efser-i Cemşîddir gûyâ ayâg-ı ‘âşıkân
- 5 ‘Âşımâ ben gördüğümse neşve-i şahbâ-yı ‘aşk
 Şah-ı ‘âlemde büyükdür kaatre-i deryâ-yı ‘aşk
 Fâzilâ bitmez dükenmez halkda gavgâ-yı ‘aşk
 Kim tevârûşle gelüp devrân ider minâ-yı ‘aşk
 Haşre dek ol bâdeden yokdur ferâg-ı ‘âşıkân

XI

TAHMÎS-İ MUTARRAF-I ĞAZEL-İ REİSÜ’L-KÜTTÂB
 ‘ÂRİF EFENDİ EL-MERHÛM

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

- 1 O mâhuñ haqq-ı ruhsârı nümâyân oldı gitdikçe
 Ğurûba irdi mihr-i hüsni pinhân oldı gitdikçe
 Hayâli çeşm-i ‘âşıkdan gürizân oldı gitdikçe
 Mişâl-i bedr iken bî-sevķ ü tâbân oldı gitdikçe
 Meh-i evc-i leţâfet hayf noķşân oldı gitdikçe

- 2 Ne Rüstemler zebûndur bîm-i tîğ-i ebruvânıyla
 O hûnî gamze ol müjgân-ı bî-rahm ü emânıyla
 Cihânı târ-u-mâr eyler nigâh-ı cân-sitânıyla
 Anı bir tütma sen eski zamânıñ Kahramânıyla
 O nerm-endâmı gör şimdi nerîmân oldu gitdikçe
- 3 Hâyâl-i gerden-i şâfiñla ey meh mumlanup her şeb
 Olup üftâdeler bezm-i maḥabbet içre leb-ber-leb
 İderler nâle vü feryâd her demde seniñ-çün hep
 Yaḫup yaḫılmada pervâne-veş göñlüm budur ağrep
 Dil-i bülbül nevâ şevkiyle nâlân oldu gitdikçe
- 4 O şûḫ-ı lâle- rûyuñ gerden ü nâfe hevâsıyla
 Hevâsından geçer mi ehl-i dil cevri ü cefâsıyla
 Bu yola girmedi üftâdeler kendi rızâsıyla
 Deli dîvâne dirler ḫalka-i zülfi belâsıyla
 Girîbân dâmen ü dâmen girîbân oldu gitdikçe
- 5 İder her gerdişinde ‘âşıḫa bir nev-füsûn peydâ
 Ne mümkün olmamak Fâzıl anıñ-çün vâlih ü şeydâ
 Dil-i dîvâneyi ser-mest ider peymâneden bâlâ
 Ḳopar bezm-i maḥabbetde nice biñ âh u vâveylâ
 O sâḫir gamzeler ‘Ârif ne fettân oldu gitdikçe

XII

TAHMÎS-İ MUTARRAF-I ĞAZEL-İ HALÎM GİRÂY
SULTÂN EL-MERHÛM

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Ey gönül ben seni rüsvâ ideyim 'ahd olsun
Bir bir esrârını ifşâ ideyim 'ahd olsun
Yâr u agyârına inhâ ideyim 'ahd olsun
Seni sûdâ-ger-i minâ ideyim 'ahd olsun
Bâde-i 'aşk ile şeydâ ideyim 'ahd olsun
- 2 Fâş-ı esrâr-ı maḥabbete eger 'ișyânım
Bu ḥaḫâyı bilerek eyledim sulṫânım
'Afv idüp cürmimi luṫf eyle gücenme cânım
Saña 'arz itme murâdım idi ḫâl ü ŝânım
Ba' d-ezîn cân gibi ihfâ ideyim 'ahd olsun
- 3 Dimediñ miydi baña resm-i vefâ-dârlığı
Rûz u şeb ḫașr ideyim saña fedâkârlığı
Saña lâyıḫ göremem ben bu dil-âzârlığı
Budur erbâb-ı ḫamiyyet olanıñ vârlığı
Hep seniñ ḫaḫkıña icrâ ideyim 'ahd olsun

4 Durmayup va' diñe itdiñ bizi ağıyâra fedâ
 Bî-sebeb nolsun 'aceb bu kadar âzâr u cefâ
 Yaşısur mı ola haşmıñ dili pür-zevk ü şafâ
 Eger itmez iseñ ey mâh baña mihr ü vefâ
 Senden Allâhıma şekvâ ideyim 'ahd olsun

5 Ben de bu nazm-ı nev-âyîni Hâlimâ yârın
 Fâzılâ hâme-i gevher-nuţuķuñ âşârın
 'Arz idem görsün dil-i zârıñ vârın
 Oķusun yâr dağı nazm-ı belâgat-kârın
 Hâk-i dergâhına ihdâ ideyim 'ahd olsun

XIII

TAHMÎS-İ MUTARRAF-I ĞAZEL-İ ENDERÛNÎ VÂŞIF MERĖÛM

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

1 Dirse bu ķavlime bir kimse yalan işte ķuluñ
 Yoluna itdi fedâ baş ile cân işte ķuluñ
 İstemez râhat için ân ü zamân işte ķuluñ
 Aramaz başķaca bir nâm ü nişân işte ķuluñ
 Saña hem bende hem efgende inan işte ķuluñ

- 2 Göñül al ey peri vâri ise ‘aķâra hevesiñ
 Olmasun kibr ile eķvâr-ı kibâra hevesiñ
 Yoğ ise ‘azme seniñ başķa diyâra hevesiñ
 Münkesir itme beni vâri ise kâra hevesiñ
 Saña ser-mâye-i îrâd-ı dükân işte ķuluñ
- 3 Varsa ‘âlemde şalâ ben gibi şâdık ‘âşık
 Ben gibi vâlîde vü vâlîdiñ olmaz müşfik
 Eyle tefîş eger ister iseñ yollar açık
 İhtirâz eyleme sen çarşuda pâzâra da çık
 Ara şor saña izin işte cihân işte ķuluñ
- 4 Nâr-ı ‘aşkımla yanar yok nice dîrsin cigerim
 Seniñ için gice gündüz nice ĥasret cigerim
 Saña ‘arz eyleyecek âh nelerim var nelerim
 Neylerim söyleyemem kimseye ben derd-i serim
 Biri ez-cümle bu âteşde yanan işte ķuluñ
- 5 Vâşîfi defter-i ‘uşşâķıña tek kayd eyle
 Çâkeriñ Fâzılı kâlâ-yı vişâle peyle
 Var mıdır bir aña beñzer ķuluñ ey meh söyle
 Uyup ağıyâra anı nâfile yorma böyle
 ‘Âşık ister iseñ ey tâze-civân işte ķuluñ

XIV

TAHMÎS-İ MUṬARRAF-I ĞAZEL-İ ŞÂHİB-İ
TEZKİRETÜ'Ş-ŞU'ARÂ FAṬİN EFENDİ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Mesîhâ ihtirâz eyler nigâh-ı cân-sitânından
Dil-i 'âşık hâzer itmez mi bahş-i ebruvânından
Gelür vahşet cihâna tîğ-i tîz-i hûn-feşânından
Hülâgû Hân okur "eyne'l-mefer" nâm u nişânından
O kâfir-kîş meyl itsün uşanmış varsa cânından
- 2 'Aceb me'nûs-ı 'aşkı olmuşum bir âfet-i cânıñ
Sitâbulda odur bu 'aşrda sultânı hûbânıñ
Alur vech-i cemîli nûrını mihr-i dıraşânıñ
Ne mümkün destine girsün bu 'âlemde bir insânıñ
İder âhû gibi vahşet periler geçse yanından
- 3 İder her kaçresi bir lahzada biñ derd-i ser peydâ
Ne kanlar nûş ider erbâb-ı dil mânend-i şahbâ
Olur derd-i firâk-ı yâr ile dil vâlih ü şeydâ
İder rûz u şebi çünki elemde âh u vâveylâ
Naşıl neş'e gelür bu 'âlemiñ rıtl-ı girânından

4 Zebûn-ı pençe-i kahr itmesem bir demde biñ Sâmi
 Anıñçün almışım Timûr-veş bu şöhet ü nâmı
 Getürmem bir zamân fikr ü hayâle gerd-i bed-nâmı
 Benim bu rezm-gâhıñ Rüstem-i pür-zûr-ı eyyâmı
 Baña kemdir diyen kimdir cihânıñ Qahramânından

5 Fañini meclis-i cânândan dûr eylemek ister
 Demin nûş idecek gûyâ urır her nabza biñ neşter
 Hazer itmez o kâfir üstine çeksem dañi hañçer
 Var ise Fâzılâ bir gayra çâre re'yini göster
 Raķib-i bed-meniş mehcûr olsun hânümânından

XV

TAHMÎS-İ ĞAZEL-İ CENÂB-I ŞEYH SEZÂYÎ KUDDİSE
 SIRRAHÛ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

1 Zâhid olmaz âşinâsı 'ârifñ
 Yoķ riyâya ibtilâsı 'ârifñ
 Şem'-i vahdetdir ziyâsı 'ârifñ
 Nûr-ı Haķdan iķtibâsı 'ârifñ
 Reng-i bî-renkdir libâsı 'ârifñ

- 2 ‘Aşk mir’at-ı dile virmiş cilâ
 Olmuş ol şûret ile cilve-nümâ
 Şâfdır her lekkeden ehl-i vefâ
 Pertev-i zât-ı Hudâ virmiş şafâ
 Dilde yokdur zerre pâsı ‘ârifîñ
- 3 “Kenz-i mahfî” gibi kim sedd olmadı
 Sırr-ı Hakkı öğrenüp redd olmadı
 Hakkîñ ‘ilminden tehî-yed olmadı
 Şeş-cihât içre muqayyed olmadı
 Gayrı mahlûk oldı nâsı ‘ârifîñ
- 4 Geç hevâ-yı nefsdan ‘uşşâka bak
 ‘Âşıkı bul ol anîla müttefağ
 Kim olasın luğf-ı Hakkı müsteħak
 Cân ile eyler semâ’-ı kavlı-i Hakk
 Mezhebi şanma kıyâsı ‘ârifîñ
- 5 Böyledir erbâb-ı ‘aşk içre uşûl
 Bâb-ı Mevlânâyâ bulduğda vuşûl
 Eyledi Fâzıl hulûş ile duğûl
 Her ne eylerse Hudâ eyler kabûl
 Yok Sezâyî nâ-sezâsı ‘ârifîñ

XVI

TAHMÎS-İ ĞAZEL-İ DİĞER-İ CENÂB-I ŞEYH SEZÂÎ
 KÜDDİSE SIRRAHÛ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Ol ki sırr-ı 'aşkı bilmez tercemân olmaz baña
 Her lisâna âşinâyım sır nihân olmaz baña
 Münkir-i vahdet olanlar hem-zebân olmaz baña
 Bülbül-i gülzâr-ı 'aşkıım âşiyân olmaz baña
 Murğ-ı lâhûtum anıñ-çün bir mekân olmaz baña
- 2 Yâda almaz germ ü serdi dil şafâlanmağdadır
 Bâğbân-ı 'aşk bâğ-ı şevkine bakmağdadır
 Şebnem-i rahmet riyâz-ı kalbime yağmağdadır
 Gülsitânım tâze tâze güllerim açmağdadır
 Ârzû-yı nev-bahâr itmem hazân olmaz baña
- 3 Mâyem ile bir hamîr olmuş benim ecsâd-ı 'aşk
 Kisb ile bulmaz vücûd u hep güherdir dâd-ı 'aşk
 Farğ itmez bilmeyenler noldıgım irşâd-ı 'aşk
 Pûte-i zilletde kâl itdi beni üstâd-ı 'aşk
 Dürr-i şâfiyim mehekk-i imtihân olmaz baña

4 Derdime itmem ümîd ağıyardan dermânımı
 Kimseye fâş eylemem sırr-ı dil-i sûzânımı
 Mümkün olsa vâkıf itmem hâlîme cânımı
 Şûretim sîretde pinhân eylemişdir cânımı
 Sîretim şûretde cân oldı zamân olmaz baña

5 Mevlevîler içre dervîşâna ben yek-dâneyim
 Hırka-i peşmîne içün cân virür dîvâneyim
 Fâzılâ bezm-i maḥabbetde ‘aceb mestâneyim
 Ey Sezâyî şem‘ -i vaşla per yaçar pervâneyim
 Hâlet-i vuşlat şafâsından fiğân olmaz baña

XVII

TAḤMÎS-İ ĞAZEL-İ CENÂB-I ŞEYḤ ĞÂLİB-İ
 MEVLEVÎ ҚUDDİSE SİRRAHŪ

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

1 Hezârîñ olmaz ârâmı gülistânsız çerâğânsız
 Ne mümkün kumrı tırmağ bâğda serv-i hırâmânsız
 Vezân üzre hevâ-keştî qarâr eyler mi limânsız
 Gelürseñ gelme bezme zâhidâ bir âfet-i cânsız
 Bilürsiñ girmek olmaz bâb-ı hulda çünki îmânsız

- 2 Kulağı dinc olurdu hâlet-i düşvârdan bilse
 Ebed olmazdı pür-sûz u elem ağıyardan bilse
 Ba'îd olmazdı bir dem intizâr-ı yârdan bilse
 Cüdâ düşmez idi hiç şöhet-i dildârdan bilse
 İden teklîf-i cünbiş jâleye mihr-i dırağşânsız
- 3 Ser-â-pâ bu uşûli hep bilür erbâbı bî-noğşân
 Çalış olmaqlığa aşhâb-ı feyzîñ bezmine şâyân
 Fürûğ u ferle ehl-i dânişîñ ol kesbine pûyân
 Tecerrüdse murâdîñ kûy-ı cânânda fedâ kıl cân
 Çıkmaz câme-i iğrâmdan sa'y itme kurbânsız
- 4 Yolunda hâk-sâr olmak kemâl ü şân ü şöhetdir
 Şebât-ı kesb-i nâm-ı nîk 'âlem içre rif atdir
 Dil-i ehl-i vefâda şıdık ile iğlâş müşbetdir
 Saña 'arz-ı mağabbet sevdigim 'ayn-ı mağabbetdir
 Sühan-sâz-ı cünûnîñ diñlenür da' vâsı bürhânsız
- 5 Mağabbet sırrına vâkıf degildir zâhid-i câhil
 Qalurdı öyle ebkem olmasaydı Mevlevî Fâzıl
 Eger bu nazma himmet itmeseydi mürşid-i kâmil
 İrişmek pertev-i 'âlî-cenâbîñ gerdine müşkil
 Göñül bî-tâb Gâlib hem kümeyt-i hâme dermânsız

XVIII

TAHMÎS-İ ĞAZEL-İ ŞÂ'İR-İ MEŞHÛR SÂBÎT-İ
BOSNAVÎ RAĞMETULLÂHÎ ALEYH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 H'âceniñ taqrîr-i nâ-bercâsı hey heydir baña
İtdigi da'vâ-yı bâtıl cümle lâ-şeydir baña
Kulkul-i mînâ-yı şahbâ nâle-i neydir baña
Mâye-i kibrît-i aħmer cür' a-i meydir baña
Her ĥabâb-ı sâğarı bir efser-i Keydir baña
- 2 Bülbül-i şeydâ gibi feryâda himmet eyleyüp
Sînede bir dâğ açdım ĥâra minnet eyleyüp
Dil hemân pervâne-veş devrâna sür' at eyleyüp
Şem' -i sûzân-ı ĥaķîkatle hidâyet eyleyüp
Bu maķâmı gösteren mey-ĥâne neydir baña
- 3 Hîçe tutdum şâdık u muħliş olan cânânımı
İĥtiyâr-ı ğurbet itdim görmeden iĥvânımı
Bu yola 'azm ile bildim şimdi ĥâl ü şânımı
Yoķladım nabz-ı tabîbi bilmeyüp dermânımı
Dest-i luţf-ı yâr dirler çâre bir şeydir baña

4 Dil taḥammül mi ider her dem cihâniñ qahrına
 Hiç çoqınmaz mı ğumûm-ı dehr halkıñ fikrine
 İstemez dil miḥnetiñ bir dem kirişmeñ zikrine
 Serdi-i mihriñ görüp cânım ısındı hecrine
 Külhan-ı miḥnetde kim kâşâne-i deydir baña

5 Nik ü bed aḥvâlimi derk itmişimdir Fâzılâ
 Yâr-i ehl-i şıdkı temyîz eyledim ben ḥâlişâ
 Keffe-i mîzân ‘aqla qoymuşumdur ibtidâ
 Ölçdüm dökdüm ḥarâbât-ı cihânda Şâbitâ
 Dost-kânî-i maḥabbet cümleden eydir baña

XIX

TAḤMÎS-İ ĞAZEL-İ YEŇİŞEHİRLİ AĞOVALI-ZÂDE ḤÂTEM RAḤMETULLÂHİ ALEYH

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

1 Cihân ḥüsniñ temâşâ ideli Mecnûnuñ olmuşdur
 Şeh-i ‘âlem bu qadr u fer ile mâ-dûnuñ olmuşdur
 Cemâliñ seyrine çün ehl-i dil me’zûnuñ olmuşdur
 Göñüller her biri bir vechle meftûnuñ olmuşdur
 Dil-i zârım çerâg-ı tarz-ı ğunâ-ğunuñ olmuşdur

- 2 Seniñ der-bân-ı bâğın olmağa ‘âlem çeker hasret
 Bu deñlü kıadd-i bâlâya kim olmaz tâlib-i hıdmet
 Bu şahn-ı ‘âlem içre yokdur emsâlin ne bu devlet
 Hezârân kumri-i serv-âşinâ-yı gülşen-i ‘iffet
 Dil âşûb-ı nihâl kâmet-i mevzûnuñ olmuşdur
- 3 Ferâmûş eylediñ ‘uşşâkı şâyi‘ oldı bu dehre
 Raķıbe luř idüp bel bağladıñ ol fitne-i şehre
 Mürüvvet şıdķ u gayretden mi olduñ şimdi bi-behre
 Hilâf-ı tarz-ı âyîn-i vefâdır ey perî çehre
 ‘Adüvvler nûş-ğanduñ bendeler mağzûnuñ olmuşdur
- 4 Nedir bu kâmet-i dil-cû ne sende bu hilâl ebrû
 Belâdır ‘âşıķa ruyuñdaki ol fülful-i Hindû
 Hezâr-ı zâr ider şubķ u mesâ teşrîfiñi ârzû
 Açılsun mihr-i ruşsârıñla gülşen gülsün ey meh-rû
 Dehân-ı gönçe şubķ-ı ģande-veş memnûnuñ olmuşdur
- 5 Budur erbâb-ı ‘aşķıñ ģâl ü şâni ey gül-i ra‘nâ
 İdüp ģâr-ı sitemden dâ‘imâ biñ âh u vâveylâ
 Mişâl-i Fâzıl-ı şûrîde itmez sırrını ifşâ
 Tekellüf ber-ķaraf ma‘lûmuñ olsun ey saçı leylâ
 Seniñ biñ cânla ģâtem kuluñ Mecnûnuñ olmuşdur

XX

TAHMÎS-İ ĞAZEL-İ SULTÂNÜ'Ş- ŞU'ARÂ-İ RÛM
RÂĞIB PAŞA RAĞMETULLÂHÎ ALEYH

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 ÇarĖ-1 gerdûna bağnı Ŗuvvet ü Ŗudretle döner
Herkesiñ necm-i tecellisi bu Ŗuvvetle döner
RızĖ-1 mağsûmı cihânıñ bu 'inâyetle döner
Şanma kim dâire-i şeyĖi kerâmetle döner
Ehl-i cûd eylediği feyz ü semâhatle döner
- 2 Devrini gördüñ ise câm-1 Cem-i güm-şüdeniñ
Ne 'aceb şevĖi gelür 'âşık-1 miğnet-zedeniñ
Fâsık u şeyĖde Ŗalmaz eşeri 'arbedeniñ
Âb u Ėâkinde var âşâr-1 ferağ mey-gedeniñ
Kim ki endûh ile 'azm itse meserretle döner
- 3 'Âşıkıñ fikr ile endişesi cânâna vişâl
BaşĖa bir nesne Ėayâl itmek aña emr-i muğâl
Dûd-1 âhı çıkarır Ėaz gibi eyler iş'âl
Oldı rûşen baña şuret-i fânûs-1 Ėayâl
ÇarĖ-1 ser-geşte daği tâb-1 mağabbetdir döner

4 Başup âşûb-ı gam eyler dil-i bî-tâbı hârâb
 Bundan özge olamaz ehl-i dile kahr u ‘itâb
 İdesin semt-i rakîbe giceler ‘azm ü şitâb
 Görse âgyâr ile cânâ seni hem-bezm-i şarâb
 ‘Âşıkñ bağı kebâba tef-i gayrete döner

5 Fâzilâ ehl-i dil iseñ saña kadr ü şândır
 Söylenür haşre degin bu ne güzel ‘unvândır
 Âdeme derd-i maḥabbet daḫi bir iḥsândır
 Dürd ü şâfi ne ise Râgıba hep yeksândır
 Bendelikten anı zann etme küdüretle döner

XXI

TAḤMÎS-İ ĞAZEL-İ DİĞER-İ ŞÂBİT-İ BOSNAVİ
 RAḤMETULLÂHİ ALEYH

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

1 Bezmdede âgyâr vâri şabra kıyâm itmek de güç
 Ol şehi maḫfi bulup ‘arz-ı merâm itmek de güç
 Keyf ü mest olmuş bu şeb teklîf-i câm itmek de güç
 Alup âġûş-ı merâma yâri râm itmek de güç
 Şâm-ı ġamda yârsız ‘azm-i merâm itmek de güç

- 2 Pâdişâha ser-fürû itmez iken merd-i başîr
 Ehli vü şâhib-himemdir gûyiyâ şâhib-serîr
 Düşmene minnet ider mi olsa da aña esîr
 Pâye-i hûsrânla nâ-kâmlık emr-i ‘asîr
 Mâye-i ‘irfân ile tahşîl-i kâim etmek de güç
- 3 Maţlab u âmâlden keff-i berâet mümteni‘
 ‘İzzet-i nefse çalışmağdan ferâgat mümteni‘
 Kûşe-i âlâmda şabr ile ‘uzlet mümteni‘
 Şübhesiz nân-pâre-i huşka kanâ‘at mümteni‘
 Ârzû-yı nefse meyl-i harâm etmek de güç
- 4 ‘Aql-ı Eflâtûn irişmez işte bu bir kârdır
 Ehl-i dâniş hâtıra almaz bu ne efkârdır
 Buña hiç çâre bulunmaz pek ‘abeş etvârdır
 Gerçi kim evzâ‘ına şabr eylemek düşvârdır
 Kâim için gerdûna ammâ iltiyâm etmek de güç
- 5 Mâ‘il-i âmâl ü efkâr oldığı-çün neylesün
 Mümteni‘ dünyâyı i‘mâr oldığı-çün neylesün
 Fâzîlâ bu hâl-i düşvâr oldığı-çün neylesün
 Şâbit-i dildâra çün bâr oldığı-çün neylesün
 Cümleñ itmâm-ı kârın iltizâm etmek de güç

XXII

TAHMÎS-İ ĞAZEL-İ ŞÂ'İR-İ ÂTEŞ-ZEBÂN NEDÎM-İ
MEŞHÛR RAĞMETULLÂĞİ ALEYH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Kâmil iseñ ey dil-ârâ hem-zebân lâzım saña
Eyle şûfiden hazer çün 'âşıkân lâzım saña
Ney ile hem-dem olursañ dâstân lâzım saña
Çünkü bülbülsin gönül bir gülsitân lâzım saña
Çünkü dil koymuşlar adıñ dil-sitân lâzım saña
- 2 Kûr u şek bakmışım elbet şan'at-ı üstâdıña
Çünkü tâlib olmuş idik himmet ü irşâdıña
Bir naşihatdir murâdım gelmişim imdâdıña
Nev-cüvânlık 'âlemin tâ kim getürsin yâdıña
Dağı pek pîr olmadan bir nev-cüvân lâzım saña
- 3 Bülbüle bak hâr ü hasla uğraşur hep derdi gül
'Âşık-ı bî-çâre de dâ'im arar mey ile mül
Sâkiye muhtâc olmazsıñ eger bu re'ye gül
Çünkü tîr-i hecr ile olduñ zağm-nâk ey gönül
Çek çevir kendiñ ki bir kaşı kemân lâzım saña

4 Ehl-i dil neymiş bilür mi ‘âdeti halk-ı cihân
 Nice anlar nolduğımı hüsn ü ‘aşkın sûhte-gân
 Olmayınca anda ihlâş ü hakîkatden nişân
 Vaşf-ı la‘l-i dilber ise kaçdıñ ey kilik-i beyân
 Tercemân olmaqlığa şîrîn zebân lâzım saña

5 Fâzıl olmaz ehl-i dâniş arasında kıl ü kâl
 Eylar eslâf irşine aşhâb-ı diğkat imtişâl
 Çünkü pîr-i dest-gîrindir seniñ Şems ü Celâl
 Kıl metâ‘-ı nazmıñı ârâyış-ı suvķ-ı kemâl
 Ey Nedîm-i pür-hüner zîb-i dükân lâzım saña

XXIII

TAHMÎS-İ ĞAZEL-İ ŞEVKET-İ RÛM MUŞTAFÂ
 NÂİLİ RAĞMETULLÂHİ ALEYH

(Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün)

1 Dil-i ‘âşıkda [cevr-i] dil-rübâ dâ‘im nümâyândır
 ‘Aceb bülbül midir kim kârı her dem âh u efgândır
 Hevâ-yı kâkül-i cânân ile zihnim perîşândır
 Göñül bir [nev-] cüvânıñ şu‘le-i hüsniyle süzândır
 Ki bir kemter-şerârı âfet-i şad-ğirmen-i cândır

- 2 O hûnîn hûn-feşânlık resmin itmiş ‘âdet evvelden
 Anıñ-çün tığ-i bürrânın çıkarmaz bir zamân belden
 ‘Aceb ğaddârlık öğrenmiş ol üstâd-ı echelden
 Kıomaz câm-ı ğurûrı bezm-ğâh-ı haşre dek elden
 O mestâne nıgeh kim teşne-i hûn-ı şehîdândır
- 3 Taħammül mülkini itdi ğarâbe-zâr ol âfet
 Dil-i bî-çârede şabr u sükûna kıalmadı tâkıat
 Hemân bir nîm nigâha râzı olduğ virmedi ruşşât
 Nola çâk-ı ğırîbân itmeyince bulmasa râħat
 Ten-i erbâb-ı ‘aşķa câme-i bî-çâk zindândır
- 4 O serv-i nâza ğülşende ğül-i ter i‘tizâz eyler
 Zebân-ı nâliş ile bülbül-i şeydâ niyâz eyler
 O hûnî ehl-i ‘aşķa dâmen-i cevri dırâz eyler
 Ser-i zülfünde dil bâd-ı şabâdan ihtirâz eyler
 Meger mecrûħ-ı nevk-i ğançer-i hûn-rîz-i müğândır
- 5 İder rüsvâ-yı ‘âlem aşķ ile her kâmili ğüsün
 Dili dîvâne itdi ey perî biñ ‘âķili ğüsniñ
 Kıapuñda bende eylerse ‘âceb mi Fâzılı ğüsniñ
 Temâşâ-yı behişt eyler ğörenler Nâilî ğüsniñ
 O büt kim çîn-i zülfî raħne-dâr-ı dîn ü îmândır

XXIV

TAHMÎS-İ ĞAZEL-İ ŞÂ'İR-İ MEŞHÛR HÂMÎ-İ ÂMİDÎ
RAHMETULLÂHÎ ALEYH

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Böyle şûrîde beni ol kâd-i dil-cû itdi
 Her ne itdiyse baña ol gözi câdû itdi
 Dil-i bî-çâremi âşüfte o meh-rû itdi
 Dile şordum saña şeydâlığı kim hû itdi
 Gösterir zülf-i semen-bûyını kim bû itdi
- 2 Nice biñ bendesi vardır ulu dergâhıñ
 Hâyet el virdi baña şan' ata bak Allâhıñ
 Dilberân içre 'aceb var mı eşi ol şâhıñ
 Serv-ğaddini görüp dîdelerim ol mâhıñ
 Dil-i ğam-ğ'âr sirişkim ağıdup cû itdi
- 3 Âteş-i 'aşkı dile eyledi şöyle te'sîr
 Eylemiş levha meger hâme-i kudret taħrîr
 Eylemek bir daği mümkün mi o fikri tağyîr
 İtdim âğûşa hayâlimde meyâmin taşvîr
 Şûret-i cismimi hecr ile şehâ mû itdi

- 4 Meclise yâr olamaz va' zını ser-rişte ider
 Eyleyüp baḡş-i diger kızbine peyveste ider
 Cümle erbâb-ı ḡaḡıḡat anı dem-beste ider
 Hâldir şanma dil-i zâhidi ser-geşte ider
 Mestler vecdini mey-ḡânedede yâhû itdi
- 5 Dem-be-dem baḡr-i hünerden çoḡalup neş'e-i feyż
 Fülk-i ' aşḡı o hevâ ile şalup neş'e-i feyż
 Fâzılâ muḡrib ü ney dilde çalup neş'e-i feyż
 Ṭab'-ı erbâb-ı ma' ârifden alup neş'e-i feyż
 Hâmiyi gör ne edâ-senc-i sũḡan-gû itdi

XXV

TAḡMÎS-İ ĞAZEL-İ ŞÂ'İR-İ 'ÂRİF MEVLEVÎ FÂŞİH
 DEDE ḲUDDİSE SIRRAHÛ

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Dil-i bîmâra ' aceb mûriş-i dermânsın sen
 Bâ' iş-i zevḡ ü şafâ mâni' -i eḡḡânsın sen
 Ḳadr u ḡıymetde girân la' l-i Bedeḡşânsın sen
 Sâḡar-ı bâde degil mihr-i dirâḡşânsın sen
 Hürmen-i ' aḡlı yaḡan âteş-i sũzânsın sen

- 2 Beng ü esrâr gibi ‘âkili dîvâne iden
 Vâ‘ iziñ pendini mânend-i efsâne iden
 Şu‘ lesi her nefes ehl-i dili mestâne iden
 Mihr ü mâh u felegi kendüye pervâne iden
 Meclis-i dehrde bir şem‘ -i fûrûzânsın sen
- 3 ‘Âşıkîñ dîn ile îmânın idersin târâc
 Vâr iken sende bu tâli‘ ile bu istidrâc
 Nâvek-i emrine aşhâb-1 dil olmuş âmâc
 Bir seniñ gibi kanı dilber-i âşüfte-mizâc
 Nice dil cem‘ in ider tûrfa perîşânsın sen
- 4 Görmedik sen gibi bu dehrde bir sîm-teni
 İtdi bir nîm-nigehiñ ‘âşık-1 üftâde beni
 Vech-i ahsende yaratmış seni Hâllâk-1 Ğanî
 Her gören tûti-i gûyâ olur elbette seni
 Şâf bir âyine-i tab‘ -1 sühândânsın sen
- 5 Oldı ilhâm-1 Hüdâ Fâzıla bu nuṭk-1 melîḥ
 Toğrusın ister iseñ işte budur kavî-i saḥîḥ
 Bir şehiñ bendesiyüz itme ne lâzım taşrîḥ
 Saña maḥşûş bu vâdîde gâzel tarḥı Fâşîḥ
 Sühân-1 râst bu kim Rûmda Hâssânsın sen

XXVI

TAHMÎS-İ ĞAZEL-İ ŐEYHŪ'L-İSLÂM ÇELEBİ-ZÂDE
 'ÂŞIM EFENDİ RAĞMETULLÂHİ ALEYH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Nice aşhâb-1 dil fâriğ olur 'aŐkıñ hevâsından
 Geçer mi 'âşık-1 Şeydâ bu günki gün Şafâsından
 Dil-i Şûrîde kırtulmağ ne mümkün ibtilâsından
 Ne ğam dil feyz-yâb olmazsa dehriñ ağniyâsından
 Ki yegdir 'ârife âzâdelik minnet belâsından
- 2 Tevekkül bâbına merbût olmağ cümleden evlâ
 Cihânıñ böyledir ħâli gehî sermâ gehî germâ
 Bunu bî-Şübhe farğ eyler gerek a' lâ gerek ednâ
 Bilen her kârı Ėağdan şâli' in zem eylemez zîrâ
 Ėudâvend olur râci' Şikâyet keyğudâsından
- 3 Her emri farğ u temyîz itme lâzım ibtidâsından
 Tefekkür eyle âdem kırtılır dünyâ belâsından
 Şifâ irmez řabîbiñ 'âleme her bir devâsından
 Nihâdın fehm idüp 'ibretle bağdığda liğâsından
 Kef-i ümîdimi kağ' eyledim çarğıñ 'ağsından

4 Kayırmaz şâhibin bir vechle nefsi-i melâmet-çün
 Düşer girdâb-ı ' işyâna olur âhîr nedâmet-çün
 Bu nuţkı eylemiş îrâd bir zât-ı kerâmet-çün
 Kıomaz ğarkâb-ı teslîm olmaĝa ' aklı-ı selâmet-çün
 Gezendi keşti-i cismiñ olur hep nâhudâsından

5 Benim de itdi sebkat tecrübem Fâzıl bu gerçektir
 Edânî vü e' âlîniñ kimi aĝa kimi begdir
 Bütün ehl-i ħired taşdıķ ider bu kavli bî-şekdir
 Kenârîñ sâde-dil meh-rûsı ' Âşım ülfete yegdir
 Sitânbül şehriñîñ âlüfte-meşreb bî-vefâsından

XXVII

TAĤMÎS-İ ĞAZEL-İ MEŞĤÜR-I 'ÂM ĤALÎM ĞİRÂY
 RAĤMETULLÂĤİ ALEYH

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

1 Müsâ' id oldıĝın bu deñlü ben bî-çâre bilmezdim
 Giderdim bülbül ile her gice gülzâra bilmezdim
 Taĥammül eyler idim daĥme-i her ĥâra bilmezdim
 Baña ruĥsat olurmuş yârdan güftâra bilmezdim
 Görünce lâl olup 'aşkı ile yalvarabilmezdim

2 Ne sırdır ol şehiñ seyr-i cemâlinden cüdâ oldum
 Muḳavves ebruvân için hilâlinden cüdâ oldum
 Nola ârâm itmezsem vişâlınden cüdâ oldum
 Raḳîb ile cidâl itdikçe yârimden cüdâ oldum
 Müdârâ eylemek lâzım imiş aḡyâra bilmezdim

3 İderdim sû-be-sû ‘ arz-ı maḡabbet dâ’imâ saña
 Olurdu şevḳ-i dîdârîñ ile göñlüm sūrûr-efzâ
 Ne aḡyâra ne aḡbâba iderdim sırrımı ifşâ
 Saña ben âfitâbım mâh-tâbım dir idim ammâ
 Efendim nâmını billâh ben meh-pâre bilmezdim

4 Devâm üzre idüp ülfet ḳatı çok ḡâletiñ gördüm
 Nice yıllardır ey serv-i revânım ḳâmetiñ gördüm
 Gice gündüz mişâl-i mihr ü meh meh-ḳâmetiñ gördüm
 Emerdiñ la‘ lini kendiñ gibi bir âfetiñ gördüm
 Amân ey serv-i nâzım ben seni mey-ḡâre bilmezdim

5 Sebeb neymiş bunı a‘ lâ bilür erbâb-ı isti‘ dâd
 Ḥaḳîḳat olmasa eyler mi kâmil bu sözi isnâd
 Ne yazmış Fâzılâ cânânına baḳ Ḥazret-i üstâd
 Bu mışra‘ la Ḥalîmâ eyledi nuşret bizi irşâd
 ‘ Alâḳam bâ‘ iş-i tekdîr imiş dil-dâra bilmezdim

XXVIII

TAHMÎS-İ ĞAZEL-İ BURÛSEVÎ ŞEYH 'İFFET
ĞUDDİSE SIRRAHÛ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Tâli' in yâver ise eyler seni irşâd-ı ney
Ğâzret-i Ğaydardan aldı himmet ü imdâd-ı ney
Vâkıf-ı esrârdır çok mı olursa şâd-ı ney
Şanma zâhid nâliş-i bî-hûdedir feryâd-ı ney
'Aşk ta' lîm itmege ehl-i dile mu' tâd-ı ney
- 2 Kendü kendin tâlib-i Ğayra hemân ifrâğ idüp
Menzilinden irdi düşmüş terk-i râğ ü dâğ idüp
Bezm-i ehl-i dilde Ğadr ü i' tibârdan şâğ idüp
Ğançer-i Ğasretle yer yer sînesin pür-dâğ idüp
Derd ile kûyunda sırr-ı herçi-bâd-âbâd-ı ney
- 3 Tekyede vahdet-nişîn bir mürşid-i me'mûr gibi
Ayağın pûs itmege şâh u gedâ mecbûr gibi
Ehl-i 'aşkıñ i' tibârından şeh-i Fağfûr gibi
Ğıdmete bel bağlamışdır şâh iken Manşûr gibi
Nükte-i Fârâba râstdır nağme-i üstâd-ı ney

4 Câhilânîñ sözine gûş urmadı ʔanbûr-veş
 Çehre-i ehl-i riyâyı görmedi ʔanbûr-veş
 Meclis-i nâ-kâbil içre ʔurmadı ʔanbûr-veş
 Mûsikîde kimse gûşın burmadı ʔanbûr-veş
 Kıl kadar itmez ʔatâyı mû-şikâf âzâd-ı ney

5 Fâzıl-âsâ bâb-ı luḡfunda idüp kendin fedâ
 İstiḡâmet üzre ehl-i ‘aşḡa itmiş iḡtidâ
 Olmuş ‘âlemde dem-â-dem kârı âh ile nevâ
 Ḥazret-i Monlâ-yı Rûma bende olmuş ‘İffetâ
 Anîñ-çün mu‘teberdir dem-be-dem feryâd-ı ney

XXIX

TAḤMÎS-İ ĞAZEL-İ DİĞER-İ BURÛSEVÎ ŐEYḤ
 ‘İFFET ḲUDDİSE SİRRAḤÛ

(Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün)

1 Cihânîñ râḡatın görmez ebed ehl-i riyâ şûfi
 ‘Azâb-ı âḡiretten baḡş ider çün dâ‘imâ şûfi
 Mürâyîlikle bulmuş cerre râh-ı nâ-becâ şûfi
 Ne çâre almamış ‘aşḡ u maḡabbetden şafâ şûfi
 Özin fark itmeyüp zâhirde olmuş mübtelâ şûfi

- 2 Olur zâhir-perest olmuş haqîkatden cüdâ şûfi
 Urır dem ‘ ilm-i bâtından ne hikmetdir gedâ şûfi
 Tururken mescid ü mihrâb arar kıble-nümâ şûfi
 Yezîdi iltizâm eyler añılsa Kerbelâ şûfi
 Geçer şadra olur kâbûs-veş bezme belâ şûfi
- 3 Temâşâ-yı cemâl-i yâri gönlüm kim emel kılmış
 Şebât itmiş bu yolda münkirân ile cedel kılmış
 ‘ Aceb mey-hâne-i ‘ aşkı nice demdir maḥal kılmış
 Bizi mest ü ḥarâbât eyleyen câm-ı ezel kılmış
 Saña şahn-ı Ayaşûfiyyeyi menzil eyâ şûfi
- 4 Saña emr itdigi ef‘ âlde gûyâ musahḥarsın
 Seni ol sâye-i luḥfunda zann eyler mu‘ ammersin
 Şanur taḫvâsınıñ âşârına ‘ âlemde mahzarsın
 Edâ-yı şükriñ it cennetle gûyâ kim mübeşşersin
 Eger bir nîm tebessümle iderse merḥabâ şûfi
- 5 Ḥaber-dâr ol nuşûş ile eḥâdîş-i nübüvvetden
 Rümûzât-ı İllâhîyi oḫu ehl-i haqîkatden
 Şaḫın ayrılma Fâzıl Meşnevî ile tarîkatden
 Ümîdim ancak ‘ İffet ḥazret-i şâhib-şerî‘ atden
 İder dîvâr-ı zühd ü ittikâya ittikâ şûfi

XXX

TAHMÎS-İ ĞAZEL-İ ŞÂ‘ÎR-İ YEKTÂ FUZÛLÎ-İ
BAGDÂDÎ KÛDDİSE SIRRAHÛ

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Dil ki mâ-dâm ol şehiñ müstağrak-ı ihsânıdır
Cân fedâ eyler yolunda dâ‘imâ kurbânıdır
Muntazırdır emrine zîrâ anıñ der-bânıdır
Ol perî-veş kim melâhat mülkiniñ sultânıdır
Hüküm anıñ hükmidurur fermân fermânıdır
- 2 ‘Âşık olmaz olmadıkça mahzar-ı sevdâ-yı ‘aşk
Ğâyeti yoğ ol kadar vüs‘atlıdır şahrâ-yı ‘aşk
Mevc urur tûfân ider dillerdeki deryâ-yı ‘aşk
Sürdi Mecnûn nevbetin şimdi benim rüsvâ-yı ‘aşk
Doğrı dirler her zamân bir ‘âşıkıñ devrânıdır
- 3 ‘Âşıkıñ âhıdır ey dil böyle dünyâyı yağan
Yaş kıyâs itme gözümdeñ bağır-i ağmerdir ağan
Hâlime eyler terağğum vechime bir kez bağan
Lağza lağza göñlüm odundan şererlerdir çıkan
Kağre kağre dökdüğün şanmañ sirişkim kağrıdır

4 Şabra tâkat yoğ ise bu yola siz hiç gitmeñiz
 ‘ Âşıkânîñ nâle-i cân-kâhını işitmeñiz
 Hâtır-ı erbâb-ı ‘ aşkı bir zamân incitmeñiz
 Çâklar gögsümde tîğ-i ‘ aşkıdan ‘ ayb itmeñiz
 Kim cünûn gülzârınıñ bunlar gül-i ğandâdır

5 Nâil olmaz mı ‘ aceb Fâzıl seniñ ihsânıña
 Böyle me’yûs eylemek ey meh düşer mi şânıña
 İlticâ itmiş der-i elţâf-ı bî-pâyânıña
 Ey Fuzûlî ola kim yâr ide yâr efgânıña
 Ağla gül zârınca kim zâr ağlamak imkânıdır

XXXI

TAĦMÎS-İ ĞAZEL-İ ŐEYĦŪ’L-İSLÂM ‘İŐMET BEĦ-
 ZÂDE ‘ÂRİF ĦİKMET BEĦ RAĦMETULLÂĦİ ALEYH

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

1 O Ħüsn-i ‘ âlem-ârâya ki ‘ âlem raĦbet itmişdir
 RuĦ-ı zîbâsına Şems ü ħamer tab‘ iyyet itmişdir
 Ħad-i mevzûnına Şimşâdı Şâ‘ ir nisbet itmişdir
 Leb-i mey-Ħûnı yârîñ nûş-ı câm-ı ‘ işret itmişdir
 Őorıldıkça anîñ-ħün keşf-i râz-ı ħaclet itmişdir

- 2 Tevahhuş eyleyüp insândan gitmişdi bir yana
 Kemâl-i şiddet ü hiddetle düşmüşdi beyâbâna
 Taçarrüb eylemez idi civâr-ı nev' -i insâna
 Gazâl-i vâdi-i vahşet iken o çeşm-i bî-gâne
 Nigâh-ı şûh-ı merdümle 'aceb ünsiyet itmişdir
- 3 Devâdır nuţk-ı pâki haste-gân-ı 'aşk u bî-tâba
 Çıkar 'uşşâk-ı hasret-dîde-gânı seyr-i mehtâba
 Açılır çeşm-i maħmûrı bakınca ol ruħ-ı nâba
 Mişâl-i rûħ olur haķıķatle cismi bezm-i aħbâba
 Miyân-ı ülfetinde kim ki tarħ-ı külfet itmişdir
- 4 Görülse dîde-i 'ibret ile bu cümle maħlûkât
 'Ulüvv-i kudret-i Haķķa degildir zerre mevcûdât
 Hemân ol şâni' iñ kıl birligin şad-şıdķla işbât
 Degildir çeşm-i sîretle haķâyık-bîn-i maşnû' ât
 O kim âyînesin meşgûl-i ħüsn-i şûret itmişdir
- 5 Fidânlar biñ şükûfe ħâşıl eyler bâgda ħâlâ
 Kemâl-i şun' -ı Yezdân ile nergisler olur peydâ
 Olur her birisinden ħayr-gûne renk ü bû haķķâ
 Füyûzât-ı bahâr-ı şun' la ħallâķ-ı Bî-hem-tâ
 Gül-i ruħsâra ħattı renk-i müşg-i nûkhet itmişdir

6 Yaratmış ‘âlemi Hâk birbirinden fevķ ü mâ-dûnda
 Görür yüz biñ şanâyi‘ çeşm-i diķķat rub‘ -1 meskûnda
 Anıñdır ķudret ol sen de bu ķavl-i şıdķ-ı maķrûnda
 Temâşıl-i havâdiş şafħa-i mir’at-1 gerdûnda
 Nice hikmet-şinâsı mübtelâ-yı hayret itmişdir

7 O nihrîr-i zamânıñ cümle âşârı dür-i yektâ
 Ne mümkün hâme-i şâ‘ ir ide taħmîs ile imlâ
 Kıla zâtın Hudâ-yı Zü’l-minen Hâssân ile hem-pâ
 Sünûh itdi baña Fâzıl bu a‘ lâ mışra‘ -1 ğarrâ
 O zât-1 ercemendiñ meskenin Hâk cennet itmişdir

XXXII

TAHMÎS-İ ĞAZEL-İ HAFÎDE-İ KEÇECİ-ZÂDE
 HEMŞİRE-İ ‘İZZET MOLLÂ RAHİMEHULLÂH

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün)

1 Cihân nev-rûza döndi şiddet-i sermâ irâĝ olsun
 Şafânıñ vaķtidir seyr ü temâşâya mesâĝ olsun
 Çiçekler şahn-ı gülşende şafâ-baħş-ı dimâĝ olsun
 Bahâr eyyâmıdır bir kere cânâ ‘azm-i bâĝ olsun
 Açılsun lâleler ‘aşķıñla sînem dâĝ-dâĝ olsun

- 2 Muşavverdir hayâl-i dilde vaşl-ı dilber-i ra' nâ
 Müsâ' iddir maḥabbet ehline çarḫ-ı feraḫ-peymâ
 Ḥaberdâr olsa sūr' atle gelür ol şûḫ-ı bî-pervâ
 Müheyyâ oldı bir meclis ne meclisdir behişt-âsâ
 Hep erbâb-ı şafâ gelsün de aḡyâra yasâḡ olsun
- 3 Tıtuşmuşdur çenâr-âsâ bütün 'uşşâḡ-ı sîzânı
 Söyündürmez havâle itseñ añna baḫr-i 'ummânı
 Yanar pervâne-veş bezm-i maḥabbetde dil ü cânı
 O şâh-ı kişver-i ḫüsniñ olursa baña iḫsânı
 Gelüp dîvâne göñlüm yansun ammâ pür-çerâḡ olsun
- 4 Yine bir şûḫ-ı şâḫib-luḫfa 'âşıklar 'abîd oldı
 Niḡâh-ı iltifât itdikçe cem' iyyet mezîd oldı
 Gidüp âlâm ü ḡam dilden meserretler bedîd oldı
 Ḥaberdâr eyleyiñ yâri mübârek rûz-ı 'îd oldı
 Elin 'uşşâḡa öpdürmez ise bâri ayâḡ olsun
- 5 'Aceb bilmez mi derd-i 'âşık-ı nâlân u şeydâyı
 Anıñ-çün devr ider 'âlemde dâ'im deşt ü şahrâyı
 Mişâl-i Fâzıl-ı âvâre itmem 'arz u şekvâyı
 Eger raḫm eyleyüp bir kez suâl eylerse Leylâyı
 Telefdir râh-ı 'aşḡında anıñ ḡoç başı şâḡ olsun

XXXIII

TAHMÎS-İ ĞAZEL-İ MEŞHÛR-I ENÂM HALÎM
GİRÂY SULTÂN RAHİMEHULLÂH

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Ol mehe hüsni nazâr kim bende vardır kimde var
Öyle bir vâlâ güher kim bende vardır kimde var
Söylenilmez bir keder bende vardır kimde var
Sînede ol dâğlar kim bende vardır kimde var
Nâr-ı aşkından eşer kim bende vardır kimde var
- 2 Hâsret-i yâr ile gezdim şark u garbı her yeri
Kays-veş deşt ü beyâbânı dolaşdım serseri
Kûh-ken-veş tîşe-i âh ile yıkdım dâğları
Hayli itlâf eyledim sermâye-i eşk-i teri
Mâldan böyle zarar kim bende vardır kimde var
- 3 Eylemem sevķ-i meserret bu dil-i ğam-h̄âra ben
Bülbül-i şeydâ gibi düşmem gül için h̄ara ben
İtmezem aşlâ tekâpû tâ ezel aĝyâra ben
Hamdülillâh mâlik oldum âh-ı âteş-pâre ben
Düşmeni berbâd ider kim bende vardır kimde var

4 Luţf idüp yaptı yine bu hâţır-ı vîrânemi
 Kıoymadı feryâd u âh ansun dil-i dîvânemi
 Âşinâdan farka kudret kalmadı bîgânemi
 Yâr teşrîf itmege va‘d eylemiş ğam-hânemi
 Bu neşât-efzâ haber kim bende vardır kimde var

5 Fâzilâ terk it riyâyı dâhil ol bu dergehe
 Sâye-i Monlâda itme ser-fürû şâhen-şehe
 Eylemez rûşen-zamîr ‘atf-ı nîgeh mihr ü mehe
 İftihârımdır Hâlimâ ‘âşık olmağ ol şehe
 Dilber-i ‘âlî-güher kim bende vardır kimde var

[MÜSEDDESLER]

I

MÜSEDDES NA‘T-I ŞERİF-İ HAẒRET-İ RİSÂLET
‘ALEYH-İ EFDALÜ’Ş- ŞALÂT VÜ EKMELÜ’T- TAHİYYÂT

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

- 1 Hâtem-i hatm-i risâletsin Hâbîb-i Kibriyâ
Nâm-ı pâkiñdir seniñ Aḥmed Muḥammed Muştafâ
Ümmete sensin mu‘în ey pâdişâh-ı aşfiyâ
Sen şeffi‘ ü’l- müznibîn ü mücrimînsin bî- riyâ
Koyma dûzaḥda beni cedd-i şehîd-i Kerbelâ
Mücrimim eyle şefâ‘ at yâ eb-i Ḥayrû’n- nîsâ
- 2 Reşk-i ḥurşîd-i cihân bedr-i münîr-i âsumân
Seyyidü’l- kevneyn rûḥ-ı pâk-i cism-i ins ü cân
Efdal-i maḥlûḳ-ı Bârî muḳtedâ-yı mürselân
Vâşıl-ı mi‘ râc-ı ‘izzet mürsel-i âḥîr- zamân
Koyma dûzaḥda beni cedd-i şehîd-i Kerbelâ
Mücrimim eyle şefâ‘ at yâ eb-i Ḥayrû’n- nîsâ
- 3 Kâbe Kavseyne iren sensin e‘azz ü muḥteşem
Bezm-i ğaybü’l- ğayba vuşlatla ‘azîz ü muḥterem
Mecma‘-ı envâr-ı rahmet ma‘den-i luḫ u himem
‘Âşî vü mücrimlere senden olur olsa kerem
Koyma dûzaḥda beni cedd-i şehîd-i Kerbelâ
Mücrimim eyle şefâ‘ at yâ eb-i Ḥayrû’n- nîsâ

- 4 Lî- ma‘ allâh bezminiñ sensin qarîn-i a‘ zâmı
 Vâkıf-ı esrâr-ı hikmet ‘ ilm-i Hakkıñ a‘ lemi
 Sâye-bağş-ı ehl-i îmân eşıyânıñ efhamı
 Enbiyânıñ iki ‘ âlemde sen olduñ erhamı
 Kıoyma dûzahda beni cedd-i şehîd-i Kerbelâ
 Mücrimim eyle şefâ‘ at yâ eb-i Hayrû’n- nîsâ
- 5 Yek- be- yek ta‘ dâd olunsa cürm ü ‘ işyânım benim
 Çâresiz eyler şehâdet cümle a‘ zâ-yı tenim
 Birr ü tâ‘ atdan berîdir nefsi-şûriş-efgenim
 Sen şefâ‘ at eylemez iseñ saqardır meskenim
 Kıoyma dûzahda beni cedd-i şehîd-i Kerbelâ
 Mücrimim eyle şefâ‘ at yâ eb-i Hayrû’n- nîsâ
- 6 Hâlimi dergâhıña ‘ arz itmege yoqdur yüzüm
 İ‘ tirâf-ı ma‘ şiyet itmekden özge yoq yüzüm
 Rağmeten-lil-‘ âlemînsin ‘ afvıñı gözler gözüm
 Luţfuñ olmazsa yanar nâr-ı cehennemle özüm
 Kıoyma dûzahda beni cedd-i şehîd-i Kerbelâ
 Mücrimim eyle şefâ‘ at yâ eb-i Hayrû’n- nîsâ
- 7 Mürsel-i kâdî-i hâcât u nebiyy-i kâinât
 Merdüm-i çeşm-i cihânsın müşfik-i hâl-i ‘ uşât
 İns ü cinne oldu saña vâcib ihdâ-yı şalât
 Fâzıl- âsâ şâlih ü tâlih umar senden necât
 Kıoyma dûzahda beni cedd-i şehîd-i Kerbelâ
 Mücrimim eyle şefâ‘ at yâ eb-i Hayrû’n- nîsâ

II

MERŞİYE-İ DİĞER Lİ-ĤAZRET-İ İMÂMEYİNİ'L-
MAĞBULEYN RADİYE-ANHÛMÂ ĤÂLIĖU'L- KEVNEYN

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Eyledi sâl-i cedîd ĥüzn ü melâli tecdîd
Dûd-ı âh ile tûtuşdı dil-i ehl-i tevĥîd
Çünkü bu şeh-r-i muĥarremde imâm oldu şehîd
La' net ol kâfire olsun ki anı itdi Yezîd
Ağlayup çağlayalım mâh-ı muĥarrem geldi
Ėanlı yaşı dökelim gün gice mâtem geldi
- 2 Gelmemişdir bu cihâna daĥi bir öyle la' in
Ser-i şehzâdeyi ĥâk üzre yuvarlatdı mehîn
Aĥıdup seyl gibi ĥûn-ı şehîdânı hemîn
Ėana bulaşdı Ėızıl Irmaĥa döndi bu zemîn
Ağlayup çağlayalım mâh-ı muĥarrem geldi
Ėanlı yaşı dökelim gün gice mâtem geldi
- 3 Bu cihân ĥalk olalı görmedi hiç ' arz u semâ
Ehl-i beyte ne vuĥu' buldu bu zûlm ile belâ
Şübhe yok ĥaşre-degin bitmeyecek bu da' vâ
Sûziş-i dille ider mü'mîn olan vâveylâ
Ağlayup çağlayalım mâh-ı muĥarrem geldi
Ėanlı yaşı dökelim gün gice mâtem geldi

- 4 Olma bu ‘aşr-ı muharremde şaķın ĥurrem ü şâd
 Şanlı yaşı eyle dâ’im idüp âh u feryâd
 Eyle la’n ile Yezîd ü rüfeķâsın ta’ dâd
 Ĥubb-ı âl ile dü-‘ âlemde olasın dil-şâd
 Ağlayup çağlayalım mâh-ı muharrem geldi
 Şanlı yaşı dökelim gün gice mâtem geldi
- 5 İtmediñ zerre kadar merĥamet ey çarĥ-ı denî
 Niçe kıydıñ iki şehzâdeye dökdüñ bu Şanı
 Őutmasun yâver ü yâr dehrde bir kimse seni
 Acımaķ gelmedi çün saña Ĥüseyn ü Ĥasanı
 Ağlayup çağlayalım mâh-ı muharrem geldi
 Şanlı yaşı dökelim gün gice mâtem geldi
- 6 Dûzaĥa koyma beni ‘afvuñ ile mültefet it
 Fâzılñ ma’şiyeti çok ise de maĥfiret it
 Şoñ nefesde Allâh Allâh dimemi ‘âķıbet it
 Ĥasaneyn ‘aşķına Rabbim bu ĥula merĥamet it
 Ağlayup çağlayalım mâh-ı muharrem geldi
 Şanlı yaşı dökelim gün gice mâtem geldi

III

MÜSEDDES-İ MEDHİYYE-İ TARÎK-İ FEYZ- REFÎK-İ
HAZRET-İ MEVLEVÎ KUDDİSE SIRRAHÛ

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Kõ libâs-1 mâ-sivâyı luţf-1 Hakkã lâıyık ol
İtme münkirler ile ülfet muhibb-i şâdıķ ol
Cân fedâ kııl kebs-i İsmâ' il-âsâ fâ'ık ol
Âteş-i 'aşķ ile yan 'abd-i muţf' -i Hâlık ol
Añla sırr-1 vaħdeti dâ'im anıñla zâ'ık ol
İntisâb-1 Mevlevî ise murâdıñ 'aşık ol
- 2 Dâ'imâ kalbiñ seniñ âgâh itsün yârdan
Hükm-i Bârîyi bilüp itme hâzer aġyârdan
'Aşķ ile kııl kendini maħfûz zehr-i mârdan
Bülbül-âsâ eyleme 'arz-1 şikâyet hârdan
Añla sırr-1 vaħdeti dâ'im anıñla zâ'ık ol
İntisâb-1 Mevlevî ise murâdıñ 'aşık ol
- 3 Girme dürlü dürlü renge bâġda sünbül gibi
Keşf-i esrâr eyleme her âşinâya mül gibi
Şâbit ol râh-1 haķîkatde açılma gül gibi
Çekme ġam zevķ u şafâya baķ hemân bülbül gibi
Añla sırr-1 vaħdeti dâ'im anıñla zâ'ık ol
İntisâb-1 Mevlevî ise murâdıñ 'aşık ol

- 4 Zikr-i Hâkla kıl tevağğul kim budır de'b ü uşûl
 Cümle 'âşıklar bu yolda buldı mañlûba vuşûl
 Çıkma râh-ı müstakîmden eyle bu nuţkim kabûl
 Hâkkı bil nâ-hâkkı bilme doğruca git şâğ ü şol
 Añla sırr-ı vañdeti dâ'im anıñla zâ'ik ol
 İntisâb-ı Mevlevî ise murâdıñ 'âşık ol
- 5 Hâzret-i Hâkka tevekkül üzre ol leyl ü nehâr
 'Âşık iseñ rütbe vü câh ile itme iftihâr
 Mâ-ğaşal cân u gönülden kıl bu hâle ibtidâr
 Her cürmüñ Fâzılâ var ise eyle i'tizâr
 Añla sırr-ı vañdeti dâ'im anıñla zâ'ik ol
 İntisâb-ı Mevlevî ise murâdıñ 'âşık ol
- 6 Ehl-i 'aql u dânişe bu nazm u eş'ârım yeter
 Zâhide ise riyâyı itdi şeytân derd-i ser
 Meclis-i nâdâna dâhil olma 'âşık kıl hâzer
 Rûz u şeb devrâna gir mânend-i şems ü kamer
 Añla sırr-ı vañdeti dâ'im anıñla zâ'ik ol
 İntisâb-ı Mevlevî ise murâdıñ 'âşık ol

İBTİDÂ-YI MUKAṬṬA'ÂT

1

ḲİṬ' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 İdelim her dem ü ân isti' âze mekr-i şeytândan
Geyelim cevşen-i şavn-ı Ḥudâyı bâb-ı Raḥmândan
- 2 Be-ḥaḳḳ-ı Besmele Yâ Rab bu 'âciz ḳulñı 'afv it
Cemi' -i cürm ü 'işyânım yem-i gufrân ile maḥv it

2

ḲİṬ' A-İ MÜNÂCÂT BE-DERGÂH-I ḤAZRET-İ ḤUDÂ

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Nümâyândır seniñ gufrân baḫriñ bî-ḫicâb Yâ Rab
Anıñ-çün fişḳla ğarḳ-ı günâhım bî-ḫisâb Yâ Rab
- 2 Egerçi yoḳdır 'âlemde baña tev'em ma' âşide
Du' â-yı ḫâlişânem ḳıl ḳabûl ü müstecâb Yâ Rab

3

**ĶİT' A-İ MÜNÂCÂT BE-DERGÂH-I ĦÂZRET-İ
ĶÂDÎ'L-ĦÂCÂT**

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Feyz-i luġfuñla dile şıdķ-ı vefâ vir Yâ Rab
Baña bu maġlabımı şubġ u mesâ vir Yâ Rab
- 2 Beni zûlmetde koyup eyleme zıkrinden dûr
Dâ'imâ meşa' le-i 'aşķa ziyâ vir Yâ Rab

4

ĶİT' A

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Besmele ser-levġa oldu ġarf-i bâdan ibtidâ
Ħâzret-i Allâġ aña virdi şeref bî-intihâ
- 2 İtdi Raġmân u Raġîm evşâfını ġayra delîl
Ħamd ola ol Ħâlîķı Ħayy-ı Ķadîme dâ'imâ

5

ĶİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 İki sultân idi Şems ile Mevlânâ bu dünyâda
Bu bâba müntesib olmaķ dü-âlemde ne a' lâdır
- 2 Nola şâġ u gedâya eyler isem Fâzıl istignâ
Benim şâġım efendim Şems-i Tebrîz ile Monlâdır

6

KİT' A

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Şems ü Mevlânâ cihânîñ ma' nevî şâhânıdır
Nisbeti Âl-i ' Abâyadır bu ' âlî dergehiñ
- 2 Anların envâr-ı feyzi şarķ u ğarbı devr ider
Zâil olmak mümteni' dir pertevi mihr ü mehiñ

7

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Cenâb-ı Hâydar-ı Ğâlib ' Aliyyü'l-Murtazâdır kim
Hilâfet sırrına mazhar olupdur şâh-ı Levlâkden
- 2 Yeter erbâb-ı tevħîde iki ' âlemde bu bürhân
Tarîķ-i Mevlevî geldi müselsel ol dür-i pâkden

8

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Döner pervâne-veş ' aşķ-ı haķîkatle şeb ü rûzî
Çerâĝ-ı hân-ķâh-ı rûşenâ-yı Mevlevîyiz biz
- 2 Ğidâ-yı nefis içün sultân-ı dehre ser-fürû itmez
Uçar cev-v-i semâ üzre hümâ-yı Mevlevîyiz biz

9

KİT' A

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Nûr-ı şem' -i Mevlevî sönmez cihânda bilmiş ol
Şems ü Mevlânâ-yı ' âlî-himmetiñ pervânesi
- 2 Hırka-i peşmîneye Fâzıl kanâ' at eyle gel
Kudret-âsâ sen de ol bu kisveniñ pervânesi

10

KİT' A

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Çâker-i Âl-i ' Abâyız sâlik-i râh-ı Hudâ
Hazret-i hünkâr-ı ma' nîdir bizim üstâdımız
- 2 Bî-sened da' vâ-yı bâtıl itmeyiz zâhid gibi
Zâhir ü bâtında Fâzıl Mevlevîdir adımız

11

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Bulun her kârda ez-cân u dil şıdık u hulûş üzre
Otur bâb-ı tevekkülde umûrın Hağğa tefvîz it
- 2 Ne kâfirden hazer eyle ne agyâra müdârâ kıl
Elem çekme dü-' âlemde ne semte ister iseñ git

12

KİT' A

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Vâsıl-1 sırr-1 Hudâdır Hacı Bektâş-1 Velî
Bendegân-1 zâtına dağl itme alursun girü
- 2 Yol bulam dirseñ bea-ba' de'l-fenâ ilîmine
Bî-tevaqquf ol bu yolda cism ü cândan berü

13

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 İdüp bir mıra' -1 berceste ina Râmiz-i mağfûr
Dimi ' ayn-1 Muhammedle ' Alidir ems ü Mevlânâ
- 2 Ebûbekr ile Hâyder sırrına mazhar olup zâten
Bu nesle nisbet ile mûncelîdir ems ü Mevlânâ

14

KİT' A

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Gaflet itme kisbe ba ser-mâye ' ubâyı kim
Yok oñı bu ' âlemiñ ' âil aña itmez nigâh
- 2 Çâresizdir mülküñ olsa rub' -1 meskûn-1 cihân
Menziliñ zîr-i defîn-i hâk olur bî-itibâh

15

KİT' A

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 His olunmaz 'âkil-i müdrikde şâd u gam ebed
Şâd olam gâfil dir iken'ömri hüzn ile geçer
- 2 Bir emel olmazsa taqdîre muvâfık 'âkıbet
Mümteni' dir tâlibi bîhûde âlâmı çeker

16

KİT' A

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Sûk-ı bâzâr-ı şadâkat dehrde oldı harâb
Kâle-i kizb ile devrân itmede dâd ü sited
- 2 Kalmadı bir kesde ihlâş u maḥabbetden eşer
Halk-ı 'âlem oldı envâ'-ı dürûğa müstened

17

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Terâzû-yı ḥayâliñle ço vezn it dâr-ı dünyâda
Devâm-ı zevk ile vaḫti geçüp sürmüş şafâ var mı
- 2 Süleymânı daḫi aldatdı bâzû-yı ecel bir gün
' Aceb bu ḳaḫpe-i gerdûndan görmüş vefâ var mı

18

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Aşâletle tefâhür itmesün bî-behre-i ' irfân
Düşen her kaçre-i nîsân olur mı lü'lü-i yektâ
- 2 Eger seng-i siyâhıñ kâbiliyyet yoksa zâtında
Güneş görmekle olmaz cevher-i elmas-ı bî-hemtâ

19

KİT' A

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 ' Aql u şervet ile irmez bir kişi maşsûdına
Bağmaz ikbâl ü tecelli şahşıñ isti' dâdına
- 2 Hâşıl olmaz re'y ü tedbîr ile emr-i maşlâbıñ
İrmevince luğf u ihsân-ı Hudâ imdâdına

20

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Döner dâ'im gönülde ârzû-yı vuşlat-ı maşlûb
Felekse âsiyâ-yı h'âhişıñ devrânına mâni'
- 2 Muqadder ise dil- h'âhıñ irişür maksada pâyiñ
Ümîdi gayrıdan kes var iken Allâhıñ ol kâni'

21

KİT' A

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Devr ider a' lâ vü ednâ sâkı-i şahbâ gibi
Câm-ı câh u rütbe keyfi herkesi mest eylemiş
- 2 Mehd-i gafletde yatur eslâfi hiç itmez hayâl
Var mı gelmiş ' âleme dil-h'âhı der-dest eylemiş

22

KİT' A

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 İftirâdır felek ü tâli' e ta' n itme şaşın
Hağ murâdın ider icrâ yüridir her bir işi
- 2 Râzıqıñ ni' metine rûz u şeb it şükr ü şenâ
İkilikden hâzer it vahdeti tut dilde kişi

23

KİT' A

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Bezl ü ihsân itmez ise berr ü iç' âma anı
Mâlik olsa mâl-ı Kârûna kişiye sûd ne
- 2 Hüsn ü kübhü yâd olur dehre gelen geçmişleriñ
Zât-ı Hağdan dâ'im ü bâkî ebed mevcûd ne

24

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Olursa keşti-i iqbâle râkib baır-i rif atde
Çapılmaz i' tibâr u câha dûr-endîş olan 'âkil
- 2 Döner çarh-ı felek dâ'im bilür her yüsriñ ' usrı var
Tevâzu' ile nâm-ı şânını teşbîh ider kâmil

25

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Hâyâle neş'esin câm-ı Cemiñ ehl-i hîred almaz
Var ise ' aklı ' ayş-ı ' âlemiñ mâhiyyetin derke
- 2 Emel eyler mi câh u rütbe ihrâz itmege 'âkil
Eger iz' ânı varsa qadr ile haysiyyeti derke

26

KİT' A

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Bir degildir devri çarh-ı ' âlemiñ tahvîl ider
Dâ'imâ itmez taşâdüf hükmi naıhs-ı ekberiñ
- 2 Tâli' iñ bir gün olur kim burc-ı sa' da naql ider
Evc-i iqbâle irer dil-h'âhiñ üzre aıhteriñ

27

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Güneş ol baħr-i aħmer gibi t̄ul u ' arz ile d̄ilde
Temevvüc eyleyen ekdâr-ı dehre ey göñül şabr it
- 2 Terâzû-yı ħayâle al cihânîñ inķılâbâtın
Tecellî-i Ĥudâya müstenid ol toğrı yoldan git

28

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Ĥariş olma şaf-ı bâlâya meclisde taşaddurla
Seni eyler f̄ürû-mâye neseb bir z̄î-rüteb iz' âc
- 2 Ėam itme rûzgâr-ı ' âlemiñ yoķdur şebâtı hiç
Yeme nef' ü zarar itmez ne rütbe eylese emvâc

29

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Cibilliyyet ħuşûşunda degildir iħtiyâr elde
İdemez ħilķat-i z̄âtı tağayyür aşla ric' atde
- 2 Aħissâ mâlik olsa mâl-i Ėârûna yemez içmez
Cihânîñ râħatın görmez geķer ' ömri mezelletde

30

KİT' A-I NA' T-I ŞERİF

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Bu fânî ' âlemiñ olmazdı qadr u i' tibârî kim
Kudûmuñla mübeşşer olmasaydı yâ Resûlallâh
- 2 Olurdu hâlimiz müşkil şefâ' at ümmetiñ için
Hadîşiñle müfesser olmasaydı yâ Resûlallâh

31

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Sefâhatle cihân âlâyişe şol rütbe düşdi kim
Nice aşhâb-ı şervet hânesiz sermâyesiz qaldı
- 2 Döküldi hâke hep pejmürde oldı berg-i gül gibi
Hulûş ile şadâkat nâm ü nahli sâyesiz qaldı

32

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Şorulsa var mı gelmiş dehre hiç vâreste-i agyâr
Buña hâmûş u ebkem olmadan başka cevâb olmaz
- 2 Dikensiz gül olur mı gayrıya hâcet midir şorkaş
Hezâr-ı nağme-sâzı şor aña vâkıf gurâb olmaz

33

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Hâkîkat mektebinde derse vâ' iz olmadıñ hâzır
O kürsîde kurulduñ hâl-i ' aşka ibtilân yoğdur
- 2 Bize gûyâ naşîhat eyliyorsuñ kendi bağ hâlin
Tevekkül bâbına hiç i' tiğâd u ittikâñ yoğdur

34

KİT' A

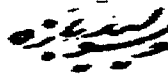
(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Sikender-veş cihân-gîr olmağı câhil ider hulyâ
Düşünmez kim Süleymân felek çoğ gördi âlâyış
- 2 Mişâl-i âsiyâ devrân ider bu dehriñ ağvâli
Olamaz müstemir gam-hâne-i ' âlemde âsâyış

35

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Fıransızla Purusya harbi dehşet virdi dünyâya
Bozuldu Avrupa âsâyışı kan seyl-veş ağıdı
- 2 Aşıl dâd u sited haşr olmuş idi
Nice ehl-i ğnânıñ hânümânın kül idüp yağıdı

36

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Yigirmi yıl şavaşdı rub' -1 meskûn ile Napolyon
Çalışdı kabza-i teşhîre alsun cümle dünyâyı
- 2 Purusya kralı nâmın Fransızın bir günde maıv itdi
' Aceb görmüş mi idi imprator bir böyle rü'yâyı

37

KİT' A

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Re's ü hâkân ile tâ kim yeñi dünyâya degin
Rub' -1 meskûna yigirmi sene oynatdı oyun
- 2 Düveliñ cümlesini emrine râm itmiş iken
Döndi maymûna bu yıl imparator Napolyon

38

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Tenezzül eylemez iqbâli bâlâ-ter olur elbet
' Adâletle ' ulüvv-i şanı artar devletiñ her dem
- 2 Sağı dirler o zâta bezl ider mâl-i helâlinden
Semâhatle olur mı yâd-ı nâmı zâlimiñ Hâtem

39

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Müsâvîdir gam u şâdîde aşhâb-ı hured tavrı
Revişinden olunmaz istifâde ehl-i temkîniñ
- 2 Taşavvurda kişi ekşer haţâdan olmaz âzâde
Hele irâd u maşrafda olur çün farkı taḥmîniñ

40

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Ne cevriñden çeker gam dil ne luţfuñdan olur hurrem
Berâberdir felek ' indinde iqbâl ile idbârîñ
- 2 Yañılmaz şîve-i taqdîri idrâk eyleyen çünki
Sebâtı yok ezelden tâ ebed bu çarḥ-ı devvârîñ

41

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 K'o tesbîhi elinden meclisi va' z ile korḫutma
Degilseñ kışşaya âgâh taḡlîṭ itme ezhânı
- 2 Haḡîkat ' âleminden behre ' ilmiñ yok seniñ aşlâ
Cihânı şanma vâ' iz sen gibi maḡlûḡ-ı berrânî

42

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Göñül virme şağın şem' -i mecâza olma pervâne
Yeter saña hidâyet perteviniñ nûrı ey 'âşık
- 2 İder teşnî' her meclisde ehl-i 'aşkı câhiller
Hâzer kıl şûfi-i hâr gibi olma zâhid-i fâsık

43

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Dil ü vicdânım 'âcizdir hünerden bahşе girmekden
Kemâli 'arza kâfi iktidârı nuṭkumuñ yoḡdur
- 2 Selâmetdir kişiye bu 'aşır ebkem aşam olmak
Disem Hâḡ-gû kelâmı i' tibârı nuṭkumuñ yoḡdur

44

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Terâzû-yı hayâle gön'lüm aldı hâlet-i 'aşkı
Arar Leylâyı dâ'im Ḳays-veş şahrâ-yı 'âlemde
- 2 Vücûdı mâ-sivâdan geçmişe 'âşık dinür bil kim
Olamaz cezbe-i hâl-i haḡîkat ḡayrı âdemde

45

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Tayandık lutfuna dergâh-ı Hakkıñ şıdk-ı kalb ile
Degildir ittikâmız ehl-i câh-ı devletiñ bâbı
- 2 Tevekkül itmişiz emr-i takdîre hulûş üzre
Hayâle koymayız zerre mişâli diğere esbâbı

46

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Göñül muğber mi olsun hezl ü ta'n-ı vâ' iz-i hardan
Tarîkat münkirânı vahdet-i Hakdan habîr olmaz
- 2 Degil müşmir ne isnâd itse ehl-i 'aşka o câhil
Kabûl olmaz anıñ bir kavli şâhid bî-başîr olmaz

47

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Nigâh-ı çeşm ile her nakşa bak şun' -ı Hudâyı gör
Bu bâğ-ı 'âlemi eyle temâşâ 'ibret al 'âşık
- 2 Sivâyı dilde sil tevhîd ile ism-i Celâli geç
Teveccüh kalb ile kıl kıble-gâh-ı Hakka şal 'âşık

48

KİT' A

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Sille-i ağıâr iletđi dâğdan dağa bizi
Şabr u kudret mi yeter böyle cefâya ey gönül
- 2 Yâr ayrıldı raķib-i bed-menişden bu gice
Bister-i râhatda baķ zevķ u şafâya ey gönül

49

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Temâşil-i havâdişden taħayyür geldi insâna
Ne hikmetdir refâhı oldu şahn-ı ' âlemiñ nâ-bûd
- 2 Hârâb itdi gülistân-ı cihânı gam ile endûh
' Aceb var mı henüz bir ' andelîb-i hoş-nevâ mevcûd

50

KİT' A

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Zevķ ü şevķiñ meclisi maħbûb ile revnaķ bulur
Pertev-i şem' e ider pervâne vuşlat şâmla
- 2 İtmese devrân sâķi bezmde ceylân gibi
Mest olur mı ' aşık-ı şûride şahbâ câmla

51

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Tecellîdir beni mehcûr iden dâr u diyârımdan
Felek inşâf itmek yok mı kaldım kûy-ı gurbetde
- 2 Çeker hasret firâk-ı yâri aldıkça hayâle dil
Göñül râhat ider mi dâ'im olsa câh-ı devletde

52

KİT' A

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Meslek-i taqvâ ile dâ'im şatar halka riyâ
Kâlbî şekde zâhidiñ ta' dîl-i erkânı dürüst
- 2 Lâübâlî meşreb ancak kâlbî hâliş zer gibi
'Âşıkûñ ' işyânı zâhir dîn ü îmânı dürüst

53

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Tehâcüm itmiş ehl-i zühd ü taqvâ almış eţrâfın
Ser-â-pâ câ-yı sâkî hâne-i zünbûra dönmüşdür
- 2 Hüseyîye çıkarmış ol perî-rû cemle züvvârı
Tamâmıyla cemâ' at meclis-i şanbûra dönmüşdür

54

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Taşarruf kendüsünde kûtb-1 ' âlem olduğın söyler
Kerâmâtıyla zabt itmiş cenâb-1 şeyh bu dünyâyı
- 2 Mükemmel tekye çâr-ebrû mürîdânı arar qollar
Bir oğlân-çün ider geşt ü seyâhat Tûr-1 Sînâyı

55

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Dü-desti kaldı taş altında aşhâb-1 hûkûkuñ hep
' İbâdîñ hâkîki ibtâl olmadadır bâb-1 fetvâda
- 2 Müzevvir şâhid-i zûra hûkûmet i' tibâr itdi
Şerî' at kânde hâkim kânde nâ-bûd oldı dünyâda

56

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Kõmaz dâmân-1 ehl-i ' aşkı elden rûz u şeb kâmil
Kerâmet şanma var çeşm-i mûkahhal qaltabanlarda
- 2 ' Abeşdir hâline şol zâhid-i harîñ şakın bakma
Zer-i hâliş kesilmiş sikke var mı qalpuzanlarda

57

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Zer-i hâliş gibidir kalb-i mü'min sâf her gışdan
Aña ' aks eyleyen levh-i ğayıbdan bak sünûhâta
- 2 Reh-i nâ-refteye gitme şağın âzürde- dil olma
Tecellî-i İlähîden muğırr ol her zuhûrâta

58

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Tegâfül ile h̄'âba bister-i ğafletde varma kim
Uyumaz mâr-ı ef' î gibidir var ise düşmânıñ
- 2 Şüyû' ndan hâzer kııl bir işe evvel sürû' undan
Olur ağâh hâşmıñ kâr itmez şon peşîmânıñ

59

KİT' A

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Cevher-i ' irfân u şıdkıñ kıymeti düşdi bütün
Dîn ü millet bağşı yok hiç sîm ile zer mu' teber
- 2 Cins-i hayvânıñ bile kadri tenezzül eyledi
Esb-i reh-vârı arar yok ester ü har mu' teber

60

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Temâyüz var mıdır bâtılla haq beyninde temyîz it
Cihân oldu mübâhât ile çirk-i şirke âlûde
- 2 Tanur haqqı bugün zâhirde kalmış var mı bir 'ârif
Beni âgâh kııl cân ile gönlüm olsun âsûde

61

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Olamaz irtifâ' -ı kadr ü câh 'irfân ü 'ilm ile
Nazar itmez tecelli 'akl u belhe emr-i iqbâlde
- 2 Götürmez kim kemâl ü cehli mîzân-ı felek vezne
Nice ehl-i feţânet kaldı keff-i cerr-i eşkâlde

62

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Bir emre kııl teşebbüş dâ'im üzre cedd ü cehd eyle
Huşûli mümteni' dir olmasa taqdîr Mevlâda
- 2 Bulur mı nâhudâ keşfiye çâre sür' at-i seyre
Hevâ esmezse sû-yı sâhil-i maţlûba deryâda

63

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Tecellî-i Hudâ rehber olursa sû-yı tevfiķe
Yürür hep nâhudâ keştî-i devlet baħr-i âmâle
- 2 Süleymânîñ Sebâya taħtını bād-ı şabâ sürdi
Peyember hem şeh-i zî-rûħ oldu baķ şu iķbâle

64

KİT' A

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Vâdi-i cânânîñ elbet râh-ı kûyın fark ider
' Âşık-ı dâna ne deñlü olsa mest-i bî-şu' ûr
- 2 Bir marîziñ ' illetin teşrîħ itmezse tabîb
Şübhesiz emr-i tedâvîde ide dürlü kuşûr

65

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Dikensiz gül bulunmaz zaħmesin dâ'im çeker bülbül
Fesâdından degil mümkün rakîbiñ olmaķ âzâde
- 2 Bürûdet bezme virmez mi mişâl-i zâhid ol demde
Görünse mâr-ı sermâdîde bir şahñ-ı feraħ-zâda

66

KİT' A

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Hüd' a itme va' deye half eyleme aḥbâbına
Meşreb-i ehl-i vefâ ṣâbit-ka-dem olmak gerek
- 2 Kıo disünler saña ebkem kııl te'emmül şabr eyle
Bâ' iş-i kesr-i kulûb olur sözinden dili çek

67

KİT' A

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Şâdi vü gam eksik olmaz munḳalitdir bu cihân
Dehre gelmiş var mı ḥandân ola giryân olmasun
- 2 'Usrı yüsre va' di var taḥvîl ider perverdigâr
Mümkin olur mı 'aceb bu luḥf u iḥsân olmasun

68

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Degil vuşlat-ı peyâm yâri almak olmadı kâbil
Gice gün ârzû eyler iken dilden bu bî-çâre
- 2 Fesâdından raḳîbiñ iḥtirâz üzre iken gönlüm
Benim-çün bî-vefâdır söylemiş aḡyâr ol yâre

69

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Dile te'sîr ider sârî marâzdır ' illet-i frengi
' Îlâcından tabîb-i hâzıkıñ aklı kalur kâşır
- 2 Nümâyişde müselmân gösterir taqvâ ile kendin
Kenîsâya gider dersi alur kâfirden ol kâfir

70

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Ta' azzumla tekebbür eylemez iqbâl ü câh ile
Ne ' âlî şadra geçse i' tibâra ' âkil aldanmaz
- 2 Tefahhur eylese nâ-ķâbil itmem câhili ta' yîb
Tebessümle olan va' d-i kibâra ' âkil aldanmaz

71

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Cihân itse teşebbüş bir huşûşı eylemez icrâ
Hakîm-i Muṭlaķıñ yoķsa murâdı bilmiş ol câhil
- 2 Hudâdan bilmeyüp eyler felekden âh-ı nâ-ķâbil
Getürmez şîve-i taķdîri aşlâ hâtıra ğâfil

72

KİT' A

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Bir harâbe-zâr olmuş gülsitâni ' âlemiñ
' Andelîbi qalmamış hep mâ-cerâ bî-hûdedir
- 2 İ' tibârı yoqdur aşhâb-ı kemâliñ dehrde
Kim arar erbâbı şimdi iddi' â bî-hûdedir

73

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Qabûl olmaz du' âya el açup qaldırma gibidir
Dili bî-hûde yorma şevq-i bezmi eyleme zâil
- 2 Naşîhat hayr ider mi zâhid-i nâ-qâbile itmek
Degilken hâl-i ehl-i ' aşqa vâkıf o denî câhil

74

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Zamânıñ halkı ihlâş u şadâkatden berîdir kim
Degildir ekşeriniñ qâlbi hâliş-zer gibi şâfi
- 2 Şağın ağıyâra şanma yâre de ifşâ-yı râz itme
Degil mi "külli sırrın câveze'l- isneyn-i şâ'" kâfi

75

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Meşâyih ile vâ' izler kadîmî ' âdet itmişdi
Leyâl-i rûzede fekk-i şıyâm itmek ekâbirde
- 2 Bu resme şimdi aşhâb-ı merâtib girdi fi'l-cümle
Hulûşkârân-ı vaqtîñ izdiñâmın bağ devâirde

76

KİT' A

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Kâle almam mâl-i hulyâyı kalender-meşrebim
Zâhid ile bezm-i câm-ı Cemde hem-dem olamam
- 2 Eylemem taşsîn ders-i kubû u küfri bir vaqit
Redde var kudret lisânımda ben ebkem olamam

77

KİT' A

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Sözümi redd idecek varsa eger bir bî-'âr
İbnelik müşteregi oldığı-çündür ma' zûr
- 2 Arkadaş gayırımı kim çekegörsün dâ'im
Lağabı olsun anıñ şöhretle ibne-i gayûr

78

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Baĸarken ħâricinden zann olur bâĸ-1 İremdir kim
Aĸapazarı bir Ÿahrâ-yı dil-keŸde ĸurulmuŸdur
- 2 Derûnı bir necis deryâsıdır çeŸmiñ anı görsün
ĸazûrâtı cihânıñ birleŸüp anda dökülmüŸdür

79

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 İdüp Ÿevĸîyi esrâr-1 ħaĸâyık mest-i lâ-ya' ĸıl
Cenâb-1 ħikmete ma' cûn-1 fâik reng göstermiŸ
- 2 Görür ehl-i kemâl bu 'âlemiñ nîk ü bedi rûŸen
Anıñ müstaĸbelin naĸŸ-1 sıbâĸ Erjeng göstermiŸ

80

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Temelluĸ eylemez erbâb-1 dil cânândan ĸayrı
Emel yok baŸĸa dilde ħırĸa-i peŸmîneye 'âŸık
- 2 Ney ü muĸrib daĸi sâĸi-i nev-res bezmde iken
Göñül olmaz mı yek câm-1 mey-i dûŸîneye 'âŸık

81

KİT' A

(Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün)

- 1 Ey Fa'î'n tezkire'ni kapdırdı'n (Fa'î'n 149)
Ben miyim sen mi efendi ahmağ
- 2 Eyleseñ ismi'ni bir kerre hesâb
O zamân işte çıkar zâhire hağ

82

KİT' A

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Ehl-i dâniş rağbet itmez kâle-i Ben-gâle
Kadr ü şânı nâkiş olmaz câme-i fersûdeden
- 2 Hûn ile memlû olur cerrârıñ elbet câmesi
Kurtulur mı dest-mâli lekke-i âlûdeden

83

KİT' A

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Her ne rütbe eylese terfi' -i câh u i' tibâr
Süllem-i iqbâle olmaz müstenid ehl-i kemâl
- 2 Müdrîk-i müstağbiliñ efkârı dūr-endiş olur
Müstemirdir re'y-i vicdânında hadd-i i' tidâl

84

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Geçinür 'âlim ü seyyid nakîb evlâdıyım söyler
Ebî Aḥmed ḥaber virdi ya ceditiñ kim anı bilmem
- 2 Bu da' vâya teselsülle şübût ister didim aña
Nişîn-i ḥayme Türk idi didi kangı denî bilmem

85

KİT' A

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Hüner-i şi'r ile dâd ü sited olmaz şimdi
Kalmadı kâle-i ehl-i dile çünkü rağbet
- 2 Çâresiz ehl-i kalem eyledi tebdil-i uşûl
Fransız inşâsı bilen buldı cihânda rif' at

86

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Tûlû' ı vaḳti her bir şeb tağayyür itdiginden kim
Aḥibbâ meşrebin şimdi meh-i tâbâna beñzetdim
- 2 Tutulmaz kaba şıgmaz va' d-i vaşla iltifât itmez
Zamânıñ meh-veşânın vaḥşını ceylâna beñzetdim

87

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Bu ' âlemde var ise cerh itmem ehl-i tecrîdi
Dise ben kayşer-i ' aşırım baña şâhânedir dünyâ
- 2 Temâşîl-i havâdiş birbirin ta' kıb ider dâ'im
Zamânî devri îcâbınca bir gam-ğânedir dünyâ

88

KİT' A

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

- 1 Mübtelâ-yı derd-i Ya' kûb oldu kâdî-i serây
Yûsufi elden kaçırıldı Üsküpe gitdi meded
- 2 Fırkat ile maḥkeme oldu ḥarâbe-zâr kim
Merkez-i bûmân olur şimden-girü itme ḥased

89

KİT' A

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

- 1 Baltaçı ḥâini gitdiyse de câ-yı saḡara
Yerine geldi zarîfi tersi pek erzel
- 2 Var mı imkân ki bula mâliye vüs' at-i ḥâl
Kâfiriñ biri gider biri gelür aña bedel

90

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Cüdâ düşmüş iken cânândan Mostar gibi çâha
Su'âle var mı hâcet 'âşıkı zevk ü şafâsından
- 2 Ki çâr etrâfı seng-istân-ı kûh eflâke ser çekmiş
Ağan şular bile râhat gelüp geçmez cefâsından

91

KİT' A

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Denî hod-bîn yek-dîgerle da'vâ-yı ta'annüdde
Ehâlîsi cebânet ile ma' rûf ekşeri câhil
- 2 ' Aceb hulyâda mı rü'yâda mı tekrâr biz geldik
Gören Mostarı bir kez yine itmez ârzü 'âkil

92

ESBAK SERÂY- BOSNA VÂLÎSİ ŞEREF 'OŞMÂN
PAŞA HAĞKINDA SÖYLENEN KİT' ÂDIR

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

- 1 Şerâfetle aşâlet intikâl eyler verâsetle
Degil kesbi bu haysiyyet fûrû-mâye 'arîf olmaz
- 2 Olur mı şahş-ı mechûlü'n-neseb mağlaş ile seyyid
Vezîr olsa eb ü cedit ebed kıbtî şerîf olmaz

İBTİDÂ-YI RUBÂ'İYYÂT

1

RUBÂ'Î DER- NA'T-I ŞERİF

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Menba' -i cûd u keremsin şadr-ı şâh-ı enbiyâ
 Ma' den-i esrâr-ı vahdetsin habîb-i kibriyâ
 İsm-i pâkiñdir Muhammed nâm ü şânıñ Muştafâ
 Sen şeffî -i 'âşiyânsın ey Resûl-i müctebâ

2

MÜNÂCÂT

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

Feyz-i luţfuñla dile şıdķ u vefâ vir yâ Rab
 Baña bu maţlabımı şubķ u mesâ vir yâ Rab
 Beni zûlmetde koyup eyleme zikrinden dûr
 Dâ'imâ meş' ale-i 'aşķa ziyâ vir yâ Rab

3

RUBÂ'İYYÂTÜ'L- MU'ALLAĞ BE- TÜRBE-İ ĖAZRET-
İ PİR

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Ben tarîķ-i Mevlevîde bulmuşum feyz-i ezel
 Mâ-sivâyı celb için 'âlemde olmam mübtezel
 Beyn-i ihvân ism-i Fâzıl yâd olunsun şıdķ ile
 Bu der-i vâlâya bende olmağı kılmış emel

4

RUBÂ'Î

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Mazhar-ı esrâr-ı hikmet sâkı-i Kevşer ' Alî
 Nûr-ı Haq dâmâd-ı server nâm-ı zâtında celfî
 Vâriş-i sırr-ı nübüvvet âl ü evlâd-ı ' Alî
 Ma' den-i ' ilm-i ledün feyz-i velâyet münceî

5

RUBÂ'Î

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Şadr-pîrâ-yı velâyet sâkı-i Kevşer ' Alî
 Muqtedâ-yı ehl-i sünnet câlis-i münber ' Alî
 Mazhar-ı sırr-ı hidâyet fâtiḥ-i Ḥayber ' Alî
 Menba' -ı ' ilm-i ledün dâmâd-ı peygamber ' Alî

6

RUBÂ'Î

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Îlâhî mâni' ü mu' ḫisi sensin cümle ḫayvânîñ
 Dirîğ itmezsin ' âbid ile ' âşîden bir iḫsanîñ
 Ḳuluñ Fâzîl ümîd-i luḫ u rızkı ğayrıdan itmez
 Bilür dergâh-ı ḫâcâtında meftûḫ bâb-ı Raḫmânîñ

7

RUBÂ'Î

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Leb-i deryâ-yı füyûza vâsıl oldum şıdķ ile
 Sikke-i Monlâ-yı Rûmâ nâil oldum 'aşķ ile
 Taht ü tâc-ı salţanatdan yegdir olmak Mevlvî
 Bâb-ı Mevlânâya Fâzıl bende oldum şevķ ile

8

RUBÂ'Î

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Bu taht-ı pîr-i muğ kâh-ı neşîmengâh-ı sultândır
 Gönül mülk-i ĥarâbât içre şâh-ı bâde-nûşândır
 Seyâhatden çekilmez kumri-i dil yâr için Hinde
 O sâķî çeşm-i âhû ehl-i 'aşķa ser ü sâmândır

9

RUBÂ'Î

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Tarîķ-i Mevlvîde şeyh-i bâb-ı ehl-i 'aşķız biz
 Semâ' da dem çeker nây u rebâb-ı ehl-i 'aşķız biz
 Ğurûb itmez ziyâmız kürre bî-rûşen ider dâ'im
 Ĥarâbâtîler içre âfitâb-ı ehl-i 'aşķız biz

10

RUBÂ'Î

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Murâdın ise câh u rütbe terfi' ızırârı çek
 Tolaş erkân-ı bâb-ı devleti vaz'-ı kibârı çek
 Devâirde haqâret çeşm ile baqsun saña ' âlem
 Çekilmez dil taħammül eylemez bu ħaml-i bârı çek

11

RUBÂ'Î

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Tanur ehl-i hevânın germ ü serdin rûzgârından
 Görinür mîveniñ feyzi dırahtın nev-bahârından
 Tereddüd yok ise olmaz nigâh-ı iltifât aşlâ
 ' Abeşdir himmet ümmîd eylemek ' aşrın kibârından

12

RUBÂ'Î

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Sâzına ' aşrın muvâfiq piş-rev uydurmadım
 Bildigim kânûnı diñler yâr u yâver bulmadım
 Mûsıkiyi itmedim ta' lîm alafranğa henüz
 Hâle vâkıf sâzımı añlar şinâver bulmadım

13

RUBÂ'Î

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Belde-i aḥbeṣ cihânda varsa ger Mostârdır
 H̄'âce vü ḥâcısı kim pîr-i muḡ-ı mekkârdır
 Kâr u kisbi cümleñiñ ḥamr u müşelsele müdâm
 Bir yutum ş u kimseye virmez denî bî-ârdır

14

RUBÂ'Î

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Bu germâda Neretva nehri hep âb-ı zülâl olsun
 Ḥarâret eylemez teskîn kim şükr-i nevâl olsun
 Peder mevrûşı mülküm olsa ger Mostar için dirdim
 Baña lâzım degil düşmânıma kat kat ḥelâl olsun

15

RUBÂ'Î

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Aḥḡar-ı mûrı bile rencîde itmez 'âḡilân
 Âh-ı mazlûmân ider bî-şübhe seyr-i âsumân
 Ḥüsn-i ḥilḡat gibi olmaz bu cihânda bir güher
 Anı farḡ eyler 'aceb var mı ekâbirde bu ân

16

RUBÂ'Î

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

um gibi 'âlem döküldi bu gice umşallara
 Nehri deryâsın yakın râkib olalım şallara
 Ehl-i da'vâ tıldı hep câ-yı teneffüs nâ-bedîd
 İstirâhat almadı ba uşlar ile dallara

17

RUBÂ'Î

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Hikmet 'Ârif Beg re'is-i müflisân olmuş meger
 Ol sebebden hânesin bî-vâyeler itmiş maar
 Fâi-i arân olsun dehrde bu nâm ile
 İtmesün şimden-girü aşhâb-ı malûbdan hazer

18

RUBÂ'Î

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

Düzcede şebnem-i gam nâzil olur leyl ü nehâr
 Yok bu şahrâda ebed faşl-ı harîf ile bahâr
 Bizi sev itdi ader seyr-i cibâle bu sefer
 Yâr zann eyledigim bed-meniş oldu ayâr

19

RUBÂ'Î

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Bir gün elbet düşmen ü ağıyârimız bî-tâb olur
 Baħr-i kızbe ol reh üzre ğarğa-i ğûnâb olur
 Âħımız te'sîr ider tâ ğarğ-ı mînâya deĝin
 Mağlab-ı dîl-ĥ'âħımız bî-şübhe fetĥ-i bâb olur

20

RUBÂ'Î

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Düşünmez zaĥm-ı ĥârı bülbül-i ğülzârdır ğönlüm
 Şihâb-âsâ raĝîbi kül ider bir nârdır ğönlüm
 Taħammül eylemez ğuĥb ile olsa âşinâ 'âşık
 Kim itse ol şehe 'aĥf-ı nigeħ ağıyârdır ğönlüm

21

RUBÂ'Î

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Yayıldı baħr-i aħmer gibi eşk-i ğeşm-i tab' iyyet
 Miyân-ı lücce-i endîşede ğaldı bütün millet
 Hevâsı keşti-i ümmîd-i zevĝiñ münğaĥı' oldı
 Yem-i 'ummâna döndi her ğaraf yok kimsede râĥat

22

RUBÂ'Î

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Düşen şebnem gibi emrâz-ı 'aşra kim dil-i dâna
 Degil mümkün devâ tertîb ide olsaydı Bin Sînâ
 Tehî dönmekdedir hep âsiyâ-yı sengi dünyânın
 Düşürdi 'âlemi iflâsa gendüm kalmadı aşlâ

23

RUBÂ'Î

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

'Arşa-i iflâsdan döndi ğınâya irtikâb
 Âsiyâb-ı 'iffete virdi şusuzluk ıztırâb
 Katre-i mâ kalmadı ehl-i ħamiyyet nûş ide
 Yufkaya döndi ğidâsı neylesün 'ayn-ı ħabâb

24

RUBÂ'Î

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Gelürdüñ her gice bu meclis-i aħbâba bî-pervâ
 Eger bir bî-edeb nâdân u nekbet olmasa peydâ
 Geçürseñ başına işkenbe fâħriyye ider anı
 Yok âşâr-ı ħamiyyet anda kim te'sîr ide aña

25

RUBÂ'Î

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Kûy-ı yâre gitmege yol var açılmış ince pek
 Zâhid-i nâ-puhte bunca malı şarf itdi köpek
 Hâc efendi hacca gitmiş 'ûd u 'anber almağa
 Hayra şarf eyler mi sîm ü zer nemâsız köstebek

26

RUBÂ'Î

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

Şorma gurbetde olan 'âşıkı cânânından
 Haberîñ yok mı 'aceb hâl-i perîşânından
 Sâkiyâ sen anı şahbâ ile sîr-âb eyle
 Şayılır bu keremiñ pek büyük ihsânından

27

RUBÂ'Î

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Ey şabâ var sû-yı aḥbâba firâkım kıl beyân
 Gördiğîñ aḥvâl-i 'acz ü iftirâkım kıl beyân
 Bezm-i cânâna melâl-i ḥasretim tefsîr it
 Yâr u yârâna kemâl-i iştîyâkım kıl beyân

28

RUBÂ'Î

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Fa' ülün)

Diler gönüm o şehle mahrem olsa
 Gelüp bezme bu şeb sâkî dem olsa
 Sever ol peykeri cânım ne çâre
 Kudûmi ile gönüm hurrem olsa

29

RUBÂ'Î

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Felek sen neylediñ yazdım kitâb olsun da çalsun mı
 Baña hep itdigiñ cevriñ hesâb olsun da çalsun mı
 Sen ey vâ' iz ebed bahş itmiyorsuñ rahmet-i Hağdan
 Bu mücrimler cağım içre 'azâb olsun da çalsun mı

30

RUBÂ'Î

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

'Âşıkım ol çâr-ebrû âfete meşreb bu ya
 Vaşlı sevdâsıyla düşdüm ğurbete meşreb bu ya
 Yok hayâlimde ebed taşşil-i câh u i' tibâr
 Neyleyim yâr olmadıkça şervete meşreb bu ya

31

RUBÂ'Î

(Mef' ûlü Mefâ' îlü Mefâ' îlü Fe' ûlün)

Nâzik niçe bir kendiñi maĥbûb mı şandıñ
 Yoĥsa bizi de sen gibi meczûb mı şandıñ
 Eglenmek idi maĥşadımız geldi ĥuşûle
 Sen ülfetiñi herkese maĥlûb mı şandıñ

32

RUBÂ'Î

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Bâĥ-ı ĥüsnüñ bülbüli sensin cihân söyler saña
 Gûş idince naĥmeñi serv-i revân söyler saña
 Âĥ u zâr itdirme ehl-i bezme eyle merĥamet
 Bülbül-i gülzâr ile gonca fidân söyler saña

33

RUBÂ'Î

(Mefâ' îlün Mefâ' îlün Mefâ' îlün Mefâ' îlün)

Ĥavâtr bî-' adedir ehl-i dilde ârzû birdir
 Hüviyyet on sekiz biñ ' âlem ancaĥ ism-i Hû birdir
 Cihâna hep gelenler neş'e-i îlâda bir geldi
 Şarâb-ı vaĥdeti nûş itdiren ancaĥ sebû birdir

34

RUBÂ'Î

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

Rûyıña perde çeküp şaklama 'anber hâlîñ
 Yoğdur ey şûh seniñ andan ağır bir malñ
 Her kim eylerse saña 'ağf-ı nigh elbet dir
 Pertev-i meh mi 'aceb on beşi mi şevvalîñ

35

RUBÂ'Î

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

Bezm-i meyde iki câm içse o âlüfte mizâc
 Kızarır ruğları birdenbire mânend-i zücâc
 O sehî-ğad kuşanursa kılıcı ince bele
 Meclis-i meyi ider Cem gibi ol dem târâc

36

RUBÂ'Î

(Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' lün)

Mâil-i hüsni cemâl oldığımı kim bilür âh
 O nigârı bu gönül sevdi ise var mı günâh
 Zâhid idrâk idemez 'aşğ-ı hağîğî ne imiş
 Kendüye itdi kıyâş hâlimi ol rû-yı siyâh

37

RUBÂ'Î

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Kimseye olmaz cihânda bir vaqit ağıyâr yâr
 Ğoncada bir olsa ger gelmez mi saña hâr-bâr
 'Âşıkâ 'âlem görünmez dâ'imâ gülşen arar
 Bülbüle olmaz mekân illâ olur gülzâr zâr

38

RUBÂ'Î

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

'Âşıkıñ zevk ü şafâsı geh nihân gâh âşikâr
 Dilberin cevr ü cefâsı geh nihân gâh âşikâr
 Sâhib-i iqbâl ü câhın kimse bilmez çekdigin
 Manşıbın derd ü belâsı geh nihân gâh âşikâr

39

RUBÂ'Î

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Kevkeb-i iqbâl ü idbâr geh nihân geh âşikâr
 Tâbiş-i mihr-i ziyâ-dâr geh nihân geh âşikâr
 Zülf-i küfri itmede maşşûr-ı nigâh dîdeden
 Pertev-i rûy u ruḡ-ı yâr geh nihân geh âşikâr

40

RUBÂ'Î

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Sevdi gönlüm ol şeh-i serv-i sehî meşreb bu ya
 Şâhidim mişli cihânda yok daği meşreb bu ya
 Padişâha Fâzılñ yok minneti bu kevnde
 Aña mesken oldu pîriñ dergehi meşreb bu ya

41

RUBÂ'Î

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

'Âşıkâ câ-yı karar mey-ğânedir meşreb bu ya
 Tıfl-ı 'aşkı besleyen peymânedir meşreb bu ya
 Hür bakmaz bezm-i ehl-i 'aşka erbâb-ı 'uqûl
 Ta' n iden kim zâhid-i dîvânedir meşreb bu ya

42

RUBÂ'Î

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Göñül vuşlat ider yâr ile elbet cânı sağ olsun
 Diler gurbet ilinde şad-hezâr fersağ ırağ olsun
 Vağan hubbıyla kim 'âşık geçer gurbetde biñ âhı
 Hazer itmez seyâhatden diler tâğ üsti tâğ olsun

43

RUBÂ'Î

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Mürüvvet mekremet aşhâbınıñ ta' dâdı qâbildir
 Buña bir nüşa-i ğarrâ yazup îcâdı qâbildir
 Temâşîl-i havâdiş renkden renge girer iken
 Bu 'aşra nisbeten cem' iyyet-i ezdâdı qâbildir

44

RUBÂ'Î

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Şâh-1 'aşkıñ câm-1 Cem dâ'im nedîmimdir benim
 Sâki-i şahbâ heme yâr-1 kadîmimdir benim
 Bezm-i ehl-i dilde elbet kîmyâdır her sözüm
 Nazm-1 bikriñ mûcidi fikr-i selîmimdir benim

45

RUBÂ'Î

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Tecellîniñ degildir 'âdeti fâş itmek efkârı
 Cihânıñ añlaşılmaz bir zamân ahvâl ü mişvârı
 Beni tâli' iletdi Bosnadan dünyâyı devrâna
 Nice yıllar diyâr-1 gurbetiñ olduq giriftârı

46

RUBÂ'Î

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Teemmül kııl bu muhdeş 'âlem eyler rûz u şeb devrân
 Eger taqdîri müdrîk iseñ itme bir kesi bühtân
 Kademle şâbit ancak Hâlîk-ı kevn ü mekân yekdir
 Heyûlâ-yı hayâliñ ile yorma 'aqlı kııl îmân

47

RUBÂ'Î

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

'Âşıkıñ mir'at-ı kalbi lekke-dâr olmaz ebed
 Saf olan zer âteşe kónsa gubâr olmaz ebed
 Eylese zâhirde ihlâş u temellük düşmeniñ
 Ülfet it şanma şaķın aģyâr olmaz ebed

48

RUBÂ'Î

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Tekebbür ehliniñ temdid itmez şît-i iķbâli
 Tevâzu' dur kişiniñ nâm ü şânın eyleyen 'âlî
 Hüdâ terfî' ider aşhâb-ı hüsni-i hilķatiñ kadrin
 Görülmüş çeşm-i 'ibretle cihânda nice emşâli

49

RUBÂ'Î

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Tecellî-i Hudâ sevķ itmez ise sũ-yı iķbâle
 Kişi tedbîr ile vâsıl olur mı şahn-ı âmâle
 Heyûlâ-yı hayâlîñ sırr-ı sîm-âbın dilinden sil
 Şaķın âyîne-veş itmeecessüm hâlden hâle

50

RUBÂ'Î

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Fırşatı bilme ğanîmet halka eyle iltifât
 Kisb-i nâm ü şân iderseñ ' âlem içre kât kât
 Bir kesîñ kalbin şikeste itmeden eyle hâzer
 Şıdk ile bâb-ı tevekkülde hemîşe kıl şebât

51

RUBÂ'Î

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Hayâl itme muhâli vaķti zâyî' kılma bî-hûde
 Vücûduñ olmasun tesbîh-i zâhid gibi fersûde
 Şaķın me'yûs olma ta' na düşme Zeyd ü ' Amrı kim
 Hudâ-yı Haķ mu' îndir her cihetle ' abd-i Maħmûda

52

RUBÂ'Î

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Sû-yı mağribden zuhûr itse ne dem hürşîd-i feyz
 Sâlik eyler şeyh-i câhilden o dem ümmîd-i feyz
 Ümm-i dünyâ halkı ' âlemde olursa munğarız
 Muhtemeldir ol vaqit zâhid ide tevlîd-i feyz

53

RUBÂ'Î

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Perestiş ehl-i dil itmez perestân-ı hevâya hiç
 Ne rütbe eylese âmâl ü maşşûdın anıñ tervîc
 Bulunmaz biñde bir müstağfir olsun zâniye kısmı
 İder mi ' ırz u nâmûsı olan âdem anı tezvîc

54

RUBÂ'Î

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Vezneden eyler ma' âşı intizâr ehl-i kalem
 Rûz u şeb itmekde dâ'im âh ü zâr ehl-i kalem
 Sebk ü imlâyı ferâmûş itdiler emr-i zarûr
 Derd-i kût-ı nâna düşdi âşikâr ehl-i kalem

55

RUBÂ'Î

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)

Oğur derk eylemez 'ilmü'l-yaqîn ma' nâ-yı Qur'ânı
Örümcek perde çekmiş çeşmi görmez zâhidiñ anı
O câhil dağl ider devrân ile tevîd-i cehre kim
Kılar mıydı ta' arruz zıkr-i Hakkâ olsa iz' ânı

İCÂZET- NÂME-İ EVRÂD-I ŞERİF-İ MEVLEVÎ

Kıtub-ı 'arşü'l- hilâfet şems-i sema'ü'r- rahmet ve'r- re'fet
 ma' şûkü'l- evvelîn ve'l- âhirîn sultânü'l- 'ârifin vâris-i haqâyık
 kümmelü'l- mürselîn seyyidinâ Mevlânâ Celâlü'l- haqq ve'd-
 dîn Muhammed Bin Muhammed El-Hüseynî El-Bekrî El-Belhî
 Er-Rûmî 'azzemallâhu zikrehu ve kıddese sırrahu Efendimiz
 Hazretleriniñ zamân-ı sa' âdetlerinden-berü hulefâ-yı tarîkat ve
 bendegân-ı râh-ı haqîkatleri 'an 'anhü ile muahhar olana geldigi
 vird-i şerîf ve evrâd-ı laţifleriniñ li-merzâtillahi te'âlâ vaqtleri
 oldukça kıra'atına bi's-şıdık ve'l-ihlâş tâlib olan mazhar-ı luţf-ı
 Hudâ Seyyid Mehemmed Fâzıl Paşa zâd-Allâhu şıdķahu ve
 sa'yehu ba'de edâ-yı şalâti's-şubh evrâd-ı şerîf kıra'atına
 devâm buyurup muvaffık-ı taşşıl-i rızâ-yı cenâb-ı Hudâ ve
 maşşûşiyet-i rûhâniyyet-i muqaddese-i Hazret-i Mevlânâ ile
 mazhar-ı sa' âdet-i dâreyn ola âmîn bi-hürmeti Seyyidü'l-
 mürselîn fi-yevmi't-tâsi' min şehr-i zi'l-ħicce sene ihdâ ve
 sittîne ve mi'eteyni ve elf el-fakîrü'l-ħakîr el-mu'terif bi'l-'aczi
 ve't-taşşîr Seyyid Mehemmed Kudretullâh İbn-i Seyyid
 Aħmedü'l-Mevlevî gaferallâhu zünûbehu ve settere 'uyûbehu
 âmîn bi-hürmet-i rahmeten-li'l-'âlemîn

ĤULEFÂ-YI MEVLEVÎYESİNİN SER- BÜLENDİ

Hâlâ ĖalaĤa Kulle Ėapusu Ĥân-ķâh-ı feyz-iktinâh-ı Mevlevîde
 post-nişîn-i reşâdet olan eş-şeyĤ es-seyyid Ėudretullâh Efendi
 tavvelallâhu 'ömrehu ânifen zikri güzerân iden Yeñi Ėapu Ĥân-
 ķâh-ı laţfi Aşcı Dede ve hulefâ vü meşâyih-i kirâmın
 merdümek-i çeşm-i haqîkat-dîdesi Seyyid ŞahîĤ Aħmed Dede
 Hazretleriniñ necl-i necîl-i siyâdet-zübdesi ve veled-i Ĥayrû'l-
 Ĥalefleri olup biñ iki yüz üç sâl-i meymenet-fâlinde Ĥân-ķâh-ı

mezkûrda şulb-ı pâk-i hakikat-idrâklerinde nesim-i şubh gibi 'âlem-i şühûda vezân ve mânend-i hürşid-i münevver dirahşân olduğda peder-i büzürg-vârları olan mürşid-i müşârün-ileyh hazretleri mişvâr-ı pîrân-ı kirâm ve âşâr-ı eslâf-ı 'izâmına ittibâ' u imtisâl ile ol necl-i necîllerini halîfesi ve 'ammî-zâde ve terbiye-kerdesi sâbıku't- terceme Şeyh Seyyid 'Ali Nuţkî Dede Efendiniñ dest-i irâdetlerine teslim buyurup cedd ü vâlid ü şeyhleriniñ kuvve-i kudsiyye ve kemâlât-ı silsile-i Mevleviyyeleri âşârinca lisânı nuţka kesb-i iktidâr ider derecesinde Qur'ân- ı 'azîm ve 'ulûm u kemâlât-ı sâire taşîline himmet ve şeyh-i müşârün-ileyhiñ şeref-ârâmlarına maşûş hücreniñ bir gûşesinde ik'âd ile muvâcehelerinde haţ-ı ta'lik-i nefis tenmîkine sa'y u gayret birle elif bâ ve ba' dehû eczâ-yı Qur'ân-ı Kerîmi tebyiz ü istinsâh ve ba'de-zamân kütüb-i mutaşavvufe-i girân-bahâ mü tâla'a idüp haţ-ı selîs ile bunca âşâr vücûda getürüp dest-i haţlarıyla bir kütüb-hâne-i şugrâ vücûda gelerek ilâ-yevmi'l-kıyâm hayr ile yâd olunmaqlığa bir eşer- i cezîl-i bî-'adîl kalacağı ve şeyh ü mürebbileri sâlifü'z-zikr Nuţkî Dede müşârün-ileyh Şeyh Kudretulâh Efendiniñ isti'dâd u kâbiliyyet ve 'iffet ü 'işmetleri ba'de'l-müşâhede biñ iki yüz on yedi senesinde telkîn- i tevhid ve ism-i Celâl ile evrâd-ı şerîfeye izn ü icâzet ve hilâfet-i tarikat-ı 'aliyye-i Mevleviyyede iclâs iderek mürşid ü peder-i pür-güherleri terbiyelerinde bunca sinîn ü a'vâm silk-i dükânda kıyâm ve maşmûd-ı hâş u 'âm olup beyt :

(Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün)

Dursun nazar-ı terbiyet-i şems-i Hudâda

Elbette olur seng-i siyeh cevher-i elmâs

Neşr : müfâdınca biñ iki yüz otuz üç senesi Çelebi Efendi Hazretleri tarafından Galata Kulle Kapısı hân- kâh-ı şerîf ve

menba‘-ı feyz- redîfîñ hilâfet ü meşîhatına ik‘ât ve makâm-ı irşâd ile is‘âd olunarak mâ-tekkaddemde hân-kâh-ı mezkûr-şeyhî ve şârih- i Meşnevî gibi muhyîsi bulunan Cenâb-ı Gâlib Dede Efendi Hâzretleri cümle-i kerâmâtından nâsî müşârün-ileyh Kudretullâh Dede Efendi Hâzretleriniñ rahm-i mâderden ‘âlem-i dünyâya teşriflerinde söyledikleri mîlâdları târihinde şâhib-i seccâde-i irşâd olacaqlarını remz ü telmîh ve inşâd buyurduqları nuḡk-ı kerâmet-nümâlarıdır kıṭ‘â-i târih :

(Mefâ‘ ilün Mefâ‘ ilün Fe‘ ülün)

Şerîf Aḡmed Dede merd-i ṭarîkât

Yüzünden ṭoḡdı bir mihr-i münevver

Didim târih-i mîlâdını Gâlib

Meḡemmed Kudretullâh luṭf-ı ḡaydır

Bu nüṣṣa-i mübâreke cem‘ ü tertîb ve silsileniñ zeyl ü hitâmı şeyh-i müşârün-ileyh ṭavvelallâhu ‘ömrehu hâzretleriniñ hân-kâh-ı ‘âlî-i mezkûr seccâde-nişîn-i irşâdı olduklariniñ kırk bir mürûr idüp de hiçbir bendeniñ yapmadığı işbu ḡidmet-i bâhirü’l-mefḡarete muvaffakıyyetim mücerred mürşid-i müşârün-ileyh hâzretleriniñ teveccühât-ı ‘aynü’l-ḡayât-ı ma‘neviyyeleriniñ ḡaḡk-ı kemterânemde cereyân iden âsarından olarak başkaca bâ‘ıs- ı şeret-ı dareyn olmaḡla mücerred tefe‘ül-ı ḡayr olarak teyemmünen ve teberrüken beyan-ı ḡal-ı ḡaḡıḡat-ıştımâle ibtidâr olundu hemân Cenab-ı ḡayy-ı Vedüd nice sâl ü âvân ve ruz u şebân mesned-ı irşâd-ı kerâmilerinde sabit ü paydâr ve ḡarin- ı ıstıḡrar buyursun âmin li-münşıḡı’l-takir

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Ehl-i tevḥîd fırkası cem' oldı cennet bâğına

Ḳalbi ḥâliş zer olanlar irdiler müştâkına

Mevlevîler ḥalkası bend oldı 'arşın sâkına

Ḥamdu-lillâh dâhil oldum pîrimiñ oṭâğına

Ba' de-zâ bu silsile-i şerîfe ve menâkıb-ı laṭîfe zamân-ı sâlifde e'izze-i kirâm ve aşḥâb- ı zevi'l-iḥtirâm ve erbâb-ı hüner ü ma'ârif-i uli'l-efhâm ve vaḳten- ba' de- vaḳtin ṣebt ü tenmîke kıyâm ve menâkıb ve tevârîḥ-i 'adîde cem' ü te'lîfine ihtimâm ile nice âşâr-ı lâzımü'l-i' tibârı iflâka terk iderek nâm- ı nâmîleri ilâ-yevmi'l-kıyâm yâd olunmaḳda idügi müselleme ve meşhûd- ı ḥâş ü 'âm olup ve 'ale'l-ḥuşûş pîrân-ı ṭuruḳ- ı 'aliyye ḳaddesallâhu esrârehum bendegânını terbiye ve tilmîze ve râh-ı felâḥ-ı dâreyne techîz idüp ilâ-yevminâ hâzâ âşâr-ı feyż-dişârları "ke's-şemsi fi vasaṭi'n-nehâr" rûşen ü bedîdâr olmaḳla taḥşîl-i şeref-i dü-cihân ve telebbüs-i ḥil' at-i tevḥîd-i Ḥazret-i Rabbü'l-Mennân uşûl ü fûrû'-ı şûfiyye üzre tilâvetde başḳaca ḥalâvet oldıḡından bunuñ için erbâb-ı fütüvvet ve aşḥâb- ı ḥamiyyetden nîk ü bedi teferrüse muḳtedir olan zevi'l-'uḳûl-i ṭuruḳ-ı 'aliyye-i şûfiyyeye intisâb ve nefis-i nefis ve icâzet-i mürşid-i şaḥîḥü's-silsileniñ meclis-i melâik-enîslerine nâiliyyet ve nazar-ı kîmyâ-eşerleriyle iktisâb-ı ḳâbiliyyet iderek ve ezḳâr u tevḥîd- i Rabb-i vahîdiñ uşûl-i ṭarîḳat üzre lezâizinden ḥişşe-mend olarak şeyḫ ü 'azîz ü muḥteremiñ bedreḳa- i himmet ü irşadı ile 'âzim- i râh- ı müstaḳîm olmaḳlıḡla Cenâb-ı Ḥayy- ı Muṭlaḳdan ṭâlib-i ilhâm u tevfiḳ birle bir mürşide izhâr-ı tâbi' iyyet itmek âdâb-ı üşûl-i ḥaḳîḳat-şümûlinden olmaḳ mülâbesesiyle bu 'abd-i zelîl-i Rabb-ı Celîl Bosna Serâyı Şerîf-zâde dimekle şehîr mîr-livâ Es-Seyyid Meḥemmed Fâzıl El-Mevlevî İbnü's-seyyid Muştafâ Nûrû'd-dîn El-Naḳşbendî İbnü's-seyyid Meḥemmed Hâşim bin Es-Seyyid Şerîf Aḫmed El-Hüseynî El-Ḥanefî El-Ġarîmî El-

Kefevî gafferallâhu te‘âlâ- lehüm güzerân iden biñ iki yüz altmış sâl-i hicriyye-i ‘aleyhi “efdalü’ş-şalât u ekmelü’t-tahıyyeye” gelinceye kadar sâlik-i tarîk-i feyz-refîk- i şûfiyye olmak müyesser olmamış iken ihsân-ı feyyâz- ı ezel ü ebed Rabbü’ş-şamede vişâlet ve tarîk- i Mevlevîye dehqâlet itmekligim ve şeyhim ve mürşid-i ‘azîzim mesbûkü’t- terceme Şeyh Kudretullâh Dede Efendi Hazretleriniñ cânib-i reşâdetlerinden dest-i inâbet almaqlığıim cilve-i hafıyye-i İlâhiyye olup şöyle ki mevlid-i aşlıyyem bulunan belde-i mezkûrede ceddinden mevrûş hâne-i fakîrânemde bir leyle-i mübârekede ‘âlem- i ma’nâda üç def’a müşâhede eyledigimden aḥz- i nefis-i inâbet için vâkı‘ a-i mezkûreyi bâ-‘arîza beyân u ifâdeye bi’l-müsâra‘ a bu bâbda rûhânî mazhar oldıgım eltâf-ı Sübhânîye ve ilhâm-ı Rabbâniyye zâhiren daḥi tecellî-i dervîşânemde leme‘ân ile tarîkat-i ‘alîyye-i Mevlevîyeye kabul buyuruldıgımı ḥâvî ‘aynü’l-ḥayât gibi tebşîr-nâme-i mürşidâneleriyle mübeşşer oldıgımıñ üzerine bir sene mürûr idüp ḥazret- i pîr-i dest-gîr quddise sırrahü’l- kadîriñ rûhâniyyet- i muḳaddeseleri âşârı olarak min-ğayr-ı me’mûl İslâmbola ‘atf-ı licâm-ı ‘azîmet ve mürşid-i müşârün-ileyh meclis-i kerâmet-enîs-i ‘aliyyeleriyle teşerrûf ve taḳbîl- i dest-i kerâmet-peyvest-i mürşidâneleriyle taltîf olundıgımda târîḥ:

(Müstef’ ilün Müstef’ ilün Müstef’ ilün Müstef’ ilün)

İlhâm ile söyletdiler târîḥ-i tâmnı sikkemiñ

Bu sâlde geydi külâh Fâzıl muḥib-i Mevlevî

Meâlince evrâd-ı şerîfe-i celâliye ve ism-i Celâlullâh-ı zü’l-celâl ve fûrû‘ât- ı ezkâr-ı sâireniñ de’b-i dîrîn ve âyîn-i bihîn-i şûfiyye-i muḥakḳıḳîn ve vaşıyyet- i sultânü’l- ‘âşıkîn üzre tilâvete izn ü icâzet ve sikke-i bi-bahâyı ser-i fakîrâneme geydirüp min-istiḥkâk taltîfime izhâr-ı raḡbet buyurmuş

oldığından hasbe'l-vus' ve't-tâka tilâvet- i evrâd-ı şerîfeye ibtidâr kıt'a:

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Ben tarîk-i Mevlevîde bulmuşum feyz-i ezel
Mâ-sivâyı celb için 'âlemde olmam mübtezel
Beyne'l-ıhvân ism-i Fâzıl yâd olunsun şıdk ile
Bu der-i vâlâya bende olmağı kılmış emel

Müfâdınca Hâzret- i Mevlânâ min-küllî'l- vücûh evlânâ Efendimiz Hâzretleriniñ imdâd- ı rûhâniyyet- i qudsiyyeleri âşârı olarak bâlâda tahrîr ü beyân olundığı üzre evvel emirde tevfiq-i ni'me'r- refik- i cenâb-ı perverdigârî ile ber-vech-i ihtişâr şerhe ibtidâr ile tenmîk ü imlâsını bade't- tekmlî şerh-i mezkûr ve kütüb- i sâire- i şûfiyye mütâla'a vü tetebbu' birle nûr-ı 'alâ-nûr diyerek kalem-i i'âde ile bu nüsha-i mergûbe tavzîh u tafşîline bi'l- i'tinâ müceddeden tahrîrine şürû' olunduğda " Hâkayıq- ı Ezkâr-ı Mevlânâ " 'ibâre- i laţîfi bu mücellid-i münîfiñ târîh-i bidâyet ve cem' ü te'lîfine tevâfuq itmesi mücerred cenâb-ı pîr-i dest-gîr kıddese sırrahü'l- kıdîriñ âşâr-ı kabûliyyet-i ma'neviyye ve meţâlî'- i rûhâniyyet-i qudsiyyelerinden neş'et eylediği evhâm u hayâlden vâreste olduğu bî-gümândır târîh-i mezbûr ism-i kitâb olmağıla becâ ve teyemmünen ve teberrüken " Şerh-i Hâkayıq-ı Ezkâr-ı Mevlânâ" 'unvân-ı pür-ma'ânî ile tesmiye ve şebt ü imlâ olunmağıla hamden-lillâhi'l-meliki'l-gâfûr ve müsteniden bi-fadl-ı Rabbi's-şekûr hüsn-i ikmâli müyesser-kerde-i 'abd-i pür-kuşûr olduğda ma' a-târîh-i kıt'a:

(Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün)

Hamd ü şükr-i bî-nihâye kııl Cenâb-ı Hâkka hem

Rûh-ı pâk-i Muşafâya şad şalât ile selâm

Hâme-i cevherle yaz miskü'l-hitâm târîhi kim

Vird-i Mevlânâyı Fâzıl şerh ile oldı be-kâm

Sâl-i meymenet-iştîmâl-i hicriyye “aleyhi efdalü’ş-şalât ve ekmelü’t-taḥiyyeniñ” şehr-i mevlid-i şerîf-i mağferet-elîfiñ on beşinci işneyn günü müsveddesi kalem-i ‘âcizânemle resîde-i ḥüsn-i hitâm oldığı ḥâlde ḥasbe’l-vus’ ve’t-tâka çend sâl ü âvân taşḥîḥ ile güzêrân iderek nüşha-i muşahḥahasınıñ tebyîz ü teclîdini vaqt-i merhûna ta’lîk eylemiş idim “ḥubbü’l-vaṭan mine’l-îmân” ḥadîş-i şerîfi mantûk-ı münîfi üzre bu sene-i pür-meymenede bir beyân-ı bâlâ maşkat-ı re’s-i dervîşânem olan Bosna Serâyına li-ecli’ş-şıla İslâmboldan eşnâ-yı ‘azîmet-i ‘âcizânemde nüşha-i mezkûreyi berâberce bi’l-istişhâb belde-i mezkûra muvâşalat ile tebyîz ü istinsâḥa ibtidâr olunmuş ma’atârîḥ-i kıt’a :

(Mefâ' ilün Fe' ilâtün Mefâ' ilün Fe' ilün/ Fa' lün)

Bu şerḥ-i dil-keşîñ ikmâlin eyleyüp iḥsân

Bu ‘abd-i ‘âcize luṭf eyledi Ḥudâ yâ Hû

Mişâl-i dür didi târîḥ-i şâriḥi Fâzıl

Beyâz olundı bu nev-şerḥ-i nâdir ü dil-cû

Târîḥ-i meâlince nüşha-i mübeyyezası hitâma qarîb iken Seyyid-i Selâṭîn-i biḥîn ḥalîfe-i ḥazret-i faḥrû’l-mürselîn merdümek-i çeşm-i mü’minîn şehen-şâh-ı ‘adâlet-âyîn ḥâkân-ı Âl-i ‘Oşmân Sultân ‘Abdü’l-‘azîz Ḥân bin Es-sultân-ı gâzî ‘Adlî Maḥmûd Ḥân bin Sultân el-gâzî ‘Abdü’l-ḥamîd Ḥân tâbe serâ hümâ ve ṭavvelallâhu te’âlâ ‘ömrehu vü devletehu ilâ âḥiri’z-zamân efendimiz ḥazretleriniñ cülûs-ı hümâyûn-ı

meyâmin-maqrûn-ı cenâb-ı cihân-bânîleri eşref-i mîkât ve eymen-i evkâtına teşâdüf itmesi “cenâb-ı vâcibü'l-vücûd celle şâhânehu” hazretleriniñ elîf-ı bî-nihâyesi oldığı bî-reyb ü zunûn olduğundan şükrâniyyet-i bî-nihâye ve nâm-ı nâmî-i şâhâneleriyle tezlîl ve işbu kaşîde-i pâkîze ile nüsha-i mezkûreniñ tahtîm u tekâmîline ictirâ hemân Cenâb-ı Hâlık-ı kâdir-i bî-çûn ‘azze şânuhû hazretleri zât-ı şevket-simât-ı mülûkânelerin dâimâ âşâr-ı hayra muvaffaq ve serîr-i ma‘delet-semîr-i hüsrevânîlerinde envâ‘-ı fevz ü nuşretle muşkârenetle gâlib-i muṭlaḳ buyursun âmîn :

“Rabbenâ teḳabbel du‘â-enâ fi-küll-i ḥîn ü ân”

“Va‘ fu-‘ennâ ‘ani‘l-ḥaṭâyâ ve‘n-nisyân”

Şümme âmîn bi-ḥurmeti nun ve‘l-ḳalem vemâ yesturûn

Şu‘arâ-yı benâmdan rif‘atlü Faṭîm Efendiniñ bu eşer- i celîl- ṭab‘ ına inşâd eylediği târîḫ şebt-i şaḥîfe-i ihtitâm olundu

(Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün)

Şerḫ-i evrâd-ı güzîn-i Mevlevîyi al oḳu

Böyle bir kenz-i ḥaḳâyıḳ her zamân girmez ele

Buldı bir gevher gibi târîḫ ‘arz itdi Faṭîm

Mevlevî evrâdınıñ şerḫi başıldı feyzle (1283)

Şâriḫ-i faḳîr Fâzıl-ı ḥaṭâ-me‘lûfuñ nüsha-i mezkûr ṭab‘ ına dâir şebt-i şaḥîfe eylediği târîḫdir

(Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün)
 Hıtâma irdi ıab'-ı ħamdulillâh kenz-i 'irfânıñ
 Hıatâyı rahmet-i ħufrânla maħv eyleye Mevlâ
 Teşekkür eyleyüp Hıaħka didi târfhini şâriħ
 Başıldı şerħ-i evrâd-ı kebîr-i Mevlevî a' lâ (1283)

Bismihî Sübhânehu ve Te' âlâ

“innâ ca' elnâke ħalîfeten fi'l-arđı fâħküm beyne'n-nâs bi'l-
 ħaħ” mantûkı ve “âteynâhü'l-ħükm şabiyyâ” mazmûnı dâd-ı
 Hıaħ-râ mürûr-ı sâlhâ ħâcet nist

El-faħîr¹

¹ Metnin 170. ve 171.sayfaları “Arapça” olarak yazıldığı için ilgili sayfaların orijinal şeklini vermeyi uygun gördük.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الحمد لله الذي خلق الانسان على صورته لخلافته وجعل عينه مرات
 عينه بشهرته وشاهدته وحققه بالعقل لا تتخا ذا الوثيقة الابدية ذكره
 بالادراك لاظهار الحقيقة السردية واثبت شجرة الطرقة في الارض
 السعادة بالنصرة والبهار واثبت به نسا وصرأ كشجرة طيبة اصلها ثابت
 وزرعها في السماء بحمده جدا لا ينقضي الى الابد وشكره شكر الانبياء الى
 الابد وشهدان لا اله الا الله وحده لا شريك له وشهدان محمد عبده
 ورسوله بعد از حمد و تنابر خالق بهمتا ود و دنا متناهي برآن سبتنا
 وسند اصفا ياداك وجود شريف كبريتس باعث ايجاد عالم وسبب
 خلق بني آدم وجوهر لطيف معظمتس منبع عين سر كرمناك ومظهر
 لولاك لولاك لما خلق الافلاك كنه سر در انبيا رسول ابين مهر
 عزت نهاده بر در دين ذات ومظهر صفات كمال مجلى در وجلال وجلال
 دائم از ما سلام و رضوانش باد براهل بيت در بارانش داشته در خلافت
 ودين صدق وعدل و جبا و علم آيين رضوان الله تعالى عليهم اجمعين

ما دامت السموات والارضين اما بعد باعث تمهید این مقدمه جلیله
 وسبب تسلیم ارقام جمیده آنست که آن تر خلافت عالی بیان برتفضای
 آیه کریمه و جعلها الا انسان از مبدأ فیاض و رب العالمین بواسطه جبریل
 امین جناب سید عالم محمد مصطفی را رسیده بود علیه السلام
 و حضرت حبیب خدا علی الرضی اکرم الله وجهه تعیین کرد و علی الرضی
 حسن بصری را و حسن بصری حبیب عجمی را و حبیب عجمی داود طائی را
 معروف کرخی را و معروف کرخی سرری سقلی را و سرری سقلی جنید
 بغدادی را و جنید بغدادی شبلی را و شبلی محمد زجاج را و محمد زجاج
 ابوبکر تاج را و ابوبکر تاج احمد غزالی را و احمد غزالی احمد بلخی را و احمد
 بلخی شمس لائمه حسنی را و شمس لائمه حسنی مولانا بهاء الدین ولد بلخی را
 و مولانا ولد بلخی برهان الدین محقق ترمذی را و برهان الدین ترمذی
 حضرت مولانا جلال الدین بلخی را و حضرت مولانا حسام الدین جللی را
 و حسام الدین جللی حضرت سلطان ولدر را و سیرا و امیرا و لو عارف جللی را
 و سلطان ولد امیر عابد جللی و جللی و مظفر جللی جمال الدین جللی را و جمال
 الدین جللی افسری عبد القادر جللی را و عبد القادر جللی احمد افندی را و
 احمد افندی دیوانه محمد افندی را و دیوانه محمد افندی فدائے مصطفی افندی را
 فدائے مصطفی افندی حضرت شاه جللی را و حضرت شاه جللی محی الدین
 افندی را و محی الدین بستان جللی و محمد افندی را و انظاریه وی مصطفی
 افندی را و مصطفی افندی عارف جللی را و محمد افندی و عارف جللی

داد در طائف

171- 1/2

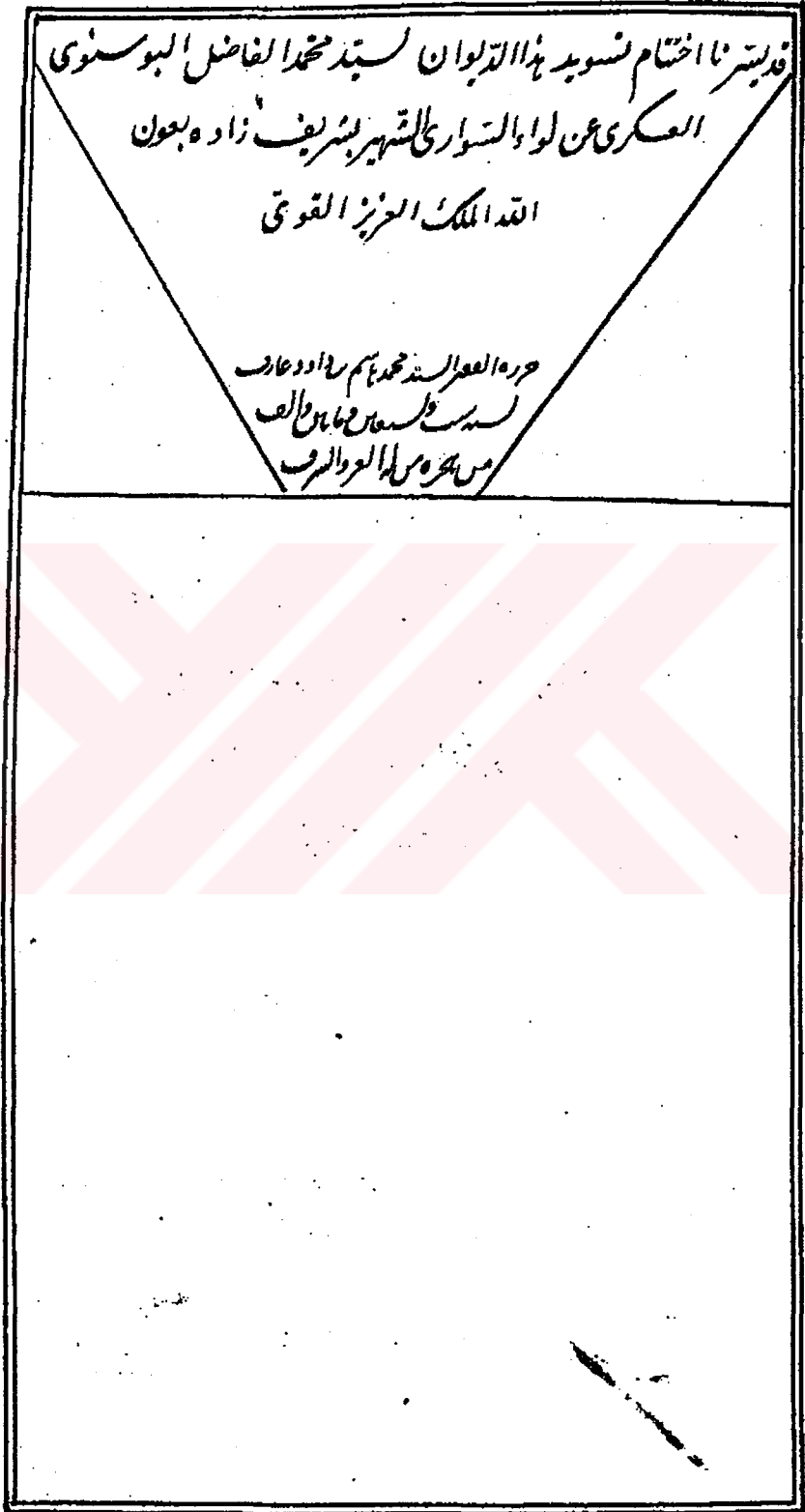
میرزا و جلال الدین جللی بن مصطفیٰ افندی را و جلال الدین مع عارف جللی
 آدم و دود افندی را و آدم و دود افندی شیخ عبد الحلیم جللی را و شیخ
 عبد الحلیم جللی شیخ حاجی بستان جللی را و شیخ حاجی بستان جللی
 شیخ عارف جللی را و شیخ عارف جللی شیخ ابوبکر جللی را و شیخ
 ابوبکر جللی سن امیر دود افندی را و شیخ سلیمان دود افندی را
 و شیخ سلیمان دود افندی شیب دود افندی را که مشرب الیه نسب
 بوده افندی شیخ من و استاد من بود این فقیر را تلقین کردند
 و اجازت دادند و این فقیرین میر الامرا
 مجلس المولوی را تلقین کردم و اجازت
 و آدم و آقا مهدی الی الحق والی
 طریق مستقیم

حرری سیدان ۱۲۸۶ هـ
 العصر لوسس

ترمه دار عثمان دود افندی
 ترمه دار حضرت من احمد دود افندی
 میرزا سلیم دود افندی
 و غیر هم از آن زمان

171- 2/2

Ḥarrehü'l-fakîr Es-Seyyid Meḥemmed Hâşim bin Dâvud 'Ârif li-sene

Sitte ve sebîne ve mi'eteyni ve elf (1276)

Min-hicreti men-lehü'l- izzü ve'ş-şeref

İNDEKS

(ŞAHİS- MEKÂN- ESER)

A

‘Abdü’l-‘azîz Hân: K2/9, K2/60, K2/61, K4/1, K12/1, K13/1, K14/1, K15/1, K16/7, K16/25, T3/1, T3/9, T4/2, T4/7, T5/1, T5/7, T6/1, T6/7, T7/1, T7/11, T8/5, T8/41, T9/1, T9/7, T10/1, T10/9, T11/1, T11/9, T12/1, T12/31, T13/9, T14/2, T14/13, T19/1, T22/1, T23/1, T33/1, T34/1, T35/1, T36/1, T36/11, T37/1, T39/1, T40/1, T44/1, T47/1, T47/15, T49/3, T50/1, T50/7, T54/1, T59/1, T59/7, T62/1, T95/2, T96/2, T97/2, T98/2, T99/2, T100/2, T103/1, T152/1, T153/1, T154/1, T158/2, T247, T248, T249, T250, T251, T252, T253, T254, T255, T256, T257, T258, T259, T260, T261, T262, T263, T264, T265, T266, T267, T268, T269, T270, T271, T272, T273, T274, T275, T277, T278, T279, T280, T281, T282, T283, T284, T285, T286, T287, T288, T289, T290, T291, T292, T293, T294, T295, T296, T298, T300, T301, T302, T303, T304, T305, T306, T307, T308, T309, T310, T311, T313, T314, T315, T317, T318, T319, T320, T321, T322, T323, T324, T325, T326, T327, T328, T329, T330, T331, T332, T333, T334, T335, T336, T337, T338, T339, T340, T341, T342, T343, T344, T345, T346, T347, T348, T349, T350, T351, T352, T353, T354, T355, T356, T357, T358, T359, T360, T361, T362, T363, T364, T365, T366, T367, T368, T369, T370, T371, T372, T373, T374, T375, T376, T377, T378, T379, T380, T381, T382, T383, T384, T385, T386, T388, T389, T390, T391, T392, T393, T394, T395, T396, T397, T398, T399, T400, İc. 594.

‘Abdü’l-ḥamîd Hân: T110/2, T111/2, T213, T215, T216, İc. 594.

‘Abdü’l-mecîd Hân: K3/1, K7/8, K8/1, K10/10, K11/6, T1/1, T1/5, T2/1, T2/2, T41/9, T42/9, T58/1, T70/1, T108/1, T171/1, T219, T220, T221, T222, T223, T224, T225, T226, T227, T228, T229, T230, T231, T233, T234, T235, T236, T238, T240, T241, T242, T243, T244, T245, T246.

Âdem (Hazret-i Âdem): T405/2.

‘Aden: G37/5, G245/7.

‘Affî Beg: T117/2.

‘Affîfe ‘Âişe Hânım (Fâzıl Paşa’nın kızı): T408/6, T447/2.

Aḥmed Efendi (Mâliye Nâzırı): T114/1.

‘Âişe Şiddîka (Mîr Ḥalîmiñ kızı): T448/2.

‘Aḳâid şerḫi: K17/5.

‘Âkîf Paşa: T193/2, T194/2.

Aḳsarây: T37/6, T37/11.

Âl-i ‘Abâ: K18/15, K18/24, T438/1, G193/5, MhI/7, Kt6/1, Kt10/1.

Âl-i Tahâ: G56/1, G193/2.

‘Ali (Hażret-i ‘Ali/ Haydar/‘ Aliyyü’l-murtażâ/): K17/11, K18/12, G177/4, G193/2, G193/9, G206/6, G268/7, MhI/4, MhI/8, MhII/2, ThXXVIII/1, Kt7/1, Kt13/1, Kt13/2, R4, R5.

‘Alî (‘ Alî Bin Râşid-i Nâşid): T187/2.

‘Ali Nuţkı Dede: İc. 589.

‘Âli Paşa: K4/9, K4/33, T21/3, T39/1, T39/7, T53/1, T53/11, T183/1.

‘Amr: R51.

Anaţol: K14/6, K15/4, T22/6, T22/9, T23/3, T23/5, T27/6, T27/9, T53/4, T127/2, T128/1, T128/2.

‘Ârif Efendi: T77/2, T78/2.

‘Ârif Hikmet Beg (Şeyhü’l- İslâm/ ‘İşmet Beg-Zâde ‘Ârif Hikmet): T409/4, T410/1, T410/3, T434/2, G182/7, G262/9, ThXI/5, ThXXXI/ bş., R17.

‘Ârif İbn-i Zü’l-fikâr (Ali Paşa’nın oğlu): T183/2.

Arnabudluk: T424/1.

Âşaf: K3/16, K7/57, K15/9.

Aşhâb-ı Kehf: G193/7.

‘Âşım Efendi (Şeyhü’l-İslâm Çelebi-Zâde): Th X/5, Th XXVI/5.

‘Asîr: T49/4, T49/13.

Aşcı Dede: İc. 588.

Aţapazarı: Kt78/1.

‘Aţâullâh Dede: T166/2, T167/2.

Avrupa: Kt35/1.

Ayaşûfiyye: ThXXIX/3.

Aydın: 131/2.

B

Bâkî: T48/4.

Bağcı (Mehmet Paşa): Kt89/1.

Bebek Sâhili: T53/11.

Bedehşân: G34/7, ThXXV/1.

Behke: T55/1, T55/2, T55/3, T55/4, T55/5, T55/6, T55/7, T56/3, T56/5, T427/1, G226/4.

Behmen: G271/3.

Behrâm: K7/26.

Belgrad (Beligrad): K8/14, K8/15.

Belkıs: G127/4.

Bengâle: Kt82/1.

Bermekî: K12/15, T406/3, G99/6.

Besîm Beg (Beglikci-i Devlet): T31/6.

Beyt-ullâh: T44/6.

Bihzâd: T38/4, T52/4, T57/6, G49/3, G107/2.

Birgivî: K5/12, G187/6.

Boğaz: G22/5.

Bosna (Serây-ı Bosna/ Serây Bosna): Giriş sf.2, K4/24, K7/6, K7/21, K8/17, K8/41, T8/25, T48/1, T48/8, T48/14, T55/1, T56/1, T56/2, T58/1, T60/1, T61/1, T156/2, T167/2, T174/2, T193/2, T194/1, T200/2, T401/1, T405/1, T411/1, T412/1, T413/5, T415, T425/1, T426/1, T427/1, T428/2, T432/1, T437/1, T450/1, T455, G110/4, G119/5, G122/7, G233/7, G245/4, G280/1, G280/2, G280/3, G280/4, G280/5, G280/6, G280/7, Th XVIII, Th XXI, Kt 92, R45, İc. 591, İc. 594.

Bursa: T139/2.

C

Câvid Paşa: T123/2, T124/2.

Celâl Beg (İbrâhim Beg'in oğlu): T186/2.

Celâlî'd-Dîn (Şehzâde): K16,T34/11, T35/7.

Cem (Cemşid): T49/13, T70/7, T82/2, T105/2, T106/2, G2/3, G6/2, G7/1, G23/1, G26/3, G45/1, G46/1, G47/2, G83/2, G94/1, G94/4, G102/1, G139/4, G142/6, G145/3, G200/3, G234/4, G247/1, G252/1, G271/1, G291/1, G292/3, G308/1, ThX/4, ThXX/2, Kt25/1, Kt76/1, R35, R44.

Cibril: G260/5.

Ç

Çamlıca: T44/ bş.

Çelebi Efendi: İc. 589.

Çelebi Pazarı (Çelebi Pazarı Kaşabası): T45/ bş.

Çin (Sin): K7/31, K7/48, T67/3, G157/6, G245/3.

D

Dağhâk: G225/4.

Dârâ: K7/10, T47/10, G69/6, G171/5, G301/4, G309/3.

Dede Hâlet Mevlevî Efendi: Giriş sf.2.

Dervîş Beg: T43/2.

Dervîş Paşa (Dede Ağa Dervîş Paşa): T119/2, T428/7.

Düzce: R18.

E

Ebû Bekr (Hâzret-i Ebû Bekr): K17/11, K18/9, G193/9, MhII/2, Kt13/2, İc. 588.

Ebû-Leheb: G222/4.

Edhem Beg: T417/2.

Eflââtûn (Felââtûn): K2/30, K3/4, K3/17, K4/20, K7/25, K10/1, K11/3, K14/4, T8/31, T12/15, T24/2, T48/2, T69/2, T70/3, T171/1, G23/4, G99/4, G114/5, G121/3, G184/6, Th V/3, Th XXI/4.

Emîn Beg (Nâzır-ı Dîvân-ı De'âvî/ Adliye Vekâleti Nâzır): T29/3, T75/3.

Enderûnî Vâsıf: ThXIII/5.

Erjeng: G133/2, Kt79/2.

Es'ad Paşa(Ser-'asker): T156/2.

F

Fâik (Mîr-i Fâik): G7/6.

Fârâbî: G53/6, ThXXVIII/3.

Fas: G201/3.

Fâşih Dede: ThXXV/5.

Fâtimâ (Hz. Fâtimâ/ Hâyrü'n-nîsâ/ Hâyr-ı Nîsâ / Fâtimâ ana): T404/4, Mhl/5, Msl/1, Msl/2, Msl/3, Msl/4, Msl/5, Msl/6, Msl/7.

Fâtima Hanım (Mîr Halîm'in zevcesi): T421/1, T421/5, T431/3.

Faîin: T443/2, T444/2, T445/1, T445/2, T456, G182/7, ThXIV/5, Kt81/1, İc. 595.

Fâzıl Muştafâ Paşa (Dîvân-ı Ahkâm-ı 'Adliye/ Yargıtay Nâzırı): T26/5.

Ferhâd: G63/7, G74/3, G81/2, G203/4, ThVII/4.

Ferîdün: K2/32, K4/2, K10/11, T8/23, G190/3.

Ferkadân: T42/9.

Fetih Paşa: T86/1.

Fir'avn: T12/17.

Firdevsî: K2/45.

Fransa (Fıransa): Kt35/1, Kt36/2.

Fu'âd Paşa (Ser-'asker): T14/13, T54/5, T70/7, T82/2, T118/2, T407/1, T407/9, T430/3, T451, T452.

Fuzûlî (Fuzûlî-i Bağdâdî): G31/8, ThXXX/5.

G

Ġalaġa Kulle Kaġusı: İc. 588, İc. 589.

Ġalaġa Mevlevî-ġânesi: Giriş sf.2.

Ġâlib Beg (Mâliye Nâzırı): T161/2.

Girîd (/Cezîre): T12/11, T12/12, T12/23, T12/26.

Gökşu: G100/8.

H

Ĥaccâc: G222/8.

Ĥâcî AĤmed (ŞeyĤ): T418/7, T454.

Ĥacî Bektâş-ı Velî: K112/1.

Ĥâcî Ĥüseyn: T195/1.

Ĥâcî MeĤemmed Beg: T429/5.

Ĥâcî Peşîmân (Ĥâcî Peşîmân Mescidi): T195/2.

ĤâĤân: K7/31.

ĤâĤânî: K2/6, K2/47.

Hakkı-yı Pîr: G175/10.

Ĥaleb: T71/1.

Ĥâlîl (Hazret-i İbrâhim/ Ĥalîlullâh): T44/5, T49/1, T186/2, T197/2.

Ĥâlîm Girây: ThXII/5, ThXXVII/5, ThXXXIII/5.

Ĥamdi Beg: T43/2.

Ĥâmî-i Âmidî: ThXXIV/5.

Ĥasan (Hazret-i Hasan): K18/13, G56/2, G193/3, MsII/5.

Ĥasan Fehmî Efendi: T23/4.

Ĥasan Rızâ Paşa (Kaġûdânî-i Deryâ- Ser- 'asker): T68/3, T68/5, T69/2, T69/6, T79/2, T80/2, T91/2, T172/2.

Ĥasaneyn: K18/21, MsII/6.

Ḥasîb Paşa (Mâliye Nâzırı): K9/8, K9/25, T84/2, T94/2.

Ḥassân (Ḥassân bin Sâbit): G195/2, ThXXV/5.

Hâşim Beg (Bâbi-Zâde Muştafâ Paşa'nın oğlu): T417/6.

Hâşim bin Davûd: İc. 601.

Ḥaşmet: ThVI/5.

Ḥâtem (Ḥâtem-i Ṭay): T35/4, T47/3, G21/1, G140/6, G252/1, ThXIX/5, Kt38/2.

Ḥâtem(Yeñişehirli Aķovalı-Zâde Ḥâtem): ThXIX/5.

Ḥavvâ Ḥanım (Fâzıl Paşa'nın büyükannesini): T403/3.

Ḥayber: R5.

Hersek: T123/2, T124/2, T183/1, T205/1, T205/2, G118/3.

Ḥıẓr: K2/18, K3/26, K13/3, K5/2, K9/10, T9/5, T47/5, T63/8, T68/4, T69/1, T79/1.

Ḥicâz: T49/7, T427/2.

Hind: T67/3, R8.

Ḥucendî: K10/11, T409/2.

Ḥurşid Efendi (Vidin Eyâleti Defter-Dârı): T414/1.

Ḥuten: G245/3.

Hülâgû (Hülâgû Ḥân): G13/5, G141/2, G217/1, G222/3, G313/4, ThXIV/1.

Ḥüsâmü'd-dîn Efendi: T19/13.

Ḥüseyn Paşa (Ser-^ç asker): T142/2.

Ḥüseyn (Hz. Ḥüseyn): K18/13, G56/2, G193/3, MhI/4, MsII/5.

Ḥüsni Paşa: T126/2.

Ḥüsrev: K6/6, K13/1, T8/32, T47/1, G69/6, G96/4, G171/5.

Ḥüsrev Beg: T61/1, T203/1.

I

İrâk: K14/6.

İ

İbn-i Kemâl (Bin-Kemâl): T19/5, T20/6, T48/3, T134/1, T419/1, T435/1.

İbn-i Sînâ (Bû-‘alî): K4/21, K5/13, K7/25, R22.

İbrâhîm Beg: T186/1.

İbrâhîm Edhem: G142/4, G252/4.

‘İffet (Burusevî Şeyh ‘İffet): ThIII/6, ThXXVIII/5, ThXXIX/5.

İlyâs: K2/18, K3/26, K13/3.

İrân: K2/17, K7/30, T8/10.

İrem (İrem bâğı): G280/7, Kt78/1.

‘İrfân Beg (Mâliye Müsteşârî Şâ‘îr Mîr-i ‘irfân): T74/1, T74/5, T115/2, T146/2, T155/2, T162/1.

‘İsâ (Mesîh): G40/5, G132/3, G221/3, G232/4, G299/9, MhII/3, ThXIV/1.

İskender (İskender-i Sâni/ Sikender) K2/18, K2/32, K7/10, K8/5, T47/10, T54/4, T60/5, T164/1, G48/3, G140/5, G142/2, G184/2, G267/3, Kt 34/1.

İskender Paşa (Saray- Bosnalı): T60/4.

İsmâ‘îl (Hazret-i İsmâ‘îl): Ms III/ 1.

İsmâ‘îl Ağa: T428/3.

İsmâ‘îl Efendi (Altunî-zâde): T44/3, T44/7.

İsmâ‘îl Paşa: T24/7, T176/2.

İспенiçe (Sipençe): T59/ bş. , T59/3.

İstânbûl (Sitânbûl /Sitânbûl/ İstânbûl/ İslâmbol): K9/16, T37/7, T52/2, T71/1, G13/1, G85/4, G100/8, G122/7, G192/1, G199/1, G199/2, G199/3, G199/4, G199/5, G199/6, G199/7, G209/6, G267/5, G281/4, G312/3, ThXIV/2, ThXXVI/5, İc. 592, İc. 594.

İzmid: G202/1, G202/2, G202/3, G202/4, G202/5, G202/6, G202/7.

İzmir: T71/2, T71/3.

‘İzzet Mollâ (Keçeci-zâde): ThXXXII/ bş.

K

Ka'be (Beyt-ullâh/ beyt-i Hâlifullâh/ beyt-i İbrâhîm): K5/12, T37/3, T37/11, T44/6, T49/1, T52/7, T197/2, G134/9, G163/1, G222/8.

Ķâf: G14/1, G140/3, G166/4, G187/3, G240/6, G272/4, G282/6.

Kâgıd-hâne: G271/4.

Ķahramân: G46/2, ThXI/2, ThXIV/4.

Kâmil Paşa (Ser- asker): T52/11, T71/3, T121/2.

Kâmile: T450/2.

Kâmile Hânım (Fâzıl Paşa'nın annesi): T201/1, T404/5.

Kâni Paşa: T173/2.

Ķânûn (El- Ķânûn fi't-Tıb): K7/25.

ĶaraĶulaĶ Şuyı: T54/8.

ĶaraĶaĶ: T205/1, T205/2.

Ķârûn: G5/2, G55/3, Kt23/1, Kt29/2.

Ķaşr-ı Nu' mân: T52/2.

Ķayser: K8/2, G198/3, T47/10.

Ķazan: T67/4.

Ķazmîr: K17/5,

Keffe: T401/3.

Kemâl Paşa(Ahmed Kemâl Paşa): T149/2, T150/2, T151/2.

Ken'an: G21/3, G34/8.

Ken'an Beg (Dâhiliyye Müsteşarı): T145/2, T162/2.

Kenferî: T423/1.

Kerbela: T402/6, Mh1/4, ThXXIX/2, Msl/1, Msl/2, Msl/3, Msl/4, Msl/5, Ml/6, Msl/7.

Kerûbiyyûn: T8/37, T37/4.

Keşmîr: G11/5.

Kevser: T54/8.

Keyhüsrev: G299/1, MhII/4.

Keyvân: T8/3.

Kıbrıslı Muḥammed Paşa (Ḳapudâni-i Deryâ): K5/25, K6/15, T63/4, T63/11, T66/3, T81/2.

Kıyım: T67/4.

Kıymîr: G193/7.

Kıyıl İrmaḳ: MsII/2.

Kıyona: G88/6.

Köprili (Mehmed Paşa): T12/12, T12/21, T67/2.

Kudretullâh Efendi: T166/2, T422/9, İc. 588, İc. 590, İc. 592.

Kıur'ân (Ḥazret-i Kıur'ân/ Furkân): K2/2, K2/12, K18/5, K18/11, G193/6, G260/5, G269/4, G304/3, R55, İc. 589.

Kûlḥanı (-i Lây-hâr): G142/3.

L

Lebîb: G80/7.

Leylâ: G63/3, G72/4, G77/2, G79/2, G119/5, G126/7, G132/6, G187/2, G212/4, G240/3, G271/5, G289/7, G299/8, G302/2, G302/3, Kt44/1.

Leylâ Ḥanı: G213/6, ThII/5, ThXXXII/5.

Loḳmân: G36/4.

Luṭfullâh Efendi (Serây- Bosna Mevlevî-Ḥânesi şeyḫi): T415/5.

M

Maḥmûd (Fâzıl Paşa'nın oḒlu): T182/2.

Maḥmûd Celâlû'd-dîn (Müsteşâr): T147/1, T147/2, T148/1.

Maḥmûd Ḥân (Maḥmûd Ḥân-ı 'Adlî/ Maḥmûd Ḥân-ı Şânî): T1/1, T3/bş., T401/4, T420/6, İc. 594.

Maḥmûd Nedîm Beg: T72/1, T72/7.

Maḥmûd Paşa: T154/2.

Maḥmûd Paşa (Tuzlavî): T405/5, T416/1, T437/2.

Mânî: T38/4, T52/4, T57/6.

Mansûr: G183/5, G205/5, G251/3, G275/6, ThXXVIII/3.

Mazlûm Paşa: K13/8, K13/19.

Mecnûn (Kays): G3/5, G20/6, G49/5, G63/3, G72/4, G77/2, G79/2, G104/3, G119/5, G126/7, G127/1, G127/2, G127/3, G127/4, G127/5, G132/6, G181/1, G187/2, G212/4, G218/5, G233/6, G240/3, G254/6, G271/5, G273/4, G285/2, G288/3, G299/8, G302/2, G302/3, ThVII/4, ThIX/4, ThXIX/1, ThXIX/5, ThXXX/2, ThXXXIII/2, Kt44/1.

Meḥemmed Hâşim: İc. 591, İc. 601.

Meḥmed Rüşdî Paşa (Ser-asker-i Mütercem): K3/7, K3/27, T67/6, T112/2, T113/2, T132/2, T133/2, T143/2.

Mekkî-zâde: T163/2.

Mescid-i Aḫsâ: G298/2, G302/6.

Meşnevî: K3/24, K8/36, K10/15, G7/7, G12/5, G22/7, G68/7, G123/7, G152/5, G156/7, G160/5, G299/3, G305/3, G310/5, Mh II/1, ThVII/5, ThXXIX/5, İc. 590.

Mevlânâ (Monlâ/ Ḥazret-i Monlâ / Ḥazret-i Monlâ-yı Rûm / Celâlû'd-dîn-i Rûmî/ Cenâb-ı Mevlevî) : K2/4, K7/37, K11/9, K17/15, K17/21, K17/23, T35/3, T41/9, T64/7, T189/2, T422/4, T425/3, G1/1, G1/2, G1/3, G1/4, G1/5, G2/7, G5/5, G6/5, G7/7, G8/5, G9/7, G11/7, G14/7, G15/5, G17/5, G18/7, G23/7, G25/7, G26/7, G28/7, G29/5, G30/5, G31/9, G34/9, G39/7, G40/7, G42/7, G44/7, G46/9, G47/7, G50/7, G52/7, G53/7, G54/9, G58/5, G59/5, G62/5, G63/1, G63/9, G66/7, G67/7, G69/7, G72/5, G73/7, G74/5, G75/5, G77/7, G78/7, G79/7, G81/5, G84/5, G86/5, G90/5, G91/7, G94/7, G95/7, G96/9, G97/5, G99/7, G101/7, G102/7, G105/6, G106/5, G109/7, G110/7, G111/5, G112/7, G113/5, G114/7, G117/5, G118/5, G119/7, G121/9, G126/9, G129/7, G130/5, G132/1, G132/7, G133/7, G134/9, G135/7, G139/7, G141/7, G142/7, G144/7, G147/7, G146/9, G150/7, G151/7, G154/7, G155/7, G158/9, G159/5, G161/5, G162/5, G165/7, G167/5, G168/5, G169/7, G170/7, G172/7, G177/6, G177/7, G178/7, G179/6, G180/7, G183/7, G184/7, G187/7, G188/7, G189/7, G190/7, G192/7, G193/9, G193/10, G194/7, G195/7, G196/7, G197/6, G203/9, G204/7, G205/7, G206/6, G207/7, G210/7, G212/5, G216/7, G219/7, G220/7, G221/5, G222/11, G223/5, G224/7, G227/7, G228/5, G232/6, G233/6, G234/7, G237/5, G238/9, G239/7, G240/7, G242/5, G243/7, G246/5, G253/7, G254/7, G256/9, G258/7, G259/10, G264/7, G266/7, G267/7, G271/7, G273/5, G276/7, G277/7, G278/7, G281/5, G282/7, G284/5, G286/5, G289/7, G290/7, G292/5, G293/2, G293/7, G294/5, G295/7, G296/7, G299/5, G299/11, G300/5, G302/8, G303/5, G304/5, G306/7, G309/5, ThV/6, Th VII/5, Th XV/5, ThXXVIII/5, Th XXXIII/5, Kt5/1, Kt5/2, Kt6/1, Kt9/1, Kt13/1, Kt13/2, R7, İc. 588, İc. 593, İc. 594.

Mışır (Mışır/ Ümm-i dünyâ): K12/7, T24/1, T24/3, T24/7, T122/1, T122/2, T130/2, T168/1, T176/2, G21/3, G34/8, G227/4.

Mışırlı-zâde: T130/2.

Mîr Hâlim: T421/2, T431/2, T448/1.

Mirrîh: T8/3

Mollâ Beg: T51/2, T51/5.

Mostâr: T428/2, G5/4, G117/2, Kt90/1, Kt91/2, R13, R14.

Muhtâr Beg (Deâvî Nâzırı): T87/2.

Muhtâr Beg (Şeyhülislâm): T159/1, T160/1.

Murâd Hân (V.Murâd/ Murâd- ı Hâmis Hân/ Şeh Murâd/ Sulţân Murâd): T15/4, T15/9, T16/2, T17/1, T17/11, T18/3, T101/3, T102/2, T103/1, T103/2, T104/2, T105/2, T106/2, T107/2, T108/2, T109/2, T206, T207, T208, T209, T210, T211.

Murâd-ı Evvel (I. Murâd): T17/3.

Murâd-ı Râbi' (IV. Murâd): T17/5.

Murâd-ı Sâlis (III. Murâd): T17/3.

Murâd-ı Sâni' (II. Murâd): T17/3.

Muştafâ ' Âşım Efendi: T61/3, T127/2, T128/2, T419/5, T439/2, T453.

Muştafâ Hıyırü'd-Dîn Beg (Fâzıl Paşa'nın oğlu): T76/2, T76/4, T177/2, T178/2, T189/2, T218.

Muştafâ Nûri Efendi (Muştafâ Nûrû'd-dîn/ Fâzıl Paşa'nın babası): Giriş sf.2, T401/2, T401/11.

Muştafâ Paşa: K15/5, K15/11, T83/2, T417/1.

Muştafâ Reşid Paşa: T64/1, T64/7, T65/2, T85/2, T92/2, T171/2, T406/2, T406/6.

Muţavvel: K17/5.

Mümtâz Efendi (Mâliye Müsteşârı): T25/5, T62/11.

Müşteri: K13/5, K16/1, G125/6.

N

Nâili (Muştafâ Nâili): ThXXIII/5.

Nâmiğ Paşa (Ser-asker): T137/2, T138/2.

Napolyon: Kt36/1, Kt37/2.

Nâşid Efendi: T187/1, T188/1.

Nâyî Dede: G243/7,

Nazîf Beg: T131/1, T131/2.

Nazîm: ThV/7.

Neccârî-Zâde Şeyh Rızâ : ThIV/5.

Necîb Paşa: T72/1.

Nedîm: ThXXII/5.

Nef'î: K4/22, K10/13, T48/5.

Nemrûd: G76/6, ThVII/4.

Neretva (Neretva nehri): R14.

Nesîmî: G183/5.

Neş'et: ThVII/5.

Nîl: T122/2, G210/2.

Nûh: T52/7, G149/4.

Nûrû'd-dîn 'Ömer Beg (Fâzıl Paşa'nın oğlu): T179/2, T180/2, T181/2.

Nûşirevân: T5/4.

O

'Osmân (Hâzret-i 'Osmân): K17/11, K18/11, G193/2.

'Osmân Pâşâ (Bosna Vilâyeti Vâlisi): K8/18, K8/41, T55/7, T56/5, T60/1, T174/2, Kt92.

Ö

'Ömer (Hâzret-i 'Ömer): K17/11, K18/10, G193/2.

'Ömer Ağa (Fazlı Ağa-zâde): T403/1, T404/1.

'Ömer Paşa(Ser-Dâr-ı Ekrem/ Luţfi 'Ömer Paşa): K7/57, T190/2.

P

Pertev (Pertev Paşa): ThVII/5, ThVIII/5.

Pertev Paşa (Ma'ârif Nâzırı): T129/2.

Prusya (Purusya): Kt35/1, Kt36/2.

R

Rados: T405/1, T437/1.

Râğıb Paşa (Koca) : G197/7, ThXX/5.

Râmiz: Kt 13/1.

Râşide Hânım (Maḥmûd Paşa'nın kızı) : T416/5.

Raûf Beg (Rif'at Paşa-Zâde Raûf Beg):T32/3, T73/3.

Redif Paşa: T49/7.

Refik Efendi: T22/9.

Refik Efendi (Mevlânâ Refik): T45/1, T46/3, T134/2, T135/2, T136/2.

Rızâ Efendi (Evḳâf Nâzırı): T116/2.

Rifâ'î: G253/5.

Ristû (Risto/ Aristo) : K3/4, K4/21, T20/1.

Rûm: K14/6, K15/5, K17/15, T30/1, T30/3, T35/3, T53/4, T59/4, T126/1, T126/2, T419/1, T424/1, T425/3, T439/1, T449/1, G5/5, G11/7, G22/5, G28/7, G69/7, G78/7, G114/7, G144/7, G183/7, G204/7, G271/7, G273/5, G274/6, G286/5, G299/5, G303/5, ThV/6, ThVII/5, ThXX bş., ThXXIII bş., ThXXV/5, ThXXVIII/5, R7, İc. 588.

Rüstem: T8/32, G16/1, G95/3, ThXI/2, ThXIV/4.

S

Şâbit Efendi: T436/2.

Şâbit: T48/4, G40/6, G121/8, ThXVIII/5, ThXXI/5.

Şâdıḳ Efendi (Mâliye Nâzırı): T144/2.

Sâ' dî: T20/6.

Sa' dü'd-dîn Efendi: T20/1, T20/9, T93/2.

Şafvet (Şâir): T438/2.

Şafvetî Paşa (Meclis-i Vâlâ Reisi): K10/1, K10/18, K11/3, K11/13, T74/3, T175/2.

Sâhil-i Beglerbegi: T47/8.

Sa'îd Paşa: T169/2, T423/5, T433/2.

Şalâhü'd-dîn Beg: T440/2, T441/2, T442/2.

Sâmî: T48/4, ThI/ bş.

Sâmiḥ Paşa: T157/2.

Şava (Şava nehri): G247/6.

Sebâ: Kt63/2.

Sedd-i İskender: T60/5, T164/1, G48/3, G140/5.

Selîm (Meḥemmed'e maḥlâş): T185/2.

Seyrî: G245/7.

Seyyid Efendi: T413/5.

Sezâyî (Şeyḥ Sezâyî): ThXV/5, ThXVI/5.

Sinimmâr (Sinnimâr): T58/3.

Şofya: T401/1.

Sûdan: G201/3.

Sultân Meḥemmed (Şehzâde): T40/ bş.

Şun' -ullâh Efendi (Şokullu-zâde): T185/1.

Şun' ullâh Efendi (Şerîf-zâde/ Fâzıl Paşa'nın amcası): T402/7.

Süfyân: K18/15.

Süleymân (Ḥazret-i Süleymân) K2/8, K2/17, K2/58, T8/32, G42/3, G66/5, G69/6, G125/7, G126/1, G127/4, G131/6, G276/4, Kt 17/2, Kt 34/1, Kt 63/2.

Şüreyyâ Muştafâ Paşa: T139/1.

Ş

Şâkir Efendi: T411/5, T412/4.

Şehnâme: K2/45, T24/4, G21/7.

Şekîb Paşa: T170/2.

Şems (Şems-i Tebrîzî): K17/23, G6/5, G23/7, G28/7, G38/7, G105/6, G112/6, G126/8, G127/5, G132/7, G163/5, G177/7, G179/7, G181/7, G192/7, G193/10, G200/6, G212/5, G215/4, G221/5, G226/5, G230/5, G232/6, G240/7, G263/6, G274/6, G277/7, G292/5, G299/5, G312/4, ThXXII/5, Kt5/1, Kt5/2, Kt6/1, Kt9/1, Kt13/1, Kt13/2.

Şerh-i Hâkayık-ı Ezkâr-ı Mevlânâ: İc. 593.

Şerîf Ahmed Dede: T422/2, İc. 588, İc. 590.

Şeyh Gâlib (Gâlib Dede): G154/5, ThXVII/5, İc. 590.

Şeyh Kâmil: T446/1.

Şiblî: G183/5.

Şîrin: G63/7, G198/4.

T

Tâhir İsmâ'îl Beg: T425/3, T426/2.

Taḥsîn Beg: T30/1, T30/3.

Tercî'-i Bend (Ziyâ Paşa): T48/4.

Tevfîk Efendi (Mâliye Nâzırı): T28/1, T28/5.

Tevfîk Paşa: T58/2.

Tevḥîd Efendi: T27/1, T27/9, T449/2.

Tîmûr: G69/6, ThXIV/4.

Travnik: T43/ bş.

Tûbâ: K16/18.

Tuna (Tuna nehri): G247/5.

Tûr-ı Sînâ (Tûr): G22/5, G66/2, G69/1, G145/2, G178/1, G179/5, G216/1, ThV/5, Kt54/2.

Tûrân: K2/17, K7/30, T8/10.

U

‘Urfî: K2/47.

‘Ufârid: K13/5, T8/4, T162/1.

Û

Ûskûp: Kt88/1.

V

Vâlîde Sulţân (‘ Abdû’l-‘ azîz Hân’ın Vâlidesi): T37/11, T50/ bş., T152/2.

Vâşîf Paşa (Top-Hâne-i ‘ Âmire Müşîri): T86/2.

Vecîhî Paşa (Meclis-i Vâlâ A‘ zâsı): K14/11.

Vesîm Paşa (Kâpudân-ı Deryâ): T125/2.

Vidin: T414/1.

Y

Ya‘ kûb (Hâzret-i Ya‘ kûb): Kt88/1.

Yaş: G94/5.

Yemen: T49/5.

Yeñi Kapu hân-kâhı: İc. 588.

Yeñi Köy: G22/2.

Yeşil Meydân: T202/2.

Yezîd: K18/18, T12/29, G56/3, Mh1/6, Mh1/7, ThXXIX/2, MsII/1, MsII/4.

Yıldız Tâbiye: T164/2, T165/2.

Yûsuf (Hâzret-i Yûsuf): K12/7, G21/3, G34/8, Kt88/1.

Yûsuf ‘ İzzü’ d-dîn (Şehzâde): T33/6, T33/9, T36/11, T153/2.

Yûsuf Kâmil Paşa (Meclis-i Vâlâ Reisi): K12/23, T52/11, T120/2, T121/2, T140/2, T141/1, T217.

Z

Zehrâ (Bosnavî Mîr-i livâ Fâzîl'î'nî câriyesi/halâyığı): T432/3, T450/1.

Zekâî (Şeyh Zekâî /Zekâî Dede): ThIX/5.

Zemzem: T54/11.

Zeyd: R51.

Žiyâ Paşa: T48/14.

Zühre: K16/1, K16/16, T3/4, G125/6.

